تەفسیری قورئانی بەرزو بەپێز

بەرگی بیست وهەشتەم

سووڕەتەکانی

(الطور) و (النجم) و (القمر)

(الرحمن) و (الواقعة)

تەفسیری سوورەتەکانی

الطور و النجم و القمر
الرحمن و الواقعة

تەفسیری سوورەتەکانی

الطور و النجم و القمر
الرحمن و الواقعة

نـــووســـــینی : عـــەلی بـــاپیر

دیزاینی ناوەوە : زەردەشـت کاوانی

چاپـــــی یەکەم ١٤٤٤ك - ٢٠٢٣ز

٨٢٠ لاپـــــەڕە

١٧* ٢٤ ســـــم

بابـەت : ئـاینی

لە بەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتیەکان - هەرێمی کوردستان
ژمارە سپاردنی (٧) ی ساڵی ٢٠١٢ پێدراوە

تەفسیری سوورەتەکانی

الطور و النجم و القمر
الرحمن و الواقعة

نووسینی: عەلی باپیر

پێشەکی ئەم تەفسیرە بەگشتیی

إنَّ الحَمْدَ للَّـهِ نَحْمَدُهُ وَنَسْـتَعِينُهُ، وَنَسْـتَغْفِرُهُ، وَنَعُـوذُ بِاللَّهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِـنَا، وَمِنْ سَـيِّئَاتِ أَعْمَالِنَـا، مَـنْ يَهْـده اللَّـهُ فَلاَ مُضِــلَّ لَـهُ، وَمَـنْ يُضْلِـلْ فَـلاَ هَـادِيَ لَـهُ، وَأَشْـهَدُ أَن لاَ إلَـهَ إلاَّ اللَّـهُ وَحْـدَهُ لاَ شَرِيـكَ لَـهُ، وَأَشْـهَدُ أَنَّ مُحَمَّـداً عَبْدُهُ وَرَسـولُهُ.

﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِۦ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُم مُّسْلِمُونَ ﴿١٠٢﴾ ﴾ آل عمران.

﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱتَّقُوا۟ رَبَّكُمُ ٱلَّذِى خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَٰحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَآءً ۚ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ٱلَّذِى تَسَآءَلُونَ بِهِۦ وَٱلْأَرْحَامَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا ﴿١﴾ ﴾ النساء.

﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَقُولُوا۟ قَوْلًا سَدِيدًا ﴿٧٠﴾ يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَـٰلَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ ۗ وَمَن يُطِعِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا ﴿٧١﴾ ﴾ الأحزاب .

أمَّـا بَعْـدُ: فـإنَّ أَصْـدَقَ الحَديـث كَلامُ اللَّـه، وَخَيْرَ الْهَـدِي هـدْيُ مُحَمَّـد ﷺ وَشرَّ الأُمُور مُحْدَثَاتُها، وَكُلَّ مُحْدَثَةٍ بِدْعَة، وَكُـلَّ بِدْعَةٍ ضَــلاَلَةٌ، وَكُلَّ ضَــلاَلَةٍ فِي النَّــار[١].

خوێنـەرە بەڕێــزو خۆشـەویستەکان!

هیــچ گومـانی تێدانیــە - بـۆ مرۆڤــی بـڕوادار - کـە ئـەو تەمەنـەی لـە خزمـەت دواییـن کتێبـی خـوا (قوڕئـان)دا بەسـەردەبرێ، جـا بـە هــەر شـێوەیەك لـە شـێوەکانی لە خزمەتدابوونـدا بـێ؛ خوێندنـەوە، تێفکریـن و ڕامـان، فێرکـردن، کارپێکـردن ... هتـد، بـە باشتــرین جێگرتـن جێـگا دەگـرێ و، خاوەنەکـەی لـە دنیـاو دوارۆژدا لێـی بەهرەمەنـدە.

---

(١) ئـەوە پێـی دەگــوترێ: (خطبـة الحاجـة) کـە پێغـەمبــەر ﷺ هــاوەڵانی بەڕێـزی فێــردەکرد، پێــش هــەر قسـەیەکی گرنگ، بیڵــێن، وەك وتـاری جومعــەو داخــوازییکردن (خِطْبة)و... هتـدو، ئـەم وتـارە، هـەرکام لە: التــرمذي: (١١٠٥)، النســائي: (١١٠٤)، ابن ماجـه: (١٨٩٢) أحمـد: (٣٧٢٠)، الطَّبــراني: (٢٤١٤) هێنــاویانەو (مسلم)یش بەشــێکی هێنـاوە.

منیش - کە وەك باسکردنی چاکەی خوا (التحدّث بنعمة اللّه) دەیخەمەڕوو- لەوەتی فامم کردۆتەوە، خوای بەبەزەیی و بەخشەر چاکەی لەگەڵ کردووم و، بە فەرمایشتی بەرزو بێ وێنەی خۆیەوە سەرگەرمی کردووم و، بەر لە تەمەنی بیست ساڵییەوە هیدایەتی داوم، قورئانی بەڕێزو پێز لەبەر بکەم و، سەرقاڵی خوێندنەوەی تەفسیرەکانی قورئان و، تێوەڕامانی ئایەتە پڕ بەرەکەتەکانی و، لێوردبوونەوەیان بم.

هەر بۆیەش تێکڕای کتێب و نامیلکەو وتارو دەرسەکانم، کەم و زۆر لەبەر ڕۆشنایی قورئان دابوون، کە دیارە هەر ئەمەش شتێکی سرووشتییە؛ ئاخر ئایا ئیسلام، بێجگە لە قورئان پاشان سوننەتی پێغەمبەر ﷺ، کە ئەویش هەر ڕوونکردنەوەی قورئان و چۆنیەتی جێبەجێکردن و کارپێکردنیەتی، شتێکی دیکەیە؟! بێگومان نەخێر.

ئنجا لەمێژ ساڵیش بوو، کە براو خوشکانێکی دڵسۆزی نزیك و ئاشنام، داوایان لێدەکردم کە دەست بکەم بە دانانی تەفسیرو لێکدانەوەیەکی قورئان، هەتا لە ڕەمەزانی ساڵی (١٤٢٨)دا هاتە دڵمەوە، کە ناوی خوای لێبهێنم و دەست بەو کارە گەورەو گرنگە بکەم، بەڵکو وردە وردە بەپێی بوارو دەرفەت، هەرساڵە هەندێکی لێ ئەنجام بدەم، لەگەڵ سەرقاڵیی زۆرو جۆراو جۆریشدا، هەتا دەرفەتێکی وام بۆ دەڕەخسێ کە بتوانم خێرایی تێدا بکەم و خۆمی بۆ یەکلایی (متفرّغ) بکەمەوەو، خوا پشتیوان بێ تەواوی بکەم، ئەگەر تەمەن بەبەریەوە مابێ.

سەرچاوەی دانانی ئەم تەفسیرو لێکدانەوەیەشم، وێڕای سەرنجدانی زۆربەی ئەو تەفسیرانەی کە باون و، دەستم پێیان گەیشتوە، بریتیە لە وردبوونەوەو تێوەڕامانی خۆم لە خودی قورئان، چونکە بێگومان قورئان: هەندێکی هەندێکی ڕوون دەکاتەوە: (**القرآن يُفَسِّر بَعْضُهُ بَعْضَاً**)، پاشان سوننەتی پێغەمبەری خوا ﷺ، چونکە پێغەمبەری خواش ڕوونکەرەوە (مُبَيِّن)ی قورئانە، وەك خوا ﷻ فەرموویەتی:

﴿...وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٤٤﴾﴾ النحل.

واتـە: هەروەهـا زیکرمـان بـۆ لای تـۆ ناردۆتـە خـوار، تاکـو ئـەوەی بـۆ خـەڵکی نێرراوەتـە خـوار، بۆیـان ڕوون بکەیـەوە، وە بەڵـکو خۆشـیان بیـربکەنەوە.

ئومێدیشم وایە - بە یارمەتی خوای بەخشەر بسم الله الرحمن الرحيم - شایستەیی ئەوەم هەبێ تەفسـیـرو لێکدانەوەیەکی وا بۆ قورئـان پێشـکەش بە مسـوڵمانانی کوردسـتان بکەم، کـە لـە قورئـان بوەشـێتەوەو، مایـەی بەهـرەو سـوودی خوێنـەران بـێ، بەتایبـەتیش کـە زیاتـر لـە سـی (٣٠) ساڵە لەگـەڵ قورئانی بـەرزو مـەزن و تەفسـیـرەکانی و کتێبەکانی سـوننەتدا خـەریکم و، دەیـان کتێـب و بەرهـەمی جۆراوجـۆرم لـە زۆربـەی بـوارەکانی زانسـتەکانی شـەریعەتدا پێشـکەش کردوون.

شـایانی باسیشـە کـە ئەو بیسـت و دوو مانگ زیندانیـی کرانەم لەلایـەن ئەمریکاوە - لـە (٢٠٠٣/٧/١٠ تاکـو: ٢٠٠٥/٤/٢٨) - دەرفەتێـکی گـەورەو گرنـگ بـوو، بـۆ زیاتـر پێدا قووڵـبوونەوەی کتێبـی خـوا (تبـارك و تعالـى) و، بۆ پەیدابوونی تێگەیشـتنی تایبـەت لەبـارەی زۆرێـك لـە ئایەتـەکانییەوە، ئـەم ڕاسـتییەش لـە مەوسـووعەی: (**الإسـلام كـما يتجـلّى فـي كتـاب اللـّه تعالـى**)دا زۆر چـاك درەوشـاوەتەوە[1]، بـەڵام هـەڵبەتە ناڵـێم و هیچکەسیش بـۆی نیـە بڵـێ: کـە ئـەم تەفسیرەی من تێروتـەواوە، چونکـە وێـڕای سـنوورداربوونی توانـاو بڕسـتم، لـە بەرانبـەر کتێبـی لـە هـەموو ڕووێکـەوە ڕەهـا (مطلـق)و بێسـنوور (لا محـدود)ی خـوادا، نەشـمویسـتوە کـە زۆر بەمـلاولادا بچـم و بچمـە نێو هـەندێك وردەکارییەوە، کە یان من تێیـدا پسپۆڕو

---

(١) ئـەو مەوسـووعەیە ئێسـتا چـاپ کـراوەو، کەوتۆتـە بەردەسـتی خوێنـەران و، سـەرجەم هەشـت بەرگ و دەوری سـێ هـەزارو پێنج سـەد (٣٥٠٠) لاپەڕەیەو، هـەوڵـمداوە بەگشـتی تێیدا باسـی سـەرجەم لایەنـەکانی ئیسـلام بکـەم و، تاکـە سـەرچـاوەشم قورئـان بـووە، وێـڕای دەقـەکانی سـوننەت، کـە لـە هـۆش (ذاکـرة)دا بـووون.

شـایانی باسـە ئەو مەوسـووعەیە لە چاپی دووەمی دا، کراوە بە دوازدە (١٢) کتێبـی سـەربەخۆ، بە مەبەستی ئاسـانتـر سوود لێ بینـرانی .

شـــارەزا نیم، یـان خوێنـــەر پێویســـتی پێـی نیـە، لـە کاتێـکدا دەیـــەوێ لـە قورئان تێبگات و، بزانـێ خـوا (تبـارك وتعـالـی) ڕاسـتەوخۆ چـی پـێ فـــەرمووە؟!

ئنجا هــەر لێرەشـەوە بە پێویسـتی دەزانم پڕ بە دڵ سـوپاسی ئەو بـرا گەنجە ڕووح ســووك و گـورج و گـۆڵ و دڵســۆزە بکـەم (حـەزی نەکـرد نـاوی بهێنـم)، کـە هـەڵسـا بـە نووسـینەوەو هێنـانە سـەر کاغـەزو، پاشـان تایپکـردن و دوایـی پێداچوونـەوەو هەڵەگیـریی، سـەرجـەم ئـەم زنجیـرە دەرسـە، کـە لـە ئەسـڵدا لـە شێوەی وتـار (محـاضرة)دا پێشـکەش کراون، هـــەروەها هـەڵسـا بـە (تخريج)ی سـەرجەم دەقەکانی سـوننەت، لـە سـەرچاوە متمانـە پێکراوەکانـەوەو، زەحمـەت و ماندووبوونێـکی زۆری بـە سـەرجەم بەرگـەکانی ئـەم تەفسیـرەوە کێشـــاوە، خـــوا بـە باشتـرین شـــێوە پاداشـتی بداتـەوەو، هـــەر صـالح و سـاغ و سـەلامەت و سـەربەرزبێ[1]، لـە خـوای بـەرزو بێهـاوتاش داواکارم ئـەو جـۆرە گەنـج و لاوانـە لـە کـوڕان و کچـان، لەنێـو گەلەکەمانـدا، زۆر بـکات .

شـایانی باسیشـە کـە ئێمـە لـەم تەفسیـرەماندا، بـاسی بـەش (جـزء)ەکانی قورئـان و دابەشـکردنەکانی دیکـەی وەك: - (حـزب) - ناکەیـن، چونکـە هـــەر ســـووڕەتێك بۆخـــۆی شـــتێکی ســـەربەخۆیـــەو، ســـەرجەم ئایەتـەکانی وەك ئاڵقـەکانی زنجیرێـك پێکـەوە پەیوەسـتن و، ئاشکراشـە کـە دابەشـکرانی سـەرجەم قورئـان بـۆ سـی (٣٠) بـەش (جـزء) و شەســـت (٦٠) (حـزب)، شتێکە لەلایـەن زانایانـەوە کـراوە، بـۆ ئاسـانکاریی خوێنـدنی قورئـــان، دیـارە ئێمـە لـە دابەشـکردنی بەرگـەکانی ئـەم تەفسیـرەشـدا، دیسـان حیســـاب بـۆ بەشـەکان (أجـزاء)ی ناکەیـن و، بـە گوێـرەی ســـووڕەتەکان، بەرگـــەکانی دیـاریی دەکەیـن.

---

(١) ئـەو بـــرا دڵســۆزە ئێســـتاش پاش تەواوکردنـی زۆربـەی قورئـان، لێبڕاوانـە بەردەوامـە و عەزمیشـــی جـــەزم کردوە، کە ئەگەر تەمەنمـــان بەردەوام بێ، هەتـــا کۆتـــایی ئەم تەفسیـــرە ســـەرگەرمی کارەکـەی بێ .

دوا قسـەشـم ئەوەیـە کە:

ئـەم تەفسـیرە - وەك پێشـتـر گوتمـان - لـە ئەسـڵدا بەشـێوەی دەرس و وتـار پێشـکەش کـراوە، بـەڵام دواتـر خـۆم دووجـار بـە وردیـی پێیـدا چوومـەوەو، بەپێـی پێویسـت دەسـتکارییم کـردوە، دیـارە هـەموو دەرسـێکیش بەنـاوی خـواو سـتایشی خوا بسم الله الرحمن الرحيم دەستی پێکردوە، بەڵام ئێمە لە سەرەتای دەرسەکانەوە، ئەوانەمان لابـردوە، بـۆ زۆر دووبـارە نەبوونـەوەو، ئـەو (خطبـة الحاجـة)یەی لـە سـەرەتای ئـەم پێشـەکەییەوە هاتـوە، لەجیـاتی سـەرەتای سـەرجەم دەرسـەکانە.

سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ،

وَسَلامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ .

دووشەممە ٢٥ رجب ١٤٣٢

٢٠١١/٦/٢٧

هـەولێر

بەرچاو ڕوونییەکی گرنگ

لەبارەی ئەم تەفسیرەوە

خوێنەری بەڕێز !

هەرچەندە لە (پێشەکی گشتیی) ئەم تەفسیرەدا باسمان کردوە کە بۆ نووسینی ئەم تەفسیرە، لە هەموو ئەو تەفسیرە باوانەی دەستم پێیان گەیشتوە، بەهرەمەندبووم، هەروەها لە کۆتایی هەر بەرگێکی ئەم تەفسیرەدا، سەرجەم ئەو تەفسیرانەی کەم و زۆر لێیان سوودمەند بووم، ناوەکانیانمان بە ڕیز نووسیون[1]، بەڵام لێرەش وەك جەختکردنەوەی زیاترو بەرچاوڕوونیی باشتر بۆ ئێوەی بەڕێز دەڵێم :

مادام ناوی تەفسیرەکانمان نووسیوە، نە پێویست دەکات و نەدەشگونجێ، بۆ هەر تێگەیشتن و بیرۆکەیەك، کە زۆربەی تەفسیرەکان لەبارەی ئایەتێکەوە، یان ڕستەو بڕگەیەکی ئایەتێکەوە، دەیهێنین، ئێمە هەموو جارێ ناوی ئەو تەفسیرانە بێنین، بەڵام بێگومان هەر کات بیرۆکەو تێگەیشتنێکی تایبەتی یەکێك لە تەفسیرەکان هەبێ و بکەوێتە بەرچاوم، ئنجا چ پەسندی بکەم، چ ڕەفزی بکەم، هەر کات بە پێویستی بزانم، بە تایبەت ئاماژەی پێدەکەم، ئەگەرنا بە ئاماژەی گشتیی و بە نووسینی ناوی تەفسیرەکان لە کۆتایی هەر بەرگێك دا، ئیکتیفا دەکەم و، زۆریش لە ئەمانەتی زانستیی (الأمانة العلمية) دەخەفتێم و مەبەستمە ڕەچاوی بکەم، چونکە ئەمینیی و ئەمانەت پارێزیی، ڕەوشتێکی گەورەو بەرزی مسوڵمانەتییە .

---

(١) دوایی وا بەباش زانرا ناوی تەفسیرەکان لابرێن و، لە کۆتایی کۆی بەرگەکانی [تەفسیری قورئانی بەرز و بەپێز]دا دەیاننووسین.

شایانی باسیشە جاری وا هەیە بیرۆكەو تێگەیشتنێكی تایبەتیی خۆمم، دەربارەی كۆمەڵە ئایەتێك یان ئایەتێك یان ڕستەو بڕگەیەكی ئایەتێك، بۆ دروست دەبێ، وەك تێگەیشتن و بۆچوونی خۆم دەینووسم، كەچی ڕەنگە لە تەفسیرەكانی دیكەش - یەكێكیان یان زیاتر - دا هەبێ، ئەویش بەهۆی ئەوەوەیە كە من ئەو تەفسیرەم نەكەوتۆتە بەر دیدە، یان دیتوومەو لەیادم نەماوە.

پێشەکی ئەم بەرگە

الحمدلله ذي الجلال والإكرام، والصلاة والسلام على محمد خير الأنام وآله الكرام، من الصحبه وأهل البيت والقرابة والتابعين لهم بإحسان إلى يوم القيامة.

خوێنەری سەنگین و شیرین!

ستایشی شایستە بۆ خوای بەرزومەزن و میهرەبان کە لە چاپ و بڵاوکردنەوەی ئەم تەفسیرەمان دا - تەفسیری قورئانی بەرزوبەپێز - گەیشتینە ئەم بەرگی بیست و هەشتەمە، کە زۆربری هەرە زۆری بەش (جزء) ی بیست و حەوت (٢٧)ی گرتۆتەخۆی، سوورەتەکانی: (الطور والنجم والقمر والرحمن والواقعة).

ئاشکراشە لەم بەرگەش دا هەمان شێواز و چۆنیەتیی بەرگەکانی پێشوو ڕەچاو کراوەو بە حەوت قۆناغ، ئایەتە بەپێزاکانی هەرکام لەو پێنج سوورەتە تەفسیرکراون و چەمك و واتاکانیان ڕوونکراونەوە:

پێناسەی ئایەتەکان و، هێنران و نووسرانیان و، مانای دەقاودەقیان و، شیکردنەوەی وشەکان و، خستنەڕووی هۆی هاتنەخوار - ئەگەر هەیانبێ - و، مانای گشتیی و، مەسەلە گرنگەکان.

ئەم بەرگەش وێڕای لێکدانەوەی مانای ئایەتەکانی ئەو پێنج سوورەتە موبارەکە، چەند کورتە باسێکیشی گرتوونەخۆی بەمجۆرەی خوارێ:

یەکەم: سوورەتی (الطور):

دەرسی سێیەم:

کورتەباسێك لە سێ سەرنج دا.

دووەم: سوورەتی (النجم):

دەرسی یەکەم:

١- ڕوونکردنەوەیەك لەبارەی واتای (ضل) و (غوی)وە.

٢- کورتەباسێك: سێ سەرنجی ورد.

٣- ڕوونکردنەوەیەك لەبارەی (سدرة المنتهی).

٤- کورتەباسێك لەبارەی دوو دیتنەکەی پێغەمبەرەوە (صلی الله علیه وسلم).

دەرسی دووەم:

٥- پێناسەیەکی کورتی گوناهە گەورەکان و وردە گوناح.

٦- کورتەباسێك لەبارەی خۆ، یان خەڵك بە پاك و چاك دانانەوە.

دەرسی سێیەم:

٧- باسێکی کورت لەبارەی لاپەرەکانی مووسا و ئیبراهیمەوە (علیه السلام).

٨- کورتەباسێك لەبارەی بەهرەمەند بوونی مرۆڤەوە لەچاکەی جگە لەخۆی.

٩- کورتەباسێك لەبارەی ئەستێرەی گەلاوێژەوە.

سێیەم: سوورەتی (القمر):

دەرسی یەکەم:

١٠- کورتەباسێك لەبارەی دژواریی ڕۆژی دواییەوە.

١١- کورتەباسێك لەبارەی لەتبوونی مانگەوە.

دەرسی سێیەم:

١٢- کورتەباسێك لەبارەی ئەندازەگیریی خواوە لە دروستکراوەکانی دا.

چوارەم: سوورەتی (الرحمن):

دەرسی یەکەم:

١٣- مەبەست لە وشەی (المیزان) لە هەرسێك ئایەتی: (٧ و ٨ و ٩)دا.

١٤- کورتەباسێك لەبارەی فراوانیی و بەرزکرانەوەی ئاسمان و، هاوسەنگیی نێوان خۆر و زەوی و مانگەوە.

١٥- پێناسەی (لؤلؤ) و (مرجان) و سەرنجدانێکی زەوی.

دەرسی سێیەم:

١٦- کورتەباسێك: سێ بابەتی گرنگ.

پێنجەم: سوورەتی (الواقعة)

دەرسی یەکەم:

١٧- کورتەباسێك لەبارەی دەرنجامی زەوی و چیایەکانەوە لە ئاخیرزەمان دا.

دەرسی دووەم:

١٨- پوختەی باسی سزای بێبڕوایان و هۆکارەکانی

دەرسی سێیەم:

١٩- کورتەباسێك لەبارەی گۆڕانی گەردوون و گۆڕانی جەستەی مرۆڤەوە.

٢٠- دارودرەخت کانگای ئاگر و سووتەمەنییەوە.

دەرسی چوارەم:

٢١- کورتەباسێك لەچوار سەرنج دا.

٢٢- حوکمی دەستلێدانی قورئان بۆ بابای بێ دەستنوێژ.

٢٣- چوار بەڵگە لەسەر سزا و نیعمەتی بەرزەخ.

هیواداریشم ئەم بەرگەش وەك سەرجەم بەرگەکان، باشترین بەهرەی لێوەربگیرێ لەلایەن خوێنەرانی بەڕێزەوە.

٩ محرم ١٤٤٤ك

٢٠٢٢/٨/٧ ز - هەولێر

تەفسیری سوورەتی

الطُّورِ

دەستپێک

بەڕێــــــزان!

خـوا پشـتیوان بـێ ئەمڕۆ کـە (٢٤)ی (رجـب)ی سـاڵی (١٤٤١)ی کۆچییـە، بەرانبەر: (٢٠٢٠/٣/١٩)ی زایینــی، لــە شــاری هەولێــر، دەســت دەکەیــن بــە تەفســیرکردنی ســوورەتی (**الطـور**)، ســەرەتا پێناســەو نێوەڕۆکــی ئــەم ســوورەتە موبارەکــە دەخەینــە ڕوو، لــە حــەوت بڕگــەدا.

پێناسە سوورەتی (الطور) و بابەتەکانی

یەکەم: ناوی ئەم سوورەتە:

ئـەم سـوورەتە موبارەکـە، هـەر بـە (**سـورة الطـور**)، یـان (**الطـور**) نـاسراوەو، لـەو بـارەوە ئـەم دوو دەقـە دێنیـن:

١- {عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقْرَأُ فِي الْمَغْرِبِ بِالطُّورِ، فَلَمَّا بَلَغَ هَذِهِ الْآيَةَ: ﴿ أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ ﴿٣٥﴾ أَمْ خَلَقُوا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بَل لَّا يُوقِنُونَ ﴿٣٦﴾ أَمْ عِندَهُمْ خَزَائِنُ رَبِّكَ أَمْ هُمُ الْمُصَيْطِرُونَ ﴿٣٧﴾ ﴾ كَادَ قَلْبِي أَنْ يَطِيْرَ} (أخرجه البخاري: ٧٦٥، وأبو داود: ٨١١، والنسائي في التفسير: ج٢، ص: ٦١، ابن ماجه: ٨٣٢، وأحمد: ج٤، ص: ٨٤).

واتە: موحەممەدی کوڕی جوبەیری کوڕی موتعیم لە بابیەوە رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ دەگێڕێتەوە، گوتوویـەتی: گوێـم لـە پێغەمبـەر ﷺ بـوو، لـە نوێـژی شـێواندا، سـوورەتی (**الطـور**)ی

دەخوێنـد، کاتێـک گەیشـتە ئـەم ئایەتانـە: ﴿ أَمْ خُلِقُوا۟ مِنْ غَيْرِ شَىْءٍ أَمْ هُمُ ٱلْخَٰلِقُونَ ﴿٣٥﴾ أَمْ خَلَقُوا۟ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ ۚ بَل لَّا يُوقِنُونَ ﴿٣٦﴾ أَمْ عِندَهُمْ خَزَآئِنُ رَبِّكَ أَمْ هُمُ ٱلْمُصَۣيْطِرُونَ ﴿٣٧﴾ ﴾، خەریـک بـوو دڵـم بفـڕێ، (واتـە: یەکجـار کەوتمـە ژێـر کاریگەریـی).

٢- {عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، أَنَّهَا سَمِعَتْ رَسُولَ اللهِ ﷺ يُصَلِّي إِلى جَنْبِ البَيْتِ بِـ: ﴿ وَٱلطُّورِ ﴿١﴾ وَكِتَٰبٍ مَّسْطُورٍ ﴿٢﴾ ﴾} (أخرجه البخاري: ٤٨٥٣، ومسلم: ١٢٧٦، وأبو داود: ١٨٨٢، والنسائي ٢٩٢٥، وابن ماجه: ٢٩٦١).

واتـە: ئوممـو سـەلەمە (خـوا لێـی ڕازی بـێ)، لێـی گێڕدراوەتـەوە، کـە گوێـی لـە پێغەمبـەری خـوا ﷺ بـووە، لـە تەنیشـت بەیـت (کەعبـە)، سـوورەتی: ﴿ وَٱلطُّورِ ﴿١﴾ وَكِتَٰبٍ مَّسْطُورٍ ﴿٢﴾ ﴾، خوێنـدوە.

کەواتـە: ئـەم سـوورەتە موبارەکـە، هـەر (الطـور)ی پـێ گوتـراوە، یـان (سـورة الطـور)ی پـێ گوتـراوەو، نەبیسـتراوە هیـچ ناوێکـی دیکـەی هەبـێ.

دووەم: کات و شوێنی دابەزینی:

ئـەم سـوورەتە بـە یەکدەنگیـی هەمـوو زانایـان سـوورەتێکی مەککەییـە، لـەو بـارەوەش وێـڕای دەلالـەتی سرووشـتی سـوورەتەکەو نێوەڕۆکەکـەی، کـە هەمـان شـێوەو سرووشـتی قورئـانی مەککەییـە، وێـڕای ئـەوە دەقیـش لـە هاوەڵانـەوە زۆرن، بـۆ نموونـە، ئێمـە ئـەم دوو دەقـە دێنییـن:

١- (عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا، قَالَ: نَزَلَتِ الطُّورُ بِمَكَّة) (فتح القدير: ج٥، ص١٣٢).

واتـە: عەبدوڵڵای کـوڕی عەبباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا، گوتوویەتی: سـوورەتی (الطـور) لە مەککە دابەزیـوە.

٢- (عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ الزُّبَيْرِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا، قَالَ: نَزَلَتِ الطُّور بـمَكَّة)، (أخرجه ابْن مرْدَوَيْه) عەبدوڵڵای کوڕی زوبەیر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا، گوتوویەتی: سوورەتی (طور) لە مەککە دابەزیوە.

ئنجا بەپێی ئەوە کە لە ڕیزبەندیی هاتنە خواردا ژمارەی (٧٥)ە، واتە: لە پێش ئەم سوورەتەدا (٧٤) سوورەتی دیکە دابەزیون، وا پێدەچێ لە نێوان سالآنی (٩ - ١١)دا دابەزیبێ، واتە: (٩ - ١١)ی پێغەمبەرایەتیی، پێش کۆچکردنی پێغەمبەر ﷺ بۆ مەدینە.

سێیەم: ژمارەی ئایەتەکانی:

زانایان سێ ژمارەیان باسکردوون بۆ ئایەتەکانی ئەم سوورەتە: (٤٧، ٤٨، ٤٩)، بەڵام زیاتر لەسەر ژمارەی (٤٩) کۆکن، پێشتریش باسمان کردوە، کە جیاوازیی ژمارەی ئایەتەکان، دەگەڕێتەوە بۆ کورتیی و درێژیی ڕستەکان و، شوێنی لەسەر وەستان و، کۆتایی پێهێنانی ڕستەیەکیان کردوە بەسەرە ئایەت، هەیە لەو شوێنە نەوەستاوەو لە ڕستەی دواتر وەستاوەو، لە جیاتی ئەوەی بە دوو ئایەت دابنرێن، بە ئایەتێک دانراوە.

چوارەم: ڕیزبەندیی لە موصحەف و لە دابەزین دا:

ڕیزبەندیی ئەم سوورەتە موبارەکە لە موصحەفدا، ژمارەکەی (٥٢)ە، یانی کە لە سوورەتی (**فاتحة**)وە دێ، ئەمە (٥٢)مین سوورەتەو، لە ڕیزبەندیی دابەزیندا ژمارە: (٧٥)ە، لە دوای سوورەتی (**نوح**)و، پێش سوورەتی (**المؤمنون**) دابەزیوە، ئەم سوورەتە دەکەوێتە جوزئی (٢٧)ەمەوە، وەک دابەشکردنی زانایان، کە قورئانیان کردۆتە سی (٣٠) بەش (**جزء**).

پێنجەم: نێوەڕۆکی:

نێوەڕۆکی ئەم سوورەتەش بە گشتیی هەمان نێوەڕۆکی قورئانی مەککەییە، وەک پێشتریش گوتمان، بەڵام تەوەری بنەڕەتیی ئەم سوورەتەش، وەک سوورەتی

(الذاريـات) باسـی ڕۆژی دواییـە، بـە هـەردوو قۆناغـی ئاخیـر زەمـان و، قیامـەت و زینـدوو کرانـەوەو لێپرسرانـەوەوە، بـەڵام وێـڕای ئـەوە باسـی هـەردوو پایـەی: خـوا بـە یەکگرتـن و، پێغەمبەرایەتیـی و، وەحییـش کـراوە، ئەگـەر تەماشـای جوگرافیـای ئایەتـەکان بکەیـن، چـل و نـۆ (٤٩) ئایەتەکـە بـەم شـێوەیە دەبینیـن:

١- بیست و هەشت (٢٨) ئایەتی سەرەتا، کە ئایەتەکانی: (١ - ٢٨) و (٦) ئایەتی کۆتاییش، کە ئایەتەکانی: (٤٤ - ٤٩)ن، (٢٨ + ٦ = ٣٤)، سی چوار (٣٤) ئایەت، لەو (٤٩) ئایەتە، بۆ باسی ڕۆژی دوایی تەرخانکراون، بۆیەش گوتمان تەوەرە سەرەکییەکەی ئەم سوورەتەش، وەک سوورەتی **(الذاريات)** باسی ڕۆژی دواییە، هەڵبەتە ئەم سوورەتە هەردوو قۆناغەکەی ڕۆژی دوایی واتە: ئاخیر زەمان **(الساعة)** و، هەڵسانەوەو زیندوو کرانەوە **(القيامة)**شی گرتۆتەوە،

٢- شەش (٦) ئایەتیش، کە ئایەتەکانی: (٢٩ - ٣٤)ن، بۆ باسی پێغەمبەرایەتیی و، قورئان و، وەحیی داندراون.

٣- نۆ (٩) ئایەتیش، کە ئایەتەکانی: (٣٥ - ٤٣)ن، بۆ باسی بەدیهێنەرایەتیی و پەروەردگاریەتیی و، تەنیا پەرستراوێتیی خوا، دانراون.

کەواتە: (٣٤ + ٦ + ٩) دەکاتە: (٤٩) ئایەتەکەی ئەم سوورەتە موبارەکە.

شەشەم: تایبەتمەندییەکانی:

ئێمـە چـوار تایبەتمەندییـمان لـەم سـوورەتە موبارەکـەدا بەدیکـردوون، کـە تایبەتن بەم سـوورەتەوە:

١- ئەمە یەکەمین سوورەتە لە سەرەتای موصحەفەوە پێی دەگەین، واتە: کە لە لای ڕاستەوە دێین، کە پێنج سوێندی لەسەر یەکی تێداهاتبن: ﴿وَالطُّورِ ﴿١﴾ وَكِتَابٍ مَسْطُورٍ ﴿٢﴾ فِي رَقٍّ مَنْشُورٍ ﴿٣﴾ وَالْبَيْتِ الْمَعْمُورِ ﴿٤﴾ وَالسَّقْفِ الْمَرْفُوعِ ﴿٥﴾ وَالْبَحْرِ الْمَسْجُورِ ﴿٦﴾﴾،

یەکەمین سوورەتیش بریتی بوو لە سوورەتی **(الصافات)**، کە سێ سوێندی لەسەر یەک تێداهاتبوون، یەکەمین سوورەتیش کە چوار سوێندی تێداهاتبن، سوورەتی **(الذاريات)** بوو: ﴿وَٱلذَّٰرِيَٰتِ ذَرۡوٗا ﴿١﴾ فَٱلۡحَٰمِلَٰتِ وِقۡرٗا ﴿٢﴾ فَٱلۡجَٰرِيَٰتِ يُسۡرٗا ﴿٣﴾ فَٱلۡمُقَسِّمَٰتِ أَمۡرًا ﴿٤﴾﴾،

٢- ئەم سوورەتە تاکە سوورەتێکە کە پازدە (١٥) جار لەسەر یەک وشەی: **(أم)**ی بە دوای یەکدا تێدا هاتبێ، کە ئایەتەکانی: (٣٠ - ٤٣)ن، ژمارەیەک لەو پازدە جارەی **(أم)**، لە بارەی پێغەمبەری خاتەمەوە ﷺو، قورئان و، ئەو تۆمەتانەی پاڵ دراونەی لای پێغەمبەر ﷺ، بۆ بەرپەرچدانەوەی ئەوانەیە، ئەوانی دیکەش لە بارەی تەنیایی خوان لە بەدیهێنەرایەتیی و، پەروەردگارێتیی و، تەنیا پەرستراوێتیی دا و، خستنەرووی پووچەڵیی ژمارەیەک لە بیرۆکەکانی هاوبەش بۆ خوا دانەران.

٣- هەردووک ڕستەی: ﴿أَمۡ خُلِقُواْ مِنۡ غَيۡرِ شَيۡءٍ أَمۡ هُمُ ٱلۡخَٰلِقُونَ ﴿٣٥﴾ أَمۡ خَلَقُواْ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَۚ بَل لَّا يُوقِنُونَ ﴿٣٦﴾﴾، تەنیا لەم سوورەتەدا هاتوون، کە بەرپەرچدانەوەی بیرۆکەی ئیلحادن، لە سوورەتی **(الجاثية)**شدا، خوا سبحانه وتعالى ئاماژەیەکی بە بیرۆکەی مولحیدەکان کردوە، کە گوتوویانە: ﴿...وَمَا يُهۡلِكُنَآ إِلَّا ٱلدَّهۡرُۚ... ﴿٢٤﴾﴾، واتە: تەنیا ڕۆژگار ئێمە دەفەوتێنێ، واتە: کەس ئێمەی دروست نەکردوەو، کەسیش ئێمە نافەوتێنێ، ئێمە هەر لە خۆوە هەین! ئەمەش بیرۆکەی ئیلحادە، بەڵام بۆ خستنەرووی پووچەڵیی بیرۆکەی ئیلحاد، لە هەموو قورئاندا بەم تەعبیرە، تەنیا لەم دوو ئایەتە موبارەکەدا هاتوە.

٤- چەند وشەیەک تەنیا لەم سوورەتەدا هاتوون و، دەگونجێ زیاتریش بن، بەڵام من ئەم حەوتەم هێناون:

١- ﴿وَكِتَٰبٖ مَّسۡطُورٖ﴾.

٢- ﴿رَقّٖ مَّنشُورٖ﴾.

٣- ﴿وَٱلۡبَيۡتِ ٱلۡمَعۡمُورِ﴾.

٤- ﴿ وَٱلۡبَحۡرِ ٱلۡمَسۡجُورِ ﴾.

٥- ﴿ وَمَآ أَلَتۡنَٰهُم ﴾.

٦- ﴿ رَيۡبَ ٱلۡمَنُونِ ﴾.

٧- ﴿ سَحَابٞ مَّرۡكُومٞ ﴾.

ئـەم حـەوت (٧) وشـەیەم هێنـاون، کـە شـەش (٦)یـان وشـەی لێکـدراون، ئـەوەی دیکەشـیان: ﴿ وَمَآ أَلَتۡنَٰهُم ﴾، ئەمـە ڕسـتەیەکە، واتـە: هیچـمان لـێ کـەم نەکردوونـەوە (مَـا نَقَصْنَاهُـم).

حەوتەم: دابەشکردنی ئەم سوورەتە بۆ چەند دەرسێك:

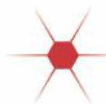
(٤٩) ئایەتەکـەی ئـەم سـوورەتە موبارەکەمـان، بـۆ سـێ (٣) دەرسـان دابـەش کـردوون، بەپێـی نێوەڕۆکیـان، جـاری دیکـەش باسـمکردوە: کـە هـەر کام لـەو سـوورەتە موبارەکانـەی تەفسـیریان دەکـەم، پێش هەمـوو شـتێک دێـم: سـەرنجێکی وردو قـووڵ و گشـتگیر لـە کـۆی سـوورەتەکە دەدەم، بزانـم لـە کـوێ چەنـد ئایـەت بـە یەکـەوە پەیوەسـتن و، چەندیـان بەیەکـەوە پەیوەسـت نیـن؟ هەڵبەتـە ئایەتـەکانی هـەر سـوورەتێ هەموویـان، وەک ئاڵقـەکانی زنجیرێـک یەکـدی دەبەسـتنەوە، بـەڵام جارجاریـش دەتـوانی بـڕ بڕیـان بکـەی، بـۆ ئـەوەی هـەر کۆمـەڵ ئایەتـە لە دەرسێکدا، تەفسـیر بکرێـن، نـەک هەمـووی بەسـەر یەکـەوە، ئـەو شـێوازەش کـە هەڵمبـژاردوە، پێـم وایـە باشـترە بـۆ چـاک لـێ تێگەیشـتن و، ئاسـانکاریی بـۆ کەسـێک کـە بیـەوێ لـە ئایەتـەکانی سـوورەتێک تـێ بـگات، ئنجـا بەپێـی سـەرنجدانی مـن، (٤٩) ئایەتـە موبارەکـەکانی ئـەم سـوورەتە پۆلێـن کـراون بـۆ سـێ کۆمـەڵ:

دەرسـی یەکـەم: ئایەتـەکانی: (١ - ١٦)، کـە شـازدە (١٦) ئایەتەکـەی سـەرەتای سـوورەتەکەن، نێوەڕۆکەکەشـیان بریتیـە لـە پێنـج جـار سـوێند خـواردن بـە پێنـج

شتی جیا جیا، لەسەر هاتنی سزاو ئازاری ڕۆژی دوایی و، گرفتاربوونی بێبڕوایان بە سزاو ئازاری خواو، بێ چارەیی و بێ دەرەتانییان.

دەرسی دووەم: ئایەتەکانی: (١٧ - ٢٨)، کە دوازدە (١٢) ئایەتی نێوەڕاستی ئەم سوورەتەن، باسی پاداشتی خوایە بۆ پارێزکاران لە بەهەشتە ڕازاوەو نەبڕاوەکاندا، لە بەهەشتە پڕ نازو نیعمەتەکانی خواداو، پێوە پەیوەست کردنی ڕۆڵەو وەچەکانیشیان بەو دایک و بابانەوە، کە خاوەن ئیمان بوون و وەچەکەشیان بە ئیمانەوە شوێنیان کەوتوون و، ستاییشی خوا کردنیان لە بەهەشتدا، لەسەر ئەوە کە خوا ﷻ خستوونیە سەر ڕاستە ڕێی خۆی لە دنیادا، بۆیە سەرەنجام ئەو ڕاستە ڕێیە بەو بەهەشتەی گەیاندوون، ئنجا پێکەوە قسەکردنیان لە بارەی ژیانی دنیاوە، کە بە هۆی چاکەی خواوە، بە چاکەکاریی و بە تاعەتەوە گوزەراندوویانەو، خوا خستوونیە شوێنێکەوە کە شوێنی دۆستەکانیەتی، شوێنی ئەو کەسانەیە کە بەزەیی پێیاندا دێ و، چاکەی لەگەڵیاندا کردوە، کە بەهەشتە.

دەرسی سێیەم: ئایەتەکانی: (٢٩ - ٤٩)، کە بیست و یەک (٢١) ئایەتی کۆتایی ئەم سوورەتەن: بێوەڕۆکیان باسی ڕاستیی موحەممەدە ﷺ لە داوای پێغەمبەرایەتیی کردنیداو، بەرپەرچدانەوەی ددان شکێنی تۆمەتەکانی بێبڕوایانە، لە بارەی بە درۆ دانانی موحەممەدەوە ﷺ، گوایە کاهینە، یاخود شێتە، یان خۆی قورئانی هەڵبەستوە، یان شاعیرەو، گێڕانەوەیان بۆ سەر ئەصڵی هۆکاری بێبڕواییان کە خوا نەناسییەو، ئەفسانەسازیی و عینادییانەو، لە کۆتاییشدا فەرمانکردنی خوا ﷻ بە پێغەمبەرەکەی ﷺ کە وازیان لێ بێنێ، واتە: پشت گوێیان بخات، لەو ڕووەوە نا، کە واز لە ئاگادارکردنەوەو بیرخستنەوەیان بێنێ، بەڵکو لەو ڕووەوە کە زیاد لە پێویست خۆییان پێوە ماندوو نەکات و، خەفەتیان پێوە نەخوات و، لێیان گەڕێ تاکو تووشی ڕۆژی خۆیان دەبن و، خۆڕاگریی و دڵنیابوونی لەوە کە خوا ﷻ خستوویەتە ژێر چاودێریی خۆی و، سەرگەرم بوونی بە خوا بە پاکگرتن و ستایشکردنی و بەندایەتیی بۆ کردنی، لە شەوگارو ڕۆژگارو لە بەرەبەیاندا.

دەرسی یەکەم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئـەم دەرسـەمان لـە شـازدە (١٦) ئایـەتی سـەرەتای ئـەم سـوورەتە پێـک دێ، ئایەتـەکانی: (١ - ١٦)، کـە پـاش جەختکردنەوە لەسـەر هاتنی سـزای خوای پـەروەردگار لـە ڕۆژی و دوایـی دا، بـە پێنـج سـوێندان، لـە ئایەتـەکانی: (١ - ٨)دا، ئنجـا دوو دیمـەن لـە دیمەنـەکانی ئاخیـر زەمـان، خراونـەڕوو کـە زۆر سـەرنجڕاکێش و ڕاچڵەکێنـەرن، لـە ئایەتـەکانی: (٩ - ١٢)دا.

پاشان خستنە ڕووی ئاکام خراپیی بە درۆ دانەران، لە ئایەتەکانی: (١١ - ١٢)دا.

لـە چـوار ئایـەتی کۆتاییشـدا، ئایەتـەکانی: (١٣ - ١٦)، باسـکردنی سـزای سـەختی خـوا بـۆ بێبڕوایـان، لـە ڕۆژی دواییـدا کـە لـە دۆزەخـی کڵپـەدارو پـڕ بڵێسـەی بەتینیـدا بەرجەسـتە دەبـێ.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ وَالطُّورِ ﴿١﴾ وَكِتَابٍ مَّسْطُورٍ ﴿٢﴾ فِي رَقٍّ مَّنشُورٍ ﴿٣﴾ وَالْبَيْتِ الْمَعْمُورِ ﴿٤﴾ وَالسَّقْفِ الْمَرْفُوعِ ﴿٥﴾ وَالْبَحْرِ الْمَسْجُورِ ﴿٦﴾ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ ﴿٧﴾ مَّا لَهُ مِن دَافِعٍ ﴿٨﴾ يَوْمَ تَمُورُ السَّمَاءُ مَوْرًا ﴿٩﴾ وَتَسِيرُ الْجِبَالُ سَيْرًا ﴿١٠﴾ فَوَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿١١﴾ الَّذِينَ هُمْ فِي خَوْضٍ يَلْعَبُونَ ﴿١٢﴾ يَوْمَ يُدَعُّونَ إِلَىٰ نَارِ جَهَنَّمَ دَعًّا ﴿١٣﴾ هَٰذِهِ النَّارُ الَّتِي كُنتُم بِهَا تُكَذِّبُونَ ﴿١٤﴾ أَفَسِحْرٌ هَٰذَا أَمْ أَنتُمْ لَا تُبْصِرُونَ ﴿١٥﴾ اصْلَوْهَا فَاصْبِرُوا أَوْ لَا تَصْبِرُوا سَوَاءٌ عَلَيْكُمْ إِنَّمَا تُجْزَوْنَ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾ ﴾

ماناى دەقا ودەقى ئایەتەكان

{بـە نـاوی خـوای بـە بەزەیـی بەخشـندە، سـوێند بـە (کێـوی) **طـوور** ﴿١﴾ هەروەها سـوێند بـە کتێبێکـی نـووسراو ﴿٢﴾ لـە پێسـتێکی (تەنکـی) بڵاوکـراودا ﴿٣﴾ هەروەهـا سـوێند بـە ماڵـە ئاوەدانەکـە ﴿٤﴾ هەروەهـا سـوێند بـە بـانی بڵندکـراو ﴿٥﴾ هەروەهـا سـوێند بـە دەریـای داگیرسـێنراو ﴿٦﴾ بـە دڵنیایـی (سـزاو) ئـازاری پـەروەردگارت بـۆ بێبڕوایـان هـەر ڕوودەدا ﴿٧﴾ هیـچ بەرپەرچـدەرەوەی بـۆ نیـە ﴿٨﴾ ئـەو ڕۆژە کـە ئاسـمان بـە توندیـی تێکـەوە داوێ (و دێ و دەچـێ) ﴿٩﴾ چیایەکانیـش بـە خێرایـی دەڕۆن ﴿١٠﴾ ئنجـا لـەو ڕۆژەدا هـاوار (و سـزای سـەخت) بـۆ بـەدرۆ دانـەران (ی پەیامـی خـوا) ﴿١١﴾ ئەوانـەی لـە تێـڕژان (ی قسـەی پـووچ دا) یاریـی دەکـەن ﴿١٢﴾ ئـەو ڕۆژە کـە بـە توندیـی بـەرەو لای ئاگـر پاڵەسـتۆ دەدرێـن ﴿١٣﴾ (دەگوتـرێ:) ئـەم ئاگرەیـە کـە ئێـوە پێـی بێبـڕوا بـوون، بـە درۆتـان دادەنـا ﴿١٤﴾ ئنجا ئایا ئەمـە جادوویـە یاخـود ئێـوە نابینـن؟ ﴿١٥﴾ بچنـە تێـی و تێیـدا ببرژێنرێـن، ئنجـا خۆتـان بـۆ (ئازارەکـەی) ڕاگـرن، یـان خۆتـان ڕانەگـرن، لەسـەرتان یەکسـانە (چونکـە) بێگومـان هـەر بـە (پێـی) ئـەوە کـە کردووتانـە سـزا دەدرێـن ﴿١٦﴾}.

شیکردنەوەی هەندێک لە وشەکان

(وَٱلطُّورِ): (الطُّورِ: إسْمُ جَبَلٍ مَخْصُوصٍ، وَهُوَ الَّذِي كَلَّمَ اللهُ عَلَيْهِ مُوسَى عليه السلام، أو اسْمٌ لِكُلِّ جَبَلٍ)، (طـور): یـان نـاوی چیایەکـی تایبەتـە، ئەویـش ئەوەیـە کـە خـوای بەرز لە سـەری فەرمایشـتی لەگەڵ مووسـادا کرد عليه السلام (کە لە دەشـتی سـینایە، وەک لــە ئایەتەکانــی دیکــەدا هاتــوە: ﴿وَطُورِ سِينِينَ ﴿٢﴾﴾ التـين) یاخــود (طــور): (وشـەیەکی سـوڕەییانییەو) نـاوە بـۆ هـەر چیایـەک.

(رَقٍّ مَّنشُورٍ): (الـرَّقُّ: مَـا يُكْتَـبُ فِيْـهِ، شِـبْهُ الكَاغِـذِ)، (رَقّ): هـەر شـتێکە لـە سـەری بنـووسرێ، وێنـەی کاغـەز، هەندێکیـش دەڵێـن: (رَقّ): بـە پێسـتی تەنکـی سـپی دەگوتـرێ، کـە کاتی خـۆی کاغـەز نەبـووە، یـان کـەم بـووەو بـۆ لەسـەر نـووسران بەکارهێـنراوە، یـان لەبـەر ئـەوەی ئـەو چەرمـە زیاتـر ماوەتـەوە.

(وَٱلسَّقْفِ): (سَـقْفُ البَيْـتِ، جَمْعُـهُ: سُـقُفٌ)، (سَـقْف) یـانی: بـان، سـەربان، کـە بـە (سُـقُفْ)، کـۆ دەکرێتـەوە، (سـقف) وێـڕای بـانی خانـوو و سـەربان، بەمانـای ئاسـمانیش دێ، (السْـقِيْفَةُ: كُلُّ مَـكَانٍ لَـهُ سَـقْفٌ)، (سَـقِيْفَة): هـەر شـوێنێکە سـەقف و بانێکی هەبێ.

(ٱلْمَسْجُورِ): (السَّجْرُ: تَهيِيـجُ النَّـارِ)، (سجْر) خۆشـکردنی ئاگـرە، دەگوتـرێ: (سَـجَرْتُ التَّنُّـوْرَ)، واتـە: تەندوورەکـەم خۆشـکرد، (البَحْـرُ المَسْـجُور) دەریـای داگیرسـێنراو، واتـە: دەریایـەک کـە گـڕی گرتـوە، کڵپـەی گرتـوە، دوایـی لـە مەسـەلە گرنگەکانـدا زیاتـر شـی دەکەینـەوە، کـە هـەر ئـەم وشـەیە بـۆ خـۆی ئیعجازێکـی عیلمیـی تێدایـە، هەڵبەتـە هەندێکیـش (مَسْـجُور)یان، بـە (مَمْلُوء)، لێکداوەتـەوە واتـە: دەریایـەک کـە پـڕە لـە ئـاو.

(إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَٰقِعٌ): بـە دڵنیایـی سـزای پـەروەردگارت دێ، (الوُقُـوعُ: ثُبُـوتُ الـشَّيءِ وَسُـقُوطُهُ)، (وُقُـوعُ): بریتیـە لـە چەسـپان و کەوتنـی شـتێک، واتـە: هاتـن و ڕوودان.

(تَمُورُ): (الــمَوْرُ: الجَرَيَـانُ السَّرِيْـعُ، وَالـمَـوْرُ: الـتُّرَابُ المُـتَرَدِّدُ بِـهِ الرِّيْحُ، وَنَاقَةٌ تَمُوْر فـي سَيْرِهَا فَهِـيَ مـوَارَةٌ)، (مَـوْر): بـە ڕۆیشـتنێکی خێـرا دەگوتـرێ، هەروەهـا (مَـوْر): بـەو گڵـەش دەگوتـرێ کـە بـا دەیهێنـێ و دەیبـات، دەگوتـرێ: (نَاقَـةٌ تَمُـوْرُ فــي سَيْرِهَا فَهِـيَ مَـوَارَة)، حوشـترەکە لـە کاتی ڕۆیشـتنیدا بـێ و دەچـێ و بەرێکیـی نـاڕوات.

(خَوْضٍ): (الخَـوْضُ: هُـوَ الـشرُوعُ فــي المَـاءِ، وَالمرُوْر فِيْهِ، وَيُسْـتَعَارُ فــي الأُمُـورِ، وَالأَكْثَرُ فِيْـمَا يَـذَمُّ الـشرُوعُ فِيْـهِ)، (خَـوْض): بریتیـە لـە ڕژانـە نێـو ئـاوەوە، چوونـە نێـو ئـاوو بـە نێویـدا ڕۆیشـتن، بـەڵام دەخوازرێتـەوە بـۆ چوونـە نێـو کاروبارەکانـەوە، بـە زۆرییـش بـۆ چوونـە نێـو کارێکـەوە، کـە شـتێکی خـراپ و ڕەخنـە لێگیـراو بـێ.

(يُدَعُّونَ): بـە توندیـی پـاڵ پێـوە دەنرێـن، (الـدَّعُّ: الدَّفْعُ الشَّـدِيْد)، پـاڵ پێوەنـانی تونـد، (وَأَصْلُـهُ أَنْ يُقَـالَ لِلْعَاثِـر: دَعْ دَعْ)، ڕیشـەکەی ئەوەیـە کەسـێک کـە دەکـەوێ، پێـی بگوتـرێ: (دَعْ دَعْ)، لێگـەڕێ لێگـەڕێ، عـەڕەب ئـەوە عادەتیـان بـووەو لـەوەوە هاتـوە، کەواتـە (دَعْ) بـە مانـای پـاڵ پێوەنـانی تونـد.

(اَصْلَوْهَا): (أَصْـلُ الصَّـلِيَ: الإِيقَـادُ بِالنَّـارِ، صَـلِيَ بِالنَّـارِ، وبِكَـذَا: بُـلِيَ بِــهَا، وَاصْطَـلَى بِهَـا، وَصَلَيْـتُ الشَّـاة: شَـوَيْتُهَا وَهِـيَ مَصْلِيَّــةٌ)، (صِلَى): لە ڕیشـەدا بە مانـای ئاگردانەبـەرە، ئاگر بدەیـە بـەر شـتێک و بیسـووتێنی، دەگوتـرێ: (صَـلِيَ بِالنَّـارِ وَبِكَـذَا)، کەسـێک بخرێتـە نێـو ئاگـرەوە (وصَـلِيَ بِكَـذَا)، بـەو شـتە تاقیکرایـەوە، (وَاصْطَـلَى بِهَـا)، بـە هەمـان شـێوە هەمـان مانـای هەیـە، (وَصَلَيْـتُ الشَّـاةَ: شَـوَيْتُهَا)، مەڕەکـەم (صَـلِي) کـرد، برژانـدم، (وَهِيَ مَصْلِيَّــةٌ)، ئـەو برژێـنراوەو پیشـێنراوە، بـە عەڕەبیـی، ئێسـتا (مَكْـذُوُف)ی پـێ دەگوتـرێ، کـە جۆرێکـە لـە برژانـدن، نـەک بـە شـێوەی برژانـدنی ئاسـایی.

مانای گشتیی ئایەتەکان

بەڕێـــــزان!

خـوای بـەرزو مـەزن وەک لـە پێناسـەی ئـەم سـووڕەتەدا، گوتمـان: لـەم سـووڕەتە موبارەکـەدا سی و چـوار (٣٤)، ئایـەتی تەرخانکـردوون، بـۆ باسـی ڕۆژی دوایـی، بیسـت و هەشـت لەسـەرەتایەوەو شەشـیش لـە کۆتاییـەوە، بـەڵام ڕۆژی دوایـی بـە هـەردوو قۆناغەکـە: (السـاعة والقيامـة)وە، ئاخیـر زەمـان و زیندووکرانـەوەو لێپرسرانـەوە، بـەڵام دیـارە لەمیـانی باسـکردنی ڕۆژی دواییـدا، باسـی دۆزەخ و باسـی بەهەشـت، بـە تایبەت نـازو نیعمەتێـک کـە بەهەشـتییەکان تێیـدا دەژیـن، باسـی ئـەوەش کـراوەو تیشـکی باشـی خراوەتـە سـەر، هەروەهـا لـە ئایەتـەکانی دیکەشـدا، کـە شەشـیان لەم سـووڕەتە موبارەکـەدا، تەرخانکـراون بـۆ باسـی پێغەمبـەر ﷺ و، قورئان و، نۆشـیان تەرخانکراون بـۆ باسـی خـوای پـەروەردگار: بــە دیهێنەرایەتیـی خـواو، پەروەردگارێتیـی خـواو،

پاشان بیرۆکە ئەفسانەییەکانی هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان، لە بارەی خواوە ﷻ و، تێڕوانینیان بۆ ژیان و ... هتد.

لەم دەرسەدا، ئەم شازدە ئایەتەی سەرەتا، کە ئێمە دامانناون بۆ دەرسی یەکەم، هەم باسی ئەو پێنج سوێندەی خوای پەروەردگارە، لەسەر ئەوە کە سزای خوا بۆ بێبڕوایان دێ و، بەرپەرچدانەوەی نیە، هەم باسی ئاخیر زەمانە، هەروەها هاوکات و پەیوەست لەگەڵ ئاخیر زەمان و تێکچوونی ئەم گەردوونەدا، باسی ڕۆژی دواییشە، بە تایبەت باسی بێبڕوایان کە تووشی چ سزاو جەزرەبەیەک دێن!

سەرەتا خوا ﷻ دەفەرموێ: (بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ) بە ناوی خوای بە بەزەیی بەخشندە، واتە:

دەستپێکردنم بە ناوی خوایە، مەبەستیش پێی ئەوەیە:

١ - ئەم کارە تەنیا بۆ خوا دەکەم.

٢ - ئەم کارە بە پێی شەرعی خوا دەکەم.

٣ - ئەم کارە بە تواناو یارمەتیی خوای پەروەردگار دەکەم.

٤ - ئەم کارە بۆ هێنانەدی ڕەزامەندیی خوا ئەنجام دەدەم.

ئنجا خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ وَٱلطُّورِ ﴾، (و) لێرەدا، واوی سوێند (**وَاو القَسَم**)ە، کە سێ پیت هەن بۆ سوێند: (**و، ب، ت**)، دەگوترێ: (**واللە، باللە، تاللە**)، هەر سێکیان بۆ سوێندن، بەڵام بە زۆریی (و) بەکاردێ، کەواتە: ﴿ وَٱلطُّورِ ﴾، یانی: (**أُقْسِمُ بالطُّور**)، سوێند دەخۆم بە طوور، **طووریش** زیاتر وا پێدەچێ مەبەستی پێی ناوی ئەو چیایەو ئەو کێوە بێ، کە مووسا عليه السلام لەسەری وەستا لە کاتێکدا بۆ یەکەمجار خوا فەرمایشتی لەگەڵدا کردو کردی بە پێغەمبەر عليه السلام، هەندێکیش دەڵێن: لە کاتێکدا کە خوا ﷻ تەوراتی پێدا، گرنگ ئەوەیە

طوور هەرچەند بە مانای چیا دێ بە گشتیی، بەڵام وا پێدەچێ لێرەدا مەبەست پێی چیایەک و کێوێکی تایبەت بێ، ئەویش ئەو کێوەیە کە خوای پەروەردگار فەرمایشتی لە سەری لەگەڵ مووسادا ﷺ کردوە، سوێند بە **طوور**.

﴿ وَكِتَٰبٍ مَّسۡطُورٍ ﴾، سوێندیش بە کتێبێکی نووسراوە، ﴿ وَكِتَٰبٍ مَّسۡطُورٍ ﴾، (**كِتَاب**)، بە نەناسراو (**نَكِرَة**) هاتوە، کتێبێکی نووسراوە، ئەویش وا پێدەچێ مەبەست پێی تەورات بێ، چونکە دوای ئەوەی خوا ﷺ لەسەر کێوی **طوور** مووسای دواند، تەوراتیشی پێدا، چونکە بەڵێ قورئانیش کتێبە، بەڵکو گەورەترین کتێبە، گەورەترین کتێبی خوایە کە بۆ مرۆڤایەتیی ناردوویەتی، بەڵام ئەو کاتەی ئەم سوورەتە هاتۆتە خوار، قورئان لە شێوەی کتێبێکدا، وەک موصحەفێک بوونی نەبووە، بەڵام تەورات هەبووە، ﴿ وَكِتَٰبٍ مَّسۡطُورٍ ﴾، کتێبێکی نووسراو.

﴿ فِي رَقّٖ مَّنشُورٖ ﴾، لە پێستێکی تەنکی بڵاوکراودا، یاخود لە تیانووسێک دا، ئنجا ئایا کاغەز بووە، یان چەرم بووە، یان هەر شتێک بووە، کە بڵاوکراوەتەوە، بەڵام زیاتر وا پێدەچێ مەبەست پێی پێستی تەنک بێ، کە کاتی خۆی تەوراتی تێدا نووسراوەتەوە، چونکە ئەو کاتەی تەورات نووسراوەتەوە لە چەرم داو چەرمەکان یەک دانە نەبوون، بەڵکو چەند چەرمێک بوون و خراونەوە سەر یەک و، دوایی پێچراوەتەوە، وەک تۆمارێک هەڵوێزنەراوەو پێچراوەتەوە، ﴿ فِي رَقّٖ مَّنشُورٖ ﴾، لە چەرمێکداو، لە پێستێکدا کە بڵاوکراوە بووەو کە ویستوویانە بیخوێننەوە، بڵاویان کردۆتەوە.

﴿ وَٱلۡبَيۡتِ ٱلۡمَعۡمُورِ ﴾، هەروەها سوێند بە ماڵە ئاوەدانەکە، واتە: ماڵە ئاوەدانەکە، کە بە مرۆڤان ئاوەدانە و خواپەرستیی تێدا دەکەن، ئەگەر مەبەست کەعبە بێ، کە تەوافی بەدەوردا دەکەن، مزگەوتی حەرامیش نوێژی تێدا دەکەن و خواپەرستیی تێدا دەکەن، یاخود ئەوماڵەی بە فریشتان ئاوەدانە، ئەگەر مەبەست لە: ﴿ وَٱلۡبَيۡتِ ٱلۡمَعۡمُورِ ﴾، ئەو شوێنە تایبەتە بێ کە لە ئاسمانی حەوتەمەو، دوایی باسی

دەکەین و دەیهێنین و، پێغەمبەری خواش ﷺ لە فەرمایشتەکانیدا باسی کردوە، کە (بیت المعمور) لە ئاسمانی حەوتەمەو پەرستگای فریشتەکانە، هەموو ڕۆژێ حەفتا هەزار (٧٠٠٠٠) فریشتە دەچنە نێوی و، هەتا ڕۆژی دوایی ئەو حەفتا هەزارە ناچنەوە نێوی و، حەفتا هەزاری دیکە دێن، ئنجا چ مەبەست کەعبە بێ و، مزگەوتی حەرام کە بە دەوری کەعبەوە کراوەو، ئاوەدانە بە خواپەرستان لە مرۆڤان، هەروەها لە جند، یاخود مەبەست (بَيْت المَعْمُوْر) بێ کە لە ئاسمانی حەوتەمە، خوای پەروەردگار سوێندی پێ دەخوات.

﴿ وَٱلسَّقۡفِ ٱلۡمَرۡفُوعِ ﴾، هەروەها سوێند بە بانی بڵند کراو، (سَقْف)، یانی: بان، (سەربان)یشی پێ دەگوترێ، کە بەدڵنیایی لێرەدا مەبەست پێی ئاسمانەو، ئاسمان بۆ ئێمەی دانیشتوانی زەوی وەک بانێک و سەربانێک وایە، بەرز کراوەتەوە.

﴿ وَٱلۡبَحۡرِ ٱلۡمَسۡجُورِ ﴾، سوێندیش بە دەریای داگیرسێنراو، دەریایەک کە داگیرسێنراوەو، ئاگری بەردراوەتێ، یاخود: (البَحْر المملوء مَاء)، سوێند بە دەریایەک کە پڕکراوە لە ئاو، بەڵام زیاتر وا پێدەچێ مەبەست پێی دەریای داگیرسێنراو بێ، دەریاش کە ئێستا ئێمە دەیبینین، داگیرسێنراو نیە، بەڵکو مەبەست پێی ئەو دەریایەیە کە لە ڕۆژی دواییدا دادەگیرسێنرێ، وەک دەفەرموێ: ﴿ وَإِذَا ٱلۡبِحَارُ سُجِّرَتۡ ۝٦ ﴾التكوير، واتە: کاتێک کە دەریاکان داگیرسێنران، بەڵام لە سوورەتی (الإنفطار)دا دەفەرموێ: ﴿ وَإِذَا ٱلۡبِحَارُ فُجِّرَتۡ ۝٣ ﴾، کاتێک دەریاکان تەقێندرانەوە، کە ئەمە کاتی خۆی زانایان هەر گوتوویانە، کاتێک دێ ئەم دەریایانە گڕ دەگرن، بەڵام نەیانزانیوە چۆن؟ بەڵام دوای ئەوەی زانست بەرەو پێشەوە چوو، بە تایبەت زانستی کیمیا، ئێستا ئێمە دەزانین کە گەرد (مولکۆل - جزيء)ێکی ئاو لە دوو گەردیلەی هایدرۆجین و گەردیلەیەکی ئۆکسجین پێک دێ، کە هێما کیمیاییەکەی بریتیە لە (H_2O)، ئنجا هایدرۆجین دەسووتێ و ئۆکسجین یارمەتیی سووتان دەدات، واتە: دوو ماددەی سووتێنەرن، بەڵام کاتێک گەردیلەیەک لە ئۆکسجین و، دوو گەردیلە لە هایدرۆجین یەک دەگرن، مولکۆلێکی ئاو پێکدێنن

و، ئەگـەر لێـک بکرێنـەوە، ئـەو دوو جـۆرە گەردیلانـە هەردووکیـان دوو مـاددەی سـووتێنەرن، یەکیـان خـۆی دەسـووتێ و، ئـەوەی دیکـەش یارمەتیـی سـووتان دەدا.

﴿ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَٰقِعٌ ﴾، سـوێند بـەو پێنـج شـتە، بـە دڵنیایـی سـزاو ئـازاری پـەروەردگارت دێ، ڕوو دەدات، (**وَقَـعَ الـشَّيء، أي: سَـقَطَ وَحَـدَث**)، واتـە: شـتەکە کەوتـوو و ڕوویـدا، مەبەسـت پێـی سـزای خـوای پـەروەردگارە بـۆ ئەوانـەی بێبـڕوان، بـۆ هاوبـەش بـۆ خـوا دانـەران و، بـۆ بـە درۆ دانـەرانی پەیامـەکانی خـوا.

﴿ مَّا لَهُۥ مِن دَافِعٍ ﴾، هیـچ بەرپەرچدەرەوەیەکـی بـۆ نیـە، لـەو ڕۆژەدا کـە دێ، کـەس ناتوانـێ ڕێـی لـێ بگـرێ، هیـچ کۆسـپ و لەمپەرێکـی نایەتـە بـەر.

ئنجا خوا ﷻ باسی دوو دیمەن لە دیمەنەکانی ئەو ڕۆژە دەکات، کە تێیدا سـزای خـوا دێ: ﴿ يَوْمَ تَمُورُ ٱلسَّمَآءُ مَوْرًا ﴾، ئـەو ڕۆژەی ئاسـمان تێکـەوە داوێ، دێ و دەچـێ بـە خێرایـی.

﴿ وَتَسِيرُ ٱلْجِبَالُ سَيْرًا ﴾، چیایەکانیـش بـە ڕۆیشـتن دەڕۆن و دەجووڵێـن، ئەمانـە دوو دیمەنـن لـە دیمەنـەکانی ئاخیـر زەمـان، قۆناغـی یەکەمـی ڕۆژی دوایـی.

﴿ فَوَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿١١﴾ ٱلَّذِينَ هُمْ فِى خَوْضٍ يَلْعَبُونَ ﴾، ئنجـا لـەو ڕۆژەدا هـاوارو سـزای سـەخت بـۆ ئـەو بـە درۆ دانەرانـەی، ئـەوان لـە تێـڕژانی قسـەی پـووچ دا، لـە بێبڕواییـدا، گەمـەو یاریـی دەکـەن.

﴿ يَوْمَ يُدَعُّونَ إِلَىٰ نَارِ جَهَنَّمَ دَعًّا ﴾، ئـەو ڕۆژەی زۆر بـە توندیـی بـەرەو ئاگـری دۆزەخ پاڵیـان پێـوە دەنرێـن و پاڵـە پەسـتۆ دەدرێـن.

﴿ هَٰذِهِ ٱلنَّارُ ٱلَّتِى كُنتُم بِهَا تُكَذِّبُونَ ﴾، پێیـان دەگوتـرێ: ئەمـە ئـەو ئاگرەیـە کـە ئێـوە پێـی بێبـڕوا بـوون، بـە درۆتـان دادەنـا.

﴿ أَفَسِحْرٌ هَٰذَآ أَمْ أَنتُمْ لَا تُبْصِرُونَ ﴾، ئایـا ئەمـە جادوویـە، یاخـود ئێـوە نابینـن، ئایـا جادوویـە، وەک دەتانگـوت، یـان کاتی خـۆی هەقتـان نـەدەدی؟ یـان ئێسـتا

ئێـوە نابینـن؟ ﴿ ٱصْلَوْهَا ﴾، بیچنەتـێ، پێـی بسـووتێنرێن و، پێـی جەزرەبـە بدرێـن، ﴿ فَٱصْبِرُوٓاْ أَوْ لَا تَصْبِرُواْ ﴾، تێیـدا هەڵبکـەن، یـان هەڵنەکـەن، خۆتـان تێیـدا ڕابگـرن، یـان خۆتـان ڕانەگـرن، ﴿ سَوَآءٌ عَلَيْكُمْ ﴾، بـۆ ئێـوە یەکسـانە، هـەردووک لا یەکسـانن، چونکـە ئەگـەر مرۆڤ لەسـەر شـتێک خـۆی ڕابگـرێ، کە پاداشـتی دەسـت بکەوێتەوە، ئـەوە بێگومـان باشـترە لـەوەی خـۆی ڕانەگـرێ، بـەڵام خۆڕاگرتـن لەسـەر سـزای ڕۆژی دوایـی، هیـچ پاداشـتێکی لەسـەر نیـەو هـەر بـۆ خـۆی سـزایە.

﴿ إِنَّمَا تُجْزَوْنَ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴾، بـە دڵنیایـی ئێـوە تەنیـا بەپێـی ئـەوەی کردووتانـە سـزاتان دەدرێتـەوە، کەواتـە: ئـەو سـووتێنران و برژێـنران و جەزرەبەدرانـە، بـەو ئاگرە، کـە بـە درۆتـان دادەنـا، هـەر بەرهەمـی کـردەوەکانی خۆتانـەو، سـزای کـردەوەی خۆتانـە هاتۆتـەوە ڕێتـان، بۆیـە بێجگـە لـە خۆتـان گلەیـی لـە کـەس مەکـەن.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلەی یەکەم:

سوێند خواردنی خوا ﷻ بە کێوی طوورو کتێبێکی نووسراو، لە پێستێکی بڵاوکراوەداو،ماڵە ئاوەدانەکەو، بانی بڵندکراوو، دەریای داگیرسێنراو، لەسەر ئەوە کە سزاو ئازاری خوا بۆ بێبڕوایان دێ و ڕوو دەدات و، هیچ پەرچ و لەمپەرێکی نایەتە بەرو، هیچ کەس ناتوانێ بەرپەرچی بداتەوەو ڕێگریی لێ بکات:

خوا دەفەرموێ: ﴿وَٱلطُّورِ ۝١ وَكِتَٰبٖ مَّسۡطُورٖ ۝٢ فِي رَقّٖ مَّنشُورٖ ۝٣ وَٱلۡبَيۡتِ ٱلۡمَعۡمُورِ ۝٤ وَٱلسَّقۡفِ ٱلۡمَرۡفُوعِ ۝٥ وَٱلۡبَحۡرِ ٱلۡمَسۡجُورِ ۝٦ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَٰقِعٞ ۝٧ مَّا لَهُۥ مِن دَافِعٖ ۝٨﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە هەشت بڕگەدا:

١)- ﴿وَٱلطُّورِ﴾، سوێند بەطوور، پێشتر گوتمان: (و) لێرەدا واوی سوێند پێخواردنە، واتە: سوێند بە طوور، **طوور**یش گوتمان: دەگونجێ مەبەست هەر چیایەک بێ، (**الطور**) (**أل**)ەکە بۆ ناساندنە و ئەگەر بۆ جینس بێ، واتە: سوێند بە هەر چیایەک، بە هەموو چیایەکان، بەڵام زیاتر وا پێدەچێ (**أل**)ەکە بۆ ناساندنی (**عَهْد**) بێ، واتە: سوێندبەچیایەکەئەویش ئەوچیایەیەکەناسراوەوخوا ﷻ مووسای عليه السلام لەسەر دواندوە، وەک لە سوورەتی (**التين**)دا دەفەرموێ: ﴿وَٱلتِّينِ وَٱلزَّيۡتُونِ ۝١ وَطُورِ سِينِينَ ۝٢﴾، یانی: **طوور**ی سینا، وەک لە سوورەتی (**المؤمنون**)دا باسی (**طور سَيْنَآء**) کراوە، (**سِيْنِيْن، سَيْنَاء، سِيْنَاء**)، هەموویان مەبەست پێیان دەشتی سینایە، ئنجا ئەو کێوەش کە خوا ﷻ مووسای عليه السلام لەسەردواندوەلەدەشتی سینایەچونکەدواییش خوادەفەرموێ:

٢)- ﴿وَكِتَٰبٖ مَّسۡطُورٖ﴾، سوێند بە کتێبێکی نووسراو، ئەو کتێبە نووسراوەش وا پێدەچێ مەبەست پێی تەورات بێ، کە خوا ﷻ دوای ئەوەی مووسای لەسەر ئەو کێوە

دیارییکراوە دواند، ئەو کتێبەشی پێدا، ئەو کتێبەی خواش کە تەوراتە، لە ئەصڵدا لەسەر چەند لەوحێک و تەختێک، نووسراوە، ئنجا جۆری تەختەکان، ئایا بەرد بووە، چ جۆرە بەردێک بووە؟ یان چی بووە؟ گرنگ ئەوەیە بە نووسراویی دراوەتە مووسا ﷺ وموووساش هەڵیگرتوون بەبەڵگەی ئەوەش کەدوایی مووسا ﷺ دەچێتەوە بۆ لای گەلەکەی و، تەماشا دەکات دەستیان کردوە بە گۆلک پەرستیی، تەختەکان فڕێ دەدات، وەک لە سوورەتی (**الأعراف**)دا هاتوە دەفەرمویٚ: ﴿ وَأَلْقَى ٱلْأَلْوَاحَ ﴿١٥٠﴾ ﴾، (مووسا) لەوحەکانی فڕێدان، ئەو لەوحانەی پێی درابوون، واتە: هەر لە ئاسمانەوە تەورات نووسرا بوو، فریشتەکان نووسیویانەتەوە.

(**الأَلْـواح**) کـۆی (**لَـوْح**)ەو، (**لَوْح**)یـش یـانی: تەختــە، تەختــە بــەرد، یــان هــەر شـتێکی تەخـت، کـە تـەوراتی لەسـەر نـووسراوە، کاتێـک مووسـا ئـەو دیمەنـە دەبینێ، خەڵکەکـە دەسـتیان کـردوە بــە گۆلـک پەرسـتیی و سـامیریی هەڵیخەڵەتانـدوون، لەوحـەکانی فـڕێ داون، بـۆ ئـەوەی دەسـتی خاڵیـی و بەتـاڵ بـن، بـۆ گرتنـی سـەرو ڕیشـی هـاڕوونی بـرای، پێشـێ لـە خەڵکەکـەوە دەسـت پێـدەکات، سـەرکۆنەیان دەکات و لێپرسـینەوەیان لەگەڵـدا دەکات، ئنجـا دوایـی ڕوو لـە هـاڕوون دەکات و، لـە قۆناغـی سێیەمیشـدا، ڕوو لـە سـامیریی دەکات و سـەرکۆنەو لێپرسـینەوەی لەگەڵـدا دەکات، وەک لـە تەفسـیری سـوورەتی (**طـه**)دا بـە تەفصیـڵ باسـمانکردوە.

کەواتـە: ﴿ وَكِتَٰبٍ مَّسْطُورٍ ﴾ یـانی: کتێبێکـی نـووسراو، زیاتـر وا پێدەچـێ مەبەسـت پێـی تـەورات بـێ، ئەگەرنـا ﴿ وَكِتَٰبٍ مَّسْطُورٍ ﴾، کتێبـی نـووسراو، بەدڵنیایـی دەبـێ مەبەسـت پێـی کتێبێـک بـێ، ئنجـا ئایـا ئەگـەر مەبەسـت تـەورات نەبـێ، دەگونجـێ بڵێیـن: مەبەسـت پێـی قوڕئانـە؟ هەڵبەتـە ئـەو کاتـە قوڕئـان نەبـوو بـەو شـێوەیە، کە نووسرابێتەوە لە دوو توێی کتێبێکدا، بەڵام خوا ﷻ زانیویەتی دوایی دەبێتە کتێـب و دەنووسرێتـەوە، لـە شـێوەی موصحەفێکـدا دەبـێ، بـەڵام زیاتـر وا پێدەچـێ مەبەسـت پێـی تـەورات بـێ.

وشـەی (مَسْـطُور)یش لـە (سَـطْر)ەوە هاتـوە، (السَّـطْرُ: كِتابَـةٌ طَوِيلَـةٌ؛ لِأَنَّهَـا تُجْعَـلُ سُـطُورًا، أي: صُفُوفَـاً مِـنَ الكِتابَـةِ)، (سَـطْر): نووسـینێکی درێـژەو (مَسْـطُور)یش، واتـە: ئـەو کتێبـە لـە چەنـد دێڕێـک پێکهاتـوە، کە دێڕەکان لـە تەنیشـت یەکـن و ڕیزکراون.

٣)- ﴿فِي رَقٍّ مَّنشُورٍ﴾، (الرَّقُّ: الصَّحِيفَةُ تُتَّخَذُ مِن جِلْدٍ مُرَقٍّ أَبْيَضَ لِيُكْتَبَ عَلَيْهِ)، (رَقّ): تیانووسێکە، لە پێستێکی تەنککراوی سپی، تاکو لە سەری بنووسرێ.

کاتی خـۆی کاغـەز بـەو شـێوەیە نەبـووەو، ئەگـەر کاغـەز هەشـبووبێ، ئـەو پێسـت و چەرمـە، بـە زەحمەتـتر دەسـتکەوتوە، بـەڵام باشـتر بـووە بـۆ لەسـەر نـووسران، لەبـەر ئـەوەی ماوەتـەوەو ئـەو شـتەی لەسـەریان نووسـیوە زیاتـر پارێـزراو بـووەو ماوەتـەوە.

کەواتـە: (رق)، یـانی: چـەرم و پێسـت، (مَنشُـور)، یـانی: بڵاوکـراو، (المَنشُـورُ: المَبْسُـوطُ غَـيْرُ المَطْوِيُّ)، بڵاوکـراو بـووەو پێچـراوە نەبـووە.

٤)- ﴿وَٱلْبَيْتِ ٱلْمَعْمُورِ﴾، سوێند بە ماڵە ئاوەدانەکە، ئەمیش وەک گوتمان: دوو ڕا لە بارەیەوە هەن:

أ- مەبەست پێی کەعبەیەو، ئەو ماڵەی بە دەوری کەعبەدا کراوە، ئەو مزگەوتە کە ئاوەدانە بە خواپەرستان، لەسەردەمی نەفامییشدا هەر ئاوەدان بووە، عەرەبەکان کە خۆیان لەسەر ئایینی ئیبراهیم ﷺ زانیوە، بەدەوری کەعبەداتەوافیان کردوەو، لە نێوان صەفاو مەڕوەدا، سەعیان کردوە، بەو شێوەیە کە بۆ خۆیان بە خواپەرستییان زانیوەو، ئەنجامیان داوە.

ب- مەبەست پێی ئەو پەرستگایەیە کە لە ئاسمانی حەوتەمە، کە ئێمە دوایی وردتر لەوبارەوە قسە دەکەین و، فەرمایشتەکانی پێغەمبەریش ﷺ لەو بارەوە دێنیین.

٥)- ﴿وَٱلسَّقْفِ ٱلْمَرْفُوعِ﴾، سوێند بە بانی بڵندکراو، (سَقْف)، یانی: بان، سەربان، (مَرْفُوع)، یانی: بڵندکراوو بەرزکراوە، کە ئەمە بێگومان مەبەست پێی ئاسمانە، لە سووڕەتی

(الأنبياء)دا خوا دەفەرموێ: ﴿ وَجَعَلْنَا ٱلسَّمَآءَ سَقْفًا مَّحْفُوظًا ﴿٣٢﴾ ﴾، واتە: ئاسمانمان کردوە بە بانێکی پارێزراو، ئاسمان وەک بان و سەربان وایەو پارێزراویشە، هەم پارێزەرە بۆ خەڵکی سەر زەوی، هەم خۆشی پارێزراوە لەوەی پارچە ئەستێرەکان و پارچە نەیزەکەکان کونی بکەن، لەبەر ئەوەی ئاسمان بە هەمووی دەگوترێ لە ئاستی زەوییەوە بەرەو سەر، بەڵام بە تایبەت لە دەوری زەوی، بەرگە هەوایەک هەیە، کە پێشتر باسمانکردوە، بە بەرزیی (١٠٠٠)کم بەڵکو زیاتریش، کە چەند چین هەوای تێدایە، هەر شتێک لە دەرەوەی گۆی زەوی بەرەو گۆی زەوی بێ، بە هۆی ئەو بەرگە هەوایەوە، دەسووتێ و دەبێتە خۆڵەمێش، مەگەر زۆر بە دەگمەن، ئەگەرنا بە تەواویی ناکەوێتە سەر زەوی، کە دەبێتە هۆی ڕوودانی کارەسات.

٦)- ﴿ وَٱلْبَحْرِ ٱلْمَسْجُورِ ﴾، سوێند بە دەریای داگیرسێنراو، یان: دەریایە داگیرسێنراوەکە، (**مَسْجُور: موقَدْ**)، داگیرسێنراو هەڵگیرسێنراو گڕتێبەردراو، یاخود (**مَسْجُور**) بە مانای (**مَمْلُوءٌ**)ە، پڕکراو، (**مُشْتَقٌّ مِنَ السَّجْرِ، وَهُوَ المَلأُ والإمْدَادُ**)، (**سَجْر**): بە مانای پڕ کردن و لێ زیاد کردن دێ، هەروەک چۆن (**سَجَّرْتُ التَّنُّوْرَ**)، واتە: تەندوورەکەم گڕ تێبەرداو ئاگرم تێدا کردەوە، (**مسجور**) بە مانای هەردووکیان دێ، بەڵام زیاتر وا پێدەچێ بە مانای داگیرسێنراو بێ، چونکە هەر مۆلکولێکی ئاو، هەر گەردێکی ئاو لە سێ گەردیلە پێکهاتوە، دوو گەردیلەی هایدرۆجین و، گەردیلەیەکی ئۆکسجین، بۆ ڕەمزە کیمیاییەکەی دەگوترێ: (H_2O)، ئنجا هایدرۆجین بۆ خۆی دەسووتێ، بەڵام ئۆکسجین یارمەتیی سووتان دەدات.

کەواتە: ئەو دوو توخمە کە ئاویان لێ پێکهاتوە، هەردووکیان دوو ماددەی سووتێنەرن، ئەگەر لێک جیابکرێنەوە، هەردووکیان سووتێنەرن، یەکیان خۆی دەسووتێ، ئەوی دیکەشیان یارمەتی سووتان دەدات، کاتێ پێکەوە کۆ دەبنەوە بە ڕێژەیەکی دیارییکراو، کە خوا دایناوە، دەبنە هۆی ئەوەی ئاو پێکبێنن، بۆ خوای پەروەردگار زۆر ئاسانە - بە عەقڵی ئێمە، دەڵێین: فڵان شتە ئاسانەو فڵان شتە قورسە - لە ڕۆژی دواییدا خوا ﷻ فەرمان بکات بە گەردیلەکانی کە

ئاویـان پێکهێنـاوە، هـەردوو گەردیلەکـەی هایدرۆجیـن و گەردیلەکـەی ئۆکسـجین کـە گەردێکـی ئاویـان پێکهێنـاوە، بفەرمـوێ لێکببنـەوە، ئـەو کاتـەش ئـەوە ڕوو دەدات، کە خوا ﷻ لێرە دەفەرموێ: ﴿ وَٱلۡبَحۡرِ ٱلۡمَسۡجُورِ ۝٦ ﴾، واتە: سـوێند بە دەریا داگیرسـێنراوەکە.

هەروەهـا لـە سـوورەتی (**التکویـر**)دا دەفەرمـوێ: ﴿ وَإِذَا ٱلۡبِحَارُ سُجِّرَتۡ ۝٦ ﴾، کاتێـک دەریایـەکان گڕیـان گـرت.

هەروەها لـە سـوورەتی (**الإنفطـار**)دا دەفەرمـوێ: ﴿ وَإِذَا ٱلۡبِحَارُ فُجِّرَتۡ ۝٣ ﴾، کاتێـک دەریایـەکان تەقینـەوە، هەڵبەتـە لـە ئەنجامـی گـڕ گرتنەکـەدا، تەقینەوەکـە دروسـت دەبـێ، ئـەوەش بـۆ خـۆی ئیعجازێکـی عیلمییـە، کـە هـەم لێـرە لـە سـوورەتی (**الطـور**) دا، هەم لە سوورەتی (**التکویر**)دا، هەم لە سوورەتی (**الإنفطار**)دا، خوا ﷻ ئاماژەی پـێ کـردوە.

٧)- ﴿ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَٰقِعٞ ﴾، بە دڵنیایی ئازارو سزای پەروەردگارت دێ، ڕوو دەدات، (**الوُقُوعُ: النُّزُولُ مِن عُلوٍّ، واسْتُعْمِلَ مَجازاً لِلتَحَقُّقِ، إنَّ عَذَابَ رَبِّكَ مُتَحَقِّقٌ**)، (**وُقُوع**): بریتیە لە دابەزین و هاتنە خوار لە سەرەوەو داکەوتن، بەڵام بە (مجاز) بەکارهێنراوە بۆ هاتنە دی، واتە: سزاو ئازاری پەروەردگارت دێ، ڕوو دەدات، بۆ ئەوانەی شایستەی سزادرانن، کە بێبڕوایانن.

٨)- ﴿ مَّا لَهُۥ مِن دَافِعٖ ﴾، هیچ بەرپەرچدەرەوەیەکی بۆ نیە، (**الدَّفْعُ: إبْعَادُ الشَّيْءِ عَنْ شَيْءٍ باليَدِ، وأُطْلِقَ هُنا مَجَازاً عَلَى الوِقَايَةِ**)، (**دَفْع**): لە ئەصڵدا بریتیە لەوە کە بەدەست شتێک، لە شتێک دووربخرێتەوە، بەڵام لێرەدا بە (مجاز) بەکارهێنراوە بۆ پاراستن، واتە: هیچ پارێزەرێک نیە بۆ کەسێک کە دەویسترێ سزای خوای بۆ بێ، بیپارێزێ لەو سزایە.

وشـەی (مِـن)، کـە خراوەتـە سـەر (مِـن دَافِـعٍ)، ئەصڵـی خـۆی (مَـا لَـهُ دَافِـعٌ)، بـەڵام لێرەدا: (**زِيـدَتْ «مِـن» فِي النَّفْـي لِتَحْقِيـقِ عُمُـومِ النَّفْـي وشُـمُولِهِ، أيْ: نَفْـي جِنْـسِ**

الدَّافِـعٍ، (مـن) زیـاد کـراوە لـە لابردنەکـە بـۆ چەسـپانی گشـتگیریی لابـردنی پـاڵ پێوەنانەکـە، یـانی: جینسـی پـاڵ پێوەنـان و لابـردن و بەرپەرچدانـەوە بـۆ سـزای خـوا، لـەو ڕۆژەدا نیـە، هـەر لەسـەرەتاوە تـا کۆتایـی، هیـچ بەشـێک لـە سـزای خـوا لـەو ڕۆژەدا، ناگونجـێ بەرپـەرچ بدرێتـەوەو لابـرێ و، دووربخرێتـەوە، لەوانـەی ڕوویـان تێـدەکات، کـە بێبڕوایـان و بـە درۆ دانـەرانی پەیامـەکانی خـوان.

سێ کورتە سەرنج لە بارەی ئەم ئایەتە موبارەکانەوە:

سـەرنجی یەکـەم: ئـەو پیتـی (و)انـەی هاتـوون، هـی یەکـەم: ﴿ وَٱلطُّورِ ۝١ ﴾، دیارە کـە واوی سـوێند (**واو القَسَـم**)ە، یـانی: سـوێند بـە **طـوورِ** (**قَسَـمَاً بِالطُّور**)، هەموو زانایـان لەسـەر ئـەوە یەکدەنگـن، بـەڵام واوەکانی دیکـە: ﴿ وَكِتَٰبٖ مَّسۡطُورٖ ۝٢ فِي رَقّٖ مَّنشُورٖ ۝٣ وَٱلۡبَيۡتِ ٱلۡمَعۡمُورِ ۝٤ وَٱلسَّقۡفِ ٱلۡمَرۡفُوعِ ۝٥ ﴾، دوو حاڵەتیـان هـەن:

أ- یان هەر چواریان واوی سوێندن و دووبارە بوونەوە، چونکە عادەت وایە سوێند دووبارە ببێتەوە، واتە: ئەوانیش هەر چواریان (و)ی سوێندن، واتە: (قَسَمَاً بِالطُّور)، دوایی (قَسَمَاً بكِتَاب مْسطُور، قَسَمَاً بالبَيْتِ المَعْمُورِ، قَسَمَاً بالسَّقْفِ المَرفُوعِ، قَسَمَاً بالبَحرِ ٱلمَسجُورِ).

ب- یاخود هەموویان بۆ گێڕانەوەی سوێند خواردنەکەن بۆ سەر (و)ی یەکەم، دیارە (**المَعْطُوفُ عَلَى القَسَمِ قَسَمٌ**)، ئەوەی دەگێڕدرێتەوە بۆ سەر سوێند، ئەویش هەر سوێندە، کەواتە: لە دەرەنجامدا هەردووک ڕایەکە دەبنەوە بە یەک.

سـەرنجی دووەم: وەک پێشـتر گوتمـان: **طـوورِ** نـاوی ئـەو چیایەیـە کـە نـاسراوو زانراوەو، ئەو کێوەیە کە خوا ﷻ مووسای ﷺ لەسەر دواندوە، وشەی **طووریـش** بـە زمـانی سـورەییانی بـە مانـای چیـا دێ، بـەڵام (**أل**)ەکـەی بـۆ ناسـاندنی (**عهـد**)ەو لـە زمـانی عەرەبییـدا بەرانبـەر بـە (کە)یـە لـە زمـانی کوردییـدا (چیایەکـە)، بـەڵام ئەگـەر ناسـاندنەکە بـۆ جینـس بـێ، مانایەکـەی دەبـێ بـە سـوێند بـە کـۆی چیایـەکان، بـەڵام ڕای یەکـەم بەهێـزە.

(**کِتَابٍ مَّسطُور**)یش، سوێند بە کتێبێکی نووسراو، ئەو ڕایە بەهێزترە کە مەبەست پێی تەورات بێ، چونکە هەر لەسەر ئەو کێوە، ئەو تەوراتەش بە مووسا درا، لەوحەکانی کە تەوراتیان تێدا نووسرا بوو.

شایانی باسە: ئەو لەوحانەی تەوراتیان تێدا نووسرابوو، لەوەی کە ئێستا پێی دەگوترێ: پەیمانی کۆن، چوار سیفرە، هەندێکش گوتوویانە: پێنجن، بەڵام زیاتر ڕای چوار سیفرە کە بە هێزە: سیفری {**تكوين**} سیفری {**الخروج**} سیفری {**العدد**} سیفری {**التثنية**} تەوراتی ئەصڵیی هەر ئەو چوارەن، بەڵام کتێبەکانی دیکە، لە دوای مووسا ﷺ خراونە پاڵ تەورات و بە هەموویان دەگوترێ: پەیمانی کۆن، کە جوولەکەو نەصرانیی لەسەر پەیمانی کۆن ڕێککەوتوون و، تەبەنییان کردوە، ئنجا چ بەو سەرژمێرەی کە سی و نۆ (٣٩) کتێبن، چ بەو سەرژمێرەی کە چل و نۆ (٤٩) کتێبن[1]، کە هەردوو ڕایەکان هەن، بەپێی مەزهەبە جیاجیاکانی نەصرانییەکان، ئەگەرنا جوولەکە تەنیا دان بە سەرژمێرە سی و نۆ کتێبەکەی پەیمانی کۆندا دێنن.

بۆیەش گوتمان: زیاتر واپێدەچێ مەبەست پێی تەورات بێ، لەبەر ئەوە ئەو کاتە قورئان بە شێوەی کتێبێک کە نووسرابێتەوە، نەبوو، موصحەفێک لەبەر دەستدا نەبوو، بەڵام ئەگەر بشگوترێ: مەبەست پێی قورئانە، چونکە خوا زانیویەتی ﷻ کە لە داهاتوودا قورئانیش لە دوو بەرگی کتێبێکداو، لە موصحەفێکدا دەنووسرێ، ئەوەش ڕێی تێدەچێ.

هەڵبەتە کە خوا ﷻ باسی **طوور** دەکات، دوایی باسی کتێبێکی نووسراو دەکات، کە وادیارە تەوراتەو، دواییش باسی دەریای گڕگرتوو، یان دەریای پڕ دەکات، کە دەگونجێ ئەویش مەبەست پێی دەریای سوور بێ کە کاتی خۆی (**بحر القلزوم**)یان پێ گوتوە، ئەمە هەمووی ئاماژەیە بەوە کە وەک چۆن خوا

---

(١) بە پێی سەرژمێری (العهد القديم قراءة رعائية).

ﷻ مووسای دواند، لەسەر کێوی **طوور**و، دوایی تەوراتی پێدا، پاشان بە دەریای سووردا مووساو گەلە چەوسێنراوەکەی دەرباز کردو دوژمنەکانی لەو دەریایەدا فەوتاندن، کەواتە: ئەی موحەممەد ﷺ! تۆش دڵنیابە کە سەرەنجامت هەر بەو شێوەیە دەبێ و، دوژمنەکانی تۆش خوا ﷻ بۆتیان سزا دەدات.

سەرنجی سێیەم: ﴿ وَٱلۡبَيۡتِ ٱلۡمَعۡمُورِ ﴾، دوو ڕای لە بارەوە هەن:

أ- یەکەمیان دەڵێ: مەبەست پێی کەعبە و مزگەوتی دەوری کەعبە بێ، کە بە خواپەرستان ئاوەدانە، خواپەرستانی مرۆڤ و جند کە تەوافی بە دەورەدا دەکەن و نوێژی لێ دەکەن، خواپەرستیی لە دەورەدا دەکەن.

ب- دووەمیان دەڵێ: مەبەست پێی ئەو پەرستگایەیە کە هەر بە ناوی: (**البيت المعمور**) ماڵی ئاوەدان، لە ئاسمانی حەوتەمەو، لەو بارەوە لە فەرمایشتی پێغەمبەردا ﷺ ئەم دوو دەقە دێنین:

١- پێغەمبەر ﷺ لە درێژەی باسی شەو ڕۆو بەرزبوونەوەی (**الإسراء والعروج**)یدا دەفەرموێ: {**ثُمَّ رُفِعَ إِلَيَّ البَيْتُ المَعْمُورُ، وَإِذَا هُوَ يَدْخُلُهُ كُلَّ يَوْمٍ سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ، لَا يَعُوُدُونَ إِلَيْهِ**} (**أخرجه البخاري: ٣٢٠٧ ومسلم: ١٤٩ والطبري: ٣٢٢٨٧**).

واتە: دوایی (**بيت المعمور**)م بۆ بەرز کرایەوە، (پێشانم دراو تەماشام کرد) هەموو ڕۆژێ حەفتا هەزار (٧٠٠٠٠) فریشتە دەچنە نێوی، دوایی بۆی ناگەڕێنەوە، (واتە: ڕۆژی دوای وی حەفتا هەزاری دیکە دێن).

٢- پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: (**البَيْتُ المَعْمُورُ فِي السَّمَاءِ السَّابِعَةِ يَدْخُلُهُ كُلَّ يَوْمٍ سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ، ثُمَّ لاَ يَعُودُونَ إِلَيْهِ حَتَّى تَقُومَ السَّاعَةَ**)، (**أخرجه أحمد: ١٢٥٨٠، وعبد بن حميد: ١٢١٠، والنسائي في الكبرى: ١١٥٣٠، والحاكم: ٣٧٤٢، وقال: صحيح على شرط الشيخين، والبيهقي في شعب الإيمان: ٣٩٩٣**).

واتە: (**البَيْتُ المَعْمُورُ**) لە ئاسمانی حەوتەمەو، هەموو ڕۆژێ حەفتا هەزار فریشتە دەچنە نێوی، دوایی تاکو ئاخیر زەمان دێ، بۆی ناگەڕێنەوە.

واتـە: ڕۆژی دوای وی حەفتا هـەزاری دیکـەی دێنـە نێوی، مانـای وایـە شـوێنێکی زۆر قەرەباڵغـە بـە پەرسـتش و بەندایەتیـی تێداکـردنی فریشـتەکان.

هەڵبەتـە هـەردوو ماڵەکـەی خـوا، چ ئـەوەی لەسـەر زەوی دایـناوە کـە کەعبەیـەو، چ ئـەوەی ئاسـمانی حەوتـەم، هەردووکیـان پەرسـتگای خـوای پـەروەردگارن، یەکیـان بـۆ جنـدو مـرۆڤ، ئـەوەی دیکـەش بـۆ فریشـتەکان و، ئایەتەکـەش هەردووکیـان دەگرێتـەوە.

زانایانیـش هەندێکیـان ئـەو ڕایەیـان زاڵکـردوە کـە مەبەسـت پێـی کەعبـەو مزگـەوتی دەوری کەعبەیـەو، هەندێکیشـیان ئەوەیـان زاڵکـردوە کـە مەبەسـت پێـی ئـەو ماڵەیـە کـە لـە ئاسـمانی حەوتەمـە.

مەسەلەی دووەم:

لـەو ڕۆژەدا کـە ئاسـمان تێکـەوە داوێ و دێ و دەچـێ و، چیایـەکان دەڕۆن، هـاوارو سزای سـەخت بـۆ ئـەو بـەدرۆ دانەرانـەی بـەردەوام دەڕژێنـە نێـو گەمـەو گاڵتـەوە، دەڕژێنـە نێـو قسـەی پـووچ، کـە وەک گەمـەو گاڵتـە وایـە، ئـەو ڕۆژە بـە توندیـی پاڵەسـتۆ دەدرێـن بـەرەو لای دۆزەخ و، پێیـان دەگوتـرێ: ئەمـە ئەوەیـە کـە بـە درۆتـان دادەنـا، ئنجـا ئایـا ئـەوە جادوویـە، یـان ئێـوە نایبینـن؟! بیچێـژن هەڵکـردن و هەڵنەکردنتـان یەکسـانە، تێیـدا مـەدار بکـەن و، خۆتـان ڕابگـرن، یـان خۆتـان ڕانەگـرن هـەردووک لای یەکسـانن:

خـوا دەفەرمـوێ: ﴿ يَوْمَ تَمُورُ ٱلسَّمَآءُ مَوْرًا ﴿٩﴾ وَتَسِيرُ ٱلْجِبَالُ سَيْرًا ﴿١٠﴾ فَوَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿١١﴾ ٱلَّذِينَ هُمْ فِي خَوْضٍ يَلْعَبُونَ ﴿١٢﴾ يَوْمَ يُدَعُّونَ إِلَىٰ نَارِ جَهَنَّمَ دَعًّا ﴿١٣﴾ هَٰذِهِ ٱلنَّارُ ٱلَّتِي كُنتُم بِهَا تُكَذِّبُونَ ﴿١٤﴾ أَفَسِحْرٌ هَٰذَآ أَمْ أَنتُمْ لَا تُبْصِرُونَ ﴿١٥﴾ ٱصْلَوْهَا فَٱصْبِرُوٓا۟ أَوْ لَا تَصْبِرُوا۟ سَوَآءٌ عَلَيْكُمْ إِنَّمَا تُجْزَوْنَ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە یازدە بڕگەدا:

١)- ﴿ يَوْمَ تَمُورُ ٱلسَّمَآءُ مَوْرًا ﴾، ئەو ڕۆژەی ئاسمان بە توندیی تێکەوە داوێ و، دەجووڵێ بە خێرایی، یان دەسووڕێتەوە.

وشـەی (تَمُـور): بـە مانـای ڕۆیشـتنی خێـراو، بـە مانـای سـووڕان و جـووڵان و تێکـەوە هاویشـتن، دێ، (**تَمُـوُر مَـوْرًا، أي: تَـدُوُر دَوْرًا**):

أ- هەندێکیان گوتوویانە: (مَوْر)، بە مانای جووڵەیە.

ب- هەندێک گوتوویانە: (**مَوْرُهَا: تَشقُّقها**)، واتە: شەق و پەق دەبێ.

ج- هەندێکیش گوتوویانە: (**مَوْرُهَا: اسْتَدَارَتُهَا وَتَحْرّكُهَا**)، سووڕان و جووڵانی.

د- هەندێک گوتوویانە: بە خێرایی دەجووڵێ.

ھ- ھەندێک گوتوویانە: (**المَوْر: التَّحَرُّكُ بِاضْطِراب**)، (مَوْر) بریتیە لە جووڵانێکی نارێک، واتە: بە شێوەیەکی ڕێک ناڕوات، بەڵکو تێکەوە داوێ و دێ و دەچێ، کە بێگومان لێرەدا مەبەست پێی ئاخیر زەمانە، ئەو کاتەی ئەم ئاسمان و زەوییەو، ئەو چیایانەی ئێستا ھەن دەمێننەوەو گۆڕانیان بەسەردا دێ، ئەو دوو دیمەنە: چ جووڵان و سووڕانی ئاسمان و، چ ڕۆیشتنی چیایەکان، دوو دیمەنن کە لە ئاخیر زەماندا لە کاتی تێکچوونی ئەم سەر زەوییەو، ژیانی مرۆڤ لەسەر زەوی دا، ڕوو دەدەن.

٢)- ﴿ وَتَسِيرُ ٱلْجِبَالُ سَيْرًا ﴾، چیایەکانیش دەڕۆن بە ڕۆیشتن، بۆ ڕوونکردنەوەی ئەم ئایەتە، ئەوە تەعبیری یەکێک لە زانایانە دەڵێ: (**سَيْرُ الجِبَالِ: انْتِقَالُهَا مِنْ مَوَاضِعِهَا بِالزَّلَازِلِ الَّتِي تَحْدُثُ عِنْدَ انْقِرَاضِ عَالَمِ الدُّنْيَا**)، ڕۆیشتنی چیایەکان، بریتیە لە گواستنەوەیان لە شوێنی خۆیان بەھۆی ئەو بوومەلەرزانەوە، کە لە کاتی کۆتایی پێ ھاتنی ژیانی دنیادا ڕوو دەدەن.

ھەڵبەتە لە زۆر شوێن دا خوا ﷻ باسی چیایەکانی کردوە، بۆ وێنە: لە سوورەتی (**الواقعة**)دا دەفەرموێ: ﴿ وَبُسَّتِ ٱلْجِبَالُ بَسًّا ﴿٥﴾ فَكَانَتْ هَبَآءً مُّنۢبَثًّا ﴿٦﴾ ﴾، واتە: چیایەکانیش وردو خاش دەبن، دەبن بە تۆزو گەرد، یان دەفەرموێ: ﴿ يَوْمَ تَكُونُ ٱلسَّمَآءُ كَٱلْمُهْلِ ﴿٨﴾ وَتَكُونُ ٱلْجِبَالُ كَٱلْعِهْنِ ﴿٩﴾ ﴾**المعارج**، ئەو ڕۆژە کە ئاسمان وەک کانزای تواوەو، چیایەکان وەک خوری شکراوەیان لێ دێ.

٣)- ﴿ فَوَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿١١﴾ ﴾، لەو ڕۆژەدا سزای سەخت و، ھاوارو ئازاری زۆر بە ئێش بۆ بە درۆ دانەران، وشەی (وَيْلٌ)، وەک زۆرجار گوتوومانە:

أ- (**الوَيْلُ: سُوءُ الحالِ البالِغِ مُنْتَهى السُّوءِ**)، واتە: حاڵ خراپییەک کە گەیشتبێتە ئەوپەڕی.

ب- ھەندێکیش دەڵێن: (وَيْلٌ)، واتە: ھاوار، کاتێک دەگوترێ: ھاوار بۆ فلانکەس، کە تووشی دەردو ئازارو نەھامەتییەک بووبێ، کە نەتوانێ خۆی لێ دەرباز بکات.

ج- هەندێکیش گوتوویانە: (وَيْلٌ)، شیوێکە لە شیوەکانی دۆزەخ، کە هەموو دۆزەخ پەنای لێ بە خوا دەگرن.

(المُكَذِّبِينَ)، بە درۆ دانەران ئەوانەی ڕۆژی دواییان بە درۆ داناوەو، پێغەمبەری خوایان بە درۆ داناوەو، پەیامی خوایان بە درۆ داناوە، هەموویان دەگرێتەوە.

٤)- ﴿ ٱلَّذِينَ هُمْ فِى خَوْضٍ يَلْعَبُونَ ﴾، ئەوانەی لە تێڕژاندا یاریی دەکەن، واتە: لە تێڕژانی قسەی پڕوپووچدا گەمەو یاریی دەکەن، یاخود گاڵتە دەکەن، (الخَوْضُ: الإنْدِفاعُ في الكَلَامِ البَاطِلِ والكَذِبِ)، (خَوْض): لە ئەصڵدا بریتیە لە چوونە نێو شتێکی شل و چوونە نێوی و بە نێودا ڕۆیشتنی باتڵاغێک.

خواش ﷻ ئەو قسە پڕوپووچانەی بێبڕوایەکان کردوویانن، چواندوونی بە باتڵاغێکەوە، بە قوڕو چڵپاوێکەوە کە مرۆڤ دەچێتە نێوی، ئەوانەی دەڕژێنە نێو قسەی پڕو پووچەوە، (يَلْعَبُون) واتە: لە تێڕژانیاندا بۆ نێو قسەی پڕوپووچ، وەک گاڵتەکردن دەڕژێنە نێو ئەو قسانەوە، چونکە لێرەدا: (اللَّعِبُ: الإسْتِهْزاءُ)، (لَعِب): بە مانای گەمەو یاریی دێ، یان بە مانای گاڵتە پێکردنە، وەک لە سوورەتی (التوبة)دا خوا ﷻ دەفەرموێ:﴿ وَلَئِن سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ قُلْ أَبِاللَّهِ وَءَايَٰتِهِۦ وَرَسُولِهِۦ كُنتُمْ تَسْتَهْزِءُونَ ﴿٦٥﴾ ﴾، واتە: ئەگەر لێشیان بپرسی (ئەوانەی کە لە جەنگی تەبووک دا قسەی خراپیان دەکرد، دوایی کە بە پێغەمبەری خوا ﷺ دەگەیشتەوەو، بانگی دەکردن بۆ لێپرسینەوەو سەرکۆنە، دەیانگوت:) دەڵێن: ئێمە هەر تێدەڕژاین و یارییمان دەکرد، (دوایی خوا ﷻ ئەم یارییکردن و تێڕژانەی ئەوانی بە گاڵتە پێکردن تەفسیر کردوە، دەفەرموێ:) ئایا بە خواو بە ئایەتەکانی خواو بە پێغەمبەری خوا ﷺ گاڵتەتان دەکرد؟!

کەواتە: (لعب)، بە مانای گاڵتە پێکردن دێ، ئەوانەی کە لە کاتێکدا دەڕژێنە نێو قسەی پڕوپووچەوەو گاڵتە دەکەن، بە ئایەتەکانی خوا، ئەوانە لە ڕۆژی دواییدا سزای هەرە سەخت بۆ ئەوان.

٥)- ﴿ يَوْمَ يُدَعُّونَ إِلَىٰ نَارِ جَهَنَّمَ دَعًّا ﴾، ئەو ڕۆژەی زۆر بە توندیی بەرەو ئاگری دۆزەخ پاڵ پێوەدەنرێن، ئەم بەتوندیی پاڵ پێوەنانە، لە زمانی کوردییدا پاڵەستۆی پێ دەڵێن، پاڵەستۆیان دا واتە: پاڵیان پێوەنا بە توندیی بەرەو ئەو شوێنەی دەیانەوێ ببەن، (الدَّعُّ: الدَّفْعُ العَنِيفُ، إهَانَةٌ لَهُمْ وغِلْظَةٌ عَلَيْهِمْ)، (دَعّ): بریتیە لە پاڵپێوەنانی توند، وەک بێ ڕێزیی پێکردن و، زبریی لەسەر نواندن، کە بە کوردیی (پاڵەستۆی) پێ دەڵێن، بەرەو ئاگری دۆزەخ پاڵەستۆ دەدرێن.

٦)- ﴿ هَٰذِهِ ٱلنَّارُ ٱلَّتِي كُنتُم بِهَا تُكَذِّبُونَ ﴾، (دەگوترێ:) ئەمە ئەو ئاگرەیە کە بەدرۆتان دادەنا، ئەمە گوتراوی قسەیەکی قرتێنراوە، یانی: (يُقَالُ لَهُمْ: هَـٰذِهِ ٱلنَّارُ ٱلَّتِي كُنتُم بِهَا تُكَذِّبُونَ)، پێیان دەگوترێ: ئەمە ئەو ئاگرەیە کە ئێوە بە درۆتان دادەنا، ئایا بۆچی خوا نەیفەرموە: (يُقَالُ لَهُمْ)؟ هەمیشە لە قورئاندا ئەوەی بە سیاق و سەلیقە دەزانرێ، خوا ﷽ قرتاندوویەتی و کتێبی خۆی پێ قەڵەبالغ نەکردوە، چونکە دەزانرێ کە بێژەرێک ئەو قسەیە دەڵێ.

کـە دەفەرمـوێ: ﴿ هَٰذِهِ ٱلنَّارُ ٱلَّتِي كُنتُم بِهَا تُكَذِّبُونَ ﴾، ئـەم نـاوی ئاماژەیـە (هَـٰذِهِ)، بەڵگەیـە لەسـەر ئـەوەی ئەوان لـەو کاتەدا، ئاگـری دۆزەخ دەبینـن و دەچنە سـوێی، بۆیـە بـە ئامـاژەی نیزیـک ئامـاژەی پـێ دەکات.

٧)- ﴿ أَفَسِحْرٌ هَٰذَآ ﴾، ئایا ئەمە جادوویە؟ ئەوەی دەیبینن و بۆ ئێوە بینراوە، ئایا جادوویە؟ یاخود ئەمە هێنانەوەیانە بۆ ژیانی دنیا: ئایا ئەم قورئانە جادوویە، کە ئێوە بە جادووی ناو دەبەن، ئەو قورئانەی بەسەرتاندا دەخوێنرێتەوە، ئەو قورئانەی کە سروش دەکرێ بۆ موحەممەد ﷺ ئایا ئێوە بە جادووی دەزانن؟ دوای ئەوەی خوا ﷽ ئەو دیمەنەی ڕۆژی دوایی دەخاتە بەرچاویان، ئنجا دەیانهێنێتەوە بۆ ژیانی دنیا، ئایا ئەم قورئانە کە بۆ موحەممەد ﷺ دەخوێنرێتەوەو ئێوە بە جادووی ناوزەد دەکەن، ئایا جادوویە؟

٨)- ﴿أَمۡ أَنتُمۡ لَا تُبۡصِرُونَ﴾، یاخود ئێوە نابینن، پێم وایە کە تەفسیری ئەم ئایەتە، ئاوا بکرێ ڕێکتر دێتەوە، چونکە ئەوەندە بینیومە هەموو توێژەرەوانی قورئان وایان لێکداوەتەوە، کە ئەمە هەر دواندنی خوایە ﷻ بۆ کافرەکان لە ڕۆژی دوایی دا، بەڵام پێم وایە دوای ئەوەی دەفەرموێ: ﴿هَٰذِهِ ٱلنَّارُ ٱلَّتِي كُنتُم بِهَا تُكَذِّبُونَ﴾، ئەمە ئەو ئاگرەیە کە ئێوە بە درۆتان دادەنا، ئنجا دێتەوە بۆ ئێرە بۆ دنیاو دەفەرموێ: ﴿أَفَسِحۡرٌ هَٰذَآ﴾، ئایا ئەمە، ئەم قورئانەی بەسەرتاندا دەخوێنرێتەوە بۆ موحەممەد ﷺ دابەزێنراوە، جادوویە؟ ﴿أَمۡ أَنتُمۡ لَا تُبۡصِرُونَ﴾، یاخود ئێوە نابینن، ئێوە عەقڵی خۆتان بەکارناهێنن؟

بۆیەش پێم وایە کە مەبەست لە (هَـذَا) قورئانە، نەک دۆزەخ، چونکە پێشێ دەفەرموێ: ﴿هَٰذِهِ ٱلنَّارُ ٱلَّتِي كُنتُم بِهَا تُكَذِّبُونَ﴾، ئنجا ئەگەر مەبەست دۆزەخ و، ئاگرەکەی بووایە، دەیفەرموو: (**أَفَسِحْرٌ هَـذِهِ**)، ئایا ئەم دۆزەخە، ئەم ئاگرە، جادوویە، یاخود ئێوە نایبینن، بەڵام کە دەفەرموێ: ﴿أَفَسِحۡرٌ هَٰذَآ﴾، ئەوە هێناونیەوە بۆ ژیانی دنیا، ئایا ئەم قورئانە کە بەسەرتاندا دەخوێندرێتەوەو باسی ڕۆژی دوایی دەکات، باسی سزایەک دەکات کە چاوەڕێتان دەکات، ئەگەر لەسەر کوفر بەردەوام بن، ئایا ئەم قورئانە جادوویە، یاخود ئێوە نایبینن بە چاوی عەقڵ و دڵ نایبینن؟!

٩)- ﴿ٱصۡلَوۡهَا﴾، واتە: بیچنەتێ و تێشیدا سزا بدرێن، چونکە (صَلِي)، بریتیە لە ئاگر تێبەردان و داگیرساندن، دەگوترێ: (صَلِيَ بالنَّارَ: بُلِيَ بـهَا)، واتە: پێیەوە گرفتار بوو، ئنجا خوا نەیفەرمووە: (**ادْخُلُوهَا**)، کە وشەی (**ادْخُلُوهَا**)ش لە شوێنی دیکەدا هاتوە، بەڵکو لێرە دەفەرموێ: (**اصْلَوْهَا**)، بیچنەتێ و پێشی بسووتێنرێن، (صَلِي)، تەنیا ئەوەندە نیە بچنە نێو ئاگر، بەڵکو ئەوەیە کە بە شێوەیەکی تایبەتیی لەوێدا بسووتێنرێن، (صَلِي) جۆرێک لە سووتێنرانی تایبەتە، کە لە هەر چوار دەورەوە ئاگرەکە لێی بدات، وەک عەرەب دەڵێن: (شَاةٌ مَصْلِيَّة)، واتە: سووتاندنێک کە لە هەر چوار دەورەوە ئاگر لێی بدات و بپیشێنرێ.

١٠)- ﴿فَاصْبِرُوا أَوْ لَا تَصْبِرُوا سَوَاءٌ عَلَيْكُمْ﴾، واتە: خۆتان ڕابگرن، یان خۆتان ڕانەگرن، یەکسانە بۆ ئێوە، (سَواءٌ عَلَيْكم)، (سَوَاءٌ مُبْتَدَأ حُذِفَ خَبَرُهُ)، (سواء) نیهادەو گوزارەکەی قرتێنراوە، یانی: (سَواءٌ عَلَيْكُمْ: الصَّبْرُ وَغَيْرُهُ، وَغَيْرُ الصَّبْرِ)، خۆتان ڕابگرن یان خۆتان ڕانەگرن، یەکسانە لەسەر ئێوە خۆڕاگرتن و خۆڕانەگرتن.

١١)- ﴿إِنَّمَا تُجْزَوْنَ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ﴾، بە دڵنیایی ئێوە بەس سزای ئەوەتان دەدرێتەوە کە دەتانکرد، ئەمە پاساودانەوەی ئەوەیە: بۆچی خۆڕاگرتن و خۆڕانەگرتن، هەڵکردن و هەڵنەکردنیان، یەکسانە لە دۆزەخداو هەروەک یەکن؟ ئنجا خوای کارزان ئەوە بەوە پاساو دەداتەوە، یاخود بەوە هۆکار دۆزیی (تعليل)ی بۆ دەکات، چونکە خۆڕاگریی لەسەر ناڕەحەتیی کاتێک سوودی دەبێ، کە لە دنیادا خۆڕابگری لە پێناوی ئەوەدا کە پاداشتت دەست بکەوێ، بەڵام خۆڕاگرتن لەسەر ئازارو سزا لە ڕۆژی دوایی دا، هیچ ئیمتیازێکی نیە، بەسەر خۆڕانەگرتندا، بەڵێ ئەگەر لە دنیادا خۆڕابگری لەسەر ناڕەحەتیی لە پێناوی ئەوەدا کە پاداشتت دەست بکەوێ، بەدڵنیایی خۆڕاگرتن باشترە لە خۆڕانەگرتن و، هەڵکردن باشترە لە هەڵنەکردن، دان بەخۆداگرتن باشترە لە دان بە خۆدا نەگرتن، بەڵام ئەوە لە دنیادا، ئەگەرنا لە ڕۆژی دوایی دا لە نێو ئاگرو لە سزای خوادا، هەڵکردن و هەڵنەکردن، مەدارکردن و مەدارنەکردن، دان بە خۆداگرتن و دان بە خۆدانەگرتن، هەروەک یەکن.

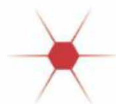
ئنجا کە دەفەرموێ: ﴿إِنَّمَا تُجْزَوْنَ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ﴾، چونکە لە هەندێک شوێناندا دەفەرموێ: ﴿بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ﴾، بەڵام لێرە (ب)ی نەخراوەتە سەر، بۆچی؟ (وعُدِّيَ تُجْزَوْنَ إلى ﴿مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ لِيَشْمَلَ القَصْرُ مَفْعُولَ الفِعْلِ المَقْصُورِ، أيْ: تُجْزَوْنَ مِثْلَ عَمَلِكُمْ لاَ أَكْثَرَ مِنْهُ، فَيَنْتَفِيَ الظُّلْمُ عَنْ مِقْدَارِ الجَزَاءِ، كَمَا انْتَفَى الظُّلْمُ عَنْ أَصْلِهِ)، بۆیە وشەی (تُجْزَوْنَ)، تێپەڕی پێکراوە بۆ ﴿مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ﴾، بەبێ (ب) بۆ ئەوەی کورت هەڵێنانەکە ئەو واتایە بگەیەنێ، کە ئێوە چیتان کردوە، ڕێک وەک کردەوەکەی خۆتان سزا دەدرێنەوە، نەک زیاتر، کەواتە: ستەم لە ئەندازەی سزایەکە لادەبردرێ، هەروەک چۆن لە ئەصڵەکەشی لابراوە،

لـە ئەصڵـدا سـزایەکە پـڕ بـە پێسـتی خۆتانـە، ئەندازەکەشـی زیاتـر لـە کـردەوەی خۆتـان نیـە، سـزایەکە ڕێـک پـڕ بـە پێسـتی کردەوەکـەی خۆتانـە، هـەروەک چـۆن لـە ئەصڵـدا سـزادانەکە ڕەوا بـووە، ئەندازەکەشـی ڕێـک پـڕ بـە پێسـتەو، زیاتـر نیـە لـە کردەوەکـەی خۆتـان.

خـوا بـە لوتـف و کەرەمـی خـۆی یارمەتییـمان بـدات، کـە بـە شـێوەیەک بژیـن، لەسـەر کردەوەکانمـان پاداشـت بدرێینـەوە، جـم وجـۆڵ و کـردارو چالاکیـی وامـان هەبن، چ لە پەیوەندییمان لەگەڵ خوادا ﷻ، چ لە پەیوەندیی و لە جم وجۆڵمان لەگـەڵ خەڵکدا، کـە بەهرەمەنـد بیـن لـە جـم وجۆڵەکانمـان نـەک زەرەرمەنـد بیـن و، پاداشـت بدرێینـەوە نـەک سـزا بدرێیـن.

خـوا بـە لوتـف و کەرەمـی خۆشـی یارمەتییـمان بـدات، زیاتـر لـەو فەرمایشـتە موبارەکـەی حاڵیـی بیـن و، پاشـانیش تەوفیقـمان بـدات کـە حاڵیـی بوونەکـەش لـە خۆمانـدا بکەینـە حـاڵ، خـوا زیاتـر زانینـمان پـێ ببەخشـێ لـە کتێبەکـەی خۆیـداو، دواییـش یارمەتییـمان بـدات زانینەکەشـی بگۆڕیـن بـۆ توانیـن، هـەم لـە چوارچێـوەی خۆمانـدا، خۆمـانی پـێ تێبگەیەنیـن و پێبگەیەنیـن، هـەم یارمەتییشـمان بـدات و، دەسـتمان کـراوە بـکات کـە دەوروبەریشـمان تـێ بگەیەنیـن و پێبگەیەنیـن، بـە دڵنیایـی کتێبـی خـواو فەرمایشـتی خـوا، پـڕە لـە نـوورو بەرەکـەت، بـەڵام بێگومـان دەبـێ مسـوڵمان حەڕەکـەتی بـەرەو لا بـکات، وەک گوتـراوە: (لـە تـۆ حەڕەکـەت و لـە خـوا بەرەکـەت)، خـوا ئـەو حەڕەکەتـە ڕاسـت و بـە سـوودەمان پـێ بـدات، بـۆ ئـەوەی سـەرەنجام حەڕەکەتەکەمـان هـۆکاری ئـەوە بـێ کـە بەرەکـەتی خـوای پەروەردگاریشـمان چنـگ بکـەوێ.

سُبحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسی دووەم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئـەم دەرسـە دوازدە ئایەتـەو ئایەتـەکانی: (١٧ - ٢٨) دەگرێتـە خـۆی، لـەم دوازدە ئایەتەدا، خوا ﷻ باسی سەرەنجامی پڕخێرو بەرەکەت و، بەختەوەری پارێزکاران دەکات، لـە ڕۆژی دواییـدا، کـە سـەرەنجام لـە میـانی باسـکردنی سـەرەنجامی پارێزکارانـدا، یـازدە لـە نـازو نیعمەتـەکان خراونـەڕوو:

١- نیشتەجێ بوون لە نێو باخ و نازو نیعمەتی بەردەوام و هەمیشەییدا.

٢- شادمانبوون و چێژوەرگرتن لە بەخششی خوا.

٣- پارێزران لە کڵپەی ئاگری دۆزەخ.

٤- نۆشی گیانتان بێ، پێ گوترانیان و، خواردن و خواردنەوەکانیان کە نۆشیان دەکەن، هیچ دەرەنجام و دەرکەوتەی خراپیان نابێ، بە پێچەوانەی خواردن و خواردنەوەی دنیاوە.

٥- پاڵدانەوەیان لەسەر تەخت و قەنەفەی لە تەنیشت یەک و ڕیز بوو.

٦- جووتکرانیان لەگەڵ ئافرەتانی قەشەنگدا.

٧- پێکەوە کۆکردنەوەیان لەگەڵ ڕۆڵەو وەچەکانیاندا، بێ ئەوەی لە کردەوەیان کەم بکرێتەوە.

٨- زێدەیی پێدانیان لە میوەو، گۆشتی دڵ پەسندیان، واتە: بەردەوام بۆ زیادکردنیان لەو خۆراکانەی حەزیان پێدەکەن.

٩- پێکەوە نۆشکردنی مەی (شەڕاب) بێ ئەوەی قسەی پووچ و گوناهی تێدابێ.

١٠- خزمەتکرانیان لە لایەن کوڕانی پاک و جوانی وەک گەوهەری شێردراوەوە.

١١- پێکەوە یادکردنەوەی ژیانی دنیایان و، یادکردنەوەی چاکەی خوا بەسەریانەوە، کە ڕاستە ڕێی کردبوون و وای لێکردبوون ئەهلی تاعەت و چاکەبن.

﴿إِنَّ ٱلْمُتَّقِينَ فِى جَنَّٰتٍ وَنَعِيمٍ ﴿١٧﴾ فَٰكِهِينَ بِمَآ ءَاتَىٰهُمْ رَبُّهُمْ وَوَقَىٰهُمْ رَبُّهُمْ عَذَابَ ٱلْجَحِيمِ ﴿١٨﴾ كُلُوا۟ وَٱشْرَبُوا۟ هَنِيٓـًٔۢا بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾ مُتَّكِـِٔينَ عَلَىٰ سُرُرٍ مَّصْفُوفَةٍ ۖ وَزَوَّجْنَٰهُم بِحُورٍ عِينٍ ﴿٢٠﴾ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَٱتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُم بِإِيمَٰنٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَمَآ أَلَتْنَٰهُم مِّنْ عَمَلِهِم مِّن شَىْءٍ ۚ كُلُّ ٱمْرِئٍۭ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ ﴿٢١﴾ وَأَمْدَدْنَٰهُم بِفَٰكِهَةٍ وَلَحْمٍ مِّمَّا يَشْتَهُونَ ﴿٢٢﴾ يَتَنَٰزَعُونَ فِيهَا كَأْسًا لَّا لَغْوٌ فِيهَا وَلَا تَأْثِيمٌ ﴿٢٣﴾ وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ غِلْمَانٌ لَّهُمْ كَأَنَّهُمْ لُؤْلُؤٌ مَّكْنُونٌ ﴿٢٤﴾ وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ يَتَسَآءَلُونَ ﴿٢٥﴾ قَالُوٓا۟ إِنَّا كُنَّا قَبْلُ فِىٓ أَهْلِنَا مُشْفِقِينَ ﴿٢٦﴾ فَمَنَّ ٱللَّهُ عَلَيْنَا وَوَقَىٰنَا عَذَابَ ٱلسَّمُومِ ﴿٢٧﴾ إِنَّا كُنَّا مِن قَبْلُ نَدْعُوهُ ۖ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلْبَرُّ ٱلرَّحِيمُ ﴿٢٨﴾﴾.

مانای دەقا و دەقی ئایەتەکان

{بە دڵنیایی پارێزکاران لە نێو باخ و گوڵزاران و، نازو نیعمەتی بەردەوام دان ﴿١٧﴾ بە هۆی ئەوەوە کە پەروەردگاریان پێیداون، شادمانن و پەروەردگاریان لە ئازاری کڵپە (ی ئاگری دۆزەخ) پاراستوونی ﴿١٨﴾ (پێیان دەگوترێ:) بخۆن و بخۆنەوە ئاسوودەو بێ گرفت (نۆشی گیانتان بێ) بە هۆی ئەوەوە کە لە ژیانی دنیادا دەتانکرد ﴿١٩﴾ لەسەر تەخت و قەنەفە ڕیزبووەکان، پاڵیانداوەتەوە، هەروەها ئافرەتانی سپی و ساف و چاو گەورەو گەشمان کردوونە هاوسەریان ﴿٢٠﴾ ئەوانەش کە بڕوایان هێناوەو، وەچەکەشیان بە بڕواوە شوێنیان کەوتوە، وەچەکەیانیان پێوە پەیوەست دەکەین و، پێکەوە کۆیان دەکەینەوەو، هیچ شتێکیش لە کردەوەیان کەم ناکەینەوە، هەر مرۆڤە بارمتەی ئەوەیە کە وەدەستی هێناوە ﴿٢١﴾ بەردەوام

لـە میـوەو گۆشـتێک کـە ئـارەزووی دەکـەن، بۆیـان زێـدە دەکەیـن ﴿٢٢﴾ لەوێـدا (لـە بەهەشـت دا) پـەرداخ (ی مـەی) لـە یەکـدی وەردەگـرن، کـە نـە قسـەی پووچـی تێدایـە نـە (هـۆکاری) گوناهباربـوون ﴿٢٣﴾ نەوجەوانانێکـی خۆیـان (بـۆ خزمەتکـردن) بەسـەریانەوە دەگەڕێـن، وەک گەوهـەری شـێردراوە (ی نێـو قۆزاخـەی پـاک و جـوان) ن ﴿٢٤﴾ (لەوێـدا) هەندێکیـان بـە پرسـیار لـە یەکـدی کردنـەوە ڕوویـان لـە یەکـدی کـرد ﴿٢٥﴾ گوتیـان: بێگومـان ئێمـە پێشـتر لـە (دنیـادا) لـە نێـو کـەس و کارمانـدا بیمـدار بوویـن (لـە سـزای خـوا) ﴿٢٦﴾ ئنجا خـوا چاکـەی لەگەڵـدا کردیـن و لـە ئـازاری گڕەبـا (ی دۆزەخ) چەپاڵـەی دایـن ﴿٢٧﴾ بـە دڵنیایـی ئێمـە پێشـتر بـەردەوام لێـی دەپاڕاینـەوە، مسـۆگەر ئەویـش بـەس خـۆی چاکـەکاری بـە بەزەییـە ﴿٢٨﴾}.

شیکردنەوەی هەندێک لە وشەکان

(وَنَعِيمٍ): (النَّعِيْم: النِّعْمَةُ الكَثِيْرَةُ الدَّائِمَة، وَالنِّعْمَةُ: الحَالَةُ الحَسَنَةَ)، (نَعِيْم)، واتـە: خێـرو خۆشـیی و چاکـەی زۆرو بـەردەوام، (نِعْمَـة): بریتیـە لـە حاڵەتێکـی بـاش، حاڵێـک کـە مـرۆڤ پێـی بـاش و پەسـند بـێ.

(فَٰكِهِينَ): (فَكِـه، يَفْكَـهُ، فَكَهَـاً وَفُكَاهَـةً: كَانَ طَيِّـب النَّفْـسِ مَزَاحَـاً)، (فَكِـه، يَفْكَـهُ، فَكَهَـاً وَفُكَاهَـة)، ئـەو کەسـەی حاڵـەتی دەروونیـی خـۆش بـێ و، قسـەی خـۆش و سـوعبەت بـکات، وای پـێ دەگوتـرێ، (فُكَاهَـةٌ)، یـانی: قسـەی خـۆش و سـوعبەت پێکـەوە کـردن، (تَفَكَّـه مِنْـهُ: تَعَجَّـبَ)، سـەری لێـی سـوڕماو، (تَفَكَّـهَ بِالـشَّيءِ : تَمَتَّعَ بـهِ وَتَلَـذَّذَ)، چێـژی لـە شـتەکە وەرگـرت و لێـی بەهرەمەنـد بـوو، (وَالفَاكِـهُ: النَّاعِـمُ العَيْـش)، (فَاكِـه): کەسـێکە ژیانەکـەی پڕخێـرو خۆشـیی بـێ، (نَاعِـم)، یـانی: نـەرم پێچەوانـەی زبـرە، دەگوتـرێ: ژیانەکـەی زبـرە، یـانی: ناڕەحەتـە، یـان: ژیانەکـەی نـەرم و نیانـە، واتـە: خـۆش و بەچێـژە.

(هَنِيٓـًٔا): (هَنَأَ فُـلانٌ، يَهْنَـأُ هَنْئَـاً، أي: أَعْطَـاهُ طَعَامَـاً، وَهَنَـأَ الطَّعَـامُ الرَّجُـل: سَـاغَ لَـهُ وَلَـذَّ لَـهُ، وَالهَنِـيءُ وَالمُهْنَـأُ وَطَعَـامٌ هَنِـيءٌ: سَـائِغٌ)، (هَنَـأَ فُـلانٌ، يَهْنَـأُ هَنْئَـاً، أي: أَعْطَـاهُ طَعَامَـاً)، واتـە: خواردنێکـی دایـە، (هَنَـأَ الطَّعَـامُ الرَّجُـلَ)، واتـە: خواردنەکـە بـۆ پیاوەکـە خـۆش و پەسـند بـوو، (سَـاغَ لَـهُ وَلَـذَّ لَـهُ)، بـە ئاسـانیی لـە گـەرووی چـووە خـوارو چێـژی لـێ وەرگـرت، (الهَنِـيءُ وَالمُهْنَـأُ وَطَعَـامٌ هَنِـيءٌ)، ئەمـە هەمـووی یـانی: (سَـائِغٌ)، واتـە: خواردنێـک بـە خۆشـیی لـە گـەروو بچێتـە خـوار.

بـەڵام ڕاسـت نیـە کـە وشـەی (هَنِيئـاً)، بـەس ئەوەنـدە بگەیەنـێ کـە خـواردن، یـان خواردنـەوە بـە ئاسـانیی لـە گـەروو بچێتـە خـوار، بەڵکـو (هنيـئ) ئەوەیـە سەرەنجامیشـی بـاش بـێ، واتـە: خاوەنەکـەی لێـی بەهرەمەنـد بـێ و پێـی ناڕەحـەت نەبـێ، بـە پێچەوانـەی هـی دنیـاوە، کەسـێک پاروویـەک لـە خـۆی زیاتـر بخـوات، پێـی ناڕەحـەت دەبـێ، ئەگـەر کەمیـش بـێ، هەسـت بـە برسـێتیی دەکات، هەروەهـا بـۆ خواردنـەوەش هـەروا.

(مُتَّكِـِٔينَ): (المُتَّـكَأُ: الـمَكَانُ الَّـذِي يُتَّـكَأُ عَلَيْـهِ، وَالمِخَـدَّة)، (مُتَّـكَأ): ئـەو شـوێنەیە پاڵی لـێ دەدرێتـەوە، شـانی لـێ دادەدرێ، هەروەهـا (مِخَـدَّة)، ئـەو سـەرین و باڵنجـەش کە شـانی وێ دەدرێ، پێـی دەگوتـرێ: (مُتَّـكَأ)، (إتِّـكَاء)، بـە کوردیـی دەبێتـەوە شـاندادان و پاڵدانـەوە، کـە عـادەتی کەسـانێکە زۆر ئاسـوودە و ئیسـڕاحەتن و لـە خۆشـیی و شـادیی دان.

(سُرُرٍ مَّصْفُوفَةٍ): (سُرُر) تەختـەکان کـۆی تەخـت (سَرِيْـر)ە، (السَّرِيْـرُ: الَّـذِي يُجْلَـسُ عَلَيْـهِ مِـنَ السُّرُورِ، وَجَمْعُـهُ أَسِرَّةَ وَسُرُر)، (سَرِيْـر): ئـەو تەختەیـە کـە مـرۆڤ لـە کاتی دڵخۆشـییدا لەسـەری دادەنیشـێ، کۆیەکـەی (أَسِرَّة)و (سُرُر)ە، (سَرِيْـر)، ئـەو تەخـت و قەنەفەیـە کـە مـرۆڤ لەسـەری دادەنیشـێ، یاخـود لەسـەری ڕادەکشـێ، (مَصْفُوفَـة)، (صَـفّ): ئەوەیـە کـە چەنـد شـتێک بەهێڵێکـی یەکسـان لـە پەنـای یەکـدا دابنرێـن، (مَصْفُوفَـة)، پێکـەوە ڕیزکـراو.

(وَزَوَّجْنَـٰهُم بِحُورٍ عِينٍ): ئافرەتـانی سـپی چاوگـەش و چاوگەورەمـان کـردە هاوسـەریان، چونکـە (**وَزَوَّجْنَاهُـمْ**)، مـادام بـە (ب) بـەرکاری خواسـتوە (**وَزَوَّجْنَاهُـمْ بِحُـورٍ عِـين، أي: قَرَّنَاهُـمْ**)، واتـە: لەگـەڵ وانـدا کردمانـنـە هـاودەم و هـاوڕازو هاونشـین، لـە بەهەشـتێ نیـکاح و مارەکـردن نیـە، ئەگـەر مەبەسـت پێـی نیـکاح بایـە، دەیفەرمـوو: (**وَزَوَّجْنَاهُـمْ حُـوراً عِيْنَـاً**)، ئافرەتـانی سـپی چاوگـەش و گەورەمـان لـێ مارەکـردن، بـەڵام لـە بەهەشـتێ مارەکـردن نیـە، ئـەوەی خـوای پـەروەردگار پێیـان دەدات، حەڵاڵـی خۆیانـە، بـێ ئـەوەی پێویسـتیی بـە گرێبەسـتی نیـکاح ببـێ، کـە ئـەوە بـەس بـۆ ژیـانی دنیـا پێویسـتە، (**حُـورٍ: جَمْـعُ أَحْـوَر وَحَـوْرَاء، وَالحَـوَرُ: ظُهُـور قَلِيْـلٍ مِـنَ بَيَـاضِ العَـيْنِ فِـي سَـوَادٍ، وَذَلِـكَ نِهَايَـةُ الحُسْـنِ فِـي العَـيْنِ**) (**حُـور**) کـۆی (**أَحْـوَر**)و (**حَـوْرَاء**)ە، (**حَـوَر**): بریتیـە لـە دەرکەوتنـی کەمێـک لـە سـپێنە لـە چـاودا لـە نێـو ڕەشـاییەکی زۆردا، ئـەوەش ئەوپـەڕی جوانییە لـە چـاودا، ئەوەش بـۆ چـوونی ئـەو زانایەیـە.

گرنگ ئەوەیە خوا ﷻ دوو وشـەی بەکارهێناون: (**حُور**)و (**عِين**)، ئنجا من وای تێدەگـەم کـە (**حُـور**) کـۆی (**حَـوْرَاء**)ە بۆ ئافرەتـان و، کـۆی (**أَحْوَر**)ە بـۆ پیـاوان، دەگەڕێتەوە بـۆ وەسـفی جەسـتەیان، واتـە: جەسـتەیان سـپی و سـۆڵە، (**عِيْن**)یـش، کـە کـۆی (**عَيْنَـاء**)ە، مەبەسـت پێـی چـاوە، ئنجـا هەمـوو بەشـەرەکان حـەز بـە سـپیی و سـافیی دەکـەن لـە جەسـتەداو، حـەز بـە چـاوی گـەورەو جوانیـش دەکـەن لـە دەم و چاویشـدا، چـاو زیاتـر جوانیی دەدا، بە ڕووی مرۆڤ، بۆیە خوا ﷻ جەسـتەیانی بەسـپیی و ساف وەسف کـردوە و، دەم و چاویشـیانی بـە چـاوی گـەش و گـەورەو جـوان وەسـف کـردوە.

(وَمَآ أَلَتْنَـٰهُم): لـە کردەوەکەیـان هیچـمان لـێ کـەم نەکـردوە، (**لاتَـهُ عَـنْ كَـذَا يَلِيْتُـهُ، أي: صَرَفَـهُ عَنْـهُ، وَنَقَّصَـهُ حَقَّــاً لَـهُ**)، (**لاتَـهُ عَـنْ كَـذَا يَلِيْتُـهُ**)، بـە دوو واتایـان هاتـوە: أ- (**صَرَفَـهُ عَنْـهُ**)، لـەو کارەی لایـدا. ب- (**نَقَّصَـهُ حَقَّــاً لَـهُ**)، مافێـک کـە هەیبـوو مافەکـەی نەدایـەو لێـی کەمکـردەوە، ئنجـا وشـەی (**أَلَتْنَـا**) کـە بـە (**لاتَ وَأَلَاتَ**) هاتـوە، وەک لـە سـووڕەتی (**الحجـرات**)دا دەفەرمـوێ: ﴿ لَا يَلِتْكُم ﴿١٤﴾ ﴾، ئەمـە لـە (**لَاتَ**)وە هاتـوە، بەڵام لێـرە (**وَمَـا أَلَتْنَاهُـمْ**)، لـە (**أَلَاتَ**)یـەو، هەردووکیـان یـانی: (**نَقَـصَ**)، لێـی کەمکـردەوە.

ئایا ئەوە لە چییەوە هاتوە؟

(راغب الأصفهاني) دەڵێ: (أَصْلُهُ مِنْ رَدِّ اللِّيتِ، وَهُوَ صَفْحَةُ العُنُقِ)، ڕیشەکەی بریتیە لە وەرسووڕاندنی مل (لِيْت)، لامل، ئنجا ئەگەر کەسێک لاملی لە کەسێک کرد، مانای وایە مافەکەی لێ کەم کردۆتەوە، بە کورتیی خوا ﷻ دەفەرموێ: ئەوانەی بڕواداربوون لە دنیادا، منداڵ و وەچەکانیشیان بە ئیمانەوە شوێنیان کەوتوون، لە بەهەشتدا، پێکەوە پەیوەستیان دەکەین و کۆیان دەکەینەوە، لە کردەوەی باب و دایکیان کە پلەیان بەرزترە، کەم ناکەینەوە، چونکە لە عادەتی خوا نیە، کەم کردنەوە، بەڵکو خوا لە بەخششی خۆی بۆ هی ڕۆڵەو منداڵەکانیان زیاد دەکات و، ئەوان بەرز دەکاتەوە بۆ لای باب و دایکیان، نەک ئەوان داگرێتە خوار بۆ لای ئەوانەی لە خوارێن.

(رَهِينٌ): بارمتە، (الرَّهْنُ: مَا يُوضَعُ وَثِيقَةً للدَّيْنِ، والرِّهَانُ مِثْلُهُ، لَكِنَّهُ يَخْتَصُّ بِمَا يُوضَعُ فِي الخِطَارِ، رَهِيْن وَرَهِيْنَة، فَعِيْلٌ بِمَعْنى فَاعِل، أي: ثَابِتَةٌ مُقِيْمَة، أو بِمَعْنى مَفْعُولٍ أي: مُقَامَةٌ فِي جَزَاء مَا قَدَّمَ)، (رَهْن): بە کوردیی دەبێتە بارمتە، بارمتەش ئەوەیە لە بەرانبەر قەرزێکدا دادەنرێ، (رِهَان)یش بە هەمان شێوەیە، بەڵام (رِهَان) زیاتر بۆ ئەوەیە: پێشبڕکێیەک دەکرێ هەردووکیان ئەندازەیەک، پارە یان شتێک دادەنێن، ئنجا هەر کامێکیان بردیەوە، هەردووکیان دەبات، هەم هی خۆی و، هەم هی بەرانبەرەکەشی.

وشەی (رَهِيْن، وَرَهِيْنَة)، یان لەسەر کێشی (فَعِيْل)ە، بە مانای بکەر (فَاعِل)ە، واتە: چەسپاوو بەردەوام، یاخود لەسەر کێشی (فَعِيْل)ە، بە مانای بەرکار (مَفْعُول)ە، واتە: بەردەوامکراوو چەسپێنراو، لە بەرانبەر ئەوەدا کە کردوویەتی، ﴿كُلُّ ٱمْرِيِٕۭ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ﴾، واتە: هەر مرۆڤە بارمتەی کردەوەکانی خۆیەتی.

(وَأَمْدَدْنَٰهُم): (أَصْلُ المَدِّ: الجَرُّ، مَدَدْتُهُ فِي غَيِّهِ، وَأَمُدُّ الجَيْشَ بِمَدَدٍ، وَالإنْسَانَ بِطَعَامٍ، وَالإمْدَادُ فِي المَحْبُوبِ، وَالمَدُّ فِي المَكْرُوهِ)، (إمْدَاد) لە (مَدّ)ەوە هاتوە،

(مَدّ): بە مانای ڕاكێشان و تێنووسان دێ، دەگوترێ: (**مَدَدْتُهُ فـي غَيِّـهِ**)، واتـە: لـە گومڕایی و سەرگەردانییەكەیدا ڕستم بۆ درێژ كرد، (**أَمُدُّ الجَيْش بِمَدَدٍ**)، هاوكاریی سوپایەكەم كرد، زێدەییم بۆ نارد، (**أمُدُّ الإنْسَانَ بِطَعَامٍ**)، واتە: خواردنم بۆ مرۆڤ زیاد كرد، (**إمْدَاد**)، لە شتی خۆشویستراودا بەكاردێ و، (**مَدّ**)، بە زۆریی وایە لە شتی ناخۆشویستراو و خراپدا بەكاردەهێنرێ، (**مَدَّ لَهُ**)، یانی: لە خراپەدا بۆی زیاد كرد، بەڵام (**أَمَدَّهُ، أَمْدَدْنَاهُمْ**)، واتە: لە چاكەدا بۆی زیاد كرد، بۆمان زیادكردن.

(غِلْمَانٌ): (**جَمْعُ غُلَامٍ، أي: طارُ الشَّارِبِ**)، (**غِلْمَان**) كۆی (**غُلام**)ە، (**غُلام**)، كوڕێكی گەنجە كە تازە سمێڵی خەتی دابێ، یانی: لە سەرو حەدی باڵغبوون دابێ.

(لُؤْلُؤٌ مَكْنُونٌ): دەگوترێ: (**تَلألَأَ الشَّيء: أي لَمَعَ، لَمَعَانَ اللُؤْلُؤِ**)، درەوشایەوە وەك چۆن گەوهەر دەدرەوشێتەوە، (**مَكْنُونٌ**)یش، بە مانای شێردراوە (**مَخْزُوْن**)، أو (**مَسْتوُر**)، واتە: هەڵگیراو، یاخود پەنهانكراو، دێ، (**المَكْنُ: بَيْضُ الضَّبِّ، الْكِنّ: مَا يُحْفَظُ فِيْهِ الشَّيءُ، بَيْضٌ مَكْنُون، أي: مَسْتوُر، أو مَحْفُوظ**)، (**مَكْن**): بە هێلكەی (**ضَبّ**)، دەگوترێ واتە: بزنمژە، (**كِنّ**)، هەر شتێكە شتێكی تێدا پەنهان دەكرێ و دەشاردرێتەوە، كە ڕەنگە (كون)ی كوردییش هەر لە (**كِنّ**)ی عەرەبییەوە هاتبێ، (**بيَض مَكْنُون**)، واتە: هێلكەی پەنهانكراو.

(مُشْفِقِينَ): بیم هەبووان، (**الإشفاق**) ترسان لەگەڵ بەزەییدا، (**الإِشْفَاقُ: عِنَايَةٌ مُخْتَلَطَةٌ بِخَوْفٍ، لأنَّ الْمُشْفِق يُحِبُّ الْمُشْفَقَ عَلَيْـهِ، وَيَخَافُ مَا يَلْحَقُهُ، مِنَ الشَّفَقِ: وَهُوَ إخْتِلَاط النهار بسَّوَادِ اللَيْلِ**)، (**إشْفَاق**): بریتییە لە پەرۆش بوونێكی تێكەڵ لەگەڵ ترسدا، چونكە بابای (**مُشْفِق**)، ئەو كەسەی شەفەقەتی بەرانبەری هەیە، خۆشیدەوێ، بەڵام دەشترسێ لەوەی نارەحەتیی و گرفتارییەكی تووش بێ، ئەویش لە ئەصڵدا لە (**شَفَقْ**)ەوە هاتوە، كە بریتییە لە تێكەڵیی ڕووناكیی ڕۆژ لەگەڵ تاریكیی شەودا، كاتێ خۆر ئاوا دەبێ، بە عەرەبیی دەڵێن: (**الشَّفَقُ الأحْمَر**)، زەردە پەڕ، كوردەواریی دەڵێن: تاریك و ڕوونیی بەیانی، هەروەها بە هی دوای

نوێـژی شـێوان و دوای خۆرئـاوا بوونیـش دەڵێـن: بوولێڵـی ئێـوارێ، واتـە: تاریکیـی و ڕووناکیـی تێکـەڵ، جـارێ تـەواو تاریـک نەبـووە، بـەڵام ڕووناکیـی ڕۆژێـش بـەرەو کۆتاییـە، (**إِشْـفَاقٌ**)یش، بریتیـە لـە دوو شـتی تێکـەڵ، بەزەیـی و پـەرۆش هەبـوون بەرانبـەر بـە کەسـێک، هەروەهـا ترسـانیش، بەزەیـی بەرانبـەری هەیـە لـە ئەنجامـی خۆشویسـتنی دا، ترسیشـی بەرانبـەری هەیـە کـە نارەحەتیـی تـووش ببـێ.

(عَذَابَ ٱلسَّمُومِ): واتـە: ئـازاری گڕەبـا، (**السَّـمُومِ: الرِّيْـحُ الحَـارَّةُ الَّتِـي تُؤَثِّـرُ تَأْثِـيْرَ السُّمِّ**)، (**سـموم**)، ژەهـر، هەروەهـا (**سَـمُوم**): ئـەو گـڕە بـا گەرمەیـە، کـە وەک چـۆن ژەهـر کاریگەریـی خـراپ لەسـەر جەسـتەی مـرۆڤ دادەنـێ، ئـەو گڕەبـا گەرمـەش ئـاوا کاریگەریـی تـێ دەکات، هەندێکیـش گوتوویانـە: (**السَّـمُوم: الرِّيْـحُ الَّتِـي تَدْخُـلُ مَسَـامَّ الجِسْـمِ**)، ئـەو گڕەبـا گەرمەیـە کـە دەچێتـە نێـو کونـەکانی جەسـتەوە.

(ٱلْبَرُّ ٱلرَّحِيمُ): (**بَـرٌّ**) و (**بَـارٌ**)، هەردووکیـان بـە مانـای (چاکـە کار) دێـن و، چونکـە (**البِرُّ: تَوَسُّـعُ فِـي فِعْـلِ الخَـيْرِ**)، (**بِـرّ**): بریتیـە لـە فراوانیـی لـە چاکەکارییـدا، ئەویـش لـە (**بـر**)ەوە هاتـوە، (**البرّ والبَحْـر**)، (**بَحْـر**): دیـارە دەریایـە، (**بر**)یـش، واتـە: وشـکانیی و بیابـان کـە فراوانـە، ئنجـا (**بِـرّ**)، یـانی: فراوانیـی لـە چاکەکارییـدا، (**الـبَرُّ**)، واتـە: بابایەکـی چاکـەکار کـە چاکـەی فـراوان دەکات.

هەڵبەتـە لێـرەدا: (**البَرُّ الرَّحِيْم**)، هەردووکیان دوو سیفەتی خوان ﷻ واتە: چاکـەکار و، چاکـە فـراوان و، بـە بەزەیـی بـەردەوام.

مانای گشتیی ئایەتەکان

لە ئایەتەکانی پێشوودا، دوای ئەوەی خوا سبحانه وتعالى سوێندی بە پێنج شتان خوارد، لەسەر ئەوە کە: سزاو ئازاری پەروەردگارت هەر دێ و، ڕوودەدات و هیچ بەرپەرچدانەوەی نیە، بۆ بێبڕوایان و خراپەکاران، باسی چەند دیمەنێک لە سزاو جەزرەبەی خوای کرد بۆ بێبڕوایان لە ڕۆژی دوایی دا، ئنجا وەک عادەتی قورئان کە هەمیشە خوا سبحانه وتعالى ترس و ئومێد پێکەوە باس دەکات، سزاو پاداشتەکەی پێکەوە باس دەکات، سزای بۆ بێبڕوایانی خراپەکارو، پاداشتیشی بۆ بڕوادارانی پارێزکارو چاکەکار، دێتە سەر باسی ئەو پاداشتەی کە بۆ پارێزکارانی داناوە، کە بێبڕوایان بە بەدرۆدانەران (**مُكَذِّبِين**) و، بڕوادارانیش بە پارێزکاران (**مُتَّقِيْن**)، پارێزکاران ناویان دێنێ، بابای پارێزکاریش دەبێ پێشێ خۆی لە کوفر بپارێزێ تووشی نەبێ و، پێچەوانەی کوفر هەڵبگرێ، کە ئیمانە، هەروەها خۆی لە شیرک بپارێزێ و پێچەوانەی شیرک تەبەننیی بکات، کە بریتیە لە خوا بە یەکگرتن، هەروەها خۆی لە سەرپێچیی و لادان بپارێزێ و، پێچەوانەکەی کە بریتیە لە فەرمانبەریی و چاکەکاریی، بکاتە پیشە، کەواتە: (**مُتَّقِيْن**)، ئەوانەن کە خۆیان پاراستوە لە هەموو ئەو شتانەی خوا پێی ناخۆشن، هەر لە کوفرو شیرک و گوناهو سەرپێچییەوە بگرە تاکو هەر شتێکی دیکە، کە خوا سبحانه وتعالى پێی ناخۆشەو پێغەمبەری خوا ﷺ پێی ناخۆشە، دەفەرموێ:

﴿إِنَّ ٱلْمُتَّقِينَ فِى جَنَّٰتٍ وَنَعِيمٍ﴾، بە دڵنیایی پارێزکاران لە نێو باغ و گوڵ و گوڵزارەکان و لە نێو نازو نیعمەتی بەردەوامدان، (**جَنَّات**) کۆی (**جَنَّة**)یە، واتە: باغ و بێستان و گوڵ و گوڵزار، (**نَعِيْم**) لە (**نِعْمَة**)ەوە هاتوە، (**نِعْمَة**)، واتە: (**الحَالَةُ الحَسَنَة**)، حاڵەتێکی باش، (**نَعِيْم**): لەسەر کێشی (**فَعِيْل**)، نازو نیعمەتێکی بەردەوام و زۆرە، هەم زۆر بێ، هەم بەردەوامیش بێ و کۆتایی نەیەت.

پێشی وەک سەردێڕ خوای بەخشەر دەفەرموێ: لە نێو باغ و گوڵ و گوڵزاردان و، لە نێو نازو نیعمەتی بەردەوامدان.

دوایی خوا سبحانه وتعالى باسی تاک تاک و پێکهاتەکانی ئەو نازو نیعمەتە دەکات، وەک لە پێناسەی دەرسەکەدا گوتمان، کە سەرجەم یازدە نیعمەتن، دەفەرموێ: ﴿ فَٰكِهِينَ بِمَآ ءَاتَىٰهُمۡ رَبُّهُمۡ ﴾، ئەوەی پەروەردگاریان پێیداون، چێژی لێوەردەگرن یاخود: پێی شادمان و دڵخۆشن، واتە: لەوەدا کە پەروەردگاریان پێیداون، بە خۆشیی دەیگوزەرێنن و پێی دڵخۆشن و شادمانن، (فَاكِهِيْن)، خوێندراویشەتەوە: (فَكِهِين) و هەردووکیان بە یەک واتان.

﴿ وَوَقَىٰهُمۡ رَبُّهُمۡ عَذَابَ ٱلۡجَحِيمِ ﴾، هەروەها پەروەردگاریان لە ئازاری کڵپەی دۆزەخ پاراستوونی و چەپاڵەی داون، لە ڕاستییدا چوونە بەهەشت، چەندە گرنگە، پارێزران لە سزای دۆزەخ و لە ئازارو لە ئەشکەنجەی خوا سبحانه وتعالى کە لە دۆزەخدا دایناوە، لەوە گرنگترو گەورەتریشە.

﴿ كُلُواْ وَٱشۡرَبُواْ هَنِيٓـَٔۢا ﴾، پێیان دەگوترێ: بخۆن و بخۆنەوە، (هَنِيْئَاً)، بەبێ گرفت، یانی: خواردن و خواردنەوەکە کە دەیخۆن هیچ گرفتی نیە، چ لە کاتی خواردنیدا، چ لە دوای خواردنی، بەڵام هی دنیا بە زۆریی، هەم لە کاتی خواردنیدا گرفتی هەیە، مرۆڤ لە گەرووی دەگیرێ یان پێیخۆش نیە، یان پێی ناڕەحەت دەبێ، هەم دوای خواردنیشی، هەر گرفتی هەیە، بە لای کەمەوە: پاشەڕۆکی هەیەو مرۆڤ پێی ناڕەحەت دەبێ، بەڵام خواردن و خواردنەوەی بەهەشت هەم لە کاتی خواردنیاندا، هەم لە دواییشدا بێ گرفت و بێ ناڕەحەتیین، تەنیا چێژ وەرگرتنی ڕووتن.

ئنجا خوا دەفەرموێ: ﴿ بِمَا كُنتُمۡ تَعۡمَلُونَ ﴾، بەهۆی ئەوەوە کە دەتانکرد، واتە: ئەوە پاداشتی کردەوە باشەکانتانە، دیارە کردەوە باشەکان و، ئیمان هێنانیشیان،

ئەویش هەر بەخششی خوا بوون، بەڵام بۆیە وادەفەرمووێ، تاکو ئەوان دڵخۆشبن کە ئەوە کردەی دەستی خۆیانەو، بەری ڕەنجی شانی خۆیان دەخۆن، بۆیەش ئەو تەعبیرە لە قورئان دا زۆر هاتوە.

﴿مُتَّكِـِٔينَ عَلَىٰ سُرُرٍ مَّصْفُوفَةٍ﴾، پاڵیان داوەتەوەو شانیان داداوە لەسەر تەختانێکی ڕیزکراو، (سُرُر)، کۆی (سَرِيْر)ە، ئەویش ئەو تەخت و شوێنەیە کە مرۆڤ لەسەری ڕادەکشێ، یان لەسەری دادەنیشێ بەدڵخۆشییەوە، (مَصْفُوفَة)، پێکەوە ڕیزکراو، ئەو کورسیی و قەنەفە و تەختانەی بەهەشتییان لەسەریان دادەنیشن، لە بەهەشتێ دا هەندێک شوێنیان هەن، لە تەنیشت یەکن، لە شوێنی دیکەدا دەفەرمووێ: ﴿مُّتَقَـٰبِلِينَ﴾، ڕووبەڕووی یەکدی دادەنیشن، ئەمەش ئەوە دەردەخات کە ئەهلی بەهەشتێ لە ڕووی تێکەڵیی کۆمەڵایەتییەوە لە لووتکەدان و، جگە لە شوێنی تایبەتی خۆیان، هەندێک شوێنی گشتییشیان هەن، وێڕای ئەوە کە میوانی یەکدی دەبن و هەر کامێکیان دەچێ بۆ لای ئەوی دیکە، هەندێک جێشیان هەن، هەموویان لێیان کۆدەبنەوە، وەک چۆن ئێستا شوێنە گشتییەکان هەن، باغ و باخچەو، هەندێک شوێن هەن، خەڵک لێیان کۆدەبێتەوەو موڵکی گشتیین!

ئەوەم نەبینیوە تەفسیرەکان باسی بکەن، بەڵام وای تێدەگەم وێڕای جێگاو ڕێگاو کۆشک و شوێنی تایبەتی هەر کام لە بەهەشتییەکان، هەندێک شوێنی گشتییشیان هەبن پێکەوە لێیان دابنیشن، وێڕای ئەوەی لە کاتێکدا بە میوانیی دەچن، بۆ لای یەکدی و پێکەوە کۆدەبنەوە، چونکە بەداخەوە هەندێک کەس بە هەڵە بۆی باسی بەهەشت کراوە، وادەزانێ: بەهەشتییەکان هەر کەس لە جێگاو ڕێگاو شوێنی خۆیەتی بە تەنێ و، ئەگەر بشیانەوێ یەکدی ببینن هەردووکیان بەرەو لای یەکدی دێن و لە نێو قەدی ڕێ پێک دەگەن، دوایی هەر کەس دەچێتەوە شوێنی خۆی! ئەوە بیستوومە لە نێو خەڵکدا باوە، بەڵام ئەگەر وابێ دەبێ بەهەشت زیندانی تاکیی بێ، ئەگەر هەر کەسە لە شوێنی

خۆی بێ و، لە نێو قەدی ڕێیە بگەنە یەکدی!! بەڵام ئەوەی خوا ﷻ باسی دەکات زۆر جیایە لەمە، ناشزانم ئەو وێناکردنە لەچییەوە هاتوە؟ ڕەنگە یەکێک لە مامۆستایان بە هەڵە لە ئایەتەکان تێگەیشتبێ، بەڵام خوا ﷻ لێرە ئاوا دەفەرمووێ: ﴿وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِم مِّنْ غِلٍّ إِخْوَانًا عَلَىٰ سُرُرٍ مُّتَقَابِلِينَ ﴿٤٧﴾﴾الحجر، هەرچی کینە بوو لە سینەکانیان دەرمانهێناو دامانڕنی و برایانە لەسەر تەختان ڕووبەڕووی یەکدیی دانیشتوون، لە تەفسیری سوورەتی (**الصافات**)دا باسمان کرد لەو دانیشتنانەدا کە پێکەوە دادەنیشن، یادی دنیا دەکەنەوەو، لەوێوە یەکێکیان دەڵێ: ئاشنایەکم هەبوو دەبێ چی لێهاتبێ؟ لەوێوە لە بەهەشتەوە تەماشا دەکات و لەدۆزەخدا دەیدوێنێ و قسەی لەگەڵدا دەکات!

﴿وَزَوَّجْنَاهُم بِحُورٍ عِينٍ﴾، لەگەڵ ئافرەتانی سپی و سۆڵ و چاو گەش و گەورەدا، کردمانن بە هاوسەر جووتمان کردن، ئنجا ئایا ئەو ئافرەتانە هەر ئافرەتانی دنیایی خۆیانن، یاخود ئافرەتانی دیکەن؟ هەردووکیان ئەگەریان هەیە، بەڵام ئەوەی لە سوورەتی (**الواقعة**)دا هاتوەو خوا پشتیوان بێ پێی دەگەین، کە خوا ﷻ زۆر بە ڕوونیی دەفەرمووێ: ﴿إِنَّا أَنشَأْنَاهُنَّ إِنشَاءً ﴿٣٥﴾ فَجَعَلْنَاهُنَّ أَبْكَارًا ﴿٣٦﴾ عُرُبًا أَتْرَابًا ﴿٣٧﴾ لِّأَصْحَابِ الْيَمِينِ ﴿٣٨﴾﴾، کەواتە: وێڕای ئافرەتە دنیاییەکان ئەگەر بە ئیمانەوە پێکەوە بووبن، ئافرەتانێکی تایبەتییش خوا ﷻ بۆ پیاوانی بەهەشت دەیانخوڵقێنێ، کە لە تەفسیری سوورەتی (**الواقعة**)دا، خوا پشتیوان بێ باسی ئەوە دەکەین.

ئنجا ئەو پرسیارو ئیشکالەش کە دەکرێ: خوا باسی پیاوان دەکات، کە ئافرەتی جوانی بۆ خوڵقاندوون، کە حۆرییەکانن، ئەدی بۆچی بۆ ئافرەتان باسی ئەوە نەکراوە؟ لە هەندێک لە کتێبەکانی خۆمدا، وەڵامی ئەو پرسیارو ئیشکالەم داوەتەوە، بۆ وێنە لە کتێبی: (ئافرەت و خێزان لە سایەی شەریعەتدا).

﴿ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُم بِإِيمَانٍ ﴾، ئەوانـەش کـە بڕوایـان هێنـاوەو، وەچـەو ڕۆڵەکانیشـیان بـە ئیمانـەوە شـوێنیان کەوتـوون، ﴿ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ ﴾، وەچەکانیـان بەوانـەوە پەیوەسـت دەکەیـن، واتـە: پێکیـان دەگەیەنیـن و پێکـەوە کۆیـان دەکەینـەوە، (ذُرِّيَّتَهُـم)، هـەم لە یەکـەم و، هەم لە دووەمیـش دا ﴿ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ ﴾ ، هەردووکیـان خوێندراونـەوەش: (وَذُرِيَّاتِهِـمْ)، هـەردووک خوێندنەوەکانیـان هـەن، وەچەکەیـان و وەچەکانیـان، ﴿ وَمَا أَلَتْنَاهُم مِّنْ عَمَلِهِم مِّن شَيْءٍ ﴾، هیـچ لـە کردەوەیـان کەم ناکەینەوە، یانی: (مَا نَقَصْنَاهُمْ)، واتە: وە نەبێ خوا بسم الله الرحمن الرحيم لە کردەوەی باب و دایکـەکان کـەم بکاتـەوە، تاکـو بیانباتـەوە ئاسـتی ڕۆڵەکانیـان، بەڵکـو پلـەی ڕۆڵـەکان زیـاد دەکات و دەیانبـات بـۆ لای بـاب و دایکیـان، ﴿ كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ ﴾، (بـەڵام لەگـەڵ ئەوەشـدا) هـەر کەسـە بارمتـەی کـردەوەی خۆیـەتی، واتـە: بـا هیـچ کـەس بـە تەمـای ئەوەنەبـێ، کـە بـە هیـوای بـاب و دایکـی لێـی گـەڕێ، هـەر کەسـە بارمتـەی کـردەوەی خۆیـەتی، بـەڵام خـوای پـەروەردگار یەکێـک لـەو نیعمەتانـەی بـە بەهەشـتییانی دەدات، ئەوەیـە کـە لەگـەڵ خـزم و کـەس و نیزیـکانی خۆیـدا کـۆی بکاتـەوە.

﴿ وَأَمْدَدْنَاهُم بِفَاكِهَةٍ وَلَحْمٍ مِّمَّا يَشْتَهُونَ ﴾، بۆمـان زیـاد کـردن، زیادەیـان بـۆ دەکەیـن لـە میـوەو لـە گۆشـتێک کـە ئارەزوویانـە، پێشـێ باسـی میـوە دەکات، ئنجـا دوایـی باسـی گۆشـت دەکات، پزیشـکەکان دەڵێـن: وا باشـترە پێشـێ میـوە بخـورێ، ئنجـا گۆشـت، ئەمـە ئاماژەیەکـە هەرچەنـدە حاڵەکانـی بەهەشـت و قیامـەت جیـان، لـە هـی دنیـا، بـەڵام لـە ڕووی تەندروسـتییەوە لـە دنیـادا، واباشـە پێشـێ میـوە لـە خورێنیـی بخـورێ، دوایـی خـواردنی دیکـە بخـورێ، تاکـو ئـەو ڤیتامینانـەی لـە میوەدا هـەن، جەسـتە لێیـان بەهرەمەنـد بـێ، هەروەهـا میـوە سووکیشـە و بـە ئاسـانیی جەسـتە دەتوانـێ لێـی بەهرەمەنـد بـێ.

﴿ يَتَنَازَعُونَ فِيهَا كَأْسًا ﴾، (كَأْس)، یـانی: پەرداخێـک یـان کووپێـک کـە شـەڕابی تێدایـە، (كُـوُب) بـە (أكْـوَاب)، کـۆ دەکرێتـەوەو، بریتیـە لـە پەرداخێـک کـە جـارێ شـەڕابی

تـێ نەکرابـێ، بـەڵام کـە گوتـرا: (**كَأْس**)، کـە بـە (**كُئُـوس**)، کـۆ دەکرێتـەوە، دیـارە شـەڕابی تێدایـە، دەفەرمـوێ: لەوێـدا پـەرداخ و کووپـی شـەڕاب لـە دەسـتی یەکـدی وەردەگـرن و ڕایدەکێشـن (**يَتَنَازَعُـونَ**)، یـانی: (**يَتَجَاذَبُـوْن**)، بێگومـان هـەر بـۆ خۆشـیی و بـۆ سـوعبەت پـەرداخ لـە یەکـدی دەسـتێنن و وەردەگـرن، ﴿ لَّا لَغْوٌ فِيهَا وَلَا تَأْثِيمٌ ﴾، بـەڵام وەک شـەڕابی دنیـا نیـە، قسـەی پـووچ و کـردەوەی گوناهبارکـەری تێدابـێ: نـە قسـەی پووچـی تێـدا هەیـەو، نەکـردەوەی گوناهبارکەریـش، لـە کاتێـک دا شـەڕاب دەخۆنـەوە، لـە شـوێنی دیکـەش دەفەرمـوێ: ﴿ وَلَا يُنزِفُونَ ﴿١٩﴾ ﴾الواقعـة، هەروەهـا ﴿ يُنزَفُونَ ﴿٤٧﴾ ﴾الصافـات، هەردووکیـان یـانی: عەقڵیـان لـە دەسـت نـادەن.

﴿ وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ غِلْمَانٌ لَّهُمْ ﴾، کوڕانێکـی نەوجەوانیـش بەسـەریانەوە دەگەڕێـن، کـە هـی خۆیانـن (**غِلْـمَان**)، کـۆی (**غُـلَام**)ە، کوڕێکـە تـازە پێگەیبـێ، ئایـا ئەوانـە کێـن؟ ئەوانـەش وایـێ دەچـێ خـوای پـەروەردگار بـە تایبـەت بیانخوڵقێنـێ، بـۆ خزمـەتی ئەهـلی بەهەشـت، وەک چـۆن حۆرییـان بـە تایبـەت دەخوڵقێنـێ بـۆ پیـاوانی بـڕوادار، ئـەو مێـرد منداڵانـەش، ئـەو نەوجەوانانـەش بـە تایبـەت دەخوڵقێنـێ بـەس بـۆ خزمەتکـردن، ئنجـا ئایـا ئەوانـە چۆنـن؟ ﴿ كَأَنَّهُمْ لُؤْلُؤٌ مَّكْنُونٌ ﴾، وەک گەوهـەری شـێردراوەن، گەوهـەر ئەگـەر زۆر بەکارنەهێـنرێ و بشـاردرێتەوە، سـپیی و سـافترو بریقەدارتـرە.

﴿ وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ﴾، هەندێکیـان ڕوویـان لـە هەندێکیـان کـرد، لـە یەکدییـان پرسـی:

﴿ قَالُوا إِنَّا كُنَّا قَبْلُ فِي أَهْلِنَا مُشْفِقِينَ ﴾، گوتیـان: ئێمـە پێشـتر لـە نێـو کـەس و کاری خۆمانـدا، تـرس و بیمـان هەبـوو و بەزەییـمان هەبـوو تووشـی ناڕەحەتیـی بیـن.

﴿ فَمَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا ﴾، خـواش چاکـەی لەگەڵدا کردیـن، ﴿ وَوَقَانَا عَذَابَ السَّمُومِ ﴾، لـە ئـازاری گـڕە بـای دۆزەخ پاراسـتینی.

﴿ إِنَّا كُنَّا مِن قَبۡلُ نَدۡعُوهُ ﴾، ئێمە پێشتر لێی دەپاڕاینەوە (هەمیشە لێی دەپاڕاینەوە کە چەپاڵەمان بدات لە سزای دۆزەخ) ﴿إِنَّهُۥ هُوَ ٱلۡبَرُّ ٱلرَّحِيمُ ﴾ (ئەویش وەڵامی داینەوە) بە دڵنیایی ئەو زۆر چاکەکاری زۆر بەبەزەییە.

خوا بە لوتف و کەرەمی خۆی ئێمەش لەو کەسانە بگێڕێ، کە دەیانخاتە نێو ئەو نازو نیعمەتەی بەهەشتەوە.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلەی یەکەم:

باسی پارێزکاران و، شەش لە نازو نیعمەتەکانیان لە بەهەشتدا کراوە:

١- باشترین خانووبەرە.

٢- شادمان بوون بە بەخششی خوا.

٣- پارێزران لە ئاگری دۆزەخ.

٤- خواردن و خواردنەوەی بێ گرفت و بەچێژ.

٥- ئیسراحەت و پاڵدانەوە لەسەر تەخت و قەنەفە ڕیزکراوەکان.

٦- جووتکرانیان لەگەڵ قەشەنگترینی ئافرەتان دا.

خوا دەفەرموێ: ﴿إِنَّ ٱلْمُتَّقِينَ فِى جَنَّٰتٍ وَنَعِيمٍ ﴿١٧﴾ فَٰكِهِينَ بِمَآ ءَاتَىٰهُمْ رَبُّهُمْ وَوَقَىٰهُمْ رَبُّهُمْ عَذَابَ ٱلْجَحِيمِ ﴿١٨﴾ كُلُوا۟ وَٱشْرَبُوا۟ هَنِيٓـًٔۢا بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾ مُتَّكِـِٔينَ عَلَىٰ سُرُرٍ مَّصْفُوفَةٍ وَزَوَّجْنَٰهُم بِحُورٍ عِينٍ ﴿٢٠﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە حەوت بڕگەدا:

١)- ﴿إِنَّ ٱلْمُتَّقِينَ فِى جَنَّٰتٍ وَنَعِيمٍ﴾، بە دڵنیایی پارێزکاران، لە نێو باخ و گوڵ و گوڵزارەکان و، لە نێو نازو نیعمەت دان، (مُتَّقِي)، ناوی بکەر (إسْمِ الفَاعِل)ە، خۆپارێز، (مُتَّقِين)، خۆپارێزان، کەواتە: ئەوانە خۆیان پارێزگارییان لە خۆیان کردوە لە دنیادا، لە چی خۆیان پاراستوە؟ لە هەموو ئەو شتانەی خوا پێی ناخۆشن، لە کوفر، لە شیرک، لە گوناهو تاوان و خراپە، ئایا بە چی خۆ لە کوفر دەپارێزرێ؟ بە ئیمان.

ئەدی بە چی خۆ لە شیرک دەپارێزرێ؟ بە خوا بە یەکگرتن (توحید).

ئایـا بەچـی خـۆ لـە گوناهـو سـەرپێچیی و لادان و تـاوان دەپارێـزرێ؟ بـە فەرمانبەریـی و تاعـەت و پابەندیـی بـە شـەریعەتی خـوای پـەروەردگارەوە، ئـەو جـۆرە کەسـانە: ﴿فِي جَنَّٰتٖ وَنَعِيمٖ﴾، (جَنَّـات) و (نَعِيْـم)، هەردووکیـان بـە نەزانـراو (نکـرة) هاتـوون، ئـەوەش، بـۆ قەبـەو مـەزن پێشـاندان (لِلتَفْخِيْـم وَالتَّعْظِيْـم)ە، چونکـە بەپێـی سـیاق دەزانـرێ جـاری وایـە شـتێک کـە بـە نەزانـراو (نَكِـرَة) دێ، بـۆ کـەم بایەخییـەو، جـاری واش هەیـە بـۆ مەزنیـی و گەورەییـە، بـەڵام ئـەوە بەپێـی سـیاق و بـە سـەلیقە دەزانـرێ.

خـوا دوو وشـان بـاس دەکات: ﴿فِي جَنَّٰتٖ﴾، لـە نێـو بـاغ و گـوڵ و گوڵزارەکانـدان، (ونَعِيْـم)، یـانی: (النِّعْمَـةُ الكَثِـيْرَة)، هەروەهـا (نَعِيْـم)، بـە مانـای نـازو نیعمەتێکـی بـەردەوام و نەبـڕاوەو بـێ کۆتایـی دێ.

٢)- ﴿فَٰكِهِينَ بِمَآ ءَاتَىٰهُمۡ رَبُّهُمۡ﴾، چێژ وەرگروشادمانن بەوەی پەروەردگاریان پێیداون، (فَاكِهِيْن)، خوێندراویشەتەوە: (فَكِهِين)، هەردووکیان یەک واتایان هەیە، (فَكِه وَفَاكِه)، (فَاكِهِيْن وَفَكِهِين)، هەردووکیان: (وَصْفٌ من فَكِهَ كَفَرِحَ، إِذَا طَابَتْ نَفْسُهُ وَسُرَّ) وەسفی کەسێکە شادمان و دڵخۆش بێ، کەواتە: ﴿فَٰكِهِينَ بِمَآ ءَاتَىٰهُمۡ رَبُّهُمۡ﴾، دوو واتایان دەگەیەنێ: أ- شادمان و دڵخۆشن بەوەی خوا پێی داون. ب- چێژ وەرگرن بەهۆی ئەوەوە کە پەروەردگاریان پێیداون.

٣)- ﴿وَوَقَىٰهُمۡ رَبُّهُمۡ عَذَابَ ٱلۡجَحِيمِ﴾، پەروەردگاریشیان لە ئازاری کڵپەی دۆزەخ پاراستوونی، لەم دوو ئایەتەدا، وشەی (رَبُّهُمْ)، دووبارە بۆتەوە، پەروەردگاریان، خاوەنیان، چونکە هی یەکەمیان بۆ بەهرەمەند بوونەو، هی دووهەمیان بۆ پارێزرانە، یانی: یەکەمیان (لِجَلْبِ النِّعْمَة)و، هی دووەمیان (لِدَفْعِ النِّقْمَة)، یانی: پەروەردگارو خاوەنیانە کە نازو نیعمەتی بەسەردا ڕشتوون، هەروەها هەر ئەو خاوەن و پەروەردگارەشیانە کە پاراستوونی لە سزای کڵپەی دۆزەخ، چونکە (جَحِيْم)، یەکێکە

لە ناوەکانی دۆزەخ و یەکێک لە وەسفەکانی ئاگری دۆزەخیشە، (**النَّار المُتَأَجِّجَة**)، ئاگری کڵپە سەندو بڵێسەدا، کە زۆر بەهێزە.

٤)- ﴿كُلُواْ وَٱشۡرَبُواْ هَنِيٓـَٔۢا﴾، (پێیان دەگوترێ:) بخۆن و بخۆنەوە بێ گرفت و خۆش. ئەمە لە قورئاندا زۆر دووبارە دەبێتەوە، یانی: (**يُقَالُ لَهُمْ**)، یان (**قِيْلَ لَهُمْ**)، پێیان دەگوترێ، یان پێیان گوترا: بخۆن و بخۆنەوە (**هَنِيئاً: اسْمٌ عَلَى وزْنِ فَعِيلٍ بِمَعْنى مَفْعُولٍ، وقَعَ وصْفًا لِمَصْدَرَيْنِ لِفِعْلَيْ** ﴿كُلُواْ وَٱشۡرَبُواْ﴾، **أي: أكْلاً هَنِيئًا وشُرْبًا هَنِيئًا**)، (**هَنِيئ**)، لەسەر کێشی (**فَعِيْل**)ە، بەڵام بە مانای (**مَفْعُول**)ە، بۆتە وەسف بۆ چاوگی هەردووک کرداری ﴿كُلُواْ وَٱشۡرَبُواْ﴾، بخۆن و بخۆنەوە، واتە: بخۆن خواردنێکی (**هَنِيء**)و، بخۆنەوە خواردنەوەیەکی (**هَنِيء**)، (**هَنِيء**)یش ئەوەیە مرۆڤ بە ئاسانیی و بە خۆشیی بیخوات، دواییش مایەی ئاسوودەیی و بەهرە وەرگرتن و چێژ وەرگرتنی بێ و، هیچ دەرهاویشتەو دەرەنجامی خراپی نەبێ، وەک خواردن و خواردنەوەی دنیا.

٥)- ﴿بِمَا كُنتُمۡ تَعۡمَلُونَ﴾، بەهۆی ئەوەوە کە پێشتر دەتانکرد (لە ژیانی دنیادا) واتە: ئەوە پاداشتی کردەوەی خۆتانە، خوا بسم الله الرحمن الرحیم شارەزای سرووشتی مرۆڤە، مرۆڤ پێی خۆشە بە ئەندازەی ئەوە کە ڕەنج دەدات، گەنجیش ببات، گوتراوە: ئەوەی ڕەنج بدات گەنج دەبات، گەنج یانی: خەزێنە، مرۆڤ پێی خۆشە تەقدیر بکرێ و بگوترێ: تۆ خۆت کارت کردوەو خۆت ماندوو بووی، هەر بۆیە وشەی (**مُتَّقِيْن**)، خۆ پارێزەران، یانی: خۆیان پاراستوە، بۆیە چوونە نێو نازو نیعمەتەوەو، ئەو خواردن و خواردنەوە بێ گرفت و بێ سەرەنجام خراپەیان، پاداشتی ئەوەیە کە دەیانکرد لە کردەوەی باش، کە باشترین کردەوەی باش بریتیە لە ئیمان، دوایی بەندایەتیی بۆ خوا، ئنجا کردەوەکانی دیکە، کە مرۆڤ لەزاتی خۆی ئەنجامیان دەدات، یان لەگەڵ دەوروبەریدا.

٦)- ﴿مُتَّكِـِٔينَ عَلَىٰ سُرُرٖ مَّصۡفُوفَةٖ﴾، پاڵیان داوەتەوەو، شانیان داداوە لەسەر تەختانێکی ڕیز کراو، (**الإتِّكَاء**) بە مانای پاڵدانەوەو شاندادان دێ، (**سُرُر**)یش کۆی (**سَرِيْر**)ە،

(مَا يُضْطَجَعُ عَلَيْهِ)، ئەوەیە کە مرۆڤ لەسەر ڕادەکشێ، یان شانی لەسەردا دەداو پاڵدەداتەوە، (مَصْفُوفَة): بە مانای ڕیز کراوەکان دێ، بەڵام بە مانای بەرەو ڕووەکانیش دێ، ئەو تەخت و کورسییانەی لەسەریان پاڵ دەدەنەوەو ئیسراحەت دەکەن، بەرەو ڕووی یەکدیین، وەک لە شوێنی دیکە دەفەرموێ: ﴿مُتَقَـٰبِلِينَ﴾، خواردن و خواردنەوەکەشیان پێکەوە دەخۆن، چونکە بۆ ئولفەت و دڵخۆشیی و شادمانیی وا خۆشترە، ﴿يَتَنَـٰزَعُونَ فِيهَا كَأْسًا﴾، ئنجا یەکێک لە خۆشیی و چێژەکانی خواردن و خورادنەوە ئەوەیە، کە مرۆڤ بە تەنیا نەبێ و بە کۆمەڵ و لەگەڵ خەڵکدابێ.

ئنجا خوای میهرەبان باسی نازو نیعمەتێکی دیکەی بەهەشت دەکات:

٧)- ﴿وَزَوَّجْنَـٰهُم بِحُورٍ عِينٍ﴾، هەروەها جووتمان کردوون لەگەڵ ئافرەتانی سپی و سۆڵ و ساف و، چاو گەش و گەورەو جوان دا، (أي: قَرَنَّاهُم وَاجَعَلْنَا كُلَّ فَرْدٍ زَوْجاً وَالبَاءُ لِلْمُصَاحَبَةِ)، کە دەفەرموێ: (وَزَوَّجْنَاهُمْ: أي قَرَنَّاهُم)، واتە: جووتمانکردن و کردمانن بە هاوسەر، لەوێ کەس بە تەنێ نیە، هەر تاکێکیان بەرانبەرێکی هەیە، کە بە هەر کامێکیان دەگوترێ: (زَوْج)، واتە: هاوسەر، ئەگەر بە مانای مارەکردن بایە، دەیفەرموو: (زَوَّجْنَاهُمْ حُـوراً عِيْنَاً)، وەک لە سووڕەتی (الأحزاب)، خوا دەفەرموێ: ﴿فَلَمَّا قَضَىٰ زَيْدٌ مِّنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَـٰكَهَا ﴿٣٧﴾﴾، چونکە (زَوَّج) بە مانای (نَكَحَ) پێویستیی بە (ب) ناکات بۆ خواستنی بەرکارو دەگوترێ: (زَوَّجْنَاكَهَا)، بەڵام (زَوَّجَهُ بِه: قَرَنَهُ بِه)، واتە: لەگەڵیدا جووتی کردو کردی بە هاوسەری.

ئنجـا (حـورٍ عِـيْنٍ)، لـە ئەصڵـدا (حـورٍ وَعـينٍ)ە، بـەڵام لەبـەر ئـەوەی زۆر پێکـەوە هاتـوە (و)ەکـەی قرتێـنراوەو بۆتـە: (حـورٍ عِـيْنٍ)، ئەگەرنـا لـە ڕاسـتییدا ئەوانـە دوو وەصفـن (حُـور)، کـۆی (أحْـوَر)، بـۆ پیـاو و (حَـوْرَاء)، بـۆ ئافرەتـە، واتـە: زۆر سـپیی و ڕوون و سـاف، (عِـيْن) یـش کـۆی (عَيْنَـاء)ە، واتـە: چاوگـەش و گـەورە.

کەواتە: لەم چوار ئایەتەدا، شەش جۆرە نیعمەت باسکراون:

١- خانووبەرەکانیان و، نازو نیعمەتی بەردەوام.

٢- شادمانییان.

٣- پارێزرانیان لە سزا.

٤- خواردن و خواردنەوەی بێ گرفت و دەرد.

٥- پاڵدانەوە بەرانبەر بە یەکدی.

٦- جووتکرانیان لەگەڵ حۆرییاندا.

مەسەلەی دووەم:

بڕوادارانێک کە وەچەکەیان بە ئیمانەوە شوێنیان کەوتوون، خوا پێکەوەیان کۆدەکاتەوە، بێ ئەوەی لە پاداشتی ئەوان کەم بکاتەوە، چونکە هەر کەسە بارمتەی کرداری خۆیەتی:

خوا دەفەرموێ: ﴿ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَٱتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُم بِإِيمَٰنٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَمَآ أَلَتْنَٰهُم مِّنْ عَمَلِهِم مِّن شَيْءٍ كُلُّ ٱمْرِيٍٕۭ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ ﴿٢١﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتە بە پێزە، لە چوار بڕگەدا:

١)- ﴿ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَٱتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُم بِإِيمَٰنٍ ﴾، ئەوانەی بڕوایان هێناوەو، وەچەکەشیان بەبڕواوە شوێنیان کەوتوون، خوێندراوەتەوەش: (**ذُرِّيَّاتِهِمْ**)، وەچەکەیان و وەچەکانیان واتە: ڕۆڵەکانیشیان بە ئیمانەوە شوێنیان کەوتوون لە دنیادا.

هەروەها (**وَاتَّبَعَتْهُم**)، خوێندراویشەتەوە: (**وَأَتْبَعْنَاهُمْ**)، وەچەکانیشیانمان خستۆتە شوێنیان، ئنجا ئەگەر (**أَتْبَعْنَاهُمْ**) بێ، ئەو کاتە ئەگەر (**ذُرِّيَتَهُم**) بێ، دەبێ بگوترێ: (**وَأَتْبَعْنَاهُمْ ذُرِّيَتَهُم**)، بەڵام ئەگەر (**وَاتَّبَعَتْهُم**) بێ، دەخوێندرێتەوە: (**وَاتَّبَعَتْهُم ذُرِّيَتُهُم**)، بەڵام (**ذُرِّيَّاتِهِمْ**)، لە هەردوو حاڵەتاندا هەروەک خۆیەتی.

کە دەفەرموێ: ﴿ بِإِيمَٰنٍ ﴾، وشەی (**إِيْمَان**)، بە نەزانراو (**نَكِرَة**) هاتووەو دوو حاڵەتی هەن:

أ- دەگونجێ بۆ مەزنیی بێ، واتە: بە ئیمانێکی چاکەوە شوێنیان کەوتوون.

ب- دەشگونجێ بۆ ئەوە بێ کە هەر جۆرە ئیمانێکیان هەبێ، بەس ئیماندار بن، ئێمە وەچەکانیان کە لە دوایانەوە دێن، لەگەڵ ئەواندا کۆیان دەکەینەوە.

٢)- ﴿ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ ﴾، یان: (**أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّاتِهِمْ**)، ئێمە وەچەکەیان یان وەچەکانیان بەوان دەگەیەنین، (**الإِلْحَاقُ: بَدَلَ الإِدْخَالِ إِشَارَةَ إِلَى أَوَّلاً: لَمْ يَكُونُوا مُسْتَحِقِّيْن، ثَانِيَاً: قَدْ**

يَكُونُ بَعْدَ إِجْرَاءِ العِقَاب)، بۆیە خوا ﷻ لە جیاتی (أَدْخَلْنَا)، (أَلْحَقْنَا)ی بەکارهێناوە {پێمانەوە پەیوەست کردن و بە دوای ئەواندا بردمانن} ئەوە ئاماژەیە بۆ ئەوە:

یەکەم: هەرچەندە شایستەی ئەو پێگەو پاداشتە نەبوون، بەڵام ئێمە ئەوانیشمان بە ئەوانەوە پەیوەست کرد لە بەخششی خۆمان.

دووەم: ﴿أَلْحَقْنَا بِهِمْ﴾، ئاماژەیە بۆ ئەوە کە ئەگەر ئەو منداڵ و کوڕو کچانەیان، ڕۆڵەکانیان پێویست بووبێ، سزا بدرێن و شایستەی سزا بووبن، دوای سزاو پاک بوونەوە، ئنجا خوا ﷻ ئەوانیش دەباتە لای باب و دایکیان.

٣)- ﴿وَمَآ أَلَتْنَـٰهُم مِّنْ عَمَلِهِم مِّن شَىْءٍ﴾، لە کردەوەکەیان هیچمان لێ کەم نەکردوونەوە، (**لات وألاتَ**)، هەردووکیان بە مانای کەمی کردەوە (**نَقَصَ**) دێن، (**لَاتَه وَأَلَاتَه**)، واتە: (**نَقَصَهُ**)، لێی کەمکردەوە، ﴿وَمَآ أَلَتْنَـٰهُم مِّنْ عَمَلِهِم مِّن شَىْءٍ﴾، لە کردەوەکەیان هیچمان لێ کەم نەکردنەوە، واتە: خوا لە کردەوەی باب و دایکیان کەم ناکاتەوە، بیخاتە سەر هی ڕۆڵەکانیان، تاکو پێیان بگەن، یاخود: لە پلەی ئەوان دانابەزێنێ، کە بیانباتەوە خوارتر، تاکو لەگەڵ ڕۆڵەکانیان دا پێکەوە کۆببنەوە، بەڵکو خوای بەخشەر لە بەخششی خۆی بۆ ڕۆڵەکانیان زیاد دەکات، تاکو بەرزیان بکاتەوە بۆ ئاستی باب و دایکیان.

کە دەفەرموێ: (**مِنْ شَيْء**)، ئەم (**مِنْ**)ە، بۆ بەشکردن (**تَبْعِيْض**)ە،واتە: هیچ شتێ لە پاداشتی کردەوەکەیان کەم ناکەینەوە.

٤)- ﴿كُلُّ ٱمْرِيٍٕۭ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ﴾، هەر مرۆڤێک بارمتەی ئەوەیەکە وەدەستی هێناوە، (**الكَسْبُ: يُطْلَقُ عَلَى مَا يُحَصِّلُهُ المَرْءُ بعَمَلِهِ لِإِرَادَةِ نَفْعِ نَفْسِهِ، ورَهِينٌ: فَعِيلٌ بِمَعْنى مَفْعُولٍ مِنَ الرَّهْنِ وهو الحَبْسُ**)، (**كَسْب**): ئەوەیە کە مرۆڤ بە ویستی خۆی، بۆ سوود بە خۆ گەیاندن و بۆ قازانجی خۆی وەدەستی دێنێ، (**رَهِين**)یش، لەسەر کێشی (**فَعِيْل**)ە، بەڵام بە مانای (**مَفْعُول**)ە، یانی: (**مَرْهُون**)، لە (**رَهن**)ەوە هاتوە، یانی: ڕایگرت (**حَبس**)، واتە: هەر کەسێک بارمتەی کردەوەکەی خۆیەتی، بەپێی کردەوەکەی خۆی جێگاو ڕێگاو شوێنی بۆ دیاریی دەکرێ.

مەسەلەی سێیەم:

زیادکـردنی خـوا لـە میـوەو گۆشـت بەپێـی ئـارەزووی بەهەشـتییان و، دەسـتاو دەسـت پێکـردنی، پێکـی مـەی لـە نێوانیانـدا، بـێ ئـەوەی قسـەو کـرداری پـووچ و گوناهبارکـەری تێدابـێ و، بەسـەرەوە گـەڕانی کـوڕانی نەوجـەوان، وەک گەوهـەری شـێردراوە بـۆ خزمەتکردنیـان:

خـوا دەفەرمـوێ: ﴿وَأَمْدَدْنَاهُم بِفَاكِهَةٍ وَلَحْمٍ مِّمَّا يَشْتَهُونَ ﴿٢٢﴾ يَتَنَازَعُونَ فِيهَا كَأْسًا لَّا لَغْوٌ فِيهَا وَلَا تَأْثِيمٌ ﴿٢٣﴾ وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ غِلْمَانٌ لَّهُمْ كَأَنَّهُمْ لُؤْلُؤٌ مَّكْنُونٌ ﴿٢٤﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە چوار بڕگەدا:

١)- ﴿وَأَمْدَدْنَاهُم بِفَاكِهَةٍ وَلَحْمٍ مِّمَّا يَشْتَهُونَ﴾، بۆمان زیادکردن لە میوەو لە گۆشت، لەوەی ئارەزووی دەکەن، (الإِمْدَادُ: إِعْطَاءُ المَدَدِ، وَهُوَ الزِّيَادَةُ مِنْ نَوْعٍ نَافِعٍ فِيمَا زِيدَ فِيهِ)، (إمْداد): بریتیە لە بەخشینی زیادە لە جۆری ئەو شتەی سوودی هەیە، وەک گوتمان: (إمْدَاد): زێدەییە لە شتە خۆشویستراوەکانداو، (مَدّ)، زێدەکردنە لە شتی ناخۆشویستراو، بۆ وێنە: لە سزادا.

پێشـتریش ئاماژەمـان پێـدا کـە خـوا لێـرەدا (فَاكِهَـة)ی، پێـش گۆشـت، خسـتوە، پسـپۆڕانی بـواری تەندروسـتیی دەڵێـن: وا باشـە مـرۆڤ سـەرەتا میـوە بخـوات، پاشـان خـواردن بخـوات، بـە پێچەوانـەی عـادەتی زۆربـەی خەڵکـەوە، وا باشـە مـرۆڤ پێشـێ میـوە بخـوات، دوایـی خـواردنی دیکـە، بخـوات: نانـە، گۆشـتە، هەرچـی هەیـە، لەبـەر ئـەوەی میوەکـە ئاسـانتر هـەرس دەبـێ و، جەسـتە لـە ڤیتامیـن و پێکهاتـەکانی بەهـرە وەردەگـرێ و، ئنجـا کـە خـواردن دەخـوات، مـادام پێشـتر میـوەی خـوارد بـێ، بەشـێک لـە گـەدەی پڕبۆتـەوەو کەمتریـش خـواردنی بـۆ دەخـورێ.

بـەڵام بەدڵنیایـی کـە بـۆ دنیـا وایـە، پێشـێ میـوە بخـورێ بـاش بـێ، دوایـی خـواردنی دیکـە بخـورێ، مـەرج نیـە لـە بەهەشـتیش دا وابـێ، چونکـە حـاڵ و دۆخـی

بەهەشتێ هەمـووی جیایـە لـە هـی دنیـا، چونکـە لـە دنیـادا مـرۆڤ ئەگـەر زیـادە بخـوات، لـە میـوە، یـان لـە خـواردن و خواردنـەوە، پێـی نارەحـەت دەبـێ، بـەڵام لـە بەهەشـتدا وانیـە، بۆیـە دەفەرمـوێ: (هَنِيٓـٔاۢ)، بـێ گرفـت.

٢)- ﴿يَتَنَٰزَعُونَ فِيهَا كَأۡسٗا لَّا لَغۡوٞ فِيهَا وَلَا تَأۡثِيمٞ﴾، پەرداخێک - پڕ لە شەڕاب - لێک وەردەگرن و لە یەکدی دەستێنن لەوێدا، هیچ جۆرە قسەیەکی پووچ و گوناهبارکەری تێدانیە. (يَتَنازَعُونَ، التَّنَازُعُ: التَّدَاوُلِ والتَّعَاطِي، وَأَصْلُهُ تَفَاعُلٌ مِنْ نَزْعِ الدَّلْوِ مِنَ البِئْرِ عِنْدَ الإسْتِقاءِ)، (تَنازُع): بە مانای وێکدیدان و دەستاو دەست پێکردنە، ئەصڵەکەشی (تَفَاعُل)ە، لە دەرهێنانی دۆڵچە لە بیر، لە کاتی ئاو هەڵهێنجاندا {کە ئەویان بەشی خۆی هەڵێنجاوە، ئنجا وە ئەویدیکەشی بدات، ئەویش دۆڵچەیەک هەڵبهێنجێ} واتە: ئەو پەرداخە پڕ شەڕابە وەدەستی یەکدی دەدەن.

﴿لَّا لَغۡوٞ فِيهَا وَلَا تَأۡثِيمٞ﴾، ئەمـە بـە دوو شـێوە خوێندراوەتـەوە: (لَا لَغْـوَ فِيْهَـا وَلَا تَأْثِيْـمَ)، هەروەهـا خوێندراویشـەتەوە: ﴿لَّا لَغۡوٞ فِيهَا وَلَا تَأۡثِيمٞ﴾، (لَغْـو): بـە مانـای قسـەی پـووچ و کـرداری پـووچ دێ، (تَأْثِيم)یـش، واتـە: گوناهبارکـردن، هـەر شـتێک ببێتە هۆی گوناهبارکردنی مرۆڤ، بۆیەش خوا ﷻ وا دەفەرموێ، لە بە هەشتدا گوناهـی لـێ نیـە، لەبـەر ئـەوەی خەڵکـی مەیخـۆرەوە لـە دنیـادا، شـەڕاب خـۆران لـە دنیـادا، هـەم قسـەی نارێـک و، هـەم کـردارو ڕەفتـاری نارێکیشـیان لێ دەپشـکوێتەوە، واتـە: وا مەزانـن کـە شـەڕاب خواردنـەوەی بـە هەشـت وەک هـی دنیایـە، نەپێـی سـەرخۆش دەبـن و نـە قسـەی پووچیـش دەکـەن و، نـە ڕەفتـارو هەڵسـوکەوتی نارێکیـش لەگـەڵ یەکدیـدا دەکـەن.

٣)- ﴿وَيَطُوفُ عَلَيۡهِمۡ غِلۡمَانٞ لَّهُمۡ﴾، نەوجەوانانێک کە هی خۆیانن، بەسەریانەوە دەگەڕێن، (الغِلْمَانُ: جَمْعُ غُلَامٍ، وحَقِيقَتُهُ مَنْ كَانَ فـي سِنٍّ يُقَارِبُ البُلُوغَ، أَوْ يَبْلُغُهُ، ويُطْلَقُ عَلَى الخَادِمِ؛ لِأَنَّهُمْ كَانُوا أَكْثَرَ مَا يَتَّخِذُونَ خَدَمَهُم مِنَ الصِّغارِ)، (غِلْمان) کۆی (غُلام)ە، (غُلام): ئەوەیە نیزیک بووبێتەوە، لە باڵغ بوون یان گەیشتبێتێی، وشەی

(**غُلام**)یان، زیاتر بۆ خزمەتکار بە کارهێناوە، لەبەر ئەوەی عادەتیان وابووە، ئەگەر ویستبیان خزمەتکاران بگرن، لە گەنجی کەم تەمەن گرتوویانن {لەبەر ئەوەی ئاسانتر کاروباریان بۆ رادەپەڕێنرێ} ئنجا کە دەفەرموێ: ﴿لَّا لَغْوٌ فِيهَا﴾ لەوێدا ڕاناوەکە بۆ مێینەیەکی مەجازیی دەچێتەوە:

أ- دەگونجێ مەبەست پێی مەی (**خَمر**) بێ، کەمێینەی مەجازیی (**مُؤنَّث المجازي**)ە، واتە: شەڕابەکەی دەیخۆنەوە، هیچ قسەی پووچ و گوناهبارکەری تێدانیە.

ب- یاخود دەگەڕێتەوە بۆ پەرداخ (**كَأْسًا**) ئەویش بریتیە لەو دەفرەی شەڕابی تێکرابێ، کە ئەویش لە ڕووی زمانی عەرەبییەوە بە مێینەی مەجازیی بەکاردەهێنرێ.

ج- یاخود (**فِيْهَا**)، دەچێتەوە بۆ بەهەشت، واتە: لە بەهەشتدا هیچ قسەی پووچ و گوناهبارکەری تێدانیە، دیارە وشەی (**لَغْو**): یانی: قسەی پووچ (**اللَّغْوُ: سَقَطُ الكَلَامِ، والتَّأْثِيمُ: مَا يُؤْثَمُ بِهِ فَاعِلُهُ شَرْعَاً، أوْ عادَةً مِن فِعْلٍ أوْ قَوْلٍ**)، (**تَأْثِيم**): هەر شتێکە بکەرەکەی پێی گوناهبار بێ، قسە بێ یان کردەوە.

کە دەفەرموێ: ﴿وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ﴾، (**الطَّوَافُ: مَشْيٌ مُتَكَرِّرٌ ذِهَابَاً ورُجُوعَاً، وأكْثَرُ مَا يَكُونُ عَلَى اسْتِدَارَةٍ**)، لە ئەصڵدا (**طواف**): بە مانای ڕۆیشتنێکە، کە چوون و هاتنەوەی تێدابێ، بەڵام بە زۆریی کە حاڵەتی بازنەیی بێ، لەوسەرەوە دەچێ و لەو سەرەوە دەگەڕێتەوە.

بۆچی دەفەرموێ: ﴿غِلْمَانٌ لَّهُمْ﴾؟

واتە: ئەو نەوجەوانانە هی خۆیانن، یانی: خزمەتکاری خۆیانن و بەس خزمەتیان وان دەکەن و، بەسەریانەوە دەگەڕێن و پێداویستییەکانیان جێبەجێ دەکەن.

٤)- ﴿كَأَنَّهُمْ لُؤْلُؤٌ مَّكْنُونٌ﴾، وەک گەوهەری شێردراوەن، واتە: گەوهەر، زۆر سپی و بریقەدارو جوانە، ئنجا ئەگەر گەوهەر بەکارهێنرابێ و زۆر هێنرابێتە گۆڕێ، لەوانەیە

ئەو بریقەیی و سپیی و سافییەی نەما بێ، بەڵام کە شێردرابێتەوەو بەس بۆ هەندێ بۆنە بهێنرێتە دەرێ و لە کاتی پێویستدا، ئەوە دیارە بریقەیی و سافییەکەی خۆی دەپارێزێ، (**واللُّؤْلُؤُ: الدُّرُّ، واللُّؤْلُؤُ: يَتَكَوَّنُ فـي الأَصْدَافِ مِنْ رَوَاسِبَ، أو جَوامِدَ صَلْبَة، لَمَّاعَة مُسْتَدِيْرَة فـي بَعْض الحَيْوَانَات المائِية الدُّنْيَا مِنَ الرَّخْوِيَات**)[1]، واتە: (**لُؤْلُؤ**) یانی: (**درّ**)، بە کوردیی دەڵێین: گەوهەر، لە نێو قۆزاخان، صەدەفان دا دروست دەبێ، لە هەندێک ماددەی نیشتوو، یان ماددەی وشکی ڕەق کە بریقەدارو، مەیلەو خڕە، لە نێو هەندێک لە ژیاندارانی ئاویی پلە خواردا، لەوانەی پێیان دەگوترێ: نەرمەکان (**رَخْوِيَات**) {کە جەستەیان نەرمە و لە نێو ئەو ژیاندارانەی نێو قۆزاخان دا، ئەو گەوهەرو مرواریيە پێک دێ}.

---

(١) المعجم الوسيط: ص٨١٠.

مەسەلەی چوارەم و کۆتایی:

یەکدیی دواندنی بەهەشتییان بە ڕوو، لە یەکدی کردنەوەو، یادکردنی چاکەی خوا بەسەریانەوە لە دنیادا، کە بەرانبەر بە خواو قیامەت، بیمداربوون، ترس و سامیان لە دڵدابوو، نەک بێباک بن، خواش بە چاکەی خۆی لە ئازاری گڕەبای دۆزەخ پاراستوونی و، ئەوان لە دنیادا بەردەوام لە خوا پاڕاونەوەو، ئەویش بێگومان پاڕانەوەکەی وەرگرتوون، چونکە خوا هەرە چاکەکاری ئەوپەڕی بە بەزەییە:

خوا دەفەرموێ: ﴿ وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ﴿٢٥﴾ قَالُوا إِنَّا كُنَّا قَبْلُ فِي أَهْلِنَا مُشْفِقِينَ ﴿٢٦﴾ فَمَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا وَوَقَانَا عَذَابَ السَّمُومِ ﴿٢٧﴾ إِنَّا كُنَّا مِن قَبْلُ نَدْعُوهُ إِنَّهُ هُوَ الْبَرُّ الرَّحِيمُ ﴿٢٨﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە شەش بڕگەدا:

١)- ﴿ وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ﴾، بە هەشتییەکان هەندێکیان ڕوویان لە هەندێکیان کردو پرسیاریان کرد، واتە: لە نێو خۆیاندا، قسەو باسیان دەکرد، وەک لە تەفسیری سوورەتی (الصافات)دا، کورتە باسێکمان لەوبارەوە کرد، کە بەهەشتییەکان چۆن پێکەوە دادەنیشن: ﴿ فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ﴿٥٠﴾ قَالَ قَائِلٌ مِّنْهُمْ إِنِّي كَانَ لِي قَرِينٌ ﴿٥١﴾ يَقُولُ أَإِنَّكَ لَمِنَ الْمُصَدِّقِينَ ﴿٥٢﴾ أَإِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا أَإِنَّا لَمَدِينُونَ ﴿٥٣﴾ قَالَ هَلْ أَنتُم مُّطَّلِعُونَ ﴿٥٤﴾ فَاطَّلَعَ فَرَآهُ فِي سَوَاءِ الْجَحِيمِ ﴿٥٥﴾ قَالَ تَاللَّهِ إِن كِدتَّ لَتُرْدِينِ ﴿٥٦﴾ وَلَوْلَا نِعْمَةُ رَبِّي لَكُنتُ مِنَ الْمُحْضَرِينَ ﴿٥٧﴾ ﴾.

لە ڕاستییدا یەکێک لە نیعمەتە زۆر بەرچاوەکانی بەهەشت، کە خوا بسم الله الرحمن الرحيم لە قورئاندا، زۆر باسی کردوە، بریتیە لەو پێکەوە کۆبوونەوەو، هۆگربوونی یەکدیی و یادکردنەوەی ژیانی دنیا، بە تایبەتی ئەوەی سوورەتی **(الصافات)**، هەر زۆر ڕوون و

ڕاشـکاوە، کـە تەنانـەت یـادی ئاشـناو ناسیاوەکانیشـیان دەکەنـەوە، کە لە بەهەشـتێش نیـن، بەڵکـو لـە دۆزەخـدان و، لەوێـوە دەشـیاندوێنن، لـەوێ باسـمانکردوە کـە بـەرەو پێشـچوونی تەکنۆلۆژیـا، ئێسـتا تێگەیشـتنی ئـەو ئایەتانـەی بـۆ ئێمـە ئاسـانتر کـردوە، وەک لـە ڕابـردوودا، ئێسـتا لـە ڕێـی ئینتەرنێتـەوە کەسـێک لێـرە دانیشـتوە، لـە ماڵـی خـۆی پاڵیداوەتـەوە، دۆسـتێک، یـان خزمێکـی لـە ئەمریـکا دەدوێنـێ، لـە ئوسـتوراڵیا دەدوێنـێ، بەڵکـو ئەگـەر لەسـەر مانـگ بـێ دەتوانـێ بیدوێنـێ، بێگومـان بەهەشـت عالەمێـک دەبـێ و، دۆزەخ عالەمێکـی دیکـەو، یەکجـار زۆر لێـک دوور دەبـن، ئـەدی چـۆن لەوێـڕا یەکـدی دەدوێنـن؟ ئنجـا ئەگـەر مـرۆڤ بتوانـێ لـە ڕێـی ئینتەرنێتـەوەو بەهـۆی ئامێرێکـەوە یەکـدی بدوێنـن، بـە دەنـگ و بـە وێنـەوە، بەدڵنیایـی خـوای پـەروەردگار، بـەس خـۆی دەزانـێ چـی بـۆ ئەهـلی بەهەشـت دەڕەخسـێنێ و، چـۆن هـەم یەکـدی بەسـەر دەکەنـەوە لـە بەهەشـتدا، هـەم ناسیاوەکانیشـیان کـە کاتی خـۆی لـە دنیـادا پێکـەوە بـوون، بزانـن داخـۆ چۆنـن و چییـان لێهاتـوەو سـەرەنجامیان چـی بـووە؟ لێـرەش دەفەرمـوێ: ﴿ وَأَقۡبَلَ بَعۡضُهُمۡ عَلَىٰ بَعۡضٖ يَتَسَآءَلُونَ ٢٥ ﴾، هەندێکیـان ڕوویـان لـە هەندێکیـان کـرد، پێکـەوە قسـەیان دەکـرد، پرسـیاریان لـە یەکـدی دەکـرد.

٢)- ﴿ قَالُوٓاْ إِنَّا كُنَّا قَبۡلُ فِيٓ أَهۡلِنَا مُشۡفِقِينَ ﴾، گوتیان: ئێمە پێشتر، (لە دنیادا) لە نێو کەس و کاری خۆمان و ماڵ و خێزانماندا ترس و بیممان هەبوو، (**الإِشْفَاقُ: تَوَقُّعُ المَكْرُوهِ، وَهُوَ ضِدُّ الرَّجَاءِ**)، (**إِشْفَاق**): بریتیە لە چاوەڕێکردنی شتی خراپ و پێچەوانەی ئومێد (**رَجَاءِ**)ە، کە بە مانای ئومێدەواربوونە بە شتی باش، (**إِشْفاق**): بریتیە لە ترس و بیم هەبوون، لە شتی خراپ، دەڵێن: ئێمە پێشتر لە نێو کەس و کارو ماڵ و خێزانماندا، خاوەنی ترس و بیم بووین، لەوە کە تووشی سزای خوا ببین.

٣)- ﴿ فَمَنَّ ٱللَّهُ عَلَيۡنَا ﴾، ئنجا خوا ﷽ چاکەی لەگەڵدا کردین، یانی: (**أَنْعَمَ عَلَيْنَا بِالإِيمَان أو أَنْعَمَ عَلَيْنَا بِالْعَفْو**)، خوا چاکەی لەگەڵدا کردین، کە ئیمانی بە قسمەت کردین، یان چاکەی لەگەڵدا کردین کە چاوپۆشیی لێکردین، هەڵبەتە خواش چاوپۆشیی بەس لە بڕواداران دەکات.

کەواتـە: ئـەو دووانـە هەردووکیـان یەکـن: چاکـەی لەگەڵـدا کردیـن، کـە ئیـمانی پـێ بەخشـین و، یارمەتیـی دایـن ئیـمان بێنیـن، چاکەشـی لەگەڵـدا کردیـن، بـەوە کـە چاوپۆشـیی لـە کـەم و کوڕییەکانـمان کـرد، هەمـوو کـەس پێویسـتیی بـە چاوپۆشـیی و لێبوردنی خوا ﷻ هەیە، تەنانەت پێغەمبەرانیش (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ).

٤)- ﴿وَوَقَىٰنَا عَذَابَ ٱلسَّمُومِ﴾، ئێمەی چەپاڵەداو پاراست لە ئازاری گڕەبا، (**السَّمُوم: الرِّيحِ الَّتِي تَهُبُّ مِن جِهَةٍ حارَّةٍ جِدًّا، فَتَكُونُ جافَّةً شَدِيدَة الحَرارَةِ**)، ئەوەی ئێمە دەیزانین (**سَمُوم**): ئەو بایەیە کە لە شوێنێکی زۆر گەرمەوە هەڵدەکات، کە زۆر وشک دەبێ و زۆریش گەرم دەبێ.

لـەو بیابانانـە، کاتی خـۆی کـە سـەفەر دەکـراو ئێسـتاش - بـەڵام ئێسـتا سـەیارەکان سـارد کەرەوەیـان تێدایـەو هـەوای فێنـک دەدەن - ئەگەرنـا کاتی خـۆی کـە سـەفەر دەکـرا، کـە پەنجـەرەی پاسـەکەت دەکـردەوە وەک گڕەبـای تەنـدوور لێـت دەدا، ئـاوا بـۆت دەهاتـە ژووریْ، ئنجـا ئـەوە بـای سـەمووی پێدەڵێـن، واتـە: ئـەو بایـە دەچێتـە نێـو کونـەکانی پێسـتەوە، یاخـود ئـەو بایـەی وەک چـۆن ژەهـر کاریگەریـی لەسـەر مرۆڤـدا دادەنـێ، ئـاوا کاریگەریـی خـراپ لەسـەر جەسـتەی مـرۆڤ دادەنـێ.

زانایان دەڵێن: خوا ﷻ بۆ تێگەیشتنی ئێمە وشەی (**سَمُوم**)ی، بەکارهێناوە، واتـە: گڕەبـا، گـڕی ئاگـری دۆزەخ ئـەو وشـەیەی بـۆ بەکارهێنـاوە، لەبـەر ئـەوە ئێمـە لـەوە حاڵیـی دەبیـن و تێدەگەیـن، ئەگەرنـا ئـەو گـڕە بایـەی لـە دۆزەخـدا هەیـە، زۆر جیایـە لـەو گـڕە بایـەی لـە دنیـادا هەیـە، هەرچەنـدە زۆر زۆر گـەرم بـێ، جیاوازییەکەیـان زۆر زۆرە.

٥)- ﴿إِنَّا كُنَّا مِن قَبۡلُ نَدۡعُوهُ﴾، ئێمە پێشتر لێی دەپاڕاینەوە، واتە: دەپاڕاینەوە بۆ خۆمان کە چەپاڵەمان بدات و، بۆ ماڵ و منداڵمان کە بیانپارێزێ.

٦)- ﴿إِنَّهُۥ هُوَ ٱلۡبَرُّ ٱلرَّحِيمُ﴾ {نەیفەرموە: ئەویش وەڵامی داینەوە، بەڵکو دەفەرموێ:} بە دڵنیایی ئەو زۆر چاکەکاری بە بەزەییە، ئنجا کە زۆر چاکەکاری بە بەزەیی بێ و، تۆش داوای لێ بکەی، مسۆگەر وەڵامت دەداتەوە.

(بَـرّ)، کەسـێکە چاکـەی زۆر فـراوان بـێ، (رَحِيْم)یـش، واتـە: زۆر بـە بەزەیـی و میهرەبـان، ئنجـا زاتێـک خـاوەنی ئەوپـەڕی چاکەکاریـی بـێ و، خـاوەنی ئەوپـەڕی بەزەیـی بـێ، تـۆش لێـی بپاڕێیـەوەو داوای لێبکـەی، بەدڵنیایـی بەدەنگتـەوە دێ و وەڵامـت دەداتـەوە.

کەواتـە: پاڕانـەوەی بـاب و دایـکان بـۆ ڕۆڵـەکان، گیرایـە، هـەروەک پاڕانـەوەی ڕۆڵـەش بـۆ بـاب و دایـکان، دیسـان وەردەگیـرێ، ئـەوە کـە پاڕانـەوەی بـاب و دایـکان بـۆ ڕۆڵەکانیـان وەردەگیرێ، ئـەم ئایەتـە ئاماژەی پـێ دەکات و، ئـەوەش کـە پاڕانـەوەو چاکـەی ڕۆڵەکانیـش بـۆ بـاب و دایـکان سـوودی هەیـە، ئـەو فەرمایشـتەی پێغەمبـەر ﷺ دەیگەیەنـێ کـە دەفەرمـوێ:

{إِذَا مَـاتَ الْإِنْسَـانُ انْقَطَـعَ عَنْـهُ عَمَلُـهُ إِلاَّ مِـنْ ثَـلاَثٍ: صَدَقَـةٍ جَارِيَـةٍ، أَوْ عِلْـمٍ يُنْتَفَـعُ بِـهِ، أَوْ وَلَـدٍ صَالِـحٍ يَدْعُـو لَـهُ} (أخرجـه مسـلم: ١٦٣٢)، ئەگـەر مـرۆڤ مـرد، کـردەوەکانی هەموویـان دەپچڕێـن، جگـە لـە سـێ شـتان: خێرێکـی بـەردەوام، یـان زانیارییەکـی بـە سـوود (کـە بەهـرەی لـێ وەربگیـرێ)، یاخـود منداڵێکـی چـاک (هـەم کـوڕ دەگرێتـەوە، هـەم کـچ)، کـە بـۆ بـاب و دایکیـان بپاڕێنـەوە.

هەڵبەتـە پێغەمبـەر ﷺ لێرەدا نموونـەی هێناوەتەوە بەو سـێ شـتە، ئەگەرنا شـتی دیکـەش هەیـە کـە مـرۆڤ لـە دوای مەرگـی لێیـان بەهرەمەنـد بـێ، بـەڵام ئـەو سـێ نموونـەی هێناونـەوە کـە یەکێکیـان بریتیـە لـە پاڕانـەوەی منـداڵ بـۆ بـاب و دایکـی.

کۆتایـی ئەم دەرسەشـمان بـەم فەرمایشـتەی پێغەمبەر ﷺ دێنین، کـە هەرچەندە لـە ڕووی سـەنەدەکەیەوە، هەنـدێ مشـتومڕ هەیـە، بـەڵام مەگـەر چـۆن ئەگەرنـا هەمـوو تەفسـیرەکان هێناویانـەو بـە چەنـد ڕیوایەتێکیـش هاتـوە، مـن یەکێـک لـە ڕیوایەتـەکان دێنـم، کـە پێـم وایـە لـە هەموویـان گونجاوتـرە دەفەرمـوێ:

{إِذَا دَخَـلَ أَهْـلُ الْجَنَّـةِ الْجَنَّـةَ، سَـأَلَ أَحَدُهُـمْ عَـنْ أَبَوَيْـهِ وَعَـنْ زَوْجَتِـهِ وَوَلَـدِهِ؟ فَيُقَـالُ لَهُـمْ: إِنَّهُـمْ لَـمْ يُدْرِكُـوا مَـا أَدْرَكْـتَ، فَيَقُـولُ: يَـا رَبُّ إِنِّي عَمِلْـتُ لِي وَلَهُـمْ، فَيُؤْمَـرُ بِإِلْحَاقِهِـمْ

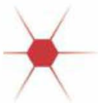
بِهِ}، (أخرجه الطبراني في الكبير: ١٢٢٤٨، وفي الصغير: ٦٤٠، قال الهيثمي ج٧، ص١١٤: فيه محمد بن عبد الرحمن بن غزوان، وهو ضعيف، وأخرجه أيضاً: الديلمي: ١١٥٣).

واتە: کاتێک خەڵکی بە هەشت دەچنە بەهەشت، یەکێکیان دەپرسێ لە بارەی باب و دایکی و هاوسەری و ڕۆڵەکانی، پێیان دەگوترێ: ئەو (پلەی)ەی تۆ پێی گەیشتووی ئەوان بەوە نەگەیشتوون {واتە: ئەوانیش هەر لە بەهەشتن، بەڵام لە خوارێن} دەڵێ: پەروەردگارم! من بۆ خۆشم و بۆ ئەوانیشم کردەوەی باش کردوە، ئیدی فەرمان دەکرێ کە ئەوانیش بەو بگەیەنن.

وەک گوتم سەنەدەکەی بێ هێزە، بەڵام ئێمە هێنامان لەبەر ئەوەی زانایان دەڵێن: ئەو دەقانەی لە ڕووی سەنەدەوە بێهێزیش بن، مادام بۆ وەرگرتنی حوکمێکی شەرعیی نەبێ، دەگونجێ سوودیان لێ ببینرێ، وەک گوتم: زۆربەی تەفسیرەکانیش ئەو دەقە، یاخود شێوەی ئەو دەقەیان هێناوە.

لێرەدا دێینە کۆتایی ئەم دەرسەمان و، لە خوای پەروەردگار دەپاڕێینەوە: خوایە! بە لوتف و کەرەمی خۆت، ئێمە لەو کەسانە بگێڕی، کە هەم لە دنیادا، چاکەیان لەگەڵدا دەکەی، بەهۆی ئەوەوە کە ئیمانیان پێ دەبەخشی و، بە هۆی ئەوەوە کە بەپێی داخوازی ئیمانەکەیان کردەوەی باش دەکەن، هەروەها لەو کەسانەشمان بگێڕی کە لە دنیاو دواڕۆژدا دڵخۆش و شادمان بین، بە چاکەو خێری وەچەو ڕۆڵەو خزم و کەس و دۆست و نیزیکانمان.

سُبحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسی سێیەم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئـەم دەرسـەمان ئایەتـەکانی: (٢٩ - ٤٩)، یـانی: بیسـت و یـەک (٢١) ئایـەتی کۆتایـی سـوورەتی (الطـور) دەگرێتـە خـۆی، تـەوەری بنەڕەتیـی ئـەم بیسـت و یـەک ئایەتـەش باسـی پێغەمبەرایەتیـی موحەممـەد ﷺو، بەرپەرچدانـەوەی تۆمەتـەکانی ناحەزانیەتی بـە پلـەی یەکـەم، هەروەهـا باسـی نالۆژیکیـی بیرڕوایـی و، پێچەوانـەی عەقـڵ و زگماکبـوونی و، پووچەڵیـی ژمارەیـەک لـە بیرۆکـەکانی هاوبـەش بـۆ خوادانـەران و بیرڕوایانـە، تێکڕای تۆمەتـەکانی بـۆ پێغەمبـەری خوایـان ﷺ کـردوون، چـوارن:

١- گوایە کاهینە (فاڵچیی).

٢- گوایە شێتە.

٣- گوایە شاعیرە.

٤- گوایە خۆی قورئانی هەڵبەستوە.

هەروەهـا سـەرجەم بیرۆکـە ئەفسـانەییە پووچـەڵ و نالۆژیکییەکانیشـیان، ئـەم یازدەیـەن:

١- بەبێ بەدیهێنەر دروست بوون و، کەس وەدی نەهێناون!

٢- خۆیان بەدیهێنەری خۆیانن!

٣- ئاسمانەکان و زەوییان هێناونە دی!

٤- عەمبارەکانی خوایان لەبەر دەست دان، خەزێنەکانی خوا!

٥- باڵادەستن بەسەر گەردووندا!

٦- پەیژەیەکیان هەیە، لێیەوە دەچنە ئاسمان و، گوێ دەگرن و هەواڵی پەنهان دێنن!

٧- خوا ﷻ کچی هەن و، ئەوان کوڕانیان هەن!

٨- کرێیان لێ داوا دەکرێ، بۆیە بارگران کراون و، ئامادەنین مل بۆ پەیامی خوا بدەن، لەبەر ئەو کرێیە قورسەی لێیان داوا دەکرێ!

٩- پەنهان دەزانن و، لە لای خۆیان نووسیویانە!

١٠- دەیانەوێ فێڵ و پیلان بگێڕن، (ئەمەیان بە ڕاستیی وابووە).

١١- جگە لە خوا پەرستراوێکی دیکەیان هەیە!

خواش سەرجەم ئەو یازدە تۆمەتە، یان ئەو یازدە بیرۆکە پووچە، بەس باس دەکات و دەیانخاتەڕوو، بە پێچەوانەی چوار تۆمەتەکەوە کە بۆ پێغەمبەر کراون، بەرپەرچیان دەداتەوە.

لە کۆتاییشدا خوا عینادیی و نەسەلماندنی بێبڕوایان دەخاتەڕوو، کە ئەگەر پارچەیەک لە ئاسمانیشیان بەسەردا بکەوێ، دەڵێن: ئەوە هەورێکی کەڵەکە بوویە! واتە: دانی پێدا ناهێنن، هەرچەندە دەشزانن، بۆیە خوا فەرمان بە پێغەمبەرەکەی موحەممەد دەکات، کە وازیان لێ بێنێ، واتە: وازیان لی بێنێ و گوێ بە ئازارەکانیان بدات، یاخود واز لە زۆر دواندن و شەڕە قسە لەگەڵ کردنیان بێنێ، نەک واز لە وریا کردنەوەو ئاگادارکردنەوەیان بێنێ، وازیان لێ بێنێ تاکو ڕۆژی خۆیان دەبینن، تووشی سزای خۆیان دەبن، کە بەر لەوەش ئازارو سزای دیکەیان هەر هەیە، بەڵام زۆربەیان نازانن!

سەرەنجامیش فەرمان بە پێغەمبەر کراوە، کە خۆڕاگر بێ و، بشزانێ خوا ئاگادارو چاودێریەتی و، بەردەوام بێ لەسەر بە پاکگرتن و ستاییشکردنی خواو، پەرستنی بە ڕۆژو شەوو لە بەرەبەیانیشدا.

﴿ فَذَكِّرْ فَمَآ أَنتَ بِنِعْمَتِ رَبِّكَ بِكَاهِنٍ وَلَا مَجْنُونٍ ﴿٢٩﴾ أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَّتَرَبَّصُ بِهِۦ رَيْبَ ٱلْمَنُونِ ﴿٣٠﴾ قُلْ تَرَبَّصُوا۟ فَإِنِّى مَعَكُم مِّنَ ٱلْمُتَرَبِّصِينَ ﴿٣١﴾ أَمْ تَأْمُرُهُمْ أَحْلَٰمُهُم بِهَٰذَآ ۚ أَمْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ ﴿٣٢﴾ أَمْ يَقُولُونَ تَقَوَّلَهُۥ ۚ بَل لَّا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٣﴾ فَلْيَأْتُوا۟ بِحَدِيثٍ مِّثْلِهِۦٓ إِن كَانُوا۟ صَٰدِقِينَ ﴿٣٤﴾ أَمْ خُلِقُوا۟ مِنْ غَيْرِ شَىْءٍ أَمْ هُمُ ٱلْخَٰلِقُونَ ﴿٣٥﴾ أَمْ خَلَقُوا۟ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ ۚ بَل لَّا يُوقِنُونَ ﴿٣٦﴾ أَمْ عِندَهُمْ خَزَآئِنُ رَبِّكَ أَمْ هُمُ ٱلْمُصَيْطِرُونَ ﴿٣٧﴾ أَمْ لَهُمْ سُلَّمٌ يَسْتَمِعُونَ فِيهِ ۖ فَلْيَأْتِ مُسْتَمِعُهُم بِسُلْطَٰنٍ مُّبِينٍ ﴿٣٨﴾ أَمْ لَهُ ٱلْبَنَٰتُ وَلَكُمُ ٱلْبَنُونَ ﴿٣٩﴾ أَمْ تَسْـَٔلُهُمْ أَجْرًا فَهُم مِّن مَّغْرَمٍ مُّثْقَلُونَ ﴿٤٠﴾ أَمْ عِندَهُمُ ٱلْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ ﴿٤١﴾ أَمْ يُرِيدُونَ كَيْدًا ۖ فَٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ هُمُ ٱلْمَكِيدُونَ ﴿٤٢﴾ أَمْ لَهُمْ إِلَٰهٌ غَيْرُ ٱللَّهِ ۚ سُبْحَٰنَ ٱللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٤٣﴾ وَإِن يَرَوْا۟ كِسْفًا مِّنَ ٱلسَّمَآءِ سَاقِطًا يَقُولُوا۟ سَحَابٌ مَّرْكُومٌ ﴿٤٤﴾ فَذَرْهُمْ حَتَّىٰ يُلَٰقُوا۟ يَوْمَهُمُ ٱلَّذِى فِيهِ يُصْعَقُونَ ﴿٤٥﴾ يَوْمَ لَا يُغْنِى عَنْهُمْ كَيْدُهُمْ شَيْـًٔا وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿٤٦﴾ وَإِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ عَذَابًا دُونَ ذَٰلِكَ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٧﴾ وَٱصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا ۖ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ ﴿٤٨﴾ وَمِنَ ٱلَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَإِدْبَٰرَ ٱلنُّجُومِ ﴿٤٩﴾ ﴾

مانای دەقا و دەقی ئایەتەکان

{ئنجا (ئـەی موحەممـەد! کـە حـاڵ بـەو جۆرەیـە ڕاسـتییەکان) بیـر (خەڵکـی) بخـەوە، بێگومـان تـۆ بەهـۆی چاکـەی پەروەردگارتـەوە (کـە کردوویـی بـە پێغەمبـەر) نەفاڵچیـی و نـە شێتیشـی (وەک ناحەزانـت دەڵێـن) ﴿٢٩﴾ بەڵکـو ئایـا دەڵێـن: (موحەممـەد!) شـاعیرێکە (وەک شـاعیرانی دیکـە)، چاوەڕێـی ڕووداوی ڕۆژگاری بـۆ دەکەیـن! ﴿٣٠﴾ بڵـێ: چـاوەڕێ بـن! بێگومـان منیـش لەگەڵتـان لـە چاوەڕوانانـم ﴿٣١﴾ ئایـا عەقڵ و هۆشـەکانیان فەرمانیـان بـەو (جـۆرە قسـان)ە، پێدەکـەن؟ بەڵکـو ئـەوان کۆمەڵێکـی یاخییـن ﴿٣٢﴾ یـان ئایـا دەڵێـن: خـۆی (قوڕئـانی دانـاوەو بـە نـاوی خـواوە) هەڵیبەسـتوە؟ بەڵکـو بڕواناهێنـن (ئەگەرنـا خۆشـیان دەزانـن، ڕاسـت ناکـەن) ﴿٣٣﴾

دەجا ئەگەر لە ڕاستانن، با قسەیەکی وێنەی وی بێنن ﴿٣٤﴾ بەڵکو ئایا بەبێ شتێک دروستکراون، یان خۆیان بەدیهێنەری خۆیانن؟ ﴿٣٥﴾ یان ئایا ئاسمانەکان و زەوییان دروستکردوون؟ بەڵکو دڵنیانین (لە خواناسییاندا) ﴿٣٦﴾ یان ئایا عەمبارەکانی پەروەردگارتیان لەلان، یان ئەوان باڵادەستن (بەسەر هەموو شتێکدا)؟ ﴿٣٧﴾ یان ئایا پەیژەیەکیان هەیە (بەهۆیەوە دەچنە ئاسمانێ و) لێیەوە گوێ هەڵدەخەن (بۆ هەواڵی ئاسمانێ)؟ دەجا با گوێ هەڵخەرەکەیان بەڵگەیەکی ڕوون بێنێ ﴿٣٨﴾ یان ئایا ئەو (خوا) کچی هەن و کوڕانیش بۆ ئێوەن؟ ﴿٣٩﴾ یان ئایا کرێیەک (ی زۆر)یان لێ داوا دەکەی، (لە) بەرانبەر گەیاندنی پەیامی خوادا، ئنجا ئەوانیش بە هۆی باجدانەوە بارگرانن (و بۆیان نادرێ)؟ ﴿٤٠﴾ یان ئایا (زانیاریی) پەنهانیان لە لایەو، ئەوان (بۆ خەڵکی) دەنووسن (و هەواڵیان پێدەدەن)؟ ﴿٤١﴾ یان ئایا دەیانەوێ فێڵ و پیلان ساز بکەن (لە دژی تۆ)؟ بێگومان ئەوانەی بێبڕوان گرفتاری نەخشە (ی خوا) دەبن ﴿٤٢﴾ یان ئایا جگە لە خوا پەرستراوێکی دیکەیان هەیە؟ پاکیی بۆ خوا لەوەی دەیکەنە هاوبەشی ﴿٤٣﴾ (ئەوانە هێندە کەللەڕەق و نەسەلمێنن)، ئەگەر پارچەیەکی کەوتووە خواریش لە ئاسمانەوە ببینن، دەڵێن: (ئەوە) هەوری کەڵەکە بوویە! ﴿٤٤﴾ دەجا وازیان لێ بێنە، تاکو تووشی ئەو ڕۆژەیان دەبن، کە تێیدا بێهۆش دەبن ﴿٤٥﴾ ئەو ڕۆژە کە نەفێڵەکەیان هیچ دادیان دەدات و، نەسەریش دەخرێن ﴿٤٦﴾ بە دڵنیاییش بەر لەوە، بۆ ئەوانەی ستەمیان کردوە (بە هۆی بێبڕواییەوە)، (سزاو) ئازاری دیکە هەیە، بەڵام زۆربەیان نازانن ﴿٤٧﴾ خۆڕاگریش بە (بۆ بەجێ هێنانی) بڕیاری پەروەردگارت، چونکە مسۆگەر زۆر باش چاودێرییت دەکەین (و دەتپارێزین) و، لە کاتی (لە خەو) هەڵسانیشتدا بەستاییشکردنەوە پەروەردگارت بە پاک بگرە ﴿٤٨﴾ هەروەها لە شەوێش دا بە پاکی بگرە (و ستاییشی بکە)و، دوای (ئاوابوون و پەنهان بوونی) ئەستێرانیش (لە کاتی بەرەبەیان دا) ﴿٤٩﴾].

شیكردنەوەی هەندێك لە وشەكان

(بِكَاهِنٍ): (الْكَاهِنُ: الَّذِي يُخْبِرُ بالأَخْبَارِ المَاضِيَة الخَفِيَّةِ بَضَرْبٍ مِنَ الظَّنِّ، وَالعَرَّافُ: الَّذِي يُخْبِرُ بِالأَخْبَارِ المُسْتَقْبَلَةِ)، (كَاهِن): ئەو كەسەیە هەواڵە ڕابردووەكان، كە پەنهانن بە شێوەیەك لە گومان، بە خەڵك دەدات، بەڵام (عَرَّاف): بە كەسێك دەگوترێ: كە هەواڵە داهاتووەكان -بە حیسابی خۆی- بە خەڵك ڕادەگەیەنێ، بێگومان هەردووكیشیان درۆ دەكەن.

(رَيْبَ ٱلْمَنُونِ): (رَيْبَ المَنُوْن: حَوَادِثُ الدَّهْر)، ڕووداوەكانی ڕۆژگار، یاخود (رَيْب) بە مانای ڕووداوە، (المَنُون): بە مانای مردنە، (مَنُون): بە مانای ڕۆژگاریش دێ و بە مانای مردنیش دێ، یان ڕووداوی ڕۆژگار، یاخود مەبەست پێی كارەساتی مەرگ و مردنە.

(أَحْلَٰمُهُم): (أَحْلَام جَمْعُ حِلْمْ، وَهُوَ ضَبْطُ النَّفْسِ وَالطَّبْعِ عَنْ هَيَجَانِ الغَضَبِ، وَالأَحْلَامُ: العُقُولُ لِكَوْنِ العِلْمِ مِنْ مُسَبَّبَاتِهِ)، (أَحْلَام) كۆی (حِلْم)ە، كە بریتیە لە خۆكۆنترۆڵكردن و سرووشت كۆنترۆڵكردن لە كاتێك دا توورەیی مرۆڤ هەڵدەچێ و، مەبەست لە (أَحْلَام)، عەقڵەكانن، لەبەر ئەوەی بە هۆی عەقڵەوە مرۆڤ هێدیی و مەندو خۆ كۆنترۆڵكەر دەبێ، واتە: (حِلْم)، لە پەیداكراوەكانی عەقڵە، بۆیە ناوی یەكێك لە ناوەكانی عەقڵ بریتیە لە (حِلْم).

(تَقَوَّلَهُۥ): واتە: هەڵیبەستوە، (تَقَوَّلَ عَلَيْهِ)، یانی: (كَذَبَ عَلَيْهِ)، درۆی بە ناوی ئەوەوە كرد.

(ٱلْمُصَيْطِرُونَ): زاڵبووان، كە هەموو شتێكیان خستبێتە ژێر ڕكێفی خۆیانەوە، (المُسَيْطِرُ وَالمُصَيْطِر): هەم بە (س) و هەم بە (ص)، (المُسَلَّطُ عَلَى الإنْسَانِ لِيُشْرِفَ عَلَيْهِ)، (مُسَيْطِر): بە (س) و (مُصَيْطِر): بە (ص)، كەسێك كە باڵادەستە بەسەر مرۆڤدا، تاكو چاودێریی و سەرپەرشتیی بكات.

(مَغْرَمٍ): (الـمَغْرَمُ: الغَرَامَـةُ: مَـا يَلْـزَمُ أداؤُهُ، وَكَـذَا الغُـرْمُ)، سـێ وشـە هـەن: (مَغْـرَم) و، (غَرَامَـة) و (غُـرْم): بـە کوردیـی دەبـن بـە بـاج، ئـەوەی پێویسـتە بـدرێ، بـەڵام هەقیـش نیـە بـدرێ، بـە کوردیـی تاوانیشـی پێدەڵێـن، تـاوانی لێوەرگـرت، هەروەهـا باجیشـی پێدەڵێـن، بـەڵام بـاج جـاری وایـە بـە هەقـەو، جـاری وایـە بـە ناهەقـە، بـەڵام کـە دەگوتـرێ: تـاوانی لێوەرگـرت، تـاوان نـەک بـە مانـای گوناهـ بەڵکـو یـانی: ئەندازەیـەک ماڵـی لـێ سـتاند بـە ناهـەق.

(مُّثْقَلُونَ): (المُثْقَـلُ: المُحَمَّـلُ بِـشَيءٍ ثَقِيْـل)، کەسـێک کـە کۆڵێکـی گـرانی لێنرابـێ، (مُسْتَعَارٌ لِمَنْ يُطَالَـبُ بِمَـا يَعْسِرُ عَلَيْـهِ أدَاؤُهُ)، (مُثْقَـل): خوازراوەتـەوە بـۆ کەسـێک کە داوای شـتێکی لـێ دەکـرێ، لەسـەری بـە زەحمەتـە بیـدات و، بـە کوردیـی (مُثْقَـل)، دەبێتـە بارگرانکـراو کەسـێک بارگرانیـی خراوەتـە سەرشـان.

(ٱلْمَكِيدُونَ): فێڵێکـراوان، (الكَيْـدُ: إرَادَةُ مَـضَرَّةِ الغَـيْرِ خِفْيَـةً، وَهُـوَ مِـنَ الخَلْـقِ: الحِيلَـة السَّـيِّئَة، وَمِـنَ اللـهِ التَّدْبِـيْرُ بِالْحَـقِّ)، (كَيْـد): بریتیـە لـە ویسـتنی زیانگەیانـدن بـە بەرانبـەر بـە پەنهانیـی، ئنجـا ئەگـەر لـە دروسـتکراوانەوەو لـە خەڵکـەوە بـێ، پێـی دەگوتـرێ: فێـڵ و شـتێکی خراپـە، بـەڵام ئەگـەر ئـەم وشـەیە بـۆ خـوا بەکاربهێـنرێ، بریتیـە لـە نەخشـە دانـانی خـوا بـە شـێوەیەکی پەنهـان، بـەڵام بـە هـەق، چونکـە خـوای پـەروەردگار جگەلـە هـەق و چاکـەی لـێ چـاوەڕوان ناکـرێ.

(كِسْفًا): (الكِسْـفَةُ: القِطْعَـةُ مِـنَ الـشَّيءِ، وَالجَمْـعُ كِسْـف وَكِسَـف)، (كِسـف): لێـرەدا بـە مانـای (كِسْـفَة)یە، کـە بریتیـە لـە پارچەیـەک لـە شـت، پارچەیـەک لـە ئاسـمان کـە بـە (كِسْـف وكِسَـف)، واتـە: (قِطَـع)، کۆدەکرێتـەوە.

(مَّرْكُومٌ): (رَكَمَـهُ يَرْكُمُـهُ رَكْـمًا: جَمَعَـهُ وَألْقَـى بَعْضَـهُ عَـلَى بَعْـض)، کـۆی کـردەوەو هەندێکـی هەڵدایـە سـەر هەندێکـی دیکـەی، بـە کوردیـی پێـی دەڵێـن: کەڵەکـە بوو، کەڵەکـەی کـرد، بـۆ وێنـە: کەڵەکـە بـەرد، بۆیـە پێـی دەگوتـرێ: چونکـە بـەردەکان لەسـەر یـەک هەڵدەچنرێـن و خـڕ دەکرێنـەوە سـەر یـەک.

(يُصۡعَقُونَ): (صَعِقَ الرَّجُلُ: غُشِيَ عَلَيْهِ، هَلَكَ، وَالصَّاعِقَةُ: نَارٌ تَسْقُطُ مِنَ السَمَاء)، دەگوترێ: (**صَعِقَ الرَّجُلُ**)، یان (**صُعِقَ الرَّجُلُ**، **غُشِيَ عَلَيْهِ**)، چونکە هەردوو قیرائەتەکەی هاتوون: (**يَصْعَقُون**)یش هاتوەو (**يُصْعَقون**)یش هاتوە، ئنجا (**صُعِقَ أي: غُشِيَ عَلَيْهِ**) واتە: بێهۆش بوو، هەروەها بە مانای مردنیش دێ و، (**صَاعِقَة**)ش ئاگرێکە لە ئاسمان دەکەوێتە خوارو دەبێتە هۆی فەوتاندن.

(بِأَعۡيُنِنَا): (**فُلانٌ بِعَيْنِي، أي: بِمرأىً مِنِّي وَمَسْمَعٍ**)، ئەگەر دەگوترێ: (**فُلانٌ بِعَيْنِي**)، واتە: لەبەر چاوی منەو گوێم لە دەنگیەتی و چاوم لێیەتی و، کەواتە: (**بِأَعْيُنِنَا**) واتە: تۆ لە ژێر چاودێریی و پاراستنی ئێمە دای.

(وَإِدۡبَٰرَ ٱلنُّجُومِ): (**إِدْبَار: مَصْدَرٌ مَجْعُولٌ ظَرْفاً نَحْوَ مَقْدَمِ الحَاجِّ، وَخُفُوقَ النَّجْم، وَمَنْ قَرَأَ «أَدْبَار»، فَجَمْعٌ**)، (**إِدْبَار النُّجُوم**)، (**إِدْبَار**): چاوگە، بەڵام کراوە بە (**ظَرْف**)، واتە: لە کاتی ئاوابوونی یان پشت هەڵکردنی ئەستێراندا، ئەستێرەکان کە پشتت تێدەکەن و دەڕۆن، وەک دەگوترێ: (**مَقْدَمَ الحَاج**)، (**مَقْدَمَ**) چاوگە، یانی: هاتن، بەڵام کراوە بە (**ظَرْف**)، واتە: لە کاتی هاتنی حاجییان دا، (**وَخُفُوقَ النَّجْم**)، (**خُفُوق**)یش، دیسان چاوگە بە مانای کاتی ئاوابوونی ئەستێرە، (**إِدْبَار النُّجُوم**)، خوێندراویشەتەوە: (**أَدْبَار النُّجُوم**)، واتە: لە پشت ئەستێرەکانەوە، دوای ئەستێرەکان، واتە: دوای ئەوەی ئەستێرەکان ئاوا دەبن، هەڵبەتە ئەستێرەکان لە جێی خۆیانن، بەڵام لە ئەنجامی ئەوەدا کە تیشکی خۆر دنیا دادەگرێ، دنیا ڕووناک دەکاتەوەو شۆقی ئەستێرەکان نامێنێ.

مانای گشتیی ئایەتەکان

وەک لە پێناسەی ئەم دەرسەدا گوتمان، ئەم دەرسە دەرسی سێیەم و کۆتاییە و، بیست و یەک ئایەتی کۆتایی سوورەتی (**الطور**)ی تێدایە، کە تەوەری سەرەکییان باسی پێغەمبەرایەتیی موحەممەد ﷺ و، ڕاستیبیەتیی قورئانە، کە فەرمایشتی خوایەو بۆ موحەممەد دابەزێنراوە، بەڵام هاوکات لەگەڵ ئەوەش دا، کۆمەڵێک بیرۆکەی پووچی هاوبەش بۆ خوادانەران و بێبڕوایانیش خراونەڕوو، بۆ ئەوەی دەربخرێ کە ئەوانەی بڕوایان بە موحەممەد نیەو، تۆمەتی فاڵچیەتیی و، شێتیەتیی و، شاعیریی و، ئەوە کە گوایە خۆی قورئانی بە ناوی خواوە هەڵبەستوە، ئەو تۆمەتانەی دەدەنە پاڵ، بزانرێ کە چەند دواکەوتوون و، چەند بیرۆکەی پووچ و ئەفسانەییان هەن، یازدە (١١) بیرۆکەی پووچی ئەفسانەییشیان خراونەڕوو.

دواییش باسی کەللەڕەقیی و نەچوونە ژێر باری هەقی ئەوان کراوە، کە تەنانەت ئەگەر ئاسمانیش ببینن بەسەریاندا بڕووخێ، دەڵێن: ئەوە هەورە هەڵەکە بووە لەسەریەک!

لە کۆتاییدا خوا ﷻ بە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ کە وازیان لێ بێنێ، بەڵام بەو واتایەنا واز لە ئامۆژگاریی کردن و بیرخستنەوەیان بێنێ، بەڵکو بەو واتایە:

أ- کە واز لە ئازارو ناڕەحەتییەکانیان بێنێ و نادیدەی بگرێ.

ب- یاخود واز بێنێ لەوەی زۆر خەفەتیان لێ بخوات.

ج- یاخود واز بێنێ لەوەی زۆر شەڕە قسەو وتووێژیان لەگەڵدا بکات و ئومێدی پێیان بێ بڕوا بێنن، ئەوانەش وەک کۆمەڵێکی دیارییکراوی ئەو کاتە، نەک تێکڕای خەڵک.

خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ فَذَكِّرْ فَمَآ أَنتَ بِنِعْمَتِ رَبِّكَ بِكَاهِنٍ وَلَا مَجْنُونٍ ﴾ بیربخەوەو ئامۆژگاریی بکەو پەندیان دابدە، بێگومان تۆ بە هۆی چاکەی پەروەردگارتەوە، نە فاڵچیی و نە شێتیشی، ئەوانە دوو لە تۆمەتەکانی بێبڕوایان بوون، پاڵیان دەدانە لای پێغەمبەر موحەممەد ﷺ!! ئەو ئایەتە موبارەکانەی بۆی دادەبەزین و، باسی هاتنی ڕۆژی دوایی: ئاخیر زەمان و، قیامەت و، باسی بەهەشت و دۆزەخ و ... هتدیان دەکرد، ئەوانیش ئەو قسانەیان پێ سەیر بوون و، خۆشیان بەس بەوە ئاشنابوون کە فاڵچیی و کاهینیان هەبوون، قسەی سەیریان بۆ دەکردن، هەروەها کە قورئان باسی گەلانی ڕابردووی دەکرد، کە لە ڕابردوودا گەلی نووح ئاوا فەوتاون و، گەلی عادو گەلی ثەموودو گەلی مەدیەن و گەلی لووط و ... هتد، دەیانگوت: ئەوە کاهین و فاڵچییە هەواڵمان پێ دەدات، بە شتە ڕابردووەکان، هەرچەندە هەندێک لە زانایان دەڵێن: (**كَاهِن**)، کەسێکە هەواڵ دەدات بە شتە ڕابردووەکان، بەڵام (**عرّاف**)، کەسێکە هەواڵ دەدات بە شتە داهاتووەکان، بەڵام لە قورئاندا تەنیا وشەی (**كَاهِن**)، بەکارهێنراوەو، ئەو شێوە لێکدانەوەیەش دەگونجێ بڵێین لێکدانەوەیەکی زاراوەییە[1]، بەڵام لە ئەصڵی زماندا (**كَاهِن**)، کەسێکە کە هەواڵ بەشتی نادیار دەدا، چ پەیوەندیی بە ڕابردووەوە هەبێ، چ پەیوەندیی بە داهاتووەوە هەبێ، خوا دەفەرموێ: تۆ بەهۆی چاکەی پەروەردگارتەوە {کە بریتیە لە پێ بەخشرانی پلەی پێغەمبەرایەتیی} نە فاڵچیی و نە شێتیشی.

﴿ أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَّتَرَبَّصُ بِهِۦ رَيْبَ ٱلْمَنُونِ ﴾، یاخود ئایا دەڵێن: (موحەممەد) شاعیرێکە چاوەڕێی ڕووداوی ڕۆژگاری بۆ دەکەین، یاخود چاوەڕێی ڕووداوی مەرگ و مردنی بۆ دەکەین!

---

(١) زاراوەیی: إصطلاحي، یانی: ڕێککەوتنی کۆمەڵێک لەسەر چەمک و واتایەکی تایبەت بۆ وشەیەک یان ڕستەیەک، کە تایبەتە بە خۆیانەوە، بۆ وێنە: ئەو وشەو زاراوانەی شەرعزانان (فقهاء)، یان فەرموودەناسان (مُحَدِّثون) لە سەریان پێکهاتوون.

﴿ قُلْ تَرَبَّصُوا ﴾، پێیان بڵێ: چاوەڕێ بن، ﴿ فَإِنِّي مَعَكُم مِّنَ الْمُتَرَبِّصِينَ ﴾، منیش لەگەڵ ئێوەدا لە چاوەڕوانانم، واتە: من دڵنیاو پشت ئەستوورم بە پەیامی خۆم و بە خوای خۆم، کە داهاتوو لە گرەوی من دایە، چونکە پێغەمبەرو ڕەوانەکراوی خوام و، خوا سەرپەرشتییم دەکات و ئاگای لێمەو پشتیوانمە، بەڵام ئێوە هیچ سەرەنجامێکتان نیە، جگە لە زەبوونیی و سەرشۆڕیی لە دنیاداو، ڕیسوایی و شەرمەزاریی لە ڕۆژی دوایی دا.

﴿ أَمْ تَأْمُرُهُمْ أَحْلَامُهُم بِهَٰذَا أَمْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ ﴾، وشەی (أَمْ)، کە لەم ئایەتە موبارەکانەدا، پازدە (١٥) جاران دووبارە بۆتەوە، زانایان دەڵێن: (أَمْ)، لێرەدا پێی دەگوترێ: (أَمْ الْمُنْقَطِعَة)، واتە: (ئەم)ی دابڕاو، کە زۆربەیان دەڵێن: هەم مانای (هَمْزَة الإِسْتِفْهَام) دەگەیەنێ و هەم مانای (بَلْ)یش، دەگەیەنێ، واتە: بەڵکو ئایا عەقڵەکانیان فەرمانیان بەوە پێدەکەن، بەڵکو ئایا ئەوان کۆمەڵێکی یاخیین؟ هەندێکیش گوتوویانە: (أم) هەر بە مانای پرسیارکردنە، یانی: ئایا، هەندێکیش گوتوویانە: (أم) هەر بە مانای (بەڵکو)یە یانی: بەڵکو عەقڵیان بەوە فەرمانیان پێ دەکات، بەڵام دیسان دەبێ بە شێوەی پرسیارو بەئاوازی پرسیارکردن بێ، بەڵام ڕای یەکەمیان زیاتر زانایان لەسەری کۆکن، دواییش لە مەسەلە گرنگەکاندا زیاتر تیشك دەخەینە سەر ئەو بابەتە.

لێرەدا خوا ﷻ دەفەرموێ: بەڵکو ئایا ئەوە عەقڵەکانیانن فەرمانیان بەو جۆرە قسانە پێدەکەن؟ ئایا ئەو قسانە لە عەقڵەوە دێن، موحەممەد ﷺ کە لە لووتکەی عەقڵ و تێگەیشتن دایە، بە شێت تۆمەتبار بکرێ؟ موحەممەد ﷺ کە لە ژیانیدا درۆی لەگەڵ خەڵکدا نەکردوە، ئێستا بە ناوی خواوە هەواڵ بدات بە ناڕاستیی؟ یان موحەممەد ﷺ کە لە ژیانی دا شیعری نەگوتوە، ئێستا لە ناکاو ببێتە شاعیر؟ ئنجا ئەم قورئانە کەی شیعرەو کوێی وەک شیعر دەچێ؟

هەروەها ئەوەش کە ئەوان دەڵێن: ئێمە چاوەڕێ دەکەین مەرگ و مردنی بەسەر بێ، یاخود ڕووداوی ڕۆژگاری بەسەر بێ، فەرموون ئێوە چاوەڕێ بن و

ئێمەش چاوەڕێین، ئێمە دڵنیاین کە سەرەنجام چۆن دەبێ؟ بۆیە خوا دەفەرموێ: ئایا عەقڵەکانیان بەوە فەرمانیان پێ دەکەن، بەڵکو ئەوانە کۆمەڵێکی یاخیین، یانی: ئەو جۆرە هەڵوێست و قسانەیان، لە یاخیی بوونیانەوە سەرچاوە دەگرن، نەک لە عەقڵ و لۆژیکەوە.

﴿ أَمْ يَقُولُونَ تَقَوَّلَهُۥ ﴾، یان ئایا دەڵێن: هەڵیبەستوە، موحەممەد ﷺ قورئانی هەڵبەستوە، ﴿ بَل لَّا يُؤْمِنُونَ ﴾، بەڵکو هەر بڕواناهێنن، ئەگەرنا دەزانن و بە موحەممەد ﷺ شارەزان و پێی ئاشنان، کە پیاوی قسە هەڵبەستن نیە، بەڵام هەر نایانەوێ بڕوابێنن و ئەو شتانە دەکەنە بیانووی بڕوانەهێنانیان.

﴿ فَلْيَأْتُوا۟ بِحَدِيثٍ مِّثْلِهِۦٓ إِن كَانُوا۟ ﴾، ئەگەر ڕاست دەکەن و لە ڕاستانن کە موحەممەد ﷺ قورئانی هەڵبەستوە، بە ناوی خواوە، با ئەوانیش قسەیەکی وەک هی ئەو بێنن، چونکە ئەوان تاکە هونەرێک زۆر تێیدا باڵادەست بن، بریتیە لە ڕەوانبێژیی و زمانپاراویی و قسەزانیی، فەرموون مەیدان مشکان نەیانکێڵاوە، با ئەوانیش قسەیەکی وا بێنن، ئەگەر ڕاست دەکەن، بەڵام کە نەیانتوانی، مانای وایە ڕاست ناکەن.

ئنجاخوا ﷻ لەسەرباسی پێغەمبەرەکەی ﷺ لایان دەبات و، دەیانهێنێتە سەر ئەصڵی مەبەست، کە بریتیە لەوەی ئەوان بڕوایان بە خوا نیەو، وەک پێویست خوایان نەناسیوە ﷻ، بۆیە ئەو جۆرە تۆمەتانە ئاڕاستەی پێغەمبەرەکەی ﷺ دەکەن، ئەوەش شێوەیەک لە شێوەکانی پێکەوە پەیوەست بوونەوەی ئایەتەکانە، شێوەیەکی دیکە کە من زیاتر ئەوەم بە دڵە، وەک دواییش باسی دەکەم، ئەوەیە کە لێرەدا خوا ﷻ بۆ پووچەڵیی ئەو تۆمەتانەو بێ بنەماییان، یازدە لە بیرۆکە پووچەکانیان باس دەکات، کە ئەوانە خاوەنی ئەو جۆرە بیرو بۆچوونانەن و، خاوەنانی ئەو بیرو بۆچوونانەش هەر ئەوەیان لێ دەوەشێتەوە کە موحەممەد ﷺ بە شێت و فاڵچیی و، شاعیرو هەڵبەستەر ناوزەد بکەن.

دەفەرموێ ﴿ أَمْ خُلِقُوا۟ مِنْ غَيْرِ شَىْءٍ ﴾، ئایا ئەوانە بەبێ هیچ شتێک هێنراونە دی، ﴿ أَمْ هُمُ ٱلْخَـٰلِقُونَ ﴾، یان خۆیان بەدیهێنەری خۆیانن، واتە: ئایا بەبێ بەدیهێنەر دروست بوون، یان خۆیان بەدیهێنەری خۆیانن، کە بێگومان هەردووکیان نالۆژیکیی و غەڵەتن، نە هیچ پەیداکراوێک بەبێ پەیداکەر دەبێ و، هیچ دروستکراوێک بەبێ دروستکەر دەبێ، نە دەشگونجێ هیچ شتێک بۆ خۆی خۆی دروستکرد بێ، چونکە ئەگەر نەبوو بێ، چۆن بە دیهێنەری خۆی بووە؟ هەردووکیان مە حاڵی عەقڵیین، کەواتە: بەحوکمی عەقڵ تەنیا خوا بەدیهێنەریانە. ئنجا لەوە گەڕێ ئایا ئەوان لە خۆوە پەیدا بوون، بەبێ بەدیهێنەر، یان خۆیان بەدیهێنەری خۆیانن؟ ئەدی ئەم گەردوونە؟!

﴿ أَمْ خَلَقُوا۟ ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ ﴾، بەڵکو ئایا ئاسمانەکان و زەوییان هێناونەدی؟ یانی: ئەگەر گریمان گوتیان: ئێمە خۆمان خۆمانمان بەدیهێناوە، یان هەر کامێکیان گوتی: باب و دایکم منیان دروستکردوە، کە ئەوەش ڕاست نیە، ئەدی باب و دایکی، کێ هێناونیەدی تاکو دەگاتەوە سەر دوو مرۆڤی یەکەم کە (ئادەم و حەووا)ن سەلامی خوایان لەسەر بێ؟ هەروەها ئەوانەی بڕوایان بە ئادەم و حەوواش نەبێ، ئەو زنجیرەیە، هەر دەبێ لە شوێنێک بوەستێ، دیسان گریمان بیردۆزەکەی داروینیش ڕاستبێ، کە ئێستا زانست دەریخستوە، پووچەڵەو شتێکی بێ بنەمایە، بەڵام مرۆڤ ئەگەر بچێتەوە سەر مەیموونیش و مەیمونەکەش بچێتەوە سەر شتێکی دیکەش، لە شوێنێک هەر دەوەستێ و زنجیرەی بێ کۆتایی مەحاڵێکی عەقڵییە، بەڵام با ئەوە لەوێ بوەستێ: ئاسمانەکان و زەوی واتە: ئەم گەردوونە بەسەرو خواریەوە، ئایا ئەوان وەدییان هێناون؟

﴿ بَل لَّا يُوقِنُونَ ﴾، بەڵکو ڕاستییەکەی ئەوەیە ئەوان خاوەنی زانیاریی دڵنیاکەر نین، لە خوا ناسییەکەیاندا، واتە: باش خوا ناناسن و، کە دەڵێن: دەزانین خوا هەیەو بڕوامان بە خوا هەیە، هەر قسەیەکە بەزار دەیکەن، دەنا ئەگەر بە ڕاستیی خوایان ناسیباو دڵنیابان لەوەدا، ئەو جۆرە قسانەیان نەدەکردن.

﴿ أَمۡ عِندَهُمۡ خَزَآئِنُ رَبِّكَ أَمۡ هُمُ ٱلۡمُصَيۡطِرُونَ ﴾، یان ئایا عەمبارەکانی پەروەردگارتیان لەلان، ئنجا بە کەیفی خۆیان ببەخشن، فلانکەس دەکەنە پێغەمبەرو، فلانکەس ناکەنێ، ﴿ أَمۡ هُمُ ٱلۡمُصَيۡطِرُونَ ﴾، یان ئایا ئەوانن زاڵ و باڵادەست بەسەر هەموو شتێکدا، بەسەر گەردووندا، ئەوان بڕیار بەدەستن؟ بێگومان هیچیان وا نین.

﴿ أَمۡ لَهُمۡ سُلَّمٞ يَسۡتَمِعُونَ فِيهِ ﴾، یان ئایا پەیژەیەکیان هەیە، کە لەو پەیژەیەدا گوێ دەگرن و، بەهۆی ئەو پەیژەیەوە گوێ دەگرن، بۆ هەواڵی ئاسمان، ﴿ فَلۡيَأۡتِ مُسۡتَمِعُهُم بِسُلۡطَٰنٖ مُّبِينٍ ﴾، ئنجا با گوێ هەڵخەرەکەیان، گوێگرەکەیان کە بەهۆی پەیژەکەوە چۆتە سەرێ و گوێی لە دەنگ و باسی ئاسمان گرتوە، بەڵگەیەکی ڕوون و ئاشکرا بێنێ!! ئەمەش جۆرێکە لە گاڵتە پێکردن و، توانج تێگرتن، کە مەگەر هەواڵی نادیارو پەنهانی ئاسمان لەلای ئەوانە، کە موحەممەد ﷺ پێغەمبەری خوا نیە؟ کە بەدڵنیایی وانیە، ئنجا ئەگەر وایە، ئایا ئەو هەواڵەیان چۆن دەستکەوتوە؟ دەبێ پەیژەیەکیان هەبێ و، قادرمەیان هەبێ، پێیدا سەرکەوتبن، دەبا بەڵگە بێنن.

﴿ أَمۡ لَهُ ٱلۡبَنَٰتُ وَلَكُمُ ٱلۡبَنُونَ ﴾، یان ئایا ئەو، (خوا سبحانه وتعالى) کچانی هەن و ئێوە کوڕانتان هەن؟ چونکە یەکێک لە بیرۆکە ئەفسانەییەکانی هاوبەش بۆ خوا دانەران، ئەوە بوو دەیانگوت: فریشتەکان مێن و کچانی خوان، کەچی بۆ خۆیان ڕازیی نەدەبوون بە کچ، کەواتە: ئەوەی بۆ خۆتان پێی ڕازی نین، چۆن پاڵی دەدەنە لای خوا؟!

﴿ أَمۡ تَسۡـَٔلُهُمۡ أَجۡرٗا فَهُم مِّن مَّغۡرَمٖ مُّثۡقَلُونَ ﴾، یان ئایا تۆ کرێیەکیان لێ داوا دەکەی، ئەوانیش لە ئەنجامی ئەو غەرامەو تاوانەدا کە لێیان داوا دەکەی، بارگرانن؟ واتە: ئایا ئەرکێکیان کەوتۆتە سەر شان بۆیان جێبەجێ ناکرێ، بۆیە بڕوا ناهێنن؟ کە ئەوەش وانیەو پێغەمبەر ﷺ هیچ چاوەڕوانییەکی لێیان نەبووە.

﴿ أَمۡ عِندَهُمُ ٱلۡغَيۡبُ فَهُمۡ يَكۡتُبُونَ ﴾، یان ئایا پەنهان لەلای ئەوانەو ئەوان دەینووسن و، تۆماری دەکەن، ئایا هەواڵە نادیارەکان، لەلای ئەوانن، تاکو بزانن موحەممەد ﷺ پێغەمبەری خوا نیە؟!

﴿ أَمۡ يُرِيدُونَ كَيۡدٗا ﴾، یان ئایا ئەوان پیلان و فێڵیان دەوێ، نەخشەو پلانێکیان بەدەستەوەیەو مەبەستیانە پیلان لە پێغەمبەر ﷺ بگێڕن؟

﴿ فَٱلَّذِينَ كَفَرُواْ هُمُ ٱلۡمَكِيدُونَ ﴾، بە دڵنیاییی ئەوانەی بێبڕوان، بەس ئەوان فێڵ لێکراون، واتە: فێڵەکە بەسەر سەری خۆیاندا دەشکێتەوەو، خوا سبحانه وتعالى نەخشە دادەنێ بۆ پووچەڵکردنەوەی فێڵ و پیلانی ئەوان.

﴿ أَمۡ لَهُمۡ إِلَٰهٌ غَيۡرُ ٱللَّهِۚ ﴾، یان ئایا پەرستراوێکی دیکەی جگە لە خوایان هەیە؟ ﴿ سُبۡحَٰنَ ٱللَّهِ عَمَّا يُشۡرِكُونَ ﴾، پاکیی بۆ خوا لەوەی دەیکەنە هاوبەشی، واتە: خوا سبحانه وتعالى پاک و بێگەردو دوورە لەوەی هاوبەشی هەبن لە پەرستراندا، چونکە خوا بەدیهێنەری هەموو شتێکەو پەروەردگاری هەموو شتێکە، ژیێنەرو مرێنەرەوە، هەرشتێکی دیکە هەمووی دروستکراوی خۆیەتی، ئنجا لە کۆتاییی دەرخستنی ئەو بیرۆکە ئەفسانەییانەی کافرەکان و، پووچەڵیی بیرکردنەوەیان دا، باسی عینادیی و کەللەڕەقییان دەکات و دەفەرموێ: ﴿ وَإِن يَرَوۡاْ كِسۡفٗا مِّنَ ٱلسَّمَآءِ سَاقِطٗا ﴾، ئەگەر پارچەیەک لە ئاسمان بەکەوتوەخوار ببینن، بەربێتەوەو بکەوێتە خوار، ﴿ يَقُولُواْ سَحَابٞ مَّرۡكُومٞ ﴾، دەڵێن: هەورێکی کەڵەکە بوویە، هەورێکە چۆتە سەر یەک و پەستراوەتەوە، یانی: ئەگەر ئاسمانیشیان بەسەردا برووخێ، دیسان دانی پێدا ناهێنن!

﴿ فَذَرۡهُمۡ حَتَّىٰ يُلَٰقُواْ يَوۡمَهُمُ ٱلَّذِي فِيهِ يُصۡعَقُونَ ﴾، ئنجا (مادام بەو شێوەیەن) وازیان لێ بێنە، تاکو تووشی ئەو ڕۆژەیان دەبن، کە تێیدا بێ هۆش دەکەون، یان تێیدا دەمرن، کە ڕۆژی ئاخیر زەمانە، یاخود ئەو ڕۆژەیە کە تێیدا دەمرن، چونکە هەموو مرۆڤێک ئاخیر زەمانێکی هەیەو ڕۆژێکی هەیە، تێیدا لە دنیا دەردەچێ و، دەمرێ و، پێش مردنەکەشی بێهۆش دەبێ.

﴿ يَوۡمَ لَا يُغۡنِي عَنۡهُمۡ كَيۡدُهُمۡ شَيۡـٔٗا ﴾، ئەو ڕۆژە کە پیلان و فێڵەکەیان هیچ دادیان نادات و سوودیان پێناگەیەنێ، ﴿ وَلَا هُمۡ يُنصَرُونَ ﴾، پشتیوانییشیان لێناکرێ، واتە:

نەبۆ خۆیان پیلان و فێڵەکەیان لە فریایان دێ، دەربازیان بکات، نە لە دەرەوەی خۆشیان هاوکاریی دەکرێن و پشتیوانیی دەکرێن.

﴿ وَإِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ عَذَابًا دُونَ ذَٰلِكَ ﴾، بە دڵنیایی ئەوانەی ستەمیان کردوە (بەهۆی کوفرو شیرکەوە) بەر لەوەش سزاو ئازارێکیان هەیە، واتە: بەر لە هاتنی ئاخیر زەمان، یان بەر لە سزای ڕۆژی دواییش، سزاو ئازاری دیکەیان هەیە، کە مەبەست پێی ئەو ئازارو نارەحەتییانەیە کە لە ژیانیاندا دێنە ڕێیان، لە نەخۆشیی و ناخۆشیی و گرفتاریی، یاخود ئەوە هەڕەشەیەکە لێیان، کە بەر لە هاتنی ئاخیر زەمان و قیامەتیش، ئەوانە بە دەستی ئەهلی ئیمان تووشی سزا دێن و، ئاماژەیە بۆ جەنگی بەدرو ڕووبەڕوو بوونەوەکانی دیکە.

﴿ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴾، بەڵام زۆربەیان نازانن، یانی: هەندێکیان بەدڵنیایی زانیویانە کە موحەممەد ﷺ پێغەمبەری خوایەو، ئەو هەڕەشانەی لێیان دەکات، ڕۆژێک دێ، تووشی دەردی خۆیان دەبن، چ بە نسبەت ڕۆژی دواییەوە، چ بە نسبەت دنیاشەوە، هەندێکیان دەستیان هەر لەسەر دڵیان بووە، بەڵام کەللەڕەقیی و عینادیی و بەرژەوەندییە ناشەرعییەکانیان دەست و پێیان بەستوون، بۆیە بڕوایان نەهێناوە، بۆیەش دەفەرموێ: زۆربەیان نازانن، چونکە هەندێکیان هەر زانیویانە کە ئەو ڕێیە پووچەی ئەوانی لەسەرن، بێ سەرەنجامەو، ئەوەی موحەممەد ﷺ دەیفەرموێ، ئاکام و سەرەنجامی خێری هەیە، لە دنیاو دواڕۆژدا.

لە کۆتاییی دا خوا بە پێغەمبەر دەفەرموێ: ﴿ وَٱصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ ﴾، خۆت ڕابگرە بۆ بڕیاری پەروەردگارت، یان بۆ دادوەریی کردنی پەروەردگارت، هەتا دێ، یان ئەو بەرنامەیەی پەروەردگارت بۆی داناوی، خۆتی لەسەر ڕابگرەو پشوو درێژ بە، ﴿ فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا ﴾، بە دڵنیایی تۆ لە ژێر چاودێریی ئێمەدای، تۆ بە چاوەکانی ئێمەی، یانی: لە ژێر چاودێریی ئێمەدای و ئاگامان لێتەو دەتپارێزین، ﴿ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ ﴾، بەستاییش کردنەوەش پەروەردگارت بە پاک بگرە،

لـە کاتێکـدا هەڵدەسـتی، لـە مەجلیـس هەڵدەسـتی، یاخـود لـە خـەو هەڵدەسـتی، هـەردووک واتایەکـەی هـەن، بـەڵام زیاتـر وا پێدەچـێ مەبەسـت پێـی لـە کاتی لـە خـەو هەڵسـان بـێ.

﴿ وَمِنَ ٱلَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَإِدْبَٰرَ ٱلنُّجُومِ ﴾، هەروەهـا لـە شەوێشـدا پـەروەردگارت بـە پـاک بگـرە (و ستاییشـی بکـەو یـادی بکـە) ﴿ وَإِدْبَٰرَ ٱلنُّجُومِ ﴾، هەروەهـا لـە کاتی ئـاوا بـوونی ئەستێرەکانیشـدا، کاتێـک ئەسـتێرەکان ون و پەنهـان دەبـن، بەهـۆی دەرکەوتنـی تیشـکی خـۆرەوە ئەسـتێرەکان دیـار نامێنـن، واتـە: کـە دەکەویـە نێـو ڕۆژێـش، دیسـان پـەروەردگارت بـە پـاک بگـرەو ستاییشـی بکـە، یـانی: بـە شـەو و ڕۆژ سـەرگەرمی بـە پاکگرتـن و ستاییشـکردنی پـەروەردگارت بـەو، سـەرگەرمی بەندایەتیـی بـۆ خـوا کـردن و پەرسـتنی بـە، ئائـەوە وزەو توانایەکـت دەداتـێ کـە خۆڕاگـر بـی، لەسەرئەوڕاستەڕێیەیخوا بسم الله الرحمن الرحیم.

خـوای پـەروەردگار ئێمـەش تەوفیـق بـدات و، یارمەتییـمان بـدات کـە بەهـۆی بەندایەتیـی بـاش بـۆ کـردنی و، بـە پاکگرتنـی و سـتاییش بـۆ کـردنی و، هەمیشـە یادکردنیـەوە، لـە شـەو و ڕۆژانـدا، دڵ و دەروونمـان بەهێـز و پـڕ وزەو توانـا بـێ و، خۆڕاگربیـن لەسـەر ڕاسـتە ڕێـی خـوا.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلەی یەکەم:

فەرمانکردنی خوا ﷻ، بە پێغەمبەرەکەی موحەممەد ﷺ کە لەسەر بیرخستنەوەو ئامۆژگاریی کردنی خۆی بەردەوام بێ و، نە فاڵچییەو، نە شێتەو، نە شاعیرە، وەک ناحەزانی دەڵێن و، ئەو قسانەیان لە عەقڵەوە نایەن، بەڵکو بەرهەمی لە خوا یاخیی بوونیانن، هەروەها کە دەڵێن: موحەممەد ﷺ خۆی قورئانی هەڵبەستوە، ڕاست ناکەن، ئەگەر ڕاست دەکەن، با ئەوانیش وێنەی ئەوفەرمایشتەی خوا ﷻ بێنن، چونکە موحەممەدیش ﷺ مرۆڤێکە وەک ئەوان و ئەگەر ئەم قورئانە، قسەی خۆی بێ، ئەوانیش مرۆڤن و، دەتوانن قسەی وەک وی بکەن، بەڵام ئەگەر وەک موحەممەد ﷺ دەفەرموێ: فەرمایشتی خوا بێ، بێجگە لە خوا هیچ کەس ناتوانێ فەرمایشتی وەک هی خوا ﷻ بفەرموێ:

خوا دەفەرموێ: ﴿فَذَكِّرْ فَمَآ أَنتَ بِنِعْمَتِ رَبِّكَ بِكَاهِنٍ وَلَا مَجْنُونٍ ﴿٢٩﴾ أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَّتَرَبَّصُ بِهِۦ رَيْبَ ٱلْمَنُونِ ﴿٣٠﴾ قُلْ تَرَبَّصُوا۟ فَإِنِّى مَعَكُم مِّنَ ٱلْمُتَرَبِّصِينَ ﴿٣١﴾ أَمْ تَأْمُرُهُمْ أَحْلَٰمُهُم بِهَٰذَآ أَمْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ ﴿٣٢﴾ أَمْ يَقُولُونَ تَقَوَّلَهُۥ بَل لَّا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٣﴾ فَلْيَأْتُوا۟ بِحَدِيثٍ مِّثْلِهِۦٓ إِن كَانُوا۟ صَٰدِقِينَ ﴿٣٤﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە دە بڕگەدا:

١)- ﴿فَذَكِّرْ فَمَآ أَنتَ بِنِعْمَتِ رَبِّكَ بِكَاهِنٍ وَلَا مَجْنُونٍ﴾، بیریان بخەوە تۆ بەهۆی چاکەی پەروەردگارتەوە نەکاهینی و نەشێت. (دُمْ وَاسْتَمِر عَلَى التُّذْكِيْرِ، وَاثْبُتْ عَلَى مَا أنْتَ عَلَيْهِ مِنَ الوَعْظِ وَالتُّذْكِير)، بەردەوام و پشوو درێژبە، لەسەر بیرخستنەوەو، چەسپاو بە لەسەر ئەوەی تۆی لەسەری، لە ئامۆژگاریی کردن و بیرخستنەوە، واتە:

بیرخستنەوەی ڕاستییەکان بۆ ئەو خەڵکە، ﴿فَمَآ أَنتَ بِنِعۡمَتِ رَبِّكَ بِكَاهِنٖ وَلَا مَجۡنُونٍ﴾، تۆ بە هۆی چاکەی پەروەردگارتەوە، نە فاڵچیی و نە شێتیشی، کە دەفەرموێ: (فَذَكِّرْ)، ئەم (ف)ە، (فَاء التَّفْرِيع)ی پێ دەڵێن، واتە: مادام حاڵ بەو شێوەیە بێ، کە لە ڕابردوودا باسکرا، کەواتە: تۆ یادیان بخەوەو بیریان بخەوەو، بەردەوامبە لەسەر بیرخستنەوەی خۆت و، بەدڵنیایی بەهۆی چاکەی پەروەردگارتەوە {کە بریتیە لە پێ بەخشرانی پلەی پێغەمبەرایەتیی} نە فاڵچیی و نە شێتیشی.

ڕستەی: ﴿فَمَآ أَنتَ بِنِعۡمَتِ رَبِّكَ بِكَاهِنٖ وَلَا مَجۡنُونٍ﴾، تۆ بە هۆی چاکەی پەروەردگارتەوە، نە فاڵچیی و نە شێتیی، زانایان چوار واتایان بۆ لێکداونەوە:

١- ﴿فَمَآ أَنتَ بِنِعۡمَتِ رَبِّكَ﴾، دەڵێن: (ب)ەکە، (مُتَعَلِّقٌ بِمَحْذُوفٍ هُوَ حَال)، ئەم (ب) ایە پەیوەستە بە شتێکی قرتێنراوەو کە دەبێتە حاڵ، یانی: (مَا أَنْتَ مُتَلَبِّسًا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ الَّتِي أَنْعَمَ بـِهَا عَلَيْكَ، مِنْ رَجَاحَةِ العَقْلِ وَالنُّبُوَّةِ، بِكَاهِنٍ وَلاَ مَجْنُون)، واتە: تۆ لە حاڵێکدا کە بەهرەمەندی لە چاکەی پەروەردگارت و بە تۆی بەخشیوە لە تێر و تەواویی لە عەقڵداو، لە پلەی پێغەمبەرایەتیی، نە فاڵچیی و نە شێتیشی.

٢- (مَا أَنْتَ فِـي حَالِ إِذْكَارِكَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِكَاهِن، وَلاَ مَجْنُون)، تۆ لە حاڵێکدا کە چاکەی پەروەردگارتیان بۆ باس دەکەی و دەیخەیەوە یادیان، کە بریتیە لە پەیامی خوا، نە فاڵچیی و نە شێتیشی.

٣- (إِنْتَفَى عَنْكَ الكَهَانَةُ وَالجُنُونُ بِسَبَبِ نِعْمَةِ اللهِ عَلَيْك)، هەر کام لە فاڵچیەتیی و شێتیی لە تۆدا لاچوون، بەهۆی چاکەی پەروەردگارتەوە لەسەرت.

٤- ﴿فَمَآ أَنتَ بِنِعۡمَتِ رَبِّكَ﴾، (ب) بۆ سوێندە، وەک: (وَاللهِ، بِاللهِ، تَاللهِ، مَا أَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِكَ)، سوێند بە چاکەی پەروەردگارت، تۆ نە فاڵچیی و، نە شێتی.

هەر چوار واتایەکەش ڕێک و گونجاون و ئەمە (الشوكاني)، لە (فتح القدير) ەکەی خۆیدا هێناونی[1].

---

(١) ج٥، ص١٢٠.

(**گاهِـن**)، وەک: (ڕاغیبــی ئەســفەهانیی)، دەڵــێ: کاهیــن ئەوەیــە کــە هــەواڵ دەدات بــە شــتی پەنهانــی ڕابــردوو، بــەڵام (**عَـرَّاف**)، ئەوەیــە کــە هــەواڵ دەدات بــە شــتی پەنهانــی داهاتــوو، بــەڵام لــە بەکارهێنــانی قوڕئانــدا کاهیــن ئــەو کەســەیە وا دەخاتــە وەهــم و زەینــی خەڵکــەوە کــە پەنهــان دەزانــێ، بەبــێ وەحیــی، چ ئــەو پەنهانە پەیوەندیی هەبێ بە ڕابردووەوە یان بە داهاتووەوە، چونکە خوا ﷻ بـاسی (**گاهِـن**) و (**عَـرَّاف**)ی نەکـردوە، بەڵکـو هـەر بـاسی (**گاهِـن**)ی کـردوە، کەهانـە هەبـووە لـە کاتی خۆیـداو، کاهینـەکان هـەم بـاسی داهاتووشـیان کـردوەو، هـەم بـاسی ڕابردووشـیان کـردوە، ئنجـا ئـەوان کـە تۆمـەتی کاهینیـی و فاڵچییەتییـان پاڵداوەتـە لای پێغەمبـەر ﷺ، لەبـەر ئـەوە بـووە، کـە ئـەو قوڕئانـەی خوێندوویـەتی، هـەم بـاسی ڕابـردووی تێـدا هەبـووەو بـاسی گـەلانی ڕابـردوو، هـەم بـاسی داهاتـووشی تێـدا هەبـووە، کـە ئاخیـر زەمـان و ڕۆژی دوایـی دێ و سـزا و پاداشـت، بـاسی هەردووکیـانی تێـدا هەبـووە، بۆیـە گوتوویانـە: کاهینـە، واتـە، فاڵچییـەو هەواڵدەرێکـە بـە نادیـار، وەک ئـەو کاهینانـەی ناسـیویانن، کـە درۆو دەلەسـەی زۆریـان بـۆ خەڵـک کـردوە و، کڵاویـان لەسـەری خەڵـک نـاوەو بەدڵنیایـی سـادەیی خەڵکیـان ئیسـتیغلال کـردوەو، ئـەو جـۆرە کەسـانە لـەم ڕۆژگارەی ئێسـتای ئێمەشـدا هـەر هـەن، کـە چ لـە بـواری تەندروسـتییداو، چ لـە بـواری بەخـت و چارەنووسـداو، چ لـە بـواری دیکـەدا، قسـە دەکـەن، بـێ ئـەوەی قسـەکەیان پشـت ئەسـتوور بـێ، بـە بەڵگەیەکـی زانسـتیی، کـە لـە ڕێـی عەقـڵ و هـۆش و هەسـتەکانەوە دەزانـرێ، یاخـود بـە بەڵگەیەکـی نەقڵیـی، کـە دەبـێ لـە وەحیـی سـاغ و بـێ خڵتـەوە سـەرچاوە بگـرێ.

هەڵبەتـە کـە تۆمـەتی شـێتییان پاڵداوەتـە لای پێغەمبـەری خـوا ﷺ، لـە ڕاسـتییدا ئـەوە شـێتییە، تۆمـەتی شـێتیی پـاڵ بدرێتـە لای پێغەمبـەری خاتـەم ﷺ، کـە لە عەقڵ و تێگەیشـتندا لـە لوتکـەدا بـووە، هەمـوو پێغەمبـەران (**عَلَيْهِـمُ الصَّـلَاةُ وَالسَّـلَامُ**) عاقڵترینـی خەڵکـی ڕۆژگاری خۆیـان بـوون، پاکتریـن و چاکتریـن و ڕەوشـت بەرزترینی خەڵکـی ڕۆژگاری خۆیـان بـوون، تەنانـەت پێـش ئـەوەی خـوا هەڵیشـیانبژێرێ بـە

پێغەمبەر، بەڵام دوای ئەوەش کە خوای پەروەردگار بەهرەمەندی کردوون لە وەحیی و پێغەمبەرایەتیی، بێگومان هەم عەقڵەکەیان زیادی کردوەو، هەم عیلمەکەیان و، هەم ڕەوشتەکەیان و، هەم پاکیی و چاکییەکەیان.

٢)- ﴿أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ﴾، یان ئایا دەڵێن: شاعیرێکە، شاعیریش ئەوانە بوون کە شیعرو هۆندراوەیان گوتوە.

٣)- ﴿نَّتَرَبَّصُ بِهِۦ رَيْبَ ٱلْمَنُونِ﴾، چاوەڕێی بۆ دەکەین، بەڵای ڕۆژگاری بەسەر بێ، یاخود چاوەڕێی دەکەین ڕووداوی مەرگی بێتە سەری، (رَيْب)، لە عەبدوڵڵای کوڕی عەبباسەوە (خوا لە خۆی و باپی ڕازی بێ)، هاتوە کە گوتوویەتی: (رَيْب فِي الْقُرْآنِ شَكٌّ، إلاَّ مَكَانَاً وَاحِدَاً فِي الطُّورِ: رَيْبَ الْمَنُونِ)، واتە: وشەی (رَيْب): لە قورئاندا هەمووی بە مانای دوو دڵییە، جگە لە شوێنێك لە (الطور)دا.

(ظَنّ) بە مانای گومانە، بەڵام (شَك) بە مانای دوو دڵییە، دوو دڵییش ئەوەیە لە نێو قەدێ بوەستێ و بە هیچ لایاندا نەکەوێ، (ظنّ) ئەوەیە بە لاکیاندا بکەوێ، لای بوونی ئەو شتە، یان لای نەبوونی، عەبدوڵڵای کوڕی عەبباس (خوا لە خۆی و باپی ڕازی بێ)، دەڵێ: وشەی (رَيْب) لە هەموو قورئاندا بە مانای دوو دڵیی بەکارهاتوە، تەنیا لە یەک شوێن لە قورئاندا بە مانای ڕووداوی مەرگ، یاخود ڕووداوی ڕۆژگار بەکارهاتوە، کە بریتییە لە ﴿نَّتَرَبَّصُ بِهِۦ رَيْبَ ٱلْمَنُونِ﴾ (رَيْب الْمَنُونِ): (حَوادِثُ الدَّهْرِ، صُرُوفَ الدَّهْرِ، نَنْتَظِرُ بِهِ الحَوادِثَ فَيَمُوتُ كَمَا مَاتَ غَيْرُهُ)، کارەسات و پێشهاتەکانی ڕۆژگاری بۆ چاوەڕێ دەکەین و دەمرێ، وەک چۆن ئەوانی دیکەی پێشتریش مردوون، لە شاعیرەکان، (الْمَنُونِ) هەم بە مانای ڕۆژگار (دَهْر)، هاتوە، هەم بە مانای مردنیش.

٤)- ﴿قُلْ تَرَبَّصُوا۟ فَإِنِّى مَعَكُم مِّنَ ٱلْمُتَرَبِّصِينَ﴾، بڵێ: چاوەڕێ بن، منیش لەگەڵ ئێوەدا لە چاوەڕوانانم، واتە: ئێوە چاوەڕێی مردن و لە بەینچوونی من بن، منیش چاوەڕێی مردن و فەوتانی ئێوەم و، دڵنیام کە سەرەنجامی چاک بۆ من و بۆ شوێنکەوتووانم و بۆ

پەیامەکەم دەبێ، ئێوەش بەشتان تەنیا لە بەینچوون و سەرنگووم بوون و ڕیسوایی و، شەرمەزاریی دنیاو دوارۆژە، کە هەر واش دەرچوو، ئنجا ئەمە بۆ خۆی ئیعجازێکی مێژووییە لە قورئاندا، کە لە زۆر شوێندا هاتوە، چونکە کەسێک هەر لە سەرەتاوە کە ئەگەری هەبووە بکوژرێ یان پەنهانکوژ بکرێ، یاخود بەمردنی ئاسایی بمرێ، یان بەڵای بەسەر بێ، کەچی لەو سەرەتایەوە زۆر بە دڵنیایی و پشتئەستوورانە، بڵێ: سەرەنجامی چاک بۆ منە، چاوەڕێ بن، منیش چاوەڕێم و سەرکەوتن، بۆ پەیامەکەمەو، لە بەینچوون و شەرمەزارییش بۆ ئێوەیە، ئاوا بە لەخۆڕادیتوویی قسەبکات! بەدڵنیایی ئەگەر پشت بە خوا بەستوو نەبێ و، لە خواوە قسە نەکات و، لە خواوە دڵنیا نەکرابێتەوە، ناتوانێ قسەی وا بکات.

وشـەی (أَمْ)، کـە دەفەرمـوێ: ﴿ أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَّتَرَبَّصُ بِهِۦ رَيْبَ ٱلْمَنُونِ ﴾، کـە لـەم ئایەتانـەدا پـازدە (١٥) جـاران دووبـارە بۆتـەوە، وەک پێشـتریش گوتوومانـە، زانایـان بـە چـوار واتایـان هێناویانـە:

١- هەندێکیان گوتوویانە: (أَمْ)، لێرەدا هەم بە مانای هەمزەی پرسیارکردن (**هَمْزَة الإسْتِفْهَام**)و هەم بە مانای (**بَلْ**)ە، (**بَل الإسْتِدَرَاكِيَة**)، بە مانای (ئایا)و، بە مانای (بەڵکو)، هەردووکیان پێکەوە، کە دەفەرموێ: (**أَمْ يَقُولُوُن**)، یانی: (**بَلْ أيَقُولُوُن**)، بەڵکو ئایا دەڵێن؟

٢- هەندێک گوتوویانە: تەنیا بە مانای (بل)ە، واتە: بەڵکو (**أَمْ يَقُولُوُن**)، یانی: بەڵکو دەڵێن.

٣- هەندێکیان گوتوویانە: بە مانای پرسیارکردنە، (**أَمْ يَقُولُوُن**)، یانی: ئایا دەڵێن؟ (**خليل بن أحمد الفراهيدي**) ڕای وابووە.

٤- سیبەوەیهیی گوتوویەتی: (**لِلْخُرُوج مِن كَلامٍ إلى كَلَامٍ آخَر**)، گوتوویەتی: (أَمْ)، لێرەدا تەنیا بۆ ئەوەیە قسەیەکت کردوەو لەوەوە دەگوازیەوە بۆ قسەیەکی دیکە، ئەم چوار ڕایە هەن و ڕەنگە هەر چواریشیان، هەر کامێکیان لە حاڵ و مەقامی خۆیدا ڕاست

بێ، واتە: وشەی (أَمْ)، کە خوا ﷻ بەکاری هێناوە، جاری وایە: بە مانای هەمزەی پرسیارکردن و بەڵکو (بَلْ)یش بێ و، جاری وایە تەنیا بە مانای (بەڵکو)یە، جاری وایە تەنیا بە واتای (ئایا)ی پرسیارکردنەو، جاری واش هەیە بۆ ئەو گواستنەوەیە لە قسەیەکەوە بۆ قسەیەکی دیکە، وەک شارەزایان و پسپۆڕانی زمانی عەرەبیی گوتوویانە.

٥)- ﴿أَمْ تَأْمُرُهُمْ أَحْلَامُهُم بِهَٰذَا﴾، (خوا دەفەرمویّ:) ئایا عەقڵەکانیان فەرمانیان بەوە پێدەکەن؟ یانی: (بَلْ أَتَأْمُرُهُمْ عُقُولُهُمْ بِهَذَا الكَلَامِ المُتَنَاقِض)، بەڵکو ئایا عەقڵەکانیانن کە فەرمانیان پێدەکەن، بەو قسە تێکەڵ و پێکەڵ و دژیەکانە؟ چونکە ئەگەر شاعیر بێ، چۆن شێتەو، ئەگەر فاڵچیی بێ، چۆن شێتە، ئەو قسانە هەموویان یەکدی هەڵدەوەشێنەوەو دژیەکن، ئنجا ئایا ئەو قسانەیان لە عەقڵیانەوە سەرچاوە دەگرن و عەقڵیان بەوە فەرمانیان پێدەکات؟ ئاشکراشە قسە لە بارەوەکراوانێ، کە ئەم ئایەتە موبارەکانە قسەیان لە بارەوە دەکەن، بە پلەی یەکەم کافرەکانی ڕۆژگاری پێغەمبەری کۆتایی بوون، لە هۆزی قورەیش پێش هەمووان، قورەیشیش خۆیان زۆر بە خاوەن عەقڵ و هۆش و ڕەوانبێژیی و باڵادەستیی زانیوە، بە تایبەت لە بواری عەقڵ و تێگەیشتن و قسەزانیی و قسە نەستەقییدا، واتە: ئەوان کە لافی ئەوە لێدەدەن عەقڵ و هۆشێکی بەهێزیان هەیە، ئایا عەقڵەکانیان فەرمانیان بەوە پێدەکەن، ئەو جۆرە قسانە بکەن، کە هەر کامێکیان دژی ئەوی دیکەیە؟

٦)- ﴿أَمْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ﴾، بەڵکو ئەوان، کۆمەڵێکی یاخیین، یانی: (بَلْ تَجَاوَزُوا الحَدَّ فـي الطُّغْيَانِ وَالعِنَادِ، فَقَالُوا مَا قَالُوا)، بەڵکو سنوور شکێنییان کردوە لە یاخییبوون و کەللەڕەقیی و نەسەلماندندا، بۆیە ئەوەیان گوتوە کە گوتوویانە، هەندێک لە زانایان گوتوویانە: ئەم قسانە گواستنەوەن لە قسەیەکەوە بۆ قسەیەکی دیکە، لەگەڵ پرسیارکردندا، هەروەک چەمک واتای (أم)ی دابڕاو (أَمِ الْمُنْقَطِعَةِ)، کە بە مانای (پرسیارکردن) و بە مانای (بەڵکو)یە، ئەوە دەگەیەنێ کە ئەو قسانە، هەر کامێکی دواتر، لەوەی پێشتر ناقۆڵاتر و نەگونجاوترەو، کەللەڕەقیی زیاتریشی تێدایە.

٧)- ﴿ أَمۡ يَقُولُونَ تَقَوَّلَهُۥ ﴾، یان ئایا دەڵێن: هەڵیبەستوە، وەک لە جێی دیکەدا دەفەرمویٚ: ﴿ أَمۡ يَقُولُونَ ٱفۡتَرَىٰهُ ﴿٣٨﴾ ﴾یونس، ئایا دەڵێن: هەڵیبەستوە (بە ناوی خواوە)؟ (تَقَوُّلٌ)، ئەوەیە قسە بە ناوی کەسێکەوە بکریٚ، (التَّقَوُّلُ: نِسْبَةُ كَلام إِلَى أَحَدٍ لَمْ يَقُلْهُ، وَيَتَعَدَّى إِلَى الْكَلامِ بِنَفْسِهِ، وَيَتَعَدَّى إِلَى مَنْ يُنْسَبُ إِلَيْهِ بِحَرْفِ «عَلَى»، قَالَ تَعَالَى: ﴿ وَلَوۡ تَقَوَّلَ عَلَيۡنَا بَعۡضَ ٱلۡأَقَاوِيلِ ﴿٤٤﴾ ﴾الحاقة، وَضَمِيرُ «تَقَوَّلَهُ» عَائِدٌ إِلَى الْقُرآنِ الْمَفْهُومِ مِنَ الْمَقَام).

واتە: (تَقَوُّلٌ)، بریتیە لەوە کە قسەیەک پاڵ بدرێتە لای کەسێک کە نەیگوتبیٚ، ئنجا (تَقَوَّلَ الكَلام)، هەر بۆ خۆی تەعەددا دەکات و بەرکار دەخوازیٚ، بیٚ ئەوەی پیتێکی دیکە بەکار بیٚ، بەڵام ئەگەر بویستریٚ ئەم (قسە بە دەم هەڵبەستنەو) ە، پاڵ بدرێتە لای کەسێک، بە پیتی (عَلَى)، بەرکار دەخوازیٚ، وەک دەفەرمویٚ: ﴿ وَلَوۡ تَقَوَّلَ عَلَيۡنَا بَعۡضَ ٱلۡأَقَاوِيلِ ﴿٤٤﴾ ﴾الحاقة، ئەگەر بە ناوی ئێمەوە هەندیٚ قسەی هەڵبەستبانایە، ﴿ لَأَخَذۡنَا مِنۡهُ بِٱلۡيَمِينِ ﴿٤٥﴾ ثُمَّ لَقَطَعۡنَا مِنۡهُ ٱلۡوَتِينَ ﴿٤٦﴾ ﴾الحاقة، قۆڵی ڕاستیمان دەگرت، دوایی ڕەگی ملیمان دەپەڕاند، ﴿ فَمَا مِنكُم مِّنۡ أَحَدٍ عَنۡهُ حَٰجِزِينَ ﴿٤٧﴾ ﴾الحاقة، هیچ کام لە ئێوەش نەیدەتوانی ڕێگر بیٚ و بەرگریی لیٚ بکات. کە دەفەرمویٚ: (تَقَوَّلَهُ) ئەم (هـ)ی سەر (تَقَوَّلَهُ)، ڕاناوێکە دەچێتەوە بۆ قورئان کە لە ڕەوت دەفامرێتەوە، ئەگەرنا پێشیٚ لەم ڕستانەدا باسی قورئان نەکراوە، بەڵام لە ڕەوت دەفامرێتەوە کە مەبەست پێی قورئانەو، ئەوەش لە قورئاندا زۆرە، کە خوا ﷻ جاریٚ باسی شتێکی نەکردوە، بەڵام ڕاناوێک بەکاردەهێنریٚ دەچێتەوە بۆ ئەو شتەی پێشتر باس نەکراوە، بەڵام بە سیاق و سەلیقە دەزانریٚ کە مەبەست پێی ئەوە، چونکە ئەوەی کە پێغەمبەری ﷺ پیٚ تۆمەتبار کراوە، هەر ئەوە بووە کە قورئانی لە خۆیەوە گوتوەو هەڵبەستوە، بە ناوی خواوە، بۆیە دەزانین کە دەگوتریٚ: ئەوەی هەڵیبەستوە، مەبەست پێی قورئانە.

٨)- ﴿ بَل لَّا يُؤۡمِنُونَ ﴾، واتە: بەڵکو (ئەو قسانە بۆیە دەکەن، چونکە) بڕوا ناهێنن، یانی: نایانەویٚ بڕوا بێنن، بۆیە ئەو قسانە دەکەن، وەک پاساو دانەوەی هەڵوێستی خۆیان و، بیانوو هێنانەوە بۆ بڕوا نەهێنانیان.

٩)- ﴿ فَلْيَأْتُوا۟ بِحَدِيثٍ مِّثْلِهِۦٓ إِن كَانُوا۟ صَٰدِقِينَ ﴾، ئەگەرنا ئەگەر لە ڕاستانن، با قسەیەکی وەک ئەو (قورئانە) بێنن، کە دەڵێن: قورئان موحەممەد ﷺ بە ناوی خواوە هەڵیبەستوە، با ئەوانیش قسەیەکی ئاوا بکەن، ئەگەر ڕاست دەکەن، ئەوانیش کەس دەستی نەگرتوون و ئەوانیش مرۆڤن، وەک موحەممەد ﷺو، خۆشیان بەوی نادەن و، پێیان وایە لەو ژیرترن و، قسە زانترن و، بە تواناترن، چونکە ڕەخنەیان دەگرت دەیانگوت: ﴿ أَهَٰذَا ٱلَّذِى بَعَثَ ٱللَّهُ رَسُولًا ﴿٤١﴾ ﴾ الفرقان، واتە: ئا ئەوەیە خوا کردوویەتی بە پێغەمبەر ﷺ؟! حاشای مەقامی بەرزی پێغەمبەر ﷺ، ئنجا ئەگەر خۆیان بەوی نادەن و، خۆیان پێ لەو گرنگترو بە تواناترە، ئەگەر ڕاست دەکەن موحەممەد ﷺ ئەو قسەیەی هەڵبەستوە، با ئەوانیش قسەیەکی وا بێنن، بەڵام ڕاست ناکەن.

کەواتە: لە کۆی ئەم شەش ئایەتەدا، خوا ﷻ چوار تۆمەتی بێ بڕوایانی خستنەڕوو، کە بۆ پێغەمبەری خاتەمیان کردوون:

یەکەمیان: فاڵچیەتیی.

دووەم: شێتییەتیی.

سێیەم: شاعیریی.

چوارەم: گوایە خۆی قورئانی هەڵبەستوە.

خواش ﷻ بەرپەرچی هەر کام لەو چوار تۆمەتەی داوەتەوەو، هەر چواری هەڵوەشاندوونەوە:

أ و ب - بە نسبەت ئەوەوە کە تۆمەتباریان کردوە بەوەی فاڵچییەو لە خۆوە قسەی پەنهان دەکات، لە بارەی ڕابردوو و داهاتووەوەو، شێتە، خوا ﷻ بەوە بەرپەرچی ئەو دوو تۆمەتەیانی داوەتەوە کە دەفەرموێ: ﴿فَمَآ أَنتَ بِنِعْمَتِ رَبِّكَ بِكَاهِنٍ وَلَا مَجْنُونٍ ﴾، واتە: تۆ بە هۆی چاکەی پەروەردگارتەوە (کە پێغەمبەرایەتییە) فاڵچیی و شێت نی. کەسێک خوا بیکاتە پێغەمبەرو وەحیی بۆ بنێرێ، ناگونجێ نە فاڵچیی بێ و، نە شێتیش بێ.

ج- بە نسبەت تۆمەتی شاعیرییەوە کە گوتوویانە، شاعیرە، پێغەمبەر وەک خوا لە سوورەتی (یس)دا، لەبارەیەوە دەفەرموێ: ﴿وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنبَغِي لَهُ ۚ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ وَقُرْآنٌ مُّبِينٌ ﴿٦٩﴾﴾، واتە: نە شیعرمان فێر کردوون، نە شیعریشی بۆ دەگونجێ، پێغەمبەری خوا ﷺ ویستبیشی، شیعر بڵێ، شیعری بۆ نە گوتراوە، ﴿إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ وَقُرْآنٌ مُّبِينٌ﴾ ئەوەی دەیڵێ شیعر نیە، بەڵکو یادخستنەوەی خوایەو، قورئانێکی ڕوون و ئاشکرایە، یاخود ڕوونکەرەوەیە، ئنجا لە بارەی تۆمەتی شاعیرییەوە، خوا سبحانه وتعالى بەوەبەرپەرچیان دەداتەوە کە دەفەرموێ: ﴿فَتَرَبَّصُوٓاْ إِنَّا مَعَكُم مُّتَرَبِّصُونَ ﴿٥٢﴾﴾ التوبة، چونکە ئەوان گوتوویانە: شاعیرەو چاوەڕێی ڕووداوی ڕۆژگار دەکەین، یان ڕووداوی مردن دەکەین، بەسەری بێ، خواش سبحانه وتعالى بەوە بەرپەرچیان دەداتەوە دەفەرموێ: چاوەڕێبن منیش لەگەڵ ئێوەدا لە چاوەڕوانانم، کەواتە: دڵنیابن! ئەو قسەیەی دەیڵێم شیعر نیەو من شاعیر نیم، بەڵکو پێغەمبەری خوام و بە ناوی خواوە هەواڵدەدەم، ڕاستییش لە مەیدانی درێژدا تاقی دەکرێتەوە، فەرموون چاوەڕێ بن، بەڵام مەیدانی درۆیە کورتە، فەرموون بۆ داهاتووتان، تاکو دەڵێن، چاوەڕێ بن، منیش چاوەڕێم، چونکە ئەوەی پاکە بێ باکەو، ڕاستیی لە مەیدانی بە بەرەوە بوو و فراوان و دوورو درێژدا تاقی دەکرێتەوە، بەڵام مەیدانی درۆیە کورتە، جاری وایە کەسێک درۆیەک دەکات، پێنج خولەک بڕ دەکات، یان سەعاتێک، یان ڕۆژێک بڕ دەکات!

د- بە نسبەت تۆمەتی چوارەمەوەش کە گوتوویانە: (تَقَوَّلَهُ)، بە ناوی خواوە هەڵیبەستوەو گوتوویەتی، خوا بەوە بەرپەرچیان دەداتەوە: ﴿فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِّثْلِهِ إِن كَانُوا صَادِقِينَ ﴿٣٤﴾﴾، با ئەوانیش قسەیەکی وەک قورئان بێنن، ئەگەر ڕاست دەکەن موحەممەد بە ناوی خواوە هەڵیبەستوە، با ئەوانیش قسەیەکی وا بکەن، وەک قورئان بێ، بەڵام بەدڵنیایی ناتوانن، بۆیە با دڵنیابن کە ئەو تۆمەتەشیان بێ بنەمایەو ئەو تیرەشیان نیشانەی نەپێکا.

مەسەلەی دووەم:

خستنەڕووی یازدە (١١) بیرۆکەی پووچی کافرەکان بەبێ بەرپەرچدانەوەیان، چونکە تەنیا بە خستنەڕوویان، پووچەڵییان دیارە، ئەو یازدە بیرۆکە پووچەی کافرەکانیش ئەمانەن:

١- دروستکردنیان بەبێ هۆکار، یان بەبێ بەدیهێنەر.

٢- یان خۆیان بەدیهێنەر بن.

٣- بەدیهێنەری گەردوون بن.

٤- خەزێنەکانی خوایان لە لابن.

٥- باڵادەست بن بەسەر هەموو شتێکدا.

٦- پەیژەی چوونە ئاسمانیان لەلا بێ، هەواڵی نادیار لە ئاسمانەوە بێنن.

٧- خوا کچی هەبن، بەڵام ئەوان کوڕیان هەبن.

٨- موحەممەد ﷺ کرێیان لێ داوا بکات، کرێیەک کە بارگرانیی بێ بۆیان و نەیتوانن.

٩- ئەوان پەنهانبزانن و بینووسن لەلای خۆیان.

١٠- ئەوان لە پیلان گێران بن و، بیانەوێ پیلان بگێڕن.

١١- جگە لە خوا پەرستراوێکی دیکەیان هەبێ.

خوا ﷻ ئەم یازدە بیرۆکە پووچەی بێبڕوایان دەخاتەڕوو، بێ ئەوەی بەرپەرچی هیچ کامێکیان بداتەوە، چونکە هەندێک بیرۆکە کە پووچەڵەو بێ بنەمایە، هەر خستنەڕووی بیرۆکەکە بۆ خۆی، بەرپەرچ دانەوەیەتی:

خوا دەفەرموێ: ﴿ أَمْ خُلِقُوا۟ مِنْ غَيْرِ شَىْءٍ أَمْ هُمُ ٱلْخَٰلِقُونَ ﴿٣٥﴾ أَمْ خَلَقُوا۟ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ ۚ بَل لَّا يُوقِنُونَ ﴿٣٦﴾ أَمْ عِندَهُمْ خَزَآئِنُ رَبِّكَ أَمْ هُمُ ٱلْمُصَيْطِرُونَ ﴿٣٧﴾ أَمْ لَهُمْ سُلَّمٌ يَسْتَمِعُونَ فِيهِ ۖ فَلْيَأْتِ مُسْتَمِعُهُم بِسُلْطَٰنٍ مُّبِينٍ ﴿٣٨﴾ أَمْ لَهُ ٱلْبَنَٰتُ وَلَكُمُ ٱلْبَنُونَ ﴿٣٩﴾ أَمْ تَسْـَٔلُهُمْ أَجْرًا فَهُم

مِن مَّغْرَمٍ مُّثْقَلُونَ ﴿٤٠﴾ أَمْ عِندَهُمُ ٱلْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ ﴿٤١﴾ أَمْ يُرِيدُونَ كَيْدًا فَٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ هُمُ ٱلْمَكِيدُونَ ﴿٤٢﴾ أَمْ لَهُمْ إِلَٰهٌ غَيْرُ ٱللَّهِ ۚ سُبْحَٰنَ ٱللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٤٣﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە شازدە بڕگەدا:

١)- ﴿أَمْ خُلِقُوا۟ مِنْ غَيْرِ شَىْءٍ﴾، یان ئایا، ئەوانە بێ هیچ شتێک وەدیهێنراون و دروستکراون؟ تەعبیری: (مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ)، زانایان سێ واتایان بۆ لێکداونەوە:

أ- (مِنْ غَيْرِ خَالِقٍ)، ئایا بە بێ بەدیهێنەر هاتوونە دی و، هێنراونە دی؟

ب- (مِنَ غَيْرِ آبَاءٍ وَأُمَّهَات)، ئایا ئەوانە بەبێ باب و دایک پەیدابوون؟

ج- (لِغَيْرِ شَيْءٍ)، ئایا ئەوانە بێ حیکمەت هێنراونە دی؟ وەک عەرەب دەڵێن: (فَعَلْتُ كَذَا وَكَذَا لِغَيْرِ شَيْءٍ)، واتە: بەبێ ئەوەی هیچ مەبەستێکم هەبێ و هیچ حیکمەتێک هەبێ لە کارەکەمدا.

بـەڵام ئـەوەی زیاتـر دێتە زەینـەوە ئەوەیە: (مِـنْ غَـيْرِ خَالِـقٍ)، ﴿أَمْ خُلِقُوا۟ مِنْ غَيْرِ شَىْءٍ﴾، ئایـا دروسـتکراون بەبـێ بەدیهێنـەر؟ چونکە دوایی لـە بەرانبەرەکەیـدا دەفەرموێ:

٢)- ﴿أَمْ هُمُ ٱلْخَٰلِقُونَ﴾، یان ئەوان بەدیهێنەرن؟ واتە: ئایا ئەوانە بێ بەدیهێنەر بەدیهێنراون، یان خۆیان بەدیهێنەری خۆیانن، یاخود: ئایا ئەوانە بێ بەدیهێنەر دروستکراون، یاخود خۆیان بەدیهێنەری خۆیانن و هەموو دروستکراوەکانی دیکەشن؟ ئێمە دوایی لە کورتە باسێک لە سێ سەرنجدا، زیاتر تیشک دەخەینە سەر ئەم ئایەتە موبارەکەو، ئەم ئایەتە موبارەکە بەڵگەیەکی زۆر دەمکوتکەرو ددانشکێنە بۆ بیرۆکەی ئیلحاد، وەک لە مەوسووعەی (درەوشاوەیی ئیمان و پووچەڵیی ئیلحاد، لەبەر ڕۆشنایی زگماک و عەقڵ و زانست و وەحیی)دا قسەمان لەبارەوە کردوە، هەروەها لە هەندێک لە کتێبەکانی دیکەی خۆمان دا وەک کتێبی (خواناسیی، ئایین، ئیمان) و مەوسووعەی: (ئیمان و عەقیدەی ئیسلامیی) کتێبی دووەم.

٣)- ﴿ أَمْ خَلَقُوا۟ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ ﴾، یان ئایا ئەوان ئاسمانەکان و زەوییان وەدیهێناون؟ ئەم پرسیارکردنە پرسیارکردنی نکووڵیلێکردنە، واتە: ئەوان ئاسمان و زەوییان وەدی نەهێناون و، خۆشیان دان بەوە دادێنن.

٤)- ﴿ بَل لَّا يُوقِنُونَ ﴾، بەڵکو ئەوانە دڵنیانین، زانیارییەکی دڵنیاکەریان نیە، یانی: هۆکاری ئەو جۆرە قسانەیان ئەوەیە، کە زانیارییەکی دڵنیاکەریان نیە لە بارەی خواناسییەوە، یاخود: لە بارەی زیندووکرانەوەو هاتنی ڕۆژی دواییەوە دڵنیانین، ئەگەرنا ئەو جۆرە قسانەیان نەدەکردن، ئەو تۆمەتانەیان پاڵ نەدەدانە لای پێغەمبەری خاتەم ﷺ.

٥)- ﴿ أَمْ عِندَهُمْ خَزَآئِنُ رَبِّكَ ﴾، یان ئایا ئەوان عەمبار و خەزێنەکانی پەروەردگارتیان لە لان؟ (**الْخَزَائِنُ: جَمْعُ خَزِينَةٍ، وَهِيَ الْبَيْتُ، أَوِ الصُّنْدُوقُ الَّذِي تُخَزَّنُ فِيهِ الأَقْوَاتُ**)، (**خَزَائِن**) کۆی (**خَزِينَة**)یە، کە بریتیە لەو ژوورە، یاخود صندووقەی بژیوەکانی تێدا هەڵدەگیرێن، کاتی خۆی ناو بووە بۆ ئەوە، بە کوردیی دەڵێن: عەمبار، خەزێنە، شوێنی شت تێدا کۆکردنەوە، یانی: ئایا عەمبارەکانی پەروەردگارتیان لەلان، کە هەموو شتێک بە دەستی ئەوان بێ، ئنجا بە کەیفی خۆیان بێ: کێ دەکەنە پێغەمبەرو کێ ناکەنە پێغەمبەر؟!

٦)- ﴿ أَمْ هُمُ ٱلْمُصَيْطِرُونَ ﴾، یان ئایا ئەوان زاڵ و دەستڕۆیشتوون؟ (**ٱلْمُصَيْطِرُونَ**): بە دوو شێوە خوێندراوەتەوە، بە (ص)، (**مُصَيْطِرُونَ**)و، بە (س)، (**مُسَيطرون**)، (**مُسَيْطِر**)، (**اسْمُ فَاعِلٍ مِنْ سَيْطَرَ، وصَيْطَرَ: حَفِظَ وَتَسَلَّطَ**)، (**مُصَيطر**)، ناوی بکەر لە (**سَيْطَرَ**)و (**صَيْطَر**)، یانی: پاراستی و خستیە ژێر ڕکێفی خۆیەوە، کە لێرەدا مەبەست ئەوەیە (**أي: غَالِبُونَ عَلَى الكَوْن، أو قَاهِرُوْن مُتَجَبِّرُوْنَ عَلَى الخَلْق**)، زاڵن بەسەر گەردووندا، یاخود خۆسەپێنن بەسەر خەڵک و وڵاتدا، کە بێگومان هیچ کامیان نین، واتە: نە بەسەر گەردووندا زاڵن و نە بەسەر خەڵکیشدا، بەڵێ دەتوانن ستەم و زوڵم بکەن، زلەزلەکانیان ستەم بکەن لە خەڵکە بێ چارەکەیان، بەڵام مانای ئەوە نیە بەسەر هەموو خەڵکی دنیادا زاڵ و خاوەن ڕکێفن.

ئنجا دەگوازێتەوە بۆ بیرۆکەیەکی دیکەی پووچیان و دەفەرموێ:

٧)- ﴿ أَمْ لَهُمْ سُلَّمٌ يَسْتَمِعُونَ فِيهِ ﴾، یان ئایا ئەوانە پەیژەیەکیان هەیە، تێیدا گوێ هەڵدەخەن؟ واتە: گوێ هەڵدەخەن بۆ باسی ئاسمان و هەواڵی پەنهان، تاکو لەوێوە بزانن کە موحەممەد ﷺ ڕاست ناکات و پێغەمبەری خوا نیە، ئایا ئەوەیان هەیە؟ (السُّلَّمُ: آلَةُ الصُّعُودِ إِذْ يَكُونُ الصَّاعِد عَلَى السُّلَّمِ فـي السُّلَّمِ)، (سُلَّم)، ئامرازی پێ بەرزبوونەوەو سەرکەوتنە، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ يَسْتَمِعُونَ فِيهِ ﴾ تێیدا گوێ هەڵدەخەن، لەبەر ئەوەی کەسێک کە بەسەر پەیژەیەکدا سەردەکەوێ لە نێو پەیژەکەدایە، ئنجا کە دەفەرموێ: (يَسْتَمِعُونَ فِيهِ)، (يَسْتَمِعُونَ فِيهِ الغَيْب مِنَ السَّمَاء)، گوێی تێدا هەڵدەخەن تاکو پەنهانی ئاسمان بزانن؟! چونکە موحەممەد ﷺ فەرموویەتی: من ڕەوانەکراوو پێغەمبەری خوام، زانیویشیانە کاروباری خوا زیاتر پەیوەندیی بە ئاسمانەوە هەیە، یانی: دەرەوەی زەوی، بەو واتایە کە لە سەرێوە دەنگ و باس و فەرمانەکانی خوای پەروەردگار دێن.

٨)- ﴿ فَلْيَأْتِ مُسْتَمِعُهُم بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ ﴾، دەجا با گوێ هەڵخەرەکەیان، بەڵگەیەکی ڕوون و ئاشکرا بێنێ (لەسەر ڕاستیی ئەو قسانەی دەیکەن) کە دەڵێن: ئەی موحەممەد ﷺ! تۆ پێغەمبەری خوا نی و، فاڵچیی، یان شاعیری، یان شێتی، یان قسەت هەڵبەستوە، با بەڵگەیەکی ڕوون و ئاشکرا بێنن، بەڵگە ڕوون و ئاشکرایەکەی موحەممەد ﷺ ئەو قورئانەیەو، موحەممەدیش خۆشی هەر بەڵگەیە لەسەر ڕاستیی خۆی، بە حەیاتی درۆتان لێ نەبیستوەو، شتێکی ناشیرینتان لێ نەبینیوە، ئێستا دوای ئەوەی تەمەنی لە چل (٤٠) ساڵیی هەڵکشاوە، مادام لە قۆناغی منداڵیی و گەنجیی و دوای گەنجیەتییدا شتی خراپی لێ نەپشکوەتەوەو، درۆتان لێ نەبیستوەو، خراپەتان لێ نەبینیوە، ئایا لە دوای چل ساڵیی؟ کە مرۆڤ بەرەو کامڵبوونی زیاتر دەچێ، هەموو مرۆڤێک، ئەوە شتێکی پێچەوانەی عەقڵ و لۆژیکە.

٩)- ﴿ أَمْ لَهُ الْبَنَاتُ وَلَكُمُ الْبَنُونَ ﴾، یان ئایا خوا ﷻ کچانی هەن و، ئێوە کوڕانتان هەن؟ ڕاناوی (لَهُ): هەر دیارە بۆ خوا ﷻ دەچێتەوەو بە پێی سیاق دەزانرێ، چونکە

نەک لێرە لە شوێنی دیکەش دا گوتوویانە: خوا سبحانه وتعالى کچانی هەن کە بریتین لە فریشتەکان و فریشتەکانیان بە مێ لە قەڵەمداون، وەک لە تەفسیری سوورەتی (الزخرف)دا، باسمان کردو لە سوورەتی (الأنعام)یش دا هاتوە: ﴿وَخَرَقُوا لَهُ بَنِينَ وَبَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۝١٠٠﴾، واتە: کچان و کوڕانیان بۆ خوا دانان، بەبێ زانیاریی.

دەیانگوت: فریشتەکان کچانی خوان و شەیتانەکانیش کوڕانی خوان، کە دەفەرموێ: ﴿أَمْ لَهُ الْبَنَاتُ وَلَكُمُ الْبَنُونَ﴾ ئایا ئەو کچانی هەن و ئێوە کوڕانتان هەن؟ **(هَذَا مُبَالَغَةٌ فِي تَشْنِيعِ قَوْلِهِمْ، فَلَيْسَ الْمُرَادُ أَنَّهُمْ لَوْ نَسَبُوا الذُّكُورَ إِلَيْهِ، لَكَانَ قَوْلُهُمْ مَقْبُولاً)**، ئەمە زیاتر بۆ ناشیرین و ناقۆڵا پێشاندانی قسەکەیانە، ئەگەرنا مەبەست ئەوە نیە، ئەگەر کوڕیان بۆ خوا دانابایە، قسەکەیان پەسندو چاک دەبوو! بەڵکو مەبەست ئەوەیە کە تەنانەت ئەوانە بە پێوەری خۆشیان خوای پەروەردگاریان، وەک خۆشیان حیساب نەکردوە، خۆیان ئەگەر موژدەی کچیان پێ درابایە ناڕەحەت دەبوون و پێیان ناخۆش بوو، کچیان ببێ، کەچی ئەوەی بۆ خۆیانیان پێناخۆشە، پاڵیدەدەنە لای خواو دەڵێن: خوا کچی هەن کە فریشتەکانن، لێرەدا مەبەست دەرخستنی پووچەڵیی بیرکردنەوەی ئەوانە کە هەر ئەو عەقڵە پووچەیانە، ئەو تۆمەتانەشی لێوە هەڵدەقوڵن و بۆ موحەممەدیان صلى الله عليه وسلم دەکەن، چونکە وەک پێشتر گوتمان: تەوەرەی سەرەکیی ئەم سوورەتە موبارەکە، باسی پێغەمبەرایەتیی موحەممەدو ڕاستیی وی و ڕاستیی قورئانە، کە فەرمایشت و پەیامی خوایە.

١٠)- ﴿أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا﴾، یان ئایا (ئەی موحەممەد صلى الله عليه وسلم)! کرێیان لێ داوا دەکەی، پاداشت و بەرانبەرێکیان لێ داوا دەکەی؟ لێرەدا مەبەست پێی گاڵتە پێکردنەو، بە توانجەوە قسە بەرانبەر کردنیانە، چونکە پێغەمبەر کرێی لێ داوانەکردوون و، خوای پەنهانزان زانیویەتی کە موحەممەد صلى الله عليه وسلم کرێیان لێ داوا ناکات، خوای زاناو تواناش پێی فەرمووە: ﴿قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ ۝٨٦﴾ص، بڵێ من کرێتان لێ داوا ناکەم و، من لە ئەرکدانەرانیش نیم (لەسەر شانی خەڵک) کە باری شانی خەڵک گران بکەم، یاخود لە لاف لێدەران نیم، کە شتێک بڵێم وانەبێ.

١١)- ﴿فَهُم مِّن مَّغْرَمٍ مُّثْقَلُونَ﴾، ئنجا ئەوان بەهۆی ئەو تاوان و باجەوە، کە لێیان وەردەگیرێ، بارگران کراون. (الْمَغْرَمُ وَالغُرْمُ وَالغَرَامَةُ: وَهُوَ مَا يُفْرَضُ عَلَى أَحَدٍ مِنْ عِوَضٍ يَدْفَعُهُ ظُلْمَاً)، (الْمَغْرَمُ وَالغُرْمُ وَالغَرَامَةُ)، ئەوەیە قەرەبوویەک لەسەر کەسێک فەرز بکرێ، بەڵام بە ستەم لێی وەربگیرێ و هەق نەبێ، (وَالْمُثْقَلُ: أَصْلُهُ الْمُحَمَّلُ بِشَيْءٍ ثَقِيلٍ، وَهُوَ هُنَا مُسْتَعَارٌ لِمَنْ يُطَالَبُ بِمَا يَعْسُرُ عَلَيْهِ أَدَاؤُهُ)، (مُثْقَل): لە ئەصڵدا، کەسێک کۆڵێکی قورسی خرابێتە سەرو، لێرەدا خوازراوەتەوە بۆ کەسێک داوای شتێکی لێ بکرێ، پێی قورس بێ، پێی هەڵنەستێ لە توانایدا نەبێ، ﴿فَهُم مِّن مَّغْرَمٍ مُّثْقَلُونَ﴾، لە ئەنجامی پاداشت و کرێیەک کە لێیان داوا دەکەی، ئەوان بە هۆی ئەو باج و تاوانەوە کە لێیان وەردەگیرێ، باری شانیان گران کرابێ و بۆیان هەڵنەستێ، بۆیە بڕوا ناهێنن؟ کە واش نیە، بۆیە ئەم پرسیارکردنە پرسیارکردنی نکووڵیلێکەرانەیە.

١٢)- ﴿أَمْ عِندَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ﴾، یان ئایا ئەوان نادیاریان لەلایەو دەینووسن، لێرەدا وشەی (الْغَيْبُ)، (أل)ی ناساندنی لەسەرەو بۆ تێکڕا (جنس)یە: ئایا سەرجەم نادیارو پەنهان لە وانەو دەینووسن، کە بێگومان ئەوەشیان وانیەو پەنهان لەلای وان نیە، تاکو بزانن: ئایا موحەممەد ﷺ پێغەمبەری خوایە، یان نا، قورئان فەرمایشتی خوایە، یان نا؟ ئەدی چۆن لە خۆڕا ڕەتی دەکەنەوە؟ (الْغَيْبُ: هُنَا مَصْدَرٌ بِمَعْنَى الْفَاعِلِ، أَيْ: غَائِبٌ)، ﴿أَمْ عِندَهُمُ الْغَيْبُ﴾، یانی: (غیب) لێرەدا چاوگەو بە مانای بکەرە، پەنهانبوو.

١٣)- ﴿أَمْ يُرِيدُونَ كَيْدًا﴾، یاخود ئایا فێڵیان مەبەستە، پیلان گێڕییان مەبەستە؟

(انْتِقَالٌ مِنْ نَقْضِ أَقْوَالِهِمْ إِلَى إِبْطَالِ نَوَايَاهُمْ) ئەمە، گواستنەوەیە لە هەڵوەشاندنەوەی قسەکانیانەوە بۆ هەڵوەشاندنەوەی نیاز و مەبەستەکانیان، کە بەدڵنیایی ئەوان مەبەستیان لەو قسانە هەموویان، بیانوو هێنانەوەو پاساو هێنانەوە بووەو، ترس خستنە بەردەم خۆیان بووە بۆ ئیمان هێنان، یانی: مەبەستیان پیلان گێڕیی و فێڵکردن بووە، بۆیە دەفەرموێ: ئایا پیلان و فێڵیان دەوێ و، دەیانەوێ پیلان و فێڵ لە دژی تۆ بکەن؟

١٤)- ﴿ فَٱلَّذِينَ كَفَرُواْ هُمُ ٱلۡمَكِيدُونَ ﴾، بە دڵنیایی ئەوانەی بێبڕوان، ئەوان فێڵ لێکراون و ئەوان نەخشە لە دژ داندراون، (**الكَيْد: إرَادَةُ مَضَرَّةِ الغَيْرِ خُفْيَةً**)، (**كَيْد**): بریتیە لەوەی بە پەنهانیی بویسترێ زیان بە کەسێک بگەیەنرێ، (**مَكِيدُونَ**)یش، یانی: (**المَكُورُ بِهِمْ**)، فێڵلێکراو، ئەوانەی فێڵیان لە دژ دەکرێ و، نەخشەیان لە دژ دادەنرێ.

١٥)- ﴿ أَمۡ لَهُمۡ إِلَٰهٌ غَيۡرُ ٱللَّهِ ﴾، (لە کۆتاییدا خوا بسم الله الرحمن الرحيم دەفەرموێ:) یان ئایا ئەوانە جگە لە خوا پەرستراوێکی دیکەیان هەیە؟ ئەمە خراپترین بیرۆکەیان بوو، کە پێیان وابوو دەبێ جگە لە خوا پەرستراوی دیکە بپەرستن.

١٦)- ﴿ سُبۡحَٰنَ ٱللَّهِ عَمَّا يُشۡرِكُونَ ﴾، پاکیی بۆ خوا لەوەی دەیکەن بە هاوبەش (ی خوا بسم الله الرحمن الرحيم) چونکە هەرچی بیکەن بە هاوبەشی خوا هەر دروسکراوی خوایە، خوا بسم الله الرحمن الرحيم تەنیا خۆی بەدیهێنەرەو، تەنیا خۆی پەروەردگارەو، تەنیا خۆی خاوەنە، کەواتە: هەموو ئەو شتانەی دیکەی دەکرێنە هاوبەشی خوا، بێگومان هەموویان دروستکراوی خوان، ئنجا ئەگەر دروستکراوو خاوەندار بهێنرێتە، ڕیزی بەدیهێنەرو پەروەردگار، بەمسۆگەریی ئەوە تاوانێکی زۆر گەورەیەو، پاکیی بۆ خوا لەوە.

کورتە باسێک لە سێ سەرنج دا

سەرنجی یەکەم: خوا سبحانه وتعالى بە پێچەوانەی چوار تۆمەتەکەوە کە بۆ پێغەمبەری خاتەم کراون، لە ئایەتەکانی: (٢٩ - ٣٤)داو، وەڵامی داونەوە، وەڵامی ئەو یازدە بیرۆکە پووچەڵەی هاوبەش بۆ خوا دانەرەکانی نەداوەتەوە، کە لە نۆ ئایەتی دوای ئەواندا هاتوون، ئایەتەکانی: (٣٥ - ٤٣).

حیکمەتی ئەو جیاوازییەش ئەوەیە، کە خوا سبحانه وتعالى کاتێک ئەو چوار تۆمەت و گومانەی بێبڕوایەکان لە بارەی پێغەمبەرەوە ﷺ باس دەکات:

١- کە تۆمەتباریان کردوە بەوەی کاهین (فاڵچیی)ە.

٢- گوایە شێتە.

٣- گوایە شاعیرە.

٤- گوایە هەڵبەستەری قورئانە بە ناوی خواوە.

وەک پێشتر باسمانکرد خوا سبحانه وتعالى بەرپەرچی هەر کام لەو چوار تۆمەتەی داوەتەوە، چونکە خەڵکێکی سادەو فامکاڵ هەیە، ڕەنگە هەندێک لەو تۆمەتانەی بچێتە عەقڵەوەو دزە بکاتە نێو عەقڵ و هۆشی کرچ و کاڵی، بابزانین چۆن؟

١- پێغەمبەری خاتەم ﷺ کە بە ناوی خواوە هەواڵیداوە، هەم لە بارەی گەلانی ڕابردووەوە: چۆن فەوتاون و چییان بەسەر هاتوە؟ دەربارەی گەردوون و ژیان، چۆن دەستیان پێکردوە؟ لە داهاتوودا ئاخیر زەمان چۆن دێ و، ڕۆژی دوایی چۆن دێ و، سزاو پاداشت چۆنەو، سەرەنجامی ئەهلی ئیمان چۆن دەبێ و، سەرەنجامی نەیارانی ئیمانداران چۆن دەبێ؟ کە سەرەنجامێکی شوومیان دەبێ لە دنیاو دوارۆژدا، بەڵێ

پێغەمبەری خوا ﷺ کە لەو بارەوە هەواڵی داوە، ئەوە بە ڕواڵەت دەشوبهێتە ئەوەوە کە لەنێو کاهینەکاندا باو بووەو، ئەوانیش لە بارەی ڕابردووەوە قسەیان کردوە، کە بەدڵنیایی ئەوان بە گومان قسەیان کردوە، بەڵام پێغەمبەری خاتەم ﷺ لەبەر ڕۆشنایی وەحیی خوادا، دواوە، بەڵام گرنگ ئەوەیە جۆرێک لە وێکچوون هەیە.

٢- هەروەها کە گوتوویانە: شێتە، لەبەر ئەوەی پێغەمبەری خوا ﷺ شتێکی هێناوە، پێچەوانەی عورف و عادەت و باوو کلتووری کۆمەڵگاکەی خۆی بووە، بۆیە سەریان سوڕماوەو گوتوویانە: ﴿ أَجَعَلَ ٱلْءَالِهَةَ إِلَٰهًا وَٰحِدًا ۖ إِنَّ هَٰذَا لَشَىْءٌ عُجَابٌ ﴿٥﴾ ﴾ص، واتە: ئایا هەموو پەرستکراوەکانی کردنەوە بە یەک، بە ڕاستیی ئەوە شتێکی زۆر سەیرە، هەروەها گوتوویانە: ﴿ أَءِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا ۖ ذَٰلِكَ رَجْعٌۢ بَعِيدٌ ﴿٣﴾ ﴾ق، واتە: ئایا کە مردین و بووینەوە بە خاک و خۆڵ، ئائەوە گەڕانەوەیەکی زۆر دوورە، ئنجا گوتوویانە: شتی سەرسوڕهێنەرو دوور لە عەقڵ، بەس مرۆڤێک دەیکات عەقڵ و هۆشی تێکچووبێ، بۆیە لە سۆنگەی ئەوەشەوە خەڵکێکی فامکاڵ جۆرێک لە ئیشکالی دروستکردوە.

٣- هەروەها کە قوڕئان هەندێک کێش (وزن) یان سەروا (قافية) لە بەشێک لە ئایەتەکانی دا هەن و، شیعر نیە، بەڵام هەندێک لە ڕەگەزەکانی شیعری تێدا هەن، بۆیە ئەوەش دیسان جۆرێک لە شوبهەو ئیشکالی بۆ دروست کردوون.

٤- هەروەها کە پێغەمبەری خاتەم ﷺ بە ناوی خوای پەروەردگارەوە قسەی کردوە، گوتوویانە: بە ناوی خواوە قسەی هەڵبەستوە! بۆیە ئەو چوار تۆمەتە کە بۆ پێغەمبەر کراون، پێویستییان بەوەڵام بووەو، خواش ﷻ هەر کامیانی داوەتەوەو پووچەڵی کردۆتەوە.

بەڵام ئەو یازدە بیرۆکەیەی لە نۆ ئایەتەکانی: (٣٥ - ٤٣)دا هەن، کە پێشتر باسمانکردن، هەموویان بیرۆکەی پووچەڵن و، بەس خستنەڕووی خۆیان بەسە بۆ دەرخستنی پووچەڵییان و، پێویستییان بە وەڵامدانەوە ناکات:

١- ئەوە کە بەبێ بەدیهێنەر دروست بووبن، بیرۆکەیەکی زۆر پووچە، چۆن شتێک دروستکرابێ، دروستکەری نیە و، پەیداکرابێ، پەیداکەری نیە؟ ئەوە پێچەوانەی یاسایەکی عەقڵیی زۆر بەهێزە کە بریتیە لە یاسای هۆکاریی (**قانون السببية**) کە هەموو پەیداکراوێک دەبێ پەیداکەرێکی هەبێ (**لِكُلِّ حَادِثٍ مُحدث، لِكُلِّ مَخْلُوق خَالِق**).

٢- هەروەها ئەوە کە خۆیان بەدیهێنەری خۆیان بن، ئەوەش دیسان بیرۆکەیەکی زۆر پووچە، چونکە شتێک نەبێ، چۆن خۆی پەیدا دەکات؟

٣- دیسان ئەوە کە مرۆڤەکان ئاسمانەکان و زەوییان هێنابنە دی، یانی: گەردوون بەو پان و پۆڕو زەبەلاحییە، ئەوەش هەموو کەس دەزانێ کە بۆچوونێکی پووچە.

٤- ئنجا ئەوە کە عەمبارو خەزێنەکانی خوای پەروەردگار لەبەر دەستی ئەواندابن، ئەوەش هەموو کەس دەزانێ بیرۆکەیەکی بۆشەو وانیە.

٥- ئەوەش کە ئەوان زاڵبن بەسەر کەون و کائیناتداو، هەموو شتێک لە ژێر ڕکێف و دەستەڵاتی ئەواندا بێ، دیسان دیارە کە بیرۆکەیەکی پووچ و بێ بناغەیە.

٦- ئەوە کە پەیژەیەکیان هەبێ و پێیدا سەرکەون بۆ ئاسمان و، گوێ لە هەواڵی نادیار بگرن، لە هەواڵی ئاسمان قسەو باسی فریشتەکان، دیسان ئەوەش دیارە جگە لە خەیاڵپڵاو هیچی دیکە.

٧- ئەوە کە خوا کچی هەبن و ئەوان کوڕیان هەبن، کوا بەڵگەکەی؟ بێگومان بیرۆکەیەکی پووچەو، چۆن دەبێ شتی خراپتر کە بە لای ئەوانەوە خراپترە، نەک لە واقیع و (**نفس الأمر**)دا، هی خوا بێ؟ چونکە هەم نێرو هەم مێ، هەردووکیان خوا خوڵقاندوونی و هەر کامێکیان ئەرکی خۆی هەیەو، کۆمەڵێک تایبەتمەندیی خۆیانیان هەن و، نە نێر بوون نیشانەی چاکییەو، نە مێ بوون نیشانەی خراپییە، بەڵکو نێرو مێ، بە کردەوەی چاکی خۆیان چاک دەبن و، بە کردەوەی خراپی خۆیان خراپ دەبن، بەڵام ئەوە کە خوا کچی هەبن و ئەوان کوڕیان هەبن، وێڕای ئەوە کە ئەوە دانانی بەشی خراپترە، بە لای ئەوانەوە، بەپێی فەرهەنگی ئەوان بۆ

خواو، خوای پەروەردگاریش کە ڕەگەزی نەبێ، زاووزێشی نیەو، خوا ﷻ لەسەرووی دروستکراوەکانی خۆیەتی و، لە سەرووی ئەوەوەیە کە وەچەی هەبێ و، لە کەس بووبێ و یان کەسی لێ بووبێ.

٨- هەروەها ئەوە کە پێغەمبەر داوای کرێیان لێ بکات و، ئەوان لە ئەنجامی داوالێکرانی ئەو کرێیەدا، باری شانیان گران بووبێ، بۆیە وەڵامی پێغەمبەر نەدەنەوە! ئەوەشیان ئەصڵ و ئەساسی نیەو، ئاشکرایە کە پێغەمبەر ﷺ هەرگیز هیچ چاوەڕوانییەکی لێیان نەبووە.

٩- دیسان ئەوە کە ئەوان پەنهانبزانن و بینووسن، دیسان جگە لە خەیاڵ پشتئەستوور نیە بەهیچ بەڵگەیەک و شتێکی پووچە.

١٠- ئەوەش کە ئەوان بە تەمابن، پیلان لە دژی پێغەمبەر بگێڕن و پیلانەکەیان سەربگرێ! ئاشکرایە: مادام خوا سەرپەرشتیاری پێغەمبەر بێ و هاوکارو پشتیوانی بێ، موستەحیلە پیلان و فێڵی ئەوان سەربگرێ، لە دژی پێغەمبەر، بەڵکو پیلان و فێڵەکەیان بەسەر خۆیاندا دەشکێتەوە.

١١- یازدەیەم و کۆتایی: ئەوە کە ئەوان پەرستراوێکیان هەبێ جگە لە خوا، ئاخر بێجگە لە خوا، بەڵگەتان چییە، کە شتێکی دیکە بپەرسترێ، چ جندێک و مرۆڤێک بێ، چ لە خوار مرۆڤەوە بێ، ئەستێرەو خڕۆکەیەک، مانگ و خۆر، ئاژەڵ، دارودرەخت ... هتد، بەڵگەتان چییە؟!

بۆیە ئەم یازدە بیرۆکەیە خوا ﷻ هیچیانی بەپێویست نەزانیوە کە لەم سیاقەدا، پووچەڵییان دەربخات، بەڵام بێگومان لەجێی دیکەدا، لە قورئاندا خوا ﷻ کەموزۆر بەرپەرچی ئەو بیرۆکانەی داوەتەوە.

سەرنجی دووەم: لە دوو ئایەتەکەی: (٣٥ و ٣٦)دا، بەهێزترین بەڵگەی هەڵوەشاندنەوەی بیرۆکەی ئیلحاد هەیە، چونکە بۆ دروستکرانی مرۆڤ و، بۆ دروستکرانی ئەم گەردوونە، تەنیا سێ ئەگەری عەقڵیی، کە مەرج نیە هەر سێکیان مەعقووڵ بن، بەڵام سێ ئەگەر (إحتمال) هەن:

١- مرۆڤ و گەردوون و ژیان، کەس نەیهێنابنە دی و، گەردوون هەر بووبێ و لە خۆوە بووبێ!

٢- مرۆڤەکان خۆیان و گەردوونیان هێنابنە دی!

٣- خوا ﷻ بەدیهێنەرو پەیداکەری مرۆڤ وژیان وگەردوون بێ بەسەرو خواریەوە.

لەم دوو ئایەتە موبارەکەدا هەرسێک ئەگەرەکان خراونەڕوو:

یەکەم: کە خوا دەفەرمووێ: ﴿أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ﴾، ئەمە ئەگەری یەکەمە، ئایا دروستکراون بەبێ هیچ بەدیهێنەرێک؟

دووەم: ﴿أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ﴾، ئەمیش ئەگەری دووەم: یاخود خۆیان بەدیهێنەرن؟ ئەم دوو ئەگەرە کە خوا ﷻ دەیانهێنێ، هەرکات پووچەڵ بوونەوە، دەمێنێتەوە ئەگەری سێیەم کە ئەم گەردوونە کە پەیداکراوە، بەبێ بەدیهێنەر پەیدا نەکراوەو، خۆشیان مرۆڤەکان بەدیهێنەر نین، کەواتە مایەوە ئەگەریی:

سێیەم: خوا ﷻ بەدیهێنەرە.

ئنجا لە کتێبەکانی زانستیی عەقیدە (**علم الکلام**)دا، دوو ئەگەری دیکەش باسکراون لە ئەگەرە پووچەکان:

یەک: پێی دەگوترێ: (**الدّور**)، ئەوەی کە دوو شت بوونی هەر کامێکیان لەسەر بوونی ئەوەی دیکە بوەستێ، بۆ وێنە: (**أ**)، بەبێ (**ب**) نەیەتە دی و (**ب**)ش بەبێ (**أ**) نەیەتە دی، کە ئەمەش مەحاڵە، بۆ وێنە: مرۆڤ گەردوونی دروستکردبێ و، گەردوونیش مرۆڤی دروستکردبێ، بوونی هەر کامێک لەو دووانە، لەسەر ئەوەی دیکە وەستابێ،

ئەمە شتێکی مەحاڵە، بڵێی (أ) پەیدانابێ، تاکو (ب) پەیدانەبێ و، (ب)یش پەیدانابێ، تاکو (أ) پەیدانەبێ، مانای وایە هیچیان پەیدانابن، چونکە ئەوە مەحاڵێکی عەقڵییە.

دوو: ئەوی دیکە بریتیە لە زنجیرەی بێ کۆتایی (**التسلسل اللأَنِهَائِي**)، زنجیرەیەک بڕوا بەرەو ڕابردوو، بەبێ ئەوەی بوەستێ، ئەمەش مەحاڵێکی عەقڵییە، بۆیە ئەزەلیی بوونی گەردوون، مەحاڵێکی عەقڵییە، هەڵبەتە کاتی خۆی هەندێک لە مولحیدەکان، پەنایان دەبردە بەر بێ سەرەتایی و هەر بوویی ماددە، یان گەردوون، لەگەڵ ئەوەشدا کە مەحاڵی عەقڵییە، بەڵام دوای ئەوەی زانستی گەردووناسیی و فیزیا بەرەو پێشتر چوو، ئێستا بە خواناس و خوانەناسەوە، بەوانەی بڕوایان بەبوونی خوا هەیەو، بەوانەش کە بڕوایان پێی نیە، هەموویان لەسەر ئەوە یەکدەنگن واتە: زانایانی گەردووناس و فیزیازان، کە ئەم گەردوونە سەرەتایەکی هەیەو، ئەوەی پێی دەگوترێ: تۆوی گەردوونیی (**البذرة الكونية**) یان هێلکەی گەردوونیی (**البيضة الكونية**) یان یەکەی گەردوونیی، (**الوحدة الكونية**)، کە بە ئینگلیزیی (سینگۆلارتی (SUNGLARTY) پێ دەڵێن، کە گوایە تەنێکی یەکجار یەکجار بچووک بووە کە بە هیچ پێوەرێک ناگونجێ بپێورێ، لەبەر بچووکییان، زۆر لە ئەلیکترۆنیش بچووکترە، ئەلیکترۆن کە بە دەوری نێوکی گەردیلەدا دەخولێتەوە، نێوکی گەردیلەش لە پرۆتۆن و نیترۆن پێک دێ، (سینگۆلارتی) زۆر زۆر لەوەش بچووکتر بووە، بەڵام خاوەنی ئەوپەڕی گەرمیی بووەو، لە ئەنجامدا تەقیوەتەوەو، ئەوەی پێی دەگوترێ: (بیگ بانگ) (BIG BANG) تەقینەوەی مەزن (**الإنفجار العظيم**)، لەوە پەیدابووە، سەرەنجام ئەو گەردوونە لەوەوە هاتوە، واتە: لە نەبوونەوە هاتوە، چونکە ئەو تەنۆلکەیەی ئەوان دەیڵێن، دیارە هەر نەبوونە، بەڵام لەبەر ئەوەی ئەگەر بڵێن: هیچ شتێک نەبووەو گەردوون دروست بووە، دیارە دەبێ بەدیهێنەرێکی بووبێ و، ئەوەش یەکسەر ناچاریان دەکات، بەڵام کە دان بەوەش دا ناهێنن، هەموویان دان بەوەدا دێنن کە ئەم گەردوونە سەرەتایەکی هەبووەو، کاتێک بووە گەردوون بوونی نەبووە، ناوی لە کوولەکەی تەڕدا نەبووە.

خوا ﷻ ئەو دوو ئەگەرەی دیکەی لێرەدا باس نەکردوون:

أ- ئەگەری پەککەوتنی دوو شتان هەر کام لەسەر بوونی ئەوەی دیکە.

ب- زنجیرەی بێ کۆتایی، خوای کاربەجێ، ئەو دووەی باس نەکردوون، چونکە ڕێک دژو پێچەوانەی عەقڵ و لۆژیکن، بەڵکو تەنیا ئەو دووەی باسکردوون، کە مرۆڤەکان و گەردوون، بەبێ بەدیهێنەر دروست بووبن، یان خۆیان بەدیهێنەربن؟ بێگومان هیچ شتێکی پەیداکراو بەبێ پەیداکەر نابێ و، ناشگونجێ مرۆڤ خۆی خۆی پەیدا بکات، یان مرۆڤ گەردوون پەیدابکات، وەک دوایی دەفەرموێ: ﴿ أَمْ خَلَقُوا۟ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ ۚ بَل لَّا يُوقِنُونَ ﴿٣٦﴾ ﴾، واتە: یان ئایا ئاسمانەکان و زەوییان هێناونە دی؟ بەڵکو زانیاریی جێی دڵنیاییان نیە، یانی: چاک خوا ناناسن، بۆیە ئەو جۆرە بیرۆکە پووچەڵانەیان دەکەونە زەین و مێشکەوە.

سەرنجی سێیەم: زانایان لە بارەی چۆنیەتیی پەیوەست بوونی ئەو ئایەتانەوە، زۆریان قسە کردوون.

من پێم وایە باشترین ڕا لەو بارەوە، ئەوەیە کە بڵێین: خوا ﷻ ویستوویەتی پووچەڵیی بیروڕایەکانیان بخاتەڕوو، بۆیەش بەرپەرچی نەداونەوە، تاکو بزانرێ کوفر بەچی گەیاندوون، وەک هەر لەسەرەتاوە گوتوومانە: تەوەری سەرەکیی سووڕەتی (الطور)، بریتیە - بە تایبەتی ئەم ئایەتانەی دوایی لە ئایەتی (٢٩)وە، تاکو کۆتایی - باسی پێغەمبەرایەتیی موحەممەد ﷺ، ئنجا دوای ئەوەی لە شەش ئایەتی پێشوودا ئایەتەکانی: (٢٩ - ٣٤)، چوار تۆمەتی بێبڕوایانی باسکرد، کە بۆ پێغەمبەر دەکرێن و خوای باڵادەست پووچەڵی کردنەوە، ئنجا باسی ئەو یازدە بیرۆکەیەی بێبڕوایەکان دەکات، واتە: ئەوانەی پێغەمبەری خاتەم ﷺ تۆمەتبار دەکەن، بە جادووگەریی و، بە فاڵچییەتیی و، بە شاعیریی و، بە شێتیی و، بە قسە هەڵبەستن، هەروەها لە شوێنی دیکەدا تۆمەتی جادووگەریی هاتوە، خاوەنی ئەو جۆرە بیرۆکانەن، ئنجا کەسانێ خاوەنی ئەو جۆرە بیرە پووچەڵانە بن، دیارە قەدری زێڕ لەلای زێڕنگەرە، ئەو کەسەش هەڵگری ئەو یازدە بیرۆکە پووچانە بێ، بە تەئکید ئەوەشی لێ چاوەڕێ دەکرێ، کە پێغەمبەری خاتەم ﷺ بە شێتیی تۆمەتبار بکات، کە لە لووتکەی عەقڵمەندیی و تێگەیشتن دابووەو، بە شاعیریی

تۆمەتباری بکەن، کە شیعری هەر نەزانیوەو، بە کاهینیی تۆمەتباری بکات، کە پێغەمبەری خوا هیچ شتێکی نەفەرمووە، نەبووبێ و، هەمووی لەبەر ڕۆشنایی وەحییدا فەرمووەو، بەقسە هەڵبەستن بە ناوی خواوە تۆمەتباری بکات، کە پێغەمبەر ﷺ درۆی لەگەڵ خەڵکیشدا نەکردوە، پێش ئەوەی ببێتە پێغەمبەریش، پێش تەمەنی چل (٤٠) ساڵییش، بە ئیعتیرافی کافرەکانی مەککە، کە ناویان لێنا بوو: **(الصَّادق)** ڕاستگۆو ناویان لێنا بوو: **(الأمِين)** ئەمیندارو دەستپاک، ئەدی لە دوای تەمەنی چل ساڵیی و، دوای ئەوەی لاجاینگی سپیی بوون، وەک خۆیان گوتوویانە، چۆن بە ناوی خواوە بسم الله الرحمن الرحيم شتی ناڕاست دەڵێ؟ بۆیە من پێم وایە: چۆنیەتیی پەیوەستکردنی ئەم ئایەتانە، بە شەش ئایەتی پێشووەوە، ئەوەیە کە خوا بسم الله الرحمن الرحيم ویستوویەتی پووچەڵیی بیرکردنەوەی ئەوان و بیرو زەینیان و بخاتەڕوو، کە ئەوانە خاوەنی ئەو جۆرە بیرۆکانەن، بۆیەش خوا بسم الله الرحمن الرحيم بەرپەرچی ئەو بیرۆکە پووچەڵانەی نەداوەتەوە.

مەسەلەی سێیەم:

دەرخستنی عینادیی و، کەللەڕەقیی کافرەکان، کە ئەگەر پارچەیەکی ئاسمانیشیان بەسەردا بکەوێ دەڵێن: ئەوە هەوری کەڵەکە بوویە! بۆیە خوا فەرمانی بە پێغەمبەرەکەی کردوە کە لێیان بگەڕێ و وازیان لێ بێنێ، هەتا تووشی ڕۆژی خۆیان دەبن، کە تێیدا دەمرن، یان لە هۆش خۆیان دەچن و، فێڵ و پیلانیشیان دادیان نادات، لەو ڕۆژەداو پێش ئەوەش سزای دیکەش هەر هەیە بۆیان و، فەرمانکردنی خوا بە پێغەمبەر بەخۆڕاگریی و، سەرگەرمبوونی بە پاکگرتنی خواو، ستاییشکردنی و پەرستنی، هەم لە ڕۆژێدا، هەم لە شەوێدا، هەم لە بەرەبەیانانیدا:

خوا دەفەرمویّ: ﴿ وَإِن يَرَوْا۟ كِسْفًا مِّنَ ٱلسَّمَآءِ سَاقِطًا يَقُولُوا۟ سَحَابٌ مَّرْكُومٌ ﴿٤٤﴾ فَذَرْهُمْ حَتَّىٰ يُلَٰقُوا۟ يَوْمَهُمُ ٱلَّذِى فِيهِ يُصْعَقُونَ ﴿٤٥﴾ يَوْمَ لَا يُغْنِى عَنْهُمْ كَيْدُهُمْ شَيْـًٔا وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿٤٦﴾ وَإِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ عَذَابًا دُونَ ذَٰلِكَ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٧﴾ وَٱصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا ۖ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ ﴿٤٨﴾ وَمِنَ ٱلَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَإِدْبَٰرَ ٱلنُّجُومِ ﴿٤٩﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە دوازدە بڕگەدا:

١)- ﴿ وَإِن يَرَوْا۟ كِسْفًا مِّنَ ٱلسَّمَآءِ سَاقِطًا يَقُولُوا۟ سَحَابٌ مَّرْكُومٌ ﴾، ئەگەر پارچەیەک لە ئاسمان ببینن، بکەوێتە خوار، بە کەوتوویی و بە بەربووەوەیی دەڵێن: هەورێکی کەڵەکە بوویە، (سَاقِط)، یانی: بەربووەوە، کەوتووە خوار، (الكِسْفُ: **القِطْعَةُ، وَيُقَالُ: كِسْفَة**)، (**كِسْف وَكَسْفَة**)، بە مانای (**قِطْعَة**)ن، پارچەیەک لە ئاسمان، (**مِنْ**)ی، (**مِنَ السَّمَاء**)، بۆ بەشێک، یانی: ئەگەر بەشێک لە بەشەکانی ئاسمان ببینن، بەسەریاندا بکەوێتە خوارو بەربێتەوە، دەڵێن: ئەوە هەورێکی کەڵەکەبوویە، (**سَحَابٌ**)، کە (**مُزْن**)یشی پێ دەگوترێ و، لە قورئاندا جاری وایە وشەی (**سَمَاء**)یش بۆ هەور بەکارهاتوە، (**مَرْكُومٌ أي: مَجْمُوعٌ بَعْضُه عَلَى بَعْض**)، واتە: هەندێکی لەسەر هەندێکی کۆبۆتەوەو کەڵەکە بووە، وەک

دەفەرموێ: ﴿ثُمَّ يَجْعَلُهُۥ رُكَامًا فَتَرَى ٱلْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَٰلِهِۦ ﴿٤٣﴾﴾ النور، دوایی هەورەکە، پاش ئەوەی پاڵی پێوەدەنێ، کەڵەکەی دەکات لەسەر یەک و ئاو دەبینی، لەمیانی ئەو هەورە دێتە خوارێ.

لێرەدا وەک توێژەرەوانی قورئان گوتوویانە، رایەکەشیان زۆر راست و بەجێیە، -بە بۆچوونی من- خوای موتەعال بۆیە لێرەدا ئەمە باس دەکات، یانی: ئەو بێبڕوایانەی رۆژگاری تۆ پێغەمبەر ﷺ ئەی موحەممەد! لە عینادیی و کەللەڕەقیی و سەرەخەریی و نەسەلەماندندا گەیشتوونە لووتکە، تەنانەت ئەگەر پارچەیەک لە ئاسمانیشیان بەسەردا بەربێتەوە، دانی پێداناهێنن و دەڵێن: ئەوە هەورە کەڵەکە بووە لەسەر یەک.

٢)- ﴿فَذَرْهُمْ﴾، مادام حاڵیان وایە وازیان لێ بێنە، ئەم (ف)ە، (**فَاءُ التَّفْرِيع**)ە، یانی: ئنجا کە ئەوان حاڵیان وایە، وازیان لێ بێنە و لێیان گەڕێ، (**فَذَرْهُمْ**): (**فَدَعْهُم**)، (**فاتركهم**) وشەی (**ذَرْ**)، تەنیا حاڵەتی کرداری فەرمانیی هاتوە وەک ئێرە و حاڵەتی کرداری ئێستاش: (**أمْر وَمُضَارِع**)ی هاتوون، بەڵام ڕابردوو (**مَاضِي**)ی نەهاتوە، (**مضارع**) یش وەک: ﴿وَيَذَرُهُمْ فِى طُغْيَٰنِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١٨٦﴾﴾ **الأعراف**، لێیان دەگەڕێ و وازیان لێ دێنێ.

٣)- ﴿حَتَّىٰ يُلَٰقُوا۟ يَوْمَهُمُ ٱلَّذِى فِيهِ يُصْعَقُونَ﴾، هەتا تووشی ئەو رۆژەیان دەبن کە تێیدا لە هۆش خۆیان دەچن، (**يُلَاقُوا**)، خوێندراویشەتەوە: (**حَتَّى يَلْقَوا**)، یانی: تووشی دەبن، (**يُلَاقُوا**) لەسەر کێشی (**مُفَاعَلة**)یە، واتە: پێکدەگەن، تاکو تووشی ئەو رۆژەیان دەبن، یاخود: بەو رۆژەیان دەگەن ﴿ٱلَّذِى فِيهِ يُصْعَقُونَ﴾، ئەوەی تێیدا لە هۆش خۆیان دەچن، یاخود تێیدا دەمرن، چونکە (**صَعْق**)، بە مانای مردن (**إغْمَاء**) دێ و بە مانای (**مَوْت**)یش دێ.

کە دەفەرموێ: (**فَذَرْهُمْ**)، لێیان گەڕێ، وازیان لێ بێنە، واتایەکەی چەند ئەگەرێکی هەن:

یەکەم: لێیان گەڕێ کە داوات لێ دەکەن، نیشانەو موعجیزەیەک وەک پێغەمبەرانی پێشوویان بۆ بێنی، گوێیان پێ مەدە، بایەخیان بکە.

دووەم: واز لە شەڕە قسەو مشتومڕ بێنە لەگەڵیان.

سێیەم: ئەمە هەڕەشەکردنە لێیان، یانی: لێیان گەڕێ و وازیان لێ بێنە، داخۆ دوایی چییان پێ دەکەین؟

هەر سێ واتایەکە هەن و، هەر سێکیشیان پێکەوە نەگونجاو نین و، دەگونجێ لە یەک کاتدا هەر سێکیان مەبەست بن:

أ- لێیانگەڕێ کە داوای نیشانەو موعجیزەی وەک هی پێغەمبەرانی پێشووت لێدەکەن، وازیان لێبێنەو گوێیان بۆ مەگرە، موعجیزەی و بەڵگەی تۆ بەس ئەم قورئانەیە، چونکە موعجیزەی پیغەمبەرانی پێشوو (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) گونجاو بووە، لەگەڵ ئاستی فیکریی گەلانی ڕابردوودا، هەروەها تەنیا پەیوەست بووە بە ڕۆژگاری ئەو پێغەمبەرەوە کە بوویەتی، بەڵام بە وەفاتکردنی پێغەمبەرەکە، موعجیزەکەشی ڕۆیشتوە، بەڵام تۆ تەنیا پێغەمبەری ئەو کۆمەڵگەو ڕۆژگارەی خۆت نی، بەڵکو هی هەموو مرۆڤایەتیی بە پانتایی زەمین و بە درێژایی زەمان، بۆیە دەبێ شتێک موعجیزەو بەڵگەی تۆبێ، بمێنێتەوە، ئەویش موعجیزەیەکی فیکریی و عیلمییە، کە فەرمایشتی خوایەو، لە هەمان کاتدا بەرنامەشتەو موعجیزەشتە، بۆیە گوێ بەو داواکارییانەیان مەدە.

ب- زۆر لەگەڵیان پێدا مەچۆ و مشتومڕیان زۆر لەگەڵدا مەکە، دیارە ئەوانە هەر نایانەوێ بڕوابێنن و پەکیان لەسەر ئیقناعکردن و تێگەیاندن نەکەوتوە، قەناعەت هێنانی پێش بیرکردنەوە، ڕێی لێگرتوون بڕوا بێنن، وەک پێشتریش فەرمووی: ﴿ بَل لَّا يُؤْمِنُونَ ﴾، نایانەوێ بڕوا بێنن.

ج- ئەوە جۆرێکە لە هەڕەشە لێیان، لە هەمان کاتدا کە تۆ لێیان دەگەڕێی، بزانە چییان بەسەر دێ، هەر لە خودی ئایەتەکەشدا هاتوە: ﴿ فَذَرْهُمْ حَتَّىٰ يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِي فِيهِ يُصْعَقُونَ ﴾، لێیان گەڕێ هەتا تووشی ئەو ڕۆژەیان دێن، کە تێیدا لە هۆش خۆیان دەچن، یاخود دەمرن.

٤)- ﴿ يَوْمَ لَا يُغْنِي عَنْهُمْ كَيْدُهُمْ شَيْـًٔا ﴾، ئەو ڕۆژەی پیلان و فێڵەکەیان هیچ سوودیان پێ ناگەیەنێ و هیچ دادیان نادات، (الإغْنَاءُ: جَعْلُ الغَيْرِ غَنِيًّا)، (إغْنَاء): ئەوەیە بەرانبەرەکە، ئەوی دیکە بێ نیازو دەوڵەمەند بکرێ، دەگوترێ: (أَغْنَى عَنْهُ: قَامَ مَقَامَهُ فِي دَفْعِ حَاجَةٍ كَانَ حَقَّهُ أَنْ يَقُومَ بِهَا)، (أَغْنَى عَنْهُ) واتە: چووە شوێنی ئەو لە جێبەجێ کردنی پێویستییەکدا کە هەق بوو جێبەجێی بکات، بەڵام ئەو لەجیاتی وی جێبەجێی کرد.

کە دەفەرموێ: ﴿ يَوْمَ لَا يُغْنِي عَنْهُمْ كَيْدُهُمْ شَيْـًٔا ﴾، ئەو ڕۆژەی پیلان و فێڵەکەیان هیچ سوودێکیان پێ ناگەیەنێ، هەڵبەتە لە دنیادا بێبڕوایان دەتوانن فێڵ بکەن و پێلان بگێڕن و لە پیلان و فێڵەکەیان بەهرەمەند بن، بەڵام ئەوە تەنیا لە چوارچێوەی ژیانی دنیادایە، کە شوێنی تاقیکردنەوەیەو لە ڕۆژی دوایی دا، ئەو پیلان و فێڵ و تەڵەکەیە سوودی نیە بۆیان.

٥)- ﴿ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴾، هەروەها لە دەرەوەی خۆشیان هاوکاریی ناکرێن، یانی: نە پیلانی خۆیان بە کەڵکیان دێ و، نە جگەلە خۆشیان لە فریایان دێ، ﴿ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴾، سەریش ناخرێن، کەس دەربازیان ناکات و پشتیوانییان لێ ناکرێ.

٦)- ﴿ وَإِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُواْ عَذَابًا دُونَ ذَٰلِكَ ﴾، بە دڵنیایی بۆ ئەوانەی ستەمیان کردوە، پێش ئەوەش ئازارێک هەیە

وشەی (دُون)، چەند مانایەکی هەیە لەم ڕەوت (سیاق)ەدا:

أ- بە مانای پێش (قَبْل) دێ، (دُونَ ذَلِكَ): (قَبْلَ ذَلِكَ)، پێش ڕۆژی دواییش سزاو ئازاری دیکە بۆ ئەوان هەیە.

ب- هەروەها (دُونَ) بە مانای کەمتر (أَقَلّ)یش دێ، یانی: (أَقَلّ مِنْ ذَلِكَ)، کەمتر لە سزای ڕۆژی دواییش، سزای دیکە بۆوان هەیە لە دنیادا، یاخود لە قۆناغی بەرزەخ دا.

ج- هەروەها (دُون)، بە مانای جگەلە (غَيْر)یش دێ، واتە: جگە لە سزای ڕۆژی دوایی، سزای دیکەش بۆ ئەوان هەیە، ئنجا چ لە دنیاداو، چ لە قۆناغی بەرزەخ دا.

٧)- ﴿ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴾، بەڵام زۆربەیان نازانن، واتە: زۆربەیان نازانن کە پێش سزای قیامەتیش، سزاو ئازاری دیکە چاوەڕێیان دەکات، بۆیە فەرموویەتی: زۆربەیان نازانن، چونکە هەندێکیان کە زیاتر دووربین بوون و خاوەنی تێگەیشتنی قووڵترو وردتر بوون، ئەگەری ئەوەیان داناوە، شتیان بێتە ڕێ، بەڵکو کەمینەیەکیان هەر دڵنیابوون کە موحەممەد پێغەمبەری خوایە ﷺ، بۆیە زانیویانە ئەوەی هەواڵی پێدەداو، هەڕەشەی پێ لێیان دەکات، دێ، بەڵام زۆربەیان کە شوێنکەوتووی زلەزلەکان و لاساییکەرەوەی کوێرانەیان بوون، وەک زۆربەی خەڵکی ڕۆژگارەکان کە بە دوای تاغووتە، خۆ بە پەروەردگارزانەکان و خۆ بە پەرستراوزانەکان و خۆسەپێنەکان دەکەون و، پێشیان وایە ڕاست دەکەن، بگرە پێیان وایە هیچ کەس لەوان چاکترو ڕاسترو باشتر نیە! ئیدی دەیانپەرستن بە نەزانیی و لاساییکردنەوەی کوێرانە، بۆیە دەفەرموێ: زۆربەیان نازانن، بەڵام کەمینەیەکیان زانیویانە کە موحەممەد ﷺ ڕاست دەفەرموێ و، ئەوەی دەشیڵێ، دێتە دی، چ لە دنیاداو، چ لە ڕۆژی دوایی دا.

لە هەندێك سەرچاوەی سیرەدا هاتوە: جارێک پێغەمبەری خوا ﷺ بە لای هەندێک لە زلە زلانی قورەیشدا تێپەڕی، ئەوانیش گاڵتەیان پێکرد و قسەیان پێگوت و پێی پێکەنین، پێغەمبەریش ﷺ ڕووی تێکردن و فەرمووی: سوێند بەوەی گیانی منی بە دەستە (أَتَيْتُكُمْ بِالذَّبْحِ)، هاتووم سزای سەربڕینم بۆتان پێیە! ئەوانیش ترسان و ڕاچڵەکین و گوتیان: ئەی ئەبالقاسم تۆ هەرگیز ئینسانی نەفام نەبووی (چۆن هەڕەشەی وامان لێ دەکەی؟)، کەواتە: دەیانزانی پێغەمبەر ﷺ ڕاست دەکات و ئەوەی دەیفەرموێ، دێتە دی، هەڵبەتە زلەزلەکانیان و بڕیار بەدەستەکانیان ئەوەیان زانیوە، بەڵام خەڵکە زۆرینەکە کە بڕیار بەدەستەکان هەڵیانخەڵەتاندوون و چەواشەیان کردوون و کڵاویان لەسەر ناون، بەو قسانەی بۆ پێغەمبەریان هەڵبەستوون، کە کاهینەو، جادووگەرەو، شێتەو، شاعیرەو، لەخۆوە قسە هەڵدەبەستێ، وادیارە لە خشتەچوون و چەواشەکراون و ئەو تۆمەتانە لە بازاڕی ڕەشی ئەوان دا ساغ کراونەوە پێیان فرۆشراون! ئەگەرنا زلەزلەکان زانیویانە

کـە موحەممـەد ﷺ شایسـتەی ئـەو تۆمەتانـە نیـەو، پیاوێکـی ڕاسـتگۆیەو ئـەوەی دەیفەرمـوێ ڕێـک وایـە.

٨)- ﴿ وَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ ﴾، بۆ بڕیار و حوکمی پەروەردگاریشت خۆڕاگربە، حوکمی پەروەردگارت، لێرەدا سێ واتایان هەڵدەگرێ:

١- بۆ ئایین و بەرنامەی پەروەردگارت کە حوکمی خوایە، خۆڕاگربەو پێیەوە پەیوەست و پابەندبە.

٢- حوکمی پەروەردگارت واتە: بۆ دادوەرییکردنی پەروەردگارت، کە لە نێوان تۆ و ئەواندا، دەیکات، بۆیە تاکو کاتی ئەو دادوەرییەدێ، خۆڕاگر و چاوەڕێ بە.

٣-خۆڕاگربەبۆئەوەی‌خوا سبحانه وتعالى بڕیاری‌داوەو،ئەندازەگیریی‌بۆکردوەو،پشوودرێژو دامەزراوو نەلەخشاو بە هەتا دێتەدی.

٩)- ﴿ فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا ﴾، بە دڵنیایی تۆ بە چاوەکانی ئێمەی، واتە: تۆ لە ژێر چاودێریی ئێمە دای، (هَذَا مِنْ تَفْرِيع الْعِلَّةِ عَلَى الْمَعْلُولِ)، ئەمە لق لێکردنەوەی هۆکارە لە پەیداکراو، بۆچی خۆڕاگر بێ بۆ حوکمی پەروەردگاری؟ چونکە تۆ لە ژێر چاودێریی ئێمە دای و، لە ئەنجامی ئەوەدا کە تۆ لە ژێر چاودێریی ئێمە دای، دەبێ خۆڕاگربی، یەکێک لە ڕوونکەرەوانی قورئان، گوتوویەتی: (**لأَنَّكَ بِمَحَلِّ الْعِنَايَةِ وَالْكِلَاءَةِ مِنَّا، فَاصْبِرْ لِلأَنَّنَا نَحْنُ نَعْلَمُ مَا تُلَاقِيهِ وَمَا يُرِيدُونَهُ بِكَ، فَنَحْنُ نُجَازِيكَ عَلَى مَا تَلْقَاهُ، وَنَحْرُسُكَ مِنْ شَرِّهِمْ، وَنَنْتَقِمُ لَكَ مِنْهُمْ**)، {وەک زۆرجاران گوتوومە: هەندێک جار ئەوەی زۆربەی تەفسیرەکان دەیهێنن و، لە ڕواڵەتی ئایەتەکان وەردەگیرێ بەسەرنجدان و تێوەڕامانێک، بە پێویستی نازانم هەموو جارێ بیگێڕمەوە بۆ یەکێک لە تەفسیرەکان، چونکە جاری وا هەیە تەعبیری یەکێک لە تەفسیرەکان هەڵدەبژێرم، کە زۆربەی تەفسیرەکان هەمان ماناو مەبەست دێنن}.

کـە دەفەرمـوێ: ﴿ فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا ﴾، واتـە: بەهـۆی ئـەوەوە کـە تـۆ لە ژێـر چاودێریی ئێمـەو لـە ژێـر پارێزگاریـی ئێمـە دای، خۆڕاگـر بـە، ئێمـە ئاگامـان لـە تۆیـە، چونکـە

ئێمـە دەزانیـن تـۆ تووشـی چـی دێـی، لـە لای وانـەوەو، ئـەوەی ئـەوان دەیانـەوێ بەسـەر تـۆی بێنـن، ئێمـە دەیزانیـن، بۆیـە ئێمـە پاداشـتت دەدەینـەوە لەسـەر ئـەوەی تووشـی دێـی و، دەشـتپارێزین لـە پیلان و خراپـەی ئـەوان و، تۆڵەشـت بـۆ دەکەینـەوە لـەوان، کەواتـە: هیـچ پاساوێک نیـە بـۆ خۆڕانەگرییـت و خۆڕاگربـە.

وشـەی (**بِأَعْيُنِنـا**)، (**عَـيْن**)، بـە مانـای چـاوە (**أَعْـيُن**)، چاوەکان، کـە بەدڵنیاییـی لێرەدا مەبەست پێی چاودێرییکرن و پاراستنە، وەک چۆن لە سوورەتی (**طه**)دا، خوا ﷽ بـە مووسـای فەرمـوو: ﴿ وَلِتُصْنَعَ عَلَىٰ عَيْنِيٓ ﴿٣٩﴾ ﴾، تاکـو لەسـەر چـاوی مـن دروسـت بکرێـی، واتـە: لـە ژێـر چاودێریـی منـدا پـەروەردە ببـی و، بەخێـو بکرێـی، بـەڵام لێـرەدا خـوا بـۆ پێغەمبـەری خاتـەم فەرمـووی: ﴿ فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا ﴾، تـۆ بـە چـاوەکانی ئێمـەی، بـۆی کۆکردۆتـەوە! واتـە: زۆر ئاگامـان لـە تۆیـەو دەتپارێزیـن و چاودێرییـت دەکەیـن، ئـەم تەعبیـرە وەک ئـەوە وایـە بگوتـرێ: (**نحـن لَا نَغْفُـلُ عَنْـكَ**)، ئێمـە لـە تـۆ بـێ ئـاگا نیـن، یاخـود کـە دەگوتـرێ: (**هُـوَ بِمَـرْأًى مِنِّـي وَمَسْـمَعٍ، أَيْ لَا يَخْفَـى عَلَيَّ شَـأْنُهُ**)، واتـە: مـن دەیبینـم و دەیبیسـتم، واتـە: حاڵـی لـە مـن پەنهـان نیـە.

لێـرەدا کـە دەفەرمـوێ: ﴿ فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا ﴾، بۆچـی (**عَـيْن**)ی بـە کـۆ هێنـاوە، بـە چـاوەکانی ئێمـە؟ ئەمـە دوو واتـای هـەن:

١- بۆ تۆخکردنەوەی وێنە هێنانەوەکەیە، واتە: ئێمە بە زۆر چاوان ئاگامان لە تۆیەو چاودێریی تۆ دەکەین، وەک لە سوورەتی (**هود**)دا، خوای پەروەردگار بە نووحیشی فەرمووە: ﴿ وَٱصْنَعِ ٱلْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا ﴿٣٧﴾ ﴾، واتە: لە ژێر چاودێریی چاوەکانی ئێمەدای، یانی: لە ژێر چاودێرییەکی خەست و خۆڵی ئێمەدا کەشتییەکە دروست بکە، کەواتە: (**بِأَعْيُنِنا**) زیاتر بۆ تۆخکردنەوەی چاودێریی خوای ئاگادارو پارێزەرو ئاگا لێبوونیەتی لە پێغەمبەری خاتەم.

٢- بۆیە خوا چاوەکانی کۆکردوونەوە، چونکە ئەوەی چاودێریی کردنەکە پێیەوە پەیوەستە، جۆراو جۆرە؛ جارێک چاودێریی دەکات بۆ بەرگریی لێکردنی، جارێک

چاودێریی دەکات بۆ سەرخستنی، جارێک چاودێریی دەکات بۆ ڕێنمایی و ئامۆژگاریی کردنی، جارێک چاودێریی دەکات بۆ پاداشت دانەوەو پلە بەرزکردنەوەی و ... هتد.

١٠)- ﴿وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ﴾، بە ستاییش کردنەوەش پەروەردگارت بە پاک بگرە، کاتێک هەڵدەستی، هەڵدەستی دەگونجێ:

أ- مەبەست پێی هەڵسان بێ لە خەو، واتە: کاتێک لە شەودا بێدار دەبیەوە، پەروەردگارت بە پاک بگرەو، ستاییشیشی بکە، هەم بڵێ: (**سُبْحَانَ الله**)، هەم بڵێ: (**الحَمْدُ لله**) و وێنەی ئەوانە.

ب- یاخود (**حِيْنَ تَقُوْم**)، هەر کاتێک لە هەر کۆڕو مەجلیسێک هەڵدەستی، بەو شێوەیە یادی خوا بکە، بە پاکی بگرەو ستاییشی بکە.

١١)- ﴿وَمِنَ ٱلَّيْلِ فَسَبِّحْهُ﴾، هەروەها لە شەوگاریشدا دیسان پەروەردگارت بە پاک بگرە، هەروەها ستاییشیشی بکە.

١٢)- ﴿وَإِدْبَٰرَ ٱلنُّجُومِ﴾، لە کاتی ئاوابوونی ئەستێرەکانیشدا، بەهەمان شێوە بە پاکی بگرەو ستایشی بکە. (**إِدْبَارُ**)، بە مانای ئاوابوونە، خوێندراویشەتەوە: (**أَدْبَارُ النُّجُومِ**)، لە پشت ئەستێرەکانەوە، (**أَدْبَارُ**)، کۆی (**دُبُرْ**)ە، واتە: پشت ئەستێرەکان کە ئاوا دەبن، (**إِدْبَارُ**)یش، واتە: لەگەڵ ئاوابوونی ئەستێرەکاندا، یان دوای ئاوابوونی ئەستێرەکان، کە مەبەست پێی بەرەبەیانە.

کە دەفەرموێ: ﴿وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ﴾، هەروەها دوایی دەفەرموێ: ﴿وَمِنَ ٱلَّيْلِ فَسَبِّحْهُ﴾، (**التَّسْبِيحُ: التَّنْزِيهُ، وَالْمُرَادُ مَا يَدُلُّ عَلَيْهِ مِنْ قَوْلٍ، وَأَشْهَرُ ذَلِكَ هُوَ قَوْلُ: «سُبْحَانَ اللَّهِ» وَمَا يُرَادِفُهُ مِنَ الْأَلْفَاظِ، وَلِذَلِكَ كَثُرَ إِطْلَاقُ التَّسْبِيحِ وَمَا يُشْتَقُّ مِنْهُ عَلَى الصَّلَوَاتِ، وَالْبَاءُ فِي قَوْلِهِ: بِحَمْدِ رَبِّكَ، لِلْمُصَاحَبَةِ جَمْعًا بَيْنَ تَعْظِيمِ اللَّهِ بِالتَّنْزِيهِ عَنِ النَّقَائِصِ، وَبَيْنَ الثَّنَاءِ عَلَيْهِ بِأَوْصَافِ الْكَمَالِ**).

وشـەی (تَسْـبِيحُ)، واتـە: بـە پاکگرتـن کـە مەبەسـت پێـی هـەر قسـەیەکە ئـەوە بگەیەنـێ، کـە ناودارتریـن قسـە لـەو بـارەوە بریتیـە لـە: (سُبْحَانَ اللَّـهِ)، {هەروەهـا بۆ ستاییشـکردنی خـوا بریتیـە لـە (الحَمْدُ اللَّـهِ)،} هەروەهـا هـەر بێژەیـەک ئـەو واتایانـە بگەیەنـێ، بۆیـەش وشـەی (تَسْـبِيح)و ئـەوەی لـە (تَسْـبِيح)، دادەتـاشرێ، بەکارهێـنراوە بـۆ نوێـژ و مەبەسـت پێـی نوێـژە {چونکـە لـە نوێـژدا هـەم خـوا بـە پـاک دەگیـرێ، هـەم خـوا سـتاییش دەکـرێ} پیتـی (ب)، کـە لەسـەر (بِحَمْـدِ رَبِّـكَ)، دانـراوە، بـۆ هاوەڵایەتییـە و بـۆ کۆکردنەوەیـە لـە نێـوان بـە مەزنگرتنـی خـوادا بەهـۆی بـە پاکگرتنیـەوە، لـە سـەرجەم کـەم و کوڕییـان و، ستاییشـکردنی بـە سـیفەتە تێـرو تـەواوەکانی.

کـە دەفەرمـوێ: (حِينَ تَقُـومُ)، واتـە: (وَقْـتَ الْهُبُـوبِ مِنَ النَّوْمِ)، لـە کاتی لـە خـەو هەڵسـاندا، ئەویـش کاتێکـە مـرۆڤ تێیـدا ڕووبـەڕووی کارەکانی ڕۆژ دەبێتـەوەو، ئـەو حاڵەتانـەی پێویسـتییان بەخۆڕاگریـی و پشـوو درێژیـی دەکات، دووبـارە دەبنـەوە، بۆیـە لـەو کاتانـەدا مـرۆڤ پێویسـتیی بـەوە هەیـە کـە زیاتـر خـوا بـە پـاک بگـرێ و ستاییشیشـی بـکات، تاکـو تواناو وزەیەکـی ڕووحیـی زیاتـری هەبـێ و، ئـەو یـادی خـواو بـە پاکگرتـن و سـتاییش کـردنی خـوا، بـۆی ببێتـە داینەمۆیـەک و سـەرچاوەی وزە بـۆ خۆڕاگریـی لەسـەر ئـەو شـتانەی لـە ڕۆژدا دێنـە ڕێـی.

﴿ وَمِنَ ٱلَّيۡلِ ﴾، چونکـە (مـن)ی بەشـێک (تبعیـض)ی لـە سـەرە، یـانی: لـە بەشـێک لـە شەوگاریشـدا خـوا بـە پـاک بگـرە، چ هـەر (سُـبْحَانَ اللـه وَالحَمْـدُ للـه)، بگوتـرێ، چ مەبەسـت پێـی نوێـژ بـێ، کـە (تَسْـبيْحُ تحميد)یشـی تێدایـەو، واش پێدەچـی هـی دووەم مەبەسـت بـێ.

﴿ وَإِدۡبَٰرَ ٱلنُّجُومِ ﴾، (الإِدْبَـارُ: رُجُـوعُ الـشَّيْءِ مِـنْ حَيْـثُ جَـاءَ، لِأَنَّـهُ يَنْقَلِـبُ إِلَى جِهَـةِ الدُّبُـرِ، أَيِ الظَّهْـرِ، وَإِدْبَـارُ النُّجُـومِ: سُـقُوطُ طَوَالِعهَـا، فَإِطْـلَاقُ الْإِدْبَـارِ هُنَـا مَجَـازٌ فِي الْمُفَارَقَـةِ وَالْمُزَايَلَـةِ، أَيْ عِنْـدَ احْتِجَـابِ النُّجُـومِ)، (إِدْبَارُ) گەڕانـەوەی شـتێکە بـۆ شـوێنی

لێوەهاتنی، لێردا پشت هەڵکردنی ئەستێرەکان، بە مەجاز بەکارهێنراوە بۆ دوورکەوتنەوەیان و ون بوونیان، واتە: لە کاتێک دا ئەستێرەکان پەنهان دەبن.

ئەستێرەکان کەنگێ پەنهان دەبن؟ کاتێک کە خۆر هەڵدێ، ئەگەرنا ئەستێرەکان هەر لە شوێنی خۆیانن، کە دەگوترێ ئەستێرە ئاوابوون واتە: تیشکیان بەدەرەوە نەما، لەبەر ئەوەی تیشکی خۆر دنیا ڕووناک دەکاتەوەو، ناگونجێ تیشکی ئەستێرەکان کە بێهێزترە لە هی خۆر، بۆ ئێمە ببینرێ.

کۆتایی ئەم دەرسەش بەم دوو فەرمایشتەی پێغەمبەری خوا ﷺ دێنین:

١- {كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِآخِرَةٍ إِذَا قَامَ مِنَ الْمَجْلِسِ يَقُولُ: سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لا إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ} (أخرجه أبو داود: ٤٨٥٩، والنسائي في «عمل اليوم والليلة»: ٤٢٦، وَصَحَّحَهُ الحَاكِم، وَوَافَقَهُ الذَّهبي).

واتە: پێغەمبەر ﷺ کە لە کۆتایی کۆڕو مەجلیسدا هەڵدەستا دەیفەرموو: (**سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ**)، ئەی خوایە! تۆ بە پاک دەگرم و ستاییشت دەکەم، (**أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ**)، شایەدیی دەدەم جگە لە تۆ هیچ پەرستراوێک نیە، (**أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ**)، داوای لێبوردنت لێدەکەم و بۆ لای تۆ دەگەڕێمەوە.

لە کۆتایی هەر مەجلیسێکدا پێغەمبەر ﷺ ئەو زیکرەی دەفەرموو.

٢- پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: {مَنْ جَلَسَ فِي مَجْلِسٍ فَكَثُرَ فِيهِ لَغَطُهُ، فَقَالَ قَبْلَ أَنْ يَقُومَ مِنْ مَجْلِسِهِ: سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ، إِلَّا غُفِرَ لَهُ مَا كَانَ فِي مَجْلِسِهِ ذَلِكَ} (أخرجه أبو داوود: ٤٨٥٨، والترمذي: ٣٤٣٣، إسناده صحيح).

واتە: هەر کەسێک لە کۆڕو مەجلیسێکدا دابنیشێ، قسەی جۆراو جۆری تێدا بکرێ، {قسەی باش و خراپ، تێکەڵ بکرێن} پێش ئەوەی هەڵبستێ بڵێ: (**سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لا إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ**)، ئەم زیکرە

بخوێنێ کە پێشتر ناماژەمان کرد، ئەوە مسۆگەر هەرچی لەو کۆڕو مەجلیسەیدا بووە، لە قسەیەک کە خراپەو، بیستوویەتی، یان خۆی کردوویەتی و لە دەمی دەرچووە، لێی دەبوردرێ و چاوپۆشیی لێ دەکرێ.

ئێمەش لێرەدا دوای ستاییشکردنی شایستە بۆ خوا ﷻ، کۆتایی بەم دەرسەمان دێنین و، کۆتایی بە تەفسیری سوورەتی (**الطور**)یش دێنین، خوا بە لوتف و کەرەمی خۆی یارمەتیمان بدات، زیاتر لەو فەرمایشتە بەرزو بێ وێنەیەی تێبگەین و، بە هۆیەوە پێبگەین، خوا بۆمان ئاسان بکات کە کۆمەڵگەو دەوروبەری خۆشمان تێبگەیەنین و پێ بگەیەنین، بەو فەرمایشتە موبارەک و پڕ پیت و پێزەی خوا **سبحانه وتعالى**.

سُبحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

تەفسیری سوورەتی

النَّجْمِ

دەستپێک

بەڕێـــزان!

ئەمـڕۆ کـە ڕۆژی (٢٨)ی (رجـب)ی سـاڵی (١٤٤١)ی کۆچییـە، بەرانبـەر: (٢٠٢٠/٣/٢٣)ی زایینـی، بـە پشـتیوانیی خـوای پـەروەردگارو، ئاسـانکاریی خـوای بەخشـش و بەزەیـی بـێ سـنوور، لـە شـاری هەولێـر دەسـتدەکەین بـە تەفسـیری سـوورەتی (النجـم)، سـەرەتاش پێناسـەو نێوەڕۆکـی ئـەم سـوورەتە موبارەکـە دەخەینـەڕوو، لـە حـەوت (٧) بڕگـەدا.

پێناسە سوورەتی (النجم) و بابەتەکانی

یەکەم: ناوی ئەم سوورەتە:

ئـەم سـوورەتە هـەر بـە نـاوی (سـورة النَّجْـم)، هەروەهـا بـە (النَّجْـم) نـاسراوە، وەک لـەم دەقانـەوە دیـارە:

١- {عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ، سَجَدَ بِالنَّجْمِ، وَسَجَدَ مَعَهُ الْمُسْلِمُونَ وَالْمُشْرِكُونَ وَالْجِنُّ وَالْإِنْسُ} (أخرجه البخاري: ١٠٧١، والترمذي: ٥٧٥، وابن حبان: ٢٧٦٣، والبيهقي فـي الكبرى: ٣٥٢٧، والطبراني في الكبير: ١١٨٦٦).

واتـە: عەبدوڵڵای کـوڕی عەبباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، دەڵـێ: پێغەمبەری خوا ﷺ سـوورەتی (النَّجْـمِ)ی خوێنـدو کڕنووشـی تێـدا بـرد، مسـوڵمانان و هاوبـەش بـۆ خـوا دانـەران و جینـن و ئینـس، (هەمـوو ئەوانـەی ئامـادە بـوون لـەوێ، کڕنووشـیان بـرد، بەهـۆی کڕنـووش بردنەکەی پێغەمبـەرەوە ﷺ).

٢- {عَنْ عَبْدِ اللهِ بنِ مَسعودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ، قَرَأَ سُورَةَ النَّجْمِ، فَسَجَدَ لَهَا، فَمَا بَقِيَ أَحَدٌ فِي الْقَوْمِ إِلاَّ سَجَدَ، أَخَذَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ كَفًّا مِنْ حَصْبَاءَ، أَوْ تُرَابٍ فَرَفَعَهُ إِلَى وَجْهِهِ وَقَالَ: يَكْفِينِي هَذَا، «قَالَ عَبْدُ اللَّهِ: فَلَقَدْ رَأَيْتُهُ بَعْدُ قُتِلَ كَافِرًا} (أخرجه البخاري: ١٠٦٧، ومسلم: ٥٧٦).

واتـە: عەبدوڵڵای کوڕی مەسـعوود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ گێڕاویەتەوە، کـە پێغەمبەری خوا ﷺ سـوورەتی نەجمـی خوێنـدوەو سـەجدەی بـۆ بـردوە، هیـچ کـەس نەمـا، لـەو خەڵکـەی لـەوێ بـوون، مەگـەر سـەجدەی بـرد، پیاوێـک لـە خەڵکەکـە، (لـە ڕیوایـەتی دیکـەدا هاتـوە، دەڵـێ: لەبـەر ئـەوەی زۆر زەبـەلاح و بەکەلـەش بـوو)، نەیتـوانی و چنگـە چەوێـک یاخـود چنگـە گڵێکـی هەڵگـرت و بـەرزی کـردەوە بـۆ لای نێوچـەوانی خـۆی، سـەری وێکـردو گوتـی: ئـەوە بـۆ مـن بەسـە، عەبدوڵـڵا دەڵـێ: دوایـی ئـەو کابرایـەم بینـی بـە کافرێتیـی کـوژرا.

لـە ڕیوایـەتی دیکـەدا هاتـوە وەک (القرطبي)، هێناویـەتی دەڵـێ: پیاوەکـە نـاوی (أُمَيَّةُ بْـنُ خَلَـفٍ) بـوو، لـە جەنگـی بـەدردا لەگـەڵ کـوژراوەکانی هاوبـەش بـۆ خـوا دانـەران بـوو، لـە حەفتـا کوژراوەکـە بـوو.

٣-(عَنْ زَيْدِ بْنَ ثَابِتٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، أَنَّهُ قَرَأَ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ سُورَةَ النَّجْم: ﴿وَٱلنَّجْمِ إِذَا هَوَىٰ ١﴾، فَلَمْ يَسْجُدْ فِيهَا)، (أخرجه البخاري: ١٠٧٢، مسلم: ٥٧٧).

واتـە: زەیـدی کوڕی سـابیت رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، دەڵـێ: سـوورەتی: ﴿وَٱلنَّجْمِ إِذَا هَوَىٰ ١﴾ی بەسـەر پێغەمبـەری خـوادا ﷺ خوێنـد، کڕنووشـی نەبـرد.

کەواتـە: دەشـگونجێ کڕنـووش نەبـردرێ، ئنجـا ئایـا ئـەوە تایبەتـە بـەم سـوورەتەوە، یاخـود بـە نسـبەت شـوێنەکانی دیکەشـەوە هەروایـە؟ چونکـە ئێمە لـە کۆتایی سـوورەتی (الأعـراف)دا، باسـێکمان کـرد لـە بـارەی کڕنـووش بردنـەکانی قورئـان خوێندنـەوە، کـە زانایـان هەندێکیـان بەواجبیـان دانـاوەو، هەندێکیـان بـە شـتێکی پەسـندو باشـیان دانـاوە، بەگشـتیی لـەو شـوێنانەدا کـە لـە قورئانـدا هاتـوون و، زانایـان لـە بـارەی ژمارەی

شوێنەکانیشـەوە، دیسـان مشـتومڕیان هەیـە، هەندێـک کەمـترو هەندێـک زیاتـران دەڵێـن، کڕنـووش بردنەکـەش بـەڕای هەمـووان بـەلای کەمەوە شـتێکی پەسـەندو باشـە، بـەڵام مسـوڵمان پابەنـد نیـە، حەتمـەن کڕنـووش بـەرێ، ئنجـا تەنانـەت لەسـەر ئـەو ڕایـەش کـە واجبـە کڕنـووش بـبردرێ، ئەگـەر مـرۆڤ بـۆی نەگونجـا، دەکـرێ ئامـاژە بـکات، وەک ڕای هەندێـک لـە زانایـان، یاخـود ببوێـردرێ و چاوپۆشـیی لـێ دەکـرێ، مـادام بـۆی نەگونجـێ، چونکـە خـوا زیـاد لـە توانـا پێویسـت نـاکات.

دووەم: کات و شوێنی دابەزینی:

ئـەم سـووڕەتە موبارەکـە بـە یەکدەنگیـی هەمـوو زانایـان سـووڕەتێکی مەککەییـە، وەک **(السیوطي)** لـە **(الدرّ المنثور)**دا[1]، لـە هـەر کام لـە عەبدوڵـڵای کـوڕی عەبباس و عەبدوڵـڵای کـوڕی زوبەیـرەوە (خـوا لـە خۆیـان و بابیـان ڕازی بـێ)، هێناویـەتی و، **(السیوطي)** ئـەو گێـڕدراوەشی پاڵداوەتـە لای **(ابـن مردویـه)**.

ئنجـا بەپێـی ئـەوەش کـە زانایـان ژمـارە (٢٢)، یـان (٢٣)یـان بـۆ دانـاوە، لـە ڕیزبەندیـی دابەزینـدا، وەک دوایـی باسـی دەکەیـن، وا پێدەچـێ ئـەم سـووڕەتە لـە نێـوان سـاڵانی چـوارو پێنجـی پێغەمبەرایەتییـدا دابەزیبـێ، کـە ئەمـەش ئیشـکالێکی گـەورە بـۆ مێـژووی بـاوی سـەفەری شـەوڕۆو بەرزبوونـەوە **(الإسراء والعـروج)**، کـە بـە **(المعـراج)**، زیاتـر هاتـوە، پەیـدا دەکات، چونکـە مێـژووی بـاوی سـەفەری شـەوڕۆو بەرزبوونـەوە:

أ- هەندێک دەڵێن: ساڵی دەیەمی پێغەمبەرایەتیی بووە.

ب- هەندێک دەڵێن: ساڵی یازدەیەم بووە.

ج- هەندێک دەڵێن: ساڵی دوازدەیەم بووە.

---

(١) ج٧، ص٦٣٩.

ئیشـکالێکی گـەورە بـۆ ئـەو ڕایـە دروسـت دەبـێ، بـەڵام ئـەوە هەڵدەگریـن و دوایـی لـەو بـارەوە کورتـە باسـێک دەکەیـن و، لـە نێویـدا باسـی ئـەم مەسـەلەیەش دەکەیـن.

سێیەم: ژمارەی ئایەتەکانی ئەم سوورەتە:

ژمـارەی ئایەتـەکانی بـە (٦١)و، هەندێـک بـە (٦٢)، دایاننـاوە، بـەڵام زیاتـر ژمـارە (٦٢)یـان تەبەننیـی کـردوە، لـەو موصحەفانـەی لەبـەر دەسـتی ئێمـەدا هـەن، بـەڵام ئەگـەر ژمـارە (٦١)یشـتان کەوتـە بەرچـاو، بزانـن ئەویـش هـەر سـەرژمێرێکی دیکـەی زانایانـەو، کەمیـی و زۆریـی ژمـارەی ئایەتەکانیـش، دەگەڕێتـەوە بـۆ کورتیـی و درێژیی ڕسـتەکانی قورئـان.

چوارەم: ڕیزبەندیی لە موصحەف و لە دابەزین دا:

ڕیزبەندیـی لـە موصحەفـدا ژمـارە (٥٣)یـەو، لـە دابەزینیشـدا وەک گوتمـان: ژمـارە (٢٢)، یاخـود (٢٣)ی، بـۆ دانـدراوەو، زیاتریـش ژمـارە (٢٣)یـان تەبەننیـی کـردوە، واتـە: لـە پێـش ئـەم سـوورەتە موبارەکـەدا، تەنیـا (٢٢) سـوورەتی دیکـەی قورئـان لـە مەککـە دابەزیـون، ئنجـا بەپێـی ئـەم مێـژووە بـێ، کـە واش پێدەچـێ و سرووشـتی سـوورەتەکە وا دەخـوازێ لـە سـاڵانی سـەرەتای دابەزینـی قورئانـدا بـوو بـێ، سـاڵانی سـێ و چـوارو پێنـج و ئـەو دەوروبـەرە، ئەمـە ئیشـکالێک دروسـت دەکات، بـۆ ئـەو مێـژووە باوەی بۆ سـەفەری شـەوڕۆو بەرزبوونەوەی پێغەمبـەر ﷺ **(الإسراء والمعراج)** دانـراوە، کـە لـە نێـوان سـاڵی دە تاکـو سـاڵی دوازدەیـەم (١٠ - ١٢)ی پێـش کۆچکـردنی پێغەمبـەر دایـە.

پێنجەم: نێوەڕۆکی:

ئـەم سـووڕەتەش، وەک سـەرجەم قورئـانی مەککەیـی بـە گشـتیی، هەرسـێک تـەوەری سـەرەکیی ئیـمانی گرتوونـە خـۆی:

أ- خواناسیی و تەنیا خواپەرستیی.

ب- پێغەمبەرایەتیی و وەحیی، بە تایبەت پێغەمبەرایەتیی موحەممەد ﷺ و، وەحیی بۆ کرانی و باسی قورئان.

ج- ڕۆژی دوایی و سزاو پاداشت و، بەهەشت و دۆزەخ، بەڵام ئەوەی زیاتر لەم سووڕەتە موبارەکەدا جەختی لەسەر کراوەتەوە، هەردوو تەوەری خوا بەیەکگرتن و ڕاستیی موحەممەدن ﷺ لە پێغەمبەرایەتیی و لە سروش بۆکرانیدا، بە تایبەت لەم سووڕەتەدا، هێرشێکی توندو خەست و خۆڵ کراوەتە سەر بتپەرستیی، بە تایبەت پەرستنی فریشتان و، گومانی سەیرو سەمەرە پێبردنیان.

هەڵبەتـە لـەم سـووڕەتەدا جگـە لـەو سـێ تـەوەرەی باسـمانکردن، کۆمەڵێـک ڕێنمایـی گـەورەو گرنگیـش هاتـوون، لـە بـواری بووناسـیی و فیکـرو عەقیـدەی ئیسـلامیی داو، ئاماژەیەکـی کورتیـش بـە فەوتێـنرانی کۆمەڵێـک لـە گـەلانی یاخیـی کـراوە.

شەشەم: تایبەتمەندییەکانی:

ئێمە پێنج تایبەتمەندییمان بۆ ئەم سووڕەتە موبارەکە هێناون:

١- تەنیا لەم سووڕەتەدا باسی بەرزبوونەوەی پێغەمبەر کراوە، کە ناوی **(معراج)**ی، بۆ بەکارهێنراوە لە سەرچاوە ئیسلامییەکاندا، بەڵام **(معراج)**، **(آلة العروج)**، ئامرازی پێ بەرزبوونەوەیەو، لە ئەصڵدا دەبوو گوترابایە: **(الإسراء والعروج)**، شەوڕۆو بەرزبوونەوە، ئەویش لە حەوت ئایەت، ئایەتەکانی: (١٢ - ١٨)دا، باسکراوەو، تەنیا

لەم سووڕەتەشدا باسی ئەوە کراوە، چونکە لە سووڕەتی (الإسراء)دا، تەنیا باسی شەوڕۆ (إسراء)ی پێغەمبەر کراوە لە مزگەوتی حەڕامەوە بۆ مزگەوتی ئەقصا، باسی بەرزبوونەوەی پێغەمبەریش بۆ ئاسمانەکان و تاکو لای درەختی کۆتایی (سدرة المنتهى)، تەنیا لەم سووڕەتەدا هاتوە، لە ئایەتەکانی: (١٢ - ١٨) دا.

٢- وردەکاریی چۆنیەتیی وەحیی ناردنی خوا بۆ پێغەمبەر لە ڕێی جیبریلەوە، تەنیا لەم سووڕەتەدا باسکراوە، هەڵبەتە لە سووڕەتی (التکویر)و، سووڕەتی (الشعراء)دا، باسی ئەوە کراوە، کە جیبریل قورئانی دابەزاندۆتە سەر دڵی پێغەمبەر ﷺ، بەڵام ئەو وردەکارییەی لەم سووڕەتەدا هاتوە، وەک دوایی باسی دەکەین، لە هیچ کام لە شوێنەکانی دیکەی قورئاندا نەهاتوە، ئەویش لە ئایەتەکانی: (٣ - ١١)دا.

٣- ناوی سێ بتە سەرەکییەکەی گەلی عەرەب، تەنیا لەم سووڕەتەدا هاتوە: (ٱللَّٰتَ، وَٱلْعُزَّىٰ، وَمَنَوٰةَ).

٤- تەنیا لەم سووڕەتەدا، ئەو دوازدە ڕاستییە کە صوحوفی ئیبراهیم و مووسا خستوویاننەڕوو، باسکراون، کە لە ئایەتەکانی: (٣٨ - ٥٤)دا، خراونەڕوو، خوا ﷽ فەرموویەتی: ئەو ڕاستییانە - کە دوازدە ڕاستی گەورەو گرنگن - لە هەر کام لە صوحوفی ئیبراهیم و صوحوفی مووسادا، صەڵات و سەلامی خوا لەسەر ئیبراهیم و مووسا بێ، هاتوون.

٥- چەند وشەیەک تەنیا لەم سووڕەتەدا هاتوون، هەڵبەتە زیاتر ئەوانەی زەق بوون، هێناومن، ئەگەرنا زیاتریش هەن:

١- ﴿وَمَا يَنطِقُ عَنِ ٱلْهَوَىٰٓ ۝٣﴾.

٢- ﴿شَدِيدُ ٱلْقُوَىٰ ۝٥﴾.

٣- ﴿ذُو مِرَّةٍ ۝٦﴾.

٤- ﴿بِٱلْأُفُقِ ٱلْأَعْلَىٰ ۝٧﴾.

٥- ﴿قَابَ قَوْسَيْنِ ۝٩﴾.

٦- ﴿سِدْرَةِ ٱلْمُنتَهَىٰ ۝١٤﴾.

٧- ﴿ٱللَّٰتَ ۝١٩﴾.

٨- ﴿وَٱلْعُزَّىٰ ۝١٩﴾.

٩- ﴿وَمَنَوٰةَ ۝٢٠﴾.

١٠- ﴿ضِيزَىٰٓ ۝٢٢﴾.

١١- ﴿ٱللَّمَمَ ۝٣٢﴾.

١٢- ﴿وَأَكْدَىٰٓ ۝٣٤﴾.

١٣- ﴿وَأَقْنَىٰ ۝٤٨﴾.

١٤- ﴿سَٰمِدُونَ ۝٦١﴾.

وەک گوتمان: وشەی دیکەش هەن، بەڵام ئەوانەم بە پێویست زانین، ئاماژەیان پێ بکەین.

حەوتەم: دابەشکردنی ئایەتەکان بۆ چەند دەرسێك:

ئێمە هەر (٦٢) ئایەتەکەی ئەم سووڕەتە موبارەکەمان بۆ سێ دەرسان دابەش کردوون:

دەرسی یەکەم: ئایەتەکانی: (١ - ١٨)، هەژدە ئایەتی سەرەتای ئەم سووڕەتە، باسی ڕاست بوونی پێغەمبەر موحەممەد ﷺ لە پێغەمبەرایەتییداو، چۆنیەتیی وەحیی بۆ نێردرانی و، باسی میعراج، بەرزبوونەوەی پێغەمبەری خوا.

دەرسی دووەم: ئایەتەکانی: (١٩ - ٣٢)، چواردە ئایەت باسی دەرخستنی پووچەڵیی بتپەرستیی و، ناڕاستیی پەرستنی فریشتان و، ڕێنمایی کردنی پێغەمبەر

ﷺ بـۆ چۆنیەتیـی مامەڵەکـردنی لەگـەڵ هاوبەشـدانەران و بێبڕوایانـداو، چەنـد بابەتێکی دیکە، بە تایبەت ئەوە کە خوا ﷻ ئاسمانەکان و زەوی هێناونەدی بـۆ ئـەوەی سـزای خراپـەکاران بـدات و، پاداشـتی چاکـەکاران بداتـەوە، چاکەکارانیـش ئەوانـەن کـە خۆیـان لـە هەرچـی گوناهـی گـەورەو ناقۆڵایـە دەپارێـزن، جگـە لـە گوناهـی گچکـەو ورد.

دەرسـی سـێیەم: کـە لـە ئایەتـەکانی: (٣٣ - ٦٢)، سی (٣٠) ئایـەتی کۆتایـی ئـەم سـوورەتە موبارەکـە، پێکـدێ، باسـی جـۆرە مرۆڤێکـی پشـوو کـورت لـە دیندارییـداو بـە گـڕو فـڕ، کـە سـەرەتا ویسـتوویەتی ڕووبکاتـە خـواو دینداریـی، بـەڵام دوایـی بـەرەو پـاش چۆتـەوەو لـێ چووەتـەوەو، سەرزەنشـتکردنی کـە ئایـا ئـاگاداری ئـەو ڕاستییانە نیـە، کـە صوحوفـی ئیبراهیـم و مووسـا گرتوویاننـە خۆیـان؟ کـە سـەرجەم دوازدە ڕاسـتیین، پاشـان هۆشـداریی دان بـە نیزیـک کەوتنـەوەی قیامـەت و، سەرزەنشـتکردنی بێبڕوایـان کـە بۆچـی مامەڵـەی جیددیـی، لەگـەڵ فەرمایشـتی خـوادا ناکـەن و، بێئـاگان؟ لـە کۆتاییـش دا فەرمـان پێکرانیـان بـە کڕنـووش بـردن بـۆ خـوا عـزو جل.

دەرسی یەکەم

پێناسەی ئەم دەرسە

بەڕێـــــزان!

ئـەم دەرسـەمان لـە هـەژدە (١٨) ئایـەتی سـەرەتای (**النجـم**) پێـک دێ، ئایەتـەکانی: (١ - ١٨)، کـە خـوای بـەرزو مـەزن لـەو هـەژدە ئایەتـەدا، سـەرەتا سـوێند بـە ئەسـتێرە دەخـوات، لـە کاتی ئاوابـوون، یاخـود کەوتنیـدا، کـە پێغەمبـەری خاتـەم موحەممـەد ﷺ نـە ڕێـی لـێ ون بـووەو نـە بـێ مـرادو بـێ ئاکامیـش بـووە، هەروەهـا لەسـەر ئـەوە کـە ئـەوەی دەیڵـێ، لـە ئـارەزووەوە نیـە، بەڵکـو وەحیـی و پەیامـی خوایـە، بۆی دەنێـردرێ، کـە مەبەسـت پێـی قوڕئانـە، چونکـە مشـتومڕ هـەر لەسـەر قوڕئـان بـووە، وەک دوایـی باسـی دەکەیـن.

پاشـان باسـی چۆنیەتیـی پەیامـی خـوا پـێ گەیەنـدرانی موحەممـەد لـە لایـەن جیبریلـەوە (**عَلَيْهِ السلام**)، باسـی ئـەوە کـراوە، وێـڕای وەسـفی جیبریـل و، جەختیـش لەسـەر ئـەوە کراوەتـەوە کـە پێغەمبـەر ﷺ لـەوەدا کـە بینیویـەتی، بـە چـاوی سـەر بینیویـەتی، عەقڵ و دڵـی بـە هەڵـەدا نەچـوون و، وێڕای جـاری یەکەمی لەسـەر زەوی، جارێکـی دیکـەش لـە ئاسـمان لـەلای درەختـی کۆتایـی جبریلـی دیـوە، کـە مەبەسـت کاتی بەرزبوونـەوەی پێغەمبـەرە ﷺ لـەو سـەفەرەدا، کـە بـە شـەوڕۆو بەرزبوونـەوە (**الإسراء والعـروج**) نـاسراوەو، لـەو سـەفەرو گەشتەشـیدا چـاوی پێغەمبـەر ﷺ نـە لایـداوەو، نـە سەرکێشـیی کـردووەو، گەلـێ لـە نیشـانە گـەورەکانی خـوای بـەرزو مـەزن و بـێ وێنـەشی بینیـون.

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

﴿وَٱلنَّجْمِ إِذَا هَوَىٰ (١) مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَىٰ (٢) وَمَا يَنطِقُ عَنِ ٱلْهَوَىٰٓ (٣) إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْىٌ يُوحَىٰ (٤) عَلَّمَهُۥ شَدِيدُ ٱلْقُوَىٰ (٥) ذُو مِرَّةٍ فَٱسْتَوَىٰ (٦) وَهُوَ بِٱلْأُفُقِ ٱلْأَعْلَىٰ (٧) ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّىٰ (٨) فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ (٩) فَأَوْحَىٰٓ إِلَىٰ عَبْدِهِۦ مَآ أَوْحَىٰ (١٠) مَا كَذَبَ ٱلْفُؤَادُ مَا رَأَىٰٓ (١١) أَفَتُمَٰرُونَهُۥ عَلَىٰ مَا يَرَىٰ (١٢) وَلَقَدْ رَءَاهُ نَزْلَةً أُخْرَىٰ (١٣) عِندَ سِدْرَةِ ٱلْمُنتَهَىٰ (١٤) عِندَهَا جَنَّةُ ٱلْمَأْوَىٰٓ (١٥) إِذْ يَغْشَى ٱلسِّدْرَةَ مَا يَغْشَىٰ (١٦) مَا زَاغَ ٱلْبَصَرُ وَمَا طَغَىٰ (١٧) لَقَدْ رَأَىٰ مِنْ ءَايَٰتِ رَبِّهِ ٱلْكُبْرَىٰٓ (١٨)﴾.

مانای دەقاودەقی ئایەتەکان

{بە ناوی خوای بە بەزەیی بەخشندە، (سوێند) بە ئەستێرە کاتێ دەکەوێ (ئاوا دەبێ) (١) هاوەڵەکەتان (موحەممەد) نە ڕێی لێ ونبووەو، نە بێمراد بووە (٢) بە ئارەزووەوەش نادوێ (٣) ئەوەی (دەیخوێنێ و) دەیڵێ: تەنیا سروش (ی خوای)ە بۆی دەنێردرێ (٤) (فریشتەیەکی) زۆر بەهێزو توانا فێری دەکات (٥) کە خاوەنی هۆش و عەقڵێکی پتەوە، ئنجا (ئەو فریشتەیە لەسەر شێوەی خۆی) ڕێک وەستا (٦) لە کاتێکدا ئەو لە ئاسۆی هەرە بەرز بوو (٧) دوایی نیزیک کەوتەوە، ئنجا شۆڕبۆوە (بۆ لای پێغەمبەر) (٨) ئنجا وەک ئەندازەی دوو کەوانە یان نزیکتریش بوو (لە پێغەمبەر) (٩) ئنجا (خوا) ئەوەی سروش کرد بۆ بەندەکەی کە سروشی کرد (١٠) عەقڵی (موحەممەد) لەوەدا کە بینی بەهەڵەدا نەچوو (١١) (ئەی بێبڕوایەکان!) ئایا لە بارەی ئەو (فریشتەی)ەوە، کە دەیبینێ، مشتومڕی لەگەڵدا دەکەن! (١٢) بە دڵنیایی جارێکی دیکەش ئەوی بینیوە (١٣) لە لای درەختی کۆتایی (١٤) کە بەهەشتی سرەوتگای (بڕوادارانی) لەلایە (١٥) کاتێک کە درەختەکەی دادەپۆشی ئەوەی دا پدەپۆشی! (١٦) چاوی (موحەممەد) بەملاولادا لای نەداو سنووریشی

نەبەزانـد ﴿١٧﴾ بـە دڵنیایـی (ژمارەیـەک) لـە نیشـانە گـەورەکانی پـەروەردگاری (لـەو سـەفەرەیدا) بینیـن ﴿١٨﴾}.

شیکردنەوەی هەندێک لە وشەکان

(وَٱلنَّجۡمِ): واتـە: ئەسـتێرە، (أَصْلُ النَّجْـمِ: الكَوْكَـبُ الطَّالِـعُ، جَمْعُـهُ نُجُـوم)، وشـەی (نَجْم)، لـە ئەصڵـدا بە ئەسـتێرەیەکی هەڵهاتـوو دەگوتـرێ و بە (نُجـوم)، کۆدەکرێتـەوە، دەگوترێ: (نَجَـمَ: طَلَـعَ)، دەرکـەوت، (نُجُومَـاً وَنَجْـمَاً)، ئەمانـە هەردووکیـان چاوگـن، (فَالْنَّجْـمُ مَصْـدَرٌ وَاسْـمٌ)، (نَجْـم)، هـەم چاوگـەو، هـەم ناویشـە، (نُجُوم)یـش دەگونجـێ چـاوگ بـێ و، دەشـگونجێ کـۆی (نَجْـم) بـێ، واتـە: ئەسـتێرەکان کـە بـە (أنْجم)یـش، کۆدەبێتـەوە.

(هَوَىٰ): (الهُـوِيُّ: سُـقُوطٌ مِـنْ عُلْـوٍ إلى سُـفْلٍ)، (هُـوي): بریتیـە لـە کەوتنـە خـوار لـە بەرزییـەوە بـۆ نزمیـی، بـەڵام (الهَـويُّ: ذَهَـابٌ فـي ارْتِفَـاع)، (هَـويّ): بریتیـە لـە بەرزبوونـەوەو ڕۆیشـتن بـەرەو بەرزیـی.

(ضَلَّ): (الضَّـلاَلُ: العـدُولُ عَـنِ الطَّرِيْـقِ المُسْـتَقِيْم وَيُضَـادُّهُ: الهِـدَايَة)، (ضَـلاَل): بریتیە لـە لادان لـە ڕێـی ڕاسـت و، هیدایـەت دژو پێچەوانەکەیـەتی، کەواتـە: هیدایـەت، واتـە: ڕێـی ڕاسـت گرتـن.

(صَاحِبُكُمْ): (الصَّاحِـبُ: المُـلاَزِمُ إنْسَـانَاً كَانَ، أو حَيْوانَـاً، أو مَكَانَـاً، أو زَمَانـاً)، (صَاحِـب): یـانی: هـاوەڵ، کەسـێک یـان شـتێک لەگـەڵ کەسـێک بـێ، مـرۆڤ بـێ، یـان ئـاژەڵ بـێ، یـان شـوێن بـێ، یاخـود کات بـێ.

دیـارە مەبەسـت لـە (صَاحِبُكُـم)، موحەممـەد پێغەمبـەری خوایـە ﷺ، ئـەو تەعبیـرەش بۆیـە بەکارهاتـوە، واتـە: ئـەو هاوەڵـەی خۆتـان کـە چاکـی دەناسـن و لـە نیزیکـەوە پێـی ئاشـنان.

(غَوَىٰ): (الغـيُّ: جَهْـلٌ عَـنِ اعْتِقَـادٍ فَاسِـدٍ)، وشـەی (غَـيّ): زانایـان بـە چەنـد واتایـەک لێکیـان داوەتەوە:

أ- هەندێکیان گوتوویانە: بریتیە لە نەزانینێک بەهۆی بڕوا پێ بوونێکی خراپەوە.

ب- هەندێک گوتوویانە: (الغَيُّ: الخَيْبَةُ): بریتیە لە بێ مرادیی و بە ئامانج نەگەیشتن.

ج- هەندێک گوتوویانە: (غَوَي: أي فَسَدَ عَيْشُهُ، غَوِيَ الفَصِيْلُ أي: بَشِمَ)، (غوي)، یانی: ژیانی تێکچوو، (غَوِيَ الفَصِيْل)، (فَصِيْل)، واتە: بەچکە حوشتر، ئەگەر شیر زۆر بخوات و گەدەی پێی تێکبچێ، ئەوەیان بۆ بەکارهێناوە، (وَيُضَادّهُ الرُّشْدُ)، ئەوەی دژو پێچەوانەی (غَيّ)یە، بریتیە لە (رُشْد)، ﴿قَد تَّبَيَّنَ ٱلرُّشۡدُ مِنَ ٱلۡغَيِّۚ ﴿٢٥٦﴾﴾ البقرة، (رُشْد)، واتە: بە ئامانج گەیشتن و بە ئاکام گەیشتن، بەڵام (غَوَايَة)، بریتیە لە بێ مرادیی و بێ ئاکامیی.

(يَنطِقُ): (النُّطْـقُ فـي التَّعَـارُفُ: الأَصْـوَاتُ المُقَطَّعَـةُ الَّتِـي يُظْهِرُهَـا اللِّسَـانُ وتَعيهَـا الآذَانُ)، (نُطـق): لـە بـاوی نێـو خەڵکـدا بریتیـە لـەو دەنگـە پچـڕ پچڕانـەی زمـان دەریـان دەخـات و گوێیـەکان لێیـان تێدەگـەن، زمانـەکان دەیانبێـژن و گوێیـەکان لێیـان تێدەگـەن.

(ٱلۡهَوَىٰٓ): (الهَـوَى: مَيْـلُ النَّفْـسِ إلى الشَّـهْوَة)، (هَـوَى): لادانی نەفسـە بـەرەو ئـارەزوو، (الهَـوَى: النَّفْـسُ المَائِلَـةُ إلى الشَّـهْوَة) (هـوى)، نەفسێکە لایـداوە بـەرەو ئـارەزوو، (لأنَّـهُ يَهْـوِي بِصَاحِبـه فـي الدُّنْيَـا إلى كُلِّ دَاهِيَـة)، لەبـەر ئـەوەی خاوەنەکەی لە دنیادا تووشـی هـەر بەڵایـەک دەکات، بەریدەداتـەوە بـۆ چاڵ و زەلـکاوی هـەر بەڵایـەک.

(وَحۡيٌ): (أَصْـلُ الوَحِـي: الإشَـارَةُ السَرِيْعَـة، قِيْـلَ: أَمْـرٌ وَحِـيٌّ، أي: سَرِيْـعٌ، وَالوَحِـيُ: الصَّـوْتُ الخَفِـي، وَالوَحِـي: صَـوْتُ الحُـلِيِّ)، وشـەی (وَحـي): لـە ئەصڵـدا بـە ئامـاژەی خێـرا دەگوتـرێ، بۆیـە گوتـراوە: (أمْـرٌ وَحِـيٌّ)، کارێکـی خێـرا، هەروەهـا بـە دەنگـی کـپ دەگوتـرێ و بـە دەنگـی خشـڵیش دەگوتـرێ، لەبـەر ئـەوەی دەنگێکـی کپـە.

(فَٱسْتَوَىٰ): (اسْتَوَى أي: اسْتِقَام وَاعْتَدَلَ)، (فَاسْتَوَى)، یانی: ڕێک وەستاو هاوسەنگ وەستاو، جوان خۆی خستە بەرچاو.

(بِٱلْأُفُقِ): (النَّاحِيَة والجَمْعُ آفَاق: النَّوَاحِي)، (أُفُقْ): بە مانای لا، کە بە (آفَاق)، کۆدەکرێتەوە: لایەکان، خوا دەفەرموێ: ﴿ سَنُرِيهِمْ ءَايَٰتِنَا فِى ٱلْآفَاقِ وَفِىٓ أَنفُسِهِمْ ﴿٥٣﴾ ﴾فصلت، واتە: نیشانەکانی خۆمانیمان پێشان دەدەین لە ئاسۆیەکاندا (لە لایەکاندا، لە گەردووندا)و لە خودی خۆشیاندا.

(دَنَا): (الدُّنُوُّ: القُرْبُ بِالذَّاتِ، أو بِالحُكْمِ، وَيُسْتَعْمَل فِي المَكَان والزَّمَانِ وَالمَنْزِلَةِ)، (دُنُو): بریتیە لە نیزیک بوونەوە، خودی ئەو شتە، نیزیک بێتەوە، یاخود بە حوکم، هەروەها بەکارهێنراوە لە شوێن و لە کاتتداو لە ڕووی پێگەوەش.

(فَتَدَلَّىٰ): (التَدَلِّي: الدُّنُو وَالإسْتِرْسَالُ، دَلَوْتُ الدَّلْو: إذَا أَخْرَجْتَهَا، أو أَرْسَلْتَهَا، وَأدْلَيْتُ الدَلْو، إذَا أرْسَلْتَهَا أو أَخْرَجْتَهَا)، (تَدَلِّي): بە مانای بەردانەوەو شۆڕبوونەوە دێ، نزیککەوتنەوەو شۆڕبوونەوە، ئەگەر لەسەرێوە شۆڕبێتەوە، (دَلْو)، واتە: دۆڵچە کە ئاویان پێ لە بیر هەڵێنجاوە، (دَلَوْتُ الدَّلْوَ)، بۆ دەرهێنانی دۆڵچەکە لە بیر، کە ئاوی پێ هەڵهێنجن و، جاری واش هەیە بۆ بەردانەوە نێو بیر، بەکارهاتوە، (أَدْلَيْتُ) یش دیسان بۆ بەردانەوەی نێو بیرەکە کە ئاوەکەی پێ هەڵهێجن و، جاری واش هەیە بۆ دەرهێنانەوەی لە بیرەکە بە ئاوەوە، بەڵام (دَلَوْتُ) زیاتر بۆ دەرهێنانی دۆڵچەکە لە بیرو (أدْلَيْتُ)، بۆ بەردانەوەی، بەکارهاتوە.

(قَابَ): (القَابُ: مَا بَيْنَ المِقْبَضِ وَالسِّيَةِ مِنَ القَوْس)، (قَوْس)، یانی: کەوان، ئنجا کەوان ئەملاو لای پێیان دەگوترێ: (سِيَة)و ئەو شوێنەی دەستی پێ دەگیرێ، پێی دەگوترێ: (مِقْبَض)، (وَتَر)یش، ژێیەکەیە کە پێی ڕاهێڵدراوە، بۆ ئەوەی تیرەکەی پێ هەڵبدرێ، کەواتە: هەر کەوانێ: دوو سیەی هەن، ئەملاو لای و (مِقْبَض)ێکی هەیە و ژێیەکیشی هەیە.

هەندێکیش گوتوویانە: ئەو لاو لای کەوان پێیان دەگوترێ: (قَابْ) و کە دەفەرموێ: (قَابَ قَوْسَيْنِ: أي قَابَي قَوْسَيْنِ)، واتە: بە ئەندازەی ئەملاو لای کەوان.

(قَوْسَيْنِ): (القَوْسُ: آلَةٌ عَلَى هَيْئَةِ هِلاَلٍ تُرْمَى بِهَا السِّهَامُ)، (قَوْس): ئامێرێکە بە شێوەی مانگی چەند شەوە، تیری پێ دەهاویشترێ و پێ هەڵدەدرێ، وشەی (قَوْس)، بە (مُذَكَّر)یش دێ، بە (مُؤَنَّث)یش دێ و بە (أَقْوَاس)، کۆدەکرێتەوەو بە (قِسِّي)یش کۆدەکرێتەوە.

(مَا كَذَبَ ٱلْفُؤَادُ مَا رَأَىٰٓ): واتە: عەقڵی، یان دڵی لەوەدا کە بینی، درۆی نەکرد، (كَذَبَ: أي أَخْبَرَ عَنِ الشَّيءِ بِخَلاَفِ مَا هُوَ عَلَيْهِ فِي الوَاقِعِ)، (كَذَبَ)، یانی: هەواڵیدا لە بارەی شتێکەوە، بە پێچەوانەی ئەوەوە کە ئەو شتە لە واقیعدا لەسەریەتی.

هەروەها (كَذَبَ)، بە مانای (أَخْطَأَ) بەهەڵەدا چوو، دێ، دەگوترێ: (كَذَبَ فُلاَنٌ فُلاَناً)، فڵانکەس لەگەڵ فڵانکەس دا درۆی کرد، واتە: هەواڵی درۆی پێدا.

(ٱلْفُؤَادُ): (الفُؤَادُ كَالْقَلْبِ)، هەندێک لە زانایان وایان لێکداوەتەوە کە (فُؤاد): بە مانای دڵ دێ، هەندێکیش دەڵێن: (فُؤاد) بە مانای عەقڵ دێ، لە قورئاندا بە زۆریی (أَفْئِدَة) دێ و، جاروباریش (فُؤاد) دێ بە تاک و، هەر بە مانای عەقڵەو، هەندێک جاری کەمیش بە مانای دڵە، عەقڵ و دڵیش لە قورئاندا هەردووکیان وەک چەقی تێگەیشتن و فامکردن و لێ وردبوونەوەو ڕامان، بەکارهاتوون.

(أَفَتُمَٰرُونَهُۥ): (المُمَارَاةُ: المُحَاجَّةُ وَالمُجَادَلَةُ)، (مماراة) بەمانای شەڕە قسەو دمبەدمەیە، ئایا ئێوە شەڕە قسە و، مشت و مڕی لەگەڵ دەکەن؟ خوێندراویشەتەوە: (أَفَتَمْرُونَهُ)، یانی: (أَفَتَجْحَدونَهُ)، ئایا نکوولیی لێدەکەن؟

(نَزْلَةً أُخْرَىٰ): (النَّزْلَةُ: المَرَّةُ مِنَ النُّزُولِ)، (نَزْلَة): بریتیە لە جارێک لە دابەزین، ﴿ وَلَقَدْ رَءَاهُ نَزْلَةً أُخْرَىٰ ﴿١٣﴾ ﴾، لە دابەزینێکی دیکەشدا پێغەمبەر ﷺ جیبریلی بینیوە.

(سِدْرَةِ ٱلْمُنتَهَىٰ): (سِـدْرَة) تاکـی (سِـدْر)ە، کـە کۆیـەو (سِـدْرَة)، تاکەکەیـەتی، (شَـجَرٌ قَلِيْـلُ الغَنَـاءِ عِنْـدَ الأَكْلِ)، (سـدرة) درەختێکـە بەرەکـەی سـوودێکی وای نیـە، کاتێـک دەخورێ، ئنجا ئەو درەختی کۆتاییەی خوا ﷻ باسـی دەکات، دەبێ شـێوەی درەختـی (سِـدْر)ی، هەبـێ و (نَبْق)یشـی، پێدەڵێـن، جـۆرە درەختێکـە گـەڵای وردەو بۆنێکـی خۆشـی هەیـە، بـەڵام دیـارە گەورەییەکـەی بـەس خـوا دەزانـێ، چەنـدە!

(جَنَّةُ ٱلْمَأْوَىٰٓ): بـە هەشـتی سرەوتـگا، (سرەوتـگا) بـۆ خـۆم دامتاشـیوە، چونکـە سرەوتـن بـە مانـای پشـوودان و ئیسـڕاحەت کردنـە، سرەوتـگاش یـانی: شـوێنی تێـدا سرەوتـن و ئیسـڕاحەت، (مَـأْوَى)، (مَصْـدَرُ: أَوَى يَـأْوِي، أوِيّـاً وَمَـأْوَى، أَوَى إلى كَـذَا: انْضَـمَّ إِلَيْـهِ)، (مَـأْوَى): چاوگـە لـە (أَوَى يَـأْوِي، أوِيّـاً)وە، هاتـوە، واتـە: پەنـای بـرد، پەنـا دەبـا، پەنـا بـردن، (مَـأْوَى)ش بـە مانـای پەنابـردن و، شـوێنی تێدا پشـوودان و تێـدا سرەوتن، دێ، (أَوَى إلى كَـذَا: انْضَـمَّ إِلَيْـهِ)، واتـە: چـوو بـۆ ئـەو شـوێنە، یاخـود پەنـای پێـبرد و تێیـدا سرەوت.

(مَازَاغَ ٱلْبَصَرُ): چـاو لای نـەدا، دیـارە (أل)ی سـەر (بَـصَر) بـۆ ناسـاندنە (أل)ی، (عَهْـدَ)ە، واتـە: چاوەکـە لای نـەدا، کـە مەبەسـت پێـی چـاوی پێغەمبـەرە ﷺ، یاخود (أل)ەکـە، (عِـوَضٌ عَـنِ الإِضَافَـة)، یـانی: (مَـا زَاغَ بَـصَرُهُ)، چـاوی وی، هـی پێغەمبەر ﷺ لای نـەدا، (الزَّيْـغُ: المَيْـلُ عَـنِ الإِسْـتِقَامَة وَالتَّزَايُـغُ: التَّمَايـلُ)، (زَيْـغ): بریتیـە لـە لادان لـە ڕاسـتییەوەو لـە خـەتی نێوەڕاسـت، بـە لای ڕاسـتدا، یـان بـە لای چەپـدا پێـی دەگوتـرێ: (زَيْـغ)، وەک لـە سـوورەتی (آل عمـران)، خـوا دەفەرمـوێ: ﴿فَأَمَّا ٱلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَٰبَهَ مِنْهُ ٧﴾، ئەوانـەی دڵیـان لادانی تێدایـە، بـە دوای ئـەو ئایەتانـە دەکـەون، کـە مانـای وێکچوویـان هـەن، نـەک مانایەکـی ڕوون و دیارییکـراو، بەڵکـو بـە دوای ئـەو ئایەتانـە دەکـەون کـە مانایـەک زیاتـر هەڵدەگـرن، (تَزَايـغ)، بـە مانـای (تَمَايـل)، واتـە: لادان دێ، بـەڵام لەسـەر کێشـی (تَفَاعُـل)ە.

(طَغَىٰ): (طَغَـوْتُ وَطَغَيْـتُ طُغْيَانـاً وَطُغْوَانـاً، وَأَطْغَـاهُ كَـذَا: حَمَلَـهُ عـلى الطُّغْيَـانِ وَذَلِـكَ تَجَـاوُزُ الحَـدِ فـي العِصْيَـان)، (طَغَـوْتُ وَطَغَيْـتُ)، هەردووکیـان واتـە: سنوورشـکێنییم

کـرد، (**طُغْیَـانَ وَطُغْوَانَ**)یـش هەردووکیـان چاوگـن، بـە مانـای سـنووربەزاندن و سـنوور شـکاندن، (**وَأَطْغَـاهُ كَـذَا**)، فـڵان شـتە وای لێکـرد، سـنوور ببەزێنـێ و سـنوور بشـکێنێ، (**حَمَلَـهُ عـلى الطُّغْیَـانِ**)، واتـە: هانیـداو وای لێکـرد، سـنوور بشـکێنێ، (**طُغْیَان**)یـش، بریتیـە لـە (**تَجَـاوُزُ الحَـدّ فـي العِصْیَـان**)، واتـە: سنوورشـکێنیی لـە سـەرپێچیی کردنـدا، سـەرپێچیکردن هـەر بـۆ خـۆی سـنوور شـکێنیە، بـەڵام کەسـێک کـە زۆر تێبپەڕێنـێ و سـنوور ببەزێنـێ، پێـی دەگوتـرێ: (**طَغَـى**).

مانای گشتیی ئایەتەکان

بـە کورتیـی و پوختیـی مانـای ئایەتـەکان دەکەیـن، لەبـەر ئـەوەی ئێمـە دوایـی کورتـە باسـێکمان هەیـە لـە بـارەی چەمـک و واتـای ئـەو ئایەتـە موبارەکانـەوەو، لـە شـیکردنەوەی ئایەتەکانیشـدا، جارێکـی دیکـە هەڵوەسـتەیان لـە بەردەمـدا دەکەیـن.

خوا بسم الله الرحمن الرحيم دەفەرموێ:(بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ)بەناوی خوای بەبەزەیی بەخشـندە، واتە:

دەستپێکردنم بە ناوی خوایە، کە ئەوەش مەبەستی ئەوەیە:

١- ئەم کارە تەنیا بۆ خوا دەکەم.

٢- ئەم کارە بە پێی شەرعی خوا دەکەم.

٣- ئەم کارە بە تواناو یارمەتیی خوای پەروەردگار دەکەم.

٤- ئەم کارە بۆ هێنانەدی ڕەزامەندیی خوا، ئەنجام دەدەم.

﴿وَٱلنَّجۡمِ إِذَا هَوَىٰ﴾، سـوێند بـە ئەسـتێرە کاتێـک ئـاوا دەبـێ، یاخـود: سـوێند بـە ئەسـتێرە کاتێـک دەکـەوێ، کـە لـە ئەنجامـی کەوتنەکەشـیدا، لەبـەر چـاوی ئێمـە ئـاوا دەبـێ، دەشـگونجێ مەبەسـت پێـی جووڵـەی ئەسـتێرەکان بـێ، یـان مەبەسـت

ئەوە بێ کە لەبەر چاوی ئێمە کاتێک خۆر هەڵدێ، ئەستێرەکان ئاوا دەبن، کە ئەستێرەکان هەر لە شوێنی خۆیانن، بەڵام ئەوە تیشکی خۆرە وا دەکات ئێمە ئەستێرەکان نەبینین، ﴿ وَٱلنَّجۡمِ إِذَا هَوَىٰ ۝١ مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمۡ وَمَا غَوَىٰ ۝٢ ﴾، سوێند بە ئەستێرە کاتێک ئاوا دەبێ، یاخود دەکەوێ، هاوەڵەکەتان، کە موحەممەدە ﷺ و لە نیزیکەوە چاکی دەناسن و پێی ئاشنان، نە گومڕا بووەو نە بێمرادیش بووە، نە ئەوەیە ڕێی لێ تێکچووبێ و، نە ئەوەشە سەرگەردان و بێ ئاکام بووبێ.

﴿ وَمَا يَنطِقُ عَنِ ٱلۡهَوَىٰٓ ﴾، لە ئارەزووەوەش قسە ناکات، واتە: ئەوەی دەیڵێ کە قورئانە، وەک گوتراوە: قسە لە گیرفانی خۆی دەرناهێنێ و لە ئارەزووەوە قسە ناکات، ئەدی چییە؟

﴿ إِنۡ هُوَ إِلَّا وَحۡيٞ يُوحَىٰ ﴾، ئەوەی دەیڵێ، تەنیا سروشێکە بۆ لای دەنێردرێ و، بۆی سروش دەکرێ.

﴿ عَلَّمَهُۥ شَدِيدُ ٱلۡقُوَىٰ ﴾، کەسێک فێری دەکات کە زۆر بەهێزە، هێزی زۆر توندە، واتە: فریشتەیەک کە زۆر بەهێزە، فێری دەکات، وەک لە سوورەتی (**التكوير**) دا، دەفەرموێ: ﴿ ذِي قُوَّةٍ عِندَ ذِي ٱلۡعَرۡشِ مَكِينٖ ﴾، خاوەن هێزێک کە لە لای خاوەن عەرش، پێگەدارو بەڕێزو حورمەتە، کە جبریلە (**عَلَيْه السَّلاَم**).

﴿ ذُو مِرَّةٖ فَٱسۡتَوَىٰ ﴾، واتە: زۆر عاقڵ و ژیرو بەهۆشە، عەقڵێکی زۆر پتەوی هەیە، یاخود ﴿ ذُو مِرَّةٖ ﴾، هەر بە مانای زۆر پتەوو بەهێزە، هەندێکیش ئاوایان لێکداوەتەوە: شێوەو دیمەنی زۆر جوانە، (**فَاسْتَوى**)، واتە: ڕێک وەستا، لە کاتێکدا خۆی پیشانی پێغەمبەردا ﷺ، واتە: هاتە سەر شێوەی ڕاستەقینەی خۆی.

﴿ وَهُوَ بِٱلۡأُفُقِ ٱلۡأَعۡلَىٰ ﴾، کە لەو کاتەدا لە ئاسۆی بەرزتر بوو، ئەمەیان باسی یەکەم خۆ پیشاندانی جیبریل دەکات بۆ پێغەمبەر ﷺ لەسەر زەوی.

﴿ ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّىٰ ﴾، دوایی نیزیک کەوتەوەو شۆڕبۆوە، خۆی وەنیزیک خست.

﴿ فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ ﴾، بـه ئەنـدازەی دوو کـەوان، یاخـود نیزیکتریـش بـوو، دوو کـەوان کـە پێکـەوە جووتکـراون، یاخـود: ﴿ قَابَ قَوْسَيْنِ ﴾، واتـە: کەوانێـک کـە ئەمـلاولای هـەن، چەنـد لێـک نزیکـن بەوجـۆرە، یاخـود: ﴿ قَابَ قَوْسَيْنِ ﴾، بـە ئەنـدازەی دوو کـەوان، ئەگـەر درێـژ بکرێـن، یـانی: دوو باسـک، یاخـود کەمتریـش لێـی نیزیـک بـۆوە، لـە پێغەمبـەری خـوا ﷺ.

﴿ فَأَوْحَىٰ إِلَىٰ عَبْدِهِۦ مَآ أَوْحَىٰ ﴾، ئنجـا (خـوا) سروشـی کـرد بـۆ لای بەندەکـەی ئـەوەی بـۆی سروشـکرد، دەشـگونجێ بلێیـن: جیبریـل سروشـی کـرد بـۆ بەنـدەی خـوا، ئـەوەی بـۆی سروشـکرد، واتـە: بـەس خـوا دەزانـێ چـی بـوو و چـۆن بـوو؟ نایەتـە وەصـف لەبـەر مەزنیـی.

﴿ مَا كَذَبَ ٱلْفُؤَادُ مَا رَأَىٰٓ ﴾، عەقڵەکـە (ی پێغەمبـەر ﷺ) هەڵـەی نەکـرد، لـەوەدا کـە بینـی، بـە هەڵـەدا نەچـوو، درۆی نەکـرد، بەڵکـو ڕێـک ئـەوەی چـاو بینیبـووی، عەقڵیـش پێـی بـاوەڕدار بـوو، یـان ئـەوەی بەچـاو بینیبـووی، عەقڵیـش پشـتگیری کـردو هەڵـەی نەکـرد، لەبـەر ئـەوەی بـەر لـەوەی بـە چـاو جیبریـل ببینـێ، بـە عەقـڵ و دڵـی جیبریلـی ناسـیبوو، پێـی ئاشـنابوو، بۆیـە عەقڵەکـەی بەهەڵـەدا نەچـوو بـوو لـەوەدا کـە بـە چـاو بینـی.

﴿ أَفَتُمَٰرُونَهُۥ عَلَىٰ مَا يَرَىٰ ﴾، ئایـا ئێـوە مشـتومڕی لەگەڵـدا دەکـەن، لەسـەر ئـەوەی دەیبینـێ، یـانی: ئایـا مشـتومڕ لەگـەڵ موحەممـەد دا ﷺ دەکـەن، لەسـەر ئـەوە کـە جیبریـل دەبینـێ؟!

﴿ وَلَقَدْ رَءَاهُ نَزْلَةً أُخْرَىٰ ﴾، بەدڵنیایـی لـە دابەزینێکـی دیکەشـدا بینیویـەتی، ﴿ عِندَ سِدْرَةِ ٱلْمُنتَهَىٰ ﴾، لـە لای درەختـی کۆتایـی، ﴿ عِندَهَا جَنَّةُ ٱلْمَأْوَىٰٓ ﴾، کـە بەهەشـتی سرەوتـگای بـڕواداران لەوێیـە، ﴿ إِذْ يَغْشَى ٱلسِّدْرَةَ مَا يَغْشَىٰ ﴾، کاتێـک ئـەوەی ئـەو درەختـە دادەپۆشـێ، کـە دایدەپۆشـێ، یـانی: شـتێک کـە وەسـف ناکـرێ.

﴿ مَا زَاغَ ٱلْبَصَرُ وَمَا طَغَىٰ ﴾، چاو، واتە: چاوی پێغەمبەر ﷺ لای نەداو سنوور شکێنییشی نەکرد، بەو شێوەیەی بۆی دیارییکرابوو، سەرنجی ئەو شتانەی دا.

﴿ لَقَدْ رَأَىٰ مِنْ ءَايَٰتِ رَبِّهِ ٱلْكُبْرَىٰٓ ﴾، بە دڵنیایی لە نیشانە گەورەکانی پەروەردگاری خۆی، بینی، لەو سەفەری شەورۆییەدا، کەواتە: ئەی کافرەکان! ئێوە مشتومڕی لەگەڵدا مەکەن و شەڕە قسەی لەگەڵدا مەکەن، یاخود نکووڵیی مەکەن، چونکە خوێندراویشەتەوە: (**أَفَتَمرونه**)، یانی: (**أفَتَجحَدونه**)، ئایا نکووڵیی لێ دەکەن لەوەدا، کە دەفەرموێ: جیبریلم بینی کە فریشتەیەکەو وەحیی بۆ هێنام؟ هەڵبەتە کەسێکیش کە دەزانێ بەڵگەیە لەسەر کە نازانێ و، کەسێک کە دەبینێ، بەڵگەیە لەسەر کەسێک کە نابینێ و، هەرگیز نەدیتن و نەزانین بەڵگەنین و نەبوون، لەسەر نەبوون (**عدم العلم لایستلْزم علم العدم**).

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلەی یەکەم:

سوێند خواردنی خوا ﷻ بە ئەستێرە، لە کاتی کەوتنی، یان ئاوابوونیدا، کە موحەممەدی ئاشناو هاوەڵیان، نە گومڕایەو نە بێمرادەو، بە ئارەزووش قسە ناکات، بەڵکو لە سروشەوەیە، فریشتەیەکی خاوەن هێزی زۆرو خاوەن ژیری مەحکەم، بۆ وی چۆتە سەر شێوەی خۆی، لە کاتێکدا لە ئاسۆی هەرە بەرزدا بووە لەسەر زەوی، پاشان بۆ لای شۆڕبۆتەوەو نزیک بۆتەوەو، خوا ئەوەی مەبەستی بووە بۆ بەندەکەی خۆی ناردوەو، عەقڵەکەشی لەوەدا کە دیویەتی، بە هەڵەدا نەچووە:

خوا دەفەرموێ: ﴿وَٱلنَّجۡمِ إِذَا هَوَىٰ ١ مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمۡ وَمَا غَوَىٰ ٢ وَمَا يَنطِقُ عَنِ ٱلۡهَوَىٰٓ ٣ إِنۡ هُوَ إِلَّا وَحۡيٞ يُوحَىٰ ٤ عَلَّمَهُۥ شَدِيدُ ٱلۡقُوَىٰ ٥ ذُو مِرَّةٖ فَٱسۡتَوَىٰ ٦ وَهُوَ بِٱلۡأُفُقِ ٱلۡأَعۡلَىٰ ٧ ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّىٰ ٨ فَكَانَ قَابَ قَوۡسَيۡنِ أَوۡ أَدۡنَىٰ ٩ فَأَوۡحَىٰٓ إِلَىٰ عَبۡدِهِۦ مَآ أَوۡحَىٰ ١٠ مَا كَذَبَ ٱلۡفُؤَادُ مَا رَأَىٰٓ ١١﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە سێزدە بڕگەدا:

١)- ﴿وَٱلنَّجۡمِ إِذَا هَوَىٰ﴾، سوێند بە ئەستێرە کاتێک ئاوا دەبێ، یاخود: سوێند بە ئەستێرە کاتێک دەکەوێ، (و)ەکە، بۆ سوێند **(واو القسم)**ە، یانی: **(قَسَمًا بالنَّجْمِ)**، چونکە سێ پیت هەن، سوێندیان پێ دەخورێ: **(و، ب، ت)**، **(والله، بالله، تالله)**، لە هەمووشیان ناودارتر (و)ە، لە هەمووان زیاتر بۆ سوێند بەکاردەهێنرێ.

کەواتە: **(والنَّجْم)**، یانی: سوێند بە ئەستێرە، ئنجا **(أل)**ی سەر **(نَجْم)**یش بۆ ناساندنەو، مەبەست پێی جینسە، واتە: سوێند بە تێکڕای ئەستێران، **(إذَا هَوى)**،

لـە كاتێكـدا ئـاوا دەبـێ، (والهُـوِيُّ: السُّـقُوطُ، وأُطْلِـقَ عَـلَى غُـرُوبِ الكَوْكَـبِ)، (هُـوِي): بریتیـە لـە بەربوونـەوە، بـەڵام لێـرەدا بەكارهێـنراوە بـۆ ئاوابـوونی ئـەو ئەسـتێرەیە، ئەمـەش ئاماژەیـە بـەوە كـە ئەسـتێرەیەک نەتوانـێ بـەردەوام بـێ، لەبـەر چـاوان ون بـێ و، ئـاوا ببـێ، یاخـود جووڵـەی ببـێ، چـۆن دەیپەرسـتن؟ ئنجـا خـوا دەفەرمـوێ: سـوێند بـە ئەسـتێرە، كـە ئـاوا دەبـێ، یاخـود سـوێند بـە ئەسـتێرە، كـە دەكـەوێ.

٢)- ﴿ مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَىٰ ﴾، هاوەڵەكەتان (كە لە نیزیكەوە دەیناسن، موحەممەد ﷺ) نە گومڕا بووەو، نە بێمرادو بێ ئاكامیش بووە، بۆیەش دەفەرموێ: (صَاحِبُكُم)، هاوەڵەكەتان، چونكە لە نیزیكەوە ناسیویانەو لەگەڵی ژیاون و پێی ئاشنا بوون، ئەو موحەممەدەی ﷺ كە پێیەوە پەیوەستن و لە نیزیكەوە پێی ئاشنان، نە گومڕا بووە، (وَمَا غَوَى) نە بێمرادو بێ ئاكامیش بووە.

ڕوونكردنەوەیەك لە بارەی واتای (ضلّ) و (غوى)ەوە:

زانایـان هەموویـان لەسـەر ئـەوە یەكدەنگـن كـە (ضَـلَّ)، یانـی: (ضَـاعَ وَفُقِـدَ)، گومڕابـوو، نەمـا، ئنجـا ئەگـەر بـە (لازِم) بهێـنرێ، یانـی: ونبـوو، وەک: (ضَـلَّ فُـلانٌ)، فڵانكـەس ون بـوو، (ضَـلَّ البَعِـيْرُ)، وشـترەكە ون بـوو، بـەڵام ئەگـەر بـە تێپەركـەر (مُتَعَدِّي) بهێـنرێ وەک: (ضَلَّ فُلَانٌ الطَّرِيْقَ)، فڵانكـەس ڕێیەكـەی ون كـرد، ئـەو كاتـە بـە مانـای: ونكـردن و بـزر كـردن دێ، (مَـا ضَـلَّ صَاحِبُكُـم)، یـانی: (مَـا ضَـلَّ صَاحِبُكُـم الطَّرِيـقَ)، هاوەڵەكەتـان ڕێـی ڕاسـتی ون نەكـردوەو بـزر نەكـردوە، نـەک مەبەسـت ئـەوە بـێ: ون نەبـووە، (وَمَا غَـوَى)، بێمـرادو بـێ ئاكامیـش نەبـووە، ئنجـا لـە بـارەی مانـای (ضَـلَّ)ەوە، زانایـان هەموویـان لەسـەر ئـەوە یەكدەنگـن، كـە گوتمـان، بـەڵام لـە بـارەی (غَـوَى)وە، مـن ڕای پێنـج لـە زانایانـم هێنـاوە، كـە تەعبیـرو دارشـتنەكانیان لێـک جیـان و، هەندێـک جـار لـە ماناشـیان دا لێـک جیـان، دوایـی ڕای خۆشـم لـەو بـارەوە دەڵێـم، بەپێـی تێوەڕامانـم بـۆ قسـەی زانایـان و شـارەزایان:

یەکەم: خاوەنی (**المعجم الوسیط**)، دەڵێ: (**غَوَى يَغْوِي غَوَايَةً أي: أَمْعَنَ فِي الضَّلال**)[1]، واتە: زۆر گومڕا بوو، یانی: مانای (**غَوَى**)ی، بە زۆر گومڕا بوو و زۆر سەری لێشێوا، کردوە.

هەروەها واتایەکی دیکەشی بۆ دێنێ و دەڵێ: (**غَوَى الشَّيْطَانُ فُلَانًا أي: أَضَلَّهُ وَخَيَّبَهُ**)، واتە: شەیتان فڵانکەسی گومڕا کردو بێمراد کرد، (**خَيْبَة**) بە مانای بێ ئامانجیی و بێ ئاکامیی دێ.

دیسان واتایەکی دیکەش دێنێ و دەڵێ: (**الرَّضِيعُ أَكْثَرَ مِنَ الرَّضَاعِ حَتَّى أُتْخِمَ وفَسَدَ جَوْفُهُ**)، کۆرپە زۆری مەمکی دایکی مژی، هەتا لە خۆی زیاد بوو و، نێو هەناوی تێکچوو، واتە: لە ئەنجامی زۆر شیر خواردندا، تێکچوو، ئەوە بۆ بەچکە حوشتریشیان بەکارهێناوە (**غَوِيَ الفَصِيلُ أي: بَشِمَ**)، واتە: بەچکە حوشترەکە شیری زۆر خواردو سەرەنجام هەناوی تێکچوو.

دووەم: (**راغب الأصفهاني**) بە سێ واتایان هێناویەتی و دەڵێ:

أ- (**الغَوَايَةُ: جَهْلٌ عَنِ اعْتِقَادٍ فَاسِد**)، (**غَوَايَة**): نەزانینێکە لە بڕوا پێ بوونێکی هەڵەو خراپەوە.

ب- واتایەکی دیکە: (**غَوَى أي: خَابَ**)، واتە: پەشێمان و بێمراد بوو، بێ ئاکام بوو.

ج- واتایەکی دیکە: (**غَوَى: أي فَسَدَ عَيْشُه**)، ژیانی تێکچوو خراپ بوو.

سێیەم: (**الشوكاني**) دەڵێ: (**الغَيُّ: ضِدُّ الرُّشْدِ**)، (**غَيّ**) دژی (**رُشْد**)ە، (**رُشْد**)، ماناکەی چی بێ، (**غَيّ**) پێچەوانەکەیەتی، ئنجا دەڵێ: کە دەفەرموێ: (**وَمَا غَوَى: مَا خَابَ فِيْمَا طَلَبَ**)، لەوەدا کە داوای کردوەو بە دوایدا چووە، بێمرادو بێ ئاکام نەبووە، بۆیە دەڵێ: (**الغَيُّ: الخَيْبَةُ**)، (**غَيّ**): بە مانای بێمرادیی و بێ ئاکامیی دێ.

---

(١) المعجم الوسيط: ٦٦٧.

چوارەم: (محمد حسين الطباطبائي) له (تفسير الميزان)دا[1]، دەڵێ: (**الضَّلالُ: الخُرُوجُ وَالإنْحِرَافُ عَنِ الصِّرَاطِ المُسْتَقِيْمِ، وَالغَيُّ: خِلاَفُ الرُّشْدِ الَّذِي هُوَ إصَابَةُ الوَاقِعِ**)، واته: (ضلال): بریتیه له دەرچوون و لادان له ڕێی ڕاست، بەڵام (غَيّ): پێچەوانەی (رُشْد)ە، كه بریتیه له ئەوەی شتێک پڕ به پێستی واقیع بێ، دوایی دەڵێ: (**مَا ضَلَّ صَاحِبُكُم وَمَا غَوَى: أي لَمْ يُخْطِئْ فِي طَرِيْقِ السَّعَادَةِ، وَلاَ فـي الغَايَةِ المَطْلُوبَةِ الَّتي هِيَ السَّعَادَةُ الإنْسَانِيَة، وَهِيَ عُبُودِيَّتُه للهِ تَعَالَى**)، واته: ڕێی بەختەوەریی ون نەكردوەو به هەڵەدا نەچووە، نه له ڕێیەكەدا بەهەڵەدا چووەو، نه له ئامانجه داواكراوەكەش دا، كه بریتیه له بەختەوەریی مرۆڤایەتیی كه له بەندایەتیی دایه بۆ خوای بەرز.

پێنجەم: (ابن عاشور) دەڵێ: (**الضَّلاَلُ: عَدَمُ الإهْتِداءِ إلى الطَّرِيقِ المُوصِلِ إلى المَقْصُودِ، وَهُوَ مَجَازٌ فـي سُلُوكِ ما يُنَافِي الحَقَّ، وَالغَوايَةُ: فَسادُ الرَّأْيِ وتَعَلُّقُهُ بِالبَاطِل**)، (ضَلال): بریتیه له به ڕێ نەزانین، ڕێیەكی به ئامانج گەیەنەر، كه لێرەدا مەبەست پێی گرتنی ڕێیەكه كه پێچەوانەی هەقە، بەڵام (غَوَايَة)، {كه چاوگی (غَوَى)یە} بریتیه له تێكەیشتنی خراپ و پەیوەست بوونی به شتی ناهەقەوە.

ئەوەش كه من له كۆی قسەی زانایان بۆم دەردەكەوێ، ئاوایە:

(ضَـلال): بریتیـه لـه بـه ڕێ نەزانیـن و (غَوَايَـة) و (غَـيّ): بریتیـه لـه بێمـراد بـوون و بـێ ئاكامبـوون، واتـه: (ضَـلال) و (غَـي)، پێشـەكیی و ئەنجامـن، هەركەسـێک تووشـی (ضـلال) بـوو، تووشـی (غَوَايَة)یـش دەبـێ، لـه ئەنجامـی بـه ڕێ نەزانینـدا، مـرۆڤ بـێ ئـاكام و بێمـراد دەبـێ، هـەروەک هیدایـەت و ڕوشـدیش لـەولاوە، هـەروان، وەک لەجێـی دیكـەش دا باسـم كـردوە، كـه بەداخـەوە زۆر لـه زانایـان ئەوانـه تێكـەڵ دەكەن، (ضـلال) هـەر بـه مانـای (غَـيّ) دێنـن و (هداية)یـش، بـه مانـای (رُشْـد) دێنـن، كـه لـه ڕاسـتییدا وانیـه، (هِدَايَـة)، واتـه: بـه ڕێ زانیـن، بـەڵام (رُشْـد)، یـانی: دوای ئـەوەی بـه ڕێـت زانیـوە، ئنجـا بـه مـراد و ئـاكام بگـەی و بگەیـه ئـەو ئامانجـەی دەتـەوێ.

---

(١) ج١٩، ص٢٧.

کەواتـە: (رُشْـد)، واتـە: ئامانـج پێـکان، بـەڵام (غَوَايَـة)، واتـە: بێمرادیـی و بێئاکامیی، (ضَـلال) بـە ڕێ نەزانینــەو، (هِدَايَة)یــش بــە ڕێ زانینــە، یــانی: (ضَـلال) و (هُــدَى)، پێچەوانـەی یەکدیـن و، (غَـيّ) و (رُشْـد)یش، هـەر پێچەوانـەی یەکدیـن، (ضَـلال) و (هِدَايَـة) زیاتـر لایـەنی تیۆریـی و فیکریـی دەگرنـەوە، کـە (هِدَايَـة) بـە ڕێ زانینـەو، (ضَـلال) بـە ڕێ نەزانینـە، بـەڵام (رُشْـد) و (غَوَايَـة)، زیاتـر حاڵـەتی کردەییـن واتـە: بـە ئامانـج گەیشـتن و، بـێ ئـاکام بـوون و بێمـراد بـوون.

٣)- ﴿ وَمَا يَنطِقُ عَنِ ٱلْهَوَىٰٓ ﴾، لە ئارەزووەوە قسە ناکات و نادوێ، (الهَوَى: مَيْلُ النَّفْسِ إلى ما تُحِبُّهُ أوْ تُحِبُّ أنْ تَفْعَلَهُ، دُونَ أنْ يَقْتَضِيَهُ العَقْلُ السَّلِيم)، (هَوَى): بریتیە لە ئارەزووکردنی نەفس بۆ شتێک کە حەزی لێ دەکات، یاخود حەزی لێیەتی بیکات، بەبێ ئەوەی عەقڵی ڕاست و چاک پەسندی بکات، واتە: ئەوەی موحەممەد ﷺ بۆتان دەفەرموێ، ئەو دوان و قسەکردنەی لە ئارەزووەوە نیە.

٤)- ﴿ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْىٌ يُوحَىٰ ﴾، ئەوەی دەیبێژێ تەنیا وەحییێکە سروش دەکرێ. (إنْ): (إن النَّافِيَة)یە، یانی: (مَا هُوَ إلاَّ وَحيٌ يُوحى)، ئەوەی دەیڵێ تەنیا وەحییێکە بۆی سروش دەکرێ، پەیامێکە بۆی دەنێردرێ، ڕاناوی (هُوَ)، (عائِدٌ إلى المَنطُوقِ مِن فِعْلِ «يَنْطِقُ» كَما فـي قَوْلِهِ تَعالى: ﴿ ٱعْدِلُوا۟ هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ ﴿٨﴾ ﴾المائدة، أي: العَدْلُ المَأْخُوذُ مِن فِعْلِ: ﴿ ٱعْدِلُوا۟ ﴾)، یەکێک بۆی هەیە بڵێ: (إنْ هُوَ إلاَّ وحيٌ يُوحى)، ئەم ڕاناوی (هُوَ)، بۆچی دەچێتەوە؟ دەڵێین: دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی پەیوەندیی بە بێژراوەوە هەیە، کە فەرموویەتی: ﴿ وَمَا يَنطِقُ عَنِ ٱلْهَوَىٰٓ ﴿٣﴾ ﴾، ئەوەی لە کرداری (يَنْطِقُ) وەردەگیرێ، واتە: ئەو دوانەی وی، تەنیا وەحییە، بۆی سروش دەکرێ، ئنجا ئەمە وەک قسەی خوای بەرز وایە کە دەفەرموێ: ﴿ ٱعْدِلُوا۟ هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ ﴿٨﴾ ﴾المائدة، ڕاناوی (هُوَ)، بۆچی دەچێتەوە؟ کە دەفەرموێ: دادگەر بن ئەوە لە پارێزکارییەوە نیزیکترە، باسی عەدل نەکراوە، بەڵام ئەو عەدلەی لە (اعْدِلُوا)، وەردەگیرێ، ئەوە لە پارێزکارییەوە نیزیکترە، لێرەش (إنْ هُوَ إلاَّ وَحيٌ يُوحَى)، واتە: ئەو بێژراوەی لە کرداری (يَنْطِقُ)، وەردەگیرێ، ئەوە تەنیا سروشێکە بۆی دەنێردرێ.

٥)- ﴿ عَلَّمَهُۥ شَدِيدُ ٱلۡقُوَىٰ ﴾، یەکێکی زۆر بەهێز فێری کردوە، کە مەبەست پێی جیبریلە، یانی: (عَلَّمَهُ مَلَكٌ شَدِيدُ القُوَى)، فریشتەیەکی زۆر خاوەن هێزی پتەو فێری کردوە.

کـە دەفەرمـوێ: (عَلَّمَـهُ) ڕاناوەکـە بـۆ پێغەمبـەر دەچێتـەوە، واتـە: فێـری موحەممـەدی کـردوە، فریشـتەیەکی زۆر بەهێـز، دەگوتـرێ: (رَجُـلٌ شَـدِيدُ القُـوَى، أي: شَـدِيدُ أَسْرِ الخَلْـق)، یـانی: ئەندامـەکانی زۆر پتـەون، (شَـدِيدُ القُـوى)، واتـە: لـە ڕووی جەسـتەییەوە زۆر بەهێـزە، جەسـتەی فریشـتانیش لـە ڕووناکیـی دروسـت بـووە، وەک پێغەمبـەر ﷺ فەرموویـەتی: {خُلِقَـتِ الْمَلاَئِكَـةُ مِـنْ نُـورٍ}[1].

٦)- ﴿ ذُو مِرَّةٍ ﴾، خاوەن هۆشێکی بەهیزو دیمەنێکی جوان، (ذُو)، یانی: (صَاحِب)، (مِرَّة) بە سێ واتایان هاتوە:

أ- {(المِرة): قُوَّةُ الذَّات} لە زاتی خۆیدا زۆر بەهێزە.

ب- (المِرّة: مَتَانَةُ العَقْلِ وَأَصَالَتَهُ)، عەقڵ و هۆشێکی زۆر بەهێزو ڕەسەنی هەیە، ئنجا لەبەر ئەوەی پێشێ فەرمووی: (شَدِيدُ القُوى)، وا پێدەچێ (ذو مِرَّة): بە مانای عەقڵ و هۆشێکی زۆر بەهێزی هەیە، بێ، وەک چۆن جەستەیەکی زۆر بەهێزیشی هەیە.

ج- هەندێکیش گوتوویانە: (مِرَّة): بە مانای دیمەنی جوان دێ.

٧)- ﴿ فَٱسۡتَوَىٰ ﴾، ئنجا (جیبریل) ڕێک وەستا، (مُفَرَّعٌ عَلَى «عَلَّمَهُ» وَالفاءُ لِتَفْصِيلِ عَلَّمَهُ، والمُسْتَوِي هُو جِبْرِيلُ)، (ف)ەکە، پەیوەندیی بە (فێری کرد)ەوە هەیە، ڕێک وەستاو (مُستوي)یش جیبریلە، یانی: ئەو فریشتە زۆر بەهێزەی فێری کرد، ڕێک وەستا، هاتە سەر شێوەی خۆی.

٨)- ﴿ وَهُوَ بِٱلۡأُفُقِ ٱلۡأَعۡلَىٰ ﴾، لە کاتێکدا ئەو لە ئاسۆی هەرە بەرز بوو، ئەمە مەبەست پێی یەکەمین بینینی پێغەمبەرە ﷺ بۆ جیبریل لەسەر زەوی، وەک لە صەحیحی

---

(١) أخرجـه أحمـد: ٢٥٢٣٥، ومسـلم: ٢٩٩٦، وعبـد بـن حميـد: ١٤٧٩، وإسـحاق بـن راهويـه: ٧٨٦، وابـن حبـان: ٦١٥٥.

بوخاریی و صەحیحی موسلیمدا هاتوە[1]، کە پێغەمبەر ﷺ کاتێک جیبریلی ئاوا بینیوە، کەوتوەو زۆر ترساوەو داچڵەکاوە، جیبریلیش ئاسۆی ون کردوە، ئەوەندە گەورە بووە.

(**الأُفُقُ: اسْمٌ لِلْجَوِّ الَّذِي يَبْدُو لِلناظِرِ**)، (**أُفُقْ**)، ناوە بۆ ئەو جەووەی لە بابای بینەر دەردەکەوێ، (**وغَلَبَ إطْلاقُهُ عَلى ناحِيَةٍ بَعِيدَةٍ عَنْ مَوْطِنِ القَوْمِ**)، بەزۆریی بە شوێنێکی دوور لە نشینگەی کۆمەڵە خەڵکەکەوە، گوتراوە.

لێرەدا مەبەست ئەو کاتەیە کە جیبریل (**عَلَيْهِ السلام**)، بۆ یەکەم جار لەسەر شێوەی ڕاستەقینەی، خۆی پێشانی پێغەمبەردا ﷺ، کە وەک دوایی باسی دەکەین، پێغەمبەری خاتەم ﷺ جیبریلی زۆرجار بینیوە لە شێوەی پیاوێکدا، بۆ وێنە: شێوەی (**دحية الكلبي**)دا، کە یەکێک بووە لە هاوەڵان، بەڵام تەنیا دووجاران لە شێوەی ڕاستەقینەی خۆیدا، دیتوویەتی:

یەکەمجار: لەسەر زەوی، کە ئەو یەکەمجارەیە، ئێستا ئەم ئایەتانە باسی دەکەن.

دووەمجار: لەئاسمان، وەک خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ وَلَقَدْ رَءَاهُ نَزْلَةً أُخْرَىٰ ﴿١٣﴾ عِندَ سِدْرَةِ الْمُنتَهَىٰ ﴿١٤﴾ ﴾ واتە: بەدڵنیایی جارێکی دیکەش بینی، لەلای درەختی کۆتایی.

وشەی (**فاسْتَوى**)، زانایان دوو واتایان بۆ لێکداونەوە:

یەکەم: ڕێک وەستاو خۆی پێشاندا، بە شێوە ڕاستەقینەی خۆی، کە لە سەریەتی.

دووەم: هەڵسا زۆر بە ئیرادەیەکی پتەوەوە، بۆ ئەوەی پەیامی خوا وەربگرێ، یان بۆ ئەوەی پەیامی خوا بگەیەنێ.

کەواتە: (**فاسْتَوى**)، یان مەبەست پێی حاڵەتی جەستەیی و ماددییە، یان مەبەست حاڵەتی مەعنەویی و ڕووحییە.

---

(١) أخرجه البخاري: ٤٨٥٦، ومسلم: ١٧٤.

٩)- ﴿ ثُمَّ دَنَا ﴾، دوایی نیزیک کەوتەوە، جیبریل بۆلای موحەممەد شۆڕبۆوە. (ثُمَّ للتراخِي الرُّتَبِي)، (ثمَّ) بۆ بە دواداهاتنی پلەییە، چونکە دوای ئەوەی جیبریل لە شێوەی ڕاستەقینەی خۆیدا، خۆی پێشانداوە، ئنجا نزیک کەوتۆتەوە.

١٠)- ﴿ فَتَدَلَّىٰ ﴾، ئنجا خۆی شۆڕکردەوە، لە سەرێوە بەرەوخوار دابەزی. (وتَدَلَّى: انْخَفَضَ مِن عُلوٍّ قَلِيلاً)، واتە: شۆڕبۆوە لەسەرێوە خۆی شۆڕ کردەوە.

١١)- ﴿ فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ ﴾، بە ئەندازەی دوو کەوان، یاخود نزیکتریش بوو، واتە: لەگەڵ پێغەمبەردا ﷺ هێندە نیزیک بۆوە، وەک چۆن دوو کەوان لێک نیزیک دەکەونەوە، دوایی زیاتر ئەمە شی دەکەینەوە.

١٢)- ﴿ فَأَوْحَىٰٓ إِلَىٰ عَبْدِهِۦ مَآ أَوْحَىٰ ﴾، ئنجا بۆ بەندەکەی خۆی سروشکرد، ئەوەی بۆی نارد،واتە:خوا سبحانه وتعالى سروشی بۆلای بەندەی خۆی کرد(کەموحەممەدە ﷺ)ئەوەی بۆلای سروشکرد، یاخود جیبریل بە بەندەی خوای ڕاگەیاند، ئەوەی پێی ڕاگەیاند، بەڵام زیاتر وا پێدەچێ ڕاناوی شێرراوە (مُسْتَتِر)ی نێو (أَوْحَى) بۆ خوای پەروەردگار بچێتەوە، چونکە جیبریل تەنیا گەیاندنی لەسەر بووە، بەڵام وەحیی ناردنەکە هی خوای بەرز بووە، یانی: (فَأَوْحَى الله عَن طَرِيْق جِبْرِيْل إلى عَبْدِهِ مَا أَوْحَى)، خوا لە ڕێی جیبریلەوە بۆ لای بەندەکەی خۆی، کە موحەممەدە ﷺ ناردی، ئەوەی بۆی نارد.

وشەی (مَا)، (مَا: إِبْهَامٌ للتَّفْخِيْم)، بۆ مەزن پێشاندان و گەورە پێشاندانی ئەوەیە، کەخوا سبحانه وتعالى بۆموحەممەدی ﷺ ناردوە.

١٣)- ﴿ مَا كَذَبَ ٱلْفُؤَادُ مَا رَأَىٰٓ ﴾، عەقڵ، دڵ ئەوەی دیتی درۆی تێدا نەکرد، تێیدا بەهەڵەدا نەچوو. (مَا كَذَبَ)، خوێنراویشەتەوە: (مَا كَذَّبَ)، یانی: بە درۆی دانەنا، بەڵام (مَا كَذَبَ)، یانی: درۆی نەکردو بەهەڵەدا نەچوو، عەقڵ یان دڵ واتە: عەقڵ و دڵی موحەممەد ﷺ، ئنجا (مَا كَذَبَ ٱلْفُؤَادُ مَا رَأَىٰٓ) بەدوو شێوە مانایان لێکداوەتەوە:

یەکەم: (**مَا أَخْطَأَ عَقْلُهُ فِيْمَا رَآهُ**)، عەقڵی پێغەمبەر ﷺ بەهەڵەدا نەچوو بوو، لەوەدا کە بە چاوبینی، واتە: ئەوەی بە چاوبینی، عەقڵیشی لە ناسینیدا، بەهەڵەدا نەچوو.

دووەم: (**لَمْ يكْذِب قَلْبُهُ، أو عَقْلُهُ فِيْمَا رَآهُ وَأبْصَرهُ**)، عەقڵی، یان دڵی (پێغەمبەر ﷺ) درۆی نەکرد لەوەدا کە بینی، یانی: ئەوەی بە چاو بینیبووی، عەقڵیشی درۆی نەکردو هەواڵی بە درۆی نەدا.

بەڵام: (**مَا كَذَّبَ الفُؤَادُ مَا رَأَى**)، واتە: دڵ و عەقڵی پێغەمبەری خوا ئەوەی بە درۆ دانەنا، کە بە چاو بینیبووی، بەڵکو بە ڕاستی دانا، واتە: عەقڵ و چاوی پێغەمبەر ﷺ پشتگیریی یەکدییان کرد، لەوەدا کە بینی.

(**إبْنُ عَجيْبَة**)، خاوەنی: (**البَحْرُ المديد في تفسير كتاب الله المجيد**)، بۆئەم تەعبیرە، دوو ڕای هێناون:

أ- (**مَا قَالَ فُؤَادُهُ لَمَّا رَآهُ: لَمْ أَعْرِفْكَ، وَلَوْ قَالَ ذَلِكَ، لَكَانَ كَاذِبَاً لأنَّهُ عَرَفَهُ بِقَلْبِهِ، كَمَا عَرَفَه بِبَصَرِهِ**)، واتە: عەقڵەکەی (پێغەمبەر ﷺ) کاتێک کە (جیبریلی) بینی، نەیگوت: ناتناسم، ئەگەر وای گوتبایە، بە درۆکار دادەنرا، چونکە بە دڵ و عەقڵ جیبریلی ناسیبوو، وەک چۆن بە چاو ناسیی و بینی.

ب- (**مَا كَذَبَ القَلْبُ فِيْمَا رَآهُ البَصَرُ، بَلْ مَا رَآهُ البَصَرُ حَقَّقَهُ**)، عەقڵ و دڵەکەی (پێغەمبەر ﷺ) درۆی نەکرد لەوەدا کە بە چاو بینی، بەڵکو ئەوەی بە چاو یتبووی، بە دڵیش چەسپاندی و ساغی کردەوە (کە ئەوە جیبریل خۆیەتی).

کورتە باسێک: سێ سەرنجی ورد

سەرنجی یەکەم: ﴿ وَمَا يَنطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ ﴿٣﴾ ﴾، لە ئارەزووەوە قسە ناکات، واتە: ئەوەی موحەممەد دەیڵێ، لە ئارەزووەوە نایڵێ، کە مەبەست پێی قورئانە، بەڵام زانایان لەو بارەوە زۆریان قسە کردوەو، هاتوونە سەر باسی ئەوەش کە: ئایا وەحیی خوا سبحانه وتعالى بۆ پێغەمبەرەکەی ﷺ تەنیا قورئان بووە[1]؟ لەو بارەوەش ئەم دەقە دێنن کە پێغەمبەر فەرموویەتی: {أَلاَ إِنِّي أُوتِيتُ الْكِتَابَ وَمِثْلَهُ مَعَهُ} (**أخرجه أحمد: ١٧٢١٣، وأبو داود: ٤٦٠٤**)، واتە: ئاگادار بن! من کتێبم پێدراوەو، وێنەی ئەویشم پێدراوە.

بێگومان سوننەتیش هەر بریتیە لە جێبەجێ کردنی قورئان لە بەشێکی زۆری دا، بۆ بەشێکیشی بریتیە لە ڕوونکردنەوەی هەندێک لە ئایەتەکانی قورئان، لە چۆنیەتیی جێبەجێ کردنیان دا، یان لە چۆنیەتیی لێ تێگەیشتنیان دا، پێشتریش باسی ئەو بابەتەمان کردوە، بەڵام ئەگەر ئینسان باش سەرنجی ئایەتەکان بدات، دەزانێ کە ئەوانەی مشتومڕیان بووە لە خزمەت پێغەمبەردا ﷺ و نکووڵییان لێکردوە، نەیانگوتوەو مشتومڕیان لەسەر ئەوە نەبووە، کە هەموو ئەو قسانەی دەیانکەی وەحیی نین، بەڵکو مشتومڕ هەمووی لەسەر قورئان بووە، یانی: (**محل النزاع**)، شوێنی مشتومڕ، قورئان بووە، پێغەمبەریش ﷺ کێشەو مشتومڕی لەگەڵ قورەیش و لەگەڵ کافرەکانی مەککەدا لە سەر ئەوە نەبووە، کە بڵێ: هەرچی دەیڵێم وەحییە، بەڵکو فەرموویەتی: قورئان وەحییە.

---

(١) بێگومان پێغەمبەری خوا ﷺ جگە لە قورئانیش وەحیی دیکەی بۆ هاتوە کە سوننەت گرتوویەتە خۆی، بەڵام بەدڵنیایی قورئان هەمووی وەحیی خوایە، بەڵام ڕێباز (سنة) وانیەو جۆراو جۆرە.

بێگومانیـش پێغەمبـەر ﷺ هەرچـی فەرموویـەتی و کردوویـەتی، هەمـووی هـەر وەحیی نەبووە، بە بەڵگەی ئەوە کە خوا ﷻ لە چەند شوێن لە قورئاندا، ئەو ئیجتیهـادو کۆششـانەی کـە پێغەمبـەر ﷺ کـردوونی و تێیانـدا نەیپێـکاوە، بۆی ڕاسـت کردوونـەوە، بـۆ وێنـە:

أ- ئەو شێوە مامەڵەیەی لەگەڵ (**عبدالله ابن أم مكتوم**)دا کردی، کە لە سەرەتای سووڕەتی (**عبس**)دا باسکراوە:

﴿ عَبَسَ وَتَوَلَّىٰٓ ۝١ أَن جَآءَهُ ٱلۡأَعۡمَىٰ ۝٢ وَمَا يُدۡرِيكَ لَعَلَّهُۥ يَزَّكَّىٰٓ ۝٣ أَوۡ يَذَّكَّرُ فَتَنفَعَهُ ٱلذِّكۡرَىٰٓ ۝٤ أَمَّا مَنِ ٱسۡتَغۡنَىٰ ۝٥ فَأَنتَ لَهُۥ تَصَدَّىٰ ۝٦ وَمَا عَلَيۡكَ أَلَّا يَزَّكَّىٰ ۝٧ وَأَمَّا مَن جَآءَكَ يَسۡعَىٰ ۝٨ وَهُوَ يَخۡشَىٰ ۝٩ فَأَنتَ عَنۡهُ تَلَهَّىٰ ۝١٠ كَلَّآ .... ۝١١ ﴾، (**كلاّ**) واتـە: جارێکـی دیکـە وانەکـەی، یاخـود: ئـەوان ڕاسـت ناکـەن، گرنـگ ئەوەیـە خـوا لەوبـارەوە ڕەخنـەی لـە پێغەمبـەر گـرت و، لـە شـوێنەواردا هاتـوە، هەندێـک جـار پێغەمبـەری خـوا ﷺ کـە عەبدوڵـڵای دەبینـی، دەیفەرمـوو: (**مَرْحَبـاً بِالَّـذِي عَاتَبَنِـي فِيـهِ رَبِّي**)، سـڵاو لـەو کەسـەی لەسـەر وی، پـەروەردگارم گلەیـی لـێ کـردم و، سـەر کۆنـەی کـردم.

ب- هەروەها لە مەسەلەی مۆڵەتدانی هەندێک لە دڵ نەخۆش و ئیمان لاوازەکان، یان دەغەڵ و مونافیقەکان لە جەنگی تەبووکدا، کە پێغەمبەر ﷺ مۆڵەتی دان نەیەن، خوا ڕەخنەی لێگرت: ﴿ عَفَا ٱللَّهُ عَنكَ لِمَ أَذِنتَ لَهُمۡ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَكَ ٱلَّذِينَ صَدَقُواْ وَتَعۡلَمَ ٱلۡكَٰذِبِينَ ۝٤٣ ﴾، واتە: خوا لێت ببووڕێ بۆچی مۆڵەتت دان، تاکو ئەوانەی ڕاست دەکەن، لەگەڵ ئەوانەی درۆکار بوون، بۆت لێک جیابووبانەوە؟

ج- هەروەها لە بواری مامەڵەی لەگەڵ دیلەکانی جەنگی بەدردا خوا ڕەخنەی لێگرت: ﴿ مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَن يَكُونَ لَهُۥٓ أَسۡرَىٰ حَتَّىٰ يُثۡخِنَ فِي ٱلۡأَرۡضِ ۝٦٧ ﴾**الأنفال**، واتە: هیچ پێغەمبەرێک بۆی نیە، دیلان بگرێ، هەتا کافران لە پەل و پۆ نەخات، لە زەوییدا، تاکو زۆریان کوشتار لێ نەکات، یانی: ڕەخنەکەی خوای کاربەجێ لە سووڕەتی (**الأنفال**)دا، لەسەر ئەوە نیە، کە بۆچی دیلەکانی نەکوشتوون؟ چونکە دیل هەر ناکوژرێ، بەڵکو

گلەییەکە لەسەر ئەوەیە بۆچی بە دیلتان دەگرتن، بە تەماعی ئەوەی قەرەبوویان لە بەرانبەردا وەربگرن.

هەروەها لە شوێنی دیکەشدا هاتوە، کە خوا ﷻ هەندێک لە هەڵوێستەکانی پێغەمبەرەکەی کە لە ئیجتیهادو کۆششیەوە هەڵقوڵیون، ڕەخنەی لێگرتوون.

کەواتە: ناگونجێ بڵێین: پێغەمبەر ﷺ هەرچی فەرموویەتی: هەمووی وەحیی بووە، بەڵکو لێرەدا (وَمَا يَنطِقُ عَنِ ٱلْهَوَىٰٓ) مەبەست قورئانە، بەڵام بێگومان جگەلە قورئانیش، وەحیی بۆ هاتوەو، هەر شتێک بە وەحیی بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ هاتبێ، سەدا سەد تێیدا پێکاوە، بەڵام ئەوەی بە کۆششی خۆی بوو بێ، زۆر جاران پێکاویەتی و، جاروباریش نەیپێکاوە، ئنجا کە نەیپێکابێ، خوا ﷻ بۆی ڕاستکردۆتەوە.

بەڵێ ئەوەی شوێنی مشتومڕ بووە، بریتی بووە لە قورئان، بۆیە: ﴿ وَمَا يَنطِقُ عَنِ ٱلْهَوَىٰٓ ۝٣ ﴾، ناکرێ بە بەڵگە بهێنرێتەوە لەسەر ئەوە کە هەرچی پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی، هەمووی وەحییە، لەبەر ئەو بەڵگانەی باسمانکردن و، لەبەر ئەوەش کە ئەوەی کێشەو مشتومڕی لەسەر بووە، ئەوە بووە: ئایا قورئان فەرمایشتی خوایە، بۆ پێغەمبەر (موحەممەد)ی دەنێرێ، یان موحەممەد وەک کاهینێک دەیڵێ، یان وەک شاعیرێک، یان وەک جادوو گەرێک، یان وەک شێتێک، یان وەک هەڵبەستەرێک: ﴿ أَمْ يَقُولُونَ ٱفْتَرَىٰهُ ۝٨ ﴾الأحقاف؟! حاشای پێغەمبەری خوا ﷺ لەو تۆمەتانە.

کەواتە: ئەصڵی کێشە لەسەر قورئان بووە، لەبەر ئەوە ناگونجێ (وَمَا يَنطِقُ عَنِ ٱلْهَوَىٰٓ) بە بەڵگە بهێنرێتەوە لەسەر ئەوە کە هەرچی پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی، هەمووی وەحییە، هەڵبەتە ئەوەی وەحیی بێ، وەحییە، بە بەڵگە، بەڵام ئەم ئایەتە ناکرێتە بەڵگە لەسەر ئەوەی هەرچی لە زاری موبارەکی پێغەمبەر دەرچووە، هەمووی وەحییە، بەڵکو جاری وا هەیە، پێغەمبەر ﷺ شتێکی فەرمووەو، دوایی

بۆ خۆی دەستبەرداری بووە، بۆ وێنە: موتوربە کردنی دارخورمایەکان کە فەرمووی: پێم وایە ئەگەر واش نەکەن، زەرەری نیە، دوایی هاوەڵان وازیان هێنا لە موتوربە کردنی دارخورمایەکان و بەریان نەگرت و چوونەوە خزمەتی، ئەویش فەرمووی: ئەگەر شتێکم پێگوتن وەک وەحیی، لێم وەربگرن، بەڵام بە ڕای خۆم وامگوت، ئەگەر شتێک بە ڕای خۆم وامگوت، ئێوە لە کاروباری دنیاتاندا شارەزاترن، (**فأنتم أعلم بأمر دنياكم**) وەک لە (صحيح مسلم)دا هاتوە[1].

سەرنجی دووەم: کە دەفەرموێ: ﴿ عَلَّمَهُۥ شَدِيدُ ٱلْقُوَىٰ ﴾، ئەو کەسە فێری کردوە، کە زۆر بەهێزە، (**قُوَى**) کۆی (**قوّة**)یە، (**قُوَى**)، یانی: هێزەکان، بەڵام لێرە هەر بە مانای هێز (قوة) بەکارهاتوە، بۆ دەلالەت لەسەر زۆر بەهێزیی، یانی: زۆر زۆر بەهێز، زاتێکی زۆر بەهێز فێری کردوە، هەندێک لە زانایان گوتوویانە: مەبەست پێی خوای بەرزە، ئنجا ئەگەر مەبەست پێی خوای بەرز بێ، بێگومان شەش سیفەتەکانی دیکەش هەر بۆ خوای بەرزی بێ وێنە دەگەڕێنەوە: ١- ﴿ عَلَّمَهُۥ شَدِيدُ ٱلْقُوَىٰ ﴾، ٢- ﴿ ذُو مِرَّةٍ ﴾، ٣- ﴿ فَٱسْتَوَىٰ ﴾، ٤- ﴿ وَهُوَ بِٱلْأُفُقِ ٱلْأَعْلَىٰ ﴾، ٥- ﴿ ثُمَّ دَنَا ﴾، ٦- ﴿ فَتَدَلَّىٰ ﴾، ٧- ﴿ فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ ﴾.

هەموویان بۆ خوا دەچنەوە، بەدڵنیاییش ئەو سیفەتانە لەگەڵ خوای پەروەردگاردا ناگونجێن، بۆیە ڕای ڕاستتر ئەوەیە: کە مەبەست پێی جیبریلە (**عليه السلام**)، بەڵگەمان چییە؟ ئێستا با ئەوە ساغ و ڕوون بکەینەوە، چونکە هەندێک لە تەفسیرەکان، هەندێک شوێنەواریش دێنن و دەڵێن: ئەو سیفەتانە مەبەست پێیان خوای بەرزی مەزنە، بەڵام بەو سێ بەڵگانەی من ئێستا دەیانهێنمەوە، دەسەلمێنرێ کە ناگونجێ ئەو سیفەتانە بۆ خوا بەکاربهێنرێن:

یەکەم: لە سوورەتی (**التكوير**)، ئایەتەکانی: (١٩ - ٢٣)دا، هەر شێوەی ئەو ئایەتانە بۆ جیبریل بەکارهاتوون، لەوێ هیچ گومانی تێدانیە، کە مەبەست جیبریلە: ﴿ إِنَّهُۥ لَقَوْلُ رَسُولٍ

---

(١) أخرجه مسلم: ٢٣٦٣، عن أنس وعائشة معًا.

كَرِيمٍ ﴿١٩﴾ ذِي قُوَّةٍ عِندَ ذِي ٱلْعَرْشِ مَكِينٍ ﴿٢٠﴾ مُّطَاعٍ ثَمَّ أَمِينٍ ﴿٢١﴾ وَمَا صَاحِبُكُم بِمَجْنُونٍ ﴿٢٢﴾ وَلَقَدْ رَءَاهُ بِٱلْأُفُقِ ٱلْمُبِينِ ﴿٢٣﴾ ﴾، ئەمانە بێگومان هەموویان وەسفن بۆ جیبریل (**علیه السلام**):

﴿ إِنَّهُۥ ﴾، ئەم قورئانە، ﴿ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ﴾، قسەی نێردراوێکی بەڕێزە، ﴿ ذِي قُوَّةٍ ﴾، خاوەن هێزە، وەک لێرە دەفەرموێ: ﴿ شَدِيدُ ٱلْقُوَىٰ ﴾، لەوێش دەفەرموێ: ﴿ ذِي قُوَّةٍ ﴾، خاوەن هێزە، ﴿ عِندَ ذِي ٱلْعَرْشِ مَكِينٍ ﴾، لە لای خاوەن عەرش، (کە خوایە) بەڕێزو حورمەت و خاوەن پێگەیە، ﴿ مُّطَاعٍ ﴾، گوێڕایەڵیی بۆ کراوە، ﴿ ثَمَّ أَمِينٍ ﴾، لەوێ ئەمینداره، ﴿ وَمَا صَاحِبُكُم بِمَجْنُونٍ ﴾ هاوەڵەکەشتان شێت نیە، ﴿ وَلَقَدْ رَءَاهُ بِٱلْأُفُقِ ٱلْمُبِينِ ﴾ لە ئاسۆی ڕوون و ئاشکرادا بینیویەتی، کە مەبەست پێی دیتنی یەکەم جاری پێغەمبەرە ﷺ بۆ جیبریل ئەمە بەڵگەیەک.

دووەم: هەروەها هاوشێوەی ئەوە لە سوورەتی (**الحاقة**)، ئایەتەکانی: (٤٠ - ٤٧)یشدا هاتوە، بۆیە قورئان هەندێکی هەندێکی تەفسیر دەکات و، لە ڕاستییدا هەر کەسێک چاو لەسەر ئایەتێک چڕ داگرێ، بە تایبەتی ئەو ئایەتەش لە سیاقی خۆی دەربێنێ و تەماشاش نەکات، لە بارەی ئەم بابەتەوە، خوا چی دیکەی فەرمووە؟! بەهەڵەدا دەچێ لە تێگەیشتنی زۆر ئایەتاندا، یانی: ئەگەر زانایان ئەوانەی ڕایان وابووە کە ﴿ شَدِيدُ ٱلْقُوَىٰ ﴾ مەبەست پێ خوای پەروەردگارەو سیفەتەکانی دیکەش، ئەگەر تەماشای ئەم ئایەتانەی سوورەتی (**التكوير**)یان، کردبایە، دەیانزانی هەر شێوەی ئایەتەکانی ئێرەن و هەموویان باسی جیبریل دەکەن، هەروەها لە سوورەتی (**الحاقة**)ش دا، ئایەتەکانی: (٤٠ - ٤٧)، بەهەمان شێوەن:

﴿ إِنَّهُۥ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ﴿٤٠﴾ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ قَلِيلًا مَّا تُؤْمِنُونَ ﴿٤١﴾ وَلَا بِقَوْلِ كَاهِنٍ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ ﴿٤٢﴾ تَنزِيلٌ مِّن رَّبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٤٣﴾ وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ ٱلْأَقَاوِيلِ ﴿٤٤﴾ لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِٱلْيَمِينِ ﴿٤٥﴾ ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ ٱلْوَتِينَ ﴿٤٦﴾ فَمَا مِنكُم مِّنْ أَحَدٍ عَنْهُ حَٰجِزِينَ ﴿٤٧﴾ ﴾.

واتە: بە دڵنیایی ئەم قورئانە، قسەی نێردراوێکی بەڕێزە، (کە مەبەست پێی جیبریلە)، قسەی شاعیرێک نیە، کەم بڕوا دێنن . قسەی کاهین و فاڵچییەکیش

نیـە، کـەم بیـر دەکەنـەوە . دابەزێـنراوە لـە پـەروەردگاری جیهانییانـەوە . ئەگـەر (موحەممـەد) هەندێـک قسـەی پێـوە هەڵبەسـتباین. دەسـتی ڕاسـتیمان دەگـرت، دوایـی ڕەگـی ملیـمان دەپەڕانـد. هیـچ کام لـە ئێـوەش نەیدەتوانـی (بێتـە بەردەمـمان و) ببێتـە پـەردەو نێـوان (و نەهێڵـێ ئێمـە سـزای بدەیـن).

سێیەم: وەسفەکانی دیکەش، کە دێن، هەموویان هی جیبریلن (**علیه السلام**)و، تەنیا لەگەڵ ئەویشدا دەگونجێن، نەک لەگەڵ خوای بەرزی بێ وێنەدا.

بـــۆ وێنـــە:

أ- کە دەفەرموێ: ﴿ذُو مِرَّةٍ﴾، نەمانبینیوە لە قورئاندا خوای پەروەردگار خۆی بە ﴿ذُو مِرَّةٍ﴾، یانی: خاوەن عەقڵ و هۆشی بەهێز، یان خاوەن جەستەی بەهێز، یان خاوەن شێوەی جوان، وەسف بکات!

ب- (فاسْتَوى)، خوای پەروەردگار (**استوى**)ی بۆ خۆی بەکارهێناوە، ﴿ثُمَّ ٱسْتَوَىٰ عَلَى ٱلْعَرْشِ ﴿٢﴾﴾الرعد، یان ﴿ثُمَّ ٱسْتَوَىٰٓ إِلَى ٱلسَّمَآءِ ﴿٢٩﴾﴾البقرة، کە لەوێدا بە مانای چوونە سەر عەرش، بەرز بوونەوە بۆ سەر عەرش، یاخود: ﴿ثُمَّ ٱسْتَوَىٰٓ إِلَى ٱلسَّمَآءِ ﴿٢٩﴾﴾البقرة، واتە: ڕووی کردە ئاسمان.

ج- ﴿وَهُوَ بِٱلْأُفُقِ ٱلْأَعْلَىٰ ﴿٧﴾﴾، خوای پەروەردگار خۆی بەوە وەسف نەکردوە کە لە ئاسۆی هەرە بەرز بێ!

د- ﴿ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّىٰ ﴿٨﴾﴾، نیزیک بۆوەو شۆڕبۆوە، ئەو وەسفانە هەموویان لەگەڵ جیبریلدا دەگونجێن.

هـ- ﴿فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ ﴿٩﴾﴾، بە ئەندازەی دوو کەوان، یاخود نیزیکتریش لەوانە، لە پێغەمبەرەوە بوو، ئەوانە هیچیان ناگونجێ بۆ خوای بەرزی مەزن بەکاربهێنرێن.

سەرنجی سێیەم: لە کۆتایی ئەم باسەدا قسەیەکی (**محمد حسين الطباطبائي**) لە تەفسیرەکەی خۆی دا (**الميزان**) دێنین[1]، کە لە تەفسیری ئەو وشەیەدا کردوویەتی، کە دەفەرموێ: ﴿مَا كَذَبَ ٱلْفُؤَادُ مَا رَأَىٰ ﴿١١﴾﴾، سەرەتاش دەڵێین: وشەی (**فُؤاد**)، (**أل**)ەکە بۆ (**عَهْد**)ە، واتە: عەقڵە زانراوەکە کە عەقڵی پێغەمبەرە ﷺ، یان دڵەکە، هەرچەندە (**فُؤاد**)، زیاتر بە مانای عەقڵ هاتوە، بە هەڵەدا نەچوو بوو، یان درۆی نەکرد بوو، لەوەدا کە بینی، یاخود (**أل**)ەکە قەرەبووی پاڵوەلادراو (**مضاف إليه**)ە، یانی: (**مَا كَذَبَ فُؤَادُه**)، دڵەکەی ئەو یان عەقڵەکەی ئەو (هی پێغەمبەر) بە هەڵەدا نەچوو بوو.

ئنجا خاوەنی تەفسیری (**الميزان**)، دەڵێ: (**وَلاَ بِدْعَ فِي نِسْبَةِ الرُّؤْيَةِ وَهِيَ مُشَاهَدَةُ العَيَانِ إلى الفُؤادِ، فَإِنَّ لِلإِنْسَانِ نَوْعاً مِنَ الإِدْرَاكِ الشُّهُودِيِّ وَرَاءَ الإِدْرَاكِ بِإِحْدَى الحَوَاسِّ الظَّاهِرَةِ وَالتَّخَيُّلِ وَالتَّفَكُّرِ بِالقُوَى البَاطِنَةِ، كَمَا أَنَّنَا نُشَاهِدُ مِنْ أَنْفُسِنَا أَنَّنَا نَرَى، وَلَيْسَتْ هَذِهِ المُشَاهَدَةُ العِيَانِيَّةُ إِبْصَاراً بَالْبَصَرِ، وَلاَ مَعْلُوماً بِفِكْرٍ، وَكَذَا نَرَى مِنْ أَنْفُسِنَا أَنَّنَا نَسْمَعُ وَنَشُمّ وَنَذُوقُ وَنَلْمَسُ وَنُشَاهِدُ أَنَّنَا نَتَخَيَّلُ**).

واتە: شتێکی سەیر نیە کە بینین کە بریتیە لە بینینی چاو، پاڵ بدرێتە لای عەقڵ، یان لای دڵ، چونکە مرۆڤ زانینێکی دیکەی هەیە، لە پشت زانین، بە یەکێک لە پێنج هەستەکان و، خەیاڵ کردن و، بیرکرنەوە بە هێزە پەنهانەکان، وەک ئێمە لە زاتی خۆماندا دەتوانین شتێک هەست پێ بکەین، بێ ئەوەی بە چاو بینیبمان، یاخود بە فیکر زانیبمان، هەروەک ئێمە دەتوانین لە خودی خۆماندا هەست بکەین، بە بیستن و بۆنکردن و چێژتن دەست لێ کوتان و دیتن، یاخود خەیاڵکردن، [بێ ئەوەی پێنج هەستەکان بەکاربێنین].

منیش دەڵێم: کەواتە: (**فُؤاد**) چ مەبەست پێی عەقڵ بێ، چ مەبەست پێی دڵ بێ، ئەویش جۆرێک لە زانین ئیدراکی هەیە، زۆر بەهێزتر لەو ئیدراک و

---

(١) الميزان: ج١٩، ص٣٠.

هەست پێکردن و زانینەی لە ڕێی پێنج هەستەکانەوە، یاخود لە ڕێی عەقڵی ڕواڵەتییەوە دەستگیر دەبێ، ئینسان بە هێزە پەنهانەکانی خۆی، بە زگماکەکەی و بە هێزی ڕووحیی خۆی، هەندێک شت دەزانێ، مەرج نیە پەیوەندیی بە پێنج هەستەکانەوە هەبێ، ئینسان لەزاتی خۆیدا هەست بە بوونی خۆی دەکات، هەست بە زۆر لە شتان دەکات، بێ ئەوەی بتوانێ بە پێنج هەستەکان، بیانسەلمێنێ، بەڵام لە دەرککردنی پێنج هەستەکانیش زیاتر متمانەی بەو زانین و هەست پێکردن و ئیدراکەی خۆی هەیە.

مەسەلەی دووەم:

سەرکۆنە کردنی خوا ﷻ بۆ بێبڕوایەکان، کە لە بارەی دیتنی پێغەمبەرەوە ﷺ بۆ جیبریل (علیه السلام) مشتومڕیان کردووە، ڕاگەیاندنی ئەو ڕاستییەش کە پێغەمبەری خوا موحەممەد ﷺ، وێڕای ئەو جارەی سەر زەوی، جارێکی دیکەش جیبریلی بینیوە لەسەر شێوەی ڕاستەقینەی خۆی، بەڵام لە ئاسمان و لە شەوی بەرزبوونەوە (العروج)دا، لە لای درەختی کۆتایی، کە بەهەشتی سرەوتگای بڕوادارانیشی لێیە، تەنیا خواش ﷻ دەزانێ چی ئەو درەختەی داپۆشیوەو، پێغەمبەر بێ ئەوەی چاوی لابداو سنوورشکێنیی بکات، گەلێک نیشانەی گەورەی پەروەردگاری بینین:

خوا دەفەرموێ: ﴿ أَفَتُمَٰرُونَهُۥ عَلَىٰ مَا يَرَىٰ ﴿١٢﴾ وَلَقَدْ رَءَاهُ نَزْلَةً أُخْرَىٰ ﴿١٣﴾ عِندَ سِدْرَةِ ٱلْمُنتَهَىٰ ﴿١٤﴾ عِندَهَا جَنَّةُ ٱلْمَأْوَىٰٓ ﴿١٥﴾ إِذْ يَغْشَى ٱلسِّدْرَةَ مَا يَغْشَىٰ ﴿١٦﴾ مَا زَاغَ ٱلْبَصَرُ وَمَا طَغَىٰ ﴿١٧﴾ لَقَدْ رَأَىٰ مِنْ ءَايَٰتِ رَبِّهِ ٱلْكُبْرَىٰٓ ﴿١٨﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە حەوت بڕگەدا:

١)- ﴿ أَفَتُمَٰرُونَهُۥ عَلَىٰ مَا يَرَىٰ ﴾، ئایا شەڕە قسەو مشتومڕی لەگەڵ دا دەکەن، لەسەر ئەوەی دەیبینێ (کە بریتیە لە جیبریل (عَلَيْهِ السَّلَام و وەحیی پەیامی خوای بۆ دێنێ)؟ خوێندراویشەتەوە: (أَفَتَمْرُونَهُ)، یانی: (أَفَتَجْحَدُونَهُ)، ئایا نکوولیی لێدەکەن لەوەی دەیبینێ، نەیارو ناحەزانی پێغەمبەر ﷺ بەوە تۆمەتباریان دەکرد، دەیانگوت: ئەوە شەیتانێکە خۆی پێشان دەدات و خوتخوتەی بۆ دەکات، یاخود تۆمەتباریان دەکردبەوەی کە شێت بووەو، جندو شەیتان دەستیان لێ وەشاندوە! خواش ﷻ بە پرسیارکردنی نکوولیلێکەرانەو ڕەخنەگرانەوە دەفەرموێ: ئایا ئێوە شەڕە قسەی لەگەڵ دەکەن، لەسەر ئەوەی دەیبینێ، یاخود: ئایا ئێوە نکوولیی لێدەکەن؟

٢)- ﴿ وَلَقَدْ رَءَاهُ نَزْلَةً أُخْرَىٰ ﴾، بەدڵنیایی دابەزینێکی دیکەش بینیویەتی، بە (ل)ی سوێندو، بە (قَدْ)ی ساغ کردنەوە: ﴿ وَلَقَدْ رَءَاهُ نَزْلَةً أُخْرَىٰ ﴾ بە دڵنیایی دابەزینێکی دیکەش بینیویەتی، جارێکی دیکەش بینیویەتی، (**النَّزْلَةُ: مَرَّةٌ مِنَ النُّزُولِ، وَهُوَ مَصْدَرٌ بِمَعْنَى مَرَّةً**)، (**نَزْلَة**) لە (**نُزُول**)ەوە هاتوە، چاوگە بە مانای جارێک، (**نَزْلَة**)، یانی: جارێک دابەزین، هەروەک (**جَلْسَة**)، بە مانای جارێک دانیشتن، لە کوێ بینی؟

٣)- ﴿ عِندَ سِدْرَةِ ٱلْمُنتَهَىٰ ﴾، لە لای درەختی کۆتایی بینی، (**سِدْر**)، جۆرێکە لە درەخت (**نَبْق**)یشی پێ دەڵێن، گەڵای وردە، (**سِدْرَةِ**)ش تاکەکەیەتی واتە: یەک درەختی (**سِدر**).

(**المُنْتَهَى**)، (**سِدْرَةِ**)، پاڵدراوەتە لای (**مُنْتَهَى**)، واتە: درەختی کۆتایی، (**سِدْرَةُ المُنْتَهَى اسْمٌ أَطْلَقَهُ القُرْآنُ عَلى مَكانٍ عُلْوِيٍّ فَوْقَ السَّماءِ السَّابِعَةِ، والإضافَةُ بَيانِيَّةٌ، أو تَعْرِيفٌ لِسِدْرَةٍ بِمَكانٍ يُنْتَهى إلَيْهِ ولاَ يَتَجاوَزُهُ أَحَدٌ**)، واتە: ﴿ سِدْرَةِ ٱلْمُنتَهَىٰ ﴾، ناوێکە قورئان بەکاریهێناوە بۆ شوێنێکی بەرز لەسەرووی ئاسمانی حەوتەمیشەوەیەو، پاڵدرانەلایەکە [﴿ سِدْرَةِ ٱلْمُنتَهَىٰ ﴾ [(**سِدْرَة**) پاڵدراو (**مُضَاف**)ە و(**مُنْتَهَى**)، **پاڵوەلادراو (مُضَاف إلَيْه)**یە]، بۆ ڕوونکردنەوەیە، واتە: درەختێک کە هی کۆتاییە، یاخود: ناساندنی درەختەکەیە بە شوێنێک، کە هیچ کەس لەو شوێنە تێناپەڕێ و کۆتا شوێنە.

دوایی باسی ئەوە دەکەین، بۆچی بە: ﴿ سِدْرَةِ ٱلْمُنتَهَىٰ ﴾، گوتراوە درەختی کۆتایی؟!

٤)- ﴿ عِندَهَا جَنَّةُ ٱلْمَأْوَىٰٓ ﴾، لە لای وی [درەختی کۆتایی]، بەهەشتی سرەوتگا هەیە، یانی: ئەو بەهەشتەی شوێنە بۆ تێدا سرەوتن و پشوودانی بڕواداران، ئنجا ئەمە دەگونجێ مەبەست پێی ئەو بەهەشتە بێ کە لە قۆناغی بەرزەخدایەو، جیابێ لە بەهەشتی یەکجارەکیی، کە لە قیامەتدا بڕواداران دەیچنەتێ، دەشگونجێ هەر مەبەست پێی ئەو بەهەشتە بێ، کە لە قیامەتدا هەیەو، بڕواداران ئەو کاتە بە ڕووح و جەستەوە دەیچنەتێ، بەڵام ئێستا تەنیا ڕووحەکەیان لەوێ بێ، هەردووک واتایان

هەڵدەگرێو، ئەوە شتێکی پەنهانە تەنیا خوا ﷻ دەیزانێو، پێغەمبەری خۆشی بێگومان ئاگادار کردوە، بەڵام ئەوەی لە ئایەتەکانی قورئان و دەقەکانی سوننەت بۆ ئێمە دەردەکەوێ، ڕوون نیە، کە ئایا ئەو بەهەشتە بەهەشتێکە تایبەتە بە قۆناغی بەرزەخەوە؟ ئەگەر وابێ، دەبێ ئاگرو دۆزەخەکەش تایبەت بێ، بە قۆناغی بەرزەخەوە، یاخود هەر مەبەست پێی بەهەشتی یەکجارەکییەو، مەبەست پێی دۆزەخی یەکجارەکییە. کە لە فەرمایشتەکاندا هاتوە، مرۆڤ کە ڕووحی لە جەستەی جیادەبێتەوە، یان لە بەهەشتدا دەبێ، یاخود لە دۆزەخدا دەبێ؟!

٥)- ﴿إِذْ يَغْشَى ٱلسِّدْرَةَ مَا يَغْشَىٰ﴾، لە کاتێکدا کە درەختەکە دادەپۆشێ، ئەوەی دایدەپۆشێ، (يَغْشَى)، یانی: (يُغَطِّي)، (إِذْ يُغَطِّي السِّدْرَةَ مَا يُغَطِّي)، دایدەپۆشێ ئەوەی درەختەکە دادەپۆشێ، (مَا)، لێرەدا: (**لِلتَّفْخِيْمِ أَيْ: تَضِيْقُ عَنْه عِبَارَاتُ الوَصْفِ فِي اللُّغَةِ**)، بۆ قەبەو گەورە پێشاندانە، واتە: دەربڕینەکانی باسکردن لە زماندا تەنگن، لەوەی جێگای ئەو وەسفکراوەیان تێدابێتەوە.

٦)- ﴿مَا زَاغَ ٱلْبَصَرُ وَمَا طَغَىٰ﴾، چاو نە لایدا، نە سنوور شکێنیی کرد، (**لَمْ يَمِلِ البَصَرُ، وَلَمْ يَنْحَرِف، وَلَمْ يَتَجَاوَزِ الحَدَّ المَرْسُومَ لَهُ**)، چاو نە لایداو، بەملاولادا چوو، نە لەو سنوورەی بۆی دیارییکراوە، تێپەڕی.

وشەی (**بَصَر**)، یان (أل)ەکە کە بۆ ناساندنە بۆ (**عَهد**)ە، واتە: چاوەکە ئەو چاوەی دەزانرێ چاوی پێغەمبەری خوا ﷺ، چونکە باس باسی ئەوە، یاخود (أل)ەکە (**عِوَضٌ عَنِ المُضَاف إلَيْه**) قەرەبووی پاڵوەلادراوە، یانی: (**مَا زَاغَ بَصَرُهُ**)، چاوەکەی ئەو [هی پێغەمبەر]، لای نەداو سنوور شکێنییشی نەکرد.

٧)- ﴿لَقَدْ رَأَىٰ مِنْ ءَايَٰتِ رَبِّهِ ٱلْكُبْرَىٰٓ﴾، بەدڵنیایی لە نیشانە گەورەکانی پەروەردگاری دیتن، دووبارە خوا ﷻ بە (ل)ی سوێند پێ خواردن، یاخود زەمینە خۆشکەر بۆ سوێندو، بە (قَدْ)ی ساغکردنەوە دەفەرموێ: بە دڵنیایی و مسۆگەر لە نیشانە گەورەکانی پەروەردگاری بینین، مەبەست لە نیشانە گەورەکانی پەروەردگاریش خوا

بسم الله الرحمن الرحيم بەس خۆی دەزانێ، چییە؟ ڕەنگە یەکێک لە نیشانە گەورەکان ﴿ سِدْرَةِ ٱلْمُنتَهَىٰ ﴾، بێ کە بینیویەتی، هەروەها ئەوشتەی: ﴿ سِدْرَةَ ٱلْمُنتَهَىٰ ﴾ ی داپۆشیوە، کە وەک دوایی باسی دەکەین، جۆرێک بووە لە ڕووناکیی، لە شێوەی پەپوولەی زێڕین دا. یەکێکی دیکە، لە نیشانە گەورەکانی پەروەردگاری جیبریل بووە لەسەر شێوەی خۆی، یەکێکی دیکە لەو نیشانانە، بەهەشت ﴿ جَنَّةُ ٱلْمَأْوَىٰٓ ﴾ بووە، تەنیا خواش دەزانێ چیدیکەشی بینیوە، وا پێدەچێ فریشتەکانی دیکەشی هەر بینیبن، گرنگ ئەوەیە مەبەست لە نیشانە گەورەکانی پەروەردگار، ئەو شتانەن کە دەستەڵاتی خواو مەزنیی خوایان تێدا بەرجەستە دەبێ، ئەو نیشانە گەورانەو ئەو بەڵگە گەورانەی بینین، لێرەدا کە دەفەرموێ: ﴿ وَلَقَدْ رَءَاهُ نَزْلَةً أُخْرَىٰ ﴿١٣﴾ عِندَ سِدْرَةِ ٱلْمُنتَهَىٰ ﴿١٤﴾ عِندَهَا جَنَّةُ ٱلْمَأْوَىٰٓ ﴿١٥﴾ ﴾، ئێمە کاتی خۆی، لە باسی شەوڕۆو بەرزبوونەوەی پێغەمبەردا ﷺ، باسێکی خەست و خۆڵمان کردوە، لە سەرەتای تەفسیری سوورەتی (**الإسراء**)داو، ئەو فەرمایشتانەی لەو بارەوە هاتوون، بە درێژیی هێناومانن، هەم دەقەکەیان و، هەم ماناشمان کردوون.

ڕوونکردنەوەیەک لە بارەی (سِدْرَةِ الْمُنْتَهَى)وە

لێرەدا بەس ئەوەی لە دەقەکانی سوننەت، کە پەیوەستە بە (**سِدْرَةِ الْمُنْتَهَى**) وە دەیهێنین:

پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: {**ثُمَّ ذُهِبَ بِي إِلَى سِدْرَةِ الْمُنْتَهَى، وَإِذَا وَرَقُهَا كَآذَانِ الْفِيَلَةِ، وَإِذَا ثَمَرُهَا كَالْقِلَالِ، فَلَمَّا غَشِيَهَا مِنْ أَمْرِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ مَا غَشِيَ، تَغَيَّرَتْ فَمَا أَحَدٌ مِنْ خَلْقِ اللَّهِ يَسْتَطِيعُ أَنْ يَنْعَتَهَا مِنْ حُسْنِهَا**} (**أخرجه أحمد: ١٢٥٢٧، ومسلم: ١٦٢، وأبو يعلى: ٣٣٧٥**).

واتە: دوایی بردرام بەرەو درەختی کۆتایی، گەڵایەکانی وەک گوێیەکانی فیلان وابوون، (واتە: زۆر پان بوون)، میوەکانی وەک گۆزە وابوون {یان وەک کووپە} ئنجا کاتێک بە فەرمانی خوا (عزوجل) داپیۆشی ئەوەی داپیۆشی، گۆڕا، هیچ کەس لە دروستکراوانی خوا ناتوانێ لەبەر جوانییان وەسفی بکات.

ئەوەش کە پێغەمبەر ﷺ گەڵایەکانی بە گوێی فیلان شوبهاندوون و، بەرو میوەکەشی بە گۆزەو کووپە شوبهاندوون، لەبەر ئەوەیە کە ئێمە هەر ئەوەندە حاڵیی دەبین و، بۆی خستووینە قاڵبێکی تەعبیرییەوە، کە ئێمە پێی ئاشنا بین، چونکە ئێمە هیچ شتێکمان لە گوێی فیل پانتر نەبینیوە، تاکو گەڵای ئەو درەختەی پێ تەشبیه بکرێ و، هیچ شتێکیشمان لە کووپەو گۆزە گەورەتر نەبینیوە، کە لە شێوەی میوەدا بێ و میوەی پێ بچوێنرێ.

هەروەها ئەم فەرموودەیەش هاتوە: {﴿إِذْ يَغْشَى ٱلسِّدْرَةَ مَا يَغْشَىٰ ۝١٦﴾: **قَالَ غَشِيَهَا فَرَاشٌ مِنْ ذَهَبٍ**} (**أخرجه مسلم: ١٧٣**)، کە دەفەرموێ: کاتێک داپیۆشی ئەوەی درەختەکەی داپۆشی، فەرمووی: پەپوولەی لە زێڕ ئەو درەختەیان داپۆشی.

(القرطبي) لە بارەی ئەوەوە کە بۆچی بە درەختی کۆتایی گوتراوە: درەختی کۆتایی، نۆ ڕای زانایان دێنێ، لە تەفسیرەکەی خۆیدا:

١- (عَنِ ابْنِ مَسْعُود رضي الله عنه أَنَّه يَنْتَهِي إليْهَا كلُّ مَا يَهْبِطُ مَنْ فَوْقِهَا، وَيَصْعَدُ مَنْ تَحْتِهَا) واتە: لەبەر ئەوەی هەرچی لە سەرێی دێتە خوارەوەو، هەرچی لە خوارێی بەرز دەبێتەوە، لەوێ کۆتایی پێ دێ، بۆیە واناونراوە، هەڵبەتە ئەوە ڕای عەبدوڵڵای کوڕی مەسعوودە رضي الله عنه، ئەوانەش هەموویان ڕای زانایانن و، بێگومان ئەگەر دەقێکی لەسەر بووایە، نۆ ڕای لەسەر پەیدا نەدەبوون و یەکڕا دەبوون!

٢- هەندێکی دیکە گوتوویانە: **(يَنْتَهِي عِلْمُ الأَنْبِيَاءِ إِلَيْهَا)**، بۆیە وا ناونراوە چونکە زانیاریی پێغەمبەران **(عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)** لەوێ کۆتایی دێ، واتە: لە بارەی بوون **(وجود)**ەوە، پێغەمبەرانیش **(عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)** زانیارییەکەیان تاکو درەختی کۆتایی دەڕوا، لەوە بەو لاوە نازانن چیدیکە هەیە!

٣- (الأَعْمَالُ تَنْتَهِي إِلَيْهَا وَتُقْبَضُ مِنْهَا)، کردەوەی مرۆڤان تاکو درەختی کۆتایی دەچن و، لەوێوە کردەوەکان وەردەگیرێن.

٤- (لِانْتِهَاءِ الْمَلَائِكَةِ وَالأَنْبِيَاءِ إِلَيْهَا وَتَوقُّفِهِمْ عِنْدَهَا)، لەبەر ئەوەی هەم فریشتەکان، هەم پێغەمبەران **(عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)** تاکو وێ دەچن و، لەوێ کۆتایی دێ و دەوەستن.

٥- (يَنْتَهِي إِلَيْهَا أَرْوَاحُ الشُّهَدَاءِ)، ڕووحی شەهیدان دەگەنە وێ و، لە وێ کۆتایی بە ڕۆیشتن و بەرز بوونەوەیان دێنن.

٦- (تَنْتَهِي إِلَيْهَا أَرْوَاحُ الْمُؤْمِنِينَ)، ڕووحی بڕواداران بە گشتیی، نەک تەنها هی شەهیدان، لە بەرزبوونەوەیاندا لەوێ دەوەستن و کۆتاییان دێ.

٧- (يَنْتَهِي إِلَيْهَا كُلُّ مَنْ كَانَ عَلَى سُنَّةِ مُحَمَّدٍ ﷺ وَمِنْهَاجِهِ)، ئەوانەی بە دوای ڕێبازو ڕێ و شوێنی پێغەمبەر کەوتوون، ڕووحەکەیان تاکو وێ دەڕوا.

٨- (**هِيَ شَجَرَةٌ عَلَى رُووُسِ حَمَلَةِ الْعَرْشِ**)، درەختێکە لەسەر سەری هەڵگرانی عەرشەوەیە.

٩- (**مَنْ رُفِعَ إِلَيْهَا، فَقَدِ انْتَهَى مِن الْكَرَامَةِ**)، بۆیە وا ناونراوە، چونکە کەسێک بگاتە وێ، مانای وایە لە ڕێزلێگیراندا، کۆتایی پێهێناوەو گەیشتۆتە ئەوپەڕی.

هەڵبەتـە هەندێـک لـەو ڕایانـە دەچنـەوە نێـو هەندێکیـان، بـەڵام هیچیشـیان دەق نیـن لەسـەر ئـەوەی بتوانیـن لێـی دڵنیابیـن و بڵێیـن: ئـەوە مەبەسـتە، دەگونجـێ زۆربـەی ئـەو ڕایانـەش بەیەکـەوە مەبەسـت بـن.

کورتە باسێک لە بارەی دوو دیتنەکەی پێغەمبەرەوە

بەڕێـــــزان!

خوا ﷻ لەو ئایەتانەدا باسی دووجار بینینی پێغەمبەر دەکات، جارێکیان لەسەر زەوی و، جارێکیان لە ئاسمان، ئنجا زانایان لە بارەی ئەو دوو دیتنەی پێغەمبەرەوە، مشتومڕو ڕاجیایی زۆریان بووە، هەرچەندە زۆربەیان لەلایەکن و کەمینەیەک لەلایەکی دیکەن، گرنگ ئەوەیە من ئەم باسە لە پێنج بڕگەدا، دەخەمەڕوو:

بڕگەی یەکەم: زانایان لە بارەی ئەو دووجار دیتنەی پێغەمبەرەوە ﷺ، کە ئایا بۆ خوای بەرزو بێ وێنە بووە، یان بۆ جیبریل؟! مشتومڕی زۆریان بووە، بەهۆی چۆنیەتیی تەفسیرکردنی ئەو ئایەتانەوە، کە بە گشتیی بە دوو جۆر تەفسیریان کردوون:

جۆری یەکەم: زۆربەی هەرە زۆری زانایانی لەسەرن، ئەوەیە کە پێغەمبەری خوا ﷺ جیبریلی بینیوە و، باسی دیتنی پێغەمبەرن ﷺ بۆ جیبریل (عَلَيْهِ السلام).

جۆری دووەم: کە هەندێ لە زانایانی لەسەرن، ئەوەیە کە گوایە پێغەمبەری خوا ﷺ خوای بەرزو بێ وێنەی بینیوە، لە شەوی شەوڕۆو بەرزبوونەوەدا، لەو بارەوەیە، وەک دوایی دەقەکان دێنین، لە نێوان دایکمان عائیشە (خوا لێی ڕازی بێ)و لە عەبدوڵڵای کوڕی عەبباس (خوا لە خۆی و بابی ڕازی بێ)دا، ڕاجیاییەک هەیە کە پەیوەندیی بە دیتنی پێغەمبەر ﷺ بۆ خوای بەرزی بێ وێنەوە هەیە، لە شەوی شەوڕۆو بەرزبوونەوەدا، نەک لەسەر زەوی.

بڕگەی دووەم: سەرەتا چەند دەقێکی سوننەت دێنینەوە لەو بارەوە، کە من هەوڵمدا هەموو ئەو دەقانەی لەو بارەوە هاتوون، بیانهێنم، کە هەندێکیان

لــە صەحیحــی بوخاریــی و صەحیحــی موســلیمدا هاتــوون و، هەندێکیشــیان لــە جگەلــە ئەوانــدا هاتــوون، هەندێکیــان ســەنەدەکەیان ڕاســتەو، هەندێکیــان لەســەر ســەنەدەکەیان ڕاجیایــی هەیــەو، مــەرج نیــە ســەنەدەکەیان ڕاســت بــێ، دوازدە (١٢) دەقــم لــەو بــارەوە هێنــاون، هەمــوو ئــەو دەقانــەی لــەو بــارەوە هاتــوون، یاخــود پوختــەی هەموویــان:

١- {عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، أَنَّهُ قَالَ: إِنَّ مُحَمَّداً ﷺ لَمْ يَرَ جِبْرِيلَ فِي صُورَتِهِ إِلَّا مَرَّتَيْنِ: أَمَّا مَرَّةً فَإِنَّهُ سَأَلَهُ أَنْ يُرِيَهُ نَفْسَهُ فِي صُورَتِهِ، فَأَرَاهُ صُورَتَهُ فَسَدَّ الْأُفُقَ، وَأَمَّا الْأُخْرَى فَإِنَّهُ صَعِدَ مَعَهُ حِينَ صَعِدَ بِهِ، وَقَوْلُهُ: ﴿وَهُوَ بِٱلْأُفُقِ ٱلْأَعْلَىٰ ۝٧﴾، ﴿لَقَدْ رَأَىٰ مِنْ ءَايَٰتِ رَبِّهِ ٱلْكُبْرَىٰٓ ۝١٨﴾، قَالَ: خَلْقَ جِبْرِيلَ} (أخرجه أحمد: ج١، ص٤٠٧، والطبري: ٣٢٤٧١، إسناده حسن، وَصَحَّحَهُ الشيخ أحمد شاكر: ٣٨٦٤).

واتــە: عەبدوڵڵای کــوڕی مەســعوود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ دەڵێ: پێغەمبەری خــوا ﷺ جیبریلی لەســەر وێنــەی ڕاســتەقینەی خــۆی نەبینیــوە، مەگــەر دووجــاران، جارێکیــان ئــەوە بــوو کــە داوای لێکــرد، خــۆی پێشــان بــدات و، ئــەوی لەســەر شــێوەی ڕاســتەقینەی خــۆی بینــی، ئاســۆی پــڕ کردبــوو، جارێکــی دیکــەش ئــەوە بــوو کــە لەگەڵــی دابــوو، کاتێــک بــەرز بــۆوە لەگەڵــی، وەک دەفەرمــوێ: ﴿وَهُوَ بِٱلْأُفُقِ ٱلْأَعْلَىٰ ۝٧﴾، لــە کاتێکــدا ئــەو لــە ئاســۆی هــەرە بــەرز بــوو، دوایــی دەفەرمــوێ: ﴿لَقَدْ رَأَىٰ مِنْ ءَايَٰتِ رَبِّهِ ٱلْكُبْرَىٰٓ ۝١٨﴾، بــە دڵنیایــی (موحەممــەد) لــە نیشــانە گــەورەکانی پــەروەردگاری خــۆی بینیــن، دەڵــێ: مەبەســت پێــی جەســتەو دیمــەنی جیبریــل بــوو.

٢- {عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: رَأَيْتُ جِبْرِيلَ عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهَى لَهُ سِتُّمِائَةِ جَنَاحٍ} (أخرجه الطبري: ٣٢٤٧٢، وإسناده حسن).

واتــە: عەبدوڵڵای کــوڕی مەســعوود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ دەڵــێ: پێغەمبــەر ﷺ فەرموویــەتی: جیبریلــم لــە لای درەختــی کۆتایــی بینــی، شەشســەد (٦٠٠) باڵــی هەبــوو.

٣- {عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، فِي قَوْلِهِ: ﴿فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ ۝٩﴾، قَالَ: رَأَى النَّبِيُّ ﷺ جِبْرِيلَ لَهُ سِتُّمِائَةِ جَنَاحٍ} (أخرجه البخاري: ٤٨٥٦، ومسلم: ١٧٤، والترمذي: ٣٢٧٧، والنسائي في التفسير:٥٥٤).

واتـە: عەبدوڵـڵای کـوڕی مەسـعوود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، لـە بـارەی فەرمایشـتی خـواوە کـە دەفەرمـوێ: ﴿فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ ۝٩﴾، واتـە: بـە ئەنـدازەی دوو کەوانـە، یاخـود نیزیکتریـش لێـی نیزیـک بـوو، گوتوویـەتی: پێغەمبـەر ﷺ جیبریلی بینیوە، شەشسـەد (٦٠٠) باڵـی هەبـووە.

واتە: لێرەدا مەبەست پێی دیتنی پێغەمبەرە ﷺ بۆ جیبریل.

٤- {عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا، قَالَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَىٰ ۝١١﴾، ﴿وَلَقَدْ رَآهُ نَزْلَةً أُخْرَىٰ ۝١٣﴾، رَأَى مُحَمَّدٌ ﷺ رَبَّهُ بِقَلْبِهِ مَرَّتَيْنِ}، (أخرجه مسلم: ٢٨٥ و ٢٨٦، والنسائي في التفسير: ٥٥٥).

واتـە: عەبدوڵـڵای کـوڕی عەببـاس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا، لـە بـارەی قسـەی خـوای بـەرزەوە کـە دەفەرمـوێ: ﴿مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَىٰ ۝١١﴾، دوایـی دەفەرمـوێ: ﴿وَلَقَدْ رَآهُ نَزْلَةً أُخْرَىٰ ۝١٣﴾، گوتوویـەتی: موحەممـەد ﷺ پـەروەردگاری خـۆی بـە دڵ بینـی، دوو جـاران.

٥- {عَنْ أَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ: هَلْ رَأَيْتَ رَبَّكَ؟ قَالَ: نُورٌ أَنَّى أَرَاهُ؟} (أخرجه مسلم: ١٧٨، والطيالسي: ٤٧٤، والترمذي: ٣٢٨٢، وأبو عوانة: ج١، ص١٤٦، وابنُ حبان: ٥٨).

واتە: ئەبوو زەڕ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ دەڵێ: لە پێغەمبەری خوام ﷺ پرسـی: ئایا پەروەردگاری خۆتـت بینـی؟ فەرمـووی: ڕووناکییـە چـۆنی ببینـم!!

٦- (عَنْ أَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ: هَلْ رَأَيْتَ رَبَّكَ؟ قَالَ: رَأَيْتُ نُورًا)، (أخرجه مسلم: ٢٩٢).

واتە: ئەبوو زەڕ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ دەڵێ: لە پێغەمبەری خوام ﷺ پرسـی: ئایا پەروەردگاری خۆتـت بینـی؟ فەرمـووی: ڕووناکییـم بینـی.

٧- {عَنْ أَبِي ذَرٍّ رضي الله عنه، قَالَ: رَأَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ رَبَّهُ بِقَلْبِهِ وَلَمْ يَرَهُ بِبَصَرِهِ} (أخرجه النسائي في التفسير: ٥٥٦، وابن خزيمة: ٣١٠، وإسناده صحيح).

واتە: ئەبوو زەڕ رضي الله عنه دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ پەروەردگاری خۆی بە دڵ بینیوەو بە چاو نەیبینی.

٨- (عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿وَلَقَدْ رَءَاهُ نَزْلَةً أُخْرَىٰ ﴿١٣﴾﴾، قَالَ: رَأَى جِبْرِيلَ} (أخرجه مسلم: ١٧٥). واتە: ئەبوو هورەیرە رضي الله عنه لە بارەی قسەی خوای بەرزەوە کە دەفەرموێ: ﴿وَلَقَدْ رَءَاهُ نَزْلَةً أُخْرَىٰ ﴿١٣﴾﴾، جارێکی دیکە دابەزینێکی دیکە بینی، دەڵێ: جیبریلی بینی.

٩- {عَنْ مَسْرُوقٍ قَالَ: كُنْتُ مُتَّكِئاً عِنْدَ عَائِشَةَ رَضِيَ الله عَنْهَا، فَقَالَتْ: يَا أَبَا عَائِشَةَ! ثَلَاثٌ مَنْ تَكَلَّمَ بِوَاحِدَةٍ مِنْهُنَّ فَقَدْ أَعْظَمَ عَلَى اللَّهِ الْفِرْيَة، قُلْتُ: مَا هُنَّ؟ قَالَتْ مَنْ زَعَمَ أَنَّ مُحَمَّدًا رَأَى رَبَّهُ، فَقَدْ أَعْظَمَ عَلَى اللَّهِ الْفِرْيَةَ. قَالَ: وَكُنْتُ مُتَّكِئًا فَجَلَسْتُ فَقُلْتُ: يَا أُمَّ الْمُؤْمِنِينَ! أَنْظِرِينِي وَلَا تُعْجِلِينِي، أَرَأَيْتَ قَوْلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿وَلَقَدْ رَءَاهُ نَزْلَةً أُخْرَىٰ ﴿١٣﴾﴾، ﴿وَلَقَدْ رَءَاهُ بِٱلْأُفُقِ ٱلْمُبِينِ ﴿٢٣﴾﴾ التكوير، قَالَتْ: إِنَّمَا هُوَ جِبْرِيلُ، رَآهُ مَرَّةً عَلَى خَلْقِهِ وَصُورَتِهِ الَّتِي خُلِقَ عَلَيْهَا، و رَآهُ مَرَّةَ أُخْرَي حِيْنَ هَبَطَ مِنَ السَّماءِ سَادًّا عِظَمُ خَلْقِهِ ما بَيْنَ السَّماءِ والأَرْضِ، قَالَتْ: أَنا أَوَّلُ مَنْ سَأَلَ النَّبِيَّ ﷺ عَنْ هَذِهِ الآيَة، قَالَ: هُوَ جِبْرِيل عَلَيْهِ السلام} (أخرجه مسلم: ١٧٧).

واتە: مەسرووق (ڕەحمەتی خوای لێ بێ) کە یەکێکە لە زانایانی شوێنکەوتووان لە دایکمان عائیشەوە (خوا لێی ڕازی بێ) (دایکی بڕواداران) دەگێڕێتەوە کە گوتوویەتی: ئەی بابی عائیشە! {دیارە مەسرووق کچێکی هەبووە بە ناوی عائیشە، ئنجا بە کونیەکەی بانگی کردوە} هەر کەسێک پێی وابێ موحەممەد ﷺ پەروەردگاری خۆی بینیوە، ئەوە هەڵبەستنێکی مەزنی بە ناوی خواوە کردوە، مەسرووق دەڵێ: من لەو کاتەدا پاڵم دابۆوە، شانم دادابوو دانیشتم و گوتم: ئەی دایکی بڕواداران! چاوەڕێم بکەو پەلەم لێ مەکە، ئەدی

قسـەی خـوای بـەرزت بینیـوە: ﴿ وَلَقَدْ رَءَاهُ نَزْلَةً أُخْرَىٰ ﴿١٣﴾ ﴾، جارێکـی دیکـە بینـی، هەروەهـا کـە دەفەرمـوێ: ﴿ وَلَقَدْ رَءَاهُ بِٱلْأُفُقِ ٱلْمُبِينِ ﴿٢٣﴾ ﴾التكویـر، بـە دڵنیایـی لـە ئاسـۆی ڕوونـدا بینـی؟ ئەویـش گوتـی: {واتـە: دایکـمان عائیشـە (خـوا لێـی ڕازی بـێ)} ئـەوە مەبەسـت جیبریلـە، جارێـک لەسـەر شـێوەو وێنـەی خـۆی، کـە لەسـەری دروسـتکراوە بینـی {واتـە: لـە ئاسـمان} جارێکـی دیکـەش بینـی کاتێـک دابەزیـە سـەر زەوی، کـە جەسـتەی مـەزنی جیبریـل نێـوان ئاسـمان و زەوی، {ئاسـۆی هەمـوو گرتبوو} گـوتی: دایکـمان عائیشـە گـوتی: مـن یەکەمیـن کـەس بـووم کـە پرسـیارم لـە پێغەمبـەر ﷺ کـرد لـە بـارەی ئـەو ئایەتـەوە، فەرمـووی: ئـەوە جیبریـل بـوو، مەبەسـت پێـی جیبریلـە (عَلَيْـهِ السـلام).

١٠- {قَالَ كَعْبٌ لابْنِ عَبَاس رضي الله عنهما يَعْنِى كَعْبٌ الأَحْبَار، إنَّ الله قَسَمَ رُؤْيَتَهُ وَكَلَامَهُ بَيْنَ مُحَمَّدٍ وَمُوسَى، فَكَلَّمَ مُوسَى مَرَّتَيْنِ، وَرَأَى مُحَمَّدُ رَبَّهُ مَرَّتَيْنِ} (أخرجه الترمذي: ٣٧٢٨، وضَعَّفه الألباني).

واتـە: کەعبـی ئەحبـار (کـە یەکێـک بـووە لـە زانایـانی جوولەکـەو مسـوڵمان بـووە)، بـە عەبدوڵڵای کـوڕی عەبباسـی رضي الله عنهما گوتـوە: بێگومـان خـوا بینینـی خـۆی و فەرمایشـتکردنی خـۆی لـە نێـوان موحەممـەدو مووسـادا دابەشـکردوە: دوو جـاران مووسـای دوانـدوەو، دوو جاریـش موحەممـەد بینیویـەتی صـەڵات و سـەلامی خـوا لەسـەر موحەممـەدو لەسـەر مووسـا.

١١- (قِيْلَ لابْنِ عَبَاسٍ رضي الله عنهما: أَلَمْ يَقُلِ الله: ﴿ لَّا تُدْرِكُهُ ٱلْأَبْصَٰرُ ﴿١٠٣﴾ ﴾الأنعام، قَالَ ذَلِكَ إِذَا تَجَلَّى بِنُورِهِ الَّذِي هُوَ نُورُهُ الأَصْلِيُّ)، واتە: بە عەبدوڵڵای کوڕی عەبباس گوتراوە: ئەدی خوا نەیفەرموە: ﴿ لَّا تُدْرِكُهُ ٱلْأَبْصَٰرُ ﴿١٠٣﴾ ﴾الأنعام، چاوەکان نایبینن؟{هەڵبەتەئیبنوعەبباس رضي الله عنهما گوتوویەتی:پێغەمبەر ﷺ خوای پەروەردگاری بینیوە، ئنجا لەوبارەوە پرسیارکەرەکە ئەو ئایەتەی بە بەڵگە لەسەر هێناوەتەوە، کە خوا دەفەرموێ: چاوەکان نایبینن} ئەویش گوتوویەتی: ئەوە کاتێکە کە خوا بە ڕووناکییەکەی کە ڕووناکیی خودی خۆیەتی خۆی دەربخات.

واتـە: بـەڵام دەگونجـێ بـە شـێوەیەکی دیکـە خـۆی بـۆ بەنـدەکان دەربخـات و بتوانـن ببینـن.

(إبـن عجيبـة) خـاوەنی تەفسـیری (البحـر المديـد)، دەڵـێ: (يَعْنِـي أَنَّ اللـه تَعَـالَى يَتَجَـلَّى لِخَلْقِـهِ عَـلَى مَـا يُطِيقُـونَ، وَلَـوْ تَجَـلَّى بِنُورِهِ الأَصْلِي، لَتَلاَشَى الخَلْـقُ، كَمَا قَـالَ فـي الحَدِيْـث: حِجَابُـهُ النُّـورُ لَـوْ كَشَـفَهُ، لأَحْرَقَـتْ سُبُحَاتُ وَجْهِـهِ مَـا انْتَهَـى إِلَيْـهِ بَـصَرُهُ مِـنْ خَلْقِـهِ) (أخرجـه مسـلم: ٢٩٣).

واتـە: خـوای بـەرز بـۆ دروسـتکراوەکانی خـۆی بـە ئەنـدازەی ئـەوەی بتوانـن خۆیـان پیشـان دەدا، ئەگـەر بـێ و بـە ڕووناکییـە ڕاسـتەقینەکەی خـۆی، خـۆی دەربخـات، دروسـتکراوەکان هەموویـان لـە بەیـن دەچـن، وەک لـە فەرمایشـتدا هاتـوە {کـە پێغەمبـەر ﷺ دەفەرمـوێ:} پەردەی خـوا ڕووناکییە، ئەگەر لایبەرێ، پرشـنگەکانی ڕووی هەرچـی بکەوێتـە بـەر حوکمـی دیتنـی، هەمـووی لـە بەیـن دەبـەن.

واتـە: هەمـوو دروسـتکراوەکان، چونکـە هیـچ شـتێک لـە دروسـتکراوەکان نیـە، خـوا نەیبینـێ.

١٢- {عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رضي الله عنهما، فـي قَوْلِه تَعَالَى: ﴿وَلَقَدْ رَءَاهُ نَزْلَةً أُخْرَىٰ ﴿١٣﴾﴾، قَالَ: ﴿ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّىٰ ﴿٨﴾﴾، ﴿فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ ﴿٩﴾﴾، قَالَ ابْن عَبَّاسٍ: قَدْ رَآهُ النَّبِيُّ ﷺ} (أخرجه الطبري: ٣٢٥٦٨).

{عَـنِ ابْـنِ عَبَّـاسٍ رضي الله عنهما إِنَّ رَسُـولَ اللَّهِ ﷺ رَأَى رَبَّـهُ بِقَلْبِهِ» فَقَالَ لَهُ رَجُـلٌ عِنْدَ ذَلِكَ، أَلَيْـسَ: ﴿لَّا تُدْرِكُهُ ٱلْأَبْصَٰرُ ﴿١٠٣﴾﴾الأنعـام، قَـالَ لَـهُ عِكْرِمَـةُ: أَلَيْـسَ تَـرَى السَّـمَاءَ؟ قَـالَ: بَـلَى، أَفَكُلَّهَـا تَـرَى؟} (أخرجـه الطـبري: ٣٢٥٦٧).

واتـە: لـە تەفسـیری ئـەو ئایەتـەدا کـە دەفەرمـوێ: جارێکـی دیکـەش بینـی، پـەروەردگاری لێـی نیزیـک کەوتـەوەو هاتـە خـوار، هەتـا بـە ئەنـدازەی دوو کەوانـە، یاخـود نزیکتریـش لـە پێغەمبـەرەوە بـوو، ئنجا ئیبنو عەبـاس رضي الله عنهما گوتوویـەتی: (قَدْ

رَآهُ النَّبِيُّ)، پێغەمبەری خوا ﷺ خوای پەروەردگاری بینی، واتە: خوای بینیوە بە چاوی سەر.

هەر لە ئیبنو عەبباسەوە هاتوە، کە پێغەمبەر ﷺ پەروەردگاری خۆی بینیوە، بەڵام بە دڵی بینیویەتی، پیاوێک پێی گوت: ئەدی ئەوە نیە خوا دەفەرموێ: ﴿ لَا تُدْرِكُهُ ٱلْأَبْصَٰرُ ﴿١٠٣﴾ ﴾الأنعام، چاوەکان نایبینن؟ عیکریمەش {کە قوتابی عەبدوڵڵای کوڕی عەبباسە} گوتوویەتی: تۆ ئاسمان نابینی؟ گوتی: با، گوتی: هەمووی دەبینی؟ واتە: بە ئەندازەی خۆت ئەوەندە ئاسمانەی لە چەشمەندازی چاودایە، دەیبینی، واتە: هەر کەسەش ئەگەر خوای پەروەردگار ببینێ، بە چاوی سەر، بە ئەندازەی خۆی دەیبینێ.

ئەوانە ئەو دەقانەن لەو بارەوە، کە ئەگەر بە گشتیی تەماشایان بکەین، دەبینین: ئەو ڕایەی دەڵێ پێغەمبەری خاتەم ﷺ خوای پەروەردگاری نەبینیوە، پشتئەستوورن بەو فەرموودانەی سەنەدەکەیان ڕاستەو، لە بوخاریی و موسلیمدا هاتوون و، دایکمان عائیشەش (خوا لێی ڕازی بێ)، زۆر بە جەختکردنەوە گوتوویەتی و بۆ خۆشی لە پێغەمبەری پرسیوەو ئەویش فەرموویەتی: ئەوەی ئەو ئایەتانە باسی دەکەن، باسی دیتنی پێغەمبەرە ﷺ بۆ جیبریل.

برگەی سێیەم: لە سیاقی ئەم ئایەتانەوە، زۆر جوان دیارە، کە مەبەست لەو ئایەتە موبارەکانە، چۆنیەتیی وەحیی ناردنی خوایە بۆ موحەممەد لە ڕێی جیبریلەوەو، ئەو سیفەتانەش بەهیچ جۆرێک لەگەڵ خوادا گونجاو نین، واتە: ئەو ئایەتانە باسی دیتنی پێغەمبەر ناکەن، بۆ خوای بەرزی بێ وێنە، هەڵبەتە ناڵێین: شتێکی نەگونجاوە، خوا بسم الله الرحمن الرحيم کە ئەو سەفەرە گەورەو گرنگەی بە پێغەمبەر خاتەم کردوە، دەشگونجێ خۆشی پێشان بدات، واتە: پێغەمبەر ﷺ هێندە بە توانا بکات و چاوی هێندە بە حوکم بکات، یان دڵی هێندە بە حوکم بکات، بتوانێ خوا ببینێ، هەڵبەتە دیتنی بە عەقڵ و دڵ، هەموو

دەمێ هەر هەیە، بۆ ئەهلی ئیمان، هەر کەس لە قەدەر خۆی، بەڵام دیتنی چاویش، خوای موتەعال دەتوانێ چاوی پێغەمبەری خاتەم هێندە بەهێز بکات، خوا ببینێ، لە حاڵێک دا مووسا نەیتوانی، کێوەکەش ببینێ و، لە هۆش خۆی چوو، کاتێک خوا خۆی پیشانی کێوەکەدا، وەک لە سوورەتی **(الأعراف)** دا هاتووەو، ئێمە لە سوورەتی **(الأنعام)**دا، لە کاتی تەفسیرکردنی ئەو ئایەتەدا: ﴿ لَّا تُدْرِكُهُ ٱلْأَبْصَٰرُ وَهُوَ يُدْرِكُ ٱلْأَبْصَٰرَ ﴿١٠٣﴾ ﴾، الأنعام، باسێکی سەربەخۆمان لەو بارەوە کردوە، بۆیە ناچینە نێو ئەو وردەکارییەوە، بەڵام ئەم ئایەتانە ئەگەر سەرنجیان بدەین، زۆر جوان دیارن، کە باسی چۆنیەتیی وەحیی ناردنی خوا دەکەن بۆ پێغەمبەری خاتەم، جیبریل چۆن وەحیی بۆ هێناوە؟ ئەو سیفەتانەی خوا باسی کردوون، بەهیچ جۆرێک لەگەڵ خوای پەروەردگاردا ناگونجێن، کە حەوت سیفەتن:

١- ﴿ عَلَّمَهُۥ شَدِيدُ ٱلْقُوَىٰ ﴿٥﴾ ﴾، خاوەن هێزی زۆر، فێری کردوە، خوا لە قورئاندا خۆی بە (قَوِيّ) و (مَتِيْن) (قادر) و (مقتدر) وەسف کردوە، بەڵام بە: ﴿ شَدِيدُ ٱلْقُوَىٰ ﴾، خوا خۆی وەسف نەکردوە، ئنجا وەک پێشتریش گوتمان، هەر ئەم تەعبیرە لە سوورەتی **(التكوير)**یش دا هاتوە: ﴿ إِنَّهُۥ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ﴿١٩﴾ ذِى قُوَّةٍ عِندَ ذِى ٱلْعَرْشِ مَكِينٍ ﴿٢٠﴾ ﴾، تەعبیری: ﴿ ذِى قُوَّةٍ ﴾، خاوەن هێز، مەبەست پێی جیبریلە، بە تەئکید ئەوەی سوورەتی **(التكوير)** کەس مشتومڕی لەبارەوە نیە، چونکە دەڵێ: ﴿ إِنَّهُۥ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ﴾، قسەی ڕەوانەکراوێکی بەڕێزە، ﴿ ذِى قُوَّةٍ ﴾، خاوەن هێزە، ﴿ عِندَ ذِى ٱلْعَرْشِ مَكِينٍ ﴾، لە لای خاوەن عەرش، خاوەن پێگەو ڕێزو حورمەتی گەورەیە.

٢- ﴿ ذُو مِرَّةٍ فَٱسْتَوَىٰ ﴿٦﴾ ﴾، ﴿ ذُو مِرَّةٍ ﴾، چ (مِـرَّة): بە مانای دیمەنی جوان بێ، چ بە مانای هێز بێ، چ بە مانای عەقڵ و هۆشی بەهێز بێ، **(فَاسْتَوى)**، واتە: ڕێک وەستا، دیسان ئەمەش بەس لەگەڵ جیبریل دا دەگونجێ و، بۆ خوا بەکارنایەت و پێشتریش لەوبارەوە قسەمان کرد.

٣- ﴿ وَهُوَ بِالْأُفُقِ الْأَعْلَىٰ ﴿٧﴾ ﴾، خوا ﷻ هەرگیز خۆی بەوەوەسف نەکردوە، بفەرمویّ: لە ئاسۆی هەرە بەرزم، ئاسۆی هەرە بەرزیش بۆ خەڵکی سەر زەوییە، ئێمە وەک خەڵکی سەرزەوی تەماشای ئاسۆدەکەین، خوا ﷻ هەرگیز بەوشێوە خۆی وەسف نەکردوە و، ئەو وەسفە لەگەڵ خوادا ناگونجێ.

٤- ﴿ ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّىٰ ﴿٨﴾ ﴾، دوای نیزیک کەوتەوەو شۆڕبۆوە، هەرگیز ئەوە لەگەڵ خوای بێ و وێنەو تاک و پاک دا ناگونجێ: نیزیک کەوتنەوەو شۆڕبوونەوە.

٥- ﴿ فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ ﴿٩﴾ ﴾، وەک ئەندازەی دوو کەوانە، یان نیزیکتریش (قَابَ)، یانی: (مقدار)، (قَوْسَيْنِ)، واتە: دوو کەوان، مەبەست جووتە کەوانە، عەرەبەکان عادەتیان وابووە، کاتێک پەیمانیان پێکەوە دەبەست، سەرۆک عەشیرەتی ئەملاو، سەرۆک عەشیرەتی ئەولا، هەردووکیان دوو کەوانەکانی خۆیان دەهێنان و پێکەوەیان جووت دەکردن، دوایی بەو کەوانە تیرێکیان دەهاویشت، بەو مانایەی ئەوانە لەمەودوا هێزیان یەک هێزەو، یەک هەڵوێستن.

یاخـود مەبەسـت لـە: ﴿ قَابَ قَوْسَيْنِ ﴾، ئەوەیـە هـەر کەوانێـک دوو لای هـەن، ئـەو لاو ئـەو لای پێیـان دەگوترێ: (قَـابْ)، ژێیەکـەش پێـی دەگوترێ: (وَتَـرْ)، ئـەوەی دیکـەش بنکەکەیـەتی.

هەندێکیـش گوتوویانـە: ئەمـلاولای کەوانەکـە پێیـان دەگوتـرێ: (سـية)، گرنـگ ئەوەیـە، چ مەبەسـت کەوانێـک بـێ کـە دەکاتـە دەوری باسـکێک، گەزێـک، کـە ئەوکاتـەش بـە ئەنـدازەی دوو کـەوان، یـانی: دوو گـەز، یاخود دوو باسـک، چ مەبەسـت پێـی دوو کـەوان بـن کـە پێکـەوە جـووت دەکرێـن، هەرگیـز بـۆ خـوای پـەروەردگار ناگونجـێ، هێنـدە لـە پێغەمبـەر ﷺ نیزیـک بـوو بـێ.

٦- ﴿ وَلَقَدْ رَآهُ نَزْلَةً أُخْرَىٰ ﴿١٣﴾ عِندَ سِدْرَةِ الْمُنتَهَىٰ ﴿١٤﴾ ﴾، لە دابەزینێکی دیکەشدا بینی لە لای درەختی کۆتایی، کەواتە: ئەوەی پێشێ باسی دیتنی پێغەمبەر دەکات لەسەر

زەوی، چونکە ئەمەیان لە ئاسمانییە، لە لای درەختی کۆتایی، ئەوەی پێشێ لەسەر زەوییە، ئنجا هەرگیز پێغەمبەر ﷺ بۆ هیچ کەس باسی ئەوەی نەکردوە، کە خوای بەرز و مەزنی لەسەر زەوی بینیوە.

٧- ﴿ لَقَدۡ رَأَىٰ مِنۡ ءَايَٰتِ رَبِّهِ ٱلۡكُبۡرَىٰٓ ١٨ ﴾، بەدڵنیایی لە نیشانە گەورەکانی پەروەردگاری بینین، ئەمیش دیسان هەر پشت ڕاستی دەکاتەوە، کە پێغەمبەر ﷺ تەنیا نیشانەکانی پەروەردگاری بینیون، ئەگەرنا دەیفەرموو: خوای پەروەردگاری بینی، بەڵام دەفەرموێ: بە دڵنیایی نیشانە گەورەکانی پەروەردگاری بینین.

برگەی چوارەم: لەو ئایەتانەوەش بە ڕوونیی دیارە، - پێشتریش ئاماژەمان پێدا - کە ناگونجێ شەوڕۆو بەرزبوونەوە (**الإسراء والعروج**)، لەساڵی (١٠، ١١، ١٢) ی پێش پێغەمبەرایەتیی دا بووبێ، چونکە خوا عزوجل لەم سووڕەتەدا، ئاماژەی بە دیتنی پێغەمبەر ﷺ بۆ جیبریل کردوە، لە لای درەختی کۆتایی، کە بێگومان ئەویش بەهەشتی سرەوتگای بڕوادارانی لێ نیزیکە، کە بێگومان لە ئاسمانەو، لە سەفەری شەوڕۆو بەرزبوونەوەکەی دا بووە، ئنجا مادام ئەم سووڕەتە ژمارەی (٢٣)ی هەبێ لە ڕیزبەندیی دابەزیندا، دەبێ لە ساڵانی (٤ و ٥)دا دابەزیبێ، نەک ساڵانی (١٠ و ١٢)دا، چونکە ئەم سووڕەتە باسی ئەو دیتنەی پێغەمبەری خاتەم دەکات بۆ جیبریل لە لای درەختی کۆتایی، کە بە تەئکید لە سەفەری شەوڕۆو بەرزبوونەوەکەیدا بووە، کەواتە: دەبێ دیتنەکەی پێغەمبەر بۆ جیبریل لە پێش دابەزینی ئەم سووڕەتەدا بووبێ، چونکە ئەم سووڕەتە باسی دیتنەکە دەکات، وەک شتێکی ڕابردوو، هەروەها ئەم دەقەش بەڵگەیەکی دیکەی بەهێزە لەسەر زوو دابەزینی ئەم سووڕەتە:

{عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رضي الله عنه قَالَ: أَوَّلُ سُورَةٍ نَزَلَتْ فِيهَا السَّجْدَةُ: (والنَّجْمُ) فَسَجَدَ رَسُولُ اللهِ ﷺ، وَسَجَدَ مَنْ خَلْفَهُ، إِلَّا رَجُلًا رَأَيْتُهُ أَخَذَ كَفًّا مِنْ تُرَابٍ فَسَجَدَ عَلَيْهِ، فَرَأَيْتُهُ بَعْدَ ذَلِكَ قُتِلَ كَافِرًا، وَالرَّجُلُ أُمَيَّةُ بْنُ خَلَفٍ} (أخرجه البخاري: ٤٨٥٣، ومسلم: ٥٧٦، وأبو داود: ١٤٠٦).

واتــە: عەبدوڵـڵای کـوڕی مەسـعوود ﷺ، دەڵـێ: یەکەمیـن سـوورەتێک کـە دابەزیـی و سـەجدەی تێـدا بـوو، سـوورەتی **(والنجـم)** بـوو، کـە پێغەمبـەر ﷺ کڕنووشـی بـرد، خەڵکیـش تێکـڕا کڕنووشـیان بـرد، (واتـە: ئـەوەی کـە لـەوێ بـوون بـە مسـوڵمان و نامسـوڵمانەوە، چونکـە ئـەو سـوورەتە مەزنـە، هەمـووی باسـی خـوای پـەروەردگارو نیشـانەکانی خوایـە و خاڵـی هاوبەشـی زۆری تێـدان، لـە نێـوان ئیمانـداران و هاوبـەش بـۆ خـوا دانەرانـدا)، تەنیـا پیاوێـک کڕنووشـی نەبـرد، بینیـم چەنگـە گڵ یاخـود چەنگـە چەوێکـی هەڵگـرت و بـەرزی کـردەوەو بەنێـو چـەوانی خۆیـەوە نـاو، سـەجدەی لەسـەر بـرد، دواییـش بینیـم: بـە بێبڕوایـی کـوژرا، ئەویـش ئومەییـەی کـوڕی خەلـەف بـوو.

برگـەی پێنجـەم: بۆیـەش زانایـان لـە بـارەی کاتی شـەوڕۆو بەرزبوونـەوە **(الإسراء والعـروج)**ەوە، لـە دێـر زەمانـەوە مشـتومڕیان بـووە.

١- لە بارەی ئەوەوە کە ئایا بە جەستەو ڕووحەوە بووە، یاخود تەنیا بە ڕووح بووە؟

٢- ئایا لە حاڵەتی بێدارییدا بووە، یان بە خەون بووە؟

٣- ئایا لە چ کاتێکدا بووە؟

ئنجا ئێمـە بـە درێژیـی لـەو بـارەوە، لـە سـەرەتای تەفسـیری سـوورەتی **(الإسراء)**دا قسـەمان کـردوەو دووبـارەی ناکەینـەوە، بـەڵام لێـرەدا دەڵێیـن:

١- ناگونجێ ئەو سەفەرە لەساڵی (١٠) تاکو (١٢)ی پێش پێغەمبەرایەتییدا بووبێ، لەبەر ئەو هۆیانەی باسمان کردن.

٢- ئەو قسەیەی دەڵێ: ڕەنگە سەفەرەکە تاکو (بیت المقدس)، بە ڕووح و جەستەوە بوو بێ و، لەوێوە بەرەو سەرێ، تەنیا بە ڕووح بوو بێ، قسەیەکی میانجییە لە نێوان ئەو دوو ڕایەدا، کە ڕایەکیان دەڵێ: هەمووی هەر بە ڕووح بووەو، هەندێکیش دەڵێن: هەمووی هەر بە ڕووح و جەستە بووە، هەرچەندە من هەر ئەو ڕایەم پێ ڕاستە، کە هەموو سەفەرەکە بە ڕووح و جەستەوە بووە.

٣- ئەو ڕایەی زانایان کە دەگونجێ پێغەمبەری کۆتایی ﷺ زیاتر لە بەرزبوونەوە (**عروج**)ێکی بوو بێ، وەک (**القرطبي**) هێناویەتی، بە ڕایەکی گرنگ و جێی سەرنجی دەزانم[1].

٤- وا پێدەچێ ئەوەی ئەو ئایەتانەی (**النجم**) باسی دەکەن، لە ساڵانی (٤ و ٥)دا بوو بێ، یان زووتریش، چونکە ئایەتەکان وەک ڕابردوو باسی دەکەن، ئەوەش ڕای (**إبن الوقاصي**)یە، کە لە (**إبن شهاب**)ەوە هێناویەتی و، (**إبن شهاب**) ڕای وایە لە ساڵی حەوتەمی پێغەمبەرایەتیی (**بعثة**)دا بووبێ، وەک **القرطبي** لە تەفسیرەکەی خۆی دا[2] لێوەی نەقڵ کردوون.

کەواتە: ئەگەر بڵێین: پێغەمبەری خوا ﷺ بە لای کەمەوە دوو جاران سەفەری (**عروج**) بەرز بوونەوەی بووە، یەکیان پێش دابەزینی سوورەتی (**النجم**) و، یەکێکیشیان لە ساڵانی نێوان: (١٠ و ١٢)دا، لەو ئیشکالەی باسمان کرد دەربازمان دەبێ، بەڵام لەو تەفسیرانەدا کە تەماشام کردوون، نەمبینیوە باسی ئەو ئیشکالەو چۆنیەتیی لابردنییان کرد بێ و، شایانی باسە: بەشێک لە زانایانیش ڕایان وایە پێغەمبەری کۆتایی (موحەممەد) ﷺ نەک دووجار، بگرە زیاتریش ئەوجۆرە سەفەرەی پێکراوە.

سُبحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

---

(١) الجامع لأحكام القرآن: ج٩، ص٢٧٣.

(٢) جامع الاحكام القرآن: ج٩، ص٢٧٣.

دەرسی دووەم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئـەم دەرسـە چـوارده (١٤) ئایـەت دەگرێتـە خـۆی، ئایەتـەکانی: (١٩ - ٣٢)، تەوەری سـەرەکییان باسـی پووچەڵیـی بیرۆکـەی بـت پەرسـتییە، بـە تایبـەت هەرسـێک بتـی نـاوداری: (اللّات) و (العُزّى) و (مَنَاة)، کـە گوایـە مێینـەن و کچـانی خـوا بـوون.

خـوای کارزان و شـارەزاش ڕایگەیانـدوە کـە بتپەرسـتەکان، جگـە لـە شـوێن کەوتنی گومـان و خەیـاڵ و ئـارەزووی خۆیـان و، پەرستراوەکانیشـیان، جگـە لـە چەنـد ناوێکـی بـێ نێـوەڕۆک کـە بـاب و باپیرانیـان لـەو دروسـتکراوانەیان هەڵـداون، هیچـی دیکـە نین، دواییش خوای بەرزو بێ وێنە ﷻ ڕوونی کردۆتەوە، کە فریشتەکان بە ڕێ پێـدان و مۆڵـەتی خـوا نەبـێ، تـکا بـۆ هیـچ کـەس ناکـەن، ئەویـش لـە حاڵێکـدا کـە ئـەو تـکا بـۆ کـراوە، خـوا ڕازی بـێ، تـکای بـۆ بکـرێ.

پاشـان خـوا تبـارک وتعـالى فەرمـان بـە پێغەمبـەری خـۆی موحەممـەد دەکات: ئەوانـە پشـت گـوێ بخـات، کـە لامـل دەکەنـە بەرنامـەی خـواو، تەنیـا ژیـانی دنیایـان دەوێ و دواڕۆژیـان فەرامـۆش کـردوە.

لە کۆتاییشدا خوا ﷻ ڕایدەگەیەنێ کە خاوەنی ڕەهای گەردوونە بەسەرو خواریــەوە (ئاســمانەکان و زەوی)، بــۆ ئــەوەی ســزاو پاداشــتی شایســتە بەســەر خراپـەکاران و چاکەکارانـدا بچەسـپێنێ و، ئامۆژگاریـی هەمـوو لایەکیـش دەکات، کـە ئاگاداربـن! خـوا پێیـان زانایـەو، بـا ستاییشـی خۆیـان نەکـەن و خۆیـان پـێ پەسـندو چـاک نەبـێ.

﴿ أَفَرَءَيْتُمُ ٱللَّٰتَ وَٱلْعُزَّىٰ ﴿١٩﴾ وَمَنَوٰةَ ٱلثَّالِثَةَ ٱلْأُخْرَىٰٓ ﴿٢٠﴾ أَلَكُمُ ٱلذَّكَرُ وَلَهُ ٱلْأُنثَىٰ ﴿٢١﴾ تِلْكَ إِذًا قِسْمَةٌ ضِيزَىٰٓ ﴿٢٢﴾ إِنْ هِىَ إِلَّآ أَسْمَآءٌ سَمَّيْتُمُوهَآ أَنتُمْ وَءَابَآؤُكُم مَّآ أَنزَلَ ٱللَّهُ بِهَا مِن سُلْطَٰنٍ ۚ إِن يَتَّبِعُونَ إِلَّا ٱلظَّنَّ وَمَا تَهْوَى ٱلْأَنفُسُ ۖ وَلَقَدْ جَآءَهُم مِّن رَّبِّهِمُ ٱلْهُدَىٰٓ ﴿٢٣﴾ أَمْ لِلْإِنسَٰنِ مَا تَمَنَّىٰ ﴿٢٤﴾ فَلِلَّهِ ٱلْءَاخِرَةُ وَٱلْأُولَىٰ ﴿٢٥﴾ وَكَم مِّن مَّلَكٍ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ لَا تُغْنِى شَفَٰعَتُهُمْ شَيْـًٔا إِلَّا مِنۢ بَعْدِ أَن يَأْذَنَ ٱللَّهُ لِمَن يَشَآءُ وَيَرْضَىٰٓ ﴿٢٦﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِٱلْءَاخِرَةِ لَيُسَمُّونَ ٱلْمَلَٰٓئِكَةَ تَسْمِيَةَ ٱلْأُنثَىٰ ﴿٢٧﴾ وَمَا لَهُم بِهِۦ مِنْ عِلْمٍ ۖ إِن يَتَّبِعُونَ إِلَّا ٱلظَّنَّ ۖ وَإِنَّ ٱلظَّنَّ لَا يُغْنِى مِنَ ٱلْحَقِّ شَيْـًٔا ﴿٢٨﴾ فَأَعْرِضْ عَن مَّن تَوَلَّىٰ عَن ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ إِلَّا ٱلْحَيَوٰةَ ٱلدُّنْيَا ﴿٢٩﴾ ذَٰلِكَ مَبْلَغُهُم مِّنَ ٱلْعِلْمِ ۚ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَن ضَلَّ عَن سَبِيلِهِۦ وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ ٱهْتَدَىٰ ﴿٣٠﴾ وَلِلَّهِ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ لِيَجْزِىَ ٱلَّذِينَ أَسَٰٓـُٔوا۟ بِمَا عَمِلُوا۟ وَيَجْزِىَ ٱلَّذِينَ أَحْسَنُوا۟ بِٱلْحُسْنَى ﴿٣١﴾ ٱلَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَٰٓئِرَ ٱلْإِثْمِ وَٱلْفَوَٰحِشَ إِلَّا ٱللَّمَمَ ۚ إِنَّ رَبَّكَ وَٰسِعُ ٱلْمَغْفِرَةِ ۚ هُوَ أَعْلَمُ بِكُمْ إِذْ أَنشَأَكُم مِّنَ ٱلْأَرْضِ وَإِذْ أَنتُمْ أَجِنَّةٌ فِى بُطُونِ أُمَّهَٰتِكُمْ ۖ فَلَا تُزَكُّوٓا۟ أَنفُسَكُمْ ۖ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ ٱتَّقَىٰٓ ﴿٣٢﴾ ﴾.

ماناى دەقاودەقى ئایەتەکان

{(ئەی هاوبەشدانەرەکان!) ئایا لات و عوززاتان دیون! ﴿١٩﴾ هەروەها مەناتی سێیەمی دیکە! ﴿٢٠﴾ ئایا (ڕەوایە) ئێوە نێرینەتان هەبێ و ئەو (خوا)یش مێینە؟ ﴿٢١﴾ کەواتە: ئەوە دابەشکردنێکی ستەمکارانەیە! ﴿٢٢﴾ ئەو (پەرستراو)انە تەنیا ناو (ی بێ نێوەڕۆک)ن، خۆتان و باب و باپیرانتان داتاناون، خوا هیچ بەڵگەی لەسەر نەناردوونە خوار، ئەو (بێبڕوایانە) تەنیا شوێن گومان و ئەوە دەکەون، کە نەفسەکان ئارەزووی دەکەن، لە حاڵێکدا کە بێگومان لە پەروەردگاریشیانەوە، ڕێنماییەک (ی مەزن)یان بۆ هاتوە! ﴿٢٣﴾ یان ئایا مرۆڤ هەرچی خۆزگەی پێ بخوازێ، بۆی دەبێ (بەبێ ویستی خوا؟!) ﴿٢٤﴾ (بە دڵنیایی نەخێر، چونکە)، (ژیانی) دواڕۆژو یەکەم (ی دنیا) تەنیا هی خوان ﴿٢٥﴾ گەلێک فریشتەش لە

ئاسـماناندا هـەن، کـە تـکا کردنەکەیـان هیـچ ئەندازەیـەک سـوود (بـە کـەس) ناگەیەنـێ، مەگـەر دوای ئـەوەی خـوا بـۆ هـەر کەسـێ بیـەوێ و پەسـندی بـکات، مۆڵـەت بـدات (تـکای بـۆ بکـەن) (٢٦) بـە دڵنیایـی ئەوانـەی بڕوایـان بـە (ژیـانی) دوایـی نیـە، فریشـتان بـە نـاوی مێینـە ناودەنێـن (٢٧) هیـچ زانیارییشـیان لـەو بـارەوە نیـە، بـەس شـوێن گومـان دەکـەون و، گومانیـش هیـچ کەلێنێکـی هـەق ناگـرێ (و نابێتـە جێگـرەوەی) (٢٨) (دەجـا مـادام حـاڵ وایـە ئـەی موحەممـەد!) ڕوو لـەو کەسـە وەرگێـڕە، کـە پشـتی کردۆتـە (یـادو بەرنامـەی) ئێمـەو، تەنیـا ژیـانی دنیـای مەبەسـتە (٢٩) (هەڵبـژاردنی ژیـانی دنیـا) ئەوپـەڕی زانیاریـی (و عەقڵ پێشـکان)یانە، بێگومـان پـەروەردگار زاناتـرە بـە کەسـێک لـە ڕێـی وی لایـداوەو، هـەر ئەویـش بـەو کەسـە زاناتـرە کـە ڕێـی ڕاسـتی گرتـوە (٣٠) هەرچـی لـە ئاسـمانەکان و لـە زەویـش دایـە (تەنیـا) هـی خوایـە، تاکـو سـزای ئەوانـەی خراپەیـان کـردوە، بەپێـی ئـەوەی کردوویانـە، بداتـەوەو، پاداشـتی هـەرە چاکیـش بداتـە ئەوانـەی چاکەیـان کـردوە (٣١) ئەوانـەی خۆیـان لـە گوناهـە زلـەکان و (ڕەفتـارە) دزێـوو ناقۆڵایـەکان دەپارێـزن، جگـە لـە گوناهـە وردیلـەکان، بـە دڵنیایـی پـەروەردگارت لێبـوردنی فراوانـە، ئەویـش پێتـان زاناتـرە، کاتێـک لـە زەوییـەوە پێیگەیانـدوون و، کاتێکیـش ئێـوە کۆرپەلـە بـوون لـە سـکی دایکتانـدا، بۆیـە خۆپەسـندیی مەکـەن، ئـەو (خـوا) زاناتـرە بـەو کەسـەی پارێـزی کـردوە (٣٢)}

شیکردنەوەی هەندێک لە وشەکان

(اللّات) و (العُـزّى) و (مَنَـاة)،: ئەمانـە هـەر سـێکیان بـت و صەنەمـی نـاوداری بێبڕوایـەکانی ڕۆژگاری پێغەمبـەر بـوون، لـە نێـو گـەلی عەرەبـدا دەپەرسـتران، (اللّاتُ والعُـزّى صَنَـمَانِ وَأَصْـلُ الـلاَّتِ: الـلاَه فَحَذَفُـوْا مِنْـهُ الهَـاءَ، وَأَدْخَلُـوْا التَّـاءَ فِيْـهِ، وَأَنَّثُـوْه تَنْبِيْهَـاً عَـلَى قصُـوره عَـنِ اللـه)، بنـەڕەتی وشـەی (لَات)، (لَاه)، بـووە (هـ)کەیـان لـێ لابـردووەو (ت)یـان لـە جیـاتی دانـاوەو، وەک مێینـە تەماشـایان کـردوە، بـە حیسـاب کـە لـە خـوار خـوای پەروەدگارەوەیـە.

(عُـزّى): هەندێـک گوتوویانـە: (مُؤنَّـث)ی، (أَعَـزّ)، یـان (مُؤنَّـث)ی، (عَزِيْـز)ە، (فِعْلٌ مِنَ العِزِّ)، ئەویـش لـە وشـەی (عِزّة)ەوە هاتـوە، (مَنَاة)یـش، بتێکـی دیکەیـە، هەندێـک گوتوویانـە: (مُؤنَّث)ی (مَنَّان)ە، لـە ڕووی داتـاشرانی ئـەو وشـانەوە، زانایـان ڕاجیایـی زۆریـان هەیـە، گرنـگ ئەوەیـە: (لاة)و، (عُـزّى)و، (وَمَنَـاةَ)، سـێ بتـی نـاودارو سـەرەکیی بێبڕوایـەکان و هاوبـەش بـۆ خـوا دانـەرانی ڕۆژگاری پێغەمبـەر بـوون.

(مَا تَمَنَّىٰ): (التَّمَنّـي: تَقْدِيْـرُ الـشَّيء فـي النَّفْسِ، وَتَصْوِيْـرُهُ فِيْهَـا)، (تَمَنّـي): بـە کوردیی خۆزگـە خواسـتن و بـە ئـاوات خواسـتنی پـێ دەڵێیـن و، بریتیـە لـە ئەندازەگیریـی شـتێک لـە دەروون داو وێناکـردنی.

(لَا تُغْنِي): واتـە: سـوودی پێناگەیەنـێ، کەڵێنـی بـۆ ناگـرێ، (أَغْنَـى عَنْـهُ: كَفَـاهُ)، واتـە: بـوو بـە جێگـرەوەی.

(مَبْلَغُهُم): ﴿ذَٰلِكَ مَبْلَغُهُم مِّنَ ٱلْعِلْمِ﴾، واتـە: ئـەوە ئەوپـەڕی زانیاریـی و عەقـڵ پـێ شـکانیانە، (قَـدْرُ عُقُولِهِـمْ وَنِهَايَـةُ عِلْمِهِـم)، ئـەوە ئەنـدازەی عەقـڵ پـێ شـکان و کۆتایـی زانیارییانـە.

(كَبَٰٓئِرَ ٱلْإِثْمِ): (كَبَـائِرَ: جَمْـعُ كَبِـيْرَة)، یـانی: گـەورەو بـۆ مێینـە (مُؤنَّث)یـە، (الإِثْـمُ: الذَّنْـبُ، المَعْصِيَـة)، (إِثْـم): گوناهـو تاوانـە.

(وَٱلْفَوَٰحِشَ): (الفَوَاحِـشُ: جَمْـعُ فَاحِشَـة)، وەک پێشـتر گوتوومانە، (الفُحْشُ وَالفَحْشَـاءُ وَالفَاحِشَـةُ)، هـەر سـێکیان بـۆ گوناهێـک بەکاردەهێنرێـن کـە لـە سـنوور دەرچـوو بێ، یـان زۆر ناقـۆڵاو دزێـو بـێ، هەندێکیـش گوتوویانـە: (كَبَـائِر): بریتیـن لـەو گوناهـە گەورانـەی جیـا لـەو گوناهانـەی لـە لایەنـی سێکسـییەوە پەیدادەبـن و، (فَواحِش)یـش ئـەو گوناهانـەن کـە لـەو ڕووەوە پەیدادەبـن.

بـەڵام مـن وای تێدەگـەم: هـەر کام لـە (كَبَـائِرَ) و (فَوَاحِشَ)، هەر بـە مانای گوناهی گـەورە دێـن، بـەڵام لـە ڕووی قەبـارەوە گـەورەن و، لـە ڕووی ناشیرینیشـەوە ناشـیرین و ناقـۆڵاو دزێـون، بۆیـە زینـاش گوناهـی گەورەیـەو لـە هەمـان کاتـدا فاحیشەشـە، قەتڵیـش گوناهـی گەورەیـەو، لـە هەمـان کاتـدا گوناهێکـی ناقـۆڵاو دزێویشـە، بـەڵام بـە ئیعتیبـاری ناشـیرینییان پێیـان دەگوتـرێ: (الفَوَاحِـش)و، بـە ئیعتیبـاری گەورەییـان، پێیـان دەگوترێ: (كَبَـائِرَ).

(ٱللَّمَمَ): (صَغَائِـرُ الذُّنُـوبِ)، (اللَّمَـم)، وەک دواییـش باسـی دەکەیـن، زانایـان بـە چەند تەعبیرێک هێناویانە، گرنگ ئەوەیە مادام خوا بسم الله الرحمن الرحيم (اللَّمَم)ی، هەڵاواردوە لـە: ﴿كَبَٰٓئِرَ ٱلْإِثْمِ وَٱلْفَوَٰحِشَ﴾، کەواتـە: جیایـە لـەوان، بۆیـە زۆربـەی زانایـان گوتوویانـە: گوناهـە گچکـەکان، هەندێکیـش گوتوویانـە: (اللَّمـم) نیزیکەوتنەوەیـە لـە گوناهـ بـەڵام نەکـردنی، هەندێکیـش گوتوویانـە: (مَـا يُعْمَـلُ مَـرَّةً وَلَا يُتَعَمَّـقُ فِيْـهِ)، ئـەو گوناهـەی جارێـک دەکـرێ، بـەڵام پێیـدا قـووڵ نابێتـەوە، چونکـە (الإِلْـمَامُ: الدُّنُوُّ وَالقُرْبُ)، لـێ نزیککەوتنـەوەو تخوونکەوتـن، دواتریـش زیاتـر قسـەی لێـوە دەکەیـن.

(أَجِنَّةٌ): (جَمْـعُ جَنِيْن، وَهُـوَ الوَلَـدُ فـي البَطْـنِ، أو فـي الرَّحِـم) (جنـين)، بریتیـە لـە ڕۆڵـە یـان کۆرپەلـە لـە سـکدا، یـان لـە منداڵدانـدا، ئنجـا بـە هـی مرۆڤیـش دەگوتـرێ و، بـە هـی ئاژەڵیـش دەگوتـرێ هەتـا لـە تۆڵدابـێ.

﴿فَلَا تُزَكُّوٓا۟ أَنفُسَكُمْ﴾: (أَيْ : لَا تَمْدَحُوهَـا وَلَا تُبَرِّؤُهَـا عَـنِ الآثَـامِ، وَلاَ تُثْنُـوا عَلَيْهَـا)، بـە چەنـد تەعبیرێـک هێناویانـە، ﴿فَلَا تُزَكُّوٓا۟ أَنفُسَكُمْ﴾ تەزکییـە، یـانی: بـە پـاک و چـاک

و گەشـە کـردو دانـان، یاخـود ئەنجامـدانی پاککـردن و چاککـردن و گەشـەکردن، ئنجا ﴿ فَلَا تُزَكُّوٓاْ أَنفُسَكُمْ ﴾ ، واتـە: مەدحـی خۆتـان مەکـەن، یاخـود خۆتـان لـە گوناهـان بەریـی مەکـەن، پێتـان وابـێ هیـچ گوناهتـان نیـە، یاخـود: بـە خۆتـان هەڵمەڵێـن و خۆپەسـندیی مەکـەن.

مانای گشتیی ئایەتەکان

خوا سبحانه وتعالى ڕوو دەکاتە هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان، کە نکووڵییان دەکرد لەوەی موحەممـەد ﷺ ئـەو کەسـەی دەیبینـێ، فریشـتەیەکی خـوا بـێ، کە جیبریلـەو پەیامی خـوای بـۆ دێنـێ، بەڵکـو پێیـان وابـوو ئـەوە شـەیتانێکەو حاڵـی تێکـداوەو دەسـتی لێوەشـاندوە، یـان خوتخوتـەو خەیاڵـی بـێ جێـی بـۆ دەکات، ئـەو جـۆرە گومانانەیـان پێ دەبردن!! خوا سبحانه وتعالى ڕوو لە هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان دەکات، کە بەو شێوەیە تەماشـای پێغەمبـەری خاتـەم ﷺو، ئـەو فەرمایشـتەی خـوا دەکـەن، کـە بـۆی دێ، لـە ڕێـی جیبریلـەوە ئنجـا ڕووبەڕوویـان دەکاتـەوە لەگـەڵ پەرسـتراوەکانی خۆیـان دا، کـە ئێـوە کاتێـک بـڕوا ناهێنـن بـە پەیامەکـەی موحەممـەد ﷺ کـە لـە خـواوە بـۆی دێ، بەو فەرمایشتەی خوا سبحانه وتعالى کە ئەوپەڕی زانیاریی و حیکمەت و ڕێ ڕوونیی تێدایەو، تۆسـقاڵێک هەڵـەو کـەم و کوڕیـی تێـدا نیـەو، تۆسـقاڵێک زێدەڕۆیـی تێدانیـە، لـە هیـچ ڕوویەکـەوەو، هـەر کەسـێ لێـی وردبێتـەوە: دەزانـێ کـە بەشـەر قسـەی واناکـەن و دڵنیا دەبێ کە فەرمایشتی خوایە سبحانه وتعالى، ئێوەش ئەوە جۆری بوونناسیی و جۆری تێڕوانینتانـە کـە ئـەو هەڵوێسـتە لارو هەڵەیەتـان تێـدا پەیـدادەکات، ئنجـا بـا تەماشـا بکەیـن داخـۆ، ئێـوە چـی دەپەرسـتن و عەقیدەتـان بەچییـە؟

﴿ أَفَرَءَيۡتُمُ ٱللَّٰتَ وَٱلۡعُزَّىٰ ﴾، ئایـا لات و عوززاتـان بینیـون! لێـرەدا ئەگـەر بینیـن، بینینـی چـاو بـێ، (أَفَرَءَيْتُـم)، ئایـا بینیوتانـن واتـە: ئەگـەر بینیوتانـن دەبـێ سـەرتان لێیـان سـووڕمێنێ ئەوانـە بپەرسـترێن، بـەڵام ئەگـەر بینیـن، بینینـی عەقـڵ و دڵ بـێ،

واتـە: ئایـا زانیوتانـن؟! ئنجـا ئەگـەر مەبەسـت دیتنـی عەقـڵ و زانیـن بـێ، دەبـێ بـەرکاری دووەمیشـی هەبـێ، بـەڵام ئەگـەر بینینـی چـاو بـێ، بـەس یـەک بـەرکاری هەیـە: ئایـا بینیوتانـن؟ بـەڵام ئەگـەر بـە مانـای زانیـن بـێ: ئایـا زانیوتانـن ئەوانـە پەرسـتراوبن؟ یاخـود: ئایـا زانیوتانـن ئەوانـە هیچیـان بەدەسـت بـێ؟ ﴿ وَمَنَوٰةَ ٱلثَّالِثَةَ ٱلْأُخْرَىٰٓ ﴾، هەروەهـا مەنـاتی سـێیەمی دیکـە، لـە سـێ پەرسـتراوە سـەرەکییەکەی کـە لەنێـو گـەلی عەرەبـدا بـاو بـوون.

﴿ أَلَكُمُ ٱلذَّكَرُ وَلَهُ ٱلْأُنثَىٰ ﴾، ئـەو سـێیە کـە ئێـوە بـە مێینەیـان لـە قەڵـەم دەدەن، پێشـتان وایـە فریشـتەن، یـان پێیـان وابـووە ئەوانـە جۆرێـک لـە پەیوەندییـان لەگـەڵ خـوای پـەروەردگاردا هەیـە، نـەک پەیوەندیـی نێـوان دروسـتکراو و دروسـتکەر، بەڵکو پەیوەندییەکـی تایبـەت، کـە ئەوانـە کچـی خوابـن! یـان بـە جۆرێـک لـە جـۆرەکان ئەوانــە وەچــەی خوابــن! ﴿ أَلَكُمُ ٱلذَّكَرُ وَلَهُ ٱلْأُنثَىٰ ﴾، ئنجــا ئایــا دەگونجــێ ئێــوە نێرینەتـان هەبـێ و، ئەویـش مێینـەی هەبـێ؟ واتـە: هـەر بـە پێودانگـی خۆشـتان، چـۆن دەبـێ خۆتـان کـە بـە مێینـە و بـە کچـان ڕازی نیـن، ئەوانـە بـە کچـانی خـوا لـە قەڵـەم بـدەن؟

لێرەدا مەبەست ئەوە نیە کە خوا ﷻ هەڵوێستەکەی ئەوان، کە بە کچان ڕازی نیـن و ناڕازیـن لـەوەی کچیـان ببـێ، بـە ڕاسـت بزانـێ، بـەڵام وەک عـەرەب دەڵێـن: (أدِيْنُـكَ مِـنْ فَمِـك)، بـە زاری خـۆت دەتگـرم.

﴿ تِلْكَ إِذًا قِسْمَةٌ ضِيزَىٰٓ ﴾، کەواتـە: ئـەوە (ئەگـەر ئێـوە نێرینەتـان هەبـێ و، خـوا مێینـەی هەبـێ) دابەشـکردنێکی سـتەمکارانەیە.

﴿ إِنْ هِىَ إِلَّآ أَسْمَآءٌ سَمَّيْتُمُوهَآ أَنتُمْ وَءَابَآؤُكُم ﴾، ئەمانـە تەنیـا نـاون، خۆتـان و بـاب و باپیرانتــان داتاننــاون، ﴿ مَّآ أَنزَلَ ٱللَّهُ بِهَا مِن سُلْطَٰنٍ ﴾، خــوا هیــچ بەڵگــەی لەســەر نەناردوونـە خـوار، (سُلْطَان): بـە مانـای بەڵگـەو دەلیلـە، بۆیـەش ئـەو نـاوەی لێنراوە، چونکـە بەڵگـە دەسـتەڵاتی هەیـە، لەسـەر عەقـڵ و دڵـی مـرۆڤ و، ئەگـەر چ بـڕ بـە

ئینصاف بێ، دەیخاتە ژێر ڕکێف و کۆنترۆڵی خۆیەوە، ﴿إِن يَتَّبِعُونَ إِلَّا ٱلظَّنَّ وَمَا تَهْوَى ٱلْأَنفُسُ﴾، پێشێ خوا ﷻ بەشێوەی دواندن (**خطاب**) دەیاندوێنێ، دوایی بە شێوەی نادیار (**غیاب**)، وەک چۆن کەسێک پێشێ کەسێک دەدوێنێ، دوایی بۆ دەرخستنی ئەوە کە شایستەی ئەوە نیە، بیدوێنێ، ڕووی لێ وەردەگێڕێ و بە شێوەی نادیار قسە دەکات، دەفەرموێ: ئەوانە تەنیا شوێن گومان و شوێن ئەوە دەکەن، کە نەفسەکان دەیخوازن و ئارەزووی دەکەن، ﴿وَلَقَدْ جَآءَهُم مِّن رَّبِّهِمُ ٱلْهُدَىٰٓ﴾، بە دڵنیایی لە پەروەردگاریشیانەوە ڕێنماییەکی زۆر ناوازەو مەزنیان بۆ هاتوە، کە لە قورئاندا بەرجەستەیە، هەروەها لە ڕێبازەکەی پێغەمبەردا ﷺ.

﴿أَمْ لِلْإِنسَٰنِ مَا تَمَنَّىٰ﴾، یان ئایا مرۆڤ هەرچی بیخوازێ، بۆی دەبێ، ئەمە دەگونجێ مەبەست پێی مرۆڤی بێبڕوابێ، کە پێیان وابوو ئەو فریشتانە تکاو ڕەجایان بۆ دەکەن، لەلای خوا، دەشگونجێ مەبەست مرۆڤ بەگشتیی بێ، واتە: مرۆڤ بەگشتیی هەرچی بیخوازێ، بۆی نایەتە دی، بەبێ ویستی خوا، واتە: وانیە کە مرۆڤ هەرچی پێی خۆش بوو بیکات و بە ئەنجام بگات، بەڵکو شتەکان بە ویستی خوا دەبن، ﴿فَلِلَّهِ ٱلْـَٔاخِرَةُ وَٱلْأُولَىٰ﴾، مەنزڵگای دوایی و هی یەکەم، بەس هی خوان، واتە: مەنزڵگای کۆتایی کە بەهەشتەو، مەنزڵگای یەکەم، کە ژیانی دنیایە، هەردووکیان لەبەر دەستی خوادان.

﴿وَكَم مِّن مَّلَكٍ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ لَا تُغْنِى شَفَٰعَتُهُمْ شَيْـًٔا﴾، (**كَمْ**): لێرەدا ناوی پرسیارکردنە (**كَمْ الإِسْتِفْهَامِيَة**)یە، بەڵام مەبەست پێی زۆرییە، دەگوترێ: (**كَمْ كِتَابٌ عِنْدَك؟**)، چەند کتێبت لەلان؟ ﴿وَكَم مِّن مَّلَكٍ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ﴾، واتە: زۆر فریشتە هەن، لە ئاسمانەکاندا، ﴿لَا تُغْنِى شَفَٰعَتُهُمْ شَيْـًٔا﴾، تکا کردنەکەیان هیچ سوودیان پێ ناگەیەنێ، ﴿إِلَّا مِنۢ بَعْدِ أَن يَأْذَنَ ٱللَّهُ لِمَن يَشَآءُ وَيَرْضَىٰٓ﴾، مەگەر دوای ئەوەی خوا مۆڵەت و ڕێگا دەدات بۆ هەر کەسێک بیەوێ و لێشی ڕازی بێ، ئەو کەسە تکای بۆ بکرێ، ڕواڵەتی ئەم تەعبیرە ئەوە دەگەیەنێ، کە ئەوان تکا بکەن و تکا کردنەکە سوودی نەبێ، بەڵام مەبەست پێی ئەوەیە ئەوان هەر کەسێ

نەزانن خوا مۆڵەتی داوەو لێی ڕازییە، تکای بۆ ناکەن، بەڵام تەعبیرەکە بۆیە واهاتوە، تاکو ئەو بیروڕایانەی بە تەمای تکاکردنی پەرستراوەکانیان، لێ گەڕاون، ئنجا ئەگەر فریشتەن و، ئەگەر هەرچی هەن، بزانن کە لە ڕاستییدا تکاکردنی ئەوان، هیچ دادێکیان نادات و هیچ سوودێکیان پێ ناگەیەنێ، مەگەر دوای ئەوەی خوا ﷻ بۆ هەر کەسێ بیەوێ، مۆڵەت بدات و لێشی ڕازی بێ، تکای بۆ بکرێ.

﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِٱلْـَٔاخِرَةِ لَيُسَمُّونَ ٱلْمَلَـٰٓئِكَةَ تَسْمِيَةَ ٱلْأُنثَىٰ﴾، بە دڵنیایی ئەوانەی بڕوایان بە مەنزڵگای کۆتایی نیە، بە ناو هێنانی مێینان، فریشتەکان ناو دێنن، لێرەدا ناوهێنان مەبەست پێی وەسفکردنە، واتە: بە وەسفی مێینە، وەسفیان دەکەن و وەک مێینە تەماشایان دەکەن.

﴿وَمَا لَهُم بِهِۦ مِنْ عِلْمٍ﴾، هیچ زانیارییەکیشیان لەو بارەوە نیە، (بِهِ)، واتە: ئەو وەسفەی لەو فریشتانەی هەڵدەدەن، یان ئەوەی باسکرا، هیچ زانیارییان پێی نیە، (مِنْ)، کە خراوەتە سەر (عِلْمٍ)، (مِنْ عِلْمٍ)، بۆ دەستپێکە یانی: هەر لە سەرەتای زانیارییەوە نیانە تاکو کۆتایی، واتە: هیچ جۆرە زانیارییەکیان نیە، شارەزایان گوتوویانە: (زَائِدَة لِلتَوْكِيْد) بۆ جەختکردنەوە زیاد کراوە کە هیچ جۆرە زانیارییەکیان نیە کەم و زۆر، بەو شتە، ئەدی چۆن ئەو قسەیە دەکەن؟ ﴿إِن يَتَّبِعُونَ إِلَّا ٱلظَّنَّ﴾، تەنیا شوێن گومان دەکەون، ﴿وَإِنَّ ٱلظَّنَّ لَا يُغْنِى مِنَ ٱلْحَقِّ شَيْـًٔا﴾، بە دڵنیایی گومانیش هیچ کەلێنی هەق پڕ ناکاتەوە، گومان نابێتە جێگرەوەی هەق و، هیچ سوودێک بە کەسێک ناگەیەنێ کە بە دوای هەقدا دەگەڕێ، ئەو گومانە بۆی ببێتە جێداری هەقێک، کە لێی دەگەڕێ.

ئنجا خوا ﷻ پێغەمبەری خاتەم ﷺ دەدوێنێ و دەفەرموێ: ﴿فَأَعْرِضْ عَن مَّن تَوَلَّىٰ عَن ذِكْرِنَا﴾، ڕوو وەرگێڕە لەو کەسەی پشتی کردۆتە یادی ئێمەو بەرنامەی ئێمە، وشەی (ذِكْر)، کە خوا پاڵی داوەتە لای ڕاناوی کۆ و بۆ خۆی بە کاری

هێناوە، زیاتر وا پێدەچێ مەبەست پێی قورئان بێ، ئەگەرنا (ذکر) بە مانای (یاد کردن) دێ، بەڵام یەکێک لە ناوەکانی قورئانیش بریتیە لە (الذِّکر): ﴿ إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا ٱلذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُۥ لَحَٰفِظُونَ ۝٩ ﴾ الحجر، لەبەر ئەوەی قورئان ڕاستییەکان دەخاتەوە بیر مرۆڤ و، ئامۆژگاریی و بیر خستنەوەیە بۆ مرۆڤ.

﴿ وَلَمْ يُرِدْ إِلَّا ٱلْحَيَوٰةَ ٱلدُّنْيَا ﴾، جگە لە ژیانی دنیاشی ناوێ، تەنیا ژیانی دنیای دەوێ، هەڵبەتە لێرەدا کە خوا ﷻ بە پێغەمبەری خاتەم ﷺ دەفەرموێ: ڕوویان لێ وەرگێڕە پشت گوێیان بخە، مەبەست ئەوە نیە کە بەردەوام نەبێ لەسەر ئامۆژگاریی کردن و بیرخستنەوەیان، چونکە ئەوە ئەرکی پێغەمبەرە ﷺ، بەڵکو مەبەست ئەوەیە: ڕوویان لێ وەرچەرخێنەو زۆر لەگەڵیان پێدا مەچۆو، زۆر مشتومڕیان لەگەڵ مەکە، یاخود: گوێ مەدە بە ئازارو ناڕەحەتییەکان، کە لە لایەن ئەوانەوە بۆت دێنە پێش، یاخود: ڕوو وەرگێڕە لەو داواکارییە بێ جێیانەی دەیانکەن، کە پێغەمبەری خوا موعجیزەو بەڵگەی بەرهەستیان بۆ بێنێ، یاخود: ئەمە هەڕەشەیەکە یانی: ڕوویان لێ وەربچەرخێنەو بە کەڵکی بیرخستنەوەو ئامۆژگاریی کردن نایەن، ئەمەش هەم جۆرێکە لە بێ بایەخ پێشاندانیان و، هەم جۆرێکە لە هەڕەشە لێکردنیشیان، یانی: ئەوانە بەڵگەیان لەسەر تەواو کراوەو، هەر ئەوە ماوە خوا سزایان بدات، چونکە نایانەوێ هەق وەربگرن و، یادی خواو بەرنامەی خواو کتێبی خوایان لەبەر دەستەو لەبەر چاوە، بەڵام پشتی تێدەکەن و ڕووی لێ وەردەگێڕن، ئەویش لەبەر دنیا ویستیی و ئارەزوو خوازیی.

هەڵبەتە لێرەدا زیاتر مەبەست زلە زلانی بێبڕوایەکانەو، سەرکردەو قسە ڕۆیشتووەکانیانە، کە دەیانزانی ئەگەر شوێن ئەو پەیامەی خوا بکەون، کە بە پێغەمبەری خاتەمدا ﷺ ناردوویەتی، ئەو بەزم و بازاڕەی پێکیانەوە ناوە، کە بریتیە لە چەوساندنەوەی خەڵک و قۆرخکاریی و دەست بەسەرداگرتنی سامانی گشتیی، ئەوەیان لێ تێکدەچێ، چونکە ئەو کاتە بەپێی پەیامی خوا، هیچ

مرۆڤێـک لـە هیـچ مرۆڤێکـی دیکـە، زیاتـر بەشـی بـە نیعمەتـەکانی خـواوە نیـەو، مرۆڤـەکان لــە ڕووی ئابووریــەوەو لــە ڕووی کۆمەڵایەتییــەوە، هەموویــان، وەک یەکـن، لـە ڕووی سیاسییشـەوە، نابـێ هیچکـەس خـۆی بەسـەر خەڵـک و کۆمەڵـگادا بسـەپێنێ، بەڵکـو دەبـێ بـە مۆڵـەتی خۆیـان و، بـۆ خۆیـان کارێکـی پـێ بسـپێرن و، بـەو شـێوەیەش کـە ئـەو خەڵکـە دەیـەوێ، وڵاتیـان بـۆ بەڕێوەبـەرێ.

کەواتــە: ئــەوان بەهــۆی پەیــام و بەرنامــەی پــڕ دادگەریــی خــواوە: دۆخــی سیاســی و حاڵــەتی ئابووریــی، واقیعــی کۆمەڵایەتیــی، کــە بەســتەم ســازاندبوویان، لێیان تێکدەچوو، بۆیە خوا سبحانه وتعالى دەفەرموێ: ﴿ وَلَمْ يُرِدْ إِلَّا ٱلْحَيَوٰةَ ٱلدُّنْيَا ﴾، تەنیا ژیـانی دنیـای دەوێ، ئنجـا کەسـێک تەنیـا ژیـانی دنیـای بـوێ و، بـڕوای بـە ڕۆژی دوایـی نەبـێ، بێگومـان چـۆن بـۆ ژیانـە دنیاییەکـەی قازانـج بـێ، وا دەکات و، ئـەو بەرنامەیـەش تەبەنیـی دەکات، کـە بەرژەوەندییـە ناشـەرعییەکانی لـە دنیـادا، بـۆ دەسـتەبەرو مسـۆگەر دەکات.

﴿ ذَٰلِكَ مَبْلَغُهُم مِّنَ ٱلْعِلْمِ ﴾، خوا سبحانه وتعالى دەفەرموێ: ئا ئەوە ئەوپەڕی زانیارییانە، (مَبْلَـغ)، بــە مانــای (بَــلاغ)ە، یانــی: گەیشــتن بەوپــەڕی شــتێک، ئــەوە ئەوپــەڕی زانیارییانـە، هـەر ئەوەنـدە عەقڵیان پـێ دەشـکێ، زانیارییەکەیـان هـەر ئەوەنـدە بـڕ دەکات، ﴿ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَن ضَلَّ عَن سَبِيلِهِۦ ﴾، بـە دڵنیایـی پـەروەردگارت زاناتـرە بـەو کەسـەی لەڕێـی وی لایـداوە، ﴿ ضَلَّ عَن سَبِيلِهِۦ ﴾، واتـە: لایـداوەو ون بـوو، ﴿ وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ ٱهْتَدَىٰ ﴾، هەروەهـا خـوا زاناتـرە بـەو کەسـەی ڕێـی ڕاسـتی گرتـوەو، هاتۆتـە سـەر ڕاسـتە ڕێـی خـوا.

ئەمـە بـۆ دڵنیاکردنـەوەی پێغەمبـەری خاتەمـە، کـە: تـۆ بەڵـێ زۆرت مەبەسـتە، ئەوانـە هەموویـان بێنـە سـەر ڕاسـتە ڕێـی خـواو، لـە گومڕایـی بیانگێڕیـەوە، بـەڵام بـەس خـوا زاناتـرە بـەوەی کـێ لـە ڕێـی وی، لایـداوەو ناشـیەتەوە سـەر ڕێ و، کێـش ڕێـی ڕاسـتی گرتـوەو ڕێـی ڕاسـت دەگـرێ، کەواتـە: تـۆ ئەرکـی خـۆت جێبەجـێ

بکـە، بـەڵام خۆزگـەی ئـەوەت لـە دڵـدا نەبـێ، ئـەو خەڵکـە هەمـووی هیدایـەتی خـوا وەربگـرێ و، هەمـووی واز لـە گومڕایـی بێنـێ!

﴿ وَلِلَّهِ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلْأَرْضِ ﴾، هەرچـی لـە ئاسـمانەکان و هەرچـی لـە زەویدایـە، هـی خوایـە، هەمـووی موڵکـی خوایـەو بـەس خـوا خاوەنیـەتی، بۆچـی؟ ﴿ لِيَجْزِيَ ٱلَّذِينَ أَسَٰٓـُٔواْ بِمَا عَمِلُواْ ﴾، بۆچی خوا ﷻ ئەوئاسمان و زەوییەی ڕەخساندوون، (ل)ی (ليجزي) دەگونجـێ (لام التَّعْلِيْـل) بـێ و، دەشـگونجێ (لام الأَجْـل) بـێ، یـانی: خـوا هەرچـی لـە ئاسـمانەکان و زەویدایـە، هـی خوایـە، بۆ ئـەوەی ئەوانـە خراپەیان کـردوە بە پێـی خراپەکەیـان سـزایان بـدات، ﴿ وَيَجْزِيَ ٱلَّذِينَ أَحْسَنُواْ بِٱلْحُسْنَى ﴾، ئەوانـەش کـە چاکەیان کـردوە، بـە پاداشـتی هـەرە چـاک پاداشـتیان بداتـەوە، یاخـود: هەرچـی لە ئاسـمانەکان و زەویـدا هەیـە، هـی خوایـەو خـوا خـاوەنی هەمـوو شـتێکە، تاکـو سـەرەنجام خراپـەکاران بـە سـزای خۆیـان بگـەن و، چاکەکارانیـش بـە پاداشـتی هـەرە باشـی خۆیـان بگـەن.

ئنجا خوا ﷻ پێناسەی ئەوانە دەکات کە بە پاداشتی هەرە چاک، پاداشتیان دەداتـەوە، ئـەو چاکەکارانـە، تاکـو وا نەزانـرێ، کـە ئەوانـە بوونـە فریشـتەو هەرچـی کەم و کوڕییـە دەبـێ تێیانـدا نەمێنـێ، ئنجـا وەبـەر ئـەو موژدەیەی خـوا دەکەون و، پاداشـتی هـەرە چاکـی خوایـان پـێ دەبـڕێ، دەفەرمـوێ: ﴿ ٱلَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَٰٓئِرَ ٱلْإِثْمِ وَٱلْفَوَٰحِشَ ﴾ ئەوانـەش کەسـانێکن خۆیـان دەپارێـزن و خۆیـان دوور دەگـرن لـە گوناهـە گـەورەکان، ﴿ وَٱلْفَوَٰحِشَ ﴾ هەروەهـا لـە گوناهـە ناقـۆڵاو دزێـوو ناشـیرینەکان، ﴿ إِلَّا ٱللَّمَمَ ﴾، جگـە لـە وردەگوناهـان ﴿ ٱللَّمَمَ ﴾ پێشـتریش گوتمـان: (اللَّمـم) واتـە: وردە گوناهـ یاخـود: مەگەر کەسـێک جارێـک بـە هەڵـە گوناهێکـی کـرد بێ، یاخـود: کەسـێک نزیـک کەوتبێتـەوە لە گوناهـی گـەورە، بـەڵام نەیکردبـێ، بـەڵام زیاتـر زانایـان وایـان لێکداوەتـەوە: ﴿ ٱللَّمَمَ ﴾، واتـە: گوناهـی بچـووک، (أَلَـمَّ بالـشَّيء)، واتـە: چـووە سـوێی و لێـی نیزیککەوتـەوە، یـان کەمێکـی لێکـرد (إلْمَـام)، ئەوەیـە کـە مـرۆڤ بەشـێکی کەمـی لـە شـتێک پـێ ببـڕێ، دەگوتـرێ: (لَـهُ إلْمَامٌ بِهَـذا العِلْـم)، یـانی: شـتێکی لـێ دەزانێ و سـەرە دەرێکی لـێ دەکات، کەواتـە: ﴿ ٱللَّمَمَ ﴾، ئەوەیـە مـرۆڤ کەمێـک گوناهــ بـکات، واتـە: گوناهـی بچـووک.

﴿إِنَّ رَبَّكَ وَاسِعُ الْمَغْفِرَةِ﴾، بـە دڵنیایـی پـەروەردگارت لێبـوردنی فراوانـە، واتـە: لێبـوردنی خـوا هێنـدە فراوانـە، جێـی بەخشـین و چاوپۆشـیی کـردن لـە هەمـوو گوناهانـی تێـدا دەبێتـەوە، ئەگـەر کەسـێکیش گوناهـی گـەورەی لـە دەسـت قەومـا بـێ، یـان گوناهێکـی ناقـۆڵا، بـا بزانـێ، کـە لێبـوردنی خـوا هێنـدە فراوانـە، جێـی ئـەو گوناهـەی ئەویشـی تێـدا دەبێتـەوە، کـە ببیەخشـێ و چاوپۆشـیی لـێ بـکات و، بـا نائومێـد نەبـێ.

﴿هُوَ أَعْلَمُ بِكُمْ إِذْ أَنشَأَكُم مِّنَ الْأَرْضِ﴾، خـوا بـە ئێـوە زاناتـرە لـە کاتێکـدا ئێـوەی لـە زەوی دا پێکەیانـدوە، (الإِنْشَـاءُ وَالتَّنْشِـئَة) بریتیـە لـە پێکەیانـدن و دروسـتکردنی شـتێک بـە پلە پلـە، ﴿أَنشَأَكُم مِّنَ الْأَرْضِ﴾، یان مەبەسـت پێی ئادەمە ﷺ ئـادەم و حەووایـە، کـە ڕاسـتەوخۆ لـە خـاک دروسـتبوون، لـە زەوی، یـان مەبەسـت پێـی ئەوەیـە کـە ئێمـە ئەصڵـی بوونەکەمـان لـە ڕووی جەسـتەوە دەگەڕێتـەوە بـۆ خـاک، ڕووحەکەشـمان نهێنییەکـی خوایـەو، دروسـتکراوێکی تایبەتیـی خوایـە، چونکـە جەسـتەی ئێمـەش، چ وەک ئـەو نوتفەیـەی ئێمـەی لـێ دروسـت بووین، تـۆوی باب و دایـک، ئـەو تـۆوە لـە خوێـن پەیدادەبـێ و، خوێـن لـە خـواردنی هەرسـکراوو، خـواردنی هەرسـکراویش لـە خـواردن و، خواردنیـش دەگەڕێتـەوە بـۆ زەوی، بـە شـێوەیەک لـە شـێوەکان: بەرهەمـی دانەوێڵـەو سـەوزەو تـەڕەکارو میوەیـە، یـان بەرهەمـی ئـاژەڵ و پـەڕەوەرەو، ئەوانیـش هـەر دەگەڕێنـەوە بـۆ زەوی.

بەڵـێ چ وەک نوتفـە، هـەر لـە زەوی پەیـدا دەبیـن و، ئـەو خـواردن و خۆراکـەش کـە دەیخۆیـن، دیسـان هـەر لـە زەوی پەیدادەبـێ و، لـەو خـواردن و خۆراکـەش خانـەکانی جەسـتەمان پێـک دێـن، کەواتـە:

أ- چ وەك دروست بوونی باب و دایکمان ڕاستەوخۆ لە خاکی زەوی، لە زەوییەوە هاتووین.

ب- چ وەک دروست بوونی ئەو نوتفەیەی لێی پێکهاتووین، کە ئەویش هەر دەگەڕێتەوە بۆ خوێن و، خوێنەکەش بۆ خواردنی هەرسکراو، ئەویش بۆ زەوی.

ج- چ وەک جەستەی خۆمان، ئەویش دیسان خانەکانی لە خواردنی هەرسکراو، دروست دەبن، دوای ئەوەی دەبێتە خوێن و، ئەویش دیسان هەر دەگەڕێتەوە بۆ زەوی

بۆیە خوا دەفەرموێ: ﴿هُوَ أَعْلَمُ بِكُمْ إِذْ أَنشَأَكُم مِّنَ ٱلْأَرْضِ﴾، خوا لە ئێوە زاناترە، کاتێ ئێوەی لە زەوی پێ گەیاندوە، پلە پلە، ﴿وَإِذْ أَنتُمْ أَجِنَّةٌ فِى بُطُونِ أُمَّهَٰتِكُمْ﴾، هەروەها پێتان زاناترە، کاتێک کە ئێوە کۆرپەلە بوون، لە سکانی دایکانتان دا، (**أجِنَّة**) کۆی (**جَنِيْن**)ە، واتە: کۆرپەلە، (**الجَنِيْن: هُوَ الوَلَدُ مَادَامَ فِي بَطْنِ أُمِّه**)، منداڵ هەتا لەسکی دایکیدایە، پێی دەگوترێ: کۆرپەلە (**جَنِيْن**)، کاتێک کە ئێوە کۆرپەلە بوون، لە سکی دایکتانیشدا، خوا پێتان زاناتر بووە، ﴿فَلَا تُزَكُّوٓا۟ أَنفُسَكُمْ﴾، کەواتە: خۆتان پەسند مەکەن، واتە: خۆتان پێ پەسند نەبێ و ستاییشی خۆتان مەکەن، خۆتان پێ پاک و چاک نەبێ، بە قسە، بەڵام بە کردەوە، خوا دەفەرموێ: ﴿قَدْ أَفْلَحَ مَن تَزَكَّىٰ ﴿١٤﴾﴾الأعلى، ﴿قَدْ أَفْلَحَ مَن زَكَّىٰهَا ﴿٩﴾﴾الشمس، بە ڕاستیی سەرفرازە، ئەو کەسەی خۆی پاك و چاك دەکات، خۆی پاک و چاک کردوە، بە کردەوە، بەڵام کە بە قسە خۆت پاک و چاک پێشان بدەی، قەدەغە کراوە، هەم لێرەو هەم لە سوورەتی (النساء)یشدا، خوای پەروەردگار دەفەرموێ: ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ يُزَكُّونَ أَنفُسَهُم ۚ بَلِ ٱللَّهُ يُزَكِّى مَن يَشَآءُ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٤٩﴾ ٱنظُرْ كَيْفَ يَفْتَرُونَ عَلَى ٱللَّهِ ٱلْكَذِبَ ۖ وَكَفَىٰ بِهِۦٓ إِثْمًا مُّبِينًا ﴿٥٠﴾﴾، تەماشای ئەوانەت نەکردوە خۆیان پاک و چاک دەکەن، بەڵکو خوا هەر کەسێ بیەوێ، پاک و چاکی دەکات و هێندەی توێکڵی سەر نێوکە خورما (**نواة**)یش ستەمیان لێناکرێ. دوایی دەفەرموێ: ﴿ٱنظُرْ كَيْفَ يَفْتَرُونَ عَلَى ٱللَّهِ ٱلْكَذِبَ﴾، سەرنج بدە چۆن درۆ بەخواوە هەڵدەبەستن! کەواتە: خۆ پەسەندکردن و خۆ پێ پاک و چاک بوون، درۆیەکە بە ناوی خواوە، چونکە کە گوتت: من پاک و چاکم، یانی: لەلای خوا وام، کە ئاگاداری زانیاریی لای خواش نیە، بە تایبەتی بۆ کەسانێک -کە هەم لێرەو، هەم لە ئایەتەکانی سوورەتی (**النساء**)یش دا، کە لە سیاقی باسکردنی جوولەکەکاندایە- کە لەسەر ڕێبازی هیدایەت نین و، لەسەر ڕاستە ڕێی خوا

نین، کەچی خۆیان پێ پاک و چاک بێ، بێ ئەوەی ڕێی پاک و چاکیان گرتبێ، ئەوە بەدڵنیایی درۆکردنەو درۆ هەڵبەستنە بە ناوی خواوە.

﴿ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ ٱتَّقَىٰٓ ﴾، خوا زاناترە بەو کەسەی پارێزی کردوە، کەواتە: لە ڕێی پارێزکردنەوە، ئینسان پاک و چاک دەبێ، نەفسی تەزکیە دەبێ، هەروەک لە ڕێی تەزکیە بوونیشەوە، تەقوا پەیدا دەبێ، وەک لە ئایەتەکانی سوورەتی (الشمس)دا، خوا بسم الله الرحمن الرحيم دەفەرموێ: ﴿ وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّىٰهَا ۝٧ فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَىٰهَا ۝٨ قَدْ أَفْلَحَ مَن زَكَّىٰهَا ۝٩ وَقَدْ خَابَ مَن دَسَّىٰهَا ۝١٠ ﴾، واتە: سوێند بە نەفس و بەو کەسەی دروستی کردوە (هێناویەتە دی، بە ڕێک و پێکیی) . هەم گوناهکردنەکەی فێر کردوە، هەم پارێزکاریی کردنەکەی فێر کردوە، (واتە: توانایەکی داوەتێ، هەم گوناهان بکات، هەم چاکە و پارێزیش بکات) ئنجا ئایا پارێز لە ڕێی چییەوە پەیدادەبێ؟ ﴿ قَدْ أَفْلَحَ مَن زَكَّىٰهَا ﴾، بەدڵنیایی هەرکەس خۆی پاک و چاک کردوە، سەرفرازە. کەواتە: لە ڕێی تەزکیە بوونی نەفسەوە، تەقوا پەیدا دەبێ، ﴿ وَقَدْ خَابَ مَن دَسَّىٰهَا ﴾، زیانبارو پەشێمانە، کەسێک خۆی ون کردوەو پەنهان کردوە، لە ژێر چڵکی گوناهاندا، کەواتە: بەهۆی گوناهبارییەوە ئینسان تووشی خراپەکاریی (فجور) دێ و، بە هۆی پیسکردنی نەفسەوە، ئینسان گوناهان دەکات، هەروەها بەهۆی پاککردن و چاککردنی نەفسەوەش، ئینسان بەرەو پارێزکاریی هەنگاو دەنێ، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ فَلَا تُزَكُّوٓا۟ أَنفُسَكُمْ ۖ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ ٱتَّقَىٰٓ ﴾، خۆتان بە پاک و چاک دامەنێن، خوا زاناترە بەو کەسەی پارێزی کردوە، ئەو کەسەش پارێز دەکات کە ڕوو لە بەرنامەی خوا بکات، ئەو کەسە پارێز دەکات، کە خۆی بپارێزێ لە هەر شتێک کە خوا پێی ناخۆشە، ئەوەش کاتێک بۆ مرۆڤ دەستەبەر دەبێ، بەرنامەکەی خوا بکاتە ڕێبازی ژیانی و، بە دوای هیدایەتی خوا بکەوێ، ئنجا کە بە دوای ڕێبازو بەرنامەو هیدایەتی خوا کەوت، ئەو کاتە بەرنامەی خوا هەرچی خراپە، پێشانی دەدات کە نەیکات و، هەرچی چاکەو پەسەندە، پێشانی دا کە بیکات، ئنجا لە ئەنجامی خۆپاراستن لە خراپەو قەدەغە کراوەکان و، جێبەجێ کردنی فەرمان پێکراوەکان دا، حاڵەتی تەقوا پەیدادەبێ و، حاڵەتی پاکیی و چاکیی نەفس پەیدا دەبێ.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلەی یەکەم:

خستنە ڕووی پووچەڵیی بیرۆکەی بتپەرستیی، بە تایبەت هەر سێک بتی: (لات)و، (عُزّی)و، (مَنَاةَ)، بە مێینەو کچی خوا دانانیان، کە جگە لە ناوی بێ نێوەڕۆک هیچی دیکە نین و، پەرستانیان بناغەکەی بریتیە لە شوێنکەوتنی گومان و ئارەزوو:

خوا دەفەرموێ: ﴿ أَفَرَءَيْتُمُ ٱللَّٰتَ وَٱلْعُزَّىٰ (١٩) وَمَنَوٰةَ ٱلثَّالِثَةَ ٱلْأُخْرَىٰٓ (٢٠) أَلَكُمُ ٱلذَّكَرُ وَلَهُ ٱلْأُنثَىٰ (٢١) تِلْكَ إِذًا قِسْمَةٌ ضِيزَىٰٓ (٢٢) إِنْ هِىَ إِلَّآ أَسْمَآءٌ سَمَّيْتُمُوهَآ أَنتُمْ وَءَابَآؤُكُم مَّآ أَنزَلَ ٱللَّهُ بِهَا مِن سُلْطَٰنٍ ۚ إِن يَتَّبِعُونَ إِلَّا ٱلظَّنَّ وَمَا تَهْوَى ٱلْأَنفُسُ ۖ وَلَقَدْ جَآءَهُم مِّن رَّبِّهِمُ ٱلْهُدَىٰٓ (٢٣) ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە حەوت بڕگەدا:

١)-﴿ أَفَرَءَيْتُمُ ٱللَّٰتَ وَٱلْعُزَّىٰ (١٩) وَمَنَوٰةَ ٱلثَّالِثَةَ ٱلْأُخْرَىٰٓ ﴾، خوا بسم الله الرحمن الرحيم ڕوولەهاوبەشبۆ خوا دانەرەکان دەکات و دەفەرموێ: ئایا (لات)تان بینیوە، هەروەها عوززا (شتان دیوە)، هەروەها مەناتی سێیەمی دیکەشتان بینیوە؟ ئەو سێ پەرستراوە، کە دەیانکەنە هاوبەشی خواو لە جیاتی خوا دەتانپەرستن! هەمزەی (**أَفَرَأَيْتُمُ**)، بۆ پرسیارکردنەو پرسیارکردنەکەش: (**تَهَكُّمِيٌّ تَقْرِيْرِيٌّ**)، بۆ جۆرێک لە گاڵتەپێکردن و توانج تێگرتن و بۆ چەسپاندنە، یانی: بە دڵنیایی ئێوە لات و عوززاو مەناتی سێیەمی دیکەتان بینیون، (ف)ی (**أَفَرَأَيْتُمُ**)، (**تَفْرِيعٌ عَمَّا سَبَق**)، بۆ هەڵچنرانە لە سەر بناغەی ئەوەی ڕابردوە، واتە: بینا لەسەر ئەو قسانەی پێشتر کران، ئایا ئێوە لات و عوززاو مەناتتان بینیون؟ ئنجا ئەگەر بینینەکە مەبەست پێی بینینی چاو بێ، یانی: ئایا دەیانبینن

چۆنن؟ بەڵام ئەگەر مەبەست لە بینین دیتنی عیلمیی و عەقڵیی بێ، واتە: ئایا پێتان وایە کە لات و عوززاو مەنات مێینەبن و کچانی خوا بن، وەک خەیاڵ دەکەن؟!

چونکە ئەگەر مەبەست لە دیتن (رؤية) دیتنی چاو بێ یەک بەرکاری دەوێ و، ئەویش خودی: لات و عوززا و مەناتن، بەڵام ئەگەر مەبەست لە دیتن زانین بێ، دوو بەرکاری دەوێن: ئایا زانیوتانە لات و عوززا و مەنات مێینە بن، یان پەرستراو بن؟!

چونکە دوایی کە دەفەرموێ: ﴿ أَلَكُمُ ٱلذَّكَرُ وَلَهُ ٱلْأُنثَىٰ ﴾، ئەمە جێگرەوەی بەرکاری دووەمە، واتە: ئایا پێتان وایە ئەوانە کچ و مێینەبن؟ چونکە ڕستەی: ﴿ أَلَكُمُ ٱلذَّكَرُ وَلَهُ ٱلْأُنثَىٰ ﴾، ئایا ئێوە نێرینەتان هەیەو خوا مێینەی هەیە؟ کەلێنی بەرکاری دووەم پڕ دەکاتەوە.

لە بارەی داتاشرانی ئەو وشانەوە لە ڕووی زمانی عەرەبییەوە: گوتوویانە:

أ- لات (**ألأه**) بووەو (ه)کەیان لابردوەو (ت) یان لە شوێن داناوە، تاکو لە خوار خواوە حیسابی بکەن.

ب- عوززا (**مُؤَنَّث**)ی، (**أعَزّ**)ە.

ج- مەناتیش (**مُؤنَّث**)ی، (**مَنَان**)ە، بەڵام هەندێک لە زانایانی دیکەی شارەزایی ڕێزمان و داتاشین لە زمانی عەرەبییدا، بە جۆرێکی دیکە قسەیان کردوە، ئەوەی بە لای ئێمەوەش گرنگە، ئەوەیە کە ئەوانە هەر سێکیان (**لات**)و (**عُزّى**)و (**مَنَاة**)، سێ پەرستراوی ناوداری عەرەبان بوون، ئنجا مەرج نیە، هەموو خەڵکەکە هەر سێکیان پەرستبن، بەڵکو بە سەریان دا دابەش بوون، هەندێکیان پتر لاتیان پەرستوەو، هەندێکیان عوززایان زیاتر پەرستوەو، هەندێکیان مەناتیان پەرستوە.

(**الزمخشري**) دەڵێ: ﴿ أَلَكُمُ ٱلذَّكَرُ وَلَهُ ٱلْأُنثَىٰ ﴾ (**سَادٌّ مَسَدَّ المَفْعُولِ الثَّانِي**)، ئەو ڕستەیە لە شوێنی بەرکاری دووەم دانیشتوە، ئەگەر مەبەست (**أَفَرَأَيْتُم**)، بینینی

عەقڵیی و عیلمیی بێ، ئەو کاتە دوو بەرکاران دەخوازێ: ئایا لات و عوززاو مەناتتان زانیون، زانیوتانە مێینە بن؟ ئنجا ئایا {ئەو زانیوتانە، مێینە بن} لە کوێیە؟ زەمەخشەریی دەڵێ: ﴿ أَلَكُمُ ٱلذَّكَرُ وَلَهُ ٱلْأُنثَىٰ ﴾، لە شوێنی بەرکاری دووەم دانیشتوە.

زانایان لەو بارەوە کە بۆچی خوا فەرموویەتی: ﴿ وَمَنَوٰةَ ٱلثَّالِثَةَ ٱلْأُخْرَىٰ ﴾ ئاشکرایە کە مەنات سێیەمە؟! ئنجا (**أُخْرَى**)ی بۆچی لێ زیاد کراوە؟ لەو بارەوە زۆر مشتومڕیان بووە:

أ-بەڵام ئەوەی زیاتر بە عەقڵەوە دەنووسێ، ئەوەیە کە خوا بسم الله الرحمن الرحيم لێرەدا بە جۆرێک لە درێژ کردنەوە (**إطناب**) باسی ئەو سێ بتەی کردوە، لەبەر ئەوەی مەقامەکە وا دەخوازێ، واتە: مەنات سێیەمەو، هی دیکەشەو، لە کۆتاییشەوە هاتوە.

ب- بەڵام هەندێک گوتوویانە: بۆیە خوا فەرموویەتی: (**الأُخرَى**)، لەبەر ئەوەی لە هەمووان کەمتر، جێی بایەخ بووە لەلای عەرەبەکان.

ج- هەندێکیش گوتوویانە: بە پێچەوانەوە لەبەر ئەوەی لە هەموویان گرنگتر بووە، چونکە لە زمانی عەرەبییدا شتێکی باوە کە دەگوترێ: (**وفُلانٌ هُوَ الآخَر**)، فڵانکەسیش کۆتاییەکەیە، ئنجا لەبەر زێدە گەورەیی خوای پەروەردگار دەفەرموێ: مەناتی سێیەمی دیکەش: ﴿ وَمَنَوٰةَ ٱلثَّالِثَةَ ٱلْأُخْرَىٰ ﴾، لەبەر ئەوەی لەلایان زۆر گەورە بووە.

د- هەندێکیش گوتوویانە: لەبەر ئەوەی لە ڕووی ڕیزبەندییەوە، لە دوای لات و عوززاوە هاتوە.

وشەی (**لات**)، وەک چۆن بە: ﴿ أَفَرَءَيْتُمُ ٱللَّٰتَ ﴾، یانی: بە فەتحە خوێندراوەتەوە، بە فەتحەو گیرەش خوێندوویانەتەوە: (**أَفَرَأيتم اللّاتَّ**)، مەناتیش وەک چۆن بە (**مَنَاةَ**)، خوێندراوەتەوە، بە (**مَنَاءَة**)یش، خوێندراوەتەوە: (**وَمنَاءَةَ الثَّالِثَةَ الأُخْرَى**)، بەڵام لە مانادا وەک یەکن و جیاواز نین.

٢)- ﴿ أَلَكُمُ ٱلذَّكَرُ وَلَهُ ٱلْأُنثَىٰ ﴾، ئایائێوە نێرینەتان هەیەو ئەو (خوا بسم الله الرحمن الرحيم) مێینە؟! ئەمە بەرزبوونەوەیە لە هەڵوەشاندنەوەو، توانج تێگرتن و نەفام پێشاندانی بێبڕوایان دا.

٣)- ﴿ تِلْكَ إِذًا قِسْمَةٌ ضِيزَىٰٓ ﴾، کەواتە ئەو دابەشکردنە ستەمکارانەیە! (تِلْكَ)، دەچێتەوە بۆ (قِسْمَة)، واتە: ئەو دابەشکردنە، دابەشکردنێکی نادادگەرانەیە، وشەی (ضِيْزَى)، خوێندراویشەتەوە: (ضِئْزَى)، بە هەردوو جۆر خوێندراوەتەوە، (ضَازَ فـي الحُكْمِ: جَارَ، وَضَازَ حَقَّهُ يَضِيْزُهُ ضَيْزاً: نَقَصَهُ وَبَخَسَهُ)، (ضَازَ فـي الحُكْمِ)، واتە: لە دادوەریی کردندا، لایداو ستەمی کرد، (وَضَازَ حَقَّهُ يَضِيْزُهُ ضَيْزاً)، مافەکەی لێ کەم کردو لێی نادیدە گرت و لێی داشکاند.

لـە بـارەی وشـەی (**ضیـزی**)وە (**محـي الديـن الدرويـش**) لـە تەفسـیرەکەی خـۆی (**إعـراب القـرآن**)دا،[١] قسـەیەک لـە (**إبـن الأثـیر**)ەوە دێنـێ، دواییـش بـۆ خـۆی زێـدەی دەخاتـە گـەڵ و دەڵـێ:

ڕۆژێـک کابرایەکـی موتەفەلسـیف (وای نـاو نـاوە، یـانی: ئەوانـەی خۆیـان بـە فەیلەسـووف زانیـوە)، هـات ڕەخنـەی هەبـوو لـە قورئـان، لەبـەر ئـەوەی لـەو ئایەتـە موبارەکـەدا وشـەی (**ضِيْـزَى**) بەکارهاتـوە، لـە حاڵێکـدا کـە لـە وشـەی (**ضِيْـزَى**)، لـە ڕووی زمـان پاراویـی و ڕەوانبێژییـەوە، باشـتر هەیـە، وەک (**جَائِـرَة**) و (**ظَالِمَـة**)، لـە جیـاتی ئـەوەی فەرمووبـای: ﴿ تِلْكَ إِذًا قِسْمَةٌ ضِيزَىٰٓ ﴾ دەبـوو ئاوابووایـە: (**تِلْـكَ إِذًا قِسْـمَةٌ جَائِـرَة**)، یـان (**ظَالِمَـة**)!

(**إبـن الأثـیر**) وەڵامـی دەداتـەوەو دەڵـێ: ئـەم سـوورەتە ئەگـەر تەماشـا بکەیـن، کۆتایـی ئایەتـەکان هەموویـان بە یائـی مەقصـوورە هاتـوە: ﴿ وَٱلنَّجْمِ إِذَا هَوَىٰ ۝١ مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَىٰ ۝٢ وَمَا يَنطِقُ عَنِ ٱلْهَوَىٰٓ ۝٣ ﴾، هەموویـان واهاتـوون و وشـەی (**ضِيْـزَى**)، لەگـەڵ ئـەو سـەجعانەی پێشـوو و دوایـی دا دێتـەوە، بـەڵام ئەگـەر فەرمووبـای (**جَائِرَة**)، یـان (**ظَالِمَـة**)، نـە دەگونجـاو گرنگییـدان بـە ئـاوازی کۆتایـی ئایەتەکانیـش، کـە پێکـەوە

---

(١) ج٩، ص: (٣٥٥ - ٣٥٦).

ڕێـک بکـەون، کـە پێـی دەگوتـرێ: (سَجْع)، یەکێکـە لـە ڕووەکانی ڕەوانبێژیـی و خـوای کاربەجـێ ئەوەشـی زۆر ڕەچـاو کـردوە، (محـي الديـن الدرويـش) دەڵـێ: قسـەکەی ئـەوم پـێ چاکـەو دەلالـەت لەسـەر ئـەوە دەکات، کـە تێگەیشـتن و چێژێکـی باشـی هەبـووە، بـەڵام هـەر چـۆن بـێ لـە سـنووری بێـژەو وشـان دەرناچـێ، بـەڵام لێـرەدا شـتێکی دیکـەی مەعنەویـی هەیـە، کـە پەیوەسـتە بـەم قسـەیەوەو دەڵێیـن: لەبـەر ئـەوەی مەبەسـت لـەو فەرمایشـتەی خـوا هەڵوەشـاندنەوەو پووچـەڵ دەرخسـتنی بیرۆکەی بتپەرستیی و ناشیرین پێشاندانی بووە، بۆیە خوا ﷻ وشەیەکی گونجاوی بـۆ ئـەو ناشـیرین پێشـاندان و قێـزەون پێشـاندانەی بیرۆکەکـەی ئـەوان هەڵبـژاردوە، کـە بریتیـە لـە وشـەی (ضِيـْزَى)، وشـەی (ضِيـْزَى)ش وشـەیەکە لـە چـاو وشـەکانی دیکـە، پلەکـەی لـە خوارێیەو کەم بایەخترە، بۆ ئەوەی خـوا ﷻ پێیان بفەرموێ: وەک چـۆن بیرۆکـەی بتپەرسـتنەکەی ئێـوە شـتێکی پووچـە، منیـش وشـەیەکی کـەم بایەخـم بەکارهێنـاوە بـۆ تەعبیرکـردن لـە کـەم بایەخیـی بیرۆکەکـەی ئێـوە.

دوایـی لـە کۆتاییـدا (محـي الديـن الدرويـش) دەڵـێ: (**وَهَـذَا مِـنْ أعَجَـبِ مَـا وَرَد فـي القُرْآنِ الكَرِيْـم مِنْ مُطَابَقَـةِ الأَلْفَـاظِ لِمُقْتَـضِى الحَـال**)، ئەمـە لـە سەرسـوڕهێنەرترین شـتە، کـە لـە قورئانـی بەڕێـزدا هاتـوە، لـە پـڕ بـە پێسـت بـوونی وشـەکان لەگـەڵ ئـەو حـاڵ و مانایـەدا، کـە وشـەکان تەعبیـری لـێ دەکـەن.

٤)- ﴿ إِنْ هِيَ إِلَّآ أَسْمَآءٌ سَمَّيْتُمُوهَآ أَنتُمْ وَءَابَآؤُكُم ﴾، ئەو بتە پەرستراوانەی ئێوە، تەنیا ناون، خۆتان و باب و باپیرانتان داتاناون، (**إِنْ هِيَ: مَا هَذِهِ الأَوْثَان**)، ئەو بتانە هیچ شتێک نین، جگە لە چەند ناوێک کە خۆتان و باب و باپیرانتان داتاناون، (**سَمَّيْتُمُوهَا: جَعَلْتُمُوهَا أَسْمَاء وَوَضَعْتُمُوهَا، فَهِيَ أَسْمَاءٌ مُجَرَّدَات بِلَا مُسَمَّيَات**)، ئەوانە تەنیا چەند ناوێکی ڕووتن، خۆتان و باب و باپیرانتان داتاناون و ڕۆتاناون و هیچ نێوەڕۆکێکیان نیە.

٥)- ﴿ مَّآ أَنزَلَ ٱللَّهُ بِهَا مِن سُلْطَٰنٍ ﴾، خوا هیچ بەڵگەی لەسەر دانەبەزاندوون، دابەزاندنی بەڵگە لەلایەن خواوە، واتە: هەواڵ پێدانی، خوا لە لای خۆیەوە، هیچ بەڵگەیەکی لەسەر ئەوانە، هەواڵ پێ نەداون و داینەبەزاندوە.

٦)- ﴿ إِن يَتَّبِعُونَ إِلَّا ٱلظَّنَّ وَمَا تَهْوَى ٱلْأَنفُسُ ﴾، بەس شوێن گومان دەکەون و ئەوەی نەفسەکان بیخوازن، خوا ﷻ ڕوویان لێوەردەگێڕێ لەشێوەی دواندنە(**خطاب**)ەوە بۆ شێوەی نادیار (**غیاب**)، (**إلتِفَاتٌ مِنَ الخِطَابِ إلى الغِيَابِ، تَحْقِيْراً لَهُمْ**)، ئاوڕدانەوەیە لە شێوەی دواندنەوە بۆ شێوەی نادیار، بۆ بەکەم دانانیان، یانی: ئەوانە شایستەی ئەوە نین، چیدیکە بدوێنرێن، بۆیە دەفەرموێ: تەنیا شوێن گومان دەکەون و ئەوەی نەفسەکانیان حەزی لێ دەکەن و دەیخوازن، وشەی (**الأنْفُسُ**)، (أل)ەکەی بۆ ناساندنە، (**عِوَضٌ عَنِ الإضَافَة: أنْفُسُهم**)، ئەمە قەرەبوویە بۆ پاڵوەلادان یانی: لە جێی پاڵوەلادراو دانیشتوە، (**أي: أنْفُسُهم**)، تەنیا دوای گومان و ئەوە دەکەون کە نەفسەکەیانیان ئارەزووی دەکەن.

٧)- ﴿ وَلَقَدْ جَآءَهُم مِّن رَّبِّهِمُ ٱلْهُدَىٰٓ ﴾، بە دڵنیاییش لە لایەن پەروەردگاریانەوە، ڕێنماییەکی تێرو تەواویان بۆ هاتوە، (**هَذِهِ الجُمْلَة حالِيَّةٌ مُقَرِّرَةٌ لِلتعْجِيبِ مِن حالِهِمْ**)، ئەم ڕستەیە ڕستەیەکی حاڵییە، چەسپێنەری سەرسوڕماندنە لە حاڵیان، لە حاڵێکدا لە پەروەردگاریشیانەوە، ڕێنماییەکی تێرو تەواویان بۆ هاتوە.

هەڵبەتە کە دەفەرموێ: ﴿ وَلَقَدْ جَآءَهُم ﴾، (ل) بۆ سوێندەو (قَدْ)یش بۆ ساغکردنەوەیە (**لِتَأْكِيدِ الخَبَرِ لِلْمُبالَغَةِ فِيها مِنَ التَّعْجِيبِ مِن حَالِهِمْ، كَأنَّ المُخاطَبَ يَشُكُّ فِي أَنَّهُ جَاءَهُمْ مَا فِيهِ هُدَىً**) (لَقَدْ) بۆ جەختکردنەوەی هەواڵەکەیە بۆ زێدەڕۆیی کردن لە سەرسوڕماندن لە حاڵیان، وەک بابای دوێندراو دوو دڵ بێ، لەوەدا کە لەلایەن خواوە ئەوەیان بۆ هاتبێ، ڕێنمایی تێدابێ، بۆیە دڵنیایان دەکاتەوە کە لە لایەن پەروەردگاریانەوە ڕێنماییان بۆ هاتوە.

(**أَصْلُ الظَّنُّ: الإعْتِقَادُ غَيْرُ الجازِمِ، وَقَدْ يُطْلَقُ عَلى العِلْمِ الجازِمِ، إذَا كَانَ فِي مَقَامِ المَدْحِ مِثْلُ:** ﴿ يَظُنُّونَ أَنَّهُم مُّلَٰقُواْ ٱللَّهِ ﴿٢٤٩﴾ ﴾، البقرة، وشەی (ظَن): لە ئەصڵدا بە مانای بڕوا پێ بوونێکە خاوەنەکەی تێیدا دڵنیا نەبێ، بەڵام جاری واش هەیە، ئەگەر لە مەقامی مەدح و ستاییش دابێ، مەبەست پێی بڕوابوونێکی

دڵنیایانەیــە، وەک لــە ســوورەتی (البقــرة)دا هاتــوە، دەفەرمــوێ: ﴿ يَظُنُّونَ أَنَّهُم مُّلَٰقُواْ ٱللَّهِ ﴿٢٤٩﴾ ﴾، ئـەو بڕوادارانـەی پێیـان وایـە، بـە دیـداری خـوا دەگـەن.

ئـەم پێیـان وایـە واتـە: دڵنیـان، لێرەدا (ظَـنّ)، بە مانـای دڵنیاییـە، واتـە: (يَسْتَيْقِنُوْنَ أَنَّهُـمْ مُلاقُـوا اللـهِ)، چونکـە هـەر کەسـێ پێـی وابـێ و گومـانی وابـێ بـە دیـداری خـوا دەگات، ئەوە هیچ مەدحێکی تێدا نیە، زانایان دەڵێن: بۆیە خوا ﷽ وشەی (ظَن) ی هـەم بـە مانـای گومـان بەکارهێنـاوەو، هـەم بـە مانـای یەقینیشـی بەکارهێنـاوە، چونکـە زانیاریـی مـرۆڤ لـە بـارەی شـتەکانەوە، پلـە پلەیـە، ئنجـا ئەگـەر لەسـەرەتاوە بـێ، دەگونجـێ بـەس جۆرێـک لـە گومـان و دوو دڵیـی و پـێ وابـوون بـێ، بـەڵام ئەگـەر ئـەو زانیارییـە نیشـانەکانی و بەڵگـەکانی زۆر بـن، دەگاتـە حاڵـەتی دڵنیایـی تـەواو، ئنجـا بەپێـی سـیاق تەماشـا دەکـرێ: ئایـا ئـەو (ظـن)ە، مەبەسـت پێـی گومانـە، یاخـود مەبەسـت دڵنیاییـە، کـە لـە چەنـد شـوێنێکی کەمـدا (ظـن) بـە مانـای (دڵنیایـی) هاتـوە، ئەویـش لـە حاڵێکـدا کـە خـوا مەدحـی بڕوادارانی کـردوە، ئەگەرنـا بـە زۆریـی (ظـن) لـە قورئانـدا بـە سەرزەنشـتکراویی و بـە خـراپ باسـکراوە، لەبـەر ئـەوەی بریتیـە لـەوە کـە مـرۆڤ دڵنیـا نیـە، لـەو شـتەی هەڵوێسـتی لـە بەرانبـەردا وەردەگـرێ.

کـە دەفەرمـوێ: ﴿ وَمَا تَهْوَى ٱلْأَنفُسُ ﴾، لـەوەی کـە نەفسـەکانیان ئـارەزووی دەکـەن، (أي: مَـا تَشْـتَهِيهِ أَنْفُسُـهُم الأَمَّـارَةُ بالسُّـوءِ بِـدُونِ دَلِيْـلٍ مُسْـتَنَدٍ إلِيْـهِ، وَإلاَّ فَلَيْـسَ كُلُّ مَـا تَهْـوَاهُ النَّفْـسُ مَذْمُومَـاً، فَيُنْظَـرُ فِـي نَوْعِيَّـةِ الـشَّيءِ المُشْـتَهَى، وَدَافِـعِ الإشْـتِهَاءِ وَمُسْـتَنَدِهِ)، یـانی: ئـەوەی نەفسـەکانیان دەیخـوازن، واتـە: نەفسـێک کـە فەرمـان دەکات بـە خراپـە، بەبـێ بەڵگەیەکـی پشـت پـێ بەسـتراو، ئەگەرنـا مـەرج نیـە، هەرچـی نەفـس حـەزی پێکـرد، خـراپ بـێ، بەڵکـو دەبـێ تەماشـای ئـەو شـتە بکـرێ کـە حـەزی پێکـراوەو تەماشـای پاڵنـەری، حـەز پێکردنەکـە بکـرێ و، تەماشـای بەڵگـەی حـەز پێکردنەکـە بکـرێ، ئەگەرنـا ئیمانـدار حـەزی لـە بەهەشـتەو، حـەزی لـە ئیمانـەو ئـارەزووی لـێ خۆشـبوونی خـواش دەکات، هەروەهـا مـرۆڤ ئـارەزووی

خـواردنی خـۆش دەکات، کەواتـە: دەبـێ تەماشـا بکـرێ: داخـۆ جـۆری ئـەو شـتەی ئـارەزووی بـۆ کـراوە چییـەو، پاڵنـەری ئـارەزوو بۆکردنەکـە چییـەو، بەڵگەکەشـی چییـە؟ کەواتـە: ﴿وَمَا تَهْوَى ٱلْأَنفُسُ﴾ وەک گوتمـان: (أل)ی سـەر (**الأنْفُـسُ**)، کـە (أل)ی ناسـاندنە، دەگونجـێ بـۆ (**عهد**)بـێ، واتـە: نەفسـەکان، نەفسـەکانی ئـەوان و، دەگونجـێ (أل)ەکـە قەرەبـووی (**مُضَـافٌ إلَيْـهِ**) پاڵـوەلادراوی کردبێتـەوە: (**وَمَـا تَهْـوَى أَنْفُسُـهُمْ**)، نەفسـەکانی ئـەوان، لـە هـەردوو حاڵانـدا، مەبەسـت هەمـوو نەفسـێک نیـە، یـانی: ئەلیـف و لامەکـە بـۆ جینـس نیـە، هەرچـی هـەر نەفسـێک بیخـوازێ، چونکـە نەفسـێک ئارامگرتـوو (**مُطْمَئِنّة**)بـێ، حـەز لـە شـتی چـاک دەکات، بـەڵام نەفسـێک کـە زۆر فەرمانکـەر بـە خراپـە (**أمَّـارَة بِالسُّـوء**) بـێ، حـەز لـە شـتی خـراپ دەکات، کـە لێـرەدا مەبەسـت پێـی ئـەو جـۆرە نەفسـەیە.

کـە دەفەرمـوێ: ﴿وَلَقَدْ جَآءَهُم مِّن رَّبِّهِمُ ٱلْهُدَىٰٓ ﴿٢٣﴾﴾، (أل)ی سـەر (**الهُـدى**)، بـۆ ناسـاندنەو، بـۆ پێشـاندانی ئەوەیـە کـە ئـەو ڕێنماییـە، ڕێنماییەکـی زۆر ڕۆشـنەو، ڕێنماییەکـی زۆر تێـرو تـەواوە، کەچـی ئـەوان لـە حاڵێکـدا کـە ئـەو ڕێنماییـە تێـرو تـەواو و بەرچاوڕۆشـنییە تێـرو پڕەیـان بـۆ هاتـوە، دوای گومـان و دوای ئـەوە دەکەون کـە نەفسـیان ئـارەزووی دەکات.

مەسەلەی دووەم:

مرۆڤ هەرچی خۆزگەی پێ خواست، بۆی نابێ، ناشبێ پێی وابێ، بە خەیاڵ پڵاوان بە ئاوات دەگات، چونکە هەر خوا خاوەنی ڕەهای دوارۆژو دنیایە:

خوا دەفەرموێ: ﴿ أَمْ لِلْإِنسَٰنِ مَا تَمَنَّىٰ ﴿٢٤﴾ فَلِلَّهِ ٱلْءَاخِرَةُ وَٱلْأُولَىٰ ﴿٢٥﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم دوو ئایەتە موبارەکە، لە دوو بڕگەدا:

١)- ﴿ أَمْ لِلْإِنسَٰنِ مَا تَمَنَّىٰ ﴾، ئایا مرۆڤ هەرچی خۆزگەی پێ خواست، بۆی دەبێ؟! ئەمە پرسیارکردنی نکووڵییلێکردنە، واتە: مرۆڤ هەرچی خۆزگەو ئاواتی پێ خواست، بۆی نایەتە دی.

٢)- ﴿ فَلِلَّهِ ٱلْءَاخِرَةُ وَٱلْأُولَىٰ ﴾، بە دڵنیایی مەنزڵگای کۆتایی و مەنزڵگای یەکەمیش هەردووکیان هی خوان ﷻ، لە ڕووی ڕەوانبێژییەوە زانایان دەڵێن: **(هذا إِضْرَابٌ انْتِقَالِيٌّ ناشِئٌ عَنْ قَوْلِهِ: ﴿وَمَا تَهْوَى ٱلْأَنفُسُ﴾، والإِسْتِفْهامُ بَعْدَ أَمْ إِنْكارِيٌّ، قُصِدَ بِهِ إِبْطالُ نَوالِ الإِنْسانِ ما يَتَمَنَّاهُ، وَأَنْ يَجْعَلَ مَا يَتَمَنَّاهُ باعِثاً عَلى أَعْمَالِهِ، بَلْ عَلَيْهِ أَنْ يَطْلُبَ الحَقَّ مِن دَلائِلِهِ).**

واتە: ئەمە گواستنەوەیەکە لەوە پەیدابووە کە دەفەرموێ: ﴿وَمَا تَهْوَى ٱلْأَنفُسُ ﴾، ئەوانە شوێن گومان و ئەوە دەکەون، کە نەفسەکان دەیخوازن، ئنجا پرسیارکردنەکە بۆ نکووڵییلێکردنەو، مەبەست پێی ئەوەیە ئەوە هەڵبوەشێنێتەوە کە مرۆڤ هەرچی خۆزگەی پێ خواست بۆی ببێ و، خۆزگە پێ خواستنەکەی بکاتە هاندەری کردەوەکانی، بەڵکو دەبێ هەق لە ڕووی بەڵگەوە داوا بکات، نەک لە ڕووی پێ خۆشبوون و خۆزگە پێ خواستنەوە.

کەواتە: کە دەفەرموێ: ﴿ فَلِلَّهِ ٱلْءَاخِرَةُ وَٱلْأُولَىٰ ﴾، ئەمە: **(تَفْرِيعٌ عَلَى مَا سَبَق، أي الله هُوَ المَالِكُ المُطْلَق، وَالمُتَصَرِّفُ فِي أَحْوالِ الدَّارَيْن)**، ئەم (ف)یە بۆ تەفریعە،

واتـە: بنیاتنـان لەسـەر ئـەوەی ڕابـردووە، یـانی: خـوا خـاوەنی ڕەهـای حـاڵ و باڵـی هـەردوو مەنزڵـگای کۆتایـی و یەکەمـە، ڕۆژی دوایـی و دنیـا، کەواتـە: بـە خۆزگـە پێخواسـتن و پـێ خۆشـبوونی مرۆڤـان، شـت نایەتـە دی، بەڵکـو بـە ویسـتی ڕەهـای خـوا شـت دێتـە دی.

لەبـەر ئـەوە بـە تەمـا مەبـن، بـت و صەنەمەکانتـان تـکاو ڕەجاتـان بـۆ بکـەن، بـە نسـبەت کاتی خۆیـەوە، هەروەهـا کەسـانێکی دیکەش ئێسـتا لە نێو ئەهلی ئیسلامیشـدا هـەن، بـە هەندێـک خۆزگـەو بریـاو ئـاواتی بـێ بناغـە، خۆیانیـان هەڵخەڵەتانـدووەو وەک گوتـراوە: ئیمانـێ بەنیسـکێ دەسـپێرن، یەکێـک بـە تەمـای ڕەچەڵەک و نەسـەبی تێکەوتـوەو، یەکێـک بـە تەمـای نـاوو لەقەبـی تێکەوتـوەو، یەکێ بـە تەمای مەشـرەب و شـێخەکەی تێکەوتـوە، یەکـێ بـە تەمـای ئـەوە تێکەوتـوە، کـە نـاوی فـڵان شـتەیەو، فـڵان نازنـاوەی هەڵگرتـوە، کـە ئەوانـە هیچـی وانیـن و، مـەرج بناغـەو نێوەڕۆکـە لـە زاتی خۆتـدا، بـۆ خـۆت چـۆنی، نـەک عینوانەکـەت چۆنـە؟ سـەلەفیی یـان خەلەفیـی، یـان صۆفیـی، یـان ئیسـلامیی ... هتـد، بەڵـێ ئەگـەر مسـوڵمانی دەبـێ نێوەڕۆکـی مسـوڵمانەتییت هەبـێ و، هـەر ناوێکـی دیکـەت هەیـە، دەبـێ نێوەڕۆکێکـی باشـی هەبـێ، ئەگەرنـا نـاوی بـە تەنـێ دادی کـەس نـادات.

سێ ڕاستیی گرنگ له‌م ئایه‌ته‌دا

١- ڕاستیی یه‌كه‌م: مرۆڤ به‌ كاركردنی ڕاست و دروست به‌ ئامانج ده‌گات و، هه‌ر كاره‌ش ده‌بێ له‌ ڕێی خۆیه‌وه‌ بێ، نه‌ك به‌ خۆزگه‌ پێ خواستن، وه‌ك خوا له‌ باره‌ی (**ذو القرنين**)ه‌وه‌، فه‌رموویه‌تی: ﴿ وَءَاتَيْنَٰهُ مِن كُلِّ شَيْءٍ سَبَبًا ﴿٨٤﴾ فَأَتْبَعَ سَبَبًا ﴿٨٥﴾ ﴾**الكهف**، واته‌: بۆ هه‌ر شتێك هۆكارێكمان پێدابوو، ده‌كه‌وته‌ شوێن هۆكاره‌كه‌ (و به‌ ئامانج ده‌گه‌یشت).

كورده‌واریی خۆشمان ده‌ڵێن: (كه‌س به‌ خه‌یاڵ نه‌بووه‌ به‌ ماڵ)، كه‌سێك كه‌ به‌ بێ بناغه‌و به‌ بێ هه‌وڵدان و، به‌ بێ كاركردنی ڕێك و ڕاست، به‌ره‌و شتێك بچێ، ده‌ڵێن: فلانكه‌س خه‌یاڵ پڵاوان ده‌كات!

٢- ڕاستیی دووه‌م: ته‌نیا خوا خاوه‌ن و هه‌مه‌كاره‌ی دوارۆژو دنیایه‌و، پێویسته‌ له‌ ڕێی په‌یوه‌ندیی ڕاست و دروسته‌وه‌ له‌گه‌ڵ خوادا، به‌ره‌و ئامانج و مه‌به‌سته‌كانمان بچین، لێره‌دا خوا ﷻ دوارۆژی پێش دنیا خستوه‌: ﴿ فَلِلَّهِ ٱلْءَاخِرَةُ وَٱلْأُولَىٰ ﴿٢٥﴾ ﴾، هه‌م مه‌نزڵگای كۆتایی، هه‌م هی یه‌كه‌م، هی خوان، تاكو حاڵییمان بكات: ئه‌وێ گه‌وره‌و گرنگه‌و جێی بایه‌خ پێدانی ته‌واوه‌و، دنیا ته‌نیا شوێنی پێدا ڕه‌تبوون و تێدا تاقیكرانه‌وه‌یه‌، ئاگاتان لێ بێ! بائه‌م هۆڵی تێدا تاقیكرانه‌وه‌یه‌و، ئه‌م پردی به‌سه‌ردا ڕه‌ت بوونه‌، هه‌موو هه‌وڵ و گرنگیی پێدانی ئێوه‌ به‌خۆیه‌وه‌ خه‌ریك نه‌كات و، دوارۆژتان له‌ بیر بچێ، ئێره‌ ته‌نیا ئامرازه‌ بۆ ڕۆژی دوایی و، پردێكه‌ ده‌تانگه‌یه‌نێ به‌وێ و، شوێنی تێدا تاقیكرانه‌وه‌یه‌و ئه‌نجامه‌كه‌ی له‌وێ وه‌رده‌ گرنه‌وه‌.

٣- ڕاستیی سێیه‌م: ئه‌وشتانه‌ش كه‌ كاتی خۆی كافره‌كان به‌ ئاواتیان خواستوون، كه‌ لێره‌دا خوا ﷻ به‌ڕه‌رچیان ده‌داته‌وه‌، مه‌رج نیه‌ هه‌ر شتێ به‌ ئاواتیان خواستوه‌و خۆزگه‌یان پێ خواست، بۆیان ببێ، لێره‌دا ئاماژه‌ به‌ چواریان ده‌كه‌ین:

یەکەم: شەفاعەتی بتەکانیان بووە، کە شەفاعەتیان بۆ بکەن.

دووەم: بۆچی خوا ﷻ مرۆڤێکی کردۆتە پێغەمبەر و فریشتەی نەناردوە؟ لە چەند شوێنان ئەوە دووبارە بۆتەوە، بۆ وێنە: لە سوورەتی **(الأنعام)** -٨- و سوورەتی **(الإسراء)** -٩٤-.

سێیەم: شتێکی دیکە کە بە ئاواتیان بووەو خۆزگەیان پێ خواستوە، ئەوەبووە کە پێغەمبەری کۆتایی موحەممەد ﷺ موعجیزەی وەک هی پێغەمبەرانی پێشووی هەبێ.

چوارەم: شتێکی دیکە کە خۆزگەیان پێ خواستوە، ئەوە بووە کە پێغەمبەرایەتیی بە پێی پێوەری ئەوان ببەخشرێ: ﴿وَقَالُواْ لَوْلَا نُزِّلَ هَٰذَا ٱلْقُرْءَانُ عَلَىٰ رَجُلٍ مِّنَ ٱلْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ ﴿٣١﴾﴾ الزخرف، ﴿أَهَٰذَا ٱلَّذِى بَعَثَ ٱللَّهُ رَسُولًا ﴿٤١﴾﴾، **(الفرقان)**.

وشەی (مَا)، لە: ﴿أَمْ لِلْإِنسَٰنِ مَا تَمَنَّىٰ ﴿٢٤﴾﴾، پسپۆڕانی زمان گوتوویانە: وەک **(لام الجنس)** وایە، بە تایبەتی لەگەڵ پرسیارکردنی نکوولَیلێکردنداو مانای گشتیی دەگەیەنێ، یانی: (**ما لِلْإنْسانِ شَيْءٌ مِمَّا تَمَنَّى، أيْ: لَيْسَ شيْءٌ جارِيَاً عَلَى إرَادَتِهِ وحَسَبِ اشْتِهَائِهِ وَتَمَنِّيهِ، بَلْ يَجْرِي عَلَى إرَادَةِ الله تَعَالَى في الدَّارَيْن**)، ئینسان ئەوەی دەیخوازێ هیچ شتێکی بۆ نابێ، بە خۆزگەو ئاواتی ڕووت، چونکە کاروبارەکان بەپێی ئارەزوو و خۆزگە خواستنی مرۆڤ بەڕێوە ناچن، بەڵکو بەپێی ویستی خوای بەرز لە هەردوو مەنزڵگای دنیاو دواڕۆژدا، بەڕێوە دەچن.

مەسەلەی سێیەم:

زۆر فریشتە لە ئاسمانێ هەن، کە تکا کردنیان نابێ و، گریمان بشبێ هیچ کەس لێی بەهرەمەند نابێ، مەگەر دوای مۆڵەتدانی خوا بۆ هەر کەسێ کە بیەوێ و پەسەندی بکات:

خوا دەفەرموێ: ﴿ وَكَم مِّن مَّلَكٍ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ لَا تُغْنِى شَفَٰعَتُهُمْ شَيْـًٔا إِلَّا مِنۢ بَعْدِ أَن يَأْذَنَ ٱللَّهُ لِمَن يَشَآءُ وَيَرْضَىٰٓ ﴿٢٦﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتە، لە دوو بڕگەدا:

١)- ﴿ وَكَم مِّن مَّلَكٍ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ لَا تُغْنِى شَفَٰعَتُهُمْ شَيْـًٔا ﴾، گەلێک فریشتە لە ئاسمانان دا هەن، تکاکردنەکەیان هیچ شتێک سوود ناگەیەنێ. (**كَمْ: اسْمٌ يَدُلُّ عَلَى كَثْرَةِ العَدَد**)، (**كَمْ: الخَبَرِية**)ی پێ دەڵێن، یانی: زۆر فریشتە هەن لە ئاسمانان دا، ئەو ڕستەیە لە ڕووی ڕێزمانییەوە بە نیهاد (مُبْتَدأ)، لە قەڵەم دەدرێ و، گوزارە (خبر)کەی بریتیە لە ڕستەی دوایی کە دەفەرموێ: ﴿ لَا تُغْنِى شَفَٰعَتُهُمْ شَيْـًٔا ﴾، تکاکردنیان هیچ سوود ناگەیەنێ، ﴿ وَكَم مِّن مَّلَكٍ ﴾، هەمووی دەبێتە نیهاد (مُبْتَدأ) و ﴿ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ ﴾، دەبێتە سیفەتی (مَلَك) و، مەبەست پێی ئەوەیە کە ئەو فریشتانە زۆر بەڕێزن و لە ئاسمانێن، ئەو شوێنە بەرزەی بێ فەرمانیی خوای لێ ناکرێ، هەر بۆیە هەر کەسێ بێ فەرمانیی خوای کرد بێ، لەوێ شۆڕبۆتەوە، ئیبلیس بێ فەرمانیی کرد، شۆڕکرایەوە، ئادەم و حەووا بێ فەرمانییان کرد، شۆڕکرانەوەو هێنرانە سەر زەوی، چونکە ئەوێ شوێنی بێ فەرمانیی خوای پەروەردگار نیەو، سەر زەوی شوێنی تاقیکرانەوەیە، بۆیە لەوێدا خوا مۆڵەتی داوە خەڵک فەرمانبەریی بکات، یان بێ فەرمانیی بکات، بە مەبەستی تاقیکرانەوەیان.

کە دەفەرموێ: ﴿ لَا تُغْنِى شَفَٰعَتُهُمْ شَيْـًٔا ﴾، وشەی (شَيْئاً)، دەبێتە بەرکاری ڕەها (**مفعول مطلق**)، واتە: تکاکردنی ئەو فریشتانە هیچ جۆرە سوودێک ناگەیەنێ.

٢)- ﴿إِلَّا مِنۢ بَعْدِ أَن يَأْذَنَ ٱللَّهُ لِمَن يَشَآءُ وَيَرْضَىٰٓ﴾، مەگەر دوای ئەوەی خوا مۆڵەت دەدات، بۆ هەر کەسێ بیەوێ و پەسەندی دەکات. کەواتە: دوو بەند هەن، لەسەر ئەوە کە تکاکردنی فریشتان سوود بگەیەنێ:

یەکەم: دەبێ خوا مۆڵەت بدات، ئەو فریشتانە تکا بکەن.

دووەم: دەبێ خوا ﷻ ئەو کەسە تکای بۆ دەکرێ، لێی ڕازی بێ و پەسەندی بکات.

ئنجا ئەو قەیدەی دوایی کە دەفەرموێ: هەر کەسێ خوا لێی ڕازییەو پەسەندی دەکات، هاندانە بۆ خەڵک کە کارێکی وابکەن خوا لێیان ڕازی بێ، بەهۆی ئەو کردەوانەوە، کە ڕەزامەندیی خوایان بۆ دەستەبەر دەکەن، واتە: تاکو خوا پەسەندت نەکات، ڕێ نادات فریشتەکان تکات بۆ بکەن، کەواتە: کارێکی وا بکە خوا پەسەندت بکات، خواش بەوە پەسەندمان دەکات و لێمان ڕازی دەبێ، شوێن ئەو بەرنامەیە بکەوین کە پەسەندی کردووەو بریتیە لە ئیسلام: ﴿وَرَضِيتُ لَكُمُ ٱلْإِسْلَٰمَ دِينًا ۝٣﴾ المائدة، هەر کەسێک بە دوای بەرنامە پەسەند کراوەکەی خوا بکەوێ، خوا پەسەندی دەکات و، هەر کەسێکیش خوا پەسەندی بکات و لێی ڕازی بێ، فریشتەکان تکای بۆ دەکەن.

ئنجا کە خوا دەفەرموێ: ﴿لَا تُغْنِى شَفَٰعَتُهُمْ شَيْـًٔا﴾، ڕواڵەتەکەی وای لێ وەردەگیرێ، کە ئەو فریشتانە تکا دەکەن، کەچی خوا تکا کردنەکەیان وەرناگرێ، بەڵام مەبەست پێی ئەوەیە: ئەوانە تکا ناکەن و ناوێرن تکا لە لای خوای بەرز بکەن، بەڵام بۆ زیاتر زەقکردنەوەی ئەوە کە هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان، بە تەمای تکای فریشتان نەبن، ئەوەی پێشخستوە: ﴿لَا تُغْنِى شَفَٰعَتُهُمْ شَيْـًٔا﴾، تکای وان هیچ سوودێک ناگەیەنێ.

دوایی کە دەفەرموێ: ﴿إِلَّا مِنۢ بَعْدِ أَن يَأْذَنَ ٱللَّهُ لِمَن يَشَآءُ وَيَرْضَىٰٓ﴾، یانی: دوای ئەوەی خوا مۆڵەت دەدات بۆ هەر کەسێک کە بیەوێ و پەسەندی دەکات، فریشتەکان تکا دەکەن و ئەو کاتەش تکاکەیان سوود دەگەیەنێ، بەڵام بۆیە

خوا ﷻ سوود نەگەیاندنی تکاکردنەکەی ئەوانی پێشخستوە - هیچ جۆرە سوود گەیاندنێـک، چونکـە (شَـيْئًا)، وەک بـەرکاری ڕەهـا (مَفْعُـول مُطْلَق)یـە، یـانی: هیـچ جـۆرە سـوود گەیاندنێـک سـوود ناگەیەنـێ - بـۆ نائومێـد کـردنی هاوبـەش بـۆ خـوا دانـەران و بتپەرسـتەکانە کـە بەتەمـای تـکاو ڕەجـای فریشـتان تێکەوتـوون، بـەڵام خـوا دەفەرمـوێ: ئەوانـە تـکا ناکـەن، مەگـەر دوای ئـەوەی خـوا مۆڵـەت بـدات، بـۆ هـەر کەسـێ بیـەوێ و لێشـی ڕازی بـێ.

ئەمـە وەک ئایەتەکـەی سـوورەتی (الأنبياء)، وایـە کـە دەفەرمـوێ: ﴿وَلَا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنِ ٱرْتَضَىٰ وَهُم مِّنْ خَشْيَتِهِۦ مُشْفِقُونَ ﴿٢٨﴾﴾، فریشـتەکان تـکا ناکـەن، مەگـەر بـۆ کەسـێک خـوا لێـی ڕازی بـێ و، ئـەوان زۆر خـاوەنی تـرس و بیمـن لـە بەرانبـەری دا، هەروەهـا وەک ئایەتەکـەی سـوورەتی (البقرة)یـە، (آيـة الكـرسي)، کـە دەفەرمـوێ: ﴿مَن ذَا ٱلَّذِى يَشْفَعُ عِندَهُۥٓ إِلَّا بِإِذْنِهِۦ ﴿٢٥٥﴾﴾، کێیـە ئـەو کەسـەی تـکا دەکات، مەگـەر دوای مۆڵـەتی وی[1].

بـۆ چۆنیەتیـی پێکەوە بەسـتنەوەی ئایەتەکانیش دەڵێین: پێشـتر خوا ﷻ فەرمـووی: ﴿أَمْ لِلْإِنسَـٰنِ مَا تَمَنَّىٰ ﴿٢٤﴾ فَلِلَّهِ ٱلْـَٔاخِرَةُ وَٱلْأُولَىٰ ﴿٢٥﴾﴾، ئایـا بـۆ مرۆڤـە هەرشـتێک خۆزگـەی پێخواسـت؟ مەنزلـگای کۆتایـی و هـی یەکـەم بـەس هـی خـوان، لێـرەش دەفەرمـوێ: ﴿وَكَم مِّن مَّلَكٍ فِى ٱلسَّمَـٰوَٰتِ لَا تُغْنِى شَفَـٰعَتُهُمْ شَيْـًٔا إِلَّا مِنۢ بَعْدِ أَن يَأْذَنَ ٱللَّهُ لِمَن يَشَآءُ وَيَرْضَىٰٓ﴾، زۆر فریشـتە هـەن لـە ئاسـمانان تـکا کردنەکەیـان هیـچ سـوود ناگەیەنـێ، مەگـەر دوای ئـەوەی خـوا بـۆ هـەر کەسـێ بیـەوێ مۆڵـەت بـدات و پەسـندی بـکات، چونکـە بـە هیـوای شـەفاعەت بـوونی فریشـتان، زەقتریـن نموونـەی خۆزگـەو ئـاوات و خەیاڵپـڵاوی کافرەکانـە، کـە دەیانگـوت: ﴿مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَآ إِلَى ٱللَّهِ زُلْفَىٰٓ ﴿٣﴾﴾الزمـر، نـا یانپەرسـتین، مەگـەر بـۆ ئـەوەی بـە نیزیـک خسـتنەوە لـە

---

(١) شـایانی باسـە: ئێمـە لـە تەفسـیری سـوورەتی (یونـس)دا، کورتـە باسـێکی تاڕاددەیـەک باشـمان لـە بـارەی شـەفاعەت و تکاکردنـەوە کـردوە.

خوامان نیزیک بخەنەوە، بەڵام خوا ﷻ خستوویەتە ڕوو کە لە ڕاستییدا نەک پەرستنی ئەوان لە خوایان نیزیک ناخاتەوە، بەڵکو لە خوایان دوور دەخاتەوە، چونکە شایستەی پەرستران نین و، پەرستران تەنیا شایستەی خوای بەدیهێنەرو پەروەردگارو خاوەنی هەموو شتێکە.

مەسەلەی چوارەم:

ناوبـردنی بێبڕوایـان بـۆ فریشـتان بـە مێینـە، بەبـێ هیـچ زانیارییـەک، بەڵکـو تەنیا بـە گومـانی کوێرانـەو، گومانیـش هیـچ دادێکیـان نـادات بۆ هەقناسـیی:

خـوا دەفەرمـوێ: ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِٱلْـَٔاخِرَةِ لَيُسَمُّونَ ٱلْمَلَٰٓئِكَةَ تَسْمِيَةَ ٱلْأُنثَىٰ ﴿٢٧﴾ وَمَا لَهُم بِهِۦ مِنْ عِلْمٍ ۖ إِن يَتَّبِعُونَ إِلَّا ٱلظَّنَّ ۖ وَإِنَّ ٱلظَّنَّ لَا يُغْنِى مِنَ ٱلْحَقِّ شَيْـًٔا ﴿٢٨﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەم دوو ئایەتە، لە پێنج بڕگەدا:

١)- ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِٱلْـَٔاخِرَةِ﴾، بە دڵنیایی ئەوانەی بڕوایان بە مەنزڵگای کۆتایی نیە.

٢)- ﴿لَيُسَمُّونَ ٱلْمَلَٰٓئِكَةَ تَسْمِيَةَ ٱلْأُنثَىٰ﴾، ناو لە فریشتان دەنێن، بە ناوهێنانی مێینە، واتە: فریشتەکان بە وەسفی مێینە وەسف دەکەن، {اسْتُعْمِلَتِ التَّسْمِيَة هُنَا بِمَعْنَى التَّوْصِيْفِ، مِثْلُ قَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿عَيْنًا فِيهَا تُسَمَّىٰ سَلْسَبِيلًا ﴿١٨﴾﴾، أي تُوصَفُ، وَ {هَلْ تَعْلَم لَهُ سَمِيّاً} مريم -٦٥ -، أي: مَثِيْلاً)، ﴿لَيُسَمُّونَ ٱلْمَلَٰٓئِكَةَ تَسْمِيَةَ ٱلْأُنثَىٰ﴾، أي: (لَيَصِفُونَ المَلَائِكَةَ وَصْفَ الأُنْثَى)} واتە: (تسمية) بەمانای وەسفکردن بەکارهێنراوە، وەک فەرموودەی خوای بەرز: سەرچاوەیەکە پێدەگوترێ: سەلسەبیل، یانی: بەوە وەسف دەکرێ، هەروەها: ئایا هیچ هاوناوێکی دەزانی؟ یانی: وێنەی وی، کەواتە: (لَيُسَمُّونَ ٱلْمَلَٰٓئِكَةَ تَسْمِيَةَ ٱلْأُنثَىٰ) یانی: فریشتەکان بە مێینە وەسف دەکەن.

(الأُنْثـى مُعَـرَّفٌ تَعْرِيـفَ الجِنْـسِ وَهُـوَ فِي مَعْنَـى المُتَعَـدِّدِ، وَذَلِـكَ مُرَاعَـاة للفَاصِلَـة، أَوَّلاً: ثُـمَّ لَـوْ قَـالَ (إِنَـاث)، لأَوْهَـمَ أَنَّـهُ يُقْصَـدُ بِـه الأَسْـمَاءُ الأَعْـلَامِ المُعْتَـادَةِ: حَفْصَـة، وَعَائِشَـة، نَجَـاة)، کـە دەفەرمـوێ: ﴿تَسْمِيَةَ ٱلْأُنثَىٰ﴾، (أل)ی سـەر (الأُنْثـى)، مەبەسـت پێـی جینسـە، یـانی: کـۆی مێینـەکان و مانـای زۆریـش دەگەیەنـێ، ئەویـش لەبـەر:

یەکەم: ڕەچاو کردنی کۆتایی ئایەتەکە، بۆ ئەوەی لەگەڵ ئەوانی دیکە سەجعەکەی بێتەوە، {ئەوەش یەکێکە لە ڕووەکانی ڕەوانبێژیی}.

دووەم: ئەگەر خوا فەرموویای: (**تَسْمِيَةَ الإِنَاثِ**)، وێڕای ئەوەی سەجعەکەی تێکدەچوو، ئەو وەهمەشی دروست دەکرد، کە مەبەست پێی ناوی ئافرەتان بێ بە گشتیی، وەک ناوی (**حَفْصَة وَعَائِيشَة ونَجَاة**)، بەڵام ئێستا کە دەفەرموێ: ﴿تَسۡمِيَةَ ٱلۡأُنثَىٰ﴾، واتە: ناوی مێینە، نەک ناوی ئافرەتان بە گشتیی.

٣)- ﴿وَمَا لَهُم بِهِۦ مِنۡ عِلۡمٍ﴾، هیچ زانیارییشیان پێی نیە، (**مِنْ**)، کە چۆتە سەر (**عِلْمٍ أي: أيَّ قَدَرٍ مِنَ العِلْمِ**)، هیچ جۆرە زانیارییەکیان بەوە نیە کە دەیڵێن.

٤)- ﴿إِن يَتَّبِعُونَ إِلَّا ٱلظَّنَّ﴾، شوێن هیچ ناکەون جگەلە گومان، تەنیا شوێن گومان دەکەون و، جگەلەوە شوێن هیچ شتێک ناکەون، چونکە (**إنْ**) بە مانای (**ما**)ی لابەرەیە.

٥)- ﴿وَإِنَّ ٱلظَّنَّ لَا يُغۡنِي مِنَ ٱلۡحَقِّ شَيۡـٔٗا﴾، گومانیش شتێک سوود ناگەیەنێ بە خاوەنەکەی و قەرەبووی هەقی بۆ ناکاتەوە، قەرەبووی هەقناسینی بۆ ناکاتەوە، (**وَاسْتُعِيرَ الاِتِّبَاعُ لِلأَخْذِ بِالشَّيْءِ، وَاعْتِقَادِ مُقْتَضَاهُ**)، کە دەفەرموێ: ﴿إِن يَتَّبِعُونَ﴾، وشەی (**اتِّبَاع**): خوازراوەتەوە بۆ گرتنی شتێک و بڕوابوون بە داخوازیی ئەو شتە، یانی: تەنیا بڕوایان بە گومان هەیە، کە دەفەرموێ: تەنیا شوێن گومان دەکەون، لەبەر ئەوەی ئینسان بڕوای بە شتێک بێ، شوێنیشی دەکەوێ، بۆیە پەیوەست (**لازِم**) ەکەی هێناوەو، مەبەست پێی پێوە پەیوەستکراو (**ملزوم**)ەکەیەتی کە بریتیە لە بڕوا پێبوون، (**وأُطْلِقَ الظَّنُّ عَلَى الإِعْتِقادِ الخَاطِئِ عَلَى الأَكْثَرِ**)، وشەی (**ظن**)، لە زۆربەی بەکارهێنانەکانی قورئاندا، مەبەست پێی حاڵەتی زەممەو، لێرەدا مەبەست پێی بڕوای هەڵەیە، وشەی (**شَيْئًا**)، بەرکارە بۆ (**يُغْنِي**)، یانی: (**شَيْئًا مِنَ الإِغْنَاءِ**) هیچ شتێک لە سوود گەیاندن، مانایەکەی ئاوای لێ دێتەوە: ئەو هەقەی بریتیە لە ڕاستیی شتەکان، وەک لە خودی خۆیاندا لەسەرنی و زانینیشان، زانین (**عِلم**)یش ئاوا پێناسە کراوە، (**تَصَوُّرُ المَعْلُومِ عَلَى مَا هُوَ عَلَيْهِ**)، وێنا کردنی زانراوە، بەو شێوەیەی خۆی لەسەریەتی، ئنجا گومان هیچ کەلێنێکی ئەو جۆرە زانینە پڕناکاتەوە، تەنانەت ئەگەر هەندێک جار بە ڕێکەوتیش هەق بپێکێ، چونکە خاوەنەکەی لەسەر بناغەی بەڵگە ئەو

هەقەی نەپێکاوە، بەڵکو لەسەر بناغەی گومان و بۆچوونێکەو، پێی وابووە وایەو واخەیاڵی یکردوە، بۆیە هیچ کات گومان شوێنی ناسینی هەق و، پەی پێبردنی هەق ناگرێتەوە.

واتـە: گومـان هیـچ سـوودێک ناگەیەنـێ بـە خاوەنەکـەی لـە هەقناسـیندا، بەڵکـو دەبـێ هـەق خـۆی بنـاسرێ، بەهـۆی بەڵگەکانیـەوە، نـەک هـەروا لـە گۆتـرەو بەبـێ بەڵگـە کەسـێک شـتێک بڵـێ.

مەسەلەی پێنجەم:

فەرمانکردن بە پشتکردنە کەسانێک، کە ڕوو لە بەرنامەی خوا وەردەگێڕن و، جگە لە ژیانی دنیایان ناوێ و، عەقڵ و زانستیان لەوە زیاتر بڕ ناکات، چونکە خوا بە هەموو لایەک زاناترە:

خوا دەفەرموێ: ﴿ فَأَعْرِضْ عَن مَّن تَوَلَّىٰ عَن ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ إِلَّا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ﴿٢٩﴾ ذَٰلِكَ مَبْلَغُهُم مِّنَ الْعِلْمِ ۚ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَن ضَلَّ عَن سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ اهْتَدَىٰ ﴿٣٠﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم دوو ئایەتە، لە پێنج بڕگەدا:

١) ﴿ فَأَعْرِضْ عَن مَّن تَوَلَّىٰ عَن ذِكْرِنَا ﴾ [خوا بسم الله الرحمن الرحيم ڕوودەکاتە پێغەمبەری خاتەم موحەممەد ﷺ و، فەرمانی پێ دەکات دەفەرموێ:] ڕوو وەرگێڕە لە کەسێک، کە پشتی کردۆتە یادی ئێمە (یان بەرنامەی ئێمە). پیتی (ف)ی سەر (فَأَعْرِضْ)، (فَاء: **مُفْصِحَةٌ عَمَّا قَبْلَهَا أو مُتَفَرِّعَةٌ عَمَّا سَبَق**)، ئەم فایە (مُفصِحة)یە، گەیەنەری چەند واتایەکە، کە مەزەنندە دەکرێن لە پێش ئەوەدا، واتە: مادام حاڵ بەو شێوەیەو ئەوان وادەکەن و ئاوا نەسەلمێن و کەللەڕەقن، تۆ ڕوویان لێ وەربگێڕە، یاخود (**ف**) بۆ (**تفريع**)ە، واتە: بینا لەسەر ئەوەی ڕابرد، ڕوو وەرگێڕە لە کەسێک کە پشتی کردۆتە بەرنامەو یادی ئێمە.

کە دەفەرموێ: ﴿ عَن ذِكْرِنَا ﴾، (**ذِكْر**): پاڵدراوەتە لای ڕاناوێک، کە بۆ خوا بەکارهێنراوە، مەبەست پێی قورئانە، دەشگونجێ مەبەست پێی لە بیربوون و لە یادبوونی خوا بێ، چونکە قورئانیش بە (**ذِكْر**) ناو براوە: ﴿ إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴿٩﴾ ﴾ **الحجر**، هەروەها یادی خوا کردنیش دیسان بە (**ذِكْر**)، هاتووە: ﴿ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ ﴿٢٨﴾ ﴾ الرعد، ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا ﴿٤١﴾ ﴾ **الأحزاب**، (**ذكر**)یش، دوو واتای هەن:

یەکەم: بەسەر دڵدا هێنانی شتێک، چ دوای لە بیرچوونەوە بێ، چ بەبێ لە بیر چوونەوە.

دووەم: بەسەر زماندا هێنان و باسکردنی ئەو شتەی باس دەکرێ، واتە: باسکراو (مَذْكُور)ەکە.

کـە دەفەرمـوێ: ڕوو وەرگێـڕە لـە کەسـێک کـە پشـتی کردۆتـە بەرنامـەی ئێمـە، یاخـود: یـادی ئێمـە، مەبەسـت ئـەوە نیـە ئـەو جـۆرە کەسـە ئامۆژگاریـی نەکـرێ و بیری نەخرێتـەوە، بەڵکـو مەبەسـت ئەوەیـە: وتووێژو دمبەدمەو شـەڕە قسـەی لەگەڵـدا مەکە، یاخـود: گرنگیـی و بایەخـی پـێ مـەدە، بـا تووشـی سـزا ببـێ، مـادام هـەر بـە قسـەت نـاکات و بـە ئەندازەیـەک کـە پێویسـت بـووە، بـە ئەرکـی سەرشـانی خـۆت هەڵسـاوی، لەمـەودوا زیاتـر کاتی خـۆتی پێـوە بەفیـڕۆ مـەدەو، زیاتـر لـەوە خەفەتـی پێـوە مەخـۆ.

ئنجـا وەک جـاری دیکـەش باسـمانکردوە: هەمـوو ئـەو ڕێگرتنانـەی خـوای موتەعال لە پێغەمبەر ﷺ کە زیاتر خەفەت بخوات و، ئەو فەرمانانەی خوا ﷻ بـە پێغەمبـەر ﷺ کـە وازیـان لـێ بێنێ و پشـتیان تـێ بـکات و ڕوویان لـێ وەرگێڕێ، سـتاییش و مەدحێکـی گـەورەی پێغەمبـەری خوایـان تێدایـە، چونکـە مانـای وایـە پێغەمبـەری خـوا ﷺ ئەوەنـدە بـە خـەم و دڵسـۆز و بـە مشـوور بـووەو، ئەوەنـدە خـۆی ماندوو کردوە، پێویسـت بووە خـوا ﷻ زوو زوو پێی بفەرموێ: هێندە خەفـەت مەخـۆ و هێنـدە ناڕەحـەت مەبـە، وازیـان لـێ بێنـەو ڕوویـان لـێ وەرگێـڕە.

٢)- ﴿وَلَمْ يُرِدْ إِلَّا ٱلْحَيَوٰةَ ٱلدُّنْيَا ﴾، کەسێک کە پشتی لە بەرنامەو یادی ئێمە کردوەو تەنیا ژیانی دنیای دەوێ، هیچی ناوێ، جگە لە ژیانی دنیا، واتە: بڕوای بە ڕۆژی دوایی نیە، کەسێکیش بڕوای بە ڕۆژی دوایی نەبوو، دنیای زۆر لەلا گەورەو خۆشەویست دەبێ و، زۆر باوەشی پێدا دەکات.

(الإِعْـرَاضِ: لَفْـتُ الْوَجْـهِ عَـنِ الـشَّيْءِ؛ لِأَنَّـهُ مُشْـتَقٌّ مِـنَ الْعَـارِضِ وَهُـوَ صَفْحَـةُ الْخَـدِّ)، **(عَـارِض)**: بریتیـە لـە لا ڕوومـەت، ئنجـا **(إِعْـرَاض)** لـە ئەصڵـدا بریتیـە لـە ڕوو وەرگێـڕان لـە شـتێک، چونکـە کـە لا ڕوومەتـت تێکـرد، مانـای وایـە ڕووت تێـی نیـە، ئەمـە مانـا ڕاسـتەقینەکەیەتی، بـەڵام لێـرەدا مانـا مەجازییەکـەی مەبەسـتەو، ڕوو لێوەرگێـڕان

خوازراوەتەوە بۆ وازهێنان لە شەڕە قسە لەگەڵ کردن، یاخود: وازهێنان لە گرنگیی و بایەخ پێدان و خەم لێخواردن.

وشەی (تَوَلَّى)ش، مانایەکەی: پشتتێکردن و واز لێ هێنانە، بەڵام لێرەدا خوازراوەتەوە بۆ گوێ لێنەگرتن لە پەیامی خواو، گرنگیی نەدان بە پەیامی خوا، واتە: پشتتێکردنەکە مەبەست پێی گوێ لێ نەگرتن و گرنگیی پێ نەدان و بایەخ پێ نەدانە.

٣)- ﴿ ذَٰلِكَ مَبْلَغُهُم مِّنَ ٱلْعِلْمِ ﴾، (خوا دەفەرموێ:) ئا ئەوە ئەندازەی ئەوانە لە زانیارییدا، واتە: هەر ئەوەندەیان زانیاریی هەیە، بەس ئەوەندەیان عەقڵ پێ دەشکێ، (مَبْلَغ)، چ بە مانای ئەندازە بێ، چ بە مانای کۆتایی بێ، (**أي: هَذَا مقدار ونِهَايَةُ عِلْمِهِم**)، ئەوە ئەندازەو کۆتایی زانیاریی ئەوانە، زانیارییان تەنیا تاکو ئەوێ دەڕوات، هەتا ژیانی دنیا دەڕواو لەوە بەولاوە بڕ ناکات.

٤)- ﴿ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَن ضَلَّ عَن سَبِيلِهِۦ ﴾، بە دڵنیایی پەروەردگارت خۆی زاناترە بە کەسێک کە لە ڕێی وی لایداوەو سەرگەردان بووە.

٥)- ﴿ وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ ٱهْتَدَىٰ ﴾، هەروەها تەنیا خۆی زاناترە بە کەسێک کە ڕێی ڕاستی گرتوەو ڕاستە ڕێ بووە.

لێرەدا کە دەفەرموێ: ﴿ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَن ضَلَّ عَن سَبِيلِهِۦ وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ ٱهْتَدَىٰ ﴾، ئەمە پاساو هێنانەوەیە بۆ ڕستەی پێشوو و دڵدانەوەیە بۆ پێغەمبەر ﷺ، دەفەرموێ: پەروەردگارت زاناترە بە کەسێک کە لە ڕێی وی لایداوە، ئنجا کە پەروەردگارت پێیان زاناترە، کەواتە: ئەویش بەسەریان ڕادەگات و مشووریان دەخوات بۆ لێپرسینەوەو سزا، کە ئەمە هەڕەشەیەکی پێچراوەیە بۆ بێبڕوایەکان، هەروەها کە دەفەرموێ: ﴿ وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ ٱهْتَدَىٰ ﴾ ئەمەش دیسان گفت و بەڵێن و موژدەیە بۆ بڕواداران، کە خوا پێیان زاناترەو، خۆشی پاداشتی کەسێک دەداتەوە کە ڕێی ڕاستی گرتوە.

مەسەلەی شەشەم و کۆتایی:

ڕاگەیاندنی ئەو ڕاستییە کە خوا ﷻ خاوەنی ئاسمانەکان و زەوی (گەردوون) ە، تاکو سزای خراپەکاران و پاداشتی چاکەکاران بداتەوە، ئەو چاکەکارانەی خۆیان لە هەرچی گوناهی زل و ناقۆڵایە دەپارێزن، جگە لەگوناهی گچکە، نابێ هیچ کەسیش خۆپەسندیی بکات، چونکە خوا پێیان زاناترە، هەر لە سەرەتای دروستکردنیانەوە لە زەویداو، لەو کاتەشدا کە لەنێو سکی دایکیشیاندا بوون وەک کۆرپەلە:

خوا دەفەرموێ: ﴿ وَلِلَّهِ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلْأَرْضِ لِيَجْزِيَ ٱلَّذِينَ أَسَٰٓـُٔواْ بِمَا عَمِلُواْ وَيَجْزِيَ ٱلَّذِينَ أَحْسَنُواْ بِٱلْحُسْنَى ﴿٣١﴾ ٱلَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَٰٓئِرَ ٱلْإِثْمِ وَٱلْفَوَٰحِشَ إِلَّا ٱللَّمَمَ إِنَّ رَبَّكَ وَٰسِعُ ٱلْمَغْفِرَةِ هُوَ أَعْلَمُ بِكُمْ إِذْ أَنشَأَكُم مِّنَ ٱلْأَرْضِ وَإِذْ أَنتُمْ أَجِنَّةٌ فِي بُطُونِ أُمَّهَٰتِكُمْ فَلَا تُزَكُّوٓاْ أَنفُسَكُمْ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ ٱتَّقَىٰٓ ﴿٣٢﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم دوو ئایەتە، لە یازدە بڕگەدا:

١)- ﴿ وَلِلَّهِ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلْأَرْضِ ﴾، هەرچی لە ئاسمانەکان و لە زەویدا هەیە، هی خوایە.

ئەمە هەواڵدانە بە خاوەندارێتیی خوا بۆ بوون، بەسەرو خواریەوە، بەڵام ئایا بۆچی خوا ﷻ ئەو هەواڵەمان پێ دەدات، کە خۆی خاوەندارێتیی هەرچی لە ئاسمانەکان و هەرچی لە زەویدایە، دەکات؟

٢)- ﴿لِيَجْزِيَ ٱلَّذِينَ أَسَٰٓـُٔواْ بِمَا عَمِلُواْ ﴾، تاکو ئەوانەی خراپەیان کردوە، بەپێی ئەوەی کردوویانە سزایان بدات.

٣)- ﴿وَيَجْزِيَ ٱلَّذِينَ أَحْسَنُواْ بِٱلْحُسْنَى ﴾، ئەوانەش کە چاکەیان کردوە، بە پێی چاکەکەیان پاداشتی هەرە چاکیان بداتەوە، **(الحُسْنَى)**، **(مُؤَنَّث)**ی، **(الأَحْسَن)**ە، واتە: پاداشتی

هەرە چاك، (الحُسْنَى) سیفەتی وەصفكراوێكی قرتێنراوە، یانی: (بالـمَثُوبَةِ الحُسْنَى)، بە پاداشتی هەرە چاك.

كـە دەفەرمـوێ: ﴿لِيَجْزِيَ ٱلَّذِينَ أَسَـٰٓـُٔواْ بِمَا عَمِلُواْ وَيَجْزِيَ ٱلَّذِينَ أَحْسَنُواْ بِٱلْحُسْنَى ۝٣١﴾، (ل)ی سـەر: ﴿لِيَجْزِيَ ٱلَّذِينَ أَسَـٰٓـُٔواْ بِمَا عَمِلُواْ﴾، تاكـو سـزای ئەوانـەی كـە خراپەیـان كـردوە، بەپێـی كردەوەكەیـان بداتـەوە، یـان لامـی هـۆكار (لام تَعْلِيْـل)ە، واتـە: لـە بـەر ئـەو هـۆكارە خـوا خاوەندارێتیـی ئاسـمانەكان و زەوی كردوە.

یاخـود: لامـی سـەرەنجام (لام العَاقِبَة)یـە، واتـە: خـوا خاوەندارێتیـی ئاسـمانەكان و زەوی و هەرچـی تێیانـدا هەیـە، دەكات، تاكـو سـەرەنجام سـزاو پاداشـت بەسـەر خراپـەكاران و چاكەكارانـدا بسـەپێنێ.

دەشـگونجێ (وَلِلَّهِ مَا فِي ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلْأَرْضِ)، پەیوەسـت بێتـەوە بـە (أعلـم) كـە، لـە ئایەتی پێشـوودا هاتـوە: ﴿إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَن ضَلَّ عَن سَبِيلِهِۦ وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ ٱهْتَدَىٰ ۝٣٠﴾، خـوا زاناتـرە بـە كەسـێك كـە لـە ڕێـی وی لایـداوەو، زاناتریشـە بـە كەسـێك كـە ڕێـی ڕاسـتی گرتـوەو، هەرچـی لـە ئاسـمانەكان و زەویـدا هەیـە، خـۆی خاوەنیـەتی و خاوەندارێتیـی دەكات، تاكـو ئەوانـەی خراپەیـان كـردوە بـە پێـی كردەوەكەیـان سـزایان بـدات و، ئەوانـەش كـە چاكەیـان كـردوە پاداشـتی هـەرە باشـیان بداتـەوە.

ئنجا خوا ﷻ پێناسەی ئەوانە دەكات كە بە پاداشتی هەرە چاك، پاداشتیان دەداتـەوەو دەفەرمـوێ:

٤)- ﴿ٱلَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَـٰٓئِرَ ٱلْإِثْمِ وَٱلْفَوَٰحِشَ إِلَّا ٱللَّمَمَ﴾، ئەوانەی خۆیان دووردەگرن لە گوناهە گەورەكان و (لە گوناهە) ناقۆڵاو دزێوەكان، جگە لەوردە گوناه ﴿كَبَـٰٓئِرَ ٱلْإِثْمِ﴾، خوێندراویشەتەوە: (كَبِيْرَ الإثْم)، واتە: گوناهی گەورە.

ئێسـتاش لــە كورتــە باسـێك دا پێناسـەی گوناهــە گــەورەكان و وردە گوناهــان دەكەیــن:

پێناسەیەکی کورتی گوناهە گەورەکان و وردە گوناح

ئێمە لە ڕابردووشدا لە چەند شوێنێکی دیکەی تەفسیرەدا، پێناسەی گوناهی گەورەمان کردوە، لێرەش کەمێکی لێ باس دەکەینەوە، مادام خوا ﷽ لە چەند شوێنێکدا ئەم تەعبیرەی هێناوە، ئەگەر لە هەموو ئەو شوێنانەشدا تیشکێکی بخرێتەوە سەر، جێی خۆیەتی:

زانایان لە بارەی گوناهانی گەورە: ﴿كَبَٰٓئِرَ ٱلۡإِثۡمِ﴾ەوە، ڕا جیاییان هەیە:

بەڵام زۆربەیان لەسەر ئەوە یەکدەنگن دەڵێن: (**الكَبِيْرَة: كُلُّ ذَنْبٍ عَلَيْهِ عِقَابٌ دُنْيَوِيٌّ، أو وَعِيد أُخْرَوِي**)، گوناهی گەورە هەر گوناهێکە سزایەکی دنیایی یاخود هەڕەشەیەکی قیامەتیی لەسەر هاتبێ، بۆ وێنە: ئەوەی سزای دنیایی لەسەرە وەک: قەتڵ، زینا، دزیی و ڕێگریی، بوختان، ئەوانە هەموویان سزای دنیاییان لەسەرە، ئەوەی هەڕەشەی قیامەتیی لەسەرە وەک: غەیبەت کردن، بوختان کردن، {نەک هی داوێن پیسیی، کە سزای هەیەو هەشتا قەمچییە، واتە: تۆمەت هەڵبەستن بۆ خەڵک جگە لە مەسەلەی داوێن پیسیی، کە ئەوە سزایەکەی دیارییکراوە} هەروەها درۆکردن لەگەڵ خەڵک و، پەیمان شکێنیی و، ئازاردانی خەڵک، ئەوانە هەموویان هەڕەشەی قیامەتییان لەسەرە، وەک لە تەفسیری سووڕەتی (**الحجرات**)دا، باسمانکردوە.

﴿وَٱلۡفَوَٰحِشَ﴾، (**الفَوَاحِشُ: الفِعْلاتُ الَّتِي يُعَدُّ الَّذِي فَعَلَهَا مُتَجاوِزًا الكَبائِرَ، مِثْلُ الزِّنى، والسَّرِقَةِ وقَتْلِ الغِيلَةِ**)، (**فَواحِشُ**)، کۆی (**فاحشة**)یە، بریتیە لەو کردەوانەی ئەنجامدانەکەی بریتیە لە تێپەڕاندن لە گوناهە گەورەکانیش، وەک زیناو دزیی و کوشتنی پەنامەکیی، ئەوە قسەی یەکێک لە زانایانە

بەڵام من پێم ڕاست نیە، چونکە مەرج نیە (**فَواحِش**)، لە گوناهە گەورەکان تێپەڕێنن، بەڵکو (**فَواحِش**)، جۆرێکن لە گوناهە گەورەکان، کە زۆر دزێوو ناشیرین

و ناقـۆڵان، لەبـەر چـاوی خەڵـک، یاخـود ئـەو گوناهانـەن کـە پەیوەندییـان بەلایـەنی جینسـییەوە هەیـە، وەک هەندێـک لـە زانایـان گوتوویانـە، یاخـود گوناهـە گـەورەکان و (**فَواحِـش**) هـەر یەکـن، بـەڵام لـە ڕووی قەبارەیانـەوە، بـە گوناهـی گـەورە دادەنرێن و، لـە ڕووی دیمەنیانـەوە بـە دزێـوو ناقـۆڵا ئەژمـار دەکرێـن، ئـەو تەعبیرەشـم لـە تەفسـیرەکاندا نەبینیـوە، بـەڵام پێـم وایـە واباشـە بـەو شـێوەیە تەعبیریـان لـێ بکـرێ لـەو دوو جـۆرە، واتـە: (**فَواحِـش**) و (**كَبائِـر**)، هەموویـان گوناهـی گـەورەن، لـە ڕووی قەبارەیانـەوە بـە گـەورە دادەنرێـن و، لـەڕووی دیمـەن و حاڵـەتی بێزراویانـەوە بـە دزێـوو ناشـیرین دادەنرێـن، لـە سـۆنگەی ئـەوەوە کـە هەمـوو گوناهێکـی گـەورە، وێـڕای گـەورە بـوونی ناقۆڵاشـەو، هەمـوو گوناهێکـی ناقـۆڵاش، وێـڕای نـا قـۆڵاو دزێـوو ناشیرین بوونی گەورەشە، بەڵام خوا ﷽ هەردوو وشەکەی بەکارهێناون.

زانایـان لـە بـارەی پێناسـەی: (**كَبائِـر**) و (**فَواحِـش**)ەوە، زۆر قسـەیان کـردوە، بـەڵام ئـەوەی گوتـم، بـە ڕایەکـی گونجـاوی دەزانـم.

﴿ إِلَّا ٱللَّمَمَ ﴾، خۆیـان لـە هەمـوو گوناهـە گـەورەکان و، گوناهـە ناقـۆڵاو دزێـوەکان دەپارێـزن، جگـە لـە هـی بچـووک، ئـەم هەڵاواردنە پێـی دەگوتـرێ: هـەڵاواردنی دابڕاو (**إِسْـتِثْناءُ مُنْقَطِـع**)، هـەڵاواردنی پەیوەسـت (**إسـتثناء متصـل**) ئەوەیـە کـە هەڵاوێـردراو (**مُستَثْنى**) بەشـێک بـێ لـە لـێ هەڵاوێـردراو (**مُسْتَثْنَى منـه**)، کـە لێـرەدا (**لَمَـمْ**) جیایـە لـە گوناهـی گـەورەو گوناهـی ناقـۆڵاو دزێـو، کەواتـە: هەڵاوێـردراو جیایـە لـە لـێ هەڵاوێـردراو، بۆیـە پێـی دەگوتـرێ: هەڵاواردنێکـی دابـڕاو، واتـە: خۆیـان لـە هەمـوو گوناهـەکان دەپارێـزن، گوناهـە گـەورەکان و گوناهـە ناقـۆڵاو ناشـیرینەکان، بێجگـە لـە گوناهـی بچـووک، زۆربـەی هـەرە زۆری زانایـان (**لَمَم**)یـان بـە گوناهـی گچکـە لێکداوەتـەوە، ئنجـا ئایـا (**لَمَـمْ**) لەچییـەوە هاتـوە؟

بـا سـەرنجێکی قسـەی زانایـان بدەیـن: (**لَمَمْ**) نـاوی چاوگـەو (**إِلْـمَام**)، چاوگەکەیەتی (**أَلَمَّـم يُلِـمُّ إِلْـمَامَاً**)، (**اللَّمَـم**): نـاوی چـاوگ (**اسـم مصـدر**)ە، ئێمـە چەنـد ڕایەکـی

زانایـان لـەو بـارەوە دێنیـن تاکـو زیاتـر تیشـک بخەینـە سـەر چەمـک و واتـای وشـەی (لـمَم)، کـە زانایـان زۆر قسـەیان لـە بارەیـەوە کـردوە:

١- **(الأزهري)** کە یەکێکە لە زانایانی شارەزای زمان دەڵێ: **(الإلْمَامُ: الدُّنُو وَالقُرْب)**، **(إلْمَام)**: (کە چاوگی (لَمَم)ە) بریتیە لە نیزیک کەوتنەوەو توخن کەوتن.

٢- **(المبرِّد)** دەڵێ: **(أن تُلِمَّ بشَيء مِنْ غَيْرِ أَنْ تَرْكَبَهُ)**، **(لَمَمُ)**، ئەوەیە لە شتێک نیزیک ببیەوە، بێ ئەوەی ئەنجامی بدەی.

٣- **(الزَّجّاج)** دەڵێ: **(مَا يَعْمَلُهُ الإِنْسَانُ المَرَّةَ بَعْدَ المَرَّة، ولا يَتَعَمَّقُ فِيهِ)**، **(لَمَم)**: بریتیە لەو گوناهەی مرۆڤ جاروبار دەیکات، بەڵام پێیدا قووڵ نابێتەوە، لەسەری بەردەوام بێ.

٤- **(الرازي)** لە **(مختار الصِّحاح)**دا، دەڵێ: **(أَلَمَّ الرَّجُلُ مِنَ اللَّمَمِ، وَهُوَ صَغَائِر الذُّنُوبِ)**، **(أَلَمَّ الرَّجُلُ)**، پیاوەکە ئیلمامی کرد لە لەمەمەوە هاتوە، ئەویش گوناهە بچووکەکانن.

٥- **(الشوكاني)** دەڵێ: **(الجُمْهُوُر عَلَى أَنَّهُ صَغَائِرِ الذُّنوبِ)**، زۆربەی زانایان لەسەر ئەوەن کە مەبەست لە **(لمم)** وردە گوناهەکانە.

٦- **(ابن عاشور)** دەڵێ: **(اللَّمَمُ: الفِعْلُ الحَرَامُ الَّذِي هُوَ دُونَ الكَبَائِرِ وَالفَوَاحِشِ فـي تَشْدِيدِ التَّحْرِيمِ)**، **(لَمَم)**: بریتیە لەو کردەوە قەدەغەیەی کە لە خوار گوناهە گەورەکان و گوناهە ناقۆڵاو دزێوەکانەوەیە، لە ڕووی خەستیی قەدەغەبوونیدا.

٧- **(وَقِيْلَ: هُوَ الـهَمُّ بِالسَّيِّئَة)**، گوتراوە: **(لَمَم)**: بریتیە لەوەی مرۆڤ بیەوێ گوناهێ بکات، بەڵام نەیکات، واتە: بە دڵیدا بێ کە گوناهەکە بکات، بەڵام نەیکات و دڵی خۆی لەسەر نەچەسپێنێ.

٨- لە ئەبوو سەعیدی خودرییەوە رضي الله عنه گێردراوەتەوە گوتوویەتی: **(اللَّمَمُ: هي النَّظْرَةُ والغَمْزَةُ والقُبْلَةُ)**، خاوەنی **(إعراب القرآن)**[1] هێناویەتی، لێرەدا ئەبوو سەعیدی خودریی

---

(١) ج٩، ص٣٥٩.

ﷺ، چەند نموونەیەکمان لە (اللَمَم) بۆ دێنێتەوەو دەڵێ: بریتیە لە تەماشاکردنی بە حەرامیی و چاو لێ داگرتن و ماچ کردن، ئەوانە ئەو گوناهە بچووکانەن کە ئەوانەی چاکەکارن، ئەگەر خۆشیان پێ لەووردە گوناهانە نەپارێزرێ، خوا ﷻ پاداشتیان بە پاداشتی هەرە باش دەداتەوە، مادام خۆیان لە گوناهە زل و ناقۆڵایەکان بپارێزن.

٩- (عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﷺ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: (إلاَّ اللَّمَم) قال: هو الرجل يُلِمُّ بالفاحشة ثم يتوب عنها) أخرجه الترمذي: ٣٢٨٤ والحاكم: ٣٧٥٠.

واتە: (**اللَّمم**) بریتیە لەوەی پیاوێک جارێک گوناهیک بکات، دوایی بگەڕێتەوە.

ئەگەر بمانەوێ لەو نۆ ڕایەش شتێک هەڵێنجین، ئەوەیە کە خوا دەفەرموێ: ئەوانەی خۆیان دەپارێزن لە گوناهە گەورەکان و گوناهە ناشیرین و ناقۆڵایەکان (**إلاَّ اللَّمَمُ**)، کەواتە: ئەو گوناهانەی خۆیانیان بۆ لێ ناپارێزرێن، نە گەورەن و نە زۆر ناشیرین و ناقۆڵاشن، ئنجا وەک ئەبوو سەعیدی خودریی ﷺ گوتوویەتی: ڕوانینی حەرام یەکێک لەوانەیە، هەروەها سەرجەم ئەو شتانەی دیکە کە دەچنە ئەو بازنەیەوەو، گوناهی بچووکیش پێناسەیەکی باشە بۆ ئەوە، خواش ﷻ لە سوورەتی (النساء)دا، دەفەرموێ: ﴿ إِن تَجْتَنِبُوا۟ كَبَآئِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ ﴿٣١﴾ ﴾، ئەگەر خۆتان لەو گوناهە گەورانە بپارێزن، کە لێتان قەدەغە کراون، خراپەکانتان لێ دەسڕینەوە، کەواتە: (**سَيِّئَات**)و (**اللَّمَمُ**) یەک دەگرنەوە (**سَيِّئَات**)، یانی: ئەو خراپانەی وانین سزای دنیایی، یان هەڕەشەی قیامەتییان لەسەر بێ و، بە گەورە لە ڕووی ئەندازەوەو، بە ناقۆڵاو ناشیرین لە ڕووی دیمەنەوە، دانارێن، کەواتە: لە خوار وانەوەن، هەروەک چۆن (**اللَّمَمُ**)یش لە گوناهە گەورەو دزێوەکان جیان.

٥)- ﴿إِنَّ رَبَّكَ وَٰسِعُ ٱلْمَغْفِرَةِ ﴾، بە دڵنیایی پەروەردگارت لێبوردنی فراوانە، واتە: لێبوردنەکەی هێندە فراوانە، جێی هەموو ئەو گوناهو تاوانانەی تێدا دەبێتەوە، کە خاوەنەکانیان لێیان پەشێمان دەبنەوەو دەستیان لێ هەڵدەگرن.

٦)- ﴿هُوَ أَعْلَمُ بِكُمْ﴾، خوا بە ئێوە زاناترە.

٧)- ﴿إِذْ أَنشَأَكُم مِّنَ الْأَرْضِ وَإِذْ أَنتُمْ أَجِنَّةٌ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ﴾، کاتێک ئێوەی لە زەوی دا پێگەیاندوەو، کاتێک کە ئێوە کۆرپەلە بوون لە سکی دایکتاندا، واتە: هەر لە سەرەتاوە تاکو نێو سکی دایکتان، خوا پێتان زاناتر بووەو دواتریش، بەڵام بۆچی ئەو دووحاڵەتەی فەرموون؟ چونکەبەر لەوەی مرۆڤ ببێتەنوتفەش، خوا بسم الله الرحمن الرحيم کاتێک کە لە شێوەی گەردیلان دا بووە، ئەو گەردیلانەی دوایی گەرد (جُزَيْء - molcol) پێک دێنن، دوایی خانەی زیندوویان لێ پێک دێ، پاشان دەبن بە خواردن و خۆراک و دوایی دەبن بە خوێن، دوایی دەبن بە تۆو (منيٌّ) هی پیاوو ئافرەت، خوا قۆناغ بە قۆناغ پێتان ئاگادار بووە، بۆیەش وشەی (إنْشاء)ی، بەکارهێناوە: ﴿هُوَ أَعْلَمُ بِكُمْ إِذْ أَنشَأَكُم﴾، چونکە (إنْشَاء وَتَنْشئة)، بریتیە لە پێگەیاندن و دروستکردنی شتێک پلە پلە، لەو کاتەوە خوا پێتان زانا بووە: ﴿وَإِذْ أَنتُمْ أَجِنَّةٌ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ﴾، هەروەها لە کاتێکدا ئێوە کۆرپەلە بوون لەسکی دایکتاندا، خوا پێتان زاناترو شارەزاتر بووە، (جَنِيْن)، کە کۆیەکەی (أجِنَّة) یە: (الوَلَدُ مَا دَامَ فـي الرَّحِمِ، وُهَو فَعِيلٌ بِمَعْنى مَفْعُولٍ)، (جَنِيْن) لەسەر کێشی (فَعِيْل)ە، بەڵام بە مانای (مَفْعُول)ە، بە منداڵ دەگوترێ هەتا لە نێو منداڵدانی دایکیدا بێ.

خوا ئەمەی بۆیە فەرمووە تاکو ئەوەی لەسەر بینا بکات، کە دەفەرموێ:

٨)- ﴿فَلَا تُزَكُّوا أَنفُسَكُمْ﴾، کەواتە: (بە قسەی زار) خۆتان پەسند مەکەن، پەسندیی خۆتان دەرمەبڕن، پاکیی پاڵ مەدەنە لای خۆتان، خۆتان پێ پاک و چاک نەبێ.

٩)- ﴿هُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ اتَّقَىٰ﴾، خوا زاناترە بەوکەسەی پارێزی کردوە، کەواتە: بە هۆی پارێز کردنەوە تەزکیە پەیدا دەبێ و، بەهۆی تەزکیەی نەفسیشەوە پارێز لە خوا کردن پەیدادەبێ و، لە ڕاستییدا ئەو دووانە تێکهەڵکێشن، ئینسان تاکو زیاتر لەگەڵ خۆیدا خەریک بێ و، خۆی پاک و چاک بکات، زیاتر شایستە دەبێ کە خەسڵەتی تەقوای تێدا بێتەدی و، هەتا زیاتریش پارێز بکات، نەفسی پاک و چاکتر دەبێ، پاک دەبێتەوە لە خراپەکان و، دەڕازێتەوە بە چاکەکان.

کـە دەفەرمـوێ: ﴿هُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ اتَّقَىٰ﴾، ئەمـە پاسـاو هێنانەوەیـە بـۆ ڕێگرتـن لـە خۆپەسـند کـردن، واتـە: مـادام خـوا زاناتـرە بـەوەی کـێ پارێـزی کـردوە؟ تەقـواش حاڵەتێکـی پەنهانـەو لـە دڵ و سینەی مرۆڤدا، سـەقامگیر دەبـێ، بەڵام شـوێنەوارەکانی دەردەکـەون، وەک پێغەمبـەر ﷺ سـێ جـاران ئاماژەی بـۆ سـینەی موبارەکی کردوەو فەرموویـەتی: (**التَّقْـوَى هَـا هُنَـا، التَّقْـوَى هَـا هُنَـا، التَّقْـوَى هَـا هُنَـا**)، (**أخرجـه أحمـد: ٧٧١، ومسـلم: ٢٥٦٤**)، تەقـوا لێرەدایـە، تەقـوا لێرەدایـە، تەقـوا لێرەدایـە. واتـە: ڕیشـەو بنکی تەقـوا لـە دڵ و دەروونی مرۆڤدایـە، بـەڵام دوایـی شـوێنەوارەکانی لەسـەر جەسـتەی مـرۆڤ دەردەکـەون، ئنجـا هـەر خـوا دەزانـێ چـی لـە دڵ و سـینەی مرۆڤەکانـدا هەیـە، بۆیـە نابـێ کـەس لافـی پارێزکاربـوون لـێ بـدات، هەروەهـا نابـێ هیـچ کـەس لافـی ئـەوە لـێ بـدات، کـە پـاک و چاکـە.

کورتە باسێک لەبارەی خۆ یان خەڵک بە پاک و چاک دانانەوە

سەرەتا با چەند دەقێکی سوننەت بێنینەوە، کە تیشکی زیاتر دەخەنە سەر چەمک و واتای ئەو دوو ئایەتە موبارەکەی ژمارە: (٣١ و ٣٢)، کە باسی زاناتربوونی خوا بە پارێزکاران و، قەدەغە بوونی خۆ پێ پاک و چاکبوون، دەکەن:

١- پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: {إِنَّ اللهَ كَتَبَ عَلَى ابْنِ آدَمَ حَظَّهُ مِنَ الزِّنَا أَدْرَكَ ذَلِكَ، لاَ مَحَالَةَ: فَزِنَا الْعَيْنِ النَّظَرُ، وَزِنَا اللِّسَانِ الْمَنْطِقُ، وَالنَّفْسُ تَتَمَنَّى وَتَشْتَهِي، وَالْفَرْجُ يُصَدِّقُ ذَلِكَ أَوْ يُكَذِّبُهُ} (أخرجه أحمد: ٨٩١٩، والبخاري: ٦٢٣٨، ومسلم: ٢٦٥٧، وأبو داود:٢١٥٢).

واتە: بێگومان خوا پشک و بەشی خۆی لە زینا لەسەر ڕۆڵەی ئادەم نوسیوە، هیچ چاری نیە، تووشی پشک و بەشێک دەبێ: زینای چاو بریتیە لە ڕوانین (ڕوانینی حەڕام)و، زینای زمان بریتیە لە قسەکردن (قسەکردنی حەڕام)، نەفسیش ئەوە دەخوازێ و ئارەزووی دەکات، داوێنیش ئەوە بەڕاست دەگێڕێ، یاخود بە درۆی دەگێڕێ.

کەواتە: ڕوانینی حەڕام، هەروەها قسەکردنی حەڕام، {هەروەها خەڵوەتی حەڕام، واتە: بە تەنیاو لە شوێنی چۆڵدا، ئافرەتێک و پیاوێکی نامەحرەم پێکەوە بوون}[1]، ئەوانە هەموویان پێشەکیی و زەمینە خۆشکەرن بۆ زینا.

ئنجا کە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: خوا لەسەر ڕۆڵەی ئادەم پشک و بەشی خۆی لە زینا هەر بۆ نووسیوە، واتە: ئەمانە دەبنە پێشەکیی و زەمینە خۆشکەر بۆ زینا، ئەگەرنا بەدڵنیایی ئەوانە بە زینا دانانرێن، بەڵام لەبەر ئەوەی بە زۆریی ئەوانەی زینا دەکەن، لە ڕوانینی حەڕامەوە، پاشان لە قسەکردنی

---

(١) وەک لە دەقی دیکەی سوننەت دا هاتوە: {لَا يَخْلُوَنَّ أَحَدُكُمْ بِامْرَأَةٍ، فَإِنَّ الشَّيْطَانَ ثَالِثُهُمَا} أخرجه أحمد: ١٤٦٩٢، تعليق شعيب الأرنؤوط: صحيح رجاله ثقات رجال الشيخين.

حەرامەوە، دوایی لە جێژوان دانانی حەرامەوەو لە پێکگەیشتنی حەرامەوەو، لە تێکەڵیی حەرامەوە، تووشی دەبن، بۆیە وایفەرمووە.

٢- دەقێکی دیکەش لە بارەی لەمەمەوە دێنین: {**عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ** رضي الله عنهما **فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿إِلَّا ٱللَّمَمَ﴾، قَالَ: هُوَ الرَّجُلُ يُلِمُّ بِالْفَاحِشَةِ، ثُمَّ يَتُوبُ مِنْهَا، وَقَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ** ﷺ: **إِنْ تَغْفِرِ اللَّهُمَّ تَغْفِرْ جَمًّا، وَأَيُّ عَبْدٍ لَكَ لا أَلَمَّا**} **(أخرجه الترمذي: ٣٢٨٤، وقال: حسن صحيح غريب، والحاكم: ٣٧٥٠، وَقَالَ: صَحِيحٌ عَلَى شَرْطِ الشَّيْخَيْنِ، والبيهقي في شعب الإيمان: ٢٠٥٣٥، وَصَحَّحَهُ الألباني في «صحيح الترمذي»: ٢٦١٧)**.

واتە: عەبدوڵڵای کوڕی عەبباس رضي الله عنهما، دەڵێ: لە بارەی فەرمایشتی خواوە کە دەفەرموێ: ﴿إِلَّا ٱللَّمَمَ﴾، بریتیە لە پیاوێک کە جارێک گوناهێک دەکات، بەڵام دوایی لێی پەشێمان دەبێتەوەو دەگەڕێتەوە.

بەڵام پێویستە ئەوە بزانرێ کە دەڵێ: دوایی پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (**إِنْ تَغْفِرِ اللَّهُمَّ تَغْفِرْ جَمًّا، وَأَيُّ عَبْدٍ لَكَ مَا أَلَمَّا**)، ئەی خوایە! ئەگەر تۆ لێ ببووری، بە گشتیی لێ دەبووری {واتە: لێبوردنی تۆ زۆر گەورەیە (**جم**)، یانی: گەورەو فراوان}و چ بەندەیەکی تۆ هەیە، تووشی لەمەم نەبووبێ، واتە: تووشی گوناهێکی بچووک نەبوو بێ، تووشی هەڵەنگوتن و ساتمەبردنێک و لادانێک، یان خەتەرەیەکی خراپ بەسەر دڵدا هاتن، نەبووبێ.

بەڵام ئەم شیعرە هی پێغەمبەری خوا نیەو خۆی نەیفەرمووە، بەڵکو شیعری (**أمية بن أبي صلت**)ە، وەک (**لِسَان العَرَب**)، لە بێژەی (**لمم**)دا هێناویەتی، کەواتە: پێغەمبەری خوا ﷺ جاری واش هەبووە، شیعری شاعیرێکی هێناوەتەوە، ئەگەر مانایەکەی پێ ڕاست بوو بێ، هەروەک لە مەقامێکی دیکەدا شیعرێکی لەبیدی کوڕی ڕەبیعەی هێناوە:

{**عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ** رضي الله عنه **، أَنَّ رَسُوْلَ اللهِ** ﷺ **قَالَ: إِنَّ أَصْدَقَ بَيْتٍ قَالَهُ شَاعِرٌ: أَلَا كُلُّ شَيْءٍ مَا خَلَا اللهَ بَاطِلٌ**} **(أخرجه أحمد: ١٠٠٧٦، والبخاري: ٣٦٢٨، ومسلم: ٢٢٥٦،**

وابن ماجـه: ٣٧٥٧)، واتە: ئەبوو هورەیـرە ﵁، دەگێڕێتەوە، پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویـەتی: ئـەوە ڕاستترین قسـەیە شـاعیرێک گوتبێتـی: ئاگاداربـن! هەمـوو شـتێک جگـە لـە خـوا پووچـەو بۆشـە....

٣-{عَنْ زَيْنَبَ بِنْتِ أَبِي سَلَمَةَ ﵄، أَنَّهَا سُمِّيَتْ بَرَّةَ، فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: «لَا تُزَكُّوا أَنْفُسَكُمْ، اللَّهُ أَعْلَمُ بِأَهْلِ الْبِرِّ مِنْكُمْ، سَمُّوهَا زَيْنَبَ}، (أخرجه مسلم: ١٦٨٨، وأبو داود: ٤٩٥٣).

لـە زەینەبـی کچـی ئەبـی سـەلەمەوە هێناویانـە {زەینەبـی کچـی ئەبـی سـەلەمە ﵄، کچی ئوممو سەلەمەشە کە هاوسەری بەڕێزی پێغەمبەر ﷺ بووە، بەڵام دوای کۆچـی دوایـی ئەبـوو سـەلەمە شـووی کردۆتـەوە بـە پێغەمبـەر ﷺ} گێڕاویەتەوە کە نـاوی لێـنراوە: (بـرّة) {یـانی: چـاک، چاکـەکار}، پێغەمبـەری خـواش ﷺ فەرموویـەتی: خۆتـان پەسـەند مەکـەن و خۆتـان پـێ چـاک نەبـێ، خـوا دەزانـێ لـە ئێـوە کـێ چاکـەکارە، نـاوی لـێ بنێـن زەینـەب، بچـووک بـووەو پێغەمبـەری خـوا ﷺ ناوەکـەی لـێ گۆڕیـوە لـە (بـرّة)ەوە بـۆ زەینـەب.

٤- دەقی چوارەم کە لەو بارەوە دەیهێنین: **{عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، حِيْنَ مَاتَ عُثْمانُ بْنُ مَظْعُونٍ فِـي بَيْتِها، ودَخَلَ عَلَيْهِ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ، فَقالَتْ أُمُّ عَطِيَّةَ: رَحْمَةُ اللّٰهِ عَلَيْكَ أَبَا السَّائِبِ «كُنْيَةُ عُثْمانَ بْنِ مَظْعُونٍ» فَشَهادَتِي عَلَيْكَ، لَقَدْ أَكْرَمَكَ اللّٰهُ، فَقالَ لَها رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: وَمَا يُدْرِيكِ أَنَّ اللّٰهَ أَكْرَمَهُ؟ فَقالَتْ: إذا لَمْ يُكْرِمْهُ اللّٰهُ فَمَن يُكْرِمُهُ اللّٰهُ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ أَمَّا هُوَ فَقَدْ جَاءَهُ اليَقِينُ، وَإِنِّي لَأَرْجُو لَهُ الخَيْرَ، وإِنِّي وَاللّٰهِ مَا أَدْرِي وَأَنَا رَسُولُ اللّٰهِ، مَا يُفْعَلُ بِي! قالَتْ أُمُّ عَطِيَّةَ: فَلا أُزَكِّي أَحَدًا بَعْدَ مَا سَمِعْتُ هَذا مِن رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ} (أخرجه أحمد: ٢٧٤٩٧، والبخاري: ١١٨٦)**.

واتـە: ئوممـو عەتییـە (خـوا لێـی ڕازی بـێ) دەڵـێ: کاتێـک عوسـمانی کـوڕی مەزعـوون {کـە یەکێـک بـووە لـە هـاوەڵانی بـە ڕێـزی پێغەمبـەر ﷺ و زۆر پیاوێکـی خـوا پەرسـت و دنیـا بـە کەمگربـووە} لـە ماڵەکـەی ئـەودا {لە ماڵـی ئوممـو عەتییەدا} کۆچـی دوایـی کـردوە، پێغەمبـەری خـوا ﷺ لـە ئوممـو عەتییـە وەژوور کـەوت {کـە

جەنازەکەشی لەوێ بووە} ئوممو عەتییە گوتی: خوا بەزەیی پێتدا بێ، ئەی ئەبا سائیب، {ئەبا سائیب کونیەی عوسمانی کوڕی مەزعوونە، کوڕێکی هەبووە ناوی سائیب بووە} من شایەدییت بۆ دەدەم کە خوا ڕێزی لێگرتووی، پێغەمبەر ﷺ بە ئوممو عەتییەی فەرموو: چووزانی خوا ڕێزی لێگرتوە؟ ئەویش گوتی: ئەگەر خوا ڕێز لەو نەگرێ، ئایا ڕێز لە کێ دەگرێ، (دیارە زۆر بە ئینسانی باشی هاتۆتە بەرچاو، هەرواش بووە)، پێغەمبەری خواش ﷺ فەرمووی: ئەو مردنی بۆ هات و من خێرو چاکەی بۆ بە ئومێد دەخوازم، بەڵام سوێند بە خوا من کە پێغەمبەری خوام، نازانم چیم لێ دەکرێ؟ ئوممو عەتییە گوتی: دوای ئەوەی ئەوەم لە پێغەمبەری خوا بیست، لەمەودوا هەرگیز هیچ کەس تەزکیە ناکەم {بەو شێوەیە کە مەدحێکی بکەم، بە نسبەت لای خواوە، لەبەر ئەوەی پەنهانە}.

هەڵبەتە پێغەمبەری خوا ﷺ دەرسێکی باشی داوەتە مسوڵمانان، لە ڕێی ڕەخنەگرتنیەوە لە ئوممو عەتییە، کە هەر لە خۆڕا وەک وەکیلی خوا، قسە نەکەن، چونکە بە نسبەت لای خوای پەروەردگارەوە دەتوانی بڵێی: گومانەکەم وایەو ئومێدم وایە، بەڵام بڵێی: شایەدیی دەدەم تۆ خوا ڕێزی لێگرتووی، ئەوە پێویستیی بەوە دەکات مرۆڤ پەنهان و نادیار (غیب) بزانێ، بەدڵنیاییش هیچ کەس غەیب نازانێ، بۆیە زانایان وەک ئەدەبێکی بەرزی ئیسلامییان داناوە کە مرۆڤ دەبێ خۆی بپارێزێ، لە بە چاک دانانی خەڵک و خۆ بە چاک دانان، بۆ بە چاک دانانی خەڵک و مەدح کردنیان بەنسبەت لای خواوە ﷺ، دەتوانی بڵێی: پێم وایە بەو شێوەیە، بەڵام من بە پاک و چاکی دانانێم، وەک تەعبیرێک بە عەرەبیی دەڵێ: (**أَحْسَبُهُ كَذَلِكَ، وَلاَ أُزَكِّي عَلَى اللَّهِ أَحَدًا**)، کە هەر ڕەنگە لەو تەعبیرەی ئوممو عەتییە وەریانگرتبێ: (**فَلاَ أُزَكِّي أَحَدًا بَعْدَ مَا سَمِعْتُ هَذَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ** ﷺ).

ئنجا بۆ بە پاک و چاک دانانی خەڵک بە نسبەت لای خواوە نا، بە نسبەت قیامەتەوە، بەڵکو بە نسبەت ژیانی دنیاوە، چەند حاڵەتێک لەو بنەمایە هەڵاوێردراون:

١- بە پاک و چاک دانانی شایەدان، کەسێک شایەدیی بدات لە بارەی شتێکەوە، دروستە یەکێکی دیکە لە بارەیەوە بڵێ: ئاگادارم کە مرۆڤێکی ڕاستگۆیەو ئەمینەو ...هتد، چونکە پێویست بەوە دەکات، بناسرێ: ئایا ئەو کەسە بە کەڵکی شایەدیی دێ و شایەدیی لێ وەردەگیرێ، یان نا؟

٢- هەروەها گێڕەرەو **(راوي)**ەکان، کە فەرمایشتەکانی پێغەمبەریان ﷺ نەقڵ کردوون، بۆیەش زانایان باسیان کردوون و، زانستێکی تایبەتیان داناوە بە ناوی **(علم الجرح والتعديل)** زانیاری بریندارکردن و بە چاک دانان، دروستە بگوترێ: فڵانکەس مرۆڤێکی ڕاستگۆیە ئاواو ئاوایە، بەڵام جار جار شتی لە بیر چووە، ئنجا بەپێی وەسفی ڕاوییەکانیش، دەقەکانی سوننەت لە ڕووی ڕیوایەتەوە، پلەیان بۆ دانراوە، ئایا ئەو دەقە بە موتەواتیر دانراوە، ئەگەر گێڕەوەکان زۆر بووبن و هەموویان ڕاستگۆو متمانە پێ کراو بووبن، یاخود بە ڕاست **(صحيح)** دادەنرێ، یان بە چاک **(حسن)** دادەنرێ، یان بە بێهێز **(ضعيف)** دادەنرێ، یان بەهەڵبەستراو **(موضوع)** دادەنرێ؟ بەپێی سرووشتی دەقەکەو نێوەڕۆکی و شێوەی گێڕەرەوەکانی دەقەکانی سوننەت، پلە بەندییان بۆ دادەنرێ.

٣- هەروەها حاڵەتێکی دیکە، بریتیە لە تەزکیە کردنی بابای فەرماندە یاخود پێشەواو حوکمڕان، بۆ هەندێک لە وانەی بە دەوریەوەن و کاربەدەستان، بۆی هەیە بڵێ: فڵانکەس بە کەڵکی فڵان کارە دێ و، فیسارکەس کەسێکی وایە، تاکو خەڵک متمانەی پێ بکەن و کارەکەی بۆ بڕواو وەک خۆی بیناسن.

٤- هەروەها کاتێک چەسپاندنی هەقێک، یاخود لابردنی ناهەقێک و ستەمێک، پەکی لەسەر ئەوە کەوت، دروستە مرۆڤ قسەی خۆی بکات و بڵێ: ئەو شتە وایە یان وانیە، ئەو کەسە چاکە یان خراپە، دروستە بۆ ئەو مەبەستەش هەم بە باری چاکەدا باس بکرێ، هەم بە باری خراپەو کەم و کوڕییەکانیدا باس بکرێ، بۆ ئەوەی خەڵک وەک خۆی بیناسێ.

ئـەم چەنـد حاڵەتـە هەڵاوێـردراون لـە بنەمـای: بـە چـاک دانـان، یـان زەم کـردنی خەڵـک، ئەگەرنـا بـە گشـتیی دەبـێ مـرۆڤ خـۆی بپارێـزێ لـە مـەدح کـردن و پێـدا هەڵگوتنـی خەڵـک، یـان زەمکـردن و شـکاندنیان، مەگـەر بەرژەوەندییەکـی شـەرعیی پەکـی لەسـەر ئـەوە کەوتبـێ، یـان باسـکردنی مافێکـی خـۆی کـە پێویسـت بـێ لـەو مەقامـەدا بخرێتـەڕوو.

لێـرەدا کۆتایـی بـەم دەرسـەمان، دێنیـن، خـوا بـە لوتـف و کەرەمـی خـۆی وامـان لـێ بـکات کـە بـە کـردەوە خۆمـان پـاک و چـاک بکەیـن، بـەڵام بـە قسـە خۆپەسـند نەبیـن و خۆمـان پەسـند نەکەیـن، خـوا بـە لوتـف و کەرەمـی خـۆی وامـان لـێ بـکات، لـەلای خـوا چـاک بیـن و لـەلای خەڵـک چـاک بیـن، بـەڵام لـە لای خۆمـان و لـە دەروونـی خۆمانـدا، خۆمـان پـێ خـراپ و گوناهبـار بـێ، تاکـو ئـەوە ببێتـە هاندەرمـان بـۆ زیاتـر خـۆ پـاک و چاککـردن و، باشـتر لـە خـواوە نیزیـک کەوتـن.

سُبحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسی سێیەم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئـەم دەرسـەمان لـە سی (٣٠) ئایـەتی کۆتایـی سـوورەتی (**النجـم**)، پێـک دێ، ئایەتـەکانی: (٣١ - ٦٢)، کـە تـەوەری سـەرەکییان باسـی جـۆرە کەسـێکی تایبەتـە، یـان کەسـێکی دیارییکـراو، کـە پشـتی کردۆتـە خـواو بەرنامەکـەی و، دوای بەخشـینێکی کـەم، وازیهێنـاوەو وەسـتاوە! خـوای دادگەریـش سەرزەنشـتی دەکات و، بـە سـەر کۆنـە کردنـەوە دەفەرمـوێ: ئایـا ئـەو کەسـە نادیـار دەزانـێ؟ یـان ئایـا بـەو ڕاسـتییانە هەواڵـی پـێ نـەدراوە، کـە لـە لاپـەڕەکانی مووسـاو ئیبراهیـم (**عَلَيْهِـما الصَّلَاةُ وَالسَّـلَامْ**) دان؟ کـە سـەرجەم دوازدە ڕاسـتیین و بریتیـن لـە:

١- کەس گوناهی کەس هەڵناگرێ.

٢- مرۆڤ جگە لە کۆششی خۆی، خاوەنی هیچ شتێک نیە، واتە: وەک ماف و خاوەندارێتیی تەنیا خاوەنی بەرهەم و کۆششی خۆیەتی.

٣- مرۆڤ کۆششەکەی دەبینێتەوە، واتە: بەرهەمەکەی دەبینێتەوە، چاک، یان خراپ، بێ.

٤- مرۆڤ پاداشتی هەرە تەواوی دەدرێتەوە، ئەگەر چاکەی کردبێ.

٥- کۆتایی کارەکان بۆ لای خوایە ﷻ.

٦- خوا مرۆڤی پێکەناندوەو گریاندوە، واتە: خوا هەردووک سیفەتی پێکەنین و گریانی لە مرۆڤدا داناون و تایبەتیشن بە مرۆڤەوە.

٧- تەنیا خوا ﷻ دەژیەنێ و دەمرێنێ.

٨- بەس خوا ﷻ نێرو مێ، جووت، دروست دەکات.

٩-تەنیاخواش ﷻ جارێکی‌دیکەدروستیان‌دەکاتەوە،واتە:دوای‌مردنیان،ژیانیان بۆ دەگێڕێتەوە.

١٠- تەنیا خوا خەڵک دەوڵەمەندو خاوەندار دەکات، واتە: کەسێک خوا بیەوێ دەوڵەمەندی دەکات و، دەیکاتە خاوەنی کەل و پەل و شمەک و سەروەت و سامان.

١١- خوا خۆی خاوەن و سەرپەرشتیاری ئەستێرەی گەلاوێژە (**شِعرَى**) بە عەرەبیی.

١٢- هەروەها خوا هەر کام لە گەلەکانی عادو **ثە**موودو گەلی نووح و گەلی لوو**طی** سزا داون.

ئەمانە ئەو دوازدە ڕاستییەن، کە لە لاپەڕەکانی مووساو ئیبراهیمیشدا هاتوون و، مەرج نیە تەنیا ئەو دوازدە ڕاستییەشیان تێدا هاتبن، وەک دوایی باسی دەکەین.

لە کۆتاییشدا خوا بە پرسیار کردنی نکووڵییلێکەرانەوە ڕوو دەکاتە مرۆڤ، کە بە کام لە چاکەکانی خواو، لە بارەی کام لە چاکەکانی خواوە، مشتومڕ دەکەی و نایسەلمێنی؟ دوایش خوا ﷻ ڕایدەگەیەنێ کە ئەم قورئانە، یان پێغەمبەریش ﷺ هەر لە شێوەی وریا کەرەوەکانی پێشوویە، واتە: عادەتی خوا وابووە کە وریاکەرەوەو ترسێنەر بۆ مرۆڤەکان بنێرێ، لە دوو تووێی پەیامەکانیداو، لە ڕێی پێغەمبەرەکانیەوە (**عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام**)، ئنجا باسی نیزیک کەوتنەوەی قیامەت دەکات و، بە نکووڵییلێکردنەوە دەپرسێ: ئایا ئەم قسەیەتان پێ سەیرەو پێدەکەنن و ناگرین، لە حاڵێکدا کە بێئاگان؟! دواجار پێیان دەفەرموێ: کڕنووش بۆ خوا بەرن و بیپەرستن، ئەگەر دەتانەوێ لەو نەهامەتییەی لە ڕۆژی دواییدا چاوەڕێتان دەکات، دەربازبن.

﴿ أَفَرَءَيْتَ ٱلَّذِى تَوَلَّىٰ ﴿٣٣﴾ وَأَعْطَىٰ قَلِيلًا وَأَكْدَىٰٓ ﴿٣٤﴾ أَعِندَهُۥ عِلْمُ ٱلْغَيْبِ فَهُوَ يَرَىٰٓ ﴿٣٥﴾ أَمْ لَمْ يُنَبَّأْ بِمَا فِى صُحُفِ مُوسَىٰ ﴿٣٦﴾ وَإِبْرَٰهِيمَ ٱلَّذِى وَفَّىٰٓ ﴿٣٧﴾ أَلَّا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ﴿٣٨﴾ وَأَن لَّيْسَ لِلْإِنسَٰنِ إِلَّا مَا سَعَىٰ ﴿٣٩﴾ وَأَنَّ سَعْيَهُۥ سَوْفَ يُرَىٰ ﴿٤٠﴾ ثُمَّ يُجْزَىٰهُ ٱلْجَزَآءَ ٱلْأَوْفَىٰ ﴿٤١﴾ وَأَنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ ٱلْمُنتَهَىٰ ﴿٤٢﴾ وَأَنَّهُۥ هُوَ أَضْحَكَ وَأَبْكَىٰ ﴿٤٣﴾ وَأَنَّهُۥ هُوَ أَمَاتَ وَأَحْيَا ﴿٤٤﴾ وَأَنَّهُۥ خَلَقَ ٱلزَّوْجَيْنِ ٱلذَّكَرَ وَٱلْأُنثَىٰ ﴿٤٥﴾ مِن نُّطْفَةٍ إِذَا تُمْنَىٰ ﴿٤٦﴾ وَأَنَّ عَلَيْهِ ٱلنَّشْأَةَ ٱلْأُخْرَىٰ ﴿٤٧﴾ وَأَنَّهُۥ هُوَ أَغْنَىٰ وَأَقْنَىٰ ﴿٤٨﴾ وَأَنَّهُۥ هُوَ رَبُّ ٱلشِّعْرَىٰ ﴿٤٩﴾ وَأَنَّهُۥٓ أَهْلَكَ عَادًا ٱلْأُولَىٰ ﴿٥٠﴾ وَثَمُودَا۟ فَمَآ أَبْقَىٰ ﴿٥١﴾ وَقَوْمَ نُوحٍ مِّن قَبْلُ ۖ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ هُمْ أَظْلَمَ وَأَطْغَىٰ ﴿٥٢﴾ وَٱلْمُؤْتَفِكَةَ أَهْوَىٰ ﴿٥٣﴾ فَغَشَّىٰهَا مَا غَشَّىٰ ﴿٥٤﴾ فَبِأَىِّ ءَالَآءِ رَبِّكَ تَتَمَارَىٰ ﴿٥٥﴾ هَٰذَا نَذِيرٌ مِّنَ ٱلنُّذُرِ ٱلْأُولَىٰٓ ﴿٥٦﴾ أَزِفَتِ ٱلْـَٔازِفَةُ ﴿٥٧﴾ لَيْسَ لَهَا مِن دُونِ ٱللَّهِ كَاشِفَةٌ ﴿٥٨﴾ أَفَمِنْ هَٰذَا ٱلْحَدِيثِ تَعْجَبُونَ ﴿٥٩﴾ وَتَضْحَكُونَ وَلَا تَبْكُونَ ﴿٦٠﴾ وَأَنتُمْ سَٰمِدُونَ ﴿٦١﴾ فَٱسْجُدُوا۟ لِلَّهِ وَٱعْبُدُوا۟ ۩ ﴿٦٢﴾ ﴾.

مانای دەقاودەقی ئایەتەکان

{ئایا ئەو کەسەت دی، کە (دوای بە ڕێی ڕاست ئاشنا بوون)، پشتی هەڵکرد! ﴿٣٥﴾ کەمێکی بەخشی و چەقی (چرووکیی کرد) ﴿٣٦﴾ ئایا زانیاریی پەنهانی لەلایە، بۆیە ئەو (کاروباری خوا) دەبینێ! ﴿٣٧﴾ یان ئایا لە بارەی ئەو (ڕاستییان)ەوە هەواڵی پێنەدراوە کە لەلاپەڕەکانی مووسادایە ﴿٣٨﴾ هەروەها لە (لاپەڕەکانی) ئیبراهیمدا، ئەو کەسەی بە تەواویی ئەرکی خۆی ئەنجام دا! ﴿٣٩﴾ کە (هیچ کەسێکی) گوناهبار، گوناهی کەسێکی دیکە هەڵناگرێ؟ ﴿٤٠﴾ هەروەها کە مرۆڤ تەنیا (بەرهەمی) کۆشش و تەقەلالای خۆی دەبێتە هی وی؟ ﴿٤١﴾ هەروەها کە لەمەودوا (بەرهەم و پاداشتی) کۆششەکەی دەبینرێ؟ ﴿٤٢﴾ ئنجا پاداشتی هەرە تەواوی دەدرێتەوە ﴿٤٣﴾ هەروەها کە کۆتایی (هەموو شتێک) بەرەو لای پەروەردگارتە ﴿٤٤﴾ هەروەها کە بەس ئەو (خوا) پێدەکەنێنێ و دەگریەنێ ﴿٤٥﴾

هەروەها کە بەس ئەو (خوا) دەمرێنێ و دەژیەنێ ﴿٤٦﴾ هەروەها (ئەو) جووتی نێرو مێی دروستکردوون ﴿٤٧﴾ لە نوتفەیەک کاتێک دەڕژێنرێ (بۆ نێو منداڵدان) ﴿٤٨﴾ هەروەها کە ئەو (خوا) دروستکردنەوەی کۆتایی لەسەرە، هەروەها کە تەنیا ئەو خەڵکی دەوڵەمەندکردووەو خاوەندارکردوە ﴿٤٩﴾ هەروەها کە تەنیا ئەو (خوا) پەروەردگاری (ئەستێرەی) گەلاوێژە ﴿٥٠﴾ هەروەها کە ئەو (خوا) گەلی عادی یەکەمی فەوتاند ﴿٥١﴾ وێڕای گەلی ثەموود، ئنجا هیچی لێ نەهێشتن ﴿٥٢﴾ گەلی نووحیشی بەر لەوە (فەوتاند) بە دڵنیایی ئەوان ستەمکارترو، یاخییتریش بوون (لە گەلانی پێشوویان) ﴿٥٣﴾ (ئاوەدانییە) هەڵگێڕاوەکەشی (پاش بەرزکردنەوە) بەردایەوە خوار ﴿٥٤﴾ ئیدی داپۆشی ئەوەی داپۆشی (لەبەردە پێ بەردبارانکراوەکان) ﴿٥٥﴾ ئنجا ئایا لە بارەی کام لە چاکەکانی پەروەردگارتەوە لە دوودڵیی دای؟ ﴿٥٦﴾ ئەمە ترسێنەرو ورياکەرەوەیەکە لە (جۆری) ترسێنەرو هۆشیارکەرەوە پێشووەکان ﴿٥٧﴾ (قیامەتی) نیزیک وەنیزیک کەوت ﴿٥٨﴾ بێجگە لە خوا هیچ لابەرو دوورخەرەوەیەکی نیە ﴿٥٩﴾ ئایا سەرتان لەم قسەیە سوڕدەمێنێ (ئەی بێبڕوایەکان)؟ ﴿٦٠﴾ هەروەها پێدەکەنن و ناگرین؟ ﴿٦٠﴾ لە حاڵێکدا کە خافڵوو بێ ئاگان؟ ﴿٦١﴾ دەجا (ئەگەر بە تەمای سەرفرازیین) کڕنووش بۆ خوا بەرن و بیپەرستن ﴿٦٢﴾}.

شیکردنەوەی هەندێ لە وشەکان

(وَأَكْدَىٰ): دوایـی چەقـی (الْكُدْيَـةُ: صَلاَبَـةٌ تَكُـونُ فِي الْأَرْضِ، يقـال: حَفَـرَ فَأَكْـدَى، وَصَـلَ إِلَى الْكُدْيَـةِ، وَاسْـتُعِيْرَ ذَلِـكَ للطَّالِـبِ المُخْفِـقِ وَالمُعْطِـي المُقِـلِّ)، (كُدْيَـة): بـە شـوێنێکی چەقـەن، یاخـود بەردێـک، شـاخێک، دەگوترێ لـە زەویـداو بـە زەحمـەت هەڵدەقەنـرێ، دەگوتـرێ: (حَفَـرَ فَأَكْـدَى)، زەوی هەڵقەنـد، دوایـی گەیشـتە چەقـەن (كُدْيَـة)، واتـە: زەوییەکـی ڕەقـەنی زۆر سـەخت، یاخـود: پارچـە شـاخێک، بەردێـک، ئەمـە خوازراوەتـەوە بـۆ کەسـێک کـە بـە دوای شـتێکدا دەچـێ، بـەڵام سـەرکەوتوو نابـێ، هەروەهـا بـۆ کەسـێک کـە دەبەخشـێ، بـەڵام دوایـی دەسـت دەگرێتـەوە، یاخـود کـەم دەبەخشـێ.

(صُحُفِ): (جَمْعُ صَحِيْفَـة: المَبْسُـوطُ مِنْ كُلِّ شَيء، مَا يُكْتَـبُ عَلَيْهَـا، وَالجَمْعُ صُحُـف، وَصَحَائـف)، (صُحُـف) و (صَحَائـف) کـۆی (صَحِيْفَـة)ن، ئەویـش هـەر شـتێکە ڕاخـرا بـێ، یـان کرابـێ، بـەڵام لێرەدا مەبەسـت پێـی ئەوەیـە کـە لەسـەری دەنـووسرێ، بـە کوردیـی دەگوتـرێ: پـەڕ، لاپـەڕ، پـەڕاو، دەفتـەر.

(وَفَّىٰ): (أي أَوْفَى: تَمَّـم العَهْـدَ، وَفَّى: بَـذَلَ المَجْهُـودَ فِي جَمِيْـعِ مَـا طُلِـبَ بِـهِ)، (وَفَّى): پەیمانەکـەی بـردە سـەر، یاخـود کارەکـەی بـە تەواویـی ئەنجامـدا، دەگوتـرێ: (وَفَّى)، هەرچـی لێـی داواکـراوە، توانـای خـۆی تێـدا بەکارهێنـا.

(وَازِرَةٌ): (أي نَفْـسٌ وَازِرَة)، نەفسـێکی گوناهـکار (نَفْـسٌ آثِمَـة، لأنَّ الإثْـمَ حِمْـلٌ ثَقِيْـلٌ)، لەبـەر ئـەوەی گوناهــ بارێکـی گرانـە، کۆڵێکـی قورسـە بـۆ خاوەنەکەی.

(سَعَىٰ): (السَّـعِيُ: المَـشِيُ السَّرِيْـعُ، وَهُـوَ دُونَ العَـدْوِ، وَيُسْـتَعْمَلُ للْجِـدُّ فِي الأَمْـرِ خَـيْراً كَانَ، أو شَرّاً)، (سَـعِي): ڕۆیشـتنێکی خێـرا بـەڵام نەگاتـە ئەنـدازەی ڕاکـردن و غـاردان، بەکاریـش دەهێنرێ بـۆ سـووربوون لەسـەر کارێـک، چـاک بـێ، یـان خـراپ.

(ٱلۡجَزَآءَ ٱلۡأَوۡفَىٰ): (الجَزَاءَ الأَكْمَل)، پاداشتی هەرە چاک، (الوَافِي: الَّذِي بَلَغَ التَّمَام)، (وافِي) ئەوەی گەیشتۆتە کۆتایی و حاڵەتی تەواوی خۆی.

(ٱلۡمُنتَهَىٰ): (مُنْتَهَى): چاوگی میمییە، ﴿ وَأَنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ ٱلۡمُنتَهَىٰ ﴿٤٢﴾ ﴾، واتە: پەروەردگارت کۆتایی هەموو دروستکراوەکان و شوێنی بۆلا گەڕانەوەیانە، (مُنْتَهَى)، یانی: کۆتایی هەموو کاروبارەکان.

(تُمۡنَىٰ): (أي: تُقْذَفُ وَتُصَبُّ وَتُنْزَلُ)، (تُمْنَى): بە مانای دەڕژێنرێ و دادەبەزێنرێ و دەخرێتە نێو، لە بەرزییەوە دەخرێتە نێو نزمیی، (تُمْنَى: تُقَدَّرُ بِالعِزَّةِ الإِلَاهِيَّةِ مَا لَمْ يَكُن مِنْهُ)، بە هۆی عیززەتی خواوە، ئەو نوتفەیە شتێکی تێدا دادەنرێ کە تێیدا نەبووە، کە بریتیە لەوە مرۆڤێکی پڕ بە کراسی، لەو نوتفە بچووکە پەیدادەبێ بە دەستەڵاتی بێ سنووری خوا.

(ٱلنَّشۡأَةَ): (النَّشأُ وَالنَّشْأَةُ: إِحْدَاثُ الشَّيء وَتَرْبِيَتُهُ)، (نَشْأ وَنَشْأَةُ)، بریتیە لە پەیداکردنی شتێک و پەروەردەکردنی و بە خێوکردنی و پێگەیاندنی.

(وَأَقۡنَىٰ): (أَعْطَى مَا فِيهِ القِنْيَةُ: وَهُوَ المَالُ المُدَّخَرُ، وَقِيلَ: أَقْنَى: أَرْضَى)، (أَقْنَى)، واتە: شتێکی بەخشی سامانی پاشەکەوت کراوی تێدابێ، (قنية) ماڵی پاشەکەوتکراو، هەندێکیش گوتوویانە: (أَقْنَى)، یانی: (أَرْضَى)، خوا بەخشیی بەو کەسە، تاکو ڕازی بوو.

(ٱلشِّعۡرَىٰ): (الشِّعْرَى: نَجْمٌ، وَتَخْصِيْصُهُ فِي قَوْلِهِ: ﴿ وَأَنَّهُۥ هُوَ رَبُّ ٱلشِّعۡرَىٰ ﴾، لِكَوْنِهَا مَعْبُودَةً لِقَوْمٍ)، (شِعْرَى): ئەستێرەیەکە بە کوردیی گەلاوێژی پێ دەڵێن، لە هاویناندا کە ئەستێرەی گەلاوێژ هەڵدێ، دنیا بەرەو فێنکیی دەچێ، دەگوترێ: گەلاوێژ ئەنگوتوە، کە ئەستێرەی گەلاوێژ دەردەکەوێ، ساڵ لە گەرمیی هاوینەوە بەرەو فێنکیی پاییز دەچێ، لێرە کە بە تایبەت باسکراوە: ﴿ وَأَنَّهُۥ هُوَ رَبُّ ٱلشِّعۡرَىٰ ﴾، بێگومان تەنیا خوا پەروەردگاری (شِعْرَى)یە، لەبەر ئەوەی کەسانێک پەرستوویانەو، لەبەر کۆمەڵێک تایبەتمەندیی کە دوایی باسیان

دەکەین، کۆمەڵێک تایبەتمەندیی لە ئەستێرەی گەلاوێژدا هەن، جیای دەکەنەوە لە ئەستێرەکانی دیکە.

(وَٱلْمُؤْتَفِكَةَ): (القَرْيَـة المُؤْتَفِكَـة)، ئاوەدانییە هەڵگێڕدراوەکە، (الإفْكُ: **كُلُّ مَصْرُوفٍ عَنْ وَجْهِهِ الَّذِي يَحِقُّ أَنْ يَكُونَ عَلَيْهِ**)، (إفْك): بریتیە لە هەر شتێک کە لەو ڕووە ڕاستەی پێویستە لەسەری بێ، لابدرێ، درۆ بۆیە پێی دەگوترێ: (**إفْك**) لەبەر ئەوەی پێچەوانەی ڕاستییە، (**المُؤْتَفِكَـة: المُنْقَلِبَـةُ**)، واتە: هەڵگێڕدراوە، (**مُؤْتَفِكَـة**)، ئاوەڵناوی وەصفکراوێکی قرتێندراوە: (**القَرْيَـةُ المُؤْتَفِكَـة**)، یان: (**المَدِيْنَـةُ المُؤْتَفِكَـة**)، شارە هەڵگێڕدراوەکە، ئاوەدانییە هەڵگێڕدراوەکە.

(أَهْوَىٰ): (**أي أَسْقَطَ: رَفَعَهُ فِي الهَوَاءِ وَأَسْقَطَهُ**)، بەریدایەوە، بەرزی کردەوە بۆ سەرێ و، دوایی بەریدایەوە.

(ءَالَآءِ): (**وَاحِدُهَا: أَلاً وَإِلَيْ**)، (ءَالاَءِ)، بە (**ألاً**)، و بە (**إلِيْ**)، کۆدەکرێتەوە، وەک (**أَنَاً وَإِنِيٌ لِوَاحِدِ الآنَاء**)، (آنَاء)، کاتەکان، تاکی (آناء)، بریتیە لە (**أَناً وَإِنِيٌ**)، هەم بە سەری هەمزەکە، هەم بە ژێری، بە هەمان شێوە: (ءَالاَء)یش، تاکەکەی بریتیە لە (**ألاً وإليْ**)، واتە: یەک نیعمەت، ئەوی دیکەش، یانی: یەک کات.

(تَتَمَارَىٰ): (**المِرْيَـةُ: التَّرَدُّدُ فِي الأَمْرِ، وَهُوَ أَخَصُّ مِنَ الشَّكِّ**)، (**مِرْيَـة**): بریتیە لە دڵ لە دڵدان لە کارێکدا کە تایبەتترە لە دوو دڵیی، هەروەها (**المُمَارَاةُ: المُحَاجَّةُ فِيْمَا فِيْهِ مِرْيَةٌ**)، (**مُماراة**) بریتیە لە مشتومڕ کردن لە بارەی شتێکەوە دوودڵیی تێدا هەبێ، بۆیە (**تَتَمَارَى**)، هەندێکیان بە مانای: (**تَتَشَكَّكُ**)، هێناویانە، واتە: لە بارەی کام لە چاکەکانی پەروەرگارتەوە لە دوو دڵیی دای؟

(ٱلْآزِفَةُ): ﴿ أَزِفَتِ ٱلْآزِفَةُ ﴾، یانی: (**دَنَتِ القِيَامَـة**)، (**آزِفَـة**)، یەکێکە لە ناوەکانی قیامەت، واتە: ڕووداوە نزیکەکە، (**أزِفَـة**)ش، وەصفی وەصفکراوێکی قرتێندراوە، یانی: (**الحَادِثَـةُ الأزِفَـة**)، یان (**الوَاقِعَـة الأزِفَـة**)، ئەو ڕووداوە، ئەو کارەساتە نزیکە، ﴿ أَزِفَتِ ٱلْآزِفَةُ ﴾ وەنیزیک کەوت ڕووداوە نیزیکەکە، کە مەبەست پێی ڕۆژی دواییە

بەگشتیی، یان قۆناغی یەکەمیەتی کە ئاخیر زەمانە، یان قۆناغی دووەمیەتی کە قیامەت و زیندووکرانەوەو هەڵسێنرانەوەی مرۆڤەکانە.

(كَاشِفَةٌ): (**كَشَفْتُ الثَّوْبَ عَنِ الوَجْهِ وَغَيْرِهِ**)، واتە: پۆشاکەکەم لەسەر دەم و چاوو جگە لەویش لادا. (**وَيُقَالُ: كَشَفَ غَمَّهُ**)، خەمەکەی لابرد، (**وَاسْتُعِيْرَ للإزَالَةِ**)، لێرەدا وشەی (**كَاشِفَة**)، خوازراوەتەوە بۆ لابردن، کەواتە: ﴿لَيْسَ لَهَا مِن دُونِ ٱللَّهِ كَاشِفَةٌ﴾، جگە لە خوا هیچ کەسێک توانای لادان و لابردن و دوور خستنەوەی نیە.

(سَٰمِدُونَ): (**سَمَدَ: عَلَى وَرَفَعَ رَأْسَهُ، وَنَصَبَ صَدْرَهُ، سَمَدَ لَهَا وَسَمَدَ عَنْهُ، سَمَدَ: أي لَهَا وَسَمَدَ عَنْهُ: أي لَهَا عَنْهُ: غَفَلَ وَسَهَا، سَمَّدَهُ: ألهَاهُ**)، وشەی (**سَامِدُوْن**)، مانا لێکدەرەوانی وشەکانی قورئان بە: (**لَاهُون**) و (**سَاهُون**)، لێکیان داوەتەوە، (**لَاهُون**)، خافڵاوان، (**سَاهُون**)، بێئاگایان، جگە لەو دوو واتایە، (**سَمَدَ**) بە مانای (**عَلَى**)، بەرز بۆوەو، سەری بەرزکردەوەو، سینگی هێنایە پێش، سینگی دەرپەڕاند، هاتوە، (**سَمَدَ**)، بێئاگا بوو، (**سَمَدَ عَنْهُ**)، لێی بێئاگا بوو، (**غَفَلَ وَسَهَا**)، دەگوترێ: (**سَمَّدَهُ: ألهَاهُ**)، خافڵاندی و بێئاگای کرد.

هۆی هاتنە خوارەوەی ئایەتەکان

ئەم ئایەتانە، یان باسی کەسێکی دیاریکراو دەکەن، کە لە تەفسیرەکاندا ناویان هێناوەو دوایی باسی دەکەین، یاخود باسی جۆرە کەسێکی تایبەت دەکات، (**الطبري**) لە تەفسیرەکەی خۆی دا[1]، دەڵێ:

{**وَذُكِرَ أَنَّ هَذِهِ الآيَةَ**: ﴿أَفَرَءَيْتَ ٱلَّذِى تَوَلَّىٰ ﴿٣٣﴾ وَأَعْطَىٰ قَلِيلًا وَأَكْدَىٰٓ ﴿٣٤﴾﴾ **نَزَلَتْ فِي الْوَلِيدِ بْنِ الْمُغِيرَةِ مِنْ أَجْلِ أَنَّهُ عَاتَبَهُ بَعْضُ الْمُشْرِكِينَ، وَكَانَ قَدِ اتَّبَعَ رَسُولَ اللَّهِ** ﷺ

(١) ج١٥، ص٧٤، ج: ٢٧.

عَلَى دِينِهِ، فَضَمِنَ لَهُ الَّذِي عَاتَبَهُ إِنْ هُوَ أَعْطَاهُ شَيْئاً مِنْ مَالِهِ، وَرَجَعَ إِلَى شِرْكِهِ أَنْ يَتَحَمَّلَ عَنْهُ عَذَابَ الْآخِرَةِ، فَفَعَلَ، فَأَعْطَى الَّذِي عَاتَبَهُ عَلَى ذَلِكَ بَعْضَ مَا كَانَ ضَمِنَ لَهُ، ثُمَّ بَخِلَ عَلَيْهِ وَمَنَعَهُ تَمَامَ مَا ضَمِنَ لَهُ}.

(**الطبري**) ڕەحمەتی خوای لێ بێ، دەڵێ: باسکراوە کە ئەم ئایەتە: ﴿ أَفَرَءَيْتَ ٱلَّذِى تَوَلَّىٰ ﴿٣٣﴾ وَأَعْطَىٰ قَلِيلًا وَأَكْدَىٰٓ ﴿٣٤﴾ ﴾ لە بارەی وەلیدی کوڕی موغیرەوە هاتۆتە خوار، لەبەر ئەوەی هەندێک لە هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان سەرکۆنەیان کرد، چونکە شوێن پێغەمبەری خوا کەوتبوو، شوێن ئایین و بەرنامەکەی کەوتبوو، بابای سەرکۆنەکەری گوتی: من ئۆباڵت بۆ دەکێشم، (گرەنتییت دەدەمێ)، ئەگەر ئەندازەیەک لە ماڵ و سامانی خۆتم بدەیە، بەڵام بگەڕێیەوە بۆ بتپەرستیی و هاوبەش بۆ خوا دانان، من سزاو ئازاری ڕۆژی دواییت بۆ تەحەممول دەکەم {ئەگەر هەبوو، با من لە جیاتی تۆ سزا بدرێم} وەلیدی کوڕی موغیرەش وایکرد، ئنجا ئەندازەیەک لەو ماڵ و سامانەی کە بەڵێنی دابوو، (بە بابای سەرکۆنەکەر) پێیدا، بەڵام دوایی چرووکیی کردو تەواوی مافەکەی نەدایە، {کە بەڵێنی پێدابوو، ئەگەر ئەو سزای قیامەتی لە کۆڵ بکاتەوە، ئەویش هەندێ ماڵ و سامانی بداتێ، وەک بەڵا گێڕەوە).

هەروەها ئێمە دوو ڕیوایەتی دیکەشی لێ دێنین:

١- {عَنْ مُجَاهِد فِي قَوْلِهِ: ﴿ وَأَكْدَىٰٓ ﴾ قَالَ: الوَلِيْدُ بْنُ الْمُغِيْرَة أَعْطَى قَلِيْلاً ثُمَّ أَكْدَى} (**أخرجه: الطبري: ٣٢٦٧٦، مرسلاً**)، واتە: لە موجاهیدەوە هاتوە لە بارەی فەرمایشتی خواوە کە دەفەرموێ: ﴿وَأَكْدَىٰٓ﴾ گوتوویەتی: وەلیدی کوڕی موغیرە هەندێک لە ماڵی خۆی دا {بەو کەسەی کە گرەنتیی سزادرانی قیامەتی بۆ کرد بوو، کە لە جیاتی ئەو سزا بدرێ} دوایی چەقی {و ئەندازەکە کە بەڵێنی پێدابوو بۆی تەواو نەکرد}.

٢- (قَالَ ابْنُ زَيْدٍ، فِي قَوْلِهِ: ﴿ أَفَرَءَيْتَ ٱلَّذِى تَوَلَّىٰ ﴿٣٣﴾ ﴾، إِلَى قَوْلِهِ: ﴿ أَعِندَهُۥ عِلْمُ ٱلْغَيْبِ فَهُوَ يَرَىٰٓ ﴿٣٥﴾ ﴾، قَالَ: هَذَا رَجُلٌ أَسْلَمَ، فَلَقِيَهُ بَعْضُ مَنْ يُعَيِّرُهُ، فَقَالَ: أَتَرَكْتَ دِيْنَ الْأَشْيَاخِ

وَضَلَّلْتَهُمْ، وَزَعَمْتَ أَنَّهُمْ فِي النَّارِ، كَانَ يَنْبَغِي لَكَ أَنْ تَنْصُرَهُمْ، فَكَيْفَ يُفْعَلُ بِآبَائِكَ؟ فَقَالَ: إِنِّي خَشِيتُ عَذَابَ اللَّهِ، فَقَالَ: أَعْطِنِي شَيْئًا، وَأَنَا أَحْمِلُ كُلَّ عَذَابٍ كَانَ عَلَيْكَ عَنْكَ، فَأَعْطَاهُ شَيْئًا، فَقَالَ زِدْنِي، فَتَعَاسَرَ حَتَّى أَعْطَاهُ شَيْئًا، وَكَتَبَ لَهُ كِتَابًا، وَأَشْهَدَ لَهُ، فَذَلِكَ قَوْلُ اللَّهِ: ﴿أَفَرَءَيْتَ ٱلَّذِى تَوَلَّىٰ ﴿٣٣﴾ وَأَعْطَىٰ قَلِيلًا وَأَكْدَىٰٓ ﴿٣٤﴾﴾، عَاسَرَهُ: ﴿أَعِندَهُۥ عِلْمُ ٱلْغَيْبِ فَهُوَ يَرَىٰٓ ﴿٣٥﴾﴾، نَزَلَتْ فِيهِ هَذِهِ الْآيَةُ)، (اخرجه: الطبري: ٣٢٦٧٧، وإسناده مرسل، الإستيعاب في بيان الأسباب: ج٣، ص٢٩٩، قلنا: وسندهُ ضَعِيفٌ جِدًّا لِضُعْفِ عبدالرحمن و إعضاله).

واتـە: ئیبنـو زەیـد (کـە یەکێکـە لـە زانایـانی جیلـی شـوێنکەوتووانی هـاوەڵان خـوا لـە هەموویـان ڕازی بـێ)، لـە بـارەی قسـەی خـوای بـەرزەوە، کـە دەفەرمـوێ: ﴿أَفَرَءَيْتَ ٱلَّذِى تَوَلَّىٰ ﴿٣٣﴾﴾، تاکـو دەگاتـە ئـەو شـوێنەی دەفەرمـوێ: ﴿أَعِندَهُۥ عِلْمُ ٱلْغَيْبِ فَهُوَ يَرَىٰٓ ﴿٣٥﴾﴾، گوتوویـەتی: لـە بـارەی کەسێکەوە هاتـە خـوار، کـە مسـوڵمان بـوو بـوو، ئنجـا هەندێـک لەوانـەی ڕەخنـەی لـێ دەگرن و سـەرکۆنەی دەکـەن، پێـی گەیشـتن، یەکێکیـان پێـی گـوت: ئایـا ئاییـنی پیـاوە بـە تەمەنەکانـت واز لـێ هێنـاوەو، بـە گومـڕات دانـاون و، پێـت وایـە ئـەوان لـە نێـو ئاگـردان؟ لەسـەر تـۆ پێویسـت بـوو، ئـەوان سـەربخەی و پشـتیان بگـری، چـۆن بـەو شـێوەیە لەگـەڵ بـاب و باپیرانـدا مامەڵـە دەکـرێ؟ ئەویـش وەڵامـی دایـەوەو گـوتی: لـە سـزاو ئـازاری خـوا ترسـام، بابـای سـەرکۆنەکەر پێـی گـوت: ئەگـەر شـتێک لـە مـاڵ و سـامانت بدەیـە مـن، هـەر سـزایەک لەسـەر تـۆ بـێ، لـە قیامەتـدا هەڵیدەگرم، ئەویـش ئەندازەیـەک لـە مـاڵ و سـامانی خـۆی دایـە، ئنجـا داوای زیـادەی لـێ کـرد، بـەڵام تێکگیـران، هەتـا هەندێکـی دیکـەی دایـە، دوایـی نووسراوێکـی بـۆ نووسـی و شایەدیشـی بـۆ گـرت، کـە لـە ڕۆژی دواییـدا ئـەو سـزاو ئـازارەی دەخرێتـە سـەر {ئـەو کەسـە هەڵگێڕاوەتـەوە لـە ئیسـلام} ئـەو تەحەممـولی بـکات و لـە جیـاتی وی سـزا بـدرێ {لـە بەرانبـەر ئـەو مـاڵ و سـامانەدا} ئەوەیـە قسـەی خـوای بـەرز کـە دەفەرمـوێ: ﴿أَفَرَءَيْتَ ٱلَّذِى تَوَلَّىٰ ﴿٣٣﴾ وَأَعْطَىٰ قَلِيلًا وَأَكْدَىٰٓ ﴿٣٤﴾﴾، ئایـا ئـەو کەسـەت بینـی کـە پشـتی هەڵکـردو ئەندازەیـەک مـاڵ و سـامانی بەخشـی، دوایـی چەقیـی و چیدیکـەی نـە بەخشـی،

(**أَكْدَى: عَاسَرَه**)، واتـە: لەگەڵـی کەوتـە مشـتومڕ، ﴿ أَعِندَهُۥ عِلْمُ ٱلْغَيْبِ فَهُوَ يَرَىٰٓ ﴿٣٥﴾ ﴾، ئایـا زانیاریـی پەنهـانی لـە لایـەو دەبینـێ؟! [کـە کەسـێکی دیکـە بـۆی هەیـە، لـە جیـاتی وی سـزا بـدرێ و کۆڵـی کوفـر و شـیرک و تـاوانی وی هەڵبگـرێ؟] لەوبـارەوە ئـەم ئایەتـە موبارەکـە هاتـە خـوار.

هەڵبەتە هەردووک نووسـەری (**الإسـتيعاب فـي بيان الأسـباب**)، دەڵێن: سـەنەدەکەی زۆر بێهێـزە، لەبـەر عەبدوڕڕەحـمان، کـە فەرموودەکـەی (**إعضـال**)ی تێـدا هەبـووە، (**إعضال**)یـش زاراوەیەکـە لـە زاراوەکانی فەرمـوودە ناسـان[1]، بـەڵام مـادام ئـەو دەقـە (**الطبري**) هێناویـەتی و زۆربـەی تەفسـیرەکان ئـەو بەسـەرهاتەیان هێنـاوە، کـە دواتریش ئێمـە جارێکـی دیکـە قسـەی لـە بـارەوە دەکەینـەوە، بۆیـە ئێمـەش هێنامـان و، جـاری واش هەیـە، یەکێـک لـە زانایـان و شـارەزیانی فەرمـوودە دەڵـێ: ئـەو دەقـەم پـێ بێهێـزە لـە ڕووی سـەنەدەوە، بـەڵام زانایـانی دیکـە بـە بەهێـزی دادەنێـن.

جـاری واش هەیـە زانایـەک لـە قۆناغێکـی تەمەنیـدا، دەقێکـی پـێ بێهێـزەو لـە قۆناغێکـی دیکـەدا، دەڵـێ: پەشـێمان بوومـەوە لـەوە کـە بـە بێهێـزم دانـاوە، یاخـود بەپێچەوانـەوە: دەقێکـی بـە بەهێـز دانـاوە، لـە ڕووی سـەنەدەوەو، دوایـی لـە قۆناغێکـی دیکـەدا، زیاتـر لـێ دەکۆڵێتـەوەو دەڵـێ: بەهەڵـەدا چـوو بـووم، ئـەو دەقـە بەهێـز نیـەو بێهێـزە، وەک (**ناصرالديـن الألبـاني**) ڕەحمـەتی خـوای لـێ بـێ، فەرموودەناسـی نـاوداری سـەدەی بیسـتی زایینـی، ئـەو حاڵەتـەی بـووە و دوو بـەرگ کتێـب دانـراون لـە بـارەی چـاو پێداگێڕانـەوەکانی ئەلبانییـەوە، بـە هەڵوێسـتی خـۆی دا لـە بـارەی هەندێـک لـە دەقـەکانی سـوننەتەوە، کـە بەبێهێـزی دانـاون، دوایـی لێیـان پەشـێمان بۆتـەوەو گوتوویـەتی: بەهێـزن، یاخـود بـە بەهێـزی دانـاون و، دوایـی گوتوویـەتی: بێهێـزن، ئـەوەش شـتێکی ئاسـاییە، گرنـگ ئەوەیـە ئـەو ڕیوایەتانـە لـە زۆربـەی تەفسـیرەکاندا هاتـوون، ئێمـەش وەک بەرچـاو ڕوونیـی هێنامانـن.

---

(١) ئـەو فەرموودەیـە کـە دوو لـە گێڕەرەوەکان (رواة)ی بـە دوای یـەک دا کەوتبن و دیـار نەبـن، لـە هـەر شـوێنێکی زنجیرەکـەدا بێ.

ماناى گشتيى ئايەتەكان

خوا ﷻ لەم سى (٣٠) ئايەتەى كۆتايى سوورەتى **(النجم)**دا، ئايەتەكانى: (٣٣ - ٦٢)، كە وەک گوتمان: ئەم سوورەتى **(النجم)** هەمووى، جگە لە ئايەتەكانى سەرەتاى كە باسى چۆنيەتيى سروشكردنى خوا ﷻ بۆ پێغەمبەرى خاتەم ﷺ لە رێى جيبريلەوەو، ئەوە كە پێغەمبەرى خوا ﷺ جيبريلى بينيوە، جارێک لەسەر زەوى و، جارێک لە ئاسمان، لە لاى درەختى كۆتايى، كە بەهەشتى سرەوتگاى بڕوادارانيشى لێيە، جگە لەو بابەتە، ئەوەى ديكە هەمووى باسى هەڵوەشاندنەوەى بيرۆكەى بتپەرستييە، بە تايبەت پەرستنى هەر سێ بتى سەرەكيى: **(لات)**و، **(عُزَّى)**و، **(مَنَاة)**و، بە مێينەو كچى خوا دانانيان، لە دواى ئايەتى ژمارە (١٨)ەوە، لە ئايەتى (١٩)ەوە، تاكو كۆتايى، ئەوە سوڕگە سەرەكييەكەيەتى.

ئنجا لێرەدا خوا ﷻ دواى ئەوەى بە گشتيى لە بارەى هاوبەش بۆ خوا دانەران و بيرۆكەى پووچى هاوبەش بۆ خوا دانان و پەرستنى جگەلە خواوە، فەرمايشتى كرد، وەک نموونەيەک لە بارەى كەسێكى تايبەت و دياريكراو، ياخود جۆرە كەسێک، كە وەک دوايى لە مەسەلە گرنگەكانيشدا باسى دەكەين، هەندێک لە زانايان گوتوويانە: لێرەدا خوا ﷻ لە بارەى جۆرە كەسێكەوە قسە دەكات، نەک كەسێكى دياريكراو، بەڵكو جۆرە كەسێک، يانى: ئەو جۆرە كەسانەش هەن، كە بەو شێوەيە مامەڵە دەكەن و، هەردوو واتايەكانيش هەر گونجاون، هەرچەندە زياتر وا پێدەچێ مەبەست پێى كەسێكى دياريكراو بێ، كە لە هۆى هاتنە خوارەوەكەشدا باسمان كرد، بەڵام بێگومان چەمک و واتايەكە گشتگيرەو، تايبەت نيە بە كەسێكى دياريكراوەو لە سەرى قۆرخ نەكراوە.

خوا دەفەرموێ: ﴿ أَفَرَءَيْتَ ٱلَّذِى تَوَلَّىٰ ﴾، ئايا ئەو كەسەت بينى، كە پشتى هەڵكرد، پشتى كردە خواو بەرنامەكەى، ئايا بينيوتە؟ **(أَفَرَأَيْتَ)**، دەگونجێ

مەبەست بینینی چاو بێ، ئەگەر کەسێکی دیارییکراو بێ، دەشگونجێ مەبەست بینینی عەقڵ و دڵ بێ، ئەگەر مەبەست جۆرە کەسێک بێ، ئەو کاتەش یانی: ئایا زانیت ئەو کەسەی پشتی هەڵکرد، کە دەفەرموێ: (تَوَلَّى)، مانای وایە پێشێ بڕوای هێناوەو، هاتۆتە سەر ڕێی ڕاست، بەڵام دوایی پشتی کردۆتە ڕێی ڕاست و پشتی کردۆتە خوا.

﴿ وَأَعۡطَىٰ قَلِيلٗا وَأَكۡدَىٰٓ ﴾، کەمێکی بەخشیی و دوایی چەقیی، واتە: چیدیکەی نەبەخشی وازی هێناو چرووکیی نواند.

﴿ أَعِندَهُۥ عِلۡمُ ٱلۡغَيۡبِ فَهُوَ يَرَىٰٓ ﴾، ئایا زانیاریی پەنهانی لە لایە، ئنجا دەبینێ، یان: دەزانێ؟ بەپێی هاتنە خوارەوەکەی بێ، واتە: ئەندازەیەک لە ماڵ و سامانەکەی دا، بەو کەسەی بەڵێنی پێدا بوو، سزای دوا ڕۆژی لە کۆڵ بکاتەوەو خۆی لە کۆڵی بنێ و لە جیاتی وی سزا بدرێ، ئیدی ئەندازەیەک لە ماڵ و سامانی خۆی پێدا بە مەرجێک ئەو ببێتە بەڵاگێڕەوەی، بەڵام دوایی چیدیکەی پێنەداو چەقیی، خوا دەفەرموێ: ئایا زانیاریی پەنهانی لەلایە، کە ئەو کەسە دەتوانێ لە جیاتی ئەو سزا بدرێ و ئۆباڵی بۆ بکێشێ و، گرەنتیی سزا نەدرانی بۆ بکات؟!

﴿ أَمۡ لَمۡ يُنَبَّأۡ بِمَا فِي صُحُفِ مُوسَىٰ ﴾، یان ئایا هەواڵی پێ نەدراوە بەوەی لەلاپەڕەکانی مووسادا هەیە، ﴿ وَإِبۡرَٰهِيمَ ٱلَّذِي وَفَّىٰٓ ﴾، هەروەها لە لاپەڕەکانی ئیبراهیم دایە، کە بە تەواویی ئەرکی سەر شانی خۆی ئەنجامدا؟ ئایا ئەو ڕاستییە، چییە؟

﴿ أَلَّا تَزِرُ وَازِرَةٞ وِزۡرَ أُخۡرَىٰ ﴾، کە هیچ نەفسێکی گوناهکار، گوناهی کەسی دیکە هەڵناگرێ، (وِزْر): بە مانای (ثِقْل)ە، قورسایی لەبەر ئەوەی گوناه قورسە کە بابای گوناهبار لە کۆڵی دەنێ، واتە: هەم لە لاپەڕەکانی مووسادا، یانی: لە تەوراتدا، هەم لە لاپەڕەکانی ئیبراهیمدا عَلَيْهِمَا السَّلَامُ هاتوە، کە هیچ گوناهبارێک گوناهی کەسی دیکە هەڵناگرێ.

﴿ وَأَن لَّيْسَ لِلْإِنسَـٰنِ إِلَّا مَا سَعَىٰ ﴾، دیسان ئەو ڕاستییەش هەیە، کە بۆ مرۆڤ نیە، مەگەر ئەوەی خۆی هەوڵی بۆ دابێ و کۆششی بۆ کردبێ، واتە: مرۆڤ تەنها دەبێتە خاوەنی بەرهەمی کۆششی خۆی.

﴿ وَأَنَّ سَعْيَهُۥ سَوْفَ يُرَىٰ ﴾، ئەو ڕاستییەش: کە هەوڵ و کۆششەکەی لە مەودوا دەبینرێ، یانی: پاداشت دەدرێتەوە.

﴿ ثُمَّ يُجْزَىٰهُ ٱلْجَزَآءَ ٱلْأَوْفَىٰ ﴾، دوایی پاداشتی هەرە باش دەدرێتەوە، لەسەر کردەوە باشەکانی.

﴿ وَأَنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ ٱلْمُنتَهَىٰ ﴾، هەروەها هەر لەو لاپەڕانەی مووساو ئیبراهیمدا (عَلَيْهِما الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم)، ئەو ڕاستییەش هەیە، کە کۆتایی بەرەو لای خوایە، کۆتایی هەموو کاروبارەکان، کۆتایی ژیانی مرۆڤەکان و، خاڵی کۆتایی هەموو دروستکراوەکان بۆ لای پەروەردگارە.

﴿ وَأَنَّهُۥ هُوَ أَضْحَكَ وَأَبْكَىٰ ﴾، هەروەها هەر لەو لاپەڕانەشدا هەیە، کە هەر خوا پێدەکەنێنێ و دەگریەنێ.

﴿ وَأَنَّهُۥ هُوَ أَمَاتَ وَأَحْيَا ﴾، هەروەها لەو لاپەڕانەدا هەیە، کە هەر خوا دەمرێنێ و دەژیەنێ.

﴿ وَأَنَّهُۥ خَلَقَ ٱلزَّوْجَيْنِ ٱلذَّكَرَ وَٱلْأُنثَىٰ ﴿٤٥﴾ مِن نُّطْفَةٍ إِذَا تُمْنَىٰ ﴾، هەروەها لەو لاپەڕانەدا هەیە، کە خوا سبحانه وتعالى جووتی دروستکردوە، نێرو مێ لە نوتفەیەک کە دەڕژێنرێ، نوتفەیەک کە دەچێتە نێو منداڵدانەوەو، بریتیە لە ئاوی هەر کام لە پیاوو ئافرەت.

﴿ وَأَنَّ عَلَيْهِ ٱلنَّشْأَةَ ٱلْأُخْرَىٰ ﴾، هەروەها ئەو ڕاستییەش هەیە، کە زیندووکردنەوەو پێگەیاندنەوەی دوایەش بەس لەسەر خوایە سبحانه وتعالى وبەڵێنی داوە.

﴿ وَأَنَّهُۥ هُوَ أَغْنَىٰ وَأَقْنَىٰ ﴾، هەروەها لەو لاپەڕانەشدا هەیە، کە هەر خوا دەوڵەمەندو بێ نیاز دەکات و، ساماندارو خاوەندار دەکات.

﴿ وَأَنَّهُۥ هُوَ رَبُّ ٱلشِّعۡرَىٰ ﴾، هەر لەو لاپەڕانەدا هەیە، کە تەنیا خوا خاوەنی ئەستێرەی گەلاوێژە کە ئەستێرەیەکی تایبەتەو کۆمەڵێک تایبەتمەندیی هەن، وەک دوایی باسی دەکەین.

﴿ وَأَنَّهُۥٓ أَهۡلَكَ عَادًا ٱلۡأُولَىٰ ﴾، هەروەها لەو لاپەڕانەدا هەیە، لاپەڕەکانی مووساو ئیبراهیم (عَلَيْهِما الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) کە خوا عادی یەکەمی فەوتاندوە.

﴿ وَثَمُودَاْ فَمَآ أَبۡقَىٰ ﴾، گەلی ثەموودیشی فەوتاندوەو هیچی لێ نەهێشتوون.

﴿ وَقَوۡمَ نُوحٖ مِّن قَبۡلُۖ ﴾، هەروەها گەلی نووحیشی لەوەپێش فەوتاندوە.

﴿ إِنَّهُمۡ كَانُواْ هُمۡ أَظۡلَمَ وَأَطۡغَىٰ ﴾، کە بە دڵنیایی ئەوان ستەمکارترو یاخییترو سنوور شکێنتریش بوون، لە گەلەکانی دوای خۆیان.

﴿ وَٱلۡمُؤۡتَفِكَةَ أَهۡوَىٰ ﴾، هەروەها بەس خوا بسم الله الرحمن الرحيم ئاوەدانییە هەڵگێڕدراوەکەی بەردایەوە، یانی: بەرزی کردەوەو بەری دایەوە، کە مەبەست پێی ئاوەدانییەکەی گەلی لووطە بسم الله الرحمن الرحيم

﴿ فَغَشَّىٰهَا مَا غَشَّىٰ ﴾، ئنجا داپۆشی ئەوەی داپۆشی، واتە: شتێک داپۆشی کە نایەتە وەصفکردن، کە مەبەست پێی ئەو بەردانەیە کە بەسەریاندا بارێنران، وەک دەفەرموێ: ﴿ حِجَارَةٗ مِّن سِجِّيلٍ ۝٧٤ ﴾ الحجر، بەردێ کە لە قوڕی وشککراوە دروستکرا بوون.

﴿ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكَ تَتَمَارَىٰ ﴾، ئنجا ئایا لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتدا دوو دڵی، یان: لە بارەی کام لە چاکەکانی پەروەردگارتەوە مشتومڕ دەکەی، ئەی مرۆڤ!

﴿ هَٰذَا نَذِيرٞ مِّنَ ٱلنُّذُرِ ٱلۡأُولَىٰٓ ﴾، ئەمە ترساندنێکەو وریا کردنەوەیەکە لە ترساندن و وریاکردنەوە پێشووەکان، واتە: ئەو قورئانە، یاخود ئەو پێغەمبەرە ﷺ وریاکەرەوەو ترسێنەرێکە لە هەمان شێوەی وریاکەرەوەو ترسێنەرە پێشووەکان، واتە: عادەتی خوا بسم الله الرحمن الرحيم، هەروابووەو، موحەممەد ﷺ شتێکی داهێنراوو پەیداکراوی

بێ پێشینه نیە، وەک لە سوورەتی (**الأحقاف**)دا، دەفەرموێ: ﴿ قُلْ مَا كُنتُ بِدْعًا مِّنَ الرُّسُلِ ﴾، بڵێ: من داهێنراوێک نیم، لە پێغەمبەراندا (بەڵکو منیش یەکێکم لە پێغەمبەران).

لە کۆتاییدا خوا دەفەرموێ: ﴿ أَزِفَتِ الْآزِفَةُ ﴾، وەنیزیک کەوتوو وەنیزیک کەوت، نیزیک کەوتوو، مەبەست پێی ڕۆژی دواییەو، یەکێک لە ناوەکانی ڕۆژی دواییە.

﴿ لَيْسَ لَهَا مِن دُونِ اللَّهِ كَاشِفَةٌ ﴾، جگە لە خوا کەس ناتوانێ لای بدات، کەس ناتوانێ دووری بخاتەوە.

﴿ أَفَمِنْ هَٰذَا الْحَدِيثِ تَعْجَبُونَ ﴾، ئایا لەم فەرمایشتە سەرتان سوڕدەمێنێ، لەبەر نەزانیی خۆتان؟ چونکە مرۆڤ بە زۆریی وایە، لەبەر نەزانیی بەرانبەر بە شتێک سەری سوڕدەمێنێ کە تێی ناگات، واتە: بەهۆی نەزانییتانەوە سەرتان لەم قسەیە سوڕدەمێنێ، مەبەست لە سەرسوڕماندنیش لێرەدا نکوڵییلێکردن و بە ناڕاست دانانە.

﴿ وَتَضْحَكُونَ وَلَا تَبْكُونَ ﴾، هەروەها پێدەکەنن و ناگریەن؟ واتە: پێدەکەنن وەک گاڵتە پێکردن و، ناگرین وەک ئەوەی بترسێن لە هەڕەشەی خوا؟

﴿ وَأَنتُمْ سَامِدُونَ ﴾، لە حاڵێکدا ئێوە بێ ئاگاو خافڵاون؟

﴿ فَاسْجُدُوا لِلَّهِ وَاعْبُدُوا ﴾، دەجا کڕنووش بۆ خوا بەرن و بیپەرستن.

ئەگەر دەتانەوێ دەرباز بن، لەو هەڕەشەیەی خواو، لە سزای خوا، کە بۆ کەسانێکی داناوە، بە شێوەیەک دەژین، خوا بۆ ئەو شێوە ژیانە دروستی نەکردوون و، حیکمەتی دروستکران و ئامانجی دروستکرانیان لە ژیانی خۆیاندا، ناهێننەدی، بە بەندایەتیی کردن بۆ خوا، کە ئەگەر وابکەن، هەم ژیانی دنیایان ڕێک و ڕاست دەبێ، هەم لە ڕۆژی دواییشدا سەربەرزو سەرفراز دەبن.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلەی یەکەم:

باسی کەسێک یان جۆرە کەسێک، کە دوای ناسینی ڕێنمایی خوا، پشتی هەڵکردوەو شتێکی کەمی بەخشیوەو دوایی چەقیوە، وەک کەسێک پەنهان بزانێ، بەڵام وا دیارە بێ ئاگایە لەو ڕاستییانەی لە پەڕەکانی مووساو، ئیبراهیمی بە تەواویی ئەرکی سەرشانی خۆ جێبەجێکەردا، هاتوون:

خوا دەفەرموێ: ﴿ أَفَرَءَيْتَ ٱلَّذِى تَوَلَّىٰ ﴿٣٣﴾ وَأَعْطَىٰ قَلِيلًا وَأَكْدَىٰٓ ﴿٣٤﴾ أَعِندَهُۥ عِلْمُ ٱلْغَيْبِ فَهُوَ يَرَىٰٓ ﴿٣٥﴾ أَمْ لَمْ يُنَبَّأْ بِمَا فِى صُحُفِ مُوسَىٰ ﴿٣٦﴾ وَإِبْرَٰهِيمَ ٱلَّذِى وَفَّىٰٓ ﴿٣٧﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە پێنج بڕگەدا:

١)- ﴿ أَفَرَءَيْتَ ٱلَّذِى تَوَلَّىٰ ﴾، ئایا ئەو کەسەت دی کە پشتی هەڵکرد! دوێندراو (مُخَاطَب)، دەگونجێ پێغەمبەری خاتەم موحەممەد ﷺ بێ و، دەشگونجێ هەر کەسێک بێ، کە قورئان دەخوێنێتەوە، ﴿ أَفَرَءَيْتَ ٱلَّذِى تَوَلَّىٰ ﴾ ئایا ئەو کەسەت بینی کە پشتی هەڵکرد، ئەم بینینە، وەک پێشتریش باسمان کرد، دەگونجێ بینینی چاو بێ، بە چاوی سەر، واتە: ئایا بە چاوی سەر ئەو کەسەت بینی، ئەمە لە حاڵێکدایە ئەو کەسە کەسێکی دیارییکراو بێ، کە لە هۆی هاتنە خوارەوەکاندا زیاتر باسی وەلیدی کوڕی موغیرەیان کردوە، بەڵام ئەگەر مەبەست جۆرە کەسێک بێ، نەک کەسێکی تایبەت، ئەو کاتە دەبێ بڵێین: بینین لێرەدا مەبەست پێی زانینە نەک بینینی چاو، چونکە ئەو جۆرە کەسە دیار نیە، تاکو بە چاوی سەر ببینرێ، بەڵکو بە چاوی عەقڵ و دڵ دەزانرێ، لە هەردوو حاڵاندا، پرسیارکردنەکە (أَفَرَأَيْتَ)، بۆ سەرلێ سوڕماندنە (ف)کەش بۆ لق لێکردنەوە (تَفْرِيع) و بنیاتنانی قسەیەکە، پەیوەست بە

قسەیەکی پێشووەوە، کە بریتیە لەوەی خوا فەرمووی: ﴿لِيَجْزِيَ الَّذِينَ أَسَاءُوا بِمَا عَمِلُوا وَيَجْزِيَ الَّذِينَ أَحْسَنُوا بِالْحُسْنَى ﴿٣١﴾﴾، بینا لەسەر ئەوە، دەفەرموێ: ئایا ئەو کەسەت بینی، کە پشتی هەڵکرد، کە دەفەرموێ: پشتی هەڵکرد، یان ڕووی وەرگێڕا، مانای وایە پێشێ ڕێی ڕاستی گرتوە، ڕێی ڕاستی ناسیوەو پێی ئاشنا بووە، بەڵام دوایی دەستبەرداری بووەو وازی لێهێناوە.

٢)- ﴿وَأَعْطَىٰ قَلِيلًا وَأَكْدَىٰ﴾، کەمێکی بەخشیی دوایی چەقیی، وازی هێنا، وەک چۆن کەسێک زەوییەک هەڵدەقەنێ، دوایی دەگاتە شوێنێکی ڕەقەن و سەخت و چیدیکە ناتوانێ هەڵقەنێ، ئەویش ماوەیەک بەخشیی، بەڵام دوایی ڕاوەستا، ئەگەر مەبەست کەسێکی تایبەت و دیارییکراو بێ، بەپێی هۆی هاتنە خوارەوەکە واتە: ئەندازەیەک ماڵ و سامانی دا، بەو کەسەی سەرکۆنەی کردبوو و گوتبووی: بە مەرجێک ئەندازەیەک ماڵ و سامانی خۆی بداتێ، ئۆباڵی ئەوەی بۆ دەکێشێ و گرەنتیی دەداتێ کە سزای دوارۆژی لە کۆڵ بخات، بەڵام ئەگەر مەبەست پێی جۆرە کەسێکی تایبەت بێ، نەک کەسێکی دیارییکراو، ئەو کاتەش واتە: کەمێک ماڵ و سامانی خۆی بەخشیی لە پێناوی خواداو خێرو چاکەی کرد، دوایی وازی هێنا.

یاخود کەمێکی بەخشیی لە فەرمانبەریی کردن و شوێنکەوتنی پەیام و بەرنامەی خواو، کەمێک هاتە پێش، دوایی وازی هێناو چەقیی، (أَعْطَى)، یانی: (أَعْطَى الطَّاعَة)، فەرمانبەریی بەخشیی و ملکەچیی و جێبەجێکردنی ئەرکی بەندایەتیی بەخشیی، بەڵام دوایی دەستی لێ هەڵگرت و وازی لێهێنا.

٣)- ﴿أَعِندَهُ عِلْمُ الْغَيْبِ فَهُوَ يَرَىٰ﴾، ئایا زانیاریی پەنهانی لەلایەو دەبینێ، ئەم پرسیارکردنە، بێگومان پرسیارکردنی نکووڵییلێکردنە، ئەگەر مەبەست جۆرە کەسێک یان کەسێکی دیارییکراو بێ، مانایەکەی: نکووڵییلێکردنە لەوەی ئەو باسکراوە زانیاریی پەنهانی لەلا بوو بێ و زاینبی، یان دیتبی کە ئەو کەسەی بۆتە ئۆباڵداری، بتوانێ سزای دوارۆژی لە کۆڵ بخات، ئایا زانیاریی پەنهانی لەلابوو و ئەوەی دەبینی؟ بەدڵنیایی نەخێر.

٤)- ﴿أَمْ لَمْ يُنَبَّأْ بِمَا فِي صُحُفِ مُوسَىٰ﴾، یان ئایا هەواڵی پێ نەدرابوو بەوەی لە لاپەڕەکانی مووسادا هەیە؟ (أَمْ) لێرەدا بۆ گواستنەوەیە لە بابەتێکەوە بۆ بابەتێکی دیکە، شتێک کە زیاتر جێی سەرسوڕمانە لەوەی پێشێ و، بۆ نکووڵیلێکردنی زیاتریشە لەوەی کە پێشێ نکوڵییلێکرا، ئەویش بریتیە لەوە کە بێئاگابووە لەوەی دەبێ ئەوانەی لە خوا دەترسێن، بیزانن، شتێک کە لەسەر زمانی پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، هاتوە، ئایا هەواڵی پێنەدراوە بەوەی لەلاپەڕەکانی مووسادا هەبوو؟

٥)- ﴿وَإِبْرَاهِيمَ الَّذِي وَفَّىٰ﴾، هەروەها لە لاپەڕەکانی ئیبراهیمدا هەبوو، ئەو ئیبراهیمەی ﷺ هەرچی ئەرکی سەرشانی بوو، بەتەواویی جێبەجێی کرد؟ لێرەدا خوا ﷻ باسی پەڕەکانی مووساو ئیبراهیم دەکات، وەک لە سوورەتی (الأعلى)ش دا دەفەرموێ: ﴿صُحُفِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَىٰ ﴿١٩﴾﴾، چونکە ئیبراهیم لەپێش مووساوەیە ﷺ چ لە پلەو پێگەو، چ لە ڕووی ڕیزبەندیی کاتییەوە، بەڵام لێرەدا لە خوارترەوە بۆ سەرتر، ڕیزبەندی کردوون، واتە: ئایا هەواڵی پێنەدراوە بەوەی لە لاپەڕکانی مووسادا هەبوو، یان ئەوەی لە سەرچاوەیەکی متمانە پێکراوتردا هەبوو، کە لاپەڕەکانی ئیبراهیمی وەفادار و ئەرکی سەرشانی خۆ بە تەواویی جێبەجێکەرن؟ یان هەر لەبەر ئەوەی سەجع و کۆتایی ئایەتەکان پێکەوە بگونجێن، لێرەدا مووسا ﷺ پێشخراوە، سەڵات و سەلامی خوا لەسەر هەموو پێغەمبەران بێ.

پێشتریش باسمان کرد، کە ڕوونکەرەوانی قورئان ڕەحمەتی خوایان لێ بێ و خوا پاداشتیان بداتەوە، دوو ڕایان هەن:

ڕای یەکەم: گوتوویانە: ﴿الَّذِي تَوَلَّىٰ﴾، ئەو کەسەی پشتی هەڵکردوە، کەسێکی دیارییکراوە، ئنجا لەو بارەوە کە ئایا کێیە؟ لە تەفسیرەکاندا بە کۆی هەموویان چوار جۆرە کەس باسکراون:

١- **(الوليد بن المغيرة)**، ئەمە (إبن زيد ومجاهد) وایانگوتوە، کە زۆربەی تەفسیرەکان هەر باسی وەلیدی کوڕی موغیرە دەکەن.

٢- **(العاصُ بن وائل السَّهمي)**، ئەمیشیان **(السُّدِّي)** گوتوویەتی.

٣- **(أبو جهل)**، **(محمد بن كعب)** گوتوویەتی.

٤- **(النضر بن الحارث)**، **(الضحاك)**، گوتوویەتی.

ڕای دووەم: گوتوویانە: **(الذي تولّى)** جۆرە کەسێکە، خوا ﷻ وێنەی پێ هێناوەتەوە، جۆرە کەسێکە پێشێ ڕوو دەکاتە ئیسلام، بەڵام بە نەفەسی کورتەوەو زوو پشووی سوار دەبێ و، دوایی لێی هەڵدەگەڕێتەوە، وەک کوردەواریی خۆمان دەڵێن: فلانکەس گڕو فڕە، واتە: ئەوە کەسێکی دیارییکراو نیە، بەڵکو جۆرە کەسێکە، کە ئەو کاتیش دەگرێتەوەو، ئێستاش دەگرێتەوەو، دوای ئێستاش دەگرێتەوە، هەڵبەتە ئەگەر مەبەست کەسە دیارییکراوەکەش بێ، ئنجا وەلیدی کوڕی موغیرە یان هەر کامێکیان بێ، بەڵام زیاتر باسی ئەو دەکرێ، زانایان بنچینەیەکیان هەیە دەڵێ: **(إنَّ خُصُوصَ السَّبَبِ لاَ يَمْنَع شُمُولَ المَعْنَى)**، تایبەتیی هۆکار، ڕێ لە گشتگیریی واتا ناگرێ، بەڵێ دەڵێین: لە بارەی ئەو کەسە دیارییکراوەوە خوا ئەوەی فەرمووە، بەڵام هەر کەسێکی دیکەش ئەو سیفەتانەی ئەو کەسەی تێدابن، هەر دەیگرێتەوە، ئەمەش بنچینەیەکە هەموو زانایان لە سەری یەکدەنگن.

باسێکی کورت لە بارەی لاپەڕەکانی

مووساو ئیبراهیمەوە (علیهما السلام)

بەڕێـــزان!

بەدڵنیاییـەوە مەبەسـت لە لاپەڕەکانی مووسـا (**صحف مـوسى**) ﷺ تەوراتە، ئـەو تەوراتـەی بـۆ مووسـا دابەزێـنراوەو لـە لەوحانـدا نووسراوەتـەوەو، هـەر بـە نووسراوەیی تەسلیمی مووسا ﷺ کراوە، وەک خوا ﷻ لە سوورەتی (**الأعراف**) دا، دەفەرمـوێ: ﴿وَأَلْقَى ٱلْأَلْوَاحَ وَأَخَذَ بِرَأْسِ أَخِيهِ يَجُرُّهُۥٓ إِلَيْهِ ﴿١٥٠﴾﴾، واتـە: مووسـا {کاتێـک لـە جێژوانـی خـوای پـەروەردگاری گەڕایـەوە، دوای چـل شـەو و ڕۆژەکـە بـە لەوحەکانـەوە} لەوحـەکانی فڕێـدان و (قژی) سـەر برایەکـەی گـرت بـەرەولای خـۆی ڕایکێشـا.

کاتێـک مووسـا تەماشـای کـرد، خەڵکەکـەی دەسـتیان کرد بـوو بە گۆلک پەرسـتیی، لەوحەکانـی دانـان، یـان فڕێیـدان لـە تووڕەییـان، هەتـا لـە هەندێـک گێـڕدراوان دا هاتـوە، کـە هەندێـک لـە لەوحـەکان شـکاون، کـە دەڵێـن: جـۆرە بەردێکـی تایبـەت بـوون، بـەس خـوا دەزانـێ لـە چ ماددەیەکـی زۆر سـەیرو بـە نـرخ بـوون، گرنـگ ئەوەیـە تـەوڕات بەنووسراوەیـی لەسـەر لەوحـەکان هەبـووەو، مووسـا بـۆ ئـەوەی دەسـتی بـە تـاڵ بـێ بـۆ سـەرو ڕیـش گرتنـی هـاڕوونی بـرای، لەوحـەکانی فـڕێ داون! ئەو لاپەڕانەی مووساش ﷺ کە تەوراتەکەی پێکدێنن - تەورات یانی: شەریعەت، بەرنامـە - لـە چـوار بـەش پێکهاتـوە، کـە پێیـان دەگوتـرێ: (**الأسـفار الأربعـة**): (**سـفر التكويـن، سـفر الخـروج، سـفر العـدد، سـفر التثنيـة**)[1]، کـە ئێسـتا (پەیـمانی کـۆن) سی و نـۆ (٣٩) سـیفرە، (سِـفر) واتـە: کتێـب، یـان بـەش، بـە هەندێـک سـەرژمێریش چـل و نـۆ (٤٩) سـیفرە، چـواری یەکەمیـان، پێیـان دەگوتـرێ: تـەورات و دیـارن،

---

(١) هەندێکیش سیفری پێنجەمیشیان خستوونە گەڵ: (سفر اللاويين).

بەڵام ئایا چەندی وەک خۆی ماوە، کە خوا بۆ مووسای ناردوەو ﷺ، چەندی کەم و زیادیی تێدا کراوە؟ هیچ گومانی تێدا نیە، کەم و زیادیی تێدا کراوەو، لە (**سفر التكوين**)دا، کە یەکەمین سیفری تەوراتە، شتی وای تێدا هەیە، بە هیچ شێوەیەک لەگەڵ خوای بەرزی مەزندا ناگونجێ، هەروەها شتی وای تێدا هەیە، کە لەگەڵ پێغەمبەراندا (**عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام**) ناگونجێ، بەڵام هەندێک زانیاریشی تێدا هەن، لەگەڵ عەقڵداو لەگەڵ قورئاندا دەگونجێن، کە دەگونجێ وەک زیاتر بەرچاو ڕوونیی، بەهرەیان لێ وەربگیرێ، هەر بۆیەش پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: {**بَلِّغُوا عَنِّي وَلَوْ آيَةً، وَحَدِّثُوا عَنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَلَا حَرَجَ**} (**أخرجه أحمد: ٦٤٨٦، والبخاري: ٣٢٧٤، والترمذي: ٢٦٦٩، وابن حبان: ٦٢٥٦**) واتە: ئایەتێکیش بێ لە منەوە بیگەیەنن و لە بارەی بەنوو ئیسرائیلەوەش قسە بکەن، شت بگێڕنەوەو سەغڵەتییتان لەسەر نیە، واتە: وەک بەرچاو ڕوونیی بۆتان هەیە، لە کتێبەکانی ئەوان بەهرەمەندبن، بەڵام نەک وەک پشت پێ بەستن، چونکە لە فەرمایشتی دیکەی پێغەمبەردا ﷺ هاتوە: {**لاَ تُصَدِّقُوا أَهْلَ الْكِتَابِ وَلاَ تُكَذِّبُوهُمْ**} (**أخرجه البخاري: ٤٢١٥**) واتە: خاوەن کتێبەکان نە بە ڕاست دابنێن، نە بە درۆیان دابنێن، بە ڕاستیان دامەنێن، نەوەک شتێک بڵێن، پێچەوانەی هەق بێ و، بە درۆشیان دامەنێن، نەوەک شتێک بڵێن، ڕاست بێت و ئێوەش بە درۆی دابنێن و تووشی گوناح بن، یانی: بە ڕەهایی نەبەڕاستیان دابنێن، نە بەدرۆیان دابنێن.

کەواتە: قەبارەی پەڕەکانی مووسا ﷺ بە گشتیی ئەندازەکەی دیارە، ئەو چوار سیفرەن، کە ئێستا لە پەیمانی کۆندا هەن، بەڵام بە لەبەر چاوگرتنی ئەوە کە کەم و زیادییان تێدا کراوە.

لاپەڕەکانی ئیبراهیم (**صحف إبراهيم**) ﷺ زانایان گوتوویانە: دە (١٠) لاپەڕە بوون، بە ئەندازەی چل (٤٠) ئایەت، ئەگەر هەر چوار ئایەت، لاپەڕێکی بۆ دابنێین و دەکاتە دە لاپەڕ، ئەو کاتە هەر لەسەر دیوێکی پەڕەکە نووسیویانە، ئنجا تیانووسەکە: پێستی تەنک بووە، بەرد بووە، کاغەز بووە، هەرچی بووە،

باسی پەڕەکانی ئیبراهیم و مووسا، وێڕای ئێرە لە یەک شوێنی دیکەی قورئانیشدا هاتوە، ئەویش بریتیە لە سوورەتی (**الأعلی**)، کە خوا بسم الله الرحمن الرحیم دەفەرموێ: ﴿قَدْ أَفْلَحَ مَن تَزَكَّىٰ ﴿١٤﴾ وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّىٰ ﴿١٥﴾ بَلْ تُؤْثِرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ﴿١٦﴾ وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ ﴿١٧﴾ إِنَّ هَٰذَا لَفِي الصُّحُفِ الْأُولَىٰ ﴿١٨﴾ صُحُفِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَىٰ ﴿١٩﴾﴾، بەڵام لێرەدا، ئیبراهیم پێش خراوە، چونکە هەم لە ڕووی پلەو پایەوەو، هەم لە ڕووی ڕیزبەندیی کاتییەوە، ئیبراهیم پێش مووسایە سەڵات و سەلامی خوا لەسەر هەردووکیان بێ.

بەڵام لە سوورەتی (**النجم**)دا، مووسا پێشخراوە: بەو ئیعتیبارەی کە لە نزمییەوە بەرەو بەرزی چووە، یان لەبەر ڕەچاوکردنی کۆتایی ئایەتەکە، کە هەموویان لەسەر یەک ئاواز بێن: ﴿وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَىٰ ﴿١﴾ مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَىٰ ﴿٢﴾ وَمَا يَنطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ ﴿٣﴾﴾، ئەوەی دیکەش: ﴿أَمْ لَمْ يُنَبَّأْ بِمَا فِي صُحُفِ مُوسَىٰ ﴿٣٦﴾ وَإِبْرَاهِيمَ الَّذِي وَفَّىٰ ﴿٣٧﴾﴾.

شایانی باسە: لە سوورەتی (**الأعلی**)شدا، لەو ئایەتانەدا کە باسمانکردن، کە خوا دەفەرموێ: ئەمە لەلاپەڕە پێشووەکاندا، لاپەڕەکانی ئیبراهیم و مووسادا هەیە، لەوێ پێنج ڕاستیی باسکراون:

١- ﴿قَدْ أَفْلَحَ مَن تَزَكَّىٰ ﴿١٤﴾﴾، بە ڕاستیی سەرفرازە، ئەو کەسەی خۆی پاک و چاک کردوە.

٢- ﴿وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ ﴿١٥﴾﴾، ئەو کەسەی ناوی پەروەردگاری دێنێ.

٣- ﴿فَصَلَّىٰ ﴿١٥﴾﴾، ئنجا نوێژی بەرپا کردوە.

٤- ﴿بَلْ تُؤْثِرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ﴿١٦﴾﴾، بەڵکو ئێوە ژیانی دونیا (یان نزمتر یان نیزیکتر) هەڵدەبژێرن.

٥- ﴿وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ ﴿١٧﴾﴾، بەڵام مەنزڵگای کۆتایی چاکترەو بەردەوامتریشە.

ئنجا دوای ئەوەی خوا دەفەرموێ: ﴿قَدْ أَفْلَحَ مَن تَزَكَّىٰ ﴿١٤﴾ وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّىٰ ﴿١٥﴾ بَلْ تُؤْثِرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ﴿١٦﴾ وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ ﴿١٧﴾﴾، دوایی دەفەرموێ: ﴿إِنَّ هَٰذَا﴾،

بێگومـان ئـەوەی باسـکرا ﴿لَفِي ٱلصُّحُفِ ٱلْأُولَىٰ ١٨﴾، لـە لاپـەڕە پێشـووەکاندا هەیـە، ﴿صُحُفِ إِبْرَٰهِيمَ وَمُوسَىٰ ١٩﴾، لاپـەڕەکانی ئیبراهیـم و مووسـا، صـەڵات و سـەلامی خوایـان لەسـەر بـێ.

لێرەش لە سووڕەتی (**النجم**)دا، خوا ﷻ وەک لە سەرەتاوە باسمان کرد، دوازدە ڕاستیی خستوونەڕوو و پاڵیداونـە لای صوحوفـی مووسـاو ئیبراهیـم (**عَلَيْهِـما الصَّـلَاةُ وَالسَّـلَامُ**)، لێـرەش پێنـج ڕاسـتیی دیکـەی باسـکردوون، کەواتـە: (١٢ + ٥ = ١٧)، ئەمـە حەڤـدە (١٧) ڕاسـتیی مـەزن، لـە لاپـەڕە پێشـووەکان، لاپـەڕەکانی ئیبراهیـم و مووسـادا (**عَلَيْهِـما الصَّـلَاةُ وَالسَّـلَامُ**)، بـەڵام ئایـا لاپـەڕەکانی مووسـاو ئیبراهیـم، یـان ئیبراهیـم و مووسـا، هەر ئەم حەڤدە ڕاسـتییەیان تێدان؟ بەدڵنیایی نەخێر، بەڵام خوا ﷻ ئـەو حەڤـدە ڕاسـتییەی لـەو دوو شـوێنەدا، لـە شـوێنێک دوازدەو، لـە شـوێنێک پێنـج، بـۆ ئێمـە گواسـتوونەوە.

مەسەلەی دووەم:

یازدە ڕاستیی گەورەو گرنگ، کە لە پەڕەکانی مووساو ئیبراهیمدا هاتوون، کە چواریان پەیوەستن بە مرۆڤەوە، حەوتیشیان پەیوەستن بە ژمارەیەک لە سیفەت و کردەوەکانی خواوە، کە بەڵگەو نیشانەی پەروەردگاریتیی و باڵادەستیی و هەمەکارەبوونی خوای پەروەردگارن.

ڕاستیی دوازدەیەم و کۆتاییش هەڵدەگرین بۆ مەسەلەی سێیەم، چونکە ئەویش جۆرە ڕاستییەکی تایبەتەو جیایە لەم یازدە ڕاستییە:

خوا دەفەرمووێ: ﴿ أَلَّا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ﴿٣٨﴾ وَأَن لَّيْسَ لِلْإِنسَانِ إِلَّا مَا سَعَىٰ ﴿٣٩﴾ وَأَنَّ سَعْيَهُ سَوْفَ يُرَىٰ ﴿٤٠﴾ ثُمَّ يُجْزَاهُ الْجَزَاءَ الْأَوْفَىٰ ﴿٤١﴾ وَأَنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ الْمُنتَهَىٰ ﴿٤٢﴾ وَأَنَّهُ هُوَ أَضْحَكَ وَأَبْكَىٰ ﴿٤٣﴾ وَأَنَّهُ هُوَ أَمَاتَ وَأَحْيَا ﴿٤٤﴾ وَأَنَّهُ خَلَقَ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنثَىٰ ﴿٤٥﴾ مِن نُّطْفَةٍ إِذَا تُمْنَىٰ ﴿٤٦﴾ وَأَنَّ عَلَيْهِ النَّشْأَةَ الْأُخْرَىٰ ﴿٤٧﴾ وَأَنَّهُ هُوَ أَغْنَىٰ وَأَقْنَىٰ ﴿٤٨﴾ وَأَنَّهُ هُوَ رَبُّ الشِّعْرَىٰ ﴿٤٩﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە دوازدە بڕگەدا:

١)- ﴿ أَلَّا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ﴾، کە هیچ گوناهکارێک، گوناهی هیچ نەفسێکی دیکەی گوناهبار، هەڵناگرێ: (تأْنِيثُ وازِرَة بِتَأْوِيلِ: نَفْسٍ، وكَذَلِكَ تَأْنِيثُ أُخْرى)، کە دەفەرمویّ: ﴿ أَلَّا تَزِرُ وَازِرَةٌ ﴾، کە هیچ (وَازِرَة)یەک، (وِزْر)ی، یەکێکی دیکە هەڵناگرێ، (وَازِرَة)، بۆچی بە مێینە (مؤنث) هاتوە؟ یانی: (نَفْس وَازِرَةٌ)، هیچ نەفسێکی گوناهکار، گوناهی نەفسێکی دیکە هەڵناگرێ، واتە: کەس گوناهی کەس لە کۆڵێ ناکات و، کەس ناتوانێ لە جیاتی کەس سزا بدرێ و ببێتە بەلاگێڕەوەی.

٢)- ﴿ وَأَن لَّيْسَ لِلْإِنسَانِ إِلَّا مَا سَعَىٰ ﴾، هەروەها کە مرۆڤ بەس خاوەنی ئەوەیە هەوڵی بۆ دەدات.

ئەمەش ڕاستییەکی دیکەیە کە مرۆڤ تەنیا ئەوەندەی هەوڵدەدات و کۆشش دەکات، تەنها خاوەنی ئەوە دەبێ کە کۆششی بۆ کردوە، (أَصْلُ السَّعيِ: المَشْيُ، السَّرِيعُ، فَأُطْلِقَ عَلَى العَمَلِ مَجازاً مُرْسَلاً أَوْ كِنَايَةً، والمُرَادُ هُنَا عَمَلُ الخَيْرِ بِقَرِينَةِ ذِكْرِ لامِ الإِخْتِصَاصِ)، وشەی (سَعْي): لە ئەصڵدا بە مانای ڕۆیشتنی خێرایە، بەڵام لێرەدا بە مانای کردارو وەدەستهێنان هاتوە، مەبەستیش پێی کاری خێرە، بە نیشانەی ئەوە کە لامی تایبەتکردنی خراوەتە سەر ﴿ وَأَن لَّيْسَ لِلْإِنسَٰنِ إِلَّا مَا سَعَىٰ ﴾، یانی: هیچ بەرهەم و سوودێک بۆ مرۆڤ نیە، مەگەر ئەوەی خۆی هەوڵی دابێ.

٣)- ﴿ وَأَنَّ سَعْيَهُۥ سَوْفَ يُرَىٰ ﴾ هەروەها کە کۆششەکەی لەمەودوا دەبینرێ، واتە: بە بەرجەستە کراویی دەبینرێ، کە ئەمە یەکێکە لە بەڵگەکانی ئەوەی لە ڕۆژی دواییدا، خوا کردەوەی مرۆڤەکان، چ نیەتی دڵیان و، چ دەربڕینەکانی زمانیان، چ کردەوەی ئەندامەکانیان، بۆیان بەرجەستە دەکات، وەک لە تەفسیری سوورەتی (الجاثية)دا، لەو بارەوە باسێکمان کرد، هەروەها لە سوورەتی (الكهف)یشدا، لەبەر ڕۆشنایی ئەو ئایەتەدا کە دەفەرموێ: ﴿ وَوَجَدُوا۟ مَا عَمِلُوا۟ حَاضِرًا ﴿٤٩﴾ ﴾، ئەوەی کردبوویان بە ئامادە کراویی بینییان، یانی: بە دەنگ و وێنەوە، هەروەها لە سوورەتی (الجاثية)دا، کاتێک دەفەرموێ: ﴿ إِنَّا كُنَّا نَسْتَنسِخُ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٩﴾ ﴾، ئێمە ئەوەی کە دەتانکرد، کۆپییمان دەکردو نوسخەمان لەبەر دەگرتەوە، لێرەش بە هەمان شێوە: ﴿ وَأَنَّ سَعْيَهُۥ سَوْفَ يُرَىٰ ﴾، کۆششەکەی لەمەودوا دەبینرێ، بە بەرجەستەکراویی دەبینرێ.

٤)- ﴿ ثُمَّ يُجْزَىٰهُ ٱلْجَزَآءَ ٱلْأَوْفَىٰ ﴾، دوایی پاداشتی هەرە تێرو تەواوی دەدرێتەوە، یانی: لێی کەم ناکرێتەوە، {ضَمِيرُ النَّصْبِ فِي قَوْلِهِ: «يُجْزَاهُ» عَائِدٌ إلى السَّعْي، أيْ: يُجْزَى عَلَيْهِ، أوْ يُجْزى بِهِ: ﴿ ٱلْجَزَآءَ ٱلْأَوْفَىٰ ﴾} واتە: ڕاناوی مەنصووب لە: (يجزاه)دا کە (ﻫ) یەکەیەو بەرکارەو دەگەڕێتەوە بۆ (سَعْي)، واتە: لەسەر کۆششەکەی پاداشتی هەرە تێرو تەواوی دەدرێتەوە.

(الأوْفَى: اسْمُ تَفْضِيلٍ مِنَ الوَفَاءِ، وَهُوَ التَّمَامُ وَالكَمَالُ، وَالتَّفْضِيلُ مُسْتَعْمَلٌ هُنَا فِي القُوَّةِ، وَلَيْسَ المُرادُ تَفْضِيلُهُ عَلَى غَيْرِهِ)، واتە: وشەی (الأوْفَى) لە (وفاء)ەوە، هاتوە

کـە بەمانـای تێـرو تەواوییـەو نـاوی هەڵبژاردنـە، بـەڵام لێـرەدا مەبەسـت پێـی ئـەوە نیـە، بەسـەر بەرامبەرێکـدا هەڵبژێـردرێ، بەڵکـو مەبەسـت پێـی هێـزو تێـرو تەواویـی خـودی پاداشـتەکەیە، نـەک بـەراورد کـردنی لەگـەڵ پاداشـتی کەسـێکی دیکـەدا.

٥)- ﴿وَأَنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ ٱلْمُنتَهَىٰ﴾، {ئەو ڕاستییەش لە لاپەڕەکانی مووساو ئیبراهیمدا هاتوە} کە کۆتایی بەرەو لای پەروەردگارتە، (مُنْتَهَى)، دەگونجێ ناوی شوێن (اسْم مَكَان) بێ و، دەگونجێ چاوگێکی میمیی بێ، واتە: کۆتایی، یانی: خودی کۆتایی بۆ لای پەروەردگارتە، کۆتایی هەموو کارەکان لەلای خوایە.

یانــی: شـوێنی، یاخـود کۆتایـی هەمـوو کارەکان و سـەرەنجامەکەیان لـەلای خـوای پەروەردگارە.

شـایانی باسـە: ئێمـە دوایـی کورتـە باسـێک دەکەیـن، لـە بـارەی واتـای ئـەم ئایەتـە موبارەکـەوە: ﴿ وَأَن لَّيْسَ لِلْإِنسَٰنِ إِلَّا مَا سَعَىٰ ﴾، کـە مشـتومڕی زانایـانی زۆر لەسـەرە، لـەو کورتـە باسـەدا خـوا پشـتیوان بـێ تیشـکی بـاش دەخەینـە سـەر ئـەوە، کـە ئایـا مەبەسـت لـەم ئایەتـە موبارەکـە ئەوەیـە کـە مـرۆڤ هـەر شـتێ بـۆ خـۆی وەدەسـتی نەهێنـێ و نەیـکات، لێـی بەهرەمەنـد نابـێ؟ کـە ئێمـە چەنـدان ئایـەت و چەنـدان فەرمایشـتی پێغەمبەرمـان هـەن، ئـەوە دەگەیەنـن کـە مسـوڵمانان لـە هـەوڵ و کۆششـی یەکـدی بەهرەمەنـد دەبـن، بـە تایبـەت خزمـان لـە هـی یەکدیـی و، دایـک و بـاب لـە هـی ڕۆڵـە، ڕۆڵـە لـە هـی دایـک و بـاب!! دوایـی قسـەی لـێ دەکەیـن کـە ئـەم ڕسـتە قورئانییـە، مەبەسـت پێـی ئەوەیـە کـە مـرۆڤ وەک خاوەندارێتیـی، تەنیـا دەبێتـە خاوەنـی ئـەوەی خـۆی کردوویـەتی، بـەڵام کردەوەیـەک خەڵکـی دیکـە کردبێتـی، ئـەو خـاوەنی نیـە، بـەڵام ئەگـەر خاوەنەکـەی پێـی ببەخشـێ و بـۆی بکاتـە دیاریـی، ئـەم ئایەتـە ڕێـی لـێ ناگـرێ، کـە لێـی بەهرەمەنـد ببـێ، بـەڵام وەک خاوەنداریـی، مـرۆڤ تەنیـا خـاوەنی بەرهەمـی کـردو کۆششـی خۆیـەتی.

کە دەفەرموێ: ﴿ وَأَنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ ٱلْمُنتَهَىٰ ﴾، زانایان چەند واتایەکیان بۆ لێکداونەوە:

١- (الرُّجُوعُ وَالإِنْتِهَاءُ إلى حُكْمِهِ المحَض الَّذِي لا تُلاَبِسُهُ أَحْكَام أُخْرَى)، گەڕانەوەو کۆتایی پێهاتن بۆ لای حوکمی ساغی خوای پەروەردگارەو، حوکمی کەسێکی دیکەی لەگەڵ تێکەڵ نیە، واتە: تەنیا دەچنەوە بۆ لای خواو بڕیار تەنیا بڕیاری ئەوە.

٢- (المُنْتَهَى: الوُقُوفُ وَانْتِهَاء السَّيْرِ مِثْلُ: حُدُودِ الله، فَيَجِبُ الوُقُوفِ عِنْدَهُ)، کۆتایی، یانی: وەستان لەڕۆیشتندابۆلای خوایە ﷻ وەک وشەی (حُدُودِالله)، سنوورەکانی خوا، کەواتە: دەبێ ئەوەی خوا بڕیاری داوە، لەوێ بوەستی و کۆتایی بێ.

٣- (إِنْتِهَاءُ المَخْلُوقَاتِ عِنْدَ اللهِ وَوجُودِهِ الوَاجِب)، دروستکراوەکان هەموویان لە لای خوا و بوونی پێویستی خوا ﷻ دەوەستن.

کە تەنیا خوا بوون پێویست (وَاجِب الوُجُود)ە[1]، ئەگەرنا جگەلە خوا هەمووی بوون گونجاو (مُمْكِنُ الوُجُود)ە، واتە: جگەلە خوا هەمووی دەگونجا ببێ و خوا دروستی بکات و، دەشگونجا نەبێ و خوا دروستی نەکات، بەڵام بوونی خوا ﷻ پێویستەونەدەگونجاخوا ﷻ نەبێ.

٦)- ﴿وَأَنَّهُۥ هُوَ أَضۡحَكَ وَأَبۡكَىٰ﴾، دیسان بەس ئەو (خوا) هێناویەتە پێکەنین و گریان. ئەو ڕاستییەش لە لاپەڕەکانی مووساو ئیبراهیمدا صەڵات و سەلامی خوایان لەسەر بێ، هاتوە، کە ئەمە دەبێتە ڕاستیی شەشەم، کە بەس خوا پێدەکەنێنێ و دەگریەنێ، (جَعَلَ الإِنْسَانَ ضَاحِكَاً بَاكِيَاً)، مرۆڤی وا لێکردوە پێبکەنێ و بگری، کە دیارە پێکەنین دەرەنجامی دڵخۆشییەو، گریانیش بەزۆریی دەرەنجامی دڵتەنگییە، هەرچەندە جاری واش هەیە، ئینسان لە خۆشیانیش دەگری و، جاری واش هەیە ئینسان لە نارەحەتییانش پێدەکەنێ، بەڵام بە زۆریی وایە، مرۆڤ کە دڵخۆش بوو پێدەکەنێ و، کە دڵتەنگ بوو دەگری و، ئەم دووەش تایبەتن بە مرۆڤەوەو، تەنیا مرۆڤ پێدەکەنێ

---

(١) زاراوەکانی: (واجب الوجود) و (ممكن الوجود) دوو زاراوەی عیلمی کەلام و فەلسەفەن و لە مەوسووعەی: (ئیمان و ئیلحاد) و، بەرگی دووەمی مەوسووعەی (ئیمان و عەقیدەی ئیسلامیی)و، کتێبی: (خواناسیی، ئلیین، ئیمان)دا بە درێژیی لە بارەیانەوە دواوین.

و دەگری، هەندێک لە زانایانی ئاژەڵناس گوتوویانە: مەیموونیش پێدەکەنێ بەڵام ناگری و، حوشتریش دەگری، بەڵام پێناکەنێ، بەڵام تەنیا مرۆڤ پێدەکەنێ و دەگری. دەڵێم: نەپێکەنینی مەیموون و نەگریانی حوشتریش، بەڵگەیەکی وا پشت ڕاستی ناکاتەوە، کە جێی دڵنیایی بێ، ڕەنگە مەیموون وەک چۆن لە شتی دیکەشدا، لاسایی مرۆڤ دەکاتەوە، لەوەشدا خۆی وا لێ بکات کە پێدەکەنێ نەک پێکەنینی ڕاستەقینە بێ، بەس لاسایی کردنەوە بێ.

٧)- ﴿ وَأَنَّهُۥ هُوَ أَمَاتَ وَأَحۡيَا ﴾، هەروەها بەس ئەو (خوا)ە کە مراندوویەتی و ژیاندوویەتی، (**أحيا وأمات**) یانی: (**أَعْطَى الحَيَاة وَسَلَبَهَا**)، ژیانی داوەو وەری گرتۆتەوە، دوایی دووبارە دەژیەنێتەوە، لێرەدا خوا بسم الله الرحمن الرحيم مردنی پێشخستوە، چونکە حاڵەکە وا دەخوازێ و، مەقامی باسکردنی باڵادەستیی خوایەو، لە باڵادەستیی خواش ئەوەیە کە دەمرێنێ و دەژیەنێ، ژیان وەردەگرێتەوەو ژیانیش دەبەخشێتەوە.

٨)- ﴿ وَأَنَّهُۥ خَلَقَ ٱلزَّوۡجَيۡنِ ٱلذَّكَرَ وَٱلۡأُنثَىٰ ﴾، هەروەها ئەو (خوا) جووتی نێرو مێی دروستکردوون، هەر کام لە نێرو مێ لە زمانی عەرەبییدا پێیان دەگوترێ: (**زَوْج**)، ئەوە کە ئێستا لە عورفی زمانی عەرەبییدا باوە دەڵێن: (**زَوْج وَزَوْجَة**)، لە ڕووی زمانی عەرەبییەوە ڕاست نیە، بەڵکو ئافرەتیش (**زَوْج**)ەو پیاویش (**زوج**)ە، بە یەکێکیان دەگوترێ: (**زَوْج**)و بە هەردووکیان دەگوترێ: (**زَوْجَيْن**)، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ وَأَنَّهُۥ خَلَقَ ٱلزَّوۡجَيۡنِ ﴾ خوا دوو (**زَوْج**)ی دروستکردوون، جووتی دروستکردوە، ئەو دوو (**زَوْج**)ە چین؟ هەردووکیان خاوەنی ڕەگەزن: نێرو مێن.

٩)- ﴿ مِن نُّطۡفَةٍ إِذَا تُمۡنَىٰ ﴾، لە نوتفەیەک لە کاتێکدا دەڕێژرێ، (**تُمْنَى: تُدْفَقُ، أو تُصَبّ، أو تُنْزَل**)، واتە: کاتێک کە دەردەقوڵێنرێ، یان دەڕێژرێ، یان بەر دەدرێتەوە، دەگوترێ: (**أَمْنَى وَمَنَى بِمَعْنَىً**)، (**أَمْنَى وَمَنَى**)، یانی: تۆوی هات، هەروەها (**تُمْنى**)، بە مانای (**تُقَدَّر**)یش دێ، یانی: ئەندازەگیریی دەکرێ، دەگوترێ: (**مَنَى لَكَ المَانِي: أي قَدَّرَ لَكَ المُقَدِّرُ**)، (**مَانِي**)، ئەندازەگیرکار، ئەندازەگیرییکار بۆی ئەندازەگیریی کردوویی، (**نُطْفَة**)ش، یانی: ئاوێکی کەم.

بێگومان مەبەست لە نوتفەش، لێرەدا تۆوی پیاوو ئافرەتە، چونکە خوا ﷽ باسی هەردووکیانی کردوە: ﴿ وَأَنَّهُۥ خَلَقَ ٱلزَّوْجَيْنِ ٱلذَّكَرَ وَٱلْأُنثَىٰ ﴿٤٥﴾ مِن نُّطْفَةٍ إِذَا تُمْنَىٰ ﴿٤٦﴾ ﴾، لە تەفسیری سوورەتی (**الحجرات**)یس دا، باسمان کرد، کە خوا دەفەرمووێ: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَٰكُم مِّن ذَكَرٍ وَأُنثَىٰ ﴿١٣﴾ ﴾، بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کۆرپەلەی مرۆڤ، کە دروست دەبێ لە کۆی ئاوی پیاوو ئافرەت دروست دەبێ، لە تۆوی باب و دایک، هەردووکیان دروست دەبێ، ئەمەش پێچەوانەی ئەوەیە کە کاتی خۆی وا باو بووەو، پێیان وابووە: تەنیا تۆو ئاوی پیاوە، کۆرپەلەی لێ دروست دەبێ، بەڵام لە نێو منداڵدانی دایکدا گەورە دەبێ و پەروەردە دەبێ و گەشە دەکات، بەڵام ئێستا زانیاریی کۆرپەلەناسیی (**علم الأجنّة**) ڕوونی کردۆتەوە کە لە زیندەوەری تۆوی پیاو و هێلکۆڵەی ئافرەت (**الحَيْوان المَنَوِي وَالبُوَيْضَة**)، لە هەردووکیان نوتفە دروست دەبێ و، ئێمە لە سەرەتای سوورەتی (**المؤمنون**)دا، باسێکی تێرو تەسەلمان لە بارەی دروست بوونی مرۆڤەوە، کردوە.

١٠)- ﴿ وَأَنَّ عَلَيْهِ ٱلنَّشْأَةَ ٱلْأُخْرَىٰ ﴾، هەروەها پێگەیاندنەوەو دروستکردنەوەی دیکەش هەر لەسەروی (خوا)یە. (**النَّشْأَةُ: المَرَّةُ مِنَ الإِنْشاءِ، أي: الإيجادِ والخَلْقِ، والأُخْرى: مُؤَنَّثُ الآخِرِ، أي: النَّشْأَةُ الَّتِي لا نَشْأَةَ بَعْدَها، وَهِيَ مُقابِلُ النَّشْأَةِ الأُولى الَّتِي يَتَضَمَّنُها قَوْلُهُ تَعَالى:** ﴿ وَأَنَّهُۥ خَلَقَ ٱلزَّوْجَيْنِ ٱلذَّكَرَ وَٱلْأُنثَىٰ ﴿٤٥﴾ ﴾)، واتە: (**نشأة**): جارێکە لە (**إنْشاء**)، دروستکردن و پەیداکردن[1]، وشەی (**أُخْرى**)ش، مێینەی (**أخير**)ە، یانی: دروستکردنێک کە دروستکردنی دیکەی بەدوادا نایەت، بەرانبەری دروستکردنی یەکەمە، کەواتە: بە مانای زیندووکرانەوە دێ.

١١)- ﴿ وَأَنَّهُۥ هُوَ أَغْنَىٰ وَأَقْنَىٰ ﴾ {ئەو ڕاستییەش لە لاپەڕەکانی مووساو ئیبراهیمدا هەیە} کە بەس خوا خەڵک دەوڵەمەند دەکات {مرۆڤەکان دەوڵەمەند دەکات}و خاوەن سامانیان دەکات، (**أَغْنَى أي: مَوَّلَ، أَقْنى: أَخْدَمَ**)، ئەوەش واتایەکی دیکە (**أقنى**)یە:

---

(١) لە ڕاستیی دا (نشأة) بەمانای پێگەیاندنی پلەپلەییە، وەک پێشتر باسمان کردوە.

خەڵک ساماندار دەکات و، واشیان لێ دەکات خزمەت بکرێن، یان: (**أغْنَى: أي جَعَلَه غَنِيًّا، وأقْنَى أي جَعَلَهُ ذَا قِنْيَةٍ، وَهُوَ المَالُ المُدَّخَر**)، (**أغْنَى**)، واتە: دەوڵەمەندی کرد (**أقْنَى**)، واتە: کردی بە خاوەن ماڵ و سامانێکی پەزمەندە کراو، هەروەها (**أقْنَى**)، بە مانای (**أرْضَى**)ش دێ، واتە: وای لێکرد ڕازیی بێ.

واتـە: (**أقنـى**) چـوار مانـای هـەن: ١- سـامانداری کـرد، ٢- خزمەتکـراوی کـرد، ٣- کردیـە خـاوەنی سـامانی پەزمەندەکـراو، ٤- ڕازییکـرد.

١٢)- ﴿ وَأَنَّهُۥ هُوَ رَبُّ ٱلشِّعْرَىٰ ﴾، {دیسان لە لاپەڕەکانی مووساو ئیبراهیمدا هاتوە، کە} بەس خوا پەروەردگاری (**شِعْرَى**)یە، بە کوردیی ئەستێرەی گەلاوێژی پێدەڵێن، کە ئەستێرەیەکی تایبەتەو، دوایی لە کورتە باسێکدا باسی ئەستێرەی گەلاوێژ دەکەین.

سێ کورتە سەرنجی گرنگ

خـوای بـەرزی مـەزن کـە دەفەرمـوێ: ﴿ وَأَنَّهُۥ خَلَقَ ٱلزَّوۡجَيۡنِ ٱلذَّكَرَ وَٱلۡأُنثَىٰ ﴿٤٥﴾ مِن نُّطۡفَةٍ إِذَا تُمۡنَىٰ ﴿٤٦﴾ ﴾، واتـە: یەکێـک لـەو ڕاسـتییانەی لـە لاپـەڕەکانی مووسـاو ئیبراهیمـدا (عَلَيْهِما الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) هـەن، ئەوەیـە کـە خـوا جووتێکـی نێـرو مێـی دروسـتکردوە، لـە نوتفەیـەک کاتێـک دەڕژێـنرێ، ئنجـا ئێمـە لەبـەر تیشـکی ئـەم دوو ئایەتـە موبارەکـەدا، سـێ سـەرنجی گرنـگ دەخەینـە ڕوو:

سـەرنجی یەکـەم: کـە دەفەرمـوێ: ﴿ وَأَنَّهُۥ خَلَقَ ٱلزَّوۡجَيۡنِ ٱلذَّكَرَ وَٱلۡأُنثَىٰ ﴾، لێـرەدا کـە خـوا ﷻ وشـەی (**الزَّوْجَيْن**)، باس دەکات لـە دوای ئەویش وەک جێگرەوە (**بَـدَل**) دەفەرمـوێ: ﴿ ٱلذَّكَرَ وَٱلۡأُنثَىٰ ﴾، لـە جیـاتی ئـەوەی بفەرمـوێ: (**خَلَـقَ الإنْسَـان**)، دەفەرمـوێ: ﴿ وَأَنَّهُۥ خَلَقَ ٱلزَّوۡجَيۡنِ ٱلذَّكَرَ وَٱلۡأُنثَىٰ ﴾، ئەمـە لەبـەر گەیانـدنی دوو مەبەسـتە:

یەکەم: بۆ ئەوەی خوا چاکەی خۆیمان لە جووتییەتییدا بیر بخاتەوە، کە پیاوان ڕەگەزی نێریان هەیەو ئافرەتان ڕەگەزیان مێینەیەو، ئەو نێرو مێیەش هۆگری یەکدین و پێکەوە گونجاون و تەواوکەری یەکدین، بە هۆی ئەو نێریی و مێییەشەوە، وەچەی مرۆڤایەتیی درێژەی دەبێ و بەردەوام دەبێ، لەژیانی سەرزەویدا، واتە: خوا ﷻ وێڕای ئەوەی باسی دوو جووتەکە (**زَوْجَيْن**) دەکات، دواییش باسی نێرومێ ﴿ ٱلذَّكَرَ وَٱلۡأُنثَىٰ ﴾ دەکات، کە دوو زەوجەکەش هەر نێرو مێن، بۆیەش خوا ﷻ ئەمە زەق دەکاتەوە کە ئەو دوو جووتە بریتین لە نێرو مێ ﴿ ٱلذَّكَرَ وَٱلۡأُنثَىٰ ﴾ تاکو ئەو چاکەو نیعمەتەی خۆی بخاتەوە بەر چاوی ئێمە، کە ئێمەی مرۆڤ بە هۆی ئەو هەبوونی هەردوو ڕەگەزی نێرو مێیەوە، هەم ژیانی کۆمەڵایەتییمان بەڕێوەدەچێ، بەو واتایەی پیاوان هۆگری ئافرەتانن و ئافرەتان هۆگری پیاوانن، هەم بەهۆی ئەو حاڵەتی جووتییەتییەشەوە، وەچەی بەشەر لەسەر زەوی بەردەوام دەبێ.

دووەم: ئاماژەیە بۆ ئەوە کە هەر کام لە نێرو مێ، پشک و بەشیان هەیە لە دروستکردنی نوتفەدا، ئەو نوتفەیەی کە مرۆڤی لێ پێک دێ، وەک لە فەرمایشتی پێغەمبەریشدا ﷺ بە ڕاشکاویی هاتوە، کە دەفەرموێ: {أَمَّا الشَّبَهُ إِذَا سَبَقَ مَاءُ الرَّجُلِ مَاءَ الْمَرْأَةِ، ذَهَبَ بِالشَّبَهِ، وَإِذَا سَبَقَ مَاءُ الْمَرْأَةِ مَاءَ الرَّجُلِ، ذَهَبَتْ بِالشَّبَهِ} (أخرجه أحمد: ١٢٠٧٦، وعبد بن حميد: ١٣٨٩، والبخاري: ٣٧٢٣، وابن حبان: ٧١٦١)،

واتـە: بـەڵام هـۆکاری پێچـوون (بـە بـاب لـە نێرایەتیـی دا، یـان بـە دایـک لـە مێیایەتیـی دا) هـەرکات ئـاوی پیاوەکـە پێـش ئـاوی ژنەکـە کـەوت، منداڵەکـە دەچێتـەوە سـەری و، ئەگـەر ئـاوی ژنەکـەش پێـش ئـاوی پیاوەکـە کـەوت، منداڵەکـە دەچێتـەوە سـەری (دەچێتـەوە سـەر ژنەکـەو مێینـە دەبـێ).

ئەمـە ئاماژەیـە بـۆ ئـەوە، کـە ئـاوی پیـاو {(حَيْمَن)ەکـەی} دوو جـۆرە: (X ،Y) بەڵام هـی ئافـرەت (XX)ە، ئنجـا ئەگـەر جـۆری (حیمن)ەکـەی پیـاو جـۆری (Y) بـێ، هـی ئافـرەت دا کـە هەمیشـە (X)ە، یـەک بگـرێ، ئـەوە نێر دەبـێ و، ئەگـەر حەیمەنەکەی پیاویـش جـۆری (X) بـێ، لەگـەڵ (X)ی ئافـرەت دا، مـێ دەردەچـێ، مەبەسـت لـە زاڵبوونەکـەش وا پێدەچـێ ئـەوە بـێ: ئایـا ئـاوی ئافرەتەکـە وادەکات، تەنیـا لەگـەڵ جـۆری (X)دا، یـەک بگـرێ و هێلکۆڵـەی ئافـرەت تەنهـا جـۆری (X)ی، حەیمـەن پەلکێـش دەکات، یاخـود ئـاوی پیاوەکـە زاڵ دەبـێ، کـە ئەگـەر حەیمەنەکـەی ئـاوی پیـاو جـۆری (Y) بـێ کـوڕو، ئەگـەر جـۆری (X)یـش بێ، کـچ دەردەچـێ، بـەڵام کاتێک کـە قوڕئـان دابەزیـوە، وا بـاو بـووە ئـەوەی کۆرپەلـەی لـێ دروسـت دەبـێ، تەنیـا ئـاوی پیـاوەو، ڕۆڵبینینـی ئافـرەت تەنیـا ئەوەیـە، کـە ئـاوی پیـاو، لـە نێـو منداڵـدانی ئافرەتـدا، گەشـە دەکات، بـەڵام هـەم ئـەم ئایەتـە موبارەکـە، ئامـاژەی پێـدەکات و، هـەم فەرمایشـتەکەی پێغەمبـەر ﷺ یـش بـە ڕاشـکاویی دەیفەرمـوێ و، لە سـوورەتی **(الحجرات)**یش دا خوا ﷻ بە ڕاشکاویی دەیفەرموێ: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنَّا خَلَقۡنَٰكُم مِّن ذَكَرٖ وَأُنثَىٰ ﴿١٣﴾﴾.

سەرنجی دووەم: کە دەفەرموێ: ﴿ مِن نُّطْفَةٍ إِذَا تُمْنَىٰ ﴾، (إِذَا) بۆ کات بەکاردێ، چونکە (إِذَا) (**ظرف زمان**) ناوی کاتەو، ئەمە ئاماژەیە بەوە کە هەر لەگەڵ ئەو نوتفەیە چووە نێو منداڵدانی ئافرەتەوە، یەکسەر ئەو کۆرپەلەیە دەست بە دروستبوون دەکات، واتە: زیندەوەری تۆوی پیاو کە دەچێتە نێو هێلکۆڵەی ئافرەتەوەو، بە هەردووکیان (**نُطْفَة**) پێکدێنن، ئەو (**نُّطْفَة**)یە دادەبەزێ بۆ نێو منداڵدان و، لە ئەنجامی ئەوەدا ئەو کۆرپەلەیە دروست دەبێ و، ئەگەر خوا مۆڵەتی لەسەربێ، دەست دەکات بە گوزەراندنی قۆناغەکانی: خوێنپارە (**عَلَقَة**) و زارجوو (**مُضْغَة**)، ئنجا ئێسقان (**عظام**)، دوایی بە گۆشت داپۆشران و، ڕووح بە بەرداکران.

سەرنجی سێیەم: وشەی (**تُمْنَى**) بەکارهاتووەو، ئەمەش ئاماژەیە بەوە کە ئەو تۆوەی پیاو، دەدلۆپێنرێ و دەڕژێتە سەر شتێکی دیکەی بەرانبەری، چونکە ڕژان، کە دەفەرموێ: ڕژاندیە سەری، ئەمە خوازیاری ئەوەیە شتێکی دیکەش هەبێ، ڕژابێتە سەری، ئەمەش ئاماژەیە بەوە کە تۆوی پیاو دەڕژێتە سەر ئاوی ئافرەت، هێلکۆڵەی ئافرەت، کە ئەویش لە نێو ئاوی ئافرەتدایەو زیندەوەری تۆوی (**الحیوان المنوي**)ی پیاو، کە کورتەکەی (**حَیمن**)ە، لەگەڵ هێلکۆڵە (**بُویْضة**) ی ئافرەت دا، یەکدەگرن و دروستکراوێکی دیکەی سێیەم کە پێی دەگوترێ: (**نُطْفَة**) پێکدێنن، کەواتە: وشەی دەڕژێنرێ (**تُمْنَى**) ئاماژەیە، بەوە کە ئاوی پیاو دەڕژێتە سەر شتێکی دیکەو، دەڕژێتە سەر دروستکراوێکی دیکەو دوایی بە هەردووکیان ئەو مرۆڤە یان لێ پێك دێ، بە مۆڵەتی خوا.

ئێمە لە تەفسیری سوورەتی (**المؤمنون**)دا، بە درێژیی لە بارەی چۆنیەتیی دروستکرانی مرۆڤەوە لەلایەن خوای پەروەردگارەوە، قسەمان کردوە.

ئێستاش دێینە سەر کورتە باسێک لە بارەی بەهرەمەند بوونی مرۆڤەوە، لە چاکەی جگەلە خۆی:

کورتە باسێک لە بارەی بەهرەمەندبوونی مرۆڤەوە

لە چاکەی جگەلە خۆی

بەڕێـــزان!

ئەم کورتە باسە لە سێ تەوەردا دەخەینەڕوو:

تەوەری یەکەم: ڕاجیایی زانایان لە بارەی بەهرەمەندبوونی مرۆڤەوە لە کردەوەی جگەلە خۆی:

مشـتومڕو ڕاجیایـی زانایـان لـە بـارەی بەهرەمەنـد بـوونی مـرۆڤ لـە کـردەوەی جگەلـە خۆیـەوە، زۆرە، هـەر لـە سـەرەتاوە، چ لـە نێـو هاوەڵانـدا (خـوا لێیـان ڕازی بـێ)، دوایـی لـە نێـو تابیعیـن دا، تاکـو دەگاتـە ڕۆژگاری ئێمـە و، ئێسـتاش ڕاجیایـی و مشـتومڕ لـەو بارەیـەوە زۆرە، کـە ئایـا مـرۆڤ، لـەلای خـوای پـەروەردگار، بـۆ قیامـەت و ڕۆژی دوایـی، لـە کـردەوەی چاکـی جگەلـە خـۆی بەهرەمەنـد دەبـێ، یـان نـا؟

بابزانین چۆن و بۆچی؟

ئـەو ئایەتـە موبارەکـەی دەفەرمـوێ: ﴿ وَأَن لَّيْسَ لِلْإِنسَانِ إِلَّا مَا سَعَىٰ ﴾، یەکێـک لـەو ڕاسـتییانەیە کـە لـە لاپـەڕەکانی مووسـاو ئیبراهیمـدا (**عَلَيْهِما الصَّلاةُ وَالسَّلام**) هـەن، کـە مـرۆڤ نابێتـە خـاوەنی هیـچ شـتێک، مەگـەر بەرهەمـی کۆشـش و هەوڵـدانی خـۆی بـێ.

ئنجا هەندێـک لـە زانایـان وای لـێ حاڵیـی بـوون: کـە مـرۆڤ لـە کـردەوەی هیـچ کـەسی دیکـە بەهرەمەنـد نابـێ، تەنانـەت ئیـمام شـافیعیی (ڕەحمـەتی خـوای لـێ بـێ)، زانـراوە کـە گوتوویـەتی: کەسـێک قوڕئـان بخوێنـێ و پاداشـتەکەی بـۆ یەکـی دیکـە بـە دیاریـی بنێـرێ، پاداشـتەکەی نـاگات، بـەو کەسـەی بـۆی دەنێـرێ.

ئێستاش با سەرنجی شەش جۆرە بۆچوونی زانایان بدەین، کە هەندێکیشیان پێک دەچن و دەچنەوە نێو یەکدی:

١- عیکریمە کە قوتابی عەبدوڵڵای کوڕی عەبباسە، (خوا لێیان ڕازی بێ) دەڵێ: ﴿ وَأَن لَّيْسَ لِلْإِنسَٰنِ إِلَّا مَا سَعَىٰ ﴾: (**حِكايَةٌ عَنْ شَرِيعَةٍ سَابقَةٍ فَلاَ تَلْزَمُ فـي شَرِيعَتِنَا**)، واتە: ئەمە گێڕانەوەی بەرنامەیەکی پێشووە و، لە شەریعەتی ئێمەدا پێویست و پابەندکەر نیە، (**أي: إن قَبُولَ عَمَلِ أحَدٍ عَنْ غَيْرِهِ، مِن خَصَائِصِ هَذِهِ الأُمَّةِ**)، واتە: ئەوە کە کەسێک لە کردەوەی جگەلە خۆی بەهرەمەندبێ، لە تایبەتمەندییەکانی ئۆممەتی پێغەمبەرە ﷺ، بەڵام ئەوەی خوا فەرموویەتی: لە لاپەڕەکانی مووساو ئیبراهیمدا هەیە، ئەوە بەنسبەت شەریعەتی ئەوانەوەیە.

من جارێ بەس ڕایەکان دێنم و قسەی خۆمیان لەسەر ناکەم.

٢- ڕەبیعی کوڕی ئەنەس، وشەی (**الإنسان**)ی، کە دەفەرموێ: ﴿ وَأَن لَّيْسَ لِلْإِنسَٰنِ إِلَّا مَا سَعَىٰ ﴿٣٩﴾ ﴾، بەوە مانا کردوە، کە مەبەست پێی ئینسانی بێبڕوایە، گوتوویەتی: بەڵام بابای بڕوادار، هەم لە کردو کۆششی خۆی بەهرەمەندە، هەم لە هی جگەلە خۆشی، مادام بیکاتە دیاریی و خەڵات و پێشکەشی بکات.

٣- هەندێ لە زانایان ئەم ئایەتەیان وا مانا کردوە، کە مرۆڤ لە کردەوەی جگەلە خۆی بەهرەمەند نابێ، ئەگەر کەسێک کردەوەکەی نەدات بەو کەسەی دەیەوێ لێی بەهرەمەند بێ: (**أنَّهَا نَفَتْ أنْ تَكُونَ لِلْإنْسانِ فائِدَةٌ ما عَمِلَهُ غَيْرُهُ، إذا لَمْ يَجْعَلِ السَّاعِي عَمَلَهُ لِغَيْرِهِ**)، ئەمەش شتێکی ڕوون و ئاشکرایە، کە ئەگەر کەسێک کردەوەکەی خۆی بە دیاریی نەدات بە کەسێک، ئەو کەسەی دووەم بەدڵنیایی بەهرەمەند نابێ لە کردەوەی کەسی یەکەم، مادام نەیداتێ، هەر کەسێک کردەوەکەی هی خۆیەتی.

٤- ئیبنو فەڕەس پێی وابووە ڕواڵەتی ئایەتەکە جێبەجێ دەکرێ و، هیچ کەس لە کردەوەی هیچ کەس بەهرەمەند نابێ، کەسێک بۆ خۆی کردەوەیەکی نەکرد بێ، با خەڵکێکی دیکە کردەوەی باش بکات: ڕۆژووی سوننەت دەگرێ و بۆی دەکاتە

دیاریی، حەج و عەمرە دەکات و بۆی هەدیە دەکات، قورئان دەخوێنێ و بۆی هەدیە دەکات، لێیان بەهرەمەند نابێ.

٥- (**القرطبي**) بۆچوونی وایە کە پاداشتی هەندێک لە کردەوان دەگات بە جگەلە ئەنجامدەرانی ئەو کردەوانە، واتە: بە گشتیی ئەوە بنەمایەکەو هەیە، بەڵام کە دێینە سەر وردەکارییەکان، زانایان ڕاجیاییان پەیدادەبێ، (**القرطبي**)[1] ئەو ڕایەی خۆی هێناوە، (**إبن عاشور**)یش بۆچوونەکەی وەک هی (**القرطبي**)یەو هەردووکیان لەم بۆ چوونەی پێنجەم دا دەیانهێنم، دەڵێ: (**واعْلَمْ أنَّ أدِلَّةَ لِحاقِ ثَوابِ بَعْضِ الأعْمالِ إلى غَيْرِ مَن عَمِلَها، ثابِتَةٌ عَلى الجُمْلَةِ، وإنَّما تَتَرَدَّدُ الأنْظارُ فـي التَّفْصِيلِ أوِ التَّعْمِيمِ**)[2]، واتە: بەڵگەی ئەوە کە پاداشتی هەندێک لە کردەوەکان دەگات بە جگەلە خۆیان، مادام ئەو کەسەی کردەوەکەی ئەنجامداوە، بیکاتە دیاریی بۆ ئەو کەسە، ئەوە شتێکی چەسپاوە، بەڵام لە وردەکارییەکاندا ڕاجیایی هەیە.

٦- (**الطبري**) لە تەفسیرەکەی خۆیدا[3] دەڵێ: (**رُوِيَ عَنِ ابْنِ عَبّاسٍ** رضي الله عنهما **أنَ هَذِه الآيَةَ مَنْسُوخَةٌ، قَالَ: نَزَل قَوْلُهُ تعالى:** ﴿ وَأَن لَّيْسَ لِلْإِنسَٰنِ إِلَّا مَا سَعَىٰ ﴿٣٩﴾ ﴾، **فَأنْزَل الله بَعْدَ هَذَا:** ﴿ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَٱتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُم بِإِيمَٰنٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ ﴿٢١﴾ ﴾ **الطور، فَأَدْخَلَ اللّهُ الأَبْنَاءَ الْجَنَّةَ بِصَلاَحِ الْآبَاءِ**)، ئیبنو عەبباس رضي الله عنهما (ئەمە وا لەو گێڕدراوەتەوە، ئنجا ئایا ڕاستە یان نا؟ نازانم، گوایە) گوتوویەتی: دوای ئەوەی ئەم ئایەتە هات و دابەزی: ﴿ وَأَن لَّيْسَ لِلْإِنسَٰنِ إِلَّا مَا سَعَىٰ ﴿٣٩﴾ ﴾، خوا ئەم ئایەتەی دابەزاند: ﴿ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَٱتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُم بِإِيمَٰنٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَمَآ أَلَتْنَٰهُم مِّنْ عَمَلِهِم مِّن شَيْءٍ كُلُّ ٱمْرِيِٕۭ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ ﴿٢١﴾ ﴾ **الطور**، ئەوانەی بڕوایان هێناوەو وەچەکەشیان بە ئیمانەوە بە شوێنیان کەوتوون، وەچەکانیان بە وانەوە پەیوەست دەکەین و لە کردەوەی ئەوانیش کەم ناکەینەوە، هەرکەسەو بارمتەی کردەوەی خۆیەتی.

---

(١) ج١٧، ص٩١.

(٢) التحرير والتنوير: ج١١، ص١٣٣.

(٣) جامع البيان: برقم: ٣٢٧٠٢.

ئیبنو عەبباس خوا لە خۆی و باپی ڕازی بێ، دەڵێ: خوا ڕۆڵەکانی بە هۆی چاکی بابەکانەوە خستنە بەهەشتەوەو بەوانیەوە پەیوەست کردن.

ئەوان زاراوەی (**نسخ**)یان بەکارهێناوە بۆ تایبەتکردن (**تخصیص**)، یانی: تەعبیرێک بە گشتیی هاتوە، بەڵام تەعبیرێکی دیکە، چەمکی ئەو تەعبیرە گشتییەی تایبەت کردوە بە هەندێک لە تاکەکانیەوە، یاخود تەعبیرێک بە ڕەهایی هاتوەو تەعبیرێکی دیکە هاتوە، بەنددار (**مُقَیَّد**)ی کردوە بە هەندێک لە تاکەکانیەوە، مەرج نیە (**نسْخ**) مەبەست پێی ئەوە بێ کە حوکمەکەی لابردوە.

هەڵبەتە ئەوە لە حاڵێکدا کە ئەو گێڕدراوەیە لە عەبدوڵڵای کوڕی عەبباسیشەوە (خوا لە خۆی و بابی ڕازی بێ) ڕاست بێ.

کەواتە: بە گشتیی ئەم شەش بۆچوونە هەن، لە بارەی ئەو ئایەتە موبارەکەوە، ئەوە تەوەری یەکەم: مشتومڕو ڕاجیایی زانایان لەو بارەوە.

تەوەری دووەم: بیست بەڵگە لەسەر بەهرەمەند بوونی مرۆڤ لە کردەوەی جگە لە خۆی:

زانایان زۆر بەڵگەیان هێناونەوە، بەڵام من کە تەماشای تەفسیرەکانم کرد، لە هەموویان کۆکەرەوەتر ئەوە بوو کە خاوەنی تەفسیری (**صفوة البیان لمعاني القرآن**)[1] هێناویەتی، ئەویش لە تەفسیری (**العلامة الجمل**)، لە پەراوێزەکەی لەسەر تەفسیری (**الجلالین**)، ئەویش لە ئیبنو تەیمییەوە ڕەحمەتی خوای لێ بێ، نەقڵی دەکات، منیش وێڕای هێنانی ئەو بیست (٢٠) بەڵگەیە، بە پێی پێویست ڕوونکردنەوەی خۆشمیان لەبارەوە دەدەم، ئەوانەیان کە بەپێویستیان بزانم، ئیبنو تەیمییە (**إبن تیمیة**) گوتوویەتی: (**مَنِ اعْتَقَد أنَّ الإنْسَانَ لَا يَنْتَفِعُ إلاَّ بِعَمَلِهِ فَقَدْ خَرَقَ الإجْمَاع، وَذَلِكَ بَاطِلٌ مِنْ وُجُوهٍ**)، واتە: هەر کەسێ بڕوای وابێ: مرۆڤ

---

(١) تألیف: الشیخ حسین محمد مخلوف)، ط٣، ص (٦٧٨ و ٦٧٩).

تەنیا لە کردەوەی خۆی بەهرەمەندە، ئەوە یەکدەنگیی زانایانی دڕیوەو لە یەکدەنگیی زانایان چۆتە دەرێ، ئەوەش پووچ و هەڵەیە لە چەند ڕوویکەوە (بە چەند بەڵگەیەک):

بەڵگەی یەکەم: (**أَحَدُهَا: أَنَّ الإِنْسَان يَنْتَفِعُ بدُعَاء غَيْره، وهو انتِفَاعٌ بعَمَلِ الغَيْر**)، شتێکی سەلمێنراو و مسۆگەرە، کە مرۆڤ لە پاڕانەوەی جگەلە خۆی بەهرەمەندە، ئەوەش بەهرەمەند بوونە لە کردەوەی جگەلە خۆ.

بۆیەش هیچ بەڵگەی نەهێناونەوە، چونکە شتێکی زۆر ئاشکرایە، بۆ وێنە: خوا ﷻ لە سوورەتی (**الحشر**)دا باسی کۆچکەران دەکات، دوای باسی پشتیوانان دەکات، ئنجا دەفەرموێ: ﴿وَٱلَّذِينَ جَآءُو مِنۢ بَعۡدِهِمۡ يَقُولُونَ رَبَّنَا ٱغۡفِرۡ لَنَا وَلِإِخۡوَٰنِنَا ٱلَّذِينَ سَبَقُونَا بِٱلۡإِيمَٰنِ ۝١٠﴾، ئەوانەی لە دوای کۆچکەران و پشتیوانانەوە دێن (کە هەموو مسوڵمانان دەگرێتەوە، تاکو ئاخیر زەمان) دەڵێن: پەروەردگارمان! لە ئێمەو ئەو برایانەمان خۆشبە، کە بە ئیمانەوە پێشمان کەوتوون.

هەروەها هەرکام لە نووح ﷺ و ئیبراهیم ﷺ بۆ بڕواداران بە گشتیی دەپاڕێنەوەو، پێغەمبەری خاتەم ﷺ، بە هەمان شێوەو، مەگەر چۆن ئەگەرنا هەموو پێغەمبەران دوعایان کردوە بۆ بڕواداران بە گشتیی.

بەڵگەی دووەم: (**ثَانِيَهَا: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ يَشْفَعُ لأَهْلِ المُوقِف فِي الحِسَابِ ثُمَّ لأَهْلِ الجَنَّةِ فِي دُخُولِهَا ثم في رفع درجاتهم**)، (شتێکی سەلمێنراوە) کە پێغەمبەر ﷺ بۆ خەڵک کە ڕادەوەستێنرێن، لە ڕۆژی لێپرسینەوەدا، تکا دەکات، تاکو دەست بە لێپرسینەوەو سزا و پاداشت بکرێ و، دوایش تکا دەکات بۆ بەهەشتییان کە بچنە نێو بەهەشتەوەو، دواییش تکا بۆ بەهەشتییان دەکات، تاکو بە هۆی تکا کردنی پێغەمبەرەوە ﷺ پلەیان بەرزتر بێتەوە.

ئەمیش لە فەرموودە ڕاستەکاندا کە بوخاریی و موسلیم هێناویانن، هاتوەو تەنانەت هەندێکیان ئەو ئایەتە موبارەکەی دەفەرموێ: ﴿أَن يَبۡعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا

مَحۡمُودٗا ﴿٧٩﴾ ﴾الإسراء، بەوە تەفسیر دەکەن و ئێمەش لە دوعای دوای بانگ دا دەڵێین: (وَابْعَثه مَقَامَاً مَحْمُوداً الذِي وَعَدته)، خوایە! ئەو پێگە تێدا ستاییشکراوەی گفتت پێیداوە، پێیبدە. (المقام المحمود) واتە: ئەو پێگەیەو پلەیەی پێغەمبەر ﷺ کە ستایشکراوەو هەموو مرۆڤایەتیی ستایشی دەکات، چونکە کارێک دەکات هەموو مرۆڤایەتیی لێی بەهرەمەند دەبێ، ئەویش ئەوەیە کە لە ڕۆژی کۆکرانەوەو بۆ لێپرسرانەوەدا، تکا دەکات دەست بکرێ بە لێپرسینەوەو، هەر کەسەو بە شوێنی خۆی بگات.

بەڵگەی سێیەم: (**ثَالِثُهَا: أنه ﷺ يشفع لأهل الكبائر في الخروج من النار، وهذا انتفاع بسعي الغير**)، کە پێغەمبەر ﷺ تکا دەکات بۆ خاوەنی گوناهە گەورەکان، تاکو لە ئاگر بێنە دەرێ و، ئەوەش بەهرەمەند بوونە لە کۆشش و کاری جگەلە خۆ.

ئەویش پێغەمبەری خوا ﷺ لە چەند فەرموودەیەک دا فەرموویەتی: هەرکەس ئەهلی ئیمان بێ، بەڵام گوناهبار بێ و، شایستەی سزادران بێ، دەسووتێنرێ و سزا دەدرێ، بەڵام دوایی پێغەمبەری خوا ﷺ تکایان بۆ دەکات و دەربازیان دەبێ.

بەڵگەی چوارەم: (**رابعها: أن الملائكة يستغفرون ويدعون لمن في الأرض، وذلك منفعة بعمل الغير**)، بێگومان فریشتەکانیش دەپاڕێنەوەو داوای لێبوردن دەکەن، بۆ ئەو خەڵکەی لەسەر زەوین و، ئەوەش بێگومان سوودمەند بوونە بەهۆی کردەوەی جگەلە خۆوە.

خوای پەروەردگار لە سوورەتی (**غافر**)دا، دەفەرموێ: ﴿ٱلَّذِينَ يَحۡمِلُونَ ٱلۡعَرۡشَ وَمَنۡ حَوۡلَهُۥ يُسَبِّحُونَ بِحَمۡدِ رَبِّهِمۡ وَيُؤۡمِنُونَ بِهِۦ وَيَسۡتَغۡفِرُونَ لِلَّذِينَ ءَامَنُواْ ﴿٧﴾﴾، داوای لێبوردن (لە خوا) دەکەن بۆ بڕواداران، هەروەها لە سوورەتی (**الشورى**)شدا، هاتووە کە فریشتەکان داوای لێبوردن دەکەن بۆ خەڵکی سەر زەوی: ﴿وَيَسۡتَغۡفِرُونَ لِمَن فِي ٱلۡأَرۡضِ ﴿٥﴾﴾.

بەڵگەی پێنجەم: (**خامسها: أن الله تعالى يخرج من النار من لم يعمل خيراً قط «أي: من المؤمنين» بمحض رحمته، وهذا انتفاع بغير عملهم**)، {ئەمەش لە فەرمووده

صەحیحەکانـدا هاتـوە} کە خوا ﷽ کەسانێک لە بڕواداران لە ئاگری دۆزەخ دەردێنـێ، هەرگیـز چاکەیەکیـان نەکـردوە، تەنیـا بـە ڕەحمـەتی خـوای و، ئـەوەش بەهرەمەنـد بـوونی بڕوادارانـە، لـە کـردەوەی جگەلـە خۆیـان.

بەڵگـەی شەشـەم: (سادسـها: **أن أولاد المؤمنين يدخلـون الجنـة بعمـل آبائهـم، وذلـك انتفـاع بمحض عمـل الغير**)، ئەوەیـە کـە ڕۆڵـەکانی بـڕواداران دەچنـە بەهەشـتەوە، بـە هـۆی کـردەوەی بـاب و دایکیانـەوەو بەهرەمەندبوونـە لـە کـردەوەی جگەلـە خـۆ. وەک لـە سـوورەتی (**الطـور**)دا خـوا دەفەرمـوێ: ﴿ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَٱتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُم بِإِيمَٰنٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ ﴿٢١﴾ ﴾، کـە پێشـتر مانامـان کـردوە.

بەڵگـەی حەوتـەم: (سـابعها: **قَـالَ اللـه تَعَـالَى في قصـة الغلامـين اليتيمـين:** ﴿ وَكَانَ أَبُوهُمَا صَٰلِحًا ﴿٨٢﴾ ﴾**الكهـف، فانتفعـا بصـلاح أبيهـما، وليـس مـن سـعيهما**)، خـوای بـەرز لـە بەسـەرهاتی دوو منداڵـە هەتیوەکـەدا دەفەرمـوێ: ﴿ وَكَانَ أَبُوهُمَا صَٰلِحًا ﴾ الکهـف، بابیـان مرۆڤێکـی بـاش بـوو، ئەوانیـش بەهرەیـان وەرگـرت لـە چاکیـی بابیـان و چاکیـی بابیشـیان کـردو کۆشـشی خۆیـان نیـە.

بەڵگـەی هەشـتەم: (ثامنهـا: **أَنَّ المَيِّـتَ يَنْتَفِـعُ بِالصَّدَّقَـة عَنْـهُ، وَبِالْعِتْـقِ، بِنَـصِ السُّـنَةِ وَالإِجْـمَاعِ، وَهُـوَ مِـنْ عَمَـلِ الغَـيْرِ**)، مـردوو بەهرەمەنـد دەبـێ لـەوە کـە خێـرو چاکـەی بـۆ بکـرێ، هەروەهـا کـە کۆیلـەی بـۆ ئـازاد بکـرێ {کاتی خـۆی کۆیلـە هەبـوون} ئەمـە هـەم بـە دەقـی سـوننەت و، هـەم بـە یەکدەنگیـی زانایـان و، ئـەو دووانـەش کـردەوەی جگەلـە کـردەوەی مردووەکـەن.

بەڵگـەی نۆیـەم: (تاسـعها: **أَنَّ الحَـجَّ المَفْـرُوض يَسْـقُطُ عَـنِ المَيِّـتِ، بِحَـجِ وَلِيِّـه بِنَـصِّ السُّـنَة، وهـو انْتِفَـاع بعَمَـلِ الغَـيْرِ**)، حەجـی فـەرز لەسـەر مـردوو لادەچـێ، ئەگـەر سەرپەرشـتیارەکەی حەجـی بـۆ بـکات، ئەمیـش بـە دەقـی سـوننەت هاتـوەو، ئـەوەش هـەر بەهرەمەنـد بوونـە لـە کـردەوەی جگەلـە خـۆ.

بەڵگەی دەیەم: (**عاشرها: أنَّ الحَجَّ المَنْذُور أو الصَوْمَ المَنْذُورَ، يَسْقُطُ عَنِ المَيِّتِ بِعَمَلِ غَيْرِهِ، وهو انْتِفَاع بعَمَلِ الغَيْرِ**)، حەجێک کە لە خۆگیرابێ (نەزر کرابێ)و ڕۆژووێک لە خۆ گیرا بێ، لەسەر مردوو لا دەچێ، ئەگەر جگەلە خۆی بۆی بکات، {ئەمەش بە دەقی سوننەت} ئەوەش هەر بەهرەمەند بوونە لە کردەوەی جگەلە خۆ.

بەڵگەی یازدەیەم: (**حادي عشرها: المَدِيْنُ قَدْ امْتَنَعَ ﷺ مِنَ الصَّلَاةِ عَلَيْهِ حَتَّى قَضَى دَيْنَهُ أبُو قَتَادَة، وَقَضَى دَيْنَ الآخَرِ عَلي بن أبِي طَالِب، وَانْتَفَع بِصَلَاة النَّبِي ﷺ وَهُوَ مِنَ عَمَلِ الغَيْرِ**)، بابایەکی قەرزدار هەبوو پێغەمبەر ﷺ نوێژی لەسەر نەکرد، تاکو قەتادە قەرزەکەی بۆ دایەوەو، یەکێکی دیکەش عەلی کوڕی ئەبی تاڵیب قەرزەکەی بۆ دایەوە خوا لە قەتادە و عەلی کوڕی ئەبی تاڵیب ڕازی بێ، پێغەمبەریش ﷺ دوای ئەوەی قەرزەکانیان بۆ درانەوە، نوێژی لەسەر کردن و، مسۆگەریش کە پێغەمبەری خوا ﷺ نوێژی لەسەر کردوون بە هرەمەند بوون و نوێژ لە سەر کردنەکەش کردەوەی یەکێکی دیکەیە.

بەڵگەی دوازدەیەم: (**ثاني عشرها: أنَّ النَّبِي ﷺ قال لِمَن صَلَّى وَحْدَهُ: «ألَا رَجُلٌ يَتَصَّدَقُ عَلَى هَذَا فَيُصَلِّي مَعَهُ» فَقَدْ حَصَلَ لَهُ فَضْلُ الجَمَاعَةِ بِفِعْلِ الغَيْرِ**)، پێغەمبەر ﷺ یەکێک بە تەنیا نوێژی دەکرد، فەرمووی: ئەرێ پیاوێک نیە، چاکەیەک لەگەڵ ئەمەدا بکات {خێرێکی پێ ببەخشێ و نوێژی لەگەڵدا بکات، بۆ ئەوەی نوێژەکەی ببێتە نوێژی بە کۆمەڵ} ئیدی کەسێک چوو نوێژی لەگەڵدا کرد کەواتە: خێر و پاداشتی نوێژی بە کۆمەڵی دەست کەوت، بە هۆی کردەوەی جگەلە خۆیەوە.

بەڵگەی سێزدەیەم: (**ثالث عشرها: أن الإنسان تبرأ ذِمَّتُهُ من ديون الغير، إذا قضاها عنه قاض، وذلك انتفاع بعمل الغير**)، مرۆڤ ئۆباڵی خاڵیی دەبێ، (واتە: قەرزی خەڵکی لەسەر نامێنێ)، ئەگەر قازیی و دادوەر لە جیاتی ئەو قەرزەکان بداتەوە، ئەوەش بەهرەمەند بوونە لە کردەوەی جگەلە خۆی.

بەڵگەی چواردەم: (رابع عشرها: أن من عليه تبعات ومظالم، إذا حلّل منها، سقطت عنه، وهذا انتفاع بعمل الغير)، هەر کەسێک مافی کەسێکی لەسەر بێ، {بۆ وێنە: ستەمی لە کەسێک کرد بێ} هەرکات لێی ئازاد کرا لێی بووردرا، ئەو هەقانەی لەسەر لادەچن، ئەویش دیسان بەهرەمەند بوونە لە کردەوەی جگەلە خۆی.

بەڵگەی پازدەیەم: (خامس عشرها: أن الجار الصالح ينفع في المحيا وفي الممات «كما جاء في الأثر»، وهذا انتفاع بعمل الغير)، دراوسێی باش لە ژیان دا و لە دوای مردنیش، سوود دەگەیەنێ، وەک لە شوێنەواردا هاتووەو، ئەوەش بەهرەمەند بوونە لە کردەوەی جگەلە خۆی.

بەڵگەی شازدەیەم: (سادس عشرها: أنَّ جَلِيْسَ أهل الذكر يُرْحَمُ بهم، وهو لم يكن معهم، ولم يجلس لذلك، بل لحاجة عَرَضَتْ له، والأعمال بالنِّيات، فقد انتفع بعمل غيره)، کەسێک لەگەڵ کەسانێک دانیشتبێ یادی خوا بکەن، لەگەڵ ئەواندا بەزەیی لەگەڵ دەنوێنرێ، لەگەڵ ئەوەشدا یەکێک نەبووە لە وان و، بۆئەوەش نەچووە لەگەڵیاندا دابنیشێ [یادی خوا بکات، وەک لە فەرموودەی پێغەمبەردا هاتوە، بەڵکو ئیشێکی هەبووەو بەڵام ڕێی کەوتوەتە ئەو مەجلیسە} هەرچەندە کردەوەش بە نیەتە، کەچی بەهۆی کردەوەی ئەوانەوە کە یادی خوایان کردوە، ئەویش بەهرەمەند بووە.

بەڵگەی حەڤدەم: (سابع عشرها: الصلاة على الميت، والدعاء له في الصلاة، انتفاع للميت بصلاة الحي عليه، وهو عمل غيره)، نوێژکردن لەسەر مردوو و بۆ پاڕانەوەی لە نوێژدا، ئەوەش دیسان بەهرەمەند بوونی مردوویە لە نوێژی زیندوو لەسەری و نوێژی مردوو لەسەر مردووەکەش، کردەوەی جگەلە مردووەکەیە، کەچی لێشی بەهرەمەند بووە.

بەڵگەی هەژدەیەم: (ثامن عشرها: أن الجمعة تحصل باجتماع العدد، وكذا الجماعة بكثرة العدد، وهو انتفاع للبعض بالبعض)، نوێژی جومعە بە هۆی

کۆبوونـەوەی ژمارەیـەک خەڵـک پێـک دێ، {لـە دوو و سـێ و چـوارەوە تاکـو چـل و زیاتـر ڕۆیشـتوون} هەروەهـا نوێـژی کۆمەڵـیش لـە ژمارەیـەک پێـک دێ، کـە ئەویـش بریتیـە لـە بەهرەمەنـد بـوونی هەندێکیـان لـە هەندێکیـان.

ئەگـەر هەموویـان پێکـەوە کۆنەبنـەوەو نوێـژە بـە کۆمەڵەکەیان و نوێـژەی جومعە کەیـان بـۆ ناکـرێ و، خێـری نوێـژی بـە کۆمـەڵ و جومعەیـان، دەسـت ناکەوێ.

بەڵگـەی نۆزدەیـەم: (تاسـع عشرهـا: أنَّ الله تَعَالَى قَـالَ لِنَبِيِّـه ﷺ: ﴿ وَمَا كَانَ ٱللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنتَ فِيهِمْ ﴿٣٣﴾ ﴾، وَقَـال: ﴿ وَلَوْلَا رِجَالٌ مُّؤْمِنُونَ وَنِسَآءٌ مُّؤْمِنَٰتٌ لَّمْ تَعْلَمُوهُمْ أَن تَطَـُٔوهُمْ فَتُصِيبَكُم مِّنْهُم مَّعَرَّةٌۢ بِغَيْرِ عِلْمٍۖ لِّيُدْخِلَ ٱللَّهُ فِى رَحْمَتِهِۦ مَن يَشَآءُ ﴿٢٥﴾ ﴾، فَقَـدْ رَفَـعَ اللـه تَعَـالَى العَـذَاب عَـنْ بَعْـضِ النَّـاسِ بِسَـبَبِ بَعْـض، وَذَلِـكَ انْتِفَـاع بَعَمَـلِ غَـيْرِه)، خـوای بـەرز بـە پێغەمبەرەکـەی خـۆی ﷺ فەرمـووە: ﴿ وَمَا كَانَ ٱللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنتَ فِيهِمْ ﴿٣٣﴾ ﴾، خـوا خەڵکـی کۆمەڵگایەکـەت هەتـا تـۆ لـە نێویـان دابـی، سـزایان نـادات، هەروەهـا خـوای بـەرز فەرموویـەتی: ئەگـەر پیاوانێکـی بڕوادارو ئافرەتانێکـی بڕوادار نەبوونایـە، کـە ئێـوە نەتاندەزانیـن، نەبـادا زەبریـان لێبـدەن و بەهـۆی وانەوە عەیبـەو ئازارێکتـان پـێ بـگات...

یانـی: لەبـەر ئـەوە نەبووایـە، خـوا ڕووداوی حودەیبییـەی بـە جۆرێکـی دیکـە دەهێنایـە پێـش، کـە صوڵـح نەبـێ و بەشـەڕ بچنـە نێـو مەککـەوە، بـەڵام لەبـەر ئـەوە پیاوانێکـی ئیمانـدار ئافرەتانێکـی ئیمانـدار لـە مەککـەدا هەبـوون، ئێـوەش نەتاندەزانی و لەبـەر دەسـت و پێیانـدا دەچـوون و دەفەوتـان، لەبـەر ئـەوان خـوای میهرەبـان، صوڵحـی حودەیبییـەی هێنایـە پێـش.

کەواتـــە:

أ- ئـەوە کـە هەتـا پێغەمبـەری خـوا ﷺ لـە نێـو خەڵکەکـەدا بـێ، خوا سـزایان نـادات، مانـای وایـە بەهرەیـان وەرگرتـوە لـە بـوونی پێغەمبـەر ﷺ کـە کـردەوەی جگەلـە خۆیانـە.

ب- هاوه‌ڵانێ که‌ له‌ خزمه‌ت پێغه‌مبه‌ر ﷺدا بوون، به‌هره‌مه‌ند بوون، که‌ شه‌ڕیان بۆ نه‌یه‌ته‌ پێش، به‌ هۆی ئه‌و پیاوو ئافره‌ته‌ بڕوادارانه‌وه‌ که‌ له‌و کاته‌دا له‌ شاری مه‌ککه‌دا بوون، بۆ ئه‌وه‌ی له‌به‌ر ده‌ست و پێیاندا نه‌چن.

به‌ڵگه‌ی بیسته‌م و کۆتایی: (**أَنَّ صَدَقَة الفِطْر تَجب على الصغير وغيره ممن يَمُونه الرجل، فإنه ينتفع بذلك من يُخرِج عنه ، ولا سعي له فيها**)، سه‌رفتره‌ له‌سه‌ر بچووک و له‌سه‌ر جگه‌له‌ بچووکیش {ئه‌گه‌ر شێت بێ و، گێل و نه‌خۆش بێ] مادام له‌وانه‌ بێ که‌ پیاو ده‌یانژیه‌نێ و مشووریان لێ ده‌خوات، ئنجا ئه‌و که‌سه‌ی زه‌کاته‌که‌ی له‌ جیاتی ده‌درێ، به‌هره‌مه‌ند بووه‌، بێ ئه‌وه‌ی بۆ خۆشی ڕۆڵی تێدا گێڕابێ و کۆششی بۆ کردبێ!

دوایی ئیبنو ته‌یمییه‌ ده‌ڵێ: (**وَمَنْ تَأَمَّلَ العِلْمَ، وَجَدَ انْتِفَاعِ الإِنْسَانِ بِمَا لَمْ يَعْمَلْهُ مَا لاَ يَكَادُ يُحْصَى، فَكَيْفَ يَجُوزُ أَنَ تُتَأَوَّل الآيَةُ الكَرِيمَةُ، عَلَى خِلاَفِ صَرِيْح الكِتَابِ وَالسُّنَّة، وَإِجْمَاعِ الأُمَّةَ؟!**) واته‌: هه‌ر که‌سێک سه‌رنجی زانیاریی بدات، (واته‌: زانیاریی شه‌رعیی) ده‌بینێ: هێنده‌ حاڵه‌ت هه‌ن، له‌وباره‌وه‌ که‌ مرۆڤ له‌ کرده‌وه‌ی جگه‌له‌ خۆی به‌هره‌مه‌ند ده‌بێ، که‌ نایه‌نه‌ ژماردن، ئنجا چۆن ده‌بێ ئایه‌ته‌که‌ به‌ جۆرێ مانا بکرێ، که‌ پێچه‌وانه‌ی ده‌لاله‌تی ڕاشکاوی قورئان و سوننه‌تی پێغه‌مبه‌ر بێ ﷺ و، پێچه‌وانه‌ی یه‌کده‌نگیی و یه‌کڕایی تێکڕای زانایانی ئیسلام بێ؟!

واته‌: ئه‌و ئایه‌ته‌ ده‌بێ به‌ جۆرێکی دیکه‌ مانا بکرێ، که‌ له‌گه‌ڵ ئه‌و بیست به‌ڵگه‌یه‌و، زیاتریش له‌و بیست به‌ڵگه‌یه‌دا، تێکنه‌گیرێ، هه‌موو ئه‌وانه‌ی یان له‌ قورئاندا هاتوون، یان له‌ سوننه‌تی پێغه‌مبه‌ردا ﷺ و، ژماره‌یه‌کیشیان یه‌کده‌نگیی زانایانن، که‌ مرۆڤ له‌ کرده‌وه‌ی جگه‌له‌ خۆی به‌هره‌مه‌ند ده‌بێ.

که‌واته‌: که‌ خوا ده‌فه‌رموێ: ﴿ وَأَن لَّيْسَ لِلْإِنسَٰنِ إِلَّا مَا سَعَىٰ ﴿٣٩﴾ ﴾، مانای وانیه‌ که‌ مرۆڤ له‌ کرده‌وه‌ی جگه‌له‌ خۆی به‌ هیچ جۆرێک به‌هره‌مه‌ند نابێ، به‌ڵکو

ئـەوە مانایەکـی دیکـەی هەیـە، کـە پێشـتر شـتێکمان لـێ گـوت: بـەڵام لـە تـەوەری سـێیەمدا زیاتـر تیشـک دەخەینـە سـەر ئـەو ڕایـە، کـە چـۆن ئـەو ئایەتـە موبارەکـە لەگـەڵ ئـەو بیسـت (٢٠) بەڵگەیـەدا کـە هێنامانـەوەو هەموویـان بەڵگـەن لەسـەر ئـەوە کـە مـرۆڤ لـە کـردەوەی جگەلـە خـۆی بەهرەمەنـد دەبـێ، ئـەو ئایەتـە موبارەکـە چـۆن واتایەکـەی لەگـەڵ ئـەوەدا دەگونجـێ؟

تەوەری سێیەم: چۆنیەتیی تەئویلکردن و گونجاندنی ئایەتی ژمارە (٣٩)ی سـوورەتی (النجم)، لەگەڵ: بە هرەمـەند بوونی مـرۆڤ لە کردەوەی جگە لە خۆی دا:

ئـەو دوو ئایەتـە موبارەکـە: ﴿ وَأَن لَّيْسَ لِلْإِنسَٰنِ إِلَّا مَا سَعَىٰ ﴿٣٩﴾ وَأَنَّ سَعْيَهُۥ سَوْفَ يُرَىٰ ﴿٤٠﴾ ﴾، زانایـان هەوڵیانـداوە بـە چەنـد جۆرێـک واتایـان بکـەن، بـۆ ئـەوەی لەگـەڵ ئـەو ڕاسـتییانەی دیکـەدا، کـە دەقـەکانی دیکـە گرتوویاننـە خۆیـان، تێـک نەگیرێـن، بەدڵنیاییـش یەکێـک لـە نیشـانە هـەرە دیـارەکانی فەرمایشـتی خـوا، ئەوەیـە کـە ئایەتەکانـی ناکۆکیـی و دژیەکیـی (تناقض)و تێکگیرانیـان لـە نێـوان دا نیـە، وەک دەفەرمـوێ: ﴿ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِندِ غَيْرِ ٱللَّهِ لَوَجَدُوا۟ فِيهِ ٱخْتِلَٰفًا كَثِيرًا ﴿٨٢﴾ ﴾ النساء، ئەگـەر ئـەم (قورئـان)ە لـە لایـەن جگـە لـە خـواوە بووایـە، تێکگیـرانی زۆریـان تێـدا دەدی.

دوای سـەرنجدانم لـە قسـەو بیـروڕای زانایـان لەوبـارەوە، سـەرەنجام سـەرجەم شـەش جـۆرە بۆچوونـم کەوتنـە بەرچـاو:

بۆچوونی یەکەم:

(القرطبـي) دەڵـێ: (قُلْـتُ: وَيَحْتَمِـلُ أَنْ يَكُـونَ قَوْلُـهُ: ﴿ وَأَن لَّيْسَ لِلْإِنسَٰنِ إِلَّا مَا سَعَىٰ ﴿٣٩﴾ ﴾، خَاصّاً فِي السَّيِّئَةِ، بِدَلِيلِ مَا فِي صَحِيحِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه، عَنْ النَّبِي ﷺ قَـالَ: قَـالَ اللَّـهُ عَـزَّ وَجَـلَّ: إِذَا هَـمَّ عَبْـدِي بِحَسَـنَةٍ وَلَـمْ يَعْمَلْهَـا، كَتَبْتُهَـا لَـهُ حَسَـنَةً، فَإِنْ عَمِلَهَـا، كَتَبْتُهَـا لَـهُ عَـشْرَ حَسَـنَاتٍ إِلَى سَـبْعِمِائَةِ ضِعْـفٍ، وَإِذَا هَـمَّ بِسَـيِّئَةٍ، وَلَـمْ يَعْمَلْهَـا لَـمْ

أَكْتُبْهَا عَلَيْهِ، فَإِنْ عَمِلَهَا كَتَبْتُهَا سَيِّئَةً وَاحِدَةً} (أخرجه البخاري: ٧٠٦٢، ومسلم: ١٢٨، والترمذي: ٣٠٧٣، وقال: حسن صحيح، وابن حبان: ٣٨٠).

واتە: دەڵێم: دەگونجێ مەبەست لە فەرمایشتی خوا کە دەفەرمویّ: ﴿ وَأَن لَّيْسَ لِلْإِنسَٰنِ إِلَّا مَا سَعَىٰ ﴿٣٩﴾ ﴾، مرۆڤ تەنیا ئەوەی هەوڵی بۆ دەدات، لێی بەهرەمەندە، تایبەت بێ بە خراپەوە، کە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: خوا (عزوجل) فەرموویەتی: ئەگەر بەندەکەم، ویستی چاکەیەک بکات، بەڵام نەیکرد، چاکەیەکی بۆ دەنووسم و ئەگەر چاکەکەی کرد، یەک بە دە (١٠/١) بۆی دەنووسم، تاکو حەوتسەدیش (٧٠٠) دەڕوات {بەپێی بەهێزیی نیازو مەبەستەکەی} و، ئەگەر ویستی خراپەیەک بکات و بە دڵی داهات، بەڵام نەیکرد، بۆی نانووسم، بەڵام ئەگەر خراپەکەی کرد، یەک خراپەی بۆ دەنووسم.

(القرطبي) وای لێکداوەتەوە کە لێرەدا تەنیا مەبەست پێی خراپەیەو، مرۆڤ تەنیا ئەوەی ئەنجامی دەدات، لە خراپە، لەسەری دەنووسرێ، بەڵام لە خراپەی جگە لە خۆی بۆ نایەت، بەڵام من بۆچوونەکەیم پێ بێهێزە، چونکە خوای دادگەر دەفەرمویّ: ﴿ وَأَن لَّيْسَ لِلْإِنسَٰنِ إِلَّا مَا سَعَىٰ ﴿٣٩﴾ ﴾، (ل)یش بۆ خاوەندارێتیی (**تمليك**)ەو، ئەویش بە زۆریی بۆ شتی باشە، ئنجا خوا نەیفەرمووە: **(وأن لَيسْ عَلَى الإنْسَانِ إلاَّ مَا سَعَى)**. هیچ شتێک (لە تاوان) لە سەر مرۆڤ نیە، مەگەر ئەوەی هەوڵی بۆدابێ.

بۆچوونی دووەم:

(وَقَالَ أَبُو بَكْرٍ الْوَرَّاقُ: ﴿ إِلَّا مَا سَعَىٰ ﴿٣٩﴾ ﴾، إِلَّا مَا نَوَى، بَيَانُهُ قَوْلُهُ ﷺ: يُبْعَثُ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى نِيَّاتِهِمْ) (أخرجه أحمد: ٩٠٧٩، وابن ماجه: ٤٢٢٩، وأبو يعلى: ٦٢٤٧، وصحّحه الألباني في صحيح الجامع: ٨٠١٤).

واتە: ئەبوو بەکری وەڕراق (کە یەکێکە لە زانایان) گوتوویەتی: ﴿ إِلَّا مَا سَعَىٰ ﴿٣٩﴾ ﴾، یانی: (إِلَّا مَا نَوَى)، مەگەر ئەوەی نیەتی لێ هێناوە، واتە: بۆ مرۆڤ هیچ

بەهـرە وەرگرتنێـک نیـە، مەگـەر نیـەتی لـێ هینابـێ (نیـەتی لـەو کردەوەیـە هینابـێ) ئەویـش ئـەو فەرمایشـتەی پێغەمبـەر ﷺ ڕوونی دەکاتـەوە کـە دەفەرمـوێ: لە ڕۆژی قیامەتـدا، خەڵـک بەپێـی نیـازو مەبەسـتیان زینـدوو دەکرێنـەوە.

کەواتـە: کردەوەیـەک کـە مـرۆڤ نیـەتی لـێ نەهێنابـێ، بـۆی نابـێ، ئەگەرنـا بـاسی ئـەوە نـاکات کـە لـە کـردەوەی جگـە لـە خـۆی بـە هرەمەنـد نابـێ کـە بیکاتـە دیاریـی، بەڵکـو خـۆی تەنیـا لـەو کردەوانـەی بەهرەمەنـد دەبـێ (لـە کـردەوە چاکـەکانی) کـە نیـەتی لـێ هێنابـێ و، نیـازو مەبەسـتی بووبـێ، ئـەو کـردەوە چاکـە ئەنجـام بـدات بـۆ خـوا، بـەڵام ئەگـەر بەڵگـەی بـەو فەرمایشـتەی پێغەمبـەر هێنابایـەوە، باشـتر بـوو، کـە دەفەرمـوێ: {**إِنَّمَـا الأَعْـمَالُ بِالنِّيَّـاتِ، وَإِنَّمَـا لِـكُلِّ امْـرِئٍ مَـا نَـوَى**} (**أخرجـه البخـاري: ١**)، کـردەوەکان، {واتـە: کـردەوە باشـەکان} بـە پێـی نیـازو مەبەسـتەکانن، بۆ هـەر مرۆڤێک، بـە پێـی ئـەوە کـە نیـازو مەبەسـتی لـە دڵـدا بـووە، کردەوەکـەی بـۆ حیسـاب دەکـرێ.

خـاوەنی: (**صفـوة البيـان لمعـاني القـرآن**)، (**الشـيخ حسـين محمـد مخلـوف**)، لـە تەفسیرەکەیدا[1] ئـەو چـوار ڕای دیکـە دێنـێ، وەک تەئویل کـردن و، مانـا لێکدانەوەی ئـەو ئایەتـە موبارەکـە، بـە جۆرێـک کـە لەگـەڵ ئایـەت و فەرمایشـتەکان و بەڵگـەکان دا، کـە خسـتماننە ڕوو، تێکنەگیـرێ.

بۆچوونی سێیەم:

(**إِنَّ الآيَـة عَامَّـةٌ خُصِّصَـتْ بِأُمُـوْرٍ كَثِـيرَةٍ مِـمَّا ذُكِـر**)، ئایەتەکـە گشـتییە، بـەڵام تایبـەت کـراوە بـە زۆر شـت کـە باسـکران، واتـە: ئایەتەکە بـە گشـتیی وایفەرمووە، بـەڵام وەک بنچینەیـەک هەیـە، دەڵـێ: (**مَـا مِـنْ عَـامٍ إِلاَّ وَقَـدْ خُصِّـصَ**)، هیـچ حوکمێکـی گشـتیی نیـە، مەگـەر تایبـەت کـراوە، ئنجـا ئـەو ئایەتـە کـە دەفەرمـوێ: ﴿ وَأَن لَّيْسَ لِلْإِنسَٰنِ إِلَّا مَا سَعَىٰ ﴿٣٩﴾ ﴾، ئەمـە گشـتییە، بـەڵام بـەو ئایەتانـەی دیکـەو بـەو فەرمایشـتانەی پێغەمبـەر ﷺ مانایەکـەی تایبـەت کـراوە، واتـە: تایبەت کـراوە بە ئـەوەوە کە مرۆڤ بەهرەمەنـد نابـێ، مەگـەر لـە کـردەوەی خـۆی، جگـە لـە کـردەوەی کەسـانێک کـە

(١) ص٦٧٩.

هاوکاریی دەکەن و پێشکەشی دەکەن و بۆی دەنێرن، پاڕانەوەیە، حەج بۆ کردنە، ڕۆژوو بۆ گرتنە، قەرز بۆ دانەوەیە ...هتد.

بۆچوونی چوارەم:

دەڵێ: (**إنَّهَا مَخْصُوصَةٌ بِقَوْمِ مُوسَى وَإبْرَاهِيْم لأنَّهَا حِكَايَة عمَّا فـي صُحُفِهما، أمَّا هَـذِهِ الأمَّةُ فَلَهَا مَا سَعَتِ هِيَ، وَمَا سَعَى لَهَا غَيْرُهَا، بِدَلِيْل مَا ذُكِرَ، وَبِدَلِيْلِ قَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ ﴿٢١﴾﴾الطور، حَيْثُ أدْخَلَ الأبْنَاء الجَنَّةَ بِصَلاَحِ آبَائِهِمْ**) پێشتریش ئەم ڕایەمان هینا، کە ئەم ئایەتە مووبارەکە تایبەتە بە گەلی مووساو ئیبراهیمەوە واتە: بە زاراوەی زانایانی (**أصول الفقه**)، لە بازنەی بەرنامەی پێش خۆمان (**شرع من قبلنا**) دایە، چونکە ئایەتەکە باسی ئەوە دەکات کە لە صوحوفی مووساو ئیبراهیمدا هاتوە {لە پەڕەکانی ئەواندا} بەڵام ئۆممەتی پێغەمبەری خاتەم ﷺ هەم ئەوەی بۆ خۆی کۆششی بۆ دەکات، لێی بەهرەمەندەو، هەم ئەوەش کە جگە لە خۆی کۆششی بۆ دەکات، مادام بیداتێ و پێشکەشی بکات، هەر لێی بەهرەمەندە، بە بەڵگەی ئەوە کە باسمان کردو، بە بەڵگەی قسەی خوای بەرزیش کە دەفەرموێ: ﴿أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ ﴿٢١﴾﴾**الطور**، وەچەکانیانمان بەوان گەیاند، کە ڕۆڵەکان خوا دەیانخاتە بەهەشتەوە، بە هۆی چاکیی دایک و باببانەوە.

بەڵام بە مەرجێک ئەوانیش بڕوادار بن، کەواتە پەیوەستکردنیان بە باب و دایکیانەوە چۆنە؟ یانی: با ئەوان پلەشیان نزمتر بێ، لە بەهەشتدا، خوا دەیانگەیەنێ بە پلە بەرزەکانی لای باب و دایکیان.

بۆچوونی پێنجەم:

(**إنَّ سَعِي غَيْرِهِ لَمَا لَمْ يَنْفَعْهُ، إلاَّ مَبْنِيّاً عَلَى سَعِي نَفْسِهِ، وَهُوَ كَونِهِ مُؤْمِناً، كَانَ كأنَهُ سَعِيُ نَفْسِهِ**)، هەوڵدان و کۆششی جگە لە خۆی، مادام سوودی پێ ناگەیەنێ، مەگەر بینا لەسەر کۆششەکەی خۆی، کە بریتیە لەوەی بڕوادار بێ، کەواتە: وەک

کۆششەکەی خۆی بێ، وایە، واتە: کەسێک بڕوادار نەبێ لە کردەوەی جگە لە خۆی بەهرەمەند نابێ، ئنجا بڕوا هێنانەکەش کردەوەی خۆیەتی، کەواتە: بەهۆی کردەوەی خۆیەوەیە، کە بڕوا هێنانە، لە کردەوەی جگە لە خۆی لە بڕوادارانی دیکە، کە بۆی بە دیاریی دەنێرن و پێشکەشی دەکەن و هاوکاریی دەکەن، بەهرەمەند دەبێ، کەواتە: وەک تەنیا لە کردەوەی خۆی بەهرەمەند بووبێ.

بۆچوونی شەشەم:

(إنَّ المُرَادَ بِالإنْسَانِ: الكَافِرُ، وَالمَعْنَى: أنَّهُ لَيْسَ لَهُ مِنَ الجَزَاءِ إلّا مَا عَمِلَ هُوَ، وَهَذَا هُوَ العَدْلُ، وَأمّا مِنْ بَابِ الفَضْلِ، فَجائِزٌ أنْ يَزِيْدَهُ الله مِنْ فَضْلِهِ مَا يَشَاء، وفِي الحَدِيْث الصَّحِيْح: إذَا مَاتَ الإنْسَانُ انْقَطَعَ عَمَلُهُ إلاّ مِنْ ثلاَثَةٍ: صَدَقَةٍ جَارِيَةٍ، أَوْ عِلْمٍ يُنْتَفَعُ بِهِ، أَوْ وَلَدٍ صَالِحٍ يَدْعُو لَهُ، أخرجه: البخاري، وَهَذَا كُلُه تَفَضُّلٌ مِنْهُ تَعَالَى، كَمَا أن تَضْعِيْفَ الحَسَنَات فَضْلٌ مِنْهُ تَعَالَى).

واتە: مەبەست لە ئینسان، ئینسانی بێبڕوایەو، مەبەست ئەوەیە کە تەنیا بەوەی کردوویەتی پاداشت دەدرێتەوە، ئەوەش دادگەرییە، هەروەک تەنیا لەسەر ئەوەی لە خراپە، کردوویەتی، سزا دەدرێ، ئەوەش وەک دادگەریی مامەڵەی خوا لەگەڵ نامسوڵماناندا، کە خوا ﷻ بە دادگەریی مامەڵەیان لەگەڵدا دەکات، نەک بە بەخشش و چاکەکاریی، بەڵام لەگەڵ بڕواداران دا، خوا بە چاکەکاریی و بەخشش مامەڵە دەکات، بۆیە لەلای خوا ئاسانە لە بەخششی خۆی بۆ هەر کەسێ بیەوێ، زیاد بکات {بە هۆی مسوڵمانانەوە کە دوعای بۆ دەکەن، دیاریی بۆ دەنێرن، هاوکاریی دەکەن} وەک لە فەرموودەی ڕاستی پێغەمبەریش دا ﷺ هاتوە دەفەرموێ: هەر کاتێک ڕۆڵەی ئادەم مرد، کردەوەکەی دەبڕێ، مەگەر لە سێ ڕێیانەوە: ١- چاکەیەکی بەردەوام و، ٢- زانیارییەک کە بەهرەی لێ وەربگیرێ و، منداڵێکی چاک کە بۆی بپاڕێتەوە، {دیسان چاکەی بەردەوام: مزگەوتی دروستکردوە، ڕێی چاک کردوە، خەستەخانەی دروست کردوەو،

قوتابخانەی دروست کردوە، هەر شتێک کە خەڵک بەهرەی باشی لێ وەربگرێ، تاکو ئەو شتە بمێنێ، ئەویش خێرو پاداشتی بۆ دەچێ. هەروەها زانیارییەک کە بەهرەی لێ وەردەگیرێ: قوتابیی پێگەیاندوون، بانگەوازی کردوە، کتێبی نووسیون، تاکو ئەو زانیارییە بمێنێ، ئەویش خێرو پاداشتی بۆ دەچێ.

منداڵی صاڵحیش کە بۆ باب و دایکی دەپاڕێتەوە، ئنجا ئەوانە هەرسێکیان و هاووێنەکانیشیان، مرۆڤ دوای خۆی بە هۆی ئەو جۆرە شتانەوە پاداشتی بۆ دەچێ} ئنجا ئەوەش هەمووی بەخششی خوای بەرزی مەزنە پەروەردگارە، هەروەک چۆن خوا ﷽ کە پاداشتی چاکەکانی چەند بەرانبەر دەکاتەوە، ئەویش هەر بەخششی خوای بەرزە.

قسەیەکی کورتی بەندە لەوبارەوە:

پێم وایە کە خوا دەفەرموێ: ﴿ وَأَن لَّيْسَ لِلْإِنسَٰنِ إِلَّا مَا سَعَىٰ ﴿٣٩﴾ ﴾، واتە: ئینسان نابێتە خاوەنی جگە لە هەوڵ و کۆششەکەی خۆی، بەڵام هەوڵ و کۆششی جگە لە خۆی، بکەرەکەی جگە لە خۆی خاوەنیەتی، بەڵام ئەگەر ئەو خاوەنە، کردەوەکەی بکاتە دیاریی و خەڵات و هاوکاریی ئەو بڕوادارەی پێ بکات، با لە ئەسڵدا ئەو خاوەنیشی نەبێ، بەڵام لێی بەهرەمەند دەبێ، خواش نەیفەرمووە: لێی بەهرەمەند نابێ، فەرموویەتی: مرۆڤ تەنیا خاوەنی بەرهەمی هەوڵ و کۆششی خۆیەتی، بەڵام نەیفەرمووە: بەهرە وەرناگرێ لە هەوڵ و کۆششی جگە لە خۆی، مادام هاوکاریی بکەن و بە دیاریی بۆی بنێرن.

کورتە باسێک لە بارەی ئەستێرەی گەلاوێژەوە

خوا ﷻ فەرموویەتی: ﴿ وَأَنَّهُۥ هُوَ رَبُّ ٱلشِّعۡرَىٰ ﴿٤٩﴾ ﴾، یانی: یەکێک لە ڕاستییەکانی کە لە لاپەڕەکانی مووساو ئیبراهیمدا (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) هاتوون، ئەوەیە کە خوا پەروەردگاری (شِعْرى)یە، کە بە کوردیی پێی دەڵێین: گەلاوێژ، ئەستێرەی گەلاوێژ، کوردەواریی خۆمان دەڵێن: (گەلاوێژ ئەنگوتوە) کاتێک لە کۆتایی هاوین دا بەرەو پاییز، کە ئەستێرەی گەلاوێژ دەردەکەوێ و ساڵ بەرەو فێنکیی دەچێ، هەندێک وایانزانیوە: ئەوە تیشکی ئەستێرەی گەلاوێژە دەگاتە ئێمەو تیشکەکەی بەلای ساردییدایە، بۆیە دنیا سارد دەبێ! بەڵام وانیەو کاتێک کەشی ساڵ، فێنک دەبێ و بەرەو پایز دەچێ، ئەو ئەستێرەیە ئەو کاتە دەردەکەوێ، نەک فێنک بوونی کەش و هەوا، کاریگەریی تیشکی ئەستێرەی گەلاوێژ بێ، گوایە ساردە! نەخێر، چونکە تیشکی ئەستێرەکان هەموویان گەرمە.

بێگومان خوا پەروەردگاری هەموو شتێکەو، خاوەنی تێکڕای ئەستێرەکانە، کەواتە: نهێنیی ئەوە چییە، کە بە تایبەت باسی (شِعْرى) ئەستێرەی گەلاوێژی کردوە؟ ئێمە لە سێ بڕگەدا باسی ئەستێرەی گەلاوێژ دەکەین، بۆچی خوا ﷻ بە تایبەت خاوەندارێتیی خۆی بۆ ئەو ئەستێرەیە خستۆتەڕوو؟:

١- پێناسەیەکی ئەستێرەی گەلاوێژ:

(إبن عاشور) لە تەفسیرەکەی خۆی دا[1]، دەڵێ: (**الشِّعْرى: اسْمُ نَجْمٍ مِن نُجُومِ بُرْجِ الجَوْزاءِ شَدِيدُ الضِّياءِ ويُسَمّى: كَلْبَ الجَبّارِ؛ لِأنَّ بُرْجَ الجَوْزاءِ يُسَمّى الجَبّارُ عِنْدَ العَرَبِ أيْضًا، وسُمِّيَتِ الجَوْزاءَ لِشِدَّةِ بَياضِها في سَوادِ اللَّيْلِ تَشْبِيهًا لَهُ بِالشّاةِ**

---

(١) ج١١، ص١٥٠.

الجَوْزاءِ، وَهِيَ الشَّاةُ السَّوْداءُ الَّتِي وسَطُها أبْيَضُ، وَسُمِّي كَلْبَ الجَبَّارِ لتَخَيُّلِ الجَبَّارَ صَائِداً وَشِعْرَى يَتْبَعُه كَالْكَلبِ وَقَدْ يَقُولُونَ: يَدُ الجَبَّار)، (**شِعْرى**): ناوی ئەستێرەیەکە لە ئەستێرەکانی کەڵووی جەوزا، کە زۆر بە شۆقە، ئەو ئەستێرەیە پێشی دەگوترێ: (**كَلْبُ الجَبَّار**)، سەگی جەببار، چونکە کەڵووی جەوزا لە لای گەلی عەرەب پێی دەگوترێ: (**جَبَّار**)، بۆیەش پێی دەگوترێ: کەڵووی (**الجوزاء**)، لەبەر ئەوەی لە کاتێکدا شەو زۆر ڕەشە، ئەو زۆر زۆر بە شۆقە، ئنجا چواندوویانە بە مەڕی جەوزائەوە، مەڕی جەوزائیش ئەو مەڕەیە کە ڕەش بێ، بەڵام لە نێوەڕاستیدا سپیەتیی هەبێ {واتە: شەویش کە زۆر تاریکەو، ئەو ئەستێرەی تێدا دەردەکەوێ، شێوەی ئەو مەڕەیە کە هەمووی ڕەشە، بەڵام خاڵی سپی تێدایە} بۆیەش بە (**شِعْرى**) گەلاوێژ گوتراوە: سەگی جەببار، چونکە وایانزانیوە جەببار ڕاوچییەو، (**شِعْرى**)، {ئەستێرەی گەلاوێژ}یش وەک سەگ دوای دەکەوێ بۆ ڕاوکردن، هەندێکیش گوتوویانە: (**يد الجَبَّار**)، دەستی جەببار.

٢- سەرەتای سەرهەڵدانی پەرسترانی: گەلاوێژ لە نێو عەرەب دا:

لە فەرهەنگ و کلتووری عەرەبدا، بەو شێوەیە هاتووە، کە سەرەتا هۆزی (**خُزَاعَة**)، ئەستێرەی (**شِعْرى**)یان، پەرستووە، پیاوێک لە گەورەکانیان بە ناوی (**أبا كبشة**)، ئەو جۆرە پەرستنەی بۆ هێناون، بۆیەش عەرەبی قوڕەیش بە پێغەمبەری خاتەم موحەممەد ﷺ یان گوتووە: (**ابْنُ أبِي كَبْشَة**)، چونکە پێغەمبەری خوا ﷺ ئەو ئایین و پەیامەی خوای پەروەردگار هێنابووی، پێچەوانەی عادەتی ئەوان بوو، لە بت پەرستییداو دژی بت پەرستییەکەی ئەوان بوو، یان لەبەر ئەوەی (**أبو كبشة**)، لە باپیرانی پێغەمبەر بووە ﷺ لەسەری دایکیەوە، یان بۆ ئیخفاڵ کردنی خەڵکەکەیان کە بانگیان دەکات، گوایە: پێغەمبەر ﷺ بانگیان دەکات، بۆ پەرستنی (**شِعْرى**) ئەستێرەی گەلاوێژ، بەچی دەزانین کە قوڕەیش وایان بە پێغەمبەر گوتووە، گوتوویانە: (**إِبْنُ أَبِي كَبْشَة**)؟ ئەبوو سوفیان و ئەوانەی

لەگەڵیدابـوون کاتێـک هیرەقـڵ باسـی پێغەمبـەری خـوای لـێ پرسـین - وەک لـە صەحیحـی بوخارییـدا[1] هاتـوە - ئەوانیـش وەڵامیـان دایـەوەو هیرەقـل گـوتی: ئەگـەر ڕاسـت بکـەن، ئـەو (موحەممـەد) ژێـر پێـی منیـش دەگـرێ، ئەبـوو سـوفیانیش گـوتی: (لَقَـدْ أَمِـرَ أَمْـرُ ابْـنِ أَبِي كَبْشَـةَ، إِنَّـه يَخَافُـهُ مَلِـكُ بَنِـي الأَصْفَـرِ!)، کاری کـوڕی ئەبـی کەبشـە وا گـەورە بـووە، تەنانـەت حوکمـڕانی ڕۆمەکانیـش {ئـەوان بـە ڕۆمیـان گوتـوە: (بَنـو الأَصْفَـرِ)} لێـی دەترسـێ.

٣- چەند زانیارییەکی گەردوونیی لە بارەی ئەستێرەی گەلاوێژەوە:

١- بارستایی (كتلة)ی ئەستێرەی گەلاوێژ، بیست ئەوەندەی بارستایی خۆرە.

٢- تیشک و ڕووناکییەکەی گەلاوێژ، پەنجا هێندەی هی خۆرە.

٣- دووریی ئەستێرەی گەلاوێژ لێمانەوە: (١,٠٠٠,٠٠٠) ملیۆن هێندەی دووریی خۆرە لێمانەوە، ئنجا خۆر (١,٣٠٠,٠٠٠) جار لە زەوی گەورەترە لە ڕووی قەبارەوەو، (١٥٠,٠٠٠,٠٠٠)کم لە ئێمەوە دوورە، ئەستێرەی گەلاوێژ (١,٠٠٠,٠٠٠) هێندەی دووریی خۆر لێمانەوە دوورە، کەواتە:

ئەگـەر بمانـەوێ بزانیـن ئەسـتێرەی گەلاوێـژ چەنـد کیلۆمەتـر لێمانـەوە دوورە؟ دەبـێ: (١٥٠,٠٠٠,٠٠٠)کـم - کـە دووریـی خـۆرە لێمانـەوە - جـارانی (١,٠٠٠,٠٠٠)ی بکەیـن، کـە ئەنجامەکـەی ئاوادەبـێ: (١٥٠,٠٠٠,٠٠٠ × ١,٠٠٠,٠٠٠)= سـەدو پەنجـا تریلیـۆن کیلۆمەتـر (١٥٠,٠٠٠,٠٠٠,٠٠٠,٠٠٠)کـم لێمانـەوە دوورە، یـانی: (١٥٠) دوازدە سـفری لـە پێشـەوە بـن.

ئنجـا بـۆ ئـەوەی بزانیـن بـە مـاوەی چەنـد سـاڵان (سـاڵی تیشـکیی) تیشـکی ئەسـتێرەی گەلاوێژمـان دەگاتـێ؟ دەبـێ سـەرەتا بزانیـن تیشـک لـە سـاڵێکدا چەنـد کیلۆمەتـر دەبـڕێ، ئەویـش بـەوە دەبـێ کـە تیشـک لـە چرکەیەکـدا: (٣٠٠,٠٠٠)

---

(١) أخرجه البخاري: ٢٧٨٢.

کـم دەبـڕێ، دەبـێ ئـەو (٣٠٠,٠٠٠)ە، جـارانی (٦٠)ی بکەیـن، تاکـو بزانیـن لـە خولەکێکـدا چەنـدە، (٣٠٠,٠٠٠ × ٦٠ = ١٨,٠٠٠,٠٠٠)کـم، لـە خولەکێکـدا، ئنجـا دوایـی بـۆ ئـەوەی بزانیـن لـە سـەعاتێک دا تیشـک چەنـد کیلۆمەتـران دەبـڕێ؟ (١٨,٠٠٠,٠٠٠) جارانی (٦٠) دەکەیـن، چونکـە سـەعاتێک شەسـت خولەکـە، دەکاتـە: (١,٠٨٠,٠٠٠,٠٠٠)کـم، لـە سـەعاتێک دا، ئنجـا جارێکـی دیکـە بـۆ ئـەوەی بزانیـن لـە شـەوو ڕۆژێکـدا، تیشـک چەنـد دەبـڕێ: (١,٠٨٠,٠٠٠,٠٠٠ × ٢٤) = ٢٥,٩٢٥,٠٠٠,٠٠٠ کیلۆمەتـر لـە شـەوو ڕۆژێکـدا، ئنجـا بـۆ ئـەوەی بزانیـن لـە سـاڵێکدا تیشـک چەنـد دەبـڕێ: (٢٥,٩٢٥,٠٠٠,٠٠٠ × ٣٦٥) دەکەیـن و دەکاتـە: (٩,٤٦٠,٥٢٨,٠٠٠,٠٠٠)کـم، (نـۆ تریلیـۆن و چوارسـەدو شەسـت ملیـارو، پێنـج سـەدو بیسـت و هەشـت ملیـۆن) کـم، تیشـک لـە سـاڵێکدا ئەوەنـدە دەبـڕێ.

ئنجـا بـۆ ئەوەی بزانین تیشـکی ئەسـتێرەی گەلاوێـژ کـە: (١٥٠,٠٠٠,٠٠٠,٠٠٠,٠٠٠) کـم لـە ئێمـەوە دوورە، بـە چەنـد دەگاتـە ئێمـە؟ دەبـێ دابـەشی ئـەو کیلـۆ مەترانـەی بکەیـن، کـە تیشـک لـە سـاڵێکدا دەیانبـڕێ، کەواتـە: (١٥٠,٠٠٠,٠٠٠,٠٠٠,٠٠٠ ÷ ٩,٤٦٠,٥٢٨,٠٠٠,٠٠٠)کـم، یەکسـانە بـە: (١٥) سـاڵ و هەشـت مانـگ و، بـە مانـگ دەکاتـە (١٩٣) مانـگ و، بـە ڕۆژیـش دەکاتـە: (٥،٧٨٧) شـەوو ڕۆژ، لـە حاڵێکـدا کـە تیشـکی خـۆر بـە هەشـت خولـەک و (١٨) چرکـە، دەگاتـە ئێمـە، کەچـی تیشـکی گەلاوێـژ بـە (١٥) سـاڵ و هەشـت مانـگ، یـان بـە (١٩٣) مانـگ، دەشـتوانین بڵێیـن: بە (٥٧٨٧) شـەو و ڕۆژ دەگاتە ئێمە، کەواتە: بۆیە خوا ﷽ بە تایبەتیی باسی ئەسـتێرەی گەلاوێـژ دەکات.

مەسەلەی سێیەم:

هەروەها لە ڕاستییەکانی نێو لاپەڕەکانی مووساو ئیبراهیمدا (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، ئەوەیە کە خوا گەلانی عادی یەکەم و، ثەموودو، گەلی نووح و، گەلی لووطی وڵات ژێر و ژوور کراوی، فەوتاندوون:

خوا دەفەرمویٚ: ﴿ وَأَنَّهُۥٓ أَهْلَكَ عَادًا ٱلْأُولَىٰ ﴿٥٠﴾ وَثَمُودَا۟ فَمَآ أَبْقَىٰ ﴿٥١﴾ وَقَوْمَ نُوحٍ مِّن قَبْلُ ۖ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ هُمْ أَظْلَمَ وَأَطْغَىٰ ﴿٥٢﴾ وَٱلْمُؤْتَفِكَةَ أَهْوَىٰ ﴿٥٣﴾ فَغَشَّىٰهَا مَا غَشَّىٰ ﴿٥٤﴾ فَبِأَىِّ ءَالَآءِ رَبِّكَ تَتَمَارَىٰ ﴿٥٥﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە حەوت بڕگەدا:

١)- ﴿ وَأَنَّهُۥٓ أَهْلَكَ عَادًا ٱلْأُولَىٰ ﴾، {هەر لەو ڕاستییانەی کە لە لاپەڕەکانی مووساو ئیبراهیمدا (عَلَيْهِمَا الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) هاتوون، ئەوەیە کە} ئەو (خوا) خۆی گەلی عادی یەکەمی فەوتاندوە، بۆیەش گوتراوە: ﴿ عَادًا ٱلْأُولَىٰ ﴾، کە هەم خوێندراوەتەوە: (عَاداً الأُولَى)، هەم خوێندراویشەتەوە: (عَاداً لُولَى)، لەبەر ئەوەی یەکەمین گەلی عەرەب بوون، باسکراون.

٢)- ﴿ وَثَمُودَا۟ فَمَآ أَبْقَىٰ ﴾، هەروەها ثەموودیش فەوتاندو هیچی لێ نەهێشتن، خوێنراوەتەوە: (ثَمُودَ)، بە (غَيْر مُنصرف)، هەروەها خوێندراویشەتەوە: (ثَمُوداً)، بە (منصرف)، یانی: خوا گەلی ثەموودیشی فەوتاندو هیچی لێ نەهێشتن.

٣)- ﴿ وَقَوْمَ نُوحٍ مِّن قَبْلُ ﴾، هەروەها (خوا) گەلی نووحیشی پێشتر فەوتاند.

٤)- ﴿ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ هُمْ أَظْلَمَ وَأَطْغَىٰ ﴾، ئەوان ستەمکارترو یاخییتریش بوون، واتە: لە گەلانی دوای خۆیان، یاخود: هەر کام لەو سێ گەلە پێشووە، زۆر ستەمکارترو یاخییتر بوون لە گەلانی دوای خۆیان.

٥)- ﴿ وَٱلْمُؤْتَفِكَةَ أَهْوَىٰ ﴾، هەروەها (شارە) هەڵگێردراوەکەشی بەردایەوە، (المُؤْتَفِكَةَ: مَفْعُولُ أَهْوى، أيْ: أَسْقَطَ، أيْ: جَعَلَهَا هَاوِيَةً ساقطة)، (المُؤْتَفِكَة)، سیفەتی وەصفکراوێکی

قرتێندراوە، یانی: (وَالمَدِيْنَة المُؤْتَفِكَة)، یاخود: (والقَرْيَة المُؤْتَفِكَة أهْوَى)، (خوا) شارە، ئاوەدانییە هەڵگێردراوەکەشی بەردایەوە، یانی: پێشێ بەرزی کردەوەو دوایی بەریدایەوە.

٦)- ﴿ فَغَشَّىٰهَا مَا غَشَّىٰ ﴾، ئنجا داپپۆشی ئەوەی داپپۆشی، واتە: شتێک داپپۆشی کە لە وەسف نایەت، {(ما) (للتهويل)} (ما)ی سەر ﴿ مَا غَشَّىٰ ﴾ بۆ سامناک و بێرەزا پێشاندانە، یانی: ئەوەی داپپۆشی نایەتە وەسف، مەبەست پێی ئەو بەردانەن کە بەسەریاندا بارێنراون، وەک فەرموویەتی: ﴿ وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِّن سِجِّيلٍ ﴿٧٤﴾ ﴾ الحجر، لە بەردی کە لە قوڕی وشککراوە بوون، بە سەرماندا باراندن، (إبن عاشور) دەڵێ: (وَكَانَت الحِجَارَة بُرْكَانِيَّةً وَحِجَارَة خَاصَّة)، بەردی ئاگرپڕژێن، یاخود بەردی تایبەت بوون، دەڵێم: واباشترە تەعبیرەکەوەک خۆی تەفسیر بکرێ و، ئەوشتانەی خوا سبحانه وتعالى وەک موعجیزە باسی کردوون، ئێمە پێمان شەرم نەبێ، وەک موعجیزە بیانخەینە ڕوو، نەک بیانخەینەوە چوارچێوەی دیاردە سروشتییەکان!

٧)- ﴿ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكَ تَتَمَارَىٰ ﴾، لە بەرانبەر کام لە چاکەکانی پەروەردگارتدا، لە دوو دڵیی دای؟ یاخود: لە بارەی کام لە چاکەکانی پەروەردگارتەوە مشتومڕ دەکەی، ئەی مرۆڤ! لێرەدا مەبەست پێی مرۆڤێکە کە دەدوێنرێ، (ءَالآء)کۆی (إلی)یە، یان کۆی (أَلی) یەو بە مانای نعمەت دێ، (والتَّمارِي: التَّشَكُّكُ، وهو تَفاعُلٌ مِنَ المِرْيَةِ)، (تَمَارِي): کەوتنە دوو دڵیی (تَفَاعل)ەو لە (مِرْيَة)وە، هاتوە، دەگونجێ ڕووی دواندن لە پێغەمبەری خوا ﷺ بێ، واتە: تۆ لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتدا دوو دڵیی؟ دەشگونجێ بۆ کەسێکی دیاریی نەکراو بێ، یان ئەگەر بۆ پێغەمبەریش ﷺ بێ، واتە: لە بارەی کام لە چاکەکانی پەروەردگارتەوە، دەیانەوێ دوو دڵت بکەن و بتخەنە گومانەوە؟!

(الطبري) لە بارەی: ﴿ فَغَشَّىٰهَا مَا غَشَّىٰ ﴾، تەعبیرێکی جوان دێنێ، دەڵێ: (فَغَشَّى اللهُ المُؤْتَفِكَةَ مِنَ الحِجَارَةِ المَنْضودة المُسَوَّمَة، مَا غَشَاهَا فَأَمْطَرَهَا إيَّاهُ مِنْ سِجِّيْل)، خوا سبحانه وتعالى شارە هەڵگێردراوەکەی داپۆشی بە بەردی ڕیزکراوی نیشانەدار کراو، ئەوەی کە داپپۆشی و بەردی لە قوڕی وشکراوەی بەسەردا باراندن.

لــە بــارەی: ﴿ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكَ تَتَمَارَىٰ ﴾وە، (**الطـبري**) دەفەرمـوێ: (**فَبِـأَيِّ نِعْـمَاتِ رَبِّـكَ يَـا ابْـنَ آدَمَ! الَّتِـي أَنْعَمَهَـا عَلَيْـكَ تَرْتَـابُ وَتَشُـكُّ وَتُجَـادِلُ؟**)، بـە کام لـە چاکـەکانی پـەروەردگارت، ئـەی ڕۆڵـەی ئـادەم! کـە لەگـەڵ تۆیـدا کـردوون، لـە گومـان و دوو دڵیــی دای و مشــتومڕ دەکــەی؟

مەسەلەی چوارەم:

پێغەمبەر ﷺ ترسێنەرێکە، وەک ترسێنەرە پێشووەکان، قیامەتیش نیزیکەو جگە لە خوا هیچ کەس لاینادات، بێبڕوایەکانیش کە لە ڕووی نکۆڵییلێکردنەوە سەریان لە فەرمایشتی خوا سوڕماوەو، پێی پێدەکەنن، لە جیاتی گریان و بێ ئاگاو خافڵاون، ئەوانە یەکجار نەفام و دواکەوتوون، بۆیە کڕنووش بۆ خوا ببەن و بیپەرستن:

خوا دەفەرموێ: ﴿هَٰذَا نَذِيرٌ مِّنَ النُّذُرِ الْأُولَىٰ ﴿٥٦﴾ أَزِفَتِ الْآزِفَةُ ﴿٥٧﴾ لَيْسَ لَهَا مِن دُونِ اللَّهِ كَاشِفَةٌ ﴿٥٨﴾ أَفَمِنْ هَٰذَا الْحَدِيثِ تَعْجَبُونَ ﴿٥٩﴾ وَتَضْحَكُونَ وَلَا تَبْكُونَ ﴿٦٠﴾ وَأَنتُمْ سَامِدُونَ ﴿٦١﴾ فَاسْجُدُوا لِلَّهِ وَاعْبُدُوا ﴿٦٢﴾﴾.

شیکرنەوەی ئەم ئایەتانە لە حەوت بڕگەدا:

١)- ﴿هَٰذَا نَذِيرٌ مِّنَ النُّذُرِ الْأُولَىٰ﴾، ئەمە ترساندن و بێدارکردنەوەو وشیارکردنەوەیە لە ترساندن و بێدارکردنەوەکانی سەرەتا، (**النَّذِيرُ: حَقِيقَتُهُ الْمُخْبِرُ عَنْ حُدُوثِ حَدَثٍ مُضِرٍّ بِالْمُخْبَرِ (بِالفَتْحِ) وِيُطْلَقُ النَّذِيرُ عَلى الإِنْذارِ، وهو خَبَرُ الْمُخْبِرِ**)، (نَذِیر): لە بنەڕەت دا بە مانای هەواڵدانە، لە بارەی ڕووداوێکەوە کە زیان دەگەیەنێ بە هەواڵ پێدراو، بەڵام بە مانای ئاگادارکردنەوەو ترساندنیش بەکاردێ، کە دەفەرموێ: ﴿هَٰذَا نَذِيرٌ مِّنَ النُّذُرِ الْأُولَىٰ ﴿٥٦﴾﴾، زانایان چەند واتایەکیان بۆ لێکداونەوە:

١- مەبەست پێی قوڕئانە، ئەم قوڕئانەش ترساندن و وشیارکردنەوەیە، وەک ترساندن و وشیارکردنەوەکانی یەکەم، کە بە پێغەمبەرانی دیکەدا (**عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ**) نێرراون.

٢- ئاماژەیە بۆ موحەممەد ﷺ واتە: ئەو پێغەمبەرەش هەر ترسێنەرێکە، چونکە (**نَذِیر**): وەک چۆن بە مانای ترساندن (**إِنْذَار**) دێ، بە مانای ترسێنەر (**مُنْذِر**)یش دێ، واتە: ئەم پێغەمبەرە ﷺ ترسێنەرو وشیارکەرەوەیەکە، وەک پێغەمبەرانی پێشوو.

٣- مەبەست پێی ئەوەیە کە لەو ئایەتە موبارەکانەدا هاتوە، ئەم ڕایەش زیاتر پێ دەچێ ڕاست بێ، ئەوەی لەو ئایەتانەشدا هاتوە، هەر وریاکردنەوەو ترساندنێکە وەک ترساندنە پێشووەکان، کە لە بەرنامەی پێغەمبەرانی پێشوودا هاتوون، واتە: مانای ئەم فەرمایشتەش هەروەک مانای ئەو فەرمایشتانەیە کە لە بەرنامەی پێغەمبەرانی پێشوودا (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، هەبووە، وەک ئەو فەرموودەیەی پێغەمبەر ﷺ کە دەفەرموێ: {إِنَّ مِمَّا أَدْرَكَ النَّاسُ مِنْ كَلَامِ النُّبُوَّةِ، إِذَا لَمْ تَسْتَحِ فَاصْنَعْ مَا شِئْتَ} (أخرجه أحمد: ١٧١٣١، والبخاري: ٥٧٦٩، وأبو داود: ٤٧٩٧، وابن ماجه: ٤١٨٣). واتە: ئەوەی خەڵک لە فەرمایشتی پێغەمبەرانی پێشوو، پێیگەیشتوە، ئەوەیە: ئەگەر شەرمت نەکرد، هەرچی دەتەوێ بیکە.

کەواتـە: خـوا کـە دەفەرمـوێ: ﴿هَٰذَا نَذِيرٌ مِّنَ ٱلنُّذُرِ ٱلْأُولَىٰٓ ۝٥٦﴾، واتـە: ئـەی بێبڕوایـەکان! پەیامەکـەی موحەممـەد بەشـتێکی ڕیـز پـەڕو داهێـنراوو پەیـدا کـراو مەزانـن، بەڵکـو ئـەوەی موحەممـەد ﷺ هێناویـەتی و، ئـەوەی لـە قورئانـدا هەیـە، هـەر شـێوەی ئەوەیـە کـە لـە کتێبـە پێشـووەکان دایـەو، لـە پێغەمبـەرانی پێشـووەوە (عَلَيْهِـمُ الصَّـلَاةُ وَالسَّـلَامُ) هاتـوە.

دوایی خوا دەفەرموێ:

٢)- ﴿أَزِفَتِ ٱلْءَازِفَةُ﴾، نیزیککەوتوو وەنیزیک کەوت، (الأزِفَةِ)، یەکێکە لە ناوەکانی ڕۆژی قیامەت،وەک خوا سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى دەفەرموێ: ﴿وَأَنذِرْهُمْ يَوْمَ ٱلْءَازِفَةِ ۝١٨﴾ غافر، لە ڕۆژی (الأزِفَةِ)، بیانترسێنەو وریایان بکەوە، (أزفت) یانی: (إقتربَت)، نیزیککەوت (الأزِفَةِ)، یانی: نیزیک، واتە، ڕۆژی قیامەتی نزیک، نزیک کەوتەوە، (وتَأْنِيثُ الآزِفَةُ بِتَأْوِيلِ الوَاقْعَةِ، أوِ الحادِثَةِ، أي: وقَعَتِ الواقِعَةُ، وغَشِيَتِ الغاشِيَةُ، والعَرَبُ يَسْتَعْمِلُونَ التَّأْنِيثَ دِلالَةً عَلى المُبالَغَةِ فـي النَّوْعِ، ولَعَلَّهم راعَوْا أنَّ الأُنْثى مَصْدَرُ كَثْرَةِ النَّوْعِ)، واتە: وشەی (الأزِفَةِ)، بۆیە بە مێینە (ی مەجازیی)، هاتوە، کە مانای (واقِعَةُ وحادِثَةِ)، ڕووداو و کارەسات دەگەیەنێ، عەرەبیش عادەتیان وایە حاڵەتی بە مێینە دانانی شتەکان بە مەجازیی

بەکاردێنن، بۆ زێدەڕۆییکردن لە بارەی بە هێزیی شتێکەوە، ڕەنگە ڕەچاوی ئەوەیان کردبێ کە مێینە سەرچاوەی زۆربوونە.

٣)- ﴿لَيْسَ لَهَا مِن دُونِ اللَّهِ كَاشِفَةٌ﴾، جگە لە خوا سبحانه وتعالى کەس لابەر و لادەری نیە.

ئنجا کە دەفەرموێ: ﴿أَزِفَتِ الْآزِفَةُ ﴿٥٧﴾﴾، وەک چۆن مانای ئاخیر زەمانی گەورە دەگەیەنێ، مانای مردنیش هەر دەگەیەنێ، کە ئەویش ئاخیر زەمانی بچووکی هەر مرۆڤێکە (مَنْ مَاتَ فَقَدْ قَامَتْ قِيَامَتُهُ)، هەر کەسێ مرد، قیامەتی وی هاتووە.

کە دەفەرموێ: ﴿لَيْسَ لَهَا مِن دُونِ اللَّهِ كَاشِفَةٌ ﴿٥٨﴾﴾، (كَشْف) بە مانای لابردنی شتێک دێ و، بە مانای دەرخستنی شتێکیش دێ، کەواتە: ئەو ئایەتە دوو مانای هەن:

یەکەم: هیچکەس ئاخیر زەمان لانادات، کە بێ، مەگەر خوا بۆ خۆی بیەوێ، خواش بەڵێنی داوەو ڕایگەیاندوە کە هەر دێ.

دووەم: هیچکەس کاتی ئاخیر زەمان نازانێ، کە پەردەی لەسەر لابدات و کاتەکەی بزانێ، تەنیا خوا سبحانه وتعالى کاتەکەی دەزانێ.

٤)- ﴿أَفَمِنْ هَٰذَا الْحَدِيثِ تَعْجَبُونَ﴾، ئایا سەرتان لەم قسەیە سوڕدەمێنێ، ئەی بێبڕوایەکان!

کە دەفەرموێ: سەرتان لێ سوڕدەمێنێ، واتە: بە دوور و مەحاڵی دەزانن، چونکە زۆرجاران سەرسوڕمان نیشانەی بە دوور زانینی شتێکە، یان: نیشانەی بڕوا نەبوون بە شتێکە، وەک لە سووڕەتی (هود)دا، فریشتەکان بە خێزانی ئیبراهیم (سارا خاتوون)یان گوت: ﴿أَتَعْجَبِينَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ ﴿٧٣﴾﴾، ئایا کاری خوات پێ سەیرە! واتە: پێت دوورە کە ببێ، کاتێک بەڵێنیان پێدا: کوڕتان دەبێ، کە گوتی: نەزۆکم و مێردەکەشم پیرە!

٥)- ﴿وَتَضْحَكُونَ وَلَا تَبْكُونَ﴾، هەروەها پێدەکەنن و ناگرین، ئەی بێبڕوایەکان! لێرەدا مەبەست لە پێکەنین گاڵتە پێکردنە، واتە: گاڵتە دەکەن بە هەندێک لە

فەرمایشتەکەی خوا، یان بە هەندێک لە فەرمایشتەکانی پێغەمبەری خواو پێتان سەیرە، چونکە لەگەڵ کلتوور و فەرهەنگی ئێوەداو، لەگەڵ بیری دواکەوتووانەی ئێوەدا تێک دەگیرێ؟

٦)- ﴿وَأَنتُمْ سَـٰمِدُونَ﴾، لە حاڵێکدا ئێوە، بێئاگان و خافڵاون، واتە: ئێوە حاڵێکی زۆر خراپتان هەیە، کە خافڵاو و بێ ئاگان و پێدەکەنن و گاڵتە دەکەن، لە جیاتی ئەوەی بگرین، ئەو ڕۆژە مەزنەش چاوەڕێتانە کە ڕۆژی دواییە.

٧)- ﴿فَٱسْجُدُوا۟ لِلَّهِ وَٱعْبُدُوا۟﴾، کڕنووش بۆ خوا بەرن و بیپەرستن.

کە دەفەرموێ: ﴿فَٱسْجُدُوا۟ لِلَّهِ وَٱعْبُدُوا۟﴾، ئەمە: (**تَفْرِيعٌ عَلَى الإِنْكَارِ وَالتَّوْبِيخِ المُفَرَّعَيْنِ عَلَى الإِنْذَارِ بِالوَعِيدِ**)، ئەمە بنیاتنراوە لەسەر ئەو نکوڵیلێکردن و سەرزەنشتکردنە، کە ئەوانیش بنیاترابوون لەسەر ترساندن بە هەڕەشە، واتە: کە حاڵ بەو شێوەیە: ئێوە چ سزا و ئەشکەنجەیەک چاوەڕێتانە، چ سەرەنجامێکی ڕەش چاوەڕێتانە، کەواتە: بۆ ئەوەی لەو سەرەنجامە دژوارە سەلامەت بن، کڕنووش بۆ خوا بەرن و بەندایەتیی بۆ خوا بکەن، تەنیا بەوە دەربازتان دەبێ لەو سەرەنجامەی چاوەڕێتانە، ئەگەرنا تاکو ئێستا کردەوەکانتان بەرەو ئاکامێکی خراپیان بردوون و، ئەگەر بێت و وەرچەرخانێک دروست نەکەن لە ژیانی خۆتاندا و، واز لەوەی ڕابردووتان نەهێنن، کە بریتیە لە هاوبەش بۆ خوا دانان و، بێبڕوایی و کاری خراپ و دژایەتیی کردنی پێغەمبەر ﷺ و، نەگەڕێنەوە بۆ ڕاستە شەقامی خواو، بۆ بەندایەتیی بۆ کردنی و کڕنووش بۆ بردنی، ئاکامێکی خراپ چاوەڕێتانە.

هەڵبەتە زۆربەی زانایان ڕایان وایە، سەجدە بردن لێرەدا پێویستە، بەڵام ئیمام مالیک پێی وایە سەجدە بردن پێویست نیەو، هەندێک لە زانایانیش دەڵێن: ئەو سەجدە بردنانە، هەموویان سوننەت و پەسندن، هەندێکیش دەڵێن: هەموویان فەرزن و، هەندێکیشیان لە بارەی فەرز یان سوننەت بوونیانەوە، پۆلێنیان دەکەن و، بەشێکیان بە فەرزو بەشێکیشیان بە سوننەت و پەسند

دادەنێــن. لــە کۆتایــی ســوورەتی (**الأعراف**)یــش دا باســێکمان لــە بــارەی کڕنــووش بردنــەکانی قورئــان خوێندنــەوە کــردووە، نوقتەمــان تێــدا خســتۆتە ســەر پیــت.

لێرەش دا کۆتایی بە تەفسیری سوورەتی (**النجم**)، دێنین.

خــوا بــە لوتــف و کەرەمــی خــۆی یارمەتیــمان بــدات، کــە زیاتر لــە فەرماییشــتەکەی تێبگەیــن، ئنجــا دوای تێگەیشــتن تێیــدا پــێ بگەیــن و، تەوفیقیشــمان بــدات و کارمــان ئاســان بــکات، کــە خەڵــک و دەوروبەریشــمان تــێ بگەیەنیــن و پــێ بگەیەنیــن، بــۆ ئــەوەی هــەم لــە دنیــادا ژیانێکــی بەختەوەرانــە بگوزەرێنیــن، هــەم لــە دواڕۆژیشــدا ســەرفرازو شــادمان بیــن.

سُبحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

تەفسیری سوورەتی

القَمَرِ

دەستپێک

بەڕێـــزان!

ئەمڕۆ کـە (٥)ی شـەعبانی ساڵی (١٤٤١)ی کۆچیی، بەرانبەر بـە: (٢٠٢٠/٣/٢٩)ی زایینییـە، خـوا پشـتیوان بـێ لـە شـاری هەولێـر دەسـت دەکەیـن، بـە تەفسـیرکردنی سـوورەتی (**القمر**)و ڕوونکردنـەوەی چەمـک و واتـای ئایەتـە بـە پێزەکانی و، سـەرەتاش پێناسـەو نێوەڕۆکـی سـوورەتی (**القمر**) دەکەیـن، بـۆ ئـەوەی بـەر لـەوەی بچینـە نێـو درێـژەی ڕوونکردنـەوەی چەمـک و واتـای ئایەتـە موبارەکـەکانی، نەخشـەی گشـتیی ئـەو سـوورەتە موبارەکـە لەبـەر چاومـان بـێ، هەروەهـا چوارچێوەکـەی و هێڵـە گشـتییەکانی، لـە حـەوت بڕگـەدا پێناسـەو نێوەڕۆکـی ئـەم سـوورەتە موبارەکـە دەخەینـەڕوو.

پێناسە سوورەتی (القمر) و بابەتەکانی

یەکەم: ناوی ئەم سوورەتە:

ئەم سوورەتە سێ ناوی بۆ بەکارهێنراون:

١- (سُورَةُ اقْتَرَبَتِ السَّاعَة).

٢- (سُورَةُ القَمَر).

٣- (سُورَةُ اقْتَرَبَت).

لـەو بـارەوەش ئـەم دەقـە هەیـە: {عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رضي الله عنه سَأَلَ أَبَا وَاقِدٍ اللَّيْثِيَّ: بِمَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَقْرَأُ فِي الْعِيدِ؟ قَالَ: كَانَ يَقْرَأُ بِقَافْ وَاقْتَرَبَتْ} (أخرجه أحمد: ٢١٩٤٦، تعليق شعيب الأرنؤوط: حديث صحيح).

واتـە: عوبەیدوڵڵای کـوڕی عەبدوڵـڵا دەگێڕێتـەوە، کـە عومـەری کـوڕی خەتتـاب ﷺ پرسـیاری کـرد لـە ئەبـی واقیـدی لەیثیـی (کـە یەکێک بـووە لە هـاوەڵان)، ئایا پێغەمبـەری خـوا ﷺ لـە جەژندا، (واتـە: لە نوێژی جەژندا) چ سـوورەتێکی دەخوێند؟ (واتـە: جگـە لـە سـوورەتی فاتیحـە)، ئەویـش وەڵام دەداتـەوە (قـاف واقْتَرَبَـتِ)، واتـە: لـە ڕکاتی یەکەمـدا لـە دوای سـوورەتی فاتیحـە، سـوورەتی قافـی دەخوێنـدو، لـە ڕکاتی دووەمیشـدا سـوورەتی ﴿ٱقْتَرَبَتِ ٱلسَّاعَةُ﴾ی، دەخوێنـد.

مەبەسـت ئەوەیـە کـە ئـەو نـاوە بەکارهاتـوەو ناوەکانـی دیکـەش، وەک دواییـش لـە هەندێـک دەقـی دیکـەدا دەیگەینـێ، بەکارهاتـوون.

دووەم: کات و شوێنی دابەزینی:

لــە لای زۆربــەی هــەرە زۆری زانایــان، ئــەم ســوورەتە مەککەییــە، هەرچەنــدە هەندێــک لــە زانایــان ڕاجیاییەکــی کەمیــان هەبــووە، ئەگەرنــا زۆربــەی زانایــان یەکدەنگـن لەسـەر ئـەوە کـە ئـەو سـوورەتە مەککەییـە، بـە بەڵگـەی ئـەوەش کـە ڕیزبەندیـی لـە دابەزینـدا، ژمـارە (٣٧)ە، وەک دوایـی دەیگەینـێ، واش پێدەچـێ لـە نێـوان سـاڵانی (٦ - ٨)ی، پێغەمبەرایەتیـی (بِعْثَة)دا، واتـە: پێـش کۆچکـردن، دابەزیبـێ و، هەنـدێ شـوێنەواریش هـەن، دەلالـەت لەسـەر ئـەوە دەکـەن، بـۆ وێنـە، ئێمـە دوو شـوێنەواران دێنیـن:

١- {عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﷺ قَالَ: كَانَ بَيْنَ نُزُولِ آيَة: ﴿سَيُهْزَمُ ٱلْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ ٱلدُّبُرَ ﴿٤٥﴾﴾ وَبَيْنَ بَدْرٍ سَبْعُ سِنِيْنٍ} (التحرير والتنوير: ج٢٧، ص١٦٦)، واتە: عەبدوڵڵای کوڕی عەبباس ﷺ گوتوویەتی: لە نێوان دابەزینی ئایەتی: ﴿سَيُهْزَمُ ٱلْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ ٱلدُّبُرَ ﴿٤٥﴾﴾ {ئەو کۆمەڵە تۆکمەیە تێدەشکێن و پشت هەڵدەکەن}و، لە نێوان جەنگی بەدردا، حەوت ساڵ هەبوون.

(دیـارە بـە مەزەنـدەی خـۆی عەبدوڵڵای کـوڕی عەببـاس ﷺ وای دانـاوە، ئنجا ئەگـەر وابـێ کـە جەنگـی بـەدر لەسـاڵی دووەمـی کۆچییـدا بـووە، دەبـێ ئـەم

سـوورەتە موبارەکـە، پێنـج سـاڵ پێـش کۆچـی پێغەمبـەر ﷺ بـۆ مەدینـە، واتـە: لـە سـاڵی هەشـتەمی پێغەمبەرایەتییـدا دابەزیـێ.

٢- {عن عَائِشَةَ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: لَقَدْ نَزَلَ بِمَكَّةَ عَلَى مُحَمَّدٍ ﷺ وَإِنِّي لَجَارِيَةٌ أَلْعَبُ: ﴿بَلِ ٱلسَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ وَٱلسَّاعَةُ أَدْهَىٰ وَأَمَرُّ ۝٤٦﴾} (أخرجه البخاري: ٤٥٩٥)، واتە: عائیشە دایکی بڕواداران (خوا لێی ڕازی بێ)، دەڵێ: کاتێک ئەم ئایەتە موبارەکە دابەزیە سەر موحەممەد ﷺ لە مەککە، من کچێک بووم، یاریی و گەمەم دەکرد، {کچێکی پارچەڵە بووە، دەبێ شەش حەوت ساڵە بوو بێ} کە ئەمە دابەزی: ﴿بَلِ ٱلسَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ وَٱلسَّاعَةُ أَدْهَىٰ وَأَمَرُّ ۝٤٦﴾، بەڵکو کاتەکە (سَاعَة)، {ڕۆژی دوایی} بەڵێنگەیانەو، ڕۆژی دواییش بۆ ئەوان بێرەزاترو تاڵترە.

هەندێـک لـە زانایانیـش گوتوویانـە: دابەزینـی ئـەم سـوورەتە پێنـج سـاڵان بـەر لـە کۆچکـردن بـووە بـۆ مەدینـە، ئنجـا قسـەکەی عەبدوڵڵای کـوڕی عەبباسـیش (خـوا لـە خـۆی و بابـی ڕازی) بـێ، هـەروا دەگەیەنـێ.

سێیەم: ژمارەی ئایەتەکانی:

بـە یەکدەنگیـی ژمێـرەران، ژمـارەی ئایەتـەکانی ئـەم سـوورەتە: پەنجاو پێنـج (٥٥)ە و ڕاجیایـی لـەو بـارەوە نەبووە.

چوارەم: ڕیزبەندیی لە موصحەف و دابەزین دا:

ڕیزبەندیـی لـە موصحەفـدا، ژمـارە پەنجـاو چـوارە (٥٤)ەو، لـە پێـش ئـەم سـوورەتەوە کـە لـە (**الفاتحـة**)وە دێـی، پەنجـاو سـێ (٥٣) سـوورەتی دیکـە هـەن و، ئەمـە پەنجـاو چـوارەم (٥٤)میانـەو، لـە دابەزینیشـدا ژمارەکـەی سـی و حـەوت (٣٧) ە، واتـە: لـە پێـش ئـەم سـوورەتەدا سـی و شـەش (٣٦) سـوورەتی دیکـە دابەزیـون.

پێنجەم: نێوەڕۆکی:

نێوەڕۆکی ئەم سوورەتەش، هەمان نێوەڕۆکی سوورەتە مەککەییەکانە، لە باسکردنی بوونناسیی و، خستنە ڕووی سێ پایە بنەڕەتییەکەی ئیمان: خواناسیی و خواپەرستیی و، دواڕۆژ ناسیی و، پێغەمبەر ناسی و باسی وەحیی، بەڵام لە پەنجاو پێنج (٥٥) ئایەتەکە، پانتاییەکی زۆری بۆ باسکردنی بەسەرهات و لە بەین چوونی هەر پێنج کۆمەڵگای: (گەلی نووح، گەلی عاد، گەلی ثەموود، گەلی لووط، گەلی فیرعەون)، تەرخانکراون و، جوگرافیای دابەشبوونی پانتایی ئایەتەکانی ئەم سوورەتە، بەمجۆرەیە:

١- هەشت (٨) ئایەتی سەرەتا بۆ باسی ڕۆژی دوایی، بە هەردوو قۆناغی ئاخیر زەمان و، زیندووکرانەوەو، هەڵسێنرانەوەوە.

٢- سی و چوار (٣٤) ئایەت بۆ بەسەرهاتی پێنج گەلەکەو چۆنیەتیی فەوتێنرانیان، دوای سەرپێچییکردن و یاخیبوونیان لە پێغەمبەرەکانیان (**عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ**).

٣- یازدە (١١) ئایەتی کۆتایی بۆ ترساندنی بێبڕوایانی ڕۆژگاری پێغەمبەر ﷺ و، خستنە ڕووی چەند ڕاستییەکی مەزنی پەیوەست بە خواناسییەوە.

٤- لە کۆتاییدا دوو ئایەت، باسی ئاکامی خێری پارێزکاران دەکەن.

کەواتە: (٨ + ٣٤ + ١١ + ٢ = ٥٥)، یانی: تەنیا دوو ئایەتی کۆتایی باسی موژدەو بەڵێنی خوای پەروەردگارن، بۆ پارێزکاران و سەرەنجامی خێریان، ئەگەرنا پەنجاو سێ (٥٣) ئایەتەکەی دیکە، هەموویان لە بارەی ڕۆژی دوایی و، زەبر وەشاندنی خوای دادگەرەوەن، لە گەل و کۆمەڵگە سەرکەش و یاخییەکان.

شەشەم: تایبەتمەندییەکانی:

ئەم سوورەتەش کۆمەڵێک تایبەتمەندیی و جیاکەرەوەی هەن:

١- باسی لەتبوونی مانگ، تەنیا لەم سوورەتەدا هاتوە، ئایەتی ژمارە یەک.

٢- باس و وەصفی کەشتییەکەی نووح بە: ﴿وَحَمَلْنَٰهُ عَلَىٰ ذَاتِ أَلْوَٰحٍ وَدُسُرٍ ١٣﴾، خاوەنی تەختەکان و بزمارەکان، تەنیا لەم سوورەتەدا کەشتییەکەی نووح، پێکهاتەکەی باسکراوە، کە دوو شتی سەرەکیین: تەختە داری گەورەو، بزمار، گوڵمیخ و بزماری گەورە کە تەختەکانیان پێ بەستراونەوە.

٣- دووبارە بوونەوەی تەعبیری: ﴿فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ﴾، چوارجاران لە ئایەتەکانی: (١٧و ٢٢و ٣٢و ٤٠)دا، ﴿فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ﴾، واتە: ئایا کەسێکی بیرکەرەوە، کەسێکی پەند وەرگر هەیە؟

٤- دووبارە بوونەوەی تەعبیری: ﴿وَلَقَدْ يَسَّرْنَا ٱلْقُرْءَانَ لِلذِّكْرِ﴾، بە دڵنیایی قورئانمان ئاسانکردوە بۆ (ذكر)، واتە: بۆ خوێندنەوە، لەبەر کردن، لێ تێگەیشتن، لێوردبوونەوە، پەند لێوەرگرتن، ئەم تەعبیرە چوار جاران دووبارە بۆتەوە لە ئایەتەکانی: (١٧و ٢٢و ٣٢و ٤٠)دا.

٥- دووبارە بوونەوەی تەعبیری: ﴿فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِى وَنُذُرِ﴾، ئازاردانی من و ترساندنی من، {واتە: ئاکامی ترساندنی من} چۆن بوو؟ ئەمیش چوار جاران دووبارە بۆتەوە لە ئایەتەکانی: (١٦و ١٨و ٢١و ٣٠)دا.

٦- هاتنی تەعبیری: ﴿سَيُهْزَمُ ٱلْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ ٱلدُّبُرَ﴾، کۆمەڵە تۆکمەکە تێکدەشکێن و پشت هەڵدەکەن و پاش دەکەنەوە، لە ئایەتی ژمارە چل و پێنج (٤٥)دا، کە ئاماژەیە بە تێکشکانی بێبڕوایەکان لە جەنگی بەدردا.

٧- چەند وشەیەک تەنیا لەم سوورەتەدا هاتوون، کە من دە (١٠) وشەم هێناون و ئەگەر ورد سەرنج بدرێ، دەگونجێ زیاتریش بن، بەڵام ئەو دەیەم هەڵبژاردوون:

١- ﴿جَرَادٌ مُّنتَشِرٌ ۝٧﴾، کوللەی بڵاو بووەوە.

٢- ﴿مُّنْهَمِرٍ ۝١١﴾، بە لووزە و، یان هەڵڕژاو، مەبەست پێی ئاوی هەڵڕژاوە لە ئاسمانەوە.

٣- ﴿جَزَآءً لِّمَن كَانَ كُفِرَ ۝١٤﴾، ئەوە پاداشت بوو، بۆ کەسێک کە سپڵەیی پێکرا، یان بێبڕوایی بەرانبەر کرا، کە نووحە ﷺ.

٤- ﴿مُّنقَعِرٍ ۝٢٠﴾، هەڵقەندراو لە ڕیشەوە، لە بیخەوە هێنراو.

٥- ﴿وَسُعُرٍ ۝٢٤﴾، کە لە ئایەتەکانی: (٢٤و ٤٧)دا هاتوە، (سُعُر)یش: دەگونجێ بە مانای مەینەتیی بێ و، دەگونجێ بە مانای شێتیی بێ و، دەشگونجێ بە مانای ئاگری بڵێسەداری دۆزەخ بێ.

٦- ﴿سَيَعْلَمُونَ غَدًا مَّنِ ٱلْكَذَّابُ ٱلْأَشِرُ ۝٢٦﴾، (ٱلْأَشِرُ): بابایەکی بە خۆنازی خۆپەسەندی خۆ پێ زۆر.

٧- ﴿مُّحْتَضَرٌ ۝٢٨﴾، لەلا ئامادە بوو، ئاوەکە کرابوو بە نۆرە، لە نێوان حوشترەکەی صاڵیح ﷺ و - کە وەک موعجیزە، خوا بۆ صاڵحیی نارد بوو - و گەلی ثەموود دا، هەر ڕۆژە دەبوو یەکێکیان ئاوی لێ بخۆنەوە، ئنجا دەفەرموێ: ﴿كُلُّ شِرْبٍ مُّحْتَضَرٌ ۝٢٨﴾، هەر نۆرە ئاوە دەبێ، خاوەنەکەی خۆی لەلای ئامادە بێ، تەنیا خاوەنەکەی خۆی بۆی هەبوو لەو نۆرە ئاوەدا بچێ و ئاوی لێبخواتەوە.

٨- ﴿كَهَشِيمِ ٱلْمُحْتَظِرِ ۝٣١﴾، وەک پووش و پەڵاشی تێکشکێنراوی بابای ئاغەڵدار، ﴿ٱلْمُحْتَظِرِ﴾، کەسێک ئاغەڵ (**حظيرة**)ی دروستکردوە بۆ ئاژەڵەکانی.

٩- ﴿أَدْهَىٰ وَأَمَرُّ ۝٤٦﴾، بێرەزاترو تاڵتـرە.

١٠- ﴿مُّسْتَطَرٌ ۝٥٣﴾، نووسراو، لە (**سَطْر**)ەوە هاتوە، ﴿مُّسْتَطَرٌ﴾ و (**مُسَطَّر**)، هەردووکیان بە مانای بە دێڕ نووسراون.

حەوتەم: دابەشکردنی ئایەتەکان بۆ چەند دەرسێك:

ئێمە کۆی پەنجاو پێنج (٥٥) ئایەتەکەی ئەم سوورەتە موبارەکەمان، بۆ سێ دەرسان دابەش کردوون:

دەرسی یەکەم: ئایەتەکانی: (١ - ٨)، هەشت ئایەتی سەرەتا، باسی نیزیک کەوتنی ئاخیر زەمان و، لەت بوونی مانگ و، بەردەوام بوونی بێبڕوایان لەسەر بە جادوو دانانی نیشانەکانی خوا ﷻ و، گوێ نەدان بەم هەموو هەواڵ و باسانەی کە مایەی سڵەماندنەوەیانن و، حیکمەتی بە ئامانج گەیەنەرن، بۆ کەسێک مەبەستی بێ، کەچی بێ سوودن بۆ ئەو بێبڕوایانەی کەڵلەڕەق و نەسەلمێن و گوێ پێ نەدەرن، بۆیە فەرمانکردن بە پێغەمبەر ﷺ کە پشتیان تێبکات، تاکو تووشی ڕۆژێکی ترسناک دێن.

دەرسی دووەم: ئایەتەکانی: (٩ - ٤٢)، واتە: سی و چوار (٣٤) ئایەت، کە باسی گێڕانەوەی بەسەرهاتی پێنج لە پێغەمبەرانی خوا (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامِ) و گەلەکانیان دەکەن، پێغەمبەرەکان: (نووح و هوودو صالیح و لووط و مووسا) ن (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامِ)و، گەلەکانیشیان: گەلی نووح و، گەلی هوود کە عاد بووەو، گەلی صالیح کە ثەموود بووەو، گەلی لووط کە هەر بە ناوی خۆیەوە ناونراون و، گەلی فیرعەون کە مووسا ﵇ لەگەڵ هاڕوونی برای چوو ون بۆ هۆشداریی پێدانی فیرعەون و گەلەکەی، بۆ لە چەنگ دەرهێنانی گەلە چەوسێنراوەکەی خۆیان، کە فیرعەون دەیچەوساندنەوەو سۆغرەو بێگاری پێ دەکردن، کە سەرەنجام ئەو پێنج گەلە هەموویان بە سزاو بەڵای خوا فەوتێنراون، دەبووایە خەڵکی دیکە پەندیان لێ وەربگرێ و، وەک ئەوان نەکات تاکو وەک ئەوانی بەسەر نەیەت.

دەرسی سێیەم: ئایەتەکانی: (٤٣ - ٥٥)، کە سێزدە (١٣) ئایەتی کۆتایی سوورەتی (القمر)، دەگرێتە خۆی و، خوا ﷻ تێیاندا ڕوو دەکاتە بێبڕوایانی ڕۆژگاری

پێغەمبەرەکەی ﷺ و کۆمەڵگای ڕۆژگاری پێغەمبەر ﷺ، کە ئەوانیش لە گەڵە پێشووەکان، باشتر نین، واتە: لە ڕووی هێزو دەستەڵاتەوە، یان لە ڕووی سیفەتە مەعنەوییەکانەوە، لەوان باشتر نین، هەروەها ئەستۆ پاکیی و پاکانەشیان بۆ نەکراوە لەلایەن خواوەو لە کتێبەکانی خوای پەروەردگارداو، واش نیە کە خۆیان بە کۆمەڵێکی تۆکمە بزانن و بڵێن: ئێمە سەرکەوتوو دەبین، بۆیە با بزانن کە ئەگەر بەردەوام بن لەسەر بێبڕوایی و ستەم و خراپەو لادان و تاوان، ڕۆژێکی سەختیان لە پێشە، ئنجا باسکردنی کۆمەڵێک لە سیفەتەکانی خوا ﷻ، وەک:

أ- خوا هەموو شتێکی بە ئەندازەگیریی دروستکردوە.

ب- فەرمانی خوا تەنیا یەک وشەیەو چاو ترووکانێکە، ئەوەش بۆ تێگەیشتنی ئێمەیە.

ج- خوا ﷻ کە لەهاوشێوەکانی کافرەکانی ڕۆژگاری پێغەمبەری کۆتایی ﷺ فەوتاندوون.

د- هەرچی کردوویانە هەموو تۆمار کراوەو پارێزراوە.

هـ- دواییش باسی ئاکام خێریی، پارێزکاران لە ڕۆژی دواییدا کە لە نێو باخ و کانیی و سەرچاوەو، لە خزمەت خوای حوکمڕانی ڕەهاو، خاوەن توانای بێ سنووردا، دەبن.

دەرسی یەکەم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئـەم دەرسـەمان هەشـت (٨) ئایـەتی سـەرەتای سـوورەتی (القمـر) دەگرێتـە خـۆی، کـە بریتیـن لـە ئایەتـەکانی: (١ - ٨)، تـەوەری سـەرەکیی ئـەم هەشـت ئایەتـە، باسـی ئاخیـر زەمـان و ئـەو کارەسـاتانەیە کـە تێیـدا ڕوو دەدەن، هەروەهـا باسـی کەللەڕەقیـی و عینادیـی بێبڕوایانە، بێبڕوایانی ڕۆژگاری پێغەمبەر ﷺ و، کۆمەڵگایەک کـە پێغەمبـەری خـوا ﷺ سـەرەتا لە نێویانـدا ڕەوانکراوە، کـە هەرچەندە لـە قوڕئاندا بەسـەرهاتی زۆر پـڕ حیکمەتیـان بـۆ دەگێڕدرێنـەوە، بـەڵام بەهرەیـان لێوەرناگـرن، وەک پێویسـت.

پاشان فەرمانکردنی خوا ﷻ بە پێغەمبەر ﷺ کە وازیان لێ بێنێ و چاوەڕێ بـێ، تاکـو ڕۆژی دواییـان بـۆ دێتـە پێـش، کـە خەڵـک تێیـدا لـە گـۆڕان دێنـەوە دەرێ و، وەک کوللـە دەپرژێـن، ئـەو کاتـە بێبڕوایـان دەڵێـن: ئەمـڕۆ ڕۆژێکـی زۆر سـەخت و دژوارە!

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

﴿ ٱقْتَرَبَتِ ٱلسَّاعَةُ وَٱنشَقَّ ٱلْقَمَرُ ﴿١﴾ وَإِن يَرَوْا۟ ءَايَةً يُعْرِضُوا۟ وَيَقُولُوا۟ سِحْرٌ مُّسْتَمِرٌّ ﴿٢﴾ وَكَذَّبُوا۟ وَٱتَّبَعُوٓا۟ أَهْوَآءَهُمْ ۚ وَكُلُّ أَمْرٍ مُّسْتَقِرٌّ ﴿٣﴾ وَلَقَدْ جَآءَهُم مِّنَ ٱلْأَنۢبَآءِ مَا فِيهِ مُزْدَجَرٌ ﴿٤﴾ حِكْمَةٌۢ بَٰلِغَةٌ ۖ فَمَا تُغْنِ ٱلنُّذُرُ ﴿٥﴾ فَتَوَلَّ عَنْهُمْ ۘ يَوْمَ يَدْعُ ٱلدَّاعِ إِلَىٰ شَىْءٍ نُّكُرٍ ﴿٦﴾ خُشَّعًا أَبْصَٰرُهُمْ يَخْرُجُونَ مِنَ ٱلْأَجْدَاثِ كَأَنَّهُمْ جَرَادٌ مُّنتَشِرٌ ﴿٧﴾ مُّهْطِعِينَ إِلَى ٱلدَّاعِ ۖ يَقُولُ ٱلْكَٰفِرُونَ هَٰذَا يَوْمٌ عَسِرٌ ﴿٨﴾ ﴾

مانای دەقاودەقی ئایەتەکان

{بـە نـاوی خـوای بـە بەزەیـی بەخشـندە. کاتەکـە (ئاخیـر زەمـان) زۆر نیزیـک کەوتـەوەو، مانـگ لـەت بـوو (١) بـەڵام (بێبڕوایـان) ئەگـەر نیشـانەیەک (ی مـەزن) یـش ببینـن، ڕووەوەردەگێـڕن و، دەڵێـن: (ئەمـە) جادوویەکی بەردەوامـە (٢) هەروەها (پەیامـی خوایـان) بـە درۆ دانـاو شـوێن ئارەزووەکانیـان کەوتـن و، هەمـوو کارێکیـش (سـەرەنجام) جێگیـر دەبـێ (و دەچەسـپێ) (٣) بـە دڵنیاییشـەوە ئـەوان (بێبڕوایـان) لـە هەواڵـەکان (ی پێشـووان)، هـی وایـان بـۆ هاتـوە کـە مایـەی سـڵەماندنەوەیە (لـە کوفـرو خراپـە) (٤) (ئـەم قورئانـە) حیکمەتێکـی تێـرو تـەواوە، (بـەڵام بـۆ کەسـانی ملهـوڕی نەسـەلمێن)، ترسـێنەران بـێ سـوودن (٥) ئنجـا (مـادام وایـە، ئـەی موحەممـەد!) پشـتیان تێبکـە (و چاوەڕێ بکـە)، ئـەو ڕۆژەی بانگکەر (خەڵـک) بەرەو لای شـتێکی ترسـناک و نامـۆ بانـگ دەکات (٦) (لـەو ڕۆژەدا بێبڕوایـان) چاوەکانیـان زەبـوون (و پـڕ تـرس و بیـم)ن، وەک کوللـەی پـرژو بـڵاو لـە گـۆڕەکان دێنـە دەرێ (٧) بـە خێرایـی بـەرەو لای بانگکەرەکـە مـل دەنێـن و، بێبڕوایـان دەڵێـن: ئەمـە ڕۆژێکـی زۆر سـەخت و دژوارە! (٨)}.

شیکردنەوەی هەندێک لە وشەکان

(ٱقۡتَرَبَتِ ٱلسَّاعَةُ): (قَرُبَـتْ) واتـە: نیزیککەوتـەوە، (**اقْتَرَبَـت: مُطَـاوِعُ قَرُبَـت، أي: قَرُبَتَ جِـدّاً**)، زۆر نیزیـک کەوتـەوە، چونکـە: (**زِيَـادَةُ المَبْنَـى تَـدُلُّ عَـلَى زِيَـادَة المعْنَـى**)، بێژەیـەک هەتـا پێکهاتـەو پیتـەکانی زیاتـر بـن، مانایەکەشـی بەهێزتـرە، (**اقْتَرَبَـت الساعة**)، واتـە: زۆر نیزیـک کەوتـەوە ئاخیـر زەمـان، وشـەی (سَـاعَة)، لێـرەدا بـە مانای ئـەو کاتەیـە، کـە ئـەم ژیـانی دنیـاو گەردوونـەی تێـدا کۆتایـی دێ، چونکـە جـاری واش

هەیە (سَاعَة)، بە مانای کۆی ڕۆژی دوایی دێ و، جاری واش هەیە، بە مانای قیامەت دێ، بەڵام بە زۆریی بە مانای ئاخیر زەمان دێ.

(وَٱنشَقَّ ٱلْقَمَرُ): مانگ لەت بوو، (**الشَّقُّ: الخَرْمُ الوَاقِعُ فِي الشَّيءِ، يُقَالُ: شَقَقْتُهُ بِنِصْفَيْنِ، وَالإنْشِقَاقُ: قُبُولُ الشَّقِّ**)، (**شق**): بریتیە لە لەتبوون، قڵیشان لە شتێکدا، دەگوترێ: (**شَقَقْتُهُ بِنِصْفَيْنِ**)، کردمە دوو نیوە، دوو لەتمکرد، (**انْشِقَاق**)یش لەسەر کێشی (**انْفِعَال**)ەو بریتیە لە قبووڵکردنی لەتبوون، یانی: (**شَقَقْتُهُ فَانْشَقَّ**)، لەتمکرد، ئەویش لەتبوو.

(مُّسْتَمِرٌّ): واتە: بەردەوام، (**المُرُورُ: المُضِيُّ وَالإجْتِيَازُ بِالشَّيءِ**)، (**مُرُور**): بریتیە لە ڕەتبوون و تێپەڕبوون بە لای شتێکدا، (**مُسْتَمِرّ: مُدَاوِمٌ وَمُطَّرِدٌ، وَالإِسْتِمْرَارُ فِي الشَّيء مُرورٌ مِنْهُ بَعْدَ مُرُورٍ**)، (**مُسْتَمِرّ**)، بە مانای بەردەوام و لێککشاوە، وشەی (**اسْتِمْرَار**): بریتیە لە ڕۆیشتن بە لای شتێکدا، یان بە نێو شتێکدا، ڕۆیشتن لە دوای ڕۆیشتن.

(مُّسْتَقِرٌّ): (**القَارُّ: المُسْتَقِرُّ الثَّابِتُ فِي المَكَان**)، (**قَارّ**): بە مانای جێگیر، ئنجا (**مُسْتَقِر**)، واتە: زۆر چەسپاوو جێگیر.

(مُزْدَجَرٌ): (**طَرْدٌ وَمَنْعٌ عَنِ ارْتِكَابِ المَآثِمْ**)، دەرکردن و ڕێ لێگرتن لە گوناهان، کەواتە: (**مُزْدَجَر**)، واتە: شوێنی سڵەماندنەوە، یاخود چاوگە بە مانای سڵەماندنەوەو دوورخستنەوە.

(حِكْمَةٌ): (**راغب الأصفهاني**) ئاوای پێناسە کردوە: (**الحِكْمَةُ: إِصَابَةُ الحَقِّ بِالعِلْمِ وَالعَمَلِ، وَحِكْمَةُ اللهِ: مَعْرِفَةُ الأَشْيَاء وَإِيجَادُهَا عَلَى غَايَةِ الإِحْكَامِ، وَالحِكْمَةُ مِنَ الإِنْسَانِ: مَعْرِفَةُ المَوْجُودَات وَفِعْلُ الخَيْرَات**)، حیکمەت بریتیە لە پێکانی هەق لە ڕووی زانیاریی و کردەوەوە {جاری وایە مرۆڤ شتێک دەزانێ، بەڵام کە دێتە سەر جێبەجێ کردن، نایتوانێ، حیکمەت ئەوەیە هەم لە ڕووی زانیارییەوە شتەکە باش بزانێ، هەم لە ڕووی کردەوەوە چاکی جێبەجێ بکات}حیکمەتی

خـواش بریتیـه لـه زانینـی شـتەکان و دروسـتکردنیان بەوپـەڕی ڕێـک و پێکیـی، بـەڵام حیکمـەت لـە مرۆڤـەوە، بریتیـە لـە ناسـینی دروسـتکراوەکان و ئەنجامـدانی چاکـەکان.

(بَـٰلِغَةٌ): (البُلُـوُغ وَالبَـلاَغُ: الإنْتِهَـاء إلى أقْـصَى المَقْصِـد)، (بُلُـوغُ وبَـلاَغ)، هەردووکیـان بـە مانـای گەیشـتنە کۆتایـی ئـەو پـەڕی ئامانـج و مەبەسـتێک، کەواتـە: (حِكْمَـة بَالِغَـة)، یانـی: حیکمەتـێ: کـە گەیشـتۆتە ئەوپـەڕی ئامانجـی خـۆی.

(ٱلنُّذُرُ): (النُّـذرُ: جَمْـعُ إنْـذَار، أو مُنْـذِر، وَالإنْـذَارُ: إخْبَـارٌ فِيْـهِ تَخْوِيْـفٌ)، (نُـذُرٌ) یـان کـۆی (إنْـذَار)ە، واتـە: ترسـاندن و ئاگادارکردنـەوە، یاخـود کـۆی (مُنْـذِر)ە، واتـە: ترسـێنەرو وریاکـەرەوە، ئنجـا (إنْذَار)یـش، بریتیـە لـە هـەواڵ پێدانێـک ترسـاندنی تێدابـێ.

(نُّكُرٍ): (النُّكُرُ: الدَّهَـاءُ وَالأَمْـرُ الصَّعْـبُ، الَّـذِي لَا يُعْـرَفُ، نَكِـرَ نَـكَارَةً، فَهُـوَ مُنْكَـرٌ وَنُكْـرٌ)، (نُكُـر): یـانی: بەڵایـەک و کارێکـی قـورس کـە نانـاسرێ و نامۆیـە، دەگوتـرێ: (نَكِـرَ نَـكَارَةً)، واتـە: نەنـاسراو بـوو، نەنـاسران.

(خُشَّعًا): (خُشَّعاً)، کـۆی (خَاشِع)ە، (خَاشِع)یش لـە (خُشُـوع)ەوە، هاتوە (الخُشُـوعُ: الضَّرَاعَـةُ)، واتـە: کڕووزانـەوەو ملکەچیـی، کەواتـە: (خُشَّـعاً أبْصَارُهُـمْ)، چاوەکانیـان پـڕ تـرس و بیـم و دامـاوو کـزن.

(ٱلْأَجْدَاثِ): (الأجْدَاثِ: جَمْعُ جَدَث، وَهُوَ القَبْرُ)، (أجْدَاث)، یانی: گۆڕەکان.

(جَرَادٌ): (سُـمِّيَ الجَـرَادُ جَـرَاداً، مِـنْ جَـرْدِهِ الأَرْض مِـنَ النَّبَـات)، (جَـرَاد)، کولله، بۆیـە بـە کوللـە گوتـراوە (جَـرَادٌ)، چونکـە زەوی ڕووت دەکاتـەوە لـە ڕووەک و هەمـووی دەخـوات، تاکـی (جَـرَاد) بریتیـە لـە (جَـرَادَة)، کـە هـەم بـۆ مـێ و هـەم بـۆ نێریـش بـەکاردێ، واتـە: یـەک کوللـە.

(مُّهْطِعِينَ): (هَطَـعَ الرَّجُـلُ بِبَـصَرِهِ، أي: صَوَّبَـهُ)، واتـە: پیاوەکـە چـاوی بڕیـە فـلان شـتە، بـە زۆری (مُهْطِعِـيْن)، بـە مانـای سـەر هەڵبڕیـن لـە کاتی خێـرا ڕۆیشـتندا،

بەکاردەهێنرێ، کەواتـە: (مُهْطِعِيْن)، بـە مانـای (مُسْرِعِيْن)، واتـە: بـە خێرایی ڕۆیشـتوو، لەگەڵیشـیدا گـەردن بەرزکردنـەوەو سـەر هەڵێنـان.

(عَسِرٌ): (العُسْرُ: نَقِيْضُ اليُسْرِ، يَوْمٌ عَسِرٌ وَعَسِير: يَتَصَعَّبُ فِيْهِ الأمُور)، (عَسِر) لـە (عُسْر)ەوە هاتـوە، (عُسْر)، پێچەوانـەو دژی (يُسْر)ە، یـانی: ئاسـانیی و (عُسْر) یـانی: زەحمەتیـی، کەواتـە: (يَوْمٌ عَسِيْر وَيَوْمٌ عَسِر)، واتـە: هـەم بـە (ي)، هـەم بـە (كَسْرَة) بـە ژێـر: ڕۆژێکـە کـە کارەکان تێیـدا وە زەحمـەت دەکـەون و قـورس دەبـن.

هۆی هاتنە خوارەوەی ئایەتەکان

لـە بـارەی ئـەم دوو ئایەتـە موبارەکـەوە: ﴿ٱقْتَرَبَتِ ٱلسَّاعَةُ وَٱنشَقَّ ٱلْقَمَرُ ۝١ وَإِن يَرَوْا۟ ءَايَةً يُعْرِضُوا۟ وَيَقُولُوا۟ سِحْرٌ مُّسْتَمِرٌّ ۝٢﴾، زۆر شـت هاتـوە، بـەڵام ئێمـە ئـەوەی کـە لـە ڕووی سـەنەدەوە ڕاسـتە، یـان بـە ڕاسـترمان هاتۆتـە بەرچـاو، بەپێـی قسـەی پسـپۆڕانی ئـەو بـوارە، ئەوەمـان هێنـاوە:

{عَنْ أَنَسٍ رضي الله عنه، قَالَ: «سَأَلَ أَهْلُ مَكَّةَ النَّبِيَّ ﷺ آيَةً، فَانْشَقَّ القَمَرُ بِمَكَّةَ مَرَّتَيْنِ، فنزلـت: ﴿ٱقْتَرَبَتِ ٱلسَّاعَةُ وَٱنشَقَّ ٱلْقَمَرُ ۝١ وَإِن يَرَوْا۟ ءَايَةً يُعْرِضُوا۟ وَيَقُولُوا۟ سِحْرٌ مُّسْتَمِرٌّ ۝٢﴾} (أخرجـه عبدالـرزاق في تفسـيره، ج٢، ص٢٥٧، ومـن طريقـه مسـلم فـي صحيحـه: ٢١٥٩، لكـن لم يسـق لفظـه، وأحمـد فـي مسـنده، ج٣، ص٦٥، وعبـد بـن حُميـد: ١١٨٢، والترمـذي فـي الجامـع الصحيـح: ٣٢٨٦، وقـال: حديـث حسـن صحيـح، ورواه الحاكـم في المسـتدرك ج٢، ص٦٧٢، والبيهقـي في دلائـل النبـوة: ج٢، ص٢٦٣، (وقـال الحاكـم هـذا حديـث صحيـح عـلى شرط الشـيخين ولم يخرجـاه بهـذه السـياقة، ووافقـه الذهبـي وَصَحَّحَهُ مؤلفـا الإسـتيعاب في بيـان الأسـباب: ج٣، ص٣٠٠ -٣٠٢).

واتـە: ئەنەسـی کـوڕی مالیک رضي الله عنه دەڵێ: خەڵکـی مەککە داوایان لـە پێغەمبەر ﷺ کـرد، نیشـانەیەکیان، بەڵگەیەکیـان لەسـەر ڕاسـتیی خۆی پێشـان بـدات، {ئەویش

پاڕاوەتـەوە لـە خـوای پـەروەردگارو} مانـگ لەتبـوو، دوو جارانیـش ئـەوە ڕوویـدا لـە مەککـە، ئیـدی بـەو بۆنـەوە ئـەو ئایەتـە موبارەکـە، یـان ئـەو چەنـد ئایەتـە موبارەکـە، هاتنەخوار.

شـایانی باسـە: ئێمـە دوایـی کورتـە باسـێک دەکەیـن، لـە بـارەی لەتبـوونی مانگـەوە، بۆیـە لێـرە هـەروا بـە خێرایـی بەسـەر هـۆی هاتنـە خوارەکەیـدا، تێپەڕیـن، ئەگەرنـا ئـەو مەسـەلەیە وردەکاریـی و درێـژەی زیاتـری هەیـە.

مانای گشتیی ئایەتەکان

بەڕێـــــــزان!

وەک لـە خسـتنە ڕووی نێوەڕۆکـی ئـەم سـووڕەتە موبارەکـەدا، باسـمانکرد، ئـەم سـووڕەتە سـەرەتایەکەی هەمـووی باسـی ڕۆژی دواییـە، بـە تایبـەت ئاخیـر زەمـان، هەروەهـا لـە سـێزدە ئایەتەکـەی کۆتاییشـدا، بـە هەمـان شـێوە، ئنجـا هەشـت ئایەتەکـەی سـەرەتا لەگـەڵ سـێزدە ئایەتەکـەی کۆتایـی دەکەنـە: بیسـت و یـەک و، سی و چـوار ئایەتیـش لـەم سـووڕەتە موبارەکـە، دەربـارەی بەسـەرهاتی پێغەمبەرانـن (عَلَيْهِـمُ الصَّـلَاةُ وَالسَّـلَامِ)، پێنـج لـە پێغەمبـەران: (نـووح و هـوودو صاڵیـح و لـووط و مووسـا)، (عَلَيْهِـمُ الصَّـلَاةُ وَالسَّـلَامِ) لەگـەڵ گەلەکانیـان، ئنجـا ئـەم هەشـت ئایـەتی سـەرەتا، خـوای زانـای کارزان، تێیانـدا باسـی زۆر وەنیزیککەوتنـی، کۆتایـی هاتنـی ئـەم ژیانـە دنیاییـە، کـە ئاخیـر زەمـانی پـێ دەگوترێ، دەکات، کـە وشـەی (سَاعَة) لـە قوڕئانـدا، وەک ناوێکـی ناسـێنەر (عَلَـمْ) بـۆی بەکارهاتـوە، هەروەهـا باسـی لەتبوونی مانـگ و، باسـی ئـەوە کـە بێبڕوایـەکان، هەرچەنـدە نیشـانان ببینـن، هەر بـە جادووی بەردەوامـی دادەنێـن و، بـە دوای ئـارەزووی خۆیـان دەکـەون و، گـوێ بـەو هەمـوو حیکمـەت و پەنـدو ئامۆژگارییانـە نـادەن، کـە لـە بەسـەرهاتی پێغەمبـەرانی پێشـوودا (عَلَيْهِـمُ الصَّـلَاةُ وَالسَّـلَامِ) و گەلەکانیـان، کـە خـوا بـۆی گێڕاونـەوە، وەردەگیرێـن.

خـوا ﷽ دەفەرمـوێ: (بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ) بـە نـاوی خوای بە بەزەیی بەخشـندە، واتـە:

دەستپێکردنم بە ناوی خوایە، ئەوەش مەبەستی پێ ئەوەیە:

١ - ئەم کارە تەنها بۆ خوا دەکەم.

٢ - ئەم کارە بە پێی شەرعی خوا دەکەم.

٣ - ئەم کارە بە تواناو یارمەتیی خوای پەروەردگار دەکەم.

٤ - ئەم کارە بۆ هێنانەدی ڕەزامەندیی خوا ئەنجام دەدەم.

﴿ ٱقۡتَرَبَتِ ٱلسَّاعَةُ وَٱنشَقَّ ٱلۡقَمَرُ ﴾، (سَاعَة)، زۆر نیزیـک کەوتـەوەو مانـگ لەتبـوو، (سَـاعَة)، ئاخیـر زەمـان، ئـەو کاتـەی ئـەم ژیانـە دنیاییـەی تێـدا کۆتایـی پـێ دێ و، ئـەم گەردوونـە دەپێچرێتـەوە.

﴿ وَإِن يَرَوۡاْ ءَايَةٗ يُعۡرِضُواْ وَيَقُولُواْ سِحۡرٞ مُّسۡتَمِرّٞ ﴾، ئەگـەر نیشـانەیەک ببینـن، نیشـانەیەکی زۆر مـەزن و نـاوازەش ببینـن، پشـت هەڵدەکـەن، ڕووی لـێ وەردەچەرخێنـن و دەڵێـن: ئەمـە جادوویەکـی بەردەوامـەو درێـژەی هەیـە، ئـەم جـادووەی موحەممـەد ﷺ! حاشـای پێغەمبـەرو قورئـان و ئیسـلام، ئنجـا ئـەم ئایـەتی دووەم، بەڵگەیـە لەسـەر ئـەوە کـە مانـگ لـە ڕۆژگاری پێغەمبـەردا ﷺ لەتبـووە، چونکـە دەفەرمـوێ: ئەگـەر نیشـانەیەک ببینـن، پشـتی تێدەکـەن و ڕووی لێوەردەگێڕن و دەڵێـن: ئەمـە جادوویەکـی بەردەوامـە، ئێمـە دوایـی کورتـە باسـێک لـەو بـارەوە دەکەیـن، بۆیـە ئێسـتا بـە خێرایـی بەسـەر ئـەو ئایەتانـەدا ڕەت دەبیـن.

﴿ وَكَذَّبُواْ وَٱتَّبَعُوٓاْ أَهۡوَآءَهُمۡ ﴾، بـە درۆیـان دانا، واتە: پێغەمبـەری خاتەم ﷺو، ئـەو پەیامـەی کـە خـوا پێیـدا نـارد بـوو، لـە دوو توێـی قورئانـدا، بـە درۆیـان دانـا، ﴿ وَٱتَّبَعُوٓاْ أَهۡوَآءَهُمۡ ﴾، کەوتنـە شـوێن ئارەزووەکانیـان، واتـە: هـۆی بـە درۆ دانانیـان بـۆ پەیامـی خـوا، کـە بـە پێغەمبـەری خاتەمـدا ناردوویـەتی، ئـەوە بـوو، کـە بـە دوای

ئارەزووەکانیـان دەکەوتـن و، ئـەو پەیامـەی خـواش لەگـەڵ ئـارەزووەکانی ئـەوان و، بەرژەوەندییـە ناشـەرعییەکانی سـەران و بڕیـار بـە دەسـتان و زلـە زلەکانیـان دا نەدەگونجا، خەڵکەکـەی دیکـەش، وەک چـۆن بـا، لـە پـووش و پـەڵاش و قانگە لۆشـک دەداو ڕای دەماڵـێ، ئـاوا بـە دوای ئـەو سـەرزلانەیان کەوتبـوون، ئەوانیـش هـەر شـوێن ئـارەزووی خۆیـان دەکەوتـن و، چاویـان چـڕ داگرتبـوو لەسـەر بەرژەوەندییـە ناشـەرعییەکانیان، کـە بەهـۆی کوفـرو شـیرکەوە بۆیـان دابیـن دەبـوون، بـەڵام پەیامـی خـوا بـە یەکگرتـن و تەنیـا خـوا پەرسـتن، ئـەو بـەزم و بـازاڕە ناشـەرعییەی لـێ تێکدەدان، لـەو کاتیشـدا ئـەوە وابـووەو، لـە ڕۆژگاری ئێستاشـدا هەروایە، ﴿وَكُلُّ أَمْرٍ مُّسْتَقِرٌّ ﴾، هەمـوو کارێکیـش جێگیـر دەبـێ، واتـە: هەمـوو کارێـک سـەرەنجام دەگاتـە ئـاکام و ئەنجامـی خـۆی.

﴿ وَلَقَدْ جَآءَهُم مِّنَ ٱلْأَنۢبَآءِ مَا فِيهِ مُزْدَجَرٌ ﴾، بـە دڵنیایـی لـە هەواڵـەکان، هـی وایـان بـۆ هاتبـوو کـە مایـەی سـڵەماندنەوە بـوو، مایـەی ترسـاندنیان و دوورخسـتنەوەیان بـوو، لـە کوفـرو تـاوان و خراپـە.

﴿ حِكْمَةٌۢ بَٰلِغَةٌ ﴾، ئـەوەی بۆیـان هاتبـوو لـە هەواڵـە پێشـووەکان، زانیارییەکـی زۆر ڕاسـت و بـە سـوودو نیشـانە پێکـەر بـوو ﴿بَٰلِغَةٌ ﴾، یـانی: گەیشـتبووە ئـەو پـەڕی ئامانجـی خـۆی، ﴿فَمَا تُغْنِ ٱلنُّذُرُ ﴾، بـەڵام ترسـاندنەکان، چ سـوودێکیان هەیـە! یاخـود: (مـا) لێـرەدا لابـەرە (نافية)یـە، نـەک (مـا)ی پرسـیارکردن (مـا الإسـتفهامية)، واتـە: بـەڵام ترسـاندنەکان و ئـاگادار کردنـەوەکان سـوودیان نیـە، بۆیـە ئـەوان بەهرەمەنـد نەبـوون لـەو قورئانـە پـڕ حیکمەتـە.

﴿ فَتَوَلَّ عَنْهُمْ ﴾، کەواتـە: ئـەی موحەممـەد ﷺ! کـە حاڵیـان بـەو شـێوەیە، ڕوویـان لـێ وەرگێـڕەو پشـتیان تـێ بکـە، نـەک وازبێنـێ لـە ئاگادارکردنەوەیـان، بـەڵام یـانی: چاوەڕوانییـت لێیـان نەبـێ، یاخـود: ئەمـە هەڕەشـەیە بـۆ ئـەوان، واتـە: لێیـان گـەڕێ، چاوەڕێبـەو بـۆ ئێمەیـان لێگـەڕێ، ﴿يَوْمَ يَدْعُ ٱلدَّاعِ إِلَىٰ شَيْءٍ نُّكُرٍ ﴾، ئـەو

ڕۆژە کـە بانگکـەر بانـگ دەکات بـۆ شـتێکی نەنـاسراو، بـۆ شـتێکی زۆر سـامناک و نامـۆ، کـە مەبەسـت پێـی سـزای خوایـە لـە ڕۆژی دواییـدا.

﴿ خُشَّعًا أَبْصَٰرُهُمْ ﴾، چاوەکانیـان (هـی بێبڕوایـان) پـڕ تـرس و بیـم و لـەرزن، ﴿ يَخْرُجُونَ مِنَ ٱلْأَجْدَاثِ كَأَنَّهُمْ جَرَادٌ مُّنتَشِرٌ ﴾، وەک کوللـەی پـرژو بـڵاو لـە گۆڕەکانیـان دێنـە دەرێ.

﴿ مُّهْطِعِينَ إِلَى ٱلدَّاعِ ﴾، زۆر بـە خێرایـی بـەرەو بانگکەرەکـە دەڕۆن، ئـەو بانگکـەرە، دەگونجـێ مەبەسـت پێـی ئیسـرافیل بـێ ﷺ کە دووجـاران فوو بـە کەڕەنادا دەکات، جـاری یەکەمیـان دەبێتـە هـۆی هاتنـی ئاخیـر زەمـان و، جـاری دووەم دەبێتە هـۆی زینـدوو کرانـەوە، کـە لێـرەدا مەبەسـت پێی جـاری دووەمـە، بە خێرایـی دەڕۆن لـە حاڵێکـدا کـە سـەریان بەرزکردۆتـەوەو ملیـان ڕاکێشـاوە، بـەرەو ئـەو بانگکـەرەی بانـگ دەکات، مـل دەنێـن، ﴿ يَقُولُ ٱلْكَٰفِرُونَ هَٰذَا يَوْمٌ عَسِرٌ ﴾، ئەوانـەی بێبـڕوان، دەڵێـن: ئەمـڕۆ ڕۆژێکـی زۆر قـورس و زەحمـەت و تووشـە، ڕۆژێکـی زۆر سـامناکە، کاروبـار تێیـدا زۆر دژوارە، حاڵـی ئەوانیـش حاڵێکـی زۆر شـپرزو قـورس و زەحمـەت دەبـێ.

خـوا پەنامـان بـدات لـە مەینەتییـەکانی ئـەو ڕۆژەو، لـەو کەسـانەمان بگێـڕێ کـە لـەو ڕۆژەدا دڵنیـاو هێمـن دەبـن و، بێـترس و بیـم دەبـن، بەهـۆی ئـەو ئیـمان و تەقوایـەوە کـە لـە دنیـادا وەدەسـتی دێنـن.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلەی یەکەم:

هەواڵدانی خوا عزوجل بە نزیککەوتنەوەی ئاخیر زەمان و، لەتبوونی مانگ و، بەردەوام بوونی بێبڕوایان لە پشت هەڵکردن و، بە جادوو دانانی هەر بەڵگەو نیشانەیەک کە پێغەمبەری خاتەم موحەممەد ﷺ بۆیان دێنێ و، شوێنکەوتنی ئارەزووەکانیان و گوێ نەدان، بەو هەموو هەواڵ و بەسەرهاتانەی خوا، کە وەک حیکمەتێکی هەرە باڵا بۆی باسکردوون و، بەهرەمەند نەبوونیان لەو هەموو ترسێنەرو ترساندنانە:

خوا دەفەرموێ: ﴿ٱقْتَرَبَتِ ٱلسَّاعَةُ وَٱنشَقَّ ٱلْقَمَرُ ﴿١﴾ وَإِن يَرَوْا۟ ءَايَةً يُعْرِضُوا۟ وَيَقُولُوا۟ سِحْرٌ مُّسْتَمِرٌّ ﴿٢﴾ وَكَذَّبُوا۟ وَٱتَّبَعُوٓا۟ أَهْوَآءَهُمْ ۚ وَكُلُّ أَمْرٍ مُّسْتَقِرٌّ ﴿٣﴾ وَلَقَدْ جَآءَهُم مِّنَ ٱلْأَنۢبَآءِ مَا فِيهِ مُزْدَجَرٌ ﴿٤﴾ حِكْمَةٌۢ بَٰلِغَةٌ ۖ فَمَا تُغْنِ ٱلنُّذُرُ ﴿٥﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە هەشت بڕگەدا:

١)- ﴿ٱقْتَرَبَتِ ٱلسَّاعَةُ وَٱنشَقَّ ٱلْقَمَرُ﴾، کاتەکە (السَاعَة)، زۆر وەنیزیک کەوت و مانگ لەت بوو، (**الإِقْتِرابُ أَصْلُهُ صِيغَةُ مُطَاوَعَة، وَهُنَا لِلْمُبالَغَةِ فِي القُرْبِ**)، ڕەژگەی بەرفەرمان بوون (**صِيغَة المُطَاوَعَة**) ئەوەیە کارێک ڕوو لە شتێک بکات و، ئەو شتە ئامادەیی ببێ و جێبەجێ بکات، وەک دەگوترێ: (**أَمَرْتُهُ فَأْتَمَر**)، فەرمانم پێکرد، فەرمانەکەی جێبەجێ کرد، (**كَسَرْتُه فَانْكَسَر**)، شکاندم ئەویش شکا، بەڵام لێرەدا بۆ زێدەڕۆییکردنە لە زۆر نیزیککەوتنەوەدا، واتە: (ساعَة)، زۆر وەنیزیک کەوتەوە، (ساعَة)ش، وەک ناوێکی عەلەم بۆ ئاخیر زەمان، بۆ ئەو کاتەی ژیانی دنیای تێدا کۆتایی دێ، لە قورئاندا بەکارهاتوە، جاری واش هەیە بە مانای قیامەت دێ، بەڵام بە زۆریی بە

مانای ئاخیر زەمان و، کاتی تێدا کۆتایی هاتنی ژیانی دنیایە، وەک پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: {بُعِثْتُ أَنَا وَالسَّاعَةَ كَهَاتَيْنِ، وَأَشَارَ بِسَبَّابَتِهِ وَالوُسْطى} (**أخرجه البخاري: ٦٥٠٤، ومسلم: ٢٩٥١ عن أنس بن مالك**)، واتە: لە ئەنەسی کوڕی مالیکەوە رضي الله عنه هێناویانە، واتە: پێغەمبەر ﷺ ئاماژەی بە پەنجەی شایەتمانی و بە پەنجەی نێوە ڕاستی کردو فەرمووی: من و کاتەکە ئاوا پێکەوە هاتووین و پێکەوە جووتین.

واتـە: لـە دوای پێغەمبـەری خاتـەم ﷺ هیـچ پێغەمبـەری دیکـە نایـەن و، دنیـا کۆتـا هاتـن لـە ڕۆژگاری ئۆممـەتی موحەممـەددا دێ، کـە دەفەرمـوێ: مانـگ لـەت بـوو ﴿وَٱنشَقَّ ٱلۡقَمَرُ﴾، (**انْشَـقَّ مُطَـاوِعُ شَـقَّهُ فَانْشَـقَّ**)، واتـە: لەتـم کـرد، ئەویـش ئامادەیـی لەتبـوونی هەبـوو.

٢)- ﴿وَإِن يَرَوۡاْ ءَايَةً يُعۡرِضُواْ﴾، ئەگەر نیشانەیەک ببینن {واتە: بێبڕوایانی ڕۆژگاری پێغەمبەری خوا ﷺ هەر نیشانەیەک ببینن} پشتی تێدەکەن و ڕووی لێوەردەگێڕن.

٣)- ﴿وَيَقُولُواْ سِحۡرٞ مُّسۡتَمِرّٞ﴾، دەڵێن: ئەوە جادوویەکی بەردەوامە، (**مُسْتَمِرٌّ: مُشْتَقٌّ مِنْ فِعْلِ مَرَّ الَّذِي هو مَجازٌ في الزَّوالِ، والسِّينُ والتَّاءُ لِلتَّقْوِيَةِ في الفِعْلِ، أو مُشْتَقٌّ مِنَ المِرَّةِ بِكَسْرِ المِيمِ، أي القُوَّةِ، والسِّينُ والتَّاءُ لِلطَّلَبِ، والمَعْنى: هَذا سِحْرٌ مَعْرُوفٌ مُتَكَرِّرٌ**)، (**مُسْتَمِرٌ**) :

أ- یان داتاشراوە لە کرداری (**مَرَّ**)، واتە: تێپەڕی، لێرەدا مەبەست پێی لە بەینچوونە، (س و ت)سین و تایەکەش بۆ بەهێزکردنی کارەکە تێیدا زیادکراون.

ب- یاخود داتاشراوە لە وشەی (**مِرَّة**)ەوەیە کە، بە مانای: هێز دێ {(**مَرَّة**)ش، بە مانای جارێک دێ} سین و تایەکەش داواکردن دەگەیەنن، مەبەست ئەوەیە ئەمە جادوویەکی ناسراوی دووبارە بووەوەیە.

٤)- ﴿وَكَذَّبُواْ وَٱتَّبَعُوٓاْ أَهۡوَآءَهُمۡ﴾، بە درۆیان دانا و شوێن ئارەزووەکانیان کەوتن، چییان بە درۆ دانا؟ بەرکار (**مَفْعُول بِه**)ەکەی قرتێنراو (**مَحْذُوف**)ە، واتە: پێغەمبەریان

بە درۆ دانا، قورئانیان بە درۆ دانا، ڕۆژی دواییان بە درۆ دانا، هەموویان دەگرێتەوە، ﴿وَٱتَّبَعُوٓاْ أَهْوَآءَهُمْ﴾ هەروەها کەوتنە شوێن ئارەزووەکانیان.

٥)- ﴿وَكُلُّ أَمْرٍ مُّسْتَقِرٌّ﴾، هەموو کارێکیش چەسپاوە، (**كُلُّ أَمْرٍ مُسْتَقِرٌّ**)، خوێندراویشەتەوە: (**كُلُّ أَمْرٍ مُسْتَقِرٍّ**)، هەر چۆن بێ (**مُسْتَقِر**)، ژێردار (**مكسور**) یان بۆردار (**مرفوع**) بێ، هەر ناوی بکەر (**اسْمُ فَاعِل**)ە، لە (**اسْتَقَرّ**) واتە: جێگیر بوو، نیشتەجێ بوو، واتە: هەر کارێک لە کارەکان بەرەو ئەو چارەنووس و سەرەنجامەی بۆی شایستەیە دەچێ و، کاری پێغەمبەریش ﷺ بەرەو ئەو ئاکام و سەرەنجامەی لێی دەوەشێتەوە دەچێ، کە بریتیە لە چەسپان و، بەردەوام بوون و، بە ئاکام گەیشتن، لەگەڵ ئەوەشدا کە بێبڕوایەکان بە درۆی دادەنێن و، پشتی لێ هەڵدەکەن و ناڕەحەتیی و گرفتارییانی بۆ دێننە پێش، بەڵام سەرەنجام هەر کارە دەگاتە ئەو سەرەنجامەی بۆی شایستەیە، وەک عەرەب دەڵێن: (**لَا يَصِحُّ إِلاَّ الصَّحِيْح**)، هەر شتی ڕاست، ڕاست دەردەچێ، مەیدانی درۆیە کورتە، بەڵام ڕاستیی لە مەیدانی درێژدا تاقیی دەکرێتەوە، لێرەدا کە دەفەرموێ: ﴿وَكَذَّبُواْ وَٱتَّبَعُوٓاْ أَهْوَآءَهُمْ﴾، بە درۆیان دانا، واتە: پێغەمبەریان ﷺ بە درۆ دانا، قورئانیان بە درۆ دانا، ڕۆژی دواییان بە درۆ دانا، پەیامی خوایان بە گشتیی بە درۆ داناو، شوێن ئارەزووەکانیان کەوتن، وەک پێشتریش ئاماژەمان پێدا، کەواتە: شوێن ئارەزووان کەوتنە، وایان لێ دەکات پەیامی خوا بە درۆ دابنێن، نەک لەبەر ئەوەی عەقڵ و مەنتیق بەوە واداریان دەکات، بەڵکو شوێنکەوتنی ئارەزوو و، دابینکردنی بەرژەوەندییە ناشەرعییەکانیانە، وایان لێ دەکات بە دوای هەق نەکەون، چونکە ئەگەر شوێن ئەو پەیامە هەقە بکەون، کە خوا ناردوویەتی بە پێغەمبەر خاتەمدا، کە دەڵێ: دەبێ هەمووتان بەندەی خوا بن و، پێکەوە براو تەبا بن و، دەڵێ: ئێوە بۆ تاقیکرانەوە لەسەر زەویدا دانراون و ئێوە جێنیشینی خوان و، هەمووتان بەڕێزن لە لای خوا، ﴿وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِىٓ ءَادَمَ ﴿٧٠﴾﴾ الإسراء، بۆیە کەس بۆی نیە، کەس بکاتە کۆیلەی خۆی و، کەس بۆی نیە کەس بکاتە خزمەتکارو قەرەواشی خۆی، بەڵکو دەبێ پێکەوە تەبابن، خوا نیعمەتەکانی بۆ

هەمووان لەسەر زەویدا داناون: ﴿وَٱلْأَرْضَ وَضَعَهَا لِلْأَنَامِ ﴿١٠﴾﴾ الرحمن، ﴿هُوَ ٱلَّذِى خَلَقَ لَكُم مَّا فِى ٱلْأَرْضِ جَمِيعًا ﴿٢٩﴾﴾ البقرة، ئەگەر بە دوای ئەو پەیامە بکەون، ئەو بەزم و بازاڕە ناشەرعییەی دروستیان کردوە، چ زلە زلانی قوڕەیش، کاتی خۆی لە مەککەو، چ جوولەکەکان و سەرانی جوولەکەکان لە مەدینەو، سەرانی نەصرانییەکان لە شوێنەکانی دیکە و، چ خۆسەپێنەرانی ئێستا لەم ڕۆژگارەدا، حوکمڕانە خۆ سەپێنەرو بە زەبرو زۆرەکان، ئەگەر شوێن هەق بکەون و، مل بۆ هەق کەچ بکەن، لە ڕووی سیاسییەوە، ڕێی خۆ سەپاندنیان نامێنێ و، لە ڕووی ئابوورییەوە، ڕێی قۆرخکاریی و گەندەڵییان نامێنێ و، لە ڕووی کۆمەڵایەتییەوە، ڕێی خۆ پەسەندیان نامێنێ، کەواتە: ئەو بەزم و بازاڕەیان لێ تێک دەچێ.

٦)- ﴿وَلَقَدْ جَآءَهُم مِّنَ ٱلْأَنۢبَآءِ مَا فِيهِ مُزْدَجَرٌ﴾، بەدڵنیایی لە هەواڵەکان دا هی وایان بۆ هاتوە سڵەماندنەوەی تێدایە، وشەی (لَقَد)، (ل) بۆ سوێندە، یاخود: زەمینە خۆشکەرە بۆ سوێند (مُمَهِّدَةٌ لِلْقَسَم)، (قَدْ) بۆ ساغکردنەوەیە، واتە: زۆر بە دڵنیایی لە هەواڵەکاندا، کە بۆیان هاتوون، هی وایان بۆ هاتوە سڵەماندنەوەو دوور خستنەوەی تێدایە، بۆ ئەوان لە شیرک و کوفرو لادان و تاوان، (**الْمُزْدَجَرُ: مَصْدَرٌ مِيمِيٌّ، زَجَرَهُ، أَي: نَهَرَهُ وَمَنَعَهُ، وَمَادَّةُ الإِفْتِعَالِ فِيهِ لِلْمُبالَغَةِ**)، (**مُزْدَجَر**): کە ئەصڵی خۆی (**الْمُسْتَجَر**) بووە، چاوگێکی میمییە لە (**زَجَرَهُ**)ەوە هاتوە، (**زَجَرَهُ**) واتە: دەری کردو ڕێی لێگرت، ڕێژگەی (**إِفْتِعَال**)یش تۆخیی واتایەکەی و زێدەڕۆیی تێدا کردنی و بەهێز کردنی دەگەیەنێ، واتە: لەو هەواڵانەدا کە بۆیان هاتوون، کە بریتیە لە هەواڵی بەسەرهاتی پێغەمبەران (**عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام**)و گەلە پێشووەکان، هی وایان تێدایە، ﴿مَا فِيهِ مُزْدَجَرٌ﴾، مایەی سڵەماندنەوەو دوورخستنەوەو ڕێ لێگرتنی ئەوانە لە کوفرو شیرک و خراپە.

٧)- ﴿حِكْمَةٌۢ بَٰلِغَةٌ﴾، حیکمەتێکی گەیشتوو (بە ئەوپەڕی). کە دەفەرموێ: ﴿وَلَقَدْ جَآءَهُم مِّنَ ٱلْأَنۢبَآءِ مَا فِيهِ مُزْدَجَرٌ ﴿٤﴾﴾، ئەم ﴿حِكْمَةٌۢ بَٰلِغَةٌ﴾ جێگرەوەی (مَا)یە، واتە: حیکمەتێکی وایان بۆ هات، کە گەیشتۆتە ئەو پەڕی ئامانجی

خۆی، (**حِكْمَة**)یش، بە زۆر شێوە واتا کراوەو دەگونجێ بڵێین: (**إصَابَةُ العَقْلِ وإتْقَانُ العَمَل**)، (**حكمة**) ئەوەیە عەقڵ بپێکێ و کردەوە رێک بێ، واتە: مرۆڤ هەق بناسێ و بەپێی ئەو هەقناسینەش بەرێوەبچێ، (**البَالِغَةُ: الوَاصِلَةُ، أيْ: وَاصِلَةٌ إلى المَقْصُودِ مُفِيدَةٌ لِصَاحِبِها، بِمَا فِيْهِ مَانِعٌ لَهُ مِنْ ارْتِكَاب مَا ارْتَكَبُوْه**)، (**بالِغَة**): بە مانای گەیشتوو بە ئامانج و بەسوود بۆ خاوەنەکەی، چونکە رێیان لێ دەگرێ لە ئەنجامدانی ئەو خراپانەی، ئەوان ئەنجامیان دەدان.

٨)- ﴿فَمَا تُغْنِ ٱلنُّذُرُ﴾، ترساندنەکان سوود ناگەیەنن، (ما)، دەگونجێ لابەرە (**نافية**) بێ، (**أيْ لَا تُغْنِي عَنْهُمُ النُّذُرُ بَعْدَ ذَلِكَ**)، یانی: ترساندنەکان و ئاگادار کردنەوەکان سوودیان پێ ناگەیەنن، لە دوای ئەو حیکمەتەی گەیشتۆتە ئەوپەڕی ئامانج و سنووری خۆی، بەڵام ئەوان هەر وەڵامیان نەدایەوەو نەسڵەمینەوە، هەرچەندە ئەو هەواڵانەیان بۆ هاتن، کە مایەی سڵەماندنەوەو دوورخستنەوەیان بوون، لە گوناهو لادان و تاوان، ﴿فَمَا تُغْنِ ٱلنُّذُرُ﴾ ترساندنەکان سوودیان نیە، یانی: (**فَمَا تُغْنِيهِمْ النُّذُرُ**)، واتە: ترساندن و ئاگادار کردنەوەکان سوود بەوان ناگەیەنن.

دەشگونجێ: (ما) پرسیارکەرانە (**إسْتِفْهَامِية**)بێ، ﴿فَمَا تُغْنِ ٱلنُّذُرُ﴾ ترساندنەکان چ سوودێکیان پێ دەگەیەنن؟! یانی: (**ما الَّذِي يُفِيْد النُّذُرُ هَؤُلَاء المَعَانديـن**)، ئەو کەللە ڕەقانە ترساندنەکان، چ سودێکیان پێ دەگەیەنن؟ (**أيْ: غَنَاءِ تُغْنِي النُّذُرُ**)، ترساندنەکان چ کەلێنێکیان بۆ دەگرن و چ سوودێکیان پێ دەگەیەنن؟ واتە: (ما) ی پرسیارکردن (**الإسْتِفْهَامِية**)، بە مانای نکوڵیلێکردنە، واتە: هیچ سوودێکیان پێ ناگەیەنێ.

پێشتریش گوتمان: (**نُذُرُ**):

أ- یان کۆی (**نَذِيْر**)ە.

ب- یان کۆی (**مُنْذِر**)ە.

ج- یاخود کۆی (**إنْذَار**)ە، (**إنْذَار**)یش ناوی چاوگە.

(نُذُرُ)، لێرەدا سێ ئەگەری هەن:

١- لێرەدا دەگونجێ کۆی (نَذِیْر) بێ، بە مانای ترسێنەر، واتە: ترسێنەرەکان و وریاکەرەوەکان چ سوودێکیان پێدەگەیەنن؟ یاخود هیچ سوودیان پێ ناگەیەنن.

٢- یاخود کۆی (مُنْذِر)ە، یانی: ترسێنەر، (نَذِیْر وَمُنْذِر)، یەکەمیان لەسەر کێشی (فَعِیْل) و، ئەوەی دیکە لەسەر کێشی (مُفْعِل)، هەردووکیان ناوی بکەر (اسْم فَاعِل)ن، واتە: ترسێنەرو وریاکەرەوە.

٣- یاخود کۆی (إنْذَار)ە، (إنْذَار)یش، ناوی چاوگە واتە: ترساندن و وریاکردنەوە، کە ئەمە دڵدانەوەیە بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ کە تۆ کەمتەرخەم نی بەرانبەر بەوان و، ئەوەی پێویست بووە گەیاندووتە، بەڵام ئەوانە هیچ شتێک سوودیان پێ ناگەیەنێ ئەوەندە کەللەڕەق و نەسەلمێنن، کەواتە: تۆ ئەرکی سەرشانی خۆت بەرانبەر بە ئەوان ئەنجام داوەو، خەمیان لێ مەخۆ، چونکە وەک دوایی دێ، ئەمە زەمینە خۆشکردنە بۆ ئەوەی دوایی لە ئایەتی ژمارە (٦)دا دێ و، لە مەسەلەی دووەمدا دەیخەینەڕوو.

مەسەلەی دووەم:

ئـەو ڕۆژە کـە بانگکـەر خەڵـک بـۆ لای شـتێکی ترسـناک و نامـۆ بانـگ دەکات و، بێبڕوایـان بـە چـاوی کـزو مـات و پـڕ تـرس و لـەرزەوە لـە گـۆڕەکان دێنـە دەرێ و، وەک کوللـەی پـرژو بـڵاو بـە خێرایـی بـەرەو لای بانگکەرەکـە مـل دەنێنـن و دەڵێـن: ئەمـڕۆ ڕۆژێکـی سـەخت و دژوارە:

خـوا دەفەرمـوێ: ﴿ فَتَوَلَّ عَنْهُمْ يَوْمَ يَدْعُ الدَّاعِ إِلَىٰ شَيْءٍ نُّكُرٍ ﴿٦﴾ خُشَّعًا أَبْصَارُهُمْ يَخْرُجُونَ مِنَ الْأَجْدَاثِ كَأَنَّهُمْ جَرَادٌ مُّنتَشِرٌ ﴿٧﴾ مُّهْطِعِينَ إِلَى الدَّاعِ يَقُولُ الْكَافِرُونَ هَٰذَا يَوْمٌ عَسِرٌ ﴿٨﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە شەش بڕگەدا:

١)- ﴿ فَتَوَلَّ عَنْهُمْ ﴾، ئنجا پشتیان تێبکە، پیتی (ف) لێرەدا (**تَفْرِيعٌ عَلَى «فَما تُغْنِ النُّذُرُ»**)، لە ڕابردوودا خوا فەرمووی: ترساندنەکان سوودیان پێ ناگەیەنن، یاخود ترساندنەکان، چ سوودێکیان پێ دەگەیەنن؟ وەک پرسیارکردنی نکووڵییلێکەرانە، ئنجا ئەمە بنیات دەنرێ لەسەر ئەوەی ڕابرد، ﴿ فَتَوَلَّ عَنْهُمْ ﴾، واتە: کە حاڵ بەو شێوەیە، تۆ پشتیان تێ بکەو وازیان لێ بێنە، (**أي: أَعْرِضْ عَنْ مُجادَلَتِهِمْ، فَإِنَّهم لا تُفِيدُهُمُ النُّذُرُ، كَقَوْلِهِ:** ﴿ فَأَعْرِضْ عَن مَّن تَوَلَّىٰ عَن ذِكْرِنَا ﴾ النجم، **أيْ إِنَّكَ قَدْ بَلَّغْتَ، فَما أَنْتَ بِمَسْئُولٍ عَنِ اسْتِجابَتِهِمْ**)، واتە: واز لە شەڕە قسەکردنیان لەگەڵ بێنە، چونکە ترساندنەکان سوودیان نیە بۆ ئەوان، ئەمە وەک فەرمایشتی خوایە: ﴿ فَأَعْرِضْ عَن مَّن تَوَلَّىٰ عَن ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ إِلَّا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ﴿٢٩﴾ ﴾ النجم، پشت هەڵبکە لەو کەسەی، پشتی لە بەرنامەو یادی ئێمە کردوەو، تەنیا ژیانی دنیای دەوێ، واتە: تۆ پەیامی خوات گەیاندوەو بەرپرسیار نی کە ئەوان وەڵام نادەنەوە.

٢)- ﴿ يَوْمَ يَدْعُ الدَّاعِ إِلَىٰ شَيْءٍ نُّكُرٍ ﴾، ئەو ڕۆژە بانگکەر بانگ دەکات بۆ شتێکی نەناسراو، بۆ شتێکی نامۆ، دەڵێ: (**نُكُرٍ: مُنْكر فَظِيْع تُنْكِرُهُ النُّفُوسُ وتَكْرَهُهُ، والنُّكْرُ صِفَةٌ مثلُ: رَوْضَة أنفٌ، أيْ جَدِيدَةٌ**)، واتە: تۆ پشتیان تێبکەو لێیانگەڕێ بۆ ڕۆژێک

کە بانگکەر بانگ دەکات، بۆ شتێکی نەناسراو کە نەفسەکان حەزی پێ ناکەن و، بۆ شتێکی ترسناک و بێزەزا، وشەی (نُكر)یش سیفەتە، وەك (رَوْضة أُنُف أي: جَدِيْدَة)، واتە: باغێکی تازە، ﴿شَيْءٍ نُّكُرٍ﴾، (شَيْءٍ)، شتێک (نكُر)، سیفەتەکەیەتی: شتێکی نامۆو نەناسراو و ساملێکراو.

ئایا مەبەست لە (الدَّاعِ)، کێیە؟ ﴿يَوْمَ يَدْعُ ٱلدَّاعِ﴾ خوای کاربەجێ باسی نەکردوە، بەڵام وا پێدەچێ مەبەست پێی ئیسرافیل بێ، کە بۆ جاری دووەم فوو بەکەڕەنادا دەکات لە ڕۆژی دواییداو، دەبێتە هۆی زیندوو کرانەوەی مرۆڤەکان، چونکە دوایی باسی هاتنەدەریان لە گۆڕەکان دەکات، کەواتە: ئەوە فووی دووەمە، کە لە فەرمایشتی پێغەمبەردا هاتوە: ئیسرافیل کە فوو بە کەڕەنادا دەکات، جاری یەکەم دەبێتە هۆی نەمان و تێکچوونی ژیانی دنیاو، هەڵوەشانەوەی گەردوون بەو سیستەمەی ئێستا هەیەو، جاری دووەم دەبێتە هۆی ئەوەی مرۆڤەکان زیندوو ببنەوەو عالەمێکی دیکە بێتە ئاراوە، وەک لە سوورەتی (إبراهيم)دا، دەفەرموێ: ﴿يَوْمَ تُبَدَّلُ ٱلْأَرْضُ غَيْرَ ٱلْأَرْضِ وَٱلسَّمَٰوَٰتُ وَبَرَزُوا۟ لِلَّهِ ٱلْوَٰحِدِ ٱلْقَهَّارِ ﴿٤٨﴾﴾، ئەو ڕۆژە کە نە زەوی وەک ئێستا دەمێنێ و، نە ئاسمانەکانیش و بۆ خوای تاکی ملکەچکەر دێنە گۆڕێ، وەک لە تەفسیری سوورەتی (إبراهيم)دا، باسمانکردوە.

٣)- ﴿خُشَّعًا أَبْصَٰرُهُمْ﴾، چاوەکانیان زەبوون و پڕ ترس و لەرزن. (خُشَّع)، خوێنراویشەتەوە: (خَاشِعاً أَبْصَارُهُم)، (خُشَّع)، کۆی (خَاشِع)ە، (خَشَعَ أي: ذَلَّ وَضَرَع)، زەبوون و ملکەچ بوو، ترس و بیمی ڕێنیشت، کەواتە: (خَاشِعاً أَبْصَارُهُم)، و ﴿خُشَّعًا أَبْصَٰرُهُمْ﴾، ئەگەر (خَاشِع) بێ، واتە: هەموویان چاویان پڕ ترس و لەرزە، وەک یەک چاو، بەڵام ئەگەر (خُشَّعًا) بێ، یانی: چاوی هەرکامێکیان پڕ ترس و لەرزە.

٤)- ﴿يَخْرُجُونَ مِنَ ٱلْأَجْدَاثِ كَأَنَّهُمْ جَرَادٌ مُّنتَشِرٌ﴾، لە گۆڕەکان دێنە دەرێ، وەک کوللەی پرژو بڵاون، (جَرَاد)یش، کۆی (جَرَادَة)یە، یانی: یەک کوللە بۆ نێرو بۆ مێ بەکاردێ.

٥)- ﴿مُّهۡطِعِينَ إِلَى ٱلدَّاعِ﴾، ملیان ڕاکێشاوە بە خێرایی بەرەو بانگکەر دەچن. (مُهْطِعِينَ: **جَمْعُ المُهْطِعِ: المَاشِي سَرِيعًا مادًّا عُنُقَهُ**)، (**مُهْطِعِينَ**)، کۆی (**مُهْطِعٌ**)ە، ئەویش بە کەسێک دەڵێن بە خێرایی بڕواو ملی ڕاکێشا بێ (**وَهِيَ مِشْيَةُ مُذْعُورٍ غَيْر مُلْتَفِتٍ إلى الشَّيء**)، ئەویش بریتیە لە ڕۆیشتنی بابایەک کە زۆر سامی ڕێنیشتبێ و، زۆر ترسا بێ و ئاوڕ لە هیچ شتێک نەداتەوە، ڕێک بەرەو ئەو شوێنە بڕوا کە بۆی بانگ دەکرێ، ﴿مُّهۡطِعِينَ إِلَى ٱلدَّاعِ﴾، واتە: بەرەو بانگکەرەکە دەڕۆن، ملیان ناوە زۆر بە خێرایی.

٦)- ﴿يَقُولُ ٱلۡكَٰفِرُونَ هَٰذَا يَوۡمٌ عَسِرٞ﴾، بێبڕوایەکان دەڵێن: ئەمڕۆ ڕۆژێکی سەخت و زەحمەتە، (**عَسِرٌ: صِفَةٌ مُشَبَّهَةٌ مِنَ العُسْرِ وهو الشُّدَّةُ والصُّعُوبَةُ أي: زَمان لِأُمُورٍ عَسِرَةٍ شَدِيدَةِ العُسْرِ**)، وشەی (**عَسِرٌ**)، صیفەتی چوێندراوە بە کردارەوە (**صِفَةٌ مُشَبَّهَةٌ بِالفِعْل**)، لە (**عُسْر**)ەوە، هاتوە ئەویش بریتیە لە سەختیی و نارەحەتیی، واتە: ئەمڕۆ ڕۆژی کارە نارەحەت و دژوارەکانە.

کە سەرنجی ئەم ئایەتە موبارەکانە دەدەین، دەبینین خوا ﷽ حەوت شتی ترسناکی باسکردوون، وەک (إبن عاشور) هێناونی، لە بارەی ئەو ڕۆژە سەختەوە کە ڕۆژی زیندوو کرانەوەو سزاو پاداشتە:

یەکەم: (یدعُ الداع) بانگکردنی بانگکەر، ئەمەش ئاماژەیە بەوە کە بانگ دەکرێن و ڕەپێچەک دەدرێن و ئامادە دەکرێن، بۆ سزادران.

دووەم: ﴿إِلَىٰ شَيۡءٖ نُّكُرٍ﴾، کە وشەی (**شَيْءٍ**)، یانی: شتێک، بانگ دەکرێن بۆ شتێک، ئەمەش ئەوە دەگەیەنێ کە شتێکی زۆر ترسناکە، بۆیە هەر بە وشەی (**شَيْءٍ**)، هێناویەتی و بە نەزانراو (**نکرة**)ش واتە: شتێکە زانیاریی دەوری نادات، هێندە گەورەو گرنگ و ترسناکە.

سێیەم: کە دەفەرموێ: ﴿شَيۡءٖ نُّكُرٍ﴾، (**شَيْءٍ**)، بە (**نُكُر**)، وەصفکراوە، (**نُكُر**)یش، واتە: نەناسراوو نامۆو ساملێکراوو بیملێکراو.

چوارەم: کە دەفەرموێ: ﴿خُشَّعًا أَبْصَـٰرُهُمْ﴾، (أي ذَلِيلَةٌ خَائِفَةٌ)، واتە: چاویان زەبوونە پڕ ترس و لەرزە، وەک لە سووڕەتی (المعارج)دا، دەفەرموێ: ﴿خَـٰشِعَةً أَبْصَـٰرُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ ۝٤٤﴾، چاوەکانیان پڕ ترس و لەرزن، ملکەچیی و زەبوونیی دێتە سەریان.

هەروەهــا لــە ســووڕەتی (الشــوری)دا، دەفەرمــوێ: ﴿وَتَرَىٰهُمْ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا خَـٰشِعِينَ مِنَ ٱلذُّلِّ يَنظُرُونَ مِن طَرْفٍ خَفِىٍّ ۝٤٥﴾، دەیانبینــی ڕادەنوێنرێــن لەســەر ئاگــری دۆزەخ، ملکەچــن بەهــۆی زەبوونییــەوەو بــە ســیلە چاوێــک (یاخــود: بــە چاوێکـی مەیلـەو نووقـاو) تەماشـا دەکـەن لـە ترسـان، مـرۆڤ ئەگـەر لـە شـتێک زۆر بترســێ، چــاوی تێنابــڕێ و بەســیلەی چــاو تەماشــای دەکات.

پێنج: کە فەرموویەتی: ﴿كَأَنَّهُمْ جَرَادٌ مُّنتَشِرٌ﴾، چوێندراون بە کوللەی پرژو بڵاوەوە، ئەمەش هەم زۆرییەکەیان دەگەیەنێ، هەم تێکەڵ پێکەڵییەکەیان دەگەیەنێ، کوللە ئەگەر زۆربن، تێکەوە داوێن[1] و تێکەڵ و پێکەڵ دەبن.

شەشەم: کە دەفەرموێ: (مُهْطِعِينَ)، (مُهْطِع)یش، کەسێکە بە خێرایی بڕواو، ملی بەرز کردبێتەوەو ڕاکێشا بێ و، ئاوڕ لە هیچ شتێک نەداتەوە، ئەوەش کاتێ دەبێ ئەو کەسە زۆر داچڵەکیبێ و ترسا بێ و، سامی ڕێنیشتبێ.

حەوتەم: کە بێبڕوایەکان دەڵێن: ﴿هَـٰذَا يَوْمٌ عَسِرٌ﴾ ئەمڕۆ ڕۆژێکی زۆر سەخت و دژوارە، وشەی (عَسِرٌ)یش (صِفَةٌ مُشَبَّهَةٌ بِالفِعْل)، سیفەتێکە شوبهێنراوە بە کردارەوەو لە (عُسر)ەوە هاتوە، (عُسر)، واتە: دژواریی و زەحمەتیی و ناڕەحەتیی.

---

(١) تێکەوە داوێن: بەیەکدا دێن و دەچن.

کورتە باسێک لە بارەی دژواریی ڕۆژی دواییەوە

بەڕێـــــزان!

لـە چەنـد ڕوویێکـەوە، بـاسی دژواریـی و سـەختیی ئـەو ڕۆژە دەکەیـن، چونکـە ڕۆژی دوایـی دەگونجـێ لـە زۆر ڕووەوە، باسـی قورسـیی و دژواریـی و زەحمەتییەکەی بکەیـن، بـەڵام ئێمـە پێنـج بوارمـان لـە بـوارەکانی قورسـیی و دژواریـی و زەحمەتیـی ڕۆژی دوایـی، قۆناغـی دووەمـی ڕۆژی دوایـی، کـە بریتیـە لـە قۆناغـی هەڵسـانەوەو، زیندووکرانـەوەو، سـزاو پاداشـتدرانەوە، هێنـاون:

١- لەو ڕۆژەدا لیستی کردەوان دابەش دەکرێن و نهێنییەکان ئاشکرا دەکرێن:

وەک خوا ﷻ لە سوورەتی **(التكوير)**دا، دەفەرموێ: ﴿ وَإِذَا ٱلصُّحُفُ نُشِرَتْ ﴿١٠﴾ ﴾، ئـەو ڕۆژە کـە لاپـەڕەکان بـڵاو دەکرێنـەوە، واتـە: لیسـتی کـردەوەکان بـڵاو دەکرێنەوە.

هەروەهـا لـە سـوورەتی **(الطـارق)**دا، دەفەرمـوێ: ﴿ يَوْمَ تُبْلَى ٱلسَّرَآئِرُ ﴿٩﴾ ﴾، ئـەو ڕۆژەی نهێنییـەکان ئاشـکرا دەکرێـن و دەخرێنـە گـۆڕێ، ﴿ فَمَا لَهُۥ مِن قُوَّةٍ وَلَا نَاصِرٍ ﴿١٠﴾ ﴾، مـرۆڤ نـە خـۆی توانـای هەیـە، لـەو ڕۆژە خـۆی ڕزگار بـکات، نـە هیـچ پشـتیوان و هـاوکارو یارمەتییدەرێکیشـی هەیـە.

کەواتـە: ئـەو ڕۆژەی لیسـتی کـردەوەکانی تێـدا بڵاودەکرێنـەوەو، هـەر کەسـە نامـەی کـردەوەی خـۆی دەدرێتـەوەو، ئـەو ڕۆژەی نهێنییەکانـی تێـدا ئاشـکرا دەکرێن، بەدڵنیایـی ڕۆژێکـی سـەخت و دژوارە.

٢- هیــچ گــەورەو گچکەیــەک نیــە، کــە تۆمــار نەکرابــێ، تەنانــەت بــە ئەنــدازەی گەردێکیــش، یــان گەردیلەیەکیــش:

وەک خوا ﷻ لە سووڕەتی (**الزلزلة**)دا، دەفەرمووێ: ﴿فَمَن يَعۡمَلۡ مِثۡقَالَ ذَرَّةٍ خَيۡرٗا يَرَهُۥ ۝٧ وَمَن يَعۡمَلۡ مِثۡقَالَ ذَرَّةٖ شَرّٗا يَرَهُۥ ۝٨﴾، واتــە: هــەر کەســە بــە قــەدەر گرانایــی گەردیلەیــەک، چاکــەی کــرد بــێ دەیبینێتــەوەو، هــەر کەســێ بــە قــەدەر گرانایــی گەردیلەیــەک خراپــەی کردبــێ دەیبینێتــەوە.

هەروەهــا لــە ســووڕەتی (**الكهف**)دا، خــوا دەفەرمــوێ: ﴿يَٰوَيۡلَتَنَا مَالِ هَٰذَا ٱلۡكِتَٰبِ لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةٗ وَلَا كَبِيرَةً إِلَّآ أَحۡصَىٰهَا ۝٤٩﴾، بێبڕوایــەکان گوتیــان: هــەی هــاوار بــۆ ئێمــە، هــەی ســزای ســەخت بــۆ ئێمــە! ئــەم نــووسراوە چییــە؟ هیــچ گچکەیــەک و گەورەیەکــی نەبــواردوە، مەگــەر ســەرژمێری کــردوە، واتــە: وردو درشــتی ســەرژمێر کــردوەو، تێیــدا تۆمــار کــراوە لــەو نــووسراوەدا، نــووسراوی هەرکامێکیــان.

٣- دژوارییەکــی دیکــەی ڕۆژی دوایــی و ڕۆژی قیامــەت، ئەوەیــە هــەر کەســە چــی کــردوە، دەیبینێتــەوە، بــە ئامادەکراویــی، وێــڕای نووسراویــی:

خوا ﷻ هەم باسی نووسینی کردوە، وەک دەفەرمووێ: ﴿وَإِنَّ عَلَيۡكُمۡ لَحَٰفِظِينَ ۝١٠ كِرَامٗا كَٰتِبِينَ ۝١١ يَعۡلَمُونَ مَا تَفۡعَلُونَ ۝١٢﴾الإنفطــار، واتــە: بــە دڵنیایــی ئێــوە چەنــد پارێزەرێکتــان بەســەرەوەن، زۆر بەڕێــزن و نووســەرن و، هەرچــی ئێــوە دەیکــەن، دەیزانــن، هەرچــی ئێــوە دەیکــەن: لــە نیــەتی دڵ و خولیــای مێشــک و، دەربڕینــی زمــان و، کــردەوەی ئەندامــەکان، هەمــووی دەزانــن و هەمووشــی تۆمــار دەکــەن.

ئنجــا وێــڕای نووســین، کــردەوەکان بــە ئامادەکراوییــش دەبینرێنــەوە، واتــە: بــە بەرجەســتە کراویــی، لــە زۆر شــوێنی قورئانــدا، ئــەو ڕاســتییە خراوەتــە ڕوو، کــە ئێمــە هــەم لــە تەفســیری ســووڕەتی (**الكهف**)دا، لــەو بــارەوە، لــە کاتی تەفســیرکردنی ئــەو ئایەتــە موبارەکــەدا: ﴿وَوَجَدُواْ مَا عَمِلُواْ حَاضِرٗا ۝٤٩﴾، ئــەوەی کردبوویــان بــە ئامادەکراویــی بینیانــەوە، هەروەهــا لــەکاتی تەفســیرکردنی ئــەو ئایەتــەی ســووڕەتی

(الجاثية)دا: ﴿إِنَّا كُنَّا نَسْتَنسِخُ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٩﴾﴾، ئێمە ئەوەی ئێوە دەتانکرد، نوسخەمان لەبەر دەگرتەوەو کۆپییمان لێ دەکرد، لەوێشدا کورتە باسێکمان کردوە، لە بارەی بەرجەستەبوونی کردەوانەوە، کە هەم ئەو دوو ئایەتە موبارەکە تەعبیری لێ دەکەن، هەم ئەو ئایەتە موبارەکەی دەفەرموێ: ﴿وَأَنَّ سَعْيَهُ سَوْفَ يُرَىٰ ﴿٤٠﴾﴾النجم، هەوڵ و کۆششەکەی لەمەودوا دەبینرێ، واتە: بەرهەمی هەوڵ و کۆششەکەی بە بەرجەستە کراویی دەبینرێ، هەروەها ئەوەی ئایەتەکەی سوورەتی (الزلزلة)ش، کە دەفەرموێ: ﴿فَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ ﴿٧﴾ وَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ ﴿٨﴾﴾، هەر کەسێک گرانایی گەردێک چاکە بکات، دەیبینێتەوە، {واتە: خودی چاکەکەی دەبینێتەوە}و، هەر کەسێ گرانایی گەردیلەیەک خراپە بکات، دەیبینێتەوە، واتە: خودی خراپەکەی دەبینێتەوە.

ئنجا ئەگەر ئێستا مرۆڤ بتوانێ کامیرای شێردراوە دابنێ و، نهێنییەکان بەهۆی ئەو کامیرای شێردراوەوە کەشف بن، وەک زۆرجار کە دزیی دەکرێ و کەتن و خراپە دەکرێ، دوایی بەهۆی کامیرای شێردراوەوە، کە داندراون: بکەرانی ئەو دزییە، یان ئەو کەتنە، یان ئەو قەتڵە، یان ئەو خراپەیە، لەبەر ئەوەی وێنەیان گیراوە، کەشف دەبن، ئنجا ئەگەر مرۆڤ بتوانێ شتی ئاوا دروست بکات، دەبێ خوا ﷻ ئەو فریشتانەی تەرخانی کردوون بۆ پاراستنی کردەوەکانی مرۆڤەکان، چ ئامێرێکی وای دابنێ کە هەموو شتەکانی مرۆڤ، تۆمار بکات! چونکە مرۆڤ ئێستا بەس دەتوانێ قسەکان تۆمار بکات و وێنەکان بگرێ، بەڵام فریشتەکان ئەوەی نێو دڵیش تۆمار دەکەن وەک لە فەرمایشتی پێغەمبەردا ﷺ هاتوە: {وَإِذَا هَمَّ بِسَيِّئَةٍ}[1] ئەگەر بە دڵیشی دابێ خراپە بکات، یان بە دڵیشی

---

(١) {عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم-: «قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ إِذَا هَمَّ عَبْدِي بِسَيِّئَةٍ فَلاَ تَكْتُبُوهَا عَلَيْهِ، فَإِنْ عَمِلَهَا فَاكْتُبُوهَا سَيِّئَةً، وَإِذَا هَمَّ بِحَسَنَةٍ فَلَمْ يَعْمَلْهَا فَاكْتُبُوهَا حَسَنَةً، فَإِنْ عَمِلَهَا فَاكْتُبُوهَا عَشْرًا»} أخرجه البخاري: ٧٠٦٢، ومسلم: ١٢٨، والترمذي: ٣٠٧٣، وابن حبان: ٣٨٠.

دابێ چاکە بکات، فریشتەکان بەهۆی ئەو ئامێرەوە کە پێیانە، نێو دڵی مرۆڤیش دەخوێننەوەو تۆماری دەکەن، ئنجا بێگومان وەختێک مرۆڤ کردەوەکانی خۆی بە بەرجەستە کراویی بێنەوە بەرچاوی و بڵێن: ئەوە تۆی و دیاری و ناتوانی نکوولیی بکەی! بە ڕاستیی مانای وایە ئەو ڕۆژە، ڕۆژێکی قورس و زەحمەت و دژوارە، بە تایبەتی بۆ ئەوانەی بە خراپەو ناڕەوا دەستیان دەچێتە: خوێن و نەفس و نامووس و ماڵ و سامان و هێمنیی و ئاساییشی خەڵکەوە.

٤- ڕووی چوارەمی قورسیی و زەحمەتیی ڕۆژی دوایی و سزاو پاداشت، ئەوەیە کە هیچ قەرەبوو کردنەوەو چارەسەرێک نیە:

با تەماشای ئەم ئایەتە موبارەکە بکەین کە دەفەرموێ: ﴿ وَٱتَّقُواْ يَوْمًا لَّا تَجْزِي نَفْسٌ عَن نَّفْسٍ شَيْـًٔا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَٰعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿٤٨﴾ ﴾البقرة، خۆتان لە ڕۆژێک بپارێزن، هیچکەس بۆ هیچکەس هیچی پێ ناکرێ، هیچ شتێکی پێ ناکرێ {هیچکەس ناتوانێ هیچ شتێک لە هیچکەس دوور بخاتەوە} تکاکردنیشی لێ وەرناگیرێ و قەرەبوو و بەلا گێڕەوەشی لێ وەرناگیرێ و ئەوان پشتیوانییش ناکرێن، واتە: هەموو ئەگەرەکانی کە مرۆڤ دەربازی ببێ، هەموویان لابراون، نە کەس هیچی بۆ کەس پێ دەکرێ، نە هیچکەس تکای بۆ دەکرێ، بەبێ مۆڵەتی خوا، نە هیچکەس هیچ قەرەبووی لێ وەردەگیرێ و، نە هیچکەسیش هیچ جۆرە پشتیوانییەکی لێ دەکرێ.

٥- سەختیی و دژوارییەکی دیکەی ئەو ڕۆژە: ڕۆژی هەڵسانەوەو زیندووکرانەوە، ئەوەیە سزای خوا ﷻ هێندە سەختە، بابای تاوانبار خۆزگە دەخوازێ نیزیکانی خۆی بکاتە بەلاگێڕو قەرەبووی خۆی:

وەک لە سوورەتی (المعارج)دا، خوا ﷻ، جوان بۆمان وێنا دەکات دەفەرموێ: ﴿ يَوَدُّ ٱلْمُجْرِمُ لَوْ يَفْتَدِي مِنْ عَذَابِ يَوْمِئِذٍۭ بِبَنِيهِ ﴿١١﴾ وَصَٰحِبَتِهِۦ وَأَخِيهِ ﴿١٢﴾ وَفَصِيلَتِهِ ٱلَّتِي تُـْٔوِيهِ

﴿وَمَن فِي ٱلْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ يُنجِيهِ ﴿١٤﴾ كَلَّآ إِنَّهَا لَظَىٰ ﴿١٥﴾ نَزَّاعَةً لِّلشَّوَىٰ ﴿١٦﴾ تَدْعُواْ مَنْ أَدْبَرَ وَتَوَلَّىٰ ﴿١٧﴾ وَجَمَعَ فَأَوْعَىٰ ﴿١٨﴾﴾.

﴿يَوَدُّ ٱلْمُجْرِمُ لَوْ يَفْتَدِي مِنْ عَذَابِ يَوْمِئِذٍ﴾، واتـە: لـەو ڕۆژەدا بابـای تاوانبـار خۆزگـە دەخـوازێ لـە سـزاو ئـازاری ئـەو ڕۆژە ڕۆڵـەکانی و هاوسـەری و بـرای و ئـەو کۆمەڵـەی دەیگرنـە خۆیـان و تێکـڕای ئەوانـەی لـە سـەر زەویـن، بیانکاتـە بەڵاگێـڕەوەی خـۆی دوایـی ئـەوە دەربـازی بـکات. کەواتـە: ئەوانـەی بابـای تاوانبـار حـەز دەکات بیانکاتـە بەڵاگێـڕی خـۆی پێنـج جـۆرە کەسـن:

١- ﴿بِبَنِيهِ﴾ ڕۆڵەکانی و جگەر گۆشەکانی، ڕۆڵەو جگەر گۆشە لە لای مرۆڤ، لە هەموو کەس خۆشەویستترن، کەچی ئەو تاوانبارە، بەر لە هەر کەس ئامادەیە جگەر گۆشەکانی خۆی بکاتە بەڵاگێڕەوەو قەرەبووی خۆی، کە لە جیاتی وی سزا بدرێن.

٢- ﴿وَصَٰحِبَتِهِۦ﴾، ژنەکەی، ئامادەیە هاوسەرەکەی خۆشی بکاتە بەڵاگێڕەوە.

٣- ﴿وَأَخِيهِ﴾، برایەکەی، ئامادەیە برایەکەی خۆشی بکاتە بەڵاگێڕەوەی خۆی.

٤- ﴿وَفَصِيلَتِهِ ٱلَّتِي تُـْٔوِيهِ﴾، ئەو کۆمەڵەی کە ئەو دەگرنە خۆیان، ئنجا ئەگەر عەشیرەتە، ئەگەر حیزبە، ئەگەر نەتەوەیە، ئەگەر هەر کۆمەڵێکە، کە ئەو سەر بەوانە سەر بەوە، ئامادەیە تێکرای کۆمەڵەکەی، سەرجەم خزم و عەشیرەتەکەی بکاتە بەڵاگێڕەوەی خۆی.

٥- ﴿وَمَن فِي ٱلْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ يُنجِيهِ﴾، بەڵکو ئامادەیە هەرچی کەسێک لەسەر زەوی هەیە، هەمووی بکاتە بەڵاگێڕەوەو قەرەبووی خۆی، بەڵام دەربازی بێ، ئنجا لێرەدا لەبەر ئەوەی خوا سبحانه وتعالى باسی بابای تاوانبار دەکات، لەکوێوە پێدا هاتوە؟ لەو کەسەوەی لێی نیزیکترە، جگەرگۆشە لە هەموو کەس لە مرۆڤ نزیکترەو، لە دوای ئەو ژن و هاوسەر، ئنجا برا، ئنجا خزم و قەوم، ئنجا دوایی هەموو خەڵکی سەرزەوی! بەڵام خوا دەفەرموێ: (کَلَّا)، نەخێر، ﴿إِنَّهَا لَظَىٰ﴾، ئەو ئاگری دۆزەخە بڵێسەدارە، ﴿تَدْعُواْ مَنْ

أَدْبَرَ وَتَوَلَّىٰ ﴿١٧﴾ وَجَمَعَ فَأَوْعَىٰ ﴿١٨﴾ ﴾، ئەوکەسە بانگ دەکات کە پشتی هەڵکردووەو وازی هێناوەو ڕووی وەرچەرخاندوە، بەس خەریکی کۆکردنەوەی سەروەت و سامان و ژماردنی و پەزمەندە کردنی بووە، لەسەر حیسابی خوا لە خۆ ڕازییکردن، بۆیە لەو ڕۆژەدا هیچ شتێک دادی نادات.

خـوا لـە سـەختیی و دژوارییـەکانی ئـەو ڕۆژە، بـە میهرەبانیـی کەرەمـی خـۆی بمانپارێـزێ و، بمانخاتـە نێـو هێمنیـی و ئاسـاییش و ئۆقرەییـەوە.

کورتە باسێک لە بارەی لەتبوونی مانگەوە

بەڕێـــــزان!

خوا ﷻ ئەم سوورەتە موبارەکەی بە باسکردنی دوو ڕووداوان دەست پێکردوە: ﴿ ٱقْتَرَبَتِ ٱلسَّاعَةُ وَٱنشَقَّ ٱلْقَمَرُ ﴾، کاتەکـە (السـاعَة)، زۆر نیزیـک کەوتـوەو، مانـگ لەتبـوو، لـە بـارەی لەتبـوونی مانگـەوەش، ئێمـە ئـەم کورتـە باسـە لـە حـەوت بڕگـەدا دەخەینـەڕوو:

بڕگەی یەکەم: لە بارەی موعجیزەکانـی پێغەمبەرەوە ﷺ زێدەڕۆیی و کەمتەرخـەمیی هەیە:

أ- زێدەڕۆییەکە ئەوەیە کە سەرجەم موعجیزەکانی پێغەمبەری خوا ﷺ کە لە ژێر ناوونیشانی: (**خَوَارِق العَادَة**)، {یاسا دڕەکان} دان، هەموویان بە بەڵگەو موعجیزەی سەلمێنەری پێغەمبەرایەتیی موحەممەد ﷺ دابنرێن، ئەمە تێپەڕاندن و زێدەڕۆییە، بەڵێ پێغەمبەری خوا ﷺ شتی یاسا دڕ (**خَارِق العَادَة**)ی زۆر بووە، گومانی تێدانیە، لە کتێبەکانی سوننەت و سیرەتدا زۆرن، بەڵام ئایا ئەو یاسا دڕانەی پێغەمبەری خوا، مەبەستی پێ ئەوە بووە، ئیسپاتی پێغەمبەرایەتیی خۆییان پێ بکات؟ بێگومان نەخێر، چونکە یاسا دڕەکان لە نێو هاوەڵاندا خوا لێیان ڕازی بێ، بوون، کەواتە: بۆ زیاتر چەسپاندنی ئیمان، یان بۆ دەربازکردنیان لە تەنگانەیەک، وەک برسیەتیی و بێ ئاویی و، چارەسەرێک لە نەخۆشیی، زیاتر بۆ ئەوانە بووە، نەک بۆ ئەوەی وەک بەڵگە هێنانەوە لەسەر سەلماندنی ڕاستێتیی لە پێغەمبەرایەتییدا.

ب- کەمتەرخەمییەکەش بریتیە لە نکۆڵییکردن لەوە کە پێغەمبەری خوا موحەممەد ﷺ بێجگە لە قوڕئان موعجیزەی دیکەی بووبن، بێگومان ئەوەش کەمتەرخەمیی و کورتهێنانە، چونکە پێغەمبەری خوا موحەممەد ﷺ وەک گوتمان: یاسا دڕی دیکەی - ئەگەر بە موعجیزەو دەستەوسانکەر دابنرێن - زۆر بوون، بۆ وێنە:

١- پێغەمبەری خوا ﷺ نەک جارێک، چەند جارێک خواردنێکی کەم لە بەردەم دا بووە، دوعای کردووەو خوا بەرەکەتی خستۆتێ، کە بەشی سێ چوار کەسان بووە، بەشی (٥٠٠ - ٦٠٠)، کەس زیاتریشی کردوە[١].

٢- هەروەها پێغەمبەری خوا ﷺ چەند جارێک ئاوێکی کەم، یان شوێنێک ئاوی تێدا نەبووە، تۆزێک ئاویان تێکردوە، ئاوەکەی زۆربووە، وەک لە صولحی حودەیبییەدا بیرێک ئاوی تێدا نەبووە، تۆزێ ئاویان تێکردوە، پێغەمبەریش ﷺ دوعای خوێندووەو، ئاو دەرقوڵیوەو هەرچی مەشکەو کوندەو دەفر بووە، پڕیان کردوە لە ئاو![٢]

٣- هەروەها لە جەنگی تەبووک دا پێغەمبەری خوا ﷺ دوعای کردوە، کاتێک هاوین بووە، هیچ هەورێک بە ئاسمانەوە نەبووە، پەڵە هەورێک هاتۆتە ئاسمان و بارانێکی زۆر بەخورزەم داباریوە، ئیدی هەموو شتیان پڕ کردوە لە ئاو و پێداویستیی خۆیان پێ جێبەجێ کردوە.[٣]

٤- هەروەها لە نێوان پەنجەکانی دا ئاو هەڵقوڵیوە.[٤]

٥- هەروەها کەسێک کە چاوی کوێر بووە لە جەنگدا، چاوەکەی لەسەر دەستی بووە پێغەمبەر ﷺ دوعای بۆ کردوە.[٥]

٦- هەروەها بنکە دار خورمایەک، کۆتەرەدار خورمایەک کە وتاری لە سەر دەدا، دوای ئەوەی مینبەرێکیان بۆ دروستکردو چووە سەر مینبەرەکە، هاوەڵان گوێیان لە دەنگی

---

(١) رواه البخاري: ١٠١٣،٣٥٧٨، ومسلم: ٢٠٤٠،٨٩٧.

(٢) السيرة النبوية لابن هشام ، ج٣ ص١٦٤،١٦٣.

(٣) هەمان سەرچاوە، ج٣ ص٢٩٧.

(٤) رواه البخاري: ٣٥٧٢ الى ٣٥٧٩، ومسلم: ١٨٥٦،٣٠١٣،٢٢٧٩.

(٥) المستدرك، والإصابة، أسد الغابة، ترجمة: قتادة بن النعمان رضي الله عنه.

ئەو کۆتەرە دارخورمایە بوو، وەک بە چکە حوشتر ناڵاندی و گریا، پێغەمبەریش ﷺ لەسەر مینبەرەکەی دابەزی و دەستی پێداهێنا، تاکو بێدەنگی کرد[1].

٧- چاکبوونەوەی لاقی (عبدالله بن عتيك) کە شکاوە، دوای دەست پێداهێنانی[2]، کە من لە کتێبی حەوتەمی مەوسووعەی: (**الإسلام كما يتجلى في كتاب الله**)، بە ناوونیشانی: (**خاتم النبيين، موجز سيرته و براهين نبوته**)دا، ژمارەیەکی زیاتر لەو موعجیزانەم باس کردوون[3]، بۆیە ئەوەش کورتهێنانە بگوترێ: پێغەمبەری خوا ﷺ تەنیا قورئانی هەبووە، وەک موعجیزە، نەخێر، غەیری قورئانیشی هەبووە، بۆیە ڕای ڕاست و میانجیی و بەڵگەدار ئەوەیە، کە بگوترێ: پێغەمبەری کۆتایی موحەممەد ﷺ تەنیا قورئانی وەک موعجیزەو بەڵگەی پێغەمبەرایەتیی خۆی بەکارهێناوە، ئەگەرنا یاسادڕی دیکەی زۆر بوون.

ئنجا ئەگەر مەبەست لە وشەی موعجیزە، شتێک بێ کە ئیسپاتی پێغەمبەرایەتیی پێ بکرێ، دەگونجێ بەو زاراوەیە بڵێین: موحەممەد تاکە موعجیزەکەی بریتی بوو لە قورئان، بەڵام ئەگەر مەبەست لە موعجیزە هەر شتێکی یاسادڕ بێ، بەدڵنیایی پێغەمبەری خوا ﷺ یاسادڕی زۆر بوون وەک ئاماژەمان پێدان، بەڵام پێغەمبەری کۆتایی تاکە شتێک کە بەکاری هێناوە، وەک بەڵگە بۆ سەلماندنی ڕاستیی خۆی لە پێغەمبەرایەتییدا، خوا تەنیا قورئانی پێداوە، لەو بارەوە، کە ئەوەش لە زۆر شوێنی قورئاندا، ئەو ڕاستییە دووبارە بۆتەوە، کە بێبڕوایەکان بیانوویان بە پێغەمبەری خاتەم دەگرت و دەیانگوت: بۆچی نیشانەو موعجیزەی وەک هی پێغەمبەرانی پێشووی پێ نەدراون؟ وەک گۆچانەکەی مووسا ﷺ کە دەبوو بە مارێکی گەورەو هەژدیهاو، دەستی کە دەئایسا وەک گڵۆپێکی زۆر بە شۆق، هەروەها عیسا کە مردووی زیندوو کردۆتەوەو، چەندان جۆرە نەخۆشیی چاککردوونەوەو، بە فەرمانی خوا و، لە قوڕ باڵندەی دروستکردووەو،

---

(١) رواه البخاري: ٣٥٨٣،٣٥٨٤،٣٥٨٥.

(٢) رواه البخاري: ٤٠٣٨،٤٠٣٩.

(٣) پازدە دانەم هێناون، بڕوانە: ص ٢٤٠-٢٤٣، ط٢ / ٢٠١٧م.

فووی پێدا کردوەو بۆتە باڵندەو فڕیوە، هەروەها حوشترەکەی صاڵیح ﷺ، کافرەکان لە زۆر شوێنی قورئاندا هاتوە، کە داوایان لە پێغەمبەری خاتەم کردوە ﷺ موعجیزەی وەک هی پێغەمبەرانی پێشوویان بۆ بێنێ، بەڵام خوا ﷻ هەرگیز وەڵامی ئەو داواکارییەی بێبڕوایانی نەداوەتەوە، بۆ وێنە:

أ- لە سووڕەتی (الأنبياء)دا خوای باڵادەست دەفەرموێ: ﴿ بَلْ قَالُوٓاْ أَضْغَٰثُ أَحْلَٰمٍ بَلِ ٱفْتَرَىٰهُ بَلْ هُوَ شَاعِرٌ فَلْيَأْتِنَا بِـَٔايَةٍ كَمَآ أُرْسِلَ ٱلْأَوَّلُونَ ﴿٥﴾ ﴾، واتە: بەڵکو گوتیان: (ئەوە) وڕێنەکانی نێو خەونە، {قسەی تێکەڵ و پێکەڵی خەونە، یاخود: خەونی تێکەڵ و پێکەڵە} بەڵکو هەڵیبەستوە، بەڵکو ئەو شاعیرە، با نیشانەیەکمان بۆ بێنێ وەک چۆن پێشووەکان {پێغەمبەرانی پێشوو} ڕەوانە کراون {بە موعجیزەو بەڵگەوە}.

ب- لە سووڕەتی **(الأنعام)**دا، خوا دەفەرموێ: ﴿وَقَالُواْ لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ ءَايَةٌ مِّن رَّبِّهِۦ قُلْ إِنَّ ٱللَّهَ قَادِرٌ عَلَىٰٓ أَن يُنَزِّلَ ءَايَةً وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٧﴾ وَمَا مِن دَآبَّةٍ فِى ٱلْأَرْضِ وَلَا طَٰٓئِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّآ أُمَمٌ أَمْثَالُكُم مَّا فَرَّطْنَا فِى ٱلْكِتَٰبِ مِن شَىْءٍ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ ﴿٣٨﴾ ﴾، (واتە: بێبڕوایەکان) گوتیان: بۆچی نیشانەیەکی بۆ دانابەزێ لە پەروەردگاریەوە، (دەبووایە نیشانەیەکی بۆ دابەزێ، {وەک هی پێغەمبەرانی پێشوو، موعجیزەیەکی بەرهەست} بڵێ: بێگومان خوا توانایە کە نیشانەیەکی دیکە دابەزێنێ، بەڵام زۆربەیان نازانن.

واتە: زۆربەیان نازانن کە کاتی ئەو جۆرە موعجیزانە بەسەر چووە، ئنجا خوا ﷻ سەرنجیان ڕادەکێشێ بۆ ئەوە، کە ئەگەر لە بەڵگە بگەڕێن، بەڵگە پڕی ئاسمان و زەوییە، دەفەرموێ: ﴿ وَمَا مِن دَآبَّةٍ فِى ٱلْأَرْضِ وَلَا طَٰٓئِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّآ أُمَمٌ أَمْثَالُكُم ﴾، هیچ پێڕۆیەک لەسەر زەوی نیەو، هیچ باڵندەیەک بە دوو باڵەکانی نافڕێ، مەگەر کۆمەڵانی وەک ئێوەن، {کۆمەڵە دروستکراوی خوان} لەم کتێبەدا هیچ شتێکمان زایە نەکردوە، {هیچ شتێکمان نادیدە نەگرتوە، کە پێویست بێ، باس بکرێ، باس نەکرێ، یاخود: لە زانیاریی خوادا هیچ شتێک نیە نەبێ} دواییش هەموو ئەوانە بۆ لای پەروەردگاریان کۆدەکرێنەوە.

واتە: ئێوە ئەگەر لە بەڵگە دەگەڕێن، فەرموون تەماشای دروستکراوەکانی خوا بکەن، ئەگەر مەبەستتان خواناسییە، ئەگەر مەبەستیشتان ناسینی موحەممەدە ﷺ وەک پێغەمبەری خوا، تەماشای قورئان بکەن، لە زۆر جێی دیکەی قورئاندا، خوا سبحانه وتعالى ئەو ڕاستییەی دووبارە کردۆتەوەو لە سووڕەتی (العنكبوت) ئەو دوو ئایەتە موبارەکە، بە نموونە دێنمەوە: ﴿ وَقَالُوا لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ ءَايَٰتٌ مِّن رَّبِّهِۦ ۖ قُلْ إِنَّمَا ٱلْءَايَٰتُ عِندَ ٱللَّهِ وَإِنَّمَآ أَنَا۠ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٥٠﴾ أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ أَنَّآ أَنزَلْنَا عَلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَرَحْمَةً وَذِكْرَىٰ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٥١﴾ ﴾، واتە: بێبڕوایەکان گوتیان: دەبووایە نیشانەکانی لە پەروەردگاریەوە دابەزنە سەرێ، {موعجیزە بەر هەستەکانی وەک هی پێغەمبەرانی پێشوو} بڵێ: بێگومان نیشانەکان تەنیا لەلای خوان و، من تەنیا ترسێنەرو وشیارکەرەوەیەکی ڕوون و ئاشکرام، (یاخود ڕوونکەرەوەو ئاشکراکەرم)، ئایا بۆ ئەوان بەس نیە، کە ئێمە کتێبێکمان دابەزاندۆتە سەر تۆ، بەسەریاندا دەخوێنرێتەوە، لەوەدا بەزەیی و بیرخەرەوە هەیە، بۆ کۆمەڵێ بڕوا بێنن، واتە: ئەگەر لە بڕوا هێنان بن، ئێمە قورئانمان وەک موعجیزە و بەڵگەی سەلمێنەری پێغەبەرایەتیی تۆ، بۆ سەرت دابەزاندوە[1]

حیکمەتی ئەمەش ئەوەیە کە پێغەمبەرانی پێشوو (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام):

١- بۆ قۆناغەکانی دیکەی ژیانی بەشەر نێردراون، کە لە سەردەمی پێغەمبەری خاتەمدا ﷺ وردە وردە لە ڕووی هۆش و کامڵ بوونەوە بەرەو تێرو تەواویی چووە، ئەو کاتە مرۆڤایەتیی لە قۆناغی ساواییەوە نیزیکتربوو، بەشەر بە هاوکۆیی بەرەو کامڵ بوون تێگەیشتنی زیاتر دەچێ، بۆیە موعجیزەکانی کە بە پێغەمبەرانی (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) پێش پێغەمبەری کۆتایش دراون، لە قەدەر خەڵکی ئەو ڕۆژگارانە بووە.

٢- هەر کام لەو پێغەمبەرانە بۆ کۆمەڵگایەکی دیارییکراو و بۆ کاتێکی دیارییکراو نێردراون، بۆیە موعجیزە و بەڵگەکەی هەر کام لە پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) تایبەت بووە، بە خۆیەوەو بە قۆناغ و سەردەمی خۆیەوەو، کاتێک کە ئەو پێغەمبەرە

(١) رواه البخاري: ٣٥٧٢ الى ٣٥٧٩، ومسلم: ١٨٥٦،٣٠١٣،٢٢٧٩.

بەرێزە کۆچی دوایی کردوە، موعجیزەکەشی ڕۆیشتوە، چونکە دوای ئەو پێغەمبەرە، ئنجا خوا پێغەمبەرێکی دیکەی ناردوە، بۆ وێنە: بۆ گەلی عاد خوا هوودی ناردوەو، لە پێش هووددا بۆ گەلی مەدیەن شوعەیبی ناردوە، هەروەها بۆ (**أَصْحَاب الأَيْكَة**)، ئنجا لە دوای گەلی عاد، بۆ گەلی ثەموود صالّیحی ناردوە، هەروەها پێغەمبەران دیکە (**عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام**)، پەیتا پەیتا هاتوون، هەر پێغەمبەرێکیش ڕۆیشتوە، موعجیزەکەشی لەگەڵ خۆی دا ڕۆیشتوە، بەڵام ئەگەر کەسێک بە دوای هەقدا گەڕابێ، پەکی نەکەوتوەو پێغەمبەرێکی دیکە هاتوەو موعجیزەیەکی دیکەی بۆ هاتوە، گونجاو لەگەڵ خەڵکی ئەو ڕۆژگارەی ئەو کاتەدا، بەڵام پێغەمبەری خاتەم موحەممەد ﷺ لەبەر ئەوەی بۆ تێکڕای بەشەر، بە پانایی زەمین و بە درێژایی زەمان نێردراوە، دەبووایە موعجیزەو بەڵگەکەشی بەردەوام بێ، نەک بە ژیانی خۆی کۆتایی پێ بێ، چونکە پێغەمبەری خاتەم موحەممەد ﷺ تەنیا بۆ گەلەکەی خۆی و، بۆ کۆمەڵگایەکەی خۆی نەنێردراوە، وەک خوا دەفەرموێ: ﴿ وَمَآ أَرْسَلْنَٰكَ إِلَّا كَآفَّةً لِّلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا ﴿٢٨﴾ ﴾سبأ، واتە: ئێمە تۆمان نەناردوە، مەگەر بۆ تێکڕای خەڵکی موژدەدەرو ترسێنەر بی، هەروەها لە سوورەتی (**الأعراف**)دا، دەفەرموێ: ﴿ قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنِّى رَسُولُ ٱللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا ﴿١٥٨﴾ ﴾، واتە: بڵێ ئەی خەڵکینە! من پێغەمبەری خوام وێکڕا و تێکڕا بۆ هەمووتان، بۆیە دەبووایە موعجیزە و بەڵگەکەشی کە سەلمێنەری ڕاستیی موحەممەدە لە بانگەشەی پێغەمبەرایەتییدا، بەردەوام بێ، ئەگەرنا ئەگەر پێغەمبەری خاتەم ﷺ ئەو شتانەی دیکەی کە یاسا دڕ بوون، کردبانی بە بەڵگەی پێغەمبەرایەتیی خۆی، ئێستا ئێمە چیمان کردبایە! بەڵام تاکە شتێک کە کردوویەتی بە بەڵگەی ئیسپاتی پێغەمبەرایەتیی خۆی، ئەم قورئانەیە، قورئانیش ئەوە لەبەر دەستی ئێمەشدا هەیە، بۆی خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ أَنَّآ أَنزَلْنَا عَلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ ﴿٥١﴾ ﴾، ئایا بۆ ئەوان بەس نیە، کە ئێمە کتێبمان دابەزاندۆتە سەرت، بە سەریاندا بخوێنرێتەوە؟ بەس نیە بۆ ئەوان، یانی: بۆ ئیسپاتی پێغەمبەرایەتیی تۆ، کە تەحەددایان بکات: ئەگەر لافی ئەوە لێ دەدەن، موحەممەد ﷺ خۆی قورئانی هەڵبەستەوە، یان بۆ خۆی گوتوویەتی، فەرموون مەیدان مشکان نەیان کێڵاوە: ﴿ فَلْيَأْتُوا۟ بِحَدِيثٍ مِّثْلِهِۦٓ إِن كَانُوا۟ صَٰدِقِينَ ﴿٣٤﴾ ﴾الطور، با قسەیەکی وەک وی بێنن، ئەگەر ڕاست دەکەن! ئنجا نەیانتوانی وەک قورئان بێنن، وەک

ئەوەندە قورئانەی ئەو کاتە دابەزیوە، با وێنەی دە سوورەت بێنن: ﴿ فَأْتُوا۟ بِعَشْرِ سُوَرٍ مِّثْلِهِۦ مُفْتَرَيَـٰتٍ ﴿١٣﴾ ﴾ هود، ئێوەش دە سوورەتی هەڵبەستراوی وەک بێنن! بەڵام ئەگەر نەیانتوانی: ﴿ قُلْ فَأْتُوا۟ بِسُورَةٍ مِّثْلِهِۦ ﴿٣٨﴾ ﴾، کە هەم لە سوورەتی (یونس)دا هاتووە هەم لە سوورەتی (البقرة)ش دا هاتوە، واتە: بڵێ: یەک سوورەتی وەک وی بێنن، بۆیە خوا دەفەرموێ: ﴿ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَرَحْمَةً وَذِكْرَىٰ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٥١﴾ ﴾ العنكبوت، بە ڕاستیی لەوەدا، {لە دابەزاندنی خوای بەرز بۆ فەرمایشتی بەرزو بێ وێنەی خۆی دا} بەزەیی و، بیرخستنەوە هەیە، بۆ کۆمەڵێک بڕوا بێنن، کۆمەڵێکیش کە بڕوا نەهێنن و لە بڕوانەهێنانێ بن، وەک پێشینان دەڵێن: (ئەگەر دز دز بێ، تاریکە شەو زۆرە)، کەسێک لە بڕوا نەهێنانێ بێ[1]، هەر بڕوا ناهێنێ.

بڕگەی دووەم: ڕووداوی لەتبوونی مانگ، وێڕای دەلالەتی ڕواڵەتی ئایەتەکە ژمارەیەک فەرموودەشی لەسەرن:

ڕواڵەتی ئایەتەکە ئەگەر باش سەرنج بدرێ، وەک ئێمە ئایەتەکەمان تەفسیر کردو ئایەتەکانی دوای ویش، زۆر ڕوونە کە مەبەست پێی ئەوەیە لەت بوونی مانگ، ڕووداوێکە و تێپەڕیوە، ئایەتەکان بەم شێوەیەن: ﴿ ٱقْتَرَبَتِ ٱلسَّاعَةُ وَٱنشَقَّ ٱلْقَمَرُ ﴾، ئاخیر زەمان زۆر نیزیکەوتۆتەوە و مانگیش لەت بوو، ﴿ وَإِن يَرَوْا۟ ءَايَةً يُعْرِضُوا۟ وَيَقُولُوا۟ سِحْرٌ مُّسْتَمِرٌّ ﴾، ئەگەر نیشانەیەک ببینن (وەک لەت بوونی مانگ) پشت هەڵدەکەن و ڕوو وەردەگێڕن و دەڵێن: ئەوە جادوویەکی بەردەوامە، کەواتە: نیشانەیەکیان بینیوە، کە لەت بوونی مانگە، وێڕای دەلالەتی ڕواڵەت و ڕۆشنی ئایاتەکە، چەند دەقێکی فەرموودەش هەن، لە سوونەتی پێغەمبەردا ﷺ، کە ئێمە چواریانمان تێدا هەڵبژاردوون، ئەگەرنا زیاترن:

١- {عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أَنَّ أَهْلَ مَكَّةَ سَأَلُوا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَنْ يُرِيَهُمْ آيَةً، فأَرَاهُمُ القَمَرَ شِقَّتَيْنِ، حتَّى رَأَوْا حِرَاء بيْنَهُمَا} (أخرجه البخاري: ٤٨٦٧، ومسلم: ٢٨٠٢، والترمذي ٣٢٨٦، والنسائي

---

(١) یانی: مەبەستی بێ بڕوا نەهێنێ.

فـي التفسير: ٥٧٤، عن أنس، وأنس لم يدرك ذلك، ولكن سمعه من ابن مسعود، أوغيره ممن أسلم في مكة).

واتـە: ئەنەسـی کوڕی مالیـک ﵁ دەڵێ: خەڵکی مەککە، داوایـان لە پێغەمبەری خوا ﷺ کرد، نیشـانەیەکیان پێشـان بدات، (بەڵگەیەک لەسـەر ڕاسـتیی خۆی)، ئەویش مانگـی پێشـاندان، بـە دوو لەتیـی، {لـە کاتێـک دا مانـگ لـە شـەوی چـواردە دابـووە، داوای بەڵگەیەکیـان لێکـردوە، ئەویـش فەرموویـەتی چیتـان دەوێ؟ گوتوویانـە: مانگمان بـۆ لـەت بکـە، ئەویـش لـە خـوای پـەروەردگار، پاڕاوەتـەوەو مانـگ لـەت بـووە} هەتـا ئەشـکەوتی حیڕایـان لـە نێـوان دا دتیـن {ئـەو چیایـەی ئەشـکەوتی حیـڕای تێدایـە، لـە نێـوان دوو لەتەکەکانـی بینییـان لەتێکـی لـەو لا بـووە، لەتێکـی لـەولا بـووە}.

ئەمـە ئەنەسـی کوڕی مالیک ﵁ گێڕاویەتەوە، کـە بێگومان ئەنەس لەو کاتەدا لـەوێ نەبـووەو، تەمەنـی فریـای ئـەوە نەکەوتـوە، بـەڵام لـە عەبدوڵـڵای کـوڕی مەسـعوود ﵁ و، لـە غەیـری ئەویشـی، لە هـاوەڵان (خـوا لێیان ڕازی بـێ)، کە لە مەککـە مسـوڵمان بـوون، بیسـتوە، هاوەڵانیـش کـە قسـەیەکیان لـە یەکـدی بیسـتوە، لەبـەر ئـەوەی متمانـەی سـەدا سـەدیان بـە یەکـدی بـووە، یەکسـەر ئـەو قسـەیەی لە یەکدییـان بیسـتوە، پاڵیانداوەتـە لای پێغەمبەری خوا ﷺ، هەشـیان بـووە گوتوویەتی: لـە فـڵان لـە هاوەڵانـم بیسـتوەو، ئەویـش لـە پێغەمبـەری ﷺ بیسـتوە، هەشـیانە یەکسـەر پاڵـی داوەتـە لای پێغەمبەر ﷺ.

٢- {عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ ﵁، قَالَ: انْشَقَّ الْقَمَرُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِرْقَتَيْنِ؛ فِرْقَةٌ فَوْقَ الْجَبَلِ، وفِرْقَةٌ دُونَهُ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: اشْهَدُوا} (أخرجه البخاري: ٣٦٣٦، ومسلم: ٢٨٠٠، والترمذي: ٣٢٨٥، والنسائي فـي التفسير: ٥٧٢)

واتە: عەبدوڵڵای کوڕی مەسعوود ﵁ دەڵێ: لە ڕۆژگاری پێغەمبەری خوادا ﷺ مانـگ بـوو بـە دوو بەشـەوە، پارچەیەکیان لە پشـت چیایەکـەوە بوو، پارچەیەکیشـیان لـە خـوار چیایەکـەوە بـوو {لە بەر چـاوی ئـەوان} پێغەمبـەری خـواش ﷺ فەرمووی: ببینـن، یاخـود شـاهێدیی بدەن.

چونکە (اشْهَدُوا)، هەم بە مەنای تەماشا بکەن (أنظرُوا) دێ، هەم بە مانای شاهێدیی بدەن، دێ.

٣- {عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا فِي قَوْلِهِ: ﴿ٱقْتَرَبَتِ ٱلسَّاعَةُ وَٱنشَقَّ ٱلْقَمَرُ﴾ قَالَ: كَانَ ذَلِكَ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ انْشَقَّ فِرْقَتَيْنِ؛ فِرْقَةٌ مِن دُونِ الجَبَلِ، وفِرْقَةٌ خَلْفَهُ، فَقالَ النَّبِيُّ ﷺ: اللَّهُمَّ اشْهَدْ} (أخرجه مسلم: ٢٨٠١، والترمذي: ٣٢٨٨).

واتە: عەبدوڵڵای کوڕی عومەر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا لە بارەی فەرموودەی خواوە کە دەفەرموێ: ﴿ٱقْتَرَبَتِ ٱلسَّاعَةُ وَٱنشَقَّ ٱلْقَمَرُ﴾ دەڵێ: ئەوە لە ڕۆژگاری پێغەمبەری خوادا ﷺ بووە، مانگ بوو بە دوو لەت، لەتێکیان لە خوار چیایەکەوە بووەو، لەتێکیان لە پشتیەوە بوو، پێغەمبەری خواش ﷺ فەرمووی: ئەی خوایە! شایەد بە.

٤- {عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيِّ قالَ: خَطَبَنَا حُذَيْفَةُ بْنُ اليَمانِ بِالمَدائِنِ، فَحَمِدَ اللَّهَ وَأَثْنى عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ: ﴿ٱقْتَرَبَتِ ٱلسَّاعَةُ وَٱنشَقَّ ٱلْقَمَرُ﴾، أَلاَ وَإِنَّ السَّاعَةَ قَدِ اقْتَرَبَتْ، أَلاَ وَإِنَّ القَمَرَ قَدِ انْشَقَّ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، أَلاَ وَإِنَّ الدُّنيَا قَدْ آذَنَتْ بِفِرَاقٍ، أَلاَ وَإِنَّ اليَوْمَ المِضْمَار، وغَدًا السِّباق} (أخرجه الطبري: ٣٢٧٠٣، والحديث الصحيح بشواهده).

واتە: ئەبوو عەبدوڕڕەحمانی سولەمیی دەڵێ: حوزەیفەی کوڕی یەمان رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا وتاری بۆ داین، لە مەدائین (سەلمان پاکی ئێستا، کە لە بەغدایە)، ستایشی خوای کردو، مەدحی خوای کرد، دوایی گوتی: ﴿ٱقْتَرَبَتِ ٱلسَّاعَةُ وَٱنشَقَّ ٱلْقَمَرُ﴾ ئەو ئایەتەی خوێندەوە، دوایی گوتی: ئاگاداربن! ئاخیر زەمان زۆر نیزیک کەوتۆتەوەو، ئاگاداربن! مانگ لەت بوو لە ڕۆژگاری پێغەمبەری خوادا ﷺ و ئاگاداربن! دنیا خەریکی خوا حافیزییە، ئەمڕۆ ڕۆژی خۆماندوو کردنە، بەیانیش ڕۆژی پێشبڕکێیە.

(مِضْمَار) بەو ڕۆژەیان گوتوەو بەو کاتەیان گوتوە: کە ئەسپیان یان حوشتریان تێدا مەشق پێ کردوەو برسییان کردوە، بۆئەوەی کێشی زیادی، دابەزێ، تاکو دوایی لە پێشبڕکێدا جەستەی سووک بێت و پێش بکەوێتەوە، مەبەستی ئەوە

بووە کە ئەمڕۆ لە دنیادا کاتی ئەوەیە کە هەوڵبدەین و کردەوەو کۆشش بکەین و، سبەینێش لە قیامەتدا پێشبڕکە دەکەین، داخۆ کێ کردەوەی چاکی زیاترە و کێ لە خوا نیزیکترە؟!

بڕگەی سێیەم: زۆربەی جەماوەری زانایان، ڕایان وایە مانگ لە ڕۆژگاری پێغەمبەردا ﷺ لەت بووەو، هەموو تەفسیرەکان ئەوەیان هێناوە:

بۆ وێنە: من قسەی دووان لە زانایان دێنم:

١- (إبن كثير) لە تەفسیرەکەی خۆیدا دەڵێ: (وَقَوْلُهُ تَعَالَى: ﴿وَٱنشَقَّ ٱلْقَمَرُ﴾، قَدْ كَانَ هَذَا فـي زَمَنِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ كَمَا وَرَدَ ذَلِكَ فِي الأَحَادِيثِ المُتَواتِرَةِ بِالأَسَانِيدِ الصَّحِيحَةِ. قَالَ: وَهَذَا أَمْرٌ مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ بَيْنَ العُلَماءِ أَنَّ انْشِقاقَ القَمَرِ قَدْ وقَعَ فِي زَمَنِ النَّبِيِّ ﷺ، وَأَنَّهُ كَانَ إحْدى المُعْجِزاتِ الباهِراتِ)[1].

واتە: قسەی خوای بەرز کە دەفەرموێ: ﴿وَٱنشَقَّ ٱلْقَمَرُ﴾ ئەوە لە ڕۆژگاری پێغەمبەری خوادا ﷺ بووە، وەک لە فەرموودە موتەواتیرەکاندا بە سەنەدە ڕاستەکان، هاتووەو، شتێکی یەکدەنگیی لەسەر کراوە، لە نێوان زانایاندا، کە مانگ لەتبوون لە ڕۆژگاری پێغەمبەردا ﷺ بووەو، یەکێک بووە لە موعجیزە روون و ئاشکرایەکان.

هەڵبەتە کە دەڵێ: (فـي الأحادِيثِ المُتَواتِرَةِ)، ئەم قسەیەی زێدەڕۆییەو وا نیە، چونکە فەرموودەکان لەو بارەوە بە موتەواتیر لە قەڵەم نادرێن، وەک دوایی باس دەکەین، بەڵام لە کاردانەوەی ئەوانەدا کە نکووڵییان کردوە لەوەی ئەوە ڕوویدابێ، هەندێک لە زانایان ئیددیعای ئەوەیان کردوە کە فەرموودەکان موتەواتیرن!

---

(١) المصباح المنير في تهذيب تفسير ابن كثير، ص١٣٣٦.

٢- زانای دووەم کە لەو بارەوە قسەکەی وەک نموونە دێنین (**محمد الطاهر بن عاشور**)ە، لە تەفسیرەکەی خۆیدا[1] دەڵێ:

(وكَثْرَةُ رُواةِ هَذَا الخَبَرِ تَدُلُّ عَلَى أَنَّهُ كَانَ خَبَرًا مُسْتَفِيضًا، وَقَالَ فِي شَرْحِ المَوَاقِفِ: هُوَ مُتَواتِرٌ، وفِي عِبارَتِهِ تَسَامُحٌ لِعَدَمِ تَوَفُّر شَرْطِ التَّوَاتُرِ، وَمُرَادُهُ: أَنَّهُ مُسْتَفِيضٌ).

واتە: زۆریی گێڕەرەوەکانی ئەم هەواڵە، بەڵگەیە لەسەر ئەوە کە هەواڵێکی بڵاوو باوبووەو، لە کتێبی (**شَرْحِ المَوَاقِفِ**)دا[2]، دەڵێ: هەواڵێکی موتەواتیرە، بەڵام لە تەعبیرەکەیدا جۆرێ لە چاو پۆشیی هەیە، چونکە مەرجی تەواتور نەهاتۆتە دی، لە گێڕانەوەی ئەو ڕووداوەداو، مەبەستی ئەوەیە هەواڵێکی زۆر بڵاو بووە.

جۆرێک لە تەئویلی بۆ قسەکەی کردوەو، هەندێک لە زانایان زیاتر لە کاردانەوەی ئەوانەی دیکەدا، کە نکوولییان کردوە لەوەی ڕوویدابێ، گوتوویانە: بەڵکو موتەواتریشە، موتەواتیریش بریتیە لەوە کە ژمارەیەک لە هاوەڵان (خوا لێیان ڕازی بێ) شتێکیان لە پێغەمبەر ﷺ بیستبێ، یان بینیبێ، کە ئەو ژمارە زۆرە بە عەقڵ و عادەت نەگونجێ لەسەر درۆ کۆببنەوە، ئنجا ئەو ژمارە زۆرە، بە ژمارەیەکی دیکەی دوای خۆیانیان گەیاندبێ و ئەوانیش هەروا، تاکو ئەو کاتەی دەقەکانی سوننەت نووسراونەوە، ئەم ڕووداوەش ئەو مەرجەی تێدا نەهاتۆتە دی، بەڵکو دەقەکان بە جۆری ئاحاد دادەنرێن، عەبدوڵڵای کوری مەسعوود رضي الله عنه بیستوویەتی و، ئەنەس لەوی بیستوەو، عەبدوڵڵای کوڕی عەبباس و، حوزەیفەی کوڕی یەمان و، ئاوا تاک تاک بوون، نەک هەموویان شتێکیان نەقل کرد بێ، یان ژمارەیەکی وا کە نەگونجێ بەپێی عەقڵ و عادەت لەسەر درۆ کۆببنەوە، هەڵبەتە زانایان وایان پێناسەی تەواتور کردوە، ئەگەرنا مانای وانیە، ئەگەر یەکێک لە هاوەڵان، یان دووان لە هاوەڵان، شتێکیان بۆ ئێمە گواستەوە، بگوترێ: ئەگەری

---

(١) التحرير والتنوير: ج١١، ص(١٦٦)،

(٢) نووسەرەکەی (عَضُدالدين الإيجي)ە.

هەیە ڕاست نەبێ! نا ئێمە وا نالێین، بەڵام کە گوتت: موتەواتیر، یانی: ئەو ڕووداوە یان ئەو قسەیە دڵنیایی پەیدا دەکات، بۆ هەر کەسێک پێی بگات، بۆ وێنە: قورئان بە شێوەی تەواتور بۆ ئێمە نەقڵ بووە، هەروەها ژمارەیەکی کەم لە فەرموودەکانی پێغەمبەر ﷺ کە زیاتر فەرموودەی کردەیین بەوجۆرە پێمان گەیشتوون و، زانایان لەو بارەوە مشت و مریان زۆرە، وەک لە کتێبی: (پێناسەو پێویستیی و گرنگیی ڕێبازی پێغەمبەر ﷺ)دا بە تەفصیل باسمان کردوە.

برگەی چوارەم: هەندێک لە زانایانی پێشین و پاشین، گوتوویانە: مەبەست لە لەتبوونی مانگ لە ڕۆژی دواییدایە:

ئێمە وەک ئەمانەتی عیلمیی، پێویستە هەر بابەتێک دەیخەینە ڕوو، وەک عادەتی خۆمان هەموو ڕایەکان لەو بارەوە بێنین، نەک هەر ئەو ڕایەی خۆمان پێمان خۆشە، با دوو وێنەش لەوبارەوە بێنمەوە:

١- زانای یەکەمیان: (القرطبي) دەڵێ: (**وَقَالَ قَوْمٌ: لَمْ يَقَعِ انْشِقَاقُ الْقَمَرِ بَعْدُ، وَهُوَ مُنْتَظَرٌ أَيِ اقْتَرَبَ قِيَامُ السَّاعَةِ وَانْشِقَاقُ الْقَمَرِ، وَأَنَّ السَّاعَةَ إِذَا قَامَتِ، انْشَقَّتِ السَّمَاءُ بِمَا فِيهَا مِنَ الْقَمَرِ وَغَيْرِهِ. وَكَذَا قَالَ الْقُشَيْرِيُّ. وَذَكَرَ الْمَاوَرْدِيُّ: أَنَّ هَذَا قَوْلُ الْجُمْهُورِ، وَقَالَ: لِأَنَّهُ إِذَا انْشَقَّ مَا بَقِيَ أَحَدٌ إِلَّا رَآهُ، لِأَنَّهُ آيَةٌ وَالنَّاسُ فِي الْآيَاتِ سَوَاءٌ. وَقَالَ الْحَسَنُ: اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ فَإِذَا جَاءَتِ انْشَقَّ الْقَمَرُ بَعْدَ النَّفْخَةِ الثَّانِيَةِ. وَقِيلَ: ﴿وَٱنشَقَّ ٱلۡقَمَرُ﴾، أَيْ وَضَحَ الْأَمْرُ وَظَهَرَ، وَالْعَرَبُ تَضْرِبُ بِالْقَمَرِ مَثَلًا فِيمَا وَضَحَ، وَقِيلَ: انْشِقَاقُ الْقَمَرِ هُوَ انْشِقَاقُ الظُّلْمَةِ عَنْهُ بِطُلُوعِهِ فِي أَثْنَائِهَا، كَمَا يُسَمَّى الصُّبْحُ فَلْقًا، لانْفِلَاقِ الظُّلْمَةِ عَنْهُ**)[1].

واتە: کۆمەڵێک گوتوویانە: جارێ لەتبوونی مانگ ڕووی نەداوەو چاوەڕێکراوە، بەڵکو مانای ئایەتەکە ئەوەیە کە هەڵسانی ئاخیر زەمان زۆر نزیک بۆتەوە، هەروەها لەتبوونی مانگیش نزیک بۆتەوەو، قوشەیرییش هەر وای گوتوەو

---

(١) الجامع لأحكام القرآن، ج١٧، ص(٩٩).

ئەلماوەردییــش گوتوویــەتی: ئەمــە ڕای جەمــاوەری زانایانــە، {قســەکەی ماوەردیــی زێدەڕۆییــە بــە بــۆ چــوونی مــن، چونکــە کــە تەماشــای تەفســیرەکان و کتێبــەکانی سـوننەت دەکـەی، زۆرینـە ڕایـان وایـە ئـەو ڕوودوا، ڕوویـداوە، کەچـی ئەلماوەردییش دیسـان، وەک چـۆن بەرانبـەرەکان گوتوویانـە: ئـەوە دەقێکـی موتەواتیـرە، ئەویـش ئـاوای گوتـوە، بـۆ ئـەوەی بەرانبەرەکانـی بـێ دەنـگ بـکات} (ئەلماوەردیـی) گوتوویـەتی: چونکـە ئەگـەر مانـگ لـەت بووبایـە، هیچکـەس نەدەمـا نەیبینـێ، چونکە نیشـانەیەکی گەورەیـەو، خەڵکیـش لـە دیتنـی نیشـانەکاندا، یەکسـانن، حەسـەنی بەصرِاییـش گوتوویـەتی: ئاخیـر زەمـان نیزیـک بۆتـەوەو هـەر کاتێـک هـات، ئـەو کاتـە مانگیـش لـەت دەبـێ، دوای فـووی دووەم، کـە بـە کەڕەنـادا دەکـرێ، هەوەهـا گوتـراوە: ﴿وَٱنشَقَّ ٱلۡقَمَرُ﴾ واتـە: کارەکـە زۆر ڕوون بـووەوەو دەرکـەوت، عـەرەب عادەتیـان وایـە، وێنـە بـە مانـگ دێننـەوە بـۆ دەرکەوتنـی شـتێک {دەڵێـن: (**كَالْقَمَرِ فِـي البَدْرِ**)، وەک مانگـە لـە چواردەی دا} ڕایەکـی دیکـەش ئەوەیـە، کـە لەتبوونـی مانـگ بریتیـە لـە لەتبوونـی تاریکیـی لـە مانـگ، کاتێـک هەڵـدێ واتـە: تاریکییـە کـە دڕ پێـدەدا، هـەر وەک چـۆن بەرەبەیـان پێـی گوتـراوە: (**فلق**)، لەبـەر ئـەوەی وەختـێ بەرەبەیـان دێ {خـۆر بـەرەو هەڵاتـن دێ} دڕ بـە تاریکیـی دەدات.

٢- زانای دووەم: (**جمال الدين القاسمي**) دەڵێ: (**وَزَعَمَ ابْنُ كَثِيْرٍ أَنَّ أَحَادِيْثَهُ مُتَواتِرَةٌ، إلاَّ أَنَّ الشِّهَابَ نَقَلَ عَنِ الإمَامِ الخَطَّابِيِّ أَنَّ مُعْجِزَاتِهِ ﷺ، غَيْرَ القُرْآنِ، لَمْ تَتَواتَرْ، وَالحِكْمَةُ فِيْهِ أَنَّهَا لَوْ تَوَاتَرْت كَانَتْ عَامَّةً، وَالمُعْجِزَة إذَا عَمَّتْ، أَهْلَكَ اللهُ مَنْ كَذَّبَهَا، كَمَا جَرَتْ بِهِ العَادَةُ الإلهيَّة، وَالنَّبِيُّ ﷺ بُعِثَ رَحْمَةً، وَأَمَّنَ اللهُ أُمَّتَهُ مِنْ عَذَابِ الإسْتِئْصَال، ثُمَّ قَالَ: وَسَبَبُ تَعَرُّضِهِمْ لِلتَوَاتِر طَعْنُ بَعْضِ المَلاَحِدَةِ بِأَنَّ القَمَر يُشَاهِدُهُ كُلُّ أَحَدٍ، فَلَوْ انْقَسَمَ قِطْعَتَيْنِ تَوَاتَرَ وَشَاعَ فِـي جَمِيْعِ النَّاسِ، وَلَمْ يَخْفَ عَلَى أَحَدٍ**)[1].

واتـە: (**إبـن كثير**) پێـی وایـە، فەرموودەکانی لـە بـارەی لەتبوونی مانگـەوە هاتوون، موتەواتیـرن، [کـە دەڵـێ: (**زَعَـم**)، یانـی: ڕاسـت نـاکات و نەیپێـکاوە]، بـەڵام شـیهاب

---

(١) محاسن التأويل: ج٩، ص٢٦٠.

کـە یەکێکـە لـە زانایـان لـە پێشـەوا (**خَطّابي**)یـەوە هێناویـەتی، کـە موعجیزەکانـی پێغەمبـەری خـوا ﷺ، جگـە لـە قوڕئان، هیچیـان موتەواتیـر نین {هیچیان بە شـێوەی تەواتـور بـە ئێمـە نەگەیشـتوون} حیکمەتیـش لـەوەدا ئەوەیـە: ئەگـەر موعجیزەکانـی پێغەمبـەر ﷺ {چ لەتبـوونی مانـگ، چ ئـەوانی دیکـە} بـە تەواتـور گەیشـتبانایە، گشـتیی دەبـوون و، موعجیـزەش کاتێـک بـە گشـتیی خەڵـک بیزانـێ، هـەر کەسـێ بە درۆی دابنێ، خوا دەیفەوتێنێ، هەروەک یاساو عادەتی خوا ﷻ بەو شێوەیە بـەردەوام بـووە، پێغەمبـەری خاتەمیـش ﷺ وەک بەزەیـی نێـردراوە بـۆ مرۆڤایەتیـی و خـوا ئۆممەتەکـەی، {ئۆممەتەکـەی موحەممـەد ﷺ یـش هەمـوو مرۆڤایەتییـە تاکـو دنیـا بـە کۆتـا دێ، هەمـووی لەسـەر میلاکـی پێغەمبـەرە} دڵنیـا کـردوە کـە بـە سـزایەکی لـە ڕیشـە دەرهێنـەرو کۆتایـی پێهێنـەر، نایانفەوتێنـێ {دوایـی (**الخَطّابي**)، گوتوویـەتی:} ئـەوەش کـە باسـی تەواتوریـان کـردوە، لەبـەر ئـەوە بـووە کـە هەندێـک لـە مولحیـدەکان نکووڵییـان لـە لەتبوونـی مانـگ کـردوە، [ئـەوان وەک تانـە دان لـە ئیسـلام]، گوتوویانـە: مانـگ هەمـوو کـەس دەیبینـێ و ئەگـەر دوو پارچـە بووبایـە، هەمـوو کـەس دەیبینـی و، هەواڵەکـە بـە نێـو هەمـوو خەڵکیـدا بڵاودەبـۆوەو، لـە هیـچ کـەس پەنهـان نەدەبـوو {لـە بەرانبـەر ئـەو قسـەیەدا، هەندێـک لـە زانایـان گوتوویانـە: نەخێـر موتەواتیـرە}.

بڕگەی پێنجەم: کەسێ بڕوای بە لەتبوونی مانگ نەبێ، حوکمی چییە؟

(**جمال الدين القاسمي**) هەر لە تەفسیرەکەی خۆیدا، قسەیەکی جوان دەکات بە ڕای من، بۆیە قسەکە هەمووی دێنم دەڵێ:

(وَلِي كَلِمَةٌ هَا هُنَا لاَ بُدَّ مِن التَّنْبِيه عَلَيْهَا، وَهِيَ أَنَّ الرَّمِيَ بِالإلْحَادِ لِـمُنْكِرِ حَدِيْثٍ، غَيْرُ مُجْمَعٍ عَلَى تَوَاتُرِهِ، جِنَايَة كُبْرَى، وَزَلَّةٌ عُظْمَى، فَإِنَّ بَابَ التَّكفير وَالتَّضْلِيْل، لَيْسَ بِالأَمْرِ القَلِيْل، وَلأَجْلِهِ صَنَّفَ حُجَّةُ الإسْلَام الغَزَّالِي كِتَابَهُ «فَيْصَلُ التَّفْرِقَة بَيْنَ الإسْلَام وَالزَّنْدَقَة»، وَدَفَعَ بِحُجَجِهِ أُوْلَئِكَ المُتَعَصِّبِيْنَ الَّذِيْنَ سَهُلَ عَلَيْهِم الرَّمِيُ لِمَنْ خَالَفَهُم

بِالْزَّنْدَقَة، وَلَعَمْرُ الحَقُّ إنَّ هَـذَا مِمَا فَرّقَ الكَلِمَـة، وَنَفَّرَ حَمَلَـة العِلْمِ عَـنْ تَعَرُّفِ المَشَـارِبِ وَالآرَاءِ، حَتَّـى أَصْبَحَ بَـابُ التَّوَسُّـعِ فـي العِلْـمِ مُرْتَجَاً، وَمُحِيْطـهُ بَعْـدَ مَـدِّهِ مُنْحَسِراً، إِذْ هُجِـرَتْ كُتُـبُ الفِـرَقِ الأُخْـرَى بَـلْ أُحْرِقَـت، وَأُهِيْنَ مَـنْ يَتَأَثْلُهَـا، وَرُمِـيَ بِالإبْتِـدَاعِ والتَّزَنْـدُقِ، كَـمَا يَمُـرُّ كَثِيْرٌ مِـنْ مِثْـلِ هَـذَا بِمُطَالِـعِ كُتُـب التَّأرِيْـخِ وَطَبَقَـاتِ الرِّجَـال، فَـلَا جَـرَمَ نُسِـيَتِ الأقْـوَالُ البَاقِيَـة، وَعُـدَّتْ مِـنَ الشَّـاذِ غَيْرِ المَقْبُـولِ. وَإذَا أُلْصِـقَ اسْـمُ الإلْحَـادِ بِقَائِلِهَـا فَـمَاذَا يَكُـونُ حَالُهَـا؟ وَهَـذَا، كَـمَا لَا يَخْفَـاكَ، حَيْـفٌ عَـلَى قَوَاعِـدِ العِلْـمِ، وَغُـلٌّ لِلأفْـكَار، نَعَـمْ! تَفَلَّـتَ مِنْهُـمْ عِلْـمُ الأُصُـولِ، فَلَـمْ تَـزَلِ الأقْـوَالِ الغَرِيْبَـةُ تَـتَرَاءى عَـلَى صَفَحَاتِـه..... وَقَـدْ تَنَبَّـهَ كَثِيْرٌ مِـن المُحَقِّقِيْنَ لِـمَا ذَكَرْنَـاهُ، وَأَشَـارُوْا لَـهُ فـي مَواضِـع، فَقَـرِّروا فِـي كُتُـبِ العَقَائِد أَنَّـهُ لَا يُكَفِّـرُ أَحَـدٌ مِـنْ أَهْـلِ القِبْلَـةِ، وَقَـالَ العَلَامَـة الفَنَـارِيّ فـي (الفُصُـول البَدَائِـع) : وَلَا يُضَلِّـل جَاحِـدُ الآحَـاد.

وَقَـالَ الإمَـامِ ابْـنُ تَيْمِيَـة: الصَّـوَابُ أَنَّ مَـنْ رَدَّ الخَـبَرَ الصَّحِيْـح، كَـمَا كَانَـتِ الصَّحَابَـة تَـرِدُهُ، لاعْتِقَـادِ غَلَـطِ النَّاقِـلِ أو كَذِبِـهِ، أو لاعْتِقَـاد الـرّاد أَنَّ الدَّلِيْـل قَـدْ دَلَّ عَـلَى أَنَّ الرَّسُـولَ لَا يَقُـولُ هَـذَا، فَـإنَّ هَـذَا لَا يُكَفَّـرُ وَلَا يُفَسَّـقُ، وإنْ لَـمْ يَكُـنْ اعْتِقَـادُه مُطَابِقَـاً، فَقَـدْ رَدَّ غَيْرُ وَاحِـدٍ مِـنَ الصَّحَابَـة، غَيْرَ وَاحِـدٍ مِـنَ الأَخْبَـار الَّتِـي هِـي صَحِيْحَـةٌ عِنْـدَ أَهْـلِ الحَدِيْـثِ)[1].

واتـە: لێـرەدا وتەیەکـم هەیـە پێویسـتە بیڵێـم و خەڵکـی لـێ ئـاگادار کەمـەوە، ئەویـش ئەوەیـە کـە تۆمەتبـار کـردن بـە ئیلحـاد (واتـە: لادان لـە دیـن و لـێ دەرچـوونی)، بـۆ کەسـێک کـە نکووڵیـی دەکات لـە فەرموودەیـەک، کـە یەکدەنگیـی لەسـەر موتەواتیربـوونی دروسـت نەبـووە، (هـەر لەبـەر ئـەوە تۆمەتبـار بکـرێ، بـە دەرچـوو لـە دیـن) تاوانێکـی گەورەیـەو هەڵەیەکـی مەزنـە، چونکـە کردنـەوەی دەرگای بـە کافردانـان و بـە گومـڕا دانـان، شـتێکی کـەم نیـە، هـەر بۆیـەش لـەو پێنـاوەدا (**حجـة الإسـلام الغـزالي**)، کتێبەکـەی خـۆی بـە نـاوی (**فَيْصَـلُ التَّفْرِقَة بَيْنَ الإسْلَام وَالزَّنْدَقَـة**)، واتـە: لێـک جیاکـەرەوەی نێـوان مسـوڵمانەتیی و زیندیقیـی، بـە بەڵگـەکانی

---

(١) محاسن التأويل: ج٩، ص٢٦١، ٢٦٢.

بەرپەرچی ئەو دەمارگیرانەی داوەتەوە، کە بەلایانەوە ئاسانە، هەر کەسێ لە ڕایەکدا پێچەوانەیان بێ، بە زەندیق و لە دین دەرچوو، ناوزەدی بکەن و، سوێند بە هەق ئەوەی وایکرد وشەی مسوڵمانان جیاوازیی بکەوێتێ و، وایکرد کە هەڵگرانی زانیاریی هەوڵدەدەن بە دوای مەشرەبەکان و ڕایەکاندا بگەڕێن، هەتا وای لێهات: دەرگای فراوان بوون لە زانیاریی دا پێوەدراو، بازنەکەی دوای ئەوەی زۆر فراوان بوو، هاتەوە یەک و، کتێبی لایەنەکانی دیکە وازیان لێ هێنرا، بەڵکو سووتێنران و، هەر کەسێک ئەو کتێبانەی کۆ کرد بایەوەو هەڵگرتبایە سووکایەتیی پێ دەکراو، تۆمەتبار دەکرا بەوەی داهێنانی کردوە، لە دیندا، بەڵکو تۆمەتبار دەکرا بە دەرچوون لە دین و زەندەقە، وەک هەر کەسێک کتێبەکانی مێژوو و کتێبەکانی (**طبقات الرجال**)، {چینەکانی پیاوان} بخوێنێتەوە، ئەوەی زۆر بەرچاو دەکەوێ و، لە ئەنجامی ئەوەش دا قسەکانی دیکە، کە لە بارەی بابەتێکەوە هەن {قسە جیاوازەکانی دیکە کە پێچەوانەی ئەو ڕایە باوەکانن} لە بیر کران و بە قسەی ڕیزپەڕو ناپەسند دانران، ئنجا کاتێک بێژەری قسەیەک کە نەگونجاوە لەگەڵ ڕای گشتیی دا بە ئیلحاد ئەژمار بکرێ، دەبێ حاڵی چۆن بێ؟ ئەمەش بێگومان ستەمێکە بەرانبەر بە بنچینەکانی زانست و کۆتێکە بۆ بیر و زەینەکان، تەنیا زانیاریی (**أصول فقه**)، لەوە دەرباز بووە و، ئێستاش لەگەڵدا بێ قسە نامۆیەکان لەلاپەڕەکانی (**أصول فقه**)دا هەن.

هەندێک لە لێکۆڵەرەوانیش لەوەی باسمان کرد، ئاگادار بوونەوەو، لە چەند شوێنێکدا ئاماژەیان بەوە کردوەو، بۆیە لە کتێبەکانی عەقائیددا، {کتێبەکانی بیرکردنەوەی ئیسلامیی} هاتوەو چەسپاوە کە هیچکەس لەوانەی ڕوو لە قیبلە دەکەن بە کافر دانانرێن، بۆ وێنە: (**العلامة الفناري**)، لە کتێبەکەی خۆی (**الفصول البدائع**)دا، دەڵێ: کەسێک نکووڵیی بکات لە فەرموودەیەکی ئاحاد {پێی وابێ پێغەمبەری خوا ﷺ نەیفەرمووە} بە گومڕا دانانرێ، هەروەها پێشەوا ئیبنو تەیمییە دەڵێ: قسەی ڕاست ئەوەیە: هەر کەسێک هەواڵێکی ڕاست بەرپەرچداتەوە،

هـەروەک چـۆن هـاوەڵان خـوا لێیـان ڕازی بـێ، جـاری وابـوو بەرپەرچـی شـتێکیان دەدایـەوە، کـە یەکێکـی دیکـە لـە پێغەمبـەرەوە نەقڵـی دەکات، لەبـەر ئـەوەی پێیـان وابـوو بابـای گـوازەرەوە بـۆ ئـەو قسـەیە، بەهەڵـەدا چـووە، یـان پێیـان وابـوو ڕاسـت نـاکات، یـان لەبـەر ئـەوەی ئـەو کەسـەی ئـەو شـتە بەرپـەرچ دەداتـەوە، پێـی وابـێ: بەڵگـە ئـەوە دەگەیەنـێ کـە پێغەمبـەر ﷺ ئـەوەی نەفەرمـووە، کەسی وا نـە بە کافر و نـە بـە فاسـیقیش دادەنـرێ، هەرچەنـدە قەناعەتەکەشـی لەگـەڵ واقیعـدا گونجـاو نەبـێ، چونکـە زیاتـر لـە یەکێـک لـە هـاوەڵان، زیاتـر لـە یەکێـک لـە هەواڵەکانیـان، کـە ڕاسـتیش بـوون لـە لای زانایـانی فەرمووودەنـاس بەرپەرچداونـەوەو قبووڵیـان نەکـردوون {پێیـان وابـووە ئـەو کەسـە نەیپێـکاوە، نـەک بزانـێ هـی پێغەمبـەرە ﷺ کەچـی نکووڵیـی لـێ بـکات، چونکـە بـەوە کافـر دەبـێ}.

منیش لە کۆتایی ئەم بڕگەیەدا دەڵێم:

شـایانی باسـە: سـەرجەم ئـەو دەقانـەی سـوننەت کـە لـە بـارەی هاتنـی موحەممـەدی مەهدیـی و، هاتنـی دەججاڵ و، هاتنە خوارەوەی عیسـاوە ﷺ هاتـوون، هەموویـان دەقـی جـۆری ئاحـادن، هەڵبەتـە ڕەنگـە هەندێـک لـە زانایانیـش هەبـن بڵێـن: هەندێکیـان موتەواتیـرن، بـەڵام زۆربـەی زانایـان دەڵێـن: ئەوانـەش هەموویـان دەقـی ئاحـادن و هیـچ کامیـان موتەواتیـر نیـن، بۆیـە کەسـێک نکووڵیـی بـکات لـە یەکێـک لەوانـە، چونکـە لـە نێـو زانایانـدا کەسـانی وابـوون، دیسـان بـۆی بـە کوفـرو بـە فیسـق دانانـرێ، هەرچەنـدە هەنـدێ لەوانـەی زێدەڕۆیـی لـە بـواری پابەندیـی بـە دەقانـەوەدا دەکـەن، لەسـەر حیسـابی لـێ تێگەیشـتنیان، بـە ئاسـانیی لافـی یەکدەنگیـی زانایـان و، موتەواتیـر بـوونی هەندێـک دەقـان لـێ دەدەن، بـەڵام لـە ڕاسـتییدا دەبـێ هـەق چۆنـە وا بگوتـرێ و، لەبـەر دڵ ڕاگرتنـی کـەس، مـرۆڤ نـە تێپەڕێنـێ و نـە کورتـی بێنـێ.

بڕگـەی شەشـەم: ئایـا پەکـمان لەسـەر ئـەوە کەوتـوە، موعجیـزەی لەتبـوونی مانـگ لەگـەڵ زانسـتی ڕۆژگاردا بگونجێنیـن؟

هـەر ئەوەنـدە دەڵێـم: کـە هـەر کام لـە تەفسـیری (**التحریـر والتنویـر**)ی (**إبـن عاشـور**)[1]، هەروەهـا تەفسـیری نموونـەی (نـاصری مەکاریمـی شـیرازیی)[2]، زۆریـان هەوڵـداوە بـە هـەر شـێوەیەک بـێ ئـەو ڕووداوە، لەگـەڵ زانیاریـی گەردوونناسـیی تـازەدا بگونجێنـن، بـەڵام پێـم وایـە ئـەوە هەمـووی زیادەیـە، چونکـە موعجیـزە، یانـی: شـتێک پێچەوانـەی بـاوو عـادەتی خەڵـک بـێ و، زانایـان بـە (**خـارق العـادة**)، یاسـادڕ، پێناسـەی دەکـەن، کەواتـە: پێویسـت بـەو سـەر ئێشـەیە نـاکات.

بڕگـەی حەوتـەم و کۆتایـی: نەبیـنرانی لەتبـوونی مانـگ لـە لایـەن خەڵکـی دنیـاوەو نەقڵ نەکرانـی، بەڵگـەی نەبـوونی نیـە:

دەتوانین لەو بارەوە چەند بەڵگەیەک بێنینەوە:

١- هەمیشە مانگ لە لایەن نیوەی خەڵکی سەر زەوییەوە نابینرێ، چونکە مانگ بەس لە نیوەی خەڵکی سەر زەوییەوە دیار دەبێ.

٢- نیوەکەی دیکەش کە دەگونجێ ببینن، دەگونجێ ببینین و دەشگونجێ زۆربەیان لە حاڵەتی خەودا بن، بە تایبەت کە مانگ دەکەوێتە چواردەو پازدەی.

٣- ئەوانەش کە بێدارن، دەگونجێ پەرچێک بێتە بەر دیدەیان، وەک هەور و تەم و تۆز و گەرد نەیبینن.

٤- ڕووداوە ئاسمانییەکان کاتێک سەرنجی خەڵک بە لای خۆیاندا دەکێشن، کە بڵێسە و دەنگ و سەدایەکیان هەبێ، بەڵام لەتبوونی مانگ، کەس ناڵێ: ئەو دەنگ و سەدایەی هەبووە.

---

(١) ج١١ ص ١٦٩،١٧٠.

(٢) ج٢٣ ص ١٣ - ١٦.

٥- لەو ڕۆژگارەدا (ڕۆژگاری پێغەمبەری خوا ﷺ) ئامێرەکانی تۆمارکردنی ڕووداوان و بڵاو کردنەوەیان وەک ئێستا نەبووە، برووسکە ئاسا بڵاوببنەوە، کەواتە: ئەوانەی دەڵێن: لەبەر ئەوەی خەڵک پێی نەزانیوە، بڕوای پێ ناکرێ، ئەو قسەیە قسەیەکی لۆژیکیی و زانستیی نیە.

لێرەش دا کۆتایی بەم کورتە باسە دێنین.

سُبحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسی دووەم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئـەم دەرســەمان ئایەتــەکانی: (٩ - ٤٢)، واتــە: سی و چــوار (٣٤) ئایــەت دەگرێتــە خــۆی، ئــەم دەرســە، کورتەیــەک لــە بەســەرهاتی پێنــج لــە پێغەمبــەرانی خــوا (**عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ**)و، گەلەکانیــان و، چۆنیەتیــی فەوتێنرانیــانی تێــدا خراوەتــەڕوو، کــە بریتیــن لــە:

١- نووح و گەلەکەی، کە بە تۆفان فەوتێنران و نووح و، شوێنکەوتوانیشی بە سواری کەشتیی دەربازیان بووە.

٢-گەلی عاد، کە هوود ﷺ پێغەمبەریان بووە، بە بایەکی بەهێزی سارد فەوتێنراون.

٣- گەلی ثەموود، کە صالیح پێغەمبەریان بووە، بە هاڕژن و بڵێسەیەکی بێڕەزا فەوتێنراون.

٤-گەلی لووط، کە لووط ﷺ پێغەمبەریان بووە، بە ژێراوژوور کرانی شارەکەیان و، ناردنە سەری بایەک کە چەوو بەردی بەسەردا فڕێ داون، فەوتێنراون.

٥- گەلی فیرعەون، کە مووساو هاڕوون (**عَلَيْهِمَا الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ**) پێغەمبەریان بوون، لە دەریای سووردا پاش دەربازکرانی مووساو هاڕوون و گەلە چەوسێنراوەکەیان بەنوو ئیسرائیل، خنکێنراون.

شـایانی گوتنیشـە: بۆیـە لێـرەدا ئێمـە ئـەو پێنـج بەسـەرهاتەمان پێکـەوە هێنـان و، بـە کورتییـش لـە بارەوەیانـەوە دەدوێیـن، چونکـە لـە کاتی تەفسـیرکردنی سـووڕەتەکانی دیکـەدا، لـە چەنـد شـوێنێکی تایبەتـدا، بـە درێژیـی قسـەمان لـە بـارەی هـەر کام لەو بەسـەرهاتانەوە کـردوە، هەروەهـا بەسـەرهاتی تێکـڕای ئـەو پێغەمبەرانـەی دیکـەش (**عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ**) کـە ناویـان لـە قورئـادا هاتـوەو، بـە پێغەمبـەری کۆتاییـەوە

بیست و پێنج (٢٥) کەسن، بە نسبەت ئەو پێنج پێغەمبەرەشەوە، لەم شوێنانەدا بە درێژیی بەسەرهاتەکانمانیان خستوونە ڕوو:

١- نووح [عليه السلام] و گەلەکەی لە سوورەتی (**هوود**)دا، بەسەرهاتەکەیمان هێناوە.

٢- هوود [عليه السلام] و گەلەکەی عاد، دیسان لە سوورەتی (**هوود**)دا، بەسەرهاتەکەیمان هێناوە.

٣-صالیح [عليه السلام] و گەلەکەی ثەموود، لە سوورەتی (**الحجر**)دا، بەسەرهاتەکەیمان هێناوە.

٤-لووط [عليه السلام] و گەلەکەی، لە سوورەتی (**هوود**)دا، دیسان بەسەرهاتەکەیمان هێناوە.

٥- فیرعەون و گەلەکەی و، مووساو هاڕوونی برای و گەلەکەیان، لە سەرەتای سوورەتی (**القصص**)داو لە سوورەتی (**الأعراف**)دا، بەسەرهاتەکەیانمان هێناوە، ئێمە بەسەرهاتی مووساو هاڕوون و گەلەکەیان و، فیرعەون و دارو دەستەکەیمان کردوە بە سێزدە ئاڵقە، پێنج ئاڵقەی سەرەتایان لە سوورەتی (**القصص**)داو، هەشت ئاڵقەکەی دواییشی لە سوورەتی (**الأعراف**)دا، هێناومانە.

﴿كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ فَكَذَّبُوا۟ عَبْدَنَا وَقَالُوا۟ مَجْنُونٌ وَٱزْدُجِرَ ﴿٩﴾ فَدَعَا رَبَّهُۥٓ أَنِّى مَغْلُوبٌ فَٱنتَصِرْ ﴿١٠﴾ فَفَتَحْنَآ أَبْوَٰبَ ٱلسَّمَآءِ بِمَآءٍ مُّنْهَمِرٍ ﴿١١﴾ وَفَجَّرْنَا ٱلْأَرْضَ عُيُونًا فَٱلْتَقَى ٱلْمَآءُ عَلَىٰٓ أَمْرٍ قَدْ قُدِرَ ﴿١٢﴾ وَحَمَلْنَٰهُ عَلَىٰ ذَاتِ أَلْوَٰحٍ وَدُسُرٍ ﴿١٣﴾ تَجْرِى بِأَعْيُنِنَا جَزَآءً لِّمَن كَانَ كُفِرَ ﴿١٤﴾ وَلَقَد تَّرَكْنَٰهَآ ءَايَةً فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ﴿١٥﴾ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِى وَنُذُرِ ﴿١٦﴾ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا ٱلْقُرْءَانَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ﴿١٧﴾ كَذَّبَتْ عَادٌ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِى وَنُذُرِ ﴿١٨﴾ إِنَّآ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِى يَوْمِ نَحْسٍ مُّسْتَمِرٍّ ﴿١٩﴾ تَنزِعُ ٱلنَّاسَ كَأَنَّهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ مُّنقَعِرٍ ﴿٢٠﴾ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِى وَنُذُرِ ﴿٢١﴾ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا ٱلْقُرْءَانَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ﴿٢٢﴾ كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِٱلنُّذُرِ ﴿٢٣﴾ فَقَالُوٓا۟ أَبَشَرًا مِّنَّا وَٰحِدًا نَّتَّبِعُهُۥٓ إِنَّآ إِذًا لَّفِى ضَلَٰلٍ وَسُعُرٍ ﴿٢٤﴾ أَءُلْقِىَ ٱلذِّكْرُ عَلَيْهِ مِنۢ بَيْنِنَا بَلْ هُوَ كَذَّابٌ أَشِرٌ ﴿٢٥﴾ سَيَعْلَمُونَ غَدًا مَّنِ ٱلْكَذَّابُ ٱلْأَشِرُ ﴿٢٦﴾ إِنَّا

﴿ إِنَّا مُرۡسِلُواْ ٱلنَّاقَةِ فِتۡنَةٗ لَّهُمۡ فَٱرۡتَقِبۡهُمۡ وَٱصۡطَبِرۡ ﴿٢٧﴾ وَنَبِّئۡهُمۡ أَنَّ ٱلۡمَآءَ قِسۡمَةُۢ بَيۡنَهُمۡۖ كُلُّ شِرۡبٖ مُّحۡتَضَرٞ ﴿٢٨﴾ فَنَادَوۡاْ صَاحِبَهُمۡ فَتَعَاطَىٰ فَعَقَرَ ﴿٢٩﴾ فَكَيۡفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ ﴿٣٠﴾ إِنَّآ أَرۡسَلۡنَا عَلَيۡهِمۡ صَيۡحَةٗ وَٰحِدَةٗ فَكَانُواْ كَهَشِيمِ ٱلۡمُحۡتَظِرِ ﴿٣١﴾ وَلَقَدۡ يَسَّرۡنَا ٱلۡقُرۡءَانَ لِلذِّكۡرِ فَهَلۡ مِن مُّدَّكِرٖ ﴿٣٢﴾ كَذَّبَتۡ قَوۡمُ لُوطِۭ بِٱلنُّذُرِ ﴿٣٣﴾ إِنَّآ أَرۡسَلۡنَا عَلَيۡهِمۡ حَاصِبًا إِلَّآ ءَالَ لُوطٖۖ نَّجَّيۡنَٰهُم بِسَحَرٖ ﴿٣٤﴾ نِّعۡمَةٗ مِّنۡ عِندِنَاۚ كَذَٰلِكَ نَجۡزِي مَن شَكَرَ ﴿٣٥﴾ وَلَقَدۡ أَنذَرَهُم بَطۡشَتَنَا فَتَمَارَوۡاْ بِٱلنُّذُرِ ﴿٣٦﴾ وَلَقَدۡ رَٰوَدُوهُ عَن ضَيۡفِهِۦ فَطَمَسۡنَآ أَعۡيُنَهُمۡ فَذُوقُواْ عَذَابِي وَنُذُرِ ﴿٣٧﴾ وَلَقَدۡ صَبَّحَهُم بُكۡرَةً عَذَابٞ مُّسۡتَقِرّٞ ﴿٣٨﴾ فَذُوقُواْ عَذَابِي وَنُذُرِ ﴿٣٩﴾ وَلَقَدۡ يَسَّرۡنَا ٱلۡقُرۡءَانَ لِلذِّكۡرِ فَهَلۡ مِن مُّدَّكِرٖ ﴿٤٠﴾ وَلَقَدۡ جَآءَ ءَالَ فِرۡعَوۡنَ ٱلنُّذُرُ ﴿٤١﴾ كَذَّبُواْ بِـَٔايَٰتِنَا كُلِّهَا فَأَخَذۡنَٰهُمۡ أَخۡذَ عَزِيزٖ مُّقۡتَدِرٍ ﴿٤٢﴾ ﴾

مانای دەقا و دەقی ئایەتەکان

{لـە پێـش ئەوانـدا (کۆمەڵگای پێغەمبـەری کۆتایی ﷺ لـە مەککـەو دەوروبەری) گـەلی نـووح (بـە پەیامـی خـوا بێبـڕوا بـوون و) بـە درۆیـان دانـا ﴿٩﴾ سـەرەنجام بەندەکەمانیـان بـە درۆ دانـاو گوتیـان: شـێتەو (بـە چەنـدان شـێوە ئـازاردراو) گەفـی لێکـرا ﴿١٠﴾ ئەویـش لـە پـەروەردگاری پاڕایـەوەو (گـوتی: خوایـە!) مـن بـێ چـارەم، ئنجا سـەرم بخـە (تۆڵـەم بـۆ بسـتێنە) ﴿١١﴾ ئێمـەش یەکسـەر دەروازەکانی ئاسـمانمان بـە ئاوێکـی بەلـووزەو هەڵـڕژاو کردنـەوە ﴿١٢﴾ هەروەهـا کانیـی و سەرچاوەکانیشـمان لـە زەویـدا تەقاندنـەوەو دەرقوڵانـدن، ئیـدی ئاوەکـە (لەسـەرێ و خوارێـوە) پێکگەیشـت، بـە شـێوەیەک کە (پێشـتر) ئەندازەگیریـی کرابـوو ﴿١٢﴾ ئەویش (و شوێنکەوتووانیشـی) مـان سـواریی (کەشـتییەکی) خـاوەن تەختـەکان و بزمـارەکان کـردو دەربازمانکـردن ﴿١٣﴾ (ئـەو کەشـتییە) بەچاوەکانمـان (لە ژێـر چاودێریـی و پارێزگارییماندا) دەڕۆیشـت و، (ئـەوەش) پاداشـتی کەسـێک بـوو کـە بێبڕوایـی و سـپڵەیی بەرانبـەر کرابـوو ﴿١٤﴾ بـە دڵنیاییـش ئـەو (کەشـتیی)ەمان وەک نیشـانەو بەڵگەیـەک هێشـتەوە، ئنجـا ئایـا کەسـی بیرکـەرەوەو پەندوەرگـر هەیـە؟ ﴿١٥﴾ ئنجـا ئایـا (سـزادان و) ئـازارو ترسـاندنی

مـن چـۆن بـوو! ﴿١٦﴾ بـە دڵنیاییـش قورئانمـان بـۆ بیرخسـتنەوەو لـێ تێگەیشـتنێ سـێنا کـردوە، ئنجـا ئایـا کەسـی بیرکـەرەوەو پەنـد وەرگـر هەیـە؟ ﴿١٧﴾ (گەلـی) عادیـش بـە (هـوود بێبـڕوا بـوون و) بـە درۆیـان دانـا، ئنجـا ئایـا ئـازارو (هەڕەشـەو) ترسـاندنم چـۆن بـوو! ﴿١٨﴾ ئێمـە بایەکـی سـاردی بەهێزمـان نـاردە سـەریان، لـە ڕۆژێکـی بـەردەوام نەگبەتـدا ﴿١٩﴾ خەڵکەکـەی لـە بیخـەوە هەڵدەکەنـد، وەک کۆتـەرە دارخورمـای لـە ڕیشـەوە دەرکێشـراو بـوون ﴿٢٠﴾ ئنجـا ئایـا سـەرەنجامی ئـازارو ترسـاندن و هەڕەشـەکەم چۆن بـوو! ﴿٢١﴾ بـە دڵنیایـی قورئانیشـمان بـۆ بیرکەوتنـەوە (ی ڕاسـتییان و پەندوەرگرتـن) ئاسانکردوە، ئنجا ئایا کەسـی بیرکـەرەوەو پەندوەرگـر هەیـە؟ ﴿٢٢﴾ (گـەلی) ثەمـوود (وریاکردنـەوەو) ترسـاندنەکانیان بـە درۆدانـان ﴿٢٣﴾ ئنجـا گوتیـان: ئایـا شـوێن یـەک مـرۆڤ لـە خۆمـان بکەویـن؟ کەواتـە: ئێمـە لـە گومڕایـی و شـێتیی (و مەینەتیـی) دایـن ﴿٢٤﴾ ئایـا (پەیامـی) بیرخـەرەوە لـە نێـو ئێمـە دابەزێنراوەتـە سـەر وی (صاڵیح)؟ بەڵکـو ئـەو درۆزنێکـی خـۆ پەسـندە ﴿٢٥﴾ بێگومـان سـبەینێ دەزانـن کـێ درۆزنی خـۆ پەسـندە ﴿٢٦﴾ ئێمـە حوشـترە (تایبەتـە) کەیـان بـە تاقیکردنـەوە بـۆ دەنێریـن، ئنجـا تـۆش (ئـەی صاڵیح!) چاوەڕێیـان بکـە (چییـان بەسـەر دێ) و خۆڕاگربـە ﴿٢٧﴾ هەواڵیشـیان پـێ بـدە (ئاگاداریـان بکـەوە) کـە ئاوەکـە (لـە نێـوان ئـەوان و حوشـترەکەدا) بەشـکراوە، هـەر نـۆرە ئاوێـک لـەلا ئامـادە بوویـە (لـە لایـەن خـاوەن نۆرەکەیـەوە) ﴿٢٨﴾ ئیـدی (خەڵکەکـە) بانگـی هاوەڵەکەیانیـان کـرد، ئەویـش دەسـتبەکاربوو، ئنجـا (حوشـترەکەی) پـەی کـرد ﴿٢٩﴾ ئنجـا ئـازارو ترسـاندنی مـن سـەرەنجامەکەی چـۆن بـوو؟ ﴿٣٠﴾ ئێمـە یـەک هـاڕژن (ی بێـڕەزا) مـان نـاردە سـەریان، یەکسـەر بوونـە پـووش و پەڵاشـی وردو خاشـی بابـای خـاوەن ئاغـەڵ ﴿٣١﴾ بـە دڵنیاییـش قورئانمـان بـۆ بیرکەوتنـەوەو پەنـد لێوەرگرتـن ئاسـانکردوە، ئنجـا ئایـا کەسـی پەندوەرگـرو بیرکـەرەوە هەیـە؟ ﴿٣٢﴾ گـەلی لـووط ترسـاندنەکانی (پێغەمبەرەکەیان)یـان بـە درۆ دانـان ﴿٣٣﴾ ئێمـەش بایەکـی بـەردو چـەو، فڕێدەرمـان نـاردە سـەریان (و هەموویـان فەوتـان)، جگـە لـە نزیـکان (و شـوێنکەوتووان)ی

لـووط (کـە) لـە بەرەبەیانـدا دەربازمانکـردن ﴿٣٤﴾ (ئـەوە) چاکەیـەک بـوو لەلایـەن ئێمـەوە، بـەو شێوەیەش پاداشـتی کەسێک دەدەینـەوە، سوپاسـگوزاریی کردبـێ ﴿٣٥﴾ بـە دڵنیاییـش ئـەو (لـووط) لـە زەبـری ئێمـە ترسـاندبوونی، کەچـی ئـەوان لـە دوو دڵیـی دابـوون لـە بـارەی ترسـاندن (و هۆشـداریی)ەکەوە ﴿٣٦﴾ بێگومانیـش داوایـان لێکـرد، میوانەکانیـان بـە دەسـتەوە بـدات (بـۆ خراپـە لەگەڵکـردن)، ئێمـەش چاویانمان سـڕینەوە (و کوێـرو کوترمـان کـردن)، دەجـا بیچێـژن ئـازار (و ئاکامـی) ترسـاندنی من! ﴿٣٧﴾ بـە دڵنیایـی بەیـانی زوو ئازارێکـی جێگیـرو بـەردەوام بەسـەریدادان ﴿٣٨﴾ (پێـمان گوتـن:) دەبیچێـژن ئـازار (و ئـاکام)ی ترسـاندنی مـن! ﴿٣٩﴾ بـە دڵنیاییـش قوڕئانمـان بـۆ بیرخسـتنەوەو پەندوەرگرتـن سـێنا کـردوە، ئنجـا ئایـا کەسـی بیرکـەرەوەو پەندوەرگـر هەیـە؟ ﴿٤٠﴾ بێگومـان نیزیـکان و شـوێنکەوتووانی فیرعەونیـش وریـا کردنـەوەو ترسـاندن (ی مووسـایان) بـۆ هـات ﴿٤١﴾ (بـەڵام ئـەوان) هەمـوو نیشـانەکانمانیان بـەدرۆ دانـان، بۆیـە ئێمـەش (سـزامان دان و) گرتمانـن، گرتنـی زاڵێکـی توانـادار ﴿٤٢﴾}.

شیکردنەوەی هەندێک لە وشەکان

(وَٱزْدُجِرَ): (الزَّجْرُ: طَرْدٌ بصَوْتٍ عَالٍ، زَجَرْتُهُ فَانْزَجَرَ، مُزْدَجَر: أَي طَرْدٌ ومَنْعٌ عَنْ ارْتِكَابِ المَآثِم، ازْدُجِرَ: طُرِدَ ومُنِعَ)، (زَجْر): بە مانای دەرکردنە بە دەنگێکی بەرز، بە کوردیی دەڵێین: تێوەخوڕین، دەگوترێ: (زَجَرْتُهُ فَانْزَجَرَ)، تێوەم خوڕیی و ئەویش سڵەمیەوە، (مُزْدَجَرٌ)، بریتیە لە دەرکردن و ڕێ لێگرتن لە گوناهو خراپە، (وازْدُجِرَ)، (طُرِدَ): دەرکرا (مُنِعَ): ڕێی لێگیرا، یاخود بە مانای گەفی لێکراو هەڕەشەی لێکرا.

(مُّنْهَمِرٍ): بە خورزەم هەڵڕژاو (الهَمْرُ: صَبُّ الدَّمْع وَالمَاءِ، يُقَالُ: هَمَرَهُ فَانْهَمَرَ)، (هَمْر): بریتیە لە هەڵڕشتنی فرمێسک یاخود ئاو، دەگوترێ: (هَمَرَهُ فَانْهَمَرَ)، ڕژاندیی ئەویش هەڵڕژا.

(وَفَجَّرْنَا ٱلْأَرْضَ عُيُونًا): واتە: زەوییمان بە سەرچاوان تەقاندەوە، (الْفَجْرُ: شَقُّ الشَّيءِ شَقًّا وَاسِعًا، كَفَجْرِ الإِنْسَانِ السُّكْرَ، وَسِكْرُ النَّهْرِ: مَا يُسَدُّ بِهِ)، (فَجْر): بریتیە لە لەتکردنی شتێک بە لەتکردنی فراوان، لێککردنەوە، وەک ئەوەکە مرۆڤ ئەوەی بناوانی ڕووبار و جۆگەلەی پێگرتوە، لایبەرێ و ئەگەر شەقی بکات، ئنجا ئاوەکە دێ، (سِكْر النَّهر) ئەوەی بەری جۆگاو ڕووباری پێ دەگیرێ.

(أَلْوَٰحٍ): (وَاحِدُ أَلْوَاح السَّفِيْنَة: لَوْح، وَاللَّوْحُ: مَا يُكْتَبُ فِيْهِ مِنَ الخَشَبِ وَنَحْوِه)، (أَلْوَاح) تاکەکەی (لَوْح)ە، کە لێرەدا مەبەست پێی ئەو تەختانەیە کە کەشتییەکەی نووحیان لێ دروست بوو بوو، (لَوْح) بە هەر شتێ، دەگوترێ لەسەری بنووسرێ، لە تەختەو لە بەردی تەنک و لە هەر شتێکی دیکە، بەڵام لێرەدا مەبەست لە (أَلْوَاح)، ئەو تەختانەن کە کەشتییەکەی نووحیان لێ دروست بووە.

(وَدُسُرٍ): (جَمْعُ دِسَار: مِسْمَار، وَأَصْلُ الدَّسْرِ: الدَّفْعُ الشَّدِيْدِ بِقَهْرٍ)، (وَدُسُر) کۆی (دِسَار)ە، (دِسَار)یش، بە مانای (مِسْمَار)، بە کوردیی دەڵێین: بزمار، وشەی (دَسْر): لە ئەصڵدا بە مانای پاڵپێوەنانێکی بەهێزە، بزماریش کە دایدەکوتی، دەبێ بە قووەت دایکوتی، بەدڵنیاییش مەبەست پێی بزماری بچووک نەبووەو مەبەست پێی گوڵمیخی گەورە بووە، کە ئەو تەختانەی پێکەوە پێ بەستراون.

(كُفِرَ): (كُفِرَ بِهِ، أو صَارَ مَكْفُوراً)، (كُفِرَ)، واتە: بێبڕوایی بەرانبەر کرا، پێی بێبڕوا بوون، یاخود بەرانبەری سپڵە بوون، سپڵەیی بەرانبەر کرا، (صَارَ مَكْفُوراً)، سپڵە بەرانبەر کراو، یان بێبڕوایی بەرانبەرکراو، بوو.

(مُّدَّكِرٍ): (أَصْلُهُ مُذْتَكِر: أُبْدِلَت التَّاء دَالاً مُهْمَلَةً، وَكَذَا الذَّالُ المُعْجَمَةُ وَأُدْغِمَتْ فِيْهَا، وَادَّكَر أي: تَذَكَّر)، (مُدَّكِر)، لە ئەصڵدا (مُذْتَكِر)ە، دوایی تائەکە بۆتە دالی بێ نوختە، هەروەها ذالەکەش کە نوختەی هەیە، ئەویش کراوە بە (ت)، دوایی هەردووکیان تێکدا دەغمکراون و سەرەنجام بۆتە (وَادَّكَر)، یانی: بیری هاتەوە، یان بیری کردەوە، کەواتە: (فهل من مُدَّكِر!)، یانی: ئایا کەس هەیە پەندی لێوەربگرێ، یاخود: بیربکاتەوە؟

(وَنُذُرِ): بە مانای (إِنْذَار)ە، واتە: ووریاکردنەوەو ترساندن، کە دەگونجێ چاوگ بێ، دەشگونجێ (نُذُر)، کۆی (إِنْذَار) بێ، واتە: (إِنْذَارَات)، واتە: ووریاکردنەوەکان و ترساندنەکان.

(صَرْصَرًا): (بَارِدَةٌ شَدِيْدَةُ الصَّوْت)، (رِيْحٍ صَرْصَرٍ)، واتە: بایەکی بەهێزی زۆر ساردو زۆریش دەنگ بەهێز.

(نَحْسٍ): (أي: الشُّؤْم وَالشَّرُّ)، واتە: نەگبەت و بێ خێر.

(مُّسْتَمِرٍّ): (أي: دَائِمُ الشُّؤْم، اسْتَمرَّ عَلَيْهِم بِنُحُوسَتِهِ)، ﴿فِي يَوْمِ نَحْسٍ مُّسْتَمِرٍّ﴾، لە ڕۆژێکدا کە نەگبەتییەکەی و بێ خێرییەکەی بەردەوام بوو، (مُسْتَمِرّ)، بەردەوام،

یانی: نەگبەتییەکەی بەردەوام بوو، ڕۆژەکە تاکو کۆتایی بۆ ئەوان هەر نەگبەتیی و بێخێریی بوو.

(تَنزِعُ ٱلنَّاسَ): (أي تَقْلَعُهُمْ مِنْ أَمَاكِنِهِم)، خەڵکی لە شوێنەکانی خۆیان دەردەکێشاو هەڵدەقەند.

(أَعْجَازُ نَخْلٍ): بنکەکانی خورما، کۆتەرەکانی دار خورما، (أَعْجَاز: جَمْعُ عَجُز: مُؤَخَّرُ الشَّيء، ﴿أَعْجَازُ نَخْلٍ﴾: أَصلُها، أي: النَّخْلِ مَا عَدَا الفُرُوع)، (أَعْجَاز) کۆی (عَجُز)ە، کە بە مانای دواوەی هەر شتێکە، بەشی کۆتایی، ﴿أَعْجَازُ نَخْلٍ﴾ واتە: قەدو بنکەکانی دارخورما، واتە: دارخورما بەبێ لق و پۆپەکانی.

(مُّنقَعِرٍ): (قَعَرَ النَّخْلَ: قَلَعَهَا مِنْ أَصْلِهَا، وَقَعَرَ البِئْرَ: وَصَلَ إلى قَعْرِهَا)، (قَعَرَ النَّخْلَ)، دارخورمایەکەی لە ڕیشەوە هەڵکێشا (وَقَعَرَ البِئْرَ)، گەیشتە بنی بیرەکە، کەواتە: (مُنْقَعِر)، یانی: دەرکێشراو هەڵکێشراو لە ڕیشەوە.

(لِلذِّكْرِ): (ذَكَرَ الشَّيءَ يَذْكُرُهُ ذِكْراً وَذُكْراً وَذِكْرَى وَتَذْكَار: حَفِظَهُ وَاسْتَحْضَرَه وجَرَى عَلَى لِسَانه بَعْد نِسْيَانِه، وَذَكَر الله: أَثْنَى عَلَيْهِ، وَذَكَر النِّعْمَة: شَكَرَهَا)، وشەی (ذِكْر)، بە چەند واتایەک دێ، (ذَكَرَ الشَّيء يَذْكُرُهُ)، باسی شتەکەی کرد، باسی دەکات، ئنجا (ذِكْراً وَذُكْراً وَذِكْرى وَتَذْكَاراً)، هەر چواریان چاوگن واتە: باسکردن، یان یاد کردن، (ذَكَرَه يَذْكُرُه)، یانی: (حَفِظَه)، بە مانای لەبەری کرد (واسْتَحْضَرَه)، بە مانای وەبیر خۆی هێنایەوە، یادی کردەوەو، بە مانای باسی کرد (وَجَرَى عَلَى لِسَانِه)، بە سەر زمانی خۆیدا هێنا، دوای ئەوەی لە بیری چوو بۆوە، (ذَكَرَ الله)، ستاییشی خوای کرد، (وَذَكَر النِّعْمَة)، سوپاسی چاکەو نیعمەتەکەی کرد.

(يَسَّرْنَا): (يَسَرَ الشَّيءُ يَيْسَرُ يُسْراً: أي سَهُلَ وَلَانَ وَانْقَاد)، (يَسَرَ الشَّيءُ)، شتەکە، کارەکە ئاسان بوو و نەرم بوو و ملکەچ بوو، کەواتە: (يَسَّرْنَا)، یانی: (سَهَّلْنَا) ئاسانمان کرد، سێنامان کرد.

(وَسُعُرٍ): (سَعِرَ أي: جُنَّ وَهُوَ مَسْعُور: أي مَجْنُون، السُّعْرُ: الحَرُّ، والجُنُونُ وَالسُّعُور: الجُنُون)، (سَعِرَ) یانی: (جُنَّ)، شێت بوو، (وَهُوَ مَسْعُورٌ)، یانی: (مَجْنُون)، ئەو شێتە، بەڵام (سُعْر)، بە زەنە (سكون)ی عەینەکە، بە مانای (حَرّ) گەرمیی دێ، هەروەها بە مانای شێتییش هەر دێ، بەڵام (سُعُر)، تەنیا بە مانای (جُنُون)، شێتیی، دێ.

(أَشِرٌ): (أَشَرَ يَأْشَرُ أَشَرَاً أي: مَرِحَ وَنَشِطَ وَبَطِرَ وَاسْتَكْبَر، فَهُوَ أَشِرٌ)، (أشِر)، خۆپەسند، خۆ بەزلگر، چونکە (أَشَرَ يَأْشَرُ أَشَرَاً: أي مَرِحَ وَنَشِطَ)، زۆر دڵخۆش بوو، زۆر چالاک بوو، (بَطِرَ وَاسْتَكْبَر)، بوغزا بوو، خۆی بەزلگرت (فَهُوَ أَشِرٌ)، ئەو بوغزایە، خۆپەسندە.

(فَٱرْتَقِبْهُمْ): چاوەڕێیان بکە، (ارْتَقَبَ الشَّيءَ ورقَبَهُ وَتَرَقَّبَهُ: انْتَظَرَهُ)، (رَقَبَهُ)، یانی: (ارْتَقَبَهُ)، چاوەڕێی کرد، چاوەڕوانیی کرد، (ارْتَقَبَ الشَّيءَ وَتَرَقَّبَهُ)، هەردووکیان بە یەک واتان: چاوەڕێی کرد، بەڵام (فَارتَقِبْهُم)، یانی: زۆر بەهێزەوەو بە گرنگیی پێدانەوە چاوەڕێیان بکە.

(وَٱصْطَبِرْ): خۆڕاگربە (الإصْطِبَارُ: الصَّبْرُ القَوِيُّ)، (إصْطِبَار): بریتیە لە خۆڕاگرتنێکی بەهێز، (وَهُوَ كَالإرْتِقَابِ أَقْوَى دَلاَلَةً أي: إصْبِر صَبْرَاً لاَ يَعْتَرِيهِ مَلَلٌ وَلاَ ضَجَر)، وەک چۆن (رَقَبَهُ)، یانی: چاوەڕێی کرد، بەڵام (ارتَقَبَهُ)، زۆر بە گرنگیی پێدانەوەو، بە هێزەوە، چاوەڕێی کرد، بە هەمان شێوە (صَبَرَ)، یانی: خۆی ڕاگرت، بەڵام (اصْطَبِر)، واتە: زۆر بەقوەتەوە خۆی ڕاگرت، کەواتە: (اصْطَبِر)، یانی: زۆر بە گرنگیی پێدانەوەو بە هێزەوە، خۆڕاگر بە، مانایەکەی بەهێزترە، واتە: خۆڕاگربە، بە خۆڕاگرتنێک کە ماندوو بوون و، بێزاریی بەسەردا نەیەت.

(شِرْبٍ): (الشُّرْبُ: المَاءُ يُشْرَبُ)، (شِرْب): ئاوێکە دەخورێتەوە، (النَّصِيبُ مِنَ المَاء المَشْرُوب)، بەشێک لە ئاوێک کە دەخورێتەوە، (الشُّرْبُ: وَقْتُ الشُّرْبِ)، کاتی خواردنەوەی ئاو، کەواتە: (شرب) بە سێ واتایان دێ:

أ- ئاوێک کە دەخورێتەوە.

ب- بەشێک لە ئاو کە دەخورێتەوە.

ج- کاتی ئاو خواردنەوە.

(مُحْتَضَرٌ): (اسْمُ مَفْعُولٍ مِنَ الحُضُورِ ضِدُّ الغَيْبَةِ، وَالمَعْنَى: مُحْتَضَرٌ عِنْدَهُ فَحُذِفَ المُتَعَلِّقُ بِحضُوُرِهِ)، (مُحْتَضَر): ناوی بەرکار (اسْم مَفْعُول)ە، لە (حُضُور)ەوە هاتوە، (حُضُور)، یانی: ئامادەبوون، کە پێچەوانەی (غَيْبَة)ە، واتە: نادیار بوون، مانای (مُحْتَضَر)یش، واتە: لەلا ئامادەبوو.

(فَتَعَاطَىٰ): (العَطْوُ: التَّنَاوُلُ وَالمَعَاطَاةُ: المُنَاوَلَةُ، وَالإِعْطَاء: الإِنَالَة)، (عَطْوُ)، بریتیە دەست پێگەیاندن، (مَعَاطَاة)، پێدان، (إِعْطَاء)، واتە: (إِنَالَة)، ئەوەیە شتێک وە کەسێک بدەی.

(فَعَقَرَ): (عَقَرْتُهُ: أَصَبْتُ عُقْرَهُ، أي: أَصْلَهُ، وَعَقَرْتُ البَعِيْرَ: نَحَرْتُهُ، وَانْعَقَرَ البَعِيرُ: ضُرِبَت قَوَائِمُهُ)، (عَقَرْتُهُ)، واتە: (أَصَبْتُ عُقْرَهُ)، واتە: لەڕیشەیم دا (عَقَرْتُ البَعِيْرَ: نَحَرْتُه)، حوشترەکەم سەر بڕی (وَانْعَقَرَ البَعِيْرُ)، وشترەکە چوار پێکانی پەل کران، پەیکران، لە چوار پێی درا، بۆ ئەوەی بکەوێ.

(صَيْحَةً): (صَاحَ: صَوَّتَ بقُوَّةٍ، صَاحَ عَلَيْه: زَجَرَهُ وَنَهَرَهُ، الصَّيْحَة وَالصِّيَاح: النَّفْخُ فِي الصُّوُر)، (صَيْحَة): بە مانای هاڕژن، دەنگێکی زۆر بێڕەزا، دێ: (صَاح: صَوَّتَ بقُوَّةٍ)، هاواری بەهێزەوە، دەنگێکی بەهێزی هات، (صَاحَ عَلَيْه)، واتە: تێوەی خوڕیی و لێی تووڕە بوو، (صَيْحَة)ش، بە مانای هاوار کردن و هاڕژن و دەنگ و چریکەو، فوو بەصووڕدا کردنیش دێ.

(كَهَشِيمِ ٱلْمُحْتَظِرِ): (هَشَمَ الشَّيءَ الأَجوفَ أَو اليَابِسَ هشْمًا: كَسَرَهُ)، شتێکی بۆش، یان شتێکی وشکی هاڕی تێکیشکاند (الهَشِيْمُ: المَهْشُومُ المُتَكَسِّرَ)، (هَشِيْم): لەسەر کێشی (فَعِيْل)ە، بەڵام بە مانای (مَفْعُوْل)ە، تێکشکێنراوی وردو خاشکراو.

(ٱلْمُحْتَظِرِ): ئاغەڵ دروستکەر یان خاوەن ئاغەڵ، (حَظَرَ الرَّجُلُ يَحْظُرُ حَظْرًا

وَحِظَارًا: إتَّخَذَ حَظِيْرَةً)، (حَظَرَ الرَّجُلُ)، پیاوەکە ئاغەڵی دروستکرد (حَظَرَ الرَّجُلُ يَحْظُرُ حَظْرًا وَحِظَارًا)، (حَظْرًا وَحِظَارًا)، هەردووکیان چاوگن (إتَّخَذَ حَظِيْرَةً)، (حَظِيْرَة) ی دروستکرد، (حَظِيْرَة)، چییە؟ (الحَظِيْرَةُ: المَوْضِعُ يُحاطُ عَلَيْهِ لِتَأْوِيَ إلَيْهَا المَاشِيَةُ تَقِيْهَا مِنَ البَرْدِ وَالرِّيحِ)، (حَظِيْرَة): بریتییە لە شوێنێک دەورە بدرێ، بۆ ئەوەی ئاژەڵ بیچنەتێ، (حظيرة) ئەو چوار دیوارەیە، کە ئاغەڵی پێ دەڵێن و ئاژەڵان لە سەرماو لە باو، ئەوانە بپارێزێ.

(حَاصِبًا): (حَاصِب: ذُو حَصْبَاء، وَالرِّيْحُ الشَّدِيْدَةُ تَحْمِلُ الحَصْبَاء)، (حَاصِب): بە مانای خاوەن (حَصْبَاء)ە، (حَصْبَاء)ش، یانی: وردە بەردو چەو، کەواتە: (حَاصِب)، بایەکی بەهێزە کە وردە بەردو چەو لەگەڵ خۆی دا ڕادەماڵێ و فڕێیان دەدات.

(بِسَحَرٍ): (السَّحَرُ: آخِرُ اللَّيْل قُبَيْل الفَجْرِ)، (سَحَرْ): بریتییە لە کۆتایی شەو پێش بەرەبەیان.

(بَطْشَتَنَا): (البَطْشُ: الأَخْذُ بِعُنفٍ)، (بَطْش): بریتییە لە گرتنێکی بەهێز، پەلاماردان، (وَبَطَشَ بِهِ: أَمْسَكَهُ بِقُوَّةٍ)، زۆر بە توندیی گرتی.

(فَتَمَارَوْاْ): (تَمَارَى القَوْمُ: تَجَادَلُوا، وَتَمَارَى فِي الشَّيءِ: شَكَّ فِيْهِ، وَالمِرْيَةُ: الجَدَلُ أو الشَّكُّ)، (تَمَارَى القَوْمُ)، کۆمەڵەکە پێکەوە شەڕە قسەو مشتومڕیان کرد، بەڵام (تَمَارَى فِي الشَّيءِ: شَكَّ فِيْه)، تێیدا دوو دڵ بوو، چونکە (مِرِيَة): بە مانای دوو دڵیی دێ و، بە مانای مشتومڕیش دێ، بەڵام (فَتَمَارَوْا بِالنُّذُر)، واتە: تێیدا دوو دڵ بوون، لە ترساندنەکاندا دوو دڵ بوون، دەشگونجێ بە مانای ئەوەبێ: شەڕە قسەیان لە بارەی ترساندنەکانی لووطەوە عليه السلام کرد.

(رَاوَدُوهُ عَن ضَيْفِهِۦ): داوای تەسلیمکردنی میوانەکانیان لێکرد، (رَاوَدَهُ: خَادَعَهُ وَرَاوَغَهُ)، ویستی فێڵی لێ بکات و بە پەناو پەسیواندا بۆی بێ، (رَاوَدَ المَرْأَةَ عَنْ نَفْسِهَا: طَلَبَ أَنْ يَفْجُرَ بِهَا)، داوای لە ئافرەتەکە کرد خراپەی لەگەڵ بکات، (رَاوَدَهُ عَنِ الأَمْرِ: دَارَاهُ وَطَلَبَ مِنْهُ فِعْلَه)، (راوده) یانی: لە بارەی ئەو کارەوە، مودارای

لەگەڵـدا کـردو داوای لێکـرد بیـکات، کەواتـە: (رَاوَدُوهُ عَـنْ ضَيْفِـهِ)، واتـە: ویسـتیان بـە فێـڵ، یـان بـە شـێوەیەکی نـاڕەوا لـووط ئیقنـاع بکـەن و میوانەکانیـان تەسـلیم بـکات، نەیانزانیـوە کـە فریشـتەن و هاتوونـە سـەر شـێوەی گەنجـی جـوان، تەماعیـان تێکـردوون، خراپەیـان لەگەڵـدا بکـەن.

(فَطَمَسْنَآ أَعْيُنَهُمْ): چاویانمـان سـڕینەوە، (طَمَسَـهُ، أي: شَـوَّهَهُ وَمَحَـاهُ وَأَزَالَـهُ)، (طَمْـس): بـە مانـای شـێواندن و سـڕینەوەو لابـردن دێ، کەواتـە: (فَطَمَسْـنَا أَعْيُنَهُـم)، چاوەکانیانمـان سـڕینەوە، لامانـبردن و شـێواندمانن.

(صَبَّحَهُم): (أَتَاهُـمْ وَقْـتَ الصَّبَـاحِ)، لـە کاتی بەرەبەیانـدا بۆیـان هـات، سـزایان بـۆ هـات.

(بُكْرَةً): (أي: أَوَّلُ النَّهَارِ)، (بُكْرَة)، سەرەتای ڕۆژە.

(مُّقْتَدِرٍ): (قَوِيُّ القُدْرَة)، زۆر بە توانا، تواناداار.

مانای گشتیی ئایەتەکان

ئـەو سی و چـوار (٣٤) ئایەتـە موبارەکـە، مانـا گشـتییەکەیان هـەر بە خێرایـی دەکەین، چونکـە وەک گوتمـان: هـەر کام لـەم پێنـج بەسـەرهاتەی لێـرەدا هاتـوون: بەسـەرهاتی نووح ﷺ وگەلەکەی و،بەسەرهاتی هوود ﷺ وگەلەکەی عادو،بەسەرهاتی صاڵیح ﷺ وگەلەکەی ثەموودو،بەسەرهاتی لووط ﷺ وگەلەکەی و،بەسەرهاتی مووساو هـارۆون (عَلَيْهِـما الصَّـلَاةُ وَالسَّـلَامَ)و گەلەکـەی خۆیـان، بەنـوو ئیسـرائیل و، فیرعـەون و دارو دەسـتەکەی، لـە چەنـد شـوێنێکی تایبەتـدا، ئـەو بەسـەرهاتانەمان بـە درێژیـی باسـکردوون، بۆیـە لێـرەدا بـە خێرایـی بەسـەریاندا ڕەت دەبیـن.

﴿ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ فَكَذَّبُوا۟ عَبْدَنَا وَقَالُوا۟ مَجْنُونٌ وَٱزْدُجِرَ ﴾، لـە پێـش ئەوانـدا واتـە: لـە پێـش کۆمەڵـگای پێغەمبـەری خـوادا ﷺ لـە پێـش بێبڕوایـەکانی ڕۆژگاری پێغەمبـەردا ﷺ، گـەلی نووحیـش بـە درۆیـان دانـا، واتـە: پەیامـەکانی خوایـان بـە درۆ دانـان، ﴿ فَكَذَّبُوا۟ عَبْدَنَا ﴾، بەندەکـەی ئێمەیـان بـە درۆ دانـا، پێـی بێبـڕوا بـوون، ﴿ وَقَالُوا۟ مَجْنُونٌ وَٱزْدُجِرَ ﴾، گوتیـان: شـێتەو، دەسـتی لێوەشـێنراوە، یاخـود گوتیـان: شـێتەو، گـەف و هەڕەشـەیان لـێ کـردو ڕێگرییـان لێکـرد.

﴿ فَدَعَا رَبَّهُۥٓ أَنِّى مَغْلُوبٌ فَٱنتَصِرْ ﴾، ئەویـش لـە پـەروەردگاری پاڕایـەوە، بانگـی پـەروەردگاری کـرد: مـن بێچـارە و بـێ دەسـتەڵاتم، تـۆ سـەرم بخـە، یاخـود تۆڵـەم بـۆ بکـەوە.

﴿ فَفَتَحْنَآ أَبْوَٰبَ ٱلسَّمَآءِ ﴾، یەکسـەر دەروازەکانی ئاسـمان، دەروازەکانی سـەرێمان کردنـەوە، ﴿ بِمَآءٍ مُّنْهَمِرٍ ﴾، بـە ئاوێکـی هەڵـڕژاو، بەلـووزەو، بـە خـورزەم هەڵـدەڕژا.

﴿ وَفَجَّرْنَا ٱلْأَرْضَ عُيُونًا ﴾، زەویشـمان هەمـووی بـە کانیـی و سـەرچاوان تەقاندەوە، ﴿ فَٱلْتَقَى ٱلْمَآءُ عَلَىٰٓ أَمْرٍ قَدْ قُدِرَ ﴾، ئاوەکـە لـە حاڵەتێکـدا کـە ئەندازەگیریـی کـرا بـوو،

پێکگەیشـت، واتـە: ئـاوی سـەرێ کـە هەڵـدەڕژاو، ئـاوی خـوارێ کـە دەردەقوڵـی، ئـەو دوو ئـاوە یەکدییـان گرتـەوە، هـەروەک یـەک ئـاو بووبـن، چونکـە دوای تێکـەڵ بوونیـان، هەمـووی بـووە یـەک ئـاو و، تۆفـانی نووحـی لـێ پەیـدا بـوو.

﴿ وَحَمَلۡنَٰهُ عَلَىٰ ذَاتِ أَلۡوَٰحٖ وَدُسُرٖ ﴾، ئەویشـمان هەڵگـرت لەسـەر خـاوەنی تەختـەکان و بزمـارەکان، لەسـەر شـتێک کـە خـاوەنی تەختـەو بزمـاران بـوو، واتـە: پێکهاتەکـەی دوو شـتی سـەرەکیی بـوون، تەختـەدارو بزمـار، بزمـاری گـەورە، تەختەکانیـان پێکـەوە پـێ بەسـترابوون.

﴿ تَجۡرِي بِأَعۡيُنِنَا ﴾، بەچـاوەکانی ئێمـە دەڕۆیشـت، واتـە: لـە ژێـر چاودێریـی ئێمـەدا دەڕۆیـی، بۆیـەش (عَـيْن) بـە کـۆ هاتـوە، ﴿ بِأَعۡيُنِنَا ﴾، واتـە: ئێمـە لـە زۆر ڕووەوە، چاودێریی و سەرپەرشتیی نووح ﷺ و شوێنکەوتووانیمان دەکرد:

أ- لەو ڕووەوە کە سەلامەت بن.

ب- لەو ڕووەوە کە بێ ترس بن و دڵنیایان بکەینەوە.

ج- لەو ڕووەوە کە کەشتییەکە تێک نەشکێ.

د- لـەو ڕووەوە کـە دوژمنـەکان لـە بەیـن بچـن و، هەتـا دوایـی، ﴿ جَزَآءٗ لِّمَن كَانَ كُفِرَ ﴾، ئـەوەش هەمـووی پاداشـت بـوو بـۆ ئـەو کەسـەی بێبڕوایـی بەرانبـەر کـرا بـوو، یاخـود سـپڵەیی دەرهـەق کرابـوو، لـە لایـەن گەلـە کافرەکەیـەوە، واتـە: پاداشـت بـۆ نووحـی ﷺ سـپڵەیی بەرانبەر کـراو، یان بێبڕوایـی بەرانبەر کراو.

﴿ وَلَقَد تَّرَكۡنَٰهَآ ءَايَةٗ فَهَلۡ مِن مُّدَّكِرٖ ﴾، بــە دڵنیایــی ئێمــە کەشــتییەکەمان، وەک نیشـانەیەک بەجێهێشـت، ئایـا کەسـی بیرکـەرەوەو پەند وەرگـر هەیە؟ ﴿ فَكَيۡفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ ﴾، ئنجـا ئایـا ئـازاری مـن و، ئاگادارکردنـەوەو ترسـاندنەکانی مـن، چـۆن بـوون؟ واتــە: ســەرەنجام و ئاکامەکەیــان چــۆن بــوو؟ ﴿ وَلَقَدۡ يَسَّرۡنَا ٱلۡقُرۡءَانَ لِلذِّكۡرِ فَهَلۡ مِن مُّدَّكِرٖ ﴾، بـە دڵنیایـی قورئانیشـمان بـۆ لەبـەر کـردن و، بـۆ لـێ تێگەیشـتن و، بـۆ

پەنـد لێوەرگرتـن، ئاسـانکردوە، ئنجـا ئایـا کەسـی لـێ تێگەیشـتوو و، بیـر کـەرەوە هەیـە، لێـی بەهرەمەنـد بـێ؟

ئنجا دێتە سەر باسی بەسەرهاتی هوود (عليه السلام) و گەلەکەی عاد: ﴿ كَذَّبَتۡ عَادٞ ﴾، گـەلی عـاد بە درۆیان دانا، کێیان بـە درۆ دانا؟ هوودیان بە درۆ دانا (عليه السلام)، بەڵام لەبـەر ئـەوەی لـە شـوێنەکانی دیکـە هاتـوە، لێـرە بـە پێویسـت نەزانـراوە، بـاس بکرێ، گـەلی عـاد هوودیـان بـە درۆ دانـاو پێـی بێبـڕوا بـوون، ﴿ فَكَيۡفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ ﴾، ئنجـا ئایـا ئـازاری مـن و ترسـاندنەکانی مـن، سـەرەنجامەکەیان چـۆن بـوو؟ زۆر بێـڕەزا بـوو، ﴿ إِنَّآ أَرۡسَلۡنَا عَلَيۡهِمۡ رِيحٗا صَرۡصَرٗا فِي يَوۡمِ نَحۡسٖ مُّسۡتَمِرّٖ ﴾، ئێمـە بایەکـی زۆر بەهێـزی، زۆر سـاردی دەنـگ بەهێزمـان نـاردە سـەریان، لـە ڕۆژێکـی نەگبـەتی بەردەوامـدا، واتـە: ڕۆژەکـە نەگبەتیـی و بـێ خێرییەکـەی بـەردەوام بـوو، بـە نسـبەت ئەوانـەوە، ﴿ تَنزِعُ ٱلنَّاسَ ﴾، خەڵکەکـەی دەردەکێشـا لـە ڕیشـەوەی دەیهێنـان، ﴿ كَأَنَّهُمۡ أَعۡجَازُ نَخۡلٖ مُّنقَعِرٖ ﴾، وەک کۆتـەرە دارخورمـای لـە ڕیشـەوە دەرکێشراو و هەڵقەنـدراو، وا دەهاتنە بەرچـاو، واتـە: وەک چـۆن دارخورمـا لـق و پـۆپ و گەڵایەکـەی لـێ دەکرێتـەوەو، قەدەکـەی لـە زەوی دەردەکێـشرێ و فـڕێ دەدرێ، ئەوانیـش بـەو شـێوەیە کەوتبـوون، ئـەوەش ئاماژەیـە بـەوە کـە ئـەوان خـاوەن کەلەشـی زل و قەبـە بـوون، ﴿ فَكَيۡفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ ﴾، ئایـا ئـازاردانی مـن و ترسـاندنەکانی مـن، سـەرەنجامەکەیان چـۆن بـوو؟ بـە شـێوەیەک بـوو، کـە نایەتـە وەصفکـردن.

﴿ وَلَقَدۡ يَسَّرۡنَا ٱلۡقُرۡءَانَ لِلذِّكۡرِ ﴾، دووبـارەی دەکاتـەوە خـوای بـەرزی مـەزن: بـە دڵنیایـی قورئانمـان سـێنا کـردوە بـۆ خوێنـدن و لـێ تێگەیشـتن و، بـۆ پەنـد لـێ وەرگرتـن، ﴿ فَهَلۡ مِن مُّدَّكِرٖ ﴾، ئنجـا ئایـا کەسـی بیرکـەرەوەو پەندوەرگـر و ئامۆژگاریـی وەرگـر، هەیـە؟

دوایـی دێتـە سـەر باسـی بەسـەرهاتی ئەمـوود: ﴿ كَذَّبَتۡ ثَمُودُ بِٱلنُّذُرِ ﴾، گـەلی ئەموودیـش ترسـاندنەکان و ورياکردنەوەکانیـان بـە درۆ دانـان، ترسـاندنەکانی کـە صالیحی برایان (عليه السلام) و پێغەمبەری خوا بۆی هێنابوون، ﴿ فَقَالُوٓاْ أَبَشَرٗا مِّنَّا وَٰحِدٗا نَّتَّبِعُهُۥٓ ﴾، گوتیـان: ئایـا دوای یـەک مـرۆڤ لـە خۆمـان بکەویـن؟ هەمـوو گەلـە

کافرەکان ئەوەیان بە بیانوو گرتوە: چۆن دەبێ مرۆڤ ببێتە پێغەمبەر؟ بە زۆریی گوتوویانە: دەبێ پێغەمبەران فریشتە بن، یان گوتوویانە: بۆچی ئەوکەسە بۆتە پێغەمبەر، کە ئێمە لەو دەوڵەمەنترین و بە دەسەڵاتترین؟ چونکە خوا ﷻ پێغەمبەرانی (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) لە خەڵکی ئاسایی و سادەو تێگەیشتوو ناردوون، پێغەمبەران لە زلە زلەکان و خۆ سەپێنەکان نەبوون، بەڵام خەڵکی مەعدەن پاک و چاک و، لە لووتکەی ڕەوشت بەرزیی و عەقڵ و تێگەیشتن دا بوون، بەڵام بە پێوەرو تەرازووی ئەوان، گوتوویانە: فڵانکەسی ئێمە کە سەرۆک عەشیرەتە، فڵانکەس کە گەورەیە، فڵانکەس کە دەوڵەمەنترە، ئەو شایستەترە، پێغەمبەر بێ! نەیانزانیوە لەلای خوا ﷻ پێوەر جۆرێکی دیکەیە، پێوەری خوا ﷻ تەماشای مەعدەن و نێوەڕۆک و چییەت و کەسایەتیی مەعنەویی مرۆڤەکان دەکات، نەک تەماشای سەروەت و سامان و دەسەڵاتێک کە بە زەبرو زۆرو بە حەرامیی، وەسەرێک نراوە، یان بە خۆسەپاندن پەیدا کراوە، ئەوە لەلای خوا هیچ ئیعتیبارێکی نیە، بەڵکو بە گوناهو تاوان لە قەڵەم دەدرێ.

ئنجا گوتیان: ﴿أَبَشَرًا مِّنَّا وَاحِدًا نَّتَّبِعُهُ﴾، ئایا یەک مرۆڤ لە خۆمان، شوێنی بکەوین؟ ﴿إِنَّآ إِذًا لَّفِى ضَلَـٰلٍ وَسُعُرٍ﴾، ئەگەر وابکەین، کەواتە: ئێمە لە گومڕایی و لە شێتیی داین، یاخود لە مەینەتیی و ئازار داین، ﴿أَءُلْقِىَ ٱلذِّكْرُ عَلَيْهِ مِنۢ بَيْنِنَا﴾، ئایا لە نێو ئێمەدا بیرخەرەوە، ئامۆژگاریی، بەرنامەی خوا بۆ سەروی فڕێدراوە؟ ﴿بَلْ هُوَ كَذَّابٌ أَشِرٌ﴾، نەک خوا ﷻ ئەو چاکەو نیعمەتەی لەگەڵدا نەکردوە، بەڵکو ئەو درۆزنەو خۆ پەسەندو، خۆ بەزلگرە! ئەوان لە هەمبانەی خۆیاندا گوێزیان ژماردوە، خۆیان درۆزن بوون و، خۆ پەسەندو خۆ بەزلگر بوون، ویانزانیوە ساڵیحیش ﷺ وەک ئەوانە، ﴿سَيَعْلَمُونَ غَدًا مَّنِ ٱلْكَذَّابُ ٱلْأَشِرُ﴾، خوادەفەرموێ: بەیانی دەزانن واتە: لە کاتێکی زوودا دەزانن، کێ درۆزنەو کێ خۆپەسندە!

﴿إِنَّا مُرْسِلُوا۟ ٱلنَّاقَةِ فِتْنَةً لَّهُمْ فَٱرْتَقِبْهُمْ وَٱصْطَبِرْ﴾، ئێمە نێرەری حوشترەکەین، حوشترە تایبەتەکەین، وەک تاقیکردنەوە بۆ ئەوان، ئنجا چاوەڕێیان بکە، ئەی ساڵیح ﷺ!

زۆریش خۆڕاگربە، ﴿ وَنَبِّئْهُمْ أَنَّ الْمَاءَ قِسْمَةٌ بَيْنَهُمْ ﴾، هەواڵیشیان پێ بدە، کە ئاوەکە لە نێوانیاندا دابەشەو دابەش دەکرێ، واتە: لە نێوان ئەوان و حوشترەکەدا، لە شوێنی دیکەدا هاتوە، کە حوشترەکە ڕۆژێک لە کانییەکە دەخواتەوەو، ئەوانیش ڕۆژێک لەو کانیی و سەرچاوەیان دەخۆنەوە، ﴿ كُلُّ شِرْبٍ مُّحْتَضَرٌ ﴾، هەر نۆرە ئاوێک لەلا ئامادەبوو دەبێ ﴿ مُّحْتَضَرٌ ﴾، ناوی بەرکار (**إسم مفعول**)ە، واتە: خاوەنەکەی خۆی ئەوەی نۆرەیەتی، لە لای ئامادە دەبێ و ئەوەی دیکە نایەت.

﴿ فَنَادَوْا صَاحِبَهُمْ ﴾، هاوەڵەکەی خۆیانیان بانگ کرد، ﴿ فَتَعَاطَىٰ فَعَقَرَ ﴾، ئەویش دەستی پێکردو حوشترەکەی پەیکرد، واتە: چوار پەلی بڕی، یاخود سەری بڕی، ﴿ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ ﴾، ئنجا ئایا سزادانی من و ترساندنەکانی من کە بە صالیحدا ناردبوومان ﷺ ئاکام و سەرەنجامیان چۆن بوو؟ ﴿ إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ صَيْحَةً وَاحِدَةً ﴾، ئێمە یەک هاڕژنی گەورەمان ناردە سەریان، ﴿ فَكَانُوا كَهَشِيمِ الْمُحْتَظِرِ ﴾، یەکسەر بوونە پووش و پەڵاشی تێکشکێنراوی بابای خاوەن ئاغەڵ، کە پووش و پەڵاش و کاو کۆت کۆ دەکاتەوە، بۆ ئاژەڵەکانی لە ئاغەڵەکەدا، بۆ ئەوەی بیخۆن، ئاوا بوونە پووش و پەڵاشێک کە دوای خورانی دەبێتە چەوەڵ، ﴿ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ﴾، بە دڵنیایی قورئانمان ئاسانکردوە، بۆ لێتێگەیشتن و خوێندنەوەو لەبەر کردن و لێ بەهرەمەند بوون، ئنجا ئایا کەسی بیرکەرەوەو پەندوەرگر هەیە؟

ئنجا دێتە سەر باسی گەلی لووط: ﴿ كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ بِالنُّذُرِ ﴾، گەلی لووطیش بێبڕوابوون بە ترساندنەکان، بە ئاگادارکردنەوەکان کە بە لووطدا ﷺ بۆمان نارد بوون، ﴿ إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ حَاصِبًا إِلَّا آلَ لُوطٍ نَّجَّيْنَاهُم بِسَحَرٍ ﴾، ئێمە بایەکی وردە بەرد فڕێدەرمان بۆ ناردن، بایەکی زۆر بەهێز کە وردە بەردو چەوی هەڵدەگرت و فڕێی دەدا، جگە لە نیزیکان و شوێنکەوتووانی لووط ﷺ کە بە سەحەر، پێش بەرەبەیان و لە کۆتایی شەودا، دەربازمان کردن، ﴿ نِّعْمَةً مِّنْ عِندِنَا ﴾، ئەوەش چاکەیەک بوو لە لایەن ئێمەوە، ﴿ كَذَٰلِكَ نَجْزِي مَن شَكَرَ ﴾، ئاواش پاداشتی کەسێک دەدەینەوە کە سوپاسگوزار بوو بێ، ﴿ وَلَقَدْ أَنذَرَهُم بَطْشَتَنَا ﴾،

بـە دڵنیایـی لووطیـش ﷺ لـە زەبری ئێمـە، وریـای کردبوونەوەو هۆشـداریی پێدابـوون، ﴿ فَتَمَارَوۡاْ بِٱلنُّذُرِ ﴾، بـەڵام ئـەوان لـە دوو دڵییـدا بـوون، لـە ترسـاندنەکان و ئاگادارکردنـەوەکان، یاخـود مشـتومڕیان کرد لـە بـارەی ئاگادارکردنەوەو ترسـاندنەکان.

﴿ وَلَقَدۡ رَٰوَدُوهُ عَن ضَيۡفِهِۦ ﴾، بـە دڵنیایـی ئـەوان داوایـان لێکـرد، کـە میوانەکانیـان تەسـلیم بـکات، میوانـەکان کـە فریشـتە بـوون، لەسـەر شـێوەی گەنجـی جـوان، وایانـزانی مرۆڤـن، داوایـان لـێ کـرد، تەسـلیمیان بـکات، بـۆ ئـەوەی خراپەیـان لەگـەڵ بکـەن، ﴿ فَطَمَسۡنَآ أَعۡيُنَهُمۡ ﴾، ئێمـەش چاوەکانیانمـان سـڕینەوە، کوێـرو کوترمـان کـردن، ﴿ فَذُوقُواْ عَذَابِي وَنُذُرِ ﴾، پێشـمانگوتن: بیچێـژن ئـازاری مـن و ترسـاندنەکانی مـن!

﴿ وَلَقَدۡ صَبَّحَهُم بُكۡرَةً عَذَابٞ مُّسۡتَقِرّٞ ﴾، بەیـانی زوو سـزاو ئازارێکـی چەسـپاو، مـلی گرتـن، بەسـەریاندا هـات، ﴿ فَذُوقُواْ عَذَابِي وَنُذُرِ ﴾، (پێمانگوتـن:) بیچێـژن ئـازاری مـن و ترسـاندنەکانی مـن! ﴿ وَلَقَدۡ يَسَّرۡنَا ٱلۡقُرۡءَانَ لِلذِّكۡرِ فَهَلۡ مِن مُّدَّكِرٖ ﴾، بـە دڵنیایـی قوڕئانیشـمان بـۆ خوێندنـەوە، بـۆ لێتێگەیشـتن، بـۆ پەنـد لێوەرگرتـن، ئاسـانکردوە، ئایـا کەسـی بیرکـەرەوەو پەنـد لێوەرگـر هەیـە؟!

ئنجـا لـە کۆتایـی دا باسـی فیرعـەون و گەلەکـەی دەکات: ﴿ وَلَقَدۡ جَآءَ ءَالَ فِرۡعَوۡنَ ٱلنُّذُرُ ﴾، بـە دڵنیایـی ترسـاندنەکان، هۆشـدارییەکان {لـە ڕێـی مووسـا ﷺ و، هـاڕوونی برایـەوە ﷺ} بۆ فیرعەون و دارو دەسـتەکەی بۆ نزیکانی فیرعەون و شـوێنکەوتووانی فیرعەونیـش چـوون، ﴿ كَذَّبُواْ بِـَٔايَٰتِنَا كُلِّهَا ﴾، کەچـی هەمـوو نیشـانەکانی ئێمەیان بە درۆ دانان، کە مووسامان ﷺ وەک خوا لە سووڕەتی (**الإسراء**)داو، لە سـووڕەتی (**النمـل**)دا، فەرموویـەتی: بـە نـۆ نیشـانەی گـەورەوە ناردبوومـان: ﴿ وَلَقَدۡ ءَاتَيۡنَا مُوسَىٰ تِسۡعَ ءَايَٰتِۭ بَيِّنَٰتٖ ﴾**الإسراء**، نـۆ نیشـانەی ڕۆشـنمان نـۆ موعجیزەمـان بـە مووسـا دابـوون، بـەڵام ئـەوان هەموویانیـان بـە درۆ دانـان، ﴿ فَأَخَذۡنَٰهُمۡ أَخۡذَ عَزِيزٖ مُّقۡتَدِرٍ ﴾، ئێمـەش گرتمانـن، گرتنـی باڵادەسـت و زاڵێکـی زۆر خـاوەن توانـا، واتـە: وامانگرتـن شایسـتەی ئێمـە بـێ، مەبەسـت لـە گرتنیـش لێـرەدا سـزادانە.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلەی یەکەم:

بەسەرهاتی نووح ﷺ و گەلەکەی و، بەدرۆدانانی گەلی نووح بۆ پێغەمبەرەکەیان، نووح ﷺ و، تۆمەتبار کردنی بە شێتیی و، ڕێ لێگرتنی و، گەف لێکردنی، ئنجا پاڕانەوەی نووح لە خوا ﷻ: بۆ سەرخستنی و تۆڵە ستاندنەوەی لە ناحەزەکانی و، سەرەنجام فەرمانکردنی خوا ﷻ بە کرانەوەی دەروازەکانی ئاسمان و هەڵڕژانی ئاوی بە خوڕو، دەرقوڵینی کانیی و سەرچاوە زۆرەکانی زەویی و، دەرباز کرانی نووح و ﷺ شوێنکەوتووانی (خوا لێیان ڕازی بێ)، لە کەشتییەکی لە تەختەکان و لە بزماران دروستکراوو، هێشتنەوەی ئەو کەشتییە، وەک نیشانەیەکی گەورە بۆ مرۆڤایەتیی و، ئاسانکردنی قورئانیش بۆ خوێندن و لەبەرکردن و لێتێگەیشتن:

خوا دەفەرموێ: ﴿كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ فَكَذَّبُوا عَبْدَنَا وَقَالُوا مَجْنُونٌ وَازْدُجِرَ ﴿٩﴾ فَدَعَا رَبَّهُ أَنِّي مَغْلُوبٌ فَانتَصِرْ ﴿١٠﴾ فَفَتَحْنَا أَبْوَابَ السَّمَاءِ بِمَاءٍ مُّنْهَمِرٍ ﴿١١﴾ وَفَجَّرْنَا الْأَرْضَ عُيُونًا فَالْتَقَى الْمَاءُ عَلَىٰ أَمْرٍ قَدْ قُدِرَ ﴿١٢﴾ وَحَمَلْنَاهُ عَلَىٰ ذَاتِ أَلْوَاحٍ وَدُسُرٍ ﴿١٣﴾ تَجْرِي بِأَعْيُنِنَا جَزَاءً لِّمَن كَانَ كُفِرَ ﴿١٤﴾ وَلَقَد تَّرَكْنَاهَا آيَةً فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ﴿١٥﴾ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ ﴿١٦﴾ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ﴿١٧﴾﴾

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە پازدە بڕگەدا:

وەک پێشتریش گوتمان: ئێمە هەم لە مانای گشتیی ئەم سی و چوار ئایەتەدا، کە بەسەرهاتی پێنج لە پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)و، گەلە یاخییەکانیان دەگرنە نێو خۆیان، هەم لێرەش لە مەسەلە گرنگەکان دا، ناچینە نێو وردەکارییەکانی بەسەرهاتی نووح ﷺ و گەلەکەی، هەروەها بەسەرهاتەکانی

دیکـەش، بەڵکـو بایـی ئەوەنـدەی لـە ئایەتـەکان، بـە وردیـی تێبگەیـن، شـەرح و تەفسـیری ئایەتـەکان دەکەیـن، چونکـە بەسـەرهاتی هـەر کام لـەو پێغەمبەرانەمـان (عَلَيْهِـمُ الصَّـلَاةُ وَالسَّـلَامُ) لـە شـوێنی دیکـەی تەرخانکـراودا، کـە پێشـتر ئاماژەمـان پێـداوە، باسـکردوون.

١)- ﴿كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ﴾، لە پێش ئەواندا، گەلی نووح بە درۆیان دانا، (هم)ی (قبلهم) ئەو ڕاناوە بەپێی سیاق دەزانرێ کە بۆ کۆمەڵگای پێغەمبەر ﷺ دەچێتەوە، واتە: لە پێش ئەو کۆمەڵگایەی تۆشدا، کە تۆ بە درۆ دادەنێن و تۆمەتبارت دەکەن، بە جادووگەریی و شێتیی و شاعیریی و فاڵچیەتیی، گەلی نووحیش لە پێش ئەوانداو زۆر لە ڕۆژگارانی پێشوودا، بە درۆیان دانا، دیارە بەرکارەکەی قرتێنراوە، لەبەر ئەوەی بە سیاق و سەلیقە دەزانرێ، یانی: (كَذَّبَت قَبْلَهُم قَوْمُ نُوحٍ نُوحاً)، کۆمەڵگاو گەلی نووح، نووحیان بە درۆ دانا، یاخود پەیامێک کە خوا ناردبووی، بە نووحدا، بە درۆیان دانا، هەڵبەتە گەلی نووح، بۆیە بە ناوی نووحەوە هەڵدراون، چونکە ناوێکی دیکەیان نەبووە، پێی بناسرێن، هەروەها گەلی لووطیش وەک دوایی دەیگەینێ بە هەمان شێوە، واتە: ئەو کۆمەڵگایانەی هیچ ناوێکی دیکەیان نەبووە، بۆ وێنە: وەک گەلی عادو، گەلی ثەموودو، گەلی مەدیەن، ئەوانەی ناوێکی ناسراو و باویان نەبووە، بۆیە خوای تاک و پاک هەر بە ناوی پێغەمبەرەکەیانەوە هەڵیان دەدات.

٢)- ﴿فَكَذَّبُوا عَبْدَنَا﴾، بەندەکەی ئێمەیان بە درۆ دانا، مەبەست (بەندەکەمان) نووحە ﷺ زانایان لەوبارەوە: ئایا بۆچی لێرەدا خوا ﷻ دووجاران وشەی (كذّب)ی هێناوە: ﴿كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ فَكَذَّبُوا عَبْدَنَا﴾؟ زۆریان قسە کردووەو بەگشتیی سێ وەڵامیان داونەوە:

وەڵامـی یەکـەم: هەندێـک گوتوویانـە: هـی پێشـێ، مەبەسـت پێـی ئـەوە بـووە، کـە قەناعەت و بڕوایان وابووە، نووح درۆ دەکات و ڕاسـت ناکات، حاشـای نووح ﷺ.

هی دواییش مەبەست پێی ئەوەیە، کە ئەو قەناعەتەی بوویانە، ئاشکرایان کردوە.

وەلامی دووەم: هەندێکی دیکە گوتوویانە: ﴿كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ﴾، لە پێش ئەواندا گەلی نووح بە درۆیان دانا، یانی:(**كذبت قبلهم قوم نوح كلّ رسولٍ لِلّه**) یان (**كلّ رسالات الله**) یانی: هەموو پێغەمبەرانی خوا، یان هەموو پەیامەکانی خوایان بە درۆ دانان، بەڵام هی دووەم کە دووبارەی دەکاتەوە: ﴿فَكَذَّبُوا عَبْدَنَا﴾، بەندەکەی ئێمە کە نووحە ﷺ بە درۆیان دانا.

لە سوورەتی (**الشعراء**)یش دا خوای زاناو شارەزا ئەوە زۆر دووبارە دەکاتەوە: ﴿كَذَّبَتْ عَادٌ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٢٣﴾﴾، ﴿كَذَّبَتْ ثَمُودُ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٤١﴾﴾، بێگومان هەر کامێک لەو گەلانە، یەک پێغەمبەریان بۆ هاتوەو بەس ئەویان بە درۆ داناوە، بەڵام لەبەر ئەوە پەیامی پێغەمبەران هەمووی لە نێوەڕۆکدا، یەکێکە، هەر کامێکیان، یەکێک لە پێغەمبەرانی بە درۆ دانابێ، مانای وایە هەموویانی بە درۆ داناوە، هەر بۆیەش ئەو جوولەکەو نەصرانییانەی بڕوا بە پێغەمبەری کۆتایی موحەممەد ﷺ ناهێنن، وەک بڕوایان بە مووساو عیساش نەهێنا بێ، چونکە مووساو عیسا (**عَلَيْهِما الصَّلَاةُ وَالسَّلَام**) هەواڵیان داوە بە گەلەکانی خۆیان، کە دوای ئەوان پێغەمبەری کۆتایی دێ، لە ئاخیر زەماندا، لە کۆتایی هەموو پێغەمبەران، یەک پێغەمبەر دێ و، دوای ئەو هیچ پێغەمبەری دیکە نایەن و، بڕوای پێ بێنن!

وەلامی سێیەم: هەندێکیش گوتوویانە: بۆیە دووبارە بۆتەوە (**لِإفَادَةِ تَوْكِيدِ التَّكْذِيب، مِثْلُ قَوْلِهِ تَعَالى**: ﴿وَإِذَا بَطَشْتُم بَطَشْتُمْ جَبَّارِينَ ﴿١٣٠﴾﴾الشعراء، بۆ گەیاندنی جەختکردنەوەیە، وەک خوا فەرموویەتی: ﴿وَإِذَا بَطَشْتُم بَطَشْتُمْ جَبَّارِينَ ﴿١٣٠﴾﴾الشعراء، ئەگەر زەبرتان وەشاند، ملهوڕانە زەبر دەوەشێنن.

٣)- ﴿وَقَالُوا مَجْنُونٌ وَازْدُجِرَ﴾، گوتیشیان: شێتەو گەفیشی لێکرا، ئنجا کە بە درۆیان دانا، دەبێ پاساوێک بێننەوە بۆ بە درۆ دانانەکەیان و بڕوا پێ نەهێنانەکەیان، بۆیە بە دووشتان تۆمەتباریان کرد، ﴿وَقَالُوا مَجْنُونٌ وَازْدُجِرَ﴾، ئەم ڕستەیە دوو واتای هەن:

أ- گوتیان: شێتەو دەستی لێوەشێنراوە، یانی: لەلایەن شەیتانەکانەوە هەڕەشەی لێکراوەو گەفی لێکراوەو تێکدراوە.

ب- یاخود: (وَازْدُجِر)، یانی: وێڕای ئەوەی تۆمەتباریان کرد بە شێتیی، گەف و هەڕەشەشی لێکرا، یان: ڕێشی لێگیرا، چونکە وەک پێشتر باسمان کرد: (إِزْدِجَار)، (اِفْتِعَال)ە، لە (زَجَر: أي: هُدِّدَ وَمُنِعَ)، هەڕەشەی لێکرا و ڕێی لێگیرا، کە پەیامی خوا ﷺ بگەیەنێ، ئەمە هەمووی لێرەدا بۆ دڵدانەوەی پێغەمبەری خاتەمە ﷺ بەوە کە تەنیا گەلەکەی تۆ نین، تۆ بە درۆ دادەنێنن، لەگەڵ ئەوەشدا تۆ لە لووتکەی ڕاستیی و پاکیی و ئەمینیی دای، بەڵکو ئەوەتا لە پێش ئەواندا گەلی نووحیش هەروا بووە، دوایی باسی کۆمەڵگایەکانی دیکەش دەکات، کەواتە: دڵت لە خۆت دانەمێنێ و، بزانە کە هەر ئەوە عادەت و نەرێتی کۆمەڵگا بێبڕوایەکان بووە، کاتێک کە خوا پێغەمبەرانی (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) بۆ ناردوون، پێیان بێبڕوا بوون، دواییش بۆ پاساو دانەوەی بێبڕواییەکەی خۆیان، تۆمەتباریان کردوون بە چەند شتێک، کە ئەو پێغەمبەرانە (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) لە هەموو کەس لێیان دوورتر بوون، بەڵام بۆ چەواشەکردنی خەڵکەکەی خۆیان، دەبووایە شتێک هەر بڵێن.

٤)- ﴿ فَدَعَا رَبَّهُۥٓ أَنِّي مَغْلُوبٌ فَٱنتَصِرْ ﴾، لە پەروەردگاری پاڕایەوە، کەمن بێچارەم سەرم بخە! (ف)، کە چۆتە سەر (دَعَا)، ﴿ فَدَعَا رَبَّهُۥٓ ﴾، (تَفْرِيعٌ عَلَى السَّابِق)، هەڵچنراوە لەسەر قسەی پێشوو، لقێکە لەوێ دەبێتەوە، یانی: لە ئەنجامی ئەوەدا، کە ئەوان وایانگوت، ئەویش لە پەروەردگاری پاڕایەوەو، پەروەردگاری بانگ کرد، ﴿ أَنِّي مَغْلُوبٌ فَٱنتَصِرْ ﴾، پاڕانەوەکەشی ئەوە بوو: من تێکشکاوم، بێچارەم، یارمەتییم بدە! (فانْتَصِر)، یانی: (فَانْتَصِر لِي)، ئەمیش دوو واتای هەن:

أ- (انْصُرْنِي) سەرم بخەو، پشتم بگرە.

ب- (انتقم لي) تۆڵەم بۆ بستێنەوە، لەوانەی بە ناهەق تۆمەتبارم دەکەن و دژایەتییم دەکەن.

٥)- ﴿ فَفَتَحْنَآ أَبْوَٰبَ ٱلسَّمَآءِ بِمَآءٍ مُّنْهَمِرٍ ﴾، یەکسەر دوای پاڕانەوەکەی وی دەروازەکانی ئاسمانمان کردنەوە بە ئاوێکی هەڵڕژاو. (ف) کە چۆتە سەر (فَتَحْنَا)، دوو ئەگەری هەن:

أ- (فَاء التَّعْقِيْب)ە، واتە: یەکسەر بە دوای پاڕانەوەکەی ئەودا، ئێمەش دەروازەکانی ئاسمانمان کردنەوە بە ئاوێکی هەڵڕژاو، بە ئاوێکی بە خورزەم و لووزەو، کە لەسەرێوە دەهاتە خوار.

ب- یاخود ئەویش بۆ (تَفْرِيْع)ە، واتە: بینا لەسەر ئەوەی ئەو پاڕایەوە، ئێمەش دەروازەکانی ئاسمانمان بە ئاوێکی هەڵڕژاو کردنەوە.

﴿ بِمَآءٍ مُّنْهَمِرٍ ﴾، (المُنْهَمِر المُصَبّب)، هەڵڕژاو بە خورزەم، یان بە خوڕ دابارێو، ئنجا کە خوا ﷻ باسی کردنەوەی دەرگاکانی ئاسمان دەکات، ئەمە وێنە هێنانەوەیەکە بەوە، کە ئەو ئاوە وەک سوپایەک وابێ، لە پشت دەروازەوە، چاوەڕێ بن، دەروازە بکرێتەوەو ئەوانیش هێرش بێنن.

٦)- ﴿ وَفَجَّرْنَا ٱلْأَرْضَ عُيُونًا ﴾، زەوییشمان هەمووی بە سەرچاوان تەقاندەوە، (التَّفْجِيرُ: إِسَالَةُ المَاءِ تَفَجَّرَ المَاءُ، أي: سَالَ)، (تفجیر)، بە مانای ڕژاندنی ئاوە، (تَفَجُّر المَاءُ، أي سَال المَاء)، ئاوەکە ڕژا.

٧)- ﴿ فَٱلْتَقَى ٱلْمَآءُ عَلَىٰٓ أَمْرٍ قَدْ قُدِرَ ﴾، ئاوەکە پێکگەیشت، بە شێوەیەک کە پێشتر ئەندازەگیریی کرابوو. کە دەفەرمویێ: ﴿ فَٱلْتَقَى ٱلْمَآءُ ﴾، بێگومان دوو ئاو بوون: ئاوی سەرێ و ئاوی خوارێ، بەڵام بۆیە خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ فَٱلْتَقَى ٱلْمَآءُ ﴾، ئاوەکە پێکگەیشت، چونکە سەرەنجام بۆتە یەک ئاو، یاخود هەر یەک جۆرە ئاو بووە، ئەوەی لەسەرێ دابارێوەو ئەوەی لە خوارێوە دەرقوڵیوە، هەمووی هەر یەک ئاو بووە، لە ڕیشەو چییەت دا، دواییش هەمووی بۆتە یەک شت، کە بریتی بووە لەو لافاوو تۆفانەی نووح عليه السلام. کە دەفەرموێ: ﴿ فَٱلْتَقَى ٱلْمَآءُ ﴾، ئاوەکە پێکگەیشت ﴿ عَلَىٰٓ أَمْرٍ قَدْ قُدِرَ ﴾، یانی: لەسەر حاڵێک و بە شێوەیەک کە پێشتر ئەندازەگیریی کرابوو.

شارەزایانی زمانی عەرەبیی دەڵێن: بۆیە خوا ﷻ لێرەدا دەفەرموێ: ﴿ فَٱلۡتَقَى ٱلۡمَآءُ ﴾، چونکە ئەو دوو ئاوەی چوواندوون بە دوو کۆمەڵە سوپاوە، یەکێکیان لە لایەکرا دێ و، ئەوی دیکەش لە لایەکی دیکەوە، دوایی هەردووکیان یەک دەگرن و یەک دەست دەبن، چونکە ئەو ئاوەی لەسەرێوە هەڵرژاوەو ئەوەی لە زەویەوە دەرقوڵیوە، هەمووی بۆ یەک ئامانج بووە، ئەویش ئەوە بوو کە تۆفانێکیان لێ پێک بێ و ئەو خەڵکە یاخیی و سەرکەشەی گەلی نووح عليه السلام کە نووحیان بە درۆ دادەناو بڕوایان پێ نەدەکرد، بەو تۆفانە بفەوتێن، کە لە نێویاندا ژنەکەشی بوو، هەروەها کوڕەکەشی بوو، کوڕەکەی لە سوورەتی (**هود**)دا، باسکراوە: ﴿ وَنَادَىٰ نُوحٌ ٱبۡنَهُۥ وَكَانَ فِي مَعۡزِلٖ يَٰبُنَيَّ ٱرۡكَب مَّعَنَا وَلَا تَكُن مَّعَ ٱلۡكَٰفِرِينَ ﴿٤٢﴾ قَالَ سَـَٔاوِيٓ إِلَىٰ جَبَلٖ يَعۡصِمُنِي مِنَ ٱلۡمَآءِۚ قَالَ لَا عَاصِمَ ٱلۡيَوۡمَ مِنۡ أَمۡرِ ٱللَّهِ إِلَّا مَن رَّحِمَۚ وَحَالَ بَيۡنَهُمَا ٱلۡمَوۡجُ فَكَانَ مِنَ ٱلۡمُغۡرَقِينَ ﴿٤٣﴾ ﴾، لێرەدا باسی سەرەنجامی کوڕەکەی دەکات و، لە سوورەتی (**التحريم**)یشدا، خوا ﷻ باسی هەر کام لە خێزانی نووح و لووط دەکات: ﴿ ضَرَبَ ٱللَّهُ مَثَلٗا لِّلَّذِينَ كَفَرُواْ ٱمۡرَأَتَ نُوحٖ وَٱمۡرَأَتَ لُوطٖۖ كَانَتَا تَحۡتَ عَبۡدَيۡنِ مِنۡ عِبَادِنَا صَٰلِحَيۡنِ فَخَانَتَاهُمَا فَلَمۡ يُغۡنِيَا عَنۡهُمَا مِنَ ٱللَّهِ شَيۡـٔٗا وَقِيلَ ٱدۡخُلَا ٱلنَّارَ مَعَ ٱلدَّٰخِلِينَ ﴿١٠﴾ ﴾، لێرەدا کە نووح عليه السلام لە خوا پاڕاوەتەوە: ﴿ فَدَعَا رَبَّهُۥٓ أَنِّي مَغۡلُوبٞ فَٱنتَصِرۡ ﴿١٠﴾ ﴾، (**مَغْلُوبٌ**)، واتە: تێکشکاوو بێچارەو بێ دەستەڵات، لێرەدا نووح عليه السلام نائومێدییەکەی خۆی لەوەدا کە وەڵامی بدەنەوەو بە دەنگیەوە بێن، چواندوە بە حاڵی جەنگاوەرێکەوە کە لەگەڵ دوژمنێکدا، دەستەو یەخە دەبێ و دوژمنەکەی زەفەری پێدەبات و بەڕووەستی[1] دوژمنەکەی و بەرانبەرەکەی نایەت، نووحیش دوای نۆ سەدو پەنجا ساڵ تێکۆشان. هەرماوە لە مەیداناو ئامادە نیە، مەیدان چۆڵ بکات، بۆیە پێویستیی بە هاوکاریی و یارمەتیی و پشتگیریی خوا هەیە ﷻ،

ئنجا ئایا کە ئەو ئاوە بەو شێوەیە هاتە خوارو ئەو تۆفانەی لێ دروست بوو، نووح عليه السلام و شوێنکەوتووەکانی چارەنووسیان چۆن بوو؟

---

(١) بەڕووەستی نەهات: پێی نەوێرا.

٨)- ﴿وَحَمَلْنَٰهُ عَلَىٰ ذَاتِ أَلْوَٰحٍ وَدُسُرٍ﴾، هەروەها ئەویشمان (نووحیشمان) هەڵگرت، لەسەر خاوەنی تەختەکان و بزمارەکان.

تەنیا لێرەدا خوا ﷻ کەشتییەکەی نووح، کە بە (فُلْك)یش ناوی هێناوە: ﴿ٱلْفُلْكِ ٱلْمَشْحُونِ ﴿٤١﴾﴾یس، هەروەها بە (سَفِيْنَة)ش ناوی هێناوە، ﴿فَأَنجَيْنَٰهُ وَأَصْحَٰبَ ٱلسَّفِينَةِ ﴿١٥﴾﴾العنكبوت، بەڵام لێرە بە: ﴿ذَاتِ أَلْوَٰحٍ وَدُسُرٍ﴾، وەسفی کردوە (ذَاتِ)، یانی: (صَاحِبة)، خاوەن، مێینەی مەجازییە، (ألْوَاح)، تەختەکان، کۆی (لَوْح)ە، کە بە مانای تەختە دێ، چ ئەو تەختەیەی کەشتیی لێ دروست دەکرێ، چ ئەوەی لەسەری دەنووسرێ، (دُسُر)یش کۆی (دَسَار)ە، واتە: بزمار، یاخود پەت و گوریسی بەهێز، هەندێکیش وایان لێکداوەتەوە، کەواتە: نووح ﷺ مان سواری خاوەن تەختەکان و بزمارەکان کرد، یانی: کەشتییەک کە پێکهاتبوو، لە تەختان و لە بزماران، کە تەختەکانیان پێکەوە بەستبوونەوە.

وای تێدەگەم کە لێرەدا خوا ﷻ دەیەوێ بۆمان باس بکات، کە کەشتییەکەی نووح لەچی پێکهاتوە؟ ئەمە ڕێنماییشە بۆ مرۆڤەکان کە کەشتیی ئا ئەوە پێکهاتە سەرەکییەکەیەتی، یەکەم: تەختەدارەکان. دووەم: بزمارەکان کە تەختەکان پێکەوە ببەستنەوە، یان (دُسُر) واتە: پەت و گوریسەکان، چونکە (دَسَار)، کە بە (دُسُر)، کۆدەکرێتەوە، هەم بەمانای بزمار دێ و، هەم بە مانای پەتێکی مەحکەم دێ، هەر شتێک کە تەختەکان پێکەوە ببەستێتەوەو پێکیانەوە گرێ بدات.

٩)- ﴿تَجْرِي بِأَعْيُنِنَا﴾، بەچاوەکانی ئێمە دەڕۆیی، لێرەدا خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿تَجْرِي بِأَعْيُنِنَا﴾، لە جێی دیکەش وشەی (عَيْنِي) هاتوە، لە سوورەتی (طه)دا: ﴿وَلِتُصْنَعَ عَلَىٰ عَيْنِىٓ ﴿٣٩﴾﴾، بۆ ئەوەی لەسەر چاوی من، پەروەردە بکرێی، هەروەها بۆ پێغەمبەری خاتەم ﷺ بەکۆ (أعين) هێناویەتی لە کۆتایی سوورەتی (طور)دا: ﴿فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا ﴿٤٨﴾﴾، ئنجا کە خوا ﷻ (عَيْن)ی بە تاک و بەکۆ (**مفرد وجمع**) هێناوە، مەبەست پێی سیفەتێکی خوای پەروەردگار نیە، بەڵکو ئەمە تەعبیرێکی مەجازییە، ئەگەرنا

ناگونجێ لە شوێنێ یەک چاو بێ، لە شوێنێک کۆمەڵە چاوێک! بەڵکو ئەوە تەعبیرێکی مەجازییەو خەڵک بەکاری دێنن، دەڵێن: تۆ چاوی منی، یان: چاوم لە تۆیە، یانی: ئاگاداری تۆم و دەتپارێزم و، چاودێرییت دەکەم، بۆیەش بە کۆ **(جمع)** هێناویەتی، تاکو بەهێزیی مانای چاودێرییەکە دەربخات، چونکە هەمیشە کۆ **(جَمع)** تەعبیر لەهێز دەکات، یاخود لەبەرئەوەی خوا ﷻ کۆمەڵێک جۆرە چاودێریی بۆ نووح کردوون، نووح ﷺ و ئەوانەی لەگەڵی بوون:

أ- چاودێریان بووە کەشتییەکەیان، نغرۆ نەبێ.

ب- چاودێریان بووە کە دەرباز بن.

ج- چاودێریان بووە، کە دوایی لە شوێنێکی باش بنیشنەوە.

د- چاودێریان بووە کە لە نێو کەشتییەکەدا چۆن بگوزەرێنن؟ خوا کۆمەڵێک چاودێریی و ئاگاداریی تایبەتیی بۆ ڕەخساندوون، واتە: کەشتییەکە دەڕۆیی بە چەند جۆرێک لە چاودێریی و پاراستن و ئێشکگرتنی ئێمە، ئەوە مانا بنەڕەتییەکەیەتی، هەندێکیش گوتوویانە: (**بِأَعْيُنِ أَوْلِيَائِنَا مِنَ الْمَلَائِكَةِ**)، لە ژێر چاودێریی دۆستەکانمان لە فریشتەکاندا، فریشتەکان ئاگایان لێ بووە، بەدڵنیایی فریشتەکان بە فەرمانی خوا، خوا هەر کارێ پێیان بسپێرێ، ئەنجامی دەدەن، بەڵام ئەوانیش کە سەربازی خوای پەروەردگارن، کارەکە هەر دەگەڕێتەوە بۆ خوا.

١٠)- ﴿جَزَآءً لِّمَن كَانَ كُفِرَ﴾، ئەوەش پاداشتدانەوە بوو بۆ کەسێک سپڵەیی بەرانبەر کرابوو، یاخود: بێبڕوایی بەرانبەر کرا بوو، واتە: ڕۆیشتنی کەشتییەکە، بەو شێوەیەو، دەرباز بوونی سوار بووانی کەشتییەکە، نووح ﷺ ئەو خاوو خێزانەی لەگەڵی بوون و، ئەو بڕوادارانەی لە خزمەتی دابوون، ئەوە پاداشت بوو بۆ کەسێک کە کوفری بەرانبەر کرابوو، کوفریش یان مەبەست پێی بێبڕواییە، یان مەبەست پێی سپڵەیی (**كُفْرَان**)ە، بێگومان هەر کام لە پێغەمبەران (**عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام**) نیعمەتێکی هەرە بەرزی خوای بەخشەرەو، کەسێک بڕوای پێ نەهێنێ، مانای وایە سپڵەیی بەرانبەر بەو نیعمەتەی خوای میهرەبان کردوە، هەروەها پێغەمبەران (**عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ**

وَالسَّلَام) خوا ناردوونی بۆ ئەوەی بڕوایان پێ بهێنێ، بۆیە کەسێک پێیان پێ بێبڕوا بێ، بێگومان تووشی سزا دەبێ، ئەو پێغەمبەرەش ﷺ لەسەر ئەوە کە بەرانبەرەکانی پێی بێبڕوا دەبن، یاخود لە بەرانبەریدا، سپڵەو نا سوپاس دەبن، پاداشت دەدرێتەوە، وەک چۆن بەرانبەرەکانیشی سزا دەدرێن.

١١)- ﴿وَلَقَد تَّرَكۡنَٰهَآ ءَايَةً﴾، بە دڵنیایی ئێمە کەشتییەکەمان، وەک نیشانەیەک بەجێهێشت.

لێرەدا ڕوونکەرەوانی قورئـــان:

أ- هەندێکیان دەڵێن: ڕاناوی (تَرَكْنَاهَا)، دەچێتەوە بۆ کەشتییەکە یانی: (تَرَكْنَا السَّفِيْنَة آية).

ب-هەندێکیش دەڵێن: دەچێتەوە بۆ بەسەرهات (قصّة)ی نووح، هەڵبەتە هەردووکیشیان: کەشتییەکە و بەسەرهاتەکە: بەڵگەو نیشانەی ڕاستیی نووح ﷺ و، بەڵگەو نیشانەی ئەوەبوون کە خوا ﷻ لەسەر دۆستەکانی خۆی وەدەنگ دێ، هەم کەشتییەکەی نووح و هەم بەسەرهاتەکەی هێڵدراونەوە، پێم وانیە هیچ گەل و کۆمەڵگایەک هەبێ لەسەر گۆی زەوی، کە باسی تۆفانی نووح نەبێ، لە کتێبە مێژووییەکانیاندا، هی میزۆپۆتامیاو هی میسرو هی شام، سەرجەم ئەو شارستانییەتانەی بوون: ئەکەدییەکان و سۆمەرییەکان و ئاشوورییەکان و بابلییەکان، هەروەها ئەوانەی هیندو چین و ئێران لە نێو هەموویان دا، باسی تۆفانی نووح بووە، لەبەر ئەوەی تۆفانی نووح، وەک پێشتر باسمانکردوە لە تەفسیری سوورەتی هووددا کە بەسەرهاتی نووحمان ﷺ، بە تەفصیل هێناوە، وا پێدەچێ ئیقلیمگیربوو بێ، دنیا گرەوە بووبێ، بۆیە لە کەلەپووری مێژووی هەموو گەلاندا، باسی بەسەرهاتی تۆفانەکەی نووح ﷺ و کەشتییەکەی کراوە.

١٢)- ﴿فَهَلۡ مِن مُّدَّكِرٖ﴾، ئنجا ئایا کەسی بیرکەرەوەو پەند وەرگر هەیە؟! یانی: (هَلْ مِنْ مُتَذَكِّرٍ! أو: هَلْ مِنْ مُتَفَكِّرٍ! أو هَلْ مِنْ مُتَّعِظٍ)، (مُدَّكِر)، لە بنەڕەت دا (مُتَذكِّر) ەو، پێشتریش گوتمان: (مُدَّكِر)، دەگونجێ بە مانای: وەبیرهاتووەوە بێ، کەسێک کە

شتێکی وەبیر دێتەوە، یاخود بە مانای: بیرکەرەوە بێ، یانی: کەسێک کە بیر دەکاتەوە لە شتێک، یاخود: بەمانای: پەند وەرگر (مُتَّعِظ) بێ، هەرسێکیان گونجاون، ئایا کەس هەیە؟ ئەمە پرسیارکردنی نکوڵیلێکردنە واتە: کەسی وانەبوو پەند وەربگرێ و بیر بکاتەوەولەوڕاستییانەپەندوەربگرێ،کەخوا ﷻ لەناخوزگماکی مرۆڤدادایناون و پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) هاتوون، لە ڕێی وەحیی خواوە، ئەو ڕاستییانە بیر خەڵک بخەنەوە، کە ئەصڵەکەیان لە زگماک و لە ناخیاندا هەیە.

١٣)- ﴿فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ﴾، ئنجا ئایا ئازاری من و ترساندنەکانی من، چۆن بوون! (نُذُر) کۆی (نَذِيْر)ە کە یان چاوگ (مصدر)ە و بە مانای (إنْذَار)ە، واتە: وریا کردنەوەو ترساندن، یان بە مانای (منذر)ە، یانی: وریاکەرەوەو ترسێنەر، لێرەدا مەبەست ئەوەیە: ئایا سەرەنجامی ترساندن و ئاگادارکردنەوەکانی من چۆن بوو؟ یان: سەرەنجامی سزادانەکەی من چۆن بوو؟ بێگومان زۆر بێڕەزا بوو، بۆیە خوای بەرز بەوشێوەیەدەیفەرموێ،واتە:لەوەصف نایەت،خوا ﷻ چۆن ئەوانەی سزادا،دوای ئەوەی ئاگاداری کردنەوەو ترساندنی، سزادانەکەی زۆر جێی سەرسوڕمان بوو!

لێرەدا کە دەفەرموێ: ﴿وَلَقَد تَّرَكْنَٰهَآ ءَايَةً﴾، هەرچەندە ئێمە لە تەفسیری سووڕەتی (العنكبوت)یشدا، لەو شوێنەی دەفەرموێ: ﴿فَأَنجَيْنَٰهُ وَأَصْحَٰبَ ٱلسَّفِينَةِ وَجَعَلْنَٰهَآ ءَايَةً لِّلْعَٰلَمِينَ ﴿١٥﴾﴾، واتە: خۆی و هاوەڵانی کەشتییەکەمان دەرباز کردن و کردمانە نیشانە بۆ جیهانییان، ئنجا ئەگەر ڕاناوی (ها) لە: ﴿وَلَقَد تَّرَكْنَٰهَآ ءَايَةً﴾دا، ئەگەری ئەوە هەبێ، مەبەست پێی بەسەرهاتەکەی نووح بێ ﷺ، کە ئەوە دووریشەو گونجاو نیە لەگەڵ ڕەوت (سیاق)ەکەدا، کە هەمووی باسی کەشتییەکەیە: ﴿وَحَمَلْنَٰهُ عَلَىٰ ذَاتِ أَلْوَٰحٍ وَدُسُرٍ﴾، ﴿تَجْرِي بِأَعْيُنِنَا﴾، ﴿وَلَقَد تَّرَكْنَٰهَآ﴾، چونکە ڕاناو (ضمیر) دەبێ بۆ نیزیکترین باسکراو (أَقْرَب مَذْكُور)، بچێتەوەو نزیکترین باسکراویش کەشتییەکەیە، بەڵام ئەگەر لێرە ئەگەرێکی هەبێ، کە مەبەست پێی بەسەرهاتەکە بێ، لە سووڕەتی (العنكبوت)دا، کە خوا دەفەرموێ: ﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِۦ فَلَبِثَ فِيهِمْ أَلْفَ سَنَةٍ إِلَّا خَمْسِينَ عَامًا فَأَخَذَهُمُ ٱلطُّوفَانُ

﴿وَهُمْ ظَٰلِمُونَ ۝١٤ فَأَنجَيْنَٰهُ وَأَصْحَٰبَ ٱلسَّفِينَةِ وَجَعَلْنَٰهَآ ءَايَةً لِّلْعَٰلَمِينَ ۝١٥﴾، واتــە: خــۆی و هــاوەڵانی کەشــتییەکەمان دەربــاز کــردو، کردمــان بــە نیشــانەیەک بــۆ جیهانییـان، لەوێـدا زۆر بـە ڕوونیـی و ڕاشـکاویی، دیـارە کـە ڕاناوەکـە بـۆ کەشـتیی (سـفینة) دەچێتـەوە و لـەوێ بـە درێژیـی لـەو بـارەوە دوایـن، هەروەهـا لـە سـووڕەتی (هود)یشـدا کـە باسـی بەسـەرهاتی نووحـمان ﷺ کـردوە، وردتـرو ڕوونـتر لـە بـارەی بەســەرهاتی نــووح و لــە بــارەی کەشتییەکەشــەوە دواویــن، کــە ئێســتاش شـوێنەوارەکەی لەسـەر چیـای جوودیـی هـەر مـاوە، بـەڵام بـا لێـرەش ئـەو قسـەیەی (الطـبري) بێنیـن، کـە لـە تەفسـیرەکەی خۆیـدا[1]، دەڵـێ:

(وَلَقَـدْ تَرَكْنَـا السَّـفِينَةَ الَّتِـي حَمَلْنَـا فِيهَـا نُوحـاً وَمَـنْ كَانَ مَعَـهُ آيَـةً، يَعْنِـي عِـبْرَةً وَعِظَـةً لِمَـنْ بَعْـدَ قَـوْمِ نُـوحٍ مِـنَ الْأُمَـمِ لِيَعْتَـبِرُوا وَيَتَّعِظُـوا، فَيَنْتَهُـوا عَـنْ أَنْ يَسْـلُكُوا مَسْـلَكَهُمْ فِي الْكُفْـرِ بِاللَّـهِ، وَتَكْذِيـبِ رُسُـلِهِ، فَيُصِيبَهُـمْ مِثْـلُ مَـا أَصَابَهُـمْ مِـنَ الْعُقُوبَـةِ)، واتــە: کەشـتییەکە کـە نـووح ﷺ و ئەوانەی لەگەڵـی دا بوون، تێمانـدا هەڵگرتبوون، کردمانــە نیشــانەیەک، واتــە: پەندێــک و ئامۆژگارییــەک بــۆ ئەوانــەی لــە دوای گــەلی نووحــەوە دێــن، لــە نەتــەوەکان تاکــو پەنــد وەربگــرن و، ئامۆژگاریــی بکرێــن و، واز لــەوە بێنــن کــە هەمــان ڕێــی گــەلی نــووح بگــرن، لــە بێبڕوایــی بەرانبــەر بــە خــواو، بـە درۆ دانـانی پێغەمبـەرەکانی (**عَلَيْهِـمُ الصَّـلَاةُ وَالسَّـلَامُ**)و، سـەرەنجام هەمـان سـزا کـە بەسـەر وان هـات، بەسـەر ئەوانیـش بـێ.

ئنجـا (**الطـبري**) دوو قسـان دێنــێ هەردووکیـان لـە قەتـادەوە، کـە یەکێکـە لـە زانایـانی تابیعیـن:

یەکەم: (عَنْ قَتَادَةَ قَوْلُه تَعَالَى: ﴿وَلَقَد تَّرَكْنَٰهَآ ءَايَةً﴾، قَالَ: «**أَبْقَاهَا اللَّهُ بِبَاقَرْدَى مِنْ أَرْضِ الْجَزِيرَةِ، عِبْرَةً وَآيَةً، حَتَّى نَظَرَتْ إِلَيْهَا أَوَائِلُ هَذِهِ الْأُمَّةِ نَظَرًا، وَكَمْ مِنْ سَفِينَةٍ كَانَتْ بَعْدَهَا قَدْ صَارَتْ رَمَادًا**»)، (**أخرجه: الطبري: ٣٢٨٤٤**).

---

(١) جامع البيان: ج٢٧، ص١٠٠.

واتـە: قەتـادە (کـە یەکێکـە لـە زانـا زۆر موعتەبـەڕەکانی ڕوونکردنـەوەی قورئـان) دەڵـێ: کـە خـوا دەفەرمـوێ: ﴿ وَلَقَد تَّرَكْنَٰهَآ ءَايَةً ﴾، کەشـتییەکەمان، وەک نیشـانەیەک و بەڵگەیەک، هێشتەوە خوا بسم الله الرحمن الرحيم لە (باقەردا) {ئەو کاتە دێیەک بووە}[1] لەسەر زەمینـی جەزیـرە، {ئێسـتاش شـارێک لـە کوردسـتانی تورکیـا هـەر بەنـاوی جەزیـرەوە هەیـە} وەک پەندێـک و نیشـانەیەک بەجێهێشـت، تاکـو سـەرەتاکانی ئۆممەتـی پێغەمبـەر ﷺ تەماشـایان کـردوە، وەک تەماشـا کـردن، چەنـدان کەشـتیی دیکـەش، دوای وی هەبـوون، بوونـە خۆڵەمێـش و شـوێنەواریان نەمـاوە {بـەڵام خوا شـوێنەواری ئـەو کەشـتییەی هێشـتۆتەوە}.

دووەم: (عَنْ قَتَادَةَ، فِي قَوْلِهِ: ﴿ وَلَقَد تَّرَكْنَٰهَآ ءَايَةً فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ﴿١٥﴾ ﴾، قَالَ: «**أَلْقَى اللَّهُ سَفِينَةَ نووح عَلَى الْجُودِيِّ حَتَّى أَدْرَكَهَا أَوَائِلُ هَذِهِ الْأُمَّةِ**»، (**أخرجه الطبري**: ٣٢١٤٥).

خـوا کەشـتیی نووحـی لەسـەر چیـای جوودیـی فڕێـدا، هەتـا سـەرەتایەکانی ئـەم ئۆممەتـە {جیـلی هـاوەڵان و دوای ئـەوان} دیتوویانـە.

لـەو سـەرچاوانەدا کـە ئامـاژەم پێـدان، بـە تایبـەت لـە تەفسـیری سـوورەتی (هـود) دا، بـە تەفصیـڵ باسـمکردوە، کـە بـە مانگـە ئاسـمانییەکان وێنـەی گیـراوەو، ئەنـدازەی کەشـتییەکە چەنـدەو چۆنـە؟ هەرچەنـدە کاتی خـۆی خوا فەرموویـەتی تەختە بـووە، بەڵام ئێسـتا وەک بـەردی لێهاتـوە بـە تێپەڕینـی کات و، پسـپۆڕانی زەوییناسـیی (جیۆلۆجیـا) دەڵێـن: بـەلای کەمـەوە ئـەو کەشـتییە سـەد هـەزار (١٠٠٠٠٠) ساڵی بەسـەردا تێپەڕیوە!

١٤)- ﴿ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا ٱلْقُرْءَانَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ﴾، بە دڵنیایی قورئانمان ئاسانکردوە بۆ (**ذِكْر**)، ئایا کەس نیە، لێی تێبگات، پەندی لێوەربگرێ، بیری لێ بکاتەوە؟! (**ذِكْر**)، پێنج واتای هەن:

---

(١) کاردۆخ، کاردۆ، دەکەوێتـە خـوارووی دەریاچـەی (وان) خـوارووی ڕۆژئـاوای دیاربەکـر، لـە تورکیـا (کوردسـتانی باکـوور)، کـە لـە (باقـەردا) وە گـۆڕاوە.
بڕوانە: ویکیپیدیا و مەوسوعەی (عریق).

یەکەم: لەبەر کردن (الحفظ).

دووەم: وەبیر خۆ هێنانەوە دوای لە بیرچوونەوە (الإستحضار بَعْدَ النِّسْيَان).

سێیەم: باسکردن واتە: بەسەر زماندا هێنان.

چوارەم: تێگەیشتن.

پێنجەم: پەندوەرگرتن.

کەواتـە: کـە دەفەرمـوێ: ﴿ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا ٱلْقُرْءَانَ لِلذِّكْرِ ﴾، بـە دڵنیایـی قورئانمـان ئاسـانکردوە بـۆ (ذِکْـر)، واتـە: بـۆ لەبەرکـردن و، بـۆ هێنانەوەبیـر خـۆو، بـۆ باسـکردن بـە زمـان و، بـۆ لێتێگەیشـتن و، بـۆ پەنـد لێوەرگرتـن.

لێـرەدا بـە پێویسـتی دەزانـم بـۆ ڕوونکردنـەوەو چەمـک و واتـای ئـەو ئایەتـە موبارەکـە، کـە خـوا دەفەرمـوێ: قورئانمـان ئاسـانکردوە بـۆ (ذِکْر)، بـەو پێنـج واتایانەی باسـمکردن، چەنـد قسـەیەک لـە (إبـن عاشـور)ەوە[1] بێنـم:

دەڵـێ: (التَّيْسِـيرُ: إيجـادُ اليُسْرِ في شَيْءٍ، واليُـسْرُ: السُّـهُولَةُ، وعَـدَمُ الكُلْفَـةِ في تَحْصِيـلِ المَطْلُـوبِ مِـن شَيْءٍ، وإذْ كانَ القُـرْآنُ كَلامًـا فَمَعْنـى تَيْسِـيرِهِ يَرْجِـعُ إلى تَيْسِـيرِ مـا يُـرادُ مِـنَ الـكَلامِ، وهـو فَهْـمُ السّـامِعِ المَعـانِيَ الَّتِـي عَنَاهَـا المُتَكَلِّـمُ بِـهِ دُونَ كُلْفَـةٍ عَـلى السّـامِعِ، ولاَ إغْـلاقٍ كَـما يَقُولُـونَ: يَدْخُـلُ لِـلأُذُنِ بِـلا إذْنٍ. وهَـذا اليُـسْرُ يَحْصُـلُ مِـن جانِـبِ الألْفـاظِ وجانِـبِ المَعـانِي؛ فَأَمَّـا مِـنْ جَانِـبِ الألْفَـاظِ، فَذَلِـكَ بِكَوْنِهـا فـي أَعْـلَى دَرَجَـاتِ فَصَاحَـةِ الكَلِـماتِ وفَصَاحَـةِ التَّراكِيـبِ، أيْ: فَصَاحَـةِ الـكَلامِ، وانْتِظـامِ مَجْمُوعِهـا، بِحَيْـثُ يَخِـفُّ حِفْظُهـا عَـلى الألْسِـنَةِ. وَأَمَّـا مِـن جانِـبِ المَعـانِي، فَبِوُضُـوحِ انْتِزاعِهـا مِـنَ التَّراكِيـبِ ووَفْـرَةِ مـا تَحْتَـوِي عَلَيْـهِ التَّراكِيـبُ مِنْهَـا، مِـنْ مَغـازِي الغَـرَضِ المَسُـوقَةِ هـي لَـهُ، وبِتَوَلُّـدِ مَعـانٍ مِـن مَعـانٍ أُخَـرَ، كُلَّـما كَـرَّرَ المُتَدَبِّـرُ تَدَبُّـرَهُ في فَهْمِهـا، ووَسـائِلُ ذَلِـكَ لا يُحِيـطُ بِهـا الوَصْفُ، وقَـدْ تَقَـدَّمَ بَسْـطُها في المُقَدِّمَـةِ العـاشِرَةِ مِـن مُقَدِّمـاتِ هَـذا التَّفْسِـيرِ، ومِـن أَهَمِّهـا إيجـازُ

---

(١) ج١١، ص١٨٨.

اللَّفْظِ، لِيُسْرِعَ تَعَلُّقُهُ بِالحِفْظِ، وإجْمالُ المَدْلُولاتِ لِتَذْهَبَ نُفُوسُ السَّامِعِينَ في انْتِزاعِ المَعانِي مِنها كُلَّ مَذْهَبٍ يَسْمَحُ بِهِ اللَّفْظُ والغَرَضُ والمَقامُ، ومِنها الإطْنابُ بِالبَيانِ، إذا كانَ في المَعانِي بَعْضُ الدِّقَّةِ وَالخَفاءِ).

واتـە: کـە خـوا دەفەرمـوێ: ﴿ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا ٱلْقُرْءَانَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ﴿١٧﴾ ﴾، بـە دڵنیایـی ئێمـە قورئانمـان ئاسـانکردوە بـۆ (**ذِکْر**)، ئایـا کـەس نیـە، بـێ لێـی تێبـگات و لێـی وردبێتـەوەو بیـری لـێ بکاتـەوە؟ ئاسـانکردن (**تیسیر**) بریتیـە لـە ئاسـانیی لـە شـتێکدا، ئاسـانییش بریتیـە لـە سێنایی و زەحمـەت پێـوە نەکێشـان، لـە وەدەسـت هێنانـی ئامانـج، لـەو شـتەدا، مەبەسـتیش لـە ئاسـانکردنی قورئـان، ئاسـانکردنی ئەوەیە کـە لـە قسـە دەویسـترێ، ئـەوەی لـە قسـەش دەویسـترێ، بریتیـە لـە تێگەیشـتنی بابـای بیسـەر، لـەو مانایانـەی قسـەبێژ، مەبەسـتی بـوون، بـێ ئـەوەی بابـای بیسـەر زۆر ئـەرک بکێشـێ و، بـێ ئـەوەی لێـی بئاڵقـێ و لێـی داخـراو بـێ، وەک دەڵێـن: بەبێ مۆڵـەت دەچێتـە نێـو گـوێ، (واتـە: بـە ئاسـانیی مـرۆڤ لێـی حاڵیـی دەبـێ)، ئنجـا ئەو ئاسانییە کە خوا ﷻ دەفەرمویّ: قورئانمان ئاسانکردوە، دوو بواری هەن:

أ- لە بواری بێژەکانی دا.

ب- لە بواری واتاکانی دا.

لـە بـواری بێژەکانـی دا، بـەوە کـە بێـژەکانی قورئـان لـە پلـە هـەرە بـەرزەکانی ڕەوانیـی و پاراوییـدان، هـەم لـە ڕووی وشـەکان و، هـەم لـە ڕووی پێکهاتـەی وشـەکان و، هـەم لـە ڕووی ئـەوەوە کـە هەمـووی پێکـەوە، ڕێـک و پێکـەو بـە شـێوەیەکە کـە زمانەکانیـش بـە ئاسـانیی ئـەو بێژانەیـان بـۆ دەگوترێـن و، بۆشـیان لەبـەر دەکرێـن.

لـە ڕووی واتاکانیشـەوە، بـەوە کـە بـە ئاسـانیی ئـەو واتایانـە لـە پێکهاتـەکانی وشـەکان وەردەگیرێـن، واتـە: ڕسـتەکانی و بڕگـەکانی، مانـای زۆریـان تێـدان، لـەو مەبەسـتانەی کـە بێـژەکان بۆیـان هاتـوون، وەردەگیرێـن و، هەندێـک مانـاش لـە هەندێکـی دیکەیـان وەردەگیرێـن و، هەتـا بابـای ڕامـاو ڕامێنـێ، مانـای دیکـەی

زیاتـری وەدەسـت دێـن، کـە ئامـرازەکانی ئـەوەش هێنـدە زۆرن، ناگونجـێ هەموویـان باسـبکرێن، بـەڵام لـە هەموویـان گرنگـتر بریتیـە لـە: کورتیـی بێـژەکان (**إیجـاز**)، بـۆ ئـەوەی بـە ئاسـانیی لەبـەر بکرێـن و، پاشـان بـە کورتیـی و پوختیـی گوتنـی واتایـەکان، بـۆ ئـەوەی بیسـەرەکان، زەینیـان بـە هەموولایەکـدا بچـێ، بـۆ وەرگرتنـی ئـەو واتایانـە {نـەک یـەک واتـای دیاریکراویـان هەبـێ، لـەوێ بوەسـتێ} ئەویـش بەپێـی ئـەوە کـە بێژەکـەو زمـانی عەرەبیـی و شـێوازی عەرەبیـی و ئـەو مەبەسـت و ئامانجـە، کـە قسـەکەی بـۆ گوتـراوە، ڕێـی پـێ دەدەن، هەروەهـا لـە شـێوازەکانی ئـەو ڕەوانبێژیـی و زۆر گەیانـدنی واتایـە، بریتیـە لـە بـە درێژیـی قسـەکردن (**إطْنَـاب**)، ئەگـەر لـە شـوێنێکدا، پەنهانیـی یاخـود وردیـی، واتـا هەبـێ و، پێویسـت بـەوە بـکات ئـەو شـێوازە بـەکار بـێ.

واتـە: لـە جیـاتی دوو وشـە بەکاربهێنرێـن، چـوار وشـە بەکاربهێنرێـن و ئـەوەش بەپێـی حـاڵ و مەقـام دەگـۆڕێ، ئەگەرنـا یاسـاو بنەمـای گشـتیی لـە قورئانـدا بریتیـە لـە بـە کورتیـی و پوختیـی دوان و، بێـژەی کـەم و واتـای زۆر.

مەسەلەی دووەم:

گەلی عادیش پێغەمبەری خوا هوود ﷺ و پەیامەکەییان بە درۆ دانا، بۆیە خـوای دادگـەرو باڵادەسـت بایەکـی زۆر بەهێـزو سـاردی لـە کاتێکـی نەگبەتـدا نـاردە سـەریان، سـەرەنجام لـە بەینـی بـردن، وەک کۆتـەرە دارخورمـای لـە ڕیشـەوە هەڵکەنـدراو، کەوتـن و سـزاو ترسـاندنی خـواش زۆر بێـڕەزا بـوو، قورئانیـش لـە هەمـوو ڕوویێکـەوە بـۆ خەڵکـی خـۆی ئاسـانکراوە، بیخوێنـن، لەبـەری بکـەن، لێـی تێبگـەن، پەنـدی لێوەربگـرن و کاری پـێ بکـەن:

خـوای زانـاو توانـا دەفەرمـوێ: ﴿كَذَّبَتْ عَادٌ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ ﴿١٨﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِي يَوْمِ نَحْسٍ مُّسْتَمِرٍّ ﴿١٩﴾ تَنزِعُ النَّاسَ كَأَنَّهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ مُّنقَعِرٍ ﴿٢٠﴾ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ ﴿٢١﴾ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ﴿٢٢﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە شەش بڕگەدا:

١)- ﴿كَذَّبَتْ عَادٌ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ﴾، گەلی عاد بە درۆیان دانا، ئنجا ئایا ئازارو ترساندنەکانم چۆن بوون؟ بەرکارەکەی قرتێنراوە، یانی: (**كَذَّبَتْ عَادٌ هُودًا**)، یاخود (**كَذَّبَتْ عَادٌ رسالات الله، أو رِسَالَة الله**)، گەلی عاد هوودیان بە درۆ دانا، یاخود: گەلی عاد پەیامەکانی خوا، یان پەیامی خوایان بە درۆ دانا، ﴿فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ﴾، ئنجا ئایا سزادانی من، ئازاردانی من و ترساندن و ئاگادار کردنەوەکانی من چۆن بوون؟ واتە: دەرەنجامی سزادانی خواو دەرەنجامی ئاگادارکردنەوەو ترساندنەکانی خوا، هێندە بێڕەزابوو، کەجێیسەرسوڕمانەونایەتەوەصفکردن، ئنجاخوا ﷻ باسی دەکات:

٢)- ﴿إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا﴾، ئێمە بایەکی زۆر بەهێزو ساردمان کە دەنگێکی بەهێزیشی هەبوو، ناردە سەریان، (**صَرْصَراً: الشَّدِيْدَةُ القَوِيَّة البَارِدَةُ لَهَا صَوْت**)، (**صرصر**) زۆر بەهێزو سەخت، زۆر سارد کە دەنگیشی لێ بێ، (**الطبري**) وشەی (**صَرْصَراً**) ئاوا

مانا دەکات: (رِيْحاً بارِدَة)[1]، بایەکی زۆر سارد، هەر (الطبري)، دەڵێ: (صَرْصَراً: شديدة)[2] (صَرْصَراً)، واتە: زۆر پتەو و توند، بەڵام زۆربەی زانایان بەو سێ وەصفە (صَرْصَراً)یان وەسف کردوە: أ- زۆر توند، ب- زۆر سارد، ج- دەنگێکی بەهێزیشی هەبێ.

٣)- ﴿فِي يَوْمِ نَحْسٍ مُّسْتَمِرٍّ﴾، لە ڕۆژێکی نەگبەتی بەردەوامدا، واتە: ڕۆژێک کە نەگبەتیی تێیدا بەردەوام بێ، وشەی (نَحْس)، یانی: حاڵ خراپیی، بە کوردیی دەڵێین: نەگبەت، بێ خێرو شووم، (الطبري) لە (الضَّحَّاك)ەوە[3]، ئاوا مانای ﴿يَوْمِ نَحْسٍ مُّسْتَمِرٍّ﴾، دەکات: (فِي يَوْمِ شَرٍّ وَشُؤْمٍ، اسْتَمَرَّ بِهِمُ الْبَلاَءُ وَالْعَذَابُ فِيهِ إِلَى أَنْ وَافَى بِهِمْ جَهَنَّمَ)، لە ڕۆژێکدا کە بەڵاو ئازار تێیدا بەردەوام بوو، تاکو گەیاندنی بە دۆزەخ.

مەبەست پێی دۆزەخە لە قۆناغی بەرزەخدا.

وشەی (مُسْتَمِرّ)، ئاوەڵناوی (نَحْس)ە، ﴿فِي يَوْمِ نَحْسٍ مُّسْتَمِرٍّ﴾، یانی: ڕۆژێک کە نەگبەتیی و شوومییەکەی بەردەوام بوو.

٤)- ﴿تَنزِعُ النَّاسَ كَأَنَّهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ مُّنقَعِرٍ﴾، خەڵکی دەردەکێشا، هەڵدەکێشا، وەک کۆتەرە دارخورمایە هەڵکەندراوەکان بن. (النَّزْعُ: الإِزَالَةُ بِعُنْفٍ)، (نزع) ئەوەیە بە هێز شتێک لابەری و هەڵیکێشی، ﴿تَنزِعُ النَّاسَ كَأَنَّهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ مُّنقَعِرٍ﴾، خەڵکی دەردەکێشاو هەڵدەکێشاو بە توندیی لای دەبردن، وەک بنکە دارخورماو، کۆتەرە دارخورمای لە ڕەگەوە دەرکێشراو بوون، (أَعْجَاز)، کۆی (عَجُز)ە، کە بریتیە لە کۆتایی هەر شتێک، ﴿أَعْجَازُ نَخْلٍ﴾، (نَخْل)یش، ناوی کۆیە بۆ دارخورما، کە تاکەکەی (نَخْلَة)یە، وەک کۆتەرە دارخورمایەکان، کە هەڵکێشراون و دەرکێشراون، ئاوا کەوتبوونە گۆڕێ، ﴿أَعْجَازُ نَخْلٍ﴾، (الأَعْجازُ: جَمْعُ عَجُزٍ، وَأَعْجازُ نَخْلٍ: أُصُولِ النَّخْلِ، وشُبِّهَ النَّاسُ المَطْرُوحُونَ عَلَى الأرْضِ، بِأُصُولِ النَّخِيلِ المَقْطُوعَةِ الَّتِي تُقْلَعُ مِن مَنابِتِها لِمَوْتِها، إذْ تَزُولُ فُرُوعُها

---

(١) برقم: ٣٢٨٥٤.

(٢) برقم: ٢٨٥٠٩.

(٣) برقم: ٣٢٨٦٣ .

وَيَتَحاتُّ ورَقُها، فَلا يَبْقى إلاّ الجُذُوعُ الأَصْلِيَّةُ)، (أَعْجازٌ)، کۆی (عَجُز)ە، واتە: کۆتایی وبنکی هەر شتێک،ئنجا (أعْجازُ نَخْل)، یانی: بنک و کۆتەرە دار خورمایەکان، گەلی عاد کە لەسەر زەوییەکە کەوتوون و بایەکە لێیداون، چوێنراون بە بنکی دارخورماوە، کە لەو شوێنەی لێی ڕواوە هەڵدەکەنرێ، لەبەر ئەوەی وشک بووە، ئنجا لقەکانی لێیدەبنەوەو گەڵایەکەی لێی دەبێتەوەو، تەنیا قەدە ئەصڵییەکەی دەمێنێتەوە.

منیش دەڵێم: (رُبَّمَا سَبَبُ تَشْبِيهِهِمْ بأصُولُ النَّخْلِ، هو طُولُ أجْسَامِهِمْ وَضَخامَتُهَا!)، ڕەنگە هۆکاری چوێنرانیان بەبنک و کۆتەرە دارخورماوە، لەبەر ئەوەبێ کە گەلی عاد زۆر باڵا بەرز و قەبەو بە کەلەش بوون و، دارخورماش زۆر بەرزە.

(مُنْقَعِر: اسْمُ فاعِلِ انْقَعَرَ، مُطَاوِعُ قَعَرَهُ، أي: بَلَغَ قَعْرَهُ بِالحَفْرِ، وَرُوعِيَ في إفْرَادِهِ وتَذْكيره صُورَةُ لَفْظِ النَّخْلِ دُونَ عَدَدِ مَدْلُولِهِ، خِلافًا لِما في قَوْلِهِ تَعالى: ﴿كَأَنَّهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ خَاوِيَةٍ ﴿٧﴾﴾ الحاقة).

وشەی (مُنْقَعِر)، ناوی بکەر (اسْم فاعِل)ە، لە ڕووی زمانی عەرەبییەوە، لە (انْقَعَرَ)ەوە هاتوە، (انْقَعَرَ)ش (مُطاوِع)ی، (قَعَرَه)یە، دەگوترێ: (قَعَرْتُهُ فَانْقَعَرَ) هەڵم قەند، هەڵقەنرا، (قَعَرَهُ)، گەیشتە بنی، {بیرێکی هەڵقەند، چاڵێکی هەڵقەند، گەیشتە بنەکەی} بۆیەش بە تاک و بە نێرینە هاتوە، (مُنْقَعِر) لەبەر ئەوەی وێنەی بێژەی (نَخْل)، ڕەچاو کراوە، نەک ژمارەی واتای (نَخْل)، بێژەی (نَخْل)، تاکەو نێریشە، لە ڕووی زمانی عەرەبییەوە، واتە: نێرینەی مەجازیی، ئنجا (مُنْقَعِر)یش، دەگەڕێتەوە بۆ (نَخْل)، نەک واتای (نَخْل)، بە پێچەوانەی ئەوەوە کە لە شوێنێکی دیکە دەفەرموێ: ﴿كَأَنَّهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ خَاوِيَةٍ ﴿٧﴾﴾ الحاقة، ئەوان وەک بنکە دارخورما کەوتووەکان بوون.

لێرەدا (خَاوِيَة)، کە سیفەتی (أعْجازُ نَخْل)ە، حاڵەتی مانایەکەی تێدا ڕەچاو کراوەو دارخورمایەکانیش کۆ بوون، بۆیە سیفەتەکەیانی، کە (خَاوِيَة)یە {یانی: (سَاقِطَة)} کەوتووەکان، بە مێینەی مەجازیی، هێناوە.

٥)-﴿ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ ﴾:{خوا بسم الله الرحمن الرحيم جارێکی دیکە دووبارەی دەکاتەوەو دەفەرموێ:} ئنجا سزا و ئازاردانی من و، ترساندنەکانی من، چۆن بوون، واتە: سەرەنجامی ترساندنەکانم و سزادانەکەم چۆن بوو؟ یانی: هێندە بێڕەزاو گەورە بوو، وەسف ناکرێ.

٦)-﴿ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْءَانَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ﴾{جارێکی دیکە خوا بسم الله الرحمن الرحيم ئەم ڕستەموبارەکەش دووبارە دەکاتەوە، وەک چۆن ئەوەی پێشێشی دووبارە کردەوە، دەفەرموێ:} بە دڵنیایی قورئانمان بۆ لەبەر کردن، بۆ خوێندن، بۆ لێتێگەیشتن، بۆ پەند لێوەرگرتن، بۆ بیرلێکردنەوە، ئاسانکردوە، ئایا کەس نیە بێ، لێی تێبگات، پەندی لێوەربگرێ و لێی بەهرەمەند بێ؟!

هەرچەنـد پێشـتریش چەمـک و واتـای ئـەم ئایەتـە موبارەکەمـان ڕوونکـردەوە، لـە زاری (**إبـن عاشـور**)ەوە ڕەحمـەتی خـوای لـێ بـێ، بـەڵام لێـرەش ئـەم ڕوونکردنەوەیـە لـە (**الطبري**)یـەوە، دێنیـن، کـە لـە تەفسـیرەکەیدا هێناویـەتی، دەڵـێ:

(**وَلَقَـدْ سَـهَّلْنَا القُـرآن: بَيّنَـاهُ وَفَصّلْنَـاهُ لِلذِّكْـرِ، لِمَـنْ أَرَادَ أَنْ يَتَذَكَّـر وَيَعْتَـبِرَ وَيَتَّعِـظَ وَهَوَّنَـاهُ، عَـنْ مُجَاهِـد قَولُـهُ:** ﴿ يَسَّرْنَا الْقُرْءَانَ لِلذِّكْرِ ﴾، **قَـالَ هَوَّنَـاهُ**)[1]، واتـە: بـە دڵنیایـی ئێمـە قورئانمـان سـێنا کـردوە، واتـە: ڕوونمـان کردۆتـەوەو یەکلامـان کردۆتـەوە بـۆ زیکـر، واتـە: بـۆ هـەر کەس بیـەوێ، بیـری بکەوێتـەوەو پەنـد وەربگـرێ و ئامۆژگاریی وەربگـرێ و ئاسـانمان کـردوە، لـە موجاهیـدەوە هاتـوە لـە بـارەی فەرمایشـتی خـواوە کـە دەفەرمـوێ: ﴿ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْءَانَ لِلذِّكْرِ ﴾، (**قَـالَ هَوَّنَـاهُ**)، واتە: سـێناو ئاسـانمان کردوە.

بێگومانیـش قورئـان وایـەو بـۆ لەبـەر کـردن، بـۆ خوێنـدن، بـۆ لێتێگەیشـتن، بـۆ پەنـد لێوەرگرتـن، هیـچ قسـەیەک نیـە بـە قـەدەر قورئـان ئاسـان بـێ، بـەڵام بێگومـان بـۆ خەڵکـی خـۆی، هەروەهـا بـۆ لێوەرگرتنـی یەکجـار زۆر لـە مانـاو مەبەسـت و حیکمـەت، بەڵکـو بـێ سـنوور، واتـاو مەبەسـتی گـەورەو گرنگـی گرتوونـە خـۆی و، هەرچـی ژیـانی بەشـەر پێویسـتیی پێیـەتی و پەکـی لەسـەر وەحیـی خـوا کەوتـوە،

---

(١) برقم: ٣٢٨٤٩.

خـوا خسـتوویەتە نێـو قورئانـەوە، ئنجـا کـە خـوا دەفەرمـوێ: ﴿مَّا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِن شَيْءٍ ۝٣٨﴾ الأنعام، ئەگـەر مەبەسـت لـە (كِتَاب) قورئـان بـێ، واتـە: هیـچ شـتێکمان زایـە نەکـردوە لـە قورئـان دا کـە تێیـدا نەبـێ، واتـە: هیـچ شـتێک کـە ژیـانی بەشـەر پێویسـتیی پێـی بـێ و پەکـی لەسـەر وەحیـی خـوا کەوتبـێ، بـەڵام ئـەوەی لـە مەودای عەقڵی بەشـەردا بێ و، بەشـەر خۆی بتوانێ دەرکی بکات، خوا بسم الله الرحمن الرحیم کتێبـی خـۆی پـێ قەڵەباڵـغ نەکـردوە؛ سـەیارە چـۆن دروسـت دەکـرێ؟ فڕۆکـە چـۆن دروسـت دەکـرێ؟ ڕێ و بـان و خانووبـەرەو ...هتـد، ئـەوە هەمـووی لـە مـەودای عەقڵـی بەشـەردایە، بۆیـە خـوا بـاسی نەکـردوە.

بـەڵام زیاتـر واپێدەچـی: ﴿مَّا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِن شَيْءٍ ۝٣٨﴾ الأنعـام، مەبەسـت لـە (**كِتَاب**)، زانیاریـی بـێ سـنووری خـوای زاناو شـارەزا بـێ، بەڵام ئـەم ئایەتـە موبارەکەی دەفەرمـوێ: ﴿وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ ۝٨٩﴾، ئەمـە بێگومـان مەبەسـت پێـی قورئانـە، دەفەرمـوێ: کتێبـمان بـۆ سـەر تـۆ دابەزانـدوە، ڕوونکەرەوەیـە بـۆ هەمـوو شـتێک و، ڕێنمایـی و بەزەیـی و مـوژدەو دڵخۆشـییە بـۆ مسـوڵمانان.

ئنجـا ئەگـەر یەکێـک بڵـێ: کـوا قورئـان هەمـوو شـتێکی تێدایـە؟ فـڵان شـتە چـۆن دروسـت بکەیـن و، فـڵان شـتە چـۆن دروسـت بکەیـن، یـان فـڵان شـتە چـۆن بکەیـن؟ وەڵامەکـەی ئەوەیـە کـە باسـمان کـرد، هـەر شـتێک پەکـی لەسـەر وەحیی خـوا کەوتبێ، خـوا خسـتوویەتە نێـو کتێبەکـەی خۆیـەوەو، هـەر شـتێک ژیـانی بەشـەر پێویسـتیی پێـی بـێ، کـە ژیانێکـی مرۆڤانـەو، ڕێـک و ڕاسـت لەسـەر ئاسـتی تـاک و خێـزان و دەوڵـەت و کۆمەڵـگاو لەسـەر ئاسـتی مرۆڤایەتییـش، بگوزەرێنـێ، ژیانێک کە شایسـتەی مـرۆڤ بـێ، خـوا خسـتوویەتە نێـو قورئانـەوە، چ لـە ڕووی بوونناسـییەوەو، لـە ڕووی ئیـمان و عەقیـدەوەو، لـە ڕووی تەقـواو تەزکییـەوەو، لـە ڕووی عیبادەتـەوەو، لـە ڕووی هەڵسـوکەوتەوەو، لـە ڕووی ڕەوشـتەوەو، لـە ڕووی بەڕێوەبـردنی کۆمەڵـگاوەو، لـە ڕووی پەیوەندییـەکان و، لـە ڕووی جەنـگ و ئاشـتییەوە، لـە هەمـوو ڕوویەکـەوە.

کاتی خـۆی ئێمـە لـە تەفسـیری ئـەم ئایەتـە لـە سـوورەتی (النحـل)دا، ئـەو بەسـەرهاتەمان لـە شـێخ (موحەممـەد عەبـدە)وە هێنـا، لێـرەش دووبـارەی دەکەینـەوە: کاتی خـۆی شـێخ (موحەممـەد عەبـدە) لـە فەڕەنسـا دوورخـراوە بـووە، حکوومـەتی میسر دووری خسـتۆتەوە، یەکێـک لـە زانـا فەڕەنسـییەکان، لێـی دەپرسـێ: ئێـوە دەڵێـن: قورئـان هەمـوو شـتێکی تێدایـەو ئـەم ئایەتـەی بـۆ دێنێتـەوە: ﴿وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ ٱلْكِتَـٰبَ تِبْيَـٰنًا لِّكُلِّ شَىْءٍ ﴿٨٩﴾﴾، کتێبـمان دابەزاندۆتـە سـەرت ڕوونکەرەوەیـە بـۆ هەمـوو شـتێک،

لێـرەدا دەڵێـم: ئایـا ئێردەبێـک[1] گەنـم، یـان ئـارد (ئێردەبێـک هێنـدەی فـەردە گەنمێـک دەبـێ)، چەنـد نانـی تێدایـە؟ کـوا لـە قورئانـدا ئەوە هەیـە! شـێخ موحەممەد عەبـدەش دەڵـێ: بـا ئەوەشـی تێدایە لـە قورئاندا.

دەڵێ: کوا لە کوێدایە؟

دەڵـێ: قورئان دەفەرمـوێ: ﴿فَسْـَٔلُوٓا۟ أَهْلَ ٱلذِّكْرِ إِن كُنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٧﴾﴾الأنبياء، ئەگـەر نازانـن لـە شـارەزایان بپرسـن، دەچیـن لـە نانەوایـەک دەپرسـین، ئـەرێ ئێردەبە دەغڵێـک چەنـد نـانی تێدایـە؟ ئەویـش پێـمان دەڵێ.

ئەویش دەڵێ: تۆ دەڵێی: قورئان هەموو شتێکی تێدایە!

ئەویـش دەڵـێ: قورئـان پێـت دەڵـێ: بـۆ شـارەزایی دەربـارەی هـەر شـتێک لـە خەڵکـی خـۆی بپرسـە، قورئـان ڕێنمایـی تێدایـە، بـۆ هـەر شـتە چـۆن پێـی بگـەی؟ ئێمـەش بـۆ ئـەوەی بزانیـن ئێردەبـە دەغڵێـک، چەنـد نـانی تێـدان؟ لـە نانەوایـەک دەپرسـین، ئـەو پسـپۆڕو شـارەزایە، قورئانیـش وامـان ڕێنمایـی دەکات و دەڵـێ: بـۆ هـەر شـتە لـە خەڵکـی پسـپۆڕو شـارەزای خـۆی بپرسـن!

---

(١) الإردب: مكيـال يَتسـعُ أربعـة وعشريـن صاعـاً. المعجـم الوسـيط، ص ١٣. واتـە: هـەر (صـاع) چـوار مسـتە، کەواتـە: ٢٤×٤=٩٦ مسـت ئێردەبێکە، واتـە: فەردەیەکـی دەوری سـەد (١٠٠) کیلۆیی.

مەسەلەی سێیەم:

گەلی ثەموودیش پێغەمبەرەکەی خۆیان صاڵیحیان بە درۆ داناو پەیامی خوایان ڕەتکردەوەو، خۆیان بەزلگرت و پێیان وابوو صاڵیح وەک مرۆڤێک شایستەی پێدا نێردرانی پەیامی خوا نیەو، بە درۆزن و بوغڕاو خۆ پەسندیان داناو، ئەو حوشترەش کە خوا وەک بەڵگەو موعجیزەیەک بە شێوەیەکی تایبەت بۆ صاڵیحی ڕەخساند بوو، پەییان کرد (چوار پەلیان بڕی و کوشتیان) سەرەنجام خوا هاڕژنێکی بێڕەزای ناردە سەریان و، وەک پووش و پەڵاشی نێو ئاغەڵیان لێهات، کە بابای ئاڵفداکەر بۆ ئاژەڵان لە ئاغەڵدا خڕی دەکاتەوە:

خوا دەفەرموێ: ﴿ كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِالنُّذُرِ ﴿٢٣﴾ فَقَالُوا أَبَشَرًا مِّنَّا وَاحِدًا نَّتَّبِعُهُ إِنَّا إِذًا لَّفِي ضَلَالٍ وَسُعُرٍ ﴿٢٤﴾ أَؤُلْقِيَ الذِّكْرُ عَلَيْهِ مِن بَيْنِنَا بَلْ هُوَ كَذَّابٌ أَشِرٌ ﴿٢٥﴾ سَيَعْلَمُونَ غَدًا مَّنِ الْكَذَّابُ الْأَشِرُ ﴿٢٦﴾ إِنَّا مُرْسِلُو النَّاقَةِ فِتْنَةً لَّهُمْ فَارْتَقِبْهُمْ وَاصْطَبِرْ ﴿٢٧﴾ وَنَبِّئْهُمْ أَنَّ الْمَاءَ قِسْمَةٌ بَيْنَهُمْ كُلُّ شِرْبٍ مُّحْتَضَرٌ ﴿٢٨﴾ فَنَادَوْا صَاحِبَهُمْ فَتَعَاطَىٰ فَعَقَرَ ﴿٢٩﴾ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ ﴿٣٠﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ صَيْحَةً وَاحِدَةً فَكَانُوا كَهَشِيمِ الْمُحْتَظِرِ ﴿٣١﴾ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ﴿٣٢﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە شازدە بڕگەدا:

١)- ﴿ كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِالنُّذُرِ ﴾، گەلی ثەموود ترساندنەکانیان، بە درۆ دانان، وشەی (ثَمُود)، حاڵەتە ئیعرابییەکەی ناگۆڕێ (مَمْنُوعٌ مِنَ الصَّرْف)، هۆکارەکەشی دووانن: (العَلَمِيَّةُ وَالتَّأنِيثُ المَعْنَوِي)، عەلەم بوون و، مێینەی مەعنەوی بوون، چونکە (ثَمُود)، ناوی هۆزێک بووەو، لە ماناش دا مێینەیە لەبەر ئەوەی مانای (قبيلة)یە، ﴿ كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِالنُّذُرِ ﴾، بۆیە ناڵێین: (ثَمُودٌ)، چونکە (غَيْر مُنْصَرِف)ە، گەلی ثەموود ئاگادار کردنەوەکانی خوایان بسم الله الرحمن الرحیم (کە بە صاڵیحدا نارد بوونی) بە درۆ دانان.

(إبــن عاشــور) لێــرەدا ڕوونکردنەوەیــەک دەدات، لــە تەفسـیرەکەی خـۆی دا[١] و دەڵـێ: (والنُّـذُرُ: جَمْـعُ نَذِيـرٍ الَّـذِي هـو اسْـمُ مَصْـدَرِ أَنْـذَرَ، أيْ كَذَّبُـوا بالإنْـذاراتِ الَّتـي أَنْذَرَهُـمُ اللَّـهُ بِها عَـلى لِسـانِ رَسُـولِهِ، ولَيْسَ النُّـذُرُ هُنـا بِصالِـحٍ لِحَمْلِـهِ عَـلى جَمْـعِ النَّذِيـرِ بِمَعْنـى المُنْـذِرِ، لِأنَّ فِعْـلَ التَّكْذِيـبِ إذا تَعَـدّى إلى الشَّـخْصِ المَنْسُـوبِ إلى الكَـذِبِ تَعَـدّى إلى اسْـمِهِ بِـدُونِ حَـرْفٍ، قـالَ تَعـالى: ﴿ فَكَذَّبُواْ رُسُلِي ﴿٤٥﴾ ﴾ السَّـبأ، وقـالَ: ﴿ وَإِن يُكَذِّبُوكَ ﴿٤٢﴾ ﴾ الحـج، وإذا تَعَـدّى إلى الـكَلامِ المُكَـذَّبِ، تَعَـدّى إلَيْـهِ بِالبـاءِ، قـالَ: ﴿ وَكَذَّبْتُم بِهِۦ ﴿٥٧﴾ ﴾ الأنعـام، وقـالَ: ﴿ وَكَذَّبَ بِهِۦ قَوْمُكَ وَهُوَ ٱلْحَقُّ ﴿٦٦﴾ ﴾ الأنعـام، وقـالَ: ﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَذَّبُواْ بِـَٔايَٰتِنَا ﴿٤٠﴾ ﴾ الأعـراف، وهَـذا بِخِلافِ قَوْلِهِ: ﴿ كَذَّبَتْ ثَمُودُ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿١٤١﴾ ﴾، فـي سُـورَةِ الشُّـعَراءِ. والمَعْنـى: أنَّهـم كَذَّبُـوا إنْـذاراتِ رَسُـولِهِمْ، أيْ جَحَدُوهـا ثُـمَّ كَذَّبُـوا رَسُولَهم).

ڕوونکردنەوەیەکـی جوانـە، بۆیـە بـە باشـم زانی بیهێنـم و تەنیـا ئەمـەی ئێـرەش ناگرێتـەوە، بەڵکـو لـە هـەر شـوێنێکی دیکەشـدا هاتبـێ، ئـەو ڕوونکردنەوەیـەی (إبـن عاشـور) هێناویـەتی، بەسـەریدا دەچەسـپێ، (نُـذُرُ)، کـۆی (نَذِيـر)ە، کـە بریتیـە لـە نـاوی چاوگـی (أَنْـذَر)، {واتـە: ترسـاندی یاخـود ئـاگاداری کـردەوە (فَهُـوَ نَذِيـرٌ)، ئـەو ترسـێنەرە، یـان (أَنْـذَرَهُ نَذِيْـراً، أي: إنْـذَاراً)، بـە مانـای ئاگادارکردنـەوەو ترساندن} لێـرەدا ﴿ كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِٱلنُّذُرِ ﴾ (أيْ: كَذَّبُـوا بِالإنْـذَارَاتِ الَّتـي أَنْذَرَهُـمُ اللَّـهُ بِهَـا)، واتـە: گـەلی ئەمـوود ئـەو ترسـاندنانەی خـوا بسم الله الرحمن الرحیم ئـەوانی پـێ ترسـاندن و پـێ وریـا کردنـەوە، بـە درۆیـان دانـان، لێـرەدا وشـەی (نـذُر)، گونجـاو نیـە، بڵێیـن: کـۆی (نَذِيْـر) ی، بـە مانـای (مُنْـذِر)ە، {(مُنْـذِر)، واتـە: کەسـێکی ئاگادارکـەرەوە} چونکـە بـە درۆ دانـان، ئەگـەر پاڵبدرێتـە لای کەسـێک کـە بـە درۆ دانـدراوە، ئـەو کاتـە بەبـێ پیـت بـەرکار دەخـوازێ، بـۆ وێنـە: ﴿ فَكَذَّبُواْ رُسُلِي ﴿٤٥﴾ ﴾، پێغەمبـەرانی منیـان بـە درۆ دانـان، هەروەهـا: ﴿ وَإِن يُكَذِّبُوكَ ﴿٤٢﴾ ﴾، ئەگـەر تـۆ بـە درۆ دابنێـن، بـەڵام ئەگـەر وشـەی (تَكذيـب)، بـەرکار بخـوازێ و بەرکارەکـەی بریتـی بـێ لـە قسـەیەک کـە بـە درۆ

---

(١) التحرير والتنوير: ج١١، ص(١٩٥ – ١٩٦).

دانـدراوە، ئـەو کاتـە پێویسـتیی بـەوە هەیـە بـە پیتـی (ب)، ئـەو بـەرکارە بخـوازێ، وەک ﴿وَكَذَّبْتُم بِهِۦ ۝٥٧﴾، {ئـەو قسـەیەتان بـە درۆ دانـا، ئـەو قورئانەتـان بـە درۆ دانـا} یـان ﴿وَكَذَّبَ بِهِۦ قَوْمُكَ وَهُوَ ٱلْحَقُّ ۝٦٦﴾ {گەلەکـەت بـە درۆیـان دانـا، لـە حاڵێکـدا هەقیشـە} ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَـٰتِنَا ۝٤٠﴾ {بـە دڵنیایـی ئەوانـەی کـە ئایەتـەکانی ئێمەیـان بـە درۆ دانـان} بـەڵام لێرەدا هەڵواردنێـک هەیـە، لـە سـوورەتی (الشـعراء)دا، کـە دەفەرمـوێ: ﴿كَذَّبَتْ ثَمُودُ ٱلْمُرْسَلِينَ ۝١٤١﴾ {ثەمـوود پێغەمبەرانیـان بـە درۆ دانـان}[1] لێـرەدا نەیفەرمووە: (**كَذَّبَـتْ ثَمُـوُد بِالْمُرْسَـلِيْن**)، لێـرەدا یـانی: (**كَذَّبُـوا إِنْـذاراتِ رَسُـولِهِمْ، أَيْ: جَحَدُوهـا ثُـمَّ كَذَّبُوا رَسُـولَهم**)، گەلی ثەموود ئـەو ئاگادارکردنەوەو ترسـاندنانەی پێغەمبـەران (**عَلَيْهـمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام**) هێنابوویانـن، نکووڵییـان لێکـردن، دواییـش پێغەمبەرەکـەی خۆشـیانیان بـە درۆ دانـا.

واتـە: لـە ئەصڵـی زمـانی عەرەبییـدا (**نُـذُر**)، کـە کـۆی (**نَذِيـر**)ە، دەگونجـێ بـە مانـای (**مُنْـذِر**) بـێ، واتـە: کەسێک کـە وریـای کردوونـەوەو ترسـاندووی، دەشـگونجێ (**نَذِيـر**)، بـە مانـای (**إِنْـذَار**) بـێ، واتـە: ترسـاندن و ئاگادارکردنـەوەو چـاوگ بـێ، لـە ئەصڵـی زمانی عەرەبییـدا هـەردووک واتایەکـەی هـەن، بـەڵام لێـرە لەبـەر ئـەوەی بـە پیتـی (ب)، بەرکارەکـەی خواسـتوە، بـەس بـە مانـای چـاوگ (**مصـدر**)ە (**إنـذار**)، نـەک بـە مانـای ترسێنەر (**منـذر**) کەسێک کـە ترسـاندووی.

٢)- ﴿فَقَالُوٓا۟ أَبَشَرًا مِّنَّا وَٰحِدًا نَّتَّبِعُهُۥٓ﴾، گوتیان: ئایا یەک مرۆڤ لە خۆمان بە دوای بکەوین؟ لێرەدا پرسیارکردنەکە بۆ نکووڵییلێکردنە، ئنجا کە گوتوویانە: ﴿أَبَشَرًا مِّنَّا وَٰحِدًا﴾، ئایا مرۆڤێک تاک لە خۆمان؟ وشەی (**وَاحِداً**)، دوو واتای هەن:

أ- تەنیایەو کەسی لەگەڵ نیە.

ب- تاکێکە وەک هەموو تاکەکان، واتە: هیچ ئیمتیازێکی بەسەر ئێمەدا نیە.

---

(١) هەروەهـا ئـەو تەعبیـرە بـۆ هـەرکام لـە: گـەلی نـووح، گـەلی عـاد، گـەلی لـووط، گـەلی شـوعەیبیش، هاتـوە.

٣)- ﴿إِنَّآ إِذًا لَّفِى ضَلَٰلٍ وَسُعُرٍ﴾، ئەگەر ئێمە بە دوای بکەوین، کەواتە: لە گومڕاییداین و لە شێتییداین، یانی: ئێمە گومڕاو سەرگەردانین و شێتین، چونکە (**ضَلاَل: أي الخَطَأُ وَعَدَمُ الإهْتِدَاء**)، هەڵەو بە ڕێ نەزانین، (**سُعُر**)یش، بە مانای شێتیی (**جُنُوْن**) دێ، (**مَسْعُور**) یانی: (**مَجْنُون**)، شێت، یاخود (**سُعُر**)، بە مانای ئازارو سزاو مەینەتیی دێ.

٤)- ﴿أَءُلْقِىَ ٱلذِّكْرُ عَلَيْهِ مِنۢ بَيْنِنَا﴾، ئایا لەنێو ئێمەدا (**ذِكر**)، بۆ وی فرێدراوە، هاویشتراوەتە سەر وی؟ واتە: لە ئاسمانەوە بۆ سەر وی دابەزیوە، لە حاڵێک دا ئێمە لەو شایستەترین، ئەو چییە تاکو ببێتە پێغەمبەری ئێمەو وریا کەرەوەو ترسێنەری ئێمە، ببێتە ڕابەرو سەرمەشقی ئێمە؟!

هەمیشە گەلە کافرەکان پێغەمبەرانیان (**عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم**) بە پێوەری خۆیان، پێواون، پێوەری ئەوانیش ئەوە بووە: کێ دەستەڵاتی زیاترە؟ کێ سەروەت و سامانی زیاترە؟ کێ قەبەترە؟ کێ خزم و خەڵکی زیاترە؟ بەڵام پێوەر لەلای خوا ﷻ خودی مرۆڤەکان و ناخ و چییەت و مەعدەن و کەسایەتییانە، چونکە بە زۆریی سەروەت و سامان، ئێستاش و ئەو کاتیش، بە شێوەی ناشەرعیی وەسەرێک نراوەو، دەستەڵات بە زۆریی بەخۆ سەپاندن بووەو، خەڵک و قەڵەباڵغیی بە زۆریی لە دەستەڵات و لە سەروەتەکە خڕ بۆتەوە، ئەوەش نەک ئیمتیاز نیە، بەڵکو نیشانەی نوقسانیی بوون بۆ ئەو خەڵکانە، بەڵام ئەوەی جێی سەرنجی خوا ﷻ بووە: ﴿ٱللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُۥ ﴿١٢٤﴾﴾ الأنعام، خوازاناترە پەیامی خۆی لە کوێ دادەنێ، کێ عەقڵی باشتر بووەو، ناخی پاکتر بووەو، مەعدەنەکەی چاکتر بووەو، بۆ خوا سوڵحاوتر بووە، سافتر و ڕێکتر بووە، خوا ﷻ ئەوانەی کردوە بە پێغەمبەری خۆی، لەدوای پێغەمبەرانیش خوا ﷻ هەر ئەوانە دەکات بە جێنشینی پێغەمبەران، کە بە سیفەتە پەسندە مەعنەوییەکان لە خەڵکی دیکە جیادەبنەوەو، لە ڕووی مەعنەوییەوە لە خەڵکی دیکە چاکترن و، ڕەوشتیان بەرزترەو، ناخیان پاکترەو بۆ خەڵک دڵسۆزترن و، عەقڵیان بەهێزترە!

﴿ أَءُلْقِيَ ٱلذِّكْرُ عَلَيْهِ مِنۢ بَيْنِنَا ﴾، ئایا لە نێو ئێمەدا (ذِکر)، {بیرخستنەوە، یاخود پەیامی خوا} دابەزێنراوەتە سەر وی، فڕێدراوەتە سەر وی؟!

٥)- ﴿ بَلْ هُوَ كَذَّابٌ أَشِرٌ ﴾، بەڵکو ئەو درۆزنێکی خۆپەسندە، [یان خۆ بەزلگرە]، (كَذَّاب أي: كَثِيْرُ الكَذِبْ)، واتە: زۆر درۆکەر، بە کوردیی دەڵێین: درۆزن، (أَشِر أي: فَرِحٌ وَبَطِرٌ وَمُعْجَبٌ بِنَفْسِه، وَمُدَّعٍ مَا لَيْسَ فِيْهِ)، (أَشِر): لە زمانی عەرەبییدا دەبێتە زۆر دڵخۆش، لە خۆ ڕازیی و شانازیی بەخۆوەکەر، بە خۆ سەرسام و، لاف لێدەر بە شتێک، کە ئەو شتەی تێدا نەبێ، حاشای صالیح ﷺ کە پێچەوانەی هەموو ئەو سیفەتە خراپانە بووە، بۆیە خوا ﷻ دەفەرموێ:

٦)- ﴿ سَيَعْلَمُونَ غَدًا مَّنِ ٱلْكَذَّابُ ٱلْأَشِرُ ﴾ لە مەودوا دەزانن کێ درۆزنی خۆپەسندو لە خۆڕازییە! (سَيَعْلَمُونَ)، خوێندراویشەتەوە: (سَتَعْلَمُون)، بەشێوەی دواندنی ڕووبەڕوو، نەک بە شێوەی دواندنی نادیار، ﴿ سَيَعْلَمُونَ غَدًا ﴾، بەیانی دەزانن، ﴿ مَّنِ ٱلْكَذَّابُ ٱلْأَشِرُ ﴾، کێیە درۆزنی لە خۆڕازیی! ئەمە بێگومان گوتراوی قسەیەکی قرتێندراوە: گوتمان: بەیانی دەزانن، (غَدَاً: زَمَن المُسْتَقْبَل القَرِيْب)، مەبەست لە (غداً)، کە بە کوردیی دەبێتەوە: بەیانی و، سبەینێ، یانی: کاتی داهاتوویەکی نیزیک.

٧)- ﴿ إِنَّا مُرْسِلُوا۟ ٱلنَّاقَةِ فِتْنَةً لَّهُمْ ﴾، ئێمە نێرەری حوشترەکەین، وەک تاقیکردنەوە بۆیان، ئەمە ڕوونکردنەوەی ئەوەیە، کە بەسەریان دێ و، سەرەتاو دەستپێکی بەڵایەکەیانە.

(نَاقَـةِ): (أل)ەکـەی، (أل)ی ناسـاندنە، واتـە: حوشـترە زانـدراوو ناسراوەکـە کـە حوشـترێکی تایبـەت بـووە، ﴿ فِتْنَةً لَّهُمْ ﴾، حوشـترەکە تاقیکردنەوەیـە بـۆ ئـەوان.

٨)- ﴿ فَٱرْتَقِبْهُمْ وَٱصْطَبِرْ ﴾، ئەی صالیح! تۆش چاوەڕێیان بەو خۆڕاگربە، (الإرْتِقابُ: الإنْتِظار)، (إرْتِقَاب)، بە مانای چاوەڕێکردنە، (ارْتَقَبَ مِثْلُ: رَقَبَ، وهو أبْلَغُ دَلَالَةً مِن رَقَبَ، لِزِيادَةِ المَبْنى فِيه)، (ارْتَقَبَ): بە مانای (رَقَبَ)یە، (رَقَبَ)، یانی: چاوەڕێی کرد، یان چاودێریی کرد، بەڵام (ارْتَقَبَ)، لە (رَقَبَ)، مانایەکەی بەهێزترە، لەبەر ئەوەی پیتەکانی زیاترن.

٩)- ﴿وَنَبِّئْهُمْ أَنَّ ٱلْمَآءَ قِسْمَةٌۢ بَيْنَهُمْ﴾، هەواڵیشیان پێ بدە، کە ئاو دابەش کراوە لە نێوانیاندا، (**أي: بَيْنَ أَهْلِ القَرْيَةِ وَالنَّاقَةِ بِتَغْلِيْبِ ضَمِيْرِ العُقَلَاءِ**)، (**بَيْنَهُمْ**)، لێرەدا ڕاناوی خاوەن عەقڵان، زاڵکراوە بەسەر هی ئەوانەدا کە عەقڵ و هۆشیان نیە، کە حوشترەکەیە، واتە: ئاوەکە دابەشکراوە لە نێوانیاندا.

دوایی باسی چۆنیەتیی دابەشکردنەکە دەکات:

١٠)- ﴿كُلُّ شِرْبٍ مُّحْتَضَرٌ﴾، هەر نۆرە ئاوێک، لەلا ئامادە بوویە، واتە: هەر نۆرە ئاوێک، هەر بەشە ئاوێک، خاوەنی خۆی لە لای ئامادە دەبێ و، ئەوی دیکە لەو کاتەدا نایەت، (**قِسْمَةٌ بَيْنَهُمْ: مَقْسُومٌ، فَهُوَ مِنَ الإِخْبَارِ بِالمَصْدَرِ لِلتأْكِيدِ والمُبالَغَةِ**) یانی: هەواڵیان پێبدە کە ئاوەکە دابەشکراوە لە نێوانیاندا، ئەمە لە جۆری هەواڵپێدانە بە چاوگ، بۆ زیاتر جەختکردنەوەو زێدەڕۆییکردن، واتە: دەبێ بزانن کە ئاوەکە دابەش دەکرێ لە نێوانیاندا ﴿كُلُّ شِرْبٍ مُّحْتَضَرٌ﴾، (**شِرْب: النَّصِيْبُ مِنَ شِرْبُ المَاء**)، پشک و بەش لە خواردنەوەی ئاو، نۆرە ئاو، (**المُحْتَضَرُ: اسْمُ مَفْعُولٍ مِنَ الحُضُورِ، وَهُوَ ضِدُّ الغَيْبَةِ، والمَعْنى: مُحْتَضَرٌ عِنْدَهُ**)، وشەی (**مُحْتَضَر**): ناوی بەرکارە، لە وشەی (**حُضُور**)ەوە هاتوە، (**حُضُور**)یش واتە: ئامادە، پێچەوانەی (**غَيْبَة**)یە، بە مانای نا ئامادە، نادیار (**أي مُحْتَضَرٌ عِنْدَهُ**)، هەر نۆرە ئاوێک لە لا ئامادە بوویە، واتە: خاوەنی خۆی لەلای ئامادە دەبێ و ئەوەی دیکە نابێ لەو کاتەدا لەوێ بێ.

١١)- ﴿فَنَادَوْا۟ صَاحِبَهُمْ﴾ {گەلی ئەموود} هاوەڵەکەی خۆیانیان بانگ کرد، بۆچی فەرموویەتی: (صاحبهم)؟ (**صَاحِبَهُمْ: الَّذِي صَحِبُوهُ ورضوهُ**)، واتە: هاوەڵەکە کە دەیانناسیی و هاوەڵیان بوو و لێی ڕازی بوون بە کارەکەی و کردیانە نوێنەری خۆیان، کە هەندێک دەڵێن: ناوی {قووداری کوڕی سالیف} بووە، بەڵام لە هیچ سەرچاوەیەکی متمانە پێکراودا نەهاتوە، هەروەها هەندێک گوتوویانە: (**أَحَيْمِر**)، بابایەکی سوورکار بووە، ئەوەش دیسان لە هیچ سەرچاوەیەکدا نەهاتوە، گرنگ ئەوەیە کەسێک بووە لە هەموویان خراپتر بووە، بۆیە لەویان ڕا بینیوە، دەست بۆ

ئەو حوشترە درێژ بکات، کە خوا ﷻ بە تایبەت لە گاشە بەردێک، لە چیایەک بۆ صالّیح هێناویەتەدەر، لەسەر داوای خەڵکەکە کە داوای موعجیزەیان لێ کرد، وەک کاتی خۆی لەبەسەرهاتی صالّیح ﷺ و گەلەکەی ثەموددا، باسمانکردوە لە سوورەتی (الحجر)دا.

١٢)- ﴿فَتَعَاطَىٰ فَعَقَرَ﴾ دەستی گەیاندێ و پەی کرد (عَطَى يَعْطُوا أي: تَنَاوَل)، (عَطَى يَعْطُوا)، واتە: دەستی گەیاندێ وەریگرت، ئنجا مەبەست ئەوەیە شمشێری وەرگرت، چەقۆی وەرگرت، یاخود دەستی پێکرد، ﴿فَتَعَاطَىٰ فَعَقَرَ﴾، (عَقَر)، پەی کرد، نەیفەرموە: (نَحَر)، (ذَبَح)، چونکە: (نَحْر)، بە مانای سەربڕینی حوشترەو (ذَبْح)، سەربڕینی جگە لە حوشترە، بەڵام (عَقْر)، ئەوەیە حوشتر پەی بکرێ، واتە: لە پەلەکانی - بە تایبەت لە پاشووەکانی -بدرێ، حوشتر ئەگەر لە لاقەکانی پشتەوەی درا، دەکەوێ و سەربڕینی ئاسان دەبێ، بۆچی خوای تاک و پاک فەرموویەتی: (فتعَاطَى)؟! پسپۆڕانی ڕەوانبێژیی گوتوویانە: بۆئەوەی ترسانی خەڵکەکەو دڵ لە دڵدانیان بچوێنرێ بە خەڵکێکەوە کە هەر کامێکیان، بەوی دیکەیان، بڵێ: تۆ بیکە، ئەویش بڵێ تۆ بیکە، یان هەرکامیان ئاماژە بۆ ئەوەی دیکە بکات، چونکە ترساون و زانیویانە بەڵایان بەسەر دێ، یاخود بە لای کەمەوە ئەگەریان داناوە، بەڵایان بەسەر بێ.

(العَقْرُ: أَصْلُهُ ضَرْبُ البَعِيرِ بِالسَّيْفِ عَلَى عَرَاقِيبِهِ لِيَسْقُطَ إلى الأرْضِ جَاثِيًا فَيَتَمَكَّنَ النَّاحِرُ مِن نَحْرِهِ)، (عَقْر): لەبنەڕەت دا بریتیە لەوە کە لە پاشووەکانی حوشتر بدرێ، تاکو بکەوێتە سەر زەوی و بەسەر چۆکدا بکەوێ و، بابای سەربڕ ئاسانتر بتوانێ سەری ببڕێ.

١٣)- ﴿إِنَّآ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ صَيْحَةً وَٰحِدَةً﴾، ئێمە یەک هاڕژن (یاخود: یەک بڵێسە)ی گەورەمان نارده سەریان، لێرەدا بە (صَيْحَة) هێناویەتی، واتە: هاڕژن و دەنگێکی زۆر زەبەلاح، بەڵام لە هەندێک شوێن دا فەرموویەتی: (صاعقة): ﴿فَأَخَذَتْهُمْ صَٰعِقَةُ ٱلْعَذَابِ ٱلْهُونِ ﴿١٧﴾﴾ فصلت، (صاعقة)، واتە: بڵێسەیەک ئاگر، لە شوێنی دیکەش دەفەرموێ:

(طاغية): ﴿ فَأَمَّا ثَمُودُ فَأُهْلِكُوا۟ بِٱلطَّاغِيَةِ ﴿٥﴾ ﴾ الحاقة، (الطَّاغِيَة)، بەڵایەکی لە سنوور دەرچوو، لە شوێنی دیکەش دەفەرموێ: (الرَّجفة): ﴿ فَأَخَذَتْهُمُ ٱلرَّجْفَةُ ﴿٧٨﴾ ﴾ الأعراف، (رَجْفَةٌ)، لەرزینەوە، ئنجا ئەگەر کەسێک سادەو سەرکێڵ و نە شارەزا بێ، دەڵێ: ئایا چۆنە خوا چوار وشەی بەکارهێناون؟

لە شوێنێک دەفەرموێ: (صَيْحَةً)و، لە شوێنێک دەفەرموێ: (صَاعِقَةُ)و، لە شوێنێک دەفەرموێ: (طاغِيَة)و، لە شوێنێک دەفەرموێ: (رَجْفَةُ)، بەڵکو لە سووڕەتی (الشمس)دا، وشەیەکی دیکەی پێنجەمیش هاتوە: ﴿ فَدَمْدَمَ عَلَيْهِمْ رَبُّهُم بِذَنۢبِهِمْ فَسَوَّىٰهَا ﴿١٤﴾ ﴾، (فَدَمْدَمَ)، یانی: (زلزل)؟

دەڵێین: ئەوانە هەموویان یەکن، بەڵام خوا ﷻ بەپێی کەش و سیاقەکان هەرجارە وشەیەکی هەڵبژاردوەو، هەموویان تەعبیر دەکەن لە یەک ڕاستیی، بەڵام هەر وشەیەکیان تەعبیر دەکات لەلایەکی ئەو ڕاستییە، وەک کەسێک زاناش بێ و ئازاش بێ و خێرخوازیش بێ و خوا پەرستیش بێ، یەکێک بڵێ: فڵانکەس زۆر خواپەرستە، ئەوەی دیکە بڵێ: زۆر ئازایە، ئەوەی دیکە بڵێ: زۆر سەخییە، ئەوەی دیکە بڵێ: زۆر زانایە، ئەوانە هەموویان وەسفی یەک کەسن و هەر کامێکیان وەسفی لایەنێکی دەکات، لێرەشدا خوا ﷻ ئەو بەڵایەی گەلی ثەموودی پێ فەوتاندوە، ناوی لێناوە: هاڕژن هاڕژنێکی گەورە، ئەو هاڕژن و دەنگە گەورەیەش، لە بڵێسەیەکی ئاگرەوە بووەو، سزایەک بووە لە سنوور دەرچووەو، لەرزینەوەی لێ پەیدا بووەو، سەرەنجام حاڵەتێکی بوومەلەرزەش بووە، کەواتە: هەموو ئەو وەصفانە دەگەڕێنەوە بۆ ئەو سزایەو هەر کامێکیان لە ڕوویەکەوە باسی دەکات.

١٤)- ﴿ فَكَانُوا۟ كَهَشِيمِ ٱلْمُحْتَظِرِ ﴾، سەرەنجام بوونە پووش و پەڵاشی تێکشکێنراوی بابای خاوەن ئاغەڵ، یان ئاغەڵ دروستکەر، (الهَشِيمُ: مَا يَبُسَ وَجَفَّ مِنَ الكَلأِ ومِنَ الشَّجَرِ، وهو مُشْتَقٌّ مِنَ الهَشْمِ وهو الكَسْرُ)، (هَشِيمُ)، هەر شتێکی وشکە لە پووش و پەڵاش

و دارو درەخت، کە تێک دەشکێنرێ و، لە (هَشْمِ)ەوە هاتوە، یانی: (کَسْرٌ)، شکاندن، (الْمُحْتَظِرِ: مُفْتَعِلٌ مِنَ الحَظِيرَةِ، أيْ مُتَكَلِّفُ عَمَلِ الحَظِيرَةِ)، (محتظر) کەسێکە (حَظِيرَة)، دروست دەکات، واتە: ئاغەڵ، کە پووش و پەڵاش و چڵوێی تێ دەکات، بۆ ئاژەڵەکانی.

لە سووڕەتی (الشعراء)دا، خوا ﷻ ئاوا باسی گەلی ثەموود دەکات، کە صاڵیح پێی گوتن: ﴿ قَالَ هَٰذِهِۦ نَاقَةٌ لَّهَا شِرْبٌ وَلَكُمْ شِرْبُ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ ﴿١٥٥﴾ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوٓءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابُ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٥٦﴾ فَعَقَرُوهَا فَأَصْبَحُوا۟ نَٰدِمِينَ ﴿١٥٧﴾ فَأَخَذَهُمُ ٱلْعَذَابُ ﴿١٥٨﴾ ﴾، واتە: ئەمە حوشترێکە، نۆرە ئاوێکی هەیە، ئێوەش نۆرە ئاوی ڕۆژێکی دیاریکراوتان هەیە، بە خراپە دەستی بۆ مەبەن، ئەگەرنا سزایەکی بە ئێشتان تووش دەبێ، کەچی ئەوان پەییان کرد، سەرەنجام پەشێمان بوونەوەو، سزاو ئازارگرتنی.

سەرەنجام خوا دەفەرموێ:

١٥)- ﴿ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا ٱلْقُرْءَانَ لِلذِّكْرِ ﴾، بە دڵنیایی قوڕئانمان بۆ خوێندن و لەبەر کردن و، لێتێگەیشتن و پەند لێوەرگرتن، ئاسانکردوە.

١٦)- ﴿فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ﴾، ئنجا ئایا کەس هەیە بیری لێ بکاتەوەو لێی تێبگات و، پەندی لێوەربگرێ؟! ئەو پرسیارکردنەی خوای موتەعال بەنسبەت ئەوانەوە، واتە: کەم کەسی وا هەیە و کەم کەس هەبووە بە درێژایی مێژوو، قەدری کتێبەکانی خوا وەک پێویست بزانێ، خوا لەو کەسانەمان بگێڕێ کە قەدری کتێبی خواو، فەرمایشتی خوا وەک پێویست دەزانن و لێی بەهرەمەند دەبن.

لە کۆتایی بەسەرهاتی گەلی ثەموود و صاڵحی برایان ﷺ دا، دوو مەسەلە هەبوون، بە پێویستم زانی بیانخەمەڕوو:

١- وشەی (الْمُحْتَظِرِ) لەسەر کێشی ناوی بکەر (اسْمُ فَاعِلٍ)، دەبێتە (صَاحِبُ الحَظِيْرَة)، خاوەنی ئاغەڵ، خاوەنی ئەو شوێنەی گژو گیاو لەوەڕی بۆ ئاژەڵ تێدا کۆ دەکرێتەوە، بەڵام هەندێک لە زانایان بە (الْمُحتَظَر)یان، خوێندۆتەوە، وەک: حەسەنی بەصرایی و قەتادە و ئەبوو عالیە، کە بە: (كَهَشِيْم الْمُحْتَظَر)یان خوێندۆتەوە، ئەو کاتە

(**محتظر**) دەبێتە ناوی بەرکار (**إسم مفعول**)و بە مانای (**حَظِيْرَة**) دێ، واتە: خودی ئاغەڵەکە، (**كَهَشِيْمِ الْمُحْتَظَرِ**)، واتە: پووش و پەڵاشی تێکشکێنراوی نێو ئاغەڵ، بەڵام خوێندنەوەی باو ئەوەیە کە بە: (**الْمُحْتَظِرِ**) بخوێندرێتەوە.

٢-فەرمایشتێک لەبارەی حوشترەکەی پێغەمبەر صالیحەوە ﷺ هەیە، بەپێویستم زانی بیهێنم:

{عَـن جَابِـر بـن عبد الله رضي الله عنهما، قَالَ: لَمَا نَزَلْنَا الحِجْرَ فِي مَغْزَى رَسُولِ الله ﷺ تَبُوكَ، قَـالَ: «أَيُّهَـا النَّـاسُ! لاَ تَسْـأَلُوا عَـن هَـذِهِ الآيَـاتِ، هَـؤُلَاءِ قَـوْمُ صَالِـحٍ، سَـأَلُوا نَبِيَّهُـم أَن يَبْعَـثَ اللَّـهُ لَهُـم نَاقَـةً، فَبَعَـثَ اللَّـهُ لَهُـم نَاقَـةً، فَكَانَـتْ تَـرِدُ مِـن ذَلَـكِ الفَـجِّ، فَتَـشْرَبُ مَاءَهُـم يَـوْمَ وُرُودِهَـا، وَيَحْلِبُـونَ مِنْهَـا مِثْـلَ الَّـذِي كَانُـوا يَشْرَبُـونَ مِنْهَـا يَـوْمَ غِبِّهَـا} (أخرجه أحمـد: ج٣، ص٢٩٦، وابـن حبـان: ٦١٩٧، والحاكـم فـي المسـتدرك: ٣٢٤٨، ٤٠٧٠، وقـال الهيثمـي فـي المجمـع: ج٦، ص١٩٤، رواه البـزار والطـبراني في الأوسـط وأحمـد بنحـوه، ورجـالُ أحمـدِ رجـال الصحيـح).

واتـە: جابیـری کـوڕی عەبدوڵـڵا (خـوا لـە خـۆی و بـابی ڕازی بـێ)، دەڵـێ: کاتێـک لـە ناوچـەی حیجـر دابەزیـن، لـە کاتـی غـەزای پێغەمبـەری خـوادا ﷺ بـەرەو تەبـووک، فەرمـووی: ئـەی خەڵکینـە! داوای ئـەو موعجیـزەو نیشـانانە مەکـەن (وەک هـی گەلانـی ڕابـردوو) ئەمانـە گەلـی صالیـح بـوون، داوایـان لـە پێغەمبەرەکەیـان کـرد، حوشـترێکیان بـۆ بڕەخسـێنێ، خـواش عزوجـل حوشـترەکەی بـۆ ڕەخسـاندن، کـە لـەم دۆڵـەوە دەهاتـە سـەر ئـاو {پێغەمبـەر ﷺ ئامـاژەی کردوە بە شـیوێک و دۆڵێک} و، لە ئاوەکەیانـی دەخواردەوە، لـەو ڕۆژەدا کـە نـۆرەی ئـاوی بـوو، (نـۆرەی ئـاو خواردنـەوەی بـوو)، ئـەو ڕۆژەش کـە نـۆرە ئـاوی نەدەبـوو، بـە ئەنـدازەی ئـەوە، کـە ئـاوی دەخـواردەوە، شـیریان لێـی دەدۆشـی.

پێغەمبـەری خـوا ﷺ ئامـاژە بـەوە دەکات کەچـی ئـەو موعجیـزەو نیشـانەیەی خـوا کـە داوایـان کردبـوو، دوایـی هـەر خۆشـیان دەسـت درێژییـان کـردە سـەری، کـە پێغەمبەرەکەیـان صالیـح ﷺ وەک موعجیزە پێیدرابوو، بەس خۆشـیان لێی بەهرەمەنـد بـوون! سـەرەنجام ئـەو بەڵایەیـان بەسـەر خۆیـان هێنـا!

مەسەلەی چوارەم:

بێبڕوایی گەلی لووط بە پێغەمبەرەکەیان، لووط ﷺ و، هۆشدارییەکەی و، بەردەوام بوونیان لەسەر تاوانی نێربازیی و تەماعکردنیانە فریشتە میوانەکانی لووط ﷺ و، سەرەنجام کوێرو کوتر کرانیان، دوای دەربازکرانی لووط و نیزیکانی پێش بەرەبەیان و، دەمەو بەیانی زووش، نێردرانی بایەکی بەهێزی بەردو چەو راماڵەرو قەلاچۆکران و بنبڕکرانیان:

خوا دەفەرموێ: ﴿ كَذَّبَتۡ قَوۡمُ لُوطِۭ بِٱلنُّذُرِ ﴿٣٣﴾ إِنَّآ أَرۡسَلۡنَا عَلَيۡهِمۡ حَاصِبًا إِلَّآ ءَالَ لُوطٖۖ نَّجَّيۡنَٰهُم بِسَحَرٖ ﴿٣٤﴾ نِّعۡمَةٗ مِّنۡ عِندِنَاۚ كَذَٰلِكَ نَجۡزِي مَن شَكَرَ ﴿٣٥﴾ وَلَقَدۡ أَنذَرَهُم بَطۡشَتَنَا فَتَمَارَوۡاْ بِٱلنُّذُرِ ﴿٣٦﴾ وَلَقَدۡ رَٰوَدُوهُ عَن ضَيۡفِهِۦ فَطَمَسۡنَآ أَعۡيُنَهُمۡ فَذُوقُواْ عَذَابِي وَنُذُرِ ﴿٣٧﴾ وَلَقَدۡ صَبَّحَهُم بُكۡرَةً عَذَابٞ مُّسۡتَقِرّٞ ﴿٣٨﴾ فَذُوقُواْ عَذَابِي وَنُذُرِ ﴿٣٩﴾ وَلَقَدۡ يَسَّرۡنَا ٱلۡقُرۡءَانَ لِلذِّكۡرِ فَهَلۡ مِن مُّدَّكِرٖ ﴿٤٠﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە پازدە بڕگەدا:

١)- ﴿ كَذَّبَتۡ قَوۡمُ لُوطِۭ بِٱلنُّذُرِ ﴾، گەلی لووط‌یش بە ترساندنەکان (یان بە ترساندنی خوا ﷻ)بێبڕوابوون،(نُذُر)،کۆی(نَذِيْر)ە،هەرچەندە دەشگونجێ بەمانای(نَذِيْر)ی واتا (**مُنْذِر**) ناوی بکەر (**اسْمُ فَاعِل**)بێ، بەڵام لێرەدا هەر بە مانای (**إِنْذَار**)ە، واتە: ترساندن و وریا کردنەوە، ئنجا ئەگەر مانایەکەی کۆ (**جمع**)ش بێ، یانی: (**إِنْذَارَات**) ترساندنەکان وئاگادارکردنەوەکانی خوا ﷻ، چونکە پێشتریش باسمان کرد، کە وشەی (**كَذَّبَ**)، کاتێک بەرکار (**مفعول**) دەخوازێ، ئەگەر ئەو بەرکارە خودی شتە بە درۆ دانراوەکە بێ، پێویستیی بە پیتی (**ب**) دەکات، بەڵام ئەگەر ئەو کەسە بێ کە بە درۆ دادەنرێ، ئەو کاتە بۆ بەرکار خواستنی حەوجێی (**ب**) نیە، بۆیە لێرەدا ئەو ئەگەرە نیە، کە مەبەست لە (**نُذُر**)، ترسێنەران و وریاکەرەوان بن، کە پێغەمبەرانن (**عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام**)، بەڵکو مەبەست وریاکردنەوەی خواو، ترساندنی خوایە، ئەگەر (**نذر**) چاوگ بێ، یاخود: ترساندنەکانی خواو وریاکردنەوەکانی خوایە، کە بە لووط دا ﷺ، بۆ

گەلەکەی نێررابوون، ئەگەر (نذر) کۆی (إنذار) بێ، بۆیەش لە قورئاندا، خوا گەلەکەی **لووطی** پاڵداوەتە لای لووط ﷺ، چونکە ناوێکی دیکەیان نەبووە، لە لای گەلی عەرەب، کە لەو کات و ساتەدا پێی بناسرێن، بۆ وێنە: گەلی عاد، ناویان عاد بووە، گەلی ثەموود ناویان ثەموود بووە، گەلی مەدیەن ناویان مەدیەن بووە، یان (**أَصْحَاب الأَيْكَة**)، بەڵام گەلی **لووط** ناوێکی دیکەیان نەبووە، بۆیە بەهۆی پێغەمبەرەکەیانەوە کە لووطـە ﷺ ناسێنراون.

۲)- ﴿ إِنَّآ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ حَاصِبًا ﴾، ئێمە بایەکی چەو ڕاماڵەرمان ناردە سەریان، (**الحَاصِبُ: الرِّيحُ الَّتِي تَأْتِي بِالحِجَارَةِ وَالحَصْبَاء، وَالمُرَادُ بِهِ: الرِّيحُ الَّتِي رَمَتْهُمْ بِسِجِّيْلٍ مَنْضُود، وَالحَاصِبُ: الرِّيحُ الَّتِي تَحْصِبُ، أَيْ: تَرْمِي بِالحَصْباءِ**)، ﴿ إِنَّآ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ حَاصِبًا ﴾، ئێمە (**حاصب**)مان ناردە سەریان، (**حَاصِب**) کە بە نەزانراو (**نَكِرَة**)، هاتوە، واتە: بایەک کە بەردو چەوی فڕێ دەدات (**حَصَبةُ**)، یانی: بەردی پێ دادا، بەردووچکە، ئنجا (**حَاصِب**) کە ئەو بایەیە بەردو چەو هەڵدەگرێ و فڕێی دەدات، لێرەدا دەگونجێ مەبەست پێی ئەوە بێ،کەخوا ﷻ باسیدەکات:﴿ حِجَارَةً مِّن سِجِّيلٍ مَّنضُودٍ ﴾ هود،بەردێک کەلە قوڕی وشک کراوە بوو، ڕیز بەستوو، یان: ﴿ مُّسَوَّمَةً ﴾ نیشانەدار کراو، بوو، دەگونجێ مەبەست پێی ئەوە بێ و، دەشگونجێ مەبەست پێی ئەوە بێ کە ئەو بایە هێندە بەهێز بووە، هەموو شتێکی ڕاماڵیوە، ئنجا ئەگەر هەردوو مەبەستەکەش هەبن، لە یەک کاتدا، تێک ناگیرێن، چونکە گەلی **لووط** هەم بەردیان بەسەردا بارێنرا، بەردێ کە لە قوڕی وشک کراوە، دروست بوو بوو، (**سِجِّيْل**) (سەنگی گڵ)[1]ە، یانی: بەردی لە قوڕ دروستکراو، بایەکەش دیارە بەهێز بووەو هەموو شتێکی ڕاماڵیوە.

۳)- ﴿ إِلَّآ ءَالَ لُوطٍ ﴾، جگە لە ئالی لووط، واتە: شوێنکەوتووەکانی **لووط**، خەڵکە تایبەتەکەی **لووط**، چونکە (**آل الرَّجُلُ أي: أَتْبَاعُهُ وَخَاصَّتَهُ**)، (**آل الرَّجُل**)، واتە: ئەوانەی شوێنکەوتووی پیاوێکن و تایبەتن، زۆر لێیەوە نزیکن، لە ڕووی ئیمان و عەقیدەو

---

(۱) لـە شـوێنی دیکـەدا بەدرێـژی باسـی (سـجیل)مان کـردوە، کـە لـە (سـنگ گل)ی فارسـیی و کوردییـەوە هاتـوە.

هەڵسوکەوت و ئاکارەوە، کە مەرج نیە، تەنیا بۆ مەدح بێ، خوا عزو جل باسی ئالی فیرعەون دەکات، ئەوانەی کە بە ڕاستیی لەگەڵ فیرعەون دابوون: ﴿أَدْخِلُوٓا۟ ءَالَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ ٱلْعَذَابِ ﴿٤٦﴾﴾ غافر، باسی ئالی نووح ﷺ و، ئالی ئیبراهیم ﷺ دەکات: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ ٱصْطَفَىٰٓ ءَادَمَ وَنُوحًا وَءَالَ إِبْرَٰهِيمَ وَءَالَ عِمْرَٰنَ عَلَى ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٣٣﴾﴾ آل عمران، واتە: ئەوانەی بە ساغیی لەگەڵ نووح و ئیبراهیم دابوون (**عَلَيْهما الصَّلاةُ وَالسَّلاَم**)، وشەی (**آل**)یش تەنیا پاڵ دەدرێتە لای شەخص، بەڵام (**أهل**) پاڵدەدرێتە لای ماڵ، کە لە دوو شوێندا لە قورئاندا: (**أهْل البَيْت**) هاتوە، جارێکیان لە سوورەتی (**الأحزاب**)دا، کە وەصفی هاوسەرانی بەڕێزی پێغەمبەرە ﷺ و، جارێکیان لە سوورەتی (**هود**)دا، کە مەبەست پێی هاوسەری ئیبراهیمە ﷺ، بەس ئەو دوو جارە بە (**أهْلَ البَيْت**) هاتوە، کە مەبەست پێیان هاوسەرە!

هەر بۆیە شیعە کە پێیان وایە: (**آل النَّبِي**)، یانی: (**أَهْل البَيْت**)، ڕاست نیە، بەڵکو ئەهلی پیاو، واتە: ژن و خێزانەکەی، بەڵام ئالی کەسێک واتە: شوێنکەوتووانی ئەو کەسەو، پێشتریش گوتمان: (**آل**) تەنیا بۆ مەدح نیە، بەڵکو جاری وایە بۆ زەممە: ﴿أَدْخِلُوٓا۟ ءَالَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ ٱلْعَذَابِ ﴿٤٦﴾﴾ غافر، ئالی فیرعەون (فیرعەون و شوێنکەوتووانی) بخەنە نێو سەختترین سزاوە، کەواتە: لێرە کە دەفەرموێ: ﴿إِلَّآ ءَالَ لُوطٍ﴾، جگە لە شوێنکەوتووانی لووط ﷺ، هەڵبەتە دەشگونجێ خزمانی کەسێک، شوێنکەوتووانیشی بن و، دەشگونجێ خزمەکانی شوێنی نەکەون، وەک ئەبوو لەهەب مامی پێغەمبەر بوو ﷺ، شوێنیشی نەکەوت، هەروەها ئازەر بابی ئیبراهیم بوو ﷺ، و کەنعان کوڕی نووح بوو و، هەردوو ژنی نووح و لووط هاوسەری ئەو دوو پێغەمبەرە پایە بەرزە بوون، بەڵام بە ئالی ئەوان لە قەڵەم نادرێن، چونکە شوێنکەوتوویان نەبوون.

٤)- ﴿نَّجَّيْنَٰهُم بِسَحَرٍ﴾، ئێمە نیزیکانی لووطمان، شوێنکەوتووانی لووطمان پێش بەرە بەیان دەربازکردن، (**سَحَر: آخِرُ اللَّيْلِ، وَجَاءَ مُنْصَرِفاً لأنَّهُ نَكِرَة**)، بۆیەش دەفەرموێ: ﴿نَّجَّيْنَٰهُم بِسَحَرٍ﴾، ئێمە کاتی سەحەر، لە کۆتایی شەودا دەربازمان کردن، یانی: حاڵەتی گۆڕانی

چۆتە سەرو تەنوینی قبووڵکردوە، لەبەر ئەوەی مەبەست پێی سەحەرێکی دیارییکراو نەبووە، بەڵکو مەبەست پێی کۆتایی شەو بووە، نەک کۆتایی شەوێکی دیارییکراو، ئەگەر مەبەست پێی کۆتایی شەوێکی دیارییکراو بووایە ئەو کاتە لەبەر ناوی عالەم بوون و کێش (**العَلَمِيّة والوزن**) دەبوو بە (**غَيْرَ مُنْصَرِف**)و دەیفەرموو: (**نَجَّيْنَاهُمْ بِسَحَر**).

٥)- ﴿نِّعْمَةً مِّنْ عِندِنَا﴾، ئەوە چاکەیەک بوو لە لایەن ئێمەوە لەگەڵ لووط ﷺ و شوێنکەوتووەکانیمان دا کرد، لێرەدا (**نِعْمَةً**)، کە (**مَنْصُوب**)ە، لەسەر حاڵبوون (**الحاليّة**) (**منْصُوب**)ە، کە حاڵە بۆ ڕاناوی قسە بێژ، واتە: (**إنْعَامَاً مِنَّا**)، وەک چاکە لەگەڵدا کردنێک لە ئێمەوە، لە حاڵێکدا ئێمە چاکەمان لەگەڵدا کردبوون، دەربازمان کردن.

٦)- ﴿كَذَٰلِكَ نَجْزِى مَن شَكَرَ﴾، بەو شێوەیە هەر کەسێک سوپاسگوزاریی بکات، پاداشتی دەدەینەوە، یانی: وەک ئەو پاداشتدانەوەیە کە پاداشتی لووط ﷺ شوێنکەوتوانیمان دایەوە، بەهەمان شێوە هەر کەسێک سوپاسگوزاریی بکات، ئێمە پاداشتی دەدەینەوە و لە فریای دێین و پشتی دەگرین، چونکە خوا ﷻ بەپێی سیستم و یاسا لەگەڵ بەندەکانیدا مامەڵە دەکات، ئەو سیستم و یاسایانەی بۆ خۆی دایناون و، هەر شایستەی دادگەریی و کاربەجێی و میهرەبانیی خوای پەروەردگارن.

٧)- ﴿وَلَقَدْ أَنذَرَهُم بَطْشَتَنَا﴾، بە دڵنیایی لە زەبری ئێمە ترساندبوونی و هۆشداریی پێدابوون، واتە: لووط ﷺ هۆشداریی پێدابوون کە ئەگەر لەسەر ئەو حاڵەتانە بەردەوام بن، لەسەر ئەو گوناهو تاوانە، خوا زەبرتان لێ دەوەشێنێ، یانی: لووط ﷺ هۆشداریی پێدابوون و ترساند بوونی، لە زەبر (**بَطْش**)ی ئێمە، (**بَطْشَة**)ش جارێکە لە (**بَطْش**)، (**بَطْش**)یش، بریتیە لە گرتنی توند و سەخت بۆ سزا دان، یان شێوەی ئەوە.

٨)- ﴿فَتَمَارَوْا بِالنُّذُرِ﴾، بەڵام ئەوان دوو دڵ بوون لەو ترساندنە، یان لە ترساندنەکان، وەک گوتمان: (**نُذُر**) یان کۆی (**إنْذَار**)ە، یان کۆی (**نَذِيْر**)ە، بە مانای چاوگ: ترساندن (**إنْذَار**).

(تَمَارَوا)، (التَّمارِي: تَفَاعُلٌ مِنَ المِرَاءِ وَهُوَ الشَّكُّ، وصِيغَةُ المُفاعَلَةِ لِلْمُبالَغَةِ، وَضُمِّنَ تَمَارَوْا مَعْنَى: كَذَّبُوا فَعُدِّيَ بِالبَاءِ)، وشەی (تَمَارِي): لەسەر کێشی (تَفاعُل)ە، لە (مِراء)ەوە هاتوە، یانی: دوو دڵیی، [نەک گومان کە (ظَنّ)ە، بەڵام (شَكُّ) و (رَيْب)، یانی: دوو دڵیی]، ڕێژگەی (مُفاعَلَة)ش لە ئەصڵدا بۆ بەشداریی و هاوبەشییە، بەڵام لێرەدا بۆ زێدەڕۆیی و تۆخکردنەوەی واتایەکەی بەکارهاتوەو، وشەی (تَمَارَوْا)، مانای (كَذَّبُوا)شی، خراوەتە نێو، بۆیە بە (ب)، بەرکاری خواستوە: ﴿فَتَمَارَوْا بِالنُّذُرِ﴾ ئەگەرنا، ئەگەر بەس مەبەست پێی کەوتنە دوو دڵیی بووایەو مانای بە درۆ دانانی نەخرابایە نێو، بۆ خۆی بەرکاری دەخواست پێویستیی بە (ب) نەدەکرد، بەڵام لێرەدا: ﴿فَتَمَارَوْا بِالنُّذُرِ﴾ واتە: کەوتنە دوو دڵییەوە لە ترساندنەکان و بە درۆشیان دانان.

٩)- ﴿وَلَقَدْ رَاوَدُوهُ عَن ضَيْفِهِۦ﴾، بە دڵنیایی ئەوان دەورو خولی هەڵاتن، لە بارەی میوانەکانی، (المُراوَدَةُ: مُحاوَلَةُ رِضى الكارِهِ شَيْئًا بِقَبُولِ ما كَرِهَهُ، وهي مُفاعَلَةٌ مِن: رَادَ يَرُودُ رَوْدًا أي: ذَهَبَ ورَجَعَ فـي أمْرٍ وضُمِّنَ راوَدُوهُ مَعْنى «دَفَعُوهُ وصَرَفُوهُ» فَعُدِّيَ بـ «عَنْ»، ويَتَعَلَّقُ قَوْلُهُ: ﴿عَن ضَيْفِهِۦ﴾، بِفِعْلِ ﴿رَاوَدُوهُ﴾، بِتَقْدِيرِ مُضافٍ، أيْ: عَنْ تَمْكِينِهِمْ مِن ضُيُوفِهِ)، واتە: وشەی (مُراوَدَة): هەوڵدانە بۆ ڕازیبکردنی کەسێک کە شتێکی پێ ناخۆشە، بەوە کە ئەوەی پێی ناخۆشە قبووڵی بکات، ئەویش لەسەر کێشی (مُفَاعَلَة)یە، لە (رَادَ يَرُودُ رَوْدًا)، ئەگەر کەسێک بێت و بچێت لە شتێکدا، دەگوترێ: (رادَ يَرُودُ رَوْدًا)، وشەی: ﴿رَاوَدُوهُ﴾ش مانای (دَفَعُوهُ وصَرَفُوهُ)، [پاڵیان پێوە ناو لایاندام شی خراوەتە نێو، بۆیە بە (عَن)، بەرکاری خواستوە، ﴿رَاوَدُوهُ عَن ضَيْفِهِۦ﴾، ﴿عَن ضَيْفِهِۦ﴾یش پەیوەست دەبێتەوە بە کرداری ﴿رَاوَدُوهُ﴾ ئەویش بە تەقدیر کردنی پاڵدراوێک (أي: رَاوَدُوهُ عَنْ تَمْكِينِهِمْ مِنْ ضُيُوفِهِ)، هەوڵیان لەگەڵدا کە میوانەکانی تەسلیمی ئەوان بکات، واتە: کارێکی وا بکات، ئەوان بتوانن خراپە لەگەڵ میوانەکانی دا بکەن.

ئەو فریشتانەی چوونە ماڵی لووط ﷺ، لەسەر شێوەی گەنجی جوان بوون، گەلی لووط وایانزانی مرۆڤن و، عادەتیان وابوو دەستدرێژییان دەکردە سەر هەر

کەسێکی غەریب و نەناسراو، ئەوانیش لەسەر شێوەی گەنجی جوان بوون، ئیدی خەڵکە ڕەوشت نزمەکە بەو خەیاڵە چوو بوون، بەڵام بەسەر شتێکی دیکەدا کەوتن!

١٠)- ﴿فَطَمَسْنَآ أَعْيُنَهُمْ﴾، چاوەکانیانمان سڕینەوە، (طَمَسْنَا):

أ- هەم بە مانای (مَحَوْنَا) هاتوە، واتە: سڕیمانەوە.

ب- هەم بە مانای (أَزَلْنَا)، لامانبردن.

ج- هەم بە مانای (أَعْمَيْنَا)، کوێرمان کردن، وشەی: (طَمْس)، بە مانای (مَحْو)، سڕینەوەو، لابردنی شوێنەواری شتێک دێ، بۆیە زانایان بە چەند تەعبیرێک مانای ئەو ڕستە قورئانییەیان کردوە:

١- (أَذْهَبَ الله نُوْرَ أَبْصَارِهِمْ مَعَ بَقَاءِ الأَعْيُنِ)، خوا ڕۆشنایی چاوەکانی لا بردن، لەگەڵ ئەوەش دا چاویان مابوون.

٢- (طَمَسْنَا أَعْيُنَهُمْ، أي: صَيَّرْنَا أَعْيُنَهُم مَمْسُوحَةً، لا يُرى لَها شِقٌّ كَمَا تَطْمَسُ الرِّيحُ الأَعْلامَ بِمَا تُسْفِي عَلَيْهَا مِنَ التُّرَاب)، واتە: دەم و چاویانمان سڕینەوەو شوێنی چاویشیان لێ نەمابوو، وەک چۆن شوێنێک هەبێ و با گڵی بەسەردا بکات و بیسڕێتەوە.

گرنگ ئەوەیە (طَمَسْنَا أَعْيُنَهُمْ)، یانی: چاویانمان سڕینەوە، ئنجا ئایا چاوەکان هەر ماون، بەڵام کوێر کراون؟ یاخود لە بنەڕەتەوە چاوەکانیان لە ڕوویان دا سڕاونەوەو لووس بووە؟ هەردوو واتایەکە دەگرێتەوە.

١١)- ﴿فَذُوقُوا عَذَابِي وَنُذُرِ﴾، دەجا بیچێژن ئازاری من و ترساندنەکەم! ئەمە لە قورئاندا زۆرەو: (مَقُوْلُ قَوْلٍ مَحْذُوْف)، گوتراوی قسەیەکی قرتێندراوە، کە بە سیاق و سەلیقە دەزانرێ، واتە پێمان گوتن: بیچێژن ئازاری من و (ئەنجامی) ترساندنەکانی من (کە گوێتان پێ نەدان).

١٢)- ﴿وَلَقَدْ صَبَّحَهُم بُكْرَةً عَذَابٌ مُّسْتَقِرٌّ﴾، بە دڵنیایی دەمەوبەیان ئازارێکی جێگیر گرتنی، (صَبَّحَهُم)، (**التَّصْبِيحُ: الكَوْنُ فِي زَمَنِ الصَّباحِ، وَهُوَ أَوَّلُ النَّهَارِ، وَالبُكْرَةُ: أَوَّلُ النَّهَارِ، وَهُوَ وَقْتُ الصُّبْحِ، كَمَا قَالَ تَعَالَى:** ﴿إِنَّ مَوْعِدَهُمُ الصُّبْحُ أَلَيْسَ الصُّبْحُ بِقَرِيبٍ ﴿٨١﴾﴾هود)، (**تَصْبِيح**): ئەوەیە کەسێک بکەوێتە بەیانیی، بەیانییش سەرەتای ڕۆژە، (**بُكْرَة**)ش سەرەتای بەیانییەو سەرەتای ڕۆژە، وەک خوا ﷻ لە سوورەتی (هود)دا دەفەرموێ: ﴿إِنَّ مَوْعِدَهُمُ الصُّبْحُ أَلَيْسَ الصُّبْحُ بِقَرِيبٍ ﴿٨١﴾﴾، ژوانگەیان (کاتی دیارییکراویان) دەمەو بەیانە، ﴿أَلَيْسَ الصُّبْحُ بِقَرِيبٍ﴾، ئایا بەیانیی نزیک نیە، بۆ سزادانیان؟

کە دەفەرموێ: ﴿عَذَابٌ مُّسْتَقِرٌّ﴾، (**عَذَاب**): ئازار، سزا، (**مُسْتَقِرّ**): نیشتەجێ و چەسپاو، ناوی بکەر (**اسْمُ فَاعِل**)ە، لە: (**اسْتَقَرّ**)، واتە: چەسپا، (**والمُسْتَقِرُّ: الثَّابِتُ الدَّائِمُ الَّذِي يَجْرِي عَلَى قُوَّةٍ وَاحِدَةٍ لَا يُقْلِعُ حَتَّى اسْتَأْصَلَهُم**)، واتە: ئەو ئازارە چەسپاو و بەردەوام بوو، لەسەر یەک هێز دەڕۆیشت و وازی نەدەهێنا و کۆتایی نەدەهات (نەک هەروا گڕو فڕ بێ) بەردەوام بوو، هەتابنبڕی کردن.

١٣)- ﴿فَذُوقُوا عَذَابِي وَنُذُرِ﴾، (پێمان گوتن) بیچێژن ئازاری من و ترساندن و هۆشداریی من، واتە: شوێنەواری ترساندنی من، یان: ترساندنەکانی من.

١٤)- ﴿وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ﴾، بە دڵنیایی قورئانیشمان ئاسان کردوە بۆ (**ذِكْر**)، وەک پێشتر باسمانکرد، واتە: بۆ خوێندنەوەو لێتێگەیشتن و بیرکردنەوەو پەندوەرگرتن و کار پێکردن.

١٥)- ﴿فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ﴾، ئنجا ئایا کەسێکی بیرکەرەوە، کەسی پەند وەرگر، کەسی خوێنەرەوە، هەیە؟!.

(**فَذُوقُوا: اسْتُعْمَلَ الذَّوْقُ فِي الإِحْسَاسِ بِالعَذَابِ، لأَنَّهُ أَقْوَى أَنْوَاعِ الإِحْسَاس**)، بۆیە وشەی (**ذَوْق**) چێژتن بەکار هێنراوە (سزایەکەم بچێژن) چونکە چێژتن بە زمان، بە هێزترین جۆرەکانی هەستکردنە، بۆیە خوا ﷻ لێرەش و لە زۆر جێی دیکەی قورئانیش دا، وشەی چێژتن و تامکردن بە کاردێنێ بۆ سزا، واتە: ئەو سزایەی باش هەستی پێ دەکەن، وەک چۆن شتێک کە دەیخۆی، تامی دەکەی و دەیچێژی.

مەسەلەی پێنجەم و کۆتایی:

هەروەهــا دارو دەســتەو شــوێنکەوتووانی فیرعەونیــش ترســاندن و وریــا کردنەوەکانیان بۆ هاتن، لە ڕێی مووسا ﷺ و، هاڕوونی برایەوە ﷺ، کەچی تێکڕای نیشــانەو بەڵگەکانــی خوایــان بــە درۆ دانــان و، ســەرەنجام زۆر بــە توندیــی ســزای دان:

خــوا دەفەرمــوێ: ﴿وَلَقَدْ جَآءَ ءَالَ فِرْعَوْنَ ٱلنُّذُرُ ۝٤١ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَـٰتِنَا كُلِّهَا فَأَخَذْنَـٰهُمْ أَخْذَ عَزِيزٍ مُّقْتَدِرٍ ۝٤٢﴾.

شیکردنەوەی ئەم دوو ئایەتە، لە سێ بڕگەدا:

١)- ﴿وَلَقَدْ جَآءَ ءَالَ فِرْعَوْنَ ٱلنُّذُرُ﴾، بە دڵنیــایی شــوێنکەوتووانــی فیرعــەونیش، ترساندنەکانیان بۆ هاتن، یاخود: ترساندن و هۆشداریی منیان بۆ هات، لە ڕێی مووسا و هاڕوونی برایەوە، صەڵات و سەلامی خوایان لەسەر بێ.

پێشــتریش گوتمــان: (نُـذُر)، کـۆی (نَذِیـر)ە، بـە مانـای (إنْـذَار)، ترسـاندن، بـەڵام وەک چـۆن دەگونجـێ (نـذر) نـاوی چـاوگ بـێ، دەشـگونجێ بـۆ کـۆ بـێ، واتـە: ئاگادارکردن و ترسـاندنەکانی من، بۆیەش لێرەدا بە کۆ هاتوە، چونکە مووسـا ﷺ زۆر ئەو ترسـاندنەی خـوای بـۆ دووبـارە کردنـەوەو، یـەک ترسـاندن نەبـوو، بەڵکـو وەک چەنـد ترســاندنێک بوو.

٢)- ﴿كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَـٰتِنَا كُلِّهَا﴾، بە هەموو نیشانەکانی ئێمە، بێبڕوا بوون، هەموو نیشانەکانی ئێمەیان بە درۆ دانان، نیشانەکانیش ئەوەی خوا ﷻ بۆ ئێمەی خستوونە ڕوو، نۆ نیشانە بوون: ﴿وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَىٰ تِسْعَ ءَايَـٰتٍۭ بَيِّنَـٰتٍ ۖ فَسْـَٔلْ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ إِذْ جَآءَهُمْ فَقَالَ لَهُۥ فِرْعَوْنُ إِنِّى لَأَظُنُّكَ يَـٰمُوسَىٰ مَسْحُورًا ۝١٠١﴾ الإسراء، واتە: بە دڵنیایی ئێمە نۆ نیشانەمان، نۆ بەڵگەمان بە مووسا دابوون (ئەی موحەممەد ﷺ!) لە وەچەی ئیسرائیل بپرسە؟ کاتێک مووسا هات بۆ لایان، بە نیشانەکانەوە، ئنجا فیرعەون پێیگوت: ئەی

مووسا! پێم وایە تۆ جادووت لێ کراوە! هەڵبەتە مووساش ﷺ وەڵامی داوەتەوە، پێغەمبەرانی خوا علیهم السلام هیچ کاتێک دانەماون، بێ وەڵام بن، بەڵام لە قەدەر خۆیان وەڵامیان داوەتەوەو، خۆیان نەبردۆتە ئاستی بەرانبەرەکانیان!

کە دەفەرموێ: بە هەموو نیشانەکانمان بێبڕوا بوون، واتە: ئەو نۆ نیشانەیە، یاخود هەر نیشانەیەکی دیکە، کە خوا ﷻ لە ڕیزی ئەو نۆیانەدا باسی نەکردوە.

٣)- ﴿فَأَخَذْنَٰهُمْ أَخْذَ عَزِيزٍ مُّقْتَدِرٍ﴾، ئێمەش گرتمانن، گرتنی باڵا دەستێکی خاوەن توانای بێ سنوور، (**الأَخْذُ: مُسْتَعَارٌ لِلإِنْتِقَامِ**)، (**أَخْذ**): گرتن، خوازراوەتەوە بۆ تۆڵە ستاندنەوە، سزادانەکەی خواش بریتی بووە لەوە کە فیرعەون خۆی و سوپایەکەی لە دەریای سووردا - کە ئەو کاتە پێیان گوتوە: (**بَحْرُ القُلْزُم**) - نغرۆ کران، وەک لە شوێنی خۆیدا بەسەرهاتەکەیمان بە تەفصیل هێناوە.

خوا ﷻ لێرەدا دوو سیفەتی بۆ خۆی بەکارهێناون: ﴿عَزِيزٍ مُّقْتَدِرٍ﴾:

(**العَزِيزُ: الَّذِي لاَ يُغْلَبُ، المَنِيْعُ الجَانِب**)، (**عَزِيز**): ئەو کەسەیە کە بەرانبەرەکەی پێی نەوێرێ و، بەرانبەرەکەی لە بەرامبەریدا، دەستوەکەری پێ نەکرێ و هیچ کارە بێ.

(**المُقْتَدِر**)، (**قَدِيْر وَقَادِر**)یش هەن: (**قَادِر**) توانا، (**قَدِيْر**)یش ڕێژگەی زێدە ڕۆییەتی، بەڵام (**المُقْتَدِر**)، یانی: زۆر بە توانا، چونکە (**زِيَادَةُ المَبْنِى تَدُلُّ عَلَى زِيَادَةِ المَعْنَى**)زێدەیی پێکهاتە، زێدەیی واتە دەگەیەنێ.

شایانی باسە: ئەو پێنج بەسەرهاتە: بەسەرهاتی نووح ﷺ و، گەلی هوودو، گەلی صاڵیح و، گەلی لووط، هەروەها فیرعەون، کە مووسا و هاڕوون، بۆلای چوون، وێڕای شوعەیب ﷺ کە ئەویش بۆ لای گەلی مەدیەن و (**أَصْحَابُ الأَيْكَة**)، ڕەوانە کراوە، ئەم شەشە، لە زۆر شوێنی قورئاندا بەسەرهاتەکانیان باسکراون، بۆ وێنە:

لە سوورەتی (**الأعراف**)داو لە سوورەتی (**الشعراء**)دا، بەڵام لێرەدا، تەنیا باسی شوعەیب نەکراوەو، لە چەند شوێنێکی دیکەی قورئاندا، هەر شەشیان پێکەوە باسکراون، بەسەرهاتی ئەو گەلە یاخییانەی ئەو پێغەمبەرانەیان (**عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامَ**) بۆ چوون و وەڵامیان نەداونەوە، سەرەنجام تووشی سزا بوون، ئەو گەلانەش بە چەند شتێک سزا دراون: ئاو، با، هاڕژن و دەنگ، ئاگرو بڵێسە، گڵی بەردیین:

١و٢- گەلی نووح و، فیرعەون و گەلەکەی بە (ئاو)؛ خوا گەلی نووحی بە تۆفان لە بەین بردوەو، فیرعەون و گەلەکەشی لە دەریای سووردا خنکاندوون.

٣- گەلی عادیش بە بایەکی بە هێز فەوتێنراون.

٤- هەروەها بۆ فەوتانی گەلی (**لوط**)یش باسی با کراوە: ﴿إِنَّآ أَرۡسَلۡنَا عَلَيۡهِمۡ حَاصِبًا ﴿٣٤﴾﴾، (**حاصب**) بایەکی بە هێزە کە وردە بەردو چەو، لەگەڵ خۆی ڕادەدا.

٥- هەروەها گەلی ثەموودیش لە سزادانەکەیاندا، هەم باسی هاڕژن و چریکە کراوە، هەم باسی بڵێسە ئاگر کراوە.

٦- گەلی لووطیش وێڕای با، خوای دادگەر باسی ئەوەشی کردوە کە بەرزی کردوونەوە، دوایی بەریداونەوەو بەردی لە قوڕی وشک بووی بەسەردا باراندوون، کەواتە: ئەو چوارشتانەی مرۆڤ زۆر پێویستیی پێیان هەیە: ئاووباووئاگروگڵ، خوا بسم الله الرحمن الرحيم هەرکام ئەو چوار شتانەی کردوون، بە هۆکاری سزادان و لە بەینبردنی گەلە یاخییەکان!!

سُبحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسی سێیەم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئـەم دەرسـەمان لـە سـێزدە (١٣) ئایـەت پێـک دێ، ئایەتەکانـی: (٤٣ - ٥٥)، سـێزدە ئایەتـی کۆتایـی سـوورەتی (القمـر)، تـەوەری سـەرەکیی ئـەو سـێزدە ئایەتـە، بـە تووڕەیـی و سەرزەنشـتەوە دواندنـی بێبـڕواو هـاو بـەش پەرسـتانی ڕۆژگاری پێغەمبـەری کۆتاییـە ﷺ بـە پلـەی یەکـەم و، دواتریـش بێبڕوایانـی دیکـە لـە هەموو کۆمەڵگاکانـدا، تاکـو دنیـا کۆتایـی دێ.

سەرەتا خوا ﷻ بە پرسیاری نکووڵیلێکەرانە دەفەرموێ، ئایا بێبڕوایەکانی ئێوە، ئـەی خەڵکـی ڕۆژگاری پێغەمبـەر ﷺ لـە مەککـەو دەوروبـەری! باشـترن، لـەو گەلـە فەوتاوانـە، واتـە: لـەوان بـە هێزتـر بـوون، یاخـود لـە ڕووی ئـاکارەوە، باشـتر بـوون، یاخـود ئێـوە لـە کتێبانـدا بوردرانتـان هەیـە، لـە سـزادران؟ ئایـا پاکانەتـان بـۆ کـراوەو سـزا نادرێـن، یـان کافرەکانـی ڕۆژگاری ئێـوە، باشـتر بـوون، لـەو کافـرە پێشـووانەی خـوا سـزای داون؟ یـان ئایـا دەڵێـن: ئێمـە کۆمەڵکـی تۆکمـەو سـەرکەوتووین؟ ئـەو سـێ ئەگـەرەش هیچیـان ڕاسـت نیـن، بەڵکـو ئـەو کۆمەڵـە تۆکمەیـە دەشـکێنرێن و پـاش دەکەنـە بەرامبەریـان.

دوایی خوا ﷻ باسی ڕۆژی دوایی دەکات، کە بێزەزاترو تاڵتریشـە، کاتێک تاوانبـاران لـە گومڕایـی و ئێـش و ژانـدا دەبـن، لەسـەر ڕووان لـە ئاگـردا ڕادەکێشرێـن و، پێیـان دەگوتـرێ: سـزای دۆزەخ بچێـژن!

دوایـی خـوای بـەرزو مـەزن، پێنـج لـە نیشـانەو دیاردەکانـی باڵادەسـتیی خـۆی دەخاتـەڕوو:

١- هەموو شتێکمان بە ئەندازەگیریی دروستکردوە.

٢- کاری ئێمە تەنیا چاوتروکانێکی دەوێ.

٣- گەلە پێشووەکانمان فەوتاندوون، ئایا کەسی بیرکەرەوەو، پەندوەرگرتان هەیە، پەندیان لێوەربگرێ؟!

٤- هەرچی کردوویانە لە لیستاندا تۆمار کراوە، بە هەموو شێوەکانی تۆمار کردن.

٥- تێکڕای گچکەو گەورەی کردەوەو ڕەفتاری مرۆڤان، نووسراوەو تۆمارکراوە.

لـە کۆتاییشـدا ڕاگەیەنـراوە کـە پارێـزکاران لـە نێـو بـاخ و کانیـی و سـەرچاوەو ڕووباراندان و، لە خۆشترین جێگاو ڕێگادا، لە خزمەت خوادا ﷽ کە حوکمڕانێکی توانـادارە.

خوا بە لوتف و کەڕەمی خۆی ئەوە بە قسمەت ئێمەش بکات.

﴿ أَكُفَّارُكُمْ خَيْرٌ مِّنْ أُولَٰئِكُمْ أَمْ لَكُم بَرَاءَةٌ فِي الزُّبُرِ ﴿٤٣﴾ أَمْ يَقُولُونَ نَحْنُ جَمِيعٌ مُّنتَصِرٌ ﴿٤٤﴾ سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ ﴿٤٥﴾ بَلِ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ وَالسَّاعَةُ أَدْهَىٰ وَأَمَرُّ ﴿٤٦﴾ إِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِي ضَلَالٍ وَسُعُرٍ ﴿٤٧﴾ يَوْمَ يُسْحَبُونَ فِي النَّارِ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ ذُوقُوا مَسَّ سَقَرَ ﴿٤٨﴾ إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ ﴿٤٩﴾ وَمَا أَمْرُنَا إِلَّا وَاحِدَةٌ كَلَمْحٍ بِالْبَصَرِ ﴿٥٠﴾ وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا أَشْيَاعَكُمْ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ﴿٥١﴾ وَكُلُّ شَيْءٍ فَعَلُوهُ فِي الزُّبُرِ ﴿٥٢﴾ وَكُلُّ صَغِيرٍ وَكَبِيرٍ مُّسْتَطَرٌ ﴿٥٣﴾ إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَهَرٍ ﴿٥٤﴾ فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِندَ مَلِيكٍ مُّقْتَدِرٍ ﴿٥٥﴾ ﴾

مانای دەقا و دەقی ئایەتەکان

{(ئـەی خەڵکـی مەککـەو دەوروبـەری!) ئایـا بێبڕوایەکانـی ئێـوە، لـەو (کۆمەڵـگا فەوتێنراو)انـە (ی پێشـوو) باشـترن، یـان پاکانەتـان بـۆ کـراوە، لـە کتێبـەکان (ی خـوا) دا (کـە سـزانادرێن)؟ ﴿٤٣﴾ یـان ئایـا دەڵێـن: ئێمـە کۆمـەڵ و تۆکمـەو سـەرکەوتووین (بەسـەر بەرانبەرمـان دا)؟ ﴿٤٤﴾ بـە دڵنیایـی کۆمەڵەکەیـان تێـک دەشـکێنرێن و پـاش دەکەنـەوە ﴿٤٥﴾ بەڵکـو ڕۆژی دوایـی بەڵێنگەیانـە و ڕۆژی دواییـش، بێرەزاترو تاڵتریشـە ﴿٤٦﴾ بـە دڵنیایـی تاوانبـاران لـە گومڕایـی و ئـازار (ی ئاگـر)دان ﴿٤٧﴾ ئەو ڕۆژەی لەسـەر ڕوویـان لـە ئاگـر(ی دۆزەخ)دا ڕادەکێشرێـن، (پێیـان دەگوترێ:) بیچێـژن، تووشـبوونی (ئاگـری) سـەقەر ﴿٤٨﴾ بێگومـان ئێمـە هەمـوو شـتێکمان بـە ئەندازە دروسـتکردوە ﴿٤٩﴾ فەرمانیشـمان (بـۆ هێنانـە دی شـتێک) بـەس یـەک (وشـەی)ە، وەک چـاو تترووکانێکـە ﴿٥٠﴾ بـە دڵنیایـی ئـەی بێبڕواینـە! کۆمەڵـە هاوشـێوەکانتانمان لـە نێـو بـردوون، ئنجـا ئایـا کەسـی بیرکـەرەوەو پەندوەرگـر هەیـە؟! ﴿٥١﴾ هـەر شـتێک کردووشـیانە لـە نووسراواندایـە، (تۆمـار کـراوە) ﴿٥٢﴾ هەمـوو بچـووک و گەورەیەکیـش (لـە کـردارو ڕەفتاریـان) نـووسراوە ﴿٥٣﴾ بـە دڵنیایـی پارێـزکاران لـە نێـو بـاخ و ڕووبارانـدان ﴿٥٤﴾ لـە جێـگاو ڕێگایەکـی دڵپەسـند دا، لـە لای حوکمڕانـی توانـادەرو باڵادەسـت ﴿٥٥﴾}.

شیکردنەوەی هەندێک لە وشەکان

(بَرَآءَةٌ): (أَصْلُ البُرْءِ وَالبَرَاءَةِ وَالتَبَرِّي: التَقَصِّي مِمَّا يُكْرَه مُجَاوَرَتُهُ)، هەر کام لە (بُرْء، بَرَاءَة، تَبَرِّي)، بریتیە لە دووریی لە شتێک، کە مرۆڤ پێی ناخۆش بێ، لێی نزیک بێ، (بَرَاءَة)، بە کوردیی دەبێتە پاکانەو ئەستۆپاکیی.

(فِي ٱلزُّبُرِ): لێرەدا (زُبُر) کۆی (زَبُور)ە، وەک چۆن (كُتُب) کۆی (كِتَاب)ە، کە مەبەست پێی کتێبە ئاسمانییەکانە، کتێبەکانی خوا.

(مُّنتَصِرٌ): سەرکەوتوو، یاخود تۆڵەستێن، (النَّصْرُ وَالنُّصْرَةُ: العَوْنُ وَالإِنْتِصَارُ: طَلَبُ النَصْرَةِ، وَانْتَصِر، أي: امْتَنَعَ مِنْ ظَالِمِه، وَانْتَصَرَ، أي: انْتَقَم)، (نَصْر ونُصْرَة)، بە مانای یارمەتیی، دێن (إنْتِصَار)، واتە: داوای یارمەتییکردن، (انْتَصَر)، وایکرد ئەو کەسەی دەیەوێ ستەمی لێ بکات، نەهێڵێ ستەمی لێ بکات، هەروەها (انْتَصَر)، بە مانای (تۆڵەی ستاندەوە)ش دێ.

(سَيُهْزَمُ ٱلْجَمْعُ): ئەو کۆمەڵەی دەڵێن: ئێمە کۆمەڵێکی تۆکمەین، تێکدەشکێنرێن، (هَزَمَ العَدُوَّ: كَسَرَهُ)، دوژمنەکەی شکاند (وَأَصْلُ الهَزْمِ: كَسْرُ الشَّيءِ اليَابِسِ حَتَّى يَنْحَطِمَ، وَمِنْهُ الهَزِيمَةُ، لأنَّهُ كَمَا يُعَبَّرُ عَنَهُ بِذَلِكَ، يُعَبَّرُ عَنْهُ بِالحَطْمِ وَالكَسْرِ)، (هَزْم): لە ئەصڵدا ئەوەیە شتێکی وشک بشکێنرێ، هەتا تێک دەشکێ و وردو خاش دەبێ، وشەی (هَزِيمَة)، لەوەوە هاتوە، چونکە (هَزِيمَة) واتە: تێکشکانی دوژمن، هەروەک بە وردو خاش بوون و شکاندنیش تەعبیر کراوە لە: شکان، شکانی دوژمن، شکانی کەسێک و هێزێک.

(ٱلدُّبُرَ): (دُبرُ الشَّيءِ: خِلَافُ القُبْلِ، وَجَمْعُهُ: أَدْبَار)، واتە: پشتەوە بە (أَدْبَار)، کۆدەکرێتەوە، واتە: پشتەوەکان پێچەوانەی پێشەوەیە.

(أَدْهَىٰ): (دَهَاهُ: أَصَابَهُ بِدَاهِيَةٍ، وَالدَّاهِيَةُ: الأَمْرُ المُنْكَرِ العَظِيْمُ، وَدَوَاهِي الدَّهْرِ: مَا يُصِيبُ النَّاسَ مِن عِظَمِ النوب، وَالدَّهَى: المُنْكَر: غَرْبٌ دَهي، أي: ضَخْم)، (أَدْهَى)، واته: بێرەزاتر، (دَهَاهُ: أَصَابَهُ بِدَاهِيَةٍ)، (دهاهُ) تووشی بەڵایەکی بێرەزای کرد، (دَاهِيَة): بریتیە لە کارێکی نامۆی مەزن، (وَدَوَاهِي الدَّهْرِ)، ئەو شتانەن، ئەو بەڵایانە تووشی خەڵکی دێن، (دَهَى)، بە مانای نەناسراو نامۆ دێ، دەگوترێ: (غَرْبٌ دَهي)، واتە: دۆڵچەیەکی گەورە کە ئاوی پێ هەڵدەهێنجرێ.

(وَأَمَرُّ): (مَرَّ الشَّيءُ وَأَمَرَّ: صَارَ مُرّاً)، واتە: شتەکە تاڵ بوو لە ڕووی تامەوە، دوایی تاڵیی تام بەکاردەهێنرێ بۆ تاڵیی سزا، یەک بە یەکێکی دی دەڵێ: تاڵاوت پێ دەچێژم.

(وَسُعُرٍ): (السُّعْرُ: الحَرُّ، شَهْوَةٌ مَعَ جُوعٍ، السُّعُرُ: الجُنُون)، (سُعُر): بە مانای گەرمیی دێ، بە مانای ئارەزووکردن و برسیەتیی دێ و، بە مانای شێتییش دێ، بەڵام (سُعْر)، تەنیا بە مانای شێتیی دێ.

(يُسْحَبُونَ): (سَحْبُ الشَّيء: جَرُّهُ عَلَى الأَرْض)، (سَحْب): ئەوەیە شتێک لەسەر زەوی ڕابکێشی.

(سَقَرَ): (سَقَرَ يَسْقُرُ سَقْراً، أي: بَعُدَ، وَالسَّقَرُ: حَرُّ الشَّمْسِ، وَحَرُّ جَهَنَّم)، دەگوترێ: (سَقَرَ يَسْقُرُ سَقْراً)، دوورکەوتەوە، دوور دەکەوێتەوە، دوورکەوتنەوە، (سَقَر)، بە مانای گەرمیی خۆر دێ و، بە مانای گەرمیی دۆزەخیش دێ.

(بِقَدَرٍ): (القَدْرُ: المِقْدَارُ، القَدَرُ: مِقْدَارُ الشَّيءِ وَحَالاَتُهُ المقَدَّرَة)، (قَدْر): بە مانای ئەندازە دێ، (قَدَر)یش، دیسان بە مانای ئەندازەی شتێک دێ و، حاڵەتە ئەندازەگیر ییکراوەکانی، دێ.

(كَلَمْحٍ بِالْبَصَرِ): (لَمَحَ البَصَرُ إلى الشَّيءِ لَمْحاً وَتَلْمَاحاً: امْتَدَّ إلى الشَّيءِ، وَلَمَحَهُ بِبَصَرِهِ: صَوَّبَهُ إلَيْهِ وَأَبْصَرَهُ بنَظرٍ خَفِيْفٍ، وَأَلْمَحَ الشَّيءِ: أَبْصَرَهُ بنَظَرٍ خَفِيْفٍ)، وشەی

(لَمَـحَ البَـصَرُ إلى الـشَّيءِ لَمْحَـاً وَتَلْمَاحَـاً)، واتـە: سـەرنجی دایـە ئـەو شـتە، (لَمَحَـهُ ببَصَرِهِ)، واتـە: چـاوی لێکـرد، بـە شـێوەیەکی سـووک بینـی، (أَلْمَحَ الـشَّيءِ)، واتـە: بـە تیلـە چاوێـک، بـە سـیلە چاوێـک، تەماشـای کـرد، یاخـود بـە شـێنەیی بینـی، نـەک چـاوی تـێ ببـڕێ بـە زۆریـی.

(أَشۡيَاعَكُمۡ): (شَـايعَهُ مُشَـايَعَةً وَشِـيَاعَاً: تَبِعَـهُ، وصَحِبَـهُ، وَأَمَـدْهُ)، (شَـايعَهُ مُشَـايَعَةً وَشِـيَاعَاً)، واتـە: شـوێنی کـەوت و، لەگەڵـی دابـوو و، هاوکاریـی کـرد، (الأَشْـيَاعُ: الأَمْثَـالُ وَالأَشْـبَاه)، (أَشْـيَاع) کـۆی (شِـيْعَة)یە، (شِـيْعَة)ش، یانـی: کۆمـەڵ، (أَشْـيَاع وَشِـيَع)، هەردووکیـان کـۆن، واتـە: کۆمەڵـەکان، کـە لێـرەدا (أَشْـيَاعَكُمْ)، یانـی: ئـەو کۆمـەڵ و گرووپانـەی هاوشـێوەی ئێـوە بـوون، ئەوانەمـان فەوتانـدوون.

(فِي ٱلزُّبُرِ): (زَبَـرَ الكِتَـابَ أي: كَتَبَـهُ، وَالزَبُـورُ: الكِتَـابُ المَزْبُـوُر)، بـەڵام لێـرە (فِي ٱلزُّبُرِ)، واتـە: (فِي الكُتُـبِ)، هەرچـی کـە کردوویانـە لـە کتێبـان دا، لـە نـووسراوان دا، لـە لیسـتاندا، تۆمـار کـراوە، (كَتَبَـهُ)، واتـە: (زَبَـرَهُ)، نووسـی، (زَبُـور)، بـە مانـای کتێبێکـی نـووسراو، دێ.

(مُّسۡتَطَرٌ): بـە دێـرِ نـووسراو، چونکـە (السَّـطْرُ: الصَّـفُّ مِـنْ كُلِّ شَيءٍ، سَـطْرٌ مِـنْ كِتَابَـة، اسْـتَطَرَ الكِتَـابَ: سَـطَرَهُ)، (سَـطر): بـە مانـای شـتێک دێ ڕیـز کرابـێ، دێـڕی نووسـین (اسْـتَطَرَ الكِتَـابَ)، کتێبەکـەی نووسـی، (سَـطَرَهُ)، نووسـی، بـەڵام (اسْـتَطَره)، واتـە: بـە گرنگیـی پێدانـەوەو بـە چاکیـی نووسـی.

(وَنَهَرٍ): (النَّهَـرُ: المَـاءُ العَـذْبُ، وَالنَّهْـرُ: السَّـعَةُ وَالضِّيَـاء)، وشـەی (نَهْـرْ، وَنَهْـر)، هەردووکیـان بـە مانـای ئـاوی شـیرین، دێـن، ڕووباریـش بـە زۆریـی هـەر ئـاوی شـیرینە، مەگـەر ڕووبارێـک دروسـت بکـرێ، لـە ئـاوی سـوێرەوە هەڵببەسـترێ، (نَهَـر)، بـە مانـای فراوانیـی و ڕۆشـناییش دێ.

(مَقۡعَدِ صِدۡقٍ): (الْمَقْعَـدُ: اسمُ مَـكَانِ الْقُعُـودِ، وَالْقُعُـودُ: هُنَا بِمَعْنَـى الإقَامَـةِ الْمُطَمْئِنَّةِ)، (مَقْعَـد): نـاوی شـوێنی دانیشـتنە، لێرەشـدا دانیشـتن بـە مانـای نیشـتەجێ بـوون و

سـەقامگیر بوونێکـی ئۆقـرە گرانەیـە، کـە دەفەرمـوێ: ﴿ فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ ﴾(الصِّدْقُ: أَصْلُهُ مُطَابَقَةُ الْخَبَرِ لِلْوَاقِعِ، ثُمَّ شَاعَتْ لَهُ اسْتِعْمَالَاتٌ نَشَأَتْ عَنْ مَجَازٍ، أَوِ اسْتِعَارَةٍ، تَرْجِعُ إِلَى مَعْنَى مُصَادَفَةِ أَحَدِ الشَّيْءَ عَلَى مَا يُنَاسِبُ كَمَالَ أَحْوَالِ جِنْسِهِ، فَيُقَالُ: هُوَ رَجُلُ صِدْقٍ، أَيْ تَمَامٌ رُجْلَةٌ)، (صِدْق): لـە ئەصڵدا بریتیـە لـەوە کـە هەواڵێک پـڕ بـە پێستی واقیع بـێ و لەگـەڵ واقیعدا ڕاسـت بێتـەوە، دوایـی زۆر جـۆرە بەکارهێنانـی دیکـەی بـۆ پەیـدا بـوون، بـە شـێوەی مەجـاز یاخـود خواسـتنەوەو، هەموویـان دەگەڕێنـەوە بـۆ ئـەوە، کەسێک شتێکی لـێ هەڵکـەوێ، کـە ئـەو شـتە لـە حاڵەتێکـی تێـرو تـەواوی هەبـێ، لـە شـێوەی جینسـی خـۆی، بـۆ وێنـە دەگوتـرێ: (هـو رَجُـلٌ صِـدْقٌ)، ئـەو پیاوێکـە تـەواوی پیاوەتیـی و مەردایەتیـی تێدایـە، ﴿ مَقْعَدِ صِدْقٍ ﴾ شـوێنێک کـە شـوێنێکی زۆر تێـرو تـەواو، پـڕ خێـر و خۆشـیی و نـازو نیعمەتـە.

هۆی هاتنەخوارەوەی ئایەتەکان

١)- هۆی هاتنە خواری ئەم ئایەتە موبارەکە، کە دەفەرموێ: ﴿ بَلِ ٱلسَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ وَٱلسَّاعَةُ أَدْهَىٰ وَأَمَرُّ ﴿٤٦﴾ ﴾، لەو بارەوە ئەم دوو گێڕدراوەیە هەن:

أ- {عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه، قَالَ: جَاءَ مُشْرِكُو قُرَيْشٍ يُخَاصِمُونَ رَسُولَ اللهِ ﷺ فِي الْقَدَرِ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: ﴿ يَوْمَ يُسْحَبُونَ فِي ٱلنَّارِ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ ذُوقُوا۟ مَسَّ سَقَرَ ﴿٤٨﴾ ﴾} (أخرجه مسلم في صحيحه: ٢٠٤٦، ٢١٥٦).

واتـە: ئەبـوو هوڕەیـرە رضي الله عنه دەڵێ: هاوبـەش بۆ خوا دانـەرەکانی قوڕەیش، هاتنە خزمـەت پێغەمبـەری خـوا ﷺ مشـتومڕیان لەگەڵـدا دەکـرد، لـە بـارەی قـەدەرەوە، خـوای بەرزیـش ئـەم ئایەتـەی نـاردە خـوار: (ئـەو ڕۆژەی لەسـەر ڕوویـان لـە ئاگـردا ڕادەکێشرێـن و پێـان دەگوتـرێ: بیچێـژن سـزای سـەقەر، ئێمـە هەمـوو شـتێکمان بـە ئەندازەگیریـی دروسـتکردوە).

ب- {عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنَ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ رضي الله عنهما، قَالَ: مَا نَزَلَت هَذِهِ الآيَة: ﴿إِنَّ ٱلْمُجْرِمِينَ فِى ضَلَٰلٍ وَسُعُرٍ ﴿٤٧﴾ يَوْمَ يُسْحَبُونَ فِى ٱلنَّارِ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ ذُوقُوا۟ مَسَّ سَقَرَ ﴿٤٨﴾ إِنَّا كُلَّ شَىْءٍ خَلَقْنَٰهُ بِقَدَرٍ ﴿٤٩﴾﴾، إلاَّ فـي أَهْل القَدر} (أخرجه البخاري: فـي «خلق أفعال العباد»: ج٤٥، ص١٦٦، والبزّار: ٢٢٦٥، الإستيعاب فـي بيان الأسباب، نقول: وهذا إسناد ضعيف، وذكره السيوطي فـي الدرٌ المنثور: ج٧، ص٦٨٣، وزاد نسبته لابن المنذر، وقال: بسند جيٌد، وكذا قال شيخنا أبو عبدالرحمن الألباني رحمه الله فـي «الصّحيحة»: ج٤، ص٥٣).

واتـە: عەبدوڵڵای کـوڕی عەمـڕی کـوڕی عـاص رضي الله عنهما دەڵـێ: ئـەم ئایەتانـە {کـە خوێندمانــەوە} لـە بـارەی ئەهـلی قـەدەرەوە، (واتــە: ئەوانــەی نکوڵییــان کــردوە لــەوەی خــوا هەمــوو شــتێکی ئەندازەگیریــی کــرد بــێ)، هاتوونـە خــوار.

٢)- هۆی هاتنە خوارەوەی ئەو ئایەتەی دەفەرموێ: ﴿ذُوقُوا۟ مَسَّ سَقَرَ ﴿٤٨﴾ إِنَّا كُلَّ شَىْءٍ خَلَقْنَٰهُ بِقَدَرٍ ﴿٤٩﴾﴾:

{عَـنْ عَطَاءِ بْـنِ أَبِي رَبَـاحٍ قَـالَ: أَتَيْـتُ ابْـنَ عَبَّـاسٍ رضي الله عنهما وَهُـوَ يَنْـزِعُ مِـنْ زَمْـزَمَ، وَقَـدِ ابْتَلَّـتْ أَسَـافِلُ ثِيَابِـهِ، فَقُلْـتُ لَـهُ: قَـدْ تُكُلِّـمَ فِي الْقَـدَرِ، فَقَـالَ: أَوَ فَعَلُوهَـا؟ قُلْـتُ: نَعَـمْ، قَـالَ: فَوَاللـهِ مَـا نَزَلَـتْ هَـذِهِ الْآيَـةُ إِلاَّ فِيهِـمْ: ﴿ذُوقُوا۟ مَسَّ سَقَرَ ﴿٤٨﴾ إِنَّا كُلَّ شَىْءٍ خَلَقْنَٰهُ بِقَدَرٍ ﴿٤٩﴾﴾، أُولَئِـكَ شِرَارُ هَـذِهِ الأُمَّـةِ، فَـلاَ تَعُـودُوا مَرْضَاهُـمْ، وَلاَ تُصَلُّـوا عَـلَى مَوْتَاهِـمْ، إِنْ رَأَيْـتُ أَحَـدًا مِنْهُـمْ، فَقَـأْتُ عَيْنَيْـهِ بِأُصْبُعَـيَّ هَاتَيْنِ} (الإسـتيعاب فــي بيـان الأسـباب: ج٣، ص: ٣٠٨، أخرجـه ابـن حاتـم فــي تفسـيره كـما في تفسـير القـرآن العظيـم: ج٤، ص ٢٨٦ و ٢٨٧، وابـن بطـة فــي الإبانـة، ج٢، ص ١٢١ و ١٢٢، برقـم:١٥٥٠، واللالـكائي فــي «شرح أصـول إعتقـاد أهـل السـنة والجماعـة»: ٩٤٨، والبيهقـي في الكـبرى، ج١٠، ص٢٠٥، قلنـا: وَهَـذَا سـند حَسَـنٌ، وَرِجَالُـهُ ثِقَـاتٌ).

واتـە: عەتائـی کـوڕی ئەبـی ڕەبـاح دەڵـێ: چوومـە لای عەبدوڵڵای کـوڕی عەببـاس رضي الله عنهما، لـەو کاتـەدا ئاوی لە زەمـزەم هەڵدەهێنجاو دامێنی پۆشـاکەکەی تەڕ بوو بوو {بەهـۆی ئاوەکـەوە} پێمگـوت: لـە بـارەی قـەدەرەوە قسـە کـراوە، گـوتی: ئەوەیـان کـرد؟ گوتـم: بەڵـێ، گـوتی: بـە خـوا ئـەم ئایەتـە هـەر لـە بـارەی ئەوانـەوە هاتۆتـە

خـوار: ﴿ ذُوقُوا مَسَّ سَقَرَ ﴿٤٨﴾ إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ ﴿٤٩﴾ ﴾، واتـە: بیچێـژن تـووش بـوونی ئاگـری دۆزەخ، ئێمـە هەمـوو شـتێکمان بـە ئەندازەگیریـی دروسـتکردوە، ئەوانـە خراپترینـی ئـەم ئۆممەتـەن، (ئۆممـەتی ئیسـلامن)، [واتـە: ئەوانـەی بڕوایـان بـەوە نیـە، خـوا هەمـوو شـتێکی لـە ئەزەلـەوە ئەندازەگیریـی کـردوە} سـەردانی نەخۆشـیان مەکـەن و، نوێـژ لەسـەر مردوویـان مەکـەن، ئەگـەر یەکێـک لەوانـە ببینـم، هـەردووک چـاوی بـەم دوو پەنجانـەم کوێـر دەکـەم، {هەڵبەتـە مەبەسـتی ئـەوە بـووە کـە ئەوانە شایسـتەی سـزادرانن}.

مانای گشتیی ئایەتەکان

خوا ﷻ لە کۆتایی ئەم سوورەتە موبارەکەدا، ڕوو دەکاتە خەڵکی ڕۆژگاری پێغەمبـەر ﷺ، دوای ئـەوەی بەسـەرهاتی ئەو پێنـج گەلە کە پێغەمبەرەکانیـان (**عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ**)، هۆشـداریی و ترسـاندنەکانی خوایـان پێڕاگەیانـدوون، پەیامـی خوایـان پـێ ڕاگەیانـدوون، کـە واز بێنـن لـە پەرسـتنی جگـە لـە خـواو، واز بێنـن لـە سـتەم و، لـە نێـو یەکدییـداو، واز بێنـن لـە ڕەوشـتی خـراپ و، واز بێنـن لـە تـاوان و لادان، بـەڵام بـە قسـەی پێغەمبەرانیـان نەکـردووەو، هۆشـدارییەکەی پێغەمبەرانیـان بـە درۆ دانـاوە، خـوا سـزای داون، لـە کۆتاییـدا خـوا ڕوو دەکاتـە خەڵکـی ڕۆژگاری پێغەمبـەر ﷺ و دەفەرموێ:

﴿ أَكُفَّارُكُمْ خَيْرٌ مِّنْ أُولَٰئِكُمْ ﴾، ئایـا کافـرەکانی ئێـوە لەوانـە چاکـترن، واتـە: ڕەوشـت و ئاکاریـان جوانـترە، یاخـود توانایـان زیاتـرە، ﴿ أَمْ لَكُم بَرَاءَةٌ فِي الزُّبُرِ ﴾، یـان ئایـا ئێـوە لـە کتێبـەکانی خـوادا ئەسـتۆ پاکیـی و پاکانەتـان بـۆ کـراوەو، دەبوێردرێـن، و سـزا نادرێـن؟

﴿ أَمْ يَقُولُونَ نَحْنُ جَمِيعٌ مُّنتَصِرٌ ﴾، یاخـود دەڵێـن: ئێمـە کۆمەڵێکیـن، تۆکمەیـن و سـەرکەوتووین و تۆڵـە دەسـتێنین، لـە بەرانبەرمـان؟! ئایـا کام لـەو سـێ ئەگـەرە هەیـە: ئایـا ئـەو کافرانـە چاکـترن؟ یـان ئەسـتۆ پاکییـان بـۆ کـراوە؟ یاخـود کۆمەڵێکـی

تۆکمەن و کەس زەفەریان پێ نابات؟ خواش ﷽ ئەو پرسیارانە هەموویان بە شـێوەی پرسـیاری نکووڵییلێکـردن دەکات، واتـە: هیـچ کامیـان وانیـن.

بۆیـە دەفەرمـوێ: ﴿ سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ ﴾، ئـەو کۆمەڵـە تونـدو تۆکمەیـە (کـە خۆیـان پـێ زۆر تۆکمـەو خـڕو پـڕە) تێکدەشـکێن، ﴿ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ ﴾، پشتیشـیان دەکەنـە لایـەنی بەرانبـەران، ئنجـا سـزای خوایـە، هـەر شـتێکە.

﴿ بَلِ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ ﴾، بەڵکـو ژوانگەیـان، بەڵێنگەیـان ڕۆژی دواییـە، ﴿ وَالسَّاعَةُ أَدْهَىٰ وَأَمَرُّ ﴾، ڕۆژی دواییـش بـە هـەردوو قۆناغـی ئاخیـر زەمـان و قیامەتـەوە، سـەختترەو تاڵتریشـە.

﴿ إِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِي ضَلَالٍ وَسُعُرٍ ﴾، بـە دڵنیایـی تاوانبـاران لـە نێـو گومڕاییـدان و لـە شـێتیی و مەینەتیـی دان، یاخـود: لـە دنیـادا لـە گومڕاییـدان و لـە ڕۆژی دواییـدا، لـە نێـو ئاگـرو سـزای خـوادان.

﴿ يَوْمَ يُسْحَبُونَ فِي النَّارِ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ ﴾، ئـەو ڕۆژە کـە لەسـەر دەم و چاویـان بـە نێـو ئاگـردا ڕادەکێشرێـن، ﴿ ذُوقُوا مَسَّ سَقَرَ ﴾ (پێیـان دەگوتـرێ:) بیچێـژن! تووشـبوونی، سـەقەر، تووشـبوونی ئاگـری دۆزەخ، کـە یەکێـک لـە نـاوەکانی بریتیـە لـە: (سَـقَرَ).

﴿ إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ ﴾، بـە دڵنیایـی ئێمـە هەمـوو شـتێکمان بـە ئەنـدازە دروسـتکردوە، کەواتـە: ژیـانی بەشـەریش سیسـتم و ئەنـدازەو ڕێـک و پێکیـی تێدایـە، بۆیـە نابـێ مرۆڤـەکان لـە دوای ژیـانی دنیـا، وەک بەرزەکـی بانـان بـۆی دەربچـن، بەڵکـو دەبـێ چاکـەکاران پاداشـت بدرێنـەوەو خراپـەکاران سـزا بدرێـن، ئەندازەگیریی و سیسـتم و ڕێـک و پێکیـی لـە دروسـتکراوی خـوادا، ئـەوە دەخـوازێ کە دەبـێ ڕۆژی دوایـی هەبـێ و، ئەنجـام و بەرهەمـی شـێوەی ژیـان و کـردەوەکانی مرۆڤـەکان، لەوێدا بەرجەسـتە ببـێ، هـەر کەسـە بـە سـزا، یاخـود پاداشـتی پڕ پێسـتی خـۆی بـگات.

﴿ وَمَا أَمْرُنَا إِلَّا وَاحِدَةٌ كَلَمْحٍ بِالْبَصَرِ ﴾، فەرمـانی ئێمـەش تەنیـا یەکـە، وەک چـاو تروکانێـک، واتـە: یـەک وشـەیە، بۆیـەش بـە مێینـە (مؤنـث)، هێناویـەتی یـانی: (إلاَّ

كَلِمَة وَاحِدَة)، وەک لـە شـوێنی دیکـە دەفەرمـوێ: ﴿إِنَّمَآ أَمْرُهُۥٓ إِذَآ أَرَادَ شَيْـًٔا أَن يَقُولَ لَهُۥ كُن فَيَكُونُ ﴿٨٢﴾﴾، فەرمـانی خـوا کـە شـتێکی ویسـت، بـەس ئەوەیـە پێـی بفەرموێ: ببـە، یەکسـەر دەبـێ، هەڵبەتـە ئـەوەش بـۆ نیزیک خستنەوەیە لـە عەقڵی ئێمە، ئەگەرنا خوا ﷻ بەشتەکەش نافەرموێ: ببە، چونکە شتێک نەبێ، فەرمانی پـێ ناکـرێ، بـەڵام لەبـەر ئـەوەی لـە عەقڵـی ئێمـەدا وشـەی ببـە (كُن)، لـە هەمـوو شـتێک کورتـترەو ئاسـانترە، واتـە: چـۆن ئاسـانە، خـوا بـەو شـێوەیە فەرمانـەکانی خـۆی جێبەجـێ دەکات، بـە چاوترووکانێـک.

﴿وَلَقَدْ أَهْلَكْنَآ أَشْيَاعَكُمْ﴾، بـە دڵنیایـی ئێمـە (ئـەی بێبڕوایـانی ڕۆژگاری پێغەمبـەرو ڕۆژگارەکانی دیکـە!) گرووپـە هـاو وێنـەکانی ئێوەمـان فەوتانـدوون لـە ڕابـردوودا، ﴿فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ﴾، ئنجـا ئایـا کـەس هەیـە، بیربکاتـەوەو پەنـد وەربگـرێ و، وەک ئـەوان نـەکات، تاکـو وەک ئـەوانی بەسـەر نەیـەت؟!

﴿وَكُلُّ شَيْءٍ فَعَلُوهُ فِى ٱلزُّبُرِ﴾، هەرچـی کردووشـیانە لـە کتێبانـداو، لـە لیسـتاندا تۆمـار کـراوەو نـووسراوە، بـە هەمـوو شـێوەکانی تۆمـار کـردن، نـەک تەنیا بە نووسـین، بەڵکـو بـە وێنـەو دەنـگ و ... هتـد.

﴿وَكُلُّ صَغِيرٍ وَكَبِيرٍ مُّسْتَطَرٌ﴾، هەمـوو گچکەیـەک و گەورەیەکیـش نـووسراوەو تۆمـار کـراوە.

لـە کۆتاییـدا خـوا دەفەرمـوێ: ﴿إِنَّ ٱلْمُتَّقِينَ فِى جَنَّٰتٍ وَنَهَرٍ﴾، بـە دڵنیایـی پارێـزکاران لـە نێـو بـاغ و بێسـتانەکان و، لـە نێـو جۆگەلـەو ڕووبارەکانـدان، بێگومـان وانیـە، بچـن نێـو جۆگایەکـەوە! یـانی: لـە شـوێنێکن کـە بـاغ و گوڵـزاری لێیـەو، کانیـی و سـەرچاوەو ڕووبـارو جۆگەلـەی لێ هەڵبەسـتراون.

﴿فِى مَقْعَدِ صِدْقٍ﴾، لـە شـوێنێکی زۆر دڵپەسـندیان، لـە جێـگاو ڕێگایەکـی زۆر پەسـندو خـۆش، ﴿عِندَ مَلِيكٍ مُّقْتَدِرٍ﴾، لـە لای حوکمڕانێکـی زۆر توانـادار، کـە خـوای بەرزومەزنە ﷻ

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلەی یەکەم:

پرسیارکردنی نکوڵیلێکەرانە لە خەڵکی ڕۆژگاری پێغەمبەر ﷺ، کە: ئایا کافرانی ئەوان، لە بێبڕوایانی گەلە پێشووەکان باشترن، بەهێزترن، یاخود ئاکارو ڕەفتاریان جوانترە، یان پاکانەیان لە کتێبەکانی خوادا بۆ کراوە، ئەستۆ پاکییان بۆ کراوە، کە سزا نادرێن؟ هەروەها خوڕینیان بەهێزو تۆکمەییانەوە، ئایا پێیان وایە کۆمەڵێکی تۆکمەو توندو تۆڵن و زاڵ دەبن؟ ئنجا هەواڵ پێدانیان کە ئەو کۆمەڵە تێکدەشکێن و پاش دەکەنەوە، ڕۆژی دواییش کە بەڵێنگەیانە، بێرەزاترو تاڵتریشە، چونکە تاوانباران لە گومڕایی و مەینەتیی و لە دۆزەخدان، لە ئاگردا لەسەر دەم و چاویان ڕادەکێشرێن:

خوا دەفەرموێ: ﴿ أَكُفَّارُكُمْ خَيْرٌ مِّنْ أُولَٰئِكُمْ أَمْ لَكُم بَرَاءَةٌ فِي الزُّبُرِ ﴿٤٣﴾ أَمْ يَقُولُونَ نَحْنُ جَمِيعٌ مُّنتَصِرٌ ﴿٤٤﴾ سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ ﴿٤٥﴾ بَلِ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ وَالسَّاعَةُ أَدْهَىٰ وَأَمَرُّ ﴿٤٦﴾ إِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِي ضَلَالٍ وَسُعُرٍ ﴿٤٧﴾ يَوْمَ يُسْحَبُونَ فِي النَّارِ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ ذُوقُوا مَسَّ سَقَرَ ﴿٤٨﴾ ﴾

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە نۆ بڕگەدا:

١)- ﴿ أَكُفَّارُكُمْ خَيْرٌ مِّنْ أُولَٰئِكُمْ ﴾، ئایا بێبڕوایانتان لەوانە (کە باسکران) باشترن! ڕووی دواندن لە کۆمەڵگای پێغەمبەرە ﷺ، هەندێکیش لە ڕوونکەرەوان دەڵێن: ڕووی دواندن لە کافرەکانی ڕۆژگاری پێغەمبەر بووە، بەڵام مادام دەفەرموێ: ﴿ أَكُفَّارُكُمْ خَيْرٌ مِّنْ أُولَٰئِكُمْ ﴾، ئایا بێبڕوایەکانی ئێوە، لەوانەی ڕابردوو چاکترن؟ دیارە ڕووی دواندن لە هەموو کۆمەڵگایەکەیە، بە مسوڵمان و نامسوڵمانەوەو، پرسیارکردنەکەش پرسیارکردنی سەرزەنشتکەرانەیە، کە دەفەرموێ: ﴿خَيْرٌ مِّنْ أُولَٰئِكُمْ ﴾، یانی: لە ڕووی

هێزو تواناوە، ئایا کافرەکانی ئێوە هێزو توانایان زیاترە، لە هی گەلە پێشووەکان، یاخود لە ڕووی ڕەوشت و ئاکاری جوانەوە، وەک سەخاوەت و ئازایەتیی و نەجابەت و عەقڵ و مەعریفەت، ئایا ئێوە باشترن لەوان؟

٢)- ﴿أَمۡ لَكُم بَرَآءَةٞ فِي ٱلزُّبُرِ﴾، یان ئایا پاکانەتان بۆ کراوە لە کتێبەکان (ی خوا)دا، کە ئێوە سزا نادرێن؟ (زُبُر)، کۆی (زَبُور)ە، (زَبُور)یش، بە مانای (مزبور) دێ، یانی: نووسراو، کە مەبەست پێی کتێبە ئاسمانییەکانە، کتێبەکانی خوا، ئایا لە کتێبەکانی خوادا پاکانەتان بۆ کراوە، کە سزا نادرێن؟

ئنجا خوای کاربەجێ لە دواندنی ڕووبەڕووەوە، شێوازەکە دەگۆڕێ، بۆ دواندنی نادیار:

٣)- ﴿أَمۡ يَقُولُونَ نَحۡنُ جَمِيعٞ مُّنتَصِرٞ﴾، یان ئایا ئەوانە دەڵێن: ئێمە کۆمەڵێکین و سەرکەوتووین؟ ئەمانە هەموویان بۆ سەرزەنشتکردنن، واتە: هیچ کام لەو سێ ئەگەرە نین:

نە ئەوەیە ئێوە لە ئەوان چاکتر بن، نە ئەوەیە ئەستۆ پاکییتان بۆ کرا بێ و پاکانەتان بۆ کرا بێ، لە کتێبەکانی خوادا، نە ئەوەشە ئێوە کۆمەڵێک بن، کەس زەفەرتان پێ نەبات و، تۆڵە بستێنن و، بەسەر بەرانبەرتاندا زاڵ بن.

کەواتە: مادام وایە، بڕوا بێنن و بگەڕێنەوە بۆ هەق، بۆ ئەوەی تووشی هەمان سەرەنجام نەبن، کە بێبڕوایەکانی پێش ئێوە تووشی بوون.

٤)- ﴿سَيُهۡزَمُ ٱلۡجَمۡعُ وَيُوَلُّونَ ٱلدُّبُرَ﴾، بە دڵنیایی ئەو کۆمەڵە [کە بە تۆکمەو خڕو پڕو بە شێوەیەک خۆیان دەبینن، هەموو پێکەوەن] ئەوانە تێک دەشکێن و پشت هەڵدەکەن، ﴿سَيُهۡزَمُ ٱلۡجَمۡعُ﴾، (الجَمْع)، کۆمەڵە خەڵکەکەی دەیانگوت: ﴿نَحۡنُ جَمِيعٞ﴾، ئێمە هەموومان پێکەوەین، واتە: هیچ کەسمان لێ هەڵنەوێردراوە، یان: ئێمە تۆکمەو توندو تۆڵین، کە خوا دەفەرموێ: ﴿سَيُهۡزَمُ ٱلۡجَمۡعُ﴾، (ألـ)ی سەر

(جَمْع)، بۆ (عَهد)ەو، بۆ ناساندنە، واتە: کۆمەڵەکە، ئەو کۆمەڵەی خۆیان پێ زۆر تۆکمەو توندو تۆڵە، تێدەشکێن، ﴿وَيُوَلُّونَ ٱلدُّبُرَ﴾ پشتیش هەڵدەکەن، لێرەدا بە تەعبیری: پشت هەڵدەکەن و پاش دەکەنەوە، وێناکراون و چوێنراون بە کەسێکەوە کە لە شەڕێدا تێک دەشکێ و پشت دەکاتە دوژمن و ڕادەکات.

٥)- ﴿بَلِ ٱلسَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ﴾، بەڵکو کاتەکە (سَاعَة)، بەڵێنگەیانە، ئەو کات و شوێنەیە بۆیان دیارییکراوە، (سَاعَة) لێرەدا مەبەست پێی ڕۆژی دواییەو، عەلەمە بۆ ڕۆژی دوایی هەمووی بە گشتیی، هەم ئاخیر زەمان، هەم قیامەت و لێپرسانەوە، بە تایبەت لێرەدا مەبەست پێی قیامەتە، چونکە لەوێدا سزاو پاداشت دێتە پێشێ، بۆیە دەفەرموێ:

٦)- ﴿وَٱلسَّاعَةُ أَدْهَىٰ وَأَمَرُّ﴾ کاتەکە (ی قیامەت)یش بێزەزاتریشەو تاڵتریشە، (أَدْهَى)، لە (دَاهِيَة)ەوە هاتوە، **(اسْمُ تَفْضِيْلٍ مِنْ دَهَاهُ إِذَا أَصَابَهُ بِدَاهِيَةٍ، وَهِيَ الأَمْرُ المُنْكَرُ العَظِيْم)**، (أَدْهَى)، ناوی هەڵبژاردن (تَفْضِيْل)ەو لە (دَهَاهُ)، هاتوە ئەگەر تووشی داهییەک بوو، (دَاهِيَة)ش، بریتیە لە کارێکی نامۆی مەزن، کە زۆر بێزەزا بێ و مرۆڤ نەتوانێ تەحەممولی بکات.

(أَمَرّ)یش ناوی هەڵبژاردن (تَفْضِيْل)ە، لە (مُرّ)ەوە هاتوە، واتە: تاڵترو ناخۆشتریشە، ئنجا خوا ﷻ وێنای دەکات کە لەو ڕۆژەدا چییان لێ دێ؟ دەفەرموێ:

٧)- ﴿إِنَّ ٱلْمُجْرِمِينَ فِى ضَلَٰلٍ وَسُعُرٍ﴾، مسۆگەر تاوانباران لە گومڕایی و ئاگردان.

ئەمە سێ واتای هەن:

أ- تاوانبارەکان لە دنیادا لە گومڕایی دان و، لە دواڕۆژدا لە ئاگردان.

ب- تاوانباران لە ڕۆژی دواییدا لە زیانبارییدان و، لە نێو ئاگرێکی بڵێسەدار دان.

ج- تاوانباران لە دنیادا، لە گومڕایی و شێتیی و مەینەتیی دان.

٨)- ﴿يَوْمَ يُسْحَبُونَ فِي ٱلنَّارِ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ﴾، ئەو ڕۆژە کە لەسەر ڕوویان لە ئاگردا، ڕادەکێشرێن، لە پەو ڕوو لە ئاگردا ڕادەکێشرێن.

٩)- ﴿ذُوقُواْ مَسَّ سَقَرَ﴾، (پێان دەگوترێ:) تووشبوونی سەقەر بچێژن! (**يُقَال لَهُم**)، **أو** (**نَقُولُ لَهُم**)، پێیان دەگوترێ، یان: پێیان دەڵێین: بیچێژن تووشبوونی (**سَقَرَ**)، (**سَقَرَ**)یش یەکێکە لە ناوەکانی دۆزەخ، (**ذَوْق**): بە مانای چێژتنی بە زمانە، لەبەر ئەوەی شتێک بەزمان بتامێنی وبیچێژی، هەستێکی زۆر بەهێزە، بۆیە خوا بسم الله الرحمن الرحيم هەستکردن بە گەرمای ئاگری ناوناوە: (**ذَوْق**)، چێژتن.

مەسەلەی دووەم:

خـوا هەمـوو شـتێکی بـە ئەندازەگیریـی دروسـتکردووەو، فەرمانیشـی بـە ئەنجامدانی کارێک، یەک وشەیە، وەک چاوتروکانێک، کە لێرەدا خوا ﷻ بە پێـی عەقڵـی ئێمـە، دەماندوێنـێ:

خوا دەفەرموێ: ﴿إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَٰهُ بِقَدَرٍ ۝ وَمَآ أَمْرُنَآ إِلَّا وَٰحِدَةٌ كَلَمْحٍۭ بِٱلْبَصَرِ ۝﴾.

شیکردنەوەی ئەم دوو ئایەتە، لە دوو بڕگەدا:

١)- ﴿إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَٰهُ بِقَدَرٍ﴾، بە دڵنیایی ئێمە هەموو شتێکمان بە ئەندازەگیریی هێناوەتە دی، ﴿كُلَّ شَيْءٍ﴾، (**مَنْصُوبٌ بِفِعْلٍ مُقَدَّرٍ يَدُلُّ عَلَيْهِ خَلَقْنَا، أي خَلَقْنَا كُلَّ شَيءٍ، خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ، وَالبَاءُ لِلمُصَاحَبَةِ، أي: مُصَاحِبَاً لِقَدَرٍ**)، کە دەفەرموێ: ﴿إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَٰهُ﴾، ﴿كُلَّ شَيْءٍ﴾ (**كُلَّ**)، مەنصووبەو پاڵدەدرێتە لای (**شَيْء**)، ﴿كُلَّ شَيْءٍ﴾ بە کردارێکی مەزەننەکراو مەنصووبەکە (**خَلَقْنَاه**)ی دوایی، دەیگەیەنێ، یانی: (**إنَّا خَلَقْنَا كُلَّ شَيءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ**)، ئێمە هەموو شتێکمان دروستکردوە، دروستمانکردوە بە ئەندازە، (**ب**)ی (**بِقَدَر**)، بۆ هاوەڵێتییە، واتە: کە دروستمانکردوە، هەمیشە ئەندازەگیریی و نەخشەشی لەگەڵدا بووە.

٢)- ﴿وَمَآ أَمْرُنَآ إِلَّا وَٰحِدَةٌ كَلَمْحٍۭ بِٱلْبَصَرِ﴾، فەرمانیشمان تەنیا یەکێکە وەک چاوتروکانێک، وشەی: (**وَاحِدَةٌ**) سیفەتی وەسفکراوێکی قرتێندراوە، یانی: (**كَلِمَةٌ وَاحِدَة**)، یەک وشە کە بریتیە لە (**كُن**)، ببە، یاخود: (**مَرَّة وَاحِدَة**)، یەکجار، یەکجار فەرمانی پێ بکەین، پێویست بە دووبارە کردنەوە ناکات.

کـە دەفەرمـوێ: ﴿كَلَمْحٍۭ بِٱلْبَصَرِ﴾، ئەمـە لێـرەدا وێچوانـدنی خێرایـی، ئەنجامـدانی خـوای باڵادەسـتە بـۆ کارەکانی، بـە تـرووکانی چـاو، چـاو کـە بـە خێرایـی دەترووکـێ، هەڵبەتـە نـەک بۆ ئەوە کە خوا ﷻ بەو ئەندازەکاتەی چاوی تێدا دەترووکێ، کارەکانی ئەنجام دەدات، بەڵکو مەبەست ئەوەیە، کە خوا ﷻ بۆ ئەنجامدانی

کارەکانی پێویستیی بە کات نیە، چونکە خودی کات و شوێن، دروستکراوی خوای بەرزن، بۆیە لە سوورەتی (النحل)دا، دەفەرموێ: ﴿وَمَآ أَمۡرُ ٱلسَّاعَةِ إِلَّا كَلَمۡحِ ٱلۡبَصَرِ أَوۡ هُوَ أَقۡرَبُۚ ۝٧٧﴾، کاری کاتەکە (ساعَة) {ڕۆژی دوایی} وەک چاوترووکانێک، یاخود نیزیکتریشە، لەبەر ئەوەی لەوێ باسی هاتنی ڕۆژی دوایی دەکات.

بەڵام لێرەدا وشەی: ﴿أَوۡ هُوَ أَقۡرَبُۚ﴾ {یان: ئەو نیزیکتریشە}ی لەگەڵدا نیە، چونکە مەبەست تەنیا گەیاندنی ئەوەیە، کە خوا ﷻ کارەکانی خۆی زۆر بە خێرایی ئەنجام دەدا، بەڵام ئێمە لە چاوترووکان (**لمح البصر**) خێراترمان نیەو، لە گوتنی وشەی (ببە)مان، خێراتر نیە.

چۆنیەتیی پەیوەستبوونی ئەم ئایەتانە، بە ئایەتەکانی پێشەوە، بە تایبەتی ئەم دوو ئایەتە (٤٩ - ٥٠)، کە خوا ﷻ دەفەرموێ: ئێمە هەموو شتێکمان بە ئەندازە دروستکردوە: ﴿إِنَّا كُلَّ شَيۡءٍ خَلَقۡنَٰهُ بِقَدَرٖ﴾، ئایا ئەمە چ پەیوەستییەکی هەیە، بە ئایەتەکانی پێشەوەوە؟! دەڵێین: خوا ﷻ کە بۆمان باسی هاتنی ڕۆژی دوایی و، تێدا سزادرانی بێبڕوایان و، تێدا پاداشتدرانەوەی چاکەکاران و پارێزکاران، دەکات، دەیەوێ لێمان حاڵیی بکات کە هەموو شتێکی بە ئەندازەگیریی دروستکردوە، ئەگەر تەماشای گەردوون و، جەستەی خۆمان بکەین، دەبینین هەموو شتێک لەجێی خۆیدایە، ژیانی مرۆڤیش کە لەم سەر زەوییە دەیگوزەرێنێ، مرۆڤەکان هەندێکیان چاکەکارن و هەندێکیان خراپەکارن، هەندێکیان خاوەنی چاکەو پارێزن و، هەندێکیان خاوەنی تاوان و خراپەن، بەڵام هەموویان وەک یەک دەمرن و کۆتاییان پێ دێ، ئنجا ئەگەر هاتباو ڕۆژی دوایی و سزاو پاداشت نەبووایە، ئەوە پێچەوانەی ئەو سیستەم و ڕێک و پێکییەیە، کە لە هەموو دروستکراوەکانی خوادا هەیە، بۆیە خوا ﷻ دەفەرموێ: ئێمە هەموو شتێکمان بە ئەندازەگیریی دروستکردوە، کەواتە: ئەی مرۆڤەکان! نابێ ژیانی ئێوەش لە سیستەم و ڕێک و پێکیی و ئەندازەگیریی خاڵیی بێ، بۆیە ئەم ژیانە دنیاییەتان قۆناغێکی دیکەو ژیانێکی دیکەی بە دوادا دێ.

مەسەلەی سێیەم:

هەڕەشـە کـردن لـە بێبڕوایـان کـە خـوا کۆمـەڵ و گرووپـە هاومەشـڕەبەکانیانی فەوتانـدوون، لـە ڕابـردوواو، هەرچـی کردووشـیانە لـە لیسـتاندا تۆمـار کـراوە بـە وردو درشـتەوە:

خـوا دەفەرمـوێ: ﴿ وَلَقَدْ أَهْلَكْنَآ أَشْيَاعَكُمْ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ﴿٥١﴾ وَكُلُّ شَىْءٍ فَعَلُوهُ فِى ٱلزُّبُرِ ﴿٥٢﴾ وَكُلُّ صَغِيرٍ وَكَبِيرٍ مُّسْتَطَرٌ ﴿٥٣﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە چوار بڕگەدا:

١)- ﴿ وَلَقَدْ أَهْلَكْنَآ أَشْيَاعَكُمْ ﴾، بە دڵنیایی ئێمە هاوشێوەکانی ئێوەمان فەوتاندوون، لە ڕابردوودا، (**أَشْيَاعَكُمْ أي: أَمْثَالَكُم وَأَشْبَاهَكُم**)، ئەوانەی هاو وێنەکانی ئێوەو هاوشێوەکانی ئێوەن، (**أَشْيَاع**)، کۆی (شِيْعَة)یە، هەروەها (شِيَع)یش: ﴿ فِى شِيَعِ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿١٠﴾ ﴾الحجر، ئەویش کۆی (شِيَعَة)یە، یانی: کۆمەڵ، کۆمەڵە خەڵکێک کە لەگەڵ کەسێکدا هاوڕان و، لەگەڵیدا دەڕۆن و پشتگیریی دەکەن، ﴿ وَلَقَدْ أَهْلَكْنَآ أَشْيَاعَكُمْ ﴾ واتە: ئەو کۆمەڵانەی لە پێش ئێوەدا بوون، وەک پشتگیریی ئێوەیان کرد بێ، لەسەر کوفرو شیرک، ئەوانەمان فەوتاندوون، ئەمەش دووبارە گەڕانەوەیە، لە شێوەی دواندنی نادیارەوە، بۆ شێوەی دواندنی ڕووبەڕوو، کە بە (ل) و (قد) جەختی لەسەر کراوەتەوە، کەدیارەخوا ﷻ کەلەپێشووەکانی فەوتاندوون،بەڵام جەختکردنەوەکەبۆئەوەیە: کە ئێوە ئەی کافرەکانی ڕۆژگاری پێغەمبەر ﷺ! وەک نکووڵیی بکەن لەوەی کەلە پێشووەکان فەوتابن و نەمابن، بۆیە پێویستیی بەوە کردوە، بۆیان جەخت بکاتەوە.

٢)- ﴿ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ﴾، ئایا هیچ بیرکەرەوەیەک، هیچ پەند وەرگرێک هەیە؟

ئەمـە لێـرەدا پرسـیارکردنی نکوڵیلێکەرانەیـە، واتـە: بـە گشـتیی پەنـد وەرگرێـک و بیرکەرەوەیـەک و ئامۆژگاریـی قبووڵکەرێـک نەبـوو، کـە پەنـد لـە ڕابـردووان وەربگـرێ، هەڵبەتـە مەبەسـت پێـی بێبڕوایـانی ڕۆژگاری پێغەمبـەرە ﷺ.

٣)- ﴿ وَكُلُّ شَيْءٍ فَعَلُوهُ فِي ٱلزُّبُرِ ﴾، هەرچی کردووشیانە لە لیستاندا، لە نووسراواندا، تۆمار کراوە، (**الزُّبُر: جَمْعُ زَبُور أي: كِتَاب، مُشْتَقَّةٌ مِنَ الزَّبْرِ وَهُوَ الكِتَابَةُ**)، (**زُبُر**) کۆی (**زَبُور**)ە، (**زَبُور**)یش، بە مانای (**كِتَاب**)ە، کە لە (**زَبْر**)ەوە هاتوە، (**زَبْر**)، یانی: نووسین (**كِتَابَة**)، کە دەفەرمویّ: ﴿ وَكُلُّ شَيْءٍ فَعَلُوهُ فِي ٱلزُّبُرِ ﴾، هەرچی کردوویانە لە کتێباندا نووسراوە، بۆچی بە کۆ هێناویەتی؟ چونکە هەر کامێکیان لیستێکی تایبەتیی خۆی هەیەو، هەر کامێکیان دۆسیەیەکی تایبەتیی خۆی هەیە، کردەوەکانی تێدا تۆمار دەکرێن.

٤)- ﴿ وَكُلُّ صَغِيرٍ وَكَبِيرٍ مُّسْتَطَرٌ ﴾، هەموو بچووکێک و گەورەیەک نووسراوە، پێشێ دەفەرمویّ: هەرچی کردوویانە لە لیستاندا تۆمار کراوە، دوایی دەفەرمویّ: هەموو بچووکێک و گەورەیەک، ئەمە جۆرێکە لە (**إطْنَاب**)، بە درێژیی قسەکردن، لەبەر ئەوەی مەقامەکە وا دەخوازێ، وشەی (**مُسْتَطَر: اسْمُ مَفْعُولٍ مِن سَطَرَ أي: كَتَبَ سُطُوراً، وَكِتَابٍ مَسْطُور**)، (**مُسْتَطَرٌ**)، ناوی بەرکار (**مَفْعُول**)ە، واتە: نووسراو، لە (**سَطَرَ**)ەوە هاتوە، (**سَطَرَ**)، واتە: دێری نووسین، دەگوترێ: ﴿ وَكِتَٰبٍ مَّسْطُورٍ ۝٢ ﴾ الطور، یانی: کتێبێکی نووسراو، کە دەفەرمویّ: ﴿ وَكُلُّ صَغِيرٍ وَكَبِيرٍ مُّسْتَطَرٌ ﴾، هەموو بچووکێک و هەموو گەورەیەک نووسراوە، بچووک مەبەست پێی ئەو شتەیە، کە خەڵک گوێی پێ نادات و نادیدەی دەگرێ، گەورەش ئەو شتەیە کە پێچەوانەی بچووکە واتە: شتێک کە جێی بایەخی خەڵک بێ، یانی: چ ئەو شتانەی خەڵک بە بچووک تەماشایان دەکەن، چ ئەوانەی بە گەورەیان تەماشایان دەکەن، هەموویان نووسراون.

ئنجا هەندێک لە زانایان دەڵێن: ئەو شتانەی پاداشت و سزایان پێوە پەیوەست دەبێ، نووسراون، بەڵام شتێک پاداشت و سزای پێوە پەیوەست نەبێ، وەک هەڵسوکەوتە ئاساییەکانی مرۆڤان، فریشتەکان، ئەوانە نانووسن، هەندێک لە زانایانیش دەڵێن: هەموو شتێک دەنووسن، چ ئەوەی سزای بکەوێتە سەرو، چ ئەوەی پاداشتی پێوە پەیوەست بێ، چ سزاو پاداشتیشیان پێوە پەیوەست نەبێ.

مەسەلەی چوارەم و کۆتایی:

باسی سەرەنجامی پڕ خێرو خۆشیی پارێزکاران و ڕاگەیاندنی ئەو ڕاستییە کە پارێزکاران، لە نێو باخ و گوڵزارو کانیی و ڕووباران داو، لە جێگاو ڕێگایەکی دڵپەسەندو، لە خزمەت خوای حکومڕانی باڵا دەست و توانادان:

خوا دەفەرموێ: ﴿ إِنَّ ٱلْمُتَّقِينَ فِى جَنَّـٰتٍ وَنَهَرٍ ﴿٥٤﴾ فِى مَقْعَدِ صِدْقٍ عِندَ مَلِيكٍ مُّقْتَدِرٍۭ ﴿٥٥﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم دوو ئایەتە، لە سێ بڕگەدا:

١)- ﴿ إِنَّ ٱلْمُتَّقِينَ فِى جَنَّـٰتٍ وَنَهَرٍ ﴾، بە دڵنیایی پارێزکاران لە نێو باخان و ڕووباراندان، (جَنَّات)، کۆی (جَنَّة)یە، یانی: باخ، ئەویش ئەوەیە کە هەم درەختی تێدابن، هەم سەوزایی کشت و کاڵ و گوڵ و گوڵزاری تێدابێ، (نَهَر)یش، بە مانای ڕووبارەو، ڕووباریش مەرج نیە، تەنیا بە چەمکە باوەکەی ئێستا بێ، ڕووبارێکی وەک دیجلەو فوڕات و نیل! بەڵکو (نهر) بە ئاوی زۆری جۆگەلەش دەگوترێ.

واتە: لە شوێنێکدان، کە جێ و ڕێگاکانیان، هەم گوڵ و گوڵزارو باخ و باخاتە، هەم کانیی و سەرچاوەو ڕووباریشە.

کە دەفەرموێ: ﴿ إِنَّ ٱلْمُتَّقِينَ ﴾، (مُتَّقِیْن)، کۆی (مُتَّقِي)یە، (مُتَّقِي)، خۆپارێز، کەواتە: خۆیان پاراستوەو بە هەوڵ و توانای خۆیان، کاریان لەسەر خۆیان کردوە، خۆیان بپارێزن لەو شتانەی خوا پێی ناخۆشن، بۆیە سەرەنجامیان ئاوایە، (نهْر) و (نَهَر)، چ بە زەنە (سکون)، چ بە سەر (فتحة)، هەردووکیان بە مانای ئاوی شیرین، دێن، ڕووبارێک و جۆگەلەیەک، ئاوی شیرینی لێوە بێ.

٢)- ﴿ فِى مَقْعَدِ صِدْقٍ ﴾، لە جێگاو ڕێگایەکی پەسەنددا، خانوو و بەرەیەکی دڵگیر، (مَقْعَد)، ناوی شوێنە واتە: شوێنی نیشتەجێ بوون، لێرەدا مەبەست لە شوێنی دانیشتن، واتە: شوێنی نیشتەجێ بوونێکی بە ئۆقرەو ئۆخژنەوەو بە ئارامیی، (صِدْق)

یش، وەک پێشتر گوتمان: لە ئەصڵدا ئەوەیە هەواڵێک لەگەڵ واقیعدا ڕاست بێتەوە، بەڵام دوایی بۆ زۆر واتای دیکە بەکارهاتوە، بۆ وێنە: کە دەگوترێ: (رَجُلٌ صِدْقٌ)، یان (رَجُلُ صِدْقٍ)، واتە: پیاوێک کە تەواوی پیاوەتیی تێدایە، ﴿ فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ ﴾ یانی: جێگاو ڕێگایەکی دڵپەسەندو باش.

٣)- ﴿ عِندَ مَلِيكٍ مُّقْتَدِرٍ ﴾، لە لای حوکمڕانێکی تواناداو، (مَلِيْك)، (فَعِيْل)ە، بە مانای (مَالِك) دێ، کە لێرەدا بۆ زێدەڕۆییە، (مليك) مانایەکەی بەهێزترە لە (مَلِك)، (مُقْتَدِر) یش، مانایەکەی بەهێزترە لە (قَادِر) و (قَدِيْر)، (مَلِيْك)، و (مُقْتَدِر)یش، هەردووکیان بە نەزانراو (نكرة) هاتوون، ئەمە بۆ مەزن پێشاندانە واتە: حکومڕانێک و تواناداڕێک کە لە سەرووی وەصفکردن و، لە سەرووی ئەوەوەیە مرۆڤ بتوانێ، وەک پێویست دەرکی بکات.

کەواتە: خوا ﷻ لە کۆتایی ئەم سووڕەتە موبارەکەدا - کە ئەم سووڕەتە موبارەکە، جگە لەم دوو ئایەتە، هەمووی باسی سزاو جەزرەبەو تۆڵەستاندنەوەی خوا بوو ﷻ، لە بێبڕوایان - بەڵام لەم دوو ئایەتەی کۆتایی ئەم سووڕەتە موبارەکەدا، باسی سەرەنجامی پڕخێرو خۆشیی پارێزکاران دەکات، بۆیە بە پارێزکارانیش دەیانناسێنێ، چونکە پێش هەموو شتێک، دەبێ مرۆڤ خۆی لە کوفرو شیرک و ئیلحاد بپارێزێ، ئنجا دێتە نێو بازنەی ئیمان و ئیسلام و خوا بە یەکگرتنەوە، ئنجا دوایی دەبێ خۆی لە گوناهو تاوان و سەرپێچیی بپارێزێ، بۆ ئەوەی بێتە نێو بازنەی تاعەت و فەرمانبەریی و، دوایی خۆی لە وردە گوناهان بپارێزێ، بۆ ئەوەی بێتە نێو بازنەی زیاتر بۆ خوا صوڵحان، کەواتە: پارێزکار (مُتْقِي) کەسێکە خۆی دەپارێزێ لە کوفرو شیرک و ئیلحاد، دوایی خۆی دەپارێزێ لە گوناهی گەورە، دوایی خۆی دەپارێزێ لە هەموو ئەو شتانەی خوا پێی ناخۆشن، واتە: پارێزکار تەنیا یەک حاڵەتی نیەو، تەقوا تەنیا یەک پلە نیە، بەڵکو زۆر پلەیە.

بۆیەش خوا سبحانه وتعالى لە کۆتایی ئەم سوورەتەدا باسی پاداشتی پارێزکارانی کردوە، تاکو بزانرێ کە هەر کەسێ خۆی بپارێزێ لەوەی ئەو گەلە پێشووانە خۆیانیان لێ نەپاراستوە، لە کوفرو شیرک و بە درۆ دانانی پێغەمبەران (**عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام**) و، لە بە درۆ دانانی ترساندنەکانی خواو، هۆشداریی پێدانەکانی خوا، هەر کەسێ خۆی لەوانە بپارێزێ و ئەهلی تاعەت بێ، ئەوە سەرەنجامەکەی ئەوەیە کە لە خزمەت خوای پەروەردگاردا، لە جێگاو ڕێگایەکی دڵ پەسند، لە نێو کۆشک و تەلارو جۆگەو ڕووبارو باخ و گوڵ و گوڵزاردا دەبێ.

خوای پەروەردگار ئێمە لەو کەسانە بگێڕێ، بە لوتف و کەرەمی خۆی و، سەرەنجامی هەموولایەکمان خێر بکات.

لێرەش دا دێینە کۆتایی تەفسیری سوورەتی (**القمر**)، بەڵام دوای: {کورتە باسێک لە بارەی ئەندازەگیریی خواوە لە دروستکراوەکانیدا} کە لە (٢٥) خاڵدا باسی هەندێک نموونە دەکەین: چۆن خوا سبحانه وتعالى دروستکراوەکانی خۆی هەموویان، بەو پەڕی ڕێک و پێکیی و ئەندازەگیرییەکی ورد دروستکردوون.

کورتە باسێک لە بارەی

ئەندازەگیریی خواوە لە دروستکراوەکانیدا[1]

بەڕێـــزان!

ئـەم باسـە لەبـەر ڕۆشـنایی ئـەو ئایەتـە موبارەکـەی سـوورەتی (القمـر)دا دەخەینـەڕوو: ﴿إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَٰهُ بِقَدَرٍ ﴿٤٩﴾﴾، واتـە: ئێمـە هەمـوو شـتێکمان بـە ئەنـدازە دروسـتکردوە.

هەڵبەتەئەوڕاستییەش لەزۆر جێی دیکەی قورئـاندا، خـوا ﷻ ڕایگەیاندوە، بۆ وێنە:

أ- لە سەرەتای سوورەتی (الفرقان)یشدا دەفەرموێ: ﴿تَبَارَكَ ٱلَّذِي نَزَّلَ ٱلْفُرْقَانَ عَلَىٰ عَبْدِهِۦ لِيَكُونَ لِلْعَٰلَمِينَ نَذِيرًا ﴿١﴾ ٱلَّذِي لَهُۥ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَلَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُن لَّهُۥ شَرِيكٌ فِي ٱلْمُلْكِ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَّرَهُۥ تَقْدِيرًا ﴿٢﴾﴾، مەبەستمان ئەو ڕستەی دواییە: ﴿وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَّرَهُۥ تَقْدِيرًا﴾ (خوا) هەموو شتێکی هێناوەتە دی و، بە ئەندازەگیرییەکی تێرو تەواو، ئەندازەگیریی بۆ کردوە.

ب- هەروەها لە سوورەتی (الأعلى)دا، کە دەفەرموێ: ﴿سَبِّحِ ٱسْمَ رَبِّكَ ٱلْأَعْلَى ﴿١﴾ ٱلَّذِي خَلَقَ فَسَوَّىٰ ﴿٢﴾ وَٱلَّذِي قَدَّرَ فَهَدَىٰ ﴿٣﴾﴾، ناوی پەروەردگاری بەرزت بە پاک بگرە، ئەو زاتەی هەموو شتێکی هێناوەتە دی و ڕێک و پێک دروستی کردوەو، ئەو زاتەی هەموو شتێکی ئەندازەگیریی کردوە و ڕێنمایی کردوە.

---

(١) سـەرچاوەمان بـۆ ئـەم کورتـە باسـە، کـە خـوا پشـتیوان بـێ لـە سـی و پێنـج خـاڵ دا، دەیخەینـەڕوو، بـە کورتیـی و گوشراویـی، تەفسـیرەکەی دکتـۆر (محمـد راتـب النابلسي)یـە، بـەڵام بـە پوختکردنـەوەو ڕوونکردنـەوەو داڕشـتنەوەی خـۆم و، سـووکە دەسـتکارییەکەوە، یەکسـەریش کـە تەفسـیرەکەی ئـەو بـە عەرەبییـە، بـە کوردیـی واتایەکـەی دێنـم.

سـەرەتا بـا وێنەیـەک بێنینـەوە: پلاکێکـی کارەبایـی کـە بـۆ گڵۆپێـک دانـراوە، یـان بـۆ پانکەیـەک، یـان بـۆ هـەر شـتێک، ئـەو پلاکـە کـە لـە ژوورێکـدا دادەنـرێ، دەگونجـێ لـە سـەقفەکەیدا دابـنرێ، دەگونجـێ لـە زەوییەکەیـدا دابـنرێ، دەگونجـێ لـە دیوارەکەیـدا، لـە دیوارەکەشـدا، دەگونجـێ زۆر بـەرز بـێ و، دەگونجـێ زۆر نـزم بـێ و، بـۆی دابنێیـەوەو، دەشـگونجێ بـە شـێوەیەک بـێ پێویسـت نـەکات، خـۆت ئەزیـەت بـدەی بـۆ دەسـت پێگەیانـدنی و یەکسـەر دەسـتی بگەیەنیـە، ئنجا کاتێـک دەچیـە ژوورێکـەوەو دەبینـی ئـەو پلاکـە بـە شـێوەیەک دانـراوە، پێویسـت نـەکات بـۆی بچیـە سـەر شـتێکی بڵنـد، یـان بـۆی بـە پەیـژە هەڵگەڕێـی بـۆ ئـەوەی دەسـتی بگاتـێ، یـان زۆر بـۆی دابنێیـەوە، بەڵکـو ڕێـک لـە ئاسـتیی دەسـتی مـرۆڤ دا دانـراوە، دەزانـی کەسـێکی لێـزان داینـاوە، کـە ئەندازەگیریـی ئاسـتی پلاکەکـەو جەسـتەی مرۆڤـی کـردوە، هەروەهـا لـە ڕووی سـەلامەتییەوەش دووربینیـی کـردوە، وەک: ئـەو پلاکـە منداڵێکـی بچـووک دەسـتی نەیگاتـێ، تەلـە ساردو گەرمـەکانی وایەرەکـە زۆر بـاش داپـۆشراون و...هتـد، هەمـوو ئەوانـە سـەرنجی تـۆ ڕادەکێشـن و دەزانی کـە کەسـێک هەمـوو ئـەو شـتانەی ئەندازەگیریـی کـردوون و ئـەو پلاکـەی لـەوێ دانـاوە.

کەواتـە: هەمیشـە ئەندازەگیریـی و ڕێـک و پێکیـی و وردەکاریـی لـە شـتەکاندا، سـەرنجمان ڕادەکێشـێ بـۆ ئـەو حیکمـەت و زانیاریـی و میهرەبانیـی و کارامەییـەی دروسـتکەرەکەی کـە تێیاندایـە، ئێسـتاش باسـەرنجی کۆمەڵێـك لـە دروسـتکراوانی پـڕ وردەکاریـی خـوا بدەیـن:

١- قەبارەی زەوی کە یەک لەسەر ملیۆنێک و سێسەد هەزار (١/١٣٠٠٠٠٠) جاری قەبارەی خۆرە، ئنجا بارستایی و قەبارەی زەوی، ئەگەر لەوەی هەیە گەورەتر بووایە، کێشی شتەکانیش لەسەری قورستر دەبوو، ئەگەر بچووکتریش بووایە، کێشی شتەکانیش سووکتر دەبوو، بۆیەش ئەوانەی چوونە سەر مانگ هەنگاوێکیان هەڵدێنا چەند مەترێک بەرز دەبوونەوە، چونکە لەوێ کێشی شتەکان، یەک لەسەر شەشی کێشی شتەکانە لەسەر زەوی، واتە: ئەگەر لێرە شتێک شەش کیلۆ بێ، لەسەر مانگ یەک

کیلۆیە، مرۆڤێک لێرە حەفتا کیلۆ بێت، لەوێ دەبێتەوە دوازدە کیلۆ کەمتریش، بە پێچەوانەوەش ئەگەر قەبارەو بارستایی زەوی لە هی ئێستای گەورەتر بووایە بۆ وێنە: دوو هێندە بووایە، ئەو کاتە کێشی شتەکان، دوو هێندەی لێ دەهات، کەواتە: بارستایی و قەبارەی زەوی بە ئەندازەگیریی دانراون، لە قەدەر گونجان لەگەڵ جەستەی مرۆڤ و، ئەو ژیانەدا کە مرۆڤ لەسەر زەوی دەیگوزەرێنێ.

٢- زەوی هەر بیست و چوارسەعات جارێک، خولێک بە دەوری خۆیدا دەخوات، ئەندازەی خێراییەکەی بریتیە لە سی (٣٠)کم لە خولەکێکدا، مانای وایە: (١٨٠٠)کم، لە سەعاتێکدا دەبڕێ، ئنجا ئەگەر هاتباو ئەو سووڕانەوەیەی زەوی، لەوە خێراتر بووایە، بۆ وێنە: لە ماوەی دوو سەعاتدا بە دەوری خۆیدا خولابایەوە، ئەو کاتە شەو دەبوو بە سەعاتێک و ڕۆژ دەبوو بە سەعاتێک، هەروەها ئەگەر سستتر بووایە بۆ وێنە: چل و هەشت سەعات، بووایە، ئەو کاتە ڕۆژ دەبوو بە بیست و چوار (٢٤) سەعات، شەویش دەبوو بە بیست و چوار سەعات، کە لە هەردوو حاڵاندا، ژیانی بەشەر بەو شێوەیەی کە ئێستا هەیە نەدەبوو، بگرە ژیانی بەشەر هەر نەدەبوو! ئێستا هەندێک لە جەنگەڵستانەکان گڕ دەگرن و دەئایسێن لە ئەنجامی بەهێزیی تیشکی خۆردا، ئەو کاتە دەبێ چییان لێهاتبایە! هەروەها شەویش ڕووی زەوی کە بیست و چوار سەعات تیشکی خۆر لێی نەدەدا، دەبووە بەستەڵەک.

٣- زەوی لە سووڕانەوەی بە دەوری خۆردا، شەست (٦٠) هێندەی سووڕانەوەی بە دەوری خۆیدا، خێرایە، واتە: ئەگەر لە سووڕانەوەی بە دەوری خۆیدا لە خولەکێکدا سی (٣٠)کم دەبڕێ، لە سووڕانەوە بە دەوری خۆردا، لە چرکەیەکدا (٣٠)کم دەبڕێ، واتە: شەست (٦٠) هێندە خێرایەو، زەوی بە (٣٦٥) ڕۆژ سووڕێک بە دەوری خۆردا دەکات، ئنجا دایبنێ لە جیاتی (٣٦٥) ڕۆژ، واتە: ساڵێک بە دەوری خۆردا بخولێتەوە، بەسەد (١٠٠) ساڵ، جارێک بە دەوری دا خولابایەوە، ئەو کاتە بێگومان چوار وەرزەکانمان نە دەبینین و ئەگەر چوار وەرزەکان بیندراباشنایە، بەشێوەی هاوکۆ (معدّل) هەرکامیان ماوەی بیست و پێنج ساڵی دەخایاند، نەک مرۆڤ ساڵانە چوار کەشەکان ببینێ!

٤- سورگەی زەوی لە سووڕانەوەی بە دەوری خۆردا بە: (٢٣,٥) پلە لارە، واتە: ڕێک نیەو مەیلەو لارە، ئنجا ئەو لارییەی سورگەی زەوی لە سووڕانەوەی بە دەوری خۆردا، دەبێتە هۆی پەیدابوونی چوار وەرزەکان، ئەو لایەی کە نزیکتر دەبێ، لە خۆرەوە دەبێتە هاوین و، ئەولایەی دوورترە دەبێتە زستان، ئەملاو لاشیان، دەبنە بەهارو پایز، بەو شێوەیە چوار کەشەکانی ساڵ بەسەر گۆی زەویدا دابەش دەبن، کە بێگومان ئەگەر سورگەکەی بە شێوەیەکی ڕێک بووایەو، ئەو لارییەی تێدا نەبووایە، ئەو کاتە چوار کەشەکان نەدەمان، یان زستان دەبوو، یان هاوین.

٥- زەوی کە دەسووڕێتەوە بە دەوری خۆردا، ئەویش دیسان بە شێوەیەکی هێلکەیی و ئیهیلیجیی دەخولێتەوەو، جەمسەرێکی کورتەو جەمسەرێکیشی درێژە، کاتێک دەگاتە جەمسەرە کورتەکەو، ماوەی نێوان زەوی و خۆر کەم دەبێتەوە، ئەگەری ئەوەی هەیە زەوی خۆر ڕایکێشێ و بەخۆیەوە بنووسێنێ، بۆیە لەو کاتەدا کە زەوی دەگاتە جەمسەرە کورتەکەی، خێراییەکەی زیاتر دەبێ، کە ئەویش پاڵ بە خۆرەوە بنێ و پێوەی نە نووسێ و، کاتێک دەگاتە جەمسەرە درێژەکە، جەمسەرە دوورەکەش، لەو کاتەشدا، ئەگەری ئەوە هەیە زەوی لە مەودای هێزی کێشندەی خۆر بچێتە دەرێ، بۆیە لەوێ سووڕانەوەکەی سستتر دەبێتەوەو، ڕاکێشانی زەوی بۆی بێهێزتر دەبێ، بۆ ئەوەی دەرنەچێ! ئنجا هەر ئەوەشە دەبێتە هۆی کورتیی و درێژیی شەوو ڕۆژان، کەخوا بسم الله الرحمن الرحیم لەچەندشوێنان لەقوڕئاندائاماژەی پێ دەکات: ﴿ یُولِجُ ٱلَّیۡلَ فِی ٱلنَّهَارِ وَیُولِجُ ٱلنَّهَارَ فِی ٱلَّیۡلِ ﴿٢٩﴾ ﴾ لقمان، واتە: شەو دەخاتە نێو ڕۆژێ و ڕۆژێ دەخاتە نێو شەوێ.

٦- دووریی زەوی لە خۆرەوە بە سەدو پەنجا ملیۆن (١٥٠,٠٠٠,٠٠٠) کیلۆمەتر دانراوەو ئەگەر زەوی لە خۆرەوە نزیکتر بووایە، هەموو شتێک دەسووتاو دەبوو بە قەرەبرووت و خۆڵەمێش، ئەگەر دوورتریش بووایە، بێگومان هەرژیانداری لەسەریەتی، ڕەق دەبۆوەو، سەر زەوی دەبوو بە بەستەڵەک و ژیانی لەسەر نەدەبوو.

٧- هەروەها قەبارەی مانگیش دیسان بە ئەندازەیەکی دیارییکراو دانراوە، کە بە ئەندازەی سێیەک (١/٣)ی قەبارەی زەوییەو، مانگ بە (٢٧) شەوو یەک لەسەر دووی شەوێک، خولێک بە دەوری زەویدا دەدات، واتە: لە هەموو مانگاندا خولێک بە دەوری زەویدا دەدات، کە پێشێ، وەک دەمە داسێک دەردەکەوێ و پێی دەگوترێ: (**هلال**) دوایی وردە وردە گەورە دەبێ، گەورە دەبێ تاکو دەبێتە بەدر لە: (١٤ و ١٥ و ١٦)دا، دوایی وردە وردە بچووک دەبێتەوە، تاکو وەک دەمە داسێکی لێ دێتەوەو دووبارە ون دەبێتەوە، بە هۆی ئەوەوەش ئێمە دەزانین ئەو شەوە چ شەوێکە، ئەگەرنا شەوەکان بەهۆی خۆرەوە نازانرێن، چونکە ڕۆژەکان هەموویان وەک یەکن، بەڵام شەوەکان بەهۆی مانگەوە دەزانین، ئەو شەوە سەرەتای مانگە، یان نێوەڕاستیەتی، یان کۆتاییەتی؟

ئنجا با دابەزین بۆ سەر ڕووکاری زەوی:

٨- دوورگەکانی زەوی (جزر الأرض)، ئەو دوورگانەی لە نێو دەریاکاندا هەن، زۆر ڕۆڵان دەگێڕن، یەکیان ئەوەیە کە پەیوەندییان بە هەڵکردنی باو جووڵەکردنیەوە هەیە.

٩- هەروەها چیاکانیش زۆر بە شێوەیەکی وردەکارییانە دابەش بوون بەسەر گۆی زەویدا، تاکو هەم هاوسەنگیی زەوی ڕابگرن، هەم وەک چۆن پەیکەری ئێسکیی لە جەستەی مرۆڤدا، جەستەی مرۆڤ ڕادەگرێ، چیایەکانیش بەو شێوەیەو، توێژاڵی سەرەوەی زەوییان زۆر مەحکەم کردوە، هەربۆیەش خوا بسم الله الرحمن الرحيم چیایەکانی بەسینگ و گوڵمیخ ناو بردوون: ﴿وَٱلْجِبَالَ أَوْتَادًا ۝٧﴾، هەروەها دەفەرموێ: ﴿وَأَلْقَىٰ فِى ٱلْأَرْضِ رَوَٰسِىَ أَن تَمِيدَ بِكُمْ ۝١٠﴾ **لقمان**، واتە: چیا قورسەکانمان فڕێدانە نێو زەوی، بۆ ئەوەی نەتانجووڵێنی، ئەو توێکڵەی زەوی، بە هۆی چیایەکانەوە زۆر قایم و مەحکەم بووە، زانایانیش دەڵێن: هەر چیایەک کە ئێمە دەیبینین، چەندەی بە دەرەوەیە، هەندێ دەڵێن: حەوت (٧) هێندەو، هەندێک دەڵێن: (١٠ - ١٥)، هێندەشی لە زەوی دایە، بۆ وێنە: چیای هیمالایە کە (٨٨٦٤)م، بەرزە، (١٠ - ١٥)، هێندەشی بە ناخی زەویدا چۆتە خوار!

١٠- دەریا و ئۆقیانووسەکانیش، کە چوار لەسەر پێنج (٤/٥)ی پانتایی زەوی دادەپۆشن، ئەو بەرگە ئاوییەی زەوییش، ژیانی هەموو ژیاندارانی پێوە بەستراوە، چونکە هەرچی ئاوی شیرینە، تەنیا لەو بەرگە ئاوییە پەیدا دەبێ.

١١- لەسەر ڕووکاری زەوی بیابانەکانیش هەن، کە دەبنە هۆی ئەوەی هەوا گەرم بێ، ئنجا کە هەوا گەرم دەبێ دەکشێ و، بەهۆی ئەوەوەش جوولەی تێدا پەیدادەبێ و، لەوێ فشاری هەوا کەم دەبێ، بەڵام لە ناوچە جەمسەرییەکان (**المناطق القطبية**)دا هەوا ساردەو چڕەو زیاتر هاتۆتەوە یەک و فشاری هەوا بەرزە، لە ناوچە بیابانەکانیش دا فشاری هەوا کەمە، بۆیە لە ئەنجامی ئەو دوو جۆرە فشارەدا، بایەکان پەیدا دەبن و، با لە هەردوو جەمسەرەکانی زەوییەوە واتە: جەمسەری باکوور و باشوور، بەرەو هێڵی یەکسانیی (**خط الإستواء**) دێ.

١٢- گریمان زەوی لە جووڵە کەوتبایە و ئەو خولانەوەیەی بە دەوری خۆیدا دەیکات، لە بەرانبەر خۆردا، کە دەبێتە هۆی پەیدا بوونی شەوو ڕۆژ، ئەگەر زەوی ئەو جووڵەیەی نەبووایە، ئەو ڕووەی زەوی کە بەرەو خۆر دەبوو، پلەی گەرمیی تێیدا دەبوو بە (١٥٣) پلە، لە سەرووی سفرەوە، کە ئاو لە سەد (١٠٠) دەکوڵێ! بەڵام گەرمیی زەوی (+١٥٣) پلە لە سەرووی سفرەوە دەبووا بەڵام ئەو ڕووەی پشتی لە خۆرە، دەبوو بە (-٢٧٠) پلەی ژێر سفر! ئەمەش پێی دەگوترێ: سفری موتڵەق، لە حاڵێکدا کە ئێستا پلەی گەرمیی زەوی بە زۆریی لە نێوان (١٠ - ٤٠)، دایەو، هەر ئەوەش لەگەڵ مرۆڤدا دەگونجێ و، مروڤ تەحەممولی ئەوەندە دەکات.

١٣- هەروەها بەرگە هەوای دەوری زەوی، وەک جاری دیکەش باسمان کردوە، ئەویش زۆر بە ئەندازەگیریی دانراوە، بۆ وێنە: گازی ئۆکسجین (٢١٪)ی بەرگە هەوا پێکدێنێ، بەڵام نایترۆجین (٧٨٪) پێکدێنێ و، دووەم ئۆکسیدی کاربۆن: (٠٣٪) پێکدێنێ، ئنجا ئەگەر گازی ئۆکسجین ڕێژەکەی (٢١٪) زیاتر بووایە، کە ئۆکسجین یارمەتیی سووتان دەدات، بۆ وێنە: ئەگەر ڕێژەکەی (٣٠٪) بووایە، ئەگەر دەنکە

شقارتەیەکت لێ دابایە، لە ئەنجامی تیشکی خۆردا، دنیا گڕی دەگرت و، ئەگەر کەمتریش بووایە، هەرچی ژیاندارە نەک هەر مرۆڤ، هەموو ژیانداران تووشی تەنگە نەفەسیی و خنکان دەبوون، چونکە هەموویان بە ئۆکسجین دەژین.

١٤- ئنجا با تەماشای هەڵمی ئاو بکەین: هەڵمی ئاو بە شێوەیەکە هەوا بتوانێ هەڵیبگرێ، ئەو هەڵمی ئاوە کە تیشکی خۆر لە ئاوی ئۆقیانووسەکان دەدات و گەرمی دەکات، هەڵمی لەسەر پەیدادەبێ، ئنجا هەوا ئەو هەڵمی ئاوە دەگوازێتەوە، لە ئەنجامی ئەو جووڵەیەی با دا، کە وەک گوتمان: لە بیابانەکاندا هەوا گەرم دەبێ و چڕییەکەی کەم دەبێتەوەو، لە بەستەڵەکەکانی سەروو و خوارووی دنیاش، چڕیی هەوا زۆرە، ئنجا لە ئەنجامی چڕیی لەوێ و، کەمیی چڕیی لە شوێنە گەرمە سێرەکاندا، هەوا دەجووڵێ و دەبێتە هۆی ئەوەی (با) لە سەر ڕووی ئۆقیانووسەکان پەیدا بێ و، هەڵمەکە لەگەڵ خۆی هەڵبگرێ و، ئەو بایەش هەڵمەکە لە گەڵ خۆی دەبات و، لە شوێنێک دا کە پلەی گەرمیی نزم دەبێتەوە، گەردەکانی هەڵم کە پێشێ پرژو بڵاوبوون، لە ئەنجامی ئەو پلە ساردەدا، لەوێ گەردەکان لە یەک نیزیک دەبنەوەو، دڵۆپە پێک دێنن، دڵۆپەی ئاو، یان دڵۆپەی بەفر، یاخود دڵۆپەی تەرزە، سەرەنجام ئێمە ئاوی شیرینمان لەوەوە دەست دەکەوێ، وەک خوا دەفەرموێ: ﴿وَأَنزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَاءً ثَجَّاجًا ﴿١٤﴾﴾ النبأ، واتە: ئێمە لە هەورە گوشراوەکانەوە ئاوێکی بە خورزەممان دابەزاندوە، بۆیەش خوا ناو لە هەورەکان دەنێ (**مُعْصِرَات**)، کە لێرەدا (**مُعْصِرَات**)، لەسەر کێشی (**مُفْعِلَة**)یە، بەڵام بە مانای (**مفعولة**)یە، واتە: گوشراوەکان، چونکە: وەک چۆن قوماشێک یان ئیسفنجێک لەسەر ئاوێک دادەنێین و ئاو هەڵدەگرێ، دوایی کە ڕایدەپازنین و دەیگووشین، ئاوەکەی لێ دێتە خوار، هەورەکانیش هەر بەو شێوەیەن و، ئەوانیش ئاویان لە خۆیاندا هەڵگرتوە، بەڵام ئایا هەموو هەورێک ئاوی پێوەیە، باران و بەفرو تەرزە؟ نەخێر، بەڵکو تەنیا هەورە متوربووەکانن ئاویان پێوەیەو، نیشانەی متوربەبوونیش پەیدابوونی برووسکەو هەورە تریشقەکانن و، ئەوان لە ئەنجامی متوربە بوونی هەورەکاندا پەیدادەبن،

بە زۆریی وایە هەر هەورێک هەورە تریشقەو برووسکەی لەگەڵ دابێ، مانای وایە متوربە بووەو، ئاوی پێوەیە.

ئنجـا بـا ببینـە نێـو دنیـای ڕووەکەکانـەوە: جـۆرەکانی ڕووەک هـەر کامێکیـان سیسـتمێکی تایبـەتی هەیـە، بـۆ وێنـە:

١٥- دانەویڵە گەنم و جۆو نیسک و نۆک و ماش و برنج و زوڕات و ...هتد، ئەگەر سەرنجیان بدەین، دەبینین: لە یەک کاتدا هەمووی پێ دەگات، یانی: پەڵە گەنمێک، پەڵە جۆیەک، پەڵە مەرەزەیەک، پەڵە هەرزنێک، پەڵە نیسکێک، پەڵە نۆکێک، هەمووی بەیەکەوە پێ دەگات، چونکە ئەگەر ئێستا هەندێک و، دوای دە ڕۆژی دیکە هەندێک و، دوای مانگێکی دیکە، هەندێک و، دوای دوو مانگی دیکە، هەندێک پێ بگات! چۆن ئەوبەرهەمە هەڵدەگیرایەوە؟ بەڵام خوای کاربەجێ ﷻ وای داناوە هەمووی پێکەوە پێ بگات، بەڵێ هەندێکی پێش هەندێکی زەرد دەبێ و، دوایی ئەوی دیکە ...، بەڵام گرنگ ئەوەیە هەمووی لە کاتێکی مەیلەو نیزیکدا، پێکەوە پێ دەگات.

١٦- بەڵام میوەو سەوزە و تەڕەکارەکان لە ماوەی دوور دوور و لێکدابڕاودا پێدەگەن، بۆ وێنە: بێستانی شووتیی و کاڵەک، یان ترۆزیی و خەیار، یان سەوزە، یان میوەکانی: خورماو خۆخ و گێلاس و هەنجیرو هەنارو هەرمێ و ترێ و بەهێ و...هتد، هەموو ئەوانە هەرکامیان وێکڕاو پێکەوە پێناگات، ئەگەر هەمووی بەیەکەوە پێ گەیبایە، ئەو باخەوانە یاخود ئەو خاوەنی میوەیە، یاخود ئەو خاوەن تەڕەکارە، یان ئەو خاوەن سەوزەیە، لێی خەسار دەبوو، بەڵام هەندێکی ئێستا پێدەگات و، هەندێکی دوای دە ڕۆژی دیکەو، هەندێکی دوای مانگێکی دیکەو، هەیە لە ساڵێکدا چەند جار بەر دەدات، بگرە شووتیی و کاڵەک و، ترۆزیی و خەیار بۆ ماوەی دوو سێ مانگان هەر چەند ڕۆژ چینێک بەردەدەن، بۆیە گوتراوە: چینی بێستان، تاکو هەمووی بە یەکەوە پێ ناگات و خەساربێ، بەڵکو ماوە ماوە پێدەگات بۆ ئەوەی خاوەنەکەی بتوانێ لێی بەهرەمەند بێ.

١٧- ئنجا لەلایەکی دیکەوەش: میوەو تەڕەکارو سەوزەکان، ئەگەر سەرنج بدەین: هەر کەمێکیان لە کاتی خۆیداو لە کەشی خۆیدا پێدەگات، پرتەقاڵ و لیمۆ و نارنج و ئەوانە لە کەشی زستاندا، چونکە مرۆڤ لە کەشی زستاندا، زیاتر ئەگەری هەیە سەرمای ببێ، بۆیە پێویستیی بە ڤیتامین (C) زیاتر دەکات، کە لەو شتانەدا هەیە، تاکو تواناو هێزی لە بەرانبەر نەخۆشییەکانی سەرمادا زیاتر بێ، بەڵام تەڕەکاری وەک شووتیی و کاڵەک و ترۆزیی و خەیارو ئەوانە، زیاتر لە هاویندا پێدەگەن، چونکە لە هاویندا کە کەش و هەوا گەرمە، مرۆڤ ئەندازەیەکی زۆر لە ئاوی جەستەی دەڕوات و، پێویستیی بەو میوەو تەڕەکارانەیە قەرەبووی بکاتەوە.

با بێینە نێو جیهانی ئاژەڵان، بۆ وێنە:

١٨- مانگایەک چەند بەرانبەری ئەوە شیرت دەداتێ، کە دەیخوات، چونکە ئەگەر هاتباو ئەوەندە شیرەی لێی دەدۆشرێ، هەر بار تەقای ئەو خواردنەبووایە کە دیخواردو، ئەو مەسرەفەی لێی دەکرا، کەس مانگای ڕانەدەگرت، هەروەها ئەگەر مریشک، مانگانە، یان هەر بە دە (١٠) ڕۆژان هێلکەیەکی دابنایێ، یان مراویی و قازو قەل، ئەوانە کەس بە خێوی نەدەکردن، بەڵام هەرکامیان هەموو ڕۆژێ هێلکەیەکت دەداتێ و، ساڵانە چەند جارێک - ئەگەر کورک بێ - ژمارەیەک جووچکەت دەداتێ، بۆ ئەوەی مەسرەفێک کە لێی دەکرێ، کەمتر بێ لە بەرهەمێک کە لێی وەدەست دێ.

١٩- پەڕەورە چڕنووکدارو دەندووک بە قولابەکان، وەک: بازو، شەهێن و، خەرتەل ... هتد، ئەوانە خواردنیان بریتیە لە باڵندە بچووکەکان، بۆیەش ژمارەیان کەمەو، ئەگەر هاتباو ئەو گۆشتخۆرانە ژمارەیان زۆر بووایە، باڵندە بچووکەکان و چۆلەکەو پاساریی هەموو ئەو باڵندانەی دیکە کە بچووکن و ڕاویان دەکەن، بەدڵنیایی هیچیان لێ نەدەهێشتن، بەڵام ئەوانە ژمارەیان و وەچەیان کەمە، بەس تەمەنیان زۆرە، ئنجا ئەگەر هێلکەیان زۆر بووایەو بێچوویان زۆر بووایە، باڵندە بچووکەکانیان کۆتایی پێ دەهێنا، بەڵام خوا بسم الله الرحمن الرحيم ژمارەی کەم کردوونو، شوێنەکانیشیان کە تێیان

دا دەبن، دیارییکراون و، هێلکەو ترووکانی هێلکەکانیشیان هەمووی دیارییکراوو بە ئەندازەیە.

٢٠- ئەگەر لە جیهانی مەگەزان (عالم الحشرات)یشدا وەك نموونەیەك: مێشە ڕەشە کە بە ملیۆنان گەرا دادەنێ و لە هەموو شوێنانیشدا دەژیی، بەڵام تەمەنی تەنیا دوو هەفتەیە، ئنجا ئەگەر هاتباو مێش چەند مانگێک ژیابایە، چ جای چەند ساڵێک، دنیا پڕ دەبوو لە مێش، بەڵام تەمەنی ئەوپەڕەکەی دوو هەفتەیەو دوایی دەمرێ.

٢١- ئنجا با بگوازینەوە بۆ وردتر لە مێش: بەکتریاو میکرۆبەکان کە لە هەموو دروستکراوەکانی خوا زیاترن و، لە هەموویان زیاتر زاووزێ و گەشە دەکەن، بەڵام لە هەموویان تەمەنیان کەمترە و سەرما دەیانکوژێ و، گەرما دەیانکوژێ و، ترشەڵۆکی گەدە دەیانکوژێ، ئەو ماددانەی بەکاردەهێنرێن لە دژە میکرۆب و بەکتریا، دەیانکوژن، بەڵکو جاری وا هەیە هەواش دەیانکوژێ، چونکە مادام ژمارەیان زۆرە، دەبێ دژیشیان زۆر بن، تاکو دۆخەکە هاوسەنگ بێتەوە.

٢٢- هەروەها با سەرنجی دوو جۆرە سەرەکییەکەی مار بدەین:ماری بچووک ژەهرەکەی زۆر کاریگەرەو، زۆر خێرایەو چەکەکەی کە بەرگریی پێ لە خۆی دەکات، بریتیە لە پێوەدان و ڕاکردن، بەڵام مارە گەورەکان ژەهرەکەیان بێ هێزە، بەڵام زۆر گەورەن و ماسوولکەکانیان بەهێزن، جاری وایە ماری گەورە لەگەڵ پشیلەو ڕێویی و ژیاندارانی دیکەدا بە شەڕ دێ، مارە گەورەکان هێزیان لە ماسوولکەکان و لە گەورەیی کەلەشیان دایە، بەڵام مارە بچووکەکان هێزیان لە ڕاکردن و لە ژەهری بە قوەت دایە.

٢٣-ئاژەڵەکێوییەکان،دەبینین خوا ﷻ زۆر جۆرە شێوازی بەرگریی لە خۆکردنی بۆ ڕەخساندوون:

أ- هەیانە بەهۆی ڕاکردنەوە، بەرگریی لە خۆی دەکات.

ب- هەیانە وەک کیسەڵ بەهۆی قەپێلک و قەپاغەکەیەوە، بەرگریی لە خۆی دەکات.

ج- هەیانە بەوە کە ڕەنگی خۆی دەگۆڕێ، وەک: **(حرباء)**، عەرەب دەڵێن: **(يتلّون تلوّن الحرباء)**، (حرباء) جۆرە ژیانداڕێکە لە هەر شوێنێک بێ، ڕەنگی خۆی وەک ئەوێ لێ دەکات، ئەگەر لە سەر بەردێک بێ، ڕەنگی خۆی وەک بەرد لێ دەکات، لە شوێنێکی سەوز بێ، ڕەنگی خۆی سەوز دەکات، لە شوێنێکی سوور بێت، ڕەنگی خۆی سوور دەکات.

٢٤- ماسییەکانیش خوای کاربەجێ شێوازی دیکەی بەرگریی لە خۆکردنی بۆ ڕەخساندوون:

أ- ماسی هەیە چەکەکەی بریتیە لە لێدانی کارەبایی بە هێزی (٤٠٠٠) ڤۆڵت، بۆیە هەر شتێک تووشی بێ، ئەو هێزە کارەباییەی لێ دەداو دەیکوژێ.

ب- بەڵام هەندێک لە ماسییەکان کە ئەو هێزە کارەباییەیان نیە، دەتوانن تەم ومژێکی وەک هەوری ڕەش پەیدابکەن بە دەوری خۆیانداو، سەرەنجام خۆیان پەنهان دەکەن، بێ ئەوەی ئەو ڕاوچییەی بەدوایدا دەگەڕێ، - بە زۆریی لە ژیاندارانی دەریا - بیدۆزێتەوە و، بە هۆی ئەو هەورە ڕەش و دووکەڵەوە، کە لە دەوری خۆی پەیدای دەکات، خۆی پەنهان دەکات و ڕا دەکات.

ئێستاش دەگوازینەوە بۆ جەستەی مرۆڤ:

٢٥- هێلکۆڵە کە لە ئاوی ئافرەتدا هەیەو، حەیمەنیش لە تۆوی پیاودا هەیەو، لە هەردووکیان (**نطفة**) پێک دێ و دەپیتێ (**تلقيح**) دەبێ و دەچێتە نێو منداڵدانەوەو خۆی بە منداڵدان هەڵدەواسێ و لە کاتەش دا نوتفە حاڵەتی گۆشت خواردنی هەیە! چونکە خۆی لە دیواری منداڵدانەکە گیر دەکات، خۆی تێدەچەقێنێ و دەیدڕێ و، سەرەنجام ئەو شوێنە بۆی دەبێتە گۆمیلکەیەکی خوێن و، خواردن و خۆراکی لەسەر ئەو خوێنەیە، بۆیەش ئافرەت کە دووگیان دەبێ و منداڵی وەسک دەکەوێ، خوێنی حەیزی نامێنێ، چونکە خوێنەکە لەوێدا حەپس دەبێ و، ئەو نوتفەیە لە سەری

گەشە دەکات، بەڵام دوایی کە ئەو کۆرپەلەیە گەورە دەبێ و ناگونجێ چیدیکە خۆین بخوات، ئنجا پەتی نێوک (الحَبْلُ السُّرِّي)، بۆ پەیدا دەبێ بە هۆی ئەو پەتی نێوکەوە خواردنی بۆ دێ و، ئەویش زۆر لەگەڵ جەستەیدا گونجاوە، دوای ئەوەش کە لە دایک دەبێ، ئنجا ئەوە دوو مەمکەکەی دایکی بەشیرەوە چاوەڕێی دەکەن، ئەویش لە سەرەتاوە لە چەند ڕۆژی سەرەتادا، ماددەیەکی شلی سپی زەردباوە کە (ژك)ی پێدەگوترێ، نەک شیر، ئەو ماددەیەش بەرهەڵستییەکی زۆر بەهێز لە جەستەی ئەو کۆرپەلەیەدا دروست دەکات، لە بەرانبەر میکرۆب و ڤایرۆس داو، بە شێوەیەکیشە ئەو چەورییەی لە نێو ڕیخۆڵەکانی ئەو منداڵەو لە نێو کۆئەندامی هەرسیدا هەیە، بیتوێنێتەوە، تاکو ڕێگا خۆش بکات بۆ ئەوەی لەمەودوا شیر بخوات و خواردن هەرس بکات، دوایی شیری ئەو دایکە لە ڕۆژانی دواییدا وردە وردە شێوەکەی دەگۆڕێ و، بەشێوەیەک دەبێ، کە پێ بە پێ لەگەڵ قۆناغی تەمەنی ئەو منداڵەدا، بگونجێ، کەواتە: کە خوا دەفەرموێ: ﴿إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ﴾، مەبەست هەموو ئەو ئەندازەگیرییەیە کە لە هەموو شتێک دا هەیە.

٢٦- لووی نەخامیی (الغدة النخامية) کە پێی دەگوترێ: پادشای غوددەکان و، بەسەر هەموو کەرە ڕژێنەکاندا زاڵە، کە لە جەستەدا هەن، غوددەی نەخامیی دوازدە (١٢) هۆڕمۆن دەر دەکات و، چەقی کۆنترۆڵکردنی هەموو شلەمەنییەکانی نێو جەستەیە، هەروەها چەقی کۆنترۆڵکردنی گەرمیی نێو جەستەیە، ئەگەر بێت و هاوسەنگیی ئەو شلەمەنییانەی نێو جەستەی مرۆڤ تێکبچێ، ئەو کاتە مرۆڤ هەر نابێ، یان ژیانی بە جۆرێکی دیکە دەبێ، چونکە جاری وا هەیە لە ئەنجامی چاک کارنەکردنی غوددەی نەخامییدا، پلەی گەرمیی جەستە بۆ چل (٤٠) پلە بەرز دەبێتەوە، کە مرۆڤ تەحەممولی ناکات و دەمرێ.

٢٧- چەسپاوی ڕێژەی کلۆری صۆدیۆم: لە نێو جەستەی مرۆڤدا، ئەگەر ڕێژەی کلۆری سۆدیۆم لە خوێندا، لە سەرووی (١٠٠٠/٨) بێ، مرۆڤ دەمرێ و، ئەگەر کەمتر لە (١٠٠٠/٧) یش بێ هەر دەمرێ، کەواتە: دەبێ (٧,٥) بێ، یانی: بگاتە (٨) هەر دەمرێ، بێتەوە خوار بۆ (٧) هەر دەمرێ!

٢٨- ڕێژەی خوێ لە خوێن: ئەندازەی خوێ لە خوێندا، دەبێ لە نێوان: (٧ – ٨/١٠٠٠) بێ، ئەگەر لەوە کەمتر بێ یان زیاتر بێ دیسان مرۆڤ هەر دەمرێ، هەروەها کۆئەندامی گورچیلەکان زۆر بە شێوەیەکی سەرسوڕهێنەر ڕێژەی وردیان بۆ دانراوەو، ئەم مەسەلەی خوێ و کلۆرەش هەموو پەیوەندیی هەیە بە گورچیلەکانەوە.

٢٩- مرۆڤ لە نێو خوێنیدا، خوای پەروەردگار هەندێک ماددەی داناون، دەبنە هۆی ئەوە کە دەمارەکانی لە هەندێک کاتی پێویستدا بگرن و وەک پەرچێک بێنە ڕێی خوێنەکە، بۆ وێنە: مرۆڤ کاتێ هەڵدەستێ، کە ڕاکشاوە، بەڵام دەیەوێ هەڵبستێ، پێشتر ئەو ماددانەی لە خوێنەکەدا هەن، گرتوویانە، لەوکاتەدا بەری دەدەن بۆ ئەوەی یەکسەر خوێن بچێ بۆ مێشک و حەرەکەت بکات، کە ئەگەر هەر لە خوارێ بمێنێتەوەو نەچێ بۆ سەرێ، مرۆڤ گێژ دەبێ و هەر ناتوانێ هەڵبستێ.

٣٠- مرۆڤ کاتێک دیمەنێکی ترسناک دەبینێ، ئەو وێنەیە یەکسەر لە چاوەوە دەگوازرێتەوە بۆ مێشک و، مێشک فەرمان دەکات بە غوددەی نەخامیی، کە پادشای غوددەکانە، کە هەڵسوکەوت بکات و، غوددەی نەخامییش فەرمان دەکات بە غوددەی کەزەریی (**كظري**)، کە لەسەرووی گورچیلەکانەوەیە و ئەویش فەرمان دەکات بە دڵ، کە خێراتر لێ بدات، دیسان ڕژێنی (**كظري**)، فەرمان دەکات بە بۆڕییەکانی خوێن، کە تەسک ببنەوەو، فەرمان دەکات بە جگەر کە شەکری زیاتر فڕێ بدات و، فەرمان دەکات بە هۆرمۆنی خەست بوونەوەی خوێن، کە ئەو ماددەیە دەربکات و، فەرمان دەکات بە سییەکان کە خێراتر ئۆکسجین هەڵبمژن، ئەوەش هەمووی لە چەند چرکەیەکدا!

٣١- با تەماشایەکی جگەر بکەین:

لە جگەردا هۆرمۆنی خەستکردنەوەی خوێن هەیەو، هۆرمۆنی ڕوونکردنەوەی خوێنیش هەیە، ئنجا ئەو دوو هۆرمۆنە کە یەکێکیان دەبێتە هۆی خەستکردنەوەی خوێن و، یەکیشیان دەبێتە هۆی ڕوونکردن و شلکردنەوەی، ئائەوە، زۆر بە

هاوسـەنگیی بەڕێـوە دەچـێ و، ئەگـەر بێـت و هۆڕمـۆنی خەسـتکردنەوەی خوێن زیاتر بـێ، لـەو ڕێژەیـەی پێویسـتە، مانـای وایـە خوێـن لـە جەسـتەی مرۆڤـدا وەک قوڕێکـی لـێ دێ و ناتوانـێ حەرەکـەت بـکات و خەسـت دەبێتـەوەو مرۆڤـە کـە دەمـرێ، زۆرکـەس لـە ئەنجامـی خەسـتبوونەوەی خوێنیـدا دەمـرێ، کـە خوێـن خەسـت بـۆوە بـاش جووڵـە نـاکات، بـە تایبـەتی بـۆ مێشـک.

هەروەهـا ئەگـەر هۆڕمـۆنی شـلکردنەوەی خوێـن زیاتـر بـێ، مـرۆڤ هـەر شـوێنێکی بەسـادەیی برینـدار بـێ، خوێنەکـەی هـەر لـێ دەڕژێ و دێ و بـە هیـچ شـتێک ناگیرێتەوە، بەڵام خوا ﷻ بە ئەندازە دایناوەو، ئەو خەسـتکردنەوەو ڕوونکردنـەوەی خوێـن، لـە ئەنـدازەی خـۆی تێناپـەڕێ.

٣٢- با تەماشایەکی چاو بکەین:

خـوای کاربەجـێ دیتنـی چـاوی زۆر بـە ئەندازەگیرییەکـی سەرسـوڕهێنەر، دانـاوە، بـۆ وێنـە: تـۆ سـەیارەیەک دەبینـی بەڕێـدا دەڕوا، دەتـوانی زۆر بـە وردیـی ببینـی، کاتێـک دەڕوا، کاتێـک دەوەسـتێ، دوور دەکەوێتـەوە، نیزیک دەکەوێتـەوە، بەڵام هیچ کامێرایـەک بـەو شـێوەیە نیـە، کاتێـک شـتێک نزیـک دەکەوێتـەوە، ئەویـش یەکسـەر عەدەسـەکەی بـە جۆرێـک لـێ بـکات لەگـەڵ نزیـک کەوتنـەوەی ئـەو دیمەنـەدا، بگونجـێ و، کاتێـک دوور دەکەوێتـەوەو، کاتێـک دەجووڵـێ و، کاتێـک دەوەسـتێ! بـەڵام ئەوانـە هەموویـان خـوا ﷻ لە نێـو چاودا دایناون، کە لە جیسـمێکی بلوورییدایـە، هەمـووی سـێ مایکرۆنـە {سـانتیمێک، سـەد (١٠٠) مایکرۆنـە} زۆر زۆر بچـووک، ئـەو هەمـوو دیـتن و وێنەگرتـن و دیمـەن گەورەکـردن و بچووککردنـەوەی شـەبەکییەو حەواڵەکـردنی وێنـەکان بـۆ مێشـک، بـۆ ئـەوەی مێشـک لێـی تێبـگات ئـەو وێنانـە چیـن؟ ئـەوە هەمـووی لەوێـدا ئەنجـام دەدرێ و، هەمووشـی لـە زۆر لـە کەمـتر لـە چرکەیەکـدا!!

٣٣- مەسەلەی داخراویی چاوو کراوەیی گوێ:

گوێ هەمیشە کراوەیە، بەڵام چاو خوا ﷻ دەروازەی بۆ داناوە، جگە لە برۆیەکان و برژانگەکان، پێڵووەکانی چاویشی داناون، چونکە دەنگەکان دێن و دەبڕێنەوە، بەڵام دیمەنەکان دەبینرێن و دەمێننەوە، ئنجا ئەوەی کە دێت و دەبڕێتەوە، ئەگەر گوێش وەک چاو داخرابایەو، دوایی کرابایەوە، دەنگێک هاتبایە دوایی لە مێشکەوە فەرمان هاتبایە بۆ گوێ، ئەی گوێ! دەروازەکەت بکەوە تاکو گوێت لێبێ، بەڵام تازە دەنگەکە تێپەڕیوە، بەڵام دیمەنەکان کە دەبینرێن، وانین و هەمیشە دەمێنن و بەردەوامن، بۆیە دەگونجێ چاو دابخەی و دوایی بیکەیەوەو دیمەنەکە ببینی، بەڵێ خوا ﷻ هیچ دەروازەی بۆ گوێ دانەناوە، بەڵکو هەر دەنگێک بێ لە کاتی خەوتنیشدا، دەیبیستێ، مرۆڤ چۆن خەبەری دەبێتەوە؟ بە زۆریی لە ڕێی بیستنەوە خەبەری دەبێتەوە، چونکە چاوی هیچ نابینێ، بەڵام گوێی کراوەیەو، گوێی لە دەنگێک دەبێ و خەبەری دەبێتەوە.

٣٤- با تەماشای دڵ بکەین:

دڵیش زۆر ئەندازەگیرییەکی وردی بۆ کراوە، بۆ وێنە: تۆ لە کاتێکدا بالیفێک، سەرینێک، هەڵدەگری، لێدانی دڵ هێندەی قورسایی، ئەو سەرین و باڵنجە کە مێشک پێشتر ئەندازەگیریی دەکات، دەبێ و ئەوەندە، هێز بەکاردێنێ، بۆیە جاری وایە مرۆڤ دەست دەداتە شتێکی قورس، بەڵام دەبینێ سووکە، ئەوە مێشک پێشتر بەهەڵە ئەندازەگیریی کردوە بۆ وێنە: دەڵێ: ڕەنگە دە (١٠) کیلۆ ببێ، بەڵام تەماشا دەکات کیلۆیەکەو، مرۆڤ زۆر سووک بەدەستیەوە دێ، بەپێچەوانەوەش: جاری وایە دەست دەدەیە شتێک وا دەزانی سووکە، بەڵام قورسە و دادەنوێیەوە، چونکە مێشک فەرمانی نەکردوە بە دڵ، ئەوەندە هێزە بداتە جەستەو، مێشک فەرمانی نەکردوە بە ماسوولکەکان و بە ئەندامەکانی جەستە،

کـە لـە قـەدەر ئەوەنـدە قورسـاییە تیـن بدەنـە خۆیـان، ئنجـا ئێمـە لـە دنیـای میکانیکـدا، هیـچ جووڵێنەرێکـمان نیـە، بەپێـی ئـەو بـارە قورسـەی هەڵیدەگـرێ، خۆی بگۆڕێ، بەڵام خوا ﷻ ئەوەی لە جەستەی مرۆڤدا داناوەو، دڵ، هەروەها مێشـک کـە فەرمانەکـە دەنێـرێ و، دڵ بـە ئەنـدازەی ئـەوە خوێـن دابـەش دەکات، بەسـەر جەسـتەدا، بـە ئەنـدازەی ئـەو کارەی پێـی هەڵدەسـتێ، بـۆ وێنـە: ئەگـەر بزانـێ پەنجـا (٥٠) کیلـۆ دەسـت دەدەیـە، دڵ، لـە قـەدەر ئەوەنـدە هێـز دەداتـە جەسـتەو، خێرایـی خـۆی لـە لێـدان زیـاد دەکات، بـۆ ئـەوەی خوێنـی زیاتـر دابـەش بـکات بەسـەر جەسـتەداو، ماسـوولکەکان زیاتـر پێویسـتییان بـەوزە دەبـێ.

٣٥- با تەماشای کەللە سەری مرۆڤ بکەین:

ئێمـە هیـچ بەردێکـمان چنـگ ناکـەوێ بـە قـەدەر دوو چەنـگ بێ، بـە قـەدەر کاڵەکێ شـووتییەکی بچـووک بـێ، بـەڵام چـوار کانیـی و سـەرچاوەی تێدابـن، ئـاوی هـەر کام لـەو کانیـی و سـەرچاوانە جیـا بـێ، لەوی دیکـە، بەڵام ئـەوە کەللەسـەری مرۆڤەو بەو شـێوەیە:

١- کەللەسەری مرۆڤ، ئاوی شیرین لە زاری مرۆڤدا دروست دەکات، کە تۆ خواردن دەخۆی، بەهۆی ئەو لیکەوە، پارووە خواردنەکە سەروبەر دەبێ و، بەکەڵکی ئەوە دێ، قووت بدرێ.

٢- پاشان ئاوی چاو سوێرە، ئەو ئاوە سوێرەش بۆ چاو باشە، چونکە چاو زیاتر لە ماددەیەکی چەوریی دروستبووە، پێویستیی بەوەیە هەمیشە لە نێو ئاوی سوێر دابێ، وەک چۆن تۆ شتێک هەبێ لە نێو خوێواوکی دەکەی، بۆ ئەوەی بەکتریاو میکرۆب لێی نەداو بۆگەن نەبێ، خواش ﷻ ئاوی چاوی سوێر کردوە، تاکو بەردەوام ئەو چاوە بشواتەوە، نەک تەنیا لەو کاتانەدا کە مرۆڤ دەگری، بەبێ گریانیش هەمیشە ئاوی سوێر لە چاودا هەیەو، چاو بەردەوام دەشۆردرێ.

٣- بەڵام ئاوی نێو لووت جۆرێکی دیکەیەو تامەکەی مزرە، چونکە مرۆڤ لە ڕێی لووتەوە هەناسە هەڵدەکێشێ و، زۆر تۆزو خۆڵ و میکرۆب لە ڕێی لووتەوە دەچن،

ئنجا خوا ﷻ دوو شتی لە نێو لووتدا داناون: هەم مووەکانی داناون، کە زۆر لەو تۆزو خۆڵە دەگرنەوە، پاشان ئەو ئاوە لینجەشی داناوە کە مزرە، بۆ ئەوەی هەرچی مووەکان نەیانتوانی بیگرنەوە، ئەو ئاوە لینجە بیگرێتەوەو، چڵم لە ئەنجامی ئەوەدا پەیدادەبێ، بۆیە ڕەنگی چڵمیش بەپێی ئەو ژینگەیەی مرۆڤ تێیدا دەژی، دەبێ، ئەگەر هەوایەکەی ڕەش بێ، ڕەنگی چڵمەکەش ڕەش دەبێ و، ئەگەر جۆرێکی دیکە بێ، جۆرێکی دیکە، بەڵام بەزۆریی زەردە، چونکە ئاوەکە بۆ خۆی لە ئەنجامی کارلێک لەگەڵ ئەو تۆزو خۆڵ و شتانەدا، زەرد دەبێ.

٤- ئاوێکی دیکەش هەیە لە کەللەی سەردا، ئاوی گوێ کە زۆر تاڵە، ئاوی گوێ بۆچی تاڵە؟ چونکە زۆر کەس قەڵس دەبێ بە چڵکی گوێ و، نازانێ بۆیە خوای میهرەبان و کارزان لەوێیدا داناوە، لەبەر ئەوەی ئەو شتانەی لە ڕێی گوێوە دەچن، زیندەوەرێک، میکرۆبێک، بەکتریایەک ئەو ئاوە تاڵە، دەیکوژێ، چونکە گوێ هیچ دەروازەی نیەو لە حاڵێک دا تۆ ئاگاشت لێ نیەو خەوتووی، بەڵام ئەو ئاوە تاڵە دەیکوژێ و ناهێڵێ بگاتە نێو لای پەردەی گوێ و شوێنە هەستیارەکانی گوێ، بۆیە ئەو ئاوە تاڵە هەمیشە هەیەو، ئەگەر ئینسان بیری لێ بکاتەوە: گریمان ئاوی تاڵی گوێ لە نێو زاردا بووایە، یان ئاوی سوێری چاو لە نێو لووت دابووایە، یان ئاوی مزری لووت لە نێو چاودا بووایە، بەدڵنیایی ئەوە دەبووە نەخۆشییەکی چارەسەر نەکراو، بەڵام خوا ﷻ لەو کەللەسەرەی مرۆڤدا، ئەو چوار جۆرە کانیی و سەرچاوەیەی داناون، هەر کامێکیان جۆرە ئاوێکە، کە لەگەڵ ئەو ئەرکەی ئەو ئەندامە دەیبینێ، گونجاو و پڕبەپێستن.

سُبحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

تەفسیری سوورەتی

الرَّحْمَٰنِ

دەستپێک

بەڕێـــزان!

ئەمڕۆ کـە (٩)ی شـەعبانی ساڵی (١٤٤١) کۆچییـە، بەرانبـەر (٢٠٢٠/٤/٢) زایینـی، لـە شـاری دێرینـی هەولێـر، دوای خواسـتنی کۆمـەک و یارمەتیـی لـە خـوای بـەرزو مـەزن و کارزان و میهرەبـان، دەسـت دەکەیـن بـە تەفسیرکردنی سـوورەتی (الرَّحْمَنِ).

پێناسەی سوورەتی (الرحمن)و بابەتەکانی

یەکەم: ناوی ئەم سوورەتە:

ئـەم سـوورەتە هـەر بـەم نـاوە نـاسراوە: (سُـورَةُ الرَّحْمَـنِ)، جـاری واش هەیـە هـەر بـە: (الرَّحْمَنِ) نـاوی هاتـوە، بـەڵام بـە زۆریـی بـە (سُـورَةُ الرَّحْمَـنِ) نـاوی هاتـوە، لـەو بـارەوە ئـەم دەقـە هەیـە:

{عَـنْ جَابِـرِ بْـنِ عَبْدِ الله رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا، قَالَ: خَرَجَ رَسُـولُ اللَّهِ ﷺ عَـلَى أَصْحَابِهِ، فَقَرَأَ عَلَيْهِمْ سُـورَةَ الرَّحْمَـنِ مِـنْ أَوَّلِهَـا إِلَى آخِرِهَـا، فَسَـكَتُوا، فَقَـالَ: لَقَـدْ قَرَأْتُهَـا عَـلَى الجِـنِّ لَيْلَـةَ الجِـنِّ، فَكَانُـوا أَحْسَـنَ مَـرْدُودًا مِنْكُـمْ، كُنْـتُ كُلَّـمَا أَتَيْـتُ عَـلَى قَوْلِـهِ: ﴿ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿١٣﴾ ﴾الرحمـن، قَالُـوا: لاَ بِـشَيْءٍ مِـنْ نِعَمِـكَ رَبَّنَـا نُكَـذِّبُ، فَلَـكَ الحَمْدُ»} (أخرجـه الترمذي: ٣٧٢٩١، والحاكـم: ج٢، ص٤٧٤، وابـن عـدي: ج٣، ص٢١٩، والواحـدي فــي الوسـيط: ج٤، ص٢١٩، والبيهقـي في الدلائـل: ج٢، ص٢٣٢ عـن جابـر، وَصَحَّحَـهُ الألبـاني في صحيـح سـنن الترمـذي: ج٣، ص١١٢).

واتـە: جابیـری کـوڕی عەبدوڵـڵا رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا، دەڵـێ: ڕۆژێـک پێغەمبـەری خـوا ﷺ هاتــەدەر بــۆ لای هــاوەڵانی، ســوورەتی (الرَّحْمَــنِ)ی لــە ســەرەتاوە تاکــو کۆتایــی

بەسەردا خوێندنەوە، ئەوانیش بێ دەنگ بوون، (بێ دەنگ بوون و گوێیان گرتبوو، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: بۆچی دەتانبینم بێ دەنگن؟) ئەم سوورەتەم بەسەر جندا خوێندەوە لە شەوی جندا {کە پێشتر باسمانکردوە لە تەفسیری سوورەتی (الأحقاف)دا} لە ئێوە باشتر هەڵوێستیان بوو، وەڵامیان هەبوو، هەر جارێک فەرموودەی خوا: ﴿ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿١٣﴾ ﴾الرحمن‌م، دەخوێند، {ئەی جند و مرۆڤ! بە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان بێبڕوان، نکووڵیی لە کامیان دەکەن؟} دەیانگوت: نکووڵیی لە هیچکام لە چاکەکانت ناکەین ئەی پەروەردگارمان! ستایش بۆ تۆ.

دووەم: شوێنی دابەزینی:

هەرچەندە ڕاجیاییەک لە بارەی شوێنی دابەزینیەوە هەیە، بەڵام بێگومان ئەو ڕایە بەهێزترە کە دەڵێ: مەککەییە، هەم بەپێی سرووشت و نێوەڕۆکی، کە هەمان نێوەڕۆکی قورئانی مەککەییەو، هەم بە پێی ئەوەش کە لە چەند دەقێکدا هاتوە: پێغەمبەری خوا ﷺ لە شەوی جند (**ليلة الجن**)دا، بەسەر جندانی دا خوێندۆتەوە، یان لە نوێژی بەیانیدا لە (نَخْلَة)، خوێندوویەتی، (**القرطبي**) گوتوویەتی: (**وَصَحَّ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَامَ يُصَلِّي الصُّبْحَ بِنَخْلَةَ، فَقَرَأَ سُورَةَ (الرَّحْمَنِ) وَمَرَّ النَّفَرُ مِنَ الْجِنِّ فَآمَنُوا بِهِ**)[1]، واتە: بە سەنەدێکی[2] ڕاست هاتوە کە پێغەمبەر ﷺ نوێژی بەیانی کردوە لە (**نَخْلَة**) {شوێنێکە لە نزیک مەککە} سوورەتی (**الرَّحْمَنِ**)ی خوێندوە، ئەو کۆمەڵەش لە جند بەلایدا تێپەڕیون و بڕوایان پێی هێناوە.

---

(١) الجامع لأحكام القرآن: ج: ١٧، ص: ١١٧.

(٢) (القرطبي) سەنەدەکەی نەهێناوە و خوا یاربێ لە کاتی تەفسیرکردنی سوورەتی (الجن)دا دەیهێنین.

هەروەها لەو بارەوە ئەم دەقەش هەیە، کە دیسان (القرطبي)[1] لە تەفسیرەکەیدا هێناویەتی، هەرچەندە دیسان دیاریی نەکردوە لە چ سەرچاوەیەک وەریگرتوە، بەڵام (القرطبي) بۆ خۆی زانایەکی موعتەبەرەو، تەفسیرەکەشی تارادەیەکی زۆر، متمانە پێکراوە،

شایانی باسیشە: ئەو دەقە (السيرة النبوية لابن هشام)یش، هێناویەتی:

{رَوَى عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ رضي الله عنهما، قَالَ: أَوَّلُ مَنْ جَهَرَ بِالْقُرْآنِ بِمَكَّةَ بَعْدَ النَّبِيِّ ﷺ ابْنُ مَسْعُودٍ، وَذَلِكَ أَنَّ الصَّحَابَةَ قَالُوا: مَا سَمِعَتْ قُرَيْشٌ هَذَا الْقُرْآنَ يُجْهَرُ بِهِ قَطُّ، فَمَنْ رَجُلٌ يُسْمِعُهُمُوهُ؟ فَقَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ: أَنَا، فَقَالُوا: إِنَّا نَخْشَى عَلَيْكَ، وَإِنَّمَا نُرِيدُ رَجُلًا لَهُ عَشِيرَةٌ يَمْنَعُونَهُ، فَأَبَى، ثُمَّ قَامَ عِنْدَ الْمَقَامِ، فَقَالَ: ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ﴾ ﴿الرَّحْمَٰنُ ۝١ عَلَّمَ الْقُرْآنَ ۝٢﴾ الرحمن، ثُمَّ تَمَادَى رَافِعًا بِهَا صَوْتَهُ وَقُرَيْشٌ فِي أَنْدِيَتِهَا، فَتَأَمَّلُوا وَقَالُوا: مَا يَقُولُ ابْنُ أُمِّ عَبْدٍ؟ قَالُوا: هُوَ يَقُولُ الَّذِي يَزْعُمُ مُحَمَّدٌ أَنَّهُ أُنْزِلَ عَلَيْهِ، ثُمَّ ضَرَبُوهُ حَتَّى أَثَّرُوا فِي وَجْهِهِ)[2].

واتە: عوڕوەی کوڕی زوبەیر رضي الله عنهما، (بێگومان لە بابی بیستوە، ئەگەرنا عوڕوە ئەو کاتە تەمەنی هێندە نەبووە)، دەڵێ: یەکەمین کەس کە لە مەککە لە دوای پێغەمبەر ﷺ قورئانی بە ئاشکرا خوێند، عەبدوڵلای کوڕی مەسعوود رضي الله عنه بووە، ئەویش ئەوەبوو هاوەڵان گوتیان: هۆزی قورەیش هەرگیز گوێیان لەو قورئانە نەبووە بە دەنگی بەرز بخوێندرێ، چ پیاوێک هەیە، بچێ پێیان ببیستێنێ؟ عەبدوڵلای کوڕی مەسعوود گوتی: من! گوتیان: ئێمە مەترسییمان لێت هەیە، ئێمە پیاوێکمان دەوێ خزم و عەشیرەتێکی هەبن، بەرگریی لێ بکەن، ئەویش ڕازی نەبوو، دوایی هەڵسا چووە لای مەقام، {مەقامی ئیبراهیم} وەستاو، گوتی: ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ﴾ ﴿الرَّحْمَٰنُ ۝١ عَلَّمَ الْقُرْآنَ ۝٢﴾ الرحمن، بە ناوی خوای

---

(١) الجامع لأحكام القرآن: ج: ١٧، ص: ١١٧.

(٢) السيرة النبوية لابن هشام، ج١ ص ١٥٨ ، ١٥٩، ط ٢٠٠٦م دار ابن الهيثم.

بـە بەزەیـی بەخشـندە، خـوای بـە بەزەیـی، قورئـانی فێـر کـردوە، دوایـی لەسـەری بـەردەوام بـوو دەنگـی پـێ بـەرز کـردەوەو، قورەیشـیش کـە لـە کـۆڕو مەجلیسـەکانی خۆیاندابـوون، ڕامـان و گوتیـان: ئـەوە (إبـن أُمُّ عَبْـد)، دەڵـێ: چـی؟ {بـە عەبدوڵڵای کـوڕی مەسـعوودیان دەگـوت: (إبـن أُمُّ عَبْـد) واتـە: کـوڕی دایکـی کۆیلـە، وەک بـە کـەم تەماشـا کـردن} گوتیـان: ئـەوە ئـەو شـتە دەڵـێ: کـە موحەممـەد ﷺ پێـی وایـە بـۆی لـە سـەری دابەزێنـدراوە، ئیـدی بـۆی هەڵسـان لێیانـدا هەتـا شـوێنەواری لـە دەم و چاویـدا پەیداکـرد، {دەم و چاویـان بـە خوێنـدا هێنـاوە}.

ئنجـا ئەمـەش بەڵگەیـە لەسـەر ئـەوە کـە ئـەم سـوورەتە لـە مەککـە دابەزیـوەو، بـە نسـبەت کاتی دابەزینیـشی، بـە پێـی ئـەوە کـە ڕیزبەندیـی لـە دابەزینـدا چـل و سـێ (٤٣)ی بـۆ دانـراوە، واپێدەچـێ لـە دەوری سـاڵانی شـەش تاکـو نـۆ (٦ - ٩) لـەو ماوەیـەدا دابەزیبـێ، چونکـە ڕیزبەندییەکـەی بەمەزەنـدە لـە بەرانبـەر ئـەو سـاڵانە دایـە.

سێیەم: ژمارەی ئایەتەکانی:

زانایـان سـێ جـۆرە ژمارەیـان بـۆ ئایەتـەکانی ئـەم سـوورەتە موبارەکـە دانـاون: (٧٦، ٧٧، ٧٨)، بـەڵام زیاتـر ژمـارەی (٧٨) تەبەننیـی کـراوە لـەو موصحەفانەی لـەو دەڤەرەی ئێمـەدا، بـاون، بۆیـەش ئـەوە دەڵێـم، چونکـە لـە هەندێـک لـە تەفسـیرەکاندا، بـە تایبـەت ئـەو تەفسـیرانەی هـی وڵاتـانی ئەفریقییـان، وەک: لیبیـاو سـوودان و مەغریب و جەزائیـرو تونـس، هەیانـە ژمـارە (٧٦)ی تەبەننیـی کـردووەو، هەیـە ژمـارە (٧٧)، پێشـتریش زۆرجـار گوتوومانـە کـە کەمیـی و زۆریـی ژمـارەی ئایەتـەکان دەگەڕێتـەوە بـۆ کورتیـی و درێژیـی ڕسـتەکان و، شـوێنی وەسـتانی قورئـان خوێنـەکان، لـە کـوێ وەسـتاون، واتـە: بـۆ وێنـە هەندێکیـان گوتوویانـە: ﴿ٱلرَّحْمَٰنُ ۝١ عَلَّمَ ٱلْقُرْءَانَ ۝٢﴾ الرحمـن، هەمـووی یـەک ئایەتـە، بـەڵام زۆربەیـان گوتوویانـە: ﴿ٱلرَّحْمَٰنُ﴾ ئایەتێکـەو ﴿عَلَّمَ ٱلْقُرْءَانَ﴾ ئایەتێکـی دیکەیـە.

چوارەم: ڕیزبەندیی لە موصحەف و دابەزیندا:

لـە موصحەفـدا ژمـارە پەنجـاو پێنـج (٥٥)ەو، لـە ڕیزبەندیـی دابەزینـدا، وەک پێشـتریش ئاماژەمـان پێـدا ژمـارە چـل و سـێ (٤٣)ی بـۆ دانـراوە، پێـش سـوورەتی **(فاطـر)**و دوای سـوورەتی **(الفرقـان)** دابەزیـوە، بـەڵام جۆرێـک لـە ڕاجیایـی لـەوەدا هەیـەو **(الجعـبري)** کـە یەکێکـە لـە زانایـان، ژمـارە (٩٨)ی بـۆ دانـاوە، ئنجـا ئەگـەر ژمـارە (٩٨) بێـت، دەبـێ مەدینەیـی بـێ، چونکـە بـە هەمـوو حیسـابان سـوورەتە مەککەییـەکان لـە (٨٦) تاکـو (٩٠) تێناپـەڕن و، ئـەوانی دیکـە ئـەو (٢٤)ە، یاخـود ئـەو (٢٨)ە، لـە مەدینـە دابەزیـون، بـەڵام پێـم وایـە **(الجعـبري)** نەیپێـکاوە، چونکـە بەپێـی ئـەوەی باسـمانکردو بەپێـی ئـەو دەقانـەی هێنامانـن، سـوورەتی **(الرحمـن)** لـە مەککـەدا خوێنـدراوەو، عەبدوڵـلای کوڕی مەسـعوودیش رضي الله عنه کـە پیاوێکی زۆر بلیمـەت بـووە لـە شـارەزایی لـە قورئانـدا، لەسـەر خوێندنی ئـەو سـوورەتە، لێیـدراوەو ئـازار دراوەو، دەم و چـاوی بـە خوێنـدا هێـنراوە.

پێنجەم: نێوەڕۆکی:

ئـەم سـوورەتەش وەک سـەرجەم سـوورەتە مەککەییـەکان: بـاسی بوونناسـیی تێدایـە: ئـەم گەردوونـە چییـە؟ مـرۆڤ چییـە؟ جنـد چییـە؟ بۆچـی دروسـتکراون؟ ئـەم گەردوونـە سـەرەنجامەکەی چۆنـە؟ ژیـانی مـرۆڤ حیکمەتەکـەی چییـەو سـەرەنجامەکەی چۆنـە؟

هەروەهـا بـاسی ئیـمان و عەقیـدەی تێداکـراوە بـە گشـتیی و، جگـە لـە ئاماژەیـەک بـە فێرکـردنی قورئـان لـە ئایـەتی ژمـارە دوو دا، وەک سـەر ڕشـتەی چاکـەکانی خـوا، تێکڕای ئایەتـەکانی دیکە باسی سـیفەتە بـەرزو ناوازەکانی خـوان بسم الله الرحمن الرحيم لە میانی خسـتنەڕووی چاکـەو نیعمەتەکانیـدا، چ لـە دنیـاو چ لـە دواڕۆژدا.

ئنجا لەبەر ئەوەی لەم سـووڕەتەدا، ژمارەیەکی زۆر لە چاکەکانی خوا ﷽ باسـکراون، چاکەکانیـش پەیوەندییـان بـە هـەر کام لـە جنـدو مرۆڤـەوە هەیـە، بۆیـە سـی و یـەک (٣١) جـار، ڕسـتەی: ﴿ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾، ئـەی مـرۆڤ و جنـد! نکوولّیـی لـە کام لـە چاکـەکانی پەروەردگارتـان دەکـەن، بـە کام لـە چاکـەکانی پەروەردگارتـان بێبـڕوان، بـە درۆیـان دادەنێـن؟ دووبـارە بۆتـەوەو، پێـم وایـە لـەم سـووڕەتەدا زۆرتریـن پانتایـی بـۆ باسـکردنی بەهەشـت تەرخانکـراوە، کـە بریتیـە لـە: سـی و سـێ (٣٣) ئایـەت، ئایەتـەکانی: (٤٦ - ٧٨)و، نەمبینیـوە لـە هیـچ سـووڕەتێکی دیکـەدا بـە دوای یەکـدا، ئەوەنـدە پانتاییـە بـۆ بـاسی بەهەشـت تەرخـان کرابـێ.

کەواتـە: دەتوانیـن بڵێیـن: تـەوەری سـەرەکیی ئـەم سـووڕەتە، بـاسی خـوای بـەرزو بـێ وێنەیـەو بـاسی چاکـەکانی خوایـەو، بـاسی ڕۆژی دواییـە، هـەردووک قۆناغـی ئاخیـر زەمـان و قیامـەت، پاشـان باسـێکی دۆزەخ و، سـزای بێبڕوایـان و مەینەتییـەکانی کـە بەسـەر بێبڕوایـان دێـن، لـە قیامەتـدا، دوایـی پانتاییەکـی زۆر بـۆ بـاسی بەهەشـت و نـازو نیعمەتـەکانی تەرخانکـراوە، کـە بـۆ هـەر کام لـە بـڕوادارانی جنـدو مـرۆڤ دانـراوە.

شەشەم: تایبەتمەندییەکانی:

ئێمە هەشت (٨) تایبەتمەندییمان بۆ ئەم سووڕەتی (**الرحمن**)ە، لەبەر چاو گرتوون:

١)- ئەم سووڕەتە تاکە سووڕەتێکە لە هەموو قورئاندا بە یەکێک لە ناوەکانی خوا دەستی پێکرد بێ: ﴿ ٱلرَّحۡمَٰنُ ۝١ ﴾، کە دوایی باسی دەکەین، ﴿ ٱلرَّحۡمَٰنُ ﴾، لێرەدا یان نیهادەو گوزارەکەی لە دوایی دێ: ﴿ ٱلرَّحۡمَٰنُ ﴾ نیهاد (**مبتدأ**)ەو: ﴿ عَلَّمَ ٱلۡقُرۡءَانَ ﴾ و ئەوانی دیکە تێکڕا دەبن بە گوزارە (**خبر**)، یاخود: ﴿ ٱلرَّحۡمَٰنُ ﴾، گوزارە (**خبر**)یەو، نیهادەکەی بۆ مەزەننە دەکرێ، واتە: (**هو الرحمن**) یان (**ألله الرحمن**).

٢)- تەنیا لەم سووڕەتەدا ڕستەی: ﴿ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾، هاتوەو سی و یەک (٣١) جاریش دووبارە بۆتەوە.

٣)- لەم سووڕەتەدا زۆرترین پانتایی بۆ باسی بەهەشت تەرخانکراوە، کە دەتوانین بڵێین: سی و دوو (٣٢) ئایەتن: ئایەتەکانی (٤٦ - ٧٧)، لەبەر ئەوەی ئایەتی کۆتایی: ﴿ تَبَٰرَكَ ٱسۡمُ رَبِّكَ ذِي ٱلۡجَلَٰلِ وَٱلۡإِكۡرَامِ ﴿٧٨﴾ ﴾ الرحمن، ناگەڕێتەوە بۆ باسی بەهەشت.

٤)- ئەوەندەی لەم سووڕەتەدا، مرۆڤ و جند پێکەوە دوێنراون، لە هیچ سووڕەتێک دا ئەوە نیە، کە سەرجەم سی و پێنج (٣٥) جار، مرۆڤ و جند پێکەوە دوێنراون، سی و یەک (٣١) جار: ﴿ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾ و جارێک: ﴿ أَيُّهَ ٱلثَّقَلَانِ ﴿٣١﴾ ﴾، ئەوە سی و دوو (٣٢)و، جارێک: ﴿ يَٰمَعۡشَرَ ٱلۡجِنِّ وَٱلۡإِنسِ ﴿٣٣﴾ ﴾، ئەمە سی و سێ (٣٣)و، جارێک: ﴿ يُرۡسَلُ عَلَيۡكُمَا شُوَاظٌ مِّن نَّارٖ وَنُحَاسٞ ﴿٣٥﴾ ﴾، ئەمە سی و چوار (٣٤)و، جارێکیش: ﴿ فَلَا تَنتَصِرَانِ ﴿٣٥﴾ ﴾، ئەمە سی و پێنج (٣٥)، واتە: لەم سووڕەتەدا (٣٥) جار، خوا ﷻ ڕووی کردۆتە هەردوو کۆمەڵی مرۆڤ و جندو، پێکەوە دواندوونی.

٥)- تەنیا لەم سووڕەتەدا، لە سێ ئایەتی بە دوای یەکدا، وشەی: **(المیزان)** هاتوە، هەر جارەی بە مانایەک، ئایەتەکانی: (٧، ٨، ٩)، وەک دوایی باسی دەکەین، ئەمبینیوە بەم شێوەیە لە تەفسیرەکاندا باسکرا بێ، زانایان لە بارەی ئەو سێ وشەی: **(المیزان)** ەوە، کە هاتوون، زۆر قسەیان کردوەو، دوایی قسە لەو بارەوە دەکەین، بەڵام پێموایە **(المیزان)**ی یەکەم مەبەست پێی ئەندازەگیریی و هاوسەنگیی دانانە لە نێو هەموو گەردووندا، **(المیزان)**ی دووەم مەبەست پێی دانانی شەریعەت و بەرنامەی دادگەرانەی خوایە لە ژیانی بەشەرداو، **(المیزان)**ی سێیەم مەبەست پێی ئەو تەرازوو و پێوەرانەیە کە خەڵک شتیان پێ هەڵدەسەنگێنێ و دەکێشێ و دەپێون، واتە: هی یەکەمیان: تەرازووی گەردوونییەو، هی دووەمیان: تەرازووی شەرعییەو، هی سێیەمیان: تەرازووی ئامرازییە، **(المیزان الکوني، والمیزان الشرعي، والـمیزان الآلي)**.

٦)- تەنیا لەم سووڕەتەدا، ئاماژە بە چوونە بەهەشتی جندان کراوە، هەڵبەتە لە شوێنەکانی دیکەی قورئاندا، خوا ﷻ بە هێماو ئاماژە باسی ئەوەی کردوە کە سزاو پاداشت چاوەڕێی هەر کام لە مرۆڤ و جند دەکەن، بەڵام تەنیا لەم سووڕەتەدا بە

ڕاشکاویی باسی ئەوە کراوە، کە جندیش دەچنە بەهەشت، ئەویش ئەوەیە کە خوا لە هەردوو ئایەتی: (٥٦) و (٧٤)دا، لە بارەی حۆرییەکانی بەهەشتەوە دەفەرموێ: ﴿فِيهِنَّ قَٰصِرَٰتُ ٱلطَّرۡفِ لَمۡ يَطۡمِثۡهُنَّ إِنسٞ قَبۡلَهُمۡ وَلَا جَآنّٞ ٥٦﴾، ئافرەتانێکی نیگای خۆ کورتکەرەوەیان تێدان، کە لە پێش وان دا {کە دەچنە بەهەشت} ئەو حۆرییانە جندو مرۆڤ دەستکارییان نەکردوون {نەچوونە لایان و لەگەڵیان دا جووت نەبوون}.

٧)- تەنیا لەم سوورەتەدا، باسی دوو جووتە بەهەشت {واتە: چوار دانە بەهەشت} کراوە، لە هەموو قورئاندا باسی بەهەشت (**جنة**) یان بەهەشتەکان (**جنات**) کراوە، بەڵام لەم سوورەتەدا باسی دوو جووتە بەهەشت (**جنتين**) کراوە، کەواتە: دەبن بە چوار، ئەویش لە ئایەتەکانی: (٤٦ - ٧٦)دا.

٨)- چەند وشەیەک تەنیا لەم سوورەتەدا هاتوون:

١- وشەی ﴿لِلۡأَنَامِ ١٠﴾، واتە: خەڵک، یان دروستکراوان.

٢- وشەی ﴿كَٱلۡفَخَّارِ ١٤﴾، واتە: خەزەف یان سواڵەت، واتە: قوڕێک کە وشک دەکرێتەوەو دەسووتێنرێ.

٣- وشەی ﴿كُلَّ يَوۡمٍ هُوَ فِي شَأۡنٖ ٢٩﴾ واتە: لە هەموو کاتانداو لە هەموو ڕۆژاندا ئەو (خوا) خەریکی کارێکە.

٤- وشەی ﴿أَيُّهَ ٱلثَّقَلَانِ ٣١﴾ واتە: ئەی دوو قورسەکان، واتە: ئەو دوو دروستکراوەی کە سەر زەوییتان قورس کردوە، کە مەبەست پێیان مرۆڤ و جندن.

٥- وشەی ﴿شُوَاظٞ مِّن نَّارٖ ٣٥﴾ واتە: بڵێسەیەک لە ئاگر.

٦- وشەی ﴿وَرۡدَةٗ كَٱلدِّهَانِ ٣٧﴾ گوڵێکی داگیرساو (**وَرْدَةً**) بە مانای گوڵە، بەڵام بە مانای سوور بوونەوەش دێ، (**كَالدِّهَان**) بە مانای چەرمی سوور دێ و، بە مانای کانزای تواوەش دێ.

٧- وشەی ﴿ذَوَاتَآ أَفۡنَانٖ ٤٨﴾ واتە: هەردووكیان خاوەن لق و پۆپ و چڵ، یان خاوەن جۆرن، (أفنان) یان كۆی (فن)، یان كۆی (فنن)ە.

٨- وشەی ﴿لَمۡ يَطۡمِثۡهُنَّ ٥٦﴾، واتە: بە خوێنیدا نەهێناون، مەبەست پێی لەگەڵ جووت بوونە.

٩- وشەی ﴿مُدۡهَآمَّتَانِ ٦٤﴾ واتە: سەوز و تۆخی ڕەشباو، واتە: لەبەر تۆخییان سەوزییەكە مەیلەو ڕەش دەنوێنێ، ئەو دوو باخە هێندە سەوزن.

١٠- وشەی ﴿نَضَّاخَتَانِ ٦٦﴾ واتە: بە فیچقە ئاوەكەیان لێ دەردەچێ زۆر بە توندیی.

١١- وشەی ﴿رَفۡرَفٍ خُضۡرٖ ٧٦﴾ (رَفْرَفٍ) بەوە دەگوترێ: كە ڕادەخرێ، (خضر) واتە: سەوز، واتە: ڕایەخی سەوز.

١٢- وشەی ﴿وَعَبۡقَرِيٍّ حِسَانٖ ٧٦﴾ (عبقري) واتە: شتی ناوازە، (حسان)یش كۆی (حَسْنى)یە، واتە: زۆر جوان، جوانەكان، ئەویش هەر ناوە بۆ ڕایەخ و فەڕش كە ڕادەخرێ.

حەوتەم: دابەشكردنی ئایەتەكان بۆ چەند دەرسێك:

ئێمە كۆی حەفتاو هەشت (٧٨) ئایەتەكەی ئەم سووڕەتە موبارەكە، بۆ سێ دەرسان دابەش دەكەین:

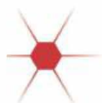
دەرسی یەكەم: لە ئایەتەكانی: (١ - ٣٠) پێك دێ، لەو سی (٣٠) ئایەتەدا، خوای بە بەزەیی بیست (٢٠) لە چاكەكانی خۆی دەخاتەڕوو، هەروەها هەشت (٨) جاران لە میانی خستنە ڕووی ئەو نیعمەتانەدا، ئەم ڕستەیەی فەرمووە: ﴿فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾، واتە: ئەی جند مرۆڤ! نكوولیی لە كام لە چاكەكانی پەروەردگارتان دەكەن! دوایی سێ سیفەتی بەرزو بێ وێنەی خۆی دەخاتەڕوو، كە بریتین لە: هەرماو (أبدي) بوونی خواو، ئاتاجیی تێكڕای خەڵكی ئاسمانەكان

و زەوی بۆ خـواو، بەردەوام لە کاردابوونی خـوا ﷻ بۆ بەڕێوەبردنی کاروباری دروسـتکراوەکان و گـەردوون.

دەرسـی دوووەم: لـە پـازدە (١٥) ئایەتـەکانی: (٣١ - ٤٥) پێـک دێ و، هەمووشـیان بـاسی ڕۆژی دوایـین، هـەم قۆناغـی ئاخیـر زەمـان، هـەم قۆناغـی قیامـەت، بـە تایبـەتی بـاسی سـزاو ئـازارو مەینەتیـی بێبڕوایـان لـە ڕۆژی دواییـدا.

ئنجا لەو پازدە (١٥) ئایەتەشدا، خوا ﷻ حەوت جاران: ﴿ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾ی، دووبـارە کردۆتـەوە، واتـە: لـە سـی (٣٠) ئایـەتی یەکەمـدا، هەشـت (٨) جـارو، لـە پـازدە (١٥) ئایـەتی دووەمـدا حـەوت (٧) جـار، ئـەوە پـازدە (١٥) جـار، کـە هەموویـان پەیوەندییـان هەیـە بـە: قۆناغـی ژیـانی دنیـاو، ئاخیـر زەمـان و قیامەتـەوەو، شـازدە (١٦) جارەکـەی دیکـەش هەموویـان پەیوەسـتن بـە بـاسی بەهەشتەوە، واتە: خوا ﷻ لە باسکردنی قۆناغی ژیانی دنیاو، قۆناغی بەرزەخ و، ئاخیـر زەمـان و قیامـەت (ڕۆژی دوایـی)دا، پـازدە (١٥) جـاران ڕسـتەی: ﴿ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾، هێنـاوە، بـەڵام لـە بـاسی نـازو نیعمەتـەکانی دوو جووتـە بەهەشـتەکەدا، واتـە: هـەر چـوار بەهەشـتەکە کـە بـۆ بـڕواداران و پارێـزکارانی مـرۆڤ و جنـدی دانـاون، شـازدە (١٦) جـاران، ئـەو ڕسـتە موبارەکـەی دووبـارە کردۆتـەوە، ئەمـەش ئـەوەی لێوەردەگیرێ کە نازو نیعمەتەکانی خـوا ﷻ بە پلەی یەکەم و بـە شـێوەیەکی بنەڕەتیـی لـە ڕۆژی دواییـدا بەرجەسـتە دەبـن، ئەویـش لـە ژیـانی بەهەشـتدا بەرجەسـتە دەبـن بـۆ بـڕواداران.

دەرسـی سـێیەم: لـە سی و یـەک (٣١) ئایەتـەکانی: (٤٦ - ٧٨)، پێـک دێ، ئایەتـەکانی کۆتایـی ئـەم سـوورەتە کـە هەموویـان بـاسی سـەرەنجامی خێـری کەسـانی دڵ پـڕ بیـم و سـامن، بەرانبـەر بـە پایـەی بـەرزی پەروەردگاریـان، ئـەو سـەرەنجامە خێـرەش لـە بەهەشـتەکانی خـوادا بەرجەسـتەیەو، ئێـرەش تاکـە شـوێنێکە لـە هەمـوو قورئانـدا، خـوا بـاسی چـوار بەهەشـت، واتـە: دوو جووتـە بەهەشـت دەکات.

دەرسی یەکەم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئـەم دەرسـەمان لـە سـی (٣٠) ئایـەتی سـەرەتای سـوورەتی (**الرحمـن**) پێکـد دێ، ئایەتـەکانی: (١ - ٣٠)، خـوای کارزان و میهرەبـان لـەو سـی ئایەتـە موبارەکـەدا، پـاش ناوهێنـانی خـۆی بـە (**الرحمـن**) واتـە: خـاوەنی ئەوپـەڕی بەزەیـی، بیسـت (٢٠) لـە چاکـەو نیعمەتـە جـۆراو جـۆرەکانی خـۆی دەخاتـە ڕوو، کـە ئەمانـەن:

١)- فێرکردنی قورئان، فێری پێغەمبەری خوای ﷺ کردوە، فێری مرۆڤەکان و جندەکانی کردوە، یان بە گشتیی هەم فێری پێغەمبەر ﷺو، هەم فێری هەموو ئەوانەی کردوە کە شوێنی دەکەون لە مرۆڤ و جند.

٢)- دروستکردنی مرۆڤ.

٣)- قسە فێرکردنی، یاخود فێرکردنی مرۆڤ، کە چۆن ئەوەی لە دڵیدایە، ئەو نیازو مەبەستانە دەربڕێ، چ بە قسەو چ بە نووسین، چ بە ئاماژە، بە چ هەرشێوازێکی دیکە.

٤و٥)- دروستکردنی خۆرو، مانگ بە ئەندازەو وردەکاریی.

٦و٧)- کڕنووش بردنی ڕووەکی پان ڕاخراوو، دارو دەرختی بەرز هەڵچوو.

٨و٩)- دروستکردنی ئاسمان بە بەرزیی و، دانانی تەرازوو لە ئاسماندا، لە گەردوون دا.

١٠)- دانانی زەوی بۆ دروستکراوەکان، هەموو ئەوانەی لەسەری دەژین، لە مرۆڤ و جندو هەموو ئەوانەی خاوەنی هەست و هۆشن.

١١و١٢)- لە زەوییدا دروستکردنی میوەو، دارخورمای خاوەن کیف بۆ هێشوەکانی.

١٣و١٤)- هەروەها لە زەویدا ڕوواندنی دانەوێڵەی خاوەن پووش و گیا، دانەوێڵەکە بۆ مرۆڤەکان و، پووش و گیایەکەش بۆ ئاژەڵەکانیان و، ڕووەکە بۆنخۆشەکان.

١٥)- دروستکردنی مرۆڤ لە قوڕی وشک هەڵاتووی خەزەف ئاسا، وەک سواڵەت.

١٦)- دروستکردنی جند لە بڵێسەی ئاگرێکی ساغ و بێ دووکەڵ.

١٧)- دانانی هەردووک ڕۆژهەڵات و هەردووک ڕۆژئاوایەکانی هاوین و زستان.

١٨)- تێکەڵکردنی دوو دەریای سوێرو شیرین، بەڵام بەبێ ئاوێتەی یەکدیی بوون، بەهۆی پەردەو نێوانێکەوە کە خستوویەتە نێوانیانەوە.

١٩)- دەرهێنرانی گەوهەرو مرواریی لە دەریا.

٢٠)- کەشتییە بەرزە چیا ئاسایەکان و، بە دەریادا ڕەخسێنرانی ڕۆیشتنیان لەلایەن مرۆڤەکانەوە، بەو توانایەی خوا پێیداون و، بەو کەرەستانەی خوا بۆی ڕەخساندوون.

لە کۆتاییشدا خوای باڵا دەست ئەو ڕاستییەی ڕاگەیاندوە، کە هەر کەس لەسەر زەوییە، لە جندو مرۆڤ دەمرن، تەنیا ڕووی بەرزو بێ وێنەی خوا، دەمێنێ. دوایی دوو ڕاستیی دیکەی یەکجار مەزنی ڕاگەیاندوون:

١)- هەر کەس لە ئاسمانەکان و لە زەویدایە، لە خاوەن هەست و هۆشان، لە مرۆڤ و جندو فریشتەو هەر دروستکراوێکیش کە بەس خوا خۆی دەزانێ، داوا لە خوا دەکەن و لێی دەپاڕێنەوە، بە هەموو شێوەکانی لێپاڕانەوە، بە زمانی حاڵ یان بە زمانی وتار.

٢)- بەردەوام خوای بەرزو مەزن لە کاردایە بۆ بەڕێوەبردنی دروستکراوەکانی.

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

﴿ٱلرَّحۡمَٰنُ ﴿١﴾ عَلَّمَ ٱلۡقُرۡءَانَ ﴿٢﴾ خَلَقَ ٱلۡإِنسَٰنَ ﴿٣﴾ عَلَّمَهُ ٱلۡبَيَانَ ﴿٤﴾ ٱلشَّمۡسُ وَٱلۡقَمَرُ بِحُسۡبَانٖ ﴿٥﴾ وَٱلنَّجۡمُ وَٱلشَّجَرُ يَسۡجُدَانِ ﴿٦﴾ وَٱلسَّمَآءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ ٱلۡمِيزَانَ ﴿٧﴾ أَلَّا تَطۡغَوۡاْ فِي ٱلۡمِيزَانِ ﴿٨﴾ وَأَقِيمُواْ ٱلۡوَزۡنَ بِٱلۡقِسۡطِ وَلَا تُخۡسِرُواْ ٱلۡمِيزَانَ ﴿٩﴾ وَٱلۡأَرۡضَ وَضَعَهَا لِلۡأَنَامِ ﴿١٠﴾ فِيهَا فَٰكِهَةٞ وَٱلنَّخۡلُ ذَاتُ ٱلۡأَكۡمَامِ ﴿١١﴾ وَٱلۡحَبُّ ذُو ٱلۡعَصۡفِ وَٱلرَّيۡحَانُ ﴿١٢﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿١٣﴾ خَلَقَ ٱلۡإِنسَٰنَ مِن صَلۡصَٰلٖ كَٱلۡفَخَّارِ ﴿١٤﴾ وَخَلَقَ ٱلۡجَآنَّ مِن مَّارِجٖ مِّن نَّارٖ ﴿١٥﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿١٦﴾ رَبُّ ٱلۡمَشۡرِقَيۡنِ وَرَبُّ ٱلۡمَغۡرِبَيۡنِ ﴿١٧﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿١٨﴾ مَرَجَ ٱلۡبَحۡرَيۡنِ يَلۡتَقِيَانِ ﴿١٩﴾ بَيۡنَهُمَا بَرۡزَخٞ لَّا يَبۡغِيَانِ ﴿٢٠﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢١﴾ يَخۡرُجُ مِنۡهُمَا ٱللُّؤۡلُؤُ وَٱلۡمَرۡجَانُ ﴿٢٢﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢٣﴾ وَلَهُ ٱلۡجَوَارِ ٱلۡمُنشَـَٔاتُ فِي ٱلۡبَحۡرِ كَٱلۡأَعۡلَٰمِ ﴿٢٤﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢٥﴾ كُلُّ مَنۡ عَلَيۡهَا فَانٖ ﴿٢٦﴾ وَيَبۡقَىٰ وَجۡهُ رَبِّكَ ذُو ٱلۡجَلَٰلِ وَٱلۡإِكۡرَامِ ﴿٢٧﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢٨﴾ يَسۡـَٔلُهُۥ مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۚ كُلَّ يَوۡمٍ هُوَ فِي شَأۡنٖ ﴿٢٩﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٠﴾﴾.

مانای دەقا و دەقی ئایەتەکان

{بە ناوی خوای بە بەزەیی بەخشندە. (خوای) بە بەزەیی ﴿١﴾ قورئانی فێر کردوە ﴿٢﴾ مرۆڤی دروستکردوە (لە باشترین شێوەدا) ﴿٣﴾ ڕوونکردنەوەی (مەبەستی) فێر کردوە ﴿٤﴾ خۆرو مانگ بە ژمارە (و ئەندازەگیریی دروستکراو)ن ﴿٥﴾ ڕووەکی ڕاخراو درەخت کڕنووش (بۆ خوا) دەبەن ﴿٦﴾ ئاسمانی بەرزکردۆتەوەو تەرازووی (هاوسەنگیی تێدا) داناوە ﴿٧﴾ تاکو لە تەرازوو (ی شەریعەت)دا سەر کێشیی نەکەن ﴿٨﴾ دادگەرانەش کێشان (و پێوان) بکەن و، لە تەرازوودا داشکان مەکەن ﴿٩﴾ (خوا) زەویشی بۆ خەڵکی (لە مرۆڤ و جند) داناوە (کە ژیانی

دنیای لەسەر بگوزەرێنن) ﴿١٠﴾ میوە (ی جۆراو جۆر)و دارخورما خاوەن کیفەکانی (کە هێشووە خورمایەکانیان گرتوونە خۆیان) تێیدان ﴿١١﴾ هەروەها (جۆرەکانی) دانەوێڵەی خاوەن پووش و کاو ڕیحانە (و گوڵ و گیا بۆنخۆشەکان)ی تێدان ﴿١٢﴾ ئنجا ئایا (ئەی جندو مرۆڤ!) نکوولّیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟ ﴿١٣﴾ (خوا) مرۆڤی لە (قوڕێکی وشکی) زرینگەداری وەک سواڵەت دروستکردوە ﴿١٤﴾ جندیشی لە بڵێسەی ئاگر دروستکردوە ﴿١٥﴾ ئنجا ئایا (ئەی جندو مرۆڤ!) نکوولّیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟ ﴿١٦﴾ (خوا) پەروەردگاری دوو ڕۆژهەڵاتەکان (ی هاوین و زستان)و دوو ڕۆژئاوایەکانە ﴿١٧﴾ ئنجا ئایا (ئەی جندو مرۆڤ!) نکوولّیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟ ﴿١٨﴾ (خوا) دوو دەریایەکانی بەرهەڵدا کردوون، پێک دەگەن ﴿١٩﴾ بەربەستێکیان لە نێوان دایە سنوور بە لای یەکدا ناشکێنن ﴿٢٠﴾ ئنجا ئایا (ئەی جندو مرۆڤ!) نکوولّیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟ ﴿٢١﴾ گەوهەرو مرواریيان لێ دێنەدەرێ ﴿٢٢﴾ ئنجا ئایا (ئەی جندو مرۆڤ!) نکوولّیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟ ﴿٢٣﴾ هەروەها (کەشتیيە لەسەر ئاو) دروستکراوە ڕۆیشتووەکانی وەک چیاکانیش هەر هی وین ﴿٢٤﴾ ئنجا ئایا (ئەی جندو مرۆڤ!) نکوولّیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟ ﴿٢٥﴾ هەموو ئەوانەی لەسەرنی (لەسەر زەوی) لە نێوچوون ﴿٢٦﴾ (بەس) ڕووی پەروەردگاری خاوەن شکۆو ڕێزلێگرتن و چاکەکارت دەمێنێ ﴿٢٧﴾ ئنجا ئایا (ئەی جندو مرۆڤ!) نکوولّیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟ ﴿٢٨﴾ (خوا) هەر کەس کە لە ئاسمانەکان و زەوی دایە، داوای لێ دەکات و هەر ڕۆژە ئەو (لە کردنی) کارێک دایە ﴿٢٩﴾ ئنجا ئایا (ئەی جندو مرۆڤ!) نکوولّیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟! ﴿٣٠﴾}.

شیکردنەوەی هەندێک لە وشەکان

(ٱلْبَيَانَ): (البَيَانُ: الكَشْفُ عَنِ الشَّيءِ، وَهُوَ أَعَمُّ مِنَ النُّطْقِ)، (بَيَان): بریتیە لە دەرخستنی شتێک، وشەی (بَيَان) کە دەفەرموێ: ﴿عَلَّمَهُ ٱلْبَيَانَ ﴾، گشتیترە لە دوان و قسەکردن، بەڵکو ئاماژەش دەگرێتەوەو نووسینیش دەگرێتەوە، هەموو ئەو شێوە دەربڕینانەی دیکەش، بۆ وێنە: هونەری تەشکیلییش دەگرێتەوە، هەموو ئەو شێوازانەی کە خەڵک پێیان لە یەکدی تێدەگەن.

(بِحُسْبَانٍ): (الحِسَابُ: إِسْتِعْمَالُ العَدَدِ، حَسَبْتُ وَأَحْسُبُ حِسَاباً وَحُسْبَاناً)، (حُسْبَان) واتە: (حِسَاب)، (حِسَاب)یش بریتیە لە بەکارهێنانی ژمارە، دەگوترێ: (حَسَبْتُ وَأَحْسُبُ حِسَاباً وَحُسْبَاناً) واتە: ژماردم، دەیژمێرم، ژماردن، کەواتە: (حُسْبَان) چاوگە بە مانای ژماردن، دواییش ئەم ژماردنە دەخوازرێتەوە بۆ مانای دیکەش، بۆ وێنە ئەندازەگیریی، یان وردەکاریی، وەک لە ئاخاوتنی خۆمان دا دەڵێین: هەموو شتێک بە حیساب و کیتابە، واتە: بە وردەکاریی.

(وَٱلنَّجْمُ): (أَصْلُ النَّجْمِ: الكَوْكَبُ الطَّالِعُ، وَالجَمْعُ: نُجُوم)، وشەی (نَجْم) لە ئەصڵی زمانی عەرەبییدا بریتیە لەو ئەستێرەیەی دەردەکەوێ، وشەی (نَجْم) بە (نُجُوم) کۆ دەکرێتەوە، (نَجَمَ: طَلَعَ نُجُوماً وَنَجْماً فَالْنَّجْمُ مَصْدَرٌ، وَاسْمٌ، وَمِنْهُ شُبِّهَ بِهِ طُلُوعُ النَّبَاتِ وَالرَّأيِ)، (نَجَمَ) واتە: هەڵهات، دەرکەوت، (نُجُوْمَ وَنَجْماً) هەردووکیان چاوگن، (فَالْنَّجْمُ مَصْدَرٌ وَاسْمٌ)، (نَجَمَ): هەم چاوگەو، هەم ناویشە، (نَجَمَا نَجْماً)، واتە: (طَلَعَ طُلُوعاً)، لەویشەوە دەرکەوتنی ڕووەک، هەروەها دەرکەوتنی بیرو بۆچوونێک، دەڵێ: (نَجَمَ رَأيُهُ عَنْ كَذَا) یان (نَجَمَ النَّبَاتُ) واتە: ڕووەکە کە دەرکەوت و بە زەویدا ڕاخرا.

(وَٱلشَّجَرُ): (الشَّجَرُ مِنَ النَّبَاتِ مَالَهُ سَاقٌ، شَجَرَةٌ وَشَجَرٌ، نَحْو: ثَمَرَةٌ وَثَمَر)، (شَجَرْ): لە ڕووەک ئەوەیە، قەدی هەبێ و بەرزبێتەوە، تاکەکەی (شَجَرَةَ)یە، ناوە کۆیەکەی

(شَجَر)ە، هەڵبەتە بە (أشْجَار)یش کۆ دەکرێتەوە، وەک (ثَمَرَة وَثَمَر) یەک میوەو میوە بە گشتیی.

(ٱلْمِيزَانَ): (الوَزْنُ: مَعْرِفَةُ قَدْرِ الشَّيءِ، وَزَنْتُهُ وَزْناً وَزِنَةً، وَالمِيْزَانُ آلَةُ الوَزْن)، (وَزْن): بریتیە لە زانینی ئەندازەی شتێک، دەگوترێ: (وَزَنْتُهُ وَزْناً وَزِنَةً) واتە: کێشام، هەڵمسەنگاند، (مِيْزَان)یش ئامێری پێ هەڵسەنگاندنە، بە کوردیی دەڵێین: تەرازوو (مِيْزَان)، بەڵام چەمک و واتایەکەی گشتییترە لەوەی تەنیا ئەو تەرازووەی ئێمە بەکاری دێنین، بگرێتەوە، بەڵکو جاری وا هەیە (مِيْزَان) بە مانای هاوسەنگیی دێ و، جاری وایە بە مانای ڕێک و ڕاستیی شتێک دێ و، بە مانای هەڵسەنگاندن دێ، نەک هەر هەڵسەنگاندنی شتی ماددیی و بەرجەستە، بەڵکو شتی مەعنەویی و نابەرهەستیش.

(بِٱلْقِسْطِ): (القِسْطُ: النَّصِيْبُ بِالْعَدْلِ، كَالنَّصَفِ وَالنَّصَفَةِ، وَالقِسْطَاسُ: المِيْزَانُ وَيُعَبَّرُ بِهِ عَنِ العَدَالَةِ كَمَا يُعَبَّرُ بِهِ عَنِ المِيْزَان)، وشەی (قِسْط) بە مانای پشک و بەشێک دێ کە دادگەرانە دابەشکرابێ، وەک (نَصَفُ ونَصَفَة) ئەوانیش هەردووکیان بە مانای دابەشکردنێکی دادگەرانەو بە ویژدانانەن، (قِسْطَاس) واتە: تەرازوو (مِيْزَان)، تەعبیر بە تەرازوو دەکرێ لە دادگەریی، هەروەک تەعبیر بە دادگەرییش دەکرێ لە جیاتی تەرازوو، ئەو شتەم بە تەرازوو بۆ بکێشەو، با ئەو شتە بە تەرازوو بێ، واتە: بە دادگەریی بێ، یان بە ڕێک و ڕاستیی.

(وَلَا تُخْسِرُواْ ٱلْمِيزَانَ): واتە: هەڵسەنگاندن، یان کێشان، یان تەرازووەکە کەم مەکەن، (الخُسْرُ وَالخُسْرَانُ: انْتِقَاصُ رَأْسِ المَالِ)، وشەی (خُسْرُ) و (خُسْرَان) هەردووکیان چاوگن بە مانای کەم بوون لە دەستمایەن، (وَالإِخْسَارُ: جَعْلُ الغَيْرِ خَاسِراً، وَالخَسَارَةُ: النَّقص)، (إِخْسَار) لەسەر کێشی (إِفْعَال)ە، ئەوەیە تۆ ئەوی دیکە تووشی زیان بکەی، (خَسَارة)ش بە مانای کەم و کوڕیی و، لێ کەمکردن دێ.

(لِلۡأَنَامِ): (الخَلْـقُ)، (أَنَـام) زۆربــەی ڕوونکــەرەوانی قورئــان دەڵێــن: بــە مانــای دروســتکراوانە لەســەر زەوی بــە گشــتیی، واتــە: مــرۆڤ و جنــدو ئەوانــەی خــاوەن هەســت و هۆشــن، هەردووکیــان دەگرێتــەوە، هەندێکیشــیان گوتوویانــە: (أنــام) تایبەتــە بــە مرۆڤەکانــەوە، بــەڵام ڕای یەکــەم ڕاســتترە.

(ٱلۡأَكۡمَامِ): (جَمْعُ كُـمْ: كُلُّ مَـا يُغَطِّـي، وَيَدْخَـلُ فِيْـهِ لِحَاؤُهَـا وَلِيْفُهَا وَنَوَاهَا)، بە نسـبەت دارخورمـاوە، (أَكْـمَام) کـۆی (كُـمْ)ە، (كُمْ)یـش هـەر شـتێک کـە شـتێک داپۆشـێ، کـە بـە نسـبەت دارخورمـاوە: پـووش و پەڵاشـەکەی و نێوکەکانیـشی دەگرێتـەوە، هەروەهـا دەشـگونجێ (أَكْـمَام) کـۆی (كِـم) بـێ، کـە بـەو توورەگـەو کیفـە دەگوتـرێ، هێشـووە دارخورمـای لـێ دێـتە دەرێ، کـە (كُفَـرى)شی پـێ دەڵێـن، (فَإِنَّـهُ يَكُـونُ فِي وِعَـاءٍ فَيَنْشَقُّ فَيَخْـرُجُ مِنْـهُ الطَّلْـع)، پێشـێ هێشـووە دارخورمـا لـە نێـو کیفێکـدا دەبـێ، دوایـی ئـەو کیفـە دەدڕێ و هێشـووەکەی لـێ دێتـە دەرێ، (رِاغـب الأصفهـاني) گوتوویـەتی: (الكُـمُّ: مَـا يُغَطِّـي اليَـدَ مِـنَ القَمِيْـصِ، وَالكِـمُّ مَـا يُغَطِّـي مِـنَ الثَّمَـرَةِ)، (كُـمْ): ئەوەیـە کـە دەسـت دادەپۆشـێ لـە کـراس، واتـە: قـۆڵ، بـەڵام (كِـم): بریتیـە لـەوەی میـوە دادەپۆشـێ، هەر کیفێـک، هـەر بەرگێـک، هەرچەنـدە زیاتـر بـە هـی هێشـووە دارخورمـا، دەگوتـرێ، بـەڵام هەندێـک لـە میـوەکانی دیکـەش لـە جۆرێـک لـە توورەکـەو کیـف دان و بـە هـی هەموویـان دەگوتـرێ: (كِـم)و بـە (أَكْـمَام) کـۆ دەکرێتـەوە.

(وَٱلۡحَبُّ): (الحَـبُّ وَالحَبَّـةُ مِـنَ الحِنْطَـةِ وَالشَّـعِيْرِ وَنَحْوِهِـمَا مِـنَ المَطعُومَـاتِ، وَالحِـبُّ وَالحِبَّـةُ فِي بُـزُورِ الرَّيَاحِـيْنِ) وشـەی (حَـبُّ) و (حَبَّـةُ) بـۆ گەنـم و جـۆو هاوێنەکانیـان، لـە خواردنـەکان (ئەوانـەی دەخورێـن)، بـەڵام (حِـبُّ) و (حِبَّـةُ) بـۆ تـۆوی گژوگیـا بۆنخۆشـەکان {ڕیحانـەو گـوڵ و ئەوانـە} کـە دەچێنرێـن، (حَـبّ) نـاوی کۆیـە، بـەڵام (حَبّـة) بـۆ تاکێکـە، هـەروەک (حِبّ)یـش لەگـەڵ (حِبّـة)دا بـە هەمـان شـێوە.

(ٱلۡعَصۡفِ): (العَصْـفُ وَالعَصِيْفَـةُ: الَّـذِي يُعْصَـفُ مِـنَ الـزَّرْعِ)، (عَصْـف) و (عَصِيْفَـة)، ئەوەیـە کـە لـە ڕووەک دەدروێتـەوە، واتـە: قەدەکـەی و گیایەکـەی، (وَيُقَـالُ لِحُطَـامِ الـزَّرْعِ المتَكَـسِّر: عَصْـفٌ، وَرِيْـحٌ عَاصِـفٌ وَعَاصِفَـةٌ: تَكْـسِرُ الـشَّيء)، پـووش و پەڵاش و لاسـک

و قـەدی کشـتوکاڵ، ئنجـا گەنـم و جۆیە، نیسـک و نۆکـە، هەرچییە پووش و پەڵاشـەکەی کـە تێکدەشـکێ، پێـی دەگوترێ: (**عَصْـف**) هەروەهـا دەگوتـرێ: (**رِيْـحٌ عَاصِـفٌ، ورِيْـحٌ عَاصِفَـةٌ**)، بایـەک کـە شـتەکان تێکدەشـکێنێ، یـان پـووش و پـەڵاش ڕادەماڵـێ.

(وَٱلرَّيۡحَانُ): (**مَالـهُ رَائِحَـة وَقِيْـلَ: الرَّيْحَـان: الـرِّزْق**)، (**رَيْحَـان**): ئەوەیـە بۆنی خۆشـی هەبـێ، ڕیحانـە گیایەکـی بۆنخۆشـە، یـان هەمـوو گژوگیـا بۆنخۆشـەکان، هەندێکیـش گوتوویانـە: (**رَيْحَـان**) بـە مانـای بژیـوە بـە گشـتیی، بـەڵام مانـای یەکەمیـان بەهێزتـرە.

(صَلۡصَـٰلٍ): (**أَصْـلُ الصَّلْصَـالِ: تَـرَدُّدُ الصَّـوْتِ مِـنَ الـشَّيءِ اليَابِـس**)، وشـەی (**صَلْصَـال**) لـە ئەصڵـدا دەنـگ هاتنـە لـە شـتێکی وشـک، هەروەهـا هـەر شـتێک زرینگـەو دەنگـی بێـت لـە ئەسـڵدا مانـای ئەوەیـە، بـەڵام دوایـی وشـەی (**صَلْصَـال**) بەکارهێنراوە بـۆ: (**الطِّيْنُ الجَـاف وَقِيْـل: المُنْـتِن مِـنَ الطِّيْن**)، هـەم بـە قـوڕی وشـک بـۆوە دەگوتـرێ: (**صَلْصَـال**)و، هـەم بـە قـوڕی بۆنکـردووش دەگوترێ، بـەڵام ئەگـەر قـوڕی بۆنکـردووش بـێ، دەبـێ وشـک بووبێتـەوەو کـە پەنجـەت لێـدا یـان شـتێکی پێکـەوت، زرینگـەی بـێ، لـە فەرمایشـتی پێغەمبـەردا ﷺ هاتـوە کـە بـاسی چۆنیەتیـی وەحیـی بـۆ هاتنی دەکات، دەفەرمـوێ: {**أَحْيَانًـا يَأْتِينِـي فِي مِثْـلَ صَلْصَلَـةِ الْجَـرَسِ**}، (**أخرجـه مالـك: ٤٧٥، وأحمـد: ٢٥٢٩١، والبخـاري: ٣٠٤٣، ومسـلم: ٢٣٣٣، والترمـذي: ٣٦٣٤**) واتـە: جـاری واش هەیـە وەک زرینگـەی جـەڕەس، زرینگـەی زەنگـوڵ (کـە دێتـە بـەر گوێـم) بـۆم دێ.

(كَٱلۡفَخَّـارِ): (**الفَخَّـارُ: الجِـرَارُ وَذَلِـكَ لِصَوْتِـهِ إذَا نُقِـرَ كَأَنَّمَـا تُصُـوِّرَ بِصُـورَةِ مَـنْ يُكْـثِرُ التَّفَاخُـرَ**)، (**فَخَّـار**): بـە دیـزەو گـۆزەو ئەوانـە دەگوتـرێ، ئەویـش لەبـەر ئـەوەی کاتێک پیتکـە[1]و پەنجـەی لـێ بـدەی دەنگـی دێ، وەک کەسـێک وێنـا کـراوە (لەبـەر ئـەوەی دەنگـی زۆر دێ) زۆر شـانازیی بـکات، (**فَخَّـار**) بـە کوردیـی دەڵێیـن: سـواڵەت، جـاری واش هەیـە خەزەفیـش بەکاردەهێـنرێ، کـە بریتیـە لـە قـوڕی وشـککراوەی سـووتێنراو بـە جۆرێـک کـە وەک قـوڕی وشـک بـووەوەی ئاسـایی نەبـێ، کـە ئـاوی گەیشـتێ بتوێتـەوەو ببێتـەوە بـە قـوڕ.

---

(١) پیتکە: سەرە پەنجە.

(ٱلْجَآنَّ): (أَصْلُ الجَنِّ: سَتْرُ الشَّيءِ، وَالجِنَّةُ: جَمَاعَةُ الجِنِّ، وَالمُرَادُ بِهِ إِبْلِيس، وَمَا خَرَجَ عَنْهُ مِنَ الشَّيَاطِيْن)، وشەی (جَانّ) لە (جَنّ)ەوە هاتووە، (أَصْلُ الجَنِّ: سَتْرُ الشَّيءِ)، بریتیە لە داپۆشینی شتێک [(جُنَّة) پۆشەر، قەڵغان، (مَجْنُون) بۆیە وای پێدەگوترێ: چونکە عەقڵەکەی داپۆشراوە، (جَنِيْن) بۆیە وای پێدەگوترێ: چونکە لە نێو هەناوی دایکیدا پەنهانەو، (جِنّ)یش بۆیە وایان پێدەگوترێ: چونکە پەنهانن و نابینرێن] (الجِنَّةَ: جَمَاعَةُ الجِن) (جِنَّة) واتە: کۆی جندان، (جَانّ): لێرەدا مەبەست پێی ئیبلیس و هەموو ئەوانەیە کە لێی پەیدابوون لە شەیتانان، بەڵام دەبێ بزانرێ: کە جند هەموویان شەیتان نین، بەڵکو شەیتان لە مرۆڤانیش هەن و، لە جندانیش هەن، هەروەک بڕوادارو پارێزکارانیش لە مرۆڤانیش هەن و لە جندانیش هەن.

(مَّارِجٍ): (المَارِجُ: المُخْتَلِطُ اسْمُ فَاعِلٍ بِمَعْنَى إِسْمِ المَفْعُولِ مِثْلُ دَافِق، وَمِثْلُ عِيْشَةٍ رَاضِيَة)، (مارِج)بە مانای تێکەڵ دێ، ناوی بکەرەو بە مانای ناوی بەرکارە، وەک (دَافِق) کە لەسەر کێشی (فَاعِل)ە، بەڵام بە مانای (مَدْفُوق)ە، واتە: فیچقە کراو، (عِيْشَة رَاضِيَة) واتە: (عِيْشَة مَرْضِيَّة)، (رَاضِية) لەسەر کێشی (إِسْم فَاعِل)ە، ژیانێکی ڕازیی، بەڵام مەبەست پێی ژیانێکە خاوەنەکەی پێی ڕازی بێ، واتە: (عِيْشَة مَرْضِيَّة)، ئنجا کە دەفەرموێ: ﴿وَخَلَقَ ٱلْجَآنَّ مِن مَّارِجٍ مِّن نَّارٍ﴾، واتە: جندی لە تێکەڵەیەک لە ئاگر دروستکردوە، یانی: ئاگرەکە هەندێک پێکهاتەی دیکەشی لەگەڵ دان، هەندێکیش گوتوویانە: (مَارِج) بە مانای بڵێسەی ئاگری بێ دوو کەڵ دێ، دەگوترێ: (مَرَجَ أَمْرُهُمْ: إِخْتَلَطَ، وَأَمْرٌ مرِيْج: مُخْتَلِط)، (مَرَجَ أَمْرُهُمْ) واتە: کارەکەیان تێکەڵبوو، (وَأَمْرٌ مَرِيْج)، کارێکی تێکەڵ.

(مَرَجَ): (المَرْجُ: الخَلْطُ)، (مَرْج) بە مانای تێکەڵکردن دێ، بەڵام (مَرَج) بە مانای تێکەڵیی، ﴿مَرَجَ ٱلْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ﴾، واتە: دوو دەریایەکەی تێکەڵکردوون، بەری هەڵداونە لای یەک، هەندێکیش گوتوویانە: (مَرَجَ البَحْرَيْن: أَرْسَلَهُمَا) واتە: ناردوونیە لای یەک، بەڵام کە ناردوونیە لای یەک، پێکگەیشتوون.

(بَرۡزَخٌ): (البَرْزَخُ: الحَاجِزُ وَالحَدّ بَيْنَ الشَّيْئَيْنِ وَقِيْل: أَصْلُه «بَرْزَه» فَعُرِب)، (بَرْزَخ) بە نێوانێک و سنوورێک کە لە نێوانی دوو شتاندایە، هەندێکیش گوتوویانە: (بَرْزَخ) لە ئەصڵدا لە (بَرْزَه)ەوە هاتوە، (بەرزە) وشەیەکی کوردییە، چونکە فارسیش ئێستا ئەو وشەیە بەکارناهێنن، فارس لە جیاتی بەرز دەڵێن: (بُلند)، بەڵام دوایی لە جیاتی (ه)ەیەکە، بزوێنەکەی کۆتایی (خ)یان داناوەو بۆتە (بَرْزَخ) چونکە ئەم وشەیە ناوێکی جامیدەو، نەزانداراوە هی چی دیکەی لێ بتاشرێ و ئیشتیقاق بکرێ.

(ٱللُّؤۡلُؤُ): (تَلَأْلَأَ الشَّيءُ: لَمَعَ، لَمْعَان اللُؤْلُؤ، وَجَمْع اللُؤْلُؤ: لَآلِيء)، (لُؤْلُؤ) (تلألأ الشَّيء) واتە: شتەکە درەوشایەوە، وەک چۆن گەوهەر دەدرەوشێتەوەو ئاوا درەوشایەوە، کۆی (لُؤْلُؤ)یش (لآلِيء)ە، (لُؤْلُؤ)یش بە کوردیی دەگوترێ: گەوهەر، ڕەنگە مرواریشی پێ بگوترێ.

(وَٱلۡمَرۡجَانُ): (المَرْجَان: صِغَارُ اللُؤْلُؤ) {ئەوەش ڕایەکە} واتە: مەرجان وردە گەوهەرە، بەڵام (مَرْجَان) وەک دوایی باس دەکەین، لە (لُؤْلُؤ) جیایە، (لُؤْلُؤ) بەشێوەیەک دروست دەبێ و (مَرْجَان) بە شێوەیەکی دیکە، بۆیە ئەوە ڕاستە کە (مرجان) (نَوْعٌ مِنَ الحَجَر البَحْرِي)، مرواریی جۆرێکە لە بەردی نێو دەریا، بەڵام ژیاندارێک دروستی دەکات، گوتراوە: (حَيْوَان بَحْرِي ذو أَصَابِعَ دَقِيْقَة)، ژیاندارێکی دەرياییە پەنجە باریکەڵەی هەن، دوایی ئەو ماددەیەی دەری دەکات ڕەق دەبێ، وەک بەردی لێ دێ و ڕەنگێکی سووری هەیە، دواییش زیاتر باسی (لُؤْلُؤ) و (مَرْجَان) دەکەین.

(ٱلۡمُنشَـَٔاتُ): کەشتییە ڕۆیشتووە دروستکراوەکان، (المُنْشَئَات: بِفَتْحِ الشِّيْن: إِسْمُ مَفْعُول، إِذَا أُوجِد وَصُنِعَ، أي: الَّتِي أَنْشَأَهَا النَّاسُ، وَالمُنْشِئَات بِكَسْرِ الشِّيْن مِنْ أَنْشَأَ السَّيْرَ: أَسْرَعَ أي: الَّتِي يَسِيْر بِهَا النَّاسِ سَيْراً سَرِيْعَاً)، ﴿وَلَهُ ٱلۡجَوَارِ ٱلۡمُنشَـَٔاتُ فِي ٱلۡبَحۡرِ كَٱلۡأَعۡلَٰمِ﴾، خوێنراویشەتەوە: (لَهُ الجَوَارُ المُنْشِئَات فِي البَحْر كَالأَعْلَام)، (مُنْشَئَات) بە سەر (فتحة)ی شینەکە، ناوی بەرکارە، واتە: پەیداکراوو دروستکراوەکان، کەشتییە

دروستکراوەکان، کە خەڵک دروستیان دەکەن {بەڵام هەر هی خوان، لەبەر ئەوەی هەم مرۆڤەکان کە دروستیان کردوون و، هەم کەرەستەی کەشتییەکانیش هەمووی هی خوایە}. (مُنْشِئَات)یش خوێندراوەتەوە کە لە (أَنْشَأَ السَّيْرَ: أَسْرَعَ) واتە: بەخێرایی ڕۆیشت، واتە: ئەو کەشتییانەی خەڵک بە خێرایی پێیان دەڕوات.

(كَالْأَعْلَامِ): (جَمْعُ عَلَمْ وَهُوَ الجَبَل)، (أعْلَام) کۆی (عَلَم)ەو بە مانای چیا دێ، لەبەر ئەوەی چیا لە دوور ڕا دیارە، وەک ئاڵایەک، (عَلَم) (ئاڵا)ش واپێدەچێ هەر لەوەوە هاتبێ لە ناوی چیاوە.

(فَانٍ): (فَان: إسْمُ الفَاعِل لِزَمَانِ الإسْتِقْبَال: أي صَائِرٌ إلى الفَنَاء)، ﴿كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ﴾، (فَنَى، يَفْنِي، فَهُوَ فَانٍ)، واتە: لە بەین چوو، لە بەین دەچێ، ئەو لە بەین چوویە، واتە: هەرچی لەسەر زەوییە، لە خاوەن عەقڵ و هۆشان، کە مرۆڤ و جند دەگرێتەوە، هەموویان فەوتاون، لێرەدا (فَانٍ) ناوی بکەرە، بەڵام بۆ کاتی داهاتوو بەکارهێنراوە، واتە: لە داهاتوودا دەفەوتێن و هیچیان نامێنن.

(وَجْهُ): ﴿وَيَبْقَىٰ وَجْهُ رَبِّكَ﴾، (وَجْهُ: ذَات، صِفَةٌ لله تَعَالَى، الجَارِحَةُ ثُمَّ اسْتُعْمِلَ فِي مُسْتَقْبِلِ كُلِّ شَيءٍ وَأشْرَفِه وَمَبْدَئِه: يُقَالُ وَجْهُ النَّهَار)، وشەی (وَجْهُ) وەک دواییش باسی دەکەین، زانایان بە مانای (زاتی خوا)یان لێکداوەتەوە، ﴿وَيَبْقَىٰ وَجْهُ رَبِّكَ﴾، واتە: زاتی پەروەردگارت دەمێنێتەوە، هەندێکیش گوتوویانە: (وَجْهُ) سیفەتێکی خوای بەرزە، سیفەتەکانی خواش وەک خوان، وەک چۆن خوا زاتەکەی نازانین چۆنە، بەهەمان شێوە سیفەتەکەشی نازانین چۆنە، (لَيْسَ كَمِثْلِه شَيء: أي ذَاتاً وَصِفَة)، خوا هەم زاتی، هەم سیفەتەکانی، شتێک وەک زاتی خواو وەک سیفەتی خوا نیە، وشەی (وَجْهُ) لە ئەسڵدا بە مانای ئەندامە، ئەو ئەندامەی دەزانین، بۆ وێنە: ڕووی مرۆڤ، دوایی بەکارهێنراوە بۆ پێشوازییکەری هەر شتێک، بەڕێزترین و سەرەتای هەر شتێک، دەگوترێ: (وَجْهُ المَسْألَةِ) واتە: ئەو پرسە ڕووە ڕاستەکەی بەو شێوەیە، هەروەها دەگوترێ: (لَا أرَى لِهَذِهِ القَضْيَةِ وَجْهاً)،

ئەم بابەتە هیچ ڕوویێکی نابینم، واتە: نابینم ڕوویەکی ڕاست و چاکی هەبێ، یان دەگوترێ: (وَجْهُ النَّهَار) واتە: سەرەتای ڕۆژ کە دەردەکەوێ.

(ٱلْجَلَٰلِ): (الجَلَالُ: العَظَمَةُ، وَالجَلَالَةُ: عِظَمُ القَدْرِ، وَالجَلَالُ بَغَيْرِ الهَاء: التَّنَاهِي فِي ذَلِكَ: وَالجَلِيْلُ: العَظِيْمُ القَدْرِ)، (جَلَال): بە مانای مەزنیی دێ، (وَالجَلَالَةُ: عِظَمُ القَدْرِ) واتە: مەزنیی ئەندازە، یان مەزنیی ڕێزو پێگە، بە نسبەت خوای پەروەردگارەوە، وشەی (جَلَال) بەبێ (ة) واتە: ئەوپەڕی مەزنیی و پایە بەرزیی، هەروەها (الجَلِيْلُ: العَظِيْمُ القَدْرِ) واتە: زۆر پایە بەرز و پایە مەزن، وەک بۆ خوا شایستەیە.

(وَٱلْإِكْرَامِ): (المُنْعِمُ عَلَى عِبَادِهِ) (إِكْرَام) بە مانای ڕێزلێگرتن دێ، بەڵام لێرەدا یانی: چاکەکار لەگەڵ بەندەکانی دا، (الإِكْرَامُ وَالتَّكْرِيْمُ: أَنْ يُوصَل إِلى الإِنْسَان إِكْرام أي: نَفْعٌ لَا يَلْحَقُهُ فِيْهِ غَضَاضَةٌ)، وشەی (إِكْرَامُ وتَكْرِيْم): ئەوەیە کە ڕێزگرتنێک بگاتە مرۆڤ، سوودێک کە هیچ کەمیی تێدانەبێ، کەواتە: ﴿ذُو ٱلْجَلَٰلِ وَٱلْإِكْرَامِ﴾، واتە: خاوەنی شکۆو پایەبەرزیی و خاوەنی میهرەبانیی و چاکەکاریی و بەخشین.

(كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ): وشەی (يَوْم) بە مانا باوەکەی کە ئێمە بەکاری دێنین، بەکارنایەت، (يَوْم) بە مانای شەو ڕۆژێک، واتە: بیست و چوار سەعات، لێرەدا (يَوْم) بە مانای موتڵەقی کات دێ، واتە: لە هەموو کاتاندا خوا ﷻ لە کاردایە، (الشَّأْنُ: الشَّيءُ العَظِيْم، وَالحَدَثُ لَهَامٌ مِنْ مَخْلُوقَاتٍ وَأَعْمَالٍ مِنَ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْض)، واتە: خوا ﷻ هەمیشەو بەردەوام کار دەکات و لە دروستکراوەکان دەهێنێتە دی و، لە کردەوەکان ئەنجام دەدات لە ئاسمانەکان و زەویدا.

ماناى گشتيى ئايەتەكان

خـوا ﷻ دەفەرمـوێ: (بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ) بـە نـاوى خواى بە بەزەيى بەخشـندە، واتـە:

دەستپێكردنم بە ناوى خوايە، ئەويش مەبەستى ئەوەيە:

١ - ئەم كارە تەنها بۆ خوا دەكەم.

٢ - ئەم كارە بە پێى شەرعى خوا دەكەم.

٣ - ئەم كارە بە تواناو يارمەتيى خواى پەروەردگار دەكەم.

٤ - ئەم كارە بۆ هێنانەدى ڕەزامەنديى خوا ئەنجام دەدەم.

﴿ ٱلرَّحۡمَٰنُ ﴾، واتـە: بـە بەزەيـى، ئنجـا بـە بەزەيـى (**الرحمـن**): يـان نيهـاد (**مُبْتَـدَأ**)و گـوزارە (**خَبَر**)ەكـەى دوايـى دێ، ياخـود گـوزارە (**خبر**)يـەو، نيهـاد (**مُبْتَدَأ**)ەكـەى پێشـتر هاتـوە، واتـە: (**هـو الرَّحْمَـن**) يـان (**أللـه الرَّحْمَـن**) ئـەو بـە بەزەييـە، يـان: خوا بـە بەزەييە.

﴿ عَلَّمَ ٱلۡقُرۡءَانَ ﴾، قورئـانى فێركـردوە، بـەڵام كێـى فێـرى قورئـان كـردوە؟ وشـەى (**عَلَّـمَ**)، دوو بـەركاران دەخـوازێ و (**القُـرْآن**) بـەركارى دووەمـە، واتـە: (**علَّـم النَّبِـيَّ القُـرْآن**) پێغەمبـەرى فێـرى قورئـان كـردوە، ياخـود: (**علَّـم الإنسـانَ القُـرْآن**) يـان (**علَّـم النـاسَ القُـرْآن**) يـان (**علَّـم الإنـس والجـنَّ القُـرْآن**)، مرۆڤـى فێـرى قورئـان كـردوون، مرۆڤـەكانى فێـرى قورئـان كـردوون، مـرۆڤ و جنـدى فێـرى قورئـان كـردوون، هەموويـان دەگرێتـەوە.

﴿ خَلَقَ ٱلۡإِنسَٰنَ ﴾، مرۆڤـى هێناوەتـە دى، ئەمانـە هەموويـان نيعمـەتى خـواى پـەروەردگارن، بۆيـەش خوا ﷻ لێكى دابڕيون و، بـە (**و**)ى بادانەوە (**عاطفة**) نەيگێڕاونـەوە سـەر يەكـدى، چونكـە هـەر كامێكيـان چاكەيەكـى سـەربەخۆيە.

﴿ عَلَّمَهُ ٱلْبَيَانَ ﴾، ڕوونکردنەوەی فێر کردوە، یانی: مرۆڤی فێر کردوە چۆن مەبەستەکانی خۆی ڕوون بکاتەوە؟ ئەوەی لە دەروونیدایە دەری ببڕێ، چ بە قسە، چ بە نووسین، چ بە ئاماژە.

﴿ ٱلشَّمْسُ وَٱلْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ ﴾، خۆرو مانگ بە ژمێرەن، یانی: بە وردەکاریی و ڕێک و پێکیی و بە ئەندازە، دروستکراون.

﴿ وَٱلنَّجْمُ وَٱلشَّجَرُ يَسْجُدَانِ ﴾، ڕووەک و درەختیش کڕنووش دەبەن، (**نَجْم**) وێڕای ڕووەک (**نبات**) دەگونجێ بە مانای ئەستێرەش بێ، وەک لە زمانی عەرەبییدا هەردوو واتایەکەی هەن، بەڵام لێرەدا بەپێی ڕەوت (**سیاق**)ەکە کە لەگەڵ (**شجر**)دا هاتوە، ئەوەش لەگەڵ درەختدا کە بەرز هەڵدەچێ، گونجاوە باسبکرێ بریتیە: لەو ڕووەک و گژوگیایەی بەرز نابێتەوەو قەدو لق و پۆپی نیە، بەڵکو لە زەویدا پان دەبێتەوە.

﴿ وَٱلسَّمَآءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ ٱلْمِيزَانَ ﴾، ئاسمانی بەرزکردۆتەوە، واتە: گەردوونی زۆر بە بەرزیی خوڵقاندوە، دوایی ئێمە هەم لە بارەی ئەندازەگیرییەکانی کە لە خۆرو زەوی و مانگدا ڕەچاو کراون، هەم لە بارەی بەرز کرانەوەی ئاسمانەوە، ئەوەی تاکو ئێستا زانایان پێنگەیشتوون، لەو بارەوە کورتە باسێک دەخەینە ڕوو.

ئاسمانی بەرزکردۆتەوە (وَٱلسَّمَآءَ رَفَعَهَا)، واتە: بە بەرزیی خوڵقاندوویەتی، نەک پێشێ نزم بووبێ و دوایی بەرزی کردبێتەوە، زیاتر واپێدەچێ بە مانای: {بەبەرزیی دروستی کردوە}بێ، دەشگونجێ ئەو واتایەش بگرێتەوە: {وردە وردە بەرزی کردۆتەوە} کە ئەمە لەگەڵ ئەو بیردۆزە زانستییەش دا، گونجاوە کە دەڵێ: گەردوون لێک دەکشێ، وەک لە سوورەتی (**الذاريات**)دا باسمانکرد: ﴿ وَٱلسَّمَآءَ بَنَيْنَٰهَا بِأَيْيدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ ﴿٤٧﴾ ﴾، واتە: ئاسمانمان بەهێز دروستکردوەو ئێمە فراوانکەرینی.

﴿ وَوَضَعَ ٱلْمِيزَانَ ﴾، تەرازووشی داناوە.

تـەرازوو (**میـزان**)، هـەم بـە مانـای ئـەو ئامێـرە دێ کـە شـتی پـێ هەڵدەسـەنگێنن، جـاری واش هەیـە (**میـزان**) بـە مانـای مەجازییەکـەی دێ، یاخـود هـەر مانـا ڕاستەقینەکەشـی ئەوەیـەو، وەک چـۆن تـەرازوو (**میـزان**) بـە مانـای ئـەو ئامێـرە بەکارهێـنراوە، بـۆ هاوسـەنگیی و دادگەریـی و ڕێـک و پێکییـش بەکارهێـنراوە، ئـەو شـتە بـە تەرازوویـە، واتـە: ڕێـک و پێـک و هاوسـەنگە.

﴿ أَلَّا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ ﴾، فەرمـانی پێکـردوون: سەرکێشـیی مەکـەن، لـە تـەرازوودا، وەک دوایـی باسـی دەکەیـن، واپێدەچـێ لێـرەدا (**میـزان**) مەبەسـت پێـی تـەرازووی شـەریعەت بـێ.

﴿ وَأَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ ﴾، کێـش (کێشـان) بـە دادگەرانـە بەرپـا بکـەن، ﴿ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ ﴾، ئـەو تـەرازووەی شـتی پـێ هەڵدەسـەنگێنن، کەمـی مەکـەن، واتـە: تـا تـەرازووی شـت پـێ کێشـانی بەرانبەرەکانتـان، کـەم مەکـەن.

﴿ وَالْأَرْضَ وَضَعَهَا لِلْأَنَامِ ﴾، خـوا زەویـشی دانـاوە بـۆ دروسـتکراوەکان، هەمـوو ئەوانـەی لەسـەر زەوی دەژیـن، لـە مـرۆڤ و جنـد، زەوی چـی تێدایـە؟

﴿ فِيهَا فَاكِهَةٌ وَالنَّخْلُ ذَاتُ الْأَكْمَامِ ﴾، میـوەی تێدایـە {هەمـوو جـۆرەکانی میـوە}و، دارخورمـای خـاوەن کیفـەکانی تێدایـە، ئـەو کیفانـەی دوایـی هێشـووەکانیان لـێ دێنـە دەرێ، بۆیـە بـاسی میـوە (**فاکهـة**)ی کـردوە بـە تـاک واتـە: هەمـوو جـۆرەکانی میـوە، بـۆ خورمـاش نـەک بـاسی (**تمـر**) بـکات، بەڵکـو بـاسی دارخورمـای کـردوە، چونکـە ئـەوە زۆر سەرسـوڕهێنەرە، ئـەو دارخورمایـە کـە هێنـدە بـەرز هەڵدەچـێ و، ئـەو هێشـووە گەورانـەی پێـوەن و، ئـەو هێشـوانەش لـە توورەکـەو کیفانـدان، دوایـی توورەکـەو کیفـەکان دەدڕێـن و هێشـووەکانیان لـێ دێنـە دەرێ!

﴿ وَالْحَبُّ ذُو الْعَصْفِ وَالرَّيْحَانُ ﴾، هەروەهـا دانەوێڵـەی خـاوەن پـووش و گیـاو، ڕیحانـە (**الرَّيْحَان**) واتـە: گژوگیـا بۆنخۆشـەکان، یـان ڕیحانـە کـە گیایەکـی بۆنخۆشـیی تایبەتـە، ئـەوەش هـەر لـە زەویـدا هـەن، ﴿ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾، ئنجـا ئایـا

ئێوە بە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان بێبڕوان، ئەی مرۆڤ و جند؟ یاخود ئایا نکوولیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟

﴿ خَلَقَ ٱلْإِنسَـٰنَ مِن صَلْصَـٰلٍ كَٱلْفَخَّـارِ ﴾، مرۆڤی دروستکردوە لە قوڕێکی وشک بووەوەی، وەک سواڵەت و خەزەف، بەدڵنیایی مەبەست لە مرۆڤ (إنسان) لێرەدا ئادەمە.

﴿ وَخَلَقَ ٱلْجَآنَّ مِن مَّارِجٍ مِّن نَّارٍ ﴾، هەروەها جانییشی لە بڵێسەی ئاگر، یاخود لە ئاگرێکی تێکەڵ دروستکردوە، ﴿ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾، ئنجا ئایا نکوولیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن، ئەی مرۆڤ و جند؟!

﴿ رَبُّ ٱلْمَشْرِقَيْنِ وَرَبُّ ٱلْمَغْرِبَيْنِ ﴾، پەروەردگاری هەردوو ڕۆژهەڵاتەکان و هەردوو ڕۆژئاوایەکانە، واتە: هەردوو ڕۆژهەڵاتەکانی هاوین و زستان، کە لە چاوی ئێمەدا خۆر لە زستاندا جیایە لە هی هاوین، هەروەها: ﴿ وَرَبُّ ٱلْمَغْرِبَيْنِ ﴾، پەروەردگاری هەردوو ڕۆژئاوایەکان، دیسان هی هاوین و زستان، ﴿ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾، ئنجا ئایا نکوولیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن، ئەی مرۆڤ و جند؟!

﴿ مَرَجَ ٱلْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ ﴾، دوو دەریایەکانی تێکەڵکردوون، یان بەرهەڵدای لای یەکی کردوون، پێک دەگەن، ﴿ بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَّا يَبْغِيَانِ ﴾، بەڵام پەردەیەکیان لە نێواندا هەیە، کە سنوور شکێنیی ناکەن، واتە: هیچ کامیان بەسەر ئەویدیکەدا زاڵ نابێ، نە ئاوی سوێر بەسەر هی شیرین دا زاڵ دەبێ، کە ئێمە ئاوی شیرینمان نەمێنێ، چونکە ئاوی شیرین زۆر کەمترە لە هی سوێر، نە ئاوی شیرینیش هێندە زۆرە کە بەسەر ئاوی سوێردا زاڵ بێ، چونکە هەر کامێکیان ئەرکی خۆی هەیە، ﴿ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾، ئنجا ئایا نکوولیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن، ئەی مرۆڤ و جند؟!

﴿ يَخْرُجُ مِنْهُمَا ٱللُّؤْلُؤُ وَٱلْمَرْجَانُ ﴾، لەو دوو ئاوە، لەو دوو دەریایە {ئاوی سوێرو شیرین} گەوهەرو مرواریيان لێ دێتە دەرێ {لەو بارەشەوە دوایی کورتە باسێک

دەکەیـن) ﴿ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾، ئنجـا ئایـا نکوولّیـی لـە کام لـە چاکـەکانی پەروەردگارتـان دەکـەن، ئـەی مـرۆڤ و جنـد؟!

﴿ وَلَهُ ٱلْجَوَارِ ٱلْمُنشَـَٔاتُ فِى ٱلْبَحْرِ كَٱلْأَعْلَـٰمِ ﴾، هەروەهـا بـەس هـی خـوان، کەشـتییە ڕۆیشـتووە دروسـتکراوەکان لـە دەریـادا، کـە وەک چیایانـن، بـەس هـی خـوان ﴿ ٱلْمُنشَـَٔاتُ ﴾، خوێنراوەتـەوە، واتـە: دروسـتکراوەکان (**المصنوعـات**)، هەروەهـا (**المنشِـئات**)یش خوێنراوەتـەوە، واتـە: (**المُسْرِعـات**) یـانی: ئەوانـەی مرۆڤـەکان بـە خێرایـی پێیـان دەڕۆن، (**جوار**)یـش سـیفەتی وەسـفکراوێکی قرتێـنراوە، واتـە: (**ولـه السـفن الجـوار**)، کەشـتییە ڕۆیشـتووەکان کـە بـە دەریـادا دەڕۆن و دوایـی مرۆڤـەکان دروسـتیان دەکـەن، ئەوانیـش هـەر هـی خـوان، یاخـود زۆر بـە خێرایـی دەڕۆن لـە دەریـادا، وەک چیایانـن، ئەوانیش هـەر هـی خـوان، ﴿ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾، ئنجـا ئایـا نکوولّیـی لـە کام لـە چاکـەکانی پەروەردگارتـان دەکـەن، ئـەی مـرۆڤ و جنـد؟!

﴿ كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ ﴾، هەرچـی و، هـەر کەسـێک کـە لەسـەریەتی واتـە: لەسـەر زەوییـە لـە نێـو چوویـە، مردوویـە.

﴿ وَيَبْقَىٰ وَجْهُ رَبِّكَ ذُو ٱلْجَلَـٰلِ وَٱلْإِكْرَامِ ﴾، تەنیـا ڕووی پـەروەردگاری خـاوەن پێگـەی بـەرزو خـاوەن ڕێـزو چاکـەو بەخششـت، دەمێنێتـەوە، ﴿ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾، ئنجـا ئایـا نکوولّیـی لـە کام لـە چاکـەکانی پەروەردگارتـان دەکـەن، ئـەی مـرۆڤ و جنـد؟!

﴿ يَسْـَٔلُهُۥ مَن فِى ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ﴾، هـەر کـەس کـە لـە ئاسـمانەکان و زەویـدا هەیـە (لـە فریشـتەو جنـدو مـرۆڤ) داوای لـێ دەکـەن (بـە زمـانی حـاڵ، یـان بـە زمـانی وتـار).

﴿ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِى شَأْنٍ ﴾، لـە هەمـوو کاتانـدا، ئـەو لـە کاردایـە (و، سەرپەرشـتیی دروسـتکراوەکانی خـۆی دەکات) ﴿ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾، ئنجـا ئایـا نکوولّیـی لـە کام لـە چاکـەکانی پەروەردگارتـان دەکـەن، ئـەی مـرۆڤ و جنـد؟!

ئێمـەش دەڵێیـن: (**لاَ نُكَـذِّبُ بِـأيِ مِـنْ آلاءِكَ يَـا رَبَّنَـا وَلَـكَ الحَمْـدُ**)، ئێمـە نکوولّیـی لـە هیـچ کام لـە چاکـەکانی تـۆ ناکەیـن، پەروەردگارمـان! سـتاییش و شـوکرانەش هـەر بـۆ تـۆ.

مەسەلە گرنگەكان

مەسەلەی یەكەم:

ناساندنی خوای بەرزی مەزن بە سەرچاوەی بەزەیی و، خستنە ڕووی چواردە لە چاكەو بەخششەكانی لە ژیانی مرۆڤ و جندا، وەك فێركردنی قورئان و، هێنانە دی مرۆڤ و، ڕوونكردنەوەی مەبەستی خۆی فێركردنی و، بە ئەندازەگیریی دروستكردنی خۆرو مانگ و ... هتد، لە كۆتاییدا ڕوو كردنە مرۆڤ و جند بەسەر زەنشتەوەو پرسیاركردن: ئایا نكوولیی لە كام لە چاكەكانی خوا دەكەن؟!:

خوا دەفەرموێ: ﴿ٱلرَّحۡمَٰنُ ﴿١﴾ عَلَّمَ ٱلۡقُرۡءَانَ ﴿٢﴾ خَلَقَ ٱلۡإِنسَٰنَ ﴿٣﴾ عَلَّمَهُ ٱلۡبَيَانَ ﴿٤﴾ ٱلشَّمۡسُ وَٱلۡقَمَرُ بِحُسۡبَانٖ ﴿٥﴾ وَٱلنَّجۡمُ وَٱلشَّجَرُ يَسۡجُدَانِ ﴿٦﴾ وَٱلسَّمَآءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ ٱلۡمِيزَانَ ﴿٧﴾ أَلَّا تَطۡغَوۡاْ فِي ٱلۡمِيزَانِ ﴿٨﴾ وَأَقِيمُواْ ٱلۡوَزۡنَ بِٱلۡقِسۡطِ وَلَا تُخۡسِرُواْ ٱلۡمِيزَانَ ﴿٩﴾ وَٱلۡأَرۡضَ وَضَعَهَا لِلۡأَنَامِ ﴿١٠﴾ فِيهَا فَٰكِهَةٞ وَٱلنَّخۡلُ ذَاتُ ٱلۡأَكۡمَامِ ﴿١١﴾ وَٱلۡحَبُّ ذُو ٱلۡعَصۡفِ وَٱلرَّيۡحَانُ ﴿١٢﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿١٣﴾﴾.

شیكردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە حەڤدە بڕگەدا:

١)- ﴿ٱلرَّحۡمَٰنُ﴾، بە بەزەیی، ئەمە لەلای زۆربەی هەر زۆری ژمێرەرانی ئایەتەكانی قورئان، ئەم وشەیە بە تەنیا ئایەتێكی سەربەخۆیە، كە وەك پێشر گوتمان: یان گوزارەی نیهادێكی قرتێنراوە: (**خَبَرٌ مُبْتَدَأٍ مَحْذُوف**) وەك (**أَللهُ الرَّحْمَن**)، یاخود (**هو الرَّحْمَن**)، یان بە پێچەوانەوە: نیهادێكە گوزارەكەی قرتێنراوەو، بە پێی ئەوە كە مەقام دەیخوازێ، بۆی دادەنرێ، بۆ وێنە: (**الرَّحْمَن**)، دەبێتە نیهاد (**مُبْتَدَأ**)ە، ئنجا ئەوانی دوایی دێن، ﴿عَلَّمَ ٱلۡقُرۡءَانَ ﴿٢﴾ خَلَقَ ٱلۡإِنسَٰنَ ﴿٣﴾﴾، هەموویان دەبن بە گوزارە (**خَبَر**)ی، (**الرَّحْمَن**)یش یەكێكە لە دوو ناوە زۆر ناودارەكەی خوا ﷽ و، زۆر

لە زانایان دەڵێن: خوا دوو ناوی عەلەمی هەن: یەکەم: (**أللە**)، دووەم: (**الرَّحْمَن**)، وەک لە سووڕەتی (**الإسراء**)دا، دەفەرمویٚ: ﴿ قُلِ ٱدْعُوا۟ ٱللَّهَ أَوِ ٱدْعُوا۟ ٱلرَّحْمَٰنَ ۖ أَيًّا مَّا تَدْعُوا۟ فَلَهُ ٱلْأَسْمَآءُ ٱلْحُسْنَىٰ ۚ وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا وَٱبْتَغِ بَيْنَ ذَٰلِكَ سَبِيلًا ﴿١١٠﴾ ﴾، بلّیٚ: لە (**أللە**) بپاڕێنەوە، یان لە (**الرَّحْمَن**)، [واتە: بلّێن: (**يَا أللە**) یان بلّێن: (**يَا رَحْمَان**)] هەر کامێکیان بلّێن، خوا ناوە هەرە چاکەکانی هەن.

هەروەها لە سووڕەتی (**الفرقان**)دا دەفەرمویٚ: ﴿ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ ٱسْجُدُوا۟ لِلرَّحْمَٰنِ قَالُوا۟ وَمَا ٱلرَّحْمَٰنُ أَنَسْجُدُ لِمَا تَأْمُرُنَا وَزَادَهُمْ نُفُورًا ﴿٦٠﴾ ﴾، واتە: ئەگەر پێیان بگوترێ: کڕنووش بەرن بۆ (**الرَّحْمَن**) دەڵێن: (رَحْمَن) چییە؟ ئایا کڕنووش بەرین بۆ ئەوەی تۆ فەرمانمان پێدەکەی، هەر زیاتریش دەیانسڵەمێنێتەوە.

هەروەها لە سووڕەتی (**الفرقان**)دا، خوا ﷻ بەندەکانی پاڵداوەتە لای خۆی: ﴿ وَعِبَادُ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى ٱلْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ ٱلْجَٰهِلُونَ قَالُوا۟ سَلَٰمًا ﴿٦٣﴾ ﴾.

وشەی (**الرَّحْمَن**) لە قورئاندا زۆر دووبارە بۆتەوە، هەڵبەتە کەمتر لە وشەی (**أللە**)، بەڵام بە ڕێژەیەکی زۆر دووبارە بۆتەوەو لە هەموو (**بِسْم الله**)یەکدا (**الرَّحْمَن الرَّحِيْم**)ی تێدان، بەڵام (**الرَّحْمَن**) بەجیاش هاتووە.

لێرەدا خوا سەرەتا ناوی خۆی دێنێ، وەک لە تایبەتمەندییەکانی ئەم سووڕەتەدا، گوتمان ئەمە تاکە سووڕەتێکە کە بە یەکێک لە ناوەکانی خوا دەست پێدەکات کە بریتیە: لە ناوی (**الرَّحْمَن**)، دوایی خوا ﷻ هەواڵ دەدا لە بارەی ئەو (**الرَّحْمَن**)ەوە، ئەو خاوەن بەزەیی بیٚ سنوورەوە، بە چوار سیفەت کە با نادرێنەوە سەریەک: ﴿ ٱلرَّحْمَٰنُ ﴿١﴾ عَلَّمَ ٱلْقُرْءَانَ ﴿٢﴾ خَلَقَ ٱلْإِنسَٰنَ ﴿٣﴾ عَلَّمَهُ ٱلْبَيَانَ ﴿٤﴾ ٱلشَّمْسُ وَٱلْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ ﴿٥﴾ ﴾، دواییش چواری دیکە بە پیتی بادانەوە (**حَرف العَطف**) بادەداتەوە سەریەک: ﴿ ٱلشَّمْسُ وَٱلْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ ﴿٥﴾ وَٱلنَّجْمُ وَٱلشَّجَرُ يَسْجُدَانِ ﴿٦﴾ وَٱلسَّمَآءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ ٱلْمِيزَانَ ﴿٧﴾ أَلَّا تَطْغَوْا۟ فِى ٱلْمِيزَانِ ﴿٨﴾ ﴾، ئەو چوار سیفەتەش بەواوی بادانەوە (**واو العطف**) دەگێڕدرێنەوە سەر یەک، کە

دوایـی حیکمەتەکـەی دەخەینـە ڕوو، ئنجـا یەکەمیـن سـیفەت کـە خـوا لـە بـارەی **(الرَّحْمَـن)**ەوە هەواڵـی پـێ دەدات، ئەوەیـە کـە دەفەرمـوێ:

٢)- ﴿ عَلَّمَ ٱلْقُرْءَانَ ﴾، قورئانی فێر کردوە، گومان لەوەدانیە کە کرداری **(عَلَّم)**، لەو کردارانەیە دوو بەرکار **(مفعول به)**ان دەخوازێ و، **(القُرْآن)** بەرکاری دووەمەو هی یەکەمیان قرتێنراوە، واتە: **(عَلَّم الرَّسُولَ القُرْآن)**، یاخود: **(عَلَّم الإنْسَانَ القُرْآن)**، یان: **(عَلَّم الإنْسَ وَالجِنَّ القُرْآن)**، پێغەمبەری ﷺ فێری قورئان کردوە، مرۆڤی فێری قورئان کردوە، جندو مرۆڤی فێری قورئان کردوون، هەندێکیش گوتوویانە: **(القُرْآن)** بەرکاری یەکەمەو بەرکاری دووەم قرتێنراوە، **(فخرالدين الرازي)** ڕایەکی وای هەیە، بەڵام بەدڵنیایی ئەو ڕایە ڕاستترە کە **(القُرْآن)** دەبێتە بەرکاری دووەم.

ئنجا لێرەدا کە خوا ﷻ فێرکردنی قورئانی لە دوای ناوهێنانی خۆی بە **(الرَّحْمَن)** واتـە: خـاوەن ئەوپـەڕی بەزەیـی و، بەخشـین و، کـەرەم، باسـکردوە، مانـای وایـە، فێربـوونی قورئـان و شـارەزا بـوون لـە قورئـان، سـەر ڕشـتەی چاکـەو نیعمەتـەکانی خوای خاوەن بەزەییەو، لە هەموو نیعمەتەکانی دیکەی خوا ﷻ گەورەترە.

یەکێـک بـۆی هەیـە بڵـێ: ئـەدی ئیـمان؟ دەڵێیـن: ئیمانیـش هـەر بەهـۆی قورئانەوە پەیـدا دەبـێ، هـەروەک ئیسـلامیش بـە هـۆی قورئانـەوە پەیدادەبـێ، بێگومان لـە ڕووی ڕیزبەندیـی بوونیـی **(الترتيب الوجودي)**یـەوە) دروسـتکرانی مـرۆڤ لـە پێـش فێربـوونی قورئانەوەیـە، بـەڵام لەبـەر ئـەوەی مـرۆڤ لەسـەر بوونەکـەی خـۆی قـەرزار دەبێتـەوە، ئەگـەر بڕوا بە قورئان نەهێنێ و شـوێن قورئـان نەکەوێ، بۆیە خوا ﷻ ئەوەی گرنگـترە پێشیخسـتوە، ئەگەرنـا بێگومـان ئەگـەر مـرۆڤ خۆی نەبـێ، چۆن شـوێن قورئان دەکـەوێ؟ لـە ڕووی ڕیزبەندیـی کاتییـەوە واتـە: ڕیزبەندیـی بوونییـەوە، دروسـتبوونی مـرۆڤ لـە پێشـەوەیە، بـەڵام لـە ڕووی ڕیزبەندیـی پلـەو پایـەو گرنگییـەوە، فێرکـردنی قورئـان و فێربـوونی قورئـان لـە پێشـەوەیە، بۆیـە دوایـی دەفەرمـوێ:

٣)- ﴿ خَلَقَ ٱلْإِنسَـٰنَ ﴾، مرۆڤی هێناوەتە دی، ئەمەش زەمینە خۆشکەرە بۆ ئەو هەواڵەی دوایی دەفەرموێ: ﴿ عَلَّمَهُ ٱلْبَيَانَ ﴾، مرۆڤی دروست کردوەو ڕوونکردنەوەی مەبەستەکانی خۆی فێر کردوە، لە دروستکردنی مرۆڤدا دوو دەلالەت هەن:

یەکەم: کە مرۆڤ هێندراوەتە دی، کەواتە: بەدیهێنەرێکی هەیە.

دووەم: وەدیهێنرانی مرۆڤ، گەورەترین چاکەی خوایە لەسەر مرۆڤ.

ئنجا دوای ئەوە دەفەرموێ:

٤)- ﴿عَلَّمَهُ ٱلْبَيَانَ﴾ ڕوونکرنەوەی فێرکردوە، (البَیَان) لە ئەصڵدا بە مانای ڕوونکردنەوە دێ، **(البَیَان: الكَشْفُ)**، **(البَیَان: الإعْرَابُ عَمَّا فِي الضَّمِيْر مِنَ الـمَقَاصِدِ وَالأَغْرَاضِ، وَمِنْهُ النُّطْقُ وَالكِتَابَةُ وَالإشَارَةُ وَالحَرَكَات المُخْتَلِفَة الـمُؤَدِّيَة للغَرَضِ المَذْكُوْر)**، (بَیَان): بریتیە لە خستنە ڕوو و، دەربڕینی ئەوەی لە دەرووندا هەیە، لە نیازو مەبەستەکان، لەو ڕوونکردنەوەیەش قسەکردن و، نووسینەو، ئاماژەکردنە و، هەموو ئەو جوولە جۆراو جۆرانەن، کە ئەو مەبەستە دێننە دی، جاری وایە خەڵك ئەوەی لە وێنەیەکی کاریکاتێرییدا، یان لەوێنەیەکی لە هونەری تەشکیلییدا دەیخوێننەوە، یان لە نواندندا تێیدەگەن، لە هیچی دیکەدا تێیناگەن، کەواتە: هەموو ئەو شێوانەی مرۆڤ بەکاریان دێنێ بۆ دەربڕینی نیازو مەبەستەکانی نێو دڵی، وشەی (بَیَان) هەموویان دەگرێتەوە.

شایانی باسە: کە خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿خَلَقَ ٱلْإِنسَٰنَ﴾، ئەوە کە خوا مرۆڤی هێناوەتە دی، بێگومان شتێکی ئاشکرایە بۆ هەموو خاوەن عەقڵێک، چونکە هەموو دروستکراوێک دەبێ دروستکەرێکی هەبێ، هەموو پەیداکراوێک دەبێ پەیداکەری هەبێ، بەڵام کە خوا دوای باسی خۆی، وەک سەرچاوەی هەموو بەزەیی و بەخششێک، باسی دروستکردنی ئینسان دەکات، بۆ ئەوەیە: ئەی مرۆڤ! لە بیرت نەچێتەوە کە تۆ وەدیهێنراو و پەیداکراوی خواو چاکە لەگەڵداکراوی خوای ﷻ

ئنجا لێرە کە دەفەرموێ: ﴿عَلَّمَهُ ٱلْبَيَانَ﴾، خوا ڕوونکردنەوەی فێری مرۆڤ کردوە، بێگومان خوا چاکەو نیعمەتی زۆرن لە ژیانی بەشەردا، بەڵام لێردا تەنیا (بَیَان) واتە: ڕوونکردنەوەی نیازو مەبەستەکانی، باسکردوە، چونکە بە ڕاستیی

مرۆڤ ئەگەر ئەو توانایەی نەبووایە، مەبەستەکانی نێو دڵی خۆی ڕوون بکاتەوە، ئەو کاتە ژیانی کۆمەڵایەتیی مرۆڤ دروست نەدەبوو، بەرەو پێش چوون و، شارستانیی نەدەهاتە ئاراوە، وەک چۆن ئاژەڵ و بەستەزمانەکان لە یەک دۆخدا دەمێننەوە، لەبەر ئەوەی توانای لێک حاڵیی بوونیان نیە، بەو شێوەیەی پێویستە، ئەگەرنا ئەوانیش بە جۆرێک لە جۆرەکان، هەندێک شتی سەرەتایی لە یەکدی تێ دەگەن، بولبول و چۆلەکەو پاساریی کە دەجریوێنن، دڕندەیەکی دیکە کە دەنگێکی لێ دێ، شێر کە دەنەڕێنێ، گوێدرێژ کە دەزەڕێنێ، مانگا کە دەبۆڕێنێ، مەڕو بزن کە دە باعێنن، هەموو ئەوانە بە جۆرێک لە جۆرەکان هەندێک شتی سەرەتایی لە یەک تێدەگەن، بەڵام بێگومان ئەوە زۆر جیایە لە دەربڕینی ئەو مەبەستە قووڵانەی مرۆڤ بەهۆی بەیانەوە، ئنجا چ دوان و قسەکردنە، چ نووسینە، چ ئاماژەیە، چ هەموو حاڵەتەکانی دیکەی دەربڕینە، پێی لێک تێدەگەن.

لە سەرەتای سوورەتی (**النحل**)دا خوا سبحانه وتعالى باسی ئەوە دەکات کە توانای بە مرۆڤ داوەو مرۆڤی هێناوەتە دی، کەچی دوایی مرۆڤ ئەو توانای دەربڕینەی بەکارهێناوە لە دژی خواو لە دژی هەق، وەک دەفەرموێ: ﴿ خَلَقَ ٱلْإِنسَـٰنَ مِن نُّطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُّبِينٌ ﴿٤﴾ ﴾**النحل**، واتە: مرۆڤی لە نوتفە هێناوەتە دی، کەچی ئەو بۆتە مشت و مڕ کەرێکی ڕوونکەرەوە (بۆ مەبەستی خۆی) یان: مشتومڕکەرێکی ڕوون و ئاشکرا، بەڵام مشت و مڕ کردنەکەی لە دژی هەقەو، لە دژی ئەو خوایەیە، کە هێناویەتە دی و، لە دژی پەیامی ئەو خوایەیە کە بۆی ناردوە، تاکو وەک چۆن چاکەی لەگەڵدا کردوەو هێناویەتە دی و، ئەو هەموو نیعمەتانەی پێداون، ئەو چاکە مەعنەوییەشی لەگەڵدا بکات کە بە شێوەیەک بژی شایستەی مرۆڤ بێت، شایستەی ئەو کەسە بێ، کە خوا کردوویەتی بە ڕێزلێگیراوی خۆی و، جێنشینی خۆی و، هەڵگری سپاردەی خۆی.

٥)- ﴿ ٱلشَّمْسُ وَٱلْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ ﴾، خۆر و مانگیش بەژمێرە (و ئەندازەگیریی)ن، وەک پێشتر ئاماژەمان پێدا، ئەم چوارە خوا ﷻ هەر چواری بەبێ (و)ی گێڕانەوە **(واو العَاطِفَة)** خستوونە ڕوو:

یەکەم: (عَلَّم القُرْآن)، دووەم: (خَلَقَ الإنْسَان)، سێیەم: (عَلَّمَهُ البَيَان)، چوارەم: (الشَّمْسُ وَالقَمَرُ بِحُسْبَانٍ).

خۆرو مانگیش بە ژمێرە بە ئەندازەگیریی، واتە: بە ئەندازەگیریی خوای موتەعال دروستکراون، لەبەر ئەوەی هەر کامێکیان نیعمەتێکی سەربەخۆیەو، لەبەر زێدە گرنگیی پێدان و بایەخ پێدان، بۆیە خوا ﷻ هەر کامێکیانی سەربەخۆ باسکردوە، نەک بە (و) بیانگێڕێتەوە سەریەکدیی، وەک نیعمەتەکانی دیکە کە دوایی دێن، کە دەفەرموێ: ﴿بِحُسْبَانٍ ﴾، **(أي بِحُسْبَانِه: حُسْبَانُ الرَّحْمَن وَضَبْطُهُ، وَالحُسْبَانُ مَصْدَرُ حَسَبَ يَحْسُبُ حِسَاباً)**، **(حُسْبانْ)** چاوگە، چاوگی **(حَسَبَ يَحْسُبُ حِساباً)**یە، واتە: ژماردی، دەیژمێریّ، ژماردن، کە دەفەرموێ: ﴿ ٱلشَّمْسُ وَٱلْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ ﴾، **(أي كَائِنَان بِحُسْبَان)**، واتە: پەیداکراون بە ئەندازەگیریی خوا ﷻ، بەو وردەکارییەی خوا پێی هێناونە دی، **(حُسْبان)**یش کینایەیە لە ڕێک و پێکیی ڕۆیشتنیان، بە ڕێک و پێکییەکی بەردەوام، کە ژماردنی خەڵک بە جووڵەی مانگ و ڕۆژ، ناڕێکیی تێناکەوێ، هەروەها ئەوە کە ژوانگەکان و بەڵێنگەکان دادەنێن، بەپێی جووڵەی مانگ و خۆران ناڕێک نابێ، بیهێنە بەرچاوی خۆت: ئەگەر ڕۆژێک دوازدە سەعات باو، ڕۆژێکیان پازدە سەعات بووایە، بۆ وێنە: شەوێک شەش سەعات بووایەو، شەوێکێش شازدە سەعات بووایە، یان ڕۆژێک خۆر لەو کاتانەدا کە هەڵدێ، ڕۆژێک دوو سەعات پێشکەوتبایە، یان چوار سەعات دواکەوتبایە، یان هەر جووڵەی مانگ بە دەوری زەویدا، پێشکەوتن و دواکەوتنی تێدابایە، ئەو کاتە کەس نەیدەزانی چی دەکات و چۆن دەکات و ژوانگەکان و بەڵێنگەکان چۆن دادەنێ؟!

ئێمـە دوایـی لـە کورتـە باسـێکدا بـاسی ئـەو ئەندازەگیرییانە دەکەیـن، کە بـۆ هەرکام لـە: خـۆر و زەوی و مانـگ، دانـدراون، هەروەهـا لـە ئایـەتی دواتـردا کـە دەفەرمـوێ: ﴿ وَٱلسَّمَآءَ رَفَعَهَا ﴾، ئاسـمانی بەرزکردۆتـەوە، یـان بە بەرزیی خوڵقاندوویـەتی، تەرازووشی تێـدا دانـاوە، لـە کورتـە باسـێکدا ئامـاژە بـە بەرزکرانـەوەی ئاسـمانیش دەکەیـن.

٦)- ﴿ وَٱلنَّجْمُ وَٱلشَّجَرُ يَسْجُدَانِ ﴾، نەجم و درەختیش کڕنووش دەبەن، ئایا (**نَّجْم**) مەبەست پێی چییە؟

أ- دەگونجێ مەبەست پێی ئەستێرە بێ، (**النَّجم: إسْمُ جَمْعٍ للنُّجُوم**)، نەجم ناوی کۆیە بۆ ئەستێرەکان.

ب- یاخود ناوی ئەو ڕووەک و گژوگیایەبێ کە قەدی نیە بەرزبێتەوەو بە زەوییەوە دەنووسێ، ئنجا تەڕەکارو کاڵەک و شووتیی و ترۆزیی و خەیارو ..هتدە، یان گژوگیای دیکەیە، ئەوەی لاسک قەدی نیە بەرزبێتەوە، وەک جۆرەکانی دانەوێڵە، ئەوانە هەموویان وشەی (**نجم**)یان بۆ بەکاردێ، واتە: ئەو ڕووەکانەی بە زەویدا، پان دەبنەوە.

ج- دەشگونجێ (**نجم**) ناو بێ بۆ یەک ئەستێرەی تەنیا.

بەڵام بەپێی ئەوە کە خوا ﷻ (**شجر**)ی باسکردوە کە ئاشکرایە مەبەست پێی درەختـە، ئـەو درەختـەی یـان ئـەو ڕووەکـەی بـەرز دەبێتـەوەو قـەدو لـق و پۆپـی هەیـە، ئنجـا ئـەوەی لەگـەڵ درەختـدا گونجـاوە، بریتیـە لـەو ڕووەکـەی بـە زەویـدا پـان دەبێتـەوە، واتـە: ڕووەکـی بـەرز هەڵچـوو، وەک دارو درەختـەکان و، ڕووەکـی نیزیـک لـە زەوییـەوەو بـە زەوییـەوە پـان بـووەوەی خوڵقانـدوون و، هەردووکیـان کڕنـووش دەبـەن، واتـە: ملکەچـن بـۆ ئـەو سیسـتمەی خـوا بـۆی دانـاون و، ملکەچـن بـۆ بـەو شـێوە بەڕێوەچوونـەی خـوا بـۆی دیاریـی کـردوون.

لـە بـارەی ئـەو کڕنـووش بردنـەی ڕووەکـی نـزم لـە زەوی، یـان پـان بـووەوەی بـە زەوی داو، دارو درەختـەوە، زانایـان گوتوویانـە:

(السُّجُودُ: يُطْلَقُ عَلَى وَضْعِ الْوَجْهِ عَلَى الْأَرْضِ بِقَصْدِ التَّعْظِيمِ، وَيُطْلَقُ عَلَى الْوُقُوعِ عَلَى الْأَرْضِ مَجَازًا مُرْسَلًا بِعَلَاقَةِ الْإِطْلَاقِ، أَوِ اسْتِعَارَةً، وَمِنْهُ قَوْلُهُمْ: «نَخْلَةٌ سَاجِدَةٌ» إِذَا أَمَالَهَا حِمْلُهَا، فَسُجُودُ نُجُومِ السَّمَاءِ: نُزُولُهَا إِلَى جِهَاتِ غُرُوبِهَا، وَسُجُودُ نَجْمِ الْأَرْضِ: الْتِصَاقُهُ بِالتُّرَابِ كَالسَّاجِدِ، وَسُجُودُ الشَّجَرِ: تَطَأْطُؤُهُ بِهُبُوبِ الرِّيَاحِ وَدُنُوُّ أَغْصَانِهِ لِلجانِينَ لِثِمَارِهِ وَالْخَابِطِينَ لِوَرَقِهِ، وَقَدْ شَبَّه تَعَالى (ارتسامَ ظِلِّه) عَلَى الْأَرْضِ بِالسُّجُود، كَمَا قَالَ تَعَالَى: ﴿ وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ طَوۡعٗا وَكَرۡهٗا وَظِلَٰلُهُم بِٱلۡغُدُوِّ وَٱلۡأٓصَالِ ﴿١٥﴾ ﴾الرعد).

واتە: وشەی (سُجُودُ) بەکاردەهێنرێ بۆ ڕووخستنە سەر زەوی، بە مەبەستی بە مەزەنگرتنی خوا ﷻ و، بەکاردەهێنرێ بۆ کەوتنە سەر زەوی بە مەجازی مورسەل یاخود بە خواستنەوە، دەگوترێ: (نَخْلَةٌ سَاجِدَةٌ)، ئەگەر ئەو بارەی لێیەتی و، ئەو خورمایانەی هەڵیگرتوون، شۆڕی بکاتەوە: دارخورمایەکی کڕنووش بردو، کڕنووش بردنی ئەستێرەکانی ئاسمانیش ئەوەیە کە بەرەو شوێنی ئاوابوونیان دەکشێن و، کڕنووش بردنی ئەو ڕووەکەش کە بە زەوییەوە نووساوە، بریتیە لە بە زەوییەوە نووسانی و، کڕنووش بردنی درەختیش بریتیە لەوەی کاتێک با هەڵ دەکات و بەو لاو لادا دەینووشتێنێتەوە، لق و پۆپەکانی دەجووڵێن و شۆڕدەبنەوە، هەروەها لق و پۆپەکانی کە شۆڕدەبنەوە بۆ کەسانێک کە میوەکەی لێ دەچنن و، کەسانێک کە گەڵایەکەی لێ دەوەرێنن بۆ ئاژەڵەکانیان، خوا ﷻ سێبەری شتەکانی لەسەر زەوی، بە کڕنووش ناوهێناوە، وەک لە سوورەتی (الرعد)دا دەفەرموێ: ﴿ وَلِلَّهِ يَسۡجُدُ مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ طَوۡعٗا وَكَرۡهٗا وَظِلَٰلُهُم بِٱلۡغُدُوِّ وَٱلۡأٓصَالِ ﴿١٥﴾ ﴾، واتە: هەرچی لە ئاسمانەکان و زەویدا هەیە، بە پێخۆشبوون و پێناخۆش بوونەوە، کڕنووش بۆ خوا دەبەن، هەروەها سێبەرەکانیشیان لە بەیانیان و ئێوارانیدا.

سێبەری شتەکان کە بەیانیان کە خۆر لە خۆرهەڵاتەوە هەڵدێ و، سێبەرەکانیان لەلای ڕاستن،[1] دوایی کە خۆر بەرەو ئاوابوون دەچێ، سێبەرەکانیان دەکەونە لای چەپ، خوا ئەو جووڵەی سێبەری درەختانی، بە کڕنووش ناو هێناوە.

---

(١) ئەوە لە کاتێک دا مرۆڤ ڕووبە ڕووگە (قبلة) بوەستێ.

ئنجا دێته سەر باسی ئەو چوار شتانەی دیکە:

٧)- ﴿ وَٱلسَّمَآءَ رَفَعَهَا ﴾، خوا ئاسمانی بەرز کردۆتەوە، یاخود: (**خَلَقَهَا مُرْتَفِعَةً**)، خوا ئاسمانی بە بەرزیی دروستیکردوە، وەک کەسێک کە بە بابای بەرگدروو دەڵێ: قۆڵەکەیم بۆ فراوان بکە، واتە: کە دەیدرووی، با قۆڵەکەی فراوان بێ، نەک دوای ئەوەی درووت، ئنجا قۆڵەکەی فراوان بکەی، یان پێی دەڵێ: با دەلینگەکەی ئاوابێت، واتە: هەر لە کاتی دروونەکەیدا با بەو شێوەیە بێ، کەواتە: ﴿ وَٱلسَّمَآءَ رَفَعَهَا ﴾، واتە: خوا کە ئاسمانی دروستکردوە، بە بەرزیی دروستیکردوە، هەروەها ئەو واتایەش دەگرێتەوە: (**رَفَعَهَا**) واتە: وردە وردە خوا ئاسمانی بەرزکردەوەو بەرزی دەکاتەوە، بە ڕابردووی هێناویەتی، ئەمەش ئەو بیردۆزەیە پشتڕاست دەکاتەوە، کە دەڵێ: ئەم گەردوونەی ئێمە هەمووی لە تاکێکی گەردوونییەوە (سینگولاریتیی - Sungolarty) هاتوە، تەقیوەتەوەو، بەردەوام ئەو گەردوونە لێک دەکشێ، وەک خوا لە سووڕەتی (**الذاريات**)یشدا ئاماژەی پێ دەکات: ﴿ وَٱلسَّمَآءَ بَنَيْنَٰهَا بِأَيْي۟دٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ ۝٤٧ ﴾، واتە: ئاسمانمان {واتە: هەموو گەردوونمان ئەوەی کە بۆ ئێمە دیارە} بە هێز دروستکردوەو ئێمە لێک کێشەرەوەینی، فراوانکەرینی.

٨)- ﴿ وَوَضَعَ ٱلْمِيزَانَ ﴾ (خوا) تەرازووشی داناوە، (**المِيزَانُ: أَصْلُهُ اسْمُ آلَةِ الوَزْنِ، وَالوَزْنُ تَقْدِيرُ تَعَادُلِ الأَشْيَاءِ وضَبْطُ مَقادِيرِ ثِقَلِها، وَيُسْتَعَارُ المِيزَان لِلعَدْلِ وَالإِتِّزَان**)، (**مِيزان**) لە بنەڕەت دا ئامێری کێشانە، کێشانیش بریتیە لەوە کە ئەندازەگیریی شتەکان و هاوسەنگییان، ڕابگیرێ و کۆنترۆڵی ئەندازەی قورسییەکەیان بگرێ، وشەی (**مِيزان**) خوازراوەتەوەش بۆ دادگەریی و هاوسەنگیی، کەواتە: ﴿ وَوَضَعَ ٱلْمِيزَانَ ﴾، چونکەلەدوای:﴿ وَٱلسَّمَآءَ رَفَعَهَا ﴾،هاتوە،واتە:خوا ﷻ ئاسمانیبەرزخولقاندوەو، تەرازووشی تێدا داناوەو، هاوسەنگیی تێدا داناوەو، وردەکاریی و ئەندازەگیریی تێدا داناوە، نەک بەو واتایە: کە ئاسمانی بەرزکردۆتەوەو تەرازووشی داناوە، چونکە تەرازووی کەئێمەشتیپێدەکێشین،خۆماندروستمانکردوەوخوا ﷻ ڕاستەوخۆ داینەناوە، ئەو تەرازووەی کە دانراوە لە ئاسماندا، واتە: لە گەردووندا، بریتیە لەو

هاوسەنگیی و ئەندازەگیرییەو لەو وردەکارییەی کە ئەگەر وانەبووایە، بەڕێوە نەدەچوو، کە ئەوپەڕی وردەکاریی و هاوسەنگیی و، ڕێک و پێکیی لە گەردووندا هەیەوەک خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ٱلَّذِي خَلَقَ سَبۡعَ سَمَٰوَٰتٖ طِبَاقٗاۖ مَّا تَرَىٰ فِي خَلۡقِ ٱلرَّحۡمَٰنِ مِن تَفَٰوُتٖۖ فَٱرۡجِعِ ٱلۡبَصَرَ هَلۡ تَرَىٰ مِن فُطُورٖ ٣﴾ الملك، واتە: ئەو کەسەی حەوت چینە ئاسمانی دروستکردوون، لە دروستکراوی (خوای) بە بەزەییدا ناڕێکیی نابینی، چاو بگێڕە جار لە دوای جار بزانە ناڕێکیی دەبینی! نایبینی.

٩)- ﴿أَلَّا تَطۡغَوۡاْ فِي ٱلۡمِيزَانِ﴾، تاکو سەرکێشیی نەکەن لە تەرازوودا، **(أَلَّا)** ئەصڵی خۆی **(أَنْ لَا)**یە، ئنجا زانایان دەڵێن: **(أَنْ)**، دەگونجێ: **(أَنْ التَّفْسِيْرِية)** بێ و دەشگونجێ: **(أَنْ المَصْدَرِيَّة)**بێ، ئەگەر بۆ ڕوونکردنەوە بێ واتە: خوا ﷻ بۆیە گەردوونی بە ڕێکیی خوڵقاندوە، تاکو ئێوەش سەرکێشیی و یاخیی بوون نەکەن لە تەرازوودا، چەمکی ئەو تەرازووەش، دوایی ڕوون دەکەینەوە. بەڵام ئەگەر (أن) چاوگیی بێ، **(بِتَقْدِيْر لَام الجَرّ مَحْذُوفَةٌ قَبْلهَا)**، واتە: **(لِئَلَّا تَطْغَوْا فِي المِيْزَان)**، بۆ ئەوەی لە تەرازوودا سەرکێشیی نەکەن، واتایەکەی ئاوای لێدێتەوە: خوا ئاسمانی بەرزکردۆتەوە، یان بە بەرزیی خوڵقاندوویەتی و، تەرازووشی تێدا داناوە، نەبادا ئێوەش لە تەرازوودا سەرکێشیی بکەن.

١٠)- ﴿وَأَقِيمُواْ ٱلۡوَزۡنَ بِٱلۡقِسۡطِ﴾، کێشانیش دادگەرانە بەرپا بکەن، **(القِسْط: العَدْل)** دادگەرانە، **(الإِقَامَةُ: جَعْلُ الشَّيْءِ قائِماً، وَهُوَ تَمْثِيلٌ لِلْإِتْيَانِ بِهِ عَلَى أَكْمَلِ وَجْهٍ)**، **(إِقَامَة)** واتە: شتێک بەرپابکەی و ڕای بوەستێنی، مەبەست ئەوەیە بە چاکیی و بە باشترین شێوە ئەوکارە جێبەجێ بکەی، واتە: بە باشترین شێوە کێشان بکەن بە دادگەرانە.

١١)- ﴿وَلَا تُخۡسِرُواْ ٱلۡمِيزَانَ﴾، کەمیی لە تەرازوو، یان: کەمیی لە کێشاندا مەکەن، **(الإِخْسَارُ: جَعْلُ الغَيْرِ خَاسِراً وَالخَسَارُ: النَّقْصُ)**، **(إِخْسَار)** لەسەر کێشی **(إِفْعَال)**، ئەوەیە تۆ ئەویدیکە زیانبار بکەی، **(خَسَارَة)** واتە: کەمیی، **(أَي: لَا تَجْعَلُوْا صَاحِبَ الحَقِّ خَاسِراً مَغْبُوناً)**، خاوەن هەقەکە زیانبارو ماف فەوتاو مەکەن.

مەبەست لە وشەی (المیزان) لە هەرسێك ئایەتی: (٧ و ٨ و ٩) دا:

بەر لەوەی بڕگەکانی دیکەی ئەم مەسەلەی یەکەمە تەواو بکەین، هەڵوەستەیەک دەکەین لە بەردەم ئەوەدا، کە خوا سێ جاران لە سێ ئایەتی بە دوای یەکدا، وشەی (مِیْزَان)ی هێناوە:

١- پێشێ دەفەرموێ: ﴿ وَوَضَعَ ٱلۡمِيزَانَ ﴾.

٢- دوایی دەفەرموێ: ﴿ أَلَّا تَطۡغَوۡاْ فِي ٱلۡمِيزَانِ ﴾.

٣- پاشان دەفەرموێ: ﴿ وَأَقِيمُواْ ٱلۡوَزۡنَ بِٱلۡقِسۡطِ وَلَا تُخۡسِرُواْ ٱلۡمِيزَانَ ﴾.

زانایان زۆریان قسە کردوە لە بارەی ئەو سێ وشەی (**المِيْزَان**)ەوە، کە لێرەدا هاتوون:

أ- هەندێکیان وایان داناوە کە هەرسێکیان بە مانای ئامێری کێشانی شتانن: (**آلة وَزن الأشياء**).

ب- هەندێکی دیکەیان گوتوویانە: هەر سێکیان بە مانای دادگەریین، چونکە میزان بە مانای دادگەریش دێ.

بەڵام دوای سەرنجدانی زۆر، وا حاڵییم کە ئەم سێ وشەیەی (**المِيْزَان**)، لە هەرسێک لە ئایەتەکاندا هەرجارە بە چەمکێک هاتوە:

أ- ﴿ وَٱلسَّمَآءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ ٱلۡمِيزَانَ ﴾، خوا ئاسمانی بەرزکردۆتەوە، بە بەرزیی خوڵقاندوویەتی و، تەرازووی داناوە، واتە: لەو ئاسمانە بەرزەدا تەرازووی داناوە، هاوسەنگیی داناوە، کە وەک دوایی باسی دەکەین، ئەو هەموو کەهکەشانانە کە تاکو ئێستا زانایان بە مەزەندە دەڵێن: یەک تریلیۆن (١٠٠٠,٠٠٠,٠٠٠,٠٠٠) کەهکەشان، لەو گەردوونەدا کە ئەوان بۆیان بینراوە، هەن و، هەمووشیان واپێدەچێ لە سنووری ئاسمانی یەکەم دابن، بەڵام هەموویان زۆر بەرێکیی و وەک سەعات بەرێوە دەچن،

هەروەها دووریی خۆرو مانگ و زەوی و قەبارەیان و بارستاییان و کێشیان و تیرەیان و بازنەیان هەمووی، بە ئەندازە دانراوە، کەواتە: ئەم (مِیْزان)ی یەکەم، مادام لە دوای باسی بەرزکرانەوەی ئاسمان هاتوە، یان بە بەرزیی دروستکردنی ئاسمان، مانای وایە پەیوەندیی بە ئاسمانەوە، بە گەردوونەوە هەیە، کەواتە: ئەم (مِیْزَان)ە، بریتیە لە تەرازووی گەردوونیی (المِیْزَان الکَوْنِي).

ب- ﴿ أَلَّا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ ﴾، ئەوەی پەیوەندیی بە ئێرەوە هەیە، ئەوەیە کە (تطغوا) لە (طُغْيَان) هاتوەو، ئەویش بە مانای سەرکێشیی و سنوور شکاندن و یاخیبوون دێ، واتە: ئێوەش سەرکێشیی و یاخیبوون مەکەن لە تەرازوودا، ئەم تەرازووەی دووەم، کە نابێ ئێمە سەرکێشیی تێدا بکەین، واپێدەچێ مەبەست پێی تەرازووی شەریعەت (المیزان الشرعي) بێ، خوای پەروەردگار ناویشی لە شەریعەت ناوە تەرازوو، وەک دەفەرموێ: ﴿ لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ ﴿٢٥﴾ ﴾ الحدید، واتە: پێغەمبەرانمان بە بەڵگە ڕوون و ئاشکرایەکانەوە ناردوون و کتێب و تەرازووشمان لەگەڵ ناردوونە خوار، تاکو خەڵک بە دادگەریی بەڕێوەبچێت.

کەواتـە: مەبەسـت لـە دابەزینـی تـەرازوو واتـە: دابەزانـدنی شـێوەی بەڕێوەچـوونی مرۆڤـەکان کـە لـە دوو توێـی بەرنامەکـەی خـوادا هەیـە، بـە شـێوەیەکی دادگەرانـە.

هەروەهـا لـە سـوورەتی (الشـوری)دا دەفەرمـوێ: ﴿ اللَّهُ الَّذِي أَنزَلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ وَالْمِيزَانَ وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ قَرِيبٌ ﴿١٧﴾ ﴾، واتە: خوا ﷻ ئەو زاتەیە کە قورئانی بـە حـەق دابەزانـدوەو، تـەرازووشی دابەزانـدوە {تەرازووەکـەش هـەر لـە نێـو قورئاندا هەیـە} کەواتـە: (مِیْـزَان)ی دووەم، مـادام خـوا ئێمـە دەدوێنـێ، دەفەرمـوێ: بۆیـە گەردوونـم بـەو شـێوە ڕێـک و پێکـە دروسـت کـردوە، کـە ئێـوەش نەبنـە دەنگێکـی ڕیزپـەڕ و دەگمـەن و، دەرچـوو لـە کـۆڕسی بوونـەوەردا، ئـەم بوونـەوەرە هەمـووی بە ڕێـک و پێکیـی و بـە تـەرازوو دانـدراوە، تـەرازووی شەریعەتیشـم بـۆ ئێـوە نـاردوە، بۆیـە ئێـوەش نابـێ لـە تـەرازووی شـەریعەت دا یاخیبـوون و سەرکێشـیی بکـەن.

ج- ﴿وَأَقِيمُواْ ٱلْوَزْنَ بِٱلْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُواْ ٱلْمِيزَانَ﴾، کێشان بە دادگەرانە بکەن و، کەمیی مەکەن لە تەرازوودا، ئەمەش مادام باسی کێشانەو، کێشان بە دادگەریی و، خوا ڕێگرییان لێ دەکات، لە کەمکردن لە تەرازوودا، کەواتە: (میزان) مەبەست پێی تەرازووی ئامێرە (المیزان الآلي).

کەواتــە: (مِيْــزَان)ی یەکــەم تــەرازووی گەردوونییــەو، هــی دووەم تــەرازووی شــەرعییەو، هــی سێیەمیشــیان تــەرازووی ئامێرییــە، واتــە: (المِيْــزَان الكَـوْنِيُّ، وَالمِيْــزَان الشرعِــيُّ، وَالمِيْــزَان الآلِيُّ)، پێــم وایــە ئەمــە باشــترین مانــا لێکدانــەوەی ئــەو ســێ وشــەی (المِيْزَان)ەیــە، کــە لــە ســێ ئایــەتی بــە دوای یەکــدا خــوای موتەعــال هێنــاونی و دووبــارەی کردونــەوە.

١٢)- ﴿وَٱلْأَرْضَ وَضَعَهَا لِلْأَنَامِ﴾ هەروەها {لە چاکەکانی خواو لە کارەکانی خوا، کە ئەنجامی داون، ئەوەیە کە} زەویشی داناوە بۆ دروستکراوەکان، (أَنَام) واپێدەچێ بە مانای (الخَلْق) بێ، واتە: دروستکراوەکان کە جندو مرۆڤ دەگرێتەوە، چونکە بە کردەوە ئەوانەی لەسەر زەوی دەژین مرۆڤ و جندن، لە خاوەن عەقڵان و خاوەن هەست و هۆشان، لەوانەی خوا دایناون، بۆ تاقیکردنەوە.

ئنجا ئایا چی تێدایە ئەو زەوییە؟

١٣)- ﴿فِيهَا فَٰكِهَةٌ﴾، میوەی تێدایە، واتە: هەموو جۆرە میوەیەکی تێدایە، چونکە خوا بسم الله الرحمن الرحيم (فاكهة)ی بەنەزانراو (نكرة) هێناوە، یانی: هێندەی میوە تێدان، ئێوە بۆتان دەرک ناکرێن ئەوەندە جۆری زۆرن، چونکە جاری وا هەیە شتێک کە بە نەناسراو (نكرة) دێ، مەبەست پێی دەرخستنی مەزنیی و گەورەیی و، بێرەزاییەتی، جاری واش هەیە مەبەست پێی: بچووکیی و کەمیی پێشاندانیەتی و، بەپێی سیاق ئەوە دەزانرێ، (وَالْفَاكِهَةُ: اسْمٌ لِمَا يُؤْكَلُ تَفَكُّهاً لَا قُوتًا، مُشْتَقَّةٌ مِنْ فِكَه إِذَا فَرِحَ، إِذَا طَابَتْ نَفْسُهُ)، (فَاكِهَة): ئەوەیە کە هەر لەبەر چێژ وەرگرتن دەخورێ، نەک وەک بژیوو، داتاشراوە لە وشەی (فَكِه: فَرِحَ) واتە: دڵخۆشبوو، نەفسی خۆش بوو، بۆچی خوا بسم الله الرحمن الرحيم باسی (فَاكِهَة)

دەکات، پێش ئەوەی باسی ئەوە بکات کە مرۆڤ پێی دەژی؟! دەڵێین: لە ڕاستییدا لێرەداخوا ﷻ ئەوڕیزبەندییەی ڕەچاونەکردوە، چشتێک لەپێش چشتێکەوەیەو چشتێک بۆمرۆڤ گرنگترە؟ بەڵکو لێرەداخوا ﷻ باسی دروستکراوەکانی خۆی و چاکەکانی خۆی دەکات لە ژیانی ئێمەدا، هەڵبەتە دواییش دێتە سەر باسی دانەوێڵەو شتەکانی دیکە.

١٤)- ﴿وَٱلنَّخۡلُ ذَاتُ ٱلۡأَكۡمَامِ﴾، هەروەها {لە زەویدا هەیە} دارخورما خاوەن کیف و توورەکەکان، (**أَكْمَام**) یان کۆی (**كُمّ**)ە، یان کۆی (**كِمّ**)ە، کە هەندێ لە زانایان دەڵێن: (**كُمّ**) و (**كِمّ**) هەردووکیان بە مانای کیف و توورەکەن کە هێشووی دارخورمایان تێدایە، هەندێکیش گوتوویانە: (**كُمّ**) بە مانای قۆڵەو، (**كِمّ**) بە مانای ئەو توورەکەو کیفە دێ، کە هێشووی دارخورمای تێدایە، لێرەدا: ﴿وَٱلنَّخۡلُ ذَاتُ ٱلۡأَكۡمَامِ﴾، (**هَذَا وَصْفٌ لِلتحْسِينِ فهو اعْتِبَارٌ بِأَطْوَارِ النَّخْلِ وَامْتِنَانٌ بِجَمَالِهِ وَحُسْنِهِ**)، کە خوا ﷻ باسی میوە دەکات، دوایی باسی دارخورمای خاوەن کیف و بەرگ دەکات، ئەمە بۆ جوان پێشاندانە، کە دارخورما بە چەند قۆناغێکدا دەڕوات، خوا چاکەی خۆی لە دارخورمادا بیر ئێمە دێنێتەوە، کە جوانیی و ڕەونەقێکی زۆری تێدایە، کاتێک کە کیفەکەی وردە وردە دەردەکەوێ، دوایی کیفەکە دەدڕێ و هێشووەکان لێی دێنە دەرێ.

(**نَخْل**) ناوی کۆیەو، تاکەکەی بریتیە لە (**نَخْلَة**) واتە: یەک دارخورما، باسی خورما (**تمر**)ی نەکردوە کە بریتیە لە میوەی دارخورما، چونکە میوەی دارخورما بە یەک قۆناغدا ناڕوات و بە چەندان قۆناغدا دەڕوات، کە لە زمانی عەرەبییدا هەمووی ناوی هەیە: (**بُسْر**) هەیەو، (**رُطَب**) هەیەو، ئنجا دوایی (**تمر**) ... بە چەند قۆناغێکدا دەڕواو، ئنجا ئەو بەهرەیەی لە دارخورما وەردەگیرێ، تەنیا خورمایەکەی نیە، بەڵکو بۆ زۆر شتی دیکەش بەهرەی لێوەردەگیرێ.

١٥)- ﴿وَٱلۡحَبُّ ذُو ٱلۡعَصۡفِ﴾، هەروەها (لە زەویدا هەیە) دانەوێڵەی خاوەن پووش و گیا.

١٦)- ﴿وَٱلرَّيۡحَانُ﴾، هەروەها ڕەیحانیش، (رَيْحانٌ) واتە: چ ئەو ڕەیحانەی دەزانین گیایەکی بۆنخۆشە، چ هەموو گیا بۆنخۆشەکان، (**والرَّيْحانُ: مَا لَهُ رَائِحَةٌ زَكِيَّةٌ مِنَ الْأَزْهَارِ وَالْحَشَائِشِ وَهُوَ فَعْلَانٌ مِنَ الرَّائِحَةِ**)، (ريحان) یانی: هەموو ئەو گوڵ و گیایانەی بۆنی خۆشیان هەیە، لەسەر کێشی (**فَعْلَان**)ە و لە (**رَائِحَةٌ**)ەوە هاتوە، واتە: بۆن، بۆنی خۆش، (**حَبّ**)یش بریتیە لەو شتەی هێشوو و گوڵی هەن، وەک گوڵە گەنم، گوڵە جۆ، گوڵە مەرەزە، گوڵە هەرزن، (**الْحَبُّ الَّذِي لِنَبَاتِهِ سَنَابِلُ وَلَهَا وَرَقٌ وَقَصَبٌ فَيَصِيرُ تِبْنًا، وَذَلِكَ الْوَرَقُ وَالْقَصَبُ هُوَ الْعَصْفُ، أَيِ الَّذِي تَعْصِفُهُ الرِّيَاحُ**)، (**حَبّ**): دانەوێڵە، بەو ڕووەکە دەگوترێ: کە گوڵان دەردەکات، {گوڵە گەنم، گوڵە جۆ، گوڵە هەرزن، گوڵە مەرەزە} هەروەها بەرگیشی هەیەو قەدو لقی هەیە، کە دوایی دەبێ بە پووش و پەڵاش، دەبێ بە ئاڵف و کاو لەوەڕ بۆ ئاژەڵەکانیان، هەروەها دانەوێڵەکەش دەبێتە خۆراک بۆ خۆیان.

(**عَصْفُ**) بریتیە لەوەی دوایی دەبێتە پووش و پەڵاش ئەو بەرگ و گیایەی گوڵە گەنمەکەی لە خۆی وەرگرتوە، یان قەدەکەی کەلەسەری وەستاوە.

هەندێکیش گوتوویانە: ڕەیحان مەبەست پێی گیای بۆنخۆش و ئەوانە نیە، بەڵکو مەبەست پێی بژێوە، بەڵام مانای دیارتری ڕەیحان بریتیە لە گیایەکی بۆنخۆشی دیاریکراو کە ڕیحانە، یاخود هەموو گیا بۆنخۆشەکانن.

لە کۆتاییدا خوا دەفەرموێ:

١٧)- ﴿فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾ ئنجا ئەی مرۆڤ و جند! نکووڵیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟ پیتی (**ف**) لێرەدا: (**الْفَاءُ لِلتَّفْرِيعِ عَلَى مَا تَقَدَّمَ مِنَ الْمِنَنِ**)، واتە: بینا لەسەر ئەوەی باسکرا لە چاکەکانی خوا، ئایا ئێوە نکووڵیی لە کام لەو چاکانەی خوا، دەکەن و بەڕاستیان نازانن؟ وشەی (**أَيُّ**) پرسیارکردنە بۆ دیارییکردنی یەکێک لەو جینسەی پاڵی دەدرێتە لا، بەڵام لێرەدا بەکارهێنراوە بۆ چەسپاندن، واتە: بۆتان نیە نکووڵیی لە هیچ کام لەو چاکانەی خوای پەروەردگار بکەن.

(تَكْذِيْب) بـه مانـای بـه درۆ دانانـه، بـەڵام لێـرەدا بـه مانـای نکووڵیلێکـردن و نەسـەلماندن دێ، (آلاءِ) کـۆی (إِلى)یـە، یـان کـۆی (أَلـى) هەردووکیـان بـه مانـای چاکـەو نیعمەتـن، لێـرەدا کـه ڕانـاوی دووان بـه کارهێـنراوە: ﴿ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا ﴾، زۆربـەی زانایـان دەڵێـن: مەبەسـت پێـی مـرۆڤ و جنـدە، چونکـە دوایـی خـوای بـێ وێنـە وێـڕای ئـەوەی ئـەو تەعبیـرە سی و یـەک (٣١) جـار دووبـارە دەکاتـەوە، دواییـش خـوا زۆر بـە ڕوون و ئاشـکراویی بانگـی مـرۆڤ و جنـد دەکات: ﴿ يَٰمَعۡشَرَ ٱلۡجِنِّ وَٱلۡإِنسِ ﴾، بۆیـە زۆربـەی هـەر زۆری زانایـان دەڵێـن: مەبەسـت پێـی ئـەو دوو کۆمەڵـە مەخلووقـەن کـە مـرۆڤ و جنـدن، بـەڵام هەندێکیـان گوتوویانـە: مەبەسـت پێـی نێـرو مێـی مرۆڤانـن و، هەندێکیـان گوتوویانـن: مەبەسـت پێـی بـەس مرۆڤـن، بـەڵام ئـەوە بـۆ جەختکردنـەوەی بانگکردنەکەیـە، وەک: (لَبَّيْـكَ وَسَـعْدَيْكَ) واتـە: دووجـار لـە خزمـەت دام و، دووجـاران تـۆ بەختـەوەر دەکـەم، بـەڵام هـەر ئـەوە ڕای ڕاسـتە کـە مەبەسـت پێـی مـرۆڤ و جنـدە.

(**محمـد الطاهـر بـن عاشـور**) کـە توێژەرەوەیەکـی باشیشـە، بـەڵام هەندێـک جـاران، ڕاو بـۆ چـوونی وای هـەن، بـە کەڵکـی هیـچ نایـەن، یەکێـک لەوانـەش ئـەو ڕایەیـەتی، کـە دەڵـێ: (**وَقَـالَ جُمْهُـورُ الْمُفَسِّرِيـنَ: هُـوَ خِطَـابٌ لِلْإِنْـسِ وَالْجِـنِّ، وَهَـذَا بَعِيـدٌ لِأَنَّ الْقُرْآنَ نَـزَلَ لِخَطَـابِ النَّـاسِ وَوَعْظِهِـمْ، وَلَـمْ يَـأْتِ لِخِطَـابِ الْجِـنِّ، فَلَا يَتَعَـرَّضُ الْقُـرْآنُ لِخِطَابِهِـمْ**)[1]، واتـە: زۆربـەی توێـژەرەوان دەڵێـن: لێـرەدا ڕووی دوانـدن لـە مـرۆڤ و جنـدە، بـەڵام ئەمـە دوورە، چونکـە قورئـان تەنیـا بـۆ دوانـدنی خەڵـک و ئامۆژگاریـی کردنیـان هاتـوە، نـەک بـۆ دوانـدنی جنـد، بۆیـە قورئـان بـاسی ئـەوان نـاکات و نایاندوێنـێ!

بـەڵام وەک گوتـراوە: (**لِـكُلِّ عَالِـمٍ هَفْـوَةٌ وَلِـكُلِّ حصَـانٍ كبـوة**)، هەمـوو زانایـەک هەڵـە یەکـی دەبـێ و، هەمـوو هەمـوو ئەسـپێکی چـاک، جارێـک سـاتمە دەکات، ئەمەش بەسەر (**إبن عاشور**)دا، دەچەسپێ، چونکە زۆر ئاشکرایە، خوا بسم الله الرحمن الرحيم لێرەدا

---

(١) التحرير والتنوير: ج٢٧، ص٢٤٤.

جندو مرۆڤ دەدوێنێ و، ئەوەش کە دەڵێ: قورئان تەنیا بۆ دواندنی مرۆڤانان هاتووەو حەقی بەسەر جندەوە نیە، هەر ڕایەکی زۆر سەیرە، چونکە سوورەتێک لە قورئاندا هەر بە ناوی سوورەتی (**الجن**)ەوە هاتوە، هەروەها لە زۆر جێی دیکەی قورئان دا خوا باسی جندی کردوە، بۆ نموونە:

أ- ﴿ وَإِذْ صَرَفْنَآ إِلَيْكَ نَفَرًا مِّنَ ٱلْجِنِّ يَسْتَمِعُونَ ٱلْقُرْءَانَ فَلَمَّا حَضَرُوهُ قَالُوٓا۟ أَنصِتُوا۟ ۖ فَلَمَّا قُضِىَ وَلَّوْا۟ إِلَىٰ قَوْمِهِم مُّنذِرِينَ ﴿٢٩﴾ ﴾ **الأحقاف**، یادبکەوە کاتێک کۆمەڵێک لە جندمان بۆ لای تۆ ناردن، کە گوێ لە قورئان بگرن...

ب-هەروەها خوا ﷻ لەسوورەتی(**الأنعام**)دافەرموویەتی: ﴿ يَـٰمَعْشَرَ ٱلْجِنِّ وَٱلْإِنسِ أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ ءَايَـٰتِى وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَآءَ يَوْمِكُمْ هَـٰذَا ۚ قَالُوا۟ شَهِدْنَا عَلَىٰٓ أَنفُسِنَا ۖ وَغَرَّتْهُمُ ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَا وَشَهِدُوا۟ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا۟ كَـٰفِرِينَ ﴿١٣٠﴾ ﴾، ئەی کۆمەڵی جندو مرۆڤ! ئایا لە خۆتان پێغەمبەرانتان بۆ نەهاتن، ئایەتەکانمیان بەسەردا دەخوێندنەوەو... ئنجا بەڵێ پێغەمبەران (**عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم**) بە ڕای زۆربەی هەرەزۆری زانایان هەموویان لە مرۆڤان بوون، بەڵام بێگومان بۆ جندیش بوون، مادام خوا ﷻ بە جند دەفەرموێ: ئایا پێغەمبەرانتان بۆ نەهاتن؟!

کەواتە: جندیش وەک ئێمەی مرۆڤ ئەرکدار (**مُكَلَّف**)ن و، ئەوانیش پێویستە بە دوای ڕێی ڕاست بکەون و، پێغەمبەران ئەوانیشیان دواندوون، نەک بەس پێغەمبەری خاتەمیش ﷺ بەڵکو هەموو پێغەمبەرەکانی دیکەش (**عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم**)، بۆ هەموو مرۆڤەکان هاتوون و بۆ هەموو جندەکانیش هاتوون، بۆیە ئەو قسەیەی (**إبن عاشور**) لەو نەدەوەشایەوە، بەڵام بە هەرحاڵ بەشەرە، شتی سەیرو بە کەڵک نەهاتووشی جاری وا هەیە، بە زاردا دێ.

کۆتایی ئەو مەسەلەیەمان بەو فەرمایشتەی پێغەمبەرمان دێنین ﷺ، کە پێشتریش هێنامان:

{عَـنِ ابْـنِ عُمَرَ رضي الله عنهما، قَالَ: إِنَّ رَسُـولَ اللَّهِ ﷺ: قَرَأَ سُـورَةَ الرَّحْمَـنِ، أَوْ قُرِئَتْ عِنْدَهُ، فَقَـالَ: «مَـا لِي أَسْـمَعُ الْجِـنَّ أَحْسَـنَ جَوَابًـا لِرَبِّهَـا مِنْكُـمْ؟» قَالُـوا: مَـاذَا يَـا رَسُـولَ اللَّـهِ؟ قَـالَ: مَـا أَتَيْـتُ عَـلَى قَـوْلِ اللَّـهِ: ﴿ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾؟ إِلَّا قَالَـتِ الْجِـنُّ: لَا بِـشَيْءٍ مِـنْ نِعْمَـةِ رَبِّنَـا نُكَـذِّبُ} (أخرجـه الترمـذي: ٣٣٠٢، ، وَصَحَّحَـهُ الألبـاني في صحيـح سـنن الترمـذي).

واتـە: عەبدوڵڵای کـوڕی عومـەر رضي الله عنهما دەڵـێ: پێغەمبـەری خـوا ﷺ سـوورەتی (الرَّحْمَـنِ)ی خوێنـدەوە، یاخـود بەسـەریدا خوێنرایـەوە، فەرمـووی: ئـەوە بۆچـی جنـد وەڵامیـان لـە ئێـوە باشـتر بـوو بـۆ وەڵامدانـەوەی ئـەو پرسـیارەی پەروەردگاریـان ﷻ؟ ئەوانیـش گوتیـان: ئـەی پێغەمبـەری خـوا ﷺ چـۆن؟ فەرمـووی: هیـچ جارێک ئـەو فەرمایشـتەی خـوام دووبـارە نەدەکـردەوە: ﴿ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾، ئـەی مـرۆڤ و جنـد! نکوولّیـی لـە کام لـە چاکـەکانی پەروەردگارتـان دەکـەن؟ مەگـەر جنـدەکان دەیانگـوت: (**لَا بِـشَيْءٍ مِـنْ نِعْمَـةِ رَبِّنَـا نُكَـذِّبُ**)، هیـچ کام لـە چاکـەکانی پەروەردگارمـان نکوولّیـی لـێ ناکەیـن و دان بـە هەموویـان دا دێنیـن.

خـوای پـەروەردگار ئێمـەش لـەو کەسـانە بگێـڕێ کە هەمیشـە چاکـەکانی خوا ﷻ، وەک بـۆ خـوا شایسـتەیە، سـتاییش و سـوپاسی خوایـان لەسـەر بکەیـن، بـۆ ئـەوەی لـە سـپڵەیی و بـێ نمەکیـی دووربیـن.

کورتە باسێک لە بارەی فراوانیی و بەرزکرانەوەی

ئاسمان و، هاوسەنگیی نێوان خۆرو زەوی و مانگەوە:

بەڕێـــــزان!

ئەم کورتە باسەش لە پێنج بڕگەدا پێشکەش دەکەین:

بڕگـەی یەکـەم: بـاسی فراوانیـی و بەرزکرانـەوەی ئاسـمان لـە قورئـان داو، لـە بەرتیشـکی زانسـتیی تـازەدا.

بڕگـەی دووەم: بـاسی خـۆر دەکەیـن، لـە چـوار خاڵـدا: هـەم تیرەکـەی، هـەم چێوەکـەی، هـەم قەبارەکـەی، هـەم بارسـتاییەکەی.

بڕگـەی سێیەم: بـاسی زەوی دەکەیـن لـە چـوار خـاڵ دا: تیرەکـەی و چێوەکـەی و قەبارەکـەی و بارسـتاییەکەی.

بڕگــەی چــوارەم: بــاسی مانــگ دەکەیــن ئەویــش: تیرەکــەی و، چێوەکــەی و، قەبارەکـەی و بارسـتاییەکەی و، دووریـی مانـگ لـە زەوی.

بڕگـەی پێنجـەم: بـەراوردی نێـوان خـۆرو زەوی و مانـگ دەکەیـن، کـە چـۆن خـوا بسم الله الرحمن الرحيم ئەندازەگیرییەکی زۆر وردی بۆ داناون، کە ئەگەر وانەبووایە ژیانی مرۆڤ و ژیانـدارانی دیکـەش لەسـەر زەوی، نەدەگونجـا پەیدابـێ.

بڕگـەی یەکـەم: فراوانیـی و بەرزکرانـەوەی ئاسـمان لـە ڕوانگـەی قورئانـەوەو لـە بەرتیشـکی زانسـتیی تـازەدا:

خـوای کاربەجـێ لـە چەنـد شـوێنێکدا، بـاسی فراوانیـی ئاسـمانی کـردوە، هەڵبەتـە وشـەی ئاسـمان (**سـماء**) بـە زاراوی زانسـتی ئـەم ڕۆژگارە، یانـی: گـەردوون، کـە بـە

ئینگلیزیـی (Universe)ی پـێ دەڵێـن، واتـە: (بوونـەوەر - **الكـون**) بـەڵام بێگومـان چەمکـی (Universe) گـەردوون، زۆر تەسـکترە لـە چەمـک و نێوەڕۆکـی وشـەی ئاسمان، کە خوا ﷻ بەکاری هێناوە، بەڵکو هەر لە سنووری ئاسمانی یەکەمیش تەسکترە، چ جای حەوت ئاسمانەکان، چونکە خوا ﷻ جاری وایە وشەی **(السماء)** بەکاردێنێ و، جاری وا هەیە وشەی **(سبع سموات)** بەکاردێنێ، ئنجا کە **(السماء)** بەکاردێنێ واتـە: هەمـوو ئـەوەی لـە سـەرووی ئێمەوەیـەو، کـە حـەوت ئاسـمانەکان بەکاردێنـێ واتـە: ئـەو حـەوت چینـە ئاسـمانەی لـە سـەرووی ئێمـەوەن و، کـە **(السـماء الدنیـا)** بەکاردێنـێ، کـە دەفەرمـوێ: ﴿وَزَيَّنَّا ٱلسَّمَآءَ ٱلدُّنۡيَا بِمَصَٰبِيحَ وَحِفۡظٗاۚ ذَٰلِكَ تَقۡدِيرُ ٱلۡعَزِيزِ ٱلۡعَلِيمِ ﴿١٢﴾﴾ **فصلت**، واتـە: ئاسـمانی نیزیکـتر لـە ئێوەمـان بەچرایـان ڕازاندۆتـەوەو بـۆ پاراستنیشـیان، ئـەوەش ئەندازەگیریـی زاڵـی زانایـە. **(الدنیـا)** مێینـەی مەجازیـی **(المؤنـث المجـازي)** **(الأدنى)**یـە، واتـە: نیزیکـتر لـە ئێـوە **(الأقـرب)**، ئاسـمانی نزیکـتر لـە ئێوەمـان ڕازاندۆتـەوە بـە چرایـان، کەواتـە: هەرچـی دەبینرێـن لـە ئەسـتێرەکان و کەهکەشـانەکان و گەلـە کەهکەشـانەکان، هەمـوو ئـەوە بەپێـی ئـەو ئایەتـە موبارەکـە، دەکەوێتـە سـنووری ئاسـمانی نیزیکـتر لـە ئێمـەوە، ئاسـمانی یەکەمـەوە بـە نسـبەت ئێمـەوە، یـانی: کـە بـەرەو سـەر دەچیـن، ئنجـا لـە سـەرووی ئەویشـەوە شـەش ئاسـمانی دیکـە هـەن، ناشـزانین سـنووری ئـەو ئاسـمانی یەکەمـەش لـە کـوێ کۆتایـی پـێ دێ!

بەڵـێ خـوای پـەروەردگار لـە چەنـد شـوێنێکی قورئـان دا، بـاسی بەرزکرانـەوەو فراوانیـی ئاسـمانی کـردوە، بـۆ نموونـە:

١- دەفەرموێ: ﴿وَٱلسَّمَآءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ ٱلۡمِيزَانَ ﴿٧﴾﴾ **الرحمن**، واتە: خوا ئاسمانی بەرزکردۆتەوە، یان بە بەرزیی دروستی کردوەو تەرازووشی داناوە، وەک پێشتریش گوتمان: واپێدەچێ مەبەست لەو تەرازووە، ئەو هاوسەنگیی و ئەندازەگیرییە بێ، کە خوا ﷻ لەنێو گەردوون دا بەگشتیی و یەک یەکی دروستکراوەکانی خۆیدا دایناوە، هەڵبەتە زەوی ئێمە بەشێکی زۆر بچووکە لە هەموو گەردوون، چونکە زەوی

یەکێکە لە نۆ خڕۆکە کە بە دەوری خۆردا دەخولێنەوە، خۆریش بۆ خۆی یەکێکە لە ئەستێرەکانی کەهکەشانی کاکێشان (**مجرة درب التبّان**) کە فارس پێی دەڵێن: (ڕاهی شیری) ڕێی شیریی و، کورد پێی دەڵێن: (ڕێی کاکێشان)و، ئینگلیز پێی دەڵێن: (Milk way)، وایانزانیوە ئەوە ڕێیەکە، خەڵک پێیدا ڕۆیشتوەو شیری لێ ڕژاوەو، هەندیکیان گوتوویانە: ڕێیەکە خەڵک پێیدا ڕۆیشتوەو کایان پێدا کێشاوەو کای لێ ڕژاوە، ئەو سپیاییەی دەبینرێ! نەیانزانیوە ئەوانە هەموویان ئەستێرەی زۆر دوورن و بە زەحمەت تیشکەکەیان دەگاتە ئێمەو، لە دوورەوە سپیی دەچن، ئنجا خۆری ئێمە یەکێکە لە ئەستێرەکانی کەهکەشانی کاکێشان کە زانایان دەڵێن: بە مەزەندە یەک تریلیۆن واتە: یەک هەزار ملیار (١٠٠٠,٠٠٠,٠٠٠,٠٠٠) ئەستێرە لە نێو کەهکەشانی کاکێشاندا هەن، یەکێک لەو ئەستێرانەش خۆری ئێمەیە، ئنجا ئێستا زانایان دەڵێن: یەک تریلیۆن بەڵکو هەندێک دەڵێن: مەزەندە دەکرێ دوو تریلیۆن کەهکەشان لە هەموو گەردووندا، واتە: لەو بەشەی گەردوون کە هاتۆتە بەرچاوی تەلسکۆبەکان، هەبن، کەهکەشان (**مجرة**) بە ئینگلیزیی پێی دەڵێن: (Galaxy - گالاکسیی).

٢- هەروەها لە سوورەتی (**الذاريات**)دا، خوا دەفەرموێ: ﴿وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْيدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ ﴿٤٧﴾﴾، ئاسمانمان بە هێز دروست کردوەو، ئێمە فراوانکەرین، یاخود بە فراوانیی دروستمان کردوە، هەردوو واتایەکەی هەن، (**لَمُوسِعُون**) :

أ- واتە: بەردەوام فراوانی دەکەین، نوێترین بیردۆزەی گەردوونییش وا دەڵێ.

ب- یاخود بە فراوانیی دروستمان کردوە، هەروەک ﴿وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا﴾، دیسان دەگونجێ مەبەست پێی ئەوە بێ بە بەرزیی دروستی کردوە، دەشگونجێ مەبەست ئەوە بێ خوا ئاسمانی دروستکردوەو بەردەوام بەرزی دەکاتەوە، فراوانی دەکات.

٣- لە سوورەتی (**النازعات**)دا، خوا دەفەرموێ: ﴿ءَأَنتُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمِ السَّمَاءُ بَنَاهَا ﴿٢٧﴾ رَفَعَ سَمْكَهَا فَسَوَّاهَا ﴿٢٨﴾ وَأَغْطَشَ لَيْلَهَا وَأَخْرَجَ ضُحَاهَا ﴿٢٩﴾ وَالْأَرْضَ بَعْدَ ذَٰلِكَ دَحَاهَا ﴿٣٠﴾ أَخْرَجَ مِنْهَا مَاءَهَا وَمَرْعَاهَا ﴿٣١﴾ وَالْجِبَالَ أَرْسَاهَا ﴿٣٢﴾ مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ ﴿٣٣﴾﴾، خوا بە پرسیارکردنەوە دەپرسێ،

پرسیارکردنی نکوولَیلێکەرانە (**الإستفهام الإنكاري**)، یان پرسیارکردنی چەسپێنەرانە (**الإستفهام التقريري**) دەفەرموێ: ئایا دروستکردنی ئێوە قورسترە، یان سەختترە، یاخود ئاسمان؟ (**بناها**) خوا بینای کردوە، ﴿رَفَعَ سَمْكَهَا فَسَوَّىٰهَا﴾، بەرزییەکەی بڵیندکردوەو، ڕێکیخستوە، ﴿وَأَغْطَشَ لَيْلَهَا وَأَخْرَجَ ضُحَىٰهَا﴾، شەوەکەی تاریک داهێناوە و ڕۆژەکەشی ڕووناک کردوە، ﴿وَٱلْأَرْضَ بَعْدَ ذَٰلِكَ دَحَىٰهَآ﴾، دوای ئەوە زەویشی هێلکەیی هەڵخستوە، ﴿أَخْرَجَ مِنْهَا مَآءَهَا وَمَرْعَىٰهَا﴾، ئاوەکەی لێ دەرهێناوە، هەروەها لە وەڕگاکانی لێ دەرهێناون، ﴿وَٱلْجِبَالَ أَرْسَىٰهَا﴾، چیایەکانیشی تێدا داکوتاون، ﴿مَتَٰعًا لَّكُمْ وَلِأَنْعَٰمِكُمْ﴾، بۆ گوزەران و ڕابواردنی خۆتان و ئاژەڵەکانتان {ئاوا زەوی پڕکردوە لە نازو نیعمەت}.

٤-لە سووڕەتی (**الأنبياء**)دا، خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿أَوَلَمْ يَرَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓاْ أَنَّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَٰهُمَا ۖ وَجَعَلْنَا مِنَ ٱلْمَآءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ ۖ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٠﴾﴾، واتە: ئایا ئەوانەی بێبڕوان نابینن، نازانن، کە ئاسمانەکان و زەوی پێکەوە لکابوون، لێکمان جیاکردنەوەو، هەموو زیندەوەرێکیشمان (هەموو ژیاندارێکیشمان) لە ئاو هێناوەتە دی! ئایا بڕواناهێنن؟ ئەمەش ئاماژەیە بە نوێترین بیردۆزەی گەردووینی کە ئێستا باوەو پێی دەگوترێ: (Big Bang) تەقینەوەی گەورە، کە دەڵێن: ئەم گەردوونە هەمووی لە یەک تاکی گەردوونییەوە هاتوە، کە پێی دەگوترێ: هێلکەی گەردوونیی (**البيضة الكونية**)، پێشی دەگوترێ: تۆوی گەردوونیی (**البذرة الكونية**) وپێشی دەگوترێ: تاکەکە (**المفردة**)و، بە ئینگلیزیی پێی دەگوترێ: سینگولارتیی (Singularity)، ئنجا کە ئەوە تەقیوەتەوە، لەو کاتەوە بەردەوام گەردوون لێک دەکشێ، ئنجاکە خوا ﷻ دەفەرموێ: ئاسمانەکان و زەوی پێکەلکاوبوون و لێکمان جیاکردوونەوە، ئاماژەیە بەو مەسەلەیەو، ئێمە لە تەفسیری سووڕەتی (**فصلت**)دا، کورتە باسێکی تارادەیەک تێرو تەسەلمان لە بارەی گەردوون و چۆنیەتیی دروست بوونی گەردوونەوە کردوەو، ئێستا باسی ئەوە ناکەین، تەنیا ویستمان ئاماژە بەوە بکەین، کەلەقورئاندا خوا ﷻ ئاماژەی کردوە بە فراوانیی گەردوون و فراوان بوونی گەردوونیش.

ئنجا ئەگەر تەماشایەکی گەردوون بکەین، لەبەر ڕۆشنایی ئەوەدا کە زانستی گەردووناسیی و زانستی فیزیا لەم ڕۆژگارەدا پێیگەیشتوە، دەگەینە ئەم ئەنجامانە:

١)- تەمەنی گەردوون: زانایان بە سێزدە ملیارو هەشتسەد ملیۆن (١٣,٨٠٠,٠٠٠,٠٠٠) ساڵ تەمەنی گەردوون مەزەندە دەکەن، واتە: دەڵێن: لەو کاتەوە کە سینگۆلارتی (Singularity) تەقیوەتەوە، تاکو ئێستا: سێزدە ملیارو هەشتسەد ملیۆن ساڵی پێچووەو، ئەوەندە تەمەنی گەردوونە.

٢)- تیرەی گەردوون: ئەگەر بمانەوێ تیرەی گەردوون بزانین، واتە: بزانین لەمسەر بۆ ئەوسەری گەردوون چەندە؟ دەبێ جاری بزانین ساڵی تیشکی چەندە؟ چونکە تەمەنی گەردوون سێزدە ملیارو هەشتسەد ملیۆن ساڵە، ئنجا بۆ ئەوەی بزانین لەمسەر بۆ ئەوسەری گەردوون واتە: تیرەی گەردوون چەند کیلۆمەترە؟ دەبێ بزانین ساڵی تیشکی چەندەو تیشک لە ساڵێکدا چەند کیلۆمەتران دەبڕێ؟ دوایی ئەنجامەکەی جارانی تەمەنی گەردوون بکەین، بۆ ئەوەی تیرەی گەردووغان بە کیلۆمەتر بۆ دەربچێت.

ساڵی تیشکیی (**السنة الضوئية**) ئەو ماوەیە کە تیشک لە ماوەی ساڵێکدا دەیبڕێ، پێشتریش باسمان کرد کە تیشک لە چرکەیەکدا سێسەد هەزار (٣٠٠,٠٠٠) کیلۆمەتر دەبڕێ، کەواتە: بۆ ئەوەی بزانین تیشک لە ساڵێکدا چەند دەبڕێ دەبێ:

أ)- ئەو سێسەد هەزار (٣٠٠,٠٠٠) کیلۆمەترە کە تیشک لە چرکەیەکدا دەیبڕێ، جارانی شەستی بکەین، بۆ ئەوەی بزانین لە خولەکێکدا چەند دەبڕێ؟ سێسەد هەزار (٣٠٠,٠٠٠) جارانی شەست (٣٠٠٠٠٠×٦٠=١٨٠٠٠٠٠٠) کلم، یەکسانە بە هەژدە ملیۆن کیلۆمەتر لە خولەکێکدا، خۆر هەژدە ملیۆن کیلۆمەتر لە خولەکێک دا دەبڕێ.

ب)- ئنجا بۆ ئەوەی بزانین تیشک لە سەعاتێکدا چەند دەبڕێ؟ هەژدە ملیۆن (١٨,٠٠٠,٠٠٠) کیلۆمەتر جارانی شەست دەکەین، واتە: شەست دەقیقە، بۆ ئەوەی

بزانین لە سەعاتێکدا چەند دەبڕێ؟ (٦٠×١٨٠٠٠,٠٠٠=١٠,٨٠,٠٠٠,٠٠٠) دەکاتە ملیارێک و هەشتا ملیۆن کیلۆمەتر لە سەعاتێک دا.

ج)- ئنجا بۆ ئەوەی بزانین لە بیست و چوار سەعاتدا واتە: لە شەو ڕۆژێکدا تیشک چەند کیلۆمەتر دەبڕێ، ماوەی چەند کیلۆمەتر؟ دەبێ بڵێین: ملیارێک و هەشتا ملیۆن کیلۆمەتر جارانی بیست و چوار سەعات، دەکاتە (١٠,٨٠,٠٠٠,٠٠٠=٢٥,٩٢٠٠٠٠٠٠٠) کلم بیست و پێنج ملیارو نۆسەدو بیست ملیۆن کیلۆمەتر لە شەو ڕۆژێکدا.

د)- ئنجا بۆ ئەوەی بزانین تیشک لە ماوەی ساڵێکدا چەند دەبڕێ؟ دەبێ بیست و پێنج ملیارو نۆسەدو بیست ملیۆن، جارانی سێسەدو شەست و پێنج ڕۆژ بکەین (٢٥,٩٢٠٠٠٠٠٠٠=٩٤٦٠٥٢٨٠٠٠٠٠٠٠)، کە دەکاتە: نۆ تریلیۆن و چوار سەدو شەست ملیارو پێنج سەدو بیست و هەشت ملیۆن کیلۆمەتر لە ساڵێکدا، واتە: بە نزیکخراوەیی دەڵێین: نۆ تریلیۆن و نیو کیلۆمەتر تیشک لە ساڵێکدا دەیبڕێ.

ھ)- ئنجا ئەمە جارانی تەمەنی گەردوون دەکەین: نۆ تریلیۆن و چوار سەدو شەست ملیار و پێنجسەدو بیست و هەشت ملیۆن کیلۆمەتر جارانی: سێزدە ملیارو هەشتسەد ملیۆن (٩,٤٦٠,٥٢٨,٠٠٠,٠٠٠×١٣,٨٠٠,٠٠٠,٠٠٠=٨,٨×١٠[٢٣]) [هەشت پۆینت هەشت جارانی دە توان بیست و سێ]، کیلۆمەتر.

ئەگەر بە زمانێکی سادەتر بیڵێین، دەڵێین: هەشتاو هەشت ملیۆن ملیۆن ملیۆن ملیۆن، واتە: هەشتاو هەشت بیست و چوار سفری هەبێ، ئەوەندە کیلۆمەترە تیرەی مەزەندەکراوی گەردوونە[١]، هەڵبەتە زانایان دەڵێن: لە کاتێکدا ئەو مەزەندەیەش دەکرێ کە ئێمە خۆمان داناوە لە نێوەڕاستی گەردووندین و وامان داناوە کە گۆی زەوی دەکەوێتە نێوەڕاستی گەردوونەوە، بەڵام ئەگەر ئەم

---

(١) بۆیە تەمەنی گەردوون جارانی کیلۆمەترەکانی بڕراوی ساڵی تیشکیی دەکرێن، بە مەننەی ئەوە کە گەردوون هەر لە سەرەتای دەستپێك و سەرهەڵدانیەوە کە سینگولاریتیی تەقیوەتەوە، بەخێرایی تیشك لێککشاوە و، بێگومان ئەو ژمارە و ڕایانەش هەموویان مەزەنەیی و نزیکراوەیی (تقریبي)ن.

گۆی زەوی ئێمە لە سووچێکی گەردوون دا بێ، مانای وایە ئەندازەی تیرەکەی زۆر زیاترە، هەڵبەتە ئەویش هەمووی ئەوەیە کە تاکو ئێستا تەلسکۆبەکان بینیویانن و دەیبینن، ئەویش بە مەزەندەکردن، لەو تیرەیەدا وەک پێشتر گوتمان دوو تریلیۆن کەهکەشان (گالاکسیی) مەزەندە دەکرێ هەبن، واتە: دوو هەزار ملیار کەهکەشان!

٣- قەبارەی گەردوون: قەبارەی گەردوون مەزەندە کراوە بە: سێ پۆینت پەنجاو هەشت پۆینت سێ جارانی دە توان هەشتا مەتر سێجا (٥٨,٣×١٠^{٨٠})م^{٣}، ئەگەر بیکەینە کیلۆمەتر سێجا، دەبێ بڵێین: پەنجاو هەشت پۆینت سێ جارانی دە توان حەفتاو حەوت (٥٨,٣×١٠^{٧٧}کلم^{٣}) واتە: سێسەدو پەنجاو هەشت، حەفتاو حەوت سفری هەبێ، ئەوەندە کیلۆمەتر سێجا قەبارەی گەردوونی مەزەندە کراوە.

٤- بارستایی (کپافە)ی گەردوون: بارستایی گەردوون و قورساییەکەی، مەزەندە دەکرێ بە یەک پۆینت چل و شەش، جارانی دە توان پەنجاو سێ کیلۆگرام (١١٤٦×١٠^{٥٣}) کلغم ئەگەر بیکەین بە تەن دەبێ بڵێین: یەک پۆینت چل وشەش جارانی دە توان پەنجا تەن، ئەمە کێشی مەزەندەکراوی گەردوونە، ئەوانەش هەموویان ژمارەیەکن لە خەیاڵی مرۆڤیشدا بە زەحمەت جێیان دەبێتەوە، چ جای بتوانێ لەسەر کاغەز بیاننووسێ.

بڕگەی دووەم: خــــۆر:

ئەویش بە کورتیی لە چوار بڕگەدا باس دەکەین:

١)- تیرەی خۆر، واتە: لەمسەر بۆ ئەو سەری خۆر: بە ملیۆنێک و چوار سەد هەزار کیلۆمەتر مەزەندە کراوە: (١,٤٠٠,٠٠٠).

٢)- چێوە (دائرة)ی خۆر، بازنەکەی، بە چوار ملیۆن و سێسەدو حەفتاو نۆ هەزار (٤,٣٧٩,٠٠٠) کیلۆمەتر مەزەندە دەکرێ.

٣)- قەبارە (**حجم**)ی خۆر: زۆر زۆرە بە یەک پۆینت چل و یەک جارانی دە توان هەژدە کیلۆمەتر سێجا (١,٤١×$١٠^{١٨}$كلم^{٣}) واتە: سەدو چل و یەک هەژدە سفری لە پێشەوە بێت، واتە: یەک ملیۆن ملیۆن ملیۆن کیلۆمەتر سێجا.

٤)- بارستایی خۆر و قورساییەکەی: یەک پۆینت نۆ هەزارو هەشت سەدو هەشتاو چوار (١,٩٨٨٤) جارانی دە توان سی ($١٠^{٣٠}$) کیلۆگرام، یاخود یەک پۆینت نۆ هەزارو هەشتسەدو هەشتاو چوار، جارانی دە توان بیست و حەوت تەن (١/٥٨٨٤×$١٠^{٢٧}$تەن)، خۆریش سێسەدو سی و سێ هەزار جار هێندەی زەوی قورسەو، بە نسبەت قەبارەکەشی: خۆر ملیۆنێک و سێسەد هەزار (١,٣٠٠,٠٠٠) جار هێندەی زەوییە، واتە: (١,٣٠٠,٠٠٠) زەوی وەک ئێمە لە نێو خۆردا جێگایان دەبێتەوە!

بڕگەی سـێیەم: زەوی:

ئەمیش لە چوار خاڵ دا باس دەکەین:

أ)- تیرە (**قطر**)ی زەوی: دوازدە هەزارو حەوتسەدو چل و دوو (١٢,٧٤٢) کیلۆمەترەو، نیوە تیرە (**نصف القطر**)کەی: شەش هەزارو سێسەدو حەفتاو یەک (٦٣٧١) کیلۆمەترە، نیوە تیرەکەی واتە: لە نێوە ڕاستیی زەویەوە بۆ ئەولا، یاخود بۆ ئەولا، ئەوە نیوەتیرەکەیەتی، بەڵام لەو سەر بۆ ئەوسەری زەوی، چ لە ڕۆژهەڵاتەوە بۆ ڕۆژئاوا، چ لە باکوورەوە بۆ باشوور، تیرەی زەوی (١٢,٧٤٢) کیلۆمەترە.

ب)- چێوە (**محیط، دائرة**)ی زەوی: واتە: بازنەکەی، بریتیە لە چل هەزارو حەفتاو پێنج (٤٠٠٧٥) کیلۆمەترە.

ج)- قەبارەی زەوی: بریتیە لە یەک پۆینت هەشتاو سێ جارانی دە توان دوازدە کیلۆمەتر سێجا (١/٨٣×$١٠^{١٢}$كلم^{٣}) واتە: سەدو هەشتاو سێ، دوازدە سفری لە پێشەوە بێ، ئەوەندە کیلۆمەتر سێجا.

د)- بارستایی زەوی: واتە: کێشی زەوی، بریتیە لە پێنج پۆینت نەوەدو حەوت جارانی دە توان بیست و چوار کیلۆگرام یاخود: پێنج پۆینت نەوەدو حەوت جارانی دە توان بیست و یەک (٥/٩٧×$١٠^{٢١}$تەن) تەن، ئەوەندە کێشی زەوییە، شایانی باسە: قەبارەی زەوی پەنجا هێندەی هی مانگە، واتە: پەنجای وەک مانگ لە نێو قەبارەی زەویدا جێیان دەبێتەوە، چونکە مانگ قەبارەکەی بریتیە لە سەدا دوو (٢٪)ی قەبارەی زەوی.

بڕگەی چــوارەم: مـــانگ:

ئەمیش لە پێنج خاڵ دا دەخەینەڕوو:

أ)- تیرەی مانگ: سێ هەزارو چوار سەدو حەفتاو چوار (٣٤٧٤) کیلۆمەترە لەو سەر بۆ ئەوسەری مانگ.

ب)- چێوەی مانگ: دە هەزارو نۆ سەدو بیست و یەک (١٠٩٢١) کیلۆمەترە، چوار دەوری مانگ.

ج)- قەبارەی مانگ: دوو پۆینت هەزارو نۆ سەدو پەنجاو هەشت، جارانی دە توان دە کیلۆمەتر سێجا (٢/١٩٥٨×$١٠^{١٠}$کلم٣)، کە سەدا دووی قەبارەی زەوییە.

د)- بارستایی مانگ: حەوت پۆینت سێسەدو چل و دوو، جارانی دە توان بیست و دوو کیلۆگرام، یاخود: حەوت پۆینت سێسەدو چل و دوو، جارانی دە توان نۆزدە (٧/٣٤٢×$١٠^{١٩}$تەن) تەن، ئەوەندە قورساییەکەیەتی.

هـ)- دووریی مانگ لە زەوی لە نێوان سێسەدو شەست هەزار (٣٦٠٠٠٠) کیلۆمەتر تاکو سێسەدو هەشتاو چوار هەزار (٣٨٤٠٠٠) کیلۆمەتردا، مەزەندە دەکرێ، لەبەرئەوەی مانگ کە بە دەوری زەوی دا دەخولێتەوە، هەندێک جار لێی نیزیک دەبێتەوەو هەندێک جاریش لێی دووردەکەوێتەوە.

بڕگەی پێنجەم: بەراوردی نێوان خۆرو زەوی و مانگ:

١)- زەوی: سەدو پەنجا ملیۆن (١٥٠,٠٠٠,٠٠٠) کیلۆمەتر لە خۆرەوە دوورە.

٢)- مانگ: لە نێوان سێسەدو شەست هەزار (٣٦٠,٠٠٠) تاکو سێسەدو هەشتاو چوار هەزار (٣٨٤,٠٠٠) کیلۆمەتر لە زەوییەوە دوورە.

٣)- مانگ: یەک لەسەر چوارسەدی (٤٠٠/١) دووریی خۆر لێمانەوە دوورە، واتە: خۆر چوار سەد (٤٠٠) هێندەی دووریی مانگ لە زەوییەوە دوورە، ئنجا لێرەدا وردەکاریی و ئەندازەگیریی سەرسوڕهێنەری خوای کارزان و کاربەجێ و، خاوەن توانای بێ سنوورو میهرەبانیی ڕەها، بۆ ئێمە دەردەکەوێ: ئێمە هەر کام لە مانگ و خۆر، بە ئەندازەی یەک دەبینین، بە قەدەر کەلە بێژینگێک، کەچی خۆر نەک هەر زۆر لە مانگ گەورەترە، بەڵکو خۆر ملیۆنێک و سێسەد هەزار (١٣٠٠,٠٠٠) جار هێندەی زەوییە، بەڵام لەبەر ئەوەی دووریی خۆر لە ئێمەوە، چوار سەد هێندەی دووریی مانگە لە ئێمەوە، بۆیە ئەوەندە دێتە بەرچاو.

٤)- چێوەی خۆر: واتە: بازنەکەی بریتیە لە سەدو نۆ پۆینت دوو، هێندەی چێوەی زەوی، چونکە چوار ملیۆن و سێسەدو حەفتاو نۆ (٤,٣٧٩,٠٠٠) هەزار کیلۆمەتر دابەشی چل هەزارو حەفتاو پێنج (٤٠,٠٧٥) کیلۆمەتر کە چێوەی زەوییە، دەکاتە سەدو نۆ پۆینت دوو (٤٣٧٩٠٠٠÷٤٠,٠٧٥=١٠٩,٢).

٥)- تیرەی خۆر: سەدو نۆ پۆینت هەشت (١٠٩/٨) هێندەی تیرەی زەوییە، چونکە ملیۆنێک و چوار سەد (١,٤٠٠,٠٠٠) هەزار دابەشی دوازدە هەزارو چوار سەدو حەفتاو دوو، یەکسانە بە سەدوو نۆ پۆینت هەشت ١٤٠٠٠٠٠÷١٢٤٧٩=١٠٩/٨).

٦)- چێوەی زەوی: بازنەی زەوی، سێ و دوو لەسەر سێ هێندەی چێوەی مانگە، چونکە چل هەزارو حەفتاو پێنج (٤٠٠٧٥) کیلۆمەتر دابەشی دە هەزارو نۆ سەدو بیست ویەک (١٠٩٢١) کیلۆمەتر، یەکسانە بە سێ پۆینت شەست و حەوت (٤٠٠٧٥÷١٠٩٢١=٣/٦٧) واتە: سێ و دوو لەسەر سێ.

٧)- ئێمە لە تیشکی خۆر: یەک لەسەر بیست ملیۆن بەش (٢٠,٠٠٠,٠٠٠/١) بەشێکمان پێ دەبڕێ، واتە: تیشکی خۆر تەنیا یەک لەسەر بیست ملیۆن بەشێکی دەگاتە ئێمە، ئنجا ئەگەر زەوی لە خۆر نزیکتر بووایەو، لە جیاتی یەک لەسەر بیست ملیۆن (٢٠,٠٠٠,٠٠٠/١)، بۆ وێنە: دە لەسەر بیست ملیۆن (٢٠,٠٠٠,٠٠٠/١٠) یان پەنجا لەسەر بیست ملیۆن (٢٠٠٠٠٠٠٠/٥٠) لە تیشکی خۆرمان گەیشتبایە، بێگومان ئەوکاتە زەوی هەمووی هەڵدەپرووکا.

٨)-زەوی وەک پێشتریش باسمان کردوە، بە نزیککراوەیی بە خێرایی سی (٣٠) کیلۆمەتر لە خولەکێکدا بە دەوری خۆیدا دەخولێتەوە، کە دەکاتە هەزارو هەشتسەد (٣٠×٦٠=١٨٠٠) کیلۆمەتر، زەوی دەیبڕێ لە سووڕانەوەی بە دەوری خۆیدا، بەڵام خێرایی سووڕانەوەی بە دەوری خۆردا شەست هێندەیە، واتە: لە چرکەیەکدا زەوی سی (٣٠) کیلۆمەتر دەبڕێ لە سووڕانەوەی بە دەوری خۆردا، بێگومان خولەکێکیش شەست چرکەیە، کەواتە: زەوی شەست هێندە خێراتر لە خولانەوەی بە دەوری خۆیدا بە دەوری خۆردا دەخولێتەوە و، دەکاتە سەدو هەشت هەزار کیلۆمەتر لە سەعاتێکدا (٣٠×٦٠×٦٠=١٠٨٠٠٠).

٩) هەروەها زەوی بە خێراییەکی زیاتریش لەگەڵ خۆرو کۆمەڵەکەیدا بە دەوری داڵی ڕاوەستاو (**النَّسْر الجاثِي**)دا دەخولێتەوە، دوایی بە خێراییەکی دیکە لەگەڵ داڵی ڕاوەستاویشدا، دیسان بە نێو چەقی کەهکەشان دا دەخولێتەوەو، ئەوە چوار خولانەوەو، سووڕانەوەیەکی دیکەی پێنجەمیشی لەگەڵ هەموو کەهکەشانەکەدا، کەهکەشانی ڕێی کاکێشان بە دەوری چەقێکی دیکەدا دەخولێتەوە، واتە: بەلای کەمەوە زەوی پێنج سووڕانەوەی هەن:

١- خولانەوەیەکیان بە دەوری خۆیدا.

٢- سووڕانەوەیەک بە دەوری خۆردا.

٣- سووڕانەوەیەک لەگەڵ خۆر بە دەوری داڵی ڕاوەستاودا.

٤- سووڕانەوەیەک بە دەوری چەقی کەهکەشان دا.

٥- سووڕانەوەیەک لەگەڵ کەهکەشان دا بە دەوری چەقێکی دیکەدا!

کەچی ئێمە هەست بە هیچ کام لەو سووڕانەوانەی زەوی ناکەین.

١٠) بێگومان هەرکام سووڕانەوەی زەوییش پێویستن:

أ- جارێ هی بە دەوری خۆیدا، زەوی ئەگەر بە دەوری خۆیدا نە خولابایەوە، شەوو ڕۆژ پەیدا نەدەبوون و، ئەگەر زەوی وەستاو بووایە ئەو دیوەی دەکەوتەڕووی خۆر، گەرمییەکەی لە سەدو پەنجا (١٥٠) پلەی گەرمیی زیاتر دەبوو، واتە: هەموو شتێک دەسووتاو، ئەو دیوەش کە پشتی لە خۆر دەبوو، دەیبەست و دەبوو بە دوو سەدو حەفتاو دوو (٢٧٢) پلە لە ژێر سفرەوەو، دەبوو بە بەستەڵەک و سفری موتڵەق.

هەروەها ئەگەر خولانەوەکەشی بە دەوری خۆیدا لەوەی ئێستا هەیە، خێراتر بووایە، شەوو ڕۆژ کورتتر دەبوون و، ئەگەر سستتر بووایە، شەوو ڕۆژ درێژتر دەبوون، لە هەردوو حاڵانیشدا ژیانی مرۆڤ وەک ئێستا ڕێک نەدەبوو، یان هەر نەدەبوو.

ب- هەروەها زەوی ئەگەر بە دەوری خۆردا نەخولابایەوە، چوار کەشەکانی ساڵ دروست نەدەبوون، چوار کەشەکان: زستان و بەهارو پاییزو هاوین، ئەو چوار کەشانە دروست نەدەبوون، چونکە لە ئەنجامی سووڕانەوەی زەوی بە دەوری خۆردا، بە سوڕگەیەک کە بە بیست و سێ پلەو نیو (٢٣/٥) لارە، نەک بەشێوە ڕێک بە دەوری خۆردا، بەڵکو لارەو لە هەندێک کاتان دا، هەندێک شوێنی نیزیکتر دەکەوێتەوە لە خۆر، ئەوە گەرمتر دەبێت و دەبێتە هاوین و، ئەو شوێنەی دوورترە دەبێتە زستان، ئنجا ئەگەر ئەو لارییەی لە سوڕگەکەیدا هەیە، لە کاتی خولانەوەیدا نەبووایە، چوار کەشەکانی ساڵ لەسەر زەوی دروست نەدەبوون.

کەواتە: کە خوا دەفەرموێ: ﴿ٱلشَّمْسُ وَٱلْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ ۝٥ وَٱلنَّجْمُ وَٱلشَّجَرُ يَسْجُدَانِ ۝٦ وَٱلسَّمَآءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ ٱلْمِيزَانَ ۝٧ أَلَّا تَطْغَوْا۟ فِى ٱلْمِيزَانِ ۝٨﴾ خوا بسم الله الرحمن الرحيم لێرەو لە چەند شوێنی دیکەدا باسی بەرزکرانەوەی ئاسمان و فراوانکردنی ئاسمان دەکات، ئەوەتا ئێستا زانست کە بەرەو پێشەوە چووە، مرۆڤ دەزانێ، خوا بسم الله الرحمن الرحيم چی فەرمووە! بۆیە کۆتایی زانست سەرەتای وەحییە، نەک وەک هەندێک

خەڵکی نەزان یان خۆ نەزانکەر، پێیان وایە ئەگەر زانست بەرەو پێشەوە بچێ، ئایین دەکەوێتە ژێر پرسیار! ئایین[1] ئەگەر وەحیی ساغ بێ و فەرمایشتی خوا بێ، زانست باسی دروستکراوی خوا دەکات و، وەحییش فەرمایشتی خوایە، ئنجا هەتا دروستکراوی خوا زیاتر بزانرێ زیاتر لەگەڵ فەرمایشتی خوادا دەگونجێ و زیاتر دەردەکەوێ خوا ﷻ چی فەرمووە؟ هەتا زانست پتر بەرەو پێشەوە بچێ، دروستکراوەکانی خوا زیاتر دەناسرێن و، کە زیاتریش ناسران و زانران و زانیارییمان زیاتر لە بارەیانەوە هەبوو، ئەو فەرمایشتەی خوا کە لە بارەی دروستکراوەکانی خۆیەوە فەرموویەتی، زیاتر بۆمان دەردەکەوێ، بۆ وێنە:

١- خوا فەرموویەتی: ئێمە ئاسمانمان بەرزکردۆتەوە (وَٱلسَّمَآءَ رَفَعَهَا) الرحمن.

٢- یان دەفەرموێ: ئاسمان لێک دەکێشینەوە: ﴿وَٱلسَّمَآءَ بَنَيْنَـٰهَا بِأَيْي۟دٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ ۝٤٧﴾ الذاريات.

٣- یان دەفەرموێ: ئایا نابینن کە ئاسمانەکان و زەوی یەک بوون و دوایی لە یەکمان جیاکردنەوە، ﴿أَوَلَمْ يَرَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ أَنَّ ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَـٰهُمَا ۝٣٠﴾ الأنبياء.

٤- هەروەها کە دەفەرموێ: ﴿ٱلشَّمْسُ وَٱلْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ ۝٥﴾، خۆرو مانگ بە حیساب و بە ژمارەو بە ئەندازەگیریی دانراون، ئێستا کە زانست بەرەو پێش چووە، چاک دەزانین ئەو حیساب و وردەکارییەی لە خۆرو مانگ دا ڕەچاو کراوە چییەو چۆنە؟!

٥- هەروەها خوا ﷻ کە دەفەرموێ: ﴿أَلَمْ نَجْعَلِ ٱلْأَرْضَ مِهَـٰدًا ۝٦﴾ النبأ، واتە: ئایا زەوییمان بۆ نەکردوون بە بێشکەو لانکە! لانکەو بێشکە و منداڵی گچکە تێدەهایشترێ و ڕادەژێنرێ، خواش زەوی تەشبیه کردوە بە لانکە بێشکە جۆڵانە، واتە: ئەو زەوییە ئێوە ڕادەژێنێ: بە دەوری خۆیدا دەخولێتەوەو بە دەوری خۆردا

(١) ئایین بەمانا باوەکەی کە بەرنامەی خوایە، نەک بە مانا زمانەوانییەکەی کە هەر بەرنامەیەکە چ خوا کرد بێ، چ مرۆڤکرد.

دەخولێتەوەو پێنج جۆرە سووڕانەوەی هەن، وەک چۆن لانکەو بێشکەیەک ئەو مندالەی تێیهاویژراوە، دەیجووڵێنێ، بەڵام نایکەوێنێ، ئەو زەوییەش لە ژێر ئێوەدا، چەندان خولانەوەو سووڕانەوەی هەن، بەڵام ناشتانکەوێنێ.

کەواتـە: تاکـو زانسـت بـەرەو پێشـەوە بچـێ، وردەکارییـەک کـە خـوا لـە دروسـتکراوەکانی خۆیـدا دایناوە، زیاتـر دەردەکـەوێ، ئـەو فەرمایشـتەی خـواش کـە بـاسی دروسـتکراوەکانی خـۆی دەکات و، بـاسی وردەکارییـەک دەکات کـە خـوا ڕەچاوی کـردوە لـە دروسـتکراوەکانی خۆیـدا، پـتر تێیدەگەیـن و قـەدری دەزانیـن، وەک خـوا دەفەرمـوێ: ﴿ صُنْعَ ٱللَّهِ ٱلَّذِىٓ أَتْقَنَ كُلَّ شَىْءٍ ۚ إِنَّهُۥ خَبِيرٌۢ بِمَا تَفْعَلُونَ ﴿٨٨﴾ ﴾النمـل، واتـە: دروسـتکراوی خـوا کـە هەمـوو شـتێکی بـە ئەوپـەڕی وردەکاریـی دروسـتکردوە، دیسـان کـە دەفەرمـوێ: ﴿ إِنَّا كُلَّ شَىْءٍ خَلَقْنَٰهُ بِقَدَرٍ ﴿٤٩﴾ ﴾القمـر، واتـە: ئێمـە هەمـوو شـتێکمان بـە ئەندازەگیریـی دروسـتکردوە.

بەڵـێ تاکـو زانیاریـی و هۆشـیارییمان زیاتـر بـێ و، عەقڵـمان دەوڵەمەندتـر بـێ بـە شـارەزایی، زیاتـر قـەدری فەرمایشـتی خـوا دەزانیـن و باشـتر لـە فەرمایشـتەکەی خـوا حاڵیـی دەبیـن، کـە لـە بـارەی دروسـتکراوەکانی خۆیـەوە فەرموویـەتی.

بۆیـە مـن پێـم وایە بەڕاسـتیی لەسـەر مسـوڵمانان فەرزە کە لـە زانیاریـی ڕۆژگاریی خۆیـان، شـارەزابن، چ لـە بـارەی گەردووناسـییەوە، لـە بـارەی فیزیـاو کیمیـاوە، لـە بـارەی زەوی ناسـییەوە، لـە بـارەی زیندەوەرزانییـەوە، لـە بـارەی کۆرپەلە زانییـەوە، لە بـارەی کۆمەڵناسـییەوە، دەبـێ لـە هەمـوو بارەکانـەوە هەوڵبـدەن زانیاریـی ڕۆژگاری خۆیـان بـاش بزانـن، بـۆ ئـەوەی باشـتر پێـی لـە قوڕئـان تـێ بگـەن، چونکـە قـەدری زێـڕ لـەلای زێڕنگـەرەو، کەسـێک بـاش لـە فەرمایشـتی خـوا تێـدەگات، بەتایبـەت ئـەو فەرمایشـتەی لـە بـارەی دروسـتکراوەکانی خـواوە دەدوێ، کـە دروسـتکراوەکانی خـوا چـاک بزانـێ و، پێیـان ئاشـنابێ و، بـە وردەکارییەکانیـان زانابـێ.

مەسەلەی دووەم:

باسی شەشی دیکە لە چاکەکانی خوای بە بەزەیی کە بریتین لە: دروستکردنی مرۆڤ لە قوڕی وشک بووەوەو، جند لە ئاگری بێ خڵتە، یان ئاگری تێکەڵ و، ڕەخساندنی دوو ڕۆژهەڵات و دوو ڕۆژئاوا لەسەر زەوی و، تێکەڵکردنی دوو دەریایەکان بەبێ ئاوێتەی یەکدیی بوون، بە هۆی پەردەیەکەوە لە نێوانیانداو، دەرهاتنی گەوهەرو مرواریی لەو دوو دەریایە کە مەبەست پێیان ئاوی سوێرو شیرینەو، کەشتییە دروستکراوەکانی وەک چیا بەرزەکان، کە ئەوانیش خوا ﷻ هەر بە موڵکی خۆی دایاندەنێ، هەرچەندە مرۆڤەکان دروستیان دەکەن، چونکە هەم مرۆڤەکان دروستکراوی خوان و، هەم ئەو کەرستەیەش کەشتییەکانی پێ دروست دەکەن، هەموویان دروستکراوی خوان:

خوا دەفەرموێ: ﴿خَلَقَ ٱلْإِنسَٰنَ مِن صَلْصَٰلٍ كَٱلْفَخَّارِ ﴿١٤﴾ وَخَلَقَ ٱلْجَآنَّ مِن مَّارِجٍ مِّن نَّارٍ ﴿١٥﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿١٦﴾ رَبُّ ٱلْمَشْرِقَيْنِ وَرَبُّ ٱلْمَغْرِبَيْنِ ﴿١٧﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿١٨﴾ مَرَجَ ٱلْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ ﴿١٩﴾ بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَّا يَبْغِيَانِ ﴿٢٠﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢١﴾ يَخْرُجُ مِنْهُمَا ٱللُّؤْلُؤُ وَٱلْمَرْجَانُ ﴿٢٢﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢٣﴾ وَلَهُ ٱلْجَوَارِ ٱلْمُنشَـَٔاتُ فِى ٱلْبَحْرِ كَٱلْأَعْلَٰمِ ﴿٢٤﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢٥﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە دوازدە بڕگەدا:

لە سێزدە ئایەتی پێشوودا خوا ﷻ باسی چواردە لە چاکەو نیعمەتەکانی خۆی کرد، ئنجا دوای باسکردنی چواردە لە چاکەو نیعمەتەکانی، فەرمووی: ﴿فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾، ئەی جندو مرۆڤ! نکوولیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن و دانیان پێدا ناهێنن؟ ئنجا دووبارە خوا ﷻ دەست دەکاتەوە بە ژماردنی ژمارەیەکی دیکە لە چاکەو نیعمەتەکانی خۆی کە شەش دانەن:

چاكەی یەكەم:

١)- ﴿خَلَقَ ٱلْإِنسَٰنَ مِن صَلْصَٰلٍ كَٱلْفَخَّارِ﴾، مرۆڤی هێناوەتە دی لە (صَلْصَال) ێک کە وەک فەخخارە، (صَلْصَال) هەموو زانایان دەڵێن: (الطِّينُ الْيَابِسُ)، قوڕی وشک بووەوە، بە جۆرێک کە ئەگەر شتێکی لێ بدەی، زرینگەی لێ بێ، چونکە (صَلْصَلَة) بە مانای زرینگە دێ.

لـە تەفسـیری: ﴿صَلْصَٰلٍ كَٱلْفَخَّارِ﴾دا، (الطـبري) لـە تەفسـیرەکەی خۆیـدا هێناویـەتی دەڵـێ: (خَلَـقَ اللَّـهُ الْإِنْسَـانَ، وَهُـوَ آدَمُ مِـنْ صَلْصَـالٍ: وَهُـوَ الطِّـينُ الْيَابِـسُ الَّـذِي لَـمْ يُطْبَـخْ، فَإِنَّـهُ مِـنْ يُبْسِـهِ لَـهُ صَلْصَلَـةٌ إِذَا حُـرِّكَ وَنُقِـرَ كَالْفَخَّـارِ؛ يَعْنِـي أَنَّـهُ مِـنْ يُبْسِـهِ وَإِنْ لَـمْ يَكُـنْ مَطْبُوخًـا، كَالَّـذِي قَـدْ طُبِـخَ بِالنَّـارِ)، (أخرجـه: الطـبري: ج٢٧، ص١٣١، عـن قتـادة: ٣٣٠٢٨، عـن ابـن عبـاس: ٣٣٠٢١)

واتە: خوا ﷻ مرۆڤی کە مەبەست پێی ئادەمە، لە صەڵصاڵ دروستکردوە، (صَلْصَال)یـش مەبەسـت پێـی قوڕێکـی وشـک بووەوەیـە کـە سـوور نەکراوەتـەوە، بـەڵام هێنـدە وشـكە كـە وەک خـەزەف زرینگـەی لـێ دێ، ئەگـەر بجووڵێـنرێ و پەنجـەی لێبـدرێ، (فَخَّار)یـش بریتیـە لـەو قـوڕەی بـە ئاگـر سـووتێنراوە {وەک خشـتی سـوورەوە کـراو و دیـزەو گـۆزە کـە سـوور دەکرێنـەوە}.

٢)-﴿وَخَلَقَ ٱلْجَآنَّ مِن مَّارِجٍ مِّن نَّارٍ﴾،(خوا ﷻ) جانیشی هێناوەتە دی، لە (مَارِج) لە ئاگر، (مَارِج: اللَّهَبُ الخَالِص)، (مارج) بە شەش واتایان لێکیان داوەتەوە:

١- (اللَّهَبُ الْمُخْتَلَطُ بِسَوَاد)، بڵێسەیەک کە تیکەڵ بوو بێ لەگەڵ ڕەشایی دا.

٢- (خَالِصُ النَّار) ئاگرێکی بێ خڵتە.

٣- (لَهَب النَّار) بڵێسەی ئاگر.

٤- (مَا اخْتلط بَعْضُه بِبَعْض) ئەو بڵێسەیەی هەندێکی لەگەڵ هەندێکی تێکەڵ بووە.

٥- (أَحْسَنُ النَّار) باشترین جۆری ئاگر، واتە: بەهێزترینی.

٦- (اللَّهَبُ الأَصْفَرُ وَالأَخْضَرُ الَّذِي يَعْلُو النَّار إِذَا أُوقِدَت) ئەو بلّێسە زەردو سەوزەی لەسەر ئاگرەکە، بەرز دەبێتەوە کاتێک دادەگیرسێنرێ.

(الطبري) لە تەفسیرەکەی خۆی دا ئەم ڕایانەی هێناوە[1].

دەربارەی مانای وشەی (جانّ)یش دوو ڕا هەن:

أ- هەندێک دەڵێن: (الجانّ أبو الجن) وەک چۆن (آدم أبو الإنس) ئادەم باپی مرۆڤانە، جانیش باپی جندانە.

ب- هەندێکیش دەڵێن: (جانّ) کۆی (جِنّ)، بەڵام ڕای یەکەمیان ڕاستتر پێدەچێ کە (جانّ) لە بەرانبەر ئادەم بێ و، ئادەم باپی مرۆڤانەو، جانیش (کە ئیبلیسە) باپی کۆمەڵی جندە.

٣)- ﴿فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾، ئەی جندو مرۆڤ! لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان نکووڵیی دەکەن و بە درۆی دادەنێن و بڕوای پێناهێنن؟ شایانی باسە: (الطنطاوي) لە تەفسیرەکەی خۆیدا ڕایەک دێنێ، پێم باش بوو ئاماژەیەکی پێ بکەم، لە بارەی ئەوەوە کە دەفەرموێ: ﴿خَلَقَ ٱلْإِنسَٰنَ مِن صَلْصَٰلٍ كَٱلْفَخَّارِ﴾، دەڵێ: (وَهَذَا إِيْضَاحٌ لِخَلْق الإنْسَانِ، وَبَيانِهِ، أنَّهُ كَمَا أنَّ الطِّيْنَ المَطْبُوخَ مُرَكَّبٌ مِنْ مَادَةٍ أرْضِيَةٍ وَحَرَارَةٍ سَوَّتْهُ وَأنْضَجَتْهُ لِتَحْفظَ كِيَانَهُ؛ هَكَذَا هَذَا الإنْسَانُ لَهُ شَهْوَةُ الطَّعَامِ وَالشَّرَابِ وَالتَّزَاوجِ، وَلَهُ قُوَّةٌ غَضَبِيَّةٌ ثَوَّرَتْهُ الشَّجَاعَة، وَهَذِهِ فِي الإنْسَانِ تُقَابِلُ طَبْخَ الطِّيْنِ لِيَصِيرَ فَخَاراً، إذْ لَا بَقَاءَ لِلطِّيْنِ بِغَيْرِ طَبْخٍ بِالنَّارِ لِتَسْتَمْسِكَ أجْزَاؤُهُ وَيَبْقَى بِنَاؤُهُ)[2].

واتە: کە خوا دەفەرموێ: ﴿خَلَقَ ٱلْإِنسَٰنَ مِن صَلْصَٰلٍ كَٱلْفَخَّارِ﴾، ئەمە ڕوونکردنەوەیە بۆ دروستبوونی مرۆڤ و پێکهاتەکەی، هەروەک چۆن قوڕی سوورکراوە لە خاکی زەوی و گەرماییەک پێکهاتوەو، گەرماییەکەیە ئەو قوڕە

---

(١) ج: ٢٧، ص: ١٣٢، ١٣٣.

(٢) الجواهر: ج: ٢٤، ص: ١٩.

بەهێـز دەکات و پێـی دەگەیەنـێ {قـوڕ ئەگـەر بـەس خـۆی بـێ، هەڵـدەوەرێ، بـەڵام کاتێـک دەسـووتێنرێ بـە شـێوەیەکی تایبـەت، دیـزەو گـۆزەی لـێ دروسـت دەکـرێ، شـەربەو کووپـەی لـێ دروسـت دەکـرێ، خشـتەی سـووری لـێ دروسـت دەکـرێ و پتـەو دەبـێ} بـە هەمـان شـێوە مرۆڤیـش ئـارەزووی خـواردن و خواردنـەوەی هەیـەو، ئـارەزووی هاوسـەرگیریی هەیـەو، هێزێکـی تـووڕە بـوونی هەیـە، کـە ئازایەتیـی تێیـدا پەیـدادەکات، ئـەم سـیفەتانەش لـە مـرۆڤ دا دەکەونـە بەرانبـەر سـوور کردنـەوەی قـوڕ، بـۆ ئـەوەی ببێتـە خـەزەف، قوڕیـش بەبـێ سـوور کرانـەوە بـە ئاگـر ناتوانـێ بمێنێتـەوە، {بەڵکـو شی دەبێتـەوە بـۆ گڵ و خـۆڵ} بـەڵام کـە سـوور کرایـەوە، خـۆی ڕادەگـرێ.

ئێسـتا ئێمـە زۆر ڕووداوی مێژوویـی چـۆن دەزانیـن؟ بێگومـان بەهـۆی ئـەو کووپـەو شـەربەو گـۆزەو دیـزەو شـتانەوە کـە لـە قـوڕی سـوورەوە کـراو، مـرۆڤ دروسـتی کـردوون و، ئـەو نووسـینانەی لەسـەریان نـووسراون.

واتـە: وەک چـۆن قوڕەکـە بەهـۆی ئاگرەکـەوە خۆی ڕادەگـرێ و پتەو دەبـێ، مرۆڤیش بەهـۆی ئـەو سـیفەتانەوە کە خوا تێیـدا داناون، دەمێنێـەوەو بـەردەوام دەبێ.

هەرچەنـدە ڕواڵـەتی ئایەتەکـە زیاتـر ئـەوە دەگەیەنـێ کـە دروسـتکرانی ئـادەم ﷺ، بە چەند قۆناغێکدا تێپەڕیوەو، گڵ و ئاو تێکەڵ کراوەو بۆتە قوڕ، قوڕەکە ماوەتـەوە ڕەش داگـەڕاوەو بـۆنی کـردوەو، دوایـی وشـک بۆتـەوە، وەک خـوای زانـاو شـارەزا فەرموویـەتی وەک خـەزەف (**فخـار**)ی لێهاتـوە.

چاکەی دووەم:

ئنجا خوا ﷻ لە دوای ئەوە دەفەرموێ:

٤)- ﴿ رَبُّ ٱلۡمَشۡرِقَيۡنِ وَرَبُّ ٱلۡمَغۡرِبَيۡنِ ﴾، پەروەردگاری دوو ڕۆژهەڵاتەکان و پەروەردگاری دوو ڕۆژئاوایەکانە.

زانایـان لـەو بـارەوە زۆر قسـەیان کـردوە، کـە مەبەسـت لـە دوو ڕۆژهـەڵات و دوو ڕۆژئاوایـەکان چییـە؟ بـەڵام ئـەوەی زیاتـر دێـتە زەینـەوە، یـانی: دوو ڕۆژهەڵاتـەکانی زەوی و دوو ڕۆژئاوایـەکانی زەوی، چونکـە زەوی بـە دەوری خـۆردا دەخولێتـەوە، هەرچەنـدە بەچـاو وادیـارە خـۆر بـە دەوری زەویـدا دەخولێتـەوە، بـەڵام لـە ڕاسـتییدا زەوی بـە دەوری خۆیـدا دەخولێتـەوە لـە بەرانبـەر خـۆردا، وێـڕای ئـەوەی بـە دەوری خۆریـش دا دەخولێتـەوە، لـە سـووڕگەیەکی بیسـت و سـێ پلـەو نیـو لاردا، هەڵبەتـە هـەر ڕۆژەش خـۆر لـە خاڵێـک هەڵـدێ و، لـە خاڵێکیـش ئـاوا دەبـێ، واتـە: هـەر ڕۆژە خـۆر خاڵـی هەڵهاتنـی و خاڵـی ئاوابـوونی جیایـە لـەوی دیکـە، بـەڵام بـە گشـتیی دەگونجـێ بڵێیـن: لە کـەشی زسـتاندا خۆرهەڵاتنـەکانی خـۆر بـۆ زەوی (نوقتـەکانی لێـوە هەڵهاتنـی) و نوقتـەکانی لێـوە ئاوابـوونی جۆرێکـن و، لـە کـەشی هاوینـدا جۆرێکـی دیکـەن، هـەروەک لـە کـەشی بەهـاردا جۆرێکـن و، لـە کـەشی پاییـزدا جۆرێکـی دیکـەن، بۆیـە لـە شـوێنێک دەفەرمـوێ: ﴿ بِرَبِّ ٱلْمَشَٰرِقِ وَٱلْمَغَٰرِبِ ﴿٤٠﴾ ﴾المعـارج، واتـە: پـەروەردگاری ڕۆژهەڵاتـەکان و ڕۆژئاوایـەکان، لـە شـوێنێکی دیکەش دەفەرموێ: ﴿ رَبُّ ٱلْمَشْرِقِ وَٱلْمَغْرِبِ ﴿٢٨﴾ ﴾الشـعراء، واتـە: پەروەردگاری ڕۆژهـەڵات و ڕۆژئـاوا (بەگشـتیی و وەک تێکـڕاو جینـس)، بەڵکـو لـە هـەر سـەعاتێک دا خـۆر خۆرهەڵاتێکـی هەیـەو خۆرئاوایەکـی هەیـە، لەبـەر ئـەوەی زەوی خـڕەو هـەر چـوار دەوری زەوی دەبێتـە خاڵـی خۆرهەڵاتـن و، بەرانبەرەکـەشی دەبێتـە خاڵـی خـۆر ئاوابـوون.

٥)- ﴿ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾، ئەی مرۆڤ و جند! نکووڵیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟

دوای دروسـتکردنی مـرۆڤ و جنـد، وەک یەکەمیـن چاکـە، ئنجـا بـاسی دوو ڕۆژهـەڵات و دوو ڕۆژئاواییـەکان دەکات، وەک چاکـەی دووەم، ئنجـا دێتـە سـەر بـاس.

چاکەی سێیەم:

٦)- ﴿ مَرَجَ ٱلْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ ﴾، دوو دەریایەکەی بەرهەڵدای یەکدی کردوون، پێک دەگەن، (مَرَج) بە مانای (أرْسَلَ) دێ و بە مانای (خَلَطَ)ش دێ، واتە: دوو دەریاکانی ناردوون، یاخود تێکەڵ کردوون، (يَلْتَقِيَان) پێک دەگەن، بەڵام:

چاکەی چوارەم:

٧)- ﴿بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَّا يَبْغِيَانِ﴾، لە نێوانیاندا پەردەیەک هەیە، نێوانێک هەیە سنوورشکێنیی ناکەن، دەستدرێژیی ناکەن بۆ سەر یەکدی، واتە: هیچکامیان بەسەر ئەوی دیکەدا زاڵ نابێ، نە دەریای سوێر بەسەر ئاوی شیریندا زاڵ دەبێ، کە ئاوی شیرین نەمێنێ و هەمووی سوێر هەڵگەڕێ! نە هی شیرین بەسەر هی سوێردا زاڵ دەبێ، چونکە ئاوی شیرین زۆر بچووکە لە چاو هی سوێر، هیچ کامیان بەسەر ئەوی دیکەدا زاڵ نابێ، لەبەر ئەوەی پەردەیەکیان لە نێواندا هەیەو سنوورشکێنیی بۆ لای یەکدی ناکەن، کە دەفەرموێ: ﴿مَرَجَ ٱلْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ﴾، دوو دەریایەکان بێگومان مەبەست پێیان ئاوی سوێرو شیرینە، هەندێکی دیکە گوتوویانە: مەبەست پێیان دوو دەریای سوێرە، فلان دوو دەریا، یان فلان دوو دەریا، بەڵام لە ڕاستییدا وانیەو مەبەست پێیان دوو ئاوی سوێرو شیرینە، کە ئەوە تەنیا لێرەش نەهاتوەو لە چەند شوێنی دیکەش لە قورئاندا باسکراوە (البحرين أي: البَحْر العَذْب وَالبَحْر المَالِح) دەریای شیرین، دەریای سوێر، (مَرَج) بە مانای (أرْسَلَ) (ناردوویەتی) و بە مانای (خَلَطَ) (تێکەڵیکرد)یش دێ، (يَلْتَقِيَان) پێک دەگەن، (يَتَّصِلَان بِحَيْث يَصُبُّ أحَدُهُمَا فِي الأخَر)، واتە: پەیوەست دەبن بە جۆرێک یەکیان دەڕژێتە نێوە ئەوی دیکەیانەوە، کە هەر ئاوی شیرینە دەچێتەوە نێو ئاوی سوێرو، ئەگەر ئاوی سوێر هاتبایە نێو ئاوی شیرین، ئاوی شیرین نەدەما، چونکە ئاوی سوێر زۆر زۆرەو، ئاوی شیرین تۆزێکە لە ئاوی سوێر، ئاوە شیرینەکەش دوای ئەوەی مرۆڤ کارو پێداویستییەکانی خۆی پێ جێبەجێ کرد، ئنجا خواردن و خواردنەوەیە، ئاودێرییە، شتن و شوارە، لەم ڕۆژگارەش دا دروستکردنی وزەی کارەبایە، هەرچی هەیە، ئەوەی لێی زیادبوو دەچێتەوە نێو ئاوی سوێر.

﴿بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَّا يَبْغِيَانِ﴾، (البَرْزَخُ: الفَاصِلُ الحَاجِب)، نێوان و پەردەیەک، پێشتریش گوتمان: (بَرْزَخ) لە (بَرْزَة)وە هاتوە، یانی: شوێنێکی بەرزایی، کە مەبەست پێی نێوان و دیوارێکە، (لا يَبْغِيَان: لَا يْغلِبُ أحَدُهُمَا عَلَى الأخَر)، یەکیان بەسەر ئەویدیکەدا زاڵ نابێ، واتە: وانیە ئاوی سوێر ئاوی شیرین نەهێڵێ، یاخود ئاوی شیرین ئاوی سوێر نەهێڵێ، هەر کامێکیان ئەرکی خۆی هەیە.

زانایـان لـە بـارەی ئـەوەوە کـە: ئایـا مەبەسـت لـە: {سنوورشـکێنیی بـۆ لای یەکـدی ناکـەن و بـە سـەریەکدیدا، زاڵنابـن}و مەبەسـت لە پەردەکە چییـە؟ زۆر قسـەیان کردوون و بـە هێزترینیـان ئەوەیـە کـە مەبەسـت لـە سنوورشـکێنیی بـۆ لای یەکـدی ناکـەن، یـانی: نـە ئـاوی سـوێر وا دەکات، ئـاوی شـیرین نەمێنـێ و کۆتایـی پێبهێنـێ، هەمـووی لـە نێـو خۆیـدا جـێ بکاتـەوە، نـە ئـاوی شـیرینیش وا دەکات کـە کۆتایـی بـە ئـاوی سـوێر بهێنێ.

مەبەست لەو بەرزەخ و پەردەیەش:

أ- هەندێک گوتوویانە: بۆ هەر کام لە ئاوی شیرین و ئاوی سوێر، پێکهاتەیەکی تایبەت هەیەو مەبەست پێی جیاوازیی پێکهاتەکەیانە.

ب- هەندێک گوتوویانە: مەبەست ئەوەیە کە ئاستی ئاوی شیرین هەمیشە بەرزترە لە ئاستی ئاوی سوێر، گومانیشی تێدانیە کە ئاوی شیرین بەرهەم ئەنجامی ئەو باران و بەفرو تەرزەیە، کە لە هەڵمی دەریا دروست دەبێ، کە تیشکی خۆر لەسەر دەریا پەیدای دەکات و با دەیهێنێ، دەبێتە باران و بەفرو تەرزەو لە شوێنە بەرزەکان، دەبارن، چونکە شوێنە بەرزەکانی زەوی ساردن و ئاوی شیرین لە شوێنە بەرزەکانە، لە شوێنی بەرزەوە ئاو شۆڕ دەبێتەوەو دەچێتەوە نێو ئاوی سوێر، ئاستی جوگرافیی ئاوی شیرین هەمیشە بەرزترە لە ئاستی ئاوی سوێر، مەبەست لەو بەرزەخە، ئەوەیە، ئنجا ڕای دووەم زیاتر شتێکی واقیعیی و زانستییەو ڕاستیشە کە پێکهاتەی ئاوی شیرین و ئاوی سوێر لە یەک جیان، بەڵکو زانایانی هاوچەرخ دەڵێن: پێکهاتەی هەر کام لە دەریایەکانیش لە یەک جیان، وەک ئۆقیانووسی هیندیی و، ئۆقیانووسی ئەتڵەسیی، هەروەها دەریای عەرەبیی و، دەریای سپیی نێوەڕاست و، دەریای سوورو، دەریای ڕەش، هەموو ئەوانە هەر کامێکیان پێکهاتەیەکی جیا لەوی دیکەی هەیە.

٨)- ﴿ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾، ئایا نکوولیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن، ئەی مرۆڤ و جند؟!

چاکەی پێنجــەم:

٩)- ﴿ يَخْرُجُ مِنْهُمَا ٱللُّؤْلُؤُ وَٱلْمَرْجَانُ ﴾، لەو دوو دەریایە (لەو ئاوی سوێرو شیرینە) گەوهەر و مرواریی دێنە دەرێ، (لُؤْلُؤ) بە کوردیی گەوهەری پێ دەڵێین و (مَرْجَان)یش مرواریی پێ دەڵێین، (يَخرُجُ) خوێنراوەتەوەو (يُخْرَجُ)ش خوێندراوەتەوە، (يَخرُجُ): دێتەدەر، (يُخرَجُ): دەردەهێنرێ.

زانایان لەو بارەوە کە خوا ﷻ گەوهەرو مرواریی پاڵداوەتە لای هەر کام لە ئـاوی سـوێرو شـیرین، لـە حاڵێکـدا تەنیـا لـە ئـاوی سـوێر پەیدادەبـن!! گوتوویانـە:

أ- لەبەر ئەوەی ئاوی سوێرو شیرین بەسەریەکەوەن، بۆیە وەک یەک ئاوو دەریان، هەرچەندە تەنیا لە ئاوی سوێر پەیدا دەبن، بەڵام پاڵیداونە لای هەردووکیان.

ب- ڕایەکی دیکەش ئەوەیە کە ئاوی شیرین لە چاو ئاوی سوێر شتێکی زۆر کەمە، بۆیە خوا ﷻ حیسابی زۆرەکەی کردوە، کە ئاوە سوێرەکەیە.

ج- ڕایەکی دیکەش ئەوەیە کە گەوهەرو مرواریی، هەم لە ئاوی سوێردا هەن و دەردەهێنرێن، هەم لە ئاوی شیریندا.

د- ڕایەکی دیکەش ئەوەیە کە بەدڵنیایی بناغەی ئاوی شیرینیش هەر ئاوی سوێرە، بۆیە خوا ﷻ باسی هەردووکیان دەکات، بەڵام ئەمە وەک زاڵکردنی ئاوی سوێرە، بەسەر هی شیریندا، چونکە ئەسڵی ئاوی شیرین هەر ئاوی سوێرە، ئێمە ئاوی شیرینمان هەر لە ئاوی ئۆقیانووسەکانەوە بۆ پەیدا دەبێ، کە هەڵمی دەریایە بەرزدەبێتەوەو دێتە شوێنە بەرزەکان و هەور دروست دەبێ، باران و بەفرو تەرزە دێتە خوار، کەواتە: ئاوی شیرینمان هەر لە ئاوی سوێرەوە بۆ پەیدادەبێ.

ئێمە دوایی ڕوونکردنەوەیەک لە بارەی هەر کام لە گەوهەرو مروارییەوە دەدەین.

١٠)- ﴿ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾، ئنجا ئایا نکوولیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن، ئەی جندو مرۆڤ!

چاکەی شەشەم:

١١)- ﴿وَلَهُ ٱلْجَوَارِ ٱلْمُنشَـَٔاتُ فِى ٱلْبَحْرِ كَٱلْأَعْلَـٰمِ﴾، ڕۆیشتووە دروستکراوەکان لە دەریادا وەک چیا بەرزەکان، هی خوان، بێگومان مەبەست لە ڕۆیشتووەکان کەشتییەکانە، واتە: (**السُّفُنُ الجَوارِي**)، کەشتییە ڕۆیشتووەکان، (**المُنْشَئَات**)، واتە: (**المَصْنُوعَات**) کە دروستکراون و هێندراونە دی، مرۆڤەکان دروستیان دەکەن، (**كَالأَعْلَام**)، (**أَعْلَام**) کۆی (**عَلَم**)ە، واتە: چیای بەرز، واتە: کەشتییەکانیش کە مرۆڤەکان دروستیان دەکەن و بە دەریادا دەڕۆن، وەک چیا بەرزەکان، ئەوانیش هەر هی خوای پەروەردگارن و، نیعمەتی خوان بۆ ئێوەی ڕەخساندوون، هەم مرۆڤەکە کە کەشتییەکە دروست دەکات، هەم کەرەستەکە کە کەشتییەکەی لێ دروست دەکرێ، هەمووی هەر دروستکراوی خوایە.

وشەی (**مُنْشَئَات**) لەسەر کێشی (**مُفْعَلَات**)ەو دەبێتە ناوی بەرکار (**اسم مفعول**) دروستکراوەکان، خوێنراویشەتەوە: (**المُنْشِئَات**) یانی: دروستکەرەکان، لێرەدا واتە: (**الَّتِي رَفَعَت قُلُوعَهَا**)، ئەوانەی کە قەڵایەکانیان بەرزکردوونەوە، یانی: چادرەکانیان بەرزکردوونەوە، یان (**مُنشِئات**) (**مِنْ أَنْشَأَ السَّيْرَ: أَسْرَعَ أي الَّتِي يَسِيْرُ بِهَا النَّاسُ سَيْرَاً سَرِيْعَاً**)، (**مُنشِئات**) لە (**أَنْشَأَ السَّيْرَ**)ەوە هاتووە، واتە: بە خێرایی ڕۆیشت، ئەو کەشتییانەی خەڵک بە خێرایی لە دەریادا پێیان دەڕۆن، شایانی باسە: ئێستا لەم ڕۆژگارەدا کەشتیی وا دروست کراوە، (٥٦٤٠٠٠) تەن نەوت هەڵدەگرێ، یەک تەن هەزار کیلۆیە، کەواتە: (٥٦٤,٠٠٠,٠٠٠=٥٦٤,٠٠٠×١٠٠٠) کیلۆ.

پێناسەی (لؤلؤ) و (مرجان) و سەرنجدانێکی زەوی :

١٢)- ﴿فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾، ئایا نکوولّیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن، ئەی مرۆڤ و جند؟!

لە بارەی (**لؤلؤ ومرجان**)ەوە، پێناسەیەکی گەوهەرو مرواریی و سەرنجدانێکی زەوی بە باشم زانی کە ئەم ڕوونکردنەوەیە لە دکتۆر (**محمد راتب النابلسي**)ەوە، بێنم لە تەفسیرەکەی دا[1] ئاوا پێناسەی (**لؤلؤ**) دەکات:

أ- گەوهەر (اللؤلؤ):

دەڵێ: (**فِي البَحْرِ حَيْوَانٌ اسْمُهُ المَحَارُ، وَهُوَ حَيْوَانٌ بَحْرِيٌّ هُلَامِيٌّ رَخْوِيٌّ لَهُ طِبَاعٌ خَاصَّةٌ وَلَهُ أَجْهِزَةٌ دَقِيقَةٌ جِدّاً، وَغِلَافُهُ الصَّدَفُ، أي: صَفِيْحَتَانِ كِلْسِيَّتَانِ قَاسِيَّتَانِ جِدّاً، وَلَوْ دَخَلَت حَبَّةُ رَمْلٍ عُنْوَةً إلى مَمْلَكَةِ هَذَا الحَيْوَان، لَدَافَع هَذَا الخَطَرَ بِإفْرَازِ مَادَةٍ كِلْسِيَةٍ فُسْفُورِيَّةٍ عَلَى هَذِهِ الحَبَّةِ مِنَ الرَّمْلِ لِيَحْمِي نَفْسَهُ، وَيُهَاجِمُ أعْدَاءَه، فَيُصْنَعُ اللُّؤْلُؤ، وَهُوَ لَا يَدْرِي أن هَذِهِ المَادَّةِ الفُسْفُورِيَةِ الكِلْسِيَّة الَّتِي يَفْرِزُهَا عَلَى حَبَّةِ الرَّمْلِ، هِيَ اللُّؤْلُؤة**).

واتە: لە دەریادا ژیاندارێک هەیە، پێی دەگوترێ: (**مَحَار**) ژیاندارێکی دەریایی گۆشت نەرم و شلە، هەندێک سروشتیی تایبەتی هەن و، هەندێک کۆئەندامی زۆر وردی هەن، دەچێتە نێو قۆزاخەیەکەوە، بەروپشتێکی هەن لە ماددەی کلسیی زۆر ڕەق دروست بوون، (ئەو ژیاندارە دەچێتە نێو ئەو قۆزاخەیەوە)، کاتێک دەنکە لمێک دەچێتە نێو ئەو جێی و شوێنەی ئەو ژیاندارەوە ماددەیەکی کلسیی فۆسفۆڕیی دەردەدات، بۆ بەرگریی لە خۆ کردن و، دەوری ئەو دەنکە لمە دەدات بۆ خۆ پاراستنی و هێرشکردنە سەر دوژمنەکانی، بەڵام ئەو نازانێ کە ئەو ماددە فۆسفۆڕییە کلسییەی دەری دەدات بە دەوری ئەو دەنکە لمەوە، دەبێتە ئەو گەوهەرە!

---

(١) ج ٩، ص: ١٥٨.

ب- مەرجـــان (المرجان):

(هُوَ حَيْـوَانٌ يَعِيْـشُ فِي البِحَـارِ وَيَتَكَاثَـرُ بِالاِتِّصَـالِ، أي: أنَّ ذُرِّيَتَـهُ لَا تَنْفَصِـلُ عَنْـهُ، فَيْنْمُو شَيءٌ لَا يُصَـدَّقُ، لِذَلِـكَ تَجِـدُ فِي اسْـتِرَالِيَةِ رَصِيْفـاً مِـنَ المَرْجَـانِ طُوْلُـه أَكْـثَرُ مِـن (١٦٠٠) كـم، وَعُرْضُـهُ (٥٠) كـم تَقْرِيْبـاً، وَالبَحْـرُ الأَحْمـرُ كُلُّـهُ صُخُـورٌ مَرْجَانِيَّـة).

لـه بـارەی مەرجانـەوە دەڵـێ: ژیاندارێکـە لـە دەریاکانـدا دەژی و، بـە هـۆی زاوزێـوە زیـاد دەکات، وەچەکـەی لێـی جیانابێتـەوە، بەڵکـو هـەر پێیـەوە پەیوەسـتە، ئیـدی زیـاد دەکات، بەشـێوەیەکی سەرسـوڕهێنەر، بۆیـە لـە ئوسـتورالیا شۆسـتەیەکی مەرجانیـی هەیـە، درێژییەکـەی هـەزارو شەسسـەد (١٦٠٠) کیلۆمەتـرەو، پانییەکـەشی پەنجـا (٥٠) کیلۆمەتـرەو، دەریـای سـوور هەمـووی لـەو بـەردە مەرجانییانـە پێـک دێ.

کەواتـە: مەرجـان ژیانـدارە بـەڵام دوایـی زۆر دەبێـت و وەچەکـەی هـەر بـە خۆیـەوە پەیوەسـتەو، بـە پێکـەوە بـە نووسـاویی وەک چیایـەک پێکـەوە دەبـن و ئەوانـەی دەمـرن ڕەق دەبـن و دەبنـە بـەردو سـەرەنجام دەبنـە مەرجـان، مەرجـان بـە کوردییـش وێـڕای مرواریـی مەرجانی پـێ دەڵێیـن و جـۆرە بەردێکـی زۆر بـە نرخـە، ڕەنگـی سـووری هەیـەو، ڕەنگـی شـینی هەیـەو، ڕەنگـی جـۆراو جـۆری هەیـە.

ج- سەرنجـــدانێکی زەوی:

لێـرەدا بـە باشـم زانی وێنـا کردنێک لـە (**طنطـاوي**) بخوازمـەوە، کە لە تەفسـیرەکەی خـۆی دا[1] وێنایەکـی جـوان دەکات بـۆ گۆی زەوی و، دەریایـەکانی و ڕووبارەکانی.

دەڵـێ: ئـاوی سـوێرو شـیرین تێکەڵـن و لێـک جیانابنـەوە، چونکـە ڕووبـارەکان و جۆگەڵـەکان لـە ئـاوی بارانـن {دەبووایـە گوتبـای: لـە ئـاوی بـاران و بەفـرو تـەرزە دروسـت دەبـن} ئەوانیـش لـە هەڵمـی ئـاو دروسـت دەبـن، هەڵمـی ئاویـش لـە ئۆقیانووسـەکان، لـە دەریـای سـوێر دروسـت دەبـن، دواییـش جارێکـی دیکـە ئـاوە

(١) الجواهر: ج٢٧، ص٢١.

شـیرینەکە کـە مـرۆڤ پێویسـتیی پێـی نامێنـێ، دەچێتـەوە نێـو دەریـا سـوێرەکە، کەواتـە: ئـاوی سـوێر و ئـاوی شـیرین و هەڵمـی ئـاو، هەروەهـا ڕووبـارو جۆگەلـەکان کـە لێیـان پێکدێـن، هەمـووی وەک یـەک تۆپـە کـە دەوری زەوی داوە، واتـە: هەرچـی جـۆری ئـاوە، هەمـووی دەوری زەوی داوە، کـە حـەوت لەسـەر دە (١٠/٧)ی پانتایـی زەوی {گوتبـای: چـوار لەسـەر پێنـج (٥/٤) باشـتربوو} دادەگـرێ، ئنجـا ئـەو دەریایانـە لـە هـەر شـوێنە ناوێکـی تایبەتییـان هەیـە: دەریـای ڕۆم، دەریـای سـوور، دەریـای فـارس، دەریـای هینـد، دەریـای چیـن، ئۆقیانـووسی هادیـی، ئۆقیانـووسی باسـفیک و، ئۆقیانـووسی بەڵتیـق {ئـەو کاتـە ناوەکانیـان وابـوون} کـە ئەوانـە ئەسـڵی ئـاون.

ئنجا کاتێـک تـۆ تەماشـای زەوی دەکـەی؛ لەلایەکـەوە بـە بەرگـە هەوا داپـۆشراوە، دواییـش بـە بەرگێکـی ئاویـی داپـۆشراوە، لەسـەرووی ئاوەکەشـەوە، ئنجـا هەڵمـی ئـاو هەیـە لەسـەر دەریـاکان، کـە بـەردەوام لـەو هەڵمـە ئـاوەش هـەورەکان دروسـت دەبـن، هـەورەکان هـەر هەڵمـی ئـاون دەچـن بـۆ شـوێنی سـارد، لـەوێ پارچـە پارچـەکانی هەڵـم لێـک نزیـک دەبنـەوە، دڵۆپـە پێـک دێنـن، ئەگـەر زۆر سـارد بـێ دەبێتـە بەفـر، ئەگەرنـا تـەرزە، ئەگەرنـا بـاران، ئنجـا ئەگـەر لەلایەکـەوە تەماشـای دەریـا بکەیـن، کـە زۆربـەی هـەرە زۆری زەوی داپۆشـیوەو، لەلایەکـەوە تەماشـای ڕووبـارەکان و زێ و جۆگەلـەکان بکەیـن و، دەبینیـن، ڕووبـارەکان سـەرچاوەکەیان لـە چیاکانـە، بـەڵام شـوێنی ڕژانیـان دەچێتـەوە نێـو دەریـا، واتـە: لـە چیایەکانـەوە دێـن و دەڕژێنـە نێـو دەریـا، ئـاوی چیایەکانیـش لـە ئەسـڵدا هەڵمـی ئـاو بـووە، بۆتـە هـەورو باریـوە، بۆیـە دەریـا وەک درەختێـک وایـە، ڕووبارەکانیـش لقەکانـی کـە بـە وشـکایی دا بڵاودەبنـەوەو، هـەر ڕووبارێـک وەک لقێکـە، ئنجـا هـەر جۆگەلەیـەک، یـان هـەر شـاجۆگەیەک کـە لـە ڕووبارێـک هەڵدەبەسـترێ، وەک دەمـاری گەڵایەکـەو، هـەر مەزرایەکیـش کـە بـەو شـا جۆگـەو جۆگانـە ئـاو دەدرێ، وەک گەڵایەکـی ئـەو درەختـە، یاخـود بەشـێک لـەو گەڵایـە وایـە.

مەسەلەی سێیەم:

ڕاگەیاندنی ئەو ڕاستییە، کە هەر کەس لەسەر زەویە دەمرێ و، تەنیا زاتی بەرزی بێ وێنەی خوا دەمێنێ و، هەموو ئەوانەی کە لە ئاسمانەکان و زەوی دان، داوا لە خوا دەکەن و، هەمیشەو بەردەوام خوا کاری دروستکراوەکانی خۆی بەڕێوە دەبات:

خوا دەفەرمووێ: ﴿كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ ﴿٢٦﴾ وَيَبْقَىٰ وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ ﴿٢٧﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢٨﴾ يَسْأَلُهُ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ ﴿٢٩﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٠﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە شەش بڕگەدا:

١)- ﴿كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ﴾، هەر کەسێک کە لەسەریەتی، لە نێوچوویە، بێگومان ڕاناوی (ها) بۆ زەوی دەچێتەوە، چونکە پێشتر باسی زەوی کراوە، هەر کەسێک کە لەسەر زەوییە، لە ژیاندارانی خاوەن هۆش، کە مرۆڤ و جند دەگرێتەوە، هەموویان دەمرن، وشەی (فَان: فَنَی، يَفْنِي فَهُوَ فَان)، (فَنَی) لە بەین چوو، (يَفْنِي) لە بەین دەچێ، (فَهُوَ فَان) ئەو لە بەین چوویە.

٢)- ﴿وَيَبْقَىٰ وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ﴾، ڕووی پەروەردگاری خاوەن شکۆو بەخشش و بەزەیی دەمێنێتەوە.

بۆچی فەرموویەتی: ﴿كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ﴾و نەیفەرمووە: (كُلُّ مَا عَلَيْهَا): لە حاڵێک دا ژیانداران و زیندەوەران و پەڕەورانیش تێکڕا هەر دەفەوتێن؟! وەڵامەکەی ئەوەیە کە: خوا ﷻ (مَنْ)ی بەکارهێناوە کە بۆ خاوەن عەقڵان بەکاردێ و تەنیا جندو مرۆڤ دەگرێتەوە، چونکە سوورەتەکە هەمووی دواندنی هەردوو کۆمەڵی مرۆڤ و جندەو، باسی ژیانداران و دروستکراوەکانی دیکە نیە.

کـە دەفەرمـوێ: ﴿ وَيَبْقَىٰ وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ ﴾، وشـەی (**وَجْـهُ**) زۆربـەی توێـژەرەوان بـە خـود (**ذَات**)یـان لێکداوەتـەوە، واتـە: زاتی پـەروەردگارت دەمێنێتـەوە، دیارە (**وَجْـه**) لـە ئەسـڵدا بـەو ئەندامە دەگوترێ کـە دەیزانیـن: ڕوو، دەم و چـاو، (**الوَجْهُ: مَـا يُسْـتَقْبَلُ بِـهِ الغَيْرُ وَهُـوَ فِي اللـه تَعَـالَى صِفَاتُـه الكَرِيْمَـة الَّتِـي تَتَوَسَّـطُ بَيْنَـهُ وَبَيْنَ خَلْقِـهِ، فَتَنـزِلُ بِهَا عَلَيْهِـمْ بَرَكَاتُـهُ وَفَيوضَاتُـه**)، (**وَجْـهُ**) (ڕوو) ئەوەیـە کـە جگـە لـە خـۆی پـێ ڕوو بـە ڕووبـێ، بـەڵام بـە نسـبەت خـوای بـەرزەوە مەبەسـت پێی ئـەو سـیفەتە بـێ وێنانەی خـوان، کـە دەکەونـە نێـوان خـواو دروسـتکراوەکانی و لـە ڕێـی سـیفەتەکانیەوە خێـرو بەرەکـەت و چاکـەی وی دەڕژێ بەسـەر دروسـتکراوەکانی دا {بەهـۆی ویسـتەکەیەوەو، بەهـۆی زانیارییەکەیـەوەو، بەهـۆی حیکمەتیـەوەو، بەهـۆی بەزەییـەوە}.

کەواتـە: (**وَجْـهُ**) مەبەسـت پێـی سـیفەتەکانی خـوای پـەروەردگارە، بـەڵام ئەگـەر بشـڵێین: (**وَجْه**) سـیفەتێکی خوایە ﷻ کە ئێمە نازانین چۆنە هەر گونجاوە، بـەڵام بەدڵنیایـی مەبەسـت پێـی ئـەو واتـا ڕواڵەتییـەی نیـە، کـە بـۆ دروسـتکراوەکان بـەکاردێ، دەشـگونجێ بڵێیـن: (**وَجْـهُ**) زاتی خـوای پـەروەردگارە.

﴿ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ ﴾، پێشـتریش باسـمان کـرد کـە (**جَـلَال**) واتـە: هەیبـەت و دەسـەڵات و باڵادەسـتیی و پایـە بەرزیـی، (**إِكْرَام**)یـش لـە ئەسـڵدا واتـە: ڕێزلێگرتـن وچاکەکاریی‌ومیهرەبانیی‌وبەخشندەیی‌خوا ﷻ، ئنجاخوا ﷻ لێرەداکە دەفەرمـوێ: ﴿ وَيَبْقَىٰ وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ ﴾، ڕووی پـەروەردگاری خـاوەن هەیبـەت و پایەبەرزیـی و خـاوەن ڕێـز لێگرتـن و بەخشـین و میهرەبانییـت، دەمێنـێ.

٣)- ﴿ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾، ئنجا ئەی جندو مرۆڤ! نکووڵیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟!

زانایان وشەی (**جلال**) و (**إكرام**)یان ئاوا لێکداونەوە:

أ- (**الجَلَال: العَظَمَةُ، وَفِيْهِ مَعْنَى الإعْتِلاءِ وَالتَرَفُّعِ المَعْنَوِيّ عَلَى الغَيْرِ، كَالْعلُوّ وَالعَظَمَةِ وَالكِبْرِيَاءِ وَالإحَاطَة وَالغِنَى وَالغَلَبَةِ وَالقَهر**)، (**جَلَال**) بە مانای مەزنیی دێ و، بە مانای

باڵا دەستیی و، بەرزبوونەوەی مەعنەویی بەسەر جگەلە خۆیدا، وەک بەرزیی و مەزنیی و، گەورەیی و، دەورەدان و، بێ نیازیی و، باڵا دەستیی و، ملپێکەچکردن {هەموو ئەوانە دەگرێتە نێو خۆی}.

ب- (الإِكْرَام: إِفْعَالٌ مِنَ الكَرَمِ وَالعَطَاء وَالسَّخَاءُ وَالجُوُد، وَفِيْهِ مَعْنَى البَهَاءِ وَالحُسْنِ الَّذِي يَجْذِبُ الغَيْرَ، وَيُوَلِهُهُ، كَالْعِلْمِ وَالرَّحْمَةِ وَالقُدْرَةِ وَالجُودِ وَالجَمَالِ وَالعَطَاء، وَتُسَمَّى صِفَاتِ الجَمَال)، (**إِكْرَام**) لەسەر کێشی (**إِفْعَالٌ**)ەو لە (**كَرَم**)ەوە هاتوە، کە بریتیە لە بەخشین و پێدان، ئەویش بەمانای ئەو جوانییەیە کە سەرنجی جگەلە خۆی ڕادەکێشێ و شەیدای دەکات، وەک زانیاریی و، بەزەیی و، دەسەڵات و، بەخشش و، جوانیی و، پێدان، هەموو ئەوانەش بەسیفەتەکانی جوانیی (**جمال**) ناو دەبرێن.

کەواتـە: ﴿ذُو ٱلْجَلَٰلِ وَٱلْإِكْرَامِ﴾، ناوێکـە لـە نـاوە چاکـەکانی خـوا ﷻ کە کۆکەرەوەیـە بـۆ هەمـوو سـیفەتەکانی هەیبـەت و دەسـتەڵات و هەیمەنـەی خـواو، هەموو سیفەتەکانی بەخشش و کەرەم و بەزەیی خوا ﷻ.

٤)- ﴿يَسْـَٔلُهُۥ مَن فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ﴾، هەر کەس کە لە ئاسمانەکان و زەویدا هەیە، داوای لێ دەکات، (**مَنْ**) دیسان بۆ خاوەن عاقڵان دەچێتەوە، کە ئەمجارە فریشتەکانیش دەگرێتەوە، کە فریشتەکان نیشتەجێی ئاسمانەکانن و، لەسەر زەویش مرۆڤ و جند هەن، هەموو ئەوانەی لە ئاسمانەکان دا و لەسەر زەوی نیشتەجێن، داوا لە خوا دەکەن، واتە: داوای لێ دەکەن، بە زمانی حاڵ یان بە زمانی وتار، بۆ هەموو پێداویستییەکانی خۆیان.

٥)- ﴿كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِى شَأْنٍ﴾، هەموو ڕۆژێک ئەو لە کارێکدایە، بۆ مانای (**يَوْمٍ**) لە زمانی عەرەبییدا ئێمە دەڵێین: ڕۆژ، بەڵام لە ئەسڵدا لە زمانی عەرەبییدا (**یوم**) واتە: کات، واتە: هەموو کاتێک خوا لە کارێکی تایبەت دایە، چونکە (**شَأن**) بە نەزانراو (**نکرة**) هاتوە، واتە: کاری جیاواز لەوەی پێشێ، بۆ ئێمە هەر کاتێک کە تێدەپەڕێ، خوا کارێکی دیکە دەکات، دوای تۆزێکی دیکە تیشکی زیاتر دەخەینە سەر چەمک و واتای ئەم ئایەتە موبارەکە.

٦)- ﴿ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾، ئایا ئێوە ئەی مرۆڤ و جند! بە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان بێبڕوان، نکووڵیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟

(یَـوم) بـە مانـای (کات) دێ، بـەڵام (شَـأن) بـە مانـای (حـاڵ) دێ و، بـە مانـای کار دێ، واتـە: لـە هەمـوو کاتێکـدا خـوا لـە کارێکـی جیـا لـەوەی پێشـێ دایـە، یـان لـە کارێکـی تایبەتدایـە، کـە مەبەسـت پێـی سەرپەرشـتییکردنی دروسـتکراوەکان و بەڕێوەبردنیـەتی بۆیـان.

(**إبـن عجيبـة**) لـە تەفسـیرەکەی خـۆی[1]دا، بـۆ ڕوونکردنـەوەی چەمکـی ئـەم ئایەتـە موبارەکـە: ﴿ يَسْأَلُهُ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ ﴿٢٩﴾ ﴾**الرحمـن**، واتـە: هـەر کـەس کـە لـە ئاسـمانەکان و زەویدایـە، داوای لـێ دەکات، هـەر کاتـە ئـەو لـە کارێکدایـە، گوتوویـەتی:

(﴿ يَسْأَلُهُ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ ﴿٢٩﴾ ﴾ **أي: مِـنْ مَلَـكٍ، وَإِنْـس، وَجِـنٍّ، وَغَيْرِهِـم، لاَ غِنَـى بِأَحَـدٍ مِنْهُـمْ عَنْـهُ سُـبْحَانَهُ، كُلُّهـم يَسْـأَلُهُ حَاجَتَـهُ، إمَّـا بِلِسَـانِ مَقَالِـهِ، وَإمَّـا بِلِسَـانِ حَالِـهِ، أَهْـلُ السَّـمَوَاتِ يَسْـأَلُهُ قُـوْتَ أَرْوَاحِهِـمْ، وَأَهْـلُ الأَرْضِ قُـوتَ أَشْـبَاحِهِم وَأَرْوَاحِهِـم**).

(**قَـالَ أَبُـو السُّـعُود: فَإِنَّهُـم كَافَّـة مِـن حَيْـثُ حَقَائِقهُـم المُمْكِنَـة، بِمَعْـزِلٍ عَـن اسْـتِحْقَاقِ الوُجُـودِ، ومَـا يَتَفَـرَّعُ عَلَيْـهِ مِـنَ الكَـمَالَاتِ بَـأَسْرِهِ، بِحَيْـثُ لَـوْ انْقَطَـعَ مَا بَيْنَهُـمْ وَبَـيْنَ العِنَايَةِ الإِلَهِيَّـةِ مِـنَ العِلاَقَـةِ .. لَـمْ يَشُـمُّوا رَائِحَـةِ الوُجُـوُد أَصْـلًا، فَهُـم فِي كُل آنٍ مُسْـتَمِرُّونَ عَـلَى الإِسْـتِدْعَاءِ وَالسُّـؤَال**).

واتە: ئەوانەی داوا لە خوا ﷻ دەکەن، لە فریشتەو مرۆڤ و جندو جگەلە ئەوانیش، هیچ کامیان بێ نیاز نیە، لە خوا ﷻ، هەر کامێکیان داوای پێداویستیی خـۆی لـێ دەکات یـان بـە زمـانی وتـار، یـان بـە زمـانی حـاڵ و، ئەهـلی ئاسـمانەکان

---

(١) (البحر المديد في تفسير القرآن المجيد) ج٧، ص(٢٧٣، ٢٧٤).

داوای بژیـوی ڕووحیـانی لـێ دەکـەن، بـەڵام ئەهـلی زەوی داوای بژیـوی جەسـتەو ڕووحەکانیـانی لـێ دەکـەن.

(إبـن عجيبـة) ئـەو قسـانە لـە **(أبـو السـعود)**ەوە دێنـێ، ئەویـش ڕوونکەرەوەیەکـی نـاوداری قوڕئانـەو دەڵـێ: مرۆڤـەکان تێکڕا لـەو ڕووەوە کە چییـەت **(ماهية)**ی ئەوان بریتیـە لـە بـوون گونجاویـی {واتـە: دەگونجـا هەبـن و دەگونجـا نەبـن} لـەو ڕووەوە کـە بوونەکەیـان لەخـوای پەروەردگارەوەیـە، هەروەهـا هەمـوو ئـەو شـتانەی دیکـە کە لە بوونەوە سەرچاوە دەگرن، هەموو ئەو چاکانە، کە ئەگەر خوا ﷻ تاوێک پەیوەندیـی لێیـان دابـبڕێ، هـەر بوونەکەشـیان نامێنـێ، چ جـای ئـەو شـتانەی دیکـە کـە هەیانـن، بۆیـە بـەردەوام لـە چاوەڕوانیـی بەزەیـی و بەخشـشی خـوای میهرەبانـن.

لە کۆتایی ئەم دەرسەماندا ئەم دوو دەقە دێنین:

١)- پێغەمبەر ﷺ گوێبیستی کەسێک بوو دەیگوت: {**يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ**}[1]، واتە: ئەی خاوەن جەلال و ئیکرام، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: وەڵامت درایەوە، داوابکە! یانی: مادام بەو دوو سیفەتە بەرزە بانگی خوات کردوە، دوعایەکەت قبووڵ بووە.

٢)- {عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ رضي الله عنه، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ ﴿٢٩﴾﴾ **الرحمن**، **قَالَ: مِنْ شَأْنِهِ أَنْ يَغْفِرَ ذَنْبًا، وَيُفَرِّجَ كَرْبًا، وَيَرْفَعَ قَوْمًا، وَيَخْفِضَ آخَرِينَ**} **(أخرجه ابن ماجه: ٢٠٢، والطبراني في الشاميين: ٢٢٠٢ ، وابن حبان: ٦٨٩).**

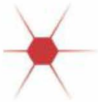
---

(١) {عَنْ أَبِي الْوَرْدِ عَنِ اللَّجْلَاجِ حَدَّثَنِي مُعَاذٌ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَتَى عَلَى رَجُلٍ وَهُوَ يُصَلِّي وَهُوَ يَقُولُ فِي دُعَائِهِ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الصَّبْرَ، قَالَ: سَأَلْتَ الْبَلَاءَ فَسَلْ اللَّهَ الْعَافِيَةَ، قَالَ: وَأَتَى عَلَى رَجُلٍ وَهُوَ يَقُولُ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ تَمَامَ نِعْمَتِكَ، فَقَالَ ابْنَ آدَمَ! هَلْ تَدْرِي مَا تَمَامُ النِّعْمَةِ؟ قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ دَعْوَةٌ دَعَوْتُ بِهَا أَرْجُو بِهَا الْخَيْرَ، قَالَ: فَإِنَّ تَمَامَ النِّعْمَةِ فَوْزٌ مِنْ النَّارِ وَدُخُولُ الْجَنَّةِ، وَأَتَى عَلَى رَجُلٍ وَهُوَ يَقُولُ: يَا ذَا الْجِلَالِ وَالْإِكْرَامِ! فَقَالَ قَدْ اسْتُجِيبَ لَكَ، فَسَلْ} أخرجه أحمد: ٢٢١٠٩، تعليق شعيب الأرنؤوط : إسناده حسن.

واتە: ئەبوو دەدەرداء ﷺ، لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە، دەربارەی فەرمایشتی خـوا: ﴿كُلَّ يَوۡمٍ هُوَ فِي شَأۡنٖ ۝٢٩﴾ **الرحمـن**، لـە هـەر کاتێکـدا خـوا لـە کارێکدایـە، پێـی گوترا: ئەو کارە چییە کە خوا ﷻ بەردەوام ئەنجامی دەدات؟ فەرمووی: لە کاری خـوا ئەوەیـە کـە لـە گوناهێـک دەبـوورێ و، دەرووێـک دەکاتـەوە لـە خەفەتێـک {کەسێک خەفـەت و مەینەتییەکـی هەیـە، دەرووی لـێ دەکاتـەوە} کۆمەڵێـک بـەرز دەکاتـەوە {بەهـۆی تاعەتـەوە}و، کۆمەڵێـک نـزم دەکاتـەوە {بـە هـۆی گوناهـەوە}.

واتە: کارەکانی خوا ﷻ ئەو کارانەن کە لە دروستکراوەکاندا هەن، مراندن و ژیانـدن و، بەرزکردنـەوەو نزمکـردن و، هەژاریـی و نەداریـی، سـاغیی و نەخۆشـیی و، پێـدان و پێنـەدان، سەرخسـتن و ژێـر خسـتن ... هتـد، بـەڵام پێغەمبـەر ﷺ ئـەو چـوارەی وەک نموونـە لـە کارەکانی خـوای بـەرزی مـەزن هێناونـەوە.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنَّ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسی دووەم

پێناسەی ئەم دەرسە

بەڕێـــزان!

ئـەم دەرسـە لـە پـازدە (١٥) ئایـەت پێـک دێ، ئایەتـەکانی: (٣١ - ٤٥)، هەمووشـیان تەرخانکـراون بـۆ بـاسی ڕۆژی دوایـی، بـە هـەردوو قۆناغـی ئاخیـر زەمـان و قیامـەت و هەڵسـانەوەوە، هەروەهـا بـێ چارەیـی مـرۆڤ و جنـد، لـە بەرانبـەر دەسـەڵاتی بێ سنووری خوادا بسم الله الرحمن الرحیم و، ئەو گرفتاریی و مەینەتییە سەختەی لەو ڕۆژەدا بۆ تاوانبـاران دێتـە پێـش، کـە تاوانبـاران بـە نیشـانەیان دەناسرێنـەوەو، پرسـیاریان لـێ ناکـرێ لـە بـارەی تاوانەکانیانـەوەو، تووکـی پێشەسـەرو پێیەکانیـان پێکـەوە دەگیرێـن و فـڕێ دەدرێنـە نێـو دۆزەخـەوەو، لـە وێشـدا لـە نێـو ئاگـری بڵێسـەدارو ئـاوی کوڵیـوو داغ دا دێـن و دەچـن!

﴿ سَنَفْرُغُ لَكُمْ أَيُّهَ ٱلثَّقَلَانِ (٣١) فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (٣٢) يَٰمَعْشَرَ ٱلْجِنِّ وَٱلْإِنسِ إِنِ ٱسْتَطَعْتُمْ أَن تَنفُذُوا۟ مِنْ أَقْطَارِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ فَٱنفُذُوا۟ ۚ لَا تَنفُذُونَ إِلَّا بِسُلْطَٰنٍ (٣٣) فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (٣٤) يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شُوَاظٌ مِّن نَّارٍ وَنُحَاسٌ فَلَا تَنتَصِرَانِ (٣٥) فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (٣٦) فَإِذَا ٱنشَقَّتِ ٱلسَّمَآءُ فَكَانَتْ وَرْدَةً كَٱلدِّهَانِ (٣٧) فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (٣٨) فَيَوْمَئِذٍ لَّا يُسْـَٔلُ عَن ذَنۢبِهِۦٓ إِنسٌ وَلَا جَآنٌّ (٣٩) فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (٤٠) يُعْرَفُ ٱلْمُجْرِمُونَ بِسِيمَٰهُمْ فَيُؤْخَذُ بِٱلنَّوَٰصِى وَٱلْأَقْدَامِ (٤١) فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (٤٢) هَٰذِهِۦ جَهَنَّمُ ٱلَّتِى يُكَذِّبُ بِهَا ٱلْمُجْرِمُونَ (٤٣) يَطُوفُونَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ حَمِيمٍ ءَانٍ (٤٤) فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (٤٥) ﴾.

مانای دەقا و دەقی ئایەتەکان

{ئەی دوو (کۆمەڵە) قورسەکان (ی جندو مرۆڤ) لە مەودوا بۆ (سزادان)تان یەکلایی (و دەستخاڵیی) دەبینەوە ﴿٣١﴾ ئنجا ئایا (ئەی جندو مرۆڤ!) نکووڵیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟ ﴿٣٢﴾ ئەی کۆمەڵی جندو مرۆڤ! ئەگەر توانیتان لە تەنیشت و لایەکانی ئاسمانەکان و زەوی بچنە دەرێ، دەربچن (بەڵام) بەبێ تواناو دەسەڵات دەرناچن (ئەو دەسەڵات و توانایەشتان نیە) ﴿٣٣﴾ ئنجا ئایا (ئەی جندو مرۆڤ!) نکووڵیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟ ﴿٣٤﴾ بڵێسەی ئاگرو مس تان بەسەردا دەنێردرێ و سەرکەوتوو نابن (لە هەوڵی دەرچوونتان دا) ﴿٣٥﴾ ئنجا ئایا (ئەی جندو مرۆڤ!) نکووڵیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟ ﴿٣٦﴾ ئنجا هەر کات (لە ئاخیر زەمان دا) ئاسمان لەت و پەت بوو و سوور هەڵگەڕا، وەک ڕۆن(ی گەرم و داغ) ﴿٣٧﴾ ئنجا ئایا (ئەی جندو مرۆڤ!) نکووڵیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟ ﴿٣٨﴾ لەو ڕۆژەدا (کە قیامەت دێ بە دوای ئاخیر زەمان دا) مرۆڤ و جند لە بارەی گوناهەکانیانەوە پرسیاریان لێ ناکرێ ﴿٣٩﴾ ئنجا ئایا (ئەی جندو مرۆڤ!) نکووڵیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟ ﴿٤٠﴾ تاوانباران بە نیشانەیان دەناسرێن، ئنجا تووکی پێشەسەرو پێیەکان (ی تاوانباران پێکەوە) دەگیرێن (بۆ فڕێدرانە نێو دۆزخەوە) ﴿٤١﴾ ئنجا ئایا (ئەی جندو مرۆڤ!) نکووڵیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟ ﴿٤٢﴾ (دەگوترێ:) ئەمە ئەو دۆزەخەیە کە تاوانباران بە درۆیان دادەنا (و نکووڵییان لە بوونی دەکرد) ﴿٤٣﴾ (ئێستاش تاوانباران) لە نێوانی وی و لە نێوان ئاوێکی کوڵیوو داغ دا دەسووڕێن (دێن و دەچن و هەرجارە بە یەکیان سزادەدرێن) ﴿٤٤﴾ ئنجا ئایا (ئەی جندو مرۆڤ!) نکووڵیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟ ﴿٤٥﴾}.

شیکردنەوەی هەندێک لە وشەکان

(سَنَفۡرُغُ لَكُمۡ): (الفَـرَاغُ: خِـلاَفُ الشُّـغْلِ، وَقَـدْ فَـرَغَ فَرَاغَـاً وَفُرُوغَـاً، وَهُـوَ فَـارِغٌ، سـأفرغ لـك أي: سَـأَجِدُّ فِي أَمْـرِكَ وأُعَاقِبُـك)، وشـەی (فَـرَاغ) پێچەوانـەی سـەرقاڵیی و دەسـتگیراوییە، دەگوتـرێ: (فَـرَغَ فَرَاغـاً وَفُرُوغَـاً، وَهُـوَ فَـارِغٌ)، واتـە: فڵانکـەس کاری نەمـا، دەسـتی بەتـاڵ بـوو، دەسـتی خاڵیـی بـوو، (سَأَفْرُغُ لَـكَ) واتـە: زۆر بـە جیددیـی بایـەخ بـە کارەکـەی تـۆ دەدەم و سـزات دەدەم، کەواتـە: (سَنَفۡرُغُ لَكُمۡ أَيُّهَ ٱلثَّقَلَانِ!) خوا بسم الله الرحمن الرحيم دەفەرموێ: ئەی جندو مرۆڤ! لە مەودوا بە جیددیی خەریکی کاروباری ئێـوە دەبـم، کـە مەبەسـت پێـی ڕۆژی دواییـەو هێنرانـە پێـشی سـزاو پاداشـتە.

(أَيُّهَ ٱلثَّقَلَانِ): ئـەی دوو قورسـەکان، (ثَقَـل) بـە مانـای قورسـایی دێ، (ثَقَـلَان) واتـە: دوو قورسـەکان، (الثُّقَـلُ: وَالخِفَّـةُ مُتَقَابِـلاَن، وَثقـلان تَثْنِيَـةُ ثَقَـل، وَهَـذَا المُثَنَّـى اسْـمٌ مُفْـرَدٌ لِمَجْمُـوعِ الإِنْـسِ وَالجِنِّ)، (ثِقَـل) قورسـیی، (خِفَّـة) سـووکیی و ئەوانـە پێکـەوە بـەراورد دەکرێـن، ئنجـا کـە (ثَقَـل) کـراوە بـە دووان (ثَقَـلَان)، ئـەم دووانەیـە ناوێکـی تاکـە بـۆ کـۆی جنـدو مـرۆڤ، کەواتـە: (الثَّقَـلَان، الثَّقَلَـيْن) واتـە: دوو کۆمەڵـە قورسـەکان کـە مەبەسـت پێـی مـرۆڤ و جنـدن.

(يَٰمَعۡشَرَ): (الـمَعْشَرُ: إِسْـمٌ للجَمْـعِ الكَثِـيرِ الَّـذِي يُعَـدُّ عَـشْرَةً عَـشْرَةً دُونَ أَحَـاد)، (مَعْـشَر) نـاوە بـۆ کۆمەڵێکـی زۆر کـە دە دە دەژمێردرێـن، نـەک یـەک یـەک، واتـە: لەبـەر زۆرییـان ناگونجـێ یـەک یـەک بژمێردرێـن.

(أَن تَنفُذُواْ): کـە دەربچـن، (نَفَـذَ السَّـهْمُ فِي الرَّمِيَّةِ نُفُوذَاً وَنَفَاذَاً، وَالـمِثْقَبُ فِي الخَشَـبِ: خَـرَقَ إِلى الجِهَـةِ الأُخْـرَى)، دەگوتـرێ: تیرەکـە لـە بـۆ هاوێژراوەکـە (لـە نێچیرەکـە) دەرچـوو، (نُفُـوذَاً وَنَفَـاذَاً) بـە دەرچـوون، (والمِثْقَـبُ فِي الخَشَـبِ) {(مِثْقَـب) ئەوەیـە داری پـێ کـون دەکـەن} کونکەرەکـەش لـە تەختەکـە دەرچـوو، (خَـرَقَ إِلى الجِهَـةِ

الأُخْرَى) واتـە: لەملایـەوە دڕی و کـونی کـرد، بـۆ دیوەکـەی دی، واتـە: دەراو دیـوی کـرد، ئنجـا کـە دەفەرمـوێ: ئـەی کۆمەڵـی جنـدو مـرۆڤ! ئەگـەر توانیتـان لـە لاو تەنیشـتەکانی ئاسـمانەکان و زەوی دەربچـن، بێگومـان مەبەسـت ڕاکـردن و هەڵاتنـە، (**النُّفُـوذُ والنَّفَـاذُ: جَـوازُ شَيء عَـن شَيءٍ وَخُرُوجُـه مِنْـهُ**)، (**نُفُـوذ ونَفَـاذ**) هەردووکیـان بـە مانـای ڕەتبـوونی شـتێکە بـە نێـو شـتێک داو لـێ دەرچوونیـەتی، (**منفذ**)یـش (**المَمَـرُّ النَافِـذُ**)، یـانی: ئـەو پێـدا ڕۆیشـتووەی دەراو دیـوە شـوێنی پێداڕۆیشـتن.

(أَقْطَارِ): (**جَمْـعُ قُطْـر: وَهُـوَ الجَانِـب، وَالقُطْـرُ: النَّاحِيَّـة الوَاسِـعَةُ فِي المَـكَان الأَوْسَـع**)، (**أَقْطَـار**) کـۆی (**قُطْـر**)ە، کـە بـە مانـای لا تەنیشـت و لایەکـی فـراوان دێ، لە شـوێنێکی فراوانـتر.

(بِسُلْطَنٍ): (**السُّـلاَطَةُ: التَّمَكُّـنُ مِـنَ القَهْـرِ، وَسُـمِّيَ الحُجَّـةُ سُـلْطَاناً، وَسَـلاَطَةُ اللِّسَـانِ: القُـوَّة فِي المَقَـالِ، إلاَّ بِسُـلْطَان: إلاَّ بِمُلْـك وَلَيْـسَ لَكُـم مُلْـك**)، (**سَـلا طَـة**) دەستڕۆیشـتوویی لـە ڕووی دەسـتەڵاتەوە، بەڵگـەش پێـی گوتـراوە: (**سُـلْطَان**) {لەبـەر ئـەوەی دەسـەڵاتی هەیـە بەسـەر عەقڵـی بەرانبەرەکـەداو} (**وَسَـلاَطَةُ اللِّسَـانِ**) دەگوترێ: فلانکەس (**سَـلِيْطُ اللِّسَـانِ**) زمـانی تیـژە، لەبـەر ئـەوەی لـە دوان دا قسـەزانە {قسـەکەی تیـژەو دەبـڕێ} کەواتـە کـە دەفەرمـوێ: (**لَا تنْفـذُون إلاَّ بِسُـلْطَان**)، واتـە: مەگـەر بـە حوکمڕانیـی و بـە دەستڕۆیشـتوویەتی دەربچـن و ئەوەشـتان نیـە، کەواتـە: ناتوانـن دەربچـن و لـە دەستیخوا ڕابکەن.

(شُوَاظٌ): (**الشُّـوَاظُ: اللَّهَـبُ الَّـذِي لَا دُخَـان فِيْـه**)، (**شُـوَاظٌ**) ئەو بڵێسـەیە کـە دووکەڵی تێدانیـە، واتە: بڵێسـەی ئاگـری ڕووت.

(وَنُحَاسٌ): (**اللَّهِيْـبُ بِـلَا دُخَـان**)، (**لهيـب**) یـانی: گڕێـک کـە دوو کەڵـی تێدانیـە، بـەڵام بـە مانـای مسـیش دێ، (**النحـاس: الصُّفْـرُ وَهُـوَ القِطْـرُ**)، (**صُفـر**) واتـە: مـس، کـە ئـەم مانایەیـان لێـرەدا گونجاوتـرە، واتـە: ئەگـەر ئێـوە بتانـەوێ دەربچـن، هـەم بڵێسـەی ئاگـر، هـەم مسـی قاڵکراوەتـان بەسـەردا دەنێـررێ. واتـە: ئـەو کانزایانـەی لـە پارچـە

ئەستێرەو خرۆکەکاندا هەن، کە لە شێوەی نەیزەک و بڵێسەدا بەرەو زەوی دێن. هەروەها (نُحَاسٌ) بە (دووکەڵ)ی بێ خڵتەش گوتراوە، بەڵام زیاتر مانای مس دەگەیەنێ لەم سیاقەدا.

(وَرۡدَةً): (وَاحِدَةُ الوَرْدِ) واتە: گوڵ، یەک گوڵ، (وَهُوَ زَهْرٌ أحْمَر مِن شَجَرةٍ دَقِيْقَة ذَاتِ أغْصَانٍ شَائِكَة)، ئەویش بریتیە لە گوڵێکی سوور لە درەختێک کە گەڵاکانی وردن و لقەکانی دڕکاوییین، لە کوردیی دا گوڵەباغی پێ دەگوترێ.

(كَٱلدِّهَانِ): (الدِّهَانُ: دُرْدِيُّ الزَّيْتِ، وَالدِّهَانُ: الأَدِيمُ الأَحْمَرُ، وَالدِّهَانُ: الدُّهْن)، (دِهَان) بە سێ واتایان هاتوە:

أ- هەم بە مانای تڵتی ڕۆنی زەیت (دُرْدِيّ) هاتوە.

ب- هەروەها بە مانای پێست و چەرمی سووریش هاتوە.

ج- دیسان بە مانای ڕۆن بە گشتیی، یان ڕۆنی داغ کراو و، قاڵبۆووەوەش هاتوە. یانی: ئاسمان ڕەنگەکەی بەو شێوەیەی لێ دێ.

(بِٱلنَّوَٰصِي): (جَمْعُ نَاصِيَة: وَهِيَ شَعْرُ مُقَدَّمِ الرَّأسِ)، تووکی پێشەسەر پێی دەگوترێ: (ناصِيَة)، کە بە (نَواصِي) کۆ دەکرێتەوە واتە: پێشەسەرەکان.

(حَمِيمٍ): (الحَمِيْمِ: المَاءُ الشَّدِيْدُ الحَرَارَة)، ئاوێکی کە زۆر گەرم بێ، واتە: ئاوی کوڵاوو داغ.

(ءَانٍ): (انْتَهَى حَرُّهُ غَلَي حَتَّى انْتَهَى غَلْيُهُ، آنٍ: الحَاضِر)، (آنٍ) بە مانای گەرمییەکەی کۆتایی هاتوە، واتە: کوڵاوە تاکو گەیشتۆتە قۆناغی کۆتایی، کە ئاو لە پلەی سەدی گەرمیی دا دەکوڵێ و دوایی دەبێتە هەڵم و نامێنێ.

مانای گشتیی ئایەتەکان

وەک پێشتریش گوتمان: ئەم پازدە ئایەتە هەموویان لە بارەی باس و خواسی قیامەتەوەن، بەڵام سەرەتا خوا ﷻ دەفەرمویّ: ﴿ سَنَفْرُغُ لَكُمْ أَيُّهَ ٱلثَّقَلَانِ ﴾، بە دڵنیایی بۆتان یەکلایی دەبینەوە ئەی دوو قورسەکان! کە مەبەست پێیان مرۆڤ جندە، ئەی کۆمەڵێ مرۆڤ و جند! بۆتان یەکلایی دەبینەوەو، دەست خاڵیی دەبین، واتە: زۆر بە جیددیی لێتان[1] وەخۆ دەکەوین. دوایی لە مەسەلە گرنگەکانیشدا زیاتر تیشک دەخەینە سەر ئەم وشەیە.

بێگومان خوا ﷻ: (لا يُشْغُلُه شَأْنٌ عَن شَأْن)، هیچ کارێک لە کارێکی دیکە دەستگیراو و سەرقاڵی ناکات، بگوترێ: لەبەر ئەوەی خەریکی فڵان کارەیە، فڵان کارەی بۆ ناکرێ! بەڵکو خوا ﷻ لە یەک تاودا، بێ ئەژمار کاران ئەنجام دەدا، لە بارەی دروستکراوەکانی خۆیەوە کە بەس خۆی بە ژمارەیان زانایەو، تەنیا خۆی بە کاروباریان ئاگادارە لە ئاسمانەکان و لە زەویداو، لە دەرەوەی ئاسمانەکان و زەویش دا، وەک فەرموویەتی: ﴿ وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ وَمَا هِيَ إِلَّا ذِكْرَىٰ لِلْبَشَرِ ﴿٣١﴾ ﴾المدثر، جگە لە خۆی سەربازەکانی پەروەردگارت نازانێ، بەڵام لێرەدا: ﴿ سَنَفْرُغُ لَكُمْ أَيُّهَ ٱلثَّقَلَانِ ﴾، واتە: بۆتان دەستخاڵیی دەبینەوە، چونکە کەسێک بیەوێ خەریکی کارێک بێ، کارەکانی دیکە واز لێ دێنێ، بۆ ئەوەی ئەو کارەی دیکە کە ڕووی تێ دەکات، بە جیددیی ئەنجامی بدات، واتە: ئێمە بە جیددیی، خەریکی جێبەجێکردنی کاری ئێوە دەبین، کاری ئەو دوو کۆمەڵەی جندو مرۆڤیش بریتیە لە سزاو پاداشت بۆ هێنانە پێشیان، ﴿ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾، ئنجا ئەی کۆمەڵی جندو مرۆڤ! ئایا نکوولیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟ کە ڕۆژێکی داناوە تایبەت بۆ لێپرسینەوەی ئێوە، بۆ سزاو پاداشت بەسەردا

---

(١) لێی وەخۆکەوت: گرنگیی پێدا، مشووری لێخوارد.

چەسپاندنتان، تاکو دادگەریی خوا ﷻ بچەسپێ و، چاکان پاداشت بدرێنەوەو، خراپەکارانیش سزا بدرێن، ئنجا ئایا کەس توانای ڕاکردن و هەڵاتنی هەیە لەو ڕۆژەداو، کەس توانای دەربازبوون و قوتار بوونی هەیە؟ نەخێر.

خوا دەفەرموێ: ﴿ يَٰمَعۡشَرَ ٱلۡجِنِّ وَٱلۡإِنسِ ﴾، ئەی کۆمەڵی زۆری جندو مرۆڤان! ﴿ إِنِ ٱسۡتَطَعۡتُمۡ أَن تَنفُذُواْ مِنۡ أَقۡطَارِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ ﴾، ئەگەر توانیتان لە کەلێن و لایەکانی، لە گۆشەو کەنارەکانی ئاسمانەکان و زەوی دەربچن، تاکو ڕابکەن و هەڵبێن، ﴿ فَٱنفُذُواْ ﴾، دەربچن، بڕۆن، ﴿ لَا تَنفُذُونَ إِلَّا بِسُلۡطَٰنٖ ﴾، ناتوانن دەربچن و، قوتار بن، مەگەر بە حوکمڕانیی و دەستەڵات {ئەو حوکمڕانیی و دەستەڵاتەشتان نیە} کەواتە: ئەی مرۆڤ و جند کە لە دنیادا دەژین! خۆتان ئامادە بکەن بۆ ئەو ڕۆژەی لە دەستی خوا قوتار نابن و، خواش ﷻ زۆر بە جیددیی خەریکی لێپرسینەوەو سزاو پاداشتی ئێوە دەبێ، خۆتان بۆ ئەو ڕۆژە ئامادە بکەن، کە ناشتوانن لە گۆشەو لایەکانی ئاسمانەکان و زەوییەوە دەربچن و، لە خوا ڕابکەن و قوتارتان نابێ، ﴿ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾، ئنجا ئایا ئەی کۆمەڵی جندو مرۆڤ! نکووڵیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن و دانی پێدا ناهێنن؟ ئنجا لەسەر باسی ئەوە بەردەوام دەبێ کە ئەگەر بیانەوێ ڕابکەن، لەتەنیشت و لایەکانی ئاسمانەکان و زەوی، لە گۆشەو کەنارەکانیانەوە بزانین چییان بەسەر دێ؟

﴿ يُرۡسَلُ عَلَيۡكُمَا شُوَاظٞ مِّن نَّارٖ وَنُحَاسٞ فَلَا تَنتَصِرَانِ ﴾، بڵێسەی ئاگرو مسی قاڵکراوەتان بەسەردا دەنێردرێ {واتە: بەسەرتان دادەبەزێنرێ} سەرکەوتوو نابن.

یانی: ئەگەر بتانەوێ ڕابکەن و لە گۆشەو کەنارەکانی ئاسمانەکان و زەوی دەربچن، تووشی ئەو بڵێسەی ئاگرو مس و کانزای تواوە دەبن، ئەمەش ئاماژەیە بۆ ئەو پارچە نەیزەک و بڵێسانەی کە ئێمەی خەڵکی سەر زەوی دەیانبینین، بە تایبەتی لە شەواندا کە خەڵک دەڵێن: ئەوە ئەستێرەیە ڕاخزی، یان ئەوە ئەستێرەیە کشا، بەڵام لە ڕاستییدا ئەوانە هەموویان پارچە نەیزەک و بچووکتر

لـە نەیزەکەکانـن کـە دەبنـە بڵێسـەی ئاگـر، بـەڵام ئەگـەر گەورەبـن، بـە قەبـارەی جـۆراو جـۆر دەکەونـە سـەر زەوی و وێرانکاریـی گـەورە لـە ئەنجامـی کەوتنـە سـەر زەوییـان دا دروسـت دەبـێ، بـەڵام بـە زۆریـی ئـەو پارچـە ئەسـتێرەو خرۆکانـەی بـەرەو بەرگـە هـەوای زەوی دێـن، لەبـەر ئـەوەی بەرگـە هـەوای زەوی مەودایەکـی باشی هەیـەو هـەزار (١٠٠٠) کیلۆمەتـر بەرزتـرە، ئـەو پارچانـە دەسـووتێنرێن، ئەگەرنـا لـە هـەر شـەو ڕۆژێکـدا بـە مەزەنـدەی زانایـان زیاتـر لـە یـەک ملیـۆن (١٠٠٠٠٠٠) بـەردی بچـووک دێنـە نێـو بەرگـە هـەواوە، بـەڵام لەبـەر ئـەوەی ئـەو بەرگـە هەوایـە گازی ئۆکسـجینی تێدایـە کـە یارمەتیـی سـووتان دەدات و، گازی هایدرۆجینـی تێدایـە کـە دەسـووتێ و، ئـەو پارچانـەش زۆر گەرمـن، لـە ئەنجامـی لێکخشـاندا گـڕ دەگـرن دەسـووتێن، مەگـەر بـە دەگمـەن و جـار جـار تـاک و تەرایەکیـان بـە قەبارەیـەک بگاتـە زەوی، ئەگەرنـا ئـەوانی دیکـە هەموویـان دەسـووتێن و بڵاودەبنـەوە، ئنجا کـە بڵاویـش دەبنـەوە دیسـان ئـەوەش سـوودی هەیـە، چونکـە تۆزوگەردەکەیـان دەبـێ بـە چـەق بـۆ ئـەو دڵۆپـە بـاران و بەفـرو تەرزانـەی کـە پـاش پرۆسـەی هەڵمانـدنی دەریـاکان، پەیـدا دەبـن و سـەرەنجام لـە ئاسـمانەوە ئاومـان بـۆ دادەبـەزێ، لـە شـێوەی بـاران و بەفـرو تـەرزەدا.

بۆیـە دەفەرمـوێ: بڵێسـەی ئاگـری بـێ خڵتـەو، مـسی قاڵکراوەتـان بـۆ سـەرتان دەنێـردرێ و ئێـوە سـەرکەوتوو نابـن، ﴿ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾، ئنجـا ئـەی کۆمەڵـی جنـدو مرۆڤ! ئایـا نکوولیـی لـە کام لـە چاکـەکانی پەروەردگارتـان دەکـەن؟

ئنجا خوا ﷻ دەگوازێتەوە بۆ باسێکی دیکەو باسی دوایی ڕۆژی دوایی دەکات، هەڵبەتـە ئـەوەی پێشـێش هـەر زەمینـە خۆشـکردن بـووە بـۆ بـاسی ڕۆژی دوایـی، کـە خوا ﷻ فەرمووی: خۆمتان بۆ یەکلایی دەکەمەوە تاکو سزاو پاداشتتان بدەم، دوایـی فەرمـووی: ناتوانـن ڕابکـەن، بـە گۆشـەو کەنـارەکانی ئاسـمانەکان و زەوی دا، توانـای ڕاکردنتـان نیـە، لەبـەر ئـەوەی بڵێسـەی ئاگـرو مـسی قاڵکراوەتـان بەسـەردا دەبەزێـنرێ.

دوایـی دەفەرمـوێ: ﴿ فَإِذَا ٱنشَقَّتِ ٱلسَّمَآءُ ﴾، کـە دێتـە سـەر بـاسی ڕۆژی دوایـی، پێشـێ بـاسی قۆناغـی ئاخیـر زەمـان دەکات و دەفەرمـوێ: کاتێـک ئاسـمان لـەت بـوو، واتـە: ئـەم گەردوونـە، ﴿ فَكَانَتْ وَرْدَةً ﴾، سـوور هەڵگـەڕا ﴿ كَٱلدِّهَانِ ﴾، وەک (دِهَـان)، (دهان)یـش: أ- هـەم بەتڵتـی زەیـت دەگوتـرێ، ب- هـەم بـە ڕۆنی داغ، ج- هـەم بـە چەرمـی سـووریش واتـە: ئاسـمان وەک گوڵێـک سـوور هەڵدەگـەڕێ، لـە شـێوەی تڵتـی زەیـت، یـان ڕۆنی داغ کـراو، یاخـود چەرمی سـووردا، ﴿ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾، ئنجـا ئـەی کۆمەڵـی جنـدو مـرۆڤ! ئایـا نکووڵیـی لـە کام لـە چاکـەکانی پەروەردگارتـان دەکـەن؟

﴿ فَيَوْمَئِذٍ لَّا يُسْـَٔلُ عَن ذَنۢبِهِۦٓ إِنسٌ وَلَا جَآنٌّ ﴾، لـەو ڕۆژەدا نـە مـرۆڤ، نـە جنـد لـە بـارەی گوناحیـەوە لێـی ناپـرسرێ، واتـە: هیـچ مرۆڤێـک و هیـچ جندێـک لـە بـارەی گونـاح و تاوانیـەوە پرسـیاری لـێ ناکـرێ، ئایـا کردووتـە یـان نەتکـردوە؟ یـان چیـت کـردوەو چیـت نەکـردوە؟ چونکـە هەمـوو شـتێک تۆمارکـراوە، واتـە: پرسـیارکردنی ئـەوە کـە بزانـرێ: چییـان کـردوە؟ ئـەو پرسـیارەیان لـێ ناکـرێ، بۆیـە کـە لـە شـوێنی دیکـەدا دەفەرمـوێ: ﴿ وَقِفُوهُمْ إِنَّهُم مَّسْـُٔولُونَ ﴿٢٤﴾ ﴾ **الصافـات**، ڕایانگـرن ئـەوان لێیـان دەپرسرێتـەوە، ئـەو پرسـیارکردنە، پرسـیارکردنی سەرزەنشـتکردن و سـەغڵەتکردنە، بـەڵام ئـەوەی ئێـرە کـە دەفەرمـوێ: لێیـان ناپـرسرێ، مەبەسـت پرسـیارکردنی پەیداکردنی زانیارییە، خوا ﷻ و فریشتەکان لێیان ناپرسن، تاکو زانیارییان لێ وەدەسـت بێنـن، داخـۆ چیـان کـردوەو چییـان نەکـردوە؟ چونکـە هەمـوو شـتێک تۆمارکـراوەو، هەرچـی کردوویانـە لـەلای خـوای پـەروەردگار زانـراوەو فریشـتەکانیش تۆماریـان کـردوە، ﴿ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾، ئـەی کۆمەڵـی جنـدو مـرۆڤ! ئایـا نکووڵیـی لـە کام لـە چـاکانی پەروەردگارتـان دەکـەن؟

﴿ يُعْرَفُ ٱلْمُجْرِمُونَ بِسِيمَٰهُمْ ﴾، تاوانبـاران بـە نێـو چەوانەکانیـان دەناسرێنـەوە، ﴿ فَيُؤْخَذُ بِٱلنَّوَٰصِى وَٱلْأَقْدَامِ ﴾، یەکسـەر تووکـی پێشـەرەکانیان لەگـەڵ پێیەکانیـان پێکەوە دەگیرێـن، تووکـی پێشـە سـەر و پێیـان خـڕ دەکرێنـەوە، یـانی: هەردووکیـان پێکـەوە

دەگیرێـن و کەلەپچـە دەکرێـن، بـۆ ئـەوەی فرێبدرێنـە دۆزەخـەوە، خـوا پەنامـان بـدات، ﴿ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾، ئنجـا ئـەی کۆمەڵـی جنـدو مـرۆڤ! نکووڵیـی لـە کام لـە چاکـەکانی پەروەردگارتـان دەکـەن؟

﴿ هَٰذِهِۦ جَهَنَّمُ ٱلَّتِي يُكَذِّبُ بِهَا ٱلْمُجْرِمُونَ ﴾، ئەمـە ئـەو دۆزەخەیـە کە تاوانبـاران بە درۆی دادەنێـن، تاوانبـاران نکووڵیـی لێدەکـەن و بـڕوای پـێ ناهێنـن، واتـە: پێیـان دەگوتـرێ: ئەمـە ئـەو دۆزەخەیـە فەرمـوون تەماشـای بکـەن! ﴿ يَطُوفُونَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ حَمِيمٍ ءَانٍ ﴾، لـە نێـوان دۆزەخ و لـە نێـوان ئاوێکـی کـوڵاو و داغـدا (کـە گەیشـتۆتە ئەوپـەڕی داغیـی و کوڵاویـی) دێـن و دەچـن، واتـە: جـارێ بـە ئاگـر دەسـووتێنرێن و، جـارێ ئـاوی کـوڵاو داغیـان بـە گـەروودا دەکـرێ، یاخـود بەسـەردا دەکـرێ، ﴿ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾، ئنجـا ئایـا ئـەی کۆمەڵـێ جنـدو مـرۆڤ! نکووڵیـی لـە کام لـە چاکـەکانی پەروەردگارتـان دەکـەن؟ کـە بێگومـان هەبـوونی ئـەو سـزایەش بـۆ تاوانبـاران کـە سـەختترین سـزایە، هـەر لـە چاکـەو نیعمەتـەکانی خـوای پـەروەردگارە کـە لـێ ناگـەڕێ سـتەمکاران و تاوانبـاران و خراپـەکاران وەک بەرزەکـی بانـان بـۆی دەربچـن، لـە دنیـادا، تەراتێنـی زۆریـان کـردووەو، سـتەم و خراپـەی زۆریـان کـردووەو، نابـێ لـە قیامـەت دا وەک بەرزەکی بانان بۆی دەربچن، بۆیە خوا ﷻ ئەوەش وەک چاکەو نیعمەتێکی هـەرە بـاڵای خـۆی بـۆ مـرۆڤ و جنـد دەخاتـە ڕوو.

ئنجـا لـەم ئایەتـە موبارەکـەش وەردەگیـرێ کـە جندیـش، وەک مـرۆڤ سـزای دەبـێ، وەک چـۆن ئایەتـەکانی دیکـەش بەڵگـەن لەسـەر ئـەوە کـە پاداشتیشـیان دەبـێ، هەروەهـا کـۆی ئـەو سـی و یـەک (٣١) جـارەی خـوا دەفەرمـوێ: ﴿ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾، ئایـا نکووڵیـی لـە کام لـە چاکـەکانی پەروەردگارتـان دەکـەن، ئـەی کۆمەڵـی جنـدو مـرۆڤ؟ بەڵگـەن لەسـەر ئـەوە کـە جندیـش وەک مـرۆڤ، لـە هەموو ئـەو نیعمەتانـەی خـوا باسـیان دەکات لـە دنیـاو لـە دواڕۆژدا، بەهرەمەنـدن، واتـە: ئەوانیـش بەهـرە وەردەگـرن لـە خـۆر، لـە مانـگ، لـە زەوی، لـە ڕووەکـی زەوی، لـە دەریا، لە هەموو ئەو شتانەی خوا ﷻ باسیان دەکات، وەک چۆن بۆ مرۆڤەکان

جێـی بەهـرەن و مایـەی سـوودو کەڵکـن، بـۆ جندیـش بـە هەمـان شـێوە، ئەگەرنـا خـوا سبحانه وتعالى ئەوانیـشی لەگەڵ مرۆڤاندا باس نەدەکـردو، ئەو چاکەو نیعمەتانەی خـۆی نەدەخسـتە بەرچاویـان و، لێـی نەدەپرسـین بـە پرسـیارکردنی چەسـپێنەرانە، چونکـە ئـەو سی و یـەک پرسـیارە، پرسـیارکردنی چەسـپێنەرانە **(الإسـتفهام التقریـري)** ن و، دەشـگونجێ پرسـیارکردنی نکووڵیلێکەرانـە بـن، ئایـا ئـەی کۆمەڵـی مـرۆڤ و جنـد! نکووڵیـی لـە کام لـە چاکـەکانی پەروەردگارتـان دەکـەن؟ ئنجـا ئەگـەر جندیـش بەهرەمەنـد نەبوونایە وەک مرۆڤ لـەو نیعمەتانە، خوا سبحانه وتعالى ئەو چاکانەی بۆ ئەوانیـش بـاس نەدەکـردن و، لەسـەر ئـەوە پرسـیاری لـێ نەدەکـردن، چ پرسـیارکردنی چەسـپێنەرانە، چ پرسـیارکردنی نکووڵـی لێکەرانـە.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلەی یەکەم:

ڕاگەیاندنی خوای دادگەر بە جندو مرۆڤ کە لە ڕۆژی دواییدا خۆی بۆ لێپرسینەوەیان، یەکلایی و دەست خاڵیی دەکات:

خوا دەفەرموێ: ﴿ سَنَفۡرُغُ لَكُمۡ أَيُّهَ ٱلثَّقَلَانِ ﴿٣١﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٢﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم دوو ئایەتە لە دوو بڕگەدا:

١)- ﴿ سَنَفۡرُغُ لَكُمۡ أَيُّهَ ٱلثَّقَلَانِ ﴾، بە دڵنیایی بۆتان دەست خاڵیی دەبین، ئەی دوو قورسەکان، خوێنراویشەتەوە: (سَيَفْرُغُ لَكُمْ) واتە: (سَيَفْرُغُ لَكُمْ الله)، خوا بۆتان دەست خاڵیی دەبێ و خۆیتان بۆ یەکلایی دەکاتەوە، (الثَّقَلانِ) (مُثَنَّى الثَّقَل)، (**الثَّقَلُ: هُوَ كُلُّ شَيْءٍ لَهُ قَدْرٌ، وَوَزْنٌ يُنَافَسُ بِهِ، وَأُطْلِقَ عَلَيْهِمَا الثَّقَلَانَ لِعَظَمِ قَدْرِهِمَا أو لأنَّهُمَا أُثْقِلا بِالْتَّكَالِيْف**)، (ثَقَل): (مُثَنَّى)یەکەی (ثَقَلان)ە و بریتیە لە هەر شتێک کە کێشی هەبێ و قەدری هەبێ، بەراوردو پێشبڕکێی پێ بکردرێ لەگەڵ شتێکی دیکەدا، لێرەدا کە بە مرۆڤ و جند گوتراوە: (ثَقَلانِ) لەبەر ئەوەیە قەدریان مەزنە، یان لەبەرئەوەیە شانیان قورسکراوە بە ئەرکە شەرعییەکان، ئنجا کە خوا دەفەرموێ: ﴿ سَنَفۡرُغُ لَكُمۡ ﴾، ئەمە خوا ﷻ بە پێی عەقڵی ئێمە فەرمایشتی فەرمووە تاکو تێیبگەین.

(**الفَرَاغُ لِلشَّيْءِ: الخُلُوُّ عَمَّا يُشْغِلُ عَنْهُ، وَهُوَ تَمْثِيلٌ لِلْإعْتِنَاءِ بِالشَّيْءِ، وشُبِّهَ حَالَ المُقْبِلِ عَلَى عَمَلٍ دُونَ عَمَلٍ آخَرَ، بِحالِ الوِعاءِ الَّذِي أُفْرِغَ مِمَّا فِيهِ لِيُمْلَأَ بِشَيْءٍ آخَرَ**)، (**الفَراغُ لِلشيْءِ**) واتە: خاڵیی بوونەوە بۆ شتێک، بریتیە لەوە کە مرۆڤ دەست بەتاڵ بێ لەو شتەی پێوەی سەرقاڵە، تاکو یەکلابێتەوە بۆ سەرگەرم بوون بەو شتەی دیکەوە، ئەمە لێرەدا وێنە هێنانەوەیە بۆ گرنگییدان بە شتێک، ئنجا

حاڵی کەسێک کە ڕوو لە کارێک دەکات بۆ ئەوەی خۆی بۆ یەکلایی بکاتەوە، چوێنراوە بە دەفرێکەوە کە ئەو شتەی تێدایە، لێی دەڕێژرێ و لێی خاڵیی دەکرێتەوە، تاکو بە شتێکی دیکە پڕ بکرێ، کەواتە: ﴿سَنَفۡرُغُ لَكُمۡ﴾، واتە: (**سَنَتَفَرَّغُ لَكُم**)، واتە: ئێمە لەمەودوا خۆمانتان بۆ یەکلایی دەکەینەوە، یەکێک بە یەکێک دەڵێ: (**سَأَتَفَرَّغُ لَكَ، أي: سَأجِدُّ فِي أَمْرِكَ وَأُعَاقِبُكَ**) واتە: زۆر بە جیددیی سەرگەرمی کاری تۆ دەبم و سزات دەدەم.

زانایان زۆریان لەو بارەوە قسە کردوە، یەکێکیان (**شیخ حسنین محمد المخلوف**)، لە (**صفوة البیان**)ەکەی خۆیدا[1] دەڵێ: (**الفَرَاغُ هُنَا: القَصْدُ إلى الشَّيءِ وَالإقْبَالُ عَلَيْهِ، يُقَالُ: فَرَغَ لَهُ وَفَرَغَ إلَيْهِ، سَأَفْرُغُ لِفُلَانٍ: سَأَجْعَلُهُ قَصْدِي**)، (**فَرَاغ**): (دەست بەتاڵ بوون) لێرەدا مەبەست پێی ڕووکردنە شتێکەو، پێوە سەرگەرم بوونیەتی و، خۆ بۆ یەکلاکردنەوەیەتی، دەگوترێ: (**فَرَغَ لَهُ وَفَرَغَ إلَيْهِ**)، واتە: خۆی بۆ خاڵیی کرد، یان خۆی بۆ لا خاڵییکردو بۆ یەکلاکردەوە، (**سَأَفْرُغُ لِفُلَانٍ**) واتە: فڵانکەس دەکەمە جێی مەبەستم.

یەکێکی دیکە لە زانایان دەڵێ: (**مَعْنَى سَنَفْرُغُ لَكُمْ: سَنَطْوِي بِسَاطَ النَّشْأَةِ الأُوْلَى وَنَشْتَغِلُ بِكُمْ، وَالمُرَادُ بِالإشْتِغَالِ بِهِمْ: بَعْثُهُمْ وَحِسَابُهُمْ وَمُجَازَاتُهُمْ بِأَعْمَالِهِمْ، فَالْفَرَاغُ اسْتِعَارَةٌ بِالكِنَايَةِ عَنْ تَبَدُّلِ النَّشْأَةِ**)، واتە: مانای (**سَنَفْرُغُ لَكُمْ**) خۆتان بۆ یەکلایی دەکەینەوە، واتە: ئەم ژیانەی یەکەم کۆتایی پێ دێنین و، سەرگەرمتان دەبین، مەبەست لە پێوە سەر گەرم بوونیان، زیندوو کردنەوەیان و لێپرسینەوەیان و سزاو پاداشتدانەوەیانە.

کەواتە: لێرەدا وشەی (**فَرَاغ**) خوازراوەتەوە بە کنارە، بۆ ئەوە کە ئەم حاڵەی دنیا دەگۆڕدرێ و ڕۆژی دوایی دێتە پێش.

---

(١) ص: (٦٨٩، ٦٩٠).

بێگومـان گۆڕینـی ئـەم ژیـانی دنیایـەو کۆتایـی پێهاتنـی و، هێنانـە پێـشی ڕۆژی دوایـی و، تێـدا چەسـپاندنی سـزاو پاداشـتی خـوا؛ سـزا بەسـەر بێبڕوایـانی تاوانبـارو سـتەمکارو خراپـەکارداو، پاداشـت بـۆ بڕوادارانێـک کـە پارێزکاربـوون و چاکـەکار بـوون، پارێزکاربـوون بەرانبـەر بـە خـواو چاکە کار بـوون بەرانبـەر بـە خەڵکـی خـوا، بەڵـێ بێگومـان ئـەوەش لـە چاکـەو نیعمەتـە مەزنـەکانی خـوای میهرەبانـە، بۆیـەش دوای ئـەوە یەکسـەر خـوا دەفەرمـوێ:

٢)- ﴿فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾، ئنجا ئەی کۆمەڵی جندو مرۆڤ! نکووڵیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟ واتە: ئایا نکووڵیی لەو چاکەیە دەکەن، کە ئەم ژیانی دنیایە قۆناغێکی دیکەی بە دوادا دێ، کە قۆناغی ڕۆژی دواییەو، تەنیا بە ژیانی دنیا کۆتایی نایەت و دیزەبەدەرخۆنە ناکرێ لە ژیانی مرۆڤان، بەڵکو ژیانێکی دیکەو قۆناغێکی دیکە لە ژیان دێتە پێش، هەڵبەتە لە نێوان ڕۆژی دوایی و دنیاشدا، قۆناغێکی دیکە هەیە، بە ناوی قۆناغی بەرزەخ، وەک لە تەفسیری سووڕەتی (**المؤمنون**)دا، باسێکمان لەو بارەوە کرد، لەبەر تیشکی ئەو ئایەتە موبارەکەدا کە دەفەرموێ: ﴿وَمِن وَرَآئِهِم بَرۡزَخٌ إِلَىٰ يَوۡمِ يُبۡعَثُونَ ۝١٠٠﴾ **المؤمنون**، واتە: لە پشتیانەوە پەردەیەک و نێوانێک هەیە، تاکو ئەو ڕۆژەی تێیدا زیندوو دەکرێنەوە، هەڵبەتە قۆناغی بەرزەخیش زۆر لە قۆناغی ژیانی دنیا، فراوانترە، چونکە ئەو مرۆڤانەی کە لە سەرەتاوە دروست بوون و بەس خوا دەزانێ چەند هەزار ساڵە مردوون، هەر لە قۆناغی بەرزەخدان، شەست، حەفتا (٦٠-٧٠) یان هەشتا نەوەد (٨٠-٩٠) ساڵێک، ئەوپەڕی سەد، دوو سەد (١٠٠-٢٠٠) ساڵێک ژیاون[1]، بەڵام چەندان هەزار ساڵە لە قۆناغی بەرزەخدان، بەس خواش بسم الله الرحمن الرحيم دەزانێ چەند هەزار ساڵی دیکەش تێیدا دەمێنن، تاکو ڕۆژی دوایی دێتە پێش، کەواتە: ژیانی مرۆڤ، تەنیا لە چوارچێوەی ژیانی دنیا دا کورت نەبۆتەوە، بەڵکو قۆناغێکی دیکەی بەدوادا دێ، کە قۆناغێکی

---

(١) جگـە لـە نـووح علیـه السـلام و گەلەکـەی و ئەوانـەی نزیکیـان لـە ڕووی کاتـەوە، کـە تەمانیـان زیاتر بـووە.

ڕاگوزەرە، قۆناغی بەرزەخ و، دوای ئەوە قۆناغی ڕۆژی دواییش دێ، کە قۆناغی کۆتاییە.

وشەی: ﴿سَنَفْرُغُ لَكُمْ﴾، وەک گوتمان بە (**يَفْرُغ**)ش هاتوە، (**سَيَفْرُغُ لَكُمْ**) واتە: (**سَيَفْرُغُ لَكُمْ الله**)، خوا ﷻ خۆیتان بۆ یەکلایی دەکاتەوە، وشەی (**أَيُّهَ**) بە سێ جۆر خوێندراوەتەوە:

أ- (**أَيُّهَا**) هایەکە ئەلیفی هەبێ.

ب- (**أَيَّهَ**) هایەکە سەر (**فتحة**)ی هەبێ.

ج- هەروەها بە (**أَيُّهُ**) هایەکە بۆر (**ضمَّة**)ی هەبێ، بە هەر سێک جۆرەکە خوێنراوەتەوە.

ئەوەی لێرەدا خوا دەیفەرموێ، زەمینە خۆشکردنە بۆ ئەوەی دوایی دەیفەرموێ، کە باسی ڕۆژی دواییە، لەوێش خوا ﷻ بەر لەوەی باسی ڕۆژی دوایی بکات، پێشێ ئاخیر زەمان و، دوایی قیامەت، باسی ئەوە دەکات: ئەی کۆمەڵی مرۆڤ و جند! ئێوە ئەگەر بشتانەوێ ڕابکەن، ناتوانن لەبەر دەستی خواو لە ژێر ڕکێفی خوا بچنە دەرێ.

ئایەتەکانی قورئان هەمیشە وەک ئاڵقەکانی زنجیر پێکەوە یەکدی دەبەستنەوە، هەر کامێکیان هی دوای خۆی دەخوازێ و، هەر کامێکیان هی پێش خۆی دەخوازێ.

مەسەلەی دووەم:

هەڕەشـەکردنی خـوای دادگـەر لـە جنـدو مـرۆڤ، کـە توانـای دەرچـوون لـە سـنووری ئاسـمان و زەوی و قوتـار بوونیـان لـە لێپرسـینەوەو سـزای خـوا نیـە، مەگەر بـە دەسـەڵات، ئەو دەسـەڵاتەش شـک نابـەن و، لـە کاتی هەوڵـی ڕاکردنیاندا بڵێسـەی ئاگـری ڕووت و مـسی قاڵکراوەیـان بەسـەردا دەبارێـنرێ و سـەرکەوتوو نابـن:

خـوا دەفەرمـوێ: ﴿ يَٰمَعۡشَرَ ٱلۡجِنِّ وَٱلۡإِنسِ إِنِ ٱسۡتَطَعۡتُمۡ أَن تَنفُذُواْ مِنۡ أَقۡطَارِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ فَٱنفُذُواْۚ لَا تَنفُذُونَ إِلَّا بِسُلۡطَٰنٖ ﴿٣٣﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٤﴾ يُرۡسَلُ عَلَيۡكُمَا شُوَاظٞ مِّن نَّارٖ وَنُحَاسٞ فَلَا تَنتَصِرَانِ ﴿٣٥﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٦﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە هەشت بڕگەدا:

١)- ﴿ يَٰمَعۡشَرَ ٱلۡجِنِّ وَٱلۡإِنسِ ﴾، ئەی کۆمەڵی جندو مرۆڤ! (والمَعْشَرُ: اسْمٌ لِلْجَمْعِ الكَثِيرِ الَّذِي يُعَدُّ عَشَرَةً عَشَرَةً دُونَ آحادٍ)، (مَعْشَرُ) ناوە بۆ کۆمەڵێک کە دە دە دەژمێردرێن، نەک یەک یەک، لێرە خوا ﷻ باسی جندی پێشخستوە: ﴿ يَٰمَعۡشَرَ ٱلۡجِنِّ وَٱلۡإِنسِ ﴾، لەبەر ئەوەی جند توانای ڕاکردن و دەرچوونیان زیاترەو، خێراترن لە جموجۆڵ دا، بەڵام ئێستا مرۆڤ بە هۆی تەکنۆلۆژیاوە ڕەنگە پێش جند کەوتبێتەوە، بەتایبەت هەندێکیان، بەڵام واپێدەچێ هەندێک لە جۆرەکانی جند کە دەتوانن بەرز ببنەوەو گوێ لە قسەی فریشتان بگرن - کاتی خۆی توانیویانە - واپێدەچێ مرۆڤەکان نەتوانن بگەنە ئاستی ئەو جۆرانەی جند، بەڵام گرنگ ئەوەیە بە گشتیی جند جووڵەیان خێراترەو، لە ڕاکردندا ئازاترن، بۆیە خوا ئەوانی پێشخستوە.

کـە دەفەرمـوێ: ﴿ يَٰمَعۡشَرَ ٱلۡجِنِّ وَٱلۡإِنسِ ﴾، ئـەی کۆمەڵـی زۆری جنـدو مـرۆڤ! واپێدەچـێ ئـەوەی لێـرەدا دواندنەکـەی ئاڕاسـتە کـراوە، ئەوانـە بـن کـە خەتابـارو تاوانبـارن لـە جنـدو مـرۆڤ، چونکـە بـڕواداران، نـەک هـەر نایانـەوێ لـە ژێـر ڕکێفـی خـوا دەربچـن و ڕابکـەن، بەڵکـو زۆریـش حـەز بـە دیـداری خـوای پەروەردگاریـان

دەکەن، وەک لە فەرموودەی پێغەمبەردا هاتوە ﷺ: {مَنْ أَحَبَّ لِقَاءَ اللَّهِ أَحَبَّ اللَّهُ لِقَاءَهُ، وَمَنْ كَرِهَ لِقَاءَ اللَّهِ، كَرِهَ اللَّهُ لِقَاءَهُ} **(أخرجه مسلم: ٢٦٨٤)** واتە: هەر کەسێک حەز بە دیداری خوا بکات، خوا حەز بە دیداری دەکات و، هەر کەسێک دیداری خوای ڕق لێ بێ، حەز لە دیداری خوا نەکات، خواش حەز بە چارەی ناکات.

٢)- ﴿إِنِ اسْتَطَعْتُمْ أَن تَنفُذُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾، ئەگەر توانیتان دەربچن لە گۆشەو کەنارەکان و لایەکانی ئاسمانەکان و زەوی.

٣)- ﴿فَانفُذُوا﴾، دەربچن، واتە: ئەگەر توانیتان ڕابکەن، ڕابکەن.

٤)- ﴿لَا تَنفُذُونَ إِلَّا بِسُلْطَانٍ﴾ (بەڵام) ناتوانن دەربچن و ڕابکەن، مەگەر بە دەسەڵات حوکمڕانیی (کە بێگومان ئەوەشتان نیە).

(النُّفُوذُ والنَّفاذُ: جَوازُ شَيْءٍ عَنْ شَيْءٍ وخُرُوجُهُ مِنهُ)، **(ونُفُوذ ونَفاذ)** بریتیە لە دەرچوونی شتێک لە شتێک کە پێیدا تێپەڕێ و لێی دەربچێ، **(أَقْطَار)**یش کۆی **(قُطْر)**ە، **(قُطْر: الجَانِب والنَّاحِيَةُ الواسِعَةُ مِنَ المَكَانِ الأوْسَعِ)**، یانی: لا تەنیشت و گۆشەو کەنارێکی فراوان لە شوێنێکی فراوانتر.

بێگومان کە دەفەرمووێ: ﴿فَانفُذُوا﴾، دەربچن، ئەم دواندنە لە دنیادا پێیان دەگوترێ و ئاراستەیان دەکرێ، هەندێکیش گوتوویانە: ئەوە لە ڕۆژی دواییدا ئاراستەیان دەکرێ، بەڵام من پێم وایە ڕای یەکەم ڕاستە، چونکە بەس خوا دەزانێ ڕۆژی دوایی و، پێکهاتەی ئەو ئەو عالەمەی مرۆڤی تێدا زیندوو دەکرێتەوە، سزاو پاداشتی تێدا بەسەردا دەچەسپێنرێ، چۆنە؟ خوا دەفەرمووێ: ﴿يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمَاوَاتُ وَبَرَزُوا لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ ﴿٤٨﴾﴾ **إبراهيم**، ئەو ڕۆژە کە زەوی جگە لەم زەوییە دەبێ و، ئاسمانەکانیش جگە لەم ئاسمانە دەبن و، هەموویان بۆ خوای تاکی مل پێ کەچکەر دێنە گۆڕێ، وەک لە تەفسیری سوورەتی **(إبراهيم)**دا بە تەفسیل باسمانکردوە.

کـە خـوا دەفەرمـوێ: ﴿ يَٰمَعۡشَرَ ٱلۡجِنِّ وَٱلۡإِنسِ إِنِ ٱسۡتَطَعۡتُمۡ أَن تَنفُذُواْ مِنۡ أَقۡطَارِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ فَٱنفُذُواْۚ لَا تَنفُذُونَ إِلَّا بِسُلۡطَٰنٖ ﴿٣٣﴾ ﴾الرحمـن، (الطـبري) لـە تەفسـيرو لێکدانــەوەی دا دوو ڕایــان دێنــێ:

أ)- (إِنِ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَجُوزُوا أَطْرَافَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ، فَتُعْجِزُوا رَبَّكُمْ حَتَّى لَا يَقْدِرَ عَلَيْكُمْ، فَجُوزُوا ذَلِكَ، فَإِنَّكُمْ لَا تَجُوزُونَهُ إِلَّا بِسُلْطَانٍ مِنْ رَبِّكُمْ)[1].

واتــە: ئەگـەر توانیتـان لـە گۆشـەو کەنـارەکانی ئاسـمانەکان و زەوی دەربچـن و پەروەردگارتـان دەستەوسـان بکـەن، کـە دەسـەڵاتی بەسـەرتان دا بشـکێ، بـڕۆن و دەربچـن! بـەڵام ناتوانـن دەربچـن، مەگـەر بـە دەسـەڵاتێک لـە پەروەردگارتانـەوە.

ب)- (إِنِ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَعْلَمُوا مَا فِي السَّمَوَات وَالْأَرْضِ، فَاعْلَمُوا وَلَنْ تَعْلَمُوهُ إِلَّا بِسُلْطَانٍ أَيْ بِبَيِّنَةٍ مِنَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ).

واتــە: ئەگـەر توانیتـان بزانـن چ لـە ئاسـمانەکان و زەویـدا هەیـە، بیزانـن، بـەڵام ناتوانـن بیزانـن مەگـەر بـە بەڵگەیـەک لـە خـواوە.

بـەڵام بەدڵنیایـی مانـای یەکەمیـان ڕاستەو، لێرەدا بـەس ئـەو مەبەسـتە، چونکـە هـەم ئایەتەکـەی پێشـتر: ﴿ سَنَفۡرُغُ لَكُمۡ أَيُّهَ ٱلثَّقَلَانِ ﴾ پەیوەسـت دەبێتـەوە بـەوەوە: دوای ئـەوەی خـوا خـۆی یەکلایـی دەکاتـەوەو دەسـتخاڵیی دەبـێ، بـە تەعبیـری ئێمـە بـە جیددیـی سـەرگەرمی لێپرسـینەوەو سـزاو پاداشـتی مـرۆڤ و جنـد دەبـێ، ئەوانیـش ئەگـەر بۆیـان بکـرێ، ڕادەکـەن و هەڵدێـن، بۆیـە خـوا دەفەرمـوێ: ئەگـەر توانیتـان ڕابکـەن لـە گۆشـەو کەنـارەکانی ئاسـمانەکان و زەوی، ڕابکـەن و دەربچـن، بـەڵام ناتوانـن مەگـەر بـە دەسـەڵات و، ئـەو دەسەڵاتەشـتان نیـە، دوایـی دەفەرمـوێ:

٥)- ﴿ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾، ئەی مرۆڤ و جند! بە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان بێبڕوا دەبن، نکووڵییان لێ دەکەن؟.

---

(١) جامع البيان: ج: ٢٧، ص: ١٤٣

٦)- ﴿ يُرۡسَلُ عَلَيۡكُمَا شُوَاظٞ مِّن نَّارٖ وَنُحَاسٞ ﴾، بڵێسە لە ئاگر و مسی قاڵکراوەاتان بەسەردا دەنێردرێ.

٧)- ﴿ فَلَا تَنتَصِرَانِ ﴾، ئنجا ئێوە سەرکەوتوو نابن (لە دەربازبوون دا) یاخود: هیچ یارمەتییدەرێکتان دەست ناکەوێ، (**شُوَاظٌ**) وەک چۆن بە بۆر (**ضمّة**) خوێندراوەتەوە، بە (**شِواظٍ**)یش خوێندراوەتەوە، (**نُحَاس**)یش خوێندراوەتەوە: (**مِنْ نَارٍ وَنُحَاسٍ**)، هەروەها خوێنراوەتەوەش: (**ونُحَاسٌ**)، (**نُحَاس**)یش:

أ- بە دوو کەڵێک کە بڵێسەی لەگەڵدا نیە.

ب- بە مسی قاڵکراوەش، دەگوترێ، واتە: (**الصُّفْرُ الْمُذَاب**) مسی توێندراوەو قاڵکراوە.

ئنجا ئەگەر بخوێنرێتەوە: (**يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شُوَاظٌ مِنْ نارٍ وَنُحَاسٍ**) واتە: بڵێسە لە ئاگرو لە مسی قاڵکراوەتان بۆ دەنێردرێ، بەڵام ئەگەر بخوێنرێتەوە: (**يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شُواظٌ مِنْ نارٍ وَنُحَاسٌ**)، یانی: بڵێسەی لە ئاگر و، مسی قاڵکراوەتان بەسەردا دەنێردرێ، نەک مسەکەش بەشێک بێ، لە بڵێسەکە، ﴿ فَلَا تَنتَصِرَانِ ﴾، (**أي لَا تَجِدَانِ مَخْلَصاً**)، واتە: شوێنی دەربازبوونتان نابێ، یاخود: (**لَا تَجِدَانِ نَاصِراً**) واتە: هیچکەس نابێ هاوکارییتان بکات.

٨)- ﴿ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾، ئنجا ئەی کۆمەڵی جندو مرۆڤ! نکووڵیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟

شایانی باسە: هەندێک لە زانایان ئەم ئایەتانەیان وا لێکداوەتەوە کە مەبەست پێی ئەوەیە مرۆڤ دەتوانێ بچێتە سەر مانگ و سەر مەرریخ و خڕۆکەکانی دیکە، بەڵام پێم وایە ئەم ئایەتە هیچ پەیوەست نیە بەوەوە، بەڵێ ئایەتی دیکەمان هەیە لەو بارەوە کە خوا دەفەرموێ: ﴿ وَسَخَّرَ لَكُم مَّا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِ جَمِيعٗا مِّنۡهُۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَٰتٖ لِّقَوۡمٖ يَتَفَكَّرُونَ ١٣ ﴾**الجاثية**، واتە: هەرچی لە ئاسمانەکان و زەویدا هەیە، بۆ ئێوەی دەستەمۆ کردوە، لەلایەن خۆیەوە، لەوەدا نیشانە

هـەن بـۆ کۆمەڵێـک بیربکەنـەوە. ئـەو ئایەتانـە باشـترە بـە بەڵگـە بهێنرێنـەوە بـۆ ئـەوە کـە مـرۆڤ خـوا ڕێـی پێـداوە، بچێتـە سـەر مانـگ و هـەر شـوێنێکی دیکـەش، بـەڵام ئەمەیـان پەیوەسـت نیـە بـەوەوەو لەگـەڵ ئـەو مەبەسـتەدا ناگونجـێ، بەڵکـو پێچەوانـەی ئەوەوەیـە، چونکـە خـوا دەفەرمـوێ: ﴿فَلَا تَنتَصِرَانِ ﴾، ئێـوە سـەرکەوتوو نابـن، چونکـە بڵێسـەتان بەسـەردا دەبارێـنرێ و، مـسی قاڵکراوەتـان بـۆ دەنێـردرێ، کـە ئـەوەش ڕاسـتییەکی زانسـتییەو، ئێسـتا هـەر کەسـێ بیـەوێ زەوی دەربچـێ و بـەرەو بەرگـە هـەوا بـەرز بێتـەوە، ڕووبـەڕووی بڵێسـە ئاگـرو پارچـە نەیزەکـەکان دەبێتـەوە، بۆیـە جگـە لـە دووریـی ماوەکـە، ئـەو پـەرچ و کۆسـپەش هـەر هەیـە، لـە بـەردەم مرۆڤـدا، بـەڵام خـوای پـەروەردگار مەبەسـتی پـێ ئەوەیـە کـە ئـەی مـرۆڤ و جنـد! ئێـوە ناتوانـن دەربچـن لـە دەسـەڵاتی خـواو، لـە گۆشـەو کەنـارەکانی ئاسـمان و زەوییـەوە بڕۆنـەدەرێ، کـە بـە مەزەنـدەی زانایـان زیاتـر لـە دوو تریلیـۆن (٢,٠٠٠,٠٠٠,٠٠٠,٠٠٠) کەهکەشـان لـە گـەردوون دا هـەن، ئـەو گەردوونـەی تاکـو ئێسـتا بـۆ مـرۆڤ بینـدراوەو، هـەر کام لـەو کەهکەشـانانەش نزیکـەی تریلیۆنێـک ئەسـتێرەی تێـدا هـەن، وەک پێشـتر لـە چەنـد جێیەکـی دیکـەدا بـاسی فراوانیـی ئاسـمان و گـەردوون و، بەرزکرانـەوەی ئاسـمانمان کـرد.

مەسەلەی سێیەم:

باسی هاتنی ئاخیر زەمان بە لەتبوونی ئاسمان و سوور هەڵگەڕانی وەک ڕۆنی داغ و، پرسیار لێ نەکردنی جندو مرۆڤ، لە بارەی گوناهەکانیانەوەو، ناسرانی تاوانباران بە نیشانەیان و، گرتنی تووکی پێشەسەرو پێیەکانیان و، فڕێدرانە نێو دۆزەخیان و، هاتن و چوون و سووڕانیان لە نێوان ئاگری دۆزەخ و ئاوی کوڵاوو داغدا:

خوا دەفەرموێ: ﴿ فَإِذَا انشَقَّتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ وَرْدَةً كَالدِّهَانِ ﴿٣٧﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٨﴾ فَيَوْمَئِذٍ لَّا يُسْأَلُ عَن ذَنبِهِ إِنسٌ وَلَا جَانٌّ ﴿٣٩﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٠﴾ يُعْرَفُ الْمُجْرِمُونَ بِسِيمَاهُمْ فَيُؤْخَذُ بِالنَّوَاصِي وَالْأَقْدَامِ ﴿٤١﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٢﴾ هَٰذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِي يُكَذِّبُ بِهَا الْمُجْرِمُونَ ﴿٤٣﴾ يَطُوفُونَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ حَمِيمٍ آنٍ ﴿٤٤﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٥﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە یازدە بڕگەدا:

١)- ﴿ فَإِذَا انشَقَّتِ السَّمَاءُ ﴾ ئنجا هەرکات ئاسمان لەتبوو، وەک زۆرجار گوتوومانە، لێرەدا پیتی (**ف**) بۆ (**تفريح**)ە واتە: بینا لەسەر ئەو شتانەی باسکران، هەر کاتێک ئاسمان لەت بوو، (**إنْشَقَّت: إنْصَدَعَت**) واتە: لەتبوو، شەق و پەق بوو، وشەی (**سَمَاء**) وەک زۆرجار باسمان کردوە کە لە قورئاندادێ، واتە: هەموو دروستکراوی خوا ﷻ لە خوار عەرش و، درەختی کۆتایی (**سدرة المنتهى**)یەوە، واتە: هەموو ئەوەی پەیوەندیی بە ژیانی مرۆڤەوە هەیە، کە جاری وایە خوا ﷻ بە (**سَمَاوَات**) دەیهێنێ و، جاری وایە بە (**سَّمَاء**)و، جاری واشە بە (**سَبْعَ سَمَاوَات**)و، هەمووی هەر یەک شتەو مەبەست پێی کۆی دروستکراوەکانی خوایە، ئەوەی ئێمە ئێستا پێی دەڵێین: گەردوون (**كون**) بە عەرەبیی و (univers) بە ئینگلیزیی، ئەو ئەندازەیەی دەکەوێتە بەرچاوی دووربین و تەلسکۆبەکانی مرۆڤ، کە وەک پێشتر گوتوومانە: بە پێی ئەوە کە خوا ﷻ لە چەند شوێنێک لە قورئاندا دەفەرموێ: ئاسمانی نیزیکتر لە ئێوەمان بە چرایان

ڕازاندۆتەوە: **(وزينا السماء الدنيا بمصابيح)** مەبەستیش لە چرایان ئەستێرەکانن، کەواتە: هەرچی ئەستێرەیەو هەرچی کەهکەشانە کە لە ئەستێرەکان پێک دێن، هەرچی گەلە کەهکەشانە، هەمووی دەبێ لە سنووری ئاسمانی یەکەمدا بن، هەرچی دەکەوێتە بەرچاوی دووربینەکان، هەمووی ئەو ئەندازەیە کە مرۆڤ توانیویەتی لە ئاسمانی یەکەم ببینێ و، لەسەرووی ئەوەشەوە کە بەس خوا دەزانێ چەندی دیکەش هەیەو، لە کوێ سنووری ئاسمانی یەکەم کۆتایی پێ دێ، ئنجا لەسەرووی ئەویشەوە شەش ئاسمانی دیکە هەن، ئا ئەوە بەپێی ئایەتەکانی قورئان، هەمووی وشەی **(سماء)** دەیگرێتەوە، وەک لە تەفسیری سوورەتی **(فصلت)**دا باسێکی گەردوونمان کردو، لە چەند شوێنی دیکەش دا لەو بارەوە قسەمان کردوە.

کەواتـە: ﴿ فَإِذَا ٱنشَقَّتِ ٱلسَّمَآءُ ﴾ یـانی: کاتێـک ئـەو دروسـتکراوەی خـوا خوڵقاندوویـەتی، کـە هەمـووشی پەیوەسـتە بـە ژیـانی مرۆڤـەوە: حـەوت ئاسـمانەکان و پێکهاتەکانیـان و، ئـەوەی دەکەوێتـە نێوانیـان و، زەویـش کـە پێکهاتەیەکـی بچووکـی گەردوونـە، کاتێـک ئـەو ئاسـمانە لەتبـوو شـەق و پـەق بـوو، **(جَـوَابُ إِذَا مَحْـذُوفٌ، أي: يَكُـونُ مِـنَ الأَهْـوَالِ وَالأَحْـوَالِ مَـا لَا يُحِيْـطُ بِـه دَائِـرَة المَقَـال)**، واتـە: کاتێـک کـە ئاسـمان لـەت و پـەت دەبـێ، حـاڵ و باڵـی سـامناکی وادێنـە پێشـێ، کـە بازنـەی قسـە ناتوانـێ دەورەیـان بـدات، شـتی وا دەقەومـێ نایەتـە وەسـفکردن.

٢)- ﴿ فَكَانَتْ وَرْدَةً كَٱلدِّهَانِ ﴾، ئاسمان (کە لەت دەبێ) سوور هەڵدەگەڕێ، وەک تڵتی زەیت، یان وەک چەرمی سوور، چونکە وشەی **(وَرْدَةٌ)** لە: **(فَكَانَتْ وَرْدَةً)** دا: **(تَشْبِيهٌ بَلِيغٌ، أيْ كانَتْ كَوَرْدَةٍ، والوَرْدَةُ: واحِدَةُ الوَرْدِ، وهو زَهْرٌ أحْمَرُ مِن شَجَرَةٍ دَقِيقَةٍ ذاتِ أغْصانٍ شائِكَةٍ، تَظْهَرُ فِي فَصْلِ الرَّبِيعِ)**، ئەمە جۆرێکە لە جۆرەکانی وێچواندن پێی دەگوترێ: **(تَشْبِيهٌ بَلِيغٌ)**، وێچواندنێک کە گەیشتبێتە ئەوپەڕی، واتە: ئەم ئاسمانە، وەک گوڵێکی لێ دێ، **(وَرْدَة)**ش کۆیەکەی **(وَرْد)**ە، کە جۆرە گوڵێکی خاوەن گەڵای وردەو لق و پۆپەکانی دڕکاویین، زیاتر لە کەشی بەهاردا، پەیدادەبێ {ئێمە گوڵەباغی پێدەڵێین} واتە: ئەو ئاسمانە سوور هەڵدەگەڕێ وەک ڕەنگی گوڵەباغ، **(كَالدُّهَان)** لە

گەرمییدا وەک تلّتی زەیت، یان ڕۆنی داغکراوی لیّ دیّ، کە ئیّمە هەر لەوە حالّیی دەبین، ئەگەرنا بەدلّنیاییی لەوەش گەرمترە، یاخود وەک چەرمی سووری لیّ دیّ، بەو شیّوەیە ئەو گۆڕانکارییە بەسەر ئەم ئاسمانەدا دیّ، چونکە (دِهَان):

أ- یان کۆی (**دُهْن**)ە، کە بریتیە لە تلّتی ڕۆنی زەیت.

ب- یاخود: (دِهَان: **الأدِيْمُ الأحْمَر**)، پیّستی سوور، چەرمی سوور، کۆی (**دِهَان**)یش بریتیە لە (**أدْهُن**) و (**دُهن**) واتە: چەرمەکان.

٣)- ﴿ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾، ئنجا ئایا ئەی کۆمەڵی جندو مرۆڤ! ئیّوە نکووڵیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟ کە وەک گوتمان: کۆتایی پیّهاتنی ئەم دنیایەو، هاتنە پیّشی عالەمیّکی دیکەو قۆناغیّکی دیکە، بۆ ئەوەی دادگەریی خوا بچەسپیّ لە ژیانی مرۆڤ و جندداو، خراپەکاران بە سزای خۆیان بگەن و، چاکەکاران بە پاداشتی خۆیان بگەن، ئا ئەوەش هەر لە چاکەکانی خوایە، بۆیە خوا دەپرسیّ: ئایا نکووڵیی لە کام لە چاکەکانی خوای پەروەردگارتان دەکەن؟

٤)- ﴿ فَيَوْمَئِذٍ لَّا يُسْـَٔلُ عَن ذَنۢبِهِۦٓ إِنسٌ وَلَا جَآنٌّ ﴾، لەو ڕۆژەدا، نە مرۆڤ، نە جند لە بارەی گوناهیەوە لیّی ناپرسریّ، (إنْسٌ: **إسْمُ جَمْعِ الإنْسَان وَالإنْسِيُّ وَاحِدٌ مِنْهُم، وَالجَانّ: أبُو الجِنّ أو الجِنُّ كُلُّهُمْ**)، (إنْسٌ) ناوی کۆی مرۆڤەو (إنْسِيّ) تاکی مرۆڤە، (جَانٌ)یش یان بابی جندانە، یاخود کۆی: جندانە، ئنجا ئایا بۆچی لە گوناهیان ناپرسریّ؟ لەبەر ئەوەی هەموو شتیّک تۆمارکراوەو زانراوە، واتە: پرسیارکردنی پەیداکردنی زانیارییان لیّ ناپرسریّ و، ئەو جۆرە پرسیارەیان لیّ ناکریّ کە بزانریّ چییان کردوەو چییان نەکردوە؟ پیّویست بەوە ناکات و هەموو شتیّک تۆمار کراوە، بە هەموو شیّوەکانی تۆمارکردن، (**المَقْصُود بِالسُّؤَال: هُوَ النَّحْوُ المَأْلُوفُ فَهُوَ النَّوْعُ المَنْفِيُّ مِنَ السُّؤَال، وَلَكِن قَوْلُهُ تَعَالَى:** ﴿ وَقِفُوهُمْ إِنَّهُم مَّسْـُٔولُونَ ﴿٢٤﴾ ﴾**الصافات،** ﴿ فَوَرَبِّكَ لَنَسْـَٔلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٩٢﴾ عَمَّا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾ ﴾ **الحجر، فَهُوَ سُؤَالُ تَوْبِيْخٍ وَزَجْرٍ، أوِ المُرَادُ إنَّ القِيَامَة فِيْهَا مَوَاقِف مُتَعَدِّدة، فَيُسْألُوْن فِي بَعْضِهَا وَيُخْتَم عَلَى الأفْوَاه فِي بَعْضِهَا**)، کە دەفەرمویّ: لیّیان

ناپرسرێ مەبەست پێی پرسیاری ئاساییە، ئەو پرسیارە لابراوە، پرسیاری ئاسایی کە بگوترێ: ئەوەت کردوە، یان نەتکردوە؟ بەڵام خوای بەرز کە لە سوورەتی **(الصافات)** دا دەفەرموێ: ﴿ وَقِفُوهُمْ إِنَّهُم مَّسْئُولُونَ ﴿٢٤﴾ ﴾ **الصافات**، ڕایانبگرن بێگومان لێپرسراون، هەروەها لە سوورەتی **(الحجر)**دا خوا دەفەرموێ: ﴿ فَوَرَبِّكَ لَنَسْأَلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٩٢﴾ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾ ﴾ **الحجر**، واتە: سوێند بە پەروەردگارت لە تێکڕایان دەپرسینەوە، لە بارەی ئەوەوە کە کردوویانە، ئەو پرسیارکردنانەی لە **(الصافات والحجر)**دا هاتوون، مەبەست پێیان پرسیارکردنی سەرزەنشتکەرانەو سەرکۆنە کەرانەیە، {ئایا ئەوەت نەکردا ئەوەت نەکردا ئەوەت نەکردا} یاخود مەبەست ئەوەیە کە لە قیامەتدا، قۆناغی جۆراو جۆر دێنە پێش و، لە هەندێک قۆناغان دا لێیان ناپرسرێ و لە هەندێک قۆناغان دالێیان دەپرسرێ و، لە هەندێ قۆناغیش دا، وەک خوا بسم الله الرحمن الرحيم دەفەرموێ: مۆر بەسەر زمانیانەوە دەنرێ و قسەیان بۆ ناکرێ و، فەرمان دەکرێ بە ئەندامەکانیان قسە بکەن، وەک لە تەفسیری سوورەتی **(فصلت)**دا باسمان کرد، لە سوورەتی **(النور)**دا هاتوە: ﴿ يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ أَلْسِنَتُهُمْ وَأَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُم بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٤﴾ ﴾ **النور**، هەروەها لە سوورەتی **(فصلت)**دا کە دەفەرموێ: ﴿ حَتَّىٰ إِذَا مَا جَاءُوهَا شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ وَأَبْصَارُهُمْ وَجُلُودُهُم بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٠﴾ ﴾ **فصلت**، کەواتە: قیامەت قۆناغ قۆناغە، بۆیە کەسێک بە سادەیی و سەرکێڵیی تەماشای قورئان بکات، چ لێرەو، چ لە هەر شوێنێکی دیکەدا، دەڵێ: بۆچی لە جێیەک وا دەفەرموێ و، لە جێیەک ئاوا دەفەرموێ؟ بەڵام ئەوە جیاوازیی دیمەنەکان و جیاوازیی قۆناغەکانە، کە ئەگەر بە سەرکێڵیی تەماشای بکەی، دەڵێی: لێرە وا دەفەرموێ و لێرەش وا دەفەرموێ و تێکدەگیرێن! بەڵام ئەوە تێکگیران نیەو تەواوکردنی کۆی هەموو دیمەنەکەیە، لەو ڕووەوە تەماشای بکەی ئا وایەو، لەلایەکی دیکەوە تەماشای بکەی، ئاوا دێتە بەرچاوو، لەولاوەش تەماشای بکەی، بە جۆرێکی دیکە، دێتە بەرچاوت.

٥)- ﴿ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾، ئنجا ئەی کۆمەڵی جندو مرۆڤ! نکووڵیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟

٦)- ﴿ يُعۡرَفُ ٱلۡمُجۡرِمُونَ بِسِيمَٰهُمۡ ﴾، تاوانباران بە نیشانەی خۆیان دەناسرێنەوە، (**السِّيمَا: العَلاَمَةُ**) نیشانە، زانایان هەندێکیان باسیان کردوە کە چاویان شین هەڵدەگەڕێ و رووویان ڕەش دادەگەڕێ! بەڵام خوای پەروەردگار لێرەدا باسی نەکردوە، ئەوەندە هەیە دەفەرمویٚ: تاوانباران بە نیشانەو سیمای خۆیان دەناسرێنەوە، هەر کەسە بە پێی ئەونیشانەیەوئەوەی خوا ﷻ لەڕۆژی دواییدا،ئەوانی تووش دەکات،دەناسرێتەوە، ڕەنگە زانایان لەوە وەریان گرتبێ کە دەفەرمویٚ: ﴿ يَوۡمَ يُنفَخُ فِي ٱلصُّورِۚ وَنَحۡشُرُ ٱلۡمُجۡرِمِينَ يَوۡمَئِذٖ زُرۡقٗا ﴿١٠٢﴾ ﴾طه، ئەو ڕۆژەی فوو بە کەڕەنادا دەکرێ و تاوانباران کۆدەکەینەوە، بە شینهەڵگەڕاویی، ئنجا ئایا چاویان شینهەڵدەگەڕێ؟ یان ڕوویان شین و ڕەش و مۆر دەبێتەوە؟ لەوانەیە، لەوە وەریان گرتبێ، ئینسان کە زۆر خەفەت دەخوات و نارەحەت دەبێ و دەترسێ، ڕەنگی تلْخ و ڕەش دەبێ، دەگوترێ: شین و مۆر هەڵگەڕاوە، وا پێدەچێ مەبەست پێی ئەوە بێ.

٧)- ﴿ فَيُؤۡخَذُ بِٱلنَّوَٰصِي وَٱلۡأَقۡدَامِ ﴾، ئنجا تووکی پێشەسەروپێیەکان دەگیرێن، (**نَوَاصِي**) کۆی (**نَاصِيَة**)یە، واتە: تووکی پێشەسەر، (**أَقْدَام**)یش کۆی (**قَدَم**)ە، واتە: پێ، واتە: تووکی پێشەسەریان و پێیەکانیان دەگیرێن، کە کەسێک تووکی پێشەسەری بگیرێ لەگەڵ پێی دا، مانای وایە وەک گلۆڵە خڕ دەکرێتەوە! یانی: کەلەپچە دەکرێن و تووکە سەریان و پێیان پێکەوە دەبەسترێن، بۆ ئەوەی هیچ جووڵەیەکیان بۆ نەکرێ، ئنجا بەو شێوەیە فڕێ دەدرێنە دۆزەخەوە، وشەی (**النَّواصِي**) کە (**أل**)ی ناساندنی لەسەرە، هەروەها (**الأَقْدَام**)یش هەردووک ناساندنەکان: (**عِوَضٌ عَنِ المُضَافِ إِلَيْهِ**) قەرەبووی پاڵوەلادراون، واتە: (**فَيُؤْخَذُ بِالنَّواصِي أي: بِنَواصِيهِمْ، والأَقْدَام، أي: وأَقْدامِهِمْ**)، چونکە لێرەدا ناگونجێ (**أل**) بۆ تێکرا (**جنس**) بێ، واتە: تێکرای تووکی پێشەسەرەکان و تێکرای پێیەکان، کەواتە: (**النَّواصِي والأَقْدَام**) لە جیاتی بفەرمویٚ: (**بِنَواصِيهِمْ وأَقْدامِهِمْ**) ئەو (**أل**)ە لە جێی پاڵوێدراو (**المُضافِ إِلَيْهِ**) بەکارهێنراوە، یانی: تووکی پێشەسەرو پێیەکانیان دەگیرێن.

هەڵبەتـە ئەگـەر بشـگوترێ: (ألْ)کـە بـۆ ناسـاندنی (**عهـد**)ە، واتـە: تووکـی پێشەسـەرەکانی ئـەوان و پێیـەکانی ئـەوان، ئـەوەش هـەر گونجـاوە.

ئنجا ئەمـە ئاماژەیەکیشی تێدایـە بە ئیعجازێکی عیلمیی، ئەویش ئەوەیە پێشەسـەری مـرۆڤ، ئـەو بەشـەی مێشـک کە لای پێشەسـەرە، چەقـی بڕیاردانـەو کەسـایەتیی مرۆڤ زیاتـر لەوێـدا شـێردراوەتەوە، لێـرەوە لـەو بەشـەی مێشـک کـە لـە پێشـە سـەردایە، مـرۆڤ بڕیـاردەدات و خێـرو شـەڕو هەڵدەبژێـرێ، ڕاسـت و چـەوت لێـک جیادەکاتەوە، بۆیە خوا ﷻ ئاماژەی بەوێ داوە، هەروەک لە سوورەتی (**العلق**)دا دەفەرموێ: ﴿كَلَّا لَئِن لَّمْ يَنتَهِ لَنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِ ﴿١٥﴾ نَاصِيَةٍ كَاذِبَةٍ خَاطِئَةٍ ﴿١٦﴾﴾**العلـق**، واتـە: نەخێـر، ئەگـەر وازنەهێنـێ ئێمـە بـە توندیـی تووکـی پێشەسـەری دەگریـن، ئـەو پێشـە سـەرەی کـە درۆزن بـووەو، گوناهبـارو خەتـاکار بـووە، خـوا پشـتیوان بـێ کـە گەیشـتینە تەفسـیری سـوورەتی (**العلـق**)، لـەوێ زیاتـر بـاسی ئـەو ئیعجـازە عیلمییـە دەکەیـن.

٨)- ﴿فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾، ئنجا ئەی کۆمەڵی جندو مرۆڤ! نکووڵیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟

٩)- ﴿هَٰذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِي يُكَذِّبُ بِهَا الْمُجْرِمُونَ﴾، ئەمە ئەو دۆزەخەیە کە تاوانباران بە درۆیان دادەنا و پێی بێبڕوابوون، (هَٰذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِي يُكَذِّبُ بِهَا الْمُجْرِمُونَ) (**مَقُول قَوْلٍ مَحْذُوف**)، گوتراوی قسەیەکی قرتێنراوە، واتە: (**نَقُولُ لَهُم**) یان (**يُقَالُ لَهُم**) پێیان دەڵێین، یان پێیان دەگوترێ: ئەمە ئەو دۆزەخەیە کە تاوانباران پێی بێبڕوابوون، نکووڵییان لێدەکردو، بە درۆیان دادەنا، ئەوەتا تێوەی ڕامێنن!

١٠)- ﴿يَطُوفُونَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ حَمِيمٍ آنٍ﴾، لە نێوان ئەو دۆزەخەو، لە نێوان ئاوێکی کوڵاودا {کە گەیشتۆتە ئەوپەڕی کوڵاویی و داغیی} دێن و دەچن، (**يَطُوفُون**) (**طَوَاف**)، ئەوەیە بە دەوری شتێکدا بێی و بچی، بەڵام لە شتێکیشەوە بۆ شتێکی دیکە بچی، هەر پێی دەگوترێ: (**طَوَاف**)، هەر بۆیە جووڵەی نێوان سەفاو مەڕوە، جگە لەوەی بە ڕۆیشتن (**سعي**) ناوبراوە، بە تەوافیش ناوبراوە.

لـە نێوانیانـدا دێـن و دەچـن، مەبەسـت ئەوەیـە کـە لـە نێـوان ئاگـری بڵێسـەداری دۆزەخ و، ئـاوی کـوڵاو داغ دا، دێـن و دەچـن، جارێـک لـەوێ دەسـووتێنرێن و جارێکیـش دەبرێـن بـۆ ئـەوێ، یـان: خۆیـان دوای ئـەوەی دەسـووتێنرێن، دەچـن خۆیـان فێنـک بکەنـەوەو تـۆزێ ئـاو بخۆنـەوە، بـەڵام ئاوەکـە کـوڵاوەو داغـە، کـە هـەم دەشـیخۆنەوەو، هـەم بەسەریشـیاندا دەکـرێ، وەک خـوا لـە سـووڕەتی (الحـج) دا دەفەرمـوێ: ﴿ يُصَبُّ مِن فَوْقِ رُءُوسِهِمُ الْحَمِيمُ ﴿١٩﴾ يُصْهَرُ بِهِ مَا فِي بُطُونِهِمْ وَالْجُلُودُ ﴿٢٠﴾ ﴾ الحـج، واتـە: بەسـەر تەپڵـی سـەریاندا دەکـرێ (ئـاوی کـوڵاوو داغ)، بەهۆیـەوە هەرچـی لـە نێـو هەناویانـدا هەیـە، دەتوێتـەوە پێستەکەشـیان دادەماڵـرێ و قاڵدەبێتـەوە، ﴿ وَلَهُم مَّقَامِعُ مِنْ حَدِيدٍ ﴿٢١﴾ ﴾ الحـج، قەمچییـە ئاسنەکانیشـیان بـۆ هـەن، کـە ئەمـە هـەر باسـکردنەکەی زۆر سـامناکەو لـە خەیـاڵ و ئەندێشـەی مـرۆڤ دا، زۆر بە زەحمەت جێی دەبێتەوە، بەڵام هەرچی خوا ﷻ بیفەرموێ: سەدا سەد وایە، ئەویـش بـەس ئـەو ئەندازەیـە کـە ئێمـە لێـی حاڵیـی دەبیـن، چ بـە نسـبەت ئـازارو مەینەتییـەکانی دۆزەخ و، چ بـە نسـبەت خۆشـیی و نیعمەتـەکانی بەهەشـتەوە، بـەس ئـەو ئەندازەیـەی ئێمـە لێـی حاڵیـی دەبیـن و، لـە قاڵبـی ئـەو وشـەو تەعبیرانـەدا، کـە لـە ئاسـتی فیکـری بەشـەردان، جێیـان دەبێتـەوە، ئەگەرنـا بەدڵنیاییـی بەهەشـتیش زۆر زۆر لەوە خۆشترە، دۆزەخیش زۆر زۆر لەوە ناخۆشترە، کە خوا ﷻ باسی دەکات و، دەیـەوێ ئێمـە حاڵیـی بـکات و تێبگەیەنـێ، واتـە: ئـەوەی کـە بـە کـردەوە هەیـە لـەوێ، لـەوەی ئێسـتا ئێمـە بمانـەوێ بـەو وشـەو تەعبیرانـە لێـی تـێ بگەیـن، لێـک دوورن، هـەر بۆیـەش گوتـراوە: {لَيْسَ الْخَبَرُ كَالْمُعَايَنَةِ} (**أخرجـه ابـن حبـان: ٦٢١٣، قـال شـعيب الأرنـؤوط: حديـث صحيـح**)، واتـە: هـەواڵ وەک دیـتن و لەگەڵدابـوون نیـە، کـە دەفەرمـوێ: ﴿ يَطُوفُونَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ حَمِيمٍ آنٍ ﴾، (**الطَّـوافُ: تَـرْدادُ المَـشْيِ والإكْثـارُ مِنـهُ، يُقـالُ طَـافَ بِـهِ، وَطَـافَ عَلَيْـهِ، والحَمِيـمُ: المـاءُ المُغَـلِيُّ الشَّـدِيدُ الحَـرَارَةِ، وآنٍ: اسْـمُ فَاعِـلٍ مِـن أَنَى، إذَا اشْـتَدَّتْ حَرارَتُـهُ**)، (**طَـوَاف**): بریتیـە لـە دووبـارە کردنـەوەی ڕۆیشـتن و زۆر ڕۆیشـتن، (**طَـافَ بـهِ وَطَـافَ عَلَيْـه**) دەوری داو، بەسـەریەوە گـەڕا، (**حَمِيْم**)یـش ئـەو ئاوەیـە کـە

زۆر کوڵیـوه گه‌یشـتۆته ئه‌وپـه‌ڕی کـوڵان، (ءَان): نـاوی بکـه‌ر (**إسـم فاعـل**)ه، (**أنـی**) واتـه: ئاوێکـی گه‌رمـی کـوڵاوی داغ کـه گه‌یشـتۆته ئه‌وپـه‌ڕی لـه گه‌رمییـدا.

١١)- ﴿ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾، ئه‌ی جندو مرۆڤ! له کام له چاکه‌کانی په‌روه‌ردگارتان نکووڵیی ده‌که‌ن؟

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنَّ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسی سێیەم

پێناسە ئەم دەرسە

ئـەم دەرسـەمان لـە سـی و سـێ (٣٣) ئایـەتی کۆتایـی سـوورەتی **(الرحمـن)** پێـک دێ، ئایەتـەکانی: (٤٦ - ٧٨)، کـە بـاسی پاداشـتی بـڕوادارانی خـاوەن تـرس و بیمـە بەرانبـەر بـە پەروەردگاریـان، بڕوادارانێـک کـە سـام و هەیبەتیـان هەیـە بەرانبـەر بـە پێگـەی بـەرزو بـێ وێنـەی پەروەردگاریـان، ئنجـا ئـەو پاداشـتەی خـوا دایـنـاوە بـۆ ئەوانـەی سـام و هەیبەتیـان بەرانبـەر بـە پێگـەی بـەرزو بـێ وێنـەی هەیـە، خـوا بسم الله الرحمن الرحيم لە دوو جووتە بەهەشت دا باسی دەکات، واتە: چوار باخ، کە خوای کارزان و میهرەبـان هـەر کامیـان (هـەر جووتـە باخـە) بـە شـەش وەسـف پێناسـە دەکات و سـەرجەم دەبنـە دوازدە (١٢) وەسـف:

جووتـە بەهەشـتی یەکـەم: لـە حـەوت ئایەتـەکانی: (٤٨ و ٥٠ و ٥٢ و ٥٤ و ٥٥ و ٥٦ و ٥٨)دا، شـەش وەسـفیان دەکات.

جووتـە بەهەشـتی دووەم: لـە حـەوت ئایەتـەکانی: (٦٤ و ٦٦ و ٦٨ و ٧٠ و ٧٢ و ٧٤ و ٧٦)دا، یـانی: جووتـە باغـی یەکـەم لـە حـەوت ئایەتانـداو، جووتـە باغـی دووەم لـە حـەوت ئایەتانـدا، یەکـی بـە شـەش سیفەت وەسـف و پێناسـە کـراون.

﴿ وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِۦ جَنَّتَانِ ﴿٤٦﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٧﴾ ذَوَاتَآ أَفْنَانٍ ﴿٤٨﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٩﴾ فِيهِمَا عَيْنَانِ تَجْرِيَانِ ﴿٥٠﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥١﴾ فِيهِمَا مِن كُلِّ فَٰكِهَةٍ زَوْجَانِ ﴿٥٢﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥٣﴾ مُتَّكِـِٔينَ عَلَىٰ فُرُشٍۭ بَطَآئِنُهَا مِنْ إِسْتَبْرَقٍ ۚ وَجَنَى ٱلْجَنَّتَيْنِ دَانٍ ﴿٥٤﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥٥﴾ فِيهِنَّ قَٰصِرَٰتُ ٱلطَّرْفِ لَمْ يَطْمِثْهُنَّ إِنسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَآنٌّ ﴿٥٦﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥٧﴾ كَأَنَّهُنَّ ٱلْيَاقُوتُ وَٱلْمَرْجَانُ ﴿٥٨﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥٩﴾ هَلْ جَزَآءُ ٱلْإِحْسَٰنِ إِلَّا ٱلْإِحْسَٰنُ ﴿٦٠﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦١﴾ وَمِن دُونِهِمَا جَنَّتَانِ

(٦٢) فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (٦٣) مُدْهَآمَّتَانِ (٦٤) فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (٦٥) فِيهِمَا عَيْنَانِ نَضَّاخَتَانِ (٦٦) فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (٦٧) فِيهِمَا فَٰكِهَةٌ وَنَخْلٌ وَرُمَّانٌ (٦٨) فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (٦٩) فِيهِنَّ خَيْرَٰتٌ حِسَانٌ (٧٠) فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (٧١) حُورٌ مَّقْصُورَٰتٌ فِى ٱلْخِيَامِ (٧٢) فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (٧٣) لَمْ يَطْمِثْهُنَّ إِنسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَآنٌّ (٧٤) فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (٧٥) مُتَّكِـِٔينَ عَلَىٰ رَفْرَفٍ خُضْرٍ وَعَبْقَرِىٍّ حِسَانٍ (٧٦) فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (٧٧) تَبَٰرَكَ ٱسْمُ رَبِّكَ ذِى ٱلْجَلَٰلِ وَٱلْإِكْرَامِ (٧٨) ﴾.

مانای دەقا و دەقی ئایەتەکان

{هەروەهـا بـۆ هـەر کەسـێکیش لـە پایـەی بـەرزی پـەروەردگاری بترسـێ، دوو بـاخ هـەن (٤٦) ئنجـا ئایـا (ئـەی مـرۆڤ و جنـد!) نکوولّیـی لـە کام لـە چاکـەکانی پەروەردگارتـان دەکـەن؟ (٤٧) (ئـەو دوو باخـە) خـاوەن لـق و پۆپـە دلّگیرەکانـن (٤٨) ئنجـا ئایـا (ئـەی مـرۆڤ و جنـد!) نکوولّیـی لـە کام لـە چاکـەکانی پەروەردگارتـان دەکـەن؟ (٤٩) (ئـەو دوو باخـە) دوو سـەرچاوەیان تێـدان (بـە نێویـان دا) دەڕۆن (٥٠) ئنجا ئایـا (ئـەی مـرۆڤ و جنـد!) نکوولّیـی لـە کام لـە چاکـەکانی پەروەردگارتـان دەکـەن؟ (٥١) (ئـەو دوو باخـە) لـە هـەر میوەیـەک دوو جۆریـان تێـدان (٥٢) ئنجـا ئایـا (ئـەی مـرۆڤ و جنـد!) نکوولّیـی لـە کام لـە چاکـەکانی پەروەردگارتـان دەکـەن؟ (٥٣) ئـەو (بەهەشـتیی)انە لەسـەر (جێـگاو) تەخـت و ڕایەخـی وا ڕاکشـاون، دیـوی لای بنەوەیـان ئاوریشـمەو، میـوەی دوو باخەکـەش (لێیانـەوە) نیزیکـە (بـە ئاسـانیی دەچـنرێ) (٥٤) ئنجـا ئایـا (ئـەی مـرۆڤ و جنـد!) نکوولّیـی لـە کام لـە چاکـەکانی پەروەردگارتـان دەکـەن؟ (٥٥) لـەو جێگایانـەدا (و لەسـەر ئـەو ڕایـەخ و تەختانـە)، (ئافرەتانێکـی) نیـگای خـۆ کـورت هەڵهێنـەر (لەسـەر مێردەکانیـان) هـەن، کـە پێـش وان نـە مـرۆڤ و نـە جنـد، کچێنیـی لانەبـردوون (دەسـتی لـێ نـەداون) (٥٦)

ئنجا ئایا (ئەی مرۆڤ و جند!) نکوولیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟ ﴿٥٧﴾ (ئەو ئافرەتانە لە جوانیی و سپیی و سافیی دا) وەک یاقووت و مروارییـن ﴿٥٨﴾ ئنجا ئایا (ئەی مرۆڤ و جند!) نکوولیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟ ﴿٥٩﴾ ئایا پاداشتی چاکەکاریی هەر چاکەکاریی نیە؟ ﴿٦٠﴾ ئنجا ئایا (ئەی مرۆڤ و جند!) نکوولیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟ ﴿٦١﴾ هەروەها لە خوار وانیشەوە دوو باخی دیکە هەن ﴿٦٢﴾ ئنجا ئایا (ئەی مرۆڤ و جند!) نکوولیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟ ﴿٦٣﴾ دوو باخی سەوزی یەکجار تۆخن (مەیلەو ڕەش دەنوێنن) ﴿٦٤﴾ ئنجا ئایا (ئەی مرۆڤ و جند!) نکوولیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟ ﴿٦٥﴾ دوو سەرچاوەی فیچقەکەریان تێدان ﴿٦٦﴾ ئنجا ئایا (ئەی مرۆڤ و جند!) نکوولیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟ ﴿٦٧﴾ (جۆرەکانی) میوەو دارخورماو هەناریان تێدان ﴿٦٨﴾ ئنجا ئایا (ئەی مرۆڤ و جند!) نکوولیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟ ﴿٦٩﴾ لە جێیەکاندا (و لەسەر ئەو تەختانەی نێو دوو باخەکە)، ئافرەتانی زۆر چاک و ئەوپەڕی جوان هەن ﴿٧٠﴾ ئنجا ئایا (ئەی مرۆڤ و جند!) نکوولیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟ ﴿٧١﴾ (ئەو ئافرەتانە) چاو گەش و ڕەشن لە نێو خێوەتان دا نیشتەجێن (خزمەت دەکرێن) ﴿٧٢﴾ ئنجا ئایا (ئەی مرۆڤ و جند!) نکوولیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟ ﴿٧٣﴾ (ئەو ئافرەتە شۆخ و شەنگانە) لە پێش وان دا نە مرۆڤ و نە جند (دەستیان نەگەیاندوونێ و) کچێنییان لانەبردوون ﴿٧٤﴾ ئنجا ئایا (ئەی مرۆڤ و جند!) نکوولیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟ ﴿٧٥﴾ لەسەر ڕایەخێکی سەوزی ناوازەی هەرە جوان پاڵیان داوەتەوە ﴿٧٦﴾ ئنجا ئایا (ئەی مرۆڤ و جند!) نکوولیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟ ﴿٧٧﴾ بەرزو بەپێزە ناوی پەروەردگاری خاوەن پایەو شکۆو، چاکەو بەخشش ﴿٧٨﴾].

شیکردنەوەی هەندێک لە وشەکان

(مَقَامَ رَبِّهِۦ): (مَقَام: مَصْدرُ قِيَام، أو اسْمُ مَكَانِ القِيَام)، وشەی (مَقَام)، یان چاوگی (قِيَام)ە، یانی: هەڵسان، ڕاوەستان، یاخود ناوی شوێنە بۆ ڕاوەستان و هەڵسان، واتە: یان بە مانای پێگەو پایە دێ، یاخود بە مانای شوێنی وەستان لە بەرانبەر پەروەردگاردا دێ.

(أَفْنَانٍ): (والأَفْنانُ: جَمْعُ فَنَنٍ، وَهُوَ الغُصْنُ الغَضُّ الوَرَق)، (فَنَن): بە چڵ و لقی تەڕو گەڵادار دەگوترێ، هەروەها (فَنَن) بە جۆرێک لە شتیش دەگوترێ، هەندێکیش گوتوویانە: جۆری شت بە (فُنُون) کۆدەکرێتەوە، نەک بە (أَفْنانٌ).

(مُتَّكِـِٔينَ): (الاِتِّكَاءُ: افْتِعَالٌ مِنَ الوَكْءِ مَهْمُوزُ اللاَّمِ وهو الاِعْتِمادُ، فَصارَ الاِتِّكاءُ اسْمًا لِاعْتِمادِ الجالِسِ ومِرْفَقِهِ إلى الأَرْضِ وجَنْبِهِ إلى الأَرْضِ، وهي هَيْئَةٌ بَيْنَ الاِضْطِجاعِ عَلى الجَنْبِ والقُعُودِ)، (مُتَّكِئِيْن) لە (اِتُّكاءُ)ەوە هاتوە، ئەویش ئیفتیعالە لە (و ك ء)ەوە کە بریتیە لە پاڵ وێدان، (اِتُّكاءُ) بە کوردیی دەڵێین: شاندادان و پاڵدانەوە، کە بریتیە لەوەی بابای دانیشتوو، ئانیشکی لەسەر زەوی بێ و تەنیشتیشی لەسەر زەوی بێ، ئەویش شێوەیەکە لە نێوان ڕاکشان و دانیشتن دا، بە کوردیی دەڵێین: شاندادان و پاڵدانەوە.

(فُرُشٍ): (جَمْعُ فِراشٍ كَكِتاب وكُتُبٍ)، (فُرُش) کۆی (فِراش)ە، وەک (كِتَاب) کە کۆیەکەی (كُتُب)ە، (الفِرَاشُ: أَصْلُهُ مَا يُفْرَشُ، أيْ: يُبْسَطُ عَلَى الأَرْضِ لِلنَّوْمِ والاِضْطِجاعِ) لە ئەسڵدا (فِراش) بەوە دەگوترێ: کە ڕادەخرێ بۆ خەو و بۆ ڕاکشان، (ثُمَّ أُطْلِقَ الفِرَاشُ عَلَى السَّرِيرِ المُرْتَفِعِ عَلَى الأَرْضِ بِسُوقٍ)، دوایی بەو چوار پایە، یان بەو تەختە دەگوترێ کە بە چەند پێچەکەیەک بە چەند پایەیەک لەسەر زەوی بەرز دەکرێتەوە.

(بَطَآئِنُهَا): (البَطَائِنُ: جَمْعُ بِطَانَةٍ، وهي مُشْتَقَّةٌ مِنَ البَطْنِ ضِدُّ الظَّهْرِ، وَهُوَ هُنَا مَجَازٌ عَنِ الأَسْفَلِ وَضِد البِطَانَة الظِّهَارَة)، (بَطائِنُ) كۆی (بِطانَة)یە ئەمیش لە (بطن)ەوە داتاشراوە، واتە: سک کە پێچەوانەی پشتە، ئنجا لێرەدا بە مەجاز بەکارهێنراوە بۆ لای بنەوەو، پێچەوانەی (بِطانَة) بریتیە لە (ظِهَارة) واتە: لای پشتەوە، بۆ وێنە پۆشاکێک دیوی دەرێی پێی دەگوترێ: (ظِهَارَة)، دیوی بنەوە پێی دەگوترێ: (بِطانَة)، ئنجا خوا ﷽ دەفەرموێ: دیوی بنەوەی ئەو ڕایەخ و جێگاو پۆشاکانەی لەسەریان دادەنیشن، بریتیە لە ئاوریشم، ئنجا دەبێ دیوی دەرەوەیان چۆن بێ!.

(وَجَنَى): (الجَنَى: مَا يُقْطَفُ مِنَ الثَّمَرِ)، (جنى) ئەوەیە کە دەچنرێ لە میوە.

(دَانٍ): (أي: قَرِيب)، (دَنَى، يَدْنُوا فَهُوَ دَانٍ)، واتە: نیزیک بوو، نیزیک دەبێتەوە، نیزیک.

(قَٰصِرَٰتُ ٱلطَّرْفِ): نیگای خۆ کورتکەرەوە، (صِفَةٌ لِمَوْصُوفٍ مَحْذُوفٍ: نِسَاءٌ قَصَرن طَرْفَهُنَّ عَلَى أَزْوَاجِهِن، أو المُرَادِ: نِسَاءٌ فِي نَظَرِهِنَّ مِثْلُ القُصُورِ والغَضُّ خِلْقَةٌ أو حَيَاءً)، (قاصِراتُ الطَّرْفِ) سیفەتە بۆ وەسفکراوێکی قرتێندراو، واتە: ئافرەتانێک کە نیگای خۆیان لەسەر مێردەکانیان کورت کردۆتەوە، یاخود مەبەست ئەوەیە ئافرەتانێک کە لە چاویاندا جۆرێک لە شکستیی هەیە، لە ڕووی شەرم و شکۆوە، یان هەر خوای کارزان وای خوڵقاندوون، جۆرێک لە نەرمیی لە نیگای چاویاندا هەیە، یاخود: (قَاصِراتُ الطَّرْفِ) ئافرەتانێک کە وا دەکەن بینەر تەنیا تەماشای ئەوان بکات، ئەوەندە پێیان سەرسام بێ.

(لَمْ يَطْمِثْهُنَّ): (الطَّمْثُ: مَسِيسُ الأُنْثَى البِكْرِ)، (طَمْث): بریتیە لەوەی دەست بگەیەنرێتە مێینەییەکی کچ، (الطُّمْثُ: دَم الحَيْض)، (طَمْث): بە خوێنی حەیزیش دەگوترێ، هەروەها بە لابردنی کچێنییش دەگوترێ، (الطَّامِث: الحَائِض)، (طَامِث) ئافرەتێک کە کەوتۆتە حەیزەوە، (وَطَمَثَ المَرْأَةَ: افْتَضَّهَا) واتە: چووە لای و

لەگەڵی جووت بوو، کچێنیی لابرد، دەگوترێ: (**مَا طَمَثَ هَذِهِ الرَّوْضَةَ أَحَدٌ قَبْلَنَا، وَمَا طَمَثَ النَّاقَةَ جَمَلٌ**)، ئەم باخچەیە پێش ئێمە کەس دەستی نەگەیاندۆتێ و، حوشترە مێیەکە، جارێ نێرە لەگەڵی دا جووت نەبووە.

(ٱلْيَاقُوتُ): (**حَجَرٌ مِنَ الأَحْجَارِ الكَرِيمَةِ وَاحِدَتُهُ أَو القِطْعَةُ مِنْهُ: يَاقُوتَةٌ وَالجَمْعُ: يَوَاقِيتُ**)، (**يَاقُوت**): جۆرێکە لە بەردە بە نرخەکان، تاکەکەی یاخود پارچەیەکی پێی دەگوترێ: (**يَاقُوتَة**)و بە کۆ پێیان دەگوترێ: (**يَوَاقِيت**) یاقووتەکان، لە کوردییشدا هەروا بەکاردەهێنرێ.

(وَٱلْمَرْجَانُ): (**جِنْسُ حَيْوَانَاتٍ بَحْرِيَةٍ ثَوَابِتُ مِن الطَّائِفَةِ المَرْجَانِيَّةِ يُعَدُّ مِنْ الأَحْجَارِ الكَرِيمَةِ**)، (**المعجم الوسيط**) وای پێناسە دەکات، دەڵێ: مەرجان جۆرێکە لە ژیاندارە دەریاییەکان کە لە شوێنی خۆیاندا چەسپاون و، ئەویش لە کۆمەڵی مەرجانییەکانە، ئەویش چەند جۆرێکی هەیەو، لە بەردە بە نرخ و دەگمەنەکان دادەنرێ.

(مُدْهَآمَّتَانِ): (**أي سَوْدَاوَان مِنْ شِدَّة الخُضْرَة، ادْهَامَّ الشَّيءُ: إِسْوَادَّ**)، (**مُدْهَامَّتَان**) واتە: ئەو دوو باخە زۆر سەوزن لە سەوزییان هێندە تۆخن، ڕەش دەنوێنن، دەگوترێ: (**إدْهَامَّ الشَّيءُ: إِسْوَادَّ**)، واتە: ڕەشهەڵگەڕا.

(نَضَّاخَتَانِ): (**النَّضَّاخَةُ مُؤَنَّثُ النَّضَّاخِ، عَيْنٌ نَضَّاخَةٌ: فَوَّارَةٌ غَزِيرَةُ المَاء، وَنَضَخَ المَاءُ يَنْضَخُ نَضْخاً وَنُضُوخاً: اشْتَدَّ فَوَرَانُهُ**)، (**نَضَّاخَتَانِ**) واتە: ئەو دوو کانیاوە ئاوەکەیان بە فیچقە دێتە دەرێ، چونکە (**النَضَّاخَةُ**) مێینەی (**النَضَّاخ**)ە، دەگوترێ: (**عَيْن نَضَّاخَة**) سەرچاوەیەک کە ئاوەکەی بە فیچقە و بە توندیی دێتە دەر، (**وَنَضَخَ المَاءُ يَنْضَخُ نَضْخاً وَنُضُوخاً: اشْتَدَّ فَوَرَانُهُ**) واتە: هەڵقوڵینەکەو دەرقوڵینەکەی زۆر بەهێز بوو.

(خَيْرَٰتٌ): (**جَمع خَيْرَة: مَا يُخْتَار**)، (**خَيْرَات**) کۆی (**خَيْرَة**)یە، واتە: باشترین، یاخود ئەوەی هەڵدەبژێردرێ، (**وَالخَيْرَةُ: الفَاضِلَةُ فِي كُلِّ شَيء**) (**خيرة**) باشترین لە هەر شتێک، دەگوترێ: (**فُلَانَةُ الخَيْرَةُ مِن النِّسَاء**)، فلان ئافرەتە باشترینی ئافرەتانە،

(**خَيْرَاتٌ**) سوککراوەی (**خَيِّرَات**)ە، واتـە: زۆر بـاش، لێـرەدا یـانی: ئافرەتـانی زۆر چـاک و پەسـند لـە ڕووی ڕەوشـت و ئـاکارو هەڵـس و کـەوتی مەعنەوییـەوە.

(**حِسَانٌ**): (**جَمْـعُ حَسْـنَاء**) (**حِسـان**) کـۆی (**حَسْـناء**)ە: زۆر جـوان لـە ڕووی جەستەییەوە، کەواتـە: ئەوانـە هـەم مەخبـەرو دیـوی مەعنەوییـان زۆر جوانـە، هـەم ڕواڵـەت و بـاری جەستەییشـیان زۆر ڕێـک و پێـک و سـەرنج ڕاکێشـە.

(**حُورٌ**): (**الحُـورُ: جَمْـعُ حَـوْراءَ وَهِـيَ ذَاتُ الحَـوْرِ، وَهُـوَ وَصْـفٌ مُرَكَّـبٌ مِـنْ مَجْمُـوعِ شِـدَّةِ بَيَاضِ أَبْيَـضِ العَـيْنِ، وشِـدَّةِ سَوَادِ أَسْوَدِها**)، (**حُورُ**) کـۆی (**حَـوْراءَ**)ە، واتـە: خاوەن، (**حَـوْر**) ئەویـش بریتیـە لـە وەسـفێک کـە ئـەو ئافرەتـە، یـان ئـەو کەسـە، سـپێنەی چـاوی زۆر سـپیی بـێ و، ڕەشـکێنەی چاویـشی زۆر ڕەش بـێ.

واتایەکی دیکەی (**حُورُ**) کە کۆی (**حَوْراءَ**)ە، واتە: زۆر سپیی و ڕوون و گەش.

هەروەهـا واتایەکـی دیکـەی (**حُـورُ**) کـە کـۆی (**حَـوْراءَ**)ە، واتـە: (**يَحَـارُ فِيْهِـنَّ الطَّـرْفُ مِـنْ حُسْـنِهن**)، واتـە: چـاو تێیانـدا سەرسـام دەبـێ لەبـەر جوانیـی، (**حَـارَ بَـصَرُهُ يَحَـارُ حَـيْراً وَحَـيْرَةً وَحَيْرَانَـاً: نَظَـرَ إلى الـشَّيءِ فَلَـمْ يَقـوِ عَـلَى النَّظْـرِ إلَيْـهِ وَارْتَـدَّ عَنْـهُ**)، کاتـێ مـرۆڤ تەماشـای شـتێک دەکات، بـەڵام دوایـی چـاوی دەگەڕێتـەوە بـۆ لای لەبـەر ئـەوەی ناتوانـێ زۆر سـەرنجی بـدات لەبـەر جوانیـی، یـان لەبـەر ئـەوەی سەرسـامی دەبـێ، ناتوانـێ تـەواو تەماشـای بـکات، یـان لەبـەر سـپێتیی و درەوشـاوەیی، هەروەهـا دەگوتـرێ: (**حَـارَ فِي الأَمْـرِ: ضَـلَّ فَهُـوَ حَائِـر وَحَـيْرَان وَهِـيَ حَـيْرى**)، لـەو کارەدا سـەرگەردان بـوو، سەراسـیمە بـوو، ئنجـا بـۆ پیـاو (**حَائِـر**) و (**حَـيْرَان**) و، بـۆ ئافرەتیـش (**حَـيْرى**) دەگوتـرێ: واتـە: سەرسـام، (**وَتَحَـيَّر: وَقَـعَ فِي الحـيْرَة**) واتـە: کەوتـە نێـو حاڵـەتی سەراسـیمەیی و سەرسـوڕمانەوە.

کەواتـە: (**حُـور**) سـێ مانـای هـەن: هـەم بـە مانـای سـپیی و گـەش دێ، هـەم بـە مانـای چاوگـەش و جـوان دێ، هـەم بـە مانـای ئـەوە دێ کـە چـاو ناتوانـێ چـاک تەماشـای بـکات لەبـەر جوانیـی.

(مَقْصُورَٰتٌ): کـورت هەڵێـنراو، (قَصَرْتُـه: جَعَلْتُـه في قَـصْرٍ)، واتـە: خسـتمە نێـو کۆشـکەوە، کەواتـە: (مَقْصُـورَات) واتـە: کۆشـک نشـینەکان، واتایەکـی دیکـەی: (المَقْصُورَة مِـنَ النِّسَـاء: المُنَعَّمَـةُ في البَيْـت لَا تَتْرُكُـه لِتَعْمَـل)، (مَقْصُـورَات) واتـە: ئافرەتێک کـە خزمـەت دەکـرێ و نـازی دەکێـشرێ و پێویسـت نـاکات بـۆ خـۆی کار بـکات، هەروەهـا واتایەکـی دیکـەی: (المَـرْأةُ المَقْصُـورَة: المَصُونَـة المخَـدَّرَة) واتـە: ئافرەتێکـی پارێـزراوی داپـۆشراو، نـەک بچـێ بگـەڕێ لەمـلاو لا.

(ٱلْخِيَامِ): (الخِيَـامُ: جَمْـعُ خَيْمَـةٍ، والبَيْـتُ الَّـذِي يُقَـامُ مِـنْ أَعْـوَادِ الشَّـجَر)، (خِيَـام) کـۆی (خَيْمة)یـە، ئـەو ماڵـەی کـە لـە دارو درەخـت دروسـت دەکـرێ، یاخـود: (البَيْـتُ الـذِي يُتَّخَـذُ مِـنَ الصـوفِ أو القُطْـنِ، وَيُقَـامُ عَـلَى أَعْـوَادِ وَيُشَـدُّ بِأَطْنَـاب)، یـان ئـەو ماڵـەی لـە خوریـی یـان لـە لۆکـە دروسـت دەکـرێ، [یـان لـە جۆرێـک لـە قومـاش کـە ئێمـە ڕەشـماڵ و خێـوەت و چـادری پـێ دەڵێیـن]، لەسـەر چەنـد دارێـک دادەنـرێ، ئەستوندە گیـشی دەدرێتـە بـەرو، بـە چەنـد پەتێکیـش ئـەو لاو لای دەبەسترێن، تاکـو نەجووڵـێ و بـا نەیخـات، کـە بـە (خَيـمَات)و (خِيَـام)و (خِيَم)یـش کـۆ دەکرێتـەوە.

(رَفْرَفٍ خُضْرٍ): (رَفْـرَف) تاکەکـەی (رَفْرَفَة)یـە، (رَفْـرَف): بریتیـە لـە نـاوی کـۆ، کـە بـە باڵنـدە و بـە سـەرین و بـە فـەرش و ڕایـەخ و پۆشـاک دەگوتـرێ، (خُـضْر) کـۆی (أَخْـضَر)ە واتـە: سـەوز.

(وَعَبْقَرِيٍّ): (وَهُـوَ نِسْـبَةٌ إلى عَبْقَـرٍ، وَهُـوَ صِفَـةٌ لِـكُلِّ مَـا بُولِـغَ في وَصْفـه، وَمَـا يُفُوقُـه شَيءٌ) (عَبْقَـري): پاڵـدەدرێ بـۆ لای (عَبْقَـر) کـە سـیفەتێکە بـۆ هـەر شـتێک زۆر وەسـف بکـرێ، پاڵدەدرێتـە لای ئـەو.

عـەرەب قەناعەتیـان وابـووە شـیوێک هەبـووە بـە نـاوی (عَبْقَـر)، هـەر شـتێکی زۆر نایـاب و سـەیر بـێ، گوتوویانـە: لـەو شـیوەوە هاتـوە، کـە جنـدی لێـن و ئـەوان دروسـتیان کـردوە، ئـەوەش ئەفسـانەیەک بـووە، بـەڵام دوایـی (عَبْقَـري) واتـە: شـتی زۆر نایـاب و سـەرووی ئاسـتی چـاوەڕوان کـردن.

(تَبَٰرَكَ ٱسۡمُ رَبِّكَ): (تَبَارَكَ: إِرْتَفَعَ وَتَقَدَّسَ وَتَنَزَّهَ وَتَعَالَى)، واتە: ناوی خوا بەرزەو، پاکەو، دوورە لە کەم و کوڕیی و، بڵندە، کەواتە: لێرەدا (تَبَٰرَكَ ٱسۡمُ رَبِّكَ)، واتە: ناوی پەروەردگارت هەرە بەرزو پایەدارو بە پێزو بڵندە.

مانای گشتیی ئایەتەکان

خوای میهرەبان و کارزان دوای ئەوەی لە ئایەتەکانی پێشوودا باسی بیست (٢٠) لە چاکەو نیعمەتەکانی خۆی کردو، چەند جارێک پرسیاری لە کۆمەڵی جندو مرۆڤ کرد: ئایا نکووڵیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟ دوای ئەوە خوا ﷻ باسی ڕۆژی دوایی کرد، کە مرۆڤ و جند، ناتوانن لە ژێر ڕکێفی خوا دەرباز بن و، باسی سەرەنجامی شوومی بێبڕوایانی کرد لە دۆزەخدا، ئنجا باسی پاداشتی کەسانێک دەکات کە سام و هەیبەتی خوای پەروەردگاریان لە دڵدایەو، شەرم لە خوا دەکەن و، پارێزکارن و بڕواداران، ئەویش لە چوار بەهەشتدا، لە چوار باخدا بە جووت جووت، واتە: دوو جووتە باخ کە وەک پاداشت داندراون، بۆ بڕواداران لە بەرانبەر دۆزەخێکی پڕ تاو و تین و بڵێسەدارو کڵپەستاندوودا، کە بۆ بێبڕوایانی ستەمکارو تاوانبارو خراپەکار ئامادە کراوە.

سەرەتا خوا ﷻ باسی جووتە باخی یەکەم دەکات و دەفەرموێ: ﴿وَلِمَنۡ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِۦ جَنَّتَانِ﴾، بۆ هەر کەسێک لە پایەو پێگەی بێ وێنەی پەروەردگاری بترسێ، دوو باخ هەن، واتایەکی دیکەشی ئەوەیە: هەر کەسێک لە وەستانی لە بەردەم دادگای پەروەردگاریدا بترسێ، واتە: ترس و سامی ئەو ڕۆژەی لەبەربێ، کە ڕادەگیرێ بۆ دادگایی کران لە بەردەم خوای پەروەردگاردا، دوو باخی بۆ دانراون، یاخود: هەر کەسێک ترس و سامی ئەوەی هەبێ کە پەروەردگاری بەسەریەوە چاودێرەو بەسەری ڕادەگات و مشووری دەخوات و سەرپەرشتیی دەکات، دوو باخی بۆ داندراون، چونکە وشەی (مقام):

أ- دەگونجێ بە مانای پێگەو پایەی خوای بەرز بێ.

ب- دەگونجێ بە مانای سەرپەرشتیی و چاودێریی خوای بەرز بێ، بۆ هەر مرۆڤێک، وەک خوا دەفەرموێ: ﴿ أَفَمَنۡ هُوَ قَآئِمٌ عَلَىٰ كُلِّ نَفۡسِۭ بِمَا كَسَبَتۡ ﴿٣٣﴾ ﴾ الرعد، واتە: ئایا ئەو زاتەی وەستاوە بەسەر هەر کەسێکەوە، کە چی دەکات؟ واتە: ئاگای لێیەتی.

ج- هەروەها دەشگونجێ بریتی بێ لە وەستانی مرۆڤ و جند لە بەرانبەر خوای پەروەردگاردا، هەر سێکیان دەگرێتەوە، هەر کەسێ وابێ، دوو باخی هەن، ﴿ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾، ئنجا ئەی جندو مرۆڤ! بە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان بێبڕوان، یان: نکوولیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟

﴿ ذَوَاتَآ أَفۡنَانٖ ﴾، ئەو دوو باخە خاوەن چڵ و پۆپی زۆرن، یاخود خاوەن جۆری زۆرن، واتە: خاوەن جۆری زۆرن لە درەختەکان، چونکە (أَفْنَان) کۆی (فَنَن)ە، کە هەم بە مانای لق و پۆپ و چڵ و گەڵا دێ، هەم بە مانای جۆر (نوع)یش دێ، جۆرە میوە، یان جۆرە درەخت، ﴿ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾، ئنجا ئایا ئەی کۆمەڵی جندو مرۆڤ! نکوولیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟

﴿ فِيهِمَا عَيۡنَانِ تَجۡرِيَانِ ﴾، ئەو دوو باخە، کە خاوەن چڵ و پۆپی نەرم و شل و چڕو پڕن، یان خاوەن جۆرە میوەو درەختی زۆرن، دوو سەرچاوەیان تێدا دەڕۆن، واتە: دوو سەرچاوە کە ئاویان لەبەر دەڕوات، ئاوەکە یان هەڵدەقوڵێ، بەڵام هێندە زۆرە، لەبەریان دەڕوا، ﴿ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾، ئنجا ئەی کۆمەڵی جندو مرۆڤ! نکوولیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟

﴿ فِيهِمَا مِن كُلِّ فَٰكِهَةٖ زَوۡجَانِ ﴾، لەو دوو باخەدا، لە هەر جۆرە میوەیەک دوو جۆر هەن، (زَوْجَان)، (زَوْج) بە مانای جووتی هەر شتێک دێ، بۆ وێنە: جووتە پێڵاوێک بە هەرکامێکیان دەگوترێ: (زَوْج)، ژن و مێرد بە هەر کامێکیان دەگوترێ: (زَوْج) کە دەفەرموێ: (زَوْجَان) واتە: دووان، واتە: لە هەر جۆرە میوەیەک دووان هەن، ئنجا ئەو دووانە چین و چۆنن؟ زانایان قسەیان زۆر لەسەر کردووە،

ئێمەش دواتر لە مەسەلە گرنگەکاندا زیاتر شییان دەکەینەوە، ئەو مەسەلانەی لێرە زیاتر بە گشتیی باسیان دەکەین، لەوێ پتر ڕوونیان دەکەینەوە، ﴿ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾، ئنجا ئەی جندو مرۆڤ! نکوولیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟ واتە: چاکەکانی پەروەردگارتان و نیعمەتەکانی، هیچ کامیان هی ئەوەنین نکوولییان لێ بکەن و، نەیانسەلمێنن و دانیان پێدانەهێنن،

﴿ مُتَّكِـِٔينَ عَلَىٰ فُرُشٍ بَطَآئِنُهَا مِنْ إِسْتَبْرَقٍ ﴾، شانیان داداوەو ڕاکشاون لەسەر چەند جێگایەک دیوە پەنهانەکانیان لە ئاوریشمی ئەستوورە، (فُرُش) کۆی (فِرَاش) ە، شوێنی لەسەر پشوودان و سرەوتن و شان لەسەردادان و پاڵدانەوەیە، ئنجا ئەو ڕاخراوانەو ئەو شوێنانەی بۆ ئیسراحەت و پشوودان ئامادەکراون، ﴿ بَطَآئِنُهَا مِنْ إِسْتَبْرَقٍ ﴾، دیوەکانی بنەوەیان لە ئاوریشمە، (بَطَائِن) کۆی (بِطَانَة)یە، وەک چۆن (ظَهَائِر) کۆی (ظِهَارَة)یە، (ظِهَارَة) واتە: پشت و دیوی دەرەوەی پۆشاکێک، یاخود نوێنێک، بەڵام (بِطَانَة) واتە: دیوی شێرراوەو بنەوەی، ئنجا ئەگەر دیوی بنەوەی لە ئاوریشمی ئەستوور بێ، کە دیوی بنەوە کەمتر جێی بایەخ پێدانە، دیوی بنەوەی فەرشێک کە ڕادەخرێ، یاخود نوێنێک و پێخەفێک، ئەدی دیوی دەرێی دەبێ چۆن بێ! ﴿ وَجَنَى ٱلْجَنَّتَيْنِ دَانٍ ﴾، چنراوی دوو باخەکانیش نیزیکە، واتە: میوەکەیان نیزیکە و بە ئاسانیی دەستی دەگەیەنرێتێ، ﴿ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾، ئنجا ئەی جندو مرۆڤ! نکوولیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟

﴿ فِيهِنَّ قَٰصِرَٰتُ ٱلطَّرْفِ ﴾، لەو جێگایانەدا ئافرەتانێکی نیگای خۆی کورت هەڵهێنەر، نیگای خۆ کورتکەرەوە هەن، واتە: ئافرەتانێک کە چاوو نیگایان کورت کردۆتەوە، لەسەر هاوسەرەکانیان، لەسەر مێردەکانیان.

واتایەکی دیکەی ئەوەیە: چاوەکانی بینەران لەسەر خۆیان کورتهەڵدێنن، یانی: هەرکەس بیانبینێ، چاویان لەسەر لانادات و چاویان لەسەر کورت هەڵدێنێ،

﴿ لَمْ يَطْمِثْهُنَّ إِنسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَآنٌّ ﴾، نەچوونە لایان و لەگەڵیان دا جووت نەبوون، نە مرۆڤ لە پێش ئەواندا و نە جندیش، واتە: هیچ کەس دەستی نەگەیاندوونێ، وشەی (لَمْ يَطمِثهُن)، مانا گشتییەکەی: لەگەڵیان دا جووت نەبوون و دەستیان نەگەیاندوونێ لە ڕووی جینسییەوە، بەڵام ئەسڵی مانایەکەی: (طَمَث، يَطمُثُ) یانی: خوێنی پێدا هێنا، ئەو هاوسەرە لەگەڵ ژنەکەی دا جووتبوو، خوێنی پێدا هێنا، کەواتە: (طَمْث) مەبەست پێی لابردنی پەردەی کچێنییە، بەڵام دوایی بۆ هەر جۆرە جووت بوونێک بەکارهێنراوە، گرنگ ئەوەیە خوا دەفەرموێ: ئەو ئافرەتانە لە پێش ئەو هاوسەرانەیاندا، کە لە بەهەشتێ دەیاندرێنێ، نە مرۆڤ دەستی گەیاندوونێ، نە جندیش، ئەمەش ئەوەی لێ وەردەگیرێ کە جندیش دەچن بۆ بەهەشت و، ئەوانیش وەک مرۆڤ هاوسەریان دەبن و جووتبوونیان دەبێ، ﴿ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾، ئنجا ئەی جندو مرۆڤ! نکووڵیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟

﴿ كَأَنَّهُنَّ ٱلْيَاقُوتُ وَٱلْمَرْجَانُ ﴾، ئەو ئافرەتانە وەک یاقووت و مەرجان وان، یاقووت جۆرە بەردێکە لە بەردە بە نرخەکان، بە زۆریی وایە ڕەنگی سوورە، زانایان دەڵێن: لە سووریی کوڵمەو لێویاندا چوێنراون بە یاقووتەوە، مەرجانیش وەک پێشتریش باسمانکرد، جۆرە بەردێکە لە ژیانداڕێکی دەریایی پەیدا دەبێ، کە لە ئەسڵدا ژیاندارە، بەڵام دوایی کە هەر پێکەوەن زاووزێ دەکەن و لێک جیانابنەوە، پاش مردن و ڕەقبوون، دەبنە بەردو جاری وا هەیە دەبنە چیایەکی گەورەو پێیان دەگوترێ: دورگە مەرجانییەکان، مەرجانیش زۆر سپیی و سافە، کەواتە: لە سوورییدا وەک یاقووتن و، لە ڕوونیی و صافییدا وەک مەرجانن، ﴿ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾، ئنجا ئەی جندو مرۆڤ! نکووڵیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟

﴿ هَلْ جَزَآءُ ٱلْإِحْسَٰنِ إِلَّا ٱلْإِحْسَٰنُ ﴾، ئایا پاداشتی چاکەکاریی هەر چاکەکاریی نیە! واتە: کەسێک چاک بەندایەتیی بۆ خوای کرد بێ و، لەگەڵ بەندەکانی

خـوادا چـاک بـوو بـێ و، چـاک پابەنـد بـوو بـێ بـە شـەریعەتەوەو، هـەم هەقـی خـوای جێبەجـێ کردبـێ، هـەم هەقـی بەنـدەکان، پاداشـتی هـەر ئەوەیـە کـە چاکـەی بدرێتـەوە، چاکـەی خـوای بـێ هاوەڵیـش لـە بەهەشـتدا بەرجەسـتە دەبـێ، ئـەم پرسـیارکردنەش، پرسـیارکردنی چەسـپاندن (**تقريـري**) پـێ دەڵێـن، واتـە: (**مَـا جَزَاء الإِحْسَـان إلاَّ الإِحْسَـان**)، پاداشـتی چاکەکاریـی بـەس چاکەکارییـەو هیـچ شـتێکی دیکـە نـی.

﴿ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾، ئنجـا ئـەی جنـدو مـرۆڤ! نکووڵیـی لـە کام لـە چاکـەکانی پەروەردگارتـان دەکـەن؟

ئەمـە جووتـە باخـی یەکـەم، کـە ئـەم جووتـە باخـە، وەک زانایـان گوتوویانـەو قسەکەشـیان زۆر پێدەچـێ و، فەرمایشـتی پێغەمبەریـش ﷺ وەک دوایـی دەیهێنین، ئامـاژەی پێـدەکات، بـۆ ئەوانەیـە کـە پلـەو پایەیـان بەرزتـرە لـە بەهەشـت دا، کـە وەسـفی (**سَـابِقُون**)یان بـۆ بەکارهێـنراوەو، وەسـفی (**مُقَرَّبُون**)یشـیان بـۆ بەکارهێـنراوە، واتـە: ئەوانـەی پێشـکەوتوون لـە چاکان داو، ئەوانـەی زۆر لـە خـوا نیزیکـن، چونکـە وەسـفەکانی ئـەم دوو باخـە، ئـەم جووتـە باخـە، بەرزتـرن لـە وەسـفەکانی ئـەو دوو باخـەی، یـان ئـەو جووتـە باخـەی دوایـی دێـن و، ئایەتەکـەش کـە دوایـی دێ بـە ڕاشـکاویی دەیفەرمـوێ: ﴿ وَمِن دُونِهِمَا جَنَّتَانِ ﴾، لـە خـوار ئەوانـەوەش دووبـاخ هەن، هەرچەنـدە (**مِـنْ دُونِهِـمَا**) دەشـگونجێ مەبەسـت (لـە خـوار) لـە ڕووی جوگرافییـەوە بـێ، بـەڵام زیاتـر واپێدەچـێ لـە ڕووی پێگـەوە بـێ، واتـە: ئـەم دوو باخـە لـە ڕووی پێگـەو پلـەوە، لـە خـوار ئـەو دوو باخـەی دیکـەوەن، ئەوانـەش - وەک دوایـی دەردەکـەوێ - بـۆ کەسـانێکن کـە لـە قورئانـدا بـە: (**أَصْحَـابُ الـمَيْمَنَة**)، ئەوانـەی خـاوەنی خێـرو بەرەکەتـن، یاخـود (**أَصْحَـابُ اليَمِـيْن**) ئەوانـەی بـە دەسـتی ڕاسـتیان نامەکانیـان دەدرێتـەوە، واپێدەچـێ ئـەوەش بـۆ ئـەوان بـن کـە هـەر بڕواداران، بـەڵام لـە خـوار کۆمەڵـی یەکەمـەوەن، کـە (**مُقَرَّبُـون**) و (**سَـابِقُون**)ن، ﴿ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾، ئنجـا ئـەی جنـدو مـرۆڤ! نکووڵیـی لـە کام لـە چاکـەکانی پەروەردگارتـان دەکـەن؟

﴿ مُدْهَآمَّتَانِ ﴾، ئەو دوو باخە زۆر سەوزی تۆخن، واتە: دوو باخی زۆر سەوزن و هێندە تۆخن لە تۆخییان دا، ڕەش دەنوێنن، ئەگەر لە دوورەوە تەماشایان بکەین، ﴿ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾، ئنجا ئەی جندو مرۆڤ! نکوولّیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟

﴿ فِيهِمَا عَيْنَانِ نَضَّاخَتَانِ ﴾، دوو سەرچاوەی بەفیچقە دەرقوڵیویان تێدان، یانی: ئاوەکەیان لێ دەردەقوڵێ بە فیچقە، ئاوەکەیان بە تەوژم دێتە دەرێ و ئەو دوو باخەیان پێ ئاودێر دەکرێن، یاخود هەر بۆ جوانیی ئەو دوو کانیی و سەرچاوە بەتەوژم دەرقوڵیوە، لەو دوو باخەدا هەن، هەر کام لە دوو باخەکان، کانیی و سەرچاوەیەکی تێدا هەیە، ﴿ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾، ئنجا ئەی جندو مرۆڤ! نکوولّیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟

﴿ فِيهِمَا فَٰكِهَةٌ وَنَخْلٌ وَرُمَّانٌ ﴾، لەو دوو باخانەدا هەیە، میوە (هەموو جۆرەکانی میوە)و، دارخورماو هەنار، میوە بە وشەی: (**فَاكِهَة**) دێنێ، واتە: هەموو درەختەکانی کە میوە دەگرن، خورماش باسی درەختەکەی دەکات، چونکە دارخورما خورما دەگرێ، هەنار (**رُمَّان**)یش بە میوەکەشی و بە درەختەکەشی دەگوترێ: (**رُمَّان**)، ئنجا دارخورما یەکجار بەرزەو، دار هەنار کەمتر بەرزە، کە دەفەرموێ: (**فَاكِهَة**) لەبەر ئەوەی بە نەناسراو (**نكرة**) دەیهێنێ (میوە) واتە: هەموو جۆرە میوەیەکیان تێدا هەیە، ﴿ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾، ئنجا ئەی جندو مرۆڤ! نکوولّیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟

﴿ فِيهِنَّ خَيْرَٰتٌ حِسَانٌ ﴾، لەو جێگاو ڕێگایانەدا (کە لە نێو ئەو دوو باخەدا هەن) ئافرەتانی چاک و قەشەنگ هەن، واتە: لە کۆشکەکان و لە ژوورەکانیانداو، لە شوێنی حەوانەوە و ئیسراحەتیاندا (**خَيْرَاتٌ حِسَان**) ئافرەتانێکی زۆر چاک و زۆر جوان، هەن، (**خَيْرَات**) کۆی (**خَيْرَة**)یە، دەگوترێ: (**هَذِهِ المرأة خيرة النّسَاء**) واتە: لە هەموو ئافرەتان باشترە، باشیی لە ڕووی مەعنەوییەوەو، لە ڕوو ڕەوشت

و ئاكارو ڕەفتارو دیوی مەعنەوییەوە، (حِسَان)یش كۆی (حسناء)ە، واتە: هەرە جوان، واتە: لە ڕووی ڕواڵەت و جەستەوە، هەرە جوانن و، لە ڕووی چاكیی مەعنەوییشەوە، هەرە چاكن، ئەمەش باشترین وەسفە، (خَیْرَات) ئەسڵی خۆی لە (خیِّرات)ەوە هاتوە، بەڵام دوایی گیرە (شدّة)ەكەی لابراوەو بۆتە (خَیْرَاتٌ).

ئنجا كە پێشێ خوا ﷻ باسی دوو باخان دەكات و، دوایی بە كۆ (جمع) دەفەرمویێ: (فِيهِنَّ) زانایان هەندێكیان گوتوویانە: جاری وا هەیە دووان (مُثَنَّى)ش بە كۆ دێ، هەندێكی دیكەش گوتوویانە: كە خوا ﷻ باسی دوو باخەكان دەكات، مانای وا نیە بەس دوو باخن و، میوەو درەخت و خورماو كانیی و سەرچاوەیان تێدایەو هیچی دیكە، بەڵكو ئەو باخانە كۆشكیان تێدان و كۆشكەكان ژووریان تێدان، كەواتە: لە كۆشكەكانیانداو لە ژوورەكانیاندا، ئافرەتانێكی هەرە باش لە ڕووی مەعنەوییەوەو، هەرە جوان لە ڕووی جەستەییەوە هەن، ﴿ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾، ئنجا ئەی جندو مرۆڤ! نكووڵیی لە كام لە چاكەكانی پەروەردگارتان دەكەن؟

﴿ حُورٌ مَّقْصُورَاتٌ فِي الْخِيَامِ ﴾، (حُور) كۆی (حَوْرَاء)ە، كە زانایان سێ واتایان بۆ لێكداونەوە :

أ- (حَوْرَاء) دەگونجێ بە مانای ئافرەتێك بێ، زۆر سپیی و ڕوون و جوان لە ڕووی جەستەوە، چونكە (حُور) بە مانای (بَيَاض) سپێتییە.

ب- واتایەكی دیكەی ئەوەیە، كە چاویان سپێنەكەی زۆر سپییەو ڕەشكێنەكەی زۆر ڕەشە، ئەوەش جوانترین جۆری چاوە.

ج- واتایەكی دیكەی ئەوەیە (حُور) كە كۆی (حَوْرَاء)ە، واتە: هەر كەسێك تەماشایان بكات سەراسیمە دەبێ و، سەری سوڕدەمێنێ لە جوانییان.

(مَقْصُورَات فِي الخِيَام)، (مَقْصُورَات) كۆی (مَقْصُورة)یە واتە: كورت هەڵێنراو، (خِيَام)یش كۆی (خيمة)یە، كە هەم بە مانای خێوەت و چادر دێ و، هەم بە

مانـای کۆشـکیش دێ، وەک دوایـی لـە فەرمایشـتی پێغەمبـەردا ﷺ دەیهێنیـن کـە دەفەرمـوێ: ئـەو (خیمة)یـە گەوهەرێکـی کۆڵـدراوە زۆر زۆر گەورەیـە، ئنجـا ئـەو ئافرەتانـە لـە نێـو ئـەو خانووبەرانـەدا هـەر لەوێـدان، واتـە: پێویسـت نـاکات دەربچن بـۆ ئیـش و کار، چونکـە عـادەت وایـە ئافـرەت زۆرجـار ئیـش و کار دەکات، بـەڵام ئـەو ئافرەتانـە خزمەتکـراون و، لـە جێـگاو ڕێـگای سرەوتنیانـدا کـورت هەڵێـنراون و، خزمەتکـراون و پێویسـتییان بـە چوونـەدەر نیـە، ﴿ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾، ئنجـا ئـەی جنـدو مـرۆڤ! نکووڵیـی لـە کام لـە چاکـەکانی پەروەردگارتـان دەکـەن؟

﴿ لَمْ يَطْمِثْهُنَّ إِنسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَآنٌّ ﴾، لـە پێـش ئـەو (پیـاوە بەهەشـتیی)نەدا (کـە ئـەو ئافرەتانەیـان پـێ دەدرێـن، ئـەو حۆرییانـە) هیـچ مرۆڤێـک و هیـچ جندێـک دەسـتی نەگەیاندوونـێ و لەگەڵیـان دا جـووت نەبـووە، ﴿ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾، ئنجـا ئـەی جنـدو مـرۆڤ! نکووڵیـی لـە کام لـە چاکـەکانی پەروەردگارتـان دەکـەن؟

﴿ مُتَّكِـِٔينَ عَلَىٰ رَفْرَفٍ خُضْرٍ وَعَبْقَرِيٍّ حِسَانٍ ﴾، پاڵیانداوەتـەوەو شـانیان داداوە لەسـەر جێگایـەک و ڕایەخێـک، کـە بـۆ پشـوودان دانـدراوە، (رَفْـرَف) کـۆی (رَفْرَفَـة) یـە، یـانی: ڕایـەخ و شـوێنی پشـوودان و ئیسـراحەت لەسـەرکردن، (خُضْر)یـش کـۆی (أَخْـضَر) یـان کـۆی (خَـضْرَاء)ە واتـە: سـەوز، (عَبْقَـرِي حِسَـان)، (عَبْقَـرِي) لـە نێـو عەرەبانـدا عـادەت وابـووە، هـەر شـتێک زۆر نایـاب و جێـی سەرسـوڕمان بـوو بـێ، گوتوویانـە: ئـەوە هـی (عَبْقَـر)ە، گوایـە: شـوێنێک و دۆڵێکـە جنـدی تێـدا هـەن، کـە شـتی سـەیرو عەجایـب و سەرسـوڕهێنەر دروسـت دەکـەن، واتـە: هـەر شـتێک زۆر جێـی سەرسـوڕمان بـێ، پاڵیانداوەتـە لای (عَبْقـر)، دوایـی بـە هـەر مرۆڤێکـی هەڵکەوتووشـیان گوتـوە: (عَبْقَـرِيّ)، (حِسَـان)یش کـۆی (حَسْـنَاء)ە، واتـە: ئـەو ڕایـەخ و فـەڕش و نوێنانـە کـە پشـوویان لەسـەر دەدەن و سـەوزن، زۆر دەگمـەن و نایابـن، ئـەو پـەڕی جوانـن، ﴿ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾، ئنجـا ئـەی جنـدو مـرۆڤ! نکووڵیـی لـە کام لـە چاکـەکانی پەروەردگارتـان دەکـەن؟

﴿ تَبَٰرَكَ ٱسْمُ رَبِّكَ ذِى ٱلْجَلَٰلِ وَٱلْإِكْرَامِ ﴾، بــەرزو بــە پیــزو بەردەوامــە، نــاوی پــەروەردگاری خــاوەن هەیبــەت و مەزنیــی و پایــە بەرزیــی و، خــاوەن چاکــەو بەزەیــی و بەخششــت.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلەی یەکەم:

وەسفی جووتە باخی یەکەم، بە شەش سیفەتی گەورەو گرنگ:

١)- خاوەنی چڵ و پۆپی زۆرن.

٢)- دوو سەرچاوەی ئاو لەبەر ڕۆیشتوویان تێدان.

٣)- لە هەر میوەیەک دوو جۆریان تێدان.

٤)- لەسەر چەند جێگایەک پاڵیانداوەتەوەو شانیان داداوە، کە دیوی لای بنەوەی ئەو جێگەو ڕایەخانە ئاوریشمی ئەستوورە.

٥)- میوەکەیان زۆر نیزیکە بۆ چنین.

٦)- ئافرەتی قەشەنگ و نیگای خۆی لەسەر مێرد کورتکەرەوەی صاف و بێگەردی وەک یاقوت و مرواریيان تێدان، کە هیچ مرۆڤ و جندێک پێش ئەوان توخنیان نەکەوتوون.

خــوا دەفەرمــوێ: ﴿وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِۦ جَنَّتَانِ ﴿٤٦﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٧﴾ ذَوَاتَآ أَفْنَانٍ ﴿٤٨﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٩﴾ فِيهِمَا عَيْنَانِ تَجْرِيَانِ ﴿٥٠﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥١﴾ فِيهِمَا مِن كُلِّ فَٰكِهَةٍ زَوْجَانِ ﴿٥٢﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥٣﴾ مُتَّكِـِٔينَ عَلَىٰ فُرُشٍۭ بَطَآئِنُهَا مِنْ إِسْتَبْرَقٍۚ وَجَنَى ٱلْجَنَّتَيْنِ دَانٍ ﴿٥٤﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥٥﴾ فِيهِنَّ قَٰصِرَٰتُ ٱلطَّرْفِ لَمْ يَطْمِثْهُنَّ إِنسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَآنٌّ ﴿٥٦﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥٧﴾ كَأَنَّهُنَّ ٱلْيَاقُوتُ وَٱلْمَرْجَانُ ﴿٥٨﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥٩﴾ هَلْ جَزَآءُ ٱلْإِحْسَٰنِ إِلَّا ٱلْإِحْسَٰنُ ﴿٦٠﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦١﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە حەڤدە بڕگەدا:

١)- ﴿وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّتَانِ﴾، بۆ هەر کەسێک لە پێگەی پەروەردگاری بترسێ، دوو باخ هەن، وەک گوتمان: پێگەی پەروەردگار (**مَقَام رَبِّه**): لێرەدا سێ واتای هەن:

أ- دەگونجێ بە مانای پێگەو پایەی بەرزو بێ وێنەی پەروەردگار بێ.

ب- دەگونجێ بە مانای ڕاوەستانی پەروەردگار بێ، واتە: سەرپەرشتییکردن و چاودێریی خوای پەروەردگار، کەسێک لەوە بترسێ.

ج- یاخود (**مَقَام**) بە مانای (**قِيَامه أَمَامَ رَبِّه**) ڕاوەستێنرانی لە بەردەم پەروەردگاریدا، هەر کەسێک ترسی ئەو ڕۆژەی ببێ، دوو باخی هەن، (ل)ی (**لِـمَن**) بۆ کردنە خاوەن (**تمليك**)ە، (**مَنْ**)یش مەبەست پێی تێکڕای ئەوانەیە کە ئەو ترس و سام و هەیبەتەیان هەبووە بەرانبەر بە پەروەردگاریان، یان ترسی وەستانیان لە بەردەم پەروەردگاریان لە دڵدا هەیە.

کە دەفەرموێ: دووباخ (**جنّتان**) زانایان زۆر قسەیان لەسەر کردوون، کە بۆچی دوو باخن؟

(**الشوكاني**)[1] لە تەفسیرەکەی خۆیدا، لەوبارەوە هەشت ڕای هێناون:

١- یەکێکیان (**جنّة العدن**)ەو ئەوی دیکەیان (**جنّة النّعيم**)ە، واتە: باخی هەمیشە تێدا مانەوەو، باخی پڕ لە نازو نیعمەت.

٢- یەکێکیان تایبەت بۆ ئەو مرۆڤە، یان بۆ ئەو جندە دروستکراوە، وەک پاداشت، ئەوی دیکەشیانی بە میرات گرتوە، لەو بێبڕوایەی ئەگەر ئیمانی هێنابایە، بەهەشتیی دەبوو و، ئەو باخەی دەدرایە، ئەویش لەو بە میراتی گرتوە.

---

(١) ج٥، ص: ١٧٠.

٣- یەکیان جێگاو ڕێگای خۆی و میوانیەتی، ئەوی دیکەش جێگاو ڕێگای ماڵ و خێزانیەتی.

٤- یەکیان بۆ کەسێکە کە سام و هەیبەتی بەرانبەر بە پەروەردگار هەبێ لە مرۆڤان و، ئەوی دیکەش لە جندان.

٥- یەکێکیان لە بەرانبەر ئەوەدایە کە فەرمانبەریی بۆ خوا کردوە، ئەوی دیکەشیان لە بەرانبەر ئەوەدایە کە سەرپێچیی لە خوا نەکردوە.

٦- یەکێکیان لە بەرانبەر ئیمان و عەقیدەکەی دایەو، ئەوی دیکەشیان لە بەرانبەر کردەوە باشەکەیدایە.

٧- یەکێکیان بە کردەوەی خۆی وە دەستی هێناوەو، ئەوی دیکەش بە بەخششی خوا.

٨- یەکێکیان نیعمەتی ڕووحانیی تێدایەو، ئەوی دیکەش نیعمەتی جەستەیی و ماددیی.

هەڵبەتە ئەوانە هەموویان ڕاو بۆچوونن، بەڵام هیچیان دەق نین و، دەشگونجێ هەموو ئەو ڕایانە یان زۆربەیان، لە یەک کاتدا مەبەست بن.

٢)- ﴿فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾، [ئەم ڕستەیە بۆ جووتە باخی یەکەم، هەشت جاران دووبارە دەبێتەوەو، بۆ جووتە باخی دووەمیش، هەشت جاران دووبارە دەبێتەوە]، واتە: ئەی کۆمەڵی جندو مرۆڤ! نکووڵیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟ واتە: هیچ کام لە چاکەو نیعمەتەکانی پەروەردگار هی ئەوەنین نادیدەیان بگرن و نکووڵییان لێبکەن و نەیسەلمێنن، کە ئەوە چاکەو ڕەحمەت و نیعمەتی پەروەردگارە بەخشیویەتی.

سیفەتی یەکەمی جووتە باخی یەکەم:

٣)- ﴿ذَوَاتَآ أَفۡنَانٖ﴾، هەردووکیان خاوەن لق و پۆپ و چڵی زۆرن، ئەمە یەکەمین سیفەتی جووتە باخی یەکەمە، لە شەش سیفەتەکەیان، (**أَفْنَان: جَمْعُ فَنَن**)، (**فَنَن**):

أ- بە مانای (**الغصن**) دێ، لق و پۆپ و چڵ، کە لەو درەختانە جیا دەبنەوە.

ب- هەروەها (فَنَن) بە مانای (**نوَعْ**) دێ واتە: ئەو دوو باخە جۆرە درەختی زۆریان تێدا هەن، یاخود جۆرە میوەی زۆریان تێدا هەن، (**ذَوَاتَا**) دووانە (**مثنّى**)ی (**ذات**) ە، واتە: خاوەن، هەردووکیان خاوەنی لق و پۆپی چڵی زۆرن، یاخود خاوەنی جۆرە درەختی زۆرن، یان جۆرە میوەی زۆرن.

٤)- ﴿فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾، ئنجا ئایا ئەی کۆمەڵی جندو مرۆڤ! نکووڵیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟

سیفەتی دووەمیان:

٥)- ﴿فِيهِمَا عَيْنَانِ تَجْرِيَانِ﴾، لە نێو ئەو دوو باخەدا، دوو سەرچاوە هەن، واتە: هەر کامێکیان سەرچاوەیەک ئاوی زۆرەو لەبەری دەڕوات وەک ڕووبارێک، یەکێک لە ڕوونکەرەوانی قورئان دەڵێ: (**ذِكْرُ العَيْنَانِ الَّتِي يَجْرِي مَاؤُهُمَا بَعْدَ الأَفْنَانِ، لأَنَّ مَنْظَرَةَ الأَشْجَارِ بَغَيْرِ ذِكْرِ المَاءِ، يَقْدَحُ فِي جَمَالِيَّةِ مَنْظَرَةَ الأَشْجَارِ**)، واتە: باسی دوو سەرچاوەکان، کە ئاوەکەیان لەبەر دەڕوا، لە دوای باسی چڵ و لق و پۆپی درەختەکان، لەبەر ئەوەیە کە دیمەنی درەختەکان بەبێ باسکردنی دیمەنی ئاوو کانیی و سەرچاوە، زیان دەگەیەنێ بە جوانێتیی و ڕەونەقی دیمەنی دارو درەختەکان.

٦)- ﴿فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾، ئنجا ئایا ئەی کۆمەڵی جندو مرۆڤ! نکووڵیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟

سیفەتی سێیەمیان:

٧)- ﴿فِيهِمَا مِن كُلِّ فَٰكِهَةٍ زَوْجَانِ﴾، لە هەر میوەیەک جووتی تێدا هەن، (**زَوْجَان**) وەک چۆن بە مانای دوو شتی وەک یەک دێ، ژن و مێرد، بە هەر کامێکیان دەگوترێ: (**زَوْج**)، هەروەها بە جووتە پێڵاوێک و هەرشتێک دووان بێ، بە هەر کامێکیان دەگوترێ: (**زَوْج**)، بە هەمان شێوە (**زَوْج**) بە مانای جۆر (صنف)یش دێ، واتە: لە هەر میوەیەک

دوو جۆری تێدا هەن، هەموو جۆرە میوەیەکی تێدایە، ئنجا لە هەر میوەیەک دوو جۆر هەن، هەندێک لە زانایان گوتوویانە: مەبەست لە دووەکە، یەکێکیان ناسراوەو پێی ئاشنان و لە دنیادا بینیویانە، یان شێوەی ئەوەیان بینیوە، بەڵام یەکێکیان پێی ئاشنا نین و پێی نامۆن و، لە دنیادا خۆی یان شێوەکەییان نەدیوە. هەروەها زانایان زۆر قسەی دیکەشیان کردوون، بەڵام هیچیان وانین لێی دڵنیابم کە مەبەستەکە ئەوەیە، گرنگ ئەوەیە خوا ﷻ دەفەرموێ: لە هەر میوەیەک دوو جۆریان دوو شێوە هەن.

٨)- ﴿فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾، ئنجا ئایا ئەی کۆمەڵی جندو مرۆڤ! نکووڵیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟

سیفەتی چوارەمی ئەو جووتە باخەی یەکەم:

٩)- ﴿مُتَّكِـِٔينَ عَلَىٰ فُرُشٍۢ بَطَآئِنُهَا مِنْ إِسْتَبْرَقٍ﴾، پاڵیانداوەتەوە لەسەر چەند ڕایەخێک بەرگ و پۆشاکی بنەوەیان دیوی ژووریان لە ئاوریشمی ئەستوورە، (بِطَانة) واتە: دیوی بنەوەی پۆشاک، (ظِهَارَة)ش دیوی دەرێیە، (فُرُش)یش کۆی (فِرَاش): (مَا يُبْسَطُ للنَّوْمِ والإِضْطِجاعِ)، هەر شتێکە کە ڕادەخرێ بۆ لەسەر خەوتن و ڕاکشان و پشوودان، هەڵبەتە بەهەشت خەوی لێ نیە، وەک پێغەمبەر فەرموویەتی: {النَوْمُ أَخُو الْمَوْت} (**أخرجه البيهقي في شعب الإيمان: ٤٧٤٥، والديلمي: ٦٩٠٧**) واتە: خەو برای مردنە، بەهەشت خەوی لێ نیە، بەڵام مەبەست پێی پشوودان و ئیسراحەت و پاڵدانەوەو شاندادانە، (**مُتَّكِئِيْن: الإتِّكَاءُ: افْتِعَالٌ مِنَ الوَكْءِ وهو الإعْتِمادُ، ومِرْفَقِهِ إلى الأرْضِ وجَنْبِهِ إلى الأرْضِ، وهي هَيْئَةٌ بَيْنَ الإضْطِجاعِ عَلى الجَنْبِ والقُعُودِ**)، وشەی (**إتِّكَاء**)، لەسەر کێشی (**افْتِعالٌ**)ە، لە (**وَكَء**)ەوە هاتوە، (**وَكَء**) بریتیە لە پاڵوێدان، ئەویش ئەوەیە شانی یاخود ئانیشکی لەسەر زەوی دا بنێ، هەروەها تەنیشتیشی لە زەوی نیزیک بێ، ئەمەش حاڵەتێکە لە نێوان ڕاکشان و دانیشتن دا، کوردەواریی (شاندادان)ی پێ دەڵێن و پاڵدانەوەشی پێ دەڵێن، بەڵام ئەگەر ئینسان بخەوێ لەسەر تەنیشت یان لەسەر پشت دەڵێن: ڕاکشاوە، ئەو جۆرە دانیشتنەش، دانیشتنی کەسانی خۆشگوزەران و خاوەن پشوویە.

(الإسْتَبْرَقُ: صِنْفٌ رَفِيعٌ مِنَ الدِّيبَاجِ الغَلِيظِ، والدِّيباجُ: نَسِيجٌ غَلِيظٌ مِن الحَرِيرِ، والإسْتَبْرَقِ يُنْسَجُ بِخُيُوطِ الذَّهَبِ، قَالَ: فَخْرَ الدِّيْن الرَّازِي: وهو مُعَرَّبٌ عَنِ الفَارِسِيَّةِ: تَبْرَك: ثَخِين، أو إسْتَبْرَك) واتە: (إسْتَبْرَقُ) جۆرێکی زۆر بەرزە لە ئاوریشمی ئەستوور، (دیباج)یش چنراوێکە لە ئاوریشمێ کە دەزووەکەی ئەستوور بێ (إسْتَبْرَقُ) عادەت وایە لە داوی زێڕ دەچنرێ، (فخرالدین الرازي) گوتوویەتی: ئەمە وشەیەکە کراوەتە عەرەبیی و لە ئەسڵدا فارسییە (تبرك) و (إسْتَبْرَك) یانی: ئەستوور.

سیفەتی پێنجەمیان:

١٠)- ﴿وَجَنَى ٱلْجَنَّتَيْنِ دَانٍ﴾، میوەی دوو باخەکانیش نیزیکە، (جَنَى: مَا يُجْنَى ويُقْطَفُ مِنَ الثَّمَرِ)، (جَنى) هەرشتێکە کە دەچنرێ و لێ دەکرێتەوە لە میوە، (دَان: قَرِيْب)، (دَنَى، يَدْنُوا، فَهُوَ دَان) واتە: نیزیک، یانی: پێویست بە زەحمت ناکات، تاکو میوەکەی بچنن.

١١)- ﴿فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾، ئنجا ئایا ئەی کۆمەڵی جندو مرۆڤ! نکوولیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟

ئنجا دێتە سەر سیفەتی شەشەم و کۆتایی، کە باسی ئەو ئافرەتانەیە لەو باخانەی دەوری ئەو کۆشکانەدان و، دەفەرموێ:

١٢)- ﴿فِيهِنَّ قَٰصِرَٰتُ ٱلطَّرْفِ﴾، لە نێو ئەو کۆشکانەدا، یاخود لە نێو ئەو خانووانەدا، کە لە دوو باخەکەدا هەن، چونکە باخەکان هەر باخی ڕووت نین، بەڵکو کۆشکیان تێدان، خانووبەرەیان تێدان، جێگەو ڕێگەیان تێدان، ئەمەش بە سیاق و سەلیقە دەزانرێ، هەرچەندە خوا ﷻ لێرە باسی کۆشکەکانی نەکردوە، بەڵام لە شوێنی دیکەباسیکردوون،بۆیەهەندێکلەزانایانگوتوویانە:ئەوەئیشکالەکەخوا ﷻ باسی دوو باخان دەکات، دوایی دەفەرموێ: (فِيهِنَّ) کە بۆ کۆی مێینە (مُؤَنَّث)یە؟ وەڵامەکەشیئەوەیەکەخوا ﷻ باسیدووباخانیکردوە،بەڵامئەودووباخەپڕنلە کۆشک و تەلارو خانووبەرەو شوێنی ئیسراحەت، ئنجا خوا دەفەرموێ: لەو کۆشک

و تەلارانەدا، کە لەو دوو باخانەدا هەن، لەو خانووبەرانەدا کە شوێنی پشوودانن: ﴿فِيهِنَّ قَٰصِرَٰتُ ٱلطَّرْفِ﴾ ئافرەتانێکی نیگا کورتکەرەوە هەن، (**قَاصِرات**) سیفەتی وەسفکراوێکی قرتێنراوە، واتە: (**نِسَاءٌ قاصِراتُ الطَّرْفِ**)، یاخود (**حُورٌ قاصِراتُ الطَّرْفِ**)، ئافرەتانێکی کورتکەرەوەی نیگا، هەن.

(**طَرْف**) بە مانای چاو تروکاندن دێ و، بە مانای نیگای چاو دێ.

(**قَاصِرة**) یانی: کورتکەرەوەو (**قاصرات**) کۆیەکەیەتی.

ئنجا ئەمە سێ واتای هەن:

أ- نیگاو چاوی خۆیان کورت کردۆتەوە، لەسەر مێردەکانی خۆیان،

ب- یاخود: (**قاصِراتُ الطَّرْفِ**)، یانی: وا دەکەن هەر کەسێک تەماشایان بکات، چاوی لەسەریان کورت بکاتەوەو چاو لانەدات، ئەوەندە پێیان سەرسام دەبێ.

ج- واتایەکی دیکەی ئەوەیە: لە چاویان دا جۆرێک لە نازو نەرمیی و ناسکیی هەیە، بە جۆرێک وابزانرێ کە چاویان باش هەڵنایەت.

١٣)- ﴿لَمْ يَطْمِثْهُنَّ إِنسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَآنٌّ﴾ لە پێش وان دا بەلایاندا نەچووەو لەگەڵیان جووت نەبووە، هیچ مرۆڤێک و هیچ جندێک، یانی: نە مرۆڤ لەگەڵیان دا جووت بووە نە جند، (**الطَّمْثُ: مَسِيسُ الأُنْثى البِكْرِ**)، (**طَمْث**): بریتیە لە جووتبوون لەگەڵ ئافرەتێکی کچ دا، هەروەها کچێنیی لابردنی کچ، پێی دەگوترێ: (**طَمْث**)، بەڵام لێرەدا مەبەست ئەوەیە: نە لەگەڵ ئافرەتە حۆرییەکاندا کە مرۆڤن، هیچ پیاوێک جووت بووە، نە لەگەڵ ئافرەتە حۆرییە جندەکاندا، هیچ جندێکی پیاو جووت بووە. هەندێک لە زانایان باسی ئەوەیان کردوە، کە ئایا دەگونجێ پیاوی جند بچێتە لای ئافرەتی مرۆڤ؟ یاخود پیاوی مرۆڤ بچێتە لای ئافرەتی جند؟ زۆربەی زانایان ئەوەیان ڕەتکردۆتەوە، بۆچوونێکی وا لە (ئیمام مالیک)ەوە هاتوە، بەڵام گوتوویەتی: ئەو ڕایە خراپەکاریی لێ پەیدادەبێ! منیش پێم وایە مەگەر وەک حاڵەتێکی خەیاڵ، ئەگەرنا

هەرگیز لە حاڵەتی بەرجەستە بوون دا، ئەوە نابێ و زۆریشم لەوبارەوە کۆڵیوەتەوە، هەندێک لە زانایانیش گوتوویانە: ئەگەر کەسێک لە کاتی جووتبوون لەگەڵ خێزانیدا (بسم الله) نەکات، ناوی خوا نەهێنێ، جندی نێر خۆی لە ئەندامی زاوزێی پیاوەکە دەئاڵێنێ!! بەڵام ئەوەش هیچ بەڵگەیەکی وای لەسەر نیەو، ڕایەکە لە هەندێک لە زانایانەوە هاتوە.

کەواتـە: کـە خـوا دەفەرمـوێ: لـە پێـش وانـدا نە مـرۆڤ لەگەڵیانـدا جـووت بووەو، نـە جنـد، واتـە: لەگـەڵ ئافرەتـە مـرۆڤ حۆرییەکانـدا، مرۆڤ جـووت نەبـووەو، لەگەڵ ئافرەتـە حۆرییـە جندەکانیشـدا پیـاوی جنـد جـووت نەبووە.

١٤)- ﴿فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾، ئنجا ئایا ئەی کۆمەڵی جندو مرۆڤ! نکووڵیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟

١٥)- ﴿كَأَنَّهُنَّ ٱلۡيَاقُوتُ وَٱلۡمَرۡجَانُ﴾، ئەو ئافرەتانە [هێندە ڕوون و سوورو سپیی و جوانن]، دەڵێی یاقووت و مەرجانن، پێشتر باسمانکرد (یاقووت) جۆرە بەردێکە زۆر سوورو جوانە، بەردێکە لەسەر زەوی هەیە، وەک چۆن زێڕو زیوو ئەڵماس، کانزان و لەسەر زەوی هەن، بە هەمان شێوە یاقووتیش هەر لە بەردەکانی سەر زەوی پەیدادەکرێ، بەڵام مەرجان جۆرە بەردێکە لە ژیاندارێک پەیدا دەبێ کە لە دەریادا دروستی دەکات، واتە: لە ڕووی سەفاو سافیی و ڕوونییەوە، وەک یاقووتن و، لە ڕووی سوورییەوەش، وەک مەرجانن، یان بە پێچەوانەوە: لە ڕووی سوورییەوە وەک یاقووتن و، لە ڕووی سافییەوە، وەک مەرجانن، چونکە هەر کام لە یاقووت و مەرجانیش، ڕەنگی سوورو جوانیان هەیەو، سافیی و ڕوونییشیان هەیە.

١٦)- ﴿فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾، ئنجا ئایا ئەی کۆمەڵی جندو مرۆڤ! نکووڵیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟.

١٧)- ﴿هَلۡ جَزَآءُ ٱلۡإِحۡسَٰنِ إِلَّا ٱلۡإِحۡسَٰنُ﴾، ئایا پاداشتی چاکەکاریی هەر چاکەدانەوە نیە؟ واتە: (الإحْسَانُ فِي العَمَل، جَزَاؤُهُ الإحْسَانِ فِي الثَّوَاب)، واتە: چاک ئەنجامدانی کار

(چاک ئەنجامدانی بەندایەتیی بۆ خوا) پاداشتەکەی بریتیە لە چاک پاداشت درانەوەی لەلایەن خوای بەخشەرو کارزانەوە.

کـە خـوای پـەروەردگار دەفەرمـوێ: ﴿ فِيهِنَّ ﴾ دوای ئـەوەی بـاسی (**جنّتـان**)ی کـردوە، زانایـان بـە پێنـج جـۆر مانایـان کـردوە:

١- ڕایەک دەڵێ: (**مثنّی**) لە زمانی عەرەبییدا دەگونجێ بە (کۆ)ش بگوترێ، وەک لە سوورەتی (**التحريم**)دا، دەفەرموێ: ﴿إِن تَتُوبَآ إِلَى ٱللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا ۖ وَإِن تَظَـٰهَرَا عَلَيْهِ فَإِنَّ ٱللَّهَ هُوَ مَوْلَىٰهُ وَجِبْرِيلُ وَصَـٰلِحُ ٱلْمُؤْمِنِينَ ۖ وَٱلْمَلَـٰٓئِكَةُ بَعْدَ ذَٰلِكَ ظَهِيرٌ ﴿٤﴾﴾ **التحريم.**

٢)- ڕایەکی دیکە دەڵێ: واتە: لەو نازو نیعمەت و شتانەدا کە باسکران، لە نێو واندا ئافرەتانێک هەن بەو شێوەیەن، بۆیە ڕاناوی کۆی بەکارهێناوە.

٣)- ڕایەکی دیکە دەڵێ : لە نێو ئەو کۆشک و تەلارانەدا، کە لەو دوو باخانەدا هەن، ئافرەتانێکی وا هەن.

٤)- ڕایەکی دیکە دەڵێ: لەو سەر جێگایانە کە ڕاخراون بۆ پشوودان، مادام باسی جێگایان دەکرێ، بە زۆریی کە باسی جێگاو ڕاکشان و پاڵکەوتن دەکرێ، ئافرەتیش بە مێشک دا دێ.

٥)- ڕایەکی دیکە دەڵێ: لەو ژوورانەدا کە لە نێو ئەو دوو باخانەدا هەن، ئافرەتانێکی بەو شێوەیە هەن، کە باسکران.

مەسەلەی دووەم:

وەسـفی جووتـە باخـی دووەم، بـە شـەش سـیفەتی گرنـگ، بـەڵام نزمـتر لـە هـی جووتـە باخـی یەکـەم:

۱)- دوو باخی سەوزی تۆخی ڕەشباو.

۲)- دوو سەرچاوەی فیچقەکەرو بە تەوژم هاتووەدەرو دەرقوڵیو.

۳)- میوەو دارخورماو هەناری زۆر.

٤)- ئافرەتانی لە ڕووی مەعنەوییەوە زۆر باش و پەسندو، لە ڕووی جەستەییەوە ئەوپەڕی جوان.

٥)- چاوگەش و گەورەو خزمەتکراوو سەقامگیر لە خێوەتاندا، کە پێش ئەوان مرۆڤ و جند کچێنییان لانەبردوون و، دەستیان لێ نەداون.

٦)- پاڵدانەوە لەسەر ڕایەخی سەوزی هەرە نایاب.

خوا دەفەرموێ: ﴿ وَمِن دُونِهِمَا جَنَّتَانِ ﴿٦٢﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦٣﴾ مُدْهَآمَّتَانِ ﴿٦٤﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦٥﴾ فِيهِمَا عَيْنَانِ نَضَّاخَتَانِ ﴿٦٦﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦٧﴾ فِيهِمَا فَٰكِهَةٌ وَنَخْلٌ وَرُمَّانٌ ﴿٦٨﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦٩﴾ فِيهِنَّ خَيْرَٰتٌ حِسَانٌ ﴿٧٠﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٧١﴾ حُورٌ مَّقْصُورَٰتٌ فِى ٱلْخِيَامِ ﴿٧٢﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٧٣﴾ لَمْ يَطْمِثْهُنَّ إِنسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَآنٌّ ﴿٧٤﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٧٥﴾ مُتَّكِـِٔينَ عَلَىٰ رَفْرَفٍ خُضْرٍ وَعَبْقَرِىٍّ حِسَانٍ ﴿٧٦﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٧٧﴾ تَبَٰرَكَ ٱسْمُ رَبِّكَ ذِى ٱلْجَلَٰلِ وَٱلْإِكْرَامِ ﴿٧٨﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە حەڤدە بڕگەدا:

۱)- ﴿ وَمِن دُونِهِمَا جَنَّتَانِ ﴾، لە خوار ئەو دوو (باخ)ەوە، دوو باخی دیکە هەن، هەرچەندە (مِنْ دُونِهِمَا) دەگونجێ مەبەست پێی لە ڕووی جوگرافییەوە بێ، واتە: شوێنی دوو

باخەکەی دیکە بەرزترە، هەروەها دەشگونجێ (مِنْ دُونِهِمَا) مەبەست پێی ئەوەبێ کە: جگە لەو دوو باخە، دوو باخی دیکەش هەن، هەر بۆ ئەو بەهەشتییانەی باسکران.

بەڵام واپێدەچێ مەبەست پێی ئەوە بێ کە لە ڕووی پێگەوە، لە خوار ئەو دوو باخەوە، کە بۆ بەهەشتییانێک دانراون، کە پلەو پایەیان بەرزتر بووەو بە (**مُقَرَّبِيْن**) و (**السَّابِقُون**) وەسفکراون لە قورئاندا، دوو باخی دیکەش هەن، بۆ ئەوانەی بە (**أَصْحَابُ اليَمِيْن**)، هاوەڵانی لای ڕاست وەسفکراون و، لە پلەو پێگەو پایەدا، لە خوار ئەو دوو باخەی پێشووەوەن، (**أي: أدْنَى مِنْهُمَا مِنْ حَيْثُ الدَّرَجَة، فَهَاتَيْنِ أنْزَل دَرَجَة وَشَرَفاً**)، لە ڕووی پلەوە لە خوارەوەن، ئنجا ئەو دووانە ئەگەر تەماشایان بکەین، سیفەتەکانیان لە خوار سیفەتەکانی ئەو دوو باخەی پێشەوەن.

٢)- ﴿ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾، ئەی کۆمەڵی جندو مرۆڤ! نکووڵیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟

سیفەتی یەکەمیان:

٣)- ﴿ مُدْهَآمَّتَانِ ﴾، ئەو دوو باخە زۆر سەوزی تۆخن، مەیلەو ڕەش دەنوێنن، (**إدْهِمَام**): لە (**دُهْمَة**)ەوە هاتوە، (**دُهْمَة**): بریتیە لە زۆر سەوزو کەسک بوون، بەشێوەیەک کە مەیلەو ڕەش بنوێنێ، هەڵبەتە باخ و ڕووەکێک زۆر سەوزو جوان بێ، مانای وایە زۆر ساغ و تەڕو پاراوە.

٤)- ﴿ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾، ئەی کۆمەڵی جندو مرۆڤ! نکووڵیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟ کە هیچ کامیان شایانی ئەوەنین نکووڵییان لێ بکەن و، دانیان پێدانەهێنن.

سیفەتی دووەم:

٥)- ﴿ فِيهِمَا عَيْنَانِ نَضَّاخَتَانِ ﴾، دوو کانیی و سەرچاوەی بە فیچقە دەرقوڵیویان تێدان، (**نَضَّاخَتَان: فَوَّارَتانِ، مُتَدَفِّقَتَان**) واتە: دوو کانیی و سەرچاوەی دەرقوڵیوو بە

فیچقەو بە تەوژم هاتووەدەر، ئاوەکەیان بەهێز دێتە دەرێ و دەردەقوڵێ، هەروەها هەندێکیش گوتوویانە: (نَضَّاخَتَان: تَضْمَخَان الطِّيْبَ) کە دێنە دەرێ بۆنی خۆشیشیان لەگەڵدا بڵاودەبێتەوە.

٦)- ﴿فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾، ئەی کۆمەڵی جندو مرۆڤ! نکووڵیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟

سیفەتی سێیەم:

٧)- ﴿فِيهِمَا فَٰكِهَةٌ وَنَخْلٌ وَرُمَّانٌ﴾، لە نێو ئەو دوو باخانەدا، میوە هەیە (هەموو جۆرەکانی میوە) و دارخورماو، هەنار هەیە، هەناریش دەگونجێ مەبەست درەختەکەی بێ و دەشگونجێ مەبەست پێی میوەکەی بێ، کە بێگومان درەختەکەی میوەشی پێوەیە، کەواتە: کە دەفەرموێ: ﴿فِيهِمَا فَٰكِهَةٌ وَنَخْلٌ وَرُمَّانٌ﴾، مەبەست لە دارخورماو هەنار میوەکەیانە.

٨)- ﴿فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾، ئەی کۆمەڵی جندو مرۆڤ! نکووڵیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟

سیفەتی چوارەم:

٩)- ﴿فِيهِنَّ خَيْرَٰتٌ حِسَانٌ﴾، تێیاندا هەن، ئافرەتانێکی زۆر چاک و پەسندو جوان، واتە:لەودووباخەدا،هەرچەندەدووانن،بەڵام خوا بسم الله الرحمن الرحيم ڕاناوی کۆی بۆبەکارهێناون یاخود: لە کۆشکەکانی کە لەو دوو باخانەدا هەن، یاخود: ئەو نازو نیعمەت و کانیی و سەرچاوەو باخانە تێیاندا هەن: ﴿خَيْرَٰتٌ حِسَانٌ﴾، (**خَيْرَات**) کۆی (**خَيْرَة**)یەو (**خَيْرَة**)ش ئەسڵەکەی (**خَيِّرَة**)، لەو دوو باخانەدا، ئافرەتانێک هەن، لە ڕووی مەعنەوییەوە زۆر چاکن و ئاکارو بەرزو پەسندن و، لە ڕووی جەستەییشەوە زۆر جوانن، چونکە (**حِسَان**) کۆی (**حَسْنَاء**)ە، واتە: ئەوپەڕی جوان، (**خَيْرَات**)یش کۆی (**خَيْرَة**)، واتە: ئەوپەڕی چاک، واتە: ئەو ئافرەتانە هەم لە ڕووی مەعنەوییەوە زۆر نایابن، هەم لە ڕووی جەستەییەوەش زۆر جوانن، چونکە ئافرەتی وا هەیە، لە ڕووی جەستەییەوە زۆر جوانە، بەڵام لە ڕووی

مەعنەوییەوە فلسێکی قەڵب ناهێنێ و هیچی لە باراندا نیە، یان هەیە لە ڕووی مەعنەوییەوە سیفەتی بەرزو جوانی هەن، بەڵام لە ڕووی جەستەو ڕواڵەتەوە، بەو شێوەیە نیە، بەڵام ئەو ئافرەتانەی خوا لە بەهەشت دا دەیانڕەخسێنێ، هەم لە ڕووی مەعنەوییەوەو لە ڕووی ئاکارو ڕەوشت و ڕەفتارو دیوی پەنهانەوە، لەوپەڕی چاکییدان، هەم لە ڕووی جەستەییشەوە لەوپەڕی جوانییدان.

١٠)- ﴿فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾، ئەی کۆمەڵی جندو مرۆڤ! نکووڵیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟

ئنجا خوا ﷻ هەر لە درێژی سیفەتی چوارەمیان دا دەفەرموێ:

١١)- ﴿حُورٌ مَّقْصُورَٰتٌ فِى ٱلْخِيَامِ﴾، سپیی و سۆڵن ولە چادران دا کورت هەڵێنراون. (حُور) کۆی (حَوْرَاء)ە، پێشتر باسمانکرد بە هەرسێ واتایەکەی:

أ- مرۆڤ کە تەماشای دەکات سەری سوڕ دەمێنێ و سەراسیمە دەبێ.

ب- زۆر سپیی و جوانن.

ج- چاویان زۆر گەورەو جوانن و ڕەشکێنەکەی زۆر ڕەشە، سپێنەکەی زۆر سپییە، ﴿مَّقْصُورَٰتٌ فِى ٱلْخِيَامِ﴾، لە نێو خێوەتاندا کورت هەڵێنراون، واتە: خزمەتکراون لە نێو جێگاو ڕێیەکانی خۆیانداو، پێویستییان بە چوونەدەر نیە، واتە: لەوپەڕی خۆشگوزەرانیی دان.

١٢)- ﴿فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾، ئەی کۆمەڵی جندو مرۆڤ! نکووڵیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟

سیفەتی پێنجەم:

١٣)- ﴿لَمْ يَطْمِثْهُنَّ إِنسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَآنٌّ﴾، لە پێش ئەواندا نە مرۆڤ دەستی گەیاندوونێ و لەگەڵیان جووت بوونەو، نە جندیش.

١٤)- ﴿فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾، ئەی کۆمەڵی جندو مرۆڤ! نکووڵیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟

سیفەتی شەشەم و کۆتایی:

١٥)- ﴿مُتَّكِـِٔينَ عَلَىٰ رَفْرَفٍ خُضْرٍ وَعَبْقَرِيٍّ حِسَانٍ﴾، پاڵیانداوەتەوەو شانیان داداوە، لەسەر تەخت و ڕایەخی سەوزی یەکجار نایاب و، ئەوپەڕی جوان و ڕەونەقدار، (**رَفْرَفٌ**) ناوی کۆیە (**اسْمٌ جَمْعُ رَفْرَفَةٍ، وهو ما يُبْسَطُ عَلَى الفِرَاشِ لِيُنامَ عَلَيْهِ**)، (**رَفْرَف**): ئەوەیە کە لە سەر ڕایەخ ڕادەخرێ لە پۆشاک و نوێن، بۆ ئەوەی مرۆڤ لەسەری بخەوێ و ئیسرِاحەت بکات، (**حِسَان**)یش کۆی (**حَسْنَاء**)ە، کە سیفەتی (**رَفْرَف**)ە، واتە: ئەوپەڕی جوان، چونکە (**رَفْرَف**) ناوی کۆیە، (**حِسَان**)یش، هەر کۆیە، واتە: ئەو ڕایەخ و فەرش و تەختانە، لەوپەڕی جوانیی دان، کە دەفەرموێ: (**عَبْقَرِي**) ئەمە سیفەتە بۆ هەر شتێکی زۆر دەگمەن و نایاب، (**عَبْقَر**) لەلای عەرەبەکان باو بووە کە وڵاتی جندە و، شیوێکە جندەکانی تێدا هەن و، هەر شتێک کە زۆر سەرسوڕهێنەرو نایاب بوو بێ، پاڵیانداوەتە لای ئەو، تەنانەت مرۆڤیش بە مرۆڤیشیان گوتوە: فڵانکەس (**عَبْقَرِي**)یە، واتە: زۆر بلیمەتە، وەک لەو شوێنەوە هاتبێ، واتە: لەسەرووی ئاستی بەشەرەوەیە، تەنانەت پێغەمبەریش ﷺ وشەی (**عَبْقَرِي**) بۆ عومەر رضي الله عنه بەکارهێناوە کە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ:

{خەونـم بینـی ئـاوم لـە بیرێـک هەڵدەکێشـا، دوایـی دۆڵچەکـەم دا بـە ئەبـوو بەکـر، ئەویـش چەنـد دۆڵچەیەکـی ڕاکێشـا، دوایـی ئەویـش دایـە دەسـت عومـەر، عومەریـش دۆڵچەکـەی وەرگـرت، تاکـو ئاوەکـە لـە بیرەکـە هەڵهێنجـێ، ئیـدی هیـچ عەبقەرییەکـم نەبینـی، وەک وی ئـەو ئـاوە چـاک لـە بیرەکـەدا دەربێنـێ}[1]، کـە

---

(١) {حديث عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ رضي الله عنهما، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: أُرِيتُ فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَنْزِعُ بِدَلْوِ بَكْرَةٍ عَلَى قَلِيبٍ، فَجَاءَ أَبُو بَكْرٍ، فَنَزَعَ ذَنُوبًا أَوْ ذَنُوبَيْنِ نَزْعًا ضَعِيفًا، وَاللهُ يَغْفِرُ لَهُ، ثُمَّ جَاءَ عُمَرُ بْنُ الخَطَّابِ فَاسْتَحَالَتْ غَرْبًا، فَلَمْ أَرَ عَبْقَرِيًّا يَفْرِي فَرِيَّهُ، حَتَّى رَوِيَ النَّاسُ وَضَرَبُوا بِعَطَنٍ} أخرجه البخاري: ٣٤٧٩، والترمذي: ٢٢٨٩، وأحمد: ٥٨١٧، والنسائي في الكبرى: ٧٦٣٦.

ئاماژەیە بە حکومڕانیی عومەر رضي الله عنه کە دە ساڵ و شەش مانگ، دەوامی کردووە، هی ئەبوو بەکریش رضي الله عنه لەبەر ئەوەی ماوەکەی کەم بووە، ئەگەرنا بە دڵنیایی پێگەو پایەی ئەبوو بەکر رضي الله عنه لەگەڵ هی عومەر، وەک یەک نین و ئەبوو بەکر پێگەو پایەکەی بەرزتر بووە.

١٦)- ﴿فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾، ئەی کۆمەڵی جندو مرۆڤ! نکووڵیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟

١٧)- ﴿تَبَٰرَكَ ٱسۡمُ رَبِّكَ ذِى ٱلۡجَلَٰلِ وَٱلۡإِكۡرَامِ﴾ ناوی پەروەردگاری خاوەن شکۆو ڕێز گرتنت، مەزن و بەرزە. (تَبَارَكَ): (تَفَاعُلٌ مِنَ البَرَكَة)، (تَبَارَكَ) واتە: (تَعَاظَم وَتَعَالَى وَكَثُرَ خَيْرُهُ)، خوا زۆر مەزنەو، زۆر بەرزەو، زۆر خاوەن پیزو بەرەکەتە، ئنجا ﴿ٱسۡمُ رَبِّكَ﴾، واتە: ناوی پەروەردگارت، لە شوێنی دیکە وشەی (تَبَارَكَ) پاڵدراوەتە لای خوای: ﴿تَبَٰرَكَ ٱلَّذِى بِيَدِهِ ٱلۡمُلۡكُ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَىۡءٍ قَدِيرٌ ۝١﴾ الملك، ﴿تَبَارَكَ ٱلَّذِى نَزَّلَ ٱلۡفُرۡقَانَ عَلَىٰ عَبۡدِهِۦ لِيَكُونَ لِلۡعَٰلَمِينَ نَذِيرًا ۝١﴾ الفرقان، بەڵام لێرەدا (تَبَارَكَ) پاڵدراوەتە لای ناوی پەروەردگار، واتە: ناوی پەروەردگارت یەکجار بەرزو مەزن و خاوەن پیزە، ﴿ذِى ٱلۡجَلَٰلِ وَٱلۡإِكۡرَامِ﴾، ئەو پەروەردگارە خاوەنی جەلال و ئیکرامە.

(الجَلَالُ: العَظَمَةُ وَالكِبْرِيَاء)، (جَلَال): بە مانای مەزنیی و، گەورەیی و، بەرزیی و، دەسترۆیشتوویی دێ.

(والإكْرامُ: التفضُّل وَالإنعام وَالتَّكْرِيْم) (إكرام) بە مانای بەخشین و چاکە لەگەڵدا کردن و ڕێزلێگرتن دێ، واتە: سیفەتی جەلالی خوا سبحانه وتعالى هەموو ئەو سیفەتانەی دەگرێتەوە کە پەیوەندییان هەیە، بە بەرزیی و دەسەڵات و، گەورەیی و، مەزنیی و، بێ نیازیی خواوە، بەڵام (إكْرَام) هەموو ئەو سیفەتانەی خوا دەگرێتەوە، کە پەیوەندییان هەیە بە چاکەکاریی و بەزەیی و بەخشش و ڕێزلێگرتنی خواوە، بۆیە زانایان گوتوویانە: سیفەتەکانی خوا دوو جۆرن:

أ- سیفەتەکانی شکۆداریی (**صفات الجلال**).

ب- سیفەتەکانی جوانیی (**صفات الجمال**).

هەردووك جۆرەکەشیان سیفەتەکانی تەواو یی (**صفات الكمال**)ن و، لەوپەڕی تەواویی دان.

کورتە باسێک: سێ بابەتی گرنگ

بابەتی یەکەم: خوا ﷻ لەم سووڕەتەدا، سی و یەک (٣١) جار ڕستەی: ﴿ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾ی، دووبارە کردۆتەوە، واتە: ئەی کۆمەڵی جندو مرۆڤ! نکوولیی لە کام لە چاکەکانی پەروەردگارتان دەکەن؟ ئەو سی و یەک جارەش بە سێ شێوە هاتوون:

أ)-شێوەی یەکەمیان هەشت(٨) جار، خوا ﷻ ئەو ڕستەیەی دووبارە کردۆتەوە دوای ئەوەی بیست (٢٠) لە نیعمەتەکانی خۆی خستوونەڕوو، لە دوو توێی سی (٣٠) ئایەت دا.

ب)- شێوەی دووەمیان حەوت (٧) جاری دووەم، لە پازدە ئایەتی دووەمدا، ئایەتەکانی: (٣١ - ٤٥)، خوا ﷻ باسی ئەوەی کردوە کە مرۆڤ و جند ناتوانن لە ژێر ڕکێفی خوا دەربچن، خوا ﷻ لە ڕۆژی دواییدا خۆی یەکلایی دەکاتەوە بۆ سزاو پاداشت دانەوەیان، ئەوانیش توانای دەربازبوونیان نابێ و، ناتوانن لە گۆشەو کەنارەکانی ئاسمانەکان و زەوی دەربچن و، نە لە دنیاو نە لە دواڕۆژیشدا، دوایی باسی هاتنی ئاخیر زەمان و قیامەت دەکات، دوایی باسی سزای دۆزەخ دەکات.

ج)- شێوەی سێیەمی دووبارە بوونەوەی ئەم ڕستە موبارەکە، شازدە (١٦) جارە، ئەوانەی پێشێ (٨ + ٧ = ١٥)، دەمێننەوە شازدە، چونکە هەمووی سی و یەک (٣١) جار هاتوە، شازدە جاریش لە دوای باسی چوار باخەکان، دوو جووتە باخەکان، هەر جووتێک هەشت جار، کەواتە: هەشت کۆ هەشت دەکاتە شازدە (٨+٨= ١٦) جار، ئنجا ئایا ئەمە چی لێ وەردەگیرێ؟

وەک (الألـوسي) خـاوەنی تەفسـیری (روح المعـاني)[1] گوتوویـەتی و ڕەنگـە زانایـانی دیکـەش ئاماژەیـان پـێ کـرد بـێ، بـەڵام ئـەو وردتـر هێناویـەتی، دەڵـێ: ئەمـە دەتوانین ئـەوەی لـێ هەڵهێنجیـن، کـە هـەر کەسـێک سـوپاسی خـواو سـتایشی بـکات، ئـەو بیسـت چاکـەو نیعمەتـەی خوا ﷻ کە لە دنیادا بەخشیونی بە جندو مرۆڤ، لەبەر چاویان بگرێ، هەروەها ئەو چاکەو نیعمەتانەی دیکەی خوا ﷻ کە لە قیامەتـدا، لـە چـوار باخەکانـدا بەرجەسـتە دەبـن، ئەوانـەش لەبەرچـاو بگـرێ و، بڕوای پێیان بێ، خوا ﷻ لەو دۆزەخە کە حەوت دەرگای هەن، دەیپارێزێ و چەپاڵەی دەدات و، دەیخاتـە نێـو ئـەو بەهەشـتانەوە، کـە هەشـت دەرگایـان هـەن، وەک لـە فەرمایشـتی پێغەمبـەردا ﷺ هاتـوە [إن في الجنَّـة ثمانيـة أبـواب، فيهـا بـابٌ يُسـمَّى الريَّـان لا يدخلـهُ إلاّ الصائمـون] البخـاري: ٣٢٥٧، واتـە: هـەر کەسـێک سوپاسـگوزاریی خـوا بـکات، لەسـەر ئـەو چاکانـەی کـە لـە سـی (٣٠) ئایـەتی سـەرەتادا هاتـوون، کـە هەشـت جاران خوا ﷻ لە بەرانبەریانـدا فەرموویەتی: نکوولیی لە کام لە چاکـەکانی پەروەردگارتـان دەکـەن؟ هـەر کەسـێک بـڕوای بـەو بیسـت نیعمـەت و چاکەیەی خوا بێ، ئنجا بڕوای بە ڕۆژی دوایی بێ، کە خوا ﷻ لە پازدە ئایەتی دوای ئەوانـدا بـاسی دەکات، ئـەوە لـەو دۆزەخـە کـە حـەوت دەرگای هـەن، وەک خـوا دەفەرمـوێ: ﴿لَهَا سَبْعَةُ أَبْوَٰبٍ لِّكُلِّ بَابٍ مِّنْهُمْ جُزْءٌ مَّقْسُومٌ ﴿٤٤﴾﴾ الحجـر، لـەو دۆزەخە دەیپارێزێ، بۆیەش خوا ﷻ لە باسی ڕۆژی دوایی و دۆزەخدا، حەوت جـاران فەرموویـەتی: ﴿فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾،

سـەرەنجامیش خـوا دەیخاتـە نێـو ئـەو دوو جووتـە باخـەوەو، بەهەشـیش هەشـت دەرگای هەن، خواش ﷻ لە دوای باسکردنی هەر جووتە بەهەشتێک، هەشت جـاران فەرموویـەتی: ﴿فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾، بەڕاسـتیی ئەمـە هەڵهێنجانێکـی جوانـە.

---

(١) ج١٤، ص١٦٩.

بابەتی دووەم: ئایا جند توانای جووتبوونیان هەیە لەگەڵ ئافرەتانی مرۆڤدا؟ زانایان ڕاجیاییان هەیە لەو بارەوە، بۆ وێنە: خاوەنی **(روح المعاني)**[1] دەڵێ:

(قَالَ مُجَاهِد وَالحَسَن: قَدْ تُجَامِعُ الجِنُّ نِسَاءَ البَشَرِ مَعَ أَزْوَاجِهِنَّ، إِذَا لَمْ يَذْكُر الزَّوْجُ اسْمَ اللهِ تَعَالَى)، واتە: **(مُجَاهِد وَالحَسَن البَصْري)** گوتوویانە: دەگونجێ پیاوی جند لەگەڵ ئافرەتانی بە شەردا جووت ببن، لە حاڵێک دا مێردی ئەو ئافرەتانە ناوی خوای بەرز ناهێنن لە کاتی جوتبووندا {ئەوانیش بە جۆرێک لە جۆرەکان، لەگەڵ ئەو ئافرەتانەدا جووت ببن}.

بەڵام زۆربەی زانایان دەڵێن: نەخێر، جند ئەو توانایەیان نیە، هەروەک مرۆڤیش بەنسبەت ئافرەتانی جندەوە ئەو توانایەی نیە، بەڵێ هەندێک لەوانەی شێت دەبن و تێکدەچن و دوایی چاک دەبنەوە، دەڵێن: من لەگەڵ جنددا ڕۆیشتم و ئافرەتێکی جندیان دامێ! بەڵام من وای تێدەگەم ئەوە هەمووی جۆرێکە لە فێڵ لێکردنی جند لە مرۆڤ و هەڵخەڵەتاندنیانەو، جۆرێک لە خستنە دنیای خەیاڵ و ئەندێشەیە، نەک لە دنیای واقیعدا، وابێ، چونکە جند ماددەی دروستبوونیان کە ئاگرەو، شێوەی بوونەکەشیان لە هی ئێمە جیایە و تاکو خۆیان نەجەستێنن و نەیەنە سەر شێوەی جەستە، نابینرێن، بویەش زۆربەی زانایان ئەوەیان ڕەتکردۆتەوەو بەندەش پێشتر گوتم هەر ڕام وایە.

ئنجا خوا ﷻ کەدەفەرموێ: ﴿ فِيهِنَّ قَٰصِرَٰتُ ٱلطَّرۡفِ لَمۡ يَطۡمِثۡهُنَّ إِنسٌ قَبۡلَهُمۡ وَلَا جَآنٌّ ﴾، **(قَالَ حمْزَةُ بْنُ حَبِيبٍ: الْجِنُّ فِي الْجَنَّةِ لَهُمْ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ مِنَ الْجِنِّ نَوْعِهِمْ، فَالْمَعْنَى لَم يَطْمِثْ الإِنْسِيَّاتِ أَحَدٌ مِنَ الإِنْسِ، وَلَا الجِنِّيَات أَحَدٌ مِنَ الجِنِّ، قَبْلَ أَزْوَاجِهِن)**.

واتە: جندیش ئافرەتانی حۆرییان هەن، لە بەهەشتدا لە جۆری خۆیان، کەواتە: مانایەکەی ئەوەیە کە نە ئافرەتانی مرۆڤ، هیچ کام لە مرۆڤان لەگەڵیان

---

(١) ج٢٧، ص١٥٩.

دا جووتبـوون، پێـش هاوسـەرەکانیان کـە لـە بەهەشـتێ دا دەیاندرێنـێ و، نـە ئافـرەتی جندیـش هیـچ کام لـە پیـاوانی جنـد لەگەڵیـان دا جووتبـوون، پێـش مێردەکانیـان.

ئنجـا زۆربـەی هـەرە زۆری زانایـان گوتوویانـە: جندیـش وەک مرۆڤان، هـەم دەچنە نێـو ئاگـری دۆزەخ و، هـەم دەچنـە بەهەشـتیش وەک مرۆڤـان، پێشـم وایـە نـەک زۆربە، دەبووایە هەموویان لەسەرئەوە یەکدەنگ بن، چونکە خوا بسم الله الرحمن الرحیم لە چەند ئایـەت لـە قورئانـدا هەڕەشـە دەکات لـە مـرۆڤ و لـە جنـد، کـە ئەگـەر سـەرپێچیی بکـەن و بێبڕوابـن هەڕەشـەیان لـێ دەکات بـە دۆزەخ، کەواتـە: دەبـێ جندیـش وەک مرۆڤـان بچنـە نێـو دۆزەخ، هەروەهـا بـاسی چوونـە بەهەشتیشـیان دەکـرێ، ئەوەتـا لێـرەدا بـە ڕاشـکاویی و لـە شـوێنی دیکـەش بـە ئامـاژە باسـکراوە، کەواتـە: دەبـێ جندەکانیـش ئەگـەر بڕواداربـن و فەرمانبەریـی خـوا بکـەن، پاداشـتیان بـە بەهەشـت بدرێتـەوە، ئنجـا ئەگـەر جنـد دۆزەخیـان نەبووایە بـۆ سزادان و، بەهەشـتیان نەبووایە بۆ پاداشت دانەوە، خوا بسم الله الرحمن الرحیم هێندە باسی مرۆڤ و جندی نەدەکرد، بە تایبەتی لـەم سـوورەتە موبارەکـەدا کـە سـی و یـەک (٣١) جـار نـاوی هەردووکیـانی هێنـاوەو، لە چەند شوێنی دیکەی قورئانیش دا، خوا بسم الله الرحمن الرحیم باسی هەردووکیان دەکات، باسی جندو مرۆڤ، بۆ وێنە: لە سوورەتی (الأنعام)دا، خوا بسم الله الرحمن الرحیم دەفەرموێ: ﴿ يَٰمَعۡشَرَ ٱلۡجِنِّ وَٱلۡإِنسِ أَلَمۡ يَأۡتِكُمۡ رُسُلٞ مِّنكُمۡ يَقُصُّونَ عَلَيۡكُمۡ ءَايَٰتِي وَيُنذِرُونَكُمۡ لِقَآءَ يَوۡمِكُمۡ هَٰذَاۚ قَالُواْ شَهِدۡنَا عَلَىٰٓ أَنفُسِنَاۖ وَغَرَّتۡهُمُ ٱلۡحَيَوٰةُ ٱلدُّنۡيَا وَشَهِدُواْ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمۡ أَنَّهُمۡ كَانُواْ كَٰفِرِينَ ﴿١٣٠﴾ ﴾الأنعام، واتـە: ئـەی کۆمەڵـی مـرۆڤ و جنـد! ئایـا لـە خۆتـان پێغەمبەرانتـان بـۆ نەهاتـن؟! ئایەتـەکانی منیـان بەسـەردا دەخوێندنـەوەو، لـە دیداریـی ئەمڕۆتـان دەیانترسـاندن! گوتیـان: شـایەدییمان لەسـەر خۆمـان داو، ژیـانی دنیـا فریـوی دان و، شـایەدییان لەسـەر خۆیـان دا کـە ئـەوان بێبڕوابـوون، کەواتـە:

١- پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) بە گشتیی، نەک تەنیا پێغەمبەری خاتەم موحەممەد ﷺ بۆ مرۆڤ و بۆ جند هاتوون.

٢- ئایەتەکانیش خوا پێغەمبەرانی (**عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم**) ئەرکدار کردوون، کە بەسەر مرۆڤ و بەسەر جندا بیانخوێننەوە.

٣- مرۆڤ و جندیش هەموویان دەچن بۆ قیامەت و، تووشی سزاش دەبن و، تووشی پاداشتیش دەبن و، ئەو سێ ڕاستییە بەڕوون و ڕاشکاویی لە ئایەتی ژمارە (١٣٠)ی (**الأنعام**)دا هاتوون.

کەواتە: قسەکەی (**إبن عاشور**) کە پێشتریش بەرپەرچمان دایەوە کە دەڵێ: خوا ﷻ جندی موکەللەف نەکردوون بە شوێنکەوتنی شەریعەت، ئەم ئایەتە زۆر بەڕوونیی ئەوە دەگەیەنێ کە قسەکەی ڕاست نیەو، بەس ئەم ئایەتە قسەکەی لێ هەڵدەوەشێنێتەوە، جگە لە سوورەتی (**الرحمن**)یش، کە سی و یەک (٣١) جار، خوا ﷻ هەرکام لە مرۆڤ و جند وێکڕا دەدوێنێ.

ئەگەر یەکێک بڵێ: ئەدی بۆچی پێغەمبەران (**عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم**) تەنیا لە مرۆڤان هاتوون؟ وەڵامەکەی ئەوەیە: ئەو پێغەمبەرانە (**عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم**) کە لە مرۆڤان هاتوون، ئەرکدار کراون، جندیش ئاگادار بکەنەوە، گرنگیش ئەوەیە جند پێغەمبەریان بوو بن، یا لە خۆشیان نەبن، بێگومان جندیش لە خوار مرۆڤانەوەن و، وادیارە خوا ﷻ بەشایستەی ئەوەی نەزانیون پێغەمبەران (**عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم**) لە جندان بن، هەروەک پێغەمبەران (**عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم**) لە مرۆڤانیش تەنیا لە پیاوان هاتوون: ﴿وَمَآ أَرۡسَلۡنَا مِن قَبۡلِكَ إِلَّا رِجَالٗا نُّوحِيٓ إِلَيۡهِمۡۚ فَسۡـَٔلُوٓاْ أَهۡلَ ٱلذِّكۡرِ إِن كُنتُمۡ لَا تَعۡلَمُونَ ٤٣﴾ **النحل**، لەبەر ئەوەی کۆمەڵێک ئەرک و تایبەتمەندیی پێغەمبەرایەتیی هەن، تەنیا پیاوان لە توانایاندا هەن و، ئافرەتان لە توانایاندا نین.

بابەتی سێیەم: دوو دەقی سوننەت لە بارەی بەهەشتەوە:

١- پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێ: {**جِنانُ الفِرْدَوْسِ أَرْبَعٌ: جَنَّتَانِ مِنْ فِضَّةٍ آنِيَتُهُمَا وَمَا فِيهِمَا، وَجَنَّتَانِ مِنْ ذَهَبٍ، آنِيَتُهُمَا وَمَا فِيهِمَا، وَمَا بَيْنَ الْقَوْمِ وَبَيْنَ أَنْ يَنْظُرُوا إِلَى رَبِّهِمْ إِلاَّ**

رِدَاءُ الْكِبْرِ عَلَى وَجْهِهِ فِي جَنَّةِ عَدْنٍ} (أخرجه البخاري: ٤٥٩٧، ومسلم: ١٦٣، وأحمد:١١٦٩، والنسائي في الكبرى: ٧٧٨٥، وابن ماجه: ٥٨٦).

واتـە: باخـەكانی فیـردەوس چـوارن: دوو باخیـان لـە زیـون، (خشـڵیان) قـاپ و قاچاغیـان و هەرچـی تێیانـدا هەیـە هەمـووی زیـوە، دوو باخیشـیان لـە زێـڕن، قـاپ و قاچاغیـان و هەرچـی تێیـان دا هەیـە (لـە زێـڕە) و، لـە نێـوان ئـەوەدا كـە خەڵكەكـە تەماشـای پەروەردگاریـان بكـەن، جگـە لـە پۆشـاكی گەورەیـی و بەرزیـی و سـەرڕووی (خـوا) لـە بەهەشـتی هەمیشـەیی و هەرمـاودا، هیچـی دیكـە نیـە.

٢- لە بارەی ئەوەوە كە خوا فەرموویەتی: ﴿حُورٌ مَّقْصُورَٰتٌ فِى ٱلْخِيَامِ ﴿٧٢﴾﴾ الرحمن، ئافرەتانی حۆریی كورت هەڵێندراو لە نێو خێوەتاندا، ئەم دەقە دێنین:

پێغەمبـەر ﷺ دەفەرمـوێ: {الْخَيْمَـةُ دُرَّةٌ طُولُهَـا فِي السَّـمَاءِ سِـتُّونَ مِيـلاً، فِي كُلِّ زَاوِيَـةٍ مِنْهَـا أَهْـلٌ لِلْمُؤْمِـنِ لاَ يَرَاهُـمُ الآخَـرُونَ} (أخرجـه البخـاري: ٣٠٧١، ومسـلم: ٢٨٣٨، والترمـذي: ٢٥٢٨).

واتـە: ئـەو خێوەتـە گەوهەرێكـە درێژییەكـەی لـە ئاسـمانێ شەسـت میلـە، لـە هـەر گۆشـەیەكی دا بـۆ بـڕوادار كـەس و كارو هاوسـەر هـەن، كـە ئـەوانی دیكـە، نایانبینـن.

خـوا بـە لوتـف و كەرەمـی خـۆی یارمەتییـمان بـدات، بـە جۆرێـك ژیـانی دنیامـان بگوزەرێنیـن، شایسـتەی ئـەو نـازو نیعمەتـەی خـوای بەخشـەر بیـن لـە ڕۆژی دواییدا.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

تەفسیری سوورەتی

الواقعة

دەستپێک

بەڕێـــــزان!

ئەمـڕۆ کـە (١٤)ی شـەعبانی سـاڵی (١٤٤١) کۆچییـە، بەرانبـەر (٢٠٢٠/٤/٧)ی زایینـی، لـە شـاری هەولێـر، دەسـت دەکەیـن بـە تەفسـیرکردنی سـووڕەتی (**الواقعـة**).

پێناسەی سووڕەتی (الواقعة) و بابەتەکانی

یەکەم: ناوی ئەم سووڕەتە:

ئـەم سـووڕەتە تەنیـا ناوێکـی هەیـە، کـە بریتیـە لـە (**سُورَةُ الْوَاقِعَـةِ**) یـان (**الْوَاقِعَةِ**)، لـەو بـارەوەش چەنـد دەقێـک هـەن، کـە نـاوی ئـەم سـووڕەتە موبارەکەیـان تێـدا هێـنراوە، چ لەسـەر زمـانی پێغەمبـەری خاتـەم ﷺ، چ لەسـەر زمـانی هـاوەڵانی (خـوا لێیـان ڕازی بـێ):

أ)- {عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رضي الله عنهما، قَالَ: قَالَ أَبُو بَكْرٍ رضي الله عنه: يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَدْ شِبْتَ؟ قَالَ: شَيَّبَتْنِي هُودٌ، وَالْوَاقِعَةُ، وَالْمُرْسَلاَتُ، وَعَمَّ يَتَسَاءَلُونَ، وَإِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ} (أخرجه الترمذي: ٣٢٩٧، وَقَالَ: حَسَنٌ غَرِيبٌ، والحاكم: ٣٣١٤، وَقَالَ: صَحِيح عَلَى شَرْطِ البُخَارِي).

واتـە: عەبدوڵـڵای کـوڕی عەببـاس رضي الله عنهما دەڵـێ: ئەبوو بەکر رضي الله عنه ڕۆژێک بە پێغەمبـەری خـوای گـوت: ئـەی پێغەمبـەری خـوا ﷺ! مووی سـپییت لـێ پەیدابوون! ئەویـش فەرمـووی: (**هُـود، وَالْوَاقِعَةُ، وَالْمُرْسَـلاَتُ، وعَـمَّ يَتَسَـاءَلُونَ، وَإِذَا الشَّـمْسُ كُوِّرَتْ**)، مـووی سـپییان تێـدا پەیـدا کـردم.

واتـە: ئـەو سـووڕەتە موبارەکانـە، کـە یـان بەسـەرهاتی پێغەمبەرانیـان (**عَلَيْهِـمُ الصَّـلاَةُ وَالسَّـلاَمُ**)، تێدایـە، یـان ڕووداوەکانی ڕۆژی دواییـان تێدایـەو، بـاسی بەهەشـت

و دۆزەخیان تێدایەو، باسی دیداری خوای پەروەردگاریان تێدا هەیە، بە تایبەت لە سوورەتی هوددا باسی فەرمانکردن بە ڕێک وەستاویی: ﴿ فَٱسْتَقِمْ كَمَآ أُمِرْتَ ﴿١١٢﴾ ﴾هود، هەیە.

ب)- {عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ابْنِ مَسْعُودٍ رضي الله عنه، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: مَنْ قَرَأَ سُورَةَ الْوَاقِعَةِ كُلَّ لَيْلَةٍ لَمْ تُصِبْهُ فَاقَةٌ أَبَدًا} (أخرجه البيهقي في «شعب الإيمان»: ٢٤٩٩، وابن السني: ٦٨٠ في عمل اليوم والليلة، وابن الضريس: ٢٢٦، وإسناده ضعيف عند بعض المحدثين).

واتە: عەبدوڵڵای کوڕی مەسعوود رضي الله عنه، دەڵێ: گوێم لە پێغەمبەری خوا ﷺ بوو دەیفەرموو: هەر کەسێک هەموو شەوێک سوورەتی (الْوَاقِعَةَ) بخوێنێ، هەرگیز هەژاریی و ئاتاجیی تووش نابێ.

(إبن عطية) وەک (إبن عجيبة)[١]، لێی دەگوازێتەوە - (إبن عطية)ەش یەکێکە لە ڕوونکەرەوەکانی قورئان - گوتوویەتی: (فِيهَا ذِكْرُ القِيَامَةِ وحُظُوظ النَّاس فِي الآخِرَة، وفَهْمُ ذَلِكَ غِنَىً لَا فَقْرَ مَعَهُ، وَمَنْ فَهِمَهُ شُغِلَ بِالإسْتِعْدَادِ) واتە: لە سوورەتی (الْوَاقِعَةَ)دا، باسی ڕۆژی دوایی هەیەو باسی پشک و بەشەکان (پاداشتی) خەڵک لە ڕۆژی دواییداو، تێگەیشتن لەوەش دەوڵەمەندییەکە هەژاریی تێدا نییەو، هەر کەسێکیش لەوە تێبگات، سەرقاڵ دەکرێ بە خۆ ئامادە کردن بۆ ڕۆژی دواییەوە، واتە: دنیا بە کەمگرو، دوارۆژ هەڵبژێرەر دەبێ بەسەر دنیادا، بابای واش بە کەمێکی حەڵاڵ قەناعەت دەکات و، چاوی لە زۆرو بۆری حەرام نیە.

ج)- {عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ رضي الله عنه، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَقْرَأُ فِي الْفَجْرِ: الْوَاقِعَةَ وَنَحْوَهَا مِنَ السُّوَرِ} (أخرجه أحمد: ٢١٠٣٣، تعليق شعيب الأرنؤوط: صحيح لغيره).

واتە: جابیری کوڕی سەموڕە رضي الله عنه، دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ عادەتی وابووە لە نوێژی بەیانییدا سوورەتی (الْوَاقِعَةَ)و هاووێنەکانی دەخوێند.

---

(١) البحر المديد في تفسير القرآن المجيد: ج٧، ص٢٨٦.

هەروەها لە کتێبەکانی سوننەت و لە موصحەفەکانیشدا، کە کاتی خۆی بەدەست نووسراون و هەبوون، ئەم سوورەتە موبارەکە هەر بە (**سورة الْوَاقِعَةَ**) ناوبراوە.

دووەم: شوێنی دابەزینی:

زۆربەی هەرە زۆری زانایان و شارەزایانی قورئان گوتوویانە: ئەم سوورەتە مەککەییە، واتە: لە شاری مەککەو، لە قۆناغی پێش کۆچکردنی پێغەمبەر ﷺ و، هاوەڵانی بۆ مەدینە، دابەزیوە، ئنجا هەرچەندە هەندێک لە زانایان چەند ئایەتێکیان لێ هەڵاواردوون و بە مەدینەییان داناون، بۆ نموونە: هەردووک ئایەتی: ﴿أَفَبِهَٰذَا ٱلۡحَدِيثِ أَنتُم مُّدۡهِنُونَ ﴿٨١﴾ وَتَجۡعَلُونَ رِزۡقَكُمۡ أَنَّكُمۡ تُكَذِّبُونَ ﴿٨٢﴾﴾ **الواقعة**، گوتوویانە: ئەم دووانە مەدینەیین، بەڵام هیچ بەڵگەیەکی دڵنیاکەر لەو بارەوە نیە، ئایەتەکانیش وەک ئاڵقەیەکانی. زنجیرێکن و پێکەوە پەیوەستن، بۆیە هەر ئەو بۆچوونە ڕاستە کە هەمووی پێکەوە دابەزیوە لە مەککە، واتە: پێش ئەوەی پێغەمبەری خوا ﷺ لە شاری مەککەوە کۆچ بکات بۆ مەدینە.

سێیەم: ڕیزبەندیی لە موصحەف و دابەزین دا:

ئەم سوورەتە موبارەکە لە ڕیزبەندیی دابەزیندا ژمارە (٤٦)ی بۆ دانراوە، واتە: چل و شەشەمین سوورەت بووە، دابەزیوەو، لە موصحەفیشدا ژمارە پەنجاو شەش (٥٦)ە، جابیری کوڕی زەید ڕای وایە کە ئەم سوورەتە موبارەکە لە پێش (**الشعراء**) دابەزیوەو، لە دوای سوورەتی (**طه**)، بەو پێیەش بێ واپێدەچێ لە نێوە ڕاستی قۆناغی مەککەدا، تۆزێک بە لای بەشی دووەمیەوە، دابەزیبێ، واتە: لە ساڵانی (٧ و ٨) بەرەو دوا.

چوارەم: ژمارەی ئایەتەکانی:

هەرچەنـدە زۆربـەی ژمێـرەرانی ئایەتـەکانی قورئـان ژمـارە (٩٦)یـان تەبەننیـی کـردوە، بـەڵام هـەر کام لـە ژمـارەی (٩٧ و ٩٩)ش لەلایـەن بەشـێک لـە زانایانـەوە تەبەننیـی کـراون، بۆیـە ئەگـەر لەسـەر موصحەفێـک دا بینیـمان: ژمارە (٩٧) یـان (٩٩) دانـرا بـوو، باسـەرمان سـوڕنەمێنێ، ئـەو ژمارانـەش لەلایـەن بەشـێک لـە زانایانـەوە، بـۆ ئایەتـەکانی سـووڕەتی (الْوَاقِعَـةَ) باسـکراون، زۆرجاریـش گوتوومانـە: جیاوازیـی لـە ژمـارەی ئایەتەکانـدا دەگەڕێتـەوە بـۆ چۆنیەتیـی کورتیـی و درێژیـی ڕسـتەکان و، چۆنیەتیـی وەسـتانەکان، ئایەتێـک کـە لـە نێـو قەدەکەیـدا بوەسـتی، دەبێتـە دوو ئایـەت، بـەڵام ئەگـەر هەمـووی بـە دەم یەکـەوەو یـەک ڕسـتە بـێ، بـە یـەک ئایـەت لـە قەڵـەم دەدرێ، ئنجا زانایـان لـەو بـارەوە ڕاجیاییـان هەبـووە، لـە بـارەی هەندێـک لـە ئایەتەکانـەوە.

پێنجەم: نێوەڕۆکی:

ئـەم سـووڕەتە هەمـان نێوەڕۆکـی قورئـانی مەککەیـی هەیـە، بـەڵام پانتاییەکـی زۆری بـۆ بـاسی ڕۆژی دوایـی، بـە هـەردوو قۆناغـی ئاخیـر زەمـان و قیامەتـەوەو بـە هەشـت و دۆزەخ تەرخانکـراون، دەتوانیـن بڵێیـن: جوگڕافیـای بابەتـەکانی ئـەم سـووڕەتە موبارەکـە، لـەم چـوار خاڵـەدا بەرجەسـتە دەبـن:

١)- ئایەتەکانی: (١ - ٥٦)، پەنجاو شەش (٥٦) ئایەتی سەرەتای ئەم سووڕەتە، هەمووی باسی ئاخیر زەمان و قیامەت و، باسی بەهەشت و دۆزەخ و بەهەشتییەکان و دۆزەخییەکانە.

٢)- ئایەتەکانی: (٥٧ - ٧٤) واتە: هەژدە (١٨) ئایەت، باسی بەڵگەکانی پەروەردگاریێتیی خوان بسم الله الرحمن الرحيم.

٣)- ئایەتەکانی: (٧٥ - ٨٢) واتە: هەشت (٨) ئایەت، باسی قورئان و دڵنیا کردنەوەی هەموو لایەکە کە ئەم قورئانە لەلایەن پەروەردگاری جیهانییانەوە دابەزێنراوەو، جگە لە فریشتە پاککراوەکان، کەس دەستی نایگاتێ، بە پێچەوانەی بۆ چوونی دڵڕەشانەو، نەزانانەو کینە لە دڵانەی کافرەکان، کە پێغەمبەریان ﷺ بەوە تۆمەتبار دەکرد: شەیتانەکان (**شیاطین**) ئەوەی فێر دەکەن، یاخود بابایەکی نەصرانیی فێری دەکات، یان بۆ خۆی هەڵیبەستوە.

٤)- ئایەتەکانی: (٨٣ - ٩٦) واتە: چوارده (١٤) ئایەتی کۆتایی ئەم سوورەتە، باسی گیان کێشران و سەرەنجامی ئەوانەیە کە ڕووحیان لە جەستەیان جیا دەکرێتەوەو، لە دوای سەرە مەرگ دەکەونە قۆناغی بەرزەخەوە، چ لە بەهەشتدا، چ لە دۆزەخدا، یانی: خوا ﷻ وەک چۆن لەسەرەتای سوورەتەکەوە،بەهەشتییان پۆلێن دەکات بۆ (**السابقون وأصحاب اليمين**)، لێرەش دیسان هەر پۆلێنیان دەکاتەوە بۆ (**السابقون**) و (**المقربون**) و بۆ (**أصحاب اليمين**)، کەواتە: پەنجاو شەش، کۆ هەژدە، کۆ هەشت، کۆ چوارده، یەکسانە بە نەوەدو شەش (٥٦+١٨+٨+١٤=٩٦) ژمارەی ئایەتەکانی ئەم سوورەتە.

شەشەم: تایبەتمەندییەکانی ئەم سوورەتە:

ئێمـە هەشـت تایبەتمەندییـمان کەوتوونـە بەرچـاو، کـە ئـەم سـوورەتە جیـا دەکەنـەوە لـە سـوورەتەکانی دیکـە:

١)- تەنیا لەم سوورەتەدا، هەم دوای باسی ئاخیر زەمان، باسی بەهەشتییان و دۆزەخییان کراوە، هەم دوای باسی گیان کێشران، وەک گوتمان: لە پەنجاو شەش (٥٦) ئایەتی یەکەمدا، باسی ئاخیر زەمان و قیامەت، کراوە، دوایی باسی پۆلێنکردنی خەڵک بۆ بەهەشتییان و دۆزەخییان، بەهەشتییانیش بۆ دوو پۆل: (**السابقون**) و (**أصحاب اليمين**)، واتە: پێشکەوتووەکان لەگەڵ هاوەڵانی دەستە ڕاست، ئنجا بێبڕوایەکانیش ناونراون: (**أصحاب الشمال**) هاوەڵانی دەستە چەپ، لای چەپ.

دوایی لە چوارە (١٤) ئایەت، ئایەتەکانی: (٨٣ - ٩٦)یش دا، خوا ﷻ باسی گیان کێشرانی کردوە، دوایی دووبارە باسی دابەشکردن و پۆلێنکردنی مرۆڤایەتیی کردوە، بۆ سێ بەش: (**مُقَرَّبون**) ئەوانەی زۆر لە خوا نیزیکن، ئنجا (**أَصْحَاب الیَمِین**) هاوەڵانی لای ڕاست، دوایش (**أَصْحَاب الشِّمَال**) هاوەڵانی لای چەپ، ئەمە تاکە سووڕەتێکە کە تێیدا بەو شێوەیە، لە دوای ئاخیر زەمان و قیامەت، باسی بەهەشتییان و دۆزەخییان بکرێ و، لە دوای گیان کێشرانیش، کە وەک دوایی باسی دەکەین، ئەوە نهێنییەکی گەورەی تێدایە.

٢)- تەنیا لەم سووڕەتەدا بەپێی زانیاریی بەندە، بە ڕاشکاویی باسی ئەوە کراوە، کە مرۆڤەکان لە ڕۆژی دواییدا بە جۆرێکی دیکەی جیاواز، لە هی ئێستا، کە نایزانن دروستدەکرێنەوە،وەکخوا ﷻ دەفەرموێ:﴿ نَحْنُ قَدَّرْنَا بَيْنَكُمُ الْمَوْتَ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ ﴿٦٠﴾ عَلَىٰ أَن نُّبَدِّلَ أَمْثَالَكُمْ وَنُنشِئَكُمْ فِي مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦١﴾ ﴾**الواقعة**، واتە: ئێمە مردنمان لە نێو ئێوەدا داناوەو، ئێمە دەستەپاچە نین، (لێ پێشکەوتووەوە نین، کەسێک بتوانێ لە ژێر ڕکێفی ئێمە دەربچێ)، کە ئێوە بگۆڕین، با هاو وێنەکانتان و، ئێوە بەشێوەیەک دروست بکەینەوە، کە نایزانن.

٣)- تەنیا لەم سووڕەتەدا هەرکام لە:

أ)- دروستکرانی مرۆڤ لە نوتفە.

ب)- ڕواندنی کشت و کاڵ.

ج)- دابەزاندنی ئاوی شیرینی خواردنەوە لە سەرێوە.

د)- ڕەخساندنی سووتەمەنیی بۆ ئاگر.

وەک بەڵگە لەسەر پەروەردگارێتیی خواو باڵادەستیی خواو، لەسەر زیندووکرانەوە، خراونەڕوو، لە ئایەتەکانی: (٥٧ - ٧٣)دا، تەنیا لەم سووڕەتەدا، ئەو چوارە بە ڕیز: دروستکردنی مرۆڤ لە نوتفە، ڕواندنی کشتوکاڵ، دابەزاندنی ئاوی شیرین، ڕەخساندنی سووتەمەنیی بۆ ئاگر، وەک چوار بەڵگە، هەم لەسەر

پەروەردگارێتیی خـوا، هـەم لەسـەر توانـای خـوا بـۆ زیندووکرانـەوەی مرۆڤـەکان، خراونــەڕوو.

٤)- تەنیا لەم سوورەتەدا سوێند بە ڕێ و شوێنی ئەستێرەکان (**مواقع النجوم**) خوراوەو، بە سوێندێکی مەزنیش دانراوە، کە لە ئایەتەکانی: (٧٥و ٧٦)دا هاتوە: ﴿فَلَآ أُقْسِمُ بِمَوَٰقِعِ ٱلنُّجُومِ ﴿٧٥﴾ وَإِنَّهُۥ لَقَسَمٌ لَّوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ ﴿٧٦﴾﴾ **الواقعة**، کە ئەمەش وەک دوایی باسی دەکەین، نهێنییەکی گەورەی زانستیی تێدایەو، زانستی گەردووونناسیی لەم ڕۆژگارەدا، زیاتر ئەو نهێنییەی دەرخستوە، کە بۆچی خوا ﷻ دەفەرموێ: ئەگەر بزانن سوێند خواردن بە ڕێ و شوێن و جێگاو ڕێگای ئەستێرەکان، سوێندێکی مەزنە؟

٥)- تەنیا لەم سوورەتەدا، باسی دەست لێ نەدرانی قورئان کراوە، مەگەر لەلایەن پاککراوانەوە: ﴿لَّا يَمَسُّهُۥٓ إِلَّا ٱلْمُطَهَّرُونَ ﴿٧٩﴾﴾ **الواقعة**، دوایی قسەی لێوە دەکەین، کە زانایان لەو بارەوە مشتومڕی زۆریان بووە، کە تەنیا پاککراوان دەست لە قورئان دەدەن و، جگە لە پاککراوان دەستی لێ نادەن، مەبەست پێی چییە؟

٦)- تەنیا لەم سوورەتەدا دووجار ڕستەی: ﴿فَسَبِّحْ بِٱسْمِ رَبِّكَ ٱلْعَظِيمِ ﴿٧٤﴾﴾ **الواقعة**، ﴿فَسَبِّحْ بِٱسْمِ رَبِّكَ ٱلْعَظِيمِ ﴿٩٦﴾﴾ **الواقعة**، لە ئایەتەکانی: (٧٤ - ٩٦)دا هاتوە، هەڵبەتە لە سوورەتی (**الحاقة**)دا، لە کۆتاییەکەیدا: ﴿فَسَبِّحْ بِٱسْمِ رَبِّكَ ٱلْعَظِيمِ ﴿٥٢﴾﴾ **الحاقة**، هاتوە، بەس یەک جار، تەنیا لەم سوورەتەدا، ئەم ڕستە موبارەکە دوو جار هاتوە.

٧)- لەم سوورەتەدا، هەروەها لە هەردوو سوورەتی پێشووشدا لە سوورەتی (**القمر**) و سوورەتی (**الرحمن**)دا، ناوی (**أَللّه**) نەهاتوە، کە لە قەبارەی خۆیاندا، لەو بارەوە بێ وێنەن، واتە: ئەم سێ سوورەتە، سوورەتەکانی: (**القمر والرحمن والواقعة**)، لە قەبارەی خۆیاندا کە هەر کامیان یەکی دەوری یەک لەسەر چواری جوزئێکن و لە قەبارەی خۆیاندا بێ وێنەن، کە ناوی خوا ﷻ بە وشەی (**أَللّه**)، لەو سێ سوورەتەدا نەهاتوە، بەڵام (**الرحمن**) و (**رب**) هاتوون و سیفەتەکانی خوا هاتوون، بەڵام (**أَللّه**) ﷻ نەهاتوە.

٨)- چەند وشەیەک تەنیا لەم سوورەتەدا هاتوون:

١)- وشەی ﴿مَّوۡضُونَةٖ ١٥﴾ واتە: چنراو، گەوهەربەند، لە زێڕ چنراو، لە گەوهەر چنراو، لە ئاوریشم چنراو، تەنیا لەم سوورەتەدا ئەم وشەیە هاتوە.

٢)- ﴿سِدۡرٖ مَّخۡضُودٖ ٢٨﴾، واتە: سیدری بێ دڕک، یان دڕک شکێنراو.

٣)- وشەی ﴿وَطَلۡحٖ مَّنضُودٖ ٢٩﴾ واتە: مۆزی ڕیز بەستوو، یان لەسەر یەک هەڵچنراو بە دارەکەوە.

٤)- ﴿وَظِلّٖ مَّمۡدُودٖ ٣٠﴾، واتە: سێبەرێکی درێژ کراوە، سێبەرێک کە کۆتایی نایەت.

٥)- ﴿وَمَآءٖ مَّسۡكُوبٖ ٣١﴾، واتە: ئاوێکی هەڵڕژاو، تاڤگە.

٦)- ﴿عُرُبًا ٣٧﴾ واتە: کۆی (**عروب**)ە، واتە: ئافرەتێک کە مێردی خۆی زۆر خۆش دەوێ و، زۆر پێوەی پەیوەستە.

٧)- ﴿أَتۡرَابٗا ٣٧﴾ کۆی (**ترب**)ە، هاوتەمەن، کە ئەمە تایبەتە بە ئافرەتانەوە، بەڵام بۆ پیاو دەگوترێ: (**أقران**) کۆی (**قِرْن**)ە، واتە: هاوتەمەن.

٨)- ﴿يَحۡمُومٖ ٤٣﴾ واتە: دوو کەڵی ڕەش (**الدخان الأسود**).

٩)- ﴿شُرۡبَ ٱلۡهِيمِ ٥٥﴾ (**هيم**) کۆی (**أهيم**)ەو کۆی (**هيماء**)ە، (**أهيم**) بۆ نێرینە (**مذكَّر**)ەو (**هيماء**) بۆ مێینە (**مؤنث**)یە، کە بریتین لە ئەو حوشترانەی تووشی نەخۆشیی (**هُيَام**)دەبن، واتە: تینوبوونێک کە تێر ئاوبوونی بە دوادا نەیەت.

١٠)- ﴿تَفَكَّهُونَ ٦٥﴾ واتە: (**تَعْجَبُون**) سەرتان سوڕدەمێنێ بە مانای (**تَنْدَمُون**)یش هەر هاتوە، واتە: پەشێمان دەبنەوە.

١١)- ﴿ٱلۡمُزۡنِ ٦٩﴾ واتە: هەور، هەندێکیش گوتوویانە: هەوری سپیی (**السَّحَاب الأَبْيَض**).

١٢)- ﴿ لِّلْمُقْوِينَ ﴿٧٣﴾ ﴾ واتە: ئەوانەی لە دەشت و بیابان دەمێننەوە، واتە: (**المسافرين الذين يبيتون في الصَّحْرَاء أو في البيداء**) هەروەها (**للمقوين**) بە مانای (**الجائعين**)یش هاتوە، ئەوانەی سکیان خاڵیی دەبێ.

١٣)- ﴿ الْحُلْقُومَ ﴿٨٣﴾ ﴾ واتە: گەروو، قورقوڕاگە.

حەوتەم: دابەشکردنی ئەم سوورەتە بۆ چەند دەرسێك:

ئێمە کۆی نەوەدو شەش (٩٦) ئایەتەکەی ئەم سوورەتە، بۆ چوار دەرس دابەش دەکەین:

دەرسی یەکەم: ئایەتەکانی: (١ - ٤٠)، کە جگە لە شەش ئایەتی سەرەتا، ئایەتەکانی: (١ - ٦)، سی و چوار (٣٤) ئایەتەکەی دیکە، هەموویان باسی حاڵ و باڵی بەختەوەرانەی (**السابقون**) و (**أصحاب اليمين**) دەکەن، کە هەردووکیان لە بەهەشتە ڕازاوە نەبڕاوەکانی خوای میهرەبان دا، بە نازو نیعمەتی زۆرەوە ژیان دەبەنە سەر، ئەوانیش بەو شێوەیە:

ئایەتەکانی: (١٠ - ٢٦) واتە: حەڤدە (١٧) ئایەت، بۆ باسی (**السابقون المقربون**) پێشکەوتووە نیزیکخراوەکان.

ئایەتەکانی: (٢٧ - ٤٠) واتە: چواردە (١٤) ئایەت، بۆ باسی (**أصحاب اليمين**)، واتە: هاوەڵانی دەستە ڕاست، ئەوانەی کە لە خوار (**المقربون والسابقون**)ن.

دەرسی دووەم: لە ئایەتەکانی: (٤١ - ٥٦)، واتە: شازدە (١٦) ئایەت پێک دی، بۆ باسی (**أصحاب الشمال**)، هاوەڵانی چەپەیە (هاوەڵانی دەستە چەپ) کە حاڵ و باڵی سەخت و دژوارو پڕ ئازارو مەینەتیی و شەرمەزارییان، لە دۆزەخی پڕ چڕە دوو کەڵ و بڵێسەی ئاگرو گڕەباو ئاوی کوڵاوو داغدا، دەخەینە ڕوو.

دەرسی سێیەم: لە ئایەتەکانی: (٥٧ - ٧٤) واتە: هەژدە (١٨) ئایەت، پێک دێ، بۆ دواندنی بێبڕوایان و خستنەڕووی هەر کام لە: (لە نوتفەو دروستبوونی مرۆڤ، ڕواندنی کشتوکاڵ، دابەزاندنی ئاوی شیرین لە سەرێوە، ڕەخساندنی سووتەمەنیی بۆ ئاگر)، وەک چوار چاکەو نیعمەتی خوا خراونەڕوو، لە هەمان کاتیشدا، وەک چوار بەڵگەی ئیسپاتی باڵادەستیی و چاکەکاریی و پەروەردگارێتیی خوا لە ژیانی بەشەردا، دیسان وەک بەڵگەش لەسەر ئەوە کە خوا سبحانه وتعالى توانایە لەسەر زیندووکردنەوەو ژیاندنەوەی مرۆڤەکان، دوای مردنیان و هێنانە پێشی سزاو پاداشت بۆیان.

دەرسی چوارەم و کۆتایی: لە ئایەتەکانی: (٧٥ - ٩٦)، واتە: بیست و دوو (٢٢) ئایەت، پێک دێ، بۆ باسی قورئانی بەڕێزو پێز، پاشان باسی حاڵەتی گیانکێشرانی مرۆڤ و بێچارەیی دەوروبەرەکەی بەرانبەری و، دواتر بەڕێکرانی ئەو کەسەی گیانی دەکێشرێ، بەرەو شوێنی شایستەی خۆی، کە ئەگەر لە (**مقربين**) یان (**أصحاب اليمين**) بێ، بەهەشتە، هەر کەسە بە پلەی خۆی و، ئەگەر لە (**المكذبين الضالين**) بێ واتە: (**أصحاب الشمال**) بە درۆدانەرانی گومڕا، بەرەو کڵپەی دۆزەخ بەڕێ دەکرێ.

لە کۆتایی ناساندنی ئەم سوورەتەو خستنەڕووی نێوەڕۆکی دا دەڵێین: شایانی باسە: ئەم سوورەتە یەکێکە لە سوورەتە گشتگیرو کۆکەرەوەکان، بۆ زۆربەی هەرە زۆری بابەتەکانی ئیمان و عەقیدە، کە دەتوانین بڵێین نۆ (٩) بابەتی گرنگی عەقیدەیی لەم سوورەتە موبارەکەدا هاتوون:

١)- باسی ئاخیر زەمان، کە ناوی: ﴿ ٱلْوَاقِعَةُ ﴾، واتە: ڕووداو، قەوماو، بۆ ئاخیر زەمان بەکارهاتوە.

٢)- باسی قیامەت و پۆلێنکرانی خەڵک بۆ سێ بەشی سەرەکیی: ﴿ وَكُنتُمْ أَزْوَٰجًا ثَلَٰثَةً ﴾، (**أي: أصنافاً ثلاثة**) پۆلێنکران بۆ سێ بەش، کە دوو بەشیان بەرەو بەهەشتن و، بەشێکیان بەرەو دۆزەخە.

٣)- باسی پاداشتی بڕواداران بە هەردوو جۆرەکەیانەوە: **(السابقون المقربين)** پێشکەوتووەکان، زۆر لە خوا نیزیکخراوەکان، جۆری دووەمیش **(أصحاب اليمين)** هاوەڵانی دەستە ڕاست، هەروەها **(أصحاب الميمنة)**شی بۆ بەکارهاتوە، واتە: هاوەڵانی خێرو خۆشیی و، بەرەکەت و پێز، یاخود **(ميمنة)** بە مانای لای ڕاستە **(مفعلة)**یە، لە **(يمين)**.

٤)- باسی سزای بێبڕوایان کە بە دوو وشە پێناسە کراوە: بە **(أصحاب المشئمة)** خاوەنانی نەگبەتیی و بێ خێریی، **(أصحاب الشمال)** خاوەنانی لای دەستە چەپ، لە کۆتایی سووڕەتەکەشدا بە **(المكذبين الضالين)** بە درۆ دانەرانی گومڕا، ناسێنراون.

٥)- خستنەڕووی چوار بەڵگەی گەورەی سەلمێنەری پەروەردگارێتیی خواو، باڵادەستیی خواو، توانای خوا بۆ زیندووکرانەوەی مرۆڤەکان، چونکە سووڕەتەکە بە زۆریی باسی ئەوەیە، ئەو چوار بەڵگەیەش بریتین لە: لە تۆو دروست بوونی مرۆڤ و، ڕواندنی کشتوکاڵ و، دابەزاندنی ئاوی شیرین و، ڕەخساندنی سووتەمەنیی بۆ ئاگر کردنەوە.

٦)- سوێند خواردن بە ڕێ و شوێنی ئەستێران، لەسەر ڕاستیی قورئان کە لە خواوەیەو، ئاماژەکردن بەڵکو بە ڕاشکاویی گوتنی ئەوە، کە ئەو سوێندە سوێندێکی گەورەیە، بەڵام بە مەرجێک بزانن، واتە: ئەگەر زانیارییتان هەبێ، ئنجا قەدری ئەو سوێند خواردنەی خوا بە ڕێ و شوێنی ئەستێرەکان، دەزانن.

٧)- باسی نیزیکیی فریشتە گیانکێشەکان، کە لە خەڵکە دانیشتووەکەی دەوری مردووەکە، یان دەوری ئەو مرۆڤەی لە گیانەڵا دایەو خەریکی گیان کێشران و، ڕووحدانە، لێی نیزیکترن، بەڵام نایانبینن، واتە: خەڵکەکە کە بە دەوری مردووەکەوەن، فریشتەکان نابینن، ئەگەرنا فریشتەکان لێی نیزیکترن.

٨)- باسی بەڕێکرانی ڕاستەوخۆی ڕووحی مرۆڤ، پاش کێشرانی لە جەستەکەی بەرەو بەهەشت، یاخود بەرەو دۆزەخ لە قۆناغی ژیانی بەرزەخدا.

٩)- باسی حاڵەتی گیانکێشران کە خەڵک لە بەرانبەریدا، دەستە پاچەو بێچارەن.

هـەر بۆیـەش (**المسروق**) کـە یەکێکـە لـە زانایـان گوتوویـەتی: (**مَـنْ أَرَادَ عِلْـمَ نَبَـأَ الْأَوَّلِـيِنَ وَالْآَخِرِينَ، وَنَبَـأَ أَهْـلِ الْجَنَّةِ، وَنَبَـأَ أَهْـلِ النَّـارِ، ونَبَـأَ أهْـلِ الدُّنْيـا وأهْـلِ الآخِـرَةِ، فَلْيَقْـرَأْ سُـورَةَ الْوَاقِعَـة**)[1]، واتـە: هـەر کەسـێک دەیـەوێ هەواڵـی پێشـووەکان و، هەواڵـی دوایینـەکان بزانـێ، هەورەهـا هەواڵـی خەڵکـی بەهەشـت و هەواڵـی خەڵکـی ئاگـری دۆزەخ بزانـێ، هەروەهـا هەواڵـی خەڵکـی دنیـا (ئەوانـەی دنیایـان هەڵبـژاردوە)و، هەواڵـی خەڵکـی ڕۆژی دوایـی (ئەوانـەی ڕۆژی دواییـان هەڵبـژاردوە) بزانـێ، بـا سـوورەتی (**الْوَاقِعَـة**) بخوێنـێ.

---

(١) البحر المديد في تفسير القرآن المجيد: ج٧، ص٢٨٦.

دەرسی یەکەم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئـەم دەرسـەمان لـە چـل (٤٠) ئایـەتی سـەرەتای سـوورەتی (**الواقعـة**) پێـک دێ، ئایەتـەکانی: (١ - ٤٠) کـە بـاس و بابەتـەکانی بـەم جـۆرەن:

١)- شەش ئایەتی سەرەتا باسی ئاخیر زەمان و، ژمارەیەک لە ڕووداوە گەورەو گرنگەکانی ئاخیر زەمان دەکەن.

٢)- پێنج ئایەتی دوای ئەوان، ئایەتەکانی: (٧ - ١١) باسی پۆلێنکردنی هەر سێک کۆمەڵە سەرەکییەکەی مرۆڤایەتیی لە قیامەتدا: (**أصحاب الميمنة، أصحاب المشئمة، السابقون القربون**) دەکەن.

٣)- پازدە ئایەتی دواتر، کە ئایەتەکانی: (١٢ - ٢٦)، باسی حاڵ و گوزەرانی (**السابقون المقربون**) لە بەهەشتدا دەکەن.

٤)- چواردە ئایەتی دواتر، کە ئایەتەکانی: (٢٧ - ٤٠) باسی حاڵ و گوزەرانی (**أصحاب اليمين**) لە نێو نازو نیعمەتەکانی بەهەشتدا دەکەن.

شـایانی گوتنیشـە: بـە بـەراورد کـردنی نـازو نیعمەتـەکانی هـەر کام لـە (**السـابقون**) و (**أصحـاب اليمـين**)، بـە ئاشـکرا دیـارە، کـە کۆمەڵـی یەکـەم نـازو نیعمەتەکەیـان بەرزتـرو نایابـترو چاکـترە، لـە نـازو نیعمـەتی کۆمەڵـی دووەم.

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

﴿إِذَا وَقَعَتِ ٱلۡوَاقِعَةُ ﴿١﴾ لَيۡسَ لِوَقۡعَتِهَا كَاذِبَةٌ ﴿٢﴾ خَافِضَةٞ رَّافِعَةٌ ﴿٣﴾ إِذَا رُجَّتِ ٱلۡأَرۡضُ رَجّٗا ﴿٤﴾ وَبُسَّتِ ٱلۡجِبَالُ بَسّٗا ﴿٥﴾ فَكَانَتۡ هَبَآءٗ مُّنۢبَثّٗا ﴿٦﴾ وَكُنتُمۡ أَزۡوَٰجٗا ثَلَٰثَةٗ ﴿٧﴾ فَأَصۡحَٰبُ ٱلۡمَيۡمَنَةِ مَآ أَصۡحَٰبُ ٱلۡمَيۡمَنَةِ ﴿٨﴾ وَأَصۡحَٰبُ ٱلۡمَشۡـَٔمَةِ مَآ أَصۡحَٰبُ ٱلۡمَشۡـَٔمَةِ ﴿٩﴾ وَٱلسَّٰبِقُونَ ٱلسَّٰبِقُونَ

(١٠) أُوْلَٰٓئِكَ ٱلْمُقَرَّبُونَ (١١) فِي جَنَّٰتِ ٱلنَّعِيمِ (١٢) ثُلَّةٌ مِّنَ ٱلْأَوَّلِينَ (١٣) وَقَلِيلٌ مِّنَ ٱلْأٓخِرِينَ (١٤) عَلَىٰ سُرُرٍ مَّوْضُونَةٍ (١٥) مُّتَّكِـِٔينَ عَلَيْهَا مُتَقَٰبِلِينَ (١٦) يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَٰنٌ مُّخَلَّدُونَ (١٧) بِأَكْوَابٍ وَأَبَارِيقَ وَكَأْسٍ مِّن مَّعِينٍ (١٨) لَّا يُصَدَّعُونَ عَنْهَا وَلَا يُنزِفُونَ (١٩) وَفَٰكِهَةٍ مِّمَّا يَتَخَيَّرُونَ (٢٠) وَلَحْمِ طَيْرٍ مِّمَّا يَشْتَهُونَ (٢١) وَحُورٌ عِينٌ (٢٢) كَأَمْثَٰلِ ٱللُّؤْلُوِ ٱلْمَكْنُونِ (٢٣) جَزَآءًۢ بِمَا كَانُواْ يَعْمَلُونَ (٢٤) لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا تَأْثِيمًا (٢٥) إِلَّا قِيلًا سَلَٰمًا سَلَٰمًا (٢٦) وَأَصْحَٰبُ ٱلْيَمِينِ مَآ أَصْحَٰبُ ٱلْيَمِينِ (٢٧) فِي سِدْرٍ مَّخْضُودٍ (٢٨) وَطَلْحٍ مَّنضُودٍ (٢٩) وَظِلٍّ مَّمْدُودٍ (٣٠) وَمَآءٍ مَّسْكُوبٍ (٣١) وَفَٰكِهَةٍ كَثِيرَةٍ (٣٢) لَّا مَقْطُوعَةٍ وَلَا مَمْنُوعَةٍ (٣٣) وَفُرُشٍ مَّرْفُوعَةٍ (٣٤) إِنَّآ أَنشَأْنَٰهُنَّ إِنشَآءً (٣٥) فَجَعَلْنَٰهُنَّ أَبْكَارًا (٣٦) عُرُبًا أَتْرَابًا (٣٧) لِّأَصْحَٰبِ ٱلْيَمِينِ (٣٨) ثُلَّةٌ مِّنَ ٱلْأَوَّلِينَ (٣٩) وَثُلَّةٌ مِّنَ ٱلْأٓخِرِينَ (٤٠) ﴾.

مانای دەقا و دەقی ئایەتەکان

{بە ناوی خوای بە بەزەیی بەخشندە. هەر کات ڕووداوەکەی (ئاخیر زەمان) قەوما (١) ڕوودانەکەی درۆی تێدانیە (٢) نزمکەرەوە (ی بێبڕوایان)و بەرزکەرەوە (ی بڕوادارانە) (٣) کاتێک زەوی بە ڕاتەکێنران، ڕاتەکێنرا (٤) چیایەکانیش بە وردو خاش بوون، هاڕران (٥) ئنجا بوونە تۆزو گەردی پرژو بڵاو (٦) ئێوەش (ئەی خەڵکینە!) بوونە سێ (جۆرە) کۆمەڵ (٧) (ئەوانیش بریتین لە:) هاوەڵانی ڕاستەی بەختەوەر، هاوەڵانی ڕاستەی بەختەوەر کێن و چۆنن؟ (٨) هەروەها هاوەڵانی چەپەی نەگبەت، هاوەڵانی چەپەی نەگبەت کێن و چۆنن؟ (٩) پێشکەوتووان، پێشکەوتووان (ن لە چاکەکاریی دا) (١٠) ئەوانەن (لە خوا) زۆر نیزیکخراوان (١١) لە نێو باخەکانی پڕ نازو نیعمەت دان (١٢) کۆمەڵێکی زۆرن لە (کۆمەڵە) پێشووەکان (١٣) کەمێکیش لە دوایینەکان (لە ئۆممەتی موحەممەد ﷺ)ن (١٤) لەسەر تەختە چنراوەکان (گەوهەر بەندەکان) (١٥) بەرانبەر بە یەکدی پاڵیان داوەتەوە (١٦) تازە لاوانی هەمیشە لاو (بۆ خزمەتکردن) بەسەریانەوە

دەگەڕێن (١٧) بە پەرداخ و سوڕاحیی و پێک (ی مەی) لە سەرچاوەیەکی لەبەر ڕۆیشتوو (١٨) کە بە هۆیەوە ژانەسەر ناگرن و سەرخۆشیش نابن (١٩) هەروەها میوەیەک (ی نایاب)یان بەسەرەوە دەگێڕن، لەوەی خۆیان هەڵیدەبژێرن (٢٠) هەروەها دیسان گۆشتی باڵندە لەوەی ئارەزووی دەکەن (٢١) هەروەها ئەوانە ئافرەتانی جەستە سپیی و دڵگیرو چاوگەش و گەورەیان هەن (٢٢) ئەو ئافرەتانە وەک گەوهەری شێردراوە (لە قۆزاخەدا)ن (٢٣) ئەوەش پاداشتی ئەوەیە کە دەیانکرد (لە کردەوەی چاک) (٢٤) نە قسەی پووچ و نە قسەی گوناهبارکەری تێدا نابیستن (٢٥) تەنیا گوتنی: سەلام، سەلام (ی تێدا دەبیستن) (٢٦) هەروەها هاوەڵانی ڕاستە، هاوەڵانی ڕاستە، کێن و چۆنن؟ (٢٧) لە نێو (درەختی) سیدری بێ دڕک دان (٢٨) هەروەها (درەختی) مۆزی میوە (و گەڵا) ڕیزکراو (لەسەریەک هەڵچنراو) (٢٩) دیسان لە (بن) سێبەرێکی (بەردەوام و) درێژکراوەدان (٣٠) هەروەها ئاوی هەڵڕژاو (تاڤگە لە شوێنی نیشتەجێبوونیان دا) هەیە (٣١) میوەی (جۆراو جۆری) زۆریش (یان هەیە) (٣٢) (ئەو میوەیە) نەدەبڕێ و نە ڕێی لێ دەگیرێ (٣٣) هەروەها ڕایەخ و پێخەفی بەرزو بەهادار (یان هەن) (٣٤) (ئافرەتەکانیش) بە دروستکردنێکی تایبەت دروستمان کردوون (٣٥) ئنجا وامان لێکردوون بەردەوام کچ بن (٣٦) (هەروەها گێڕاومانن بە) مێرد خۆشویستی هاوتەمەن (ی مێردەکانیان) (٣٧) (ئەوەش هەمووی) بۆ هاوەڵانی ڕاستە (٣٨) (ئەوانیش کۆمەڵێکی زۆر لە (ئۆممەتە) پێشووەکان (٣٩) کۆمەڵێکی زۆریش لە دوایینەکان (٤٠)}.

شیکردنەوەی هەندێک لە وشەکان

(إِذَا): (كَلِمَـةٌ مَبْنِيَّـةٌ عَـلَى السُّكُونِ تَـأْتِي لِمَعْنَيَـيْنِ: أَوَّلًا: حَـرْفُ الْمُفَاجَـأَةِ مِثْـلُ: خَرَجْـتُ فَـإِذَا المَطَـرُ، ثَانِيَـاً: أَدَاةٌ للـشَّرْطِ وَالجَـزَاءِ نَحْـو: وَإِذَا تُـرَدُّ إِلى القَلِيْـلِ تَقْنَـعُ)، (إذَا): وشـەیەکی بنیاتـنراو (مبنـيّ) لەسـەر زەنـە (سُکون) {واتـە: هـەروەک خـۆی دەمێنێتـەوە} بـە دوو واتایـان دێ: یەکـەم: بـە مانـای شـتێکی کتوپـڕ پێـی دەگوتـرێ: (إذَا المفَاجَـأة) وەک (خَرَجْـتُ فَـإِذَا المَطَـرُ)، واتـە: چوومـە دەرێ، یەکسـەر بارانـم بینـی، واتـە: کتوپـڕ بارانـم بینـی، مانـای دووەم (أَدَاةٌ للـشَّرْطِ وَالجَـزَاء) ئامرازێکـە بـۆ مـەرج و بـۆ بەرانبـەر، یـان پاداشـتێک کـە لەسـەر ئـەو مەرجـە هەڵدەچـنرێ، وەک (وَإِذَا تُـرَدُّ إِلى القَلِيْـلِ تَقْنَـعُ) {ئەمـە قسـەیەکی عەڕەبییـە} تـۆ ئەگـەر بگێردرێیـەوە بـۆ شـتێکی کەمیـش، هـەر قەناعـەتی پـێ دەکـەی.

(وَقَعَتِ): (الوُقُـوعُ: ثُبُـوتُ الـشَّيء وَسُـقُوطُه، وَالوَاقِعَـةُ لاَ تُقَـالُ إلاَّ فِي الشِّـدَّةِ وَالمَكْـرُوه)، (وُقُـوُع): چەسـپاندنی شـتێک و کەوتنـە خواریـەتی، (وَاقِعَـة) تەنیـا بـە شـتێک دەگوترێ: کـە سـەختییەک هەبـێ و، شـتێکی ناخۆشویسـتراوو ناڕەحـەت بێ.

(ٱلْوَاقِعَةُ): (إسْـمُ مِـنْ أسْـمَاء القِيَامَـة، السَّـاعَة)، (وَاقِعَـة): ناوێکـە لـە نـاوەکانی قیامـەت، بـەڵام بـەشی قۆناغـی یەکەمـی قیامـەت یـان ئاخیـر زەمـان، نـەک قیامـەت، بـە واتـای زیندووکرانـەوەو لێپرسرانـەوە، واتـە: بـە تایبـەت لـەم سـوورەتەدا ﴿إِذَا وَقَعَتِ ٱلْوَاقِعَةُ﴾ کاتێـک ڕووداوەکـە قەومـا، مەبەسـت پێـی ئاخیـر زەمانـە، چونکـە ئەو شـتانەی دوایـی خـوا لەگەڵیـدا باسـیان دەکات، هەموویـان لـە ئاخیـر زەمـان دا ڕوو دەدەن: ﴿إِذَا وَقَعَتِ ٱلْوَاقِعَةُ ۝١ لَيْسَ لِوَقْعَتِهَا كَاذِبَةٌ ۝٢ خَافِضَةٌ رَّافِعَةٌ ۝٣ إِذَا رُجَّتِ ٱلْأَرْضُ رَجًّا ۝٤ وَبُسَّتِ ٱلْجِبَالُ بَسًّا ۝٥ فَكَانَتْ هَبَآءً مُّنۢبَثًّا ۝٦﴾الواقعـة، ئەوانـە هەموویـان پەیوەندییـان بـە دەرەنجامـی فـوو بـە کەڕەنـادا کـردن لەلایـەن ئیسـرافیلەوە بـۆ جـاری یەکـەم، هەیـە.

(كَاذِبَةٌ): (نُسِبَ الكَذِبُ إلى نَفْسِ الفِعْلِ: فِعْلَةٌ كَاذِبَة، وَمِثْلُ: نَاصِيَةٍ كَاذِبَة، كَاذِبَة: إسْمٌ يُوضَعُ مَوْضِعَ المَصْدَرِ كَالْعَاقِبَة وَالعَافِيَة)، (كَاذِبَة): واتە: درۆ، پاڵدراوەتە لای خودی کارەکە، وەک (فِعْلَةٌ كَاذِبَة) واتە: کارێکی درۆ، یان دەگوترێ: (نَاصِيَةٍ كَاذِبَة خَاطِئَة) وەک لە قورئاندا هاتوە، واتە: پێشە سەرێکی درۆ کاری خەتابار، ئنجا لێرەدا وشەی (كَاذِبَة) دانراوە لە شوێنی چاوگ دا، وەک (عَاقِبَة) واتە: سەرەنجام، (عَافِيَة) واتە: سەلامەتیی، کەواتە: (كَاذِبَة)ەش واتە: درۆ، درۆ کردن، ﴿ لَيْسَ لِوَقْعَتِهَا كَاذِبَةٌ ﴾، کاتێک کارەساتی ئاخیر زەمان دەقەومێ، درۆی تێدانیە.

(رُجَّتِ ٱلْأَرْضُ): (رَجَّهُ رَجًّا: هَزَّهُ وَحَرَّكَهُ بِشِدَّة، وَرَجَّ الشَّيءُ: اضْطَرَب)، (رَجَّهُ رَجًّا) واتە: ڕایوەشاندو، تێکییەوە ڕاشەقاند، ڕایتەکاند بەهێز، دەگوترێ: (رَجَّ الشَّيءَ) واتە: شتەکەی ڕاتەکاند، بەڵام (رَجَّ الشَّيءُ: اضْطَرَب) واتە: شتەکە بۆ خۆی جووڵا، کەواتە: وشەی (رَجَّ) هەم بە (لَازِم) هاتوە، کە بەرکاری ناوێ، هەم بە تێپەڕێنەر (مُتَعَدِّي)یش هاتوەو بەرکار دەخوازێ.

(وَبُسَّتِ ٱلْجِبَالُ): (بَسَّ الشَّيء: فَتَتَهُ وَفَرَّقَهُ)، شتەکەی پرژو بڵاوکردو، وردو خاش کرد، (تَفْتِيت) بریتیە لە وردو خاشکردن و هاڕینی شتێک، کەواتە: ﴿ وَبُسَّتِ ٱلْجِبَالُ بَسًّا ﴾، کاتێک چیایەکان هاڕدران و وردو خاش کران.

(هَبَآءً): بوون بە تۆزو گەردی پرژوبڵاو، (الهَبَاءُ: التُّرَابُ الَّذِي تُطَيِّرُهُ الرِّيحُ وَيَلْزَقُ بِالأشْيَاء)، (هَبَاء): بریتیە: لەو تۆزو خۆڵەی با ڕایدەدات، دوایی بە شتەوە دەنووسێ، کە تاکەکەی (هَبَاءَة)یە، واتە: گەردێک لەو تۆزو گەردەی با دەیجووڵێنێ.

(مُّنۢبَثًّا): (أَصْلُ البَثُّ التَّفْرِيقُ وَإِثَارَةُ الشَّيء، كَبَثُّ الرِّيحِ التُّرَابَ، بَثَثْتُه فانبَثَّ فَهُوَ مُنْبَثٌّ)، (مُنْبَثًّا) (بَثَّ) لە زمانی عەرەبییدا بە مانای بڵاوکردن دێ و، بە مانای لە شوێنی خۆ هەڵقەندنی شتێک دێ، وەک چۆن با گڵ ڕادەداو پرژو بڵاوی دەکاتەوە، دەگوترێ: (بَثَثْتُه فانبَثَّ فَهُوَ مُنْبَثٌّ) واتە: پرژو بڵاوم کرد، پرژو بڵاو بۆوە، ئەو پرژو بڵاوە.

(أَزْوَٰجًا): (يُقَالُ لِكُلِّ مِنَ القَرِيْنَيْنِ مِنَ الذَّكَرِ وَالأُنْثَى فِي الحَيْوَانَاتِ المُتَزَاوِجَة: زَوْج، وَأَزْوَاج: أَصْنَاف وَأَنْوَاع وَأَشْبَاه وَقُرَنَاء)، ئەو ئاژەڵانەی پێکەوە جووت دەبن، بە هەر کامیان پێی دەگوترێ: (زَوْج): هەم بە نێرەکە، هەم بە مێیەکە، [پیاویش پێی دەگوترێ: (زَوْج)و ئافرەتیش پێی دەگوترێ: (زَوْج)]، بەڵام وێڕای ئەوە بە هەموو ئەو شتانەی پێکەوەش دەبن، با جووتیش نەبن، هەر دەگوترێ: (زَوْج)، ئەو کاتەش (زَوْج) واتە: پۆل (صنْف): ﴿ٱحۡشُرُواْ ٱلَّذِينَ ظَلَمُواْ وَأَزۡوَٰجَهُمۡ وَمَا كَانُواْ يَعۡبُدُونَ ٢٢﴾ الصافات، (أي: أَصْنَافَهُمْ، وَأَشْكَالَهُم، وَأَشْبَاهَهُم)، واتە: ئەوانەی وەک ئەوانن و هاوەڵی ئەوانن، وەک ئەوان دەچن.

کەواتە لێرەدا: ﴿وَكُنتُمۡ أَزۡوَٰجٗا ثَلَٰثَةٗ﴾، (أي: أَصْنَافاً وَأَنْوَاعاً وَأَشْبَاهاً)، واتە: بوونە سێ پۆل، سێ جۆر، سێ کۆمەڵی وێکچوو، سێ کۆمەڵی پێکەوە بوو.

(ٱلۡمَيۡمَنَةِ): (اليَمِيْنُ: أَصْلُهُ الجَارِحَة، أَصْحَابُ اليَمِيْن: أَصْحَابُ السَّعَادَةِ وَالمَيَامِيْن، اليَمِيْن: التَّيَمُّنُ)، وشەی (مَيْمَنَة) (مَفْعَلَةٌ مِنَ اليُمْنِ، أي: البَرَكَةَ)، (مَيْمَنَة) لەسەر کێشی (مَفْعَلَة)یە، لە (يُمْن)ەوە هاتوە، واتە: بەرەکەت و پێزو بەرهەمداریی و چاکیی، چونکە وشەی (يمين) لە ئەسڵدا بە مانای دەستی ڕاست (جَارِحَة) دێ، (أَصْحَابُ اليَمِيْن) واتە: هاوەڵانێک کە خاوەنی بەختەوەریی و پیت و پێزن (يَمِيْن) بە مانای دەستی ڕاست دێ، بە مانای بەرەکەت و (يُمن)یش دێ، واتە: پڕ خێریی، بە پێچەوانەی (شُوءم) واتە: نەگبەتیی و بێ خێریی.

(ٱلۡمَشۡـَٔمَةِ): (مَفْعَلَةٌ مِنَ الشُّؤْمِ)، (مَشْئَمَة) لەسەر کێشی (مَفْعَلَة)یە، لە (شُوءم)ەوە هاتوە، یانی: نەگبەت و بێ خێر، ئنجا عەرەب عادەتیان وابووە، لای چەپیان بۆ شتی بێ خێرو نەگبەت داناوە، بۆ شتێک مایەی ڕەشبینیی بێ و، لای ڕاستیان بۆ چاکەو خێر داناوەو، ئەگەر ویستبایان سەفەرێک یان مامەڵەیەک یان کارێک بکەن، دەچوونە سەر هێلانەی باڵندەیەک و هەڵیاندەفڕاند، ئنجا ئەگەر بە لای ڕاستدا ڕۆیشتبایە، دەیانگوت: (تَيَامَن) ئەوکارەی دەمانەوێ بیکەین، ڕوو لە خێرو

بەرەکەتەو، ئەگەر بەلای چەپدا ڕۆیشتبایە، دەیانگوت: (تَشَاءم) بەرەو نەگبەتیی و بێ خێرییەو ئەو کارە مەکەن.

هەڵبەتە ئەوە تەنیا ئەفسانەیەکە، ئەگەرنا باڵندە کە هەڵیدەفڕێنی بە کوێیدا دەرفەت بێ، بەوێدا دەردەپەڕێ، جاری وایە بەلای ڕاستدا بواری هەیەو، جاری وا بەلای چەپ داو، جاری وا هەیە ڕێک بەرز دەبێتەوە.

(ثُلَّةٌ): (الثُّلَّةُ: قِطْعَةٌ مُجْتَمِعَةٌ مِنَ الصُّوف، وَلِذَلِكَ قِيْلَ للغَنَمِ ثُلَّة، وَلاعْتِبَار الإجْتِمَاعِ قِيْلَ: ثُلَّة)، (ثُلَّة): لە ئەصڵدا بە پارچەیەک لە خوریی دەگوترێ، هەر بۆیە بە مەڕ گوتراوە: (ثُلَّة) لەبەر ئەوەی تۆپەڵە خوریی پێوەیە، یان تۆپەڵە خورییان لێ دروست دەبێ، ئنجا لەو ڕووەوە کە خەڵکێکیش کۆدەبێتەوە، کۆ دەبن و وەک تۆپەڵ دەبن، لەو ڕووەوە بە کۆمەڵە خەڵکێکی زۆر گوتراوە: (ثُلَّة)، کەواتە: (ثُلَّة مِنَ الأَوَّلِيْن) واتە: خەڵکێکی زۆر، کۆمەڵێکی زۆر لە پێش وان.

(سُرُرٍ): (جَمْعُ سِرِيْر: الَّذِي يُجْلَسُ عَلَيْهِ مِنَ السُّرُورِ، جَمْعُهُ: أَسِرَّة وَسُرُر)، (سَرِيْر) کە بە (أَسِرَّه وَسُرُر) کۆدەکرێتەوە، (سِرِيْر): ئەوەیە کە لە ڕووی دڵخۆشییەوە، خاوەنەکەی لەسەری دادەنیشێ [لەسەری ڕادەکشێ و پاڵدەداتەوە]، دوایی لە مەسەلە گرنگەکاندا زیاتر ئەم وشەی (سَرِيْر) کە بە (سُرُرٌ) لە قورئاندا زۆر هاتوە، شیی دەکەینەوە.

(مَّوْضُونَةٍ): (الوَضْنُ: نَسْجُ الدِّرْعِ، وَيُسْتَعَارُ لِكُلِّ نَسْجٍ مُحْكَم)، (وَضْن): لە ئەصڵدا بە مانای چنینی زرێ دێ، زرێ کە ئاڵقەکانی دەچنە نێویەک، دوایی خوازراوەتەوە بۆ هەر چینێکی مەحکەم و ڕێک.

(مُّتَّكِـِٔينَ): (الوِكَاءُ: رِبَاطُ الشَّيء، تَوَكَّأَ عَلَى العَصَى: اعْتَمَد بِهَا وَتَشَدَّدَ بِهَا)، (مُتَّكِئِيْن) بە کوردیی دەبێتە: شانیان داداوە، پاڵیانداوەتەوە، (الوِكَاءُ: رِبَاطُ الشَّيءِ) (وکاء) شتێکە شتێکی پێ ببەسترێ، وەک لە فەرموودەدا هاتوە: {وِكَاءُ السَّهِ الْعَيْنَانِ، فَمَنْ نَامَ فَلْيَتَوَضَّأْ} (أخرجه أبو داود: ٢٠٣، وحسنه الألباني)، واتە: چاو

بەستنەوەی کۆمە، ئنجا هەرکەس خەوی لێکەوت، با دەستنوێژ بگرێ، چونکە دەست نوێژەکەی بە شکاو لە قەڵەم دەدرێ، مادام بە شێوەیەک دانەنیشتبێ، چەسپاو بێ لە زەوی.

(تَوَكَّأَ عَلَى العَصَى) واتە: سەنگی دایە سەر گۆچانەکەو خۆی پێ بەهێز کرد، (مُتَّكِئ)یش لەسەر کێشی (مُفْعُل) ناوی بکەرە، کەسێک خۆی داوەتە سەر شتێک، کەسێک لە سەر سەرینێک و باڵنجێک پاڵدەداتەوەو شاندا دەدات.

(وِلْدَانٌ): (جَمْعُ وَلَد، وَوَلِيْد: مَنْ قَرُبَ عَهْدُهُ بِالوِلَادَة)، (وِلْدَان): واتە: کوڕو کاڵ، لاوەکان، کۆی (وَلَد)و (وَلِيْد)، (وَلَد) کەسێکە لە دایک بووە، (وَلِيْد)یش دیسان کەسێک لە دایک بووە، بەڵام لە مێژ نیە لە دایک بووە، کەسێک کاتی لە دایک بوونی نزیکە واتە: تازە پێگەیشتوە، بۆیە (وِلْدَان) یانی: تازە پێگەیشتووان، لاوان، گەنجانی تازە پەیدابوو.

(مُخَلَّدُونَ): (مُبْقَون بِحَالَتِهِم لَا يَعْتَرِيهُم اسْتَحَالَة) واتە: هێشتراوان لەو حاڵەتەدا کە لەسەرنیی، کە حاڵەتی لاویی و گەنجیەتییەو، گۆڕانیان بەسەردا نایەت، کە تەمەنیان هەڵکشێ و کامڵ بن و بکەونە تەمەنەوە، هەروەها (مُخَلَّدُون) بە واتایەکی دیکەش هاتوە: (أي: مُقَرَّطُونَ بِخَلَدَةٍ: وَهِيَ ضَرْبٌ مِنَ القِرْطَة) واتە: گوارەیان لە گوێ کراوە، (خَلْدَة) جۆرێکە لە گوارە (وَإِخْلَادُ الشَّيء: جَعله مُبْقى) (أَخْلَدَ الشَّيء) واتە: ئەو شتەی وا لێکرد بمێنێتەوەو هەرماوی کرد.

(بِأَكْوَابٍ): (جَمْعُ كُوْب: قَدَحٌ لاَ عُرْوَة لَهُ)، (كُوب): پەرداخێکە دەسکی نەبێ، جام، ڕەنگە بە کوردیی بگوترێ: جام، زیاتر مانای (قَدَح) بگەیەنێ.

(وَأَبَارِيقَ): کۆی (إِبْرِيْق)ە، کە (فخر الدين الرازي) گوتوویەتی: (إِبْرِيْق) لە (ابْرِيْز)ەوە هاتوە، ئاوڕێژ، بە کوردیی سووراحی پێ دەگوترێ، ئەوەیە کە گەورەترە لە پەرداخ و کووپ، هەر خواردنەوەیەکی پێ لە پەرداخەکان و لە جامەکان دەکرێ.

(وَكَأْسٍ): (الكَأسُ: الإِنَاءُ بِمَا فِيْهِ مِنَ الشَّرَاب وَسُمِّيَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا بِانْفِرَادِهِ كَأسَاً)، (كَأْس) ئەو دەفرەیە شەڕابی تێدەکرێ، بە هەر کامێکیان واتە: هەم بە خودی شەڕابەکە دەگوترێ: (كَأْس)، هەم بە دەفرەکەش کە شەڕابی پێ دەخورێتەوەو تێدەکرێ، دەگوترێ: (كَأْس).

(مَّعِينٍ): (ظَاهِرٍ لِلْعُيُوْن) واتە: بینراو، واتە: سەرچاوەیەک کە ئاوەکە لە بەری دەڕواو دەبینرێ.

(لَّا يُصَدَّعُونَ عَنْهَا): سەر ئێشەی پێ ناگرن، ژانە سەری پێ ناگرن، واتە: ئەو شەڕاب و مەیەی، دەیخۆنەوە، ژانەسەری پێ ناگرن، وەک شەڕابی دنیا، (الصَّدْعُ: الشَّقُّ فِي الأَجْسَامِ الصُّلْبَةِ كَالزُّجَاجِ، وَالصُّدَاعُ شُبِّهَ الإِنْشِقَاقَ فِي الرَّأسِ)، (صَدْع): بە مانای لەتکردنە، لەو تەنانەدا کە ڕەقن، وەک شکانی شووشە، (صُدَاع)یش کە سەر ئێشەیە تەشبیهکراوە بەوەوە، وەک ئەو کەسە سەری شکا بێ و سەری لەت بووبێ.

(وَلَا يُنزِفُونَ): دەگوترێ: (سَكْرَانُ نزِيْف: نُزِعَ فَهْمُهُ بِسُكرِهِ)، سەرخۆشێکی نەزییف واتە: عەقڵی لەلای خۆی نەماوە، لە ئەنجامی مەست بووندا، (يَنْزِفُون وَيُنْزِفُون) هەردووکیان هاتوون، (مِنْ أَنْزَفُوا إذَا نَزَفَ شَرَابُهُم، أو نُزِعَت عُقُولُهُمْ)، (يَنْزِفُون ويُنْزِفُون)، واتە: شەڕابەکەیان نەما، کۆتایی هات، یاخود عەقڵیان داڕنرا، بێ هۆش بوون، کەواتە: (يَنْزِفُون) واتە: شەڕابەکەیان نامێنێ، بەڵام (يُنزِفون) واتە: عەقڵیان نامێنێ و، هەردووکیان بە هەردوو واتایەکان هێناون، (نَزَفَ يَنْزِفُ وَأَنْزَفَ يُنْزِفُ) واتە: هەم بە (ثُلاَثِي) هەم بە (رُبَاعِي) بە هەردوو واتاکانیان هێناون.

(وَحُورٌ): (جَمْعُ أَحْوَر، وَحَوْرَاء، حَوَّرْتُ الشَّيءَ: بَيَّضْتُهُ)، پێشتریش باسی ئەم وشەیەمان کردو دواتریش جارێکی دیکە باسی دەکەینەوە، (حُور) کۆی (أَحْوَر)ە، دەشگونجێ کۆی (حَوْرَاء) بێ، (حُور) کۆیە، یان کۆی (أَحْوَر)ە، پیاوێکی سپیی،

یان کۆی (حَوْرَاء)ە، ئافرەتێکی سپیی، کەواتە: (حُور) دەگونجێ کۆی (أَحْوَر) بێ و بۆ پیاوان بەکاربێ و، دەگونجێ کۆی (حَوْرَاء) بێ و بۆ ئافرەتان بەکاربێ، بەڵام بەپێی سیاق دەزانرێ، دەگوترێ: (حَوَّرْتُ الشَّيء: بَيَّضْتُهُ) واتە: شتەکەم سپییکرد، سپییمکردو سافم کرد.

(عِينٌ): (يُقَالُ لِبَقَرِ الوَحْشِ: أَعْيَن وَعَيْنَاء لِحُسْنِ عَيْنِهِ، وَجَمْعُهَا عِيْنٌ وَبِهَا شُبِّهَ النِّسَاء)، واتە: بە مانگای وەحش دەگوترێ: (أَعْيَن وَعَيْنَاء) بە نێرەکەی دەگوترێ: (أَعْيَن)و بە مێیەکەی دەگوترێ: (عَيْنَاء) لەبەر ئەوەی چاوی زۆرجوانە، چاوی حۆرییەکانیش چوێنراوە بە چاوی ئەو جۆرە ئاژەڵەوەو، لە کوردییدا وشەی چاو بەڵەک بەکاردەهێنرێ، کە ئەویش ئەو ئافرەتەیە سپێنەی چاوی زۆر سپیی بێ و، ڕەشکێنەی چاویشی زۆر ڕەش بێ.

(ٱلْمَكْنُونِ): (الكِنُّ: مَا يُحْفَظُ فِيْهِ الشَّيء)، (كِنٌّ): هەر شتێک شتێکی تێدا دەپارێزرێ و پەنهان دەکرێ و دەشاردرێتەوە، (مَكْنُون: مَسْتُور وَمَخْفِيّ)، واتە: پەردەپۆش کراوو، پەنهانکراو و شێردراوە.

(سِدْرٍ مَّخْضُودٍ): (السِّدْرُ: شَجَرٌ قَلِيْل الغَنَاء عِنْدَ الأكْلِ)، (سِدْرٍ) درەختێکە بەرەکەی زۆر کەڵێنێ ناگرێ بۆ خواردنێ، (مَخْضُود: مَكْسُوُر الشَّوْكِ)، واتە: دڕکەکانی شکێنراون، لێرەدا مەبەست ئەوە نیە، دڕکی هەبن و شکێنراون، واتە: بێ دڕکو دڕکی هەر نین.

(وَطَلْحٍ مَّنضُودٍ): (الطَّلْحُ: شَجَرٌ وَالوَاحِدَةُ: طَلْحَة)، (طَلْح): جۆرە درەختێکە تاکەکەی پێ دەگوترێ: (طَلْحَة)، ئەویش بە دوو واتا هاتوە:

أ- (الطَّلْحُ: شَجَر عِظَامٌ مِنَ شَجَرِ العضَاه تَرْعَاهُ الإبْلِ) (طَلْح): درەختێکی مەزنە، لە درەختە دڕکاوییەکانی بیابان، حوشتر لەسەری دەلەوەڕێ.

ب- هەروەها (طَلْح) بە مانای مۆز (المَوْز) هاتوە، ئێمە دەڵێین: مۆز، بەڵام لە ئەسڵدا (مَوْز)ە، ئەو مۆزەی دەخورێ.

(مَّسْكُوبٍ): (مَصْبُوب) ئاوێکی هەڵڕژاو، (دَمْعٌ سَاكِبٌ مُتَصَوَّرٌ بِصُورَةِ الفَاعِل)، واتە: فرمێسکێکی ڕژاو، کە لێرەدا وێنا کراوە بەشێوەیەک کە فرمێسکەکە خۆی بڕژێ، ئنجا (مَسْكُوب) واتە: ڕژێنراو، بە کوردیی بەو ئاوانەی هەڵدەڕژێن لەسەر ڕا بۆ خوارێ، دەڵێین: تاڤگە، بە عەرەبیی دەگوترێ: (شَلاَّل) و (شَلاَلات) کۆیەکەیەتی.

(وَفُرُشٍ مَّرْفُوعَةٍ): (فُرُش جَمْعُ فِرَاش: وَالفِرَاشُ: بَسْطُ الثِّيَاب وَكُنِّيَ بَالْفِرَاشِ عَنْ كُلٍّ مِنَ الزَّوْجَيْنِ كَمَا جَاءَ فِي الحَدِيْث: {الْوَلَدُ لِلْفِرَاشِ وَلِلْعَاهِرِ الْحَجَرُ} (أخرجه البخاري: ١٩٤٨، ومسلم: ١٤٥٧).

(فُرُش) كۆی (فِرَاش)ە، واتە: جێگا، یان شتێک کە ڕادەخرێ بۆ لەسەر ڕاکشان و لەسەر پشوودان، ئنجا جاری وایە، هەر بە خودی جێگاکە دەگوترێ: نوێن، پێخەف، جێگا، یان بەڕە، ڕایەخ، جاری وایە وەک کینایە، بۆ هەر کام لە ژن و مێرد بەکاردێ، وەک لە فەرمایشتی پێغەمبەردا هاتوە: منداڵ پاڵدەدرێتە لای ئەو جێیەی تێیدا لە دایک بووەو، ئەوەی داوێن پیسییشی کردوە، بەردی بەزار، واتە: هیچی پێ نابڕێ، با هەر بڵێ: ئەو منداڵە لە منە، ئەو منداڵە پاڵدەدرێتە لای ئەو شوێنەی لێی بووە، ئنجا ئەگەر ئەو پیاوە لەوێ بێ، خاوەنی ئەو جێگاو ڕێگایە بوو بێ، هی ویە، بەڵام هەر پیاوێکی دیکە بڵێ: ئەوە هی منە، نەخێر ئەو بەدڕەوشتە بەردی بە زار!!

(فُرُشٍ مَرْفُوعَةٍ) واتە: چەند جێگایەکی بەرز کراوەو، ئەو بەرزکرانەوەیەش دەگونجێ مەبەست پێ بەرزکردنەوەی ڕواڵەتیی بێ، واتە: لەسەر ئاستی زەوی بەرز کراونەوەو، دەشگونجێ مەبەست پێی بەرزکردنەوی مەعنەویی بێ، واتە: قەدرو قیمەتی گەورەیان هەیە، ئنجا ئەو کاتەش دیسان مەبەست پێی جێگابێ، یان مەبەست پێی ئافرەتەکە بێ کە لەسەر جێگایە، دیسان ئەوەش هەردوو واتایەکەی هەر هەن: لە شوێنێکی بەرزن، یاخود قەدرو قیمەتێکی گەورەو ڕێزو حورمەتێکی گەورەیان هەیە.

(أَبْكَارًا): (جَمْعُ بِكر: الَّتِي لَمْ تَلِد، التِي لَمْ تُفْتَضّ)، (أبْكَار) كۆی (بِكر)ە، بۆ ئافرەتێک کە منداڵی نەبوو بێ، یاخود کچێنیی لانەبردرابێ و هەر کچ بێ.

(عُرُبًا): (جَمْعُ عرُوب، مُعربة بِحَالِها عَن عِفْتِهَا وَمَحَبَّتِهَا لِزَوْجِهَا)، (عروُب): ئافرەتێکە بە زمانی حاڵ دەریخات، کە پاکەو، مێردی خۆی زۆر خۆش دەوێ و، بۆی دڵسۆزە.

(أَتْرَابًا): (جَمْعُ تِرْب: لِدَاتٌ)، (تِرب) واتە: هاو تەمەن، کەواتە: (أَتْرَاب) واتە: ئەو ئافرەتانە هاوتەمەنی یەکدین، وەک پێکەوە لە دایک بووبن، (التِّرْبُ: المُمَاثِلُ فِي السِّنّ، وَأَكْثَرُ مَا يُسْتَعْمَلُ فِي المُؤَنَّث)، (تِرب) واتە: هاو تەمەن، بەڵام بە زۆریی بۆ ئافرەت بەکاردێ، یان بۆ مێینە بەکاردێ، جاری وا هەیە بۆ ئاژەڵانیش بەکاردێ، بەڵام بۆ پیاو، یان بۆ نێرینە (قِرْن) بەکاردێ لە جیاتی (تِرْب) کە (قِرْن) بە (أقْرَان) کۆدەکرێتەوە، (قِرْن) (هَذَا الرَجُلُ قِرْنُ ذَاكَ)، ئەو پیاوە هاوتای ئەو پیاوەیە، یانی: هاوتەمەنیەتی بەڵام بۆ ئافرەت دەگوترێ: (هَذِهِ المَرْأَةُ تِرْب تِلْكَ) واتە: هاوتەمەنیەتی.

ماناى گشتيى ئايەتەكان

سەرەتا خوا بسم الله الرحمن الرحيم دەفەرموێ: (بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ) بە ناوی خوای بـە بەزەیـی بەخشـندە، واتـە:

دەستپێکردنم بە ناوی خوایە، مەبەستیش پێی ئەوەیە:

١ - ئەم کارە تەنیا بۆ خوا دەکەم.

٢ - ئەم کارە بە پێی شەرعی خوا دەکەم.

٣ - ئەم کارە بە تواناو یارمەتیی خوای پەروەردگار دەکەم.

٤ - ئەم کارە بۆ هێنانەدی ڕەزامەندیی خوا ئەنجام دەدەم.

﴿إِذَا وَقَعَتِ ٱلْوَاقِعَةُ﴾، هـەر کات ڕووداوەکـە قەومـا! واتـە: ئـەو ڕووداوەی هەمـوو مرۆڤایەتیـی چاوەڕێـی دەکات و گـەردوون چاوەڕێـی دەکات، کـە بریتیـە لـە پێچرانـەوەی لاپـەڕەی ئـەم ژیانـە دنیاییـەو، هێنرانـە پێـشی قۆناغێکـی دیکـە لـە ژیـان، کـە قۆناغـی زینـدوو کرانـەوەو لێپرسرانەوەیـە، هەڵبەتـە قۆناغێکـی ڕاگـوزەری کاتیـی لـە نێـوان ئـەو دوو قۆناغـەدا هەیـە، کـە بریتیـە لـە قۆناغـی بـەرزەخ.

(**الوَاقِعَـة**)ش یەکێکـە لـە نـاوەکانی ڕۆژی دوایـی، بـە تایبـەت قۆناغـی ئاخیـر زەمـان، (**الوَاقِعَـة**)ش لـە (**وُقُوع**)ەوەیـە یـانی: بەربوونـەوەی شـتێک و ڕوودانی شـتێک، (**الوَاقِعَـة**) واتـە: ئـەو ڕووداوەی ڕوودەدات، وەک شـتێک بـێ بکەوێتـە خـوار.

﴿لَيْسَ لِوَقْعَتِهَا كَاذِبَةٌ﴾، درۆ لـە قەومـان و ڕوودانی دا نیـە، ئەو کارەسـات و ڕووداوە، کـە ئاخیـر زەمانـە، درۆی تێدانیـە، یاخـود لـە کاتی ڕوودانیـدا هیـچ کـەس درۆ نـاکات، بڵـێ: نیـە.

﴿خَافِضَةٌ رَّافِعَةٌ﴾، نزمکـەرەو بەرزکـەرە، واتـە: نزمکـەرە بـۆ بێبڕوایـان و تاوانبارانێـک، کـە خۆیـان بـەرز کردۆتـەوە بەسـەر خەڵکدا بـە ناحـەق، لـەو ڕۆژەدا

ئـەوان نـزم دەبنـەوە، یـان: ئـەو ڕۆژە نزمیـان دەکاتـەوەو شـۆڕیان دەکاتـەوە، ﴿ رَّافِعَةٌ ﴾، ئەوانـەش کـە مافیـان پێشـێل کـراوەو لەبـن دەسـت و پێیانـدا بـوون، چەوسێنراونەوەو، ستەمیان لێکـراوەو، نزمکراونـەوە بـە ناهـەق، ئـەو ڕۆژە بەرزیـان دەکاتـەوە، یاخـود: ﴿ خَافِضَةٌ رَّافِعَةٌ ﴾، مەبەسـت پێـی ئەوەیـە کـە ئـەو کارەسـات و ڕووداوە، کـە دەقەومـێ شـوێنە بـەرزەکان نـزم دەکات و شـوێنە نزمـەکان بـەرز دەکاتـەوە، هەموویـان دەکاتـە یـەک ئاسـت.

ئنجا خوا ﷻ دوو لە دیاردەکانی ئاخیر زەمان دەخاتە بەرچاوو دەفەرموێ: ﴿ إِذَا رُجَّتِ ٱلۡأَرۡضُ رَجّٗا ﴾، هـەر کات زەوی بـە هەژێـنران و ڕاتەکێـنران، ڕاتەکێـنرا.

﴿ وَبُسَّتِ ٱلۡجِبَالُ بَسّٗا ﴾، هەروەها چیایەکانیش بە وردو خاش بوون، هاڕدران.

﴿ فَكَانَتۡ هَبَآءٗ مُّنۢبَثّٗا ﴾، چیایـەکان بوونـە تـۆزو گـەردی پـرژو بـڵاو، (هَبَآءً) بـە دەنکێـک لـە گڵ، یـان تـۆزو گەردێـک دەگوتـرێ، (هَبَاءٌ)ش نـاوی کۆیـە، واتـە: ئـەو چیایانـە دەبـن بـە تـۆزو گـەردی پـرژو بـڵاو.

﴿ وَكُنتُمۡ أَزۡوَٰجٗا ثَلَٰثَةٗ ﴾، ئێـوەش بوونـە سـێ پـۆل، (**أَزْوَاج**) لێـرەدا یانـی: (**أصنـاف وأشـكال وأشـباه**)، یـانی: ئێـوە دەبـن بـە سـێ کۆمـەڵ، کـە هـەر کام لـەو سـێ کۆمەڵـە وێکدەچـن و هەمـوو ئـەو خەڵکانـەی وێکچـوون، دەکرێنـە کۆمەڵێـک و، بەوجـۆرە دابەش دەبن بۆ سێ کۆمەڵ، دوایی خوا ﷻ ڕوونی دەکاتەوە ئەو سێ کۆمەڵە چۆنـن؟

﴿ فَأَصۡحَٰبُ ٱلۡمَيۡمَنَةِ مَآ أَصۡحَٰبُ ٱلۡمَيۡمَنَةِ ﴾،خوا ﷻ بەپێناسەکردنوڕوونکردنەوەی سـێ کۆمەڵەکانـدا دێ و، دەفەرمـوێ: (**فأصحـاب الميمنـة مـا أصحـاب الميمنـة**) ئنجـا هـاوەڵانی پـڕ پیـت و پێـز، هـاوەڵانی پـڕ پیت و پێز چیـن؟ یاخود هـاوەڵانی لای ڕاسـتە، هـاوەڵانی لای ڕاسـتە، کێـن و چیـن؟ واتـە: بـە شـێوەیەکن کـە بازنـەی وەسـفکردن، ناتوانـێ دەوریـان بـدات.

﴿ وَأَصْحَٰبُ ٱلْمَشْـَٔمَةِ مَآ أَصْحَٰبُ ٱلْمَشْـَٔمَةِ ﴾، هـاوەڵانی لای چەپـەش، هاوەڵانـی لای چـەپ چیـن؟ یـان هـاوەڵانی نەگبـەت و بـێ خێـر، هـاوەڵانی نەگبـەت و بـێ خێر کێـن و چۆنن؟ ئەمـە بـۆ سـەر لێ سـوڕماندن و گـەورە کـردن و قەبـە پێشـاندانی وەسـفکراوەکەیە.

﴿ وَٱلسَّٰبِقُونَ ٱلسَّٰبِقُونَ ﴾، پیشـکەوتووەکان، پێشـکەوتووەکان، واتـە: پێشـکەوتووەکان لـە کـردەوە چاکەکانـدا، مەگـەر هـەر بـە خۆیـان پێناسـە بکرێـن، یاخـود پێشـکەوتووەکان لـە چاکەکانـدا، بـەس ئەوانـن کـە لـە ڕۆژی دواییـدا، پێـش خەڵـک دەکـەون، بـەرەو بەهەشـتەکانی خـوا.

﴿ أُوْلَٰٓئِكَ ٱلْمُقَرَّبُونَ ﴾، ئـا ئەوانـەن زۆر نیزیکخـراوان، واتـە: زۆر لـە خـوا نیزیـک خـراوان، بـەو شـێوەیەی بـۆ خـوا شایسـتەیە.

﴿ فِى جَنَّٰتِ ٱلنَّعِيمِ ﴾، ئەوانـە لـە نێـو باخـەکانی پـڕ نـازو نیعمەتـدان، (**جَنَّات**) کـۆی (**جَنَّة**)یـەو، بـە مانـای بـاخ و گـوڵ و گوڵـزارو سـەوزاییە، (**النَّعِيْـم**) واتـە: نـازو نیعمەت.

﴿ ثُلَّةٌ مِّنَ ٱلْأَوَّلِينَ وَقَلِيلٌ مِّنَ ٱلْءَاخِرِينَ ﴾، ئەمـە بـاسی کۆمەڵـی یەکەمـە، کـە لـە ڕووی ڕیزبەندییشـەوە لـە پێشـەوەن، دەفەرمـوێ: کۆمەڵێکـی زۆرن لـە پێشـووەکان و، کەمێکیـش لـە دوایینـەکان، واتـە: لـە کۆمەڵگاکانی پێشـوودا، پێش ئۆممـەتی موحەممەد ﷺ کۆمەڵێکـی زۆریـان تێدابـوون، لـە ئەوانـەی لـە پێشـکەوتووەکان و زۆر لـە خـوا نیزیکخراوەکان بوون، بەڵام لە دوایینەکان لەوانەی دوای ئەو ئۆممەتانە هاتـوون (لـە ئۆممـەتی موحەممـەد ﷺ) کەمێکیـان لەوان لـەو جۆری پێشـکەوتووان و زۆر لـە خـوا نیزیکخـراوان، تێـدان کـە دوایـی قسـەی لـێ دەکەیـن، لـە هەندێـک گێڕدراوانـدا هاتـوە، هەندێـک لـە هـاوەڵان لـەو بـارەوە نیگـەران بـوون: چـۆن دەبـێ لـە گەلـە ڕابـردوو و پێشـووەکاندا، زیاتـر جـۆری پێشـکەوتووەکانیان تێدابووبـن، ئـەم جـۆری پێشـکەوتووانە، کـە جۆرێکـی هـەرە نایابـە، لـە دوو جۆرەکـەی بەهەشـتییان، چـۆن دەبـێ کەمێـک لـە ئۆممـەتی موحەممـەد ﷺ لەوانـە بووبـن؟! دوایـی ئـەوەی لـەو بـارەوە هاتـوە، هەندێـک فەرمـوودەو دەق، دێنیـن.

﴿ عَلَىٰ سُرُرٍ مَّوْضُونَةٍ ﴾، ئا ئەو پێشکەتووە چاکەکارانە لەسەر جێگاو تەختانێکی چنراو دانیشتوون و پاڵیانداوەتەوە، چونکە دوایی دەفەرموێ: ﴿ مُّتَّكِـِٔينَ عَلَيْهَا مُتَقَـٰبِلِينَ ﴾، شانیان داداوەو، پاڵیانداوەتەوە ڕووبەڕووی یەکدیی، (سُرُر) کۆی (سَرِيْر)ە، (سَرِيْر) بە کوردیی چوار پایەشی پێ دەڵێن، (سَرِيْر) یانی: تەخت، تەنیا ئەوەنیە جێگایەک بێ، بەڵکو بەرزیش کراوەتەوە، (سَرِيْر) بە (سُرُر)و، بە (أسِرَّة)ش کۆ دەکرێتەوە، کە چوار پێچکەی هەبوون و بەرز کراوەتەوەو، نوێن و پێخەف بۆ پشوو لەسەردانی لەسەری ڕاخراوە.

کە دەفەرموێ: ﴿ عَلَىٰ سُرُرٍ مَّوْضُونَةٍ ﴾، لە سەر تەختانێکی چندراون، (مَوْضُون) لە ئەصڵدا بە چنینی زرێ دەگوترێ، دوایی بۆ هەر شتێکی دیکە، کە بە مەحکەمی چندرابێ، بەکارهێنراوە، ئەو چنرانەش بێگومان، یان بە زێڕ یان بە زیو، یان بە گەوهەرو مرواریەو چنرانی ئاسایی نیە، ﴿ مُّتَّكِـِٔينَ عَلَيْهَا مُتَقَـٰبِلِينَ ﴾، لەسەر ئەو تەخت و جێگا بەرزانە، پاڵیانداوەتەوەو شانیان داداوە، ڕووبەڕووی یەکدیی، لە زۆر جێی قورئاندا، باسی ئەو ڕووبەڕووی یەکدیی دانیشتن و پێکەوە بوون و پێکەوە قسەکردنی بەهەشتیان کراوە، کە بە داخەوە لە نێو کلتوورو فەرهەنگی باوی میللەتاندا، ئەوە کەمتر زانراوەو دەرخراوەو کەمتر مافی خۆی پێدراوە، زۆر کەس ڕەنگە وا بەهەشت وێنا بکات، کە هەر کەسە بە تەنیا لە شوێنی خۆی دەبێ، وەک کۆمەڵگایەکی داخراوو کەس پەیوەندیی بە کەسەوە نیە!! بەڵام کە تەماشای قورئان دەکەین خوای کارزان زۆر باسی ئەوە دەکات کە بەهەشتیان ڕووبەڕووی یەکدیی پێکەوە دادەنیشن و قسە دەکەن، یادی دنیا دەکەنەوە، وەک لە سوورەتی (**الصافات**)دا لەوبارەوە کورتە باسێکمان کردوە.

﴿ يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَٰنٌ مُّخَلَّدُونَ ﴾، واتە: لاوانێکی تازە پێگەیشتووی لە تەمەنی لاوێتییدا، هێڵدراوە، بەسەریانەوە دەگەڕێن، بێگومان بۆ خزمەتکردن، (**وِلْدَان**) کۆی (وَلِيْد)، یاخود (وَلَد)ە، واتە: لاوی تازە پێگەیشتوو، گەنجی کەم تەمەن، (**مُخَلَّدُون**) کۆی (مُخَلَّد)ە، کە بە مانای (مُبْقَى) هێڵدراوەیە، واتە: لەو تەمەنی

گەنجێتیی و لاوێتییدا، دەهێڵرێنەوە، ئنجا ئایا ئەوانە خوا ﷺ بە تایبەت لە بەهەشتێ دا دروستیان دەکات، بۆ خزمەتی بەهەشتییان؟ یاخود: هەر منداڵی نەباڵقی مسوڵمانانن؟ یاخود: منداڵی نەباڵقی، نامسوڵمانانن؟ لەو بارەوە زانایان چەند ڕایەکیان هەن، دوایی قسەی لێ دەکەین.

﴿ بِأَكْوَابٍ وَأَبَارِيقَ وَكَأْسٍ مِّن مَّعِينٍ ﴾، ئەو گەنج و لاوانە بەگۆزە و سوراحیی و پەرداخی لە سەرچاوەی مەی پڕ کراوەوە، بەسەریانەوە دەگەڕێن. (**أَكْوَاب**) کۆی (**كُوُب**)ە، (**أَبَارِيـق**) کۆی (**إِبْرِيـق**)ە، (**كَأس**)یش هەم بە مەی دەگوترێ و، هەم بەو دەفرەش کە مەی تێدەکرێ، (**مَعِيْن**)یش واتە: بەچاو بینراو، یاخود: کانیی و سەرچاوەیەک کە ئاوەکەی لە بەر بڕوات و بە چاو ببینرێ، (**أَكْوَاب**) کە کۆی (**كُوب**)ە، (**كُوب: قَدَحٌ لاَ عُرْوَةَ لَه**)، (**كوب**) دەفرێکە هەنگڵی پێوە نەبێ و دەسکی پێوە نەبێ بگیرێ، بە کوردیی جامی پێ دەڵێین، یان جامۆلکەی پێ دەڵێین، هەڵبەتە (**كُوُب**) هەندێکیشیان لێکیان داوەتەوە بە گۆزە واتە: گەورەتر لە (**إِبْرِيـق**)، کە بە مانای سوراحیی دێ، (**أَبَارِيْق**)یش کۆی (**إِبْرِيـق**)ە، کە هەندێک دەڵێن ئەسڵەکەی فارسییە لە (**آبریز**)ەوە هاتوە، واتە: ئاوڕێژ، چونکە ئاو یان شەرابی پێ دەکرێتە نێو پەرداخ و جامۆلکەکان، کەواتە: دەبێ (**كُوُب**) لە (**إِبْرِيـق**)ی گەورەتر بێ و (**إِبْرِيْق**)یش لە (**كَأس**)، کە (**كَأس**) هەم بە خودی شەرابەکە دەگوترێ، هەم بەو پەرداخەی شەرابەکەی تێدەکرێ و دەخورێتەوە.

﴿ لَّا يُصَدَّعُونَ عَنْهَا وَلَا يُنزِفُونَ ﴾، ئەو شەرابە، ئەو مەیە، کە دەیخۆنەوە، نە سەر ئێشەو ژانەسەری پێ دەگرن و، نە عەقڵیشیانی پێ لە دەست دەدەن، چونکە (**يُنْزِفُون**) خوێنراویشەتەوە: (**يَنْزِفُون**) (**نَزَفَ يَنْزِفُ**) واتە: عەقڵی لە دەستدا، عەقڵ لە دەست دەدات، هەروەها (**نَزَفَ يَنزِفُ**) واتە: شەرابەکەی نەما، نامێنێ، دیسان: (**أَنزَفَ يُنْزِفُ**)یش هەم بە عەقڵ لە دەست دان، هەم بە لێبڕانی شەراب و مەی دەگوترێ، ئنجا دەفەرموێ: نە ژانەسەری پێ دەگرن و، نە عەقڵیشی پێ لە دەست دەدەن، یاخود: نە شەرابەکەشیان لێ دەبڕێ.

﴿ وَفَٰكِهَةٖ مِّمَّا يَتَخَيَّرُونَ ﴾، هەروەهـا ئـەو لاوە تازەپێگەیشـتووانە، بەسـەریانەوە دەگەڕێـن بـە میوەیـەک کـە خۆیـان هەڵیدەبژێـرن، (فَاكِهَـة) بـە نەنـاسراو هاتـوە، واتـە: هەمـوو جـۆرە میوەیـەک کـە خۆیـان لێـی هەڵدەبژێـرن.

﴿ وَلَحۡمِ طَيۡرٖ مِّمَّا يَشۡتَهُونَ ﴾، لە گۆشتی باڵندەش، لەوەی خۆیان ئارەزووی دەکەن.

﴿ وَحُورٌ عِينٞ ﴾، هەروەهـا بـۆ ئـەوان (بـۆ ئـەو ئیماندارانـە) لـەو بەهەشـتانەدا، لـەو باخانـەدا ئافرەتـانی سـپیی و سـۆڵ و، چـاو گـەش و گـەورە، هـەن.

﴿ كَأَمۡثَٰلِ ٱللُّؤۡلُوِٕ ٱلۡمَكۡنُونِ ﴾، وەک وێنـەی گەوهـەری شـێردراوە وان، هێنـدە سـپیی و صـاف و جـوان و بـێ پەڵـەو بـێ لەکـەن.

هەڵبەتـە لێـرەدا: ﴿ وَفَٰكِهَةٖ مِّمَّا يَتَخَيَّرُونَ ﴾ و ﴿ وَلَحۡمِ طَيۡرٖ مِّمَّا يَشۡتَهُونَ ﴾، هەردووكیـان دەگێڕدرێنـەوە بـۆ: ﴿ بِأَكۡوَابٖ وَأَبَارِيقَ ﴾، واتـە: ئـەو گەنـج و لاوە تـازە پێگەیشـتووانە، بەسـەریانەوە دەگەڕێـن، بـەو شـتانەوە، بـەڵام: ﴿ وَحُورٌ عِينٞ ﴾، هەرچەنـدە بـە: (**حـورٍ عينٍ**)یـش خوێنراوەتـەوە، بـەڵام زیاتـر بـە: ﴿ وَحُورٌ عِينٞ ﴾، خوێنراوەتـەوە، واتـە: بـۆ ئـەوان لـەوێ دا، هەیـە، نـەک: ﴿ وَحُورٌ عِينٞ ﴾ یـان بەسـەرەوە بگێڕدرێـن! واتـە: بـۆ وان لـە بەهەشـتدا هەیـە، ئافرەتـانی {(**حُـور**) كـۆی (**حَـوْرَاء**)ەو (**عِيْن**)یـش كـۆی (**عَيْنَـاء**)ە} سـپیی و جـوان و سـەرنجڕاكێش و، چاوگـەش و گـەورە، کـە وەک گەوهـەری شـێردراوە وان.

﴿ جَزَآءَۢ بِمَا كَانُواْ يَعۡمَلُونَ ﴾، پاداشتی ئەوەیە کە دەیانکرد.

﴿ لَا يَسۡمَعُونَ فِيهَا لَغۡوٗا وَلَا تَأۡثِيمًا ﴾، لەوێـدا تێیـدا نابیسـتن، نـە قسـەی پـووچ، نە قسـەی گوناهبارکەر.

﴿ إِلَّا قِيلٗا سَلَٰمٗا سَلَٰمٗا ﴾، تەنیـا شـتێک کـە لەوێـدا دەیبیسـتن، هـەر بریتیـە لە سـەلامی پەیتـا پەیتـا، کـە خۆیـان سـەلام لـە یەکـدی دەکـەن و فریشـتەکان سـەلامیان لـێ دەکەن.

ئنجا خوا ﷻ دێتە سەر باسی کۆمەڵی دووەم لە بەهەشتییەکان، کە بریتین لـە هـاوەڵانی دەسـتە ڕاسـت، یاخـود هـاوەڵانی سـەر بـە خێـرو بەرەکـەت.

﴿ وَأَصْحَٰبُ ٱلْيَمِينِ مَآ أَصْحَٰبُ ٱلْيَمِينِ ﴾، هـاوەڵانی لای ڕاسـت، هـاوەڵانی لای ڕاسـت، کێـن و چۆنـن؟ واتـە: حاڵیـان بەشـێوەیەکە نایەتـە وەسـفکردن.

﴿ فِى سِدْرٍ مَّخْضُودٍ ﴾، ئەوانیـش حاڵیـان وایـە لـە نێو دارو درەختی سـیدر دان، سـیدر جـۆرە درەختێکـە، تاکەکـەی پـێ دەگوتـرێ: (**سِـدْرَة**)و (**سِـدْر**) نـاوی کۆیـە، (**مَخْضُـود**) بـێ دڕک، (**مَخْضُـود**) ئەوەیـە کـە دڕکـی شـکێنراوە، بـەڵام بێگومـان لێـرەدا مەبەسـت ئەوەیـە دڕکـی نیـە، لەبـەر ئـەوەی لـە دنیـا دا درەختـی سـیدر هەیـەو درەختێکـی بۆنخۆشـە، بـەڵام دڕکـی هەیـە، ئنجـا ئـەو درەختـە بۆنخۆشـەی لـە بەهەشـتدا هەیـە، بـێ دڕکـە.

﴿ وَطَلْحٍ مَّنضُودٍ ﴾، مـۆزی لەسـەریەک ڕیـز بـوو، واتـە: درەختـی مۆزیـشی تێدایـە، کـە بەرەکـەی هەمـوو لەسـەریەک هەڵچـنراوەو ڕیـز بـووە.

﴿ وَظِلٍّ مَّمْدُودٍ ﴾، سـێبەرێکی بـی کۆتایـی، سـێبەرێکی درێـژ کـراوەش، نـەک تۆزێـک سـێبەرو دوایـی هەتـاوی بێنـێ!

﴿ وَمَآءٍ مَّسْكُوبٍ ﴾، ئاوێکـی هەڵـڕژاو، لێرەدا خوا ﷻ باسی کۆی دیمەنی بەهەشـت دەکات، واتـە: لەلایەکـەوە درەختـی سـیدرو، لەلایەکـەوە درەختـی مـۆز کـە بەرەکـەی ڕیـز کـراوە، ئنجـا سـێبەرێکی دوورو درێـژ، ئنجـا ئاوێکـی هەڵـڕژاو، کـە وەک پێشـتر گوتمـان: بـە کوردیـی تاڤگـەی پـێ دەڵێـن، بـە عەرەبیـی (**شـلال**)ی پـێ دەڵێـن.

﴿ وَفَٰكِهَةٍ كَثِيرَةٍ ﴾، هەروەها میوەی زۆر، واتە: زۆر جۆرە میوە.

﴿ لَّا مَقْطُوعَةٍ وَلَا مَمْنُوعَةٍ ﴾، نـە بـڕدراوە (میوەکـەی ببـڕێ و کۆتایـی بـێ) نـە ڕێ لێگیراویشـە، وەک میـوەی دنیـا نیـە، کـە لـە وەرزێکـدا هەیـەو لـە وەرزێکـی دیکـەدا نیـە، یاخـود هەیـە، بـەڵام دەبـڕێ، یاخـود ڕێـی لێدەگیـرێ، لـە بەهەشـتدا نـە میوەکـە کۆتایـی پێـدێ و، نـە ڕێشـی لێدەگیـرێ.

﴿ وَفُرُشٖ مَّرۡفُوعَةٍ ﴾، هەروەها چەند جێگایەک بۆ تێدا پشوودان و سرەوتن، کە بەرزکراونەوە، (فُرُش) کۆی (فِرَاش)ە، (مَرْفُوعَة)ش سیفەتی (فُرُش)ە، واتە: چەند جێیەک کە بەرزکراونەوە، ئنجا ئەو بەرزکرانەوەیە، دەگونجێ مانا مەعنەوییەکەی مەبەست بێ، واتە: زۆر بە قەدرو قیمەت و پڕ نرخ و بەهان، دەشگونجێ مەبەست پێی حاڵەتە ماددییەکەی بێ، واتە: لە ئاستی زەوی بەرزکراونەوە، نەک لەسەر زەوی بن.

﴿ إِنَّآ أَنشَأۡنَٰهُنَّ إِنشَآءٗ ﴾، یەکسەر لە باسی جێگاو ڕێگاو پێخەف و شوێنی ئیسراحەت دا، دێتە سەر باسی ئافرەتان، دەفەرموێ: ئافرەتەکانی بەهەشت بە پێگەیاندن و دروستکردنی تایبەت دروستمان کردوون.

﴿ فَجَعَلۡنَٰهُنَّ أَبۡكَارًا ﴾، گێراومانن بە کچ، واتە: ئافرەتی دەست لێ نەدراون.

﴿ عُرُبًا أَتۡرَابٗا ﴾، (عُرُب) کە کۆی (عَرُوب)ە، بریتیە لەو ئافرەتەی مێردی خۆی زۆر خۆشدەوێ و زۆر پێوەی پەیوەستە، ﴿ أَتۡرَابٗا ﴾، کۆی (ترب)ە، واتە: هاوتەمەنن لەگەڵ مێردەکانیان، یاخود ئافرەتەکان هەموویان هاوتەمەنی یەکدیین.

﴿ لِّأَصۡحَٰبِ ٱلۡيَمِينِ ﴾، هەموو ئەوە (ئەو نازو نیعمەتە هەمووی) بۆ هاوەڵانی دەستە ڕاست، ئەوانەی بە دەستی ڕاستیان نامەی کردەوەکانیان دەدرێتەوە، یان ئەوانەی خاوەنی خێرو خۆشیی و بەرەکەت و پێزن.

﴿ ثُلَّةٞ مِّنَ ٱلۡأَوَّلِينَ وَثُلَّةٞ مِّنَ ٱلۡأٓخِرِينَ ﴾، هاوەڵانی لای ڕاستیش، کۆمەڵێکی زۆر لە پێشووەکان هەن، کۆمەڵێکی زۆریش لە دواییەکان، واتە: لە ئۆممەتی موحەممەد ﷺ لە هەردوو لە ئۆممەتەکە زۆرن: لە پێشووەکان و، لە ئۆممەتی پێغەمبەری کۆتایی (موحەممەد)یش ﷺ، لە هاوەڵانی دەستە ڕاست، خەڵکێکی زۆر هەن.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلەی یەکەم:

قەومـانی ڕووداوی ئاخیـر زەمـان، ڕاسـتەو درۆی تێدانیـە، کە مایـەی نزمکردنەوەی کەسـانێک و بەرزکردنـەوەی کەسـانێکی دیکەیـەو، تێیـدا زەوی بـە توندیـی ڕادەتەکێـنرێ و، چیایـەکان بـە وردو خـاش بـوون دەهاڕدرێـن و، دەبنـە تـۆزو گەردی پـرژو بـڵاو:

خـوا دەفەرمـوێ: ﴿إِذَا وَقَعَتِ ٱلْوَاقِعَةُ ۝١ لَيْسَ لِوَقْعَتِهَا كَاذِبَةٌ ۝٢ خَافِضَةٌ رَّافِعَةٌ ۝٣ إِذَا رُجَّتِ ٱلْأَرْضُ رَجًّا ۝٤ وَبُسَّتِ ٱلْجِبَالُ بَسًّا ۝٥ فَكَانَتْ هَبَآءً مُّنۢبَثًّا ۝٦﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە پێنج بڕگەدا:

١)- ﴿إِذَا وَقَعَتِ ٱلْوَاقِعَةُ ۝١ لَيْسَ لِوَقْعَتِهَا كَاذِبَةٌ﴾، هەر کات ڕووداوەکە قەوما! بەدڵنیایی مەبەست لە ڕووداوەکە ڕۆژی دواییە، قۆناغی یەکەمی ڕۆژی دوایی، کە ئاخیر زەمان و، تێکچوونی گەردوون و، پێچرانەوەی ئەم لاپەڕەی ژیانی مرۆڤە، کە لە دنیادا دەیگوزەرێنێ، چونکە **(واقعة)** بۆ خۆی یەکێکە لە ناوەکانی ئاخیر زەمان، **(وَقَعَت: الوُقُوع ثُبُوتُ الشَّيءِ وَسُقُوطُهُ)**، **(وُقُوع)** بە مانای چەسپاندنی شتێک و کەوتنی شتێکە، **(وَالوَاقِعَة: لاَ تُقالُ إلاَّ فِي الشِّدَّةِ وَالمَكْرُوه)**، وشەی **(وَاقِعَة)** تەنیا بۆ حاڵەتی سەختیی و، شتێک کە ناخۆشویستراو بێ دەگوترێ، هەروەها: **(الوَاقِعَة: الحَادِثَةُ الَّتِي وَقَعَتْ وَحَصَلَت، وَالوَاقِعَةُ: المَوْصُوفَةُ بِالْوُقُوعِ وَالحُدُوث)**، **(وَاقِعَة)** ئەو ڕووداوەی دەقەومێ و پەیدا دەبێ، **(واقعة)** ڕووداوێکی وەسفکراوە بە پەیدابوون و قەومان.

(الطبري) ڕەحمـەتی خـوای لـێ بـێ لـە تەفسـیرەکەی خۆیـدا لـە عەبدوڵڵای کـوڕی عەبباسـەوە (خـوا لـە خـۆی و بـابی ڕازی بـێ) هێناویـەتی کـە گوتوویـەتی: **(الْوَاقِعَـةُ**

وَالطَّامَّـةُ وَالصَّاخَّـةُ، وَنَحْـوُ هَـذَا، مِـنْ أَسْـمَاءِ الْقِيَامَـةِ، عَظَّمَـهُ اللَّـهُ) (جامـع البيـان: ٣٣٣٣٣) واتــە: (الْوَاقِعَـةُ وَالطَّامَّـةُ وَالصَّاخَّـةُ)، وێنــەی ئــەوە، هەموویــان لــە نــاوەکانی ڕۆژی قیامەتـن، خـوا ئـەو ڕۆژەی مـەزن پێشـانداوە، بۆیـە ئـەو هەمـوو ناوانـەی لێنـاون.

لە بارەی وشەی (إِذَا)وە کە لە سەرەتای ئایەتەکەوە هاتوە، دوو ڕای سەرەکیی هەن:

یەکـەم: (إِذَا: ظَـرْفٌ مَحْـضٌ لَيْـسَ فِيْهَـا مَعْنَـى الـشَّرْطِ، وَالعَامِـلُ فِيْهَـا مَـا فِي مَعْنَـى «لَيْـسَ» مِـنَ النَّفِـي، كَأَنَّـهُ قِيْـلَ: يَنْتَفِـي الكَـذِبُ بِوُقُوعِهَـا إِذَا وَقَعَـت، وَهَـذَا اخْتِيَـارُ الزَّمَخْـشَرِي).

واتـە: کـە دەفەرمـوێ: ﴿إِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ لَيْسَ لِوَقْعَتِهَا كَاذِبَةٌ﴾، (إِذَا) لێـرەدا زەرفێکـی ڕووتـە {(ظـرف) واتـە: کاتێـک، یـان شـوێنێک کـە شـتێکی تێـدا ڕوو دەدات}و مانـای مەرجـی تێدانیـە، ئـەوەی مەنصـووبی کـردوە، ئەوەیـە کـە لـە مانـای (لَيْـسَ)دا هەیـە، لـە لابـردن (نَفـي)، کـە دەفەرمـوێ: ﴿لَيْسَ لِوَقْعَتِهَا كَاذِبَةٌ﴾، واتـە: ڕووداوەکـە ڕوودانەکـەی درۆ نیـەو کاتێـک ڕوودەدا، درۆی تێـدا نامێنـێ، زەمەخشـەریی ئـەم ڕایـەی هەڵبـژاردوە بـۆ مانـای (إِذَا).

دووەم: هەندێکـی دیکـە لـە زانایـان وەک (أبي حيَّـان) گوتوویـەتی: (إِذَا: شَرْطِيَّـةٌ وَالعَامِـلُ فِيْهَـا الفِعْـلُ الَّـذِي بَعْدَهَـا وَالـذِي يَلِيْهَـا، وَهُـوَ اخْتِيَـارُ أَبِي حَيَّـان أي: ﴿إِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ﴾ جُـوزِيَ النَّـاسُ كُلٌّ حَسْـبَ عَمَلِـهِ).

گوتوویــەتی: (إِذَا) لێــرەدا بــۆ مەرجــەو، ئــەوەش کــە مەنصــووبی کــردوە، ئــەو کـردارەی دوایـەتی و ئـەوەی دوایـی ویـش، واتـە: کاتێـک ئـەو ڕووداوە قەومـا، خەڵـک هــەر کەســە بەپێــی کــردەوەی خــۆی ســزاو پاداشــتی دەدرێتــەوە.

هــەردووک ڕایەکانیـش وێدەچـن، بەڵکـو (محـي الديـن درويـش) لـە تەفسیرەکەی: (إعـراب القـرآن الكريـم)دا دە (١٠) ڕای زانایـانی هێنـاون لـە بـارەی ئـەم (إذا)یـەوە، ڕەحمــەتی خــوا لــە زانایــان بــێ و، خــوا پاداشــتیان بداتــەوە، هەندێــک جــاران بــە بۆچــوونی مــن زیــاد لــە پێویســت خۆیــان بــە وردەکاریــی زمانەوانییــەوە ســەرقاڵ

کـردوە، لەسـەر حیسـابی هەندێـک لایـەنی دیکـە، کـە پێویسـتە بـۆ تێـدا قوڵبوونـەوەی قورئـان و لـێ تێگەیشـتنی و، وەرگرتنـی حیکمـەت و نهێنییـەکانی.

(الطـبري) دەربـارەی: ﴿إِذَا وَقَعَتِ ٱلْوَاقِعَةُ لَيْسَ لِوَقْعَتِهَا كَاذِبَةٌ﴾، دەڵـێ: **(وَالْكَاذِبَـةُ فِي هَـذَا الْمَوْضِـعِ مَصْـدَرٌ، مِثْـلُ الْعَاقِبَـةِ وَالْعَافِيَـةِ)**، وشـەی **(كَاذِبَـة)** لـەم شـوێنەدا: ﴿لَيْسَ لِوَقْعَتِهَا كَاذِبَةٌ﴾، چاوگـە، وەک **(العَاقِبَـةِ وَالْعَافِيَـةِ)**، **(عاقبـة)** سـەرەنجامەو، **(عافيـة)** واتـە: بـێ بەڵایـی و سـەلامەتیی، کەواتـە: ﴿إِذَا وَقَعَتِ ٱلْوَاقِعَةُ لَيْسَ لِوَقْعَتِهَا كَاذِبَةٌ﴾، کاتێـک ڕووداوەکـە قەومـا، کـە ئاخیـر زەمانـە، لـە کاتی ڕوودانەکەیـدا درۆ نامێنـێ، بـەو واتایـە کـە هیـچ کـەس نامێنـێ، بڵـێ: ڕاسـت نیـە.

هەندێکـی دیکـە لـە زانایـان گوتوویانـە: **(كَاذِبَـةُ)** سـیفەتی وەسـفکراوێکی قرتێـنراوە، ﴿إِذَا وَقَعَتِ ٱلْوَاقِعَةُ لَيْسَ لِوَقْعَتِهَا كَاذِبَةٌ﴾، واتـە: **(لَيْـسَ لِوَقْعَتِهَـا نَفْـسٌ كَاذِبَـة)**، هیچ کەسێک نامێنـێ لـەو کاتـەدا درۆ بـکات و، بڵـێ ئاخیـر زەمـان و ڕۆژی دوایـی ڕاسـت نیـە.

کۆی قسەی زانایان لەوبارەوە، لە سێ بۆچووندا کورت دەکەینەوە:

١- **(لَيْسَ لِوَقْعَتِهَا كَذِبٌ بَلْ هِيَ صَادِقَةٌ وَحَاصِلَةٌ يَقِيْنَاً)**، واتە: ڕوودانەکەی درۆی تێدانیە، بەڵکو ڕاستەو جێی دڵنیاییە.

٢- **(لَيْسَ لِوَقْعَتِهَا نَفْسٌ كَاذِبَة)**، واتە: بۆ ڕوودانەکە هیچ کەسی درۆکەر نابێ.

٣- **(لَيْسَ لِوَقْعَتِهَا كَاذِبَة)**، واتە: لە کاتی ڕوودانیدا، هیچ کەسێک نامێنێ، درۆ لەگەڵ خاوەنەکەی دا بکات، بە نکووڵییلێکردنی.

ئنجا دێتە سەر باسی ئەوە کە لەو ئاخیر زەمانەدا چی دەقەومێ! پێشێ دەفەرموێ:

٢)- ﴿خَافِضَةٌ رَّافِعَةٌ﴾، نزمکەرەوەیەو بەرزکەرەوەیە، **(الطبري)** ئاوای مانا کردوە، چونکە خوا بە ڕەهایی هێناویەتی، بەرزکەرەو نزمکەرە، چی بەرز دەکاتەوەو چی نزمدەکاتەوە؟خوا بسم الله الرحمن الرحيم باسی نەکردوە،بەڵامبەپێی سیاق دەگونجێ مانای بۆدابنرێ،

خوای پەروەردگاریش بۆیە باسی نەکردوە، تاکو زیاتر لە واتایەک هەڵبگرێ و، کتێبی خۆیشی قەڵەباڵغ نەکات بە شتێک کە مرۆڤ فیکری پێ دەشکێ، (**الطبري**) دەڵێ: **(الْوَاقِعَة حِينَئِذٍ خَافِضَة أَقْوَامًا كَانُوا فِي الدُّنْيَا أَعِزَّاءَ إِلَى النَّارِ، ورَفَعَتْ أَقْوَامًا كَانُوا فِي الدُّنْيَا وُضَعَاءَ إِلَى رَحْمَةِ اللَّهِ وَجَنَّتِهِ) (أخرجه الطبري: ٣٣٣٣٥، عن قتادة).**

واتـە: ئـەو کارەسـاتە، ئـەو ڕووداوە لـەو ڕۆژەدا کۆمەڵـە خەڵکێـک کـە لـە دنیـادا خـاوەن عیـززەت و باڵادەسـت بـوون، نزمیـان دەکاتـەوەو، شـۆڕیان دەکاتـەوە بـۆ ئاگـری دۆزەخ، هەروەهـا کەسـانێکیش کـە لـە دنیـادا بـێ دەسـت و پـێ و ژێـر دەسـت بـوون، بەرزیـان دەکاتـەوە بـەرەو بەزەیـی خـواو بەهەشـتی خـوا.

هەندێـک لـە زانایانیـش گوتوویانـە: ﴿ خَافِضَةٌ ﴾، واتـە: نزمکەرەوەیـە بـۆ هەمـوو بەرزاییـەکان، ﴿ رَّافِعَةٌ ﴾، واتـە: بەرزکەرەوەیـە بـۆ هەمـوو نزماییـەکان، واتـە: ئـەم سـەر زەوییـە بەرزیـی و نزمیـی تێـدا نامێنـێ، هەمـووی تەخـت و یەکسـان دەبـێ، لـە سـوورەتی (طـه)دا خـوای باڵادەسـت دەفەرمـوێ: ﴿ فَيَذَرُهَا قَاعًا صَفْصَفًا ﴿١٠٦﴾ ﴾طـه، دەیکاتـە تەختاییەکـی بـێ بەرزیـی و نزمیـی، سـاف و بـێ گـرێ و گـۆڵ.

٣)- ﴿ إِذَا رُجَّتِ الْأَرْضُ رَجًّا ﴾، کاتێک زەوی ڕاتەکێنرا، بە ڕاتەکێنران، (**الطبري**) وشەی (رَجًّا) ئاوا لێکداوەتەوە: **(إِذَا زُلْزِلَتِ الأَرْضُ فَحُرِّكَتْ تَحْرِيكًا)**، کاتێک کە زەوی لەرزێنرایەوەو، جووڵێنرا بە جووڵاندنێکی بەهێز.

٤)- ﴿ وَبُسَّتِ الْجِبَالُ بَسًّا ﴾، چیایەکانیش وردو خاش کران، بەهاڕدران، **(فُتِّتَتْ الجِبَال فَتًّا فَصَارَتْ كَالدَّقِيقِ الْمَبْسُوسِ وَهُوَ الْمَبْلُولُ)**، چیایەکان هاڕدران، وەک ئاردی تەڕیان لێهات، ئاردێک کە تەڕ دەکرێ، دەبێتە هەویر، **(رَجَّهُ: هَزَّهُ، وَارْتَجَّ: اهْتَزَّ)**، **(رَجَّهُ)** واتە: **(هَزَّهُ)** ڕایتەکاند، ڕایشەقاند، **(وَارْتَجَّ: اهْتَزَّ)** هەردووکیان بە یەک واتان واتە:ڕاتەکێندراو،ڕاشەقێندرا،وەک خوا بسم الله الرحمن الرحيم لەسوورەتی(**المزمل**)دادەفەرموێ: ﴿ يَوْمَ تَرْجُفُ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ وَكَانَتِ الْجِبَالُ كَثِيبًا مَّهِيلًا ﴿١٤﴾ ﴾، واتە: ئەو ڕۆژەی زەوی دەلەرزی و چیایەکان دەبن بە تەپۆلکەیەک، لە ئاردێکی هاڕدراو، یان: لمێکی ورد،

(البَسِيْسَـةَ عِنْـدَ العَـرَبِ: الدَّقِيْـقُ وَالسَّـوِيْقُ يُلَـتُّ وَيَتَّخَـذُ زَاداً)، (بَسِيْسَـة) لـەلای عەرەبـان بریتیـە لـە ئـاردو هەویرێک کـە تۆزێک ئـاوی پێدەکەن و وەک توێشـوویەک هەڵدەگیـرێ.

٦)- ﴿فَكَانَتۡ هَبَآءٗ مُّنۢبَثّٗا﴾، ئنجا چیایەکان (کە ئاوا دەهاڕدرێن و وردو خاش دەکرێن) دەبن بە تۆزو گەردێکی پرژو بڵاو، وشەی (هباء) ناوی کۆیەو تاکەکەی بریتیە لە (هَبأَة)، (الهَبَاءُ: الغُبَارُ الّذِي تُطِيْرُه الرِّيْحُ فَيَلْزَقُ بِالأَشْيَاء)، (هَبَاءْ): بریتیە لەو تۆزو گەردەی با دەیڕفێنێ و، بە شتەوە دەنووسێ، تاکی (هَبَاء)یش (هَبَاءَة)یە، کە دەنکێکی ئەو تۆزەیە، (هَبَاءْ) ناوی کۆیەتی.

(مُنْبَث) پرژو بڵاو، (بَثَّهُ) پرژو بڵاوی کرد، (منبثَّة) پرژو بڵاو بوو.

لە بارەی (هَبَاءً)وەش زانایان زۆر شتیان گوتوە:

١)- (هُوَ شُعَاعُ الشَّمْسِ الّذِي يَدْخُلُ مِنَ الْكُوَّةِ كَهَيْئَةِ الْغُبَارِ)، بریتیە لە تیشکی خۆر کە لە پەنجەرەوە دێ، وەک شێوەی تۆزو گەرد دەنوێنێ، کە لە ڕاستییدا ئەوە تیشکی خۆر نیە شێوەی تۆزو گەرد دەنوێنێ، بەڵکو تۆزو گەردەکەیە بەهۆی تیشکی خۆرەکەوە دەردەکەوێ.

٢)- (هُوَ رَهَجُ الدَّوَابِّ) ئەو تۆزو خۆڵەیە کە لە بن پێی ئاژەڵان بەرز دەبێتەوە.

٣)- (تَطَايرٌ مِنْ شَرَرِ النَّارِ الّذِي لَا عَيْنَ لَهُ)، بریتیە لەو پارچە وردانەی کە لە ئاگر بەرز دەبنەوەو جەستەیان نیە، دووکەڵ و پارچەی وردی لێ بەرز دەبنەوە کە بۆت ناگیرێن.

٤)- (مَا تَذْرُوْهُ الرِّيَاحُ مِنْ حطَام الشَّجَر)، (هَبَاء) ئەوەیە کە بایەکان پاڵی پێوەدەنێن و بڵاوی دەکەنەوە، لە تۆزو گەردی تێکشکاوی گژوگیا.

مانایەکانیش هەموویان لێک نزیکن.

خوا ﷻ لێرەدا باسی ئاخیر زەمان دەکات و بە سێ وەسف، پێناسەی دەکات:

١)- ﴿خَافِضَةٌ رَّافِعَةٌ﴾، نزمکەرو بەرزکەرە، ئەمەش دوو مانای هەن:

أ- مەبەست پێی نزمکەرو بەرزکەری مرۆڤەکانە لە ڕووی مەعنەوییەوە، هەندێکیان کە لە دنیادا خۆیان بە بەرزگرتوە، بەهۆی ئەو ڕۆژەوە نزم دەبنەوەو چییەتیان دەردەکەوێ و، هەندێکیش کە بە ناحەق نزمکراون، بەرز دەبنەوە.

ب- مەبەست پێی نزمکردن و بەرزکردنی بەرهەستە، واتە: ئەو بەرزاییانەی لەسەر زەویدا دەیانبینی، نامێنن، نزمایییەکانیش پڕدەبنەوە، بەرزایییەکانیش دادەکەون و سەرزەوی هەمووی تەخت دەبێ، وەک دواییش زیاتر باسی دەکەین.

٢)- ﴿إِذَا رُجَّتِ ٱلْأَرْضُ رَجًّا﴾، کاتێ زەوی ڕادەتەکێنرێ، بەڕاتەکێنران (رَجّ) بریتیە لە ڕاشەقاندن و ڕاتەکاندن.

٣)- ﴿وَبُسَّتِ ٱلْجِبَالُ بَسًّا﴾، چیایەکانیش وردو خاش دەبن و دەهاڕدرێن، ﴿فَكَانَتْ هَبَآءً مُّنۢبَثًّا﴾، ئنجا دەبن بە تۆزو گەردی پرژوبڵاو.

کورتە باسێک لە بارەی سەرەنجامی زەوی و چیایەکانەوە لە ئاخیر زەمان دا

ئـەم کورتـە باسـە لەبـەر ڕۆشـنایی چەنـد ئایەتێکـی قورئـانی مەزنـدا دەخەینـەڕوو، ئەویـش لـە دوو بڕگـەدا:

بڕگەی یەکەم: لە بارەی زەوییەوە:

خوا ﷻ لە بارەی زەوییەوە کە چی بەسەر دێ! ئەم زەوییەی ئێمە ئێستا لەسـەری دەژیـن، ئارامـە وەک بێشـکەو لانکەیـەک، لەگـەڵ ئەوەشـدا کـە پێنـج جـۆرە جووڵـەو سـووڕانەوەی هـەن:

١- بە دەوری خۆیدا دەخولێتەوەو، لە بەرانبەر خۆردا بە خێرایی سی (٣٠) کیلۆمەتر لە خولەکێک دا، کە دەبێتە هۆی پەیدابوونی شەو و ڕۆژان، واتە: هەزارو هەشتسەد (١٨٠٠) کیلۆمەتر لە سەعاتێکدا.

٢- بە دەوری خۆردا دەخولێتەوە بە خێرایی سی (٣٠) کیلۆمەتر لە چرکەیەکدا، واتە: شەست (٦٠) ئەوەندەی خێرایی سووڕانەوەی بە دەوری خۆیداو، دەبێتە هۆی پەیدابوونی چوار کەشەکان.

٣- پاشان لەگەڵ خۆریشدا بە دەوری داڵی ڕاوەستاودا دەخولێتەوە بە خێراییەکی دیکە.

٤- دواییش لەگەڵ داڵی ڕاوەستاویشدا بە نێو چەقی کەهکەشاندا.

٥- دوایی لەگەڵ کەهکەشانیشدا سووڕانەوەیەکی دیکە هەیە، بەڵام ئێمە ئارام و سەقامگیری دەبینین، ئنجا خوا ﷻ لە چەند ئایەتێکدا لە قورئاندا، باسی ئەوەی کردوە کە زەوی چ گۆڕانکارییەکی بەسەر دادێ لە ئاخیر زەماندا، کە ئێمە وەك نمونە شەش (٦) دەقان دێنین:

١)- لەو بارەوە لە سوورەتی (إبراهيم)دا خوا دەفەرمویٚ: ﴿ يَوْمَ تُبَدَّلُ ٱلْأَرْضُ غَيْرَ ٱلْأَرْضِ وَٱلسَّمَٰوَٰتُ ۖ وَبَرَزُوا۟ لِلَّهِ ٱلْوَٰحِدِ ٱلْقَهَّارِ ﴿٤٨﴾ ﴾ إبراهيم، واتە: ئەو ڕۆژە کە زەوی جیادەبیٚ لەم زەوییەی ئیٚستاو، ئاسمانەکانیش جیا دەبن لەم ئاسمانانەی ئیٚستا، واتە: نە ئاسمانەکان وەک خۆیان دەمیٚنن، نە زەویش، هەڵبەتە زەوی شتیٚکی بچووکە لە نیٚو ئاسمانەکاندا، بەڵام بۆ ئیٚمە زەوی ئەگەر لە ئاسمان گرنگتر نەبیٚ، کەمتر گرنگ نیە، چونکەژیانی ئیٚمەبەزەوییەوەبەستراوەو، خوا ﷻ تەنیازەوی واهەڵخستوە، ژیانی مرۆڤی لەسەر بگوزەریٚ، ئنجا وەک لە تەفسیری سوورەتی (إبراهيم)دا گوتوومانە: ئەمەتاکەئایەتیٚکەلەقورئاندا-بەپیٚی تیٚگەیشتنی من-کەویٚنەی نیەو خوا ﷻ تیٚیدا باسی ئەوە دەکات، نە ئاسمانەکان وەک خۆیان دەمیٚنن لە ڕۆژی دواییداو، نە زەویش، بەڵکو دەگۆڕیٚن و عالەمیٚکی دیکە دیٚتە ئاراوە.

٢)- ئەو ئایەتانەی سوورەتی (الزلزلة)، کە خوا تیٚیان دا دەفەرمویٚ: ﴿ إِذَا زُلْزِلَتِ ٱلْأَرْضُ زِلْزَالَهَا ﴿١﴾ وَأَخْرَجَتِ ٱلْأَرْضُ أَثْقَالَهَا ﴿٢﴾ وَقَالَ ٱلْإِنسَٰنُ مَا لَهَا ﴿٣﴾ يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا ﴿٤﴾ بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحَىٰ لَهَا ﴿٥﴾ ﴾.

واتـە: هـەر کاتیٚـک زەوی لەرزیـەوە، ئـەو لەرزینەوەیـەی بـۆی دانـراوەو، زەوی قورسـاییەکانی خـۆی دەرهاویشـت {قورسـاییەکانی چیـن؟ خەزنـەکان کـە تیٚیـدا شـیٚردراونەوە، جەنـازەکانی مرۆڤـەکان و جندەکانـن، هەرچـی هەیـە لـە زەویـدا، هەمـووی دەردەهـاویٚ} مرۆڤیـش بـە سەرسـوڕمانەوە گـوتی: بۆچـی وا دەکات؟ لـەو ڕۆژەدا زەوی هەواڵـەکانی خـۆی بـاس دەکات، کـە پـەروەردگاری سروشی بـۆ کـردوە. {فەرمـانی پیٚکـردوە، کـە دەبـیٚ وا بـکات}.

کـە بیٚگومـان ئـەوە مەبەسـت پیٚـی زمـانی حاڵـە، هەڵبەتـە لـەلای خـوا ئاسـانە زەوییـش بیٚنیٚتـە گـۆ: ﴿ وَقَالُوا۟ لِجُلُودِهِمْ لِمَ شَهِدتُّمْ عَلَيْنَا ۖ قَالُوٓا۟ أَنطَقَنَا ٱللَّهُ ٱلَّذِىٓ أَنطَقَ كُلَّ شَىْءٍ وَهُوَ خَلَقَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢١﴾ ﴾ فصلـت، خـوا کـە هەمـوو شـتیٚکی هیٚناوەتـە گـۆ، دەتوانـیٚ زەوییـش بیٚنیٚتـە گـۆ، بـەڵام وا پیٚدەچـیٚ مەبەسـت پیٚـی ئەوەبـیٚ: بـە زمـانی حـاڵ، زەوی خەڵـک تیٚدەگەیەنـیٚ کـە خـوا فەرمـانی پیٚکـردوە،

ژیانی مرۆڤ لەسەر زەوی کۆتایی پێ بێ، بۆیە وا زەوی دەکەوێتە ئەو جوولە جوولەو، دەرهاویشتنی قورساییەکانی خۆی.

٣)- لە سوورەتی (**الحاقة**)ش داخوا ﷻ ئاوا باسی ئەو گۆڕانکارییانە دەکات کە بەسەر زەوی دا دێن، دەفەرموێ: ﴿ فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ نَفْخَةٌ وَاحِدَةٌ ﴿١٣﴾ وَحُمِلَتِ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ فَدُكَّتَا دَكَّةً وَاحِدَةً ﴿١٤﴾ فَيَوْمَئِذٍ وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ ﴿١٥﴾ ﴾، واتە: کاتێ: یەک دانە فوو بە (کەڕەنا)دا کرا، {یانی: بۆ جاری یەکەم} زەوی و چیایەکان هەڵگیران و، بە یەکجار پێکدادران، . لەو ڕۆژەدا ڕووداوەکە {ئەو ڕووداوەی خوا هەواڵی پێداوەو پێشتر باسیکردوە} دەقەومێ {کە مەبەست پێی ئاخیر زەمانە}.

٤)- لە سوورەتی (**الإنشقاق**)یش دا خوا دەفەرموێ: ﴿ وَإِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ ﴿٣﴾ وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ ﴿٤﴾ وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ﴿٥﴾ ﴾، واتە: کاتێک زەوی لێککێشرایەوە، هەرچی لە نێو هەناویدا هەیە، فڕێیداو خۆی خاڵیی کردەوە، {هیچی لە نێو خۆیدا نەهێشت} گوێی گرت بۆ پەروەردگاری و فەرمانبەر بوو، لەسەریشی پێویست بوو {ئەو فەرمانبەرییە، یاخود، ئەو ڕووداوەی بەسەری هاتوە چەسپا}.

٥)- لە سوورەتی (**الفجر**)یش دا خوا دەفەرموێ: ﴿ كَلَّا إِذَا دُكَّتِ الْأَرْضُ دَكًّا دَكًّا ﴿٢١﴾ ﴾، واتە: نەخێرا! وازبێنن {ئەی بێبڕوایەکان، ئەم (كَلَّا)یە پەیوەندیی بە پێش خۆیەوە هەیە} کاتێک زەوی وردو خاش بوو، بە وردو خاشبوونێکی تەواو، هاڕدرا بە هاڕدران.

٦)- ئەو ئایەتەی سوورەتی (**الواقعة**)، کە خوا دەفەرموێ: ﴿ إِذَا رُجَّتِ الْأَرْضُ رَجًّا ﴿٤﴾ ﴾، واتە: کاتێک زەوی ڕاتەکێنرا بە ڕاتەکاندن.

ئنجا ئەگەر کەسێکی سەرکێڵ و سادە تەماشای ئەو ئایەتە موبارەکانە بکات، دەڵێ: بۆچی خوا ﷻ لە شوێنێکدا دەفەرموێ: زەوی لەرزیەوەو، لە شوێنێکی دیکەدا دەفەرموێ: زەوی و چیایەکان پێکدادران و، لە شوێنێک دا دەفەرموێ: زەوی ڕاتەکێنراو، لە شوێنێک دا دەفەرموێ: زەوی هەرچی لە هەناویدا هەیە، دەریهاویشت و، لە شوێنی دیکەدا دەفەرموێ: زەوی دەگۆڕدرێ؟!

دەڵێین: لە ڕاستییدا ئەوانە قۆناغەکانی ئەو کارەساتە گەورەیەن، کە بەسەر زەویدا دێ، کە سەرەتا دەلەرزێتەوەو، دوایی بەرز دەبێتەوەو، دوایی لەگەڵ چیایەکان پێکدادەدرێن و، دوایی چیایەکان دەهاڕدرێن و، زەوی وردو خاش دەبێ، ئنجا خوای کاربەجێ لە هەر شوێنە باسی قۆناغێک و دیوێکی ئەو حاڵەتەی کردوە، کە لە ئاخیر زەماندا بەسەر زەویدا دێ.

بڕگەی دووەم: لە بارەی چیایەکانەوە:

لەو بارەشەوە هەشت (٨) دەقان دێنین:

١)- لە سوورەتی (**التكوير**)دا خوا دەفەرمووێ: ﴿وَإِذَا ٱلْجِبَالُ سُيِّرَتْ ﴿٣﴾﴾، واتە: کاتێک چیایەکان ڕۆیێندران، ڕۆیشتێندران، واتە: لە شوێنی خۆیان نەهێڵدران.

٢)- لە سوورەتی (النبأ)دا خوا دەفەرمووێ: ﴿وَسُيِّرَتِ ٱلْجِبَالُ فَكَانَتْ سَرَابًا ﴿٢٠﴾﴾، واتە: چیایەکانیش ڕۆیشتێنران و بوونە تراویلکە، (**سَرَاب**) بە کوردیی تراویلکەی پێ دەڵێن، ئەوەیە کە لە بیابان دا لە دوورەوە تەماشای دەکەی، وەک شەپۆلی ئاو دێتە بەرچاوت، بەڵام دوایی کە لێی نیزیک دەبیەوە، دەبینی بەس شەپۆلی گەرما بووە، لەسەر بیابان، کە وێنەی ئاو دەکات، واتە: چیایەکان وەک تراویلکەیان لێ دێ، کە وردو خاش دەبن.

٣)- لە سوورەتی (**الواقعة**)دا خوا دەفەرمووێ: ﴿وَبُسَّتِ ٱلْجِبَالُ بَسًّا ﴿٥﴾ فَكَانَتْ هَبَآءً مُّنۢبَثًّا ﴿٦﴾﴾، واتە: چیایەکان وردو خاشکران و هاڕدران و، بوونە تۆزو گەردی پرژو بڵاو.

٤)-لەسوورەتی(**المعارج**)دا،خوا بسم الله الرحمن الرحیم بەجۆرێکی دیکە،باسی چیایەکان دەکات کە لە ئاخیر زەماندا چییان لێ دێ! دەفەرمووێ: ﴿وَتَكُونُ ٱلْجِبَالُ كَٱلْعِهْنِ ﴿٩﴾﴾، واتە: چیایەکان، وەک خورییان لێ دێ، خوریی ئەوەیە کە لە مەڕو بەران دەکرێتەوە، لە شوێنی دیکە دەفەرمووێ: (كَٱلْعِهْنِ ٱلْمَنفُوشِ) وەک خوریی شکنراوە، شکنرانەوەش ئەوەیە

خوریی پێشێ تۆپەڵێکە، دوایی دەزوو دەزوو لێکی دەکەیەوە، بۆ ئەوەی بچنرێ، یان بڕێسرێ، ئا ئەوە پێی دەگوترێ: شکنرانەوەو شیکرانەوە، واتە: ئەو چیایانە وەک خوریی شکنراوەو، شیکراوەیان لێ دێ.

٥)- لە سوورەتی (**القارعة**)ش دا، هەر باسی ئەوە دەکات کە چیایەکان وەک خورییان لێ دێ، بەڵام لەوێ دەفەرموێ: ﴿وَتَكُونُ ٱلْجِبَالُ كَٱلْعِهْنِ ٱلْمَنفُوشِ ۝٥﴾، واتە: چیایەکان، وەک خوریی ڕەنگاو ڕەنگیان لێ دێ، (**مَنْفُوش**) هەندێک گوتوویانە: واتە: (**مَنْقُوش**) ڕەنگاو ڕەنگ، (**ذُو ألوَان**)، هەندێکیش گوتوویانە: (**مَنْفُوش**)یش هەر بە مانای پرژو بڵاوکردن و شیکردنەوە دێ، (**نَفَشَتْ فِيْهِ غَنَمُ القَوْم**) واتە: مەڕەکە بە شەو چووە نێو کشتوکاڵەکەوە، دەگوترێ: (**نَفَش**) لەبەر ئەوەی لەوێدا پرژو بڵاو دەبێتەوە.

٦)-لەسوورەتی(**المرسلات**)یش دا، بە جۆرێکی دیکە خوا بسم الله الرحمن الرحيم باسی چیایەکان دەکات، دەفەرموێ: ﴿وَإِذَا ٱلْجِبَالُ نُسِفَتْ ۝١٠﴾، واتە: کاتێک چیایەکان (نەسف) بوون، واتە: لە شوێنی خۆیان هەڵقەنران و، لە بیخەوە هێندران، (**نَسْف**) هەم بە مانای هەڵقەندن، هەم بە مانای وردو خاش بوون و هاڕدرانیش دێ.

٧)- لە سوورەتی (**الحاقة**)دا خوا دەفەرموێ: ﴿وَحُمِلَتِ ٱلْأَرْضُ وَٱلْجِبَالُ فَدُكَّتَا دَكَّةً وَٰحِدَةً ۝١٤﴾، واتە: زەوی و چیایەکان هەڵگیران و، یەکجار پێکدادران، واتە: وردو خاشکران.

٨)- دەقێکی دیکە کە پەیوەندیی هەم چیایەکانەوە هەیە، هەم بە زەوییەوە، کە بریتیە لە سێ ئایەتی سوورەتی (**طه**)، کە خوا دەفەرموێ: ﴿وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلْجِبَالِ فَقُلْ يَنسِفُهَا رَبِّى نَسْفًا ۝١٠٥ فَيَذَرُهَا قَاعًا صَفْصَفًا ۝١٠٦ لَّا تَرَىٰ فِيهَا عِوَجًا وَلَآ أَمْتًا ۝١٠٧﴾.

واتە: (ئەی موحەممەد ﷺ!) لە بارەی چیایەکانەوە پرسیارت لێ دەکەن (چییان لێ دێ لە ئاخیر زەماندا؟) بڵێ: پەروەردگارم لەبەر یەکیان هەڵدەوەشێنێ {(**نَسْف**) بریتیە: لە بەر یەکهەڵوەشاندن و پارچە پارچەکردن} (**فَيَذَرُهَا**) (ها) یەکەی دەچێتەوە بۆ زەوی، هەرچەندە باسی زەوی نەکراوە، بەڵام چیایەکان لەسەر

زەویین و چیایەکان بە ڕواڵەت لەسەر زەوی دانراون، ئەگەرنا لە ڕاستییدا لە نێو زەوی دان، چونکە هەر چیایەک چەندەی بە دەرەوەیە، بە پێی قسەی زانایانی شارەزایانی زەویناسیی دەڵێن: لە حەوت هێندە، تاکو پازدە هێندەی بە ناخی زەویدا چۆتە خوار، بۆ وێنە: چیای هیمالایا، لووتکەی ئیڤرست، کە هەشت هەزارو هەشتسەدو شەشت و شەش (٨٨٦٦) مەتر یانی: دەوری نۆ کیلۆمەتر بەرزە، مانای وایە نۆ (٩) کیلۆمەتر جارانی دە (١٠) بکە، یان جارانی پازدە (١٥) بکە، واتە: دەوری نەوەد (٩٠) کیلۆمەتر، یاخود سەدو پەنجا (١٥٠) کیلۆمەتری بە ناخی زەویدا چۆتە خوار!} ئنجا خوا بسم الله الرحمن الرحيم دەفەرموێ: ﴿ فَيَذَرُهَا قَاعًا صَفْصَفًا ﴾، زەوی دەکات بە گۆڕەپانێکی تەخت و بێ بەرزیی و نزمیی (صَفْصَف) واتە: بێ گرێ، ﴿ لَّا تَرَىٰ فِيهَا عِوَجًا وَلَآ أَمْتًا ﴾، ئەمە لە ڕووی ڕەوانبێژییەوە پێی دەگوترێ: شێوازی درێژە پێدان (**إطناب**) چونکە حاڵ و مەقامەکە وا دەخوازێ، (**قَاعًا**) واتە: تەخت، (**صَفْصَف**) واتە: ساف و بێ گنج و گرێ و گۆڵ، دوایی دەفەرموێ: ﴿ لَّا تَرَىٰ فِيهَا عِوَجًا وَلَآ أَمْتًا ﴾، نە لاریی تێدا دەبینی، نە بەرزایی، (**عِوَج**) لاریی و، (**أَمْتْ**) بەرزایی، نە تەپۆلکەیەک، نە بەرزاییەک، نە گرێیەک، نە گنجێکی تێدا نابینی.

شایانی باسە: هەندێک لە زانایان کە بە بۆچوونی من باش لە ئایەتەکان ورد نەبوونەوە، پێیان وابووە ئەو ڕووداوانە پەیوەندییان بە قیامەتەوە هەیەو، وایانزانیوە ئەم گەردوونە هەروەک خۆی دەبێت، بەڵام ئایەتەکەی سوورەتی (**إبراهیم**) بابەتەکە بۆ ئێمە یەکلایی دەکاتەوە: ﴿ يَوْمَ تُبَدَّلُ ٱلْأَرْضُ غَيْرَ ٱلْأَرْضِ وَٱلسَّمَٰوَٰتُ وَبَرَزُوا۟ لِلَّهِ ٱلْوَٰحِدِ ٱلْقَهَّارِ ﴿٤٨﴾ ﴾**إبراهیم**، واتە: ئەو ڕۆژەی نە ئاسمانەکان، نە زەوی، وەک خۆیان نامێنن و، هەموویان بۆ خوای تاکی ملپێکەچکەر دێنە گۆڕێ، واتە: کاتێک قیامەت دێ، ئەم عالەم و جیهانەی ئێستا ئێمە تێیدا دەژین، ئاوا نەماوەو جیهانێک و عالەمێکی دیکە هاتۆتە گۆڕێ و، ئێمە لە تەفسیری سوورەتی (**إبراهیم**)دا لە کاتی تەفسیرکردنی ئەو ئایەت موبارەکەدا کە هێنامانەوە

{ئایـەتی ژمـارە (٤٨)} باسـمانکرد کـە پێغەمبـەری خـوا ﷺ دەفەرمـوێ: (خەڵـک لـە ڕۆژی قیامەتـدا لەسـەر زەوییـەک کـۆ دەکرێتـەوە بـۆ سـزاو پاداشـت و لێپرسرانـەوە کـە وەک نانێکـی سـپیی وایـە، لـەم سـەر بـۆ ئەوسـەری دیـارەو هیـچ نیشـانەیەکی کەسـی لەسـەر نیـە)[1]، کەواتـە: عالەمـی ڕۆژی دوایـی، قیامـەت بـە جۆرێکـی دیکـە دەبـێ.

لێـرەدا هەمـوو ئـەو گۆڕانکاریـی و ڕووداوانـە، کـە خـوا بـاسی زەوی و چیایـەکان دەکات، کـە بـە سـەریان دا دێـن، مـن هەوڵمـدا زۆربەیـان بێنـم، ئەمـەش هەمـووی بـاسی ئاخیـر زەمانـە، کـە قۆناغـی یەکەمـی ڕۆژی دواییـەو بریتیـە لـە کۆتایـی هاتنـی ئـەم ژیانـە دنیاییـە.

---

(١) {عَـنْ سَـهْلِ بْـنِ سَـعْدٍ رضي اللـه عنـه، قَـالَ: سَـمِعْتُ النَّبِـيَّ صـلى اللـه عليـه وسـلم يَقُـولُ: يُحْشَرُ النَّـاسُ يَـوْمَ الْقِيَامَـةِ عَـلَى أَرْضٍ بَيْضَـاءَ عَفْـرَاءَ كَقُرْصَـةِ نَقِـيٍّ لَيْـسَ فِيهَـا مَعْلَـمٌ لأَحَـدٍ} (أخرجه البخـاري: ٦١٥٦، ومسـلم: ٢٧٩٠، وابـن حبـان: ٧٣٢٠، وأبـو يعـلى: ٧٥٤٩).

مەسەلەی دووەم:

پۆلێنکردنی خەڵکی لە ڕۆژی قیامەت دا، بۆ سێ کۆمەڵی سەرەکیی: هاوەڵانی ڕاستەی سەر بەخێرو، هاوەڵانی چەپەی نەگبەت و، پێشکەوتووە زۆر لە خوا نیزیکخراوەکان، کە کۆمەڵێکی زۆریان لە پێشووەکان و کەمێکیشیان لە دواییەکانن، واتە: پێشکەوتووە زۆر لە خوا نزیکخراوەکان:

خوا دەفەرموێ: ﴿وَكُنتُمْ أَزْوَاجًا ثَلَاثَةً (٧) فَأَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ (٨) وَأَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ (٩) وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ (١٠) أُولَٰئِكَ الْمُقَرَّبُونَ (١١) فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ (١٢) ثُلَّةٌ مِّنَ الْأَوَّلِينَ (١٣) وَقَلِيلٌ مِّنَ الْآخِرِينَ (١٤)﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە نۆ بڕگەدا:

١)- ﴿وَكُنتُمْ أَزْوَاجًا ثَلَاثَةً﴾ ئنجا ئێوەش بوونە سێ کۆمەڵ، دوای ئەوەی خوا بسم الله الرحمن الرحيم باسی ئاخیر زەمانی کرد، دەفەرموێ: لە دوای ئاخیر زەمان، کە قیامەت دێتە پێشێ، ئێوە دەبنە سێ کۆمەڵ، (وَالأَزْوَاجُ: الأَصْنَافُ وَالأَنْوَاع)، (زَوْج): بە مانای هەر شتێک دێ، کە لە وێنەی خۆی بەرانبەرێکی هەبێ، ئنجا چ ڕەگەزی جیا بێ، چ ڕەگەزی جیا نەبێ، بۆ نموونە: جووتە گا، یان جووتە پێڵاو، واتە: هەردووکیان وەک یەکن، دوایی وشەی (**أَزْوَاج**) بە مانای جۆرو پۆل و کۆمەڵ دێ، کە لێرەدا دەفەرموێ: ﴿وَكُنتُمْ أَزْوَاجًا ثَلَاثَةً﴾، واتە: ئێوە دەبنە سێ کۆمەڵ، واتە: سێ کۆمەڵ کە هاوشێوەی یەکدیین، چونکە هەموویان مرۆڤن و، هەموویان بۆ سزادران و پاداشت درانەوە، زیندووکراونەوەو کۆ کراونەوە.

ئنجا خوا بسم الله الرحمن الرحيم دوای ئەوەی دەفەرموێ: دەبنە سێ کۆمەڵ، پۆلێنیان دەکات و هەر کام لەو کۆمەڵە، ناوونیشانێکیان لێ هەڵدەدا، دەفەرموێ:

٢)- ﴿فَأَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ﴾، ئنجا هاوەڵانی مەیمەنە.

٣)- ﴿ مَآ أَصۡحَٰبُ ٱلۡمَيۡمَنَةِ ﴾، هاوەڵانی مەیمەنە کێن؟ (المَيْمَنَة: مَفْعَلَةٌ مِنَ اليُمْنِ وَالمَيْمَنَةُ مَصْدَرٌ اليُمْنِ)، (مَيْمَنَة) لەسەر کێشی (مَفْعَلَة)یە لە (يُمْن)ەوە هاتوە، (مَيْمَنَة) چاوگی (يُمْن)ە، (يُمْن) واتە: خێردار، بەرەکەتدار، (يُمْن) پێچەوانەی (شُؤْم)ە واتە: نەگبەت و بێ خێر، کەواتە: (يُمْن) واتە: بەرەکەتدارو سەربەخێر.

کـە دەفەرمـوێ: ﴿ فَأَصۡحَٰبُ ٱلۡمَيۡمَنَةِ ﴾، واتـە: (الَّذِيـنَ يُجْعَلُـونَ فِي الْجِهَـةِ الْيُمْنَـى فِي الْمَحْـشَرِ، وَالْيَمِـينُ جِهَـةُ عِنَايَـةٍ وَكَرَامَـةٍ فِي الْعُـرْفِ) واتـە: ئەوانـەی لـەلای ڕاسـت دادەنرێـن، لـە کاتی کۆکرانـەوەدا لـە قیامـەت و، لای ڕاسـت هەمیشـە ئـەو لایەیـە کـە ڕێـزو حورمـەت و گرنگیـی پێـدانی زیاتـری ئاراسـتە دەکـرێ، (يَمِيْن)یـش لـە (يُمْـن)ەوە داتـاشراوە، واتـە: بەرەکـەت و پێـزو سـەر بەخێریـی، کـە دەفەرمـوێ: ﴿ مَآ أَصۡحَٰبُ ٱلۡمَيۡمَنَةِ ﴾، (مَـا) بـۆ پرسـیارکردنە، واتـە: هـاوەڵانی لای ڕاسـت، یـان هـاوەڵانی سـەر بەخێـر، کێـن؟ یانـی: بـە جۆرێکـن کـە بازنـەی وەسـفکردن ناتوانـێ دەوری بـدات.

ئنجا خوا ﷻ باسی کۆمەڵی دووەم دەکات، دەفەرموێ:

٤)- ﴿ وَأَصۡحَٰبُ ٱلۡمَشۡـَٔمَةِ. مَآ أَصۡحَٰبُ ٱلۡمَشۡـَٔمَةِ؟ ﴾، هەروەها هاوەڵانی (مَشْئَمَة)، هاوەڵانی (مَشْئَمَة) کێن؟

(مَشْـئَمَة)ش چاوگـەو لـە (شُـؤْم)ەوە هاتـوە، کەواتـە: ﴿ وَأَصۡحَٰبُ ٱلۡمَشۡـَٔمَةِ ﴾، یـانی: (أَصْحَـاب الشُّـؤْمِ)، هـەروەک ﴿ فَأَصۡحَٰبُ ٱلۡمَيۡمَنَةِ ﴾، واتـە: (أَصْحَـاب اليُمْـن)، پرسـیارکردن لـە بـارەی هەردووکیانـەوە، کـە دەفەرمـوێ: ﴿ مَآ أَصۡحَٰبُ ٱلۡمَيۡمَنَةِ ﴾؟ ﴿ مَآ أَصۡحَٰبُ ٱلۡمَشۡـَٔمَةِ ﴾؟ ئـەم پرسـیارکردنە بـۆ گـەورەو گرنـگ و قەبـە پێشـاندانە (للتَفْخِيْم وَالتَّعْظِيْـم) واتـە: بـە جۆرێکـە کـە بـە ئاسـانیی نایەتـە وەسـفکردن.

ئنجـا وەک چـۆن: ﴿ فَأَصۡحَٰبُ ٱلۡمَيۡمَنَةِ ﴾، واتـە: هـاوەڵانی لای ڕاسـت، یاخـود هاوەڵانی سـەر بەخێـرو بەرەکەتـدار، بـە هەمـان شـێوە: ﴿ وَأَصۡحَٰبُ ٱلۡمَشۡـَٔمَةِ ﴾، واتـە: هـاوەڵانی لای چـەپ، یاخـود هـاوەڵانی نەگبـەت و بـێ خێـر، ئنجـا وەک چـۆن (يَمِـيْن) لـە (يُمْـن)ەوە هاتـوە، (مَشْـئَمَة)ش لـە (شُـؤْم)ەوە هاتـوە، (وَصِنْـفٌ أَصْحَـابُ الْمَشْـأَمَةِ، وَهِـيَ اسْـمُ

جِهَةٍ مُشْتَقَّةٌ مِنَ الشُّؤْمِ، وَهُوَ ضِدُّ الْيُمْنِ، فَهُوَ الضُّرُّ وَعَدَمُ النَّفْع)، کۆمەڵی هاوەڵانی نەگبەتیی (یان کۆمەڵی لای چەپ) (مَشْئَمَة) لە (شُؤْم)ەوە هاتوە واتە: نەگبەتیی، ئەویش دژو پێچەوانەی (يُمْن)ە، واتە: خێرو بەرەکەت، کە بریتیە لە زیان و بێ کەڵکیی، لە ئایەتەکانی دیکەدا خوا ﷻ لە جیاتی: ﴿ فَأَصْحَٰبُ ٱلْمَيْمَنَةِ ﴾، دەفەرموێ: (أَصْحَابُ الْيَمِينِ)و لە جیاتی: ﴿ وَأَصْحَٰبُ ٱلْمَشْـَٔمَةِ ﴾، دەفەرموێ: (وأَصْحَابُ الشِّمَال)، ئنجا (يُمْن) دژو پێچەوانەی (شُؤْم)ەو، (يَمِيْن)یش دژو پێچەوانەی (شِمَال)ە، هەمیشە ئەمە عەدەتی عەرەبان وابووەو ڕەنگە عادەتی زۆربەی گەلانیش هەروابێ، کە لای ڕاست زیاتر بەلای پیت و پێزو بەرهەم و چاکەو خێر دانراوەو، لای چەپ بە لای نەگبەت و خراپە دانراوە، هەر بۆیە (شِمَال)و (مَشْئَمَةِ) لەلایەک و، (مَيْمَنَةِ)و (يَمِيْن)، لەلایەك، یەک واتایان هەیە، بەڵام بێگومان (مَيْمَنَةِ) لە (يُمْن)ەوە هاتوە، بە مانای سەربەخێر، (مَشْئَمَةِ)ش لە (شُؤْمِ)ەوە هاتوە بە مانای نەگبەت، بەڵام (يَمِيْن وشمال) ڕاست و چەپ، دژو پێچەوانەی یەکدیین.

٥)-﴿ وَٱلسَّٰبِقُونَ ٱلسَّٰبِقُونَ ﴾،پێشکەوتووەکان پێشکەوتووەکان، خوا ﷻ بەپرسیار کردن ناپرسێ، پێشکەوتووەکان کێن و چۆنن؟ نا فەرموێ: (السَّابِقُونَ مَا السَّابِقُونَ؟) وەک بۆ هی پێشێ دەفەرموێ: ﴿ فَأَصْحَٰبُ ٱلْمَيْمَنَةِ مَآ أَصْحَٰبُ ٱلْمَيْمَنَةِ ﴾، ﴿ وَأَصْحَٰبُ ٱلْمَشْـَٔمَةِ مَآ أَصْحَٰبُ ٱلْمَشْـَٔمَةِ ﴾، بەڵکو بەس دەفەرموێ: ﴿ وَٱلسَّٰبِقُونَ ٱلسَّٰبِقُونَ ﴾، (حَقِيقَةُ السَّبْقِ: وُصُولُ أَحَدٍ مَكَانًا قَبْلَ وُصُولِ أَحَدٍ آخَرَ)، چییەتی (سبق) بریتیە لە گەیشتنی کەسێک بە شوێنێک بەر لەگەیشتنی یەکێکی دیکە، (سَابِق): واتە: پێشکەوتوو، کەسێک لە پێش کەسێکی دیکەوە بێ، (فلان سابق) واتە: ئەو پێشکەوتوەو لە پێشدا گەیشتوە، ئنجا کە لێرە دەفەرموێ: ﴿ وَٱلسَّٰبِقُونَ ٱلسَّٰبِقُونَ ﴾، (سَابِقُون)ی دووەم هەواڵە بۆ (سَابِقُونَ)ی یەکەم، واتە: پێشکەوتووەکان ئەوانن کە پێشکەوتوون لە ڕۆژی دواییدا، ئەوانن بردوویانەتەوەو براوەن.

یاخود: ﴿ وَٱلسَّٰبِقُونَ ٱلسَّٰبِقُونَ ﴾، (سَابِقُون)ی دووەم جەختکردنەوەیە بۆ هی یەکەم، واتە: ئەگەر بمانەوێ (سابقون) پێناسە بکەین، جگە لە ناوی خۆیان

پێناسـەیەکی دیکـەی باشـترمان نیـە، وەک جـاری وا هەیـە کـە مەدحـی کەسـێک دەکـەی، ئەگـەر ئینسـانێکی بـاش بـێ، بـۆ وێنـە: ئەگـەر نـاوی ئەحمـەد بـێ دەڵێـی: کاکە ئەحمەد، ئەحمەدە، یان فڵانکەس، فڵانکەسە، بەڵام دوایی خوا سبحانه وتعالى پێناسەی (سـابِقُون) دەکات و دەفەرمـوێ:

٦)- ﴿أُوْلَٰٓئِكَ ٱلۡمُقَرَّبُونَ﴾، ئەوانە زۆر نیزیکخراوانن، (الْمُقَرَّبُ: أَبْلَغُ مِنَ الْقَرِيبِ لِدَلَالَةِ صِيغَتِهِ عَلَى الْإِجْتِبَاءِ وَالتَّقْرِيْبِ)، (مقرّب) بەهێزترە لە (قريب) بەهۆی گەیاندنی ڕێژگەکەی بۆ هەڵبژاردن و نیزیکخستنەوە، ئەوانە نیزیکخراوانن، واتە: ئەوانە کەسانێکن کە زۆر لە خواوە وە نزیکخراون.

٧)- ﴿فِي جَنَّٰتِ ٱلنَّعِيمِ﴾ لە نێو باخەکانی نازو نیعمەت دان.

٨)- ﴿ثُلَّةٞ مِّنَ ٱلۡأَوَّلِينَ﴾، ئەوانیش کۆمەڵێکی زۆرن لە پێشووەکان، (ثُلَّةٌ: خَبَرٌ عَنِ مُبْتَدَإٍ مَحْذُوفٍ: هُمْ ثُلَّة مِنَ الْأَوَّلِينَ)، (ثلّة) هەواڵە بۆ نیهادێکی قرتێنراو، یانی: ئەوان کۆمەڵێکی زۆرن لە پێشووەکان (لە ئۆممەتە پێشووەکان) پێش ئۆممەتی ئیسلام.

٩)- ﴿وَقَلِيلٞ مِّنَ ٱلۡأٓخِرِينَ﴾، هەروەها کەمێکن لە دوایینەکان، واتە: لە ئۆممەتی موحەممەد دا ﷺ ئەم (السَّابِقُون الْمُقَرَّبُوْن) ژمارەیان کەمترە بە بەراورد لەگەڵ ئەوانەی لە ئۆممەتانی پێش ئۆممەتی پێغەمبەری کۆتایی دا بوون ﷺ.

هەندێـک گوتوویانـە: (ثُلّـة) بـە مانـای کۆمەڵێکـی زۆرە، هەندێکیـش گوتوویانـە: (ثُلّـة) بـە مانـای کۆمەڵێـک، چ کـەم بـێ، چ زۆر بـێ.

هەندێکیش لە زانایان ڕایان وایە کە خوا سبحانه وتعالى دەفەرموێ: ﴿وَقَلِيلٞ مِّنَ ٱلۡأٓخِرِينَ﴾، کەمێـک لـە دوایینـەکان، دەڵێـن: کەمێـک لـە زۆران، مانـای وایـە زۆر نایابـەو زۆر هەڵکەوتـوو و دەگمەنـە، وەک (سَـمَوءل) کـە یەکێکـە لـە شـاعیرەکان گوتوویـەتی: (تُعَيِّرُنَـا بِأَنَّـا قَلِيْـلٌ عَدِيدُنـا ... فَقُلْـتُ لَهَـا إِنَّ الكِـرَامَ قَلِيْـلٌ).

ئافرەتێـک دەدەوێنـێ، ئنجـا ئایـا دەسـتگیرانی بـووە، حـەزی لێکـردوە، هـەر کەسـێک بـووە، دەڵـێ:

عەیبـمان لـێ دەگـری بـەوەی ژمارەمـان کەمـە ... گوتـم هەمیشـە بەڕێـزەکان کەمـن.

ئەوانـەی بەڕێـزن و پەسـندو چاکـن، هەمیشـە کەمـن، کـەم و پوخـتن نـەک وەک خەڵکـی دیکـە زۆرو بـۆر بـن.

مەسەلەی سێیەم:

باسی ئەو نازو نیعمەتە ناوازەیەی کە پێشکەوتووە زۆر لە خوا نیزیکخراوەکان، لێی بەهرەمەندن، کە سەرجەم حەوت نیعمەت و چاکەی سەرەکیین:

١)- پاڵدانەوە لەسەر تەختی گەوهەربەند بەرامبەر بە یەکدی.

٢)- بە سەرەوەگەڕانی کوڕو کاڵی بە گەنجیی ماوەوە، بۆ خزمەتکردنیان بە سوراحیی و پێکی شەڕابەوە.

٣)- دووریی لەسەر ئێشەو سەرخۆشبوون، بە هۆی ئەو شەڕابەوە کە دەیخۆنەوە.

٤)- میوەی هەڵبژاردەی کە خۆیان کە هەڵیدەبژێرن، بەوەشەوە خزمەتچییەکان بەسەریاندا دەگەڕێن.

٥)- گۆشتی باڵندەی ئارەزوو کراویان.

٦)- لەو نیعمەتانەی بۆ پێشکەوتووە لە خوا نیزیکخراوەکان لە بەهەشتدا هەن، ئافرەتانی سپیی و سۆڵ و چاوگەش، وێنەی گەوهەری شێردراوە.

٧)- تێدا نەبیستنی قسەی پووچ و مایەی گوناهو، نەبیستنی جگە لە سەلامی بەردەوام و پەیتا پەیتا.

خوا دەفەرموێ: ﴿ عَلَىٰ سُرُرٍ مَّوْضُونَةٍ ﴿١٥﴾ مُّتَّكِـِٔينَ عَلَيْهَا مُتَقَـٰبِلِينَ ﴿١٦﴾ يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَٰنٌ مُّخَلَّدُونَ ﴿١٧﴾ بِأَكْوَابٍ وَأَبَارِيقَ وَكَأْسٍ مِّن مَّعِينٍ ﴿١٨﴾ لَّا يُصَدَّعُونَ عَنْهَا وَلَا يُنزِفُونَ ﴿١٩﴾ وَفَـٰكِهَةٍ مِّمَّا يَتَخَيَّرُونَ ﴿٢٠﴾ وَلَحْمِ طَيْرٍ مِّمَّا يَشْتَهُونَ ﴿٢١﴾ وَحُورٌ عِينٌ ﴿٢٢﴾ كَأَمْثَـٰلِ ٱللُّؤْلُؤِ ٱلْمَكْنُونِ ﴿٢٣﴾ جَزَآءًۢ بِمَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٢٤﴾ لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا تَأْثِيمًا ﴿٢٥﴾ إِلَّا قِيلًا سَلَـٰمًا سَلَـٰمًا ﴿٢٦﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە یازدە بڕگەدا:

خـوای بـەرز ئـاوا بـاسی ئـەو نـازو نیعمەتـە دەکات، کـە پێشـکەوتووە لـە خـوا نزیکخـراوەکان تێیـدا دەگوزەرێنـن، دەفەرمـوێ:

١)- ﴿ عَلَىٰ سُرُرٍ مَّوْضُونَةٍ ﴿١٥﴾ مُّتَّكِئِينَ عَلَيْهَا مُتَقَابِلِينَ ﴾، لەسەر چەند تەخت و جێگایەکی چندراو، پاڵیانداوەتەوە ڕووبەڕووی یەکدیی، وشەی **(سُرُر وَأَسِرَّة)** هەردووکیان کۆی **(سَرِير)**ن، **(سَرِير: مَكَانُ الجُلُوسِ وَالإِتِّكَاءُ)** **(سرير)** شوێنی دانیشتن و شاندادان و پاڵدانەوەیە، **(مَوْضُونَة)** وەک پێشتریش گوتمان لە **(وَضْن)**ەوە هاتوە کە بریتیە لە چنینی زرێ **(نَسْجُ الدِّرْع)** زرێ کە دەچنرێ، قوڵفە قوڵفە پێکەوە دەچنرێ، کاتی خۆی زرێ هەبووەو لەبەریان کردوە، بۆ ئەوەی شیرو تیرو چەکی بڕندە، کە بەکاریان هێناوە، کاریان تێ نەکات، **(وَضْن)** بە مانای چنینە، **(مَوْضُونَة: مَنْسُوجَة مِنَ المَعَادِنِ الفَاخِرَة)**، چنراو لە کانزایە بە نرخەکان، وەک: زێڕو ئەڵماس و زیو و گەوهەرومرواریی،زانایان لەوبارەوە قسەی جۆراوجۆریان کردوە،بەڵام خوا ﷻ دەفەرموێ: تەختەچنراوەکان، کە بەدڵنیایی مەبەست ئەوە نیە لە موو، یان خوریی و تووک دەچنرێ، بەڵکو مەبەست ئەوەنیە کە لە ئاوریشمیش دەچنرێ، چونکە ئەگەروابووایە،خوا ﷻ ناوی دەهێنا،بەڵکو چنراون،یانی:لەو شتانەی زۆر بەنرخو گرانبەهان، هەڵبەتە ئێمە لە دنیادا، تەنیا گەوهەرو مرواریی و زێڕو زیوو ئەڵماس، دەزانین، بەڵام هیچ گومانی تێدانیە، کە ئەو نازو نیعمەتەی خوا لە بەهەشت دایناوەو، ئەو کەلوپەلانەی خوا بۆ دۆستەکانی خۆی، بۆ بڕواداران لە بەهەشتدا دایناون، بەس ناویان وەک شتەکانی دنیایە، ئەگەرنا لە نێوەڕۆکدا زۆر جیان و هیچ گومان لەوەدا نیە، کە عەبدوڵڵای کوڕی عەبباس (خوا لە خۆی و بابی ڕازی بێ) ئەوەی گوتوەو بە عەقڵ و سەلیقەش دیارە، بە پێی ئایەتە موبارەکەکەی سوورەتی **(السجدة)** دەفەرموێ: ﴿ فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُم مِّن قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٧﴾ ﴾، واتە: هیچ کەسێک نازانێ ئەوەی کە بۆیان پەنهانکراوە، لەوەی کە مایەی دڵخۆشیی و

شادمانییانە، هیچ کەس چییەتەکەی نازانێ، هەروەها فەرمایشتەکەی پێغەمبەر ﷺ کە دەفەرموێ: {فِيْها ما لَا عَيْنٌ رَأَتْ، وَلَا أُذُنٌ سَمِعَتْ، وَلَا خَطَرَ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ} (أخرجه أحمد: ٨١٢٨، والبخاري: ٣٠٧٢، ومسلم: ٢٨٢٤، والترمذي: ٣١٩٧)، واتە: ئەوەی لە بەهەشتدا هەیە، نە هیچ چاوێک دیتوویەتی و، نە هیچ گوێیەک بیستوویەتی و، نە بەسەر ئەندێشەوخەیاڵی هیچ مرۆڤێکیشدا هاتوە، بەڵام خوا ﷻ کەبیەوێ ئێمە حاڵیی بکات، هەر بەو وشانەی ئێمە بەکاریان دێنین، دەگونجێ ئێمە حاڵیی بکات، لە گۆشەیەک لە نیعمەتەکانی خوا.

﴿ مُّتَّكِـِٔينَ عَلَيۡهَا مُتَقَـٰبِلِينَ ﴾، وشـەی (مُتَّكِـئِيْن) لـە (وَكء)ەوە هاتـوە، (الإتِّـكَاءُ: مِـنَ الـوَكءِ وَهُـوَ بَـيْنَ الإضْطِجـاعِ وَالقُعُـود)، (مُتَّكِئِـيْن) واتـە: شـانیان داداوەو پاڵیـان داوەتـەوە، لـە (وكءِ)ەوە هاتـوە، کـە بریتیـە لـە شـاندانە سـەر شـتێک و، سـەنگ دانـە سـەر شـتێک، پاڵدانـەوەو شـاندادان لـە نێـوان دانیشـتن و ڕاکشـان دایـە کـە دەفەرموێ: (مُتَقَابِلِيْن) واتە: ڕووبەڕووی یەکدیین، خوا ﷻ وەک جاری دیکەش باسـمانکردوە، زۆر بـاسی ئـەو نیعمەتـە دەکات، کـە بەهەشـتییەکان لـە بەهەشـتدا ڕووبـەڕووی یەکدییـن و، پێکـەوە کۆدەبنـەوەو، قسـە دەکـەن.

٢)- ﴿يَطُوفُ عَلَيۡهِمۡ وِلۡدَٰنٞ مُّخَلَّدُونَ ﴾، کوڕانێکی لە تەمەنی گەنجێتییدا هێڵدراوە، لاوانێکی بە لاویی هێڵدراوە، بەسەریانەوە دەگەڕێن (بۆ خزمەت)، ئایا چییان پێیە کە بەسەریانەوە دەگەڕێن؟

٣)- ﴿بِأَكۡوَابٖ وَأَبَارِيقَ وَكَأۡسٖ مِّن مَّعِينٖ ﴾، بە گۆزان و سوڕاحییان و پەرداخی (پڕلەمەی) لەسەر چاوەیەکی لەبەر ڕۆیشتوو، (أكْوَاب) کۆی (كُوُب)ەو (أبَارِيْق) کۆی (إبْرِيْق)ە، ﴿وَكَأۡسٖ مِّن مَّعِينٖ ﴾، پەرداخێک لە مەیی، لە کانیی و سەرچاوەیەک کە لەبەری دەڕواو بە چاو دیارە، ﴿يَطُوفُ عَلَيۡهِمۡ ﴾، (الطَّوافُ: المَشْيُ المُكَرَّرُ حَوْلَ شَيْءٍ وهو يَقْتَضِي المُلازِمَةَ لِلشيْءِ)، (طَواف) بریتیە لە ڕۆیشتنێکی دووبارەو بەردەوام، بە دەوری شتێکدا کە مەبەست پێی ئەوەیە هەمیشە لەگەڵیەتی، واتە: هەمیشە لەگەڵیانن بۆ خزمەتکردن.

﴿ وِلْدَانٌ مُّخَلَّدُونَ ﴾، (وِلْـدَان) كـۆی (وَلِیْـد) یـان (وَلَـد)ە، یـانی: گەنجـی تـازە پێگەیشـتوو، لاوی تـازە پێگەیشـتوو، ﴿ مُّخَلَّدُونَ ﴾، (مُفَعَّـلٌ مِـنَ الخُلْـدِ) لەسـەر كێشی (مُفَعَّـل)ە، لـە (خُلْد) واتـە: مـاوەوە، (أي: لَا يَتَغَيَّرُوْن) ناگۆڕێـن و ناكەونـە تەمەنـەوە، هـەر بـە گەنجیـی و لاویـی دەمێننـەوە بـۆ خزمەتكـردن، (مُخَلَّـدُون: مُبْقَـوْن)، هـەر بـە لاویـی دەهێڵدرێنـەوە، هەندێكیـش گوتوویانـە: لـە (خَلـدَة)وە هاتـوە واتـە: جۆرێـك لـە گوارەیـان لـە گوێدایـە.

بـەڵام زیاتـر واپێدەچـێ مەبەسـت لـە: (مُخَلَّـدُون) ئەوەبـێ كـە هێڵـدراوەن لـە تەمـەنی گەنجێتیـی و لاوێتییـدا.

﴿ بِأَكْوَابٍ وَأَبَارِيقَ وَكَأْسٍ مِّن مَّعِينٍ ﴾، (أَكْـوَاب) كـۆی (كُـوُب)ە، كـە بریتیـە لـە دەفـری شـەراب، كـە هەنگڵـی نەبـێ و، زاری هەبـێ، پێـی تێبكـرێ، بۆیـە واپێدەچێ مەبەسـت پێـی گـۆزە بـێ، وەک ئیبنـو عەبباس رضي الله عنهما گوتوویـەتی: (الأَكْوَابِ: الجِرَارُ مِـنَ الفِضَّة)، (أخرجـه الطـبري: ٣٣٣٨٤)، واتـە: (أَكْوَاب) گـۆزە زیوینەكانـن، هەڵبەتـە (كُوُب) ئێسـتا لە زاراوەی ئێستای ئێمەدا، واتە: پەرداخ، بەڵام مادام خوا بسم الله الرحمن الرحيم لە پێش (أَبَارِیْق) دا بـاسی دەكات، كـە ئێسـتا (إِبْرِیْـق) بـە مەسـینەو سـوڕاحیی دەگوتـرێ، كەواتـە: دەبـێ (كُـوب) لـە (إِبْرِیْـق) گەورەتـر بـێ، واتـە: گۆزەیـان بـە دەسـتەوەن پـڕن لـە شـەراب، (أَبَارِیْـق) كـۆی (إِبْرِیْـق)ەو ڕەنگـە لـە (آبریـز)ی فارسـییەوە هاتبـێ، ئـەو دەفـرەی كـە ئـاو و شـەرابی پـێ لـە شـتی گچكەتـر دەكـرێ، كەواتـە: دەبـێ (أكـواب) لـە (أَبَارِیْـق) گەورەتربـن، بۆیـە قسـەكەی عەبدوڵڵای كـوڕی عەببـاس خـوا لـە خـۆی و بـابی ڕازیبـێ زۆر جێـی خۆیـەتی كـە دەڵـێ: (الأَكْوَابِ: الجِـرَارُ مِـنَ الفِضَّـة). (الأَبَارِيقُ: جَمْـعُ إِبْرِيـقَ التـي لَهَـا عـروة)، (إبریـق) ئەوەیـە هەنگڵـی هەیـە، ئێسـتا پێـی دەڵێـن: سـوڕاحیی، ﴿ وَكَأْسٍ مِّن مَّعِينٍ ﴾ (كَأْس) بـە دەفـری شـەراب پـێ خواردنـەوە دەگوتـرێ، ئنجـا پەرداخـە هەرچـی هەیـە، هەروەهـا بـە خـودی شـەرابەكەش دەگوتـرێ، (مَعِیْن) یـش هـەم بـە خواردنەوەیـەک دەگوتـرێ كـە لـە سـەرچاوەیەكەوە، بـێ، هـەم بـە مانـای ڕۆیشـتوو (جاري)یـش دێ، ئـەوەی بەچـاو دەبینـرێ.

(قتـادة) وەک (الطـبري) لێیـەوە هێنـاوە: (عَـنِ قَتَـادَةَ ﴿وَكَأْسٍ مِّن مَّعِينٍ﴾ أي: خَمْـرٍ جَارِيَـة)، (أخرجـه: الطـبري: ٣٣٣٩٤) واتـە: شـەڕابێک کـە لـە کانیـی و سـەرچاوەیەکە، لـە بـەری دەڕوات.

بـەڵام ئایـا ئـەو شـەڕابەی دەیخۆنـەوە، وەک هـی دنیایـە کـە سـەر ئێشـەو ژانەسـەری پـێ بگـرن و، پێـی سـەرخۆش و بێهـۆش بـن و، عەقـڵ و شـعووریانی پـێ لـە دەسـت بـدەن؟

بێگومان نەخێر.

٤)- ﴿لَّا يُصَدَّعُونَ عَنْهَا وَلَا يُنزِفُونَ﴾، نە بەهۆیەوە ژانەسەرو سەرئێشە ناگرن و، بەهۆشیەوە، هۆشیان لە دەست نادەن. خوێنراویشەتەوە: (ولا يَنْزِفون) ئەویش هەمان بە مانای هەیە، (نَزَفَ يَنزِفُ)و (أَنْزَفَ يُنزِفُ) مانایەکەیان هەریەکە.

ئایا چی دیکەشیان بەسەرەوە دەگێڕن ئەو لاوو گەنجانە؟.

٥)- ﴿وَفَٰكِهَةٍ مِّمَّا يَتَخَيَّرُونَ﴾ هەروەها میوەیەک لەوەی خۆیان هەڵیدەبژێرن، (فَاكِهَة)ی کە بە نەناسراو (نكرة) هاتوە، واتە: هەموو جۆرە میوەیەک لەوەی بۆ خۆیان لێی گوڵبژێر دەکەن.

٦)- ﴿وَلَحْمِ طَيْرٍ مِّمَّا يَشْتَهُونَ﴾، هەروەها لە گۆشتی باڵندەش، لەوەی ئارەزووی دەکەن، هەر جۆرە گۆشتێکی باڵندە کە ئارەزووی دەکەن، ئەوەشیان بەسەرەوە دەگێڕن.

ئەوانـەی بـۆ خزمەتکـردنی بەهەشـتییان، بەسـەریانەوە دەگەڕێـن، ئـەو شـتانەیان بەسەرەوە دەگێڕن، ئنجا خوا بسم الله الرحمن الرحيم باسی نیعمەتێکی دیکەی ئەو پێشکەتووە، زۆر لـە خـوا نیزیکخـراوەکان دەکات:

٧)- ﴿وَحُورٌ عِينٌ﴾ هەروەها ئافرەتانی سپیی و جوان و چاوگەش، ﴿وَحُورٌ عِينٌ﴾، خوێنراویشەتەوە: (حُورٍ عِيْنٍ)، (حُور)یش کۆی (حَوْرَاء)ە و (عِين)یش کۆی (عَيْنَاء)ە، هەڵبەتە پێشتریش باسمانکرد (حَوْرَاء) یانی: ئافرەتی سپیی و ڕوون و جەستە ناسک

(عِيْن)یش کە کۆی (عَيْنَاء)ە واتە: ئافرەتی چاوگەش و گەورە، پێشتریش باسی (حُور)مان کرد، کە بە سێ واتایان هاتوە:

١- ئافرەتانێک کە زۆر سپیین و جەستەیان زۆر جوانە.

٢- ئافرەتانێک کە هەر کەس تەماشایان بکات، چاوو سەرنجی لە سەر خۆیان کورت هەڵدێنن.

٣- ئافرەتانێک کە هەر کەسێک تەماشایان بکات، سەراسیمەو سەرگەردان دەبێ.

٨)- ﴿كَأَمْثَـٰلِ ٱللُّؤْلُوِ ٱلْمَكْنُونِ﴾، وەک گەوهەری شێردراوە وان، گەوهەر ئەگەر لە نێو صەدەفەکەی خۆی دابێ، هیچ تۆزو گەردێکی لێ نەنیشتوە، هەروەها ئەگەر شاردرابێتەوەو پەنهان کرا بێ، ڕەنگەکەی زۆر سپیی و جوانترە، ئنجا کە دەفەرموێ: ﴿ٱللُّؤْلُوِ ٱلْمَكْنُونِ﴾، گەوهەری شێردراوە، پێشتر باسی گەوهەرمان کرد، کە چۆن ژیاندارێک لە دەریادا، ئەو گەوهەرە لە لیکێکی کە دەیڕێژێ، دروستی دەکات، (مَكْنُون)یش بە مانای (مَسْتُور) دێ، یانی: شێردراوە، ئنجا شێردراوە بە ڕەهایی، یاخود شێردراوە لە نێو قۆزاخەکەیدا.

٩)- ﴿جَزَآءًۢ بِمَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ﴾، ئەوە پاداشتی ئەوەیە کە پێشتر دەیانکرد، ئەمەش بیرخستنەوەی هۆکاری ئەوەیە، کە چۆن گەیشتوونە ئەو نازو نیعمەتە؟ ئنجا نیعمەتی حەوتەم و کۆتایی باس دەکات و دەفەرموێ:

١٠)- ﴿لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا تَأْثِيمًا﴾، لەوێدا (لەو بەهەشتەدا) نابیستن، نە قسەی پووچ و نە قسەی گوناهبارکەر، (**اللَّغْوُ: الكَلَامُ الَّذِي لا يُعْتَدُّ بِهِ كالهَذَيانِ، والكَلَامُ الَّذِي لا مُحَصَّلَ لَهُ**)، (**لَغْوُ**): قسەیەکە هیچ گرنگیی پێ نادرێ، وەک قسەی وڕێنە، هەروەها ئەو قسەیە کە هیچ سوودو بەرهەمێکی نیە، قسەی وا لە بەهەشتدا نابیستن، ﴿وَلَا تَأْثِيمًا﴾، (**التَّأْثِيمُ: اللَّوْمُ والإنْكَارُ، وهو مَصْدَرُ أَثَّمَ، إذا نَسَبَ غَيْرَهُ إلى الإثْمِ**)، (**تَأْثِيمْ**) بە مانای ڕەخنەگرتن و نکووڵییکردنەو، چاوگە لە (**أَثَّمَ**) واتە: جگە لە خۆی پاڵدایە لای

گوناح، واتە: کەس لە بەهەشتدا نابیستی کە بەرامبەرەکەی پاڵبداتە لای گوناهو تاوان و قسەی خراپ، ئەدی چی لە وێدا دەبیستن؟

١١)- ﴿ إِلَّا قِيلًا سَلَامًا سَلَامًا ﴾ جگە لە گوترانی: سەلام سەلام، لە دوانی نێوان خۆیاندا قسەی پووچ نابیستن و، ڕەخنە لە یەکدیی گرتن و، قسەی ناشیرین بە یەکدی گوتن و گوناهبارکردن، نابیستن، ﴿ إِلَّا قِيلًا سَلَامًا سَلَامًا ﴾، جگە لە گوتنی سەلام، سەلام، واتە: سەلامی بەردەوام لە یەکدی دەکەن.

جارێک یەکێک وا لە ئایەتانە حاڵیی بوو بوو، کە لە بەهەشتدا گۆرانیی و قسەی خۆش و دەنگی خۆش و مۆسیقای لێ نیە، گوتم: نەخێر، باشی لێ حاڵیی نەبووی، خوای کاربەجێ بۆیە باسی ئەوانە دەکات، چونکە پێشێ باسی شەڕاب و مەی خواردنەوەی کردوە، خواش بسم الله الرحمن الرحيم دەزانێ ئەوانەی لە دنیادا شەڕاب و مەی دەخۆنەوە، سەرخۆش دەبن و قسەی پووچ دەکەن، بگرە جاری وا هەیە، لەگەڵ یەکدییدا شەڕە چەنگەو چەنگە پرچەش دەکەن و لێک دەدەن، بەڵکو جاری وایە کوشتنی لێ پەیدا دەبێ، بۆیە خوا بسم الله الرحمن الرحيم کە باسی شەڕاب دەکات، باسی نەخۆشیی و ژانەسەرو سەرئێشە دەکات و دەفەرموێ: ئەوەی بەدوادا نایەت، هەم باس دەکات کە قسەی پووچ و خراپیشی تێدانیەو، سەرخۆشیی و بێهۆشیی و لە دەستدانی هەست و شعووری بەدوادا نایەت، ئایا ئەوە چ لەززەتێکە مرۆڤ شتێک بخوات، بەڵام دوایی ئەو عەقڵەی پێی لە ئاژەڵان جیادەبێتەوە، لە دەستی بدات و بە دەستی خۆی، خۆی نەفام بکات؟! بەدڵنیایی بەهەشتییەکان خوا بسم الله الرحمن الرحيم لەوە زیاتر ڕێزیان لێ دەگرێ، کە خواردن و خواردنەوەیەک بخۆن، عەقڵ و هەست و هۆشیان لە دەست بدەن، قسەی پووچ و خراپ و گوناهبارکەر لەگەڵ یەکدیی دا بکەن.

کە دەفەرموێ: ﴿ إِلَّا قِيلًا سَلَامًا سَلَامًا ﴾، واتە: هەر سەلام لە دوای سەلام لەوێدا دەبیستن:

أ- دەگونجێ مەبەست پێی سەلامی بەینی خۆیان بێ.

ب- دەشگونجێ مەبەست پێی سڵاو کردنی فریشتەکان بێ لێیان.

ج- دەشگونجێ مەبەست پێی سڵاوکردنی خوای پەروەردگار بێ لێیان.

لێرەدا لە بارەی (**سرر موضونة**)وە، ڕای دوو لە زانایان دێنین:

یەکەم: (**الطبري**) دەڵێ: (**فَوْقَ سُرَرٍ مَنْسُوجَةٍ، قَدْ أُدْخِلَ بَعْضُهَا فِي بَعْضٍ، كَمَا يُوضَنُ حَلَقُ الدِّرْعِ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ مُضَاعَفَةً، وَقِيلَ: إِنَّمَا قِيلَ لَهَا سُرَرٌ مَوْضُونَةٌ، لِأَنَّهَا مُشَبَّكَةٌ بِالذَّهَبِ وَالْجَوْهَرِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ** رضي الله عنهما: ﴿ عَلَىٰ سُرُرٍ مَّوْضُونَةٍ ﴾، **قَالَ: «مَرْمُولَةٍ بِالذَّهَبِ»**) (**جامع البيان: ٣٣٣٦٩**)، (**وَقَالَ عِكْرِمَةُ وَقَولهُ:** ﴿ عَلَىٰ سُرُرٍ مَّوْضُونَةٍ ﴾، **مُشَبَّكَةٍ بِالدُّرِّ وَالْيَاقُوتِ**) (**جامع البيان: ٣٣٣٧٤**).

واتە: (**الطبري**) گوتوویەتی: کە دەفەرموێ: ﴿ عَلَىٰ سُرُرٍ مَّوْضُونَةٍ مُّتَّكِـِٔينَ عَلَيْهَا مُتَقَـٰبِلِينَ ﴾، واتە: لەسەر چەند تەخت و جێگایەک کە چنراون، هەندێکی خراوەتە نێو هەندێکی، وەک چۆن ئاڵقەکانی زرێ دەخرێنە نێو یەک و لەسەریەک دادەنرێن و دەکرێن بە دووقات، ئەوانیش بەو شێوەیەن.

گوتراوە: بۆیە دەفەرموێ: لەسەر چەند تەختێک کە چنراون، چونکە بە زێڕو گەوهەر چندراون، لە عەبدوڵڵای کوڕی عەبباسەوە رضي الله عنهما هاتوە کە گوتوویەتی: ﴿ عَلَىٰ سُرُرٍ مَّوْضُونَةٍ ﴾، بە زێڕ پێکەوە پەیوەست کراون و چنراون.

لە (**عِكْرِمَة**)ەوە هاتوە کە گوتوویەتی: ﴿ عَلَىٰ سُرُرٍ مَّوْضُونَةٍ ﴾، واتە: بە گەوهەرو یاقووت، ئەو جێگاو تەختی ئیسراحەت و پشوو لەسەردانە، چنراون.

دووەم: قسەیەکی (**إبن عاشور**)یش دێنین هەر لەو بارەوە، چونکە وشەی: ﴿ سُرُرٍ ﴾، لە قورئاندا زۆر دووبارە بۆتەوە، دەڵێ: (**والسُّرُرُ جَمْعُ سَرِيرٍ، وهو كُرْسِيٌّ طَوِيلٌ مُتَّسِعٌ يَجْلِسُ عَلَيْهِ المُتَّكِئُ والمُضْطَجِعُ، لَهُ سُوقٌ أرْبَعٌ، مُرْتَفِعٌ عَلى الأرْضِ بِنَحْوِ ذِراعٍ، يُتَّخَذُ مِن مُخْتَلِفِ الأعْوادِ، ويَتَّخِذُهُ المُلُوكُ مِن ذَهَبٍ وفِضَّةٍ، ومِن عاجٍ ومِن**

نَفِيسِ العُودِ، كالأَبَنُوسِ، ويَتَّخِذُهُ العُظَماءُ المُتَرَفِّهُونَ مِنَ الحَدِيدِ الصِّرْفِ، ومِنَ الحَدِيدِ المُلَوَّنِ أوِ المُزَيَّنِ بِالذَّهَبِ، والسَّرِيرُ مَجْلِسُ العُظَماءِ والمُلُوكِ)(1).

(**إبن عاشور**) ڕوونکردنەوەیەکی جوانی هێناوە بۆ وشەی: ﴿سُرُرٍ﴾:

دەڵێ: (**سُرُر**) کۆی (**سَرِیر**)ە، کە کورسییەکی درێژو فراوانە، هەم کەسێک کە بیەوێ پاڵبداتەوە لەسەری، دەتوانێ دانیشێ، هەم کەسێک کە دەیەوێ لەسەری ڕاکشێ، ڕادەکشێ، (واتە: وەک کورسی ئاسایی نیە، جێی نەفەرێک بێ) چوار پێچکەی هەن، لەسەر زەوی بەرزبۆتەوە بە ئەندازەی باسکێک کەمتر یان زیاترو، لە چەندان جۆرە تەختەو دار دروست دەکرێ و، حوکمڕانەکان ئەو تەخت و شوێنی ئیسراحەت لەسەرکردنە، لە زێڕ یاخود لە زیوو لە عاج، (عاج بە ددانی فیل دەگوترێ)، لەوە دروستی دەکەن، هەروەها لەو دارو درەختانەی زۆر دەگمەن و بە نرخن، وەک (ئەبەنووس)، خەڵکی دیکەی مەزنی خۆشگوزەران لە ئاسنی ڕووت، هەروەها لە ئاسنی ڕەنگ کراو و، لە ئاسنی ڕازاوە بە زێڕ، دروستی دەکەن و، تەخت (**سَرِیر**) شوێنی دانیشتنی مەزنان و، شوێنی دانیشتنی حوکمڕانانە.

کەواتە: ﴿سُرُرٍ﴾، کە کۆی (**سَرِیر**)ە، بە کوردیی دەگونجێ بگوترێ: تەخت، قەنەفە، قەرەوێڵە، ئەو شتانەی ئێمە پێیان ئاشناین، بەڵام کاتی خۆی حوکمڕانان ئەو تەختەی لە سەری دانیشتوون، چوار پایەو پێچکەی هەبوون، بەرز بووە، بابای دانیشتوو توانیویەتی چەند کەسی دیکە لە تەنیشت خۆی دابنێ و، خەڵکەکەی دیکەش لە بەرانبەری بوونە.

خوای بەرز دەیەوێ تێمان بگەیەنێ: ئەو بەهەشتییانەی دەیانبەمە بەهەشت، وەک چۆن لە دنیادا پادشایەکان دەژین و جێ و ڕێیان چۆنە، شوێنی ئیسراحەت و دانیشتن و پاڵدانەوەیان چۆنە، ئەو بەهەشتییانەش جێگاو ڕێگاو شوێنەکانیان

---

(1) التحرير والتنوير ج11، ص: (292، 293).

بـەو شـێوەیەن، بەڵکـو ئـەوە بـەس بـۆ حاڵییکـردنی ئێمەیـە، چونکـە ئێمـەی خەڵکـی دنیـا، لـە پادشـاو حکومڕانـان، خۆشـگوزەرانترو لـە جێـگاو ڕێـگای ئـەوان خۆشـترو بەرزترمـان نەبینیـوە، بۆیـە خـوای بـەرز بـەو شـێوەیەمان بـۆ پێناسـەو وەسـف دەکات، ئەگەرنـا بێگومـان جێـگاو ڕێـگای کەسـێک کـە لـە بەهەشـت دا پلەکـەی لـە هەمـوو کـەس نزمـترە، لـە هـی هەمـوو حوکمـڕان و پادشـایانی سـەر زەوی خۆشـترو ڕاقییـترو بەرزتـرە.

مەسەلەی چوارەم:

باسی نازو نیعمەتی تەرخانکراو بۆ هاوەڵانی ڕاستە، کە سەرجەم شەش جۆرە نازو نیعمەتی ناوازەن:

١)- نشینگەیان لە نێو دارستانی سیدری بێ دڕک دایە.

٢)- هەروەها لە نێو درەختی مۆزی میوەو گەڵا ڕیز بەستوو.

٣)- هەروەها سێبەری بەردەوامیان هەیە.

٤)- دیسان شوێنەکەیان تاڤگەو ئاوی هەڵڕژاوی لێن.

٥)- میوەی جۆراو جۆری زۆرو بەردەوامیشیان هەیە.

٦)- تەخت و جێگا بڵندیشیان هەن، کە ئافرەتانی بە تایبەتی دروستکراوی، هەمیشە کچ و، مێرد دۆست و، هاوتەمەنیانی تێدان.

ئەوانەی پێشێ نیعمەتی پێشکەوتووە زۆر لە خوا نیزیکخراوەکان بوون، کە بێگومان ئەوان پێگەو پلەیان بەرزترە، بۆیە نازو نیعمەتەکەشیان بەرزتر بوو، بەڵام ئەمانە هی هاوەڵانی لای ڕاستن، هاوەڵانێک کە ئەهلی خێرو چاکەن، ئەوانیش بەدڵنیایی لە نازو نیعمەتێکی گەورەدان:

خوا دەفەرمویێ: ﴿ وَأَصْحَٰبُ ٱلْيَمِينِ مَآ أَصْحَٰبُ ٱلْيَمِينِ ﴿٢٧﴾ فِى سِدْرٍ مَّخْضُودٍ ﴿٢٨﴾ وَطَلْحٍ مَّنضُودٍ ﴿٢٩﴾ وَظِلٍّ مَّمْدُودٍ ﴿٣٠﴾ وَمَآءٍ مَّسْكُوبٍ ﴿٣١﴾ وَفَٰكِهَةٍ كَثِيرَةٍ ﴿٣٢﴾ لَّا مَقْطُوعَةٍ وَلَا مَمْنُوعَةٍ ﴿٣٣﴾ وَفُرُشٍ مَّرْفُوعَةٍ ﴿٣٤﴾ إِنَّآ أَنشَأْنَٰهُنَّ إِنشَآءً ﴿٣٥﴾ فَجَعَلْنَٰهُنَّ أَبْكَارًا ﴿٣٦﴾ عُرُبًا أَتْرَابًا ﴿٣٧﴾ لِّأَصْحَٰبِ ٱلْيَمِينِ ﴿٣٨﴾ ثُلَّةٌ مِّنَ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿٣٩﴾ وَثُلَّةٌ مِّنَ ٱلْءَاخِرِينَ ﴿٤٠﴾ ﴾.

شیكردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە چواردە بڕگەدا:

١)- ﴿وَأَصۡحَٰبُ ٱلۡيَمِينِ مَآ أَصۡحَٰبُ ٱلۡيَمِينِ﴾، هاوەڵانی لای ڕاست، هاوەڵانی لای ڕاست كێن و چۆنن؟ واتە: ئەوان بە شێوەیەكن كە بابای وەسفكراو، ناتوانێ وەسفیان بكات.

ئنجا دێتە سەر باسی ئەو نازو نیعمەتانەی كە تێیدان.

٢)- ﴿فِي سِدۡرٖ مَّخۡضُودٖ﴾، ئەوان لە نێو باخێكدان، كە درەختی سیدری دڕك شكێنراوی لێیە.

سیدر جۆرە درەختێكە بۆنی زۆر خۆشە، بەڵام دڕكی هەیە لە دنیادا، خوای بەرز دەفەرموێ: ﴿فِي سِدۡرٖ مَّخۡضُودٖ﴾، ئەو سیدرەی بەهەشتییان لە نێویدان، بێ دڕكە، (**مخضود**) واتە: دڕك شكێنراو، بەڵام لێرەدا مەبەست ئەوەیە بێ دڕكە، (**خُضِدَ شوكُهُ: قُطِعَ**)، واتە: دڕكەكەی شكێنراوە، زانایان ئاوا باسی سیدر دەكەن دەڵێن: (**والسِّدْرُ: شَجَرٌ مِن شَجَرِ العِضاهِ ذُو ورَقٍ عَرِيضٍ مُدوَّرٍ، وَقَالَ فَخْر الدِّيْن الرَّازِي: ذُو وَرَقٍ صَغِيْرٍ بِخِلَافِ الطَّلْحِ فَهُوَ ذُو ورَقٍ عَرِيضٍ**)، ڕەنگە سیدریش، جۆراو جۆر بێ، چونكە (**إبن عاشور**) دەڵێ: سیدر لەو درەختانەیە كە دڕكاوییـن و، گەڵایەكەی پان و خڕە، بەڵام (**فخرالدين الرازي**) دەڵێ: گەڵایەكەی بچووكە، بە پێچەوانەی مۆز (**طَلح**)ەوە كە گەڵایەكەی گەورەیە، واش پێدەچێ سیدر چەند جۆری هەبێ، جۆری گەڵا وردی هەبێ و، جۆری گەڵا درشتی هەبێ، هەروەك چۆن چنارو سپیدراو، دارو گوێزو ئەوانە، جۆریان زۆرە، بۆ وێنە: دارخورما زانایان دەڵێن: زیاتر لە هەشتسەد (٨٠٠) جۆر خورما هەیە لە دنیاداو دارەكەشی جۆراو جۆرە.

٣)- ﴿وَطَلۡحٖ مَّنضُودٖ﴾، {هاوەڵانی لای ڕاست، ئەو بەهەشتییانەی بە دەستی ڕاستیان نامەی كردەوەكانیان وەرگرتۆتەوە} لە نێو باخی مۆزدان، (**منضود**) واتە: ڕیز بەستوو، مۆزەكانیان لەسەر یەكن، (**الطبري**) گوتوویەتی: (**أَهْل التَّأْوِيل مِنَ الصَّحَابَة وَالتَّابِعِينَ**

فَإِنَّهُمْ يَقُولُونَ: الطَّلْحُ هُوَ المَوْز)، دەڵێ: ئەوانەی قورئانیان ڕوونکردۆتەوە لە هاوەڵان و لە شوێنکەوتووانیان، دەڵێن: (**طلح**): بریتیە لە مۆز، هەڵبەتە ئێمە هەر دەڵێین: مۆز، بەڵام لە ئەسڵ دا ناوەکەی (مەوز)ە، (**مَنْضُود: إِسْمُ مَفْعُول مِنَ النَّضْدِ**)، (**نَضْد**) واتە: ڕیزکردن و ڕیز بەستن و لەسەریەک دانان و هەڵچنین، (**منضود**) ناوی بەرکارەو لە (**نَضْد**)ەوە هاتوە.

٤)- ﴿وَظِلٍّ مَّمْدُودٍ﴾، هەروەها لە نێو سێبەرێکی دوورو درێژدان، سێبەرێکە نابڕێتەوەو بێ کۆتاییە، (**الظِّلُّ المَمْدُودُ: الَّذِي لا يَتَقَلَّصُ كَظِلِّ الدُّنْيا، وهو ظِلٌّ حاصِلٌ مِنَ التِفافِ أَشْجارِ الجَنَّةِ**)، سێبەرێکە کورت نابێتەوەو کۆتایی نایەت، وەک سێبەری دنیا، ئەو سێبەرەی بەهەشتیش لە تێکچڕژانی دارو درەختەکانی بەهەشت، پەیدادەبووە.

٥)- ﴿وَمَآءٍ مَّسْكُوبٍ﴾، ئاوێکی هەڵڕژاو، دەگوترێ: (**سَكَبَ الماءَ: صَبَّهُ، وأُطْلِقَ هُنا عَلى جَرْيِهِ بِقُوَّةٍ يُشْبِهُ السَّكْبَ**)، واتە: ئاوەکەی ڕشت، بەڵام لێرەدا وشەی (**سَكب**) بەکارهێنراوە بە مانای ڕۆیشتنی ئاو بەهێز، وەک هەڵڕژێ.

منیش دەڵێم: ئەم لێکدانەوەیە ڕاست نیە، بەڵکو (**مسکوب**) واتە: هەڵڕژاو، وەک ئێمە ئێستا تاڤگەکان دەبینین، کە بە عەرەبیی پێیان دەگوترێ: (**شَلاَّلات**) وەک: تاڤگەی گەلی عەلی بەگ و سەرچاوەی زەڵم و، ئەو تاڤگانەی دیکە، کە دیمەنێکی زۆر جوانیان هەیە، واتە: لە بەهەشتدا ئاوی هەڵڕژاوو تاڤگەکان هەن.

٦)- ﴿وَفَٰكِهَةٍ كَثِيرَةٍ﴾، هەروەها لە نێو میوەیەکی زۆردان، واتە: میوەیەکی جۆراو جۆری زۆر.

٧)- ﴿لَّا مَقْطُوعَةٍ وَلَا مَمْنُوعَةٍ﴾، نە دەبڕێ نە ڕێی لێ دەگیرێ، واتە: نە ئەوەیە کە میوەکە ببڕێ و ئەندازەکەی کەم بێ، هەروەها ڕێشی لێ ناگیرێ.

یاخود: نابڕێ، بەو واتایە ئێستا هەبێ و دوایی نەبێ، وەک میوەی دنیا، بۆوێنە: تەڕەکارو کاڵەک و شووتیی و ترۆزیی و خەیار، لە کەشی هاویندا هەن، بەڵام

دوایـی نامێنـن، مەگـەر هەڵگیرێـن، یـان بـە شـێوەیەکی ناسروشـتیی پێبگەیەنرێـن، خوا ﷻ هەر میوەیە لە کاتی خۆیداو، لە کەشی خۆیدا دروست دەکات، کە بۆ ئـەو کەشـە باشـە، پرتەقـاڵ و لیمـۆو نارنـج و ئەوانـە لـە کـەشی زسـتان دا، لەبـەر ئـەوەی مـرۆڤ پێویسـتیی بـە ڤیتامیـن سـیی (C) زیاتـرە، تاکـو بەرهەڵسـتیی زیاتـر بـێ لـە بەرانبـەر نەخۆشـییەکانی کـە لـە سـەرما پەیدادەبـن، بـەڵام تـەڕەکارو شـووتیی و ترۆزیـی و خەیـارو کاڵـەک و ئەوانـە، هەموویـان لـە کـەشی هاوینـدا، لەبـەر ئـەوەی هـەوا گەرمـەو مـرۆڤ پێویسـتیی بـە قەرەبـوو کردنـەوەی ئـاوی جەسـتەی هەیـە.

هەڵبەتـە بـە نسـبەت مـۆز (طَلْـح)ەوە، زانایـان زۆر قسـەیان لەسـەر کـردوەو زۆربەیـان گوتوویانـە: (طَلْـح) جـۆرە درەختێکـە کـە گـەڵای بـەرزەو، گەڵایەکـەشی زۆر پانـە، بـەڵام (سِـدْر) گـەڵای وردەو، کەواتـە: لـە گـەڵای وردەوە تاکـو گـەڵای پـان، یـانی: هەمـوو جـۆرە درەختێـک لـە بەهەشـتدا هەیـە.

وەک چـۆن (الطـبري) گـوتی: هـاوەڵان و شـوێنکەوتووان ڕایـان وایـە، کـە (طَلْـح) بـە مانـای (مَـوْز)ە، (الشـوكاني)یش دەڵـێ: (**قَـالَ أَكْـثَرُ الْمُفَسِّرِيـنَ: إِنَّ الطَّلْـحَ فِي الْآيَـةِ هُـوَ شَـجَرُ الْمَـوْزِ، وَقَـالَ جَمَاعَـةٌ: هُـوَ الطَّلْـحُ الْمَعْـرُوفُ، وَهُـوَ أَعْظَـمُ أَشْـجَارِ الْعَـرَبِ**)[1].

واتــە: زۆربــەی توێــژەرەوان گوتوویانــە: (طَلْـح) واتــە: درەختــی مــۆز، بــەڵام کۆمەڵێـک لـە زانایـان گوتوویانـە: مەبەسـت لـە (طَلْح) ئـەو درەختەیـە کـە نـاسراوە، کـە گەورەتریـن درەختـی عەرەبانـەو گـەڵای زۆر پانـە.

منیـش دەڵێـم: هەردووکیـان گونجـاون، بـەڵام مـادام زیاتـر ڕایـان وابـێ کـە بـە درەختـی مـۆز دەگوتـرێ، ئـەو ڕایـە ڕاسـتترە.

ئنجا خوا ﷻ باسی نیعمەتێکی دیکەیان دەکات، پێشتر باسی: ﴿ سِدْرٍ مَّخْضُودٍ وَطَلْحٍ مَّنضُودٍ وَظِلٍّ مَّمْدُودٍ وَمَاءٍ مَّسْكُوبٍ وَفَاكِهَةٍ كَثِيرَةٍ لَّا مَقْطُوعَةٍ وَلَا مَمْنُوعَةٍ ﴾ی کـرد، ئـەوە پێنـج نیعمـەت، ئنجـا بـاسی نیعمـەتی شەشـەم دەکات دەفەرمـوێ:

---

(١) فتح القدير: ج٥، ص١٨٦.

٨)- ﴿وَفُرُشٍ مَّرْفُوعَةٍ﴾ هەروەها چەند جێگەو پێخەفێکی بەرزیان هەن، (فُرُش) کۆی (فِراشٍ)ە، (فِراشٍ: مَكَانُ الإِسْتِرَاحَة وَالإِضْطِجَاع وَالنَّوْم) (فراش) شوێنی پشوودان و ڕاکشان و خەوتنە، بەڵام بێگومان لە بەهەشت دا خەوی لێ نیە، وەک پرسیار لە پێغەمبەر کراوە ﷺ فەرموویەتی: {النَّوْمُ أَخُو الْمَوْتِ} (أخرجه البيهقي في شعب الإيمان: ٤٧٤٥، والديلمي: ٦٩٠٧، وصححه الألباني) واتە: خەوتن برای مردنە، بۆیە بەهەشت خەوتنی لێ نیەو، لە بەهەشتدا مرۆڤ ماندوو نابێ، تاکو پێویستیی بە ئەوە بکات بە هۆی خەوەوە، ئەو وزەیەی لە دەستی چووە، قەرەبووی بکاتەوە.

کەواتـە: وەک چـۆن خـواردن و خواردنـەوەکانی بەهەشـت بـەس بـۆ چێژوەرگرتـن و خۆشـیین، نـەک بـۆ لابـردنی تینوێتیـی و برسـیەتیی، شـوێنی پشـوودانیش بـە هەمـان شـێوە بـۆ خەوتـن و لابـردنی ماندوێتیـی نیـە! کـە دەفەرمـوێ: ﴿وَفُرُشٍ مَّرْفُوعَةٍ﴾، یانی: ئـەو جێـگاو پێخەفانـە بـەرز کراونـەوەو لەسـەر تەختـەکان دانـراون، (أي: مَرْفُوعَـة عَـلَى الأَسِرَّةِ أيْ لَيْسَـتْ مَفْرُوشَـة عَـلَى الأَرْضِ)، واتـە: ئـەو پێخـەف و نوێنانـەی بـۆ ئیسـراحەت و ڕاکشـان دانـدراون، بـەرز کراونـەوە لەسـەر تەختـەکان، نـەک لەسـەر زەوی دابندرێـن. یاخـود: ﴿وَفُرُشٍ مَّرْفُوعَةٍ﴾، واتـە: ئـەو جێگایانە زۆر بـەرزن و لە ڕووی بەهای مەعنەوییەوە زۆر زۆر گرانبەهان، ئنجا خوا ﷻ یەکسەر لە باسی جێگاو شـوێنی ئیسـراحەت و تێـدا پشـوودان، یەکسـەر دێتـەوە سـەر بـاسی ئافرەتانێـک کـە لـە بەهەشـتدا هـەن، چونکـە لەگـەڵ مـرۆڤ بـاسی شـوێنی ئسـراحەت و پشـوودانی کـرد، یەکسـەر پیـاو خەیاڵـی بـە لای هاوسـەریدا دەچـێ و، ئافـرەت خەیاڵـی بـە مێـردی دا دەچـێ، بۆیـە دەفەرمـوێ:

٩)- ﴿إِنَّآ أَنشَأْنَٰهُنَّ إِنشَآءً﴾ {هەرچەندە باسی ئافرەتەکان نەکراوە، بەڵام بەسیاق و سەلیقە دەزانین واتە:} ئەو ئافرەتانەی لەو جێگاو ڕێگاو پێخەف و نوێنانەدا ئیسراحەت دەکەن، لەگەڵ مێردەکانیان، ئێمە بە تایبەتیی دروستمان کردوون، (إِنْشَاء) بریتیە لە پێکگەیاندن و دروستکردن، (إِنْشَاء) واتە: بە پێگەیاندنێکی تایبەت پێمان گەیاندوون و دروستمانکردوون.

١٠)- ﴿ فَجَعَلْنَٰهُنَّ أَبْكَارًا ﴾، گێڕاومانن بە کچ، ئنجا ئایا هەر ئافرەتەکانی دنیان، خوای پەروەردگار کە دروستیان دەکاتەوە، لە شێوەی کچاندا دروستیان دەکاتەوە، یان مەبەست پێی ئەو حۆرییانەن کە خوا بە تایبەت بۆ پیاوانی بەهەشت دەیانخوڵقێنێ؟ هەردوو واتایەکە دەگەیەنێ و دەشگونجێ هەردووکیشیان وێکڕا هەم ئافرەتەکانی دنیاو، هەم حۆرییەکانیش خوای کارزان ئاوا دروستیان بکات.

١١)- ﴿ عُرُبًا أَتْرَابًا ﴾ مێرد خۆشویستەری هاوتەمەنن، (**عُرُب**) کۆی (**عَرُوب**)ە، (**العَرُوبَ: المَرْأَةُ المُتَحَبِّبَةُ إلى زَوْجِهَا**)، ئافرەتێک کە خۆی لە لای مێردەکەی خۆی خۆشەویست دەکات، (**عُرُب**) کۆی (**عَرُوب**)ە، هەروەها (**عرِبة**)ەشی پێ دەگوترێ: کە بە (**عرِبات**) کۆ دەکرێتەوە، واتە: ئەو ئافرەتەی خۆی لە لای مێردی خۆی خۆشەویست دەکات، مێردی خۆی خۆشدەوێ و، بۆی دڵسۆزە، (**أتْرَاب**) کۆی (**ترب**)ە واتە: هاوتەمەن، واتە: تەمەنیان لەگەڵ مێردەکانیان دا یەکە، یاخود: ئافرەتەکان پێکەوە هاوتەمەنن، ئنجا (**ترب**) بۆ ئافرەت بەکاردێ، بەڵام بۆ پیاوان، ئەگەر بویسترێ بگوترێ: هاوتەمەنن، دەبێ بگوترێ: (**أقْرَان**) کە تاکەکەی (**قِرْن**)ە، (**فُلاَن قِرْنُ فُلاَن**) واتە: پێکەوە هاوتەمەنن، بەڵام بۆ ئافرەت دەگوترێ: (**فُلاَنَةُ تِرْبُ فُلاَنَةٍ**) ئەو ئافرەتە هاوتەمەن لەگەڵ فلان ئافرەتەدا.

١٢)- ﴿ لِّأَصْحَٰبِ ٱلْيَمِينِ ﴾، بۆ هاوەڵانی لای ڕاست.

١٣)- ﴿ ثُلَّةٌ مِّنَ ٱلْأَوَّلِينَ ﴾، کۆمەڵێکی زۆر لە گەلە پێشووەکان (هاوەڵانی لای ڕاستن لە بەهەشتدا).

١٤)- ﴿ وَثُلَّةٌ مِّنَ ٱلْءَاخِرِينَ ﴾، کۆمەڵێکی زۆریش لە دواییینەکان (واتە: لە ئۆممەتی پێغەمبەری کۆتایی ﷺ).

کە خوا ﷻ یەکسەر لە باسی پێخەف و جێگاو ڕێگای تێدا ئیسراحەت کردن دا، یەکسەر باسی ئافرەتانی کرد، وشەی (**فِرَاش**) کۆیەکەی (**فُرُش**)ە، لە فەرمایشتی پێغەمبەردا ﷺ هەم بۆ ژن، هەم بۆ مێردیش بەکارهاتوە، وەک لە فەرمایشتێکی

پێغەمبەردا هاتوە ﷺ: {الْوَلَدُ لِلْفِرَاشِ وَلِلْعَاهِرِ الْحَجَرُ} (**أخرجه البخاري: ١٩٤٨، ومسلم: ١٤٥٧**)، واتە: منداڵ هی ئەو جێیەیە کە تێیدا لە دایک بووە، ئەوکەسەش کە داوێن پیسیی کردوە، بەردی بە زار، واتە: هیچی پێ نابڕێ، کەواتە: (**فِرَاش**) هەم بۆ ژن بەکاردێ و، هەم بۆ پیاویش بەکاردێ، لەبەرئەوەی ژن و پیاو لەو پێخەف و نوێنەدا ئیسراحەت دەکەن، کە لە ماڵەوەیاندایە.

ئێمە لە کۆتایی باسی ئەو نازو نیعمەتانەدا کە بۆ هاوەڵانی لای ڕاست تەرخانکراون، دەڵێین:

ئەو نازو نیعمەتانەی بۆ پێشکەوتووەکان و لە خوا نزیکخراوەکان، باسکراون، بە گشتیی بەرزترن لەوەی بۆ هاوەڵانی لای ڕاست باسکراون، بەڵام دەبێ لە یەک شت وریا بین: مەرج نیە ئەوەی خوا ﷻ بۆ پێشکەوتووە زۆر لە خوا نزیکەکانی باسکردوون و، ئەوەی بۆ هاوەڵانی لای ڕاستی باسکردوون، مانای وابێ: هەرچی خوا بۆ وانی باسکردوە، ئەوان نیانەو، هەرچی بۆ ئەوانی باسکردوە، ئەوان نیانە، بەڵکو بەهەشت هەرچی مرۆڤ دڵی بیخوازێ لێیەتی، بۆ هەموو کەس، بەڵام هەر کەسە بە پێی پلەو پێگەی خۆی، ئەگەرنا خوای بەرز کە باسی (**سَابِقُون**) دەکات، فلان شتەیان هەیەو فلان شتەیان هەیە، دوایی باسی (**أَصْحَابُ اليَمِيْن**) دەکات، کە ئەوانیش ئەو شتەو ئەو شتەیان هەیە، مانای ئەوە نیە کە ئەوەی (**سَابِقُون**) هەیانە (**أَصْحَابُ اليَمِيْن**) نەیانبێ و، ئەوەی (**أَصْحَابُ اليَمِيْن**) هەیانە (**سابقون**) نەیانبێ، بەڵکو هەموویان لە هەموو ئەو نیعمەتانە بەهرەمەندن، بەڵام هەر کەسە بە پلەی خۆی و بە شێوەی خۆی.

ئنجا با ئەم سێ فەرموودەیەش بێنین:

١)- پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: {أَهْلُ الجَنَّةِ عِشْرُونَ وَمِائَةُ صَفٍّ، ثَمَانُونَ مِنْهَا مِنْ هَذِهِ الأُمَّةِ، وَأَرْبَعونَ مِنْ سَائِرِ الأُمَمِ} (**أخرجه أحمد: ٢٢٩٩٠، والترمذي: ٢٥٤٦، وقال: حسن، وابن ماجه: ٤٢٨٩، والدارمي: ٢٨٣٥، وابن حبان: ٧٤٥٩، والحاكم: ٢٧٣، وقال: صحيح على شرط مسلم**).

واتـە: ئەهـلی بەهەشـت سـەدو بیسـت (١٢٠) ڕیـزن، هەشـتا (٨٠) ڕیزیـان لـەم ئۆممەتـەن (واتـە: لـە ئۆممـەتی پێغەمبـەر موحەممـەدن ﷺ)و چـل (٤٠) ڕیزیشـیان لـە ئۆممەتـەکانی دیکـەو لـە کۆمەڵگایـەکانی دیکـەن.

٢)- پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: {إِنَّ فِي الْجَنَّةِ لَشَجَرَةً يَسِيرُ الرَّاكِبُ فِي ظِلِّهَا مِائَةَ عَامٍ لَا يَقْطَعُهَا، واقْرَؤُوا إنْ شِئْتُم : ﴿ وَظِلٍّ مَّمْدُودٍ ﴾} (أخرجه البخاري: ٤٨٨١، ومسلم: ٢٨٢٦).

واتـە: لـە بەهەشـتدا درەختێکـی تێدایـە، سـوار چـاک سـەد (١٠٠) سـاڵ لـە ژێـر سـێبەرەکەیدا دەڕوات، تـەواو نابـێ، ئەگـەر دەتانـەوێ ئـەم ئایەتـە بخوێنـن: ﴿ وَظِلٍّ مَّمْدُودٍ ﴾ واتـە: سـێبەرێکی درێـژ.

٣)- {عن قتادة، أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: «أَتَرْضَوْنَ أَنْ تكُونُوا رُبُعَ أَهْل الجَنَّة؟ قَالُوا: نَعَمْ، قَالَ: أَتَرْضَوْنَ أَنْ تكُونُوا ثُلُثَ أَهْل الجَنَّة؟ قَالُوا: نَعَمْ، قَالَ: وَالَّذي نَفْسي بَيَدِهِ إِنِّي، لأَرَجُو أَنْ تَكُونُوا شَطْرَ أَهْل الجَنَّةِ، ثُمَّ تَلاَ هَذِهِ الآية: ﴿ ثُلَّةٌ مِّنَ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿٣٩﴾ وَثُلَّةٌ مِّنَ ٱلْآخِرِينَ ﴿٤٠﴾ ﴾} (أخرجه البخاري: ٤٧٤١، مسلم: ٢٠٢١، والطبري: ٣٣٥٣٣).

واتـە: قەتـادە گوتوویـەتی: پێـم گەیشـتوە کـە پێغەمبـەر ﷺ ڕۆژێ بـە هـاوەڵانی بەڕێـزی خـۆی فەرمـووە: ئایـا ڕازیـن یـەک لەسـەر چـواری خەڵکـی بەهەشـت بـن؟ گوتوویانـە: بەڵـێ، فەرموویـەتی: ئایا ڕازیـن کـە یەک لەسـەر سـێی خەڵکی بەهەشـتێ بـن؟ گوتوویانـە: بەڵـێ، فەرموویـەتی: سـوێند بـەو کەسـەی گیـانی منـی بەدەسـتە، ئومێـدم وایـە ئێـوە نیـوەی خەڵکـی بەهەشـتێ بـن، دوایـی ئـەم ئایەتـەی خوێنـدەوە: ﴿ ثُلَّةٌ مِّنَ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿٣٩﴾ وَثُلَّةٌ مِّنَ ٱلْآخِرِينَ ﴿٤٠﴾ ﴾ الواقعـة.

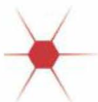
لە کۆتایی ئەم دەرسەشدا وەڵامی پرسیارێک بە کورتیی دەدەینەوە:

خوا ﷻ حۆرییەکانی بۆ پیاوانی بەهەشتێ داناون، ئەدی ئافرەتەکان کە دەچنە بەهەشـت، چـی بـۆ داناون؟

ئـەو پرسـیارە کاتی خـۆی لـە کتێبـی: (ئافـرەت و خێـزان لـە سـایەی شـەریعەت)دا، وەڵامـم داوەتـەوە:

کە خوا ﷻ بە پێی سرووشتی پیاوان و ئافرەتان، باسی نیعمەتەکان دەکات، بۆ پیاو کە خوا ﷻ سرووشتەکەی وا خوڵقاندوە حەز دەکات، زیاتر لە هاوسەرێکی هەبێ و، پیـاو زیاتـر بـەدوادا چـوو (طالـب)و عەودالـە، بـەڵام ئافـرەت حـەز دەکات بـەدوادا گـەڕاو (مطلـوب) بـێ و، خەڵـک بـۆی عـەودال بـێ و، داواکـراو بـێ، نـەک داواکەر، بۆیە خوا ﷻ بەپێی سرووشتی پیاوەکان باسی ئەوەی کردوە کە ئافرەتانی تایبەتتـان بـۆ دەرەخسـێنێ، وێـڕای هاوسـەرەکانی خۆتـان، بـەڵام بێگومـان ئافرەتـانی بـڕوادار، چ ئەوانـەی هاوسـەردار بـوون، چ ئەوانـەی بـێ هاوسـەر بـوون، ئەوانیـش لـە هەمـوو ئـەو نـازو نیعمەتانـە لەگـەڵ پیاوەکانـدا بەشـدارن، بـەڵام پێچەوانـەی سرووشـتی ئافرەتـە، بگوتـرێ: هەندێـک پیـاوی جوانـت بـۆ دەرەخسـێنین! ئەمـە پێچەوانـەی سرووشـتی ئافرەتـەو، ئافـرەت پێـی خۆشـە، هـی پیاوێـک بـێ و پێـی خۆشـە داواکـراو بـێ، نـەک داواکـەر، بـەڵام پیـاو سرووشـتەکەی وایـە، پێـی خۆشـە داواکـەر بـێ، پیاویـش بـە سرووشـت پێـی خۆشـە زیاتـر لـە هاوسـەرێکی هەبـێ، بـەڵام ئافـرەت، ئەگـەر سرووشـتەکەی تێـک نەچـوو بـێ، پێـی خۆشـە، هـی یـەک پیـاو بـێ، نـەک چەنـد پیاوێـک دەسـتاو دەسـتی پـێ بکـەن، ئـەوە پێچەوانـەی سرووشـت و زگماکـی سـاغی ئافرەتـە، ئەگـەر تێکنەچـوو بـێ.

سُبحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسی دووەم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئـەم دەرسـەمان لـە شـازدە ئایـەت (١٦) پێـک دێ، کـە ئایەتـەکانی: (٤١ - ٥٦) ن، ئـەم شـازدە ئایەتـە هەموویـان تەرخانکـراون بـۆ بـاسی سـزای سـەخت و دژواری هاوەڵانی چەپە (**أَصْحَاب الشِّمَال**)، کە خوا سبحانه وتعالى لە ڕۆژی دواییدا دەیانخاتە نێو ئـازارو مەینەتییەکـی زۆر بێـڕەزاوە لـە دۆزەخـدا، کـە سـەرجەم لێـرەدا باسـی پێنـج جـۆرە سـزایان بـۆ دەکات:

١- گڕەبایەکی زۆر گەرم.

٢- ئاوی کوڵاوو داغ.

٣- سێبەری دووکەڵێکی ڕەش.

٤- خواردن لە درەختی زەققووم (ژەقنەمووت).

٥- خواردنەوە لە ئاوی کوڵیوو داغ، وەک خواردنی حوشتری تووشبوی نەخۆشیی تێر ئاو نەبوون (هیام).

ئنجا لـە میانی ئـەوەدا، خوا سبحانه وتعالى باسی هۆکارەکانی گیرۆ دەبوونی ئەو سـزاو ئازارانـەش دەکات، کـە چـوار هـۆکارن:

١)- خۆشگوزەرانیی حەڕام لەسەر حیسابی خەڵکی دیکە.

٢)- بەردەوام بوون لەسەر گوناهی مەزنی هاوبەشدانان بۆ خوا، یان کوفر.

٣)- نکوڵییکردن لە زیندووکرانەوە.

٤)- گومڕایی، کە بەدڵنیایی گومڕاییەکە، بنک و ڕیشەی هەموو هۆکارەکانی دیکەیە.

﴿ وَأَصۡحَٰبُ ٱلشِّمَالِ مَآ أَصۡحَٰبُ ٱلشِّمَالِ ﴿٤١﴾ فِي سَمُومٖ وَحَمِيمٖ ﴿٤٢﴾ وَظِلّٖ مِّن يَحۡمُومٖ ﴿٤٣﴾ لَّا بَارِدٖ وَلَا كَرِيمٍ ﴿٤٤﴾ إِنَّهُمۡ كَانُواْ قَبۡلَ ذَٰلِكَ مُتۡرَفِينَ ﴿٤٥﴾ وَكَانُواْ يُصِرُّونَ عَلَى ٱلۡحِنثِ ٱلۡعَظِيمِ ﴿٤٦﴾ وَكَانُواْ يَقُولُونَ أَئِذَا مِتۡنَا وَكُنَّا تُرَابٗا وَعِظَٰمًا أَءِنَّا لَمَبۡعُوثُونَ ﴿٤٧﴾ أَوَءَابَآؤُنَا ٱلۡأَوَّلُونَ ﴿٤٨﴾ قُلۡ إِنَّ ٱلۡأَوَّلِينَ وَٱلۡأٓخِرِينَ ﴿٤٩﴾ لَمَجۡمُوعُونَ إِلَىٰ مِيقَٰتِ يَوۡمٖ مَّعۡلُومٖ ﴿٥٠﴾ ثُمَّ إِنَّكُمۡ أَيُّهَا ٱلضَّآلُّونَ ٱلۡمُكَذِّبُونَ ﴿٥١﴾ لَأٓكِلُونَ مِن شَجَرٖ مِّن زَقُّومٖ ﴿٥٢﴾ فَمَالِـُٔونَ مِنۡهَا ٱلۡبُطُونَ ﴿٥٣﴾ فَشَٰرِبُونَ عَلَيۡهِ مِنَ ٱلۡحَمِيمِ ﴿٥٤﴾ فَشَٰرِبُونَ شُرۡبَ ٱلۡهِيمِ ﴿٥٥﴾ هَٰذَا نُزُلُهُمۡ يَوۡمَ ٱلدِّينِ ﴿٥٦﴾ ﴾.

مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان

{هاوەڵانی چەپە، هاوەڵانی چەپە کێن و چۆنن؟ ﴿٤١﴾ لە نێو گڕەباو ئاوی کوڵاودان ﴿٤٢﴾ هەروەها لە بن سێبەرێکی لە چڕە دووکەڵی ڕەش دان ﴿٤٣﴾ نە (فێنک و) ساردەو، نە کەڵکیشی هەیە ﴿٤٤﴾ (هۆکاری ئەو سزاو جەزرەبەیەش ئەوەیە)، بێگومان ئەوان پێش ئەوە (لە ژیانی دنیایاندا) خۆشگوزەران بوون (بە سامانی حەرام و لەسەر حیسابی خەڵک) ﴿٤٥﴾ هەروەها ئەوان لەسەر گوناهی مەزن مکوڕ بوون ﴿٤٦﴾ دەشیانگوت: ئایا کاتێک مردین و بووینە گڵ و ئێسک، ئایا ئێمە زیندوو دەبینەوە؟ ﴿٤٧﴾ هەروەها ئایا باب و باپیرانی یەکەمیشمان (زیندوو دەبنەوە)؟ ﴿٤٨﴾ بڵێ: بە دڵنیایی پێشینەکان و دواییینەکان ﴿٤٩﴾ مسۆگەر بۆ ژوانگەی ڕۆژێکی زانراو (دیاریکراو) کۆ دەکرێنەوە ﴿٥٠﴾ ئنجا بێگومان ئێوە ئەی گومڕایانی بە درۆدانەر (ی ڕۆژی دوایی)! ﴿٥١﴾ مسۆگەر لە (بەرو میوەی) درەختی زەققووم دەخۆن ﴿٥٢﴾ سکتانی لێ دەئاخنن (پڕی دەکەن) ﴿٥٣﴾ ئنجا لە ئاوی کوڵیوو داغی لەسەر دەخۆنەوە ﴿٥٤﴾ ئنجا خۆرەوە دەبن (وێنەی ئاو) خواردنەوەی حوشترانی (گیرۆدەبووی نەخۆشیی) تێر ئاو نەبوون ﴿٥٥﴾ ئەوەیە شێوەی میوانداریی لێکردنیان لە ڕۆژی سزاو پاداشتدا ﴿٥٦﴾}.

شیكردنه‌وه‌ی هه‌ندێک له‌ وشه‌كان

(وَأَصۡحَٰبُ ٱلشِّمَالِ): هـاوه‌ڵانی ده‌سـته‌ چـه‌پ، یـان هـاوه‌ڵانی چه‌په‌، پێشـتر باسـمانكرد، كـه‌ ڕاسـت و چـه‌پ دژو پێچه‌وانـه‌ی یه‌كدیـن و، لای ڕاسـت نیشـانه‌ی به‌خته‌وه‌رییـه‌، له‌بـه‌ر ئـه‌وه‌ی (يَمِيْن) لـه‌ (يُمْـن)ه‌وه‌ هاتـوه‌ واتـه‌: به‌ره‌كـه‌ت و خێرداریـی و، لای چـه‌پ (شِمَال) نیشانه‌ی نه‌گبه‌تیی و بێ خێرییه‌، كه‌ خوا بسم الله الرحمن الرحیم له‌ ئایه‌ته‌كانی پێشێدا به‌ (أَصْحَابُ المَشْـئَمَة) باسـیكردن و، (مَشْـئَمة)ش لـه‌ (شُـؤْم)ه‌وه‌ هاتـوه‌، واتـه‌: نه‌گبه‌تیـی و بـێ خێریـی، كـه‌ بێگومـان مه‌به‌سـت پێـی ئه‌وانه‌یـه‌ كـه‌ نامـه‌ی كرده‌وه‌كانیـان بـه‌ ده‌سـتی چـه‌پ وه‌رده‌گرنـه‌وه‌، یـان لـه‌لای چـه‌پ ڕاده‌گیرێـن، لـه‌ ڕۆژی كۆكرانـه‌وه‌و لێپرسـینه‌وه‌دا، دوایـی بـه‌ره‌و دۆزه‌خ بـه‌ ڕێ ده‌كرێـن.

(سَمُومٍ): (السَّـمُوم: الرِّيْـحُ الحَـارَّة الَّتِـي تُؤَثِّـر فِي الجِسْـم تَأْثِير السُّـمِّ، أو الرِّيْـحُ النَّافِـذَة فِي المَسَـامِّ، وَجَمْـعُ المَسَـام: سَـمَائِم)، (سَـمُوْم) ئـه‌و بایـه‌ گه‌رمه‌یـه‌ كـه‌ كاریگه‌ریـی لـه‌ جه‌سـته‌دا وه‌ك كاریگه‌ریـی ژه‌هـره‌، یاخـود (سَـمُوم) واتـه‌: ئـه‌و گڕه‌بـا گه‌رمـه‌ی ده‌چێتـه‌ نێـو كونـه‌كانی جه‌سـته‌وه‌، (مَسَـام) واتـه‌: كـونی جه‌سـته‌، كـه‌ بـه‌ (سَـمَائِم) كـۆ ده‌كرێتـه‌وه‌.

(حَمِيـم): (المَـاءُ الشَّـدِيْدُ الحَـرَارَة) ئاوێكـه‌ گه‌رماییه‌كـه‌ی زۆر سـه‌خت بێ، لـه‌ (حَمَّة) وه‌ هاتـوه‌، (الحَمَّـةُ: المَـاءُ الحَـارُّ الخَـارِجُ مِـنْ مَنْبَعِـهِ)، (حَمَّـة): ئـه‌و ئـاوه‌ گه‌رمه‌یـه‌ كـه‌ لـه‌ سـه‌رچاوه‌كه‌ی ده‌رده‌قوڵـێ، ئنجـا لـه‌و بـاره‌وه‌ په‌ندێكـی عـه‌ره‌بی هه‌یـه‌ ده‌ڵـێ: (العَالِـمِ كالحُمَّـةِ يأتِيهَـا البُعْـدَاءَ، ويَزْهَـدُ فِيهَـا القُرْبَـاءُ) وه‌ک لـه‌ (إبـن الأثـير) لـه‌ كتێبه‌كـه‌ی دا[1] هێناویـه‌تی.

واتـه‌: زانـا وه‌ک سـه‌رچاوه‌ی ئـاوی گـه‌رم وایـه‌، كـه‌ خه‌ڵكـی دوور بـۆی دێ، بـه‌ڵام ئه‌وانـه‌ی لێـی نیزیكـن، بـه‌ كه‌مگـرنی و بایه‌خـی پـێ نـاده‌ن.

---

(١) النهاية في غريب الحديث والأثر: ج١، ص٤٤٥.

(كَرِيمٍ): (كُلُّ شَيءٍ شَرُفَ فِي بَابِهِ يُوصَفُ بِالْكَرَم)، ﴿ لَّا بَارِدٍ وَلَا كَرِيمٍ ﴾ واتە: نە ساردەو نە بەکەڵکە، چونکە (كَرِيْم) هەر شتێکە لە جۆری خۆی باش بێ، ئاوێکی بە کەڵک، خواردنێکی باش، کەسێکی بەڕێز: (مَاءٌ كَرِيْم، طَعَامٌ كَرِيْم، شَخْصٌ كَرِيْم) پێچەوانەی (كَرِيْم)یش لێرەدا یانی: بێ کەڵک.

(مُتْرَفِينَ): (التُّرْفَةُ: التَّوَسُّعُ فِي النِّعْمَةِ، أُتْرِفَ فَهُو مُتْرَف)، (مُتْرَفِيْن) كۆی (مُتْرَف)ە، لە (تُرْفَة)وە هاتوە، کە بریتیە لە فراوانیی لە خۆشگوزەرانیی و نازو نیعمەت و ڕابواردن دا، دەگوترێ: (أُتْرِفَ فَهُوَ مُتْرَف) خۆشگوزەران کراوە، ئەو خۆشگوزەرانە.

(ٱلْحِنثِ ٱلْعَظِيمِ): (الذَّنْبُ المُؤْثِم، وَسُمِّيَ اليَمِيْن الغَمُوسُ حِنْثَاً لِذَلِكَ، حَنِثَ فِي يَمِيْنِه: لَمْ يَفِ بِهَا)، (حِنْث) واتە: گوناهێک کە مرۆڤ سزا بار بکات، (عَظِيْم)یش واتە: مەزن، سوێندێک کە خاوەنەکەی دەیخوات و دەشزانێ درۆ دەکات، پێی دەگوترێ: (اليَمِيْن الغَمُوس) سوێندی نقومکەر، نقومکەر لە گوناهدا، سوێندێک کە خاوەنەکەی دەزانێ درۆیەو، دەشیڵێ، پێی دەگوترێ: (الغموس)، دەشگوترێ: (حَنِثَ فِي يَمِيْنِه: لَمْ يَفِ بِهَا) واتە: سوێندی خواردو سوێندەکەشی نەهێنایە دی.

(مِيقَٰتِ): (المِيْقَات: الوَقْتُ المَضْرُوبُ للشَّيء)، کاتی دیارییکراو بۆ شتێک، بە کوردیی ژوانگەی پێ دەڵێن، (میعاد)یش بەڵێنگەیە، شوێنی بەڵێن و گفت.

(زَقُّومٍ): (عِبَارَةٌ عَنْ أَطْعِمَة كَرِيْهَةٍ فِي النَّارِ، وَمِنْهُ اسْتُعِيْر: زَقَمَ فُلَانٌ وَتَزَقَّمَ: ابْتَلَع شَيْئَاً كَرِيْهَاً)، (زَقُّوم): بریتیە لە خواردنە خراپ و ناخۆشویستراوەکان، لە ئاگری دۆزەخدا، هەر لەویشەوە ئەوە خوازراوەتەوە دەگوترێ: (زَقَمَ فُلَانٌ وَتَزَقَّم) ئەگەر کەسێک شتێکی قووتدا کە پێی ناخۆش بێ، لە تەفسیری سوورەتی (الصافات) دا ڕوونمان کردۆتەوە، کە (زقوم) جۆرە میوەیەکە لە دۆزەخدا، وەک خوا بسم الله الرحمن الرحيم باسی کردوە: ﴿ طَلْعُهَا كَأَنَّهُۥ رُءُوسُ ٱلشَّيَٰطِينِ ﴿٦٥﴾ ﴾الصافات، میوەکەی وەک سەری شەیتانان وایە، کەسیش سەری شەیتانانی نەبینیوە، بەڵام لە خەیاڵ و ئەندێشەی هەموو خەڵکدا، سەری شەیتانان شتێکی دزێوو ناقۆڵایە، بۆیە خوا بسم الله الرحمن الرحيم بەری

درەختـی زەققومـی چوانـدوە بـە شـتێکەوە کـە لـە ئەندێشـەو خەیاڵـی مرۆڤەکانـدا شـتێکی ناقـۆڵاو نارێکـە.

(شُرْبَ ٱلْهِيمِ): خواردنــەوەی حوشــترێک کــە تــووشی نەخۆشــیی (**هُيَــام**) بــووە، (**وَالهُيَـامُ: دَاءٌ يَأْخُـذُ الإبِـلَ مِـنَ العَطْـشِ**)، (**هُيَـام**) جـۆرە نەخۆشـییەکە تـووشی حوشـتر دێ، زۆر تینـوو دەبـێ، ئنجـا ئەگـەر نێـر بـێ پێـی دەگوتـرێ: (**بَعِـيْرٌ أَهْيَـم**)و، ئەگـەر مـێ بـێ، پێـی دەگوتـرێ: (**نَاقَـةٌ هَمْيَـاء**) (**هُيَام**) ئـەو نەخۆشـییەیە کـە حوشـتر تـووشی دێ و، هەرچەنـدە ئـاو دەخواتـەوە تێـر نابـێ.

(نُزُلُهُمْ): (**النُّـزُل: مَـا يُعَـدُّ للنَـازِلِ مِـنَ الـزَّادِ**)، (**نُـزُل**): ئەوەیـە کـە بـۆ بابـای دابەزیـوو میـوان دادەنـرێ لـە پێخـۆرو خـواردن، بۆیـەش پێیگوتـراوە: (**نُـزُل**)و بـە میوانیـش گوتـراوە: (**نَـازِل**) دابەزیـو، چونکـە ئـەو کاتـە عـادەت وابـووە، میـوان بـە زۆریـی ئەوانـە بـوون، کـە بـە ڕێـگادا هاتـوون و، دیـارە سـواری وڵاخ بـوون، ئنجـا ڕێبـوار کـە دابەزیـوەو بۆتـە میـوان، خانـە خوێیەکـەشی پێشـوازیی لێکـردوە، ئنجـا ئـەو خواردنەی کـە بـۆ میـوان دادەنـرێ و دەسـت و بـرد دەدرێ بـە میـوان، پێـش ئـەوەی خـواردنی بنەڕەتیـی بـۆ ئامـادە بکـرێ، پێـی دەگوتـرێ: (**نُـزُل**).

مانای گشتیی ئایەتەکان

بەڕێـــــزان!

خـوا لـەم چەنـد ئایەتـەدا بـاسی حاڵـی هـاوەڵانی لای ڕاسـت و لای چـەپ دەکات، ئەوانـەی چاکـەکارن، خـوا بـە دەسـتی ڕاسـتیان نامـەی کردەوەکانیـان دەداتـەوەو، ئەوانـەش کـە خراپـەکارن، بـە دەسـتی چەپیـان نامـەی کردەوەکانیـان دەداتـەوە، دەفەرمـوێ: ﴿ وَأَصْحَٰبُ ٱلشِّمَالِ مَآ أَصْحَٰبُ ٱلشِّمَالِ ﴾، هـاوەڵانی چەپـە، هـاوەڵانی چەپـە، کێـن و چیـن و چۆنـن؟ واتـە: حـاڵ و بـاڵ و گوزەرانیـان هێنـدە سـەخت و دژوارە، کە وەسـفکەر بە زەحمەت بۆی وەسـف دەکرێ، ئنجا خوا ﷻ باسی گوزەرانی سـەختیان دەکات:

﴿ فِى سَمُومٍ وَحَمِيمٍ ﴾، لە نێو گڕەبای گەرم و ئاوی کوڵاوو داغ دان.

﴿ وَظِلٍّ مِّن يَحْمُومٍ ﴾ هەروەهـا سـێبەرێک کـە دووکەڵـی ڕەشـە، (ظِـلّ) سـێبەرە، بـەڵام (يَحْمُوم) واتـە: دووکەڵـی ڕەش، یـانی: بـە ڕواڵـەت سـێبەرە، بـەڵام لـە ڕاسـتییدا دووکەڵێکـی داوەسـتاوی ڕەشـە، لـە دوور ڕا وادەزانی سـێبەرە.

﴿ لَّا بَارِدٍ وَلَا كَرِيمٍ ﴾، نـە فێنـک و ساردەو نـە بـە کەڵکیشـە، واتـە: فێنک و سـارد نیە، وانـەزانی ئـەو دووکەڵـە ڕەشـە داوەسـتاوە، فێنکایەتیـی هەیـە، بەڵکـو یەکجـار گەرمـەو مایـەی تەنگەنەفەسییە، ﴿ وَلَا كَرِيمٍ ﴾، هەروەهـا هیـچ کەڵکێکیـشی پێـوە نیـە.

هەندێکیــش لــە زانایــان لــە مانــای: ﴿ لَّا بَارِدٍ وَلَا كَرِيمٍ ﴾ دا گوتوویانــە: نــە لــە ڕووی جەسـتەییەوە، لێـی بەهرەمەنـدن، نـە لـە ڕووی مەعنەوییشـەوە، هیـچ ڕێـزو حورمەتێکـی تێدایـە، چونکـە بـە زۆریی وایـە کە کەسـێک دەبرێتە بەرسـێبەرێک، هەم جەسـتەی بەهرەمەنـدە لـەو سـێبەرەو، هـەم لـە ڕووی ڕووحیـی و مەعنەوییشـەوە، ڕێـز لێگرتنێکـە بـۆی، بـەڵام ئـەو سـێبەری دووکەڵـی ڕەش دا وەسـتاوە، کـە خاوەنـانی

دەستە چەپی دەبڕێنێ، نە فێنکایەتیی و ساردیی هەیە، بۆ جەستەیان، نە ڕێزو حورمەتێکیشی تێدا هەیە بۆ ڕووحیان.

ئنجا لێرەدا یەکسەر پرسیارێک دێتە زەینی هەر کەسێکەوە: ئەو سزا سەختە لە پای چی و چی بۆ وایان لێ دەکرێ؟

دەفەرموێ: ﴿ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ قَبْلَ ذَٰلِكَ مُتْرَفِينَ ﴾، ئەمە شیکاردۆزیی ئەوەی پێشێیەو پاساو دانەوەو بەڵگە بۆ هێنانەوەیەتی: بە دڵنیایی ئەوان پێش ئەوە خۆشگوزەران بوون، ئنجا ئایا خۆشگوزەران بوون، شتێکی ناشەرعیی و خراپە، تاوانە؟ نەخێر، بەڵام ئێمە بە سەرنجدانی وەسفەکانی ئەو جۆرە کەسانە دەزانین، کە ئەوانە خۆشگوزەرانییەکەیان لەسەر حیسابی خەڵک بووەو لە ڕێیەکی ناشەرعییەوە بووە، خۆشگوزەرانییەکەیان بۆتە مایەی ئەوە، کە خواو خەڵکیان لە بیربچێ، ئنجا ئەو جۆرە خۆشگوزەرانییە ناپەسندە، ئەگەرنا خۆشگوزەرانییەک مرۆڤ بە کاسبیی حەڵاڵ و، بە ڕەنجی شان دابینی کردبێ، هیچ ئیشکالی تێدانیەو خوای پەروەردگار هەموو نیعمەتەکانی سەر زەوی بۆ مرۆڤەکان خوڵقاندوون: ﴿ هُوَ ٱلَّذِى خَلَقَ لَكُم مَّا فِى ٱلْأَرْضِ جَمِيعًا ﴿٢٩﴾ ﴾البقرة، ﴿ وَٱلْأَرْضَ وَضَعَهَا لِلْأَنَامِ ﴿١٠﴾ ﴾، ﴿ سَخَّرَ لَكُم مَّا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ﴿٢٠﴾ ﴾لقمان، بەڵام ئەوانەی خوا ﷻ باسیان دەکات، ئەوانە بوون کە هەر خەریکی خۆشگوزەرانیی و ڕابواردن و لەوەڕان بوون، وەک لە شوێنی دیکەدا دەفەرموێ: ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ يُدْخِلُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ جَنَّٰتٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ ۖ وَٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ يَتَمَتَّعُونَ وَيَأْكُلُونَ كَمَا تَأْكُلُ ٱلْأَنْعَٰمُ وَٱلنَّارُ مَثْوًى لَّهُمْ ﴿١٢﴾ ﴾محمد، ئەوانەی بێبڕوان دەخۆن و ڕادەبوێرن، وەک چۆن ئاژەڵ ڕادەبوێرێ و جێگاو ڕێگاو شوێنی حەوانەوەشیان ئاگرە.

﴿ وَكَانُوا۟ يُصِرُّونَ عَلَى ٱلْحِنثِ ٱلْعَظِيمِ ﴾ هەروەها ئەوانە سوور و مکووڕ بوون لەسەر گوناهی مەزن، ئەو گوناهە مەزنە، خوا ﷻ ڕوونی نەکردۆتەوە، بەڵام هەر دیارە، گوناهی مەزن، کە مایەی چوونە دۆزەخ بێ، کوفرە، شیرکە، ئیلحادە، تاوان و

لادانە لە شەریعەت، ئەگەر خوا ﷻ دیاریی کردبایە، یەک شتی دەگەیاند، بەڵام ئێستا هەموو ئەو شتانە دەگەیەنێ، ئیلحادو، شیرک و، بێبڕوایی بە ڕۆژی دوایی و، بێبڕوایی بە پەیامی خواو، بێبڕوایی بە پێغەمبەرو، لادان لە شەریعەت و، تاوانباریی و ستەم، هەموو ئەوانە دەگەیەنێ.

﴿ وَكَانُوا۟ يَقُولُونَ أَئِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَـٰمًا أَءِنَّا لَمَبْعُوثُونَ ﴾ هەروەها دەیانگوت (لە دنیادا دەیانگوت:) ئایا کاتێک ئێمە مردین و بووینەوە گڵ و ئێسقانەکان، ئایا ئێمە زیندوو دەکرێینەوەو دەژیێنرێینەوە؟ هەڵدەستێنرێینەوە؟ بە پرسیارکردنی نکوڵییلێکردنەوە وایانگوتوە، یانی: شتی وا نیە، بۆیەش بە زۆریی لە قورئاندا دەفەرموێ: ﴿ تُرَابًا وَعِظَـٰمًا ﴾، گڵ و ئێسکەکان، لەبەر ئەوەی کە گۆشتەکە دەبێتەوە بە گڵ و خۆڵ، ئێسکەکان کە پتەوترن، جارێ دەمێننەوەو، پەیکەرە ئێسکەکە، دەمێنێتەوە، بەڵام گۆشتەکە زوو دەبێتەوە بە گڵ و خۆڵ، هەڵبەتە دوایی کە وەختی زۆری بەسەردا تێپەڕ بوو، ئێسکەکانیش هەر دەبنەوە بە خۆڵ، بەڵام لە قۆناغی یەکەمدا گۆشتەکە، دەڕزێ، بێبڕوایەکانیش ئەوانەی پێش خۆیانیان دیوەکە گۆشتەکەیان بۆتەوە خۆڵ و پەیکەرە ئێسکەکانیان ماونەوە، بۆیە ئەو پرسیارەیان کردوە.

﴿ أَوَءَابَآؤُنَا ٱلْأَوَّلُونَ ﴾، ئایا باب و باپیرانی پێشووشمان (ئەوانیش هەڵدەستێنرێنەوە و زیندوو دەکرێنەوە)؟!

خوا ﷻ بە پێغەمبەری خاتەم ﷺ دەفەرموێ: ﴿ قُلْ إِنَّ ٱلْأَوَّلِينَ وَٱلْـَٔاخِرِينَ ﴾، بڵێ: بە دڵنیایی پێشووەکان و دواییینەکان، یەکەمەکان و کۆتاییەکان.

﴿ لَمَجْمُوعُونَ إِلَىٰ مِيقَـٰتِ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ ﴾، کۆدەکرێنەوە بۆ ژوانگەی ڕۆژێکی زانراو، ڕۆژێکی دیاریکراو.

﴿ ثُمَّ إِنَّكُمْ أَيُّهَا ٱلضَّآلُّونَ ٱلْمُكَذِّبُونَ ﴾، دوایی ئێوە ئەی گومڕا بووە بە درۆ دانەرەکان!

﴿ لَآكِلُونَ مِن شَجَرٍ مِّن زَقُّومٍ ﴾، بـە دڵنیایـی ئێـوە بخـۆر دەبـن لـە درەختێـک لـە زەققـووم، واتـە: لـە بـەرو میـوەی درەختێـک، جـۆرە درەختێـک کـە بریتیـە لـە درەختـی زەققووم، کە لە سـوورەتی (**الصافات**)یـش دا خوا ﷻ باسی درەختی زەققوومـی کـردوەو، لـەو بـارەوە کورتـە باسـێکمان کـردوە لـە تەفسـیری سـوورەتی (**الصافـات**)دا.

کە خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ أَذَٰلِكَ خَيْرٌ نُّزُلًا أَمْ شَجَرَةُ الزَّقُّومِ ﴿٦٢﴾ إِنَّا جَعَلْنَاهَا فِتْنَةً لِّلظَّالِمِينَ ﴿٦٣﴾ إِنَّهَا شَجَرَةٌ تَخْرُجُ فِي أَصْلِ الْجَحِيمِ ﴿٦٤﴾ طَلْعُهَا كَأَنَّهُ رُءُوسُ الشَّيَاطِينِ ﴿٦٥﴾ فَإِنَّهُمْ لَآكِلُونَ مِنْهَا فَمَالِئُونَ مِنْهَا الْبُطُونَ ﴿٦٦﴾ ثُمَّ إِنَّ لَهُمْ عَلَيْهَا لَشَوْبًا مِّنْ حَمِيمٍ ﴿٦٧﴾ ثُمَّ إِنَّ مَرْجِعَهُمْ لَإِلَى الْجَحِيمِ ﴿٦٨﴾ ﴾**الصافـات**، پێشـێ بـاسی بەهەشـتیيان دەكات و دەفەرمـوێ: ئايـا ئـەو جـۆرە میوانداریـی و پێشـوازییلێکردنە، باشـترە، یاخـود درەختـی زەققـووم؟ ئێمـە درەختـی زەققومـمان کـردوە، بـە مایـەی تاقیکردنـەوە بـۆ سـتەمکاران، (تاقیکردنەوەکەشـیان ئەوەبـوو کـە دەیانگـوت: چـۆن درەخـت لـە نێـو ئاگـردا دەڕوێ؟! یاخـود (**فتنـة**) بـە مانـای سـزاو ئەشـکەنجەیە، کردوومانـە بـە مایـەی ئەشـکەنجە بـۆ سـتەمکاران)، دوایـی دەفەرمـوێ: ﴿ إِنَّهَا شَجَرَةٌ تَخْرُجُ فِي أَصْلِ الْجَحِيمِ ﴾، بێگومـان ئـەو درەختێکـە لـە تەختـی بنـەوەی دۆزەخ، دەردەچـێ، واتـە: ڕەگ و ڕیشـەکەی لـە تەختـی بنـی دۆزەخ دایـە، ﴿ طَلْعُهَا ﴾، (**طَلْع**) لـە ئەسـڵدا بـە کیفـی هێشـووە دارخورمـا دەگوتـرێ، دوایـی بـە کیفـی هـەر میوەیـەک دەگوتـرێ، بـەڵام لێـرەدا مەبەسـت پێـی میـوەو بەرەکەیـەتی، ﴿ كَأَنَّهُ رُءُوسُ الشَّيَاطِينِ ﴾، وەک سـەری شـەیتانان وایـە، وەک سـەلکی شـەیتانەکان وایـە، هەڵبەتـە هیچکـەس سـەری شـەیتانانی نەبینیـوە، بـەڵام لـە خەیـاڵ و ئەندێشـەی هەمـوو کەسـدا، شـەیتان شـتێکی دزێـوو ناقۆڵایـەو، سـەریشی زۆر دزێـوو ناقۆڵایـە.

ئنجـا دەفەرمـوێ: ﴿ فَإِنَّهُمْ لَآكِلُونَ مِنْهَا فَمَالِئُونَ مِنْهَا الْبُطُونَ ﴾ بێگومـان لێـی دەخـۆن لـەو درەختـی زەققومـە، {کـە یەکجـار تاڵـە، کوردەواریـی دەڵێـن: ژەقنەمـووت، بـە ژەقنەمووتی بـێ، یـان بـە تـاڵاوی بـێ} لێـی دەخـۆن و، ورگـی خۆیـانی لـێ دەئاخنـن،

چونکە هیچی دیکەیان دەست ناکەوێ بیخۆن، تەنیا لە شوێنێکی دیکەدا، خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿لَّيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ إِلَّا مِن ضَرِيعٍ ﴿٦﴾ لَّا يُسْمِنُ وَلَا يُغْنِي مِن جُوعٍ ﴿٧﴾﴾ الغاشية، دەفەرموێ: ئەوانە هیچ خۆراکێکیان نیە، جگە لە (ضَرِيع) {کە ڕووەکێکی دڕکاوییە، بە کوردیی پێی دەگوترێ: حوشتر خۆرکە، زۆر تاڵ و دڕکاوییەو، زۆر ڕەقەو، بەس حوشتر بۆی دەخورێ}.

﴿لَّا يُسْمِنُ وَلَا يُغْنِي مِن جُوعٍ﴾، نە قەڵەو دەکات و، نە برسییەتیش لادەبات، کەواتە: دۆزەخییەکان یان لە زەققووم دەخۆن، یان لە حوشتر خۆرکە (ضریع).

ئنجا دەفەرموێ: ﴿ثُمَّ إِنَّ لَهُمْ عَلَيْهَا لَشَوْبًا مِّنْ حَمِيمٍ﴾، دوایی تێکەڵەیەکیشیان لە ئاوی کوڵاو بۆ هەیە، ئاوی کوڵاویشی لەگەڵ تێکەڵ دەکەن، ﴿ثُمَّ إِنَّ مَرْجِعَهُمْ لَإِلَى الْجَحِيمِ﴾، دوای ئەو ئاو خواردنەوەیەش، ئنجا دەیانبەنە نێو کڵپەی ئاگری دۆزەخ، کە بەس وێنا کردنەکەی زۆر قورس و بە زەحمەتە، واتە: تەنیا لە مێشکی خۆتدا وێنای بکەی، زۆر قورس و زەحمەتە، چ جای بە کردەوە خەڵک بەو شێوەیە سزا بدرێ، بەدڵنیایی خوا ﷻ خاوەنی ئەوپەڕی میهرەبانیی و بەزەییە، هەروەها خاوەنی ئەوپەڕی دادگەریی و کاربەجێیی و کارزانییە، بەڵام بەو شێوەیە سزایان دەداو، ئەوەش سزای پڕ بە پێستیانە.

لێرەش دەفەرموێ: ﴿لَآكِلُونَ مِن شَجَرٍ مِّن زَقُّومٍ﴾، لە درەختێک کە لە زەققوومە دەخۆن، واتە: لە میوەو بەرەکەی دەخۆن، کە لە سوورەتی (**الصافات**)دا، خوا ﷻ باش شەرح و تەفسیری کردوە، بۆیە لێرە بە کورتی هێناویەتی، چونکە لەوێ وردەکارییەکەی باسکردوە، ﴿فَمَالِئُونَ مِنْهَا الْبُطُونَ﴾، ورگیانی لێ دەئاخنن، واتە: پڕی سکیانی لێ دەخۆن، چونکە زۆر برسیین.

﴿فَشَارِبُونَ عَلَيْهِ مِنَ الْحَمِيمِ﴾، دواییش ئاوی کوڵاوو داغی لەسەر دەخۆنەوە.

﴿فَشَارِبُونَ شُرْبَ الْهِيمِ﴾، وەک چۆن ورگی خۆیان لە بەری درەختی زەققوم دەئاخنن، بە هەمان شێوە ئەو ئاوە کوڵیوو داغەش کە دەیخۆنەوە، خواردنەوەی

خـۆرەوانی ئـەو ئـاوە، وەک خواردنـەوەی حوشـترێکە کـە تـووشی نەخۆشـیی (**هُيَـام**)، یـانی: (تێـر ئـاو نەبـوون) بـووە، (**هِيْـم**) کـۆی (**أَهْيَـم**)ە و، کـۆی (**هَيْـمَاء**)ە، (**أَهْيَـم**) واتـە: حوشـتری نێـر کـە تـووشی نەخۆشـیی (**هُيَـام**) بـووە، هەروەهـا (**هَيْـمَاء**) واتـە: حوشـتری مـێ کـە تـووشی نەخۆشـیی (**هُيَـام**) بـووە.

لـە کۆتایـی دا خـوا دەفەرمـوێ: ﴿ هَٰذَا نُزُلُهُمْ يَوْمَ ٱلدِّينِ ﴾، ئـا ئەمـە خواردنیانـە، ئەمـە ئـەو خـواردن و خۆراکەیـە کـە بۆیـان دادەنـرێ لـە ڕۆژی سـزاو پاداشـت دا، بێگومـان ئـەوە لێـرەدا وەک توانـج و تەوسـە، چونکـە (**نُـزُل**) ئەوەیـە کـە بـۆ میـوان دادەنـرێ، واتـە: ئەوانـەش میوانێکـن، ئـا بـەو شـێوەیە پێشـوازییان لـێ دەکـرێ، چونکـە میـوانی دۆزەخن!!

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلەی یەکەم:

هـاوەڵانی چەپـە لـە گوزەرانێکـی هێنـدە دژواردان، وەسـف ناکـرێ، لـە نێـو گڕەبـاو، ئـاوی کـوڵاودا، لـە سـێبەرێکی بەرهەمـی دووکەڵێکـی ڕەش دان، کـە هیـچ جۆرە فێنکایەتیـی و سـوودو کەڵکێکـی تێدانیـە، ئـەو سـێبەرەش لـە دووکەڵـی ڕەش داوەسـتاوەو دروسـت بـووە:

خـوا دەفەرمـوێ: ﴿ وَأَصْحَٰبُ ٱلشِّمَالِ مَآ أَصْحَٰبُ ٱلشِّمَالِ ﴿٤١﴾ فِى سَمُومٍ وَحَمِيمٍ ﴿٤٢﴾ وَظِلٍّ مِّن يَحْمُومٍ ﴿٤٣﴾ لَّا بَارِدٍ وَلَا كَرِيمٍ ﴿٤٤﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە پێنج بڕگەدا:

١)- ﴿ وَأَصْحَٰبُ ٱلشِّمَالِ ﴾، هاوەڵانی چەپە، یان هاوەڵانی دەستە چەپ، (صَاحِب) بە (**أَصْحَاب**) کۆدەکرێتەوە، (صَاحِب) هەم بە مانای هاوەڵ دێ، هەم بە مانای خاوەنیش دێ، کەواتە: چ بڵێی: خاوەنانی دەستە چەپ، چ بڵێی: هاوەڵانی دەستە چەپ، واتە: ئەوانەی کە خاوەنی لای چەپەن، یاخود ئەوانەی هاوەڵانی لای چەپەن، ئنجا بۆچی وایان پێ گوتراوە؟ (الَّذِيْنَ يَتَسَلَّمُونَ كِتَابهمْ بِشَمَائِلِهِمْ أَو بِشِمَالِهِم) ئەوانەی نامەی کردەوەکانیان، لیستی کردەوەکانیان بە دەستە چەپەکانیان، یان دەستی چەپیان وەردەگرنەوە، وەک لە سوورەتی (**الحاقة**)دا دەفەرموێ: ﴿ وَأَمَّا مَنْ أُوتِىَ كِتَٰبَهُۥ بِشِمَالِهِۦ فَيَقُولُ يَٰلَيْتَنِى لَمْ أُوتَ كِتَٰبِيَهْ ﴿٢٥﴾ ﴾**الحاقة**، بەڵام کەسێک کە بە چەپەی (بە دەستی چەپی) نووسراوەکەی خۆی (لیستی کردەوەکانی خۆی، بڕوانامەکەی وەربگرێتەوە) دەڵێ: ئەی خۆزگە نووسراوەکەمم وەرنەگرتبایەوە، ئنجا دوایی خوا ﷻ باسی ئەو حاڵە دژوارە دەکات، کە تێیدان لە سوورەتی (**الحاقة**)و، لە چەند شوێنێکی دیکەی قورئاندا، خوا ﷻ ئەو تەعبیرەی دووبارە کردۆتەوە.

٢)- ﴿مَآ أَصۡحَٰبُ ٱلشِّمَالِ﴾ هاوەڵانی چەپەکێن و چین؟ ﴿مَآ﴾ بۆ پرسیارکردنە، (مَا الإسْتِفْهَامِيَّة)یەو، دەبێتە نیهاد (مُبْتَدَأ)و ﴿أَصۡحَٰبُ ٱلشِّمَالِ﴾ دەبێ بە گوزارە (خَبَر)ی، ئنجا ئەمە هەمووی: ﴿أَصۡحَٰبُ ٱلشِّمَالِ﴾ی یەکەم دەبێتە نیهاد (مُبْتَدَأ)و ﴿مَآ أَصۡحَٰبُ ٱلشِّمَالِ﴾، هەمووی دەبێتە گوزارە (خَبَر)ی ﴿أَصۡحَٰبُ ٱلشِّمَالِ﴾ی یەکەم.

﴿مَآ أَصۡحَٰبُ ٱلشِّمَالِ﴾، واتە: هاوەڵانی دەستە چەپ یان هاوەڵانی چەپە، کێن؟ یان چین؟ ئەم (مَا)یە، (إبْهَامٌ يُفِيْدُ التَّنبيه بهم)، نامۆ کردنێکە مایەی ئەوەیە، سەرنج بدرێ، مایەی ئەوەیە مرۆڤ بێداربێتەوەو بزانێ داخۆ کێن و چۆنن و چۆن باس دەکرێن؟ هەروەها ئەم تەعبیرە ئەوەشی لێ دەفامرێتەوە کە ئەمانە حاڵ و بارودۆخیان بە جۆرێکە، کە هیچ وەسفکەرێک ناتوانێ وەسفیان بکات، ئنجا خوا ﷻ باسی حاڵ و گوزەرانی سەختیان دەکات و دەفەرموێ:

٣)- ﴿فِي سَمُومٖ وَحَمِيمٖ﴾، لە نێو گڕەبای گەرم و لە نێو ئاوی کوڵاوو داغ دان، (السُّمُومُ: الرِّيحُ الشَّدِيدُ الْحَرَارَةِ) (سموم) بایەکە گەرمییەکەی زۆر سەخت و توندە، ئەو گڕەبا گەرمەی هیچ تەڕایی پێوە نیە،

(سَـــمُـــوُم):

أ- یان لە (سُمّ) وەرگیراوە، لەبەر ئەوەی وەک چۆن ژەهر دەچێتە نێو جەستەو تێکەڵ بە خانەکانی جەستە دەبێ و پێیدا بڵاودەبێتەوە، ئەو بایەش ئاوا دەچێتە نێو جەستە.

ب- یاخود لەوەوە هاتوە کە دەچێتە نێو کونەکانی جەستەوە، واتە: بایەکە کە لێی دەدات، دەچێتە نێو جەستەوە بە کونەکانی پێستدا.

﴿وَحَمِيمٖ﴾، (الْحَمِيمُ: الْمَاءُ الشَّدِيدُ الْحَرَارَةِ)، ئاوێک کە زۆر گەرمە، ئاوی کوڵاوو داغ، کەواتە: بێبڕوایان لە نێو گڕەبادان، لە نێو ئاوی کوڵاو داغ دان، چی دیکەش؟

٤)- ﴿وَظِلّٖ مِّن يَحۡمُومٖ﴾ هەروەها لە سێبەرێکدان کە لە دوو کەڵی ڕەش پێکهاتوە، (يَحْمُومُ: الدُّخانُ الأَسْوَدُ عَلَى وَزْنِ يَفْعُول، مُشْتَقٌّ مِنَ الْحُمَمِ بِوَزْنِ صُرَدٍ اسْمٌ لِلْفَحْمِ.

وَالْحُمَمَةُ: الْفَحْمَةُ، وَالحَمَّةُ العَيْنُ الَّتِي مَاؤهَا حَارٌ)، (يَحْمُومُ): بە مانای دووکەڵی ڕەش دێ، لەسەر کێشی (**يَفْعُول**)ە، کە داتاشراوە لە (**حُمَم**) کە لەسەر کێشی (**صُرَد**)ە، ناوە بۆ ڕەژوو، خەڵووز، (**حُمَمَةُ**) واتە: (**فَحْمَة**) واتە: خەڵووز، پشکۆ، (**حَمَّة**) بە ئاوێک دەگوترێ: کە بە گەرمیی هەڵدەقوڵێ، لەو بارەوەش عەڕەب قسەیەکیان هەیە دەڵێن: (**العَالِمُ كَالْحَمَّةِ، يَأْتِيهَا البُعَدَاء وَيَزْهَدُ فِيْهَا القُرَبَاء**)، زانا وەک سەرچاوەی گەرمە، خەڵکی دوور بۆی دێ، (خۆیانی پێ بشۆن و لێی بەهرەمەند بن) بەڵام ئەوانەی لێی نیزیکن، بە کەم بایەخ تەماشای دەکەن و، گرنگیی پێ نادەن.

٥)- ﴿لَّا بَارِدٍ وَلَا كَرِيمٍ﴾ {ئەو سێبەرە کە لە چڕە دووکەڵێکی ڕەشە} نە ساردو فێنکە، نە باش و پەسندیشە، (**وَصْفُ الظِلِّ بـ: ﴿لَّا بَارِدٍ وَلَا كَرِيمٍ﴾ للتَّهَكُّمِ، حَيْثُ نَفَى مِنْهُ البَرْدَ وَالكَرَمَ**)، کە خوا سێبەرەکە بەوە وەسف دەکات، دەفەرموێ: ﴿لَّا بَارِدٍ وَلَا كَرِيمٍ﴾، نە ساردەو نە کەریمە، (**كَرِيْم**)یش هەر شتێکە لە جۆری خۆیدا باش بێ، ئەمە بۆ توانج تێگرتن و گاڵتەپێکردنە، چونکە بێگومان سێبەرێک لە دووکەڵی ڕەش دا بوەستێ، سارد نیەو، بە کەڵک و سوود بەخش نیە، بۆ کەسێک کە دەچێتە ژێری، کەواتە: ئەو سێبەرەی سارد نەبێ و، بە کەڵکیش نەبێ، مانای وایە گەرم و زیانبەخشە.

(**الطبري**) لە وەسفی ئەوەدا، کە ئەو سێبەرەی لە دوو کەڵی ڕەش داوەستاوە و لە ئەنجامی ئەوەدا ئەو سێبەرە دروست بووە، دوایی خوا بسم الله الرحمن الرحيم هەم ساردێتیی و هەم پەسندیی لێ لادەبات، دەڵێ: (**الْعَرَب تُتْبِع كُلَّ مَنْفِيٌّ عَنْهُ صِفَةَ حَمْدٍ، نَفي الْكَرَمِ عَنْهُ، فَتَقُولُ: مَا هَذَا الطَّعَامُ بِطَيِّبٍ وَلَا كَرِيم، وَمَا هَذَا اللَّحْم بِسَمِينٍ، وَلَا كَرِيم، وَمَا هَذِهِ الدَّار بِنَظِيفَةٍ وَلَا كَرِيمَة**).

واتە: عەڕەب عادەتیان وایە ئەگەر هەر شتێک بیانەوێ هەموو سیفەتێکی باشی لێ لابەرن، بە لێ لابردنی سیفەتی کەڕەم، هەموو سیفەتێکی باشی لێ لادەبەن، بۆ وێنە دەڵێن: ئەم خواردنە، نە خۆشەو نە کەریمە، هەروەها دەڵێن: ئەم گۆشتە نە خۆشەو نە کەریمە، ئەم خانووە نە پاکەو نە کەریمە، واتە:

خواردنەکەو گۆشتەکەو خانووەکە، وێڕای ئەوەی خۆش نین و قەڵەو نین و پاک نین، سوودیشیان نیەو بێ کەڵکن، یان مەبەست ئەوەیە ئەوشتە هیچ دادێکی خاوەنەکەی نادات، یانی: بۆ زێدەڕۆییکردن و زیاتر جەختکردنەوەی لابردنی ئەو سیفەتەیە کە لێیان لابردوە.

با لەوبارەوەش ئەم دوو دەقە بێنین:

أ)- **(الطبري)** له **(الضحاك)**ەوە: **(عَنِ الضَّحَّاكِ، قَالَ: كُلُّ شَرَابٍ لَيْسَ بِعَذْبٍ فَلَيْسَ بِكَرِيمٍ)** **(أخرجه الطبري: ٣٣٥٥٣)**، گوتوویەتی: هەر خواردنەوەیەک زوڵاڵ شیرین نەبێ، پێی دەگوترێ: کەریم نیە، واتە: سوودبەخش نیە.

ب)- هەروەها **(الطبري)** له **(قتادة)**ەوە: **(عَنْ قَتَادَةَ، قَالَ : لَا بَارِد الْمَنْزِل، وَلَا كَرِيمِ الْمَنْظَر)** **(أخرجه الطبري: ٣٣٥٥٤)**. واتە: نە دابەزینەکەی فێنك و ساردە و، نە دیمەنەکەشی جوان و بەڕێزە.

مەسەلەی دووەم:

هۆکاری ئەو سەرەنجامە دژوارو سەختەی هاوەڵانی دەستە چەپ، ئەوەیە کە پێشتر هەر سەرگەرمی خۆشگوزەرانیی و عەیش و نۆشی حەڕام بوون و، بەردەوام بوون لەسەر گوناهی مەزن و، نکووڵیلێکردن لە زیندووکرانەوەو هەبووونی سزاو پاداشت:

خوا دەفەرموێ: ﴿ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ قَبْلَ ذَٰلِكَ مُتْرَفِينَ ﴿٤٥﴾ وَكَانُوا۟ يُصِرُّونَ عَلَى ٱلْحِنثِ ٱلْعَظِيمِ ﴿٤٦﴾ وَكَانُوا۟ يَقُولُونَ أَئِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَٰمًا أَءِنَّا لَمَبْعُوثُونَ ﴿٤٧﴾ أَوَءَابَآؤُنَا ٱلْأَوَّلُونَ ﴿٤٨﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە پێنج بڕگەدا:

١)- ﴿ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ قَبْلَ ذَٰلِكَ مُتْرَفِينَ ﴾، {ئەو سەرەنجامە دژوارەو، ئەو ئازارو مەینەتیی و جەزرەبەیەی بەسەریاندا دەسەپێنرێ:} بە هۆی ئەوەوەیە کە بە دڵنیایی ئەوان لە پێش ئەوەدا خۆشگوزەران بوون.

(الطبري) ئەم دەقەی هێناوە: (**عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ** رضي الله عنهما، **يَقُولُ**: ﴿مُتْرَفِينَ ﴾، **مُنَعَّمِينَ**) (**أخرجه الطبري**: ٣٣٥٥٥). واتە: ئیبنو عەبباس رضي الله عنهما گوتوویەتی: خۆشگوزەران بوون، هەر خەریکی عەیش و نۆش و خەریکی ڕابواردن بوون، بەڵام ڕابواردنێکی حەڕام، ڕابواردنێک لەسەر حیسابی ڕۆژی دواییان و، ڕابواردنێک لەسەر حیسابی خەڵک.

٢)- ﴿ وَكَانُوا۟ يُصِرُّونَ عَلَى ٱلْحِنثِ ٱلْعَظِيمِ ﴾، ئەوان مکووڕ بوون لەسەر گوناهی مەزن، سوور بوون لەسەری و دەستبەرداری نەدەبوون، (**إِصْرَار**) ئەوەیە کە کەسێک لەسەر شتێک سوور بێ و مکووڕ بێ و دەست بەرداری نەبێ.

هەروەها (**الطبري**) ئەو دەقانەشی هێناون:

أ- (عَنْ مُجَاهِد يُصِرُّونَ: يُدْمِنُونَ) (جامع البيان: ٣٣٥٥٦)، (مجاهد) گوتوویەتی: (يُصِرُّونَ: يُدْمِنُونَ) واتە: بەردەوام بوون، (أَدْمَنَ عَلَى شَيء: دَاوَمَ)، واتە: بەردەوام بوو لەسەری و مکووڕ بوو.

ب- (الطبري) لە (الضَحَاك)ەوە هێناویەتی کە ﴿ ٱلْحِنثِ ٱلْعَظِيمِ ﴾، مەبەست پێی چییە؟ (قَالَ الضَّحَاك: الحِنْثُ: الشِّرْكُ) (جامع البيان: ٣٣٥٦٠)، واتە: (حنث) هاوبەش بۆ خوا دانانە.

ج- (الطبري)یش دەڵێ: (وَكَانُوا يُقِيمُونَ عَلَى الذَّنْب الْعَظِيم، والذَّنْب الْعَظِيْم هُوَ الشِّرْكُ بِالله)، ئەوانە بەردەوام و مکووڕ بوون لەسەر گوناهی مەزن و، گوناهی مەزنیش بریتیە لە هاوبەش بۆ خوا دانان.

هەڵبەتە هاوبەش بۆ خوادانان یەکێکە لە گوناهە مەزنەکان و، ئەو گوناهەیە کە هەرگیز خوا سبحانه وتعالى قەڵەمی عەفووی بەسەردا ناهێنێ، وەک دەفەرموێ: ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِۦ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَن يَشَآءُ ۚ وَمَن يُشْرِكْ بِٱللَّهِ فَقَدِ ٱفْتَرَىٰٓ إِثْمًا عَظِيمًا ﴿٤٨﴾ ﴾النساء، واتە: خوا لەوە نابوورێ هاوبەشی بۆ دابنرێ، بەڵام جگە لەوە لە هەر شتێک بیەوێ، بۆ هەر کەسێک بیەوێ، دەبوورێ {واتە: بەبێ تۆبەو گەڕانەوەش، بەڵام لە شیرک نابوورێ بەبێ گەڕانەوەو دەست لێ هەڵگرتنی} هەر کەسێکیش هاوبەش بۆ خوا دابنێ ئەوە درۆیەکی مەزنی بۆ خوا هەڵبەستوە، بەڵام بێگومان شیرک جۆرێکە لە جۆرەکانی کوفرو، کوفر گشتییە: شیرک دەگرێتەوە، ئیلحاد دەگرێتەوە، بێبڕوایی بە ڕۆژی دوایی دەگرێتەوە، بێبڕوایی بە پێغەمبەر ﷺ دەگرێتەوە، بێبڕوایی بە پەیامی خوا دەگرێتەوە، کەواتە: ﴿ ٱلْحِنثِ ٱلْعَظِيمِ ﴾، جگە لە کوفرو شیرک و ئیلحاد، هەموو جۆرەکانی بێبڕوایی و، هەموو گوناح و لادان و تاوانەکانی دیکەش دەگرێتەوە.

ئنجا خوا سبحانه وتعالى نەیخستۆتە ڕوو، گوناهی مەزن چییە؟!

کەواتـە: ئـەوە بۆچـوونی زانایانـە، کـە زۆربەیـان دەڵێـن: (**الحنـث العظیـم**) هاوبەش بـۆ خوادانانـە، لەبـەر ئـەوەی هاوبـەش بـۆ خـوا دانـان باوتریـن جـۆری کوفـر بـووەو، ئێسـتاش لەگەڵدابـێ، هـەر وایـە ئەگەرنـا ﴿ٱلْحِنثِ﴾، مـادام بـە مانـای گونـاح و تـاوان بـێ، ﴿ٱلْعَظِيمِ﴾یـش، واتـە: مـەزن، هەمـوو گوناهـە گـەورەکان دەگرێتـەوە، هـەر لـە شـیرک و ئیلحـادەوە بگـرە، هەتـا قەتـڵ و زینـاو ڕێگریـی و دزیـی و تێکـدانی ئاسـاییشی خەڵـک و هەمـوو گوناهـەکانی دیکـە، چ سـزای دنیاییـان لەسـەر بـێ، چ هەڕەشـەی قیامەتییـان لەسـەر بـێ، ئەوانـەی هەڕەشـەی قیامەتییـان لەسـەرە، وەک: خۆبەزلگریـی و، درۆو، غەیبـەت و، قسـەهێنان و بـردن و، گاڵتـە بـە خەڵـک کـردن و، گومـانی خـراپ بـە خەڵـک بـردن و، حەسـەدو ... هتـد، ئەوانـەش کـە سـزای دنیاییـان لـە سـەرە دیـارن: قەتـڵ، زینـا، ڕێگریـی، دزیـی...

٣)- ﴿وَكَانُوا۟ يَقُولُونَ﴾، ئەوان کاتی خۆی دەیانگوت:

٤)- ﴿أَئِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَٰمًا أَءِنَّا لَمَبْعُوثُونَ﴾، ئایا ئەگەر ئێمە مردین و بووینەوە خۆڵ و، ئێسکەکان، ئایا ئێمە زیندوو دەکرێینەوە؟! هەمزەی پرسیارکردن لە هەردوو شوێنەکاندا، ﴿أَئِذَا مِتْنَا﴾ و ﴿أَءِنَّا لَمَبْعُوثُونَ﴾، ئەم هەمزەیە لە هەردوو شوێنەکان دا (**للإِنْكَارِ وَالإِسْتِبْعَاد**) بۆ نکووڵییلێکردن و بە دوور تەماشاکردنە، (**إِسْتَبْعَدُوا أَنْ يُبْعَثُوا بَعْدَ المَوْت**)، بە دووریان زانی، لە دوای مردن زیندوو بکرێنەوە، بۆیەش دەڵێن: ﴿وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَٰمًا﴾، بووینەوە گڵ و ئێسکەکان، (**عَظْم**) کۆیەکەی (**عِظَام**)ە، بە زۆریی خوا بسم الله الرحمن الرحيم وشەی (**عَظْم**)ی لە قورئاندا بە (**عِظَام**) هێناوە، بە ئێسقانەکان، ئێسکەکان، چونکە گۆشتەکە زووتر دەبێتەوە بە گڵ و خاک، بەڵام پەیکەری ئێسکی مرۆڤ لەبەر ئەوەی ماددەکەی سەختترە، دەمێنێتەوە، هەڵبەتە ئەویش لە سەرەنجامدا هەر دەبێتەوە بە خاک، وەک خوا فەرموویەتی: ﴿مِنْهَا خَلَقْنَٰكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَىٰ ﴿٥٥﴾﴾ طه، واتە: لەوێوە دەرمان هێناون و، دەشتانگێڕینەوە بۆ وێ (بۆ نێو خاک)و جارێکی دیکەش لەوێ دەرتان دێنینەوە، ئەمەش هەمووی مەبەست پێی جەستەیە، ئەگەرنا ڕووح نە لە خاکەوە هاتوە، نە دەچێتەوە نێو

خاک و، نە لەخاکیش دێتەوە دەرێ، بەڵکو ڕووح دروستکراوێکی تایبەتیی خوایە، لەسەرووی ماددەوەیەو، حەقیقەتی مرۆڤ بریتیە لە ڕووحەکەی ، جەستەکەی تەنیا بەرگ و پۆشاکێکە بە بەریدا دەکرێ و دیکۆرێکە، ڕووحەکەی دەچێتە نێوی، هەتا ئەو جەستەیەش بە کەڵکی تێدامان بێ، ڕووحەکەی تێیدایە، کە بە کەڵکی تێدا مانەوە نەما، ڕووحەکەی لێی دەچێتە دەرێ بە فەرمانی خواو، ئەو ڕووحە دەچێتە شوێنێک، لە قۆناغی بەرزەخ داو ئەگەر چاکەکار بوو بێ، لە بەهەشت دایە، یاخود لە دۆزەخ دایە، ئەگەر خراپەکاربوو بێ، ئنجا ئایا ئەو بەهەشت و دۆزەخە، بەهەشت و دۆزەخێکی کاتیی و ڕاگوزەرن لە قۆناغی بەرزەخ دا، یان هەمان بەهەشت و دۆزەخی یەکجارەکیین و تەنیا وەک ڕووح دەچنە تێیان؟ زانایان هەردوو ڕایەکەیان هەن، گرنگ ئەوەیە ڕووح لە نێو گۆڕەکەدا نیە، بەڵام جۆرێک لە پەیوەندیی لەگەڵ جەستەکەیدا دەبێ، تاکو جەستە کە مابێ، زۆر لە دەقەکانی سوننەت ئەوە دەگەیەنن، بەڵام ئەوەکە ڕووح دوای ئەوە لە جەستە هاتەدەرێ، بچێتەوە نێو جەستە! هیچ دەقێک وای نەفەرمووەو، هەندێک دەق کە ڕواڵەتەکەیان ئەوە دەگەیەنێ، دەبێ وا تەئویل و مانا بکرێن کە مەبەست ئەوەیە، وەک زیندوو بن، ئاوا پرسیارو وەڵامیان لەگەڵدا دەکرێ، ئەگەرنا ئەو جەستەیە کە ڕووحی لێ چووە دەر، ڕووحەکە ناچێتەوە تێی، تاکو ڕۆژی دوایی، ڕۆژی دواییش هەر خوا دەزانێ ئەو جەستەیە لە چ جۆرە ماددەیەک دەبێ و چۆن دەبێ، بەڵام گرنگ ئەوەیەهەرکەسەکەسایەتیی خۆی پارێزراودەبێ بەهۆی ڕووحەکەیەوەو، خوا ﷽ ئەو جەستەیەش بە شێوەیەک، کە ئەو خەڵکە لە قیامەتیش یەکدیی بناسنەوەو، پێک ئاشنابنەوە، بەو شێوەیە دروستی دەکاتەوە، بەڵام وەک دوایی دەیگەیێنێ لە ماددەیەکە کە جۆرێکی دیکەیەو، لە پێکهاتەیەکی دیکەیە، کە لەگەڵ قۆناغی بەرزەخدا دەگونجێ و، دواتریش لەگەڵ قۆناغی قیامەت دا دەگونجێ.

٥)- ﴿ أَوَءَابَآؤُنَا ٱلۡأَوَّلُونَ ﴾، هەروەها ئایا باب وباپیرانی پێشووشمان (ئەوانیش زیندوو دەکرێنەوە)؟!.

بێگومان پرسیارکردنە بۆ نکووڵییلکردنە، یانی: وانیە.

مەسەلەی سێیەم:

وەڵامدرانەوەی بێبڕوایان کە بە دڵنیایی تێکڕایان زیندوو دەکرێنەوەو، لە ژوانگەی ڕۆژێکی دیاریکراودا خڕ دەکرێنەوەو، ئەو کاتەش گومڕایانی بەدرۆدانەر لە میوەو بەری درەختی زەققووم دەخۆن و، سکیانی لێ دەئاخنن و، لە ئاوی کوڵیویش وەک حوشتری تووشبووی نەخۆشیی تێر ئاو نەبوون، دەخۆنەوە، ئا ئەوەیە شێوازی میوانداریی لێکردنیان:

خوا دەفەرموێ: ﴿ قُلْ إِنَّ ٱلْأَوَّلِينَ وَٱلْـَٔاخِرِينَ ﴿٤٩﴾ لَمَجْمُوعُونَ إِلَىٰ مِيقَـٰتِ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ ﴿٥٠﴾ ثُمَّ إِنَّكُمْ أَيُّهَا ٱلضَّآلُّونَ ٱلْمُكَذِّبُونَ ﴿٥١﴾ لَـَٔاكِلُونَ مِن شَجَرٍ مِّن زَقُّومٍ ﴿٥٢﴾ فَمَالِـُٔونَ مِنْهَا ٱلْبُطُونَ ﴿٥٣﴾ فَشَـٰرِبُونَ عَلَيْهِ مِنَ ٱلْحَمِيمِ ﴿٥٤﴾ فَشَـٰرِبُونَ شُرْبَ ٱلْهِيمِ ﴿٥٥﴾ هَـٰذَا نُزُلُهُمْ يَوْمَ ٱلدِّينِ ﴿٥٦﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە هەشت بڕگەدا:

دوای ئەوەی کە ئەوان بە پرسیارکردنی نکووڵییلێکەرانەو بە دوور دانەرانە (**مُنْكِرِيْن وَمُسْتَبْعِدِيْن**) گوتیان: ئایا کە مردین و بووینەوە خاک و خۆڵ بووینەوە ئێسقان، ئایا ئێمە زیندوو دەکرێینەوە؟ هەروەها ئایا باب و باپیرانی پێشووشمان، ئەوانیش زیندوو دەکرێنەوە؟! خوا ﷻ دەفەرموێ:

١)- ﴿ قُلْ إِنَّ ٱلْأَوَّلِينَ وَٱلْـَٔاخِرِينَ ﴾، بڵێ: بە دڵنیایی پێشووەکان و کۆتاییەکان، ئەوانەی ڕابردوون و ئەوانەی دوایی دێن، (**الأَوَّلِيْنَ مِنَ الأُمَمِ وَالآخِرِيْن مِنْهُمْ الَّذِيْنَ أَنْتُمْ مِنْ جُمْلَتِهِم**)، کۆمەڵگا پێشووەکان و کۆمەڵگا دوایینەکان، کە ئێوەی بێبڕوایان (ی کۆمەڵگای پێغەمبەر ﷺ) لە نێو ئەوان دان.

٢)- ﴿ لَمَجْمُوعُونَ إِلَىٰ مِيقَـٰتِ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ ﴾، کۆدەکرێنەوە بۆ ژوانگەی ڕۆژێکی زانراو، بۆچی دەفەرموێ: ﴿ لَمَجْمُوعُونَ ﴾ و نەیفەرمووە: (**لَمَبْعُوثُون**)؟ یان (**لَمَحْشُورُوْن**)، کە لە شوێنی دیکەدا ئەو بێژانەش هاتوون؟ وەڵامەکەی ئەوەیەکە: ﴿ لَمَجْمُوعُونَ ﴾، لە

یەک کاتدا، سێ واتایان دەگەیەنێ: أ- زیندووش دەکرێنەوەو، ب- خڕیش دەکرێنەوەو، ج- پێکەوەش دەبن، واتە: بە پرژو بڵاویی نابن، بەڵێ بە پرژو بڵاویی هەر کەسە لە شوێنی خۆی هەڵدەستێتەوە، بەڵام دوایی هەموویان خڕ دەکرێنەوە سەریەک، بۆ کوێ؟ ﴿إِلَىٰ مِيقَٰتِ يَوۡمٖ مَّعۡلُومٖ﴾، بۆ ژوانگەی ڕۆژێکی زانراو، (**المِيقَاتُ: أَصْلُهُ آلَةٌ للوَقْتِ، ثُمَّ أَطْلَقُوْه عَلَى مَكَانٍ أو وَقْتِ عَمل مَا**)، (**مِيقَاتْ**): لە ئەصڵدا بریتیە لە ئامرازی کات، بەڵام دوایی بەکارهێنراوە بۆ شوێن یان کاتی کردەوەیەکی دیارییکراو.

بۆچـی دەفەرمـوێ: ﴿لَمَجۡمُوعُونَ إِلَىٰ مِيقَٰتِ يَوۡمٖ مَّعۡلُومٖ﴾ و نافەرمـوێ: (**لَمَجْمُوعُـون فِي مِيقَـاتِ يَـوْمٍ مَعْلُـوم**) کـە لـە ئەصڵـدا کۆکردنـەوە (**جمـع**) بـە پیتـی (**فِي**) بـەرکار دەخـوازێ، کەچـی لێـرەدا بـە (**إلى**) بـەرکاری خواسـتوە؟ کـۆ دەکرێنـەوە بـەرەو ژوانگـەی ڕۆژێکـی زانـراو؟ وەڵامەکـەی: چونکـە (**ضُمِّـنَ مَجْمُوْعُـون مَعْنَـى مَسُـوقُوْن**)، واتـە: ئێـوە کۆدەکرێنـەوەو دوایـی لـێ دەخوڕدرێـن و دەبرێـن بـەرەو ژوانگـەی ڕۆژێکـی زانـراو، واتـە: (**مَجْمُوعُـون**) کـە بـە (**إلى**) بـەرکاری خواسـتوە، هـەم مانـای کۆکردنـەوەو خڕکردنـەوە، هـەم مانـای وە پێـش خـۆدان و بردنیـش دەگەیەنـێ، (**مَجْمُوعُـون**) بـە بێژەکـەی خـۆی و، بردنیـان بـەرەو ژوانگـە (**سـوق**)کەش بەهـۆی ئـەو پیتـەوە کـە بەرکارەکـەی پـێ خواسـتوە، کـە بریتیـە لـە (**إلى**).

٣)- ﴿ثُمَّ إِنَّكُمۡ أَيُّهَا ٱلضَّآلُّونَ ٱلۡمُكَذِّبُونَ﴾، دوایی بە دڵنیایی ئێوە ئەی گومڕا بووە بە درۆدانەرەکان! (**ثُمَّ: للتَرْتِيْب الرُّتْبِي**) (**ثم**) بۆ ڕیزبەندیی پلە پلەییە، چونکە ئەوەی دێ، پلەو پێگەکەی گرنگترە لەوەی ڕابردووە، سەرەتا کۆدەکرێنەوەو، پێش خۆ دەدرێن بەرەو ژوانگەی ڕۆژێکی زانراو، ﴿ثُمَّ إِنَّكُمۡ﴾، ئنجا دوای ئەوە، ئێوە ئەی گومڕابووە بەدرۆدانەرەکان!

٤)- ﴿لَأٓكِلُونَ مِن شَجَرٖ مِّن زَقُّومٖ﴾، بەدڵنیایی بخۆر دەبن لە درەختێک کە لە زەققوومە، واتە: لە بەری جۆرە درەختێک کە بریتیە لە زەققووم، لەوە دەخۆن، (**مِن**)ی یەکەم ﴿مِن شَجَرٖ﴾، ئەمە بۆ دەستپێکردن (**إبتداء**)ە، (**مِن**)ی (**من زقوم**)یش بۆ ڕوونکردنەوە

(بیان)یە، ئایا ئەو درەختە چ جۆرە درەختێکە؟ درەختی زەققوومە، کە پێشتر باسی درەختی زەققوومەان کردوە، بە کوردیی دەڵێن: ژەقنەمووت، هەندێک لە زانایانیش گوتوویانە: جۆرە درەختێک هەیە، بەرەکەی زۆر تاڵ و زۆر تفتەو قووت ناچێ، دەشگونجێ ئەو درەختەی زەققووم ئێستا لە دنیادا نەبێ، واتە: وێنەکەشی لە دنیادا نەبێ، ئەگەرنا بێگومان ئەوەی خوا ﷻ لەدوارۆژدادەیکات بەخۆراک بۆئەوگومڕا بووە بە درۆدانەرانە، وەک هی دنیا هەر نیەو هیچ شتێکی ڕۆژی دوایی، وەک هی دنیا نیە، ڕەنگە هەر وێنەشی نەبێ لە دنیادا، کاتی خۆی لە تەفسیری سوورەتی **(الصافات)** دا باسمانکردوە، کە زانایان گوتوویانە: زەققووم جۆرە درەختێکی دڕکاوییە، بەرەکەی زۆر تاڵو تفتە، بەڵام بەپێی ئەوە کە خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿إِنَّهَا شَجَرَةٌ تَخْرُجُ فِيٓ أَصْلِ ٱلْجَحِيمِ ﴿٦٤﴾ طَلْعُهَا كَأَنَّهُۥ رُءُوسُ ٱلشَّيَٰطِينِ ﴿٦٥﴾﴾ **الصافات**، واپێدەچێ درەختێک بێ، تەنیا لە قیامەت داو، لە دۆزەخ دا هەبێ، بۆ تاوانباران.

٥)- ﴿فَمَالِـُٔونَ مِنْهَا ٱلْبُطُونَ﴾، ئنجا ئێوە ورگتانی لێ پڕ دەکەن، ئێوە پڕکەری ورگەکان دەبن، لێی، (أل)ی سەر ﴿ٱلْبُطُونَ﴾، بۆ ناساندنە، بەڵام لێرەدا قەرەبووی پاڵوەلادراو **(مُضَاف إليْهِ)** دەکاتەوە، واتە: **(فَمَالِئُوْن مِنْهَا بُطُونَكُم)** ئێوە سکی خۆتانی لێ دەئاخنن، ئەگەر بەشێوەی دواندن **(خِطَاب)** بێ، ئەگەرنا: **(فَمَالِئُوْن مِنْهَا بُطُونَهُم)** واتە: ئەوان ورگی خۆیانی لێ پڕ دەکەن.

٦)- ﴿فَشَٰرِبُونَ عَلَيْهِ مِنَ ٱلْحَمِيمِ﴾، ئنجا ئێوە لەسەری خۆرەوە دەبن لە ئاوی کوڵاوو داغ، **(الحَمِيْم: المَاءُ المَغْلِيُّ الشَّدِيدُ الحَرَارَةِ)**، **(حميم)** ئاوێکی کوڵاوی یەکجار زۆر گەرمە، ئاو لە پلەی سەد (١٠٠) دەکوڵێ، لێرە لەلای ئێمە لە دنیادا، بەڵام مەرج نیە ئاوی دۆزەخ لە پلەی سەد (١٠٠) بکوڵێ و ببێتە هەڵم و نەمێنێ، چونکە لە دنیادا ئاو لە پلەی سەدو، دوای ئەوەی کوڵی، دەبێتە هەڵم و نامێنێ، بەڵام هی ئەوێ وەک چۆن ئاگرەکەی حەفتا (٧٠) هێندەی ئاگری دنیا گەرمە، کە لە فەرمایشتی پێغەمبەردا ﷺ هاتوە، ئاوەکەشی مەرج نیە تەنیا لە پلەی سەد دا بکوڵێ، هەڵبەتە هەموو حاڵ و حیسابەکانی ڕۆژی دوایی چ بۆ بەهەشتییان، چ بۆ دۆزەخییان، لەوەی دنیا

جیان و جەستەکانیشیان جیان و تەحەممولکردنیشیان جیایە، ئەگەرنا کەسێک بیخەیە نێو ئاوی کوڵیوو داغەوە، دەمرێ، یان بیخەیە نێو بڵێسەی ئاگرەوە، دەبێتە قەرەبرووت و دەسووتێ و کۆتایی پێ دێ، بەڵام ئەو دۆزەخییانە جەستەیەکیان هەیە، تەحەممولی ئەو بڵێسە گەرمە دەکەن، تەحەممولی ئەو ئاوە گەرمەش دەکەن و، تەحەمولی خواردنی بەری درەختی زەققووم و حوشتر خۆرکە (ضريع)یش دەکەن و، بەردەوامیش دەبن لە ژیاندا بە فەرمانی خوا، وەک دەفەرموێ: ﴿ثُمَّ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَىٰ ﴿١٣﴾﴾ الأعلى، دوایی نە تێیدا دەمرێ و، نە تێیدا دەژی، نە دەمرێ و کۆتایی پێ بێ و، نە دەژی ژیانێک بە ژیان لە قەڵەم بدرێ.

٧)- ﴿فَشَارِبُونَ شُرْبَ الْهِيمِ﴾ ئنجا خۆرەوەی دەبن خواردنەوەی حوشتری تێرئاونەبوو. یانی: ئەو ئاوە کوڵاوو داغەی دەیخۆنەوە، وەک خواردنەوەی حوشترێکە کە تووشی نەخۆشیی هویام بووە، وشەی (شُرْب) خوێنراویشەتەوە: (شَرْب)، ﴿فَشَارِبُونَ شُرْبَ الْهِيمِ﴾ و (شَرْبَ الهِيْم)، (هِيْم)یش کۆی (أَهْيَم و هَيْمَاء)ە، (أَهْيَم) بۆ نێر (مذكَّر)ە، حوشتری نێر کە تووشی نەخۆشیی هویام دەبێ، (هَيْمَاء)یش حوشتری مێیە، کە تووشی نەخۆشیی هویام دەبێ، (الهُيامُ: داءٌ يُصِيبُ الإبِلَ يُورِثُها حُمَّى فِي الأمْعاءِ، فَلا تَزَالُ تَشْرَبُ وَلَا تَرْوَى)، (هُيَام): دەردێکە تووشی حوشتر دێ و، گەرمیی و تایەک لە ریخۆڵەکانیدا پەیدا دەبێ، بەردەوام ئاو دەخواتەوەو تێر نابێ، بێبڕوایانیش لەو ئاوە گەرم و داغ و کوڵاوەی نێو دۆزەخ دەخۆنەوە، وەک ئەو حوشترەی تووشی ئەو دەردو نەخۆشییە بووە، لە کۆتاییدا خوای بەرز دەفەرموێ:

٨)- ﴿هَٰذَا نُزُلُهُمْ يَوْمَ الدِّينِ﴾، ئا ئەمە میواندارییی کردنیانە، (ئەمە ئەو خواردنەیە کە بۆیان دادەنرێ) لە ڕۆژی سزاو پاداشت دا، (نُزُل: مَا يُقَدَّمُ للضَّيْفِ مِنْ طَعَام)، ئەو خواردنەی بۆ میوان دادەنرێ.

پوختەی باسی سزای بێبڕوایان و هۆکارەکانی:

بەپێـی ئـەو ئایەتانـەی ڕابـردن، سـزا و جەزرەبـەی هاوەڵانـی چەپـە لـە پێنـج شـتان دا بەرجەسـتە دەبـێ:

١- ﴿سَمُومٍ﴾، گڕەبای گەرم.

٢- ﴿وَحَمِيمٍ﴾، ئاوی کوڵاوو داغ، کە تێیدا دەبن، چونکە دەفەرموێ: ﴿فِي سَمُومٍ وَحَمِيمٍ﴾، لە نێو گڕەبادا دەبن و، لە ئاوی کوڵاویشدا دەبن.

٣- ﴿وَظِلٍّ مِّن يَحْمُومٍ﴾، سێبەرێک لە دووکەڵی ڕەش داوەستاو، یان چڕە دووکەڵێکە سێبەری کردوە.

٤- ﴿لَآكِلُونَ مِن شَجَرٍ مِّن زَقُّومٍ﴾، خواردن لە میوەی درەختی زەققووم.

٥- ﴿فَشَارِبُونَ عَلَيْهِ مِنَ الْحَمِيمِ﴾، ئاو خواردنەوە لە ئاوی کوڵاو، وەک جۆرە ئاو خواردنەوەی حوشترێک کە تووشی نەخۆشیی تێر ئاو نەبوون بووە.

ئەمانە ئەو پێنج جۆرە سزاو جەزرەبەن، کە هاوەڵانی دەستە چەپیان پێ سزا دەدرێن.

هـــۆکارەکەی چـــییە؟

خوا بسم الله الرحمن الرحيم هۆکارەکەش لە چوار شتان دا باس دەکات، ئەگەر بەپێی ڕیزبەندیی کە لـە ئایەتەکانـدا هاتـوون، بیانهێنیـن، نـەک بەپێـی ڕیزبەندیـی کاتیـی و ڕیزبەندیی بوونیان:

١)- خۆشگوزەرانیی (الإتْراف): ﴿إِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذَٰلِكَ مُتْرَفِينَ﴾ ئەوان پێشتر خۆشگوزەران بوون، تەنیا خەمیان خواردن و خواردنەوەو گرنگیی دان بوو بە عەیش و نۆش، بێ سەرنجدانی حەڵاڵ و حەرام و، بەبێ ئاوڕدانەوە لە خەڵک و سەرهەڵبڕین، بەرەو خواو بەرەو قیامەت، ئەگەرنا ئەسڵی خۆشگوزەرانیی و ئەوە کە مرۆڤ خۆش بژی لەشەرعدا، بەشتێکی ناپەسنددانەنراوە، بەڵکوخوا بسم الله الرحمن الرحيم لەوهەمووئایەتانەدا

منەت دەکات لەسەر مرۆڤەکان، کە هەرچی نیعمەتە بۆ ئێوەم خوڵقاندوە، ئنجا جاری دیکەش باسمانکردوە کە خوا ﷻ سەرزەنشتی ئەوانە دەکات، کە بڗیوە پاک و چاکەو خۆش و بە لەززەتەکان قەدەغە دەکەن: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تُحَرِّمُواْ طَيِّبَٰتِ مَآ أَحَلَّ ٱللَّهُ لَكُمۡ وَلَا تَعۡتَدُوٓاْۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ ٱلۡمُعۡتَدِينَ ﴿٨٧﴾﴾ المائدة، ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە! ئەو بڗیوە پاک و چاک و خۆش و بە کەڵکانەی خوا بۆی ڕەوا کردوون، قەدەغەیان مەکەن و، سنوور شکێنیی مەکەن، بێگومان خوا ﷻ سنوور شکێنانی خۆشناوێن، کەواتە: لێرەدا مەبەست خۆشگوزەرانییەکە، لەسەر حیسابی قیامەت بێ و، لەسەر حیسابی خەڵکی ڕەش و ڕووت بێ و، بە شێوەیەک بێ کە لەسەر حیسابی ڕووح و، لەسەر حیسابی ڕۆژی دوایی و بەها بەرزەکان بێ و، بەشێوەی چاو لەسەر چڕ داگرتنی، تەنیا عەیش و نۆش و خۆشگوزەرانیی ماددیی و جەستەیی بێ.

٢)- بەردەوام بوون لەسەر گوناهی مەزن: (وَكَانُواْ يُصِرُّونَ عَلَى ٱلۡحِنثِ ٱلۡعَظِيمِ) گوناحی مەزنیش شیرک و کوفرە بە هەموو جۆرەکانیەوەو، گوناهەکانی دیکەن، وەک: ستەم و قەتڵ و زیناو ڕێگریی و ... هتد.

٣)- گومڕایی: ﴿أَيُّهَا ٱلضَّآلُّونَ﴾، گومڕابوون و بە ڕێ نەزانین و سەرگەردانیی.

٤)- بێبڕوایی بە ڕۆژی دوایی: (**المكذبون**) بەدرۆدانەرانی ڕۆژی سزاو پاداشت.

کەواتە: ئەوانە چوار هۆکارەکان بوون: خۆشگوزەرانیی و، مکووڕ بوون لەسەر گوناهی مەزن و، گومڕایی و، بێبڕوایی بە ڕۆژی سزاو پاداشت و، زیندوو بوونەوەو هەبوونی سزاو پاداشت.

کەواتە: ئەگەر ڕیزبەندیی بوونیی (**الترتيب الوجودي**) ڕەچاو بکەین، دەبێ بڵێین:

١- گومڕایی.

٢- ئنجا لە ئەنجامی گومڕایی دا ژیانی خۆشگوزەرانییان هەڵبژاردوە، لەسەر حیسابی قیامەت و، لەسەر حیسابی خەڵک و، بە شێوەیەکی وا کە ڕەچاوی حەڵاڵ و حەڕام و، چاودێریی خواو، مافی خەڵک نەکەن.

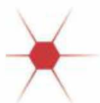
٣- ئەوەش دوایی سەری کێشاوە بۆ ئەوە کە بەردەوام بن لەسەر گوناهی مەزن.

٤- پاشان بێبڕواش بن، بە ڕۆژی دوایی.

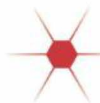
کەواتــە: لــە ڕووی ڕیزبەندیــی بوونیــی (**الترتیــب الوجودي**)یــەوە، گومڕابــوون پێش هەموویـان دەکـەوێ، بەڵام خوا بسم الله الرحمن الرحيم لێرەدا بەپێـی ڕیزبەندیی بوونیی نەیهێنـاون، بەڵکـو بەپێـی ئـەوە هێنـاونی کـە چ شـتێک لەوانـدا زیاتـر زەقـە، ئەویـش خۆشـگوزەرانییە، ئنجـا ئەگـەر تەماشـای خەڵکـی دنیـاش بکـەی، ئەوانـەی بێبـڕوان، هـەر وایـان دەبینـی، وادەزانـن مـرۆڤ تەنیـا گـەدەو داوێنـەو، تەنیـا هەسـت بـە لـە پشـتێن بـەرەو ژێـری خۆیـان دەکـەن، بـەڵام هەسـت بـە عەقـڵ و دڵ و دەروون و ڕووحیـان ناکـەن، هەسـت بـە داخوازیـی و پێداویسـتییەکانی ڕووح و دڵ و هەناویـان ناکـەن، تەنیـا هەسـت بـە بـوونی لـە پشـتێن بـەرەو ژێریـان دەکـەن، بۆیـە تەنیـا لـە بیـر لێکردنـەوەی: پـڕ کـردنی گیرفـان و تێرکـردنی داوێـن و گەدەیانـدان، بۆیـەش خـوا بسم الله الرحمن الرحيم بەوە دەسـتی پێکردوە، چونکە ئەوە زەقترین سـیفەت و سیماو دروشمی کەسـانی بێبڕوایـە.

خـوا بـە لوتـف و کەرەمـی خـۆی، ئێمـە پەنـا بـدات کـە بـەو شـێوەیە بیربکەینەوە، کـە پێمان وابـێ تەنیـا جەسـتەیەکی ڕووتیـن، و پێـمان وابـێ تەنیـا لـە پشـتێن بـەرەو ژێرین.

سُبحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسی سێیەم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئـەم دەرسـەمان ئایەتـەکانی: (٥٧ - ٧٤) کـە هـەژدە (١٨) ئایەتـن، دەگرێتـە خـۆی، ئـەم هـەژدە ئایەتـە خـوای کارزان و میهرەبـان تێیانـدا بـاسی بەڵگـە هێنانـەوە لەسـەر سـەلماندنی ڕاسـتیی زیندووکرانـەوەو، هەبـوونی سـزاو پاداشـت، کـردوە، ئەویـش بـە هێنانـەوەی چوار بەڵـگە:

یەکەم: دروستکردنی مرۆڤ لە نوتفە، تۆویلکەیەک کە بەزەحمەت بە چاو دەبینرێ.

دووەم: ڕواندنی کشتوکاڵ، بەڵێ مرۆڤەکان زەوی دەکێڵن و، نەمامەکان دەنێژن و، تۆوەکان دەوەشێنن، بەڵام ئەوەی دەیانڕوێنێ، خوایە.

سێیەم: لەسەرێوە دابەزاندنی ئاوی شیرین و زوڵاڵ، کە هەر لەو ئاوە سوێرو تاڵەی زەریاو ئۆقیانووسەکان پەیدابووەو، پاڵێوراوە لە ڕێی بە هەڵم بوون، بە هۆی تیشکی خۆرەوە، پاشان بەرزبوونەوەی هەڵمەکەو، هێنرانی بۆ شوێنە ساردەکان و دوایی پێکهاتنی هەورەکان، کە هەورەکانیش هەر هەڵمەکەن، خڕ دەبنەوەو چڕ دەبنەوە، دوایی هاتنە خواری ئاو لەو هەورانە، بە هەر سێ شێوەی: باران و بەفرو تەرزە.

چوارەم: ڕەخساندنی سووتەمەنیی بە گشتیی و، بە تایبەتی دارو درەخت و سەوزایی، کە دەبێتە سووتەمەنیی، هەم وەک سووتەمەنیی ڕواڵەتیی، هەم وەک سووتەمەنی پەنهان، وەک خەڵووزی بەردو غازو نەوت، کە هەموو ئەوانە بەپێی قسەی زانایانی زەویناسیی، ئەو پاوان و لە وەڕگاو دارو درەختە ژێر زەویی کەوتووانەی کاتی خۆی بوون، دوایی گۆڕانی کیمیاییان بەسەردا هاتوە، هەرچی نەوت و غازو خەڵووزی بەردە، ئەوە سەرچاوەکەیانە.

هەڵبەتـە ئـەم چـوار بەڵگانـە، وێـڕای ئیسـپاتکردنی زینـدوو کرانـەوەو، توانایـی خـوا لەسـەر هەڵسـانەوەی مرۆڤـان و سـزاو پاداشـتدانەوەیان، لـە هەمـان کاتـدا، بەڵگـەی سـەلماندنی پەروەردگارێتیـی خـوای بـەرزو بـێ وێنەشـن.

﴿ نَحْنُ خَلَقْنَـٰكُمْ فَلَوْلَا تُصَدِّقُونَ ﴿٥٧﴾ أَفَرَءَيْتُم مَّا تُمْنُونَ ﴿٥٨﴾ ءَأَنتُمْ تَخْلُقُونَهُۥٓ أَمْ نَحْنُ ٱلْخَـٰلِقُونَ ﴿٥٩﴾ نَحْنُ قَدَّرْنَا بَيْنَكُمُ ٱلْمَوْتَ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ ﴿٦٠﴾ عَلَىٰٓ أَن نُّبَدِّلَ أَمْثَـٰلَكُمْ وَنُنشِئَكُمْ فِى مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦١﴾ وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ ٱلنَّشْأَةَ ٱلْأُولَىٰ فَلَوْلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٦٢﴾ أَفَرَءَيْتُم مَّا تَحْرُثُونَ ﴿٦٣﴾ ءَأَنتُمْ تَزْرَعُونَهُۥٓ أَمْ نَحْنُ ٱلزَّٰرِعُونَ ﴿٦٤﴾ لَوْ نَشَآءُ لَجَعَلْنَـٰهُ حُطَـٰمًا فَظَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ ﴿٦٥﴾ إِنَّا لَمُغْرَمُونَ ﴿٦٦﴾ بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ ﴿٦٧﴾ أَفَرَءَيْتُمُ ٱلْمَآءَ ٱلَّذِى تَشْرَبُونَ ﴿٦٨﴾ ءَأَنتُمْ أَنزَلْتُمُوهُ مِنَ ٱلْمُزْنِ أَمْ نَحْنُ ٱلْمُنزِلُونَ ﴿٦٩﴾ لَوْ نَشَآءُ جَعَلْنَـٰهُ أُجَاجًا فَلَوْلَا تَشْكُرُونَ ﴿٧٠﴾ أَفَرَءَيْتُمُ ٱلنَّارَ ٱلَّتِى تُورُونَ ﴿٧١﴾ ءَأَنتُمْ أَنشَأْتُمْ شَجَرَتَهَآ أَمْ نَحْنُ ٱلْمُنشِـُٔونَ ﴿٧٢﴾ نَحْنُ جَعَلْنَـٰهَا تَذْكِرَةً وَمَتَـٰعًا لِّلْمُقْوِينَ ﴿٧٣﴾ فَسَبِّحْ بِٱسْمِ رَبِّكَ ٱلْعَظِيمِ ﴿٧٤﴾ ﴾.

مانای دەقا و دەقی ئایەتەکان

{(ئـەی بێبڕوانیـە!) ئێمـە دروسـتمان کـردوون، دەبووایـە (زیندووکرانەوەشـتان) بـە ڕاسـت بزانـن ﴿٥٧﴾ ئایـا ئـەو (تۆو)ەتـان دیـوە کـە دەیڕێـژن (ە نێـو منداڵدانـەوە)؟ ﴿٥٨﴾ ئایـا ئێـوە دروسـتی دەکـەن، یـان ئێمەیـن بەدیهێنـەر (و قۆنـاغ قۆنـاغ گەشـەپێدەری)؟ ﴿٥٩﴾ ئێمـە مردنمـان لـە نێوتانـدا ئەندازەگیریـی کـردوە (هەرکـەس لـە کات و شـوێن و بـە هـۆکاری دیارییکـراوی دەمـرێ)و، ئێمـە لـێ پێشـکەوتووەوە (و بـێ توانـا) نیـن ﴿٦٠﴾ کـە بـە هـی وەک خۆتـان بتانگۆڕیـن (ئێـوە لابەریـن و کەسـانی دیکـە بێنیـن)و، بەشـێوەیەک کـە نایزانـن، دروسـتتان بکەینـەوە (لـە قۆناغـی بـەرزەخ و قیامەتیشـدا) ﴿٦١﴾ بـە دڵنیاییـش پێگەیانـدنی یەکەمتـان زانیـوە، (کـە لـە چییـەوە هێناومانـن!) ئنجـا دەبووایـە وەبیرتـان بێتـەوە (و پەنـدی لێوەربگـرن) ﴿٦٢﴾ هەروەهـا ئایـا ئـەو (کشـتوکاڵ)ەتان دیـوە کـە (زەوی بـۆ دەکێڵـن و) دەیچێنـن! ﴿٦٣﴾ ئایـا ئێـوە دەیڕوێنـن، یـان ئێمـە ڕوێنەرینـی؟ ﴿٦٤﴾ بـە دڵنیایـی ئەگـەر ویسـتبامان دەمانکـردە پـووش و پـەڵاشی تێکشـکاو، ئنجـا ئێـوەش سـەرتان سـوڕدەماو ژیـوان دەبوونـەوە ﴿٦٥﴾ (دەتانگـوت:) بێگومـان ئێمـە دۆڕاوو زیانباریـن (و ڕەنـج بـە خەسـارین) ﴿٦٦﴾ بەڵکـو

ئێمـە بێبەشـین (و دەم لـە پووشـین)! ﴿٦٧﴾ هەروەهـا ئایـا ئـەو ئاوەتـان دیـوە کـە دەیخۆنـەوە! ﴿٦٨﴾ ئایـا ئێـوە لـە هـەورەوە داتانبەزانـدوە، یـان ئێمەیـن دابەزێنـەری؟ ﴿٦٩﴾ ئەگـەر ویسـتبامان تـاڵ و سـوێرمان دەکـرد، دەبووایـە سوپاسـگوزاریی (بـۆ خـوا) بکـەن! ﴿٧٠﴾ هەروەهـا ئایـا ئـەو ئاگرەتان دیوە کـە هەڵیدەکەن (دایدەگیرسـێنن)! ﴿٧١﴾ ئایـا ئێـوە درەخـت (و سـووتەمەنیی)ەکەیتان پێگەیانـدوە، یـان ئێمـە پێگەیەنەرینـی؟ ﴿٧٢﴾ ئێمـە ئـەو (ئاگر)ەمـان گێـڕاوە بـە بیرخـەرەوە (بـۆ هەمـوو لایەکتـان) و بەهـرە گەیەنـەر بـۆ ڕێبـواران (و برسـییان) ﴿٧٣﴾ ئنجـا نـاوی پـەروەردگاری مەزنـت بـە پـاک بگـرە ﴿٧٤﴾}.

شیکردنەوەی هەندێک لە وشەکان

(خَلَقْنَٰكُمْ): وەدیـمان هێنـاون، دروسـتمان کـردوون، (الخَلْـقُ: أَصْلُـهُ التَّقْدِيْرُ المُسْـتَقِيْم وَيُسْـتَعْمَلُ فِي إبْـدَاعِ الـشَّيءِ مِـنْ غَـيْرِ أَصْـلٍ وَلاَ احْتِـذَاء، وَيُسْـتَعْمَلُ فِي إيْجَـادِ الـشَّيء مِـنَ الـشَّيء)، وشـەی (خَلْـق): ڕیشـەکەی بریتیـە لـە ئەندازەگیرییەکـی ڕێـک و ڕاسـت و، بەکاریـش دەهێـنرێ بـۆ داهێنـانی شـتێک، بـێ ئـەوەی بناغەیەکـی بووبـێ و، چـاوی لـە شـتێکی دیکـەدا تێـدا کرابـێ، هەروەهـا بەکاردەهێـنرێ بـۆ پەیداکـردنی شـتێک لـە شـتێکی دیکـە.

(تُصَدِّقُونَ): بەڕاسـت بزانـن، (صَدَّقْـتُ فُلاَنـاً: نَسـبْتُهُ إلى الصِّـدْقِ)، (صَدَّقْـتُ فُلاَنـاً) واتـە: فڵانکەسـم پاڵدایـە لای ڕاسـتگۆیی و بـە ڕاسـتم دانـا.

(مَّا تُمْنُونَ): (المَنـيُّ: القَـدْرُ، مَنَـى لَـكَ المَـانِي: قَـدَّرَ لَـكَ المُقَـدِّرُ، وَالمَـنُّ: الَّـذِي يُـوزَنُ بِـهِ، وَالمَنِـيُّ: الَّـذِي قُـدِّرَ فِيْـهِ الحَيْوَانَـات، مُّنَـى: تُقْـذَفُ وَتُقْـدَر)، کـە دەفەرمـوێ: (مَـا مُّنُـون: مَـا تَقْذِفُـون أو مَـا تَصُبُّـون) واتـە: ئـەوەی دەیڕێـژن، ئـەو ئـاوەی پیـاو دەیڕێژێتـە نێـو منداڵـدانی ئافـرەت، بـەڵام (مَنَـى) بـە مانـای : (ئەندازەگیریـی کـرد) دێ، دەگوتـرێ:

(مَتَـى لَـكَ المَـانِي: قَـدَّرَ لَـكَ المُقَـدِّرُ) ئەندازەگیرییکـەر بـۆت ئەندازەگیریـی بـکات، هەروەهـا (مَـنَّ) ئـەو سـەنگەی شـتی پـێ دەکێـشرێ، (مَنِيّ)یـش ئـەو ئاوەیـە زینـدەوەرەکانی تێدا ئەندازەگیریـی کـراون، (مَنَـى يَمْنِـي) و (أَمْنَـى يُمْنِـي) هەردووکیـان بـە مانـای (قَـذَفَ يَقْـذِفُ) و (صَـبَّ يَصْـبُّ)ن، واتـە: (مَنَـى وَأَمْنَـى) بـە (ثـلاَثِي ورباعـي) هەردووکیـان هاتـوون و یـەک واتاشـیان هەیـە بـە مانـای ڕژانـدی دەیڕێـژێ، واتـە: تـۆو دەڕێـژێ.

(قَدَّرْنَا): (القَـدَر وَالتَّقْدِيْـرُ: تَبِيْـنُ كَمِّيَّـةِ الـشَّيء، وَالتَّقْدِيْـرُ: إعْطَـاءُ القُـدْرَة، وَجَعْلُـهُ عَـلَى مِقْـدَارٍ مَخْصُـوص)، (قَـدَر) و (تَقْدِيْـر) هەردووکیـان بـە مانـای دیارییکـردنی ئەنـدازەی شـتێکن، (تَقْدِيْـر) بـە مانـای پێـدانی دەسـەڵات و توانـا دێ و، بـە مانـای گێـڕانی شـتێکە بـە ئەندازەیەکـی تایبـەت.

(بِمَسْبُوقِينَ): (أَصْـلُ السَّـبْقِ: التَّقَـدُّم فِي السَّـيْرِ)، (سَـبْق): ئەوەیـە کـە لـە ڕۆیشـتنێدا کەسـێک پێشـبکەوێ، (وَمَـا نَحْـنُ بِمَسْـبُوقِيْن: لاَ يَفُوْتُونَنَـا) واتـە: لێـمان پێـش ناکـەون و، لێـمان دەربـاز نابـن، چونکـە ئەگـەر کەسـێک پێـش کەسـێک بکـەوێ، مانـای وایـە لـە دەسـتی قوتـار بـووە، خـوا دەفەرمـوێ: ئێـوە لـە دەسـتی ئێمـە قوتـار نابـن، کـە دەفەرمـوێ: ﴿ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ ﴾، ئێمـە لـێ پێشـکەوتووەوە نیـن، واتـە: هیچکـەس ناتوانـێ ببێتـە پێشـکەوتووەوە بـۆ ئێمـە، پێشـکەوێتەوەو بـڕواو دەربـازی بـێ.

(أَمْثَالَكُمْ): (أَمْثَـال: جَمْـعُ مِثْـل: شِـبْه، أو جَمْـعُ مَثَـل: الوَصْـف)، (أَمْثَـال) هـەم دەگونجـێ کـۆی (مِثْل)بـێ، بـە مانـای (شِبْه ونظير)ە، یـانی: هاوتـاو وێنە، دەشـگونجێ (أَمْثَـال) کـۆی (مَثَـل) بـێ، بـە مانـای سـیفەت و وەسـف، ﴿ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ مَثَلُ السَّوْءِ وَلِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٦٠﴾ ﴾ النحـل، (المَثَـل الأعـلى) (أي: الوَصْـفُ الأعْـلَى) وێنـەی هـەرە بـەرز بـۆ خوایـە، یـان سـیفەتی هـەرە بـەرز.

﴿ نُبَدِّلَ أَمْثَالَكُمْ ﴾: (نُبَـدِّلَ بِكُـم أَمْثَالَكُـمْ: نَجْعَـلَ أَمْثَالَكُـم بَـدَلاً، أَي: نَخْلُقَ ذَوَاتَـاً مُمَاثِلَةً لِذَوَاتِكُـمْ)، ﴿ نُبَدِّلَ أَمْثَالَكُمْ ﴾، بـە چەنـد تەعبیرێـک مانـا کـراوە، یـانی: ئێـوە لابەریـن

و خەڵکێکـی دیکـە بێنینـە شـوێنی ئێـوە، ئـەوە مانایەکەیـەتی، ﴿ نُّبَدِّلَ أَمۡثَٰلَكُمۡ ﴾، هاووێنـانی ئێوە بهێنینـە شـوێنی ئێوە، واتـە: هاووێنـانی ئێـوە بکەینـە جێـداری ئێـوە، یاخـود هەندێـک دروسـتکراوان دروسـت بکەیـن، کـە وەک ئێـوەن، ئێـوە لابەریـن و ئـەوان بێنیـن.

(وَنُنشِئَكُمۡ): پێتـان بگەیەنیـن، (النَّشْـأ وَالنَّشْـأَةُ: إِحْـدَاثُ الـشَّيءِ وَتَرْبِيَتُـهُ)، (نَشْـأ وَنَشْـأَة): بریتیـە لـە پەیداکـردنی شـتێک و بـە خێـو کـردنی و پێگەیاندنـی، پـێ بـە پـێ.

(تَحۡرُثُونَ): (الحَـرْثُ: إِلْقَـاءُ البَـذْرِ فِي الأَرْضِ وَتهيئَتُهَـا للـزَّرْعِ ، وَيُسَـمَّى المَحْـرُوُثُ: حَرْثاً)، (حَـرْث): لـە ئەصڵـدا بریتیـە لـە تـۆ و وەشـاندن لـە زەویـداو، ئامادەکـردنی زەوییەکـە بـۆ ئـەوەی ئـەو تـۆوەی تێـدا بـڕوێ، (حَـرْث) بـە مانـای کێڵانی زەویـی و هەڵکوڵینـی و شـیکردنەوەیەتی بـۆ ئـەوەی ئـەو تـۆوەی تێیخـراوە، سـەروبن بـێ و بـڕوێ، بـەڵام لێـرەدا وشـەی (حَـرْث) یـانی: (مَحْـرُوُث) تـۆوی وەشـێنراو، یـان: زەوی کێڵـدراو.

(تَزۡرَعُونَهُۥٓ): (الـزَّرْعُ: الإِنْبَـاتُ وَحَقِيْقَـةُ ذَلِـكَ تَكُـونُ بِالأُمُـورِ الإِلَهِيَّـةِ دُونَ البَشَرِيَّـةِ، وَالـزَّرْعُ مَصْـدَرٌ عُـبِّرَ بِـهِ عَـنِ المَـزْرُوعِ)، (زَرْع): بریتیـە لـە ڕوانـدن، چییـەتی ئـەوەش بـە کاروبـاری خوایـی دەبـێ، نـەک هـی مـرۆڤ، واتـە: مـرۆڤ بـەس تەنهـا تۆوەکـە دەوەشـێنێ، بـەڵام ئەوکەسـەی دەیڕوێنـێ، یـان نایڕوێنـێ، سـەوزی دەکات، یـان نایـکات، خـوای پـەروەردگارە، (زَرْع) چاوگـەو تەعبیـری پێکـراوە لە (مَزْروع) کشـتوکاڵ و چێنـدراو ڕوێنـدراو.

(حُطَٰمٗا): (الحَطْـمُ: كَسْرُ الـشَّيءِ مِثْـلُ الهَشْـمِ وَنَحْـوِهِ، ثُـمَّ اسْـتُعْمِلَ لِكَسْرٍ مُتَنَـاهٍ)، (حَطْـم): بریتیـە لـە شـکاندنی شـتێک، وەک وشـەی (هَشْـم) کـە وردکـردنی شـتێکە، دوایـی بەکارهێـنراوە بـۆ شـکاندنێک کـە کۆتایـی بـەو شـتەی هێنابـێ و وردو خـاشی کردبـێ، هەندێکـی دیکـە ئاوایـان مانـا کـردوە: (الحُطـامُ: الـشَّيْءُ الَّـذِي حَطَمَـهُ حَاطِـمٌ، أي: دَقَّـهُ فَهـو بِمَعْنـى المَحْطُـومِ، كَما تَـدُلُّ عَلَيْـهِ زِنَـةُ فُعـالٍ مِثْـلُ: جُـذَاذ، وَفُتَـات، وَدُقَـاق)، (حُطْـام): ئـەو شـتەیە کـە شـکابێ و شـکێنەرێک شـکاندبێتی و وردی کردبـێ، کەواتـە:

(**حُطَام**) بـە مانـای (**مَحْطُومِ**)ە، تێکشـکاو، هـەروەک کێـشی (**فُعَال**) ئـەوە دەگەیەنـێ، دەگوتـرێ: (**جُـذَاذ**) شـتێکی ڕەقـی وردو خاشـکراو، (**فُتَات**) ئـەو وردە نانانـەی لەسـەر سـفرە دەمێنێتـەوە، (**دُقَـاق**) شـتێکی ڕەق کـە ورد کرابێـت و وەک ئـاردی لێکرابێـت.

(فَظَلْتُمْ): (**ظَلْـتُ وَظِلْـتُ يُعَـبِّرُ بِـهِ عَـمَّا يُعْمَـلُ فِي النَّهَـار، وَيَجْـرِي ظَـلُّ بِمَعْنَـى: صَـارَ**)، (**ظَلْتُ وَظِلْـتُ**)، (**ظَلَلْتُ وَظَلِلْـتُ**) ئەمـە تەعبیـری پـێ دەکـرێ لـەو کارانـەی بـە ڕۆژێ دەکرێـن {هـەروەک (**بَـاتَ يَبِيْـتُ**) تەعبیـری پـێ دەکـرێ، لـەو کارەی کـە لـە شـەودا دەکـرێ} وشـەی (**ظَـلّ**) بـە مانـای (**صَـار**) بەکاردەهێـنرێ واتـە: شـتەکە بـوو، کەواتـە: ﴿ فَظَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ ﴾، واتـە: ئێـوە دەسـتتان دەکـرد بـەوە کـە (**تفکـە**) بکـەن.

(تَفَكَّهُونَ): (**تَتَعَاطُـون الفُكَاهَـةَ، وَقِيْـلَ: تَتَنَاوَلُـوْنَ الفَاكِهَـةَ، والفُكَاهَـةَ: حَدِيْـثُ ذَوِي الأُنْـسِ، وَقِيْـلَ تَفَكَّهُـوْن: تَعْجَبُـون، وَقِيْـلَ: تَحْزَنُـون، وَقِيْـلَ تَنْدَمُـون**) زانایـان لـە بـارەی وشـەی (**تَفَكَّهُـوْن**)ەوە دوای ئـەوەی لەسـەر ئـەوە ڕێککەوتـوون، کـە (**تَفَكُّـه**) بـە مانـای قسـەی خۆشـکردن، یـان: میـوە خواردنـە، (**فُكَاهَـة**)ش یـانی: قسـەی خـۆش بەزۆرییـش وایـە قسـەی خـۆش لـە کاتی میـوە خـواردن دا دەکـرێ، (**تَفَكَّهُـوْن**) واتـە: (**تَتَعَاطُـون الفُكَاهَـةَ**) واتـە: قسـەی خـۆش و سـوعبەت پێکـەوە دەکـەن، هەندێکیـش گوتوویانـە: بـە مانـای میـوە دەخـۆن، هەندێکیـش وشـەی (**تَفَكَّهُوْن**)یـان بـە (**تَعْجَبُون**) واتـە: سـەرتان سـوڕدەمێنێ و، هەندێکیـان بـە (**تَحْزَنُـون**) واتـە: پـەژارەدار دەبـن و، هەندێکیـان بـە (**تَنْدَمُـون**) واتـە: پەشـێمان دەبنـەوە، بێگومانیـش هەندێـک لەوانـە پەیوەسـت (**لازم**)ی مانـا بنەڕەتییەکـەن، کـە بریتیـە لـە میـوە خـواردن، یاخود: قسـەی خۆشـکردن، هەندێـک لـە زانایانیـش گوتوویانـە: (**تَفَكُّـه**) لەسـەر کێـشی (**تَفَعُّـل**)ە، وەک (**تَأَثُّـم: تَـرَكَ الإِثْـمَ، وَتَحَـرُّجَ: تَـرَكَ الحَـرَج**) (**تَفَكُّـه**) واتـە: وازی لـە قسـەی خـۆش هێنـاو، خەمباریـی و پـەژارە دایگـرت.

(الْمُغْرَمُونَ): (**الغُـرْمُ: مَـا يَنُـوبُ الإِنْسَـانَ فِي مَالِـهِ مِـنْ ضَرَرٍ لِغَـيْرِ جِنَايَـةٍ مِنْـه، أو خِيَانَـةٍ**)، (**غُـرْم**): بریتیـە لـەو زیانـەی بەسـەر مـرۆڤ دێ لـە مـاڵ و سـامانی دا (مـرۆڤ ماڵێکـی لـە دەسـت بچـێ) بـێ ئـەوەی تاوانێکـی کـرد بـێ و ناپاکیـی کـرد بـێ، دەگوتـرێ:

(غَـرِمَ كَـذَا غُرْمَـاً وَمَغْرَمَـاً) ئەمـە کردارەکەیـەتی، (غَـرِمَ كَـذَا) واتـە: ئەوەنـدەی زیـان لێکـەوت.

(الغَـرَامُ: الشِّـدَّةُ وَالمُصِيبَـة)، (غَـرَام): بـە سـەختیی و بـەڵا دەگوتـرێ، هەروەهـا بـە لـە بەینچـوون (هَلَاك)یـش دەگوتـرێ، کەواتـە: (إِنَّا لَمُغْرَمُوْن) واتـە: ئێمـە زیانباریـن، یـان ئێمـە ڕەنـج بـە خەسـارین، ئـەو ڕەنجـەی کـە داومانـە بـەو کشـتوکاڵەوە، کەلێنـی بـۆ نەگرتیـن، لەبـەر ئـەوەی کشـتوکاڵەکە بـوو بـە پـووش و پـەڵاش و فەوتـا.

(ٱلْمُزْنِ): (السَّحَابُ المُضِيءُ وَالقِطْعَةُ مِنْهُ مُزْنَة)، (راغب الأصفهاني) پێـی وایـە (مُـزْن) بـە مانـای هـەورە، جینسـی هـەور، بـەڵام هـەوری ڕوون، پارچەیـەک لـە (مُزْن)یـش پێـی دەگوتـرێ: (مُزْنَـة) واتـە: پارچـە هەورێـک، بەشـێک لـە هـەور، بـەڵام زانایـانی دیکـە گوتوویانـە: (مُـزْن) بـە ڕەهایـی هـەورە، سـپیی بـێ، یـان هـەر ڕەنگێکـی دیکـەی هەبێ.

(أُجَاجًا): (أُجَـاج: شَـدِيْدُ المُلُوحَـةِ وَالحَـرَارَة، مِـنْ قَوْلِهِـم أَجِيْـجُ النَّـار)، (أُجَـاج) واتـە: زۆر سـوێرو زۆریـش گـەرم، لـەو قسـەیانەوە هاتـوە کـە دەڵـێ: (أَجِيْـجُ النَّـار) واتـە: بڵێسـەی ئاگـر، وەک چـۆن بڵێسـەی ئاگـر دەسـووتێنێ، ئـەو ئـاوەش لەبـەر سـوێرییان جەسـتەی مـرۆڤ دەسـووتێنێ.

(تُورُونَ): (وَرِيَ الزَّنْـدَ يُـرِي وَرْيـاً: أَخْـرَجَ نَـارَهُ)، (زَنْـد): بـە کوردیـی بـەردو ئەسـتێی پـێ دەڵێـن، ئاسـنێک لەگـەڵ جـۆرە بەردێـک لێکیـان داون و ئاگریـان پێکردۆتـەوە، جـۆرە پووشـێک هەبـووە، کاتێ خـۆی کـە ویسـتوویانە شـتێك داگیرسـێنن، سـەبیلە داگیرسـێنن، یـان سـیغار داگیرسـێنن، بـە بـەردو ئەسـتێ دایانگیرسـاندوە، لـە نێـو عـەرەب دا پێیـان گوتـراوە: (زَنْـد وَزَنْـدة) ئـەوەی سـەرێ (زەند)یـان پـێ گوتـوەو، (زەنـدە)ش ئـەوەی خـوارێ بـووەو، چواندوویانـە بـە نێـرو مـێ وە، ئـەو دووانـەش کـە پێـک دەکێشرێـن، ئاگـر پەیدادەبـێ، بـەڵام (تُـورُون) واتـە: (تُوقِـدُون) و (تُؤَجِّجُـوْن) دادەگیرسـێنن، مـەرج نیـە تەنیـا بـە بـەردو ئەسـتێ بـێ، یـان بـە مـەرخ و عەفـار بـێ، کـە دوو جـۆرە درەختـی سـەوز بـوون، لێکیـان داون و بڵێسـە ئاگریـان لـێ پەیدابـوون.

(لِلْمُقْوِينَ): (للمسافرين، أقْوَى الرَّجُلُ: صَارَ فِي قَوَاءٍ، وَالقَوَاءُ أرْضٌ لاَ أهْلَ فِيْهَا، أي: قَفْرٍ، وَتُصُوِّرَ فِي القَفْرِ الفَقْرُ فَقِيْلَ أقْوَى فُلاَنٌ: افْتَقَرَ مِثْلُ: أرْمَلَ وَأتْرَبَ)، (للمُقْوِيْن) واتە: (لِلْمُسَافِرِيْن) بۆ ڕێبواران، یاخود (لِلْدَاخِلِيْنَ فِي القَوَاء)، (قَوَاء)یش زەوییەکی چۆڵە کە کەسی لێ نەبێ، کەواتە: (أقْوَى الرَّجُلُ) واتە: پیاوەکە چۆ نێو دەشت و بیابان و چۆڵایی، ئنجا خوا ﷻ دەفەرموێ: ئەو ئاگرە مایەی مەدار سازکردنە، بە تایبەت بۆ کەسانی ڕێبوار، کەسانێک کە لە چۆڵاییـن و سـەرمایان دەبێ، لە نێو شارنین، تاکو خۆراکی ئامادەکراو هەبێ، دەبێ خۆیان ئاگر بکەنەوەو خواردنی پێ ئامادە بکەن، هەندێکیش گوتوویانە: (مُقْوِيْن أي: جَائِعِيْن) ئەوانەی برسیین، چونکە (أقْوَى فُلاَنٌ: افْتَقَرَ) هەژار بوو، یاخود (جَاعَ) واتە: سکی خاڵی بوو لە خواردن، برسیی بوو، وەک: (أرْمَلَ) ماویی بوو، (وَأتْرَب) خۆڵاویی بوو، بە هەمان شێوەش (أقْوَى) یانی: (افْتَقَرَ) کەوتە حاڵەتی نەداریی و هەژاریی.

مانای گشتیی ئایەتەکان

خوا ﷻ - وەک لە پێناسەی ئەم دەرسەدا گوتمان - لەم هەژدە (١٨) ئایەتەدا، ڕوو لە بێبڕوایان دەکات، بە پلەی یەکەم، ئەگەرنا دواندنەکە دەشگونجێ بۆ کۆی مرۆڤانیش بێ، بەڵام زیاتر بێبڕوایان و هاوبەش بۆ خوادانەران دەگرێتەوە، چونکە جۆرێک لە هەڕەشەو سەرزەنشتی تێدایە، کە بێگومان خوای کارزان و میهرەبان بەو شێوەیە بەس ئەوانە دەدوێنێ کە بێبڕوان و، هاوبەش بۆ خوا دانەرن، بەڵام لە پشت ئەوانیشەوە ئەم ئایەتە موبارەکانە، ڕوو لە هەموو مرۆڤەکانیش دەکەن، با بڕواداریش بن، هەرچەندە بە پلەی یەکەم، ڕووی دواندن لەوانەیە کە بێبڕوان و هاوبەش بۆ خوادانەرن، یانی: بێبڕوان بە ڕۆژی دوایی، چونکە خوا ﷻ لەم ئایەتە موبارەکانەدا، سەرنجی ئەوانە ڕادەکێشێ بۆ چوار دیاردە وەک بەڵگە، لەسەر ئەوە کە خوا ﷻ دەتوانێ زیندوویان بکاتەوەو دەبێ سزاو

پاداشت هەبێ، بۆیەش کە بێبڕوان، لە ڕاستییدا پشت ئەستوور نین بە هیچ بەڵگەیەک، بەڵکو بە پێچەوانەوە: هەم خۆیان و، هەم کشت و کاڵەکەیان و، هەم ئاوێک کە دەیخۆنەوە، هەم ئەو ئاگرە کە دایدەگیرسێنن، هەموو ئەوانە بەڵگەن لەسەر ئەوە کە ئەم ژیانی دنیایە، قۆناغی دیکەی بەدوادا دێ و، خوا ﷻ کە سەرپەرشتیاری گەردوون و مرۆڤ و ژینە، بەس ئەوەندە ژیانەی بە مرۆڤ ڕەوا نەبینیوە.

سەرەتا دەفەرموێ: ﴿ نَحْنُ خَلَقْنَاكُمْ فَلَوْلَا تُصَدِّقُونَ ﴾، ئێمە ئێوەمان هێناوەتە دی و، ئێوەمان ئەندازەگیریی کردوەو دروستکردوە، ﴿ فَلَوْلَا تُصَدِّقُونَ ﴾ ئنجا دەبوایە بەڕاست دابنێن! ئەم (ف)ە (**تَفْرِيعٌ عَمَّا سَبَق**) دەگەڕێتەوە بۆ ڕابردوو، واتە: ئەو خوایەی ﷻ پێشتر باسی کردەوەکانی کرا، ئەو خوا پەروەردگارە ئێوەی هێناوەتە دی، ئنجا دەبوایە ئێوە بە ڕاست دابنێن، چی بە ڕاست دابنێن؟ (**تُصَدِّقُونَ بِأَنَّ اللە يُحِييكُمْ**)، ئەوە بەڕاست دابنێن کە خوا زیندووتان دەکاتەوەو، (**يُحَاسِبكم**) لێتان دەپرسێتەوە، (**تُصَدِّقُونَ**) بەرکارەکەی قرتێنراوە چونکە دەزانرێ: (**تُصَدِّقُونَ بِالسَّاعَة، تُصَدِّقُونَ بِالقِيَامَة، تُصَدِّقُونَ بِيَوْمِ الدِيْن، تُصَدِّقُونَ بِإِخْبَارِ اللە إِيَّاكُمْ إِنَّكُم سَتُبْعَثُوْن**) هەموویان دەگرێتەوە.

ئنجا خوا ﷻ بەڵگە دێنێتەوە لەسەر ئەوە کە دەبووایە بڕوابێنن بە زیندوو کرانەوەو سزاو پاداشت درانەوە، سەرنجیان ڕادەکێشێ بۆ چوار شتان:

یەکەم: ﴿ أَفَرَءَيْتُم مَّا تُمْنُونَ ﴾ بۆ مەنیی، ئەو تۆوەی دەیڕێژن، کەواتە: لێرەدا ڕووی دواندن لە بێبڕوایانەو، لە نێویشیان دا لە پیاوەکانیان، لە نێرینەکان، چونکە پیاوە کە مەنیی دەڕێژێ، ئاوی ئافرەت هەر لە نێو جەستەی خۆیدایە، کە هێلکۆڵەی تێدایەو، دوایی لە هەردووکیان: لە زیندەوەری تۆو (**الحيوان المنوي**)ی پیاوو، لە هیلکۆڵە (**بويضة**)ی ئافرەت، نوتفە دروست دەبێ، واتە: پیاو و ئافرەت هەردووکیان بە ئەندازەی یەک کاریگەرن و، بیست و سێ (٢٣) کرۆمۆسۆم لە ئاوی ئافرەت، لە

هێلکۆلەی ئافرەت دا هەن و، بیست و سێ (٢٣)ش لە هی پیاوداو، بە هەردووکیان چل و شەش (٤٦)، لەو چل و شەش کرۆمۆسۆمە، هەموو سیفەتەکان لە باب و دایکەوەو، لە زنجیرەی دایکیشی تاکو سەرێ دەڕوات و، لە زنجیرەی بابیشی تاکو سەرێ دەڕوات، سیفەتەکان لەو دوو بیست و سێ کرۆمۆسۆمەدا، کە دەبن بە چل و شەش، بۆ ئەو منداڵە دێنەوەو، ئەو منداڵە لە ئاوی هەردووکیان دروست دەبێ، ئەوەش ئێستا زانستیی دەریخستوە، بەڵام پێش ئەوەی زانست دەری بخات، قورئان فەرموویەتی: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنَّا خَلَقۡنَٰكُم مِّن ذَكَرٖ وَأُنثَىٰ وَجَعَلۡنَٰكُمۡ شُعُوبٗا وَقَبَآئِلَ لِتَعَارَفُوٓاْۚ إِنَّ أَكۡرَمَكُمۡ عِندَ ٱللَّهِ أَتۡقَىٰكُمۡۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٞ ١٣﴾ **الحجرات**، ئەی خەڵکینە! ئێمە لە نێرو مێیەک دروستمان کردوون... کەواتە: هەردووکیان هاوبەشن لە دروست بوونی دا، بەڵام لێرەدا ڕوو لە پیاوان دەکات و دەفەرموێ: ئەو ئاوە دەبینن کە دەیڕێژن، ئەو تۆوەی دەیڕێژن، واتە: دەیڕێژنە نێو منداڵدانی هاوسەرانتانەوە!

﴿ءَأَنتُمۡ تَخۡلُقُونَهُۥٓ أَمۡ نَحۡنُ ٱلۡخَٰلِقُونَ﴾، ئایا ئێوە دەیهێننە دی، ئەندازەگیرییتان کردوە، یاخود ئێمە بەدیهێنەرینی؟ پیاوان بەس ڕژاندنی ئاوەکەیان لەسەرەو، بەزۆریی هەر نازانن مرۆڤ چۆنیش دروست دەبێ، کە ئێستا زانست دەریخستوە: لەگەڵ هەر جارێک کە پیاو تۆوی دێت، لە دوو سەد ملیۆن تاکو پێنج سەد ملیۆن (٢,٠٠,٠٠٠,٠٠٠-٥,٠٠,٠٠٠,٠٠٠) زیندەوەری تۆوی (**الحيوان المنوي**) کە (**حَيْمَنْ**) کورتکراوەکەیەتی، تێدان، ئنجا کاتی خۆی وایانزانیوە: کۆرپەلە لە هەموو ئاوەکە دروست دەبێ، بەڵام پێغەمبەر فەرموویەتی: {**مَا مِنْ كُلِّ الْمَاءِ يَكُونُ الْوَلَدُ، وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ خَلْقَ شَيْءٍ لَمْ يَمْنَعْهُ شَيْءٌ**} (**أخرجه مسلم: ١٤٣٨، وأبو يعلى: ١١٥٣**).

واتە: لە هەموو ئاوەکە منداڵ پەیدانابێ و، هەرکاتیش خوا ویستی شتێک دروست بکات، هیچ شتێک ڕێی لێناگرێ.

بێگومان خەڵک بەس لەوەندە حاڵیی بووە، ئەگەرنا بەدڵنیایی پێغەمبەری خوا ﷺ، خوا لە هەموو ئەو وردەکارییانەی حاڵیی کردوە، بەڵام ئەگەر باسی

جینــات و کرۆمۆســۆم و حەیــوانی مەنەویــی و هێلکۆڵــەی کردبایــە، خەڵــک تێــی نەدەگەیشــت، بۆیــە فەرموویــەتی: لــە هەمــوو ئاوەکــە منــداڵ دروســت نابــێ و لــە هەندێکــی دروســت دەبــێ.

﴿ نَحْنُ قَدَّرْنَا بَيْنَكُمُ ٱلْمَوْتَ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ ﴾، ئێمــە مردنمــان لــە نێوتانــدا ئەندازەگیریی کــردووە، ئێمــەش لــێ پێشــکەوتووەوە نیــن، واتــە: ئێمــە دەســتەپاچە نیــن، خەڵــک لــە ژێــر دەســتەڵاتی ئێمــە بچێتــە دەرێ و، لــە ژێــر ڕکێفــی ئێمــە قوتــاری بــێ و نەتوانیــن ســزای بدەیــن، واتــە: ئــەو مردنــەی پێــی دەمــرن، ئێمــە لــە نێوتانــدا دامانناوەو ئەندازەگیرییــمان کــردووە، هــەر کەســە لــە کاتی خــۆی دا و لــە شــوێنی خــۆی دا و بــە هــۆکاری خــۆی دەمــرێ، ئێمەیــن وامــان دانــاوە، ئەگەرنــا دەمانتــوانی واشــتان دروســت بکەیــن، نەمــرن، بــەڵام ئێمەیــن مردنمــان لەســەرتان دانــاوە لــە دنیــادا، چونکــە ژیــانی دنیــا شــوێنی تاقیکردنەوەیەو شــوێنی تێدامانــەوە نیــە، ﴿ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ ﴾، هەروەها ئێمــە لــێ پێشــکەوتووەوە نیــن، کــە دوایــی زیندووتــان دەکەینــەوە، یەکێــک بتوانــێ دەربــازی بــێ و ڕابــکات، یاخــود ئێمــە لــێ پێشــکەوتووەوە نیــن لــە چــی؟

﴿ عَلَىٰٓ أَن نُّبَدِّلَ أَمْثَـٰلَكُمْ ﴾، کــە هــاو وێنــەکانی ئێــوە بێنینــە شــوێنی ئێــوە، (**أَمْثَال**) کۆی (**مِثْل**)ە، یــان کــۆی (**مَثَل**)ە، واتــە: هــاو وێنــەکانی ئێــوە بێنینــە شــوێنی ئێــوە، یاخــود هــاو وەســفەکانتان بێنینــە شــوێنی ئێــوەو ئێــوە لابەریــن، ﴿ وَنُنشِئَكُمْ فِى مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴾ {ئێــوەش کــە لادەبەیــن و دەتانبەینــە قۆناغــی بــەرزەخ، پاشــان قیامــەت} بــە جۆرێــک پێتــان بگەیەنینــەوە کــە نایزانــن، واتــە: ئێســتا نایزانــن چۆنــە؟ دوایــی لــە مەســەلە گرنگەکانــدا زیاتــر تیشــک دەخەینــە ســەر، ئــەم ڕســتە موبارەکــە، کــە ڕاســتییەکی زۆر گــەورەی گرتۆتــە خــۆی و، لــە هەمــوو قورئانــدا بەپێــی زانیــاری مــن، تەنیــا ئــەم ڕســتەیە بــەو شــێوەیە هاتوە، کــە خوا ﷻ باسی ئەوە دەکات دروســتکردنەوەی ئێمە لە قۆناغــی بــەرزەخ و قیامەتــدا جیایــە، لــەوەی دنیــا، واتــە: دروســتکردنەوەی ئێمــە لــە ڕووی جەســتەییەوەو لــە ڕووی ڕووحییــەوە، لــە ڕووی پێکهاتــەی ڕواڵــەت و پەنهانمانەوە، لــەوەی ئێرەمــان، هــی ئــەم ژیانــە دنیاییەمــان، جیایــە.

﴿ وَلَقَدۡ عَلِمۡتُمُ ٱلنَّشۡأَةَ ٱلۡأُولَىٰ ﴾، بـه دڵنیایـی ئێـوه پێگەیانـدنی یەکەمتـان زانیـوه، ﴿ فَلَوۡلَا تَذَكَّرُونَ ﴾، ئنجـا دەبووایـه پەنـد وەربگـرن و، بیـر بکەنـەوەو وەبیرتـان بێتـەوه کـه ئـەو خوایـەی بـەو شـێوەیە هێنـاونی، کـه لـه نوتفەیـەک لێـی دروسـت بـوون، نوتفـەش لـه خوێـن دروسـت دەبـێ و، خوێنەکـەش لـه خـواردنی هەزمکـراو و، خـواردنی هەزمکـراو، لـەو شـتانەی مـرۆڤ دەیانخـوات: ڕووەک و گۆشـت و دانەوێڵەو ...هتـد، هەروەهـا لـه هـەواو، تیشـکی خـۆر، مانـای وایـه نوتفـه لـه کۆمەڵـی شـتی زۆر پـرژو بـڵاوو پـەرا گەنـدە، دروسـتبووه، بۆیـەش ئەگـەر ئێـوه پێگەیانـدنی یەکەمـی خۆتـان بزانـن، دەبووایـه وەبیرتـان بێتـەوه، کـه دوای ئـەوەی پـەرا گەنـدەش دەبـن و، جەسـتەکەتان دەمـرێ و دەبێتـەوه بـه خـاک، پێشـێش هـەروا پەراگەنـدە بـوون و، لـه شـێوەی نوتفەیەکـدا، کـه لـه ئـاوی بابتـان و، ئـاوی دایکتـان، پێکهاتـوه، ئنجـا دوای ئـەوەی پـرژو بـڵاو دەبنـەوه، ئـەو زاتـەی کاتی خـۆی تـوانی لـەو گـەردو گەردیلـەو پارچـه بچووکـه پـرژو بڵاوانـه، ئـەو نوتفەیـه دروسـت بـکات و، لـه نێـو منداڵدانـدا، بـەو قۆناغانـەدا تێیپەڕێنـێ، ئێسـتاش دەتوانـێ دروسـتتان بکاتـەوه.

دووەم: ئنجاخوا بسم الله الرحمن الرحیم سەرنجیان ڕادەکێشێ بۆدیمەنێکی دیکه، کەبریتیه لەکشت و کاڵ: ﴿ أَفَرَءَيۡتُم مَّا تَحۡرُثُونَ ﴾، ئایا ئەو کشت و کاڵەتان بینیوه، که دەیچێنن! یان ئەوەتان بینیوه که دەیکێڵن؟ واته: ئەو تۆوەی زەوی بۆ دەکێڵن، دوایی تۆوەکە دەوەشێنن، هەڵبەته لێرەدا که دەفەرموێ: ﴿ أَفَرَءَيۡتُم مَّا تَحۡرُثُونَ ﴾ و له هەر سێک شوێنەکانی دیکەش مەبەست له بینین، بینینی عەقڵەو زانینه، چونکه ئەو تۆوەی پیاو دەیخاته منداڵدانی ئافرەتەوە، نایبینێ له کاتێک دا تێیدەکات، هەروەها شتەکانی دیکەش مەرج نیه، هەموویان بە چاو ببینرێن، یانی: ئایا دەزانن و ئاگاتان لەو تۆوە هەیە، که دەیرێژن؟ هەروەها ئاگاتان لەو کشتوکاڵە هەیە که ئێوە زەوی بۆ دەکێڵن و دوایی تۆوەکە دەوەشێنن؟ ﴿ ءَأَنتُمۡ تَزۡرَعُونَهُۥٓ أَمۡ نَحۡنُ ٱلزَّٰرِعُونَ ﴾، ئایا ئێوە دەیروێنن یان ئێمە ڕوێنەرینی؟ واته: هیچکەس هەرچەندە زۆر نکوڵیلێکەر بێ، ناتوانێ بڵێ: من ڕواندومە، ئەو دەنکە تۆوە، یاخود ئەو نێوکە درەختە، هەر کە

دەکەوێتە نێو زەوی لە کاتی خۆیدا، یەکسەر دەبێتە دوو بەش، ئەو دەنکە چەند ڕەقە! گەنمە، جۆیە، نیسکە، نۆکە، هەرزنە، ماشە، برنجە، زۆر ڕەقەو بە زەحمەت بە ددان دەشکێ، هەروەها نێوکەکان: نێوکە خۆخە، قەیسییە، گێلاسە، ئەو دارو درەختانە نێوکەکەیان زۆر ڕەقە، کەچی ئەو نێو کە ڕەقە، یان ئەو دەنکە تۆوە ڕەقە، دەشکێ و دەبێتە دوو بەش، چەکەرەیەک بەرەو سەرێ دێ و، بەشێکی بەرەو خوار دەچێ، واتە: پێچەوانەی ڕێڕەوی یەکدیی، بەشێکیان بەرەو سەر و بەشێکیان بەرەو خوار، بەشەکەی بەرەو سەر دێ، زەوی دەقلێشێ بەرەو سەرو، ئەوی دیکەشیان زەوی کون دەکات، بەرەو خوار، ئنجا هەردووکیان وردە وردە هەتا بەشەکەی خوارێ گەورە بێ، بەشەکەی سەرێش گەورە دەبێ، ئنجا لە نێوان ئەو دوو بەشەدا، هاوکاریی هەیە: هەم بەشەکەی خوارێ تام و خوێ و ئاو دێنێ، بۆ ئەوەی سەرێ و، هەم ئەوەی سەرێ تیشکی خۆرو ئەو خۆراکەی لە ڕێی تیشکە پێکهاتنەوە وەریدەگرێ، دەیدا بە هی خوارێ و، ئەو دوو بەشە زۆر پێکەوە هاوکارن، کە دوای ئەوەی زانستیی ڕووەکناسیی بەرەو پێشەوە چووە، ئنجا مرۆڤ دەزانێ ڕووەک چۆن دەڕوێ بە گشتیی، بۆیە کە دەفەرموێ: ئایا ئێوە دەیڕوێنن یان ئێمە ڕوێنەرینی؟ ئەوە پرسیارکردنی نکوڵییلێکەرانەیەو پێویستیی بە وەڵام نیە، واتە: ئێمە ڕوێنەرینی.

﴿ لَوْ نَشَآءُ لَجَعَلْنَٰهُ حُطَٰمًا ﴾، ئەگەر ویستبامان بە دڵنیایی دەمانکردە تێکشکاو، واتە: پووش و پەڵاشێکی تێکشکاو، ﴿ فَظَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ ﴾، ئەو کاتە ئێوە بەردەوام دەبوون لەسەر قسەکردن، قسەی خۆشکردن، یاخود: سەرسوڕمان، یان دڵتەنگ بوون، یاخود پەشێمان بوونەوە، ئەگەر مەبەست قسەی خۆشکردنیش بێ، ئەوە بە توانج و تەوسەوەیە واتە: وەک چۆن هەموو ژیانی ئێوە بریتییە لە قسەی خۆش و سوعبەت و گاڵتەو گەپ، ئەو کاتەش کە ئەو کشتوکاڵەتان دەبوو بە پووش و پەڵاش، دیسان قسەی خۆشتان دەکرد، واتە: قسەی خۆشتان بۆ نەدەکراو، ئەو کاتە بە پێچەوانەوە، دڵتەنگ دەبوون، پەشێمان دەبوون، دەتانگوت چی؟ ﴿ إِنَّا لَمُغْرَمُونَ ﴾، ئێمە زیانبارین، ئێمە ڕەنج بە خەسارین، ﴿ بَلْ

﴿نَحْنُ مَحْرُومُونَ﴾، بەڵكو ئێمە بێ بەشین و دەم لە پووشین، ئێمە زیانبارو ڕەنج بە خەسارین، هیچمان بۆ نەماوەتەوە، بەس پووش و پەڵاشمان بۆ ماوەتەوە.

سێیەم: ئنجا خوا ﷻ باسی دیاردەی سێیەم دەكات: ﴿أَفَرَءَيْتُمُ الْمَاءَ الَّذِي تَشْرَبُونَ﴾، ئایا ئەو ئاوەتان بینیوە كە دەیخۆنەوە! ئەو ئاوە شیرین و زوڵاڵ و خۆشە، ﴿ءَأَنتُمْ أَنزَلْتُمُوهُ مِنَ الْمُزْنِ أَمْ نَحْنُ الْمُنزِلُونَ﴾، ئایا ئێوە لە هەور داتانبەزاندوە، یاخود ئێمە دابەزێنەرینی؟ دیسان لێرەدا مەبەست لە دیتن، دیتنی عەقڵەو مەبەست زانینە، ﴿لَوْ نَشَاءُ جَعَلْنَاهُ أُجَاجًا فَلَوْلَا تَشْكُرُونَ﴾، ئەگەر ویستبامان دەمانگێڕا بە تفت و تاڵ، یان تاڵ و سوێر، یان سوێرو گەرم، (أُجَاج) هەم بە مانای تاڵ دێ، هەم بە مانای گەرم دێ، هەم بە مانای سوێر دێ، واتە: وەک ئاوە ئەسڵییەکەی کە لێوەی هاتوە، کە ئاوی ئۆقیانووس و زەریاكانە، بەڵام ئێمە لە ڕێی هەڵماندن (تبخیر)ەوە، کە بە هۆی تیشکی خۆرەوە ڕوو دەدات، پاشان دوایی دەبێتە هەورو، دەبێتە باران و بەفرو تەرزە، بەو پرۆسەیە پاکمانکردۆتەوە لەو سوێریی و تاڵیی و تفتییە، ئەگەر ویستبامان هەروەک خۆی بۆمان دادەبەزاندن، چونکە ئاوی سوێریش لە نێو زەویدا هەیە، ئاوی سوێرو تاڵ و تفت، بۆیە دەفەرموێ: ﴿فَلَوْلَا تَشْكُرُونَ﴾، دەبووایە سوپاسگوزاریی بکەن.

چوارەم: ئنجا دەگوازێتەوە بۆ پێشاندانی دیاردەی چوارەم، کە ئەویش هەر لە نزیکمانەوەو لە ژیانی بەشەردایە: ﴿أَفَرَءَيْتُمُ النَّارَ الَّتِي تُورُونَ﴾، ئایا ئەو ئاگرەتان بینیوە، ئەو ئاگرە دەزانن کە دایدەگیرسێنن؟ ﴿ءَأَنتُمْ أَنشَأْتُمْ شَجَرَتَهَا أَمْ نَحْنُ الْمُنشِئُونَ﴾، ئایا ئێوە درەختەکەیتان پێگەیاندوە، یان ئێمەین پێگەیەنەرینی؟ ئنجا ئیعجازی قورئان لەوەدایە، کە خەڵكی سادە، مانای سادەی لێ وەردەگرێ و، هەتا مرۆڤیش بەرەو پێشەوە بچێ، مانای قووڵتری تێدا دەبینێ، كاتێ خۆی وایانزانیوە کە مەبەست پێی:

أ- مەرخ و عەفارن، کە دوو درەختی سەوزن، لێکیان بدەی، ئاگریان لێ بەرز دەبێتەوە.

ب- یاخود مەبەست پێی ئەو دارو سووتەمەنییەیە، وەک چیلکەو دار کە دەیسووتێنن و ئاگری پێدەکەنەوە، لە ماڵێ یان لە دەشت و سارا، بەڵام ئێستا کە زانست بەرەو پێشەوە

چووه، دەزانین کە هەرچی نەوت و گازو خەڵووزو هەموو ئەو سووتەمەنییەیەی لە زەویدا هەیە، هەمووی هی ئەو دارستانانە بووە، کە کاتی خۆی سەر زەوی هەمووی دارستان و درەختی زۆر گەورەو بێڕەزا بوون، دوایی پێش ملیۆنان ساڵ، لە ئەنجامی گۆڕانکارییانەی بەسەر زەویدا هاتوون، ئەو دارو درەختانە کەوتوونە بن زەوی، هەروەها هەندێک لە ئاژەڵە گەورەکانیش وەک دیناسۆرەکان، لە ئەنجامی مردنیان و گۆڕانکاریی کیمیایی کە بە سەریاندا هاتوە، ئەوە هەمووی بۆتە ئەو نەوت و غازو خەڵووزی بەردەی، ئێستا سووتەمەنیین، بۆیە خوا دەفەرموێ: ئایا ئێوە درەختەکەیتان پێگەیاندوە، کە دوایی لە بن زەویدا دەبێتە نەوت و غازو سووتەمەنیی، یاخود ئێمە پێگەیەنەری ئەو دارو درەختە بووین؟

﴿ نَحْنُ جَعَلْنَاهَا تَذْكِرَةً وَمَتَاعًا لِّلْمُقْوِينَ ﴾، ئێمە ئەو ئاگرەمان گێڕاوە بە مایەی بیرکەوتنەوەو، بەهرەو سوود بۆ ڕێبواران، بە تایبەت بۆ ڕێبواران، یاخود بۆ برسییان ئەوانەی برسییان دەبێ و دەیانەوێ خواردن بەو ئاگرە ساز بکەن.

لە کۆتاییدا دەفەرموێ: ﴿ فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ ﴾، دەجا ناوی پەروەردگاری مەزنت بە پاک بگرە، پەروەردگارێک ئەو هەموو مشوورانەی خواردوون، ئەو هەموو نیعمەتانەی بۆ ڕەخساندوون، شایستەی ئەوەیە کە ناوی مەزنی (ناوی ئەو پەروەردگارە مەزنە) بە پاک بگیرێ و، نەهێنرێتە ئاستی دروستکراوەکانی، وەک عادەتی هاوبەش بۆ خوا دانەران، ئێمەش دەڵێین: (**سبحان ربي العظيم وبحمده**).

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلەی یەکەم:

دیاردەی یەکەم: کە دروست بوونی مرۆڤەکانەو، بیرهێنانەوەی خوا بۆ بێبڕوایان کە خۆی وەدیهێناون لە تۆوێک کە ئەوان بەس ڕژاندنییان لە دەست دێ، بەڵام خوا بە ئەندازەگیرییەکی زۆر ورد مرۆڤی دروست کردوەو، مردنیشی لە نێودا داناون، لەسەر لابردن و جێگۆڕکێ پێکردنیشیان توانایەو، لە قیامەتیش بە جۆرێک کە ئێستا نایزانن، پێیان دەگەێنێتەوەو دروستیان دەکاتەوە، بۆیە دەبووایە بە دروستبوونی یەکەمیان، زیندووکرانەوەشیان بێتەوە یادو نکووڵیی لێ نەکەن:

خوا دەفەرموێ: ﴿ نَحْنُ خَلَقْنَٰكُمْ فَلَوْلَا تُصَدِّقُونَ ﴿٥٧﴾ أَفَرَءَيْتُم مَّا تُمْنُونَ ﴿٥٨﴾ ءَأَنتُمْ تَخْلُقُونَهُۥٓ أَمْ نَحْنُ ٱلْخَٰلِقُونَ ﴿٥٩﴾ نَحْنُ قَدَّرْنَا بَيْنَكُمُ ٱلْمَوْتَ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ ﴿٦٠﴾ عَلَىٰٓ أَن نُّبَدِّلَ أَمْثَٰلَكُمْ وَنُنشِئَكُمْ فِى مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦١﴾ وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ ٱلنَّشْأَةَ ٱلْأُولَىٰ فَلَوْلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٦٢﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە هەشت بڕگەدا:

١)- ﴿ نَحْنُ خَلَقْنَٰكُمْ فَلَوْلَا تُصَدِّقُونَ ﴾، ئێمە ئێوەمان هێناوەتە دی، یاخود ئێوەمان ئەندازەگیریی کردوە، دەبووایە بەڕاست دابنێن. چونکە (خَلْق) هەم بە مانای پەیداکردنی شتێک دێ، لە نەبوون، هەم بە مانای ئەندازەگیریی کردنی ڕێک و ڕاست (التَّقْدِيْر المُسْتَقِيْم)ە، ﴿ فَلَوْلَا تُصَدِّقُونَ ﴾، (لَوْلا) بە مانای (هَلاّ)یە، واتە: دەبووایە ئێوە بەڕاست بزانن، یانی: کە خوا دەفەرموێ: زیندووتان دەکەمەوە، ڕاست دەفەرموێ و، زیندووتان دەکاتەوە.

(الطبري) لـە تەفسـیرەکەی خـۆی دا،[1] ئـەم ئایەتـە موبارەکـەی ئـاوا مانـا کـردوە، دەڵـێ: (**نَحْـنُ خَلَقْنَاكُـمْ أَيُّهَـا النَّـاس! وَلَـمْ تَكُونُـوا شَـيْئًا فَأَوْجَدْنَاكُـم بَـشَرًا، فَهَـلاّ تُصَدِّقُـونَ مَـنْ فَعَـل ذَلِـكَ بِكُـمْ فِي قِيْلِـه لَكُـم: إِنَّـهُ يَبْعَثُكُـم بَعْـدَ مَمَاتِكُـم، وَبِلاكُـم في قُبُورِكُـم، كَهَيْأَتِكُـم قَبْـلَ مَمَاتِكُـمْ!**).

واتـە: ئـەی خەڵکینـە! ئێمـە ئێوەمـان هێناوەتـە دی، کـە هیـچ شـتێک نەبـوون و کردمانـن بـە مـرۆڤ، دەبووایـە ئـەو زاتـەی ئـەوەی پێکـردوون، لـەو فەرمایشـتەی دا کـە پێتـان دەڵـێ: زیندووتـان دەکاتـەوە، دوای مردنتـان و دوای ئـەوەی لـە گۆڕەکانتان دا ڕزیـون، وەک حاڵـەتی پێـش مردنتـان لـێ دەکاتـەوە، دەبووایـە بـڕوای پـێ بکـەن و بەڕاسـتی دابنێـن!

٢)- ﴿ أَفَرَءَيْتُم مَّا تُمْنُونَ ﴾، ئایا ئەو تۆوەتان بینیوە، کە دەیڕێژن ئایا ئەوە دەزانن یان: بە چاوی عەقڵ و دڵ بینیوتانە، کە وەک تۆو دەیڕێژن؟ ﴿ تُمْنُونَ ﴾، خوێندراویشەتەوە: (**تَمْنُون**)، (**مَنَى يَمْنِي، وَأَمْنَى يُمْنِي: أي قَذَفَ المَنِيَّ أو صَبَّ المَنِيَّ**)، تۆوی فڕێدا، یاخود تۆوی ڕشت، کەواتە: ﴿ أَفَرَءَيْتُم مَّا تُمْنُونَ ﴾، یان (**مَا تَمْنُون**) واتە: ئایا ئەو تۆوەتان بینیوە کە دەیڕێژنە نێو منداڵدانی ئافرەتانەوە.

٣)- ﴿ ءَأَنتُمْ تَخْلُقُونَهُۥٓ أَمْ نَحْنُ ٱلْخَٰلِقُونَ ﴾، ئایا ئێوە دروستی دەکەن واتە: ئێوە ئەندازەگیریی دەکەن و وێنەی دەکێشن، دوایی دەیکەن بە مرۆڤێکی ڕێک و پێک، یاخود ئێمە؟!

هـەر (**الطـبري**) لـە بـارەی ئـەم ئایەتـەوە دەڵـێ، واتـە: ئـەی نکووڵییکـەران لـە دەسـتەڵاتی خـوا لەسـەر زیندووکردنەوەتـان، دوای مردنتـان، ئایـا ئـەو تۆویلکانەتـان بینیـون کـە دەیانڕژێننـە نێـو منداڵـدانی ئافرەتەکانتانـەوە، ئایـا ئێـوە ئـەو تۆویلکانـە دروسـت دەکـەن، یاخـود ئێمـە بەدیهێنەریـن؟

٤)- ﴿ نَحْنُ قَدَّرْنَا بَيْنَكُمُ ٱلْمَوْتَ ﴾، ئێمە مردنمان لە نێوتاندا ئەندازەگیریی کردوە، مردنمان لە نێوتاندا داناوە، (**قَدَّرْنَا**) خوێنراویشەتەوە: (**قَدَرْنَا**) هەردووکیان بە مانای

---

(١) جامع البيان: ج٢٧، ص٢٠٣.

دابەشمان کردوە، ئەندازەگیرییمان کردوە (**أي: قَسَمْنَاهُ عَلَيْكُمْ، وَوَزَّعْنَاهُ بَيْنَكُمْ، أو قَضَيْنَاهُ بَيْنَكُمْ، أو كَتَبْنَاهُ عَلَيْكُمْ**)، واتە: مردنمان لە نێوتاندا ئەندازەگیریی کردوە، یاخود دابەشمان کردوەو بەشیومانەتەوە، هەر کەسە پشک و بەشی خۆی، یاخود بڕیارمان داوە، یان لەسەرتانمان نووسیوە.

٥)- ﴿وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ عَلَىٰٓ أَن نُّبَدِّلَ أَمْثَـٰلَكُمْ﴾، ئێمە لێ پێشکەوتووەوە نین، لەسەر ئەوەی هاووێنەکانتان بهێنینە شوێنتان، زانایان گوتوویانە: (**أي: وَمَا نَحْنُ بَعَاجِزِيْن**) واتە: ئێمە دەستەپاچە نین، لەبەر ئەوەی کەسێک لە کەسێک پێشکەوێتەوە، مانای وایە بێ تواناو دەستە پاچەی کردوەو لێی دەرباز بووە، بەڵام ئەصڵی مانایەکەی: ﴿وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ﴾، واتە: کەس لە ئێمە پێش ناکەوێـتەوەو لە دەستمان دەرباز نابێ، ﴿عَلَىٰٓ أَن نُّبَدِّلَ أَمْثَـٰلَكُمْ﴾، لەسەر ئەوە کە هاووێنەکانی ئێوە، بێنینە شوێنی ئێوە، (**أي: نَجْعَلَ أَمْثَالَكُمْ بَدَلاً لَكُمْ**) یانی: هاووێنەکانی ئێوە بکەینە جێداری ئێوە، (**أَمْثَال**)یش یان کۆی (**مِثْل**)ە، بە مانای (**شِبه وَنَظِيْر**) دێ، واتە: وێنەو هاوکووف، یان کۆی (**مَثَل**)ەو، بە مانای سیفەت دێ، (**أَمْثَالَكُم**) واتە: (**أَوْصَافَكُم**) سیفەتەکانی ئێوە بگۆڕین، یاخود کەسانێکی دیکە، بێنین کە وەسف و سیفەتیان وەک هی ئێوەیە، یاخود زاتیان وەک هی ئێوەیە، ئەگەر (**مِثْل**) بێ، ﴿وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ﴾، واتە: (**وَمَا نَحْنُ بِمَغْلُوبِيْن: غَلَبَهُ عَلَى كَذَا، إذَا حَالَ بَيْنَهُ وبَيْنَ نَوالِهِ**) واتە: ئێمە بەسەردا زاڵبوو نین و، ئێمە لێ پێشکەوتووەوە نین، لەسەر ئەوەی ئێوە لابەرین و، هاو وێنەکانی ئێوە بێنینە شوێنی ئێوە.

٦)- ﴿وَنُنشِئَكُمْ فِى مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾، ئێوەش بە جۆرێک پێبگەیەنین کە نایزانن، ئێوە بە جۆرێک دروست بکەینەوە کە نایزانن، (**أي: لاَ تَعْلَمُونَ تَفَاصِيْلَ تِلْكَ الأَحْوَال**)، وردەکارییەکانی ئەو حاڵانە، کە ئێمە ئێوەی تێدا دروست دەکەین، نایزانن.

٧)- ﴿وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ ٱلنَّشْأَةَ ٱلْأُولَىٰ﴾، بە دڵنیایی ئێوە پێگەیاندنی یەکەمتان زانیوە، دەزانن چۆن هاتوون.

٨)- ﴿فَلَوْلَا تَذَكَّرُونَ﴾، دەبووایە بیر بکەنەوە، خوێندراویشەتەوە: (وَلَقَدْ عَلِمْتُم النُّشَاةَ الأولَى)، واتە: هەمزەکە گۆ ناکرێ و، وەک ئەلیف گۆ دەکرێ و، هەریەک واتایان هەیە، واتە: ئێوە پێگەیاندن و دروست بوونی یەکەمتان زانیوە، هی سەرەتا دەزانن لە کوێ ڕاهاتوون! ﴿فَلَوْلَا تَذَكَّرُونَ﴾، دەبووایە بیر بکەنەوەو پەند وەربگرن، کەخوایەک سبحانه وتعالى توانیبێتی بەوقۆناغانەتان دابێنێ، دەشتوانێ دوای ئەوەی دەمرن جارێکی دیکە دروستتان بکاتەوە، چونکە هۆکاری ئەوە کە نکوڵییان کردوە لە زیندووکرانەوەو، ئەوانی خستۆتە ئیشکالەوە، ئەوەیە کە گوتوویانە: ئەگەر پرژو بڵاو بووین، چۆن زیندوو دەکرێینەوە؟ ﴿وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ هَلْ نَدُلُّكُمْ عَلَىٰ رَجُلٍ يُنَبِّئُكُمْ إِذَا مُزِّقْتُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍ إِنَّكُمْ لَفِى خَلْقٍ جَدِيدٍ ۝٧﴾ سبأ، ئەوانەی بێبڕوابوون گوتیان: ئایا پیاوێکتان پێشان بدەین هەواڵتان پێدەدا (ئەو پێغەمبەرە)، کە ئێوە هەرکات زۆر پارچە پارچە بوون، پرژ و بڵاو بوون، جارێکی دیکە لە نوێ زیندوو دەکرێنەوە؟ ئنجا ئەگەر ئەوان لە دروستکردنی یەکەمی خۆیانەوە، ڕامابانەیە، هەرگیز ئەو گومان و ئیشکالەیان نەدەبوو، چونکە مرۆڤ لە نوتفە دروست دەبێ، ئەو نوتفەیەش لە حەیمەن و هێلکۆڵە باب و دایک دروست دەبێ، کە هەردووکیان دوو زیندەوەری زۆر بچووکن، یەکدەگرن و دروستکراوێکی دیکە پێک دێ، کە پێی دەگوترێ: نوتفە، ئنجا ئایا ئاوی پیاوو ئافرەت لە کوێ دروست دەبێ؟ بێگومان لە خوێن، ئەدی خوێن لە چی دروست دەبێ؟ لە خواردنی هەرسکراو، خواردنی هەرسکراویش دەرەنجامی خواردنی ئاساییە، کە خەڵک دەیخوات، ئایا خواردنی ئاسایی لە چی دروست دەبێ؟ بێگومان لەو شتانەی لە زەوی دا دەڕوێن، یان لە ژیاندارانی زەوی یان هی دەریا، هەروەها لە تیشکی خۆرو لە هەوا، کەواتە: ئەو نوتفەیە ئەگەر ورد تەماشای بکەین: کەرەستەخاوو سەرەتاییەکەی زۆر پرژو بڵاوە، بەڵام خوا سبحانه وتعالى هەمووی کۆکردۆتەوە لە دوو زیندەوەری بچووکدا، یەکێکیان پێی دەگوترێ: ژیانداری تۆویی (حَيْمَن) کە لە هەر دڵۆپێک ئاوی پیاودا، بە ملیۆنان لەو (حَيْمَن)ە هەیە، هی ئافرەتیش پێی دەگوترێ: هێلکۆڵە (بُويضَة) کە هیچیان بە چاو نابینرێن[1]، ئنجا ئەو

---

(١) حەیمەن نابینرێ و هێلکۆڵە (بويضة)ش بە زەحمەت دەبینرێ.

دووانە یەکدەگرن و هەر کامێکیان یەکی بیست و سێ کرۆمۆسۆمیان تێدایە، کە هەرچی سیفەتی بابە، ئەو بیست و سێ (٢٣) کرۆمۆسۆمە لە بابەکەوە دەیانهێنن و، ئەو بیست و سێ کرۆمۆسۆمەی دیکەش لە دایکەکەوە سیفەتەکان دێنن و (٢٣ کۆ ٢٣) دەبنە چل و شەش (٤٦) کرۆمۆسۆم، کە ئەگەر کرۆمۆسۆمێک کەم بێ یان زیاد بێ، ئەم منداڵە نارێک دەردەچێ و، بەشێوەیەکی نا ئاسایی دەردەچێ، ئنجا لە ئەنجامی یەکگرتنی ئەو دوو زیندەورە بچووکەدا، ئەو مرۆڤە دروست بووە، واتە: ئەگەر بزانن دروستکردنی یەکەمیان چۆن بووە، پەند وەردەگرن و بیر دەکەنەوەو، ناکەونە دوو دڵیی و گومانەوە لە دروستکردنەوەی دوایش.

چەند هەڵوەستەیەکی زمانەوانیی:

لێرەدا کە خوا دەفەرموێ: ﴿نَحْنُ قَدَّرْنَا بَيْنَكُمُ الْمَوْتَ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ ﴿٦٠﴾ عَلَىٰ أَن نُّبَدِّلَ أَمْثَالَكُمْ وَنُنشِئَكُمْ فِي مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦١﴾﴾، چەند هەڵوەستەیەکی ڕەوانبێژیی و زمانەوانیی پێویستن:

١)- خوا ﷻ فەرموویەتی: ﴿نَحْنُ قَدَّرْنَا بَيْنَكُمُ الْمَوْتَ﴾، ئێمە مردنمان لە نێوتاندا داناوەو، ئەندازەگیرییمان کردوە، نەیفەرموە: (**نَحْن نُميتُكُم**) ئێمە ئێوە دەمرێنین، بەڵکو فەرموویەتی: ئێمە مردنمان لە نێوتاندا داناوە، بە ئەندازەگیریی کردن، واتە: ئەو مردنەی ئێوە پێی دەمرن، ئێمە وامان لێکردوە کە بە ئەندازە بێ و زانراوە: هەر کەسە مردنەکەی لە چ کاتێکدا دەبێ و، لە چ شوێنێکدا دەبێ و، بە چ هۆکارێک دەبێ و، تەمەنی چەند دەبێ؟ هەمووی ئەندازەگیریی کراوە، وشەی: ﴿قَدَّرْنَا بَيْنَكُمُ الْمَوْتَ﴾، هەموو ئەو واتایانە دەگەیەنێ، بەڵام ئەگەر فەرمووبای: ئێمە ئێوە دەمرێنین، یان ئێمە مرێنەری ئێوەین، بەس ئەوەی دەگەیاند کە دەیانمرێنێ.

٢)- کە دەفەرموێ: ﴿بَيْنَكُمُ﴾، ئایا وشەی: ﴿بَيْنَكُمُ﴾ ی بۆچی هێناوە؟ ﴿نَحْنُ قَدَّرْنَا بَيْنَكُمُ الْمَوْتَ﴾، (**أي: المَوْتُ يَأْتِي عَلَى آحَادِهِمْ تَداوُلًا وتَناوُبًا، فَلا يُفْلِتُ واحِدٌ مِنْهُم**)، واتە: مردن بەسەر یەک یەکیان دا دێ، بە نۆرەو، یەک لە دوای یەک، هیچکامیان

دەرباز نابن، کەواتە: ئەم ﴿بَيْنَكُمُ﴾، ئەوە دەگەیەنێ کە ئەو مردنەی لە نێوتاندایە، تێدەگەڕێ: جارێک ئەو و جارێک ئەو، جارێک لە ڕاست، جارێک لە چەپ، جارێک لەولاو، جارێک لەولا، هیچکامیان لێی دەرباز نابن، هەروەها وشەی: ﴿بَيْنَكُمُ﴾، زۆر باوە کەبەکارهێنراوە بۆدابەشکردن،وەک خوا بسم الله الرحمن الرحیم دەفەرموێ:﴿وَنَبِّئْهُمْ أَنَّ الْمَاءَ قِسْمَةٌ بَيْنَهُمْ كُلُّ شِرْبٍ مُّحْتَضَرٌ (٢٨)﴾القمر، هەواڵیشیان بدەیە کە ئاوەکە لە نێوانیاندا {لە نێوان خەڵکەکەی گەلی سەموودو حوشترەکەدا} دا بەشکراوە، ڕۆژێک بۆ حوشترەکەو ڕۆژێک بۆ خەڵکەکە، کەواتە: ئەو مردنەش لە نێوتاندا دێ و دەچێ، هەرکامەتان پشک و بەشی خۆی لێی هەیە.

٣)- کە دەفەرموێ: ﴿وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ﴾، ئێمە لێ پێشکەوتووەوە نین، (**السَّبْقُ: مَجَازٌ مِنَ الغَلَبَةِ والتَّعْجِيزِ**)، (**سَبْق**) واتە: پێشکەوتنەوە بە مەجاز بەکارهێنراوە بۆ زاڵبوون و دەستە پاچە کردن و دەستەوسانکردن، چونکە ئەو کەسەی پێش کەسێک دەکەوێتەوە، بابای لێ پێشکەوتووەوەی بێ دەسەڵات و دەستەوسانکردوە، لە دەستی دەرباز بووەو بەسەریدا زاڵبووە.

٤)- کورتەو پوختەی مانای ئەم دوو ئایەتە موبارەکە، لە تەفسیری (**المیزان**)ەوە دێنین: هی (**محمد حسین طباطبائي**) پێم وایە جوانی هێناوە لە تەفسیرەکەی دا[1] دەڵێ:

(وَمُحَصَّلُ مَعْنَى الآيَتَيْنِ، أَنَّ المَوْتَ بَيْنَكُمْ إِنَّمَا هُوَ بَتَقْدِيْرٍ مِنَّا لَا لِنَقْصٍ فِي قُدْرَتِنَا بِأَنْ لَا يَتَيَسَّرَ لَنَا إِدَامَةُ حَيَاتِكُمْ، وَلَا لِغَلَبَةِ الأَسْبَابِ المُهْلِكَةِ المُبِيْدَةِ وَقَهْرِهَا وَتَعْجِيْزِهَا لَنَا، فِي حِفْظِ حَيَاتِكُمْ وَإِنَّمَا قَدَّرْنَاهُ بَيْنَكُم عَلَى أَسَاسِ تَبْدِيْلِ الأَمْثَالِ، وَإِذْهَابِ قَوْمٍ وَالإِتْيَانِ بِآخَرِيْنَ وَإِنْشَاءِ خَلْقٍ لَكُمْ يُنَاسِبُ الحَيَاةَ الآخِرَةَ، وَرَاءَ الخَلْقِ الدُّنْيَوِي الدَاثِر فَالْمَوْتُ انْتِقَالٌ مِنْ دَارٍ إِلى دَار، وَتَبَدُّلُ خَلْقٍ إِلى خَلْقٍ آخَر، وَلَيْسَ بِانعِدَام وَفَنَاء).

واتە: پوختەی مانای ئەو دوو ئایەتەو ئەوەی پەیدای دەکەن و لێیان بەرهەم دێ، ئەوەیە کە مردن لە نێو ئێوەدا بە ئەندازەگیریی ئێمەیەو، بە هۆی کەمیی

---

(١) تفسير الميزان: ج١٩، ص١٣٣.

توانـای ئێمـەوە نیـە، کـە نەتوانیـن ژیانتـان درێـژە پـێ بدەیـن، هەروەهـا بەهـۆی زاڵبـوونی هـۆکارە فەوتێنەرەکانـەوە نیـەو، ملپێکەچکەریـی هـۆکارە لـە بەیـن بـەرەکان و دەسـتەپاچە کردنیـان بـۆ ئێمـە، نیـە، کـە ئێمـە نەتوانیـن ژیانتـان بپارێزیـن، بەڵکـو ئێمـە مردنمـان لـە نێوتانـدا ئەندازەگیریـی کـردوە، لەسـەر بناغـەی لابـردنی هەندێـک و، هێنـانی هـاو وێنەکانیـان و، کۆمەڵێـک لاببرێـن، کۆمەڵێکـی دیکـە بهێنرێـن، پاشـان ئێـوەش بـە جۆرێکـی دیکـە دروسـت بکەینـەوە، کـە دەگونجـێ لەگـەڵ ژیـانی ڕۆژی دواییـدا، لـە دوای ئـەم ژیانـە دنیاییـەوە، کەواتـە: مـردن گواسـتنەوەیە لـە مەنزڵگایەک بـۆ مەنزڵگایـەک و، گۆڕانـە لـە دروسـتکراوێکەوە بـۆ دروسـتکراوێکی دیکـە، نـەک لـە بەیـن چـوون و بـێ سـەرو شـوێن بـوون، بـێ.

٥- ئەم ڕستە قورئانییە، وەک پێشتریش ئاماژەم پێکرد کە دەفەرموێ: ﴿وَنُنشِئَكُمْ فِي مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾، ئێمە دەستەپاچە نین، یان لێ پێشکەوتووەوە نین کە ئێوە لابەرین و، ئێوەش بەجۆرێک دروست بکەینەوەو پێبگەیەنین کە نایزانن، لە هەموو قورئاندا ئەم ڕستە موبارەکە، وێنەی نیەو تەنیا لێرەدا هەیە.

لێـرەدا نەمبینیـوە توێـژەرەوانی قورئان وەک پێویسـت هەڵوەسـتەی لەگەڵـدا بکەن، بـەڵام مـن مانایەکـی تایبەتیـی تێـدا دەبینـم و، پێـم وایـە ئـەم ئایەتـە تاکـە، لـە بـواری خۆیـدا لـە هەمـوو قورئـان دا، بـەڵام جـارێ بـا سـەرنجی قسـەی زانایـان بدەیـن و، دوایـی لـە کورتەباسـێك دا ڕاو تێگەیشـتنی خـۆم لەبارەیـەوە دێنیـن:

١)- هەندێک لە زانایان گوتوویانە: ئەمە هەڕەشەیە بە بنبڕکردن (**تَهْدِيدٌ بِالإِسْتِئْصَال**)، یانی: ئێوە لە بەین دەبەین و کۆتاییتان پێ دێنین.

٢)- هەندێکی دیکە گوتوویانە: ئەمە هەڕەشەیە بەگۆڕین و مەسخ کردنەوە (**هَذَا تَهْدِيدٌ بِالمَسْخ**) واتە: دەتوانین ئێوە بگۆڕین بۆ وێنە: بەمەیموون و بەراز، وەک خوا بسم الله الرحمن الرحيم هەندێ لە جولەکەکانی کاتی خۆی والێکردوون.

٣)- هەندێکی دیکەش هەندێ شتی دیکەیان گوتوە، شێوەی ئەوانە.

بەڵام لە ڕاستییدا ئەم ئایەتە ئاماژەیە بەوەیە کە ئەی مرۆڤەکان! وەختێک ئێوە ئەم ژیانە دنیاییە کۆتایی پێ دێنن، ڕووح لە جەستەتان جیا دەکەینەوەو، ئێوە لادەبەین و خەڵکێکی دیکە شوێنی ئێوە دەگرنەوە، ئێوەش دەبەینە قۆناغێکی دیکەو بە شێوەیەک دروستتان دەکەینەوە، کە ئێستا ئێوە نایزانن، ئەمەش هەم قۆناغی بەرزەخ دەگەیەنێ، هەم قۆناغی قیامەت و ڕۆژی دواییش دەگەیەنێ، چونکە کەسایەتیی مرۆڤ بە ڕووحەکەیەوە پەیوەستە، نەک بە جەستەکەیەوە، کەواتە: تاکو ڕووحەکە بمێنێ، ئەو جەستەیە، بچێتە هەر قاڵبێکی دیکەوە، کەسایەتیی ئەو مرۆڤە پارێزراوە، ئنجا با ئەمە لە کورتە باسێکدا ڕوون بکەینەوە:

کورتە باسێک لە بارەی گۆڕانی گەردوون و گۆڕانی جەستەی مرۆڤەوە

بەڕێـــــــزان!

لە سێ بڕگەدا ئەم کورتە باسە دەکەین:

بڕگـەی یەکـەم: ناگونجـێ شـوێنی تێـدا تاقیکرانـەوەو، ژیـانی کاتیـی و، شـوێنی ئەنجـام وەرگرتنـەوەو، ژیـانی هەمیشـەیی جیـاواز نەبـن، ئەمـە شـتێکی بەڵگـە نەویسـتەو، شـتێکی لۆژیکییـە کـە ئـەو شـوێنەی مـرۆڤ تێیـدا تاقیدەکرێتـەوە کـە ژیـانی دنیایـەو، ئـەو تەمەنـە کاتییـەی بـۆی دانـراوە، کـە پێـی تاقیبکرێتـەوە، دەبـێ هـەم ئـەو شـوێنەی ئەنجامـی لێوەردەگرێتـەوەو، هـەم ئـەو تەمەنـەی پاداشـت و سـزا وەردەگرێتـەوە لـە میـانی دا، هـەم تەمەنەکـەش جیـا بـێ و، هـەم شـوێنەکەش جیـا بـێ، هەروەهـا جەسـتەیەکدا کـە مـرۆڤ پێـی تاقیدەکرێتـەوەو، ئـەو تەمەنـە کورتـەی بـۆی دانـدراوە لـە دنیـادا، لەگـەڵ جەسـتەیەک کـە پاداشـت و سـزای پـێ وەردەگرێتـەوەو، تەمەنێـک کـە بـۆی دادەنـدرێ، کـە بریتیـە لـە تەمەنێکـی بـێ کۆتایـی، دەبـێ لـە یـەک جیابـن.

بڕگەی دووەم: ئەگەر تەماشا بکەین لە سوورەتی (**إبراهيم**)دا خوا ﷻ باسی ئـەوە دەکات کـە ئـەو گەردوونـەی ئێسـتا ئێمـە تێیدایـن، ئـەو ئاسـمان و زەوییـە، لـە ڕۆژی دواییـدا وەک خۆیـان نامێنـن و بـە جۆرێکـی دیکـە عالەمێکـی دیکـە دێتـە پێـش، دەفەرمـوێ: ﴿ يَوْمَ تُبَدَّلُ ٱلْأَرْضُ غَيْرَ ٱلْأَرْضِ وَٱلسَّمَٰوَٰتُ ۖ وَبَرَزُوا۟ لِلَّهِ ٱلْوَٰحِدِ ٱلْقَهَّارِ ﴿٤٨﴾ ﴾ **إبراهيم**، واتـە: ئـەو ڕۆژە کـە زەوی دەبێتـە جیـا لـەم زەوییـەو ئاسـمانەکانیش جیـا دەبـن لـەم ئاسـمانانەی ئێسـتا، ﴿ وَبَرَزُوا۟ لِلَّهِ ٱلْوَٰحِدِ ٱلْقَهَّارِ ﴾، هەموویـان بـۆ خـوای تاکـی ملپێکەچکـەر دێنـە گـۆڕێ، دێنـە مەیدانـێ.

کەواتــە: وەک کاتی خــۆی لــە تەفســیری ســوورەتی (**إبراهیــم**)دا گوتوومانــە: ئــەم ئایەتــەش تاکــە ئایەتــە لــە بــواری خۆیــدا لــە هەمــوو قورئانــدا، هەڵبەتــە ئایەتــەکانی دیکــەش بــە گشــتیی ئاماژە دەکەن بــە گۆڕانکاریی دیکە، بــەڵام لێرە خوا ﷻ بــە دەق دەفەرمــوێ: نــە زەوی وەک خــۆی دەمێنــێ و نــە ئاســمانەکانیش وەک خۆیــان دەمێنــن لــە ڕۆژی دواییــداو، لــەوێ بــە تەفســیلْ باســمانکردوە، کــە پێغەمبــەر ﷺ دەفەرمــوێ: ئــەو زەوییــەی خەڵکــی لەســەر کــۆ دەکرێتــەوەو، لەســەری لێــی دەپرسرێتــەوە، وەک نانێکــی ســپی وایــە، هیــچ نیشــانەیەکی لەســەر نییــە[1]، کەواتــە: ئــەو شــوێنە نابــێ ئــەم زەوییــەی ئێســتای ئێمــە بــێ، هەروەهــا لــە فەرموودەکــەدا هاتــوە کــە لــەو مەیدانــەدا لــەو ســەر بــۆ ئــەو ســەری، خەڵــک دەبیــنرێ، کەواتــە: نابــێ ئــەو گۆڕەپــان و مەیدانــەی خەڵکــی لەســەر کۆدەکرێتــەوە، ئــەم ســەر زەوییــەی ئێســتامان بــێ، ئــەو ئایەتــە بــە ڕوونیــی ئــەوە دەگەیەنــێ.

برگــەی ســێیەم: بــۆ گۆڕانی جەســتەی مرۆڤیش، کە خــوا ﷻ باسی ڕووحی نەکــردوە، بــەڵام بــاسی جەســتەی کــردوە کــە دەگــۆڕێ، لــە ســوورەتی (**الواقعــة**)دا خــوا دەفەرمــوێ: ﴿ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ ﴿٦٠﴾ عَلَىٰٓ أَن نُّبَدِّلَ أَمْثَٰلَكُمْ وَنُنشِئَكُمْ فِى مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦١﴾ ﴾، واتــە: ئێمــە لــێ پێشــکەوتووەوەو دەســتەپاچە نیــن کە ئێــوە بگۆڕیــن، بــە هاووێنەکانی ئێــوەو، ئێــوەش بــە جۆرێــک دروســت بکەینــەوە کــە نایزانــن، هەڵبەتــە ئەگــەر ســەرنجی ئایەتەکــە بدەیــن، زۆر ڕوونــە کــە دروســتکردنەوەی جەســتەی ئێمــە، چ لــە قۆناغــی بــەرزەخ داو، چ لــە قۆناغــی قیامەتــدا، ڕووحەکــە وەک خــۆی دەمێنــێ، بــەڵام لــە بەرزەخــدا، وەک ئایەتــەکان ئامــاژە پێدەکــەن و، فەرمایشــتەکانی پێغەمبەریش ﷺ بــە ڕاشــکاویی و بــە ڕوونیــی دەیفەرمــوون، ڕووحــەکان دەچنــە جۆرێــک لــە جەســتەی دیکــەوە لــە قۆناغــی بەرزەخــداو، لــە قیامەتیشــدا خــوا جەســتەکان زینــدوو دەکاتەوە، بــەڵام ئــەو جەســتانەی ئــەو ڕووحەیــان بــە بــەردا دەکرێتــەوە، چ لــە قۆناغــی بــەرزەخ، چ لــە قیامــەت دا، جیــان لــەم جەســتانەی ئێســتا، چونکــە ئــەم جەســتەیەی ئێســتا،

(١) لە لاپەڕە (٦٨١) لە پەڕاوێزەکەیدا دەقی ئەو فەرمایشتەمان هێناوە.

لەو جۆرە ماددەیەی لەسەر زەوی هەیە پێکهاتوە، لە گڵ و خاکی زەوی و ئاوو هەواو تیشکی خۆر، ئەو جەستەیەش بەو پێکهاتەیەوە تەنیا ئەوەندە بڕ دەکات و تەحەممولی ئەوە دەکات، حەفتا هەشتا نەوەد ساڵێک و، بە دەگمەن لە سەد (١٠٠) تێدەپەڕێ، ئەوەندە بژی، بەس تەحەممولی ئەوەندە ژیانە دەکات، کەواتە: جەستەیەک کە خوا ﷻ دەیخوڵقێنێ بۆ بەهەشتییان، کە ژیانی هەمیشەیی و بەردەوام و نەبڕاوەی پێ بگوزەرێنن، هەروەها بۆ دۆزەخییان کە لە دۆزەخ دا ژیانێکی هەمیشەیی نەبڕاوەی پێ بگوزەرێنن، دەبێ ماددەکەی جیابێ و، شێوەی پێکهاتەکەشی جیا بێ.

ئنجا ئەگەر تەماشای فەرموودەکانی پێغەمبەریش بکەین ﷺ ئەوە زۆر ڕوونە، بۆ وێنە، دوو فەرمایشت دێنم ئەگەرنا فەرمایشت زۆرن:

١)- {مَنْ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ يَنْعَمُ، لَا يَبْأَسُ، وَلَا تَبْلَى ثِيَابُهُ، وَلَا يَفْنَى شَبَابُهُ، فِي الْجَنَّةِ مَا لَا عَيْنٌ رَأَتْ، وَلَا أُذُنٌ سَمِعَتْ، وَلَا خَطَرَ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ} (أخرجه: مسلم: ٢١٨١).

واتە: کەسێک کە دەچێتە بەهەشت لە نیعمەت و خۆشییدا دەبێ و، هەرگیز تووشی ناڕەحەتیی نابێ و، پۆشاکەکەی نارزێ و لە بەین ناچێ و، گەنجێتییەکەی لە بەین ناچێ، {هەر بە گەنجیی دەمێنێتەوە} لە بەهەشتدا ئەوەی لێیەتی، نە هیچ چاوێک دیتوویەتی، نە هیچ گوێیەک بیستوویەتی، نە بەسەر دڵی کەسدا هاتوە.

خوای موتەعالیش لە سوورەتی (السجدة)دا دەفەرموێ: ﴿فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّآ أُخْفِيَ لَهُم مِّن قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَآءَۢ بِمَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿١٧﴾﴾السجدة، واتە: هیچ کەس نازانێ ئەوەی بۆیان پەنهان کراوە، لە مایەی شادمانیی، هیچ کەس نازانێ، مانای وایە ئەوەی کە لەوێ هەیە، جیایە لەوەی ئێرە، چونکە ئەوەی ئێرە دەزانین، ئنجا ئایا خوای پەروەردگار بۆچی بۆمان باسی ڕووباری ئاوو ڕووباری شیرو ڕووباری شەڕاب و ڕووباری هەنگوین دەکات، وەک لە سوورەتی (محمد)دا هاتوە؟

هەروەها بۆچی بۆمان باسی میوەو گۆشت و خواردنەکان دەکات؟ چونکە ئێمە بەس لەوە تێدەگەین! بۆیە عەبدوڵڵای کوڕی عەبباس (خوا لە خۆی و باپی ڕازی بێ) زۆر جوانی گوتوە: ئەو نازو نیعمەتەی خوا باسی کردوە بۆ بەهەشتییان، تەنیا لە ناودا لەگەڵ ئەوەی دنیادا تێک دەکەنەوە و، لە نێوەڕۆکدا ئاسمان و ڕێسمانیان بەینە.

٢)- {قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِنَّ أَوَّلَ زُمْرَةٍ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ عَلَى صُورَةِ الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ، عَلَى أَشَدِّ كَوْكَبٍ دُرِّيٍّ فِي السَّمَاءِ إِضَاءَةً؛ لاَ يَبُولُونَ، وَلاَ يَتَغَوَّطُونَ، وَلاَ يَتْفِلُونَ، وَلاَ يَمْتَخِطُونَ، أَمْشَاطُهُمْ الذَّهَبُ، وَرَشْحُهُمُ الْمِسْكُ، وَمَجَامِرُهُمُ الأَلُوَّةُ الأَنجُوجُ عُودُ الطِّيبِ، وَأَزْوَاجُهُمُ الْحُورُ الْعِينُ، عَلَى خَلْقِ رَجُلٍ وَاحِدٍ، عَلَى صُورَةِ أَبِيهِمْ آدَمَ سِتُّونَ ذِرَاعًا فِي السَّمَاءِ} (أخرجه البخاري: ٣٣٢٧، ومسلم: ٢٨٣٤).

پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: یەکەمین کۆمەڵ کە دەچنە بەهەشت لەسەر شێوەی مانگن لە چواردەو پازدەدا، (واتە: ئەوپەڕی بە شەوقیی مانگ، ئەوان کە دەچنە بەهەشت کۆمەڵی یەکەم ئاوا شۆق دەدەن)، دوایی ئەوانەی لە دوای وان دێن (لە ڕووی پڕشنگدان و ڕووناکییەوە) لەسەر شێوەی ڕووناکترین ئەستێرەی ئاسمانن، (هەڵبەتە بۆ ئێمەی خەڵکی سەر زەوی ڕووناکترین ئەستێرەی ئاسمان، شەوقی ناگاتە هی مانگ، ئەگەرنا دەزانین کە ئەستێرەکانیش وەک خۆرن)، نە میز دەکەن و، نە پیسایی دەکەن و، نە تف و بەڵغەمیان هەیەو، نە چڵمیان هەیە، شانەکانیان زێڕن، ئارەقەکەیان بریتیە لە میسک، بۆ ندانەکەیان [کە بۆنی خۆشی تێدەکەن] بریتیە لە داری عوود {کە زۆر بۆنخۆشە}و، هاوسەرەکانیشیان بریتین لە ئافرەتانی سپیی چاو گەش و گەورە، پیاوە بەهەشتییەکان لە ڕووی جەستەوە، وەک یەک پیاو وان {هەموویان بە ئەندازەی یەکن} لەسەر شێوەی بابیان ئادەمن، کە شەست باسک بووە لە ئاسمان، {بەلای کەم دەکاتە سیی (٣٠) مەتر}.

کەواتـە: بەهەشـتییەکان باڵایـان بـەلای کەمـەوە دەبێتـە سـیی مەتـر، واتـە: سـێ عەمـوود زیاتـر، دیـارە ئەستوورییشـیان لـە قـەدەر ئەوەیـە و، قیافەیـان لـەو قـەدو قیافـەی کـە لـە دنیـادا بوویانـە، جیایـە، هەروەهـا لـە فەرمایشـتەکانی پێغەمبـەردا بـاسی ئینسـانی بێبـڕوا دەکات کـە لـە دۆزەخ دا ددانێکـی هێنـدەی چیـای ئوحـودەو[1]، نێوشـانی ئەوەنـدە ڕۆژەڕێ[2] پانـە، کەواتـە: ڕاسـتە کـە گۆڕانکاریـی بەسـەر جەسـتەی مرۆڤـەکان دا دێ لـە ڕۆژی دوایـیدا، چ بەهەشـتییەکان و، چ دۆزەخییەکانیـش.

هەڵبەتـە زانینـی ئـەو دوو ڕاسـتییەش کـە هـەم گـەردوون گۆڕانکاریـی بەسـەردا دێ، هـەم مـرۆڤ لـە ڕووی جەسـتەییەوە گـۆڕانی بەسـەردا دێ، وەڵامـی زۆر ئیشـکال و پرسـیارمان بـۆ دەسـتەبەر دەکات، بـۆ وێنـە:

لـە ژیـانی دنیـادا خەڵـک کـە خـواردن و خواردنـەوەی هەیـە، دوایـی میـزو پاشـەڕۆکی هەیـە، ئایـا لە بەهەشـتدا ئەوە هەیـە؟ نەخێر، پێغەمبـەر ﷺ دەفەرموێ: لـە بەهەشـت دا میـزو پاشـەڕۆک نیـە.

هەتـا لێیـان پرسـیوە: ئـەدی ئـەو خـواردن و خواردنەوەیـە چـی لـێ دێ؟ فەرموویـەتی: قرپیـان[3] دێ، بۆنەکـەی وەک بـۆنی میسـکەو، ئارەقەکەیـان کـە دەیکـەن بـۆنی وەک بـۆنی میسـکە، یـانی: خـواردن و خواردنەوەکەیـان دەبێتـە قـرپ و ئارەقـە (**جُشـاء ورشـح**)، کەواتـە: کۆئەندامەکانیشـیان دەگۆڕێـن، کـە لـە دنیـادا کۆئەندامیـان

---

(١) [ضرس الكافـر يـوم القيامـة مثـل أحـد وعـرض جلـده سـبعون ذراعـا].... مسـلم : ٢٨٥١ والترمـذي: ٢٥٧٨ وأحمـد: ٨٣٤٥.

(٢) [مابين منكبي الكافر مسيرة ثلاثة أيام للراكب المسرع] البخاري: ٦٥٥١.

(٣) { يَـأْكُلُ أَهْـلُ الجَنّـةِ فِيهَـا، وَيَشْرَبُـونَ، وَلَا يَتَغَوَّطُـونَ، وَلَا يَمْتَخِطُـونَ، وَلَا يَبُولُـونَ، وَلكِـنْ طَعَامُهُـمْ ذَلِـكَ جُشَـاءٌ كَرَشْـحِ المِسْـكِ، يُلْهَمُـونَ التَّسْـبِيحَ وَالتَّكْبِـيرَ، كَمَا يُلْهَمُـونَ النَّفَـسَ } (أخرجـه أحمـد: ١٤٨١١، وعبـد بـن حميـد: ١٠٣٠، ومسـلم: ٢٨٣٥، وأبـو داود: ٤٧٤١، وابـن حبـان: ٧٤٣٥.

هەن، هەی میزو پاشەڕۆک فڕێدان، هەروەها چڵم و بەڵغەم، ئەوانە هەموویان گۆڕانکارییان بەسەردا دێ.

هەروەها بە نسبەت ئەوەوە کە لە ڕۆژی دواییدا خەڵک لە کوێ جێی دەبێتەوە بۆ کۆکرانەوەو لێپرسینەوە؟ ئایەتەکەی سوورەتی **(إبراهیم)** ئاتی ژمارە (٤٨)، وەڵامی ئەو ئیشکالەش دەداتەوە، کە ئەم سەر زەوییە هەڵناگرێ، ئەو خەڵکە هەمووی لەسەری کۆ بکرێتەوە، بەڵام خوا دەفەرموێ: لە قیامەتدا نە زەوی وەک خۆی دەمێنێ و، نە ئاسمانەکانیش، کەواتە: زەوییەکی دیکەو عالەمێکی دیکەو، وەزعێکی دیکە، دێتە ئاراوە، بە گشتیی و بۆ مرۆڤ لە ڕووی جەستەییەوە بە تایبەتیی.

لە ڕاستییشدا وەک گوتمان: کەسایەتیی مرۆڤ بە ڕووحەکەیەوەیە، نەک بە جەستەکەی، چونکە جەستەی مرۆڤ وەک چۆن مرۆڤ پۆشاک لەبەر دەکات، جەستەش وەک پۆشاکێک و بەرگێکە بۆ ڕووح، کەواتە: ئەو ڕووحە لە دنیادا ئەم جەستە خاکییە لەبەر دەکات و پێی داپۆشراوەو، لە قۆناغی بەرزەخدا جەستەیەکی دیکەی دەبێ، پێغەمبەر دەفەرموێ: ڕووحی شەهیدان لە نێو کەلەشی باڵندەی سەوزدایە کە لە بەهەشتدا، ئەو چڵ و ئەو چڵ دەکات[1]، کەواتە: لە قۆناغی بەرزەخیشدا دیسان ڕووح جەستەیەکی دیکەی هەیە، بەڵام لە قەدەر قۆناغی بەرزەخ، دیسان لە قیامەتیش دا مرۆڤ هەم ڕووحی دەبێ و،

---

(١) {عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ أَرْوَاحِ الشُّهَدَاءِ؟ فَقَالَ: قَدْ سَأَلْنَا عَنْ ذٰلِكَ فَقَالَ: «أَرْوَاحُهُمْ كَطَيْرٍ خُضْرٍ لَهَا قَنَادِيلُ مُعَلَّقَةٌ فِي الْعَرْشِ تَسْرَحُ حَيْثُ شَاءَتْ، ثُمَّ تَأْوِي إِلَى قَنَادِيلِهَا، فَبَيْنَمَا هُمْ عَلَى ذٰلِكَ إِذِ اطَّلَعَ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ اطِّلَاعَةً، فَيَقُولُ: مَا تَشْتَهُونَ؟ فَيَقُولُونَ: وَمَا نَشْتَهِي! وَنَحْنُ فِي الْجَنَّةِ نَسْرَحُ حَيْثُ شِئْنَا، فَإِذَا رَأَوْا أَنْ لاَ بُدَّ مِنْ أَنْ يَسْأَلُوا، قَالُوا: تُرَدُّ أَرْوَاحُنَا فِي أَجْسَادِنَا، فَنُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ، فَنُقْتَلُ مَرَّةً أُخْرَى، فَإِذَا رَأَى أَنْ لاَ يَسْأَلُوهُ شَيْئًا تَرَكَهُمْ»، لَفْظُ حَدِيثِ أَبِي عَبْدِ اللّٰهِ وَفِي رِوَايَةِ الْمُقْرِئِ قَالَ: سَأَلْنَا عَبْدَ اللّٰهِ بْنَ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنْ هٰذِهِ الآيَةِ: (وَلاَ تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ فَرِحِينَ) قَالَ: أَمَا إِنَّا قَدْ سَأَلْنَا عَنْ ذٰلِكَ ثُمَّ ذَكَرَ مَعْنَاهُ} أخرجه مسلم: ٤٩٩٣.

هـەم جەسـتەش، بـەڵام جەسـتەکەی لـە قـەدەر ئـەوێ دەبـێ، وەک خـوا دەفەرمـوێ: ﴿ وَنُنشِئَكُمْ فِي مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦١﴾ ﴾**الواقعـة**، بەشـێوەیەک دروسـتتان دەکەینـەوە، کـە ئێـوە ئێسـتا نایزانـن چۆنـە؟

مەسەلەی دووەم:

پرسیارکردنی خـوا لـە بێبڕوایـان، کـە ئایـا خۆیـان کشـت و کاڵەکەیـان دەڕوێنـن، یان ئەوان بەس کێڵان و چاندن و تۆ وەشاندنیان لەسـەرەو، خوا ﷻ بۆیان دەڕوێنـێ؟ ئەگـەر خـوا بیـەوێ دەیکاتـە پـووش و پـەڵاشی تێکشـکاو، ئـەو کاتـەش جگـە لـە سەرسوڕمان و پەشـێمانیی و بـاسی دۆڕان و زیانباریـی خـۆ کـردن، هیچیـان پـێ نامێنـێ:

خـوا دەفەرمـوێ: ﴿ أَفَرَءَيْتُم مَّا تَحْرُثُونَ ﴿٦٣﴾ ءَأَنتُمْ تَزْرَعُونَهُۥٓ أَمْ نَحْنُ ٱلزَّٰرِعُونَ ﴿٦٤﴾ لَوْ نَشَآءُ لَجَعَلْنَٰهُ حُطَٰمًا فَظَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ ﴿٦٥﴾ إِنَّا لَمُغْرَمُونَ ﴿٦٦﴾ بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ ﴿٦٧﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە شەش بڕگەدا:

١)- ﴿ أَفَرَءَيْتُم مَّا تَحْرُثُونَ ﴾، [خوا ﷻ بە پرسیارکردنی نکوڵیلێکەرانە ڕوو لە بێبڕوایەکان دەکات و دەفەرموێ:] ئایا ئەوە دەبینن کە دەیکێڵن؟ (**الحَرْثُ: شَقُّ الأَرْضِ لِيُزْرَعَ فِيها أَوْ يُغْرَسَ، أي: مَا تَحْرُثُونَ لَهُ، أي: لأَجْلِهِ، وَهُوَ الزَّرْعُ وَالنَّبَاتُ**)، (**حَرْث**): بریتیە لە شەقکردنی زەوی، زەوی کێڵان، بۆ ئەوەی تۆوی تێدا بوەشێنرێ، یاخود نەمامی تێدا بنێژرێ، واتە: ئایا ئەوە دەبینن کە ئێوە لە پێناوی دا زەوی دەکێڵن، کە بریتیە لە کشت و کاڵ و ڕووەک! (**حَرْث**) بە مانای کێڵان دێ، بەڵام زەوی کێڵان بۆ ئەوەیە دوایی تۆوی تێدا بوەشێنرێ، یاخود نەمامی تێدا بنێژرێ، کەواتە: دەگونجێ بگوترێ: ئایا ئەو کشتوکاڵە دەبینن، یاخود ئەو دارو درەختە دەبینن، کە ئێوە زەوی بۆ دەکێڵن، دوایی تۆوەکە دەوەشێنن، یاخود نەمامەکان دەنێژن! چونکە لێرەدا مەبەست لە (**حَرْث**) ئیشکردنە لە زەوی دا، بۆ ئەوەی تۆوی تێدا بوەشێنرێ، دوایی دەفەرموێ:

٢)- ﴿ ءَأَنتُمْ تَزْرَعُونَهُۥٓ أَمْ نَحْنُ ٱلزَّٰرِعُونَ ﴾، ئایا ئێوە دەیڕوێنن، یاخود ئێمەین ڕوێنەر؟ واتە: (**أَأَنْتُمْ تُنْبِتُونَهُ، أَم نَحْنُ المُنْبِتُون**)، بێگومان وەڵامەکەی دیارە واتە: ئێمە دەیڕوێنین، لێرەدا (زرع).

أ- چاوگەو بە مانای (مَزْرُوع)ە، واتە: کشت و کاڵ و تۆوی وەشێندراو یان نەمامی نێژراو.

ب- (زَرْعُ) بە مانای تۆو وەشاندن لە زەویدا، یاخود نەمام چاندنە، لە فەرهەنگی (لِسَان العَرَب)دا دەڵێ: (زَرْعُ الحَبُّ: بَذْرُهُ) چاندنی تۆوەکە ئەوەیەکە بە زەویدا بڵاوبکرێتەوە بۆ ئەوەی بڕوێ، ئنجا خوا ﷻ دەفەرموێ: ئایا ئێوە دەیڕوێنن ئەو تۆوەی دەیوەشێنن و، ئەو نەمامەی دەینێژن، ئەو کشتوکاڵەی زەوی بۆ دەکێڵن، یان ئێمە؟

٣)- ﴿لَوْ نَشَآءُ لَجَعَلْنَٰهُ حُطَٰمًا﴾، ئەگەر ویستبامان بە دڵنیایی دەمانکردە پووش و پەڵاشی تێکشکاو، (ل)ی (لَجَعَلْنَاهُ) بۆ جەختکردنەوەیە، لەوانی دیکەدا خوا ﷻ (ل)ی نەخستۆتە سەر، لەبەر ئەوەی کشتوکاڵەکە لەبەر دەستی خۆیانە، بەڵام باران کە دەبارێ، بێگومان هەورەکە لەبەر دەستی ئەوان دا نیە، هەروەها هۆکارەکانی ئاگر لەبەر دەستی ئەواندا نین، بەڵام کشتوکاڵەکە خۆیان دەستیان تێیدا هەیە، بۆیە دەفەرموێ: بە دڵنیایی، ئەگەر ویستبامان دەمانکردە پووش و پەڵاشی تێکشکاو، (الحُطَامُ: الشَّيْءُ الَّذِي حَطَّمَهُ حَاطِمٌ، أيْ كَسَّرَهُ ودَقَّهُ)، (حُطَام): شتێکە تێکشکێنەرێک تێکیشکاند بێ و، وردو خاشی کرد بێ، پێشتریش باسی وشەی (حُطامُ)مان کرد کە لەسەر کێشی (فُعَال)ە، وەک (فُتَات و جُذَاذ) کە بە شتی وردو خاش دەگوترێن.

٤)- ﴿فَظَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ﴾، ئنجا ئەو کاتە ئێوە دەستتان دەکرد بە (تَفَكُّه)، (تَفَكَّهُونَ: مِن فَكِه: فَرِحَ وَانْبَسَط)، (فَكِه) واتە: دڵخۆش بوو، قسەی خۆشی کرد، (فُكَاهَة)ش قسەی خۆشکردنە، ئنجا ﴿فَظَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ﴾، چەند واتایەکی هەن:

١- یەکێک لە واتایەکانی ئەوەیە ئێوە وەک عادەتی خۆتان بەردەوام دەبوون لەسەر قسەی خۆش و سوعبەت، کە ئەمە بە توانج و تەوسەوەیە.

٢- یاخود (تَفَكَّهُونَ) (تَفَكَّهَ مِنْ أَفْعَالِ الإزَالَةَ كَتَحَرَّجَ وَتَأَثَّمَ، أي: أَزَالَ الفُكَاهَة، وَهِيَ المَسَرَّة، فَتَحْصُل النَّدَامَةُ)، (محي الدين درويش) خاوەنی (إعراب القرآن) لە تەفسیرەکەی دا[1] دەڵێ: وشەی (تَفَكَّهَ) لەو فیعلانەیە کە مانای لابردن دەگەیەنێ، وەک: (تَحَرَّجَ،

---

(١) إعراب القرآن: ج٩، ص٤٣٩.

أي: رَفَعَ الحَرَج)، (تَأَثَّمَ: رَفَعَ الإِثْمَ)، سەغڵەتیی لابرد، گوناهی لابرد، کەواتە: (تَفَكَّهَ: أي أَزَالَ الفُكَاهَةَ)، قسەی خۆش و سوعبەتی لابرد، یانی: ئەو کاتە سوعبەت و قسەی خۆشتان نەدەماو، لە جیاتی ئەوە پەشێمانیی و دڵتەنگیی و خەفەتباریی، یاخود سەرسوڕمانتان بۆ پەیدا دەبوو.

هەروەها خاوەنی (إعراب القرآن) قسەیەکی دیکەی جوان دەکات دەڵێ: (التَفَكُّه: أَصْلُهُ تَنَاوُل ضُرُوبِ الفَوَاكِه لِلأَكْلِ، وَالفُكَاهَة: المُزَاحُ، قِيْلَ: فِي وَصْفِ الرَّسُولِ فِي حَدِيْثِ زَيْدِ: كَانَ مِنْ أَفْكَهِ النَّاسِ مَعَ أَهْلِهِ)، (تَفَكُّه) لە ئەصڵدا بریتیە لە دەست گەیاندنە میوە، بۆ خواردن، (فُكَاهَة)ش مانای قسەی خۆش دەگەیەنێ، لەبەرئەوەی بە دەم میوە خواردنەوە زۆرجار وابووەو ئێستاش قسەی خۆش و سوعبەت دەکرێ، لە وەسفی پێغەمبەردا ﷺ هاتوە: {عَنْ ثَابِتِ بْنِ عُبَيْدٍ، قَالَ: كَانَ رسول الله مِنْ أَفْكَهِ النَّاسِ إِذَا خَلاَ مَعَ أَهْلِهِ} (أخرجه البيهقي فِي شعب الإيمان، وابن أبي شيبة: ٨٢٠٠)، واتە: پێغەمبەری خوا لەگەڵ ماڵ و خێزانی خۆی دا، لە هەموو کەس قسە خۆشتر بوو، میهرەبانتر بووە.

کەواتە: ﴿فَظَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ﴾، یانی: أ - (بە توانجەوە) بەردەوام دەبوون لەسەر قسەی خۆش، ب- قسەی خۆشتان نەدەما، بەڵکو دڵتەنگیی و پەشێمانییتان بۆ پەیدا دەبوو، بێ.

دوای ئەوەش دەتانگوت:

٥)- ﴿إِنَّا لَمُغْرَمُونَ﴾، بە دڵنیایی ئێمە زیانبارین، هەروەها خوێنراویشەتەوە: (أَءِنَا لَمُغْرَمُونَ) ئایا ئێمە زیانبارین؟ وشەی (مُغْرمُون) لە (غُرْم)ەوە هاتوەو بریتیە لەوەی ماڵ و سامانێک بکەوێتە سەر کەسێک، بێ ئەوەی تاوانێکی کرد بێ، یاخود ناپاکییەکی کرد بێ، دەگوترێ: غەڕامەیان کردوە، لێرەدا یانی: باج لێ ستاندنی بە ناهەق،

ئەمەش سێ واتای هەن:

أ)- (إِنَّا لَمُلْزَمُونَ غَرَامَةَ مَا أَنْفَقْنَا فِيْهَا)، واتە: ئێمە ئەو ماڵ و سامانەی لەو کشتوکاڵەدا خەرجمانکردوە، لێی تووشی زیان بووین.

ب)- (إِنَّا لَمُهْلَكُون لِهَلَاكِ قُوتِنَا مِنَ الغَرَامِ وَهُوَ الهَلَاكَ)، واتە: ئێمە دەفەوتێین چونکە بژیوەکەمان نەما، خۆشمان دەفەوتێین، لە (غرام)ە هاتوە یانی: فەوتان.

ج- واتایەکی دیکەشیان بۆ لێکداوەتەوە: (إِنَّا لَمُعَذَّبُون) بە دڵنیایی ئێمە سزادراوین، واتە: خوا سزای داوین کە ئەو ماڵ و سامانەمان ئاوا ڕۆیشتوەو، ئەو کشتوکاڵەمان ئاوا فەوتاوە، یاخود ئێمە تووشی سزاو ئازارو نارەحەتیی دەبین، بە هۆی ئەوەوەکە کشتوکاڵەکەمان نەماوە.

٦)- ﴿بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ﴾، بەڵکو ئێمە بێ بەشین، واتە: نەک هەر غەرامەو باجەکەیمان کەوتۆتە سەرو زیانێکمان لێ کەوتوە، بەڵکو هەر یەکجاریی بێ بەش بووین، (حُرِمْنَا مِن رِزْقِنَا بِشُؤْمِ تَفْرِيْطِنَا)، واتە: ئێمە لە بژیوەکەی خۆمان، بێ بەش بووین، بەهۆی نەگبەتیی کەمتەرخەمییەکەمانەوە.

(قتادة) لە بارەی (حُرِمْنَا)وە گوتوویەتی: (هُوَ الْمُحَارَفُ الَّذِي انْحَرَفَ عَنْهُ رِزْقُه)، (أخرجه الطبري: ٣٣٥٩١) واتە: لێ لادراو، ئەو کەسەیە بژیوەکەی لێی لادەدرێ و لێی دوور دەخرێتەوە.

﴿فَظَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ﴾، (ظَلَّ) (أي: اسْتَمَرَّ فِي عَمَلِ النَّهَار) یانی: لەسەرکاری ڕۆژی بەردەوام بوو، بەڵام دوایی بۆ بەردەوام بوون لەسەر هەر کارێک بەکارهاتوە، هەروەک چۆن (بَاتَ يَفْعَلُ كَذَا) واتە: بە شەوێ کارەکەی کرد، بەڵام دوایی هەرکام لە (بات) و (ظَلَّ)ە بۆ بەردەوام بوون لەسەر هەر کارێک بەکاردێن، بە شەو بێ یان بە ڕۆژ بێ.

جگە لەو مانایەی سەرەوە بۆ (تفكّهون)، زانایان سێ واتای دیکەشیان بۆ باسکردوون:

١- (الطبري) دەڵێ: (فَظَلْتُم تَتَعَجَّبُونَ مِمَّا نَزَلَ بِكُمْ فِي زَرْعِكُم مِنَ المُصِيْبَةِ بِاحْتِرَاقِهِ وَهَلَاكِهِ)، واتە: سەرتان سوڕدەما بە هۆی ئەوەوە کە دابەزیوەتە سەر کشتوکاڵەکەتان، ئەو بەڵایەی دابەزیوەتە سەری کە سووتاوە، یان بۆتە پووش و پەڵاش و لە بەین چووە.

هەروەها عەبدوڵڵای کوڕی عەبباس و موجاهیدیش (تَفَكَّهُونَ)یان بە (تَتَعَجَّبُون) (سەرتان سوڕدەما) لێکداوەتەوە:

أ)- وەک (الطبري) بە ژمارە (٣٣٥٨٣) لە (إبن عباس)ەوە هێناویەتی.

ب)- هەروەها بە ژمارە (٣٣٥٨٤) لە (مجاهد)ەوە هێناویەتی.

٢)- هەندێکی دیکە لە زانایان بۆ وێنە (عِكرمة) (تَفَكَّهُوْنَ)ی بە (تَلَاوَمُوْن) واتە: لە بەینی خۆتان سەرکۆنەی یەکدییتان دەکرد، هێناوە، (الطبري) بە ژمارە: (٣٣٥٨٦) هێناویەتی.

٣)- حەسەنی بەصرایی (تَفَكَّهُونَ)ی بە (تَنْدَمُوْن)ی ژیوان و پەشێمان دەبوونەوە، هێناوە، (الطبري) بە ژمارە: (٣٣٥٨٨) لێوەی هێناوە.

(إبن عجيبة) لە تەفسیرەکەی خۆی: (البحر المديد في تفسير القرآن المجيد)دا[1] لە بارەی سەرسوڕمانەکەوە، بۆچی سەریان سوڕدەمێنێ؟ دەڵێ:

أ)- (تَتعَجَّبُونَ مِنْ سُوْءِ حَالِهِ إثْرَ مَا شَهِدْتُمُوهُ عَلَى أَحْسَنِ مَا يَكُون)، سەرتان سوڕدەما لەو حاڵە خراپەی بەسەر کشتوکاڵەکەتاندا هاتوە، دوای ئەوەی بە باشترین شێوە بینیوتانە، زۆر بە ڕەونەق و گەش و گۆڵ و جوان بوو، دوایی بوو بە پووش و پەڵاش سەرتان لێی سوڕما.

ب- هەروەها لە بارەی پەشێمانییەکەیانەوە، ئەگەر (تفكّهون) بە مانای (تندمون)بێ، گوتوویەتی:

(تَنْدَمُونَ عَلَى تَعَبِكُم فِيْهِ وَإِنفَاقِكُم عَلَيْهِ، أو عَلَى مَا اقْتَرَفْتُم مِنَ المَعَاصِي الَّتِي أُصِبْتُم بِذَلِكَ مِنْ أَجْلِهَا)، واتە: پەشێمان دەبنەوە لەسەر ئەو ماندووبوونەی

---

(١) ج٧، ص٢٩٧.

پێتانـەوە کێشـاوەو ئـەو مەسـڕەفەی لێتـان کـردوە، یاخـود لەسـەر ئـەو گوناهانـەی کـە بـە هۆیانـەوە، کشـتوکاڵەکەتان تـووشی ئـەو بەڵایـە بـووە.

(الطـبري) وەک عـادەتی خـۆی کـە مەگـەر چـۆن، ئەگەرنـا دوای ئـەوەی ڕای پێشـووان لـە هـاوەڵان و شـوێنکەوتووان و زانایانـەوە، دێنـێ، دوایـی خـۆی ڕایـەک هەڵدەبژێـرێ، لێـرەدا دەڵـێ: **(وَأَوْلَى الْأَقْوَال فِي ذَلِكَ بِالصَّوَابِ قَوْل مَنْ قَالَ : مَعْنَى: ﴿ فَظَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ ﴾: فَأَقَمْتُمْ تَعْجَبُونَ مِمَّا نَزَلَ بِزَرْعِكُمْ، وَأَصْلُهُ مِنَ التَّفَكُّهِ بِالْحَدِيثِ، إِذَا حَدَّثَ الرَّجُلُ الرَّجُلَ بِالْحَدِيثِ يَعْجَبُ مِنْهُ، وَيَلْهَى بِهِ، وَكَأَنَّ مَعْنَى الْكَلَامِ: فَأَقَمْتُمْ تَتَعَجَّبُونَ ويُعَجِّبُ بَعْضُكُمْ بَعْضاً مِمَّا نَزَلَ بِكُمْ).**

دەڵـێ: نیزیکتریـن قسـە لـە ڕاسـتییەوە، قسـەی کەسـێکە کـە گوتوویـەتی: ﴿ فَظَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ ﴾، واتـە: بـەردەوام دەبـوون لـە سەرسـوڕمان لـەوەی تـووشی کشـتوکاڵەکەتان بـووە، وشـەی (**تَفَكُّه**)یـش لـە ئەسـڵدا بریتیـە لـە قسـەی خۆشـکردن، پیاوێـک پیاوێکی دیکـە دەدوێنـێ، قسـەیەک دەکات ئەویـش پێـی سـەیر دەبـێ و، پێـوەی دەخافڵـێ، مانـای ئـەم فەرمایشـتە وەک ئەوەیـە: ئێـوە بـەردەوام دەبـوون لەسـەر سەرسـوڕمان و، هەندێکتـان سـەری ئـەوی دیکەتـان سوڕدەماند لـەوەی بەسـەرتاندا هاتـوە.

دەربـارەی بەکارهێنـانی وشـەی (زَرع)، ئـەم فەرمایشـتە دێنیـن: {**عَـنْ أَبِي هُرَيْـرَة رضي الله عنه: أَنَّ رَسُـولَ اللَّـهِ ﷺ قَـالَ: لاَ يَقُولَنَّ أَحَدُكُمْ: زَرَعْـتُ، وَلَكِنْ يَقُولُ: حَرَثْتُ، قَالَ: أَبُو هُرَيْرَةَ رضي الله عنه أَلَم تَسْمَعُوا اللهَ يَقُولُ: ﴿ أَفَرَءَيْتُم مَّا تَحْرُثُونَ ﴿٦٣﴾ ﴾**} **(أخرجه البزار: ١٢٨٩، وإبـن حبـان: ٥٧٢٣، والطـبري: ٣٣٤٩٢، والبيهقـي في الشـعب: ٥٢١٧، ٥٢١٨).**

واتـە: ئەبـوو هوڕەیـرە رضي الله عنه دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خـوا ﷺ فەرموویەتی: یەکێـک لـە ئێـوە نەڵـێ: کشـتوکاڵەکەم ڕوانـد، بەڵکـو بـا بڵـێ: زەوییەکـەم کێـڵاو کشـت و کاڵەکـەم کـرد، (تۆوەکـەم وەشـاندو نەمامەکانـم ناشـتن، چونکـە ئـەوەی دەیڕوێنـێ خـوای پـەروەردگارە) ئەبـوو هوڕەیـرە رضي الله عنه گوتوویـەتی: ئایـا گوێتـان لە قسـەی خـوای بـەرز نەبـووە، کـە دەفەرمـوێ: ﴿ أَفَرَءَيْتُم مَّا تَحْرُثُونَ ﴿٦٣﴾ ءَأَنتُمْ تَزْرَعُونَهُۥٓ أَمْ نَحْنُ ٱلزَّٰرِعُونَ ﴿٦٤﴾ ﴾؟!

مەسەلەی سێیەم:

پرسیارکردنی نکووڵیلێکەرانەی خوا لە بێبڕوایان، کە ئایا ئەو ئاوە شیرین و زوڵاڵەی دەیخۆنەوە، ئەوان لە هەوران دایانبەزاندوە، یان خوا ﷻ، کە ئەگەر ویستبای سوێرو تفت و تاڵی دەکرد؟

خوا دەفەرموێ: ﴿ أَفَرَءَيْتُمُ ٱلْمَآءَ ٱلَّذِى تَشْرَبُونَ ﴿٦٨﴾ ءَأَنتُمْ أَنزَلْتُمُوهُ مِنَ ٱلْمُزْنِ أَمْ نَحْنُ ٱلْمُنزِلُونَ ﴿٦٩﴾ لَوْ نَشَآءُ جَعَلْنَٰهُ أُجَاجًا فَلَوْلَا تَشْكُرُونَ ﴿٧٠﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە چوار بڕگەدا:

١)- ﴿ أَفَرَءَيْتُمُ ٱلْمَآءَ ٱلَّذِى تَشْرَبُونَ ﴾، ئایا ئەو ئاوەتان بینیوە (بە چاوی سەر) کە دەیخۆنەوە؟ یاخود مەبەست پێی زانیوتانە واتە: دیتن لێرەدا مەبەست پێی دیتنی عەقڵ و دڵە، ئەو ئاوەی دەیخۆنەوە، زانیوتانە؟ بۆچی دەفەرموێ: ئەو ئاوەی دەیخۆنەوە؟ چونکە مەبەست و ئامانجی گەورە لە ئاوی شیرین، خواردنەوەیە، هەڵبەتە دوایی کشتوکاڵیشی پێ دەکرێ و، شتن و شواریشی پێ دەکرێ و، پێداویستییەکانی دیکەشی پێ جێبەجێ دەکرێن، بەڵام ئامانجی سەرەکیی لە ئاوی شیرین، بریتیە لە خواردنەوەی.

٢)- ﴿ ءَأَنتُمْ أَنزَلْتُمُوهُ مِنَ ٱلْمُزْنِ أَمْ نَحْنُ ٱلْمُنزِلُونَ ﴾، ئایا ئێوە لە هەوران داتانبەزاندوە، یاخود ئێمە دابەزێنەرینی؟ (**المُزْنُ: جَمْعُ اسْمِ مُزْنَة، وَهِيَ السَّحَابَة**)، (**مُزْن**) ناوی کۆی (**مُزْنَة**)یە، کە بە یەک هەور دەگوترێ، (**راغب الأصفهاني**) دەڵێ: (**السَّحَابُ الأَبْيَض**) یان (**السَّحَابَة البَيْضَاء**) هەوری سپیی.

٣)- ﴿ لَوْ نَشَآءُ جَعَلْنَٰهُ أُجَاجًا ﴾، ئەگەر ویستبامان سوێرو تاڵمان دەکرد، (**أَجَاجُ: الشَّدِيدُ المُلُوحَةِ والمَرارَة، مِنْ أَجَّجَ النَّارَ إِذَا أَشْعَلَهَا**)، (**أُجَاج**): بە مانای زۆر سوێرو زۆریش تاڵ، لە (**أَجَّجَ النَّارَ**)ەوە هاتوە، واتە: ئاگرەکەی خۆشکرد، خاوەنی (**مختار الصِّحاح**) دەڵێ: (**أُجَاج: ضُرٌّ شَدِيدُ المَلُوحَة**) واتە: هەم بە زیان و هەم زۆریش سوێر.

٤)- ﴿فَلَوْلَا تَشْكُرُونَ﴾ دەبووایە سوپاسگوزاریی بکەن، (لَوْلَا) بە مانای (هلّا) یە، سوپاسگوزاریی بۆ خواش ئەوەیە کە بەندایەتیی بۆ بکەن و، واز لە شیرک و بتپەرستیی بێنن.

چەند تایبەتمەندییەکی ئاوی خواردنەوە

١)- ئاو نە ڕەنگی هەیە، نە تامی هەیە، نە بۆنی هەیە، لە خودی خۆیدا، بۆچی خوای وای دروستکردوە؟ بۆ ئەوەی بە کەڵکی هەموو شتێک بێ، دەتوانی ماستاوی لێ دروست بکەی، شەربەتی لێ دروست بکەی، هەر شتێک بتەوێ لەو ئاوە دەتوانی دروستی بکەی، ئەگەر ڕەنگ و تام و بۆنێکی هەبووایە، بە کەڵکی هەموو شتێک نەدەهات.

٢)- ئاو زوو دەبێتە هەڵم، لە پلەی چواردەوە دەست بە بوونە هەڵم دەکات، واتە: لە پلەی چواردەوە کە گەرم دەبێ، دەست بە بوونە هەڵم دەکات، بۆچی؟ بۆ ئەوەی ئەو ئۆقیانووسە گەورانە کە تیشکی خۆر لێیان دەدات، ئەگەر زۆریش بەهێز نەبێ، وردە وردە هەر پرۆسەی هەڵماندن (تبخیر) دروست بێ، چونکە هەورەکان لەو هەڵمەی لە ئۆقیانووسەکان پەیدادەبێ، دروست دەبن.

٣)- هەر کاتێک بۆ پلەی چواری ژێر سفر، ئاو سارد کرا، قەبارەکەی گەورە دەبێ، هەر بۆیە ئاوی بەستەڵەکەکانی دەریا گەورەکان کە دەیانبەستێ، تەنیا ڕووی سەرێیانەو، ئاوەکەش کە دەیبەستێ قەبارەی گەورە دەبێ و هەڵدەچێ بۆ لای سەرێ و، بنەوەی بە شێوەو حاڵەتی ئاو دمێنێتەوە، ئەگەر وانەبووایە دەریایەکان لەسەرێیان تاکو خوارێ، هەموویان وشک دەبوون، ئەو کاتەش پرۆسەی هەڵماندن نەدەبوو، باران و بەفرو تەرزەش نەدەبارین، ژیاندارەکانی نێو دەریاش ئەگەر هەموو بەستبای، تێکڕا دەمردن، هەروەها ڕووەکیش نەدەڕواو، ئاژەڵەکانی وشکانییش بەبێ ئاو تێکڕایان دەمردن، دوایی مرۆڤیش هەر کۆتایی پێ دەهات.

٤)- ئاوی شیرین لە ئەصڵدا بوونی نیە، بەس ئەو ئۆقیانووسە گەورانە هەن، کە سێ لەسەر چواری پانتایی زەوییان داپۆشیوە، بەڵام تیشکی خۆر کە لەو ئۆقیانووسانە دەدات، ئەوەتا لە پلەی چواردەوە ئاو وردە وردە دەست بە بوونە هەڵم دەکات، ئنجا هەمیشەش لەسەر ڕووی دەریا، با هەیەو ئەو بایە هەڵمەکە هەڵدەگرێ و دەیهێنێ بۆ شوێنە ساردەکان و، لە شوێنە ساردەکان، گەردەکانی هەڵم لێک نیزیک دەبنەوەو دڵۆپە پێکدێنن، ئنجا بەپێی ئەندازەی ساردیی کەش و هەوایەکە، جاری وا هەیە باران دروست دەبێ، جاری وا هەیە تەرزەو، جاری واش هەیە بەفر.

مەسەلەی چوارەم و کۆتایی:

بێگومـان ئاگرێکیـش کـە دایدەگیرسـێنن بـە سـووتەمەنیی جـۆراو جـۆر، کـە ڕیشـەکەیان هـەر دەگەڕێتـەوە بـۆ ڕووەک و درەخـت، خـوا درەخـت و ڕووەکەکـەی پێگەیانـدوە، نـەک مرۆڤـەکان، کـە خەڵکـی ڕێبـوارو برسـیی بـە پلـەی یەکـەم لـەو ئاگـرە، بەهرەمەنـد دەبـن:

خوا دەفەرموێ: ﴿ أَفَرَءَيْتُمُ ٱلنَّارَ ٱلَّتِى تُورُونَ ﴿٧١﴾ ءَأَنتُمْ أَنشَأْتُمْ شَجَرَتَهَآ أَمْ نَحْنُ ٱلْمُنشِـُٔونَ ﴿٧٢﴾ نَحْنُ جَعَلْنَٰهَا تَذْكِرَةً وَمَتَٰعًا لِّلْمُقْوِينَ ﴿٧٣﴾ فَسَبِّحْ بِٱسْمِ رَبِّكَ ٱلْعَظِيمِ ﴿٧٤﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە پێنج بڕگەدا:

١)- ﴿ أَفَرَءَيْتُمُ ٱلنَّارَ ٱلَّتِى تُورُونَ ﴾، ئایا ئەو ئاگرەتان بینیوە کە دایدەگیرسێنن؟! (**تُورُون: تُوقِدُون**) واتە: دایدەگیرسێنن، ئەو ئاگرەی دەیکەنەوە، (**الإِيْرَاءُ: إِظْهَارُ النَّارُ بِالْقَدْحِ، أُورى يُورِي ورياً**)، (**إيراء**): بریتیە لە دەرخستنی ئاگر بە قەدح، کە کاتی خۆی لە کوردەواریی خۆماندا بەردو ئەستێی پێ گوتراوە لەگەڵ پووشوو، بەردیان لە ئەستێیەکە داوە، یان ئەستێیەکەیان لە بەردەکە داوە، پووشووش هەبووە کە پووشێکی زۆر وردە، لە پەنای بەردو ئەستێیەکەیان ڕاگرتوە، کە پڕیشکە ئاگری لێ بۆتەوە، پێی داگیرساوە، گەلی عەرەبیش: بەرد و ئەستێ (زەندو زەندە)یان پێ دەڵێن، ئەصڵی پرۆسەکەش قەدحی پێ دەڵێن واتە (لێدان)، جاری واش هەبووە دوو درەختی (مەرخ و عەفار) کە لێکیان داون، ئاگریان لێ پەیدابووە، ئنجا گوتراوە: (**قَدَحَ فأوری، أو قدح فَأَكْبى**) واتە: بەردو ئەستێیەکەی لێکدان ئاگری لێ بۆوە، پڕیشکە ئاگر، بەڵام ئەگەر ئاگری لێ نەبێتەوە دەڵێ: (**فَأَكْبَى**) واتە: چرووکی کرد، ئاگرەکەی لێ پەیدا نەبوو، خوا دەفەرموێ: ئەو ئاگرەتان بینیوە کە هەڵیدەکەن؟

٢)- ﴿ ءَأَنتُمْ أَنشَأْتُمْ شَجَرَتَهَآ ﴾، ئایا ئێوە درەختەکەیتان پێگەیاندوە! (**الإِنْشَاءُ: إِحْدَاثُ الشَّيء وَتَرْبِيَتُهُ**)، (**إِنْشَاء**): بریتیە لە پەیداکردنی شتێک و، پێگەیاندنی و مشوور لێخواردنی،

چونکە ئەو درەختە یەک تەکان پەیدا نەبووە، بەڵکو وردە وردە چەکەرەی داوەو، بۆتە چرۆ و گەورە بووەو گەورە بووە، تاکو بۆتە ئەوەی دوایی بگونجێ بکرێتە سووتەمەنیی.

٣)- ﴿أَمۡ نَحۡنُ ٱلۡمُنشِـُٔونَ﴾، یاخود ئێمە پێگەیەنەرینی، پێگەیەنەری ئەو دار و درەختەین، کە ئێوە دوایی دەیکەن بە سووتەمەنیی؟

٤)- ﴿نَحۡنُ جَعَلۡنَٰهَا تَذۡكِرَةً وَمَتَٰعًا لِّلۡمُقۡوِينَ﴾، ئێمە ئەو ئاگرەمان گێڕاوە بە مایەی بیرخستنەوەو پەند وەرگرتن، [هەروەها بەهرەمەندبوون] بۆ ڕێبواران و برسییان (**الْمُقْوِيْن: الْمُسَافِرِيْن أو الجَائِعِيْن**) (المقوين) هەم بە ڕێبواران، هەم بە برسییان لێکیان داوەتەوە، (**أَقْوَى: إِذَا سَافَرَ أي نَزَلَ القَوَاءَ، يُقَالُ: أَقْوَيْتُ مُنْذُ كَذَا وَكَذَا، أَي: مَا أَكَلْتُ شَيْئًا، وَبَاتَ فُلَانٌ الْقَوَاءَ، وَبَاتَ الْقَفْرَ: إِذَا بَاتَ جَائِعًا**)، وشەی (**قَوَاء**): هەم بە بیابان دەگوترێ، هەم بە سکی خاڵییش دەگوترێ، دەگوترێ: (**أَقْوَى**) ئەگەر کەسێک سەفەری کردو چووە دەشت و بیابان، هەروەها دەگوترێ: (**أَقْوَيْتُ مُنْذُ كَذَا وَكَذَا، أَيْ: مَا أَكَلْتُ شَيْئاً**) ماوەی ئەوەندەو ئەوەندە هیچم نەخواردوە، (**وَبَاتَ فُلَانٌ الْقَوَاءَ، وَبَاتَ الْقَفْرَ**) واتە: فلانکەس بە برسیەتیی شەوی کردەوەو، لە بیابان شەوی کردەوە.

٥)- ﴿فَسَبِّحۡ بِٱسۡمِ رَبِّكَ ٱلۡعَظِيمِ﴾ ئنجا ناوی پەروەردگاری مەزنت بە پاک بگرە، بە دووری بگرە لە هەر پەڵەو لەکەو کەم و کوڕییەک.

دار و درەخت کانگای ئاگر و سووتەمەنییە :

کاتێ خـۆی هەمـوو تەفسـیرەکان، وایـان ئـەم ئایەتـە مانـا کـردوە، وەک چـۆن بەشـێوەی سـەرەتایی بـەردو ئەسـتێیان لێکـداوەو ئاگـری لـێ پەیدابـووە، هەروەهـا دارو چڵوێیـان هێنـاوەو کردوویانەتـە سـووتەمەنیی هەروایـان لێکداوەتـەوە، بـەڵام بێگومـان وێـڕای ئـەم مانـا ڕواڵەتییـە کـە بـۆ سـەردەم و ڕۆژگاری خـۆی وای لـێ تێگەیشـتوون و ڕاستیشـە، مانایەکـی دیکـەی گەورەتـر، بـەڵام پەنهـانی هەیـە، کـە زانسـت دەریخسـتوە[١]، ئەویـش ئەوەیـە کـە لـە چاخـەکانی پێشـوودا، چاخـە

---

(١) د. محمـد راتـب النابلسي لـە تەفسـیرەکەی دا باسـیکردوە، هەروەهـا (طنطـاوي جوهري)یـش

باراناوییەکان (**العصور المطيرة**) کاتی خۆی ئەم سەر زەوییەی ئێمە بەو شێوەیە نەبووە، ئاوا بەو شێوەیە بەرگە هەوای هەبێ و، بەرگی ئاویی هەبێ و، بەو شێوەیەی ئێستا بێت، ئنجا لەو چاخە زووانەدا، کە ملیۆنان ساڵ لەمەو پێش بووە، ڕووەکی زۆر گەورەو زەبەلاح و دارو درەختی زل و گەورە هەبوون، وەک زانایانی زەویناسیی دەڵێن، ئنجا ئەو درەختە زەبەلاح و گەورەو بە کەلەشانە، کە بوومە لەرزەکان ڕوویانداوەو، ئاگر پژێنەکان ڕوویانداوەو، گۆڕانکاریی زۆر بەسەر زەوی دا هاتوون و، بوونە هۆی ئەوەی ئەو ڕووەک و درەختە زەبەلاح و بە کەلەشانە بکەونە بن زەوی، بەردو دارو گڵ و خۆڵی زۆریان بکەوێتە سەرێ و ئەوان بچنە نێو زەوی و، ملیۆنان ساڵ بەو شێوەیە بمێننەوە، تاکو لە ئەنجامدا گۆڕانی کیمیاییان بەسەردابێ و، ببنە گازو نەوت، هەروەها هەندێکیان بوونە خەڵووزی بەرد.

کەواتە: ئەو نەوت و گازەی ئێستا ئێمە دەستمان دەکەوێ و، لە نێو جەرگەی زەوی دا هەیە، هەمووی هی ئەو ڕووەک و درەختە گەورانەیە، هەندێکیش لە زانایان دەڵێن: هی هەندێک لە ژیاندارە گەورەکانیشە وەک دیناسۆڕەکان و، ژیاندارو ئاژەڵی گەورە گەورەو، دڕندەی گەورە گەورەش هەبوون جگە لە دیناسۆڕەکان، هەیانبووە هێندەی چیایەک بووە، یان هێندەی گردێک بووە، ئەوانەش لە ئەنجامی ئەوەدا کە گۆڕانکارییەک بەسەر زەویدا هاتوە، فەوتاون و، زانایان لەو بارەوە بیردۆزەی جیا جیایان هەن، ئایا دیناسۆڕەکان بۆچی فەوتاون؟ ئایا لە ئەنجامی ئەوەدا بووە کە پارچە ئەیزەکێکی گەورە بە زەوی کەوتوە؟ یان لە ئەنجامی ئەوەدابووە کە پلەی گەرمیی زەوی دابەزیوە لەهی ئەوکاتەی ئەوان تێیدا ژیاون؟ یاخود پلەی گەرمیی زۆر بەرزبۆتەوەو ئەوان فەوتاون؟ گرنگ ئەوەیە ئەو نەوت و گازەی لە بن زەویدا هەیە، هەمووی بەرهەمی کەلەشی ئەو ئاژەڵانە و، ئەو دارو درەخت و ڕووەکانەیە، کە کاتی خۆی کەوتوونە ژێر

لە تەفسیرەکەیدا هێناویەتی.

زەوی، کەواتە: لێرە کە خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ أَفَرَءَيْتُمُ ٱلنَّارَ ٱلَّتِى تُورُونَ ﴿٧١﴾ ﴾، ئەو ئاگرە دەبینن کە دایدەگیرسێنن؟ واتە: ئەو سووتەمەنییەی دەیکەن بە ئاگر، کە مەرج نیە بەس دارو درەخت بێ، ﴿ ءَأَنتُمْ أَنشَأْتُمْ شَجَرَتَهَآ أَمْ نَحْنُ ٱلْمُنشِـُٔونَ ﴿٧٢﴾ ﴾، ئایا ئێوە درەختەکەیتان، (چونکە نەوتەکەش و گازەکەش کاتی خۆی هەر درەخت بوون، بە پلەی یەکەم) ئایا ئێوە ئەو درەختەیتان کە دوایی ئەو نەوت و گازەی لێ پەیدابووە، دروست کردوە، یاخود ئێمە پێگەیەنەرینی؟

هەڵبەتە لە سوورەتی (الأعلى)شدا کە خوای پەنهانزان دەفەرموێ: ﴿ سَبِّحِ ٱسْمَ رَبِّكَ ٱلْأَعْلَى ﴿١﴾ ٱلَّذِى خَلَقَ فَسَوَّىٰ ﴿٢﴾ وَٱلَّذِى قَدَّرَ فَهَدَىٰ ﴿٣﴾ وَٱلَّذِىٓ أَخْرَجَ ٱلْمَرْعَىٰ ﴿٤﴾ فَجَعَلَهُۥ غُثَآءً أَحْوَىٰ ﴿٥﴾ ﴾**الأعلى**، واتە: ناوی پەروەردگاری هەرە بەرزت بە پاک بگرە. کە دروستیکردو ڕێکیخست. هەروەها ئەندازەگیریی کردو ڕێنمایی کرد، هەروەها ئەو زاتەی لەوەڕگاو گژو گیاو دارو درەختی زۆری دەرهێنا، ﴿ فَجَعَلَهُۥ غُثَآءً أَحْوَىٰ ﴾، دوایی کردی بە تڵتێکی ڕەش، یان کردی بە پووش و پەڵاشێکی ڕەش داگەڕاو، کە ئەمەش هەر ئاماژەیە بە دروست بوونی غازو نەوت، لە ئەنجامی ئەو گژو گیاو دارو درەختەی کاتی خۆی لەسەر ڕووی زەوی هەبووە.

بۆیە ئەوەی سوورەتی (الأعلى)ش هەرئاماژەیەکی ڕوونە بەو ڕاستییە زانستییە.

لە بارەی ئاگرەوە و، ئاگری دۆزەخ زۆر گەرمترە لە ئاگری دنیا، ئەم فەرمایشتەی پێغەمبەر دێنین کە جاری دیکەش بە بۆنەی دیکەوە هێناومانە: {**إِنَّ نَارَكُمْ هَذِهِ الَّتِي يُوقِدُ ابْنُ آدَمَ جُزْءٌ مِنْ سَبْعِينَ جُزْءًا مِنْ نَارِ جَهَنَّمَ، قَالُوا: وَاللَّهِ، إِنْ كَانَتْ لَكَافِيَةً يَا رَسُولَ اللَّهِ. قَالَ: فَإِنَّهَا فُضِّلَتْ عَلَيْهَا بِتِسْعَةٍ وَسِتِّينَ جُزْءًا، كُلُّهُنَّ مِثْلُ حَرِّهَا**} (**أخرجه البخاري: ٣١٦٥، ومسلم: ٢٨٤٣، والترمذي: ٢٦٨٩**) واتە: ئەم ئاگرەی وەچەی ئادەم دایدەگیرسێنن، بەشێکە لە حەفتا بەش لە ئاگری دۆزەخ، هاوەڵان خوا لێیان ڕازیبێ گوتیان: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ! بە خوا هەر ئەم ئاگرەش بەس بوو (بۆ سزادانی ئەوانەی دەخرێنە دۆزەخەوە؟) فەرمووی: ئاگری دۆزەخ

بە شەست و نۆ بەش بەسەر ئاگری دنیادا بەرزکراوەتەوە، هەر کام لەو شەست و نۆ بەشە، گەرماییەکەی وەک گەرمایی ئاگری دنیا وایە.

هەڵبەتە وشەی حەفتا بەش (**سَبْعِينَ جُزْءًا**) مەرج نیە ڕێک مەبەست پێی حەفتا بێ، بەڵکو دەگونجێ زیاتر بێ و دەگونجێ کەمتر بێ و، ئێستا کە زانست بەرەو پێشەوە چووە، دەزانین کە لە ئەستێرەکاندا بۆ وێنە: خۆرەکەی خۆمان، لە نێو هەناوی خۆردا، پلەی گەرمیی ملیۆنانەو، لە دیوی دەرەوەی خۆریش، پلەی گەرمیی چەند هەزار جاری ئەو گەرمایەیە کە ئێمە دەیزانین، لە لای خوای پەروەردگاریش ئاسانە کە پلەی گەرمیی دۆزەخ، زۆر لەو پلە گەرمییەی ئێمە پێی ئاشناین، بەرزتر بکاتەوە، وەک فەرمایشتەکەی پێغەمبەر ﷺ ئاماژەی پێدەکات بە گشتیی.

سُبحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسی چوارەم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئـەم دەرسـەمان بیسـت و دوو (٢٢) ئایـەتی کۆتایـی ئـەم سـوورەتە موبارەکـە دەگرێتـە خـۆی، واتـە: ئایەتـەکانی: (٧٥ - ٩٦)، جوگرافیـای دابەشـبوونی ئایەتەکانیـش بەسـەر بابەتـەکانی ئـەم دەرسـەدا، بـەم شـێوەیە:

هەشـت (٨) ئایـەتی سـەرەتا، ئایەتـەکانی: (٧٥ - ٨٢) لـە بـارەی قورئانـەوەن، کـە قورئـان دابەزێـنراوی خـوای پـەروەردگاری جیهانییانـەو، جگە لە فریشـتە پاککـراوەکان، توخنـی نەکەوتـوون و توخنـی ناکـەون، دوایـی سەرزەنشـتی کافـرەکان کـراوە، کـە بۆچـی لـە جیـاتی بـڕوا پێهێنـانی، بـە درۆی دادەنێـن؟ هەمـوو پشـک و بـەشی خۆیـان لـەم قورئانـە، کـە سـەرچاوەی خێـرو بەرەکەتـە، بریتیـە لـە بـڕوا پێنەهێنـانی؟!

دوایـی لـە پێنـج ئایەتی نێوەڕاسـتدا، ئایەتـەکانی: (٨٣ - ٨٧) باسی حاڵـەتی گیانکێشران کـراوە، کاتێـک کەسـێک دەکەوێتـە گیانـەڵاو ئەوانـەی لـە دەوروبـەری، بابـای کەوتـوە گیانـەڵا دانیشـتوون، هیچیـان لـە دەسـت نایـەت و دەسـتە پاچـەن و، هیچیـان پـێ ناکـرێ و، فریشـتەکانی خـواش لـەوان لێـی نزیکـترن، بـەڵام ئـەوان نایانبینـن.

لـە نـۆ (٩) ئایـەتی کۆتاییشـدا، ئایەتـەکانی: (٨٨ - ٩٦) بـاسی جێگاو ڕێگای هەرسـێک جۆرەکـەی مرۆڤـان دەکات، واتـە: (**المقربين**) لـە خـوا نیزیکخـراوان، (**أَصْحَابُ اليَمِيْن**) هـاوەڵانی دەسـتە ڕاسـت و، بەدرۆدانـەرانی گومـڕا (**المكذبين الضالين**) واتـە: هـاوەڵانی دەسـتە چـەپ.

﴿فَلَآ أُقْسِمُ بِمَوَٰقِعِ ٱلنُّجُومِ ﴿٧٥﴾ وَإِنَّهُۥ لَقَسَمٌ لَّوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ ﴿٧٦﴾ إِنَّهُۥ لَقُرْءَانٌ كَرِيمٌ ﴿٧٧﴾ فِى كِتَٰبٍ مَّكْنُونٍ ﴿٧٨﴾ لَّا يَمَسُّهُۥٓ إِلَّا ٱلْمُطَهَّرُونَ ﴿٧٩﴾ تَنزِيلٌ مِّن رَّبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٨٠﴾ أَفَبِهَٰذَا ٱلْحَدِيثِ أَنتُم مُّدْهِنُونَ ﴿٨١﴾ وَتَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ أَنَّكُمْ تُكَذِّبُونَ ﴿٨٢﴾ فَلَوْلَآ إِذَا بَلَغَتِ ٱلْحُلْقُومَ ﴿٨٣﴾ وَأَنتُمْ

حِينَئِذٍ تَنظُرُونَ ﴿٨٤﴾ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنكُمْ وَلَٰكِن لَّا تُبْصِرُونَ ﴿٨٥﴾ فَلَوْلَآ إِن كُنتُمْ غَيْرَ مَدِينِينَ ﴿٨٦﴾ تَرْجِعُونَهَآ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٨٧﴾ فَأَمَّآ إِن كَانَ مِنَ ٱلْمُقَرَّبِينَ ﴿٨٨﴾ فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ وَجَنَّتُ نَعِيمٍ ﴿٨٩﴾ وَأَمَّآ إِن كَانَ مِنْ أَصْحَٰبِ ٱلْيَمِينِ ﴿٩٠﴾ فَسَلَٰمٌ لَّكَ مِنْ أَصْحَٰبِ ٱلْيَمِينِ ﴿٩١﴾ وَأَمَّآ إِن كَانَ مِنَ ٱلْمُكَذِّبِينَ ٱلضَّآلِّينَ ﴿٩٢﴾ فَنُزُلٌ مِّنْ حَمِيمٍ ﴿٩٣﴾ وَتَصْلِيَةُ جَحِيمٍ ﴿٩٤﴾ إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ حَقُّ ٱلْيَقِينِ ﴿٩٥﴾ فَسَبِّحْ بِٱسْمِ رَبِّكَ ٱلْعَظِيمِ ﴿٩٦﴾ ﴾.

مانای دەقا و دەقی ئایەتەکان

{وانیە (کە ئێوە دەڵێن ئەی بێبڕواینە!) سوێند بە شوێنەکان (و سوڕگەکان)ی ئەستێرەکان ﴿٧٥﴾ بێگومان ئەم سوێندەش ئەگەر بزانن (سوێندێکی) مەزنە ﴿٧٦﴾ بە دڵنیایی ئەوە قورئانێکی بەڕێزو پێزە ﴿٧٧﴾ لە نووسراوێکی شێردراوەدایە ﴿٧٨﴾ جگە لە فریشتە زۆر چاکەکان (هیچ کەس) دەستی لێ نادات ﴿٧٩﴾ لەلایەن پەروەردگاری جیهانییانەوە دابەزێنراوە ﴿٨٠﴾ ئنجا ئایا ئێوە (ئەی بێبڕوایەکان!) بەرانبەر بەم فەرمایشتە کەمتەرخەمیی دەکەن! ﴿٨١﴾ بژیو (و پشک)تان (تێیدا) ئەوەیە کە بە درۆی دادەنێن (و نکوولیی لێدەکەن)؟! ﴿٨٢﴾ دەجا دەبووایە کاتێک (یەکێکتان ڕووحی) دەگاتە گەرووی (لە دەمی گیان کێشراندا) ﴿٨٣﴾ کە ئێوەش لەو کاتەدا تەماشا دەکەن (و تێوەی ڕاماون) ﴿٨٤﴾ لە حاڵێکدا کە ئێمە لە ئێوە لێی نیزیکترین (بە هۆی فریشتەکانمانەوە)، بەڵام ئێوە نایبینن ﴿٨٥﴾ ئنجا ئەگەر (ڕاستە) ئێوە ژێر دەست (ی خوا) نین ﴿٨٦﴾ دەبووایە بیگێڕنەوە (و نەهێڵن ئەو ڕووحە لە جەستەی دەربچێ)، ئەگەر لە ڕاستانن ﴿٨٧﴾ ئنجا ئەگەر (ئەو گیانە کێشراوە) لە زۆر (لەخوا) نیزیکخراوان بێ ﴿٨٨﴾ ئەوە (پاداشتەکەی لە قۆناغی بەرزەخ دا) ئاسوودەیی و شوێنی پڕ گوڵ و ڕەیحان و، باخی پڕ نازو نیعمەتە ﴿٨٩﴾ ئەگەر لە هاوەڵانی ڕاستەش بێ ﴿٩٠﴾ ئەوە سەلام لە تۆ بێ لە هاوەڵانی ڕاستەوە ﴿٩١﴾ ئەگەر لە (هاوەڵانی چەپەی) بە درۆدانەرە گومڕایەکانیش

بێ ﴿٩٢﴾ ئەوە (سزایان) میوانداریی کرانیانە ﴿٩٣﴾ لە ئاوی کوڵاوو خرانە نێو کڵپە (ی ئاگری دۆزەخ) ﴿٩٤﴾ بە دڵنیایی ئەمە (کە گوترا) هەقێکی (ڕاست و) جێی دڵنیاییە ﴿٩٥﴾ دەجا ناوی پەروەردگاری مەزنت بە پاک بگرە ﴿٩٦﴾].

شیکردنەوەی هەندێک لە وشەکان

(بِمَوَٰقِعِ): (مواقِع: جَمْعُ مَوْقِع: مَكَانُ الوُقُوعِ، وَالوُقُوعُ: السُّقُوطُ وَالهَوِيُ، وَالمَقْصُوُد مَوَاضِعُ غُرُوبِهَا، أو الوقُوعُ: الحُلُولُ فِي المَكَان)، (مَواقِع) كۆی (مَوْقِع)ە، ئەویش بە مانای شوێنی لێکەوتن، دێ، (وُقُوع) بە مانای بەربوونەوەو دابەزین، دێ، کەواتە: مەبەست پێی ئەو شوێنانەیە کە لێی ئاوا دەبن، چونکە (وُقُوع) بە مانای (الحُلُوُل فِي المَكَان) هاتنە شوێنێک، دێ.

(كَرِيمٌ): (الرَّفِيْعُ النَّفِيْسُ فِي نَوْعِهِ، كَثِيْرُ الخَيْرِ وَالعَطَاء)، کە خوا قورئان بە کەریم پێناسە دەکات، (كَرِيْم): بریتیە لە بە هادار و بەرز لە جۆری خۆی، یاخود زۆر بەخشندەو سوودبەخش.

(مَّكْنُونٍ): (مُشْتَقٌ مِنَ الإكْتِنَانِ: هو الإسْتِتَار، مَحْجُوبٌ عَنِ الأنْظَار)، (مَكْنُون): داتاشراوە لە (إكْتِنَان)ەوە، (وَهُوَ الإسْتِتَار) واتە: پەنهان کردن، کە مەبەست پێی ئەوەیە لە نووسراوێک دایە لە چاوان دیار نیەو شێردراوەیەو، مەبەست پێی زانیاریی بێ سنووری خوایە، یاخود مەبەست پێی (اللَّوْحُ المَحْفُوظ)ە، کە دەشگونجێ مەبەست لە (لَوْحُ المَحْفُوُظ)یش و (كتاب مكنون)یش و (إمَامُ مُبِيْن) یش زانیاریی بێ سنووری خوا بێ.

(ٱلْمُطَهَّرُونَ): (المَلآئِكَة المُطَهَّرُون)، پاککراوەکان واتە: فریشتە پاککراوەکان، بەڵام (راغب) دەڵێ: (إنَّهُ لاَ يَبْلُغ حَقَائِقَ مَعْرِفَتِهِ، إلاَّ مَنْ طَهَّرَ نَفْسَهُ وَتَنَقَّى مِنْ دَرَنِ الفَسَاد)، دەفەرموێ: ﴿ لَّا يَمَسُّهُۥٓ إِلَّا ٱلْمُطَهَّرُونَ ﴾ واتە: ناگاتە ناسین و زانینی

ڕاستییەکانی مەگەر کەسێک خۆی پاککردبێتەوەو خۆی خاوێن کردبێتەوە، لە چڵک و چەپەری خراپ و گوناح.

ئەوەش مانا مەجازییەکەیەتی.

(مُّدۡهِنُونَ): (الإدْهَانُ: فِي الأَصْلِ مِنَ التَّدْهِيْنِ)، (إدْهَان) لە بنچینەدا لە (تَدْهِيْن) چەور کردنەوە هاتووە، (وَلَكِن جُعِلَ عِبَارَةً عَنِ المُدَارَاةِ وَالمُلَايَنَةِ وَتَرْكِ الجِدِّ، مُدْهِنُوْن، أي: مُتَهَاوِنُون)، دوایی وشەی (إدْهَان) بەکارهێنراوە بۆ وشەی ساچاندن و نەرمیی کێشان و وازهێنان لە شتی جیددیی، کەواتە: (مُدْهِنُوْن: أي مُتَهَاوِنُون) واتە: کەمتەرخەمن و گوێ پێ نادەرن.

(ٱلۡحُلۡقُومَ): (الحَلْقُ: العضُو، المُجَوَّفُ، وَالجَمْعُ: حَلَاقِيْم)، (حلْق) قورگ یان قوڕ قوڕاگە، کە بە (حَلَاقِيْم) کۆدەکرێتەوە، قوڕگەکان، گەرووەکان.

(مَدِينِينَ): (أي: مُجَازِيْن، أو مَرْبُوبِيْن، أو مَمْلُوكِيْن، أو محَاسَبِيْن، أو مَجْزِيِين)، بە چەند وشەیەک مانا لێکداوەتەوە، واتە: ئەوانەی سزادەدرێن، یاخود ئەوانەی خاوەندارن، یان ئەوانەی ژێر دەستن، یان ئەوانەی لێپرسراون، یان ئەوانەی سزاو پاداشت دەدرێنەوە.

(فَرَوۡحٞ): (الرَّوْحُ: الرَّاحَةُ، وَالرَّوْحُ: الفَرَجْ، والرَّوْحُ: الرَّحْمَة) وشەی (رَوْح) هەم بە ئاسوودەیی و، هەم بە دەروو لێکرانەوە، هەم بە بەزەیی، لێکدراوەتەوە، لە بنچینەدا وشەی (رَوْح) بە مانای هەناسەدانەو، مرۆڤ کاتێک هەناسە دەدات، هەوا هەڵدەمژێ و دەداتەوە، ئاسوودە دەبێ.

(رَيۡحَانٞ): (مَالَهُ رَائِحَةٌ، أو الرَّيْحَان: الرِّزْق)، (رَيْحَان): ئەو گیایەیە کە هەموومان دەزانین، گیایەکی بۆنخۆشە، یاخود مەبەست پێی بژیوە.

(وَتَصۡلِيَةُ جَحِيمٍ): (أَصْلُ الصَّلِي: الإيقَادُ بِالنَّارِ، صَلِيَ بِالنَّارِ وَبِكَذَا: بُلِيَ بهَا، وَصَلَيْتُ الشَّاةَ: شَوَيْتُها)، وشەی (صَلِيَ) لە بنچینەدا بریتییە لە سووتاندن بە ئاگر،

دەگوتـرێ: (صَـلِيَ بِالنَّـارِ وَبِكَـذَا) واتـە: پێـی تاقیکرایـەوە، دەگوتـرێ: (وَصَلَيْـتُ الشَّـاةَ) واتــە: مەڕەکــەم برژانــد.

(حَقُّ ٱلْيَقِينِ): (الحَـقُّ: الثَّابِـتُ، وَاليَقِـيْن: المَعْلُـوْم جَزْمَـاً، الَّـذِي لَا يَقْبَـلُ التَّشْـكِيْك)، (حَـقّ اليَقِـيْن)، (حَـق) شـتێکی چەسـپاوە، (يَقِيْن)یـش زانراوێکـە کـە مـرۆڤ تێیـدا دڵنیابـێ و هیـچ دوو دڵیـی تێـدا نەبـێ.

هۆی هاتنە خوارەوەی ئایەتەکان

دەربـارەی هـۆی هاتنـە خـوارەوەی ئایەتـەکانی: ﴿فَلَآ أُقْسِمُ بِمَوَٰقِعِ ٱلنُّجُومِ ﴿٧٥﴾ وَإِنَّهُۥ لَقَسَمٌ لَّوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ ﴿٧٦﴾ إِنَّهُۥ لَقُرْءَانٌ كَرِيمٌ ﴿٧٧﴾ فِى كِتَٰبٍ مَّكْنُونٍ ﴿٧٨﴾ لَّا يَمَسُّهُۥٓ إِلَّا ٱلْمُطَهَّرُونَ ﴿٧٩﴾ تَنزِيلٌ مِّن رَّبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٨٠﴾ أَفَبِهَٰذَا ٱلْحَدِيثِ أَنتُم مُّدْهِنُونَ ﴿٨١﴾ وَتَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ أَنَّكُمْ تُكَذِّبُونَ ﴿٨٢﴾﴾، ئـەم گێڕدراوەیـە دێنیـن:

{عَـن ابْـنُ عَبَّـاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا، قَـالَ: مُطِـرَ النَّـاسُ عَلَى عَهْـدِ النَّبِـيِّ ﷺ فَقَـالَ النَّبِيُّ ﷺ: أَصْبَـحَ مِـنَ النَّـاسِ شَـاكِرٌ، وَمِنْهُـمْ كَافِـرٌ، الشـاكرون قَالُـوا: هَـذِهِ رَحْمَـةٌ وَضَعَهَـا اللَّـهُ، وَقَـالَ بَعْضُهُـمْ: لَقَـدْ صَـدَقَ نَـوْءُ كَـذَا وَكَـذَا، فَنَزَلَـتْ هَـذِهِ الآيَـةُ: ﴿فَلَآ أُقْسِمُ بِمَوَٰقِعِ ٱلنُّجُومِ ﴿٧٥﴾ وَإِنَّهُۥ لَقَسَمٌ لَّوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ ﴿٧٦﴾ إِنَّهُۥ لَقُرْءَانٌ كَرِيمٌ ﴿٧٧﴾ فِى كِتَٰبٍ مَّكْنُونٍ ﴿٧٨﴾ لَّا يَمَسُّهُۥٓ إِلَّا ٱلْمُطَهَّرُونَ ﴿٧٩﴾ تَنزِيلٌ مِّن رَّبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٨٠﴾ أَفَبِهَٰذَا ٱلْحَدِيثِ أَنتُم مُّدْهِنُونَ ﴿٨١﴾ وَتَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ أَنَّكُمْ تُكَذِّبُونَ ﴿٨٢﴾﴾} (أخرجـه مُسْلِم: ٧٣، والسـيوطي فـي الـدر المنثـور ج٨، ص٢٩، عَـنْ عَائِشَـة رَضِيَ اللـهُ عَنْهَـا).

واتە: عەبدوڵڵای کوڕی عەبباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا دەڵێ: لە ڕۆژگاری پێغەمبەردا ﷺ خەڵک بارانیـان بـۆ بـاری، پێغەمبـەر ﷺ فەرمـووی: خەڵـک هەندێکیـان سوپاسـگوزاربوون (لـە بەرانبـەر ئەو بـاران بارینـەدا)و، هەندێکیشـیان سـپڵەبوون، ئەوانەی سوپاسـگوزار بـوون گوتیـان: ئەمـە بەزەیـی خوایـە، هەندێکیشـیان گوتیـان: بەپێـی فـڵان ئەسـتێرەو

فڵان شتە، (باران باری) ئەوە قسەکە ڕاست دەرچوو (واتە: باران بارینەکەیان لە گۆڕانکاریی و لە کاری ئەستێرەو خڕۆکان زانی)، ئیدی لەو بارەوە ئەم ئایەتانە دابەزین.

وشەی: (**نَوْءُ: النَّجْمُ إذَا مَالَ لِلْغُرُوبِ**) وەک (**المعجم الوسيط**)[1] دەڵێ: (**نَوْء**): بریتیە لە ئەستێرە کاتێک بەلای ئاوابووندا لادەدا، (**صَدَقَ نَوْءُ كَذَا وَكَذَا**) فلان ئەستێرە ڕاستیکرد، دیارە کاتی خۆی وەک چۆن ئێستا کەشناسیی هەیە، کاتی خۆشی حیسابگر هەبوون، بەپێی سەرنجدانی ئاوو باو، سەرنجدانی ئەستێرەو خڕۆکەکان حیسابیان کردوون، هەڵبەتە خوا ﷻ هیچ شتێک ناکات لە دنیای ماددیی ئێمەدا، کە هۆکارێکی لە پشتەوە نەبێ، ئنجا چ هۆکارەکە بزانین و، چ نەیزانین، بەڵام لە پشت هۆکارەکانەوە، هۆکارساز هەیە، مەبەستی پێغەمبەریش ئەوە بووە کە ئەوانەی دەستی خواو سازاندنی خوا، بۆ هۆکارەکان نادیدە دەگرن، ئەوانە بە دڵنیایی سپڵەو ناسوپاسن بەرانبەر بە چاکەکانی خوا.

---

(١) ص٩٦١.

مانای گشتیی ئایەتەکان

بەڕێـــزان!

خوا ﷻ لە کۆتایی سوورەتی (**الواقعة**)دا دەفەرمویٚ: ﴿فَلَآ أُقۡسِمُ بِمَوَٰقِعِ ٱلنُّجُومِ﴾، ئـەم (**ف**)یـە بـۆ (**تفريـع**)ە، یـانی: بنیـات دەنرێتـەوە لەسـەر قسـەکانی ڕابـردوو، واتـە: ئـەو ڕاستییانەی ڕوونکرانـەوە بـەو شێوەیەو، ئـەو نکوولّییـەی ئێـوە کردتـان و، ئـەو سـپلّەییەی ئێـوە نواندتـان، بینا لەسـەر ئـەوە، ئـەوەی دەیلّێن، ڕاسـت نیـە، ئـەم (**لا**)یـە بـۆ لابردنـی قسـەیەکە بـە سـیاق و سـەلیقە دەزانـرێ: ﴿أُقۡسِمُ بِمَوَٰقِعِ ٱلنُّجُومِ﴾، سـوێند دەخـۆم بـە شـوێنەکانی ئەسـتێرەکان، بـە سـوڕگەکانیان.

﴿وَإِنَّهُۥ لَقَسَمٌ لَّوۡ تَعۡلَمُونَ عَظِيمٌ﴾، ئـەوەش سـوێندێکە، ئەگـەر بزانـن، سـوێندێکی مەزنـە، دوایـی تیشـک دەخەینـە سـەر چەمکـی ئـەم ڕسـتە موبارەکـە کـە خـوا دەفەرمـوێ: سـوێند خـواردن بـە ڕێ و شـوێن و سـوڕگەی ئەسـتێرەکان، سـوێندێکی مەزنـە، ئەگـەر زانیارییتـان هەبـێ، ئنجـا ئەمـە سـوێندەکە، ئایـا سـوێند لەسـەر خوراوەکـە چییـە؟

﴿إِنَّهُۥ لَقُرۡءَانٌ كَرِيمٌ﴾، بـە دڵنیایـی ئـەوە (ئـەوەی موحەممـەد ﷺ بـە نـاوی فەرمایشـتی خـواوە بەسـەرتاندا دەخوێنێتـەوە) قورئانێکـی، (خوێندراوەیەکـی) پـڕ ڕێـزو حورمەتـە، خوێندراوەیەکـی زۆر سـوود بەخشـەو، زۆر سـەر بەخێـرە.

﴿فِي كِتَٰبٖ مَّكۡنُونٖ﴾، لـە نووسراوێکـی شـێردراوە دایـە، واتـە: وەنەبـێ موحەممـەد ﷺ نـە (**شَيَاطِيْن**) فێریـان کـرد بێ، نە قسـەی گیرفانی خـۆی بێ، نە بابایەکـی نەصرانیی فێـری کـرد بـێ، بەڵکو ئەسـڵەکەی لـە نووسراوێکی پەنهـان و شـێردراوەدایە.

﴿لَّا يَمَسُّهُۥٓ إِلَّا ٱلۡمُطَهَّرُونَ﴾، جگـە لـە زۆر پاککـراوەکان (کـە فریشـتەکانن) هیـچ کـەس دەسـتی نایگاتـێ، هیـچ کـەس توخنـی نەکەوتـوەو توخنـی ناکـەوێ،

وەک دوایی باسی دەکەین ئەمە بۆ بەرپەرچدانەوەی هەندێک لە بیرۆکەی بێبڕوایەکانە، کە دەیانگوت: موحەممەد شەیتانەکان فێری قورئانی دەکەن، یان دەستی لێ وەشێنراوە، یان کاهینەو فاڵچییەو... هتد.

﴿ تَنزِيلٌ مِّن رَّبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴾، دابەزێنراوە لەلایەن پەروەردگاری جیهانییانەوە.

﴿ أَفَبِهَٰذَا ٱلْحَدِيثِ أَنتُم مُّدْهِنُونَ ﴾، ئنجا ئایا (ئەی بێبڕوایەکان!) ئێوە بەرانبەر بەم فەرمایشتە، کەمتەرخەمیی دەکەن! (**مُدْهِن**) واتە: ڕۆن تێدەر، لە (**دُهْن**)ەوە هاتوە، ئنجا ئەمە خوازراوەتەوە بۆ کەسێک کە لە شتێکدا کەمتەرخەمیی و نەرمکێشیی بکات، بە باری بڕوا پێنەهێنان و خۆ لێ دوورخستنەوەدا.

﴿ وَتَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ أَنَّكُمْ تُكَذِّبُونَ ﴾، لەم فەرمایشتە پڕ خێرو بەرەکەتەی خوادا، پشک و بەش و بژیوتان هەر ئەوەندەیە، کە پێی بێبڕوان؟ هەندێکی گوتوویانە: لە جیاتی سوپاسکردن، ئێوە دێن نکوڵیلێدەکەن و پێی بێبڕوان و بە درۆی دادەنێن؟ ئنجا یەکسەر خوا ﷽ ئەمە پەیوەست دەکاتەوە بەو چارەنووسەی هەر کامێک لە مرۆڤەکان، لە نێویشیاندا بێبڕوایەکان، چاوەڕێیانە کە بریتیە لە مردن.

﴿ فَلَوْلَآ إِذَا بَلَغَتِ ٱلْحُلْقُومَ ﴾، {مادام ئێوە ئاوا بێ منەتن، بەرانبەر بە هیدایەتی خواو کتێب و فەرمایشتی خوا} دەبووایە کاتێک کە دەگاتە گەروو، باس نەکراوە چی دەگاتە گەروو، بەڵام ڕاناوی مێینەی بۆ بەکارهێنراوە، هەر کام لە نەفس و ڕووحیش ڕاناوی مێینەیان بۆ بەکاردێ، مێینەی مەجازیی لە زمانی عەرەبییدا، ئنجا بە سیاق و سەلیقە دەزانرێ ئەوەی کە دەگاتە گەروو، دوایی کەس ناتوانێ بیگێڕێتەوە نێو جەستە، هەر ڕووحە، بۆیە: ﴿ فَلَوْلَآ إِذَا بَلَغَتِ ٱلْحُلْقُومَ ﴾، واتە: دەبووایە کاتێک کە ڕووح دەگاتە گەروو، یەکێک لە ئێوە دەمرێ.

﴿ وَأَنتُمْ حِينَئِذٍ تَنظُرُونَ ﴾، ئێوەش لەو کاتەدا تەماشا دەکەن و تێوەڕاماون.

﴿ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنكُمْ وَلَٰكِن لَّا تُبْصِرُونَ ﴾، ئێمەش لە ئێوە لێی نزیکترین، بەڵام نابینن، مەبەستی فریشتەکانی خوای بەرزە، وەک دەفەرموێ: (**تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ**

لَا يُفَرِّطُون) الأنعام -٦١- ، واتە: ڕەوانەکراوەکانی ئێمە، نوێنەرەکانی ئێمە، کە ئەو کارەمان پێ سپاردوون، ڕووحەکەی وەردەگرن، بێ ئەوەی کەمتەرخەمیی بکەن، ئنجا لێرەدا (**لَوْلَا**) بۆ هاندانە، یانی: دەبووایە کاتێک کە ڕووحەکە دەگاتە گەروو، ئێوەش لەو کاتەدا تەماشای دەکەن و، ئێمە لە ئێوەی لێ نیزیکترین، بەڵام نایبینن، دەبووایە بیگێڕنەوە.

﴿ فَلَوْلَآ إِن كُنتُمْ غَيْرَ مَدِينِينَ ﴾، ئەم (**لَوْلَا**)یە دەگونجێ دووبارە کردنەوەبێ بۆ جەختکردنەوەی (**لَوْلَا**)ی یەکەم واتە: دەبووایە ئەگەر ئێوە ڕاست دەکەن، ملپێکەچکراو نین و سزا بەسەردا سەپێنراونین.

﴿ تَرْجِعُونَهَآ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴾، ئەگەر ڕاست دەکەن هەر خۆتانن و، ئێوە لەبەر دەستی خوادا نین و ملکەچ نین بۆ خواو، بەر فەرمانی خوا نین، بیگێڕنەوە ئەگەر لە ڕاستانن، ڕووحەکە بگێڕنەوە بۆ نێو جەستەی و مەهێڵن لە گەرووی بچێتە دەرێ و ژیانی کۆتایی پێ بێ، ئنجا دوایی یەکسەر خوا بسم الله الرحمن الرحيم باسی سەرەنجامی ئەو کەسە دەکات کە ڕووحەکەی دەکێشرێ:

﴿ فَأَمَّآ إِن كَانَ مِنَ ٱلْمُقَرَّبِينَ ﴾ ئنجا ئەگەر ئەو کەسە، لەوانە بێ کە زۆر - لەخوا - نیزیکخراوە بووە، کە لە سەرەتای سووڕەتەکەدا بە (**سابِقُون**)یش پێناسەی کردن، ئەوانەی پێش خەڵک کەوتوون لە چاکانداو، لە ئەنجامی ئەوەدا خوا زۆر لە خۆی نیزیکی خستوونەوە، بە نیزیکییەک کە نیزیکی ڕێزو حورمەت لێگرتنە، ئەگەر لەوانەبێ:

﴿ فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ وَجَنَّتُ نَعِيمٍ ﴾، واتە: شوێنەکەی (**رَوْح**)ەو (**رَيْحَان**) و (**جَنَّة النَّعِيْم**) ە، (**رَوْح**) بە مانای ئاسوودەیی و دەروو لێکرانەوە دێ، بە مانای فەڕەحنایی و شادمانیی دێ، (**رَيْحَان**)یش زۆربەی زانایان هەر بە مانای ئەو گیا بۆنخۆشەیان مانا کردوە، هەندێکیشیان گوتوویانە: (**رَيْحَان**) بژیوە، ﴿ وَجَنَّتُ نَعِيمٍ ﴾، باخێکی پڕ لە نازو نیعمەت.

﴿ وَأَمَّآ إِن كَانَ مِنْ أَصْحَٰبِ ٱلْيَمِينِ ﴾، بەڵام ئەگەر لە هاوەڵانی دەستە ڕاست بێ، کە نامەی کردەوەکانی بە دەستە ڕاست وەرگرتوە، یاخود لە لای ڕاست ڕاگیراون، لە مەیدانی کۆکرانەوەو لێپرسرانەوەدا.

﴿ فَسَلَٰمٌ لَّكَ مِنْ أَصْحَٰبِ ٱلْيَمِينِ ﴾، سەلام لە تۆ بێ، لەلایەن هاوەڵانی دەستە ڕاستەوە، واتە: ئەوان بۆ خۆیان سەلامەتن و سڵاویش بۆ تۆ دەنێرن ئەی موحەممەد! یاخود تۆ دڵنیابە کە ئەوان لە سەلامەتیی و خێرو خۆشیی دان.

﴿ وَأَمَّآ إِن كَانَ مِنَ ٱلْمُكَذِّبِينَ ٱلضَّآلِّينَ ﴾، بەڵام ئەگەر لە بەدرۆدانەرە گومڕایەکان بێ، ئەو کەسەی ڕووحەکەی کێشراوە.

﴿ فَنُزُلٌ مِّنْ حَمِيمٍ ﴾، میوانداریی دەکرێ لە نێو ئاوی کوڵاودا، (نُـزُل) ئەوەیە کە بۆ میوان دادەنرێ، کەواتە: ئەو وەک میوانێک میوانداریی دەکرێ، لە نێو ئاوی کوڵاوو داغ دا.

﴿ وَتَصْلِيَةُ جَحِيمٍ ﴾، هەر بەوەندەش وازی لێ ناهێنرێ، بەڵکو دەشخرێتە نێو کڵپەی ئاگری دۆزەخەوە، چونکە وشەی (**تَصْلِيَة: تَفْعِيْلَة لصَلاَةٌ**)، واتە: خستیانە نێو ئاگرەوە، کە (**صَلِي**)یش هەر چوونە نێو ئاگرێکی گشتیی نیە، بەڵکو چوونە نێو ئاگرێکی تایبەتییە، دەگوترێ: (**صَلَيْتُ الشَّاةَ**) واتە: مەڕەکەم برژاند، (**شَاةٌ مَصْلِيَّة**) کە بە عەرەبیی (**مكـذُوُف**)ی پێ دەڵێن، ئەوەیە کە لە هەر چوار دەور ڕا ئاگرەکەی بگاتێ و بیبرژێنێ.

﴿ إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ حَقُّ ٱلْيَقِينِ ﴾، ئەوەی باسکرا، چەسپاوی جێی دڵنیاییە، یاخود ئەم قورئانە چەسپاوە لەلایەن خواوەو، جێی دڵنیاییشەو دوو دڵیی تێدانیە.

﴿ فَسَبِّحْ بِٱسْمِ رَبِّكَ ٱلْعَظِيمِ ﴾، دەجا تۆ ناوی پەروەردگاری مەزنت بە پاک بگرەو، بە دووری بگرە لە هەر کەم و کوڕیی و لەکەو پەڵەیەک.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلەی یەکەم:

سوێند خواردنی خوای بەرزو مەزن بە ڕێ و شوێنی ئەستێران، کە بە هۆی زانیارییەوە مەزنیی ئەو سوێندە دەزانرێ، لەسەر ئەوە، کە قورئانی بەڕێزو پێز لە زانیاریی پەنهانی خوادایەو، جگە لە فریشتە پاک و چاکەکان، دەستی ناگەیەننێ و دەستیان نەگەیاندۆتێ و، لەلایەن پەروەردگاری جیهانییانەوە دابەزێنراوە، پاشان سەرکۆنەکردنی کافرەکان، کە ئایا هەموو پشک و بەشیان تێیدا بریتیە لە بەدرۆدانان و نکووڵیلێکردنی؟

خوا دەفەرموێ: ﴿فَلَآ أُقْسِمُ بِمَوَٰقِعِ ٱلنُّجُومِ ﴿٧٥﴾ وَإِنَّهُۥ لَقَسَمٌ لَّوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ ﴿٧٦﴾ إِنَّهُۥ لَقُرْءَانٌ كَرِيمٌ ﴿٧٧﴾ فِى كِتَٰبٍ مَّكْنُونٍ ﴿٧٨﴾ لَّا يَمَسُّهُۥٓ إِلَّا ٱلْمُطَهَّرُونَ ﴿٧٩﴾ تَنزِيلٌ مِّن رَّبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٨٠﴾ أَفَبِهَٰذَا ٱلْحَدِيثِ أَنتُم مُّدْهِنُونَ ﴿٨١﴾ وَتَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ أَنَّكُمْ تُكَذِّبُونَ ﴿٨٢﴾﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە هەشت بڕگەدا:

١)- ﴿فَلَآ أُقْسِمُ بِمَوَٰقِعِ ٱلنُّجُومِ﴾، واتە، سوێند دەخۆم بە سوڕگەو ڕێ و شوێنەکانی ئەستێرەکان، وەک دوایی باسی دەکەین، (لَا) لێرەدا بۆ لابردنی قسەیەکە لە سیاق دەفامرێتەوە، یانی: قسەی بێبڕوایەکان وەک دەڵێن وانیە، کە قورئان موحەممەد ﷺ خۆی دایبنابێ، یان (شَيَاطِين) وەسوەسەیان بۆ کرد بێ، یان کاهین بێ و هەڵیبەستبێ، نەخێر! ﴿أُقْسِمُ بِمَوَٰقِعِ ٱلنُّجُومِ﴾، سوێند دەخۆم بە شوێنەکانی ئەستێرەکان، بە سوڕگەکانیان، خوێنراویشەتەوە: (**بِموقع النُّجُوم**) شوێنی ئەستێرەکان.

زانایان بە چەند شێوەیەک تەعبیریان کردوە لە مانای (مَواقِع) بۆ وێنە:

أ- (القرطبي) دەڵێ: (مَسَاقِطُهَا وَمَغَارِبِهَا)، واتە: ئەو شوێنانەی ئەستێرەکانی دەکەونێ و لێیان ئاوادەبن.

ب- هەندێکی دیکە گوتوویانە: (مَنَازِلُهَا) واتە: ئەو شوێنانەی ئەستێرەکان تێیان دا دێن و دەچن.

ج- هەندێکیش گوتوویانە: (أَفْلَاكُهَا) واتە: سورگەکانیان، (مَواقِع)یش کۆی (مَوْقِع)ەو بە مانای (مَحلّ) دێ، واتە: شوێن.

٢)- ﴿وَإِنَّهُۥ لَقَسَمٌ لَّوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ﴾، ئەمە سوێندێکە ئەگەر بزانن (سوێندێکی) مەزنە، کە دەفەرموێ: ﴿لَّوْ تَعْلَمُونَ﴾، ئەمە بە دوو شێوە مانای لێک دەدرێتەوە:

أ- (مَفْعُول تَعْلَمُونَ مَحْذُوفٌ) بەرکاری (تعلمون) قرتێنراوە، واتە: (لَوْ تَعْلَمُونَ عَظَمَتَهُ فَهُوَ عَظِيْم) ئەگەر ئێوە مەزنیی ئەم سوێندەتان زانیبایە، دەتانزانی کە سوێندێکی مەزنە.

ب- یاخود (تَعْلَمُونَ) بە مانای (لازم)ەکەی هاتوە، واتە: (لَوْ كَانَ لَكُمْ عِلْمٌ) ئەگەر زانیارییتان هەبووایە، دەتانزانی کە ئەمە سوێندێکی مەزنە، ئەو مانایەی دووەمیان ڕێک و ڕاستتر دێتە بەرچاو.

هەڵبەتە (ف)ی (فَلَا) بۆ بنیاتنانە لەسەر پێشوو (للتفْرِيغ عَلَى مَا سَبَق) واتە: (لَيْس كَمَا تَقُولُونَ، أقْسِمُ بِمَواقِعِ النُّجُوم)، وەک ئێوە دەڵێن، وانیە، سوێند دەخۆم بە ڕێ و شوێنەکانی ئەستێرەکان، دوایی هەندێک لە زانایانیش گوتوویانە: (لا) بۆ لابردنی سوێندەکەیە واتە: (لَا أُقْسِم) سوێند ناخۆم، ئنجا خوا دەفەرموێ: ﴿وَإِنَّهُۥ لَقَسَمٌ لَّوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ﴾، ئەگەر بزانن ئەوە سوێندێکی مەزنە، کەواتە: ئەو ڕایە ڕاست نیە، چونکە خوا فەرموویەتی: سوێندێکی مەزنە! هەندێکی دیکە گوتوویانە: ئەم (لا)یە فەتحەیەو تێر (إِشْبَاع) کراوەو واتە: (فَلَأُقْسِمُ بِمَوَاقِعُ النُّجُوم)، یانی: ئنجا

بە جەختکردنەوە سوێند بە ڕێ و شوێنی ئەستێرەکان دەخۆم، ڕای ڕاستیش هەر ئەوەیە کە (لا) بۆ لابردنی قسەیەکە لە سیاق دەفامرێتەوە، کە هەڵەیەو پێویست بووە بەر پەرچ بدرێتەوە، دواییش زیاتر تیشکی دەخەینە سەر.

٣)- ﴿إِنَّهُۥ لَقُرْءَانٌ كَرِيمٌ﴾، بە دڵنیایی ئەمە قورئانێکی کەریمە، قورئان بە مانای خوێنراوە دێ، چونکە جار لە دوای جار دەخوێندرێتەوە، (**الكَرِيْمُ: النَّفِيْسُ الرَّفِيْعُ فِي نَوْعِهِ**)، (**كَرِيم**): هەر شتێکی زۆر بە نرخ و نایابە لە جۆری خۆی، هەروەها (**كَرِيم**) بە مانای زۆر سوودبەخش و سەر بەخێر، هەروەها بە مانای بەڕێزو حورمەت و، بە مانای بەهێزو پێز، بە هەموو ئەو واتایانە دێ.

٤)- ﴿فِي كِتَٰبٍ مَّكْنُونٍ﴾ [قورئان لە بنچینەدا] لە نووسراوێکی پەنهان دایە، (**كِتَاب مَسْتُور**)، کە مەبەست پێی زانیاریی بێ سەرەتای خوایە، دەشگونجێ مەبەست لە: ﴿فِي كِتَٰبٍ مَّكْنُونٍ﴾، هەرئەوە بێ کە دەفەرموێ: (**فِي لَوْح مَحْفُوظ**) لە تەختێکی پارێزراو دایە، دەشگونجێ هەر کام لە: (**لَوْح محْفُوظ**)و (**كِتَاب مَكْنُون**) و (**إمام مبين**) تەعبیر بن بۆ زانیاریی بێ سنوور و زانیاریی ڕەهای خوا، خوا بەپێی عەقڵی ئێمە ئێمەی دەدوێنێ، ئێمە شتێک ئەگەر بمانەوێ لێمان تێک نەچێ و لێمان تێکەڵ نەبێ، دەینووسین، وەک گوتراوە: (**قَيِّدوا العَلْمَ بِالكِتَابة**)، ئنجا زانیارییەکانی خواش وەک نووسرابن، بەو شێوەیەن و لێی تێک ناچن.

هەڵبەتە خوا ﷻ پێویستیی بە نووسین نیە، بۆ ئەوەی زانراوەکانی لێ تێک نەچن، بەڵام ویستوویەتی ئێمە تێبگەیەنێ، دەشگونجێ (**لَوْح مَحْفُوظ**) هەبێ، کە لێرە بە (**كِتَاب مَكْنُون**) تەعبیری لێداوەو، لە شوێنی دیکە بە (**إمَامُ مُبِيْن**) دەگونجێ مەخلووقێکی خوا هەبێ، خوا هەموو زانیارییەکانی خۆی تێدا تۆمار کرد بن.

٥)- ﴿لَّا يَمَسُّهُۥٓ إِلَّا ٱلْمُطَهَّرُونَ﴾، تەنیا پاککراوەکان دەستی لێ دەدەن، (**مُطَهَّرُون**) بە دوو جۆری دیکەش خوێندراوەتەوە: أ- (**المُطْهَرُون**) پاککراوان، بەبێ گیرە (شَدَّة)،

ب- هەروەها (**المُطَهَّرُون**) واتە: خۆ پاككەرەوەكان، ئاواش هەر خوێندراوەتەوە، كە دەفەرموێ: (لَا يَمَسُّهُ)، (مَسّ) واتە: دەست گەیاندن، بەڵام لێرەدا مەبەست لە دەست گەیاندن یانی: لە كاتێكدا ئەو فەرمایشتە دەگوترێ، ئەوان دەستكاریی بكەن و دەستی بگەیەننێ و دەستی تێوەر بدەن.

٦)- ﴿ تَنزِيلٌ مِّن رَّبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴾، دابەزێنراوە لە پەروەردگاری جیهانییانەوە، (**تَنْزِيْلٌ**) خوێندراویشەتەوە: (**تَنْزِيْلاً**) واتە: بە (رفع)یش خوێنراوەتەوەو بە (نصب)یش، واتە: گەیشتنی ئەم قورئانە بە ئێوە، بە دابەزاندنی لەلایەن پەروەردگاری جیهانییانەوە لە میانی فریشتە پاكەكان دا، كەواتە: بزانن سەرچاوەكەی كوێیە و چۆنە؟!

٧)- ﴿ أَفَبِهَٰذَا ٱلْحَدِيثِ أَنتُم مُّدْهِنُونَ ﴾، ئایا ئێوە بەم قسەیە نەرمكێشیی و كەمتەرخەمیی دەكەن؟ (**إِدْهَان**) وەک پێشتر گوتمان: لە (**دهن**)ەوە هاتوە، واتە: ڕۆن، (**إِدْهَان**)یش: ڕۆن تێدان و چەور كردن، واتە: ئایا ئێوە بەرانبەر بەم قورئانە كەمتەرخەمیی دەكەن، وەک چۆن شتێک چەور دەكرێ و نەرم دەكرێ، لە جیاتی توندو پەیتیی نەرمكێشیی دەكەن، بۆ ئەوانەی كە پێی بێبڕوان، ئێوەش لەبەر وان بێبڕوایی پێشاندەن، یاخود مەبەست لە (**تُدْهِنُون: أي تُكَذِّبُون**) واتە: پێی بێبڕوان، یان تێیدا كەمتەرخەمن.

٨)- ﴿ وَتَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ أَنَّكُمْ تُكَذِّبُونَ ﴾، پشک و بەشی خۆتان، بژیوی خۆتان لەم قورئانەدا، دەگێڕن بە بە درۆدانان و نكووڵییلێكردنی؟ واتە: پشک و بەشی خۆتان لەم قورئانە، كە هەمووی خێرو نوورو بەرەكەتە، هەموو پشک و بەشەكەتان تێیداو، هەموو بەهرە وەرگرتنەكەتان تێیدا، ئەوەیە كە پێی بێبڕوان و، بە درۆی دادەنێن، نكووڵییلێدەكەن

(**الطبري**) ئـاوا مانـای ئـەم ڕسـتە قورئانییـە دەكات: (**أَفَبِهَـذَا الْقُـرْآنِ الَّـذِي أَنْبَأْتُكُـمْ خَـبَرَهُ، وَقَصَصْـتُ عَلَيْكُـمْ أَمْـرَهُ، أَيُّهَـا النَّـاسُ! أَنْتُـمْ تُلِينُـونَ الْقَـوْلَ لِلْمُكَذِّبِـينَ بِـهِ، مُـمَالَأَةً مِنْكُـمْ لَهُـمْ عَـلَى التَّكْذِيـبِ بِـهِ وَالْكُفْـرِ بـه**)[1]. واتـە: ئێـوە ئـەی خەڵكینـە! ئـەم قورئانەی

(١) جامع البيان: ج٢٧، ص٢١٤.

کـە هەواڵەکەیتانـم پێـداو بەسـەرهاتەکەیتانم بـۆ خوێندنـەوە، قسـەی نـەرم دەکـەن، لەگـەڵ ئەوانـەدا کـە پێـی بێبـڕوان، وەک لەگەڵـدا ڕۆیشـتن و بـە قسـەکردنی ئێـوە بـۆ ئـەوان، لەسـەر پـێ بێبڕوابـوونی و بـە درۆ دانـانی؟

هەڵبەتـە پرسـیارکردنەکە پرسـیارکردنی سەرزەنشـتکارانە و سـەرکۆنەکانەکارانەیە: (الإسْـتِفْهَام للتَّوْبِيْـخ والتبكيـت).

کورتە باسێک لە چوار سەرنج دا

سەرنجی یەکەم: کە دەفەرموێ: ﴿فَلَآ أُقْسِمُ بِمَوَٰقِعِ ٱلنُّجُومِ﴾، وەک گوتمان هەندێک لە زانایان گوتوویانە: واتە: سوێند ناخۆم بەڕێ و شوێنی ئەستێرەکان، (لا)یەکە بۆ لابردنە، هەندێکیش گوتوویانە: ﴿فَلَآ أُقْسِمُ بِمَوَٰقِعِ ٱلنُّجُومِ﴾، ئەسڵەکەی (فَلَأُقسِمُ) بەڵام فەتحەکە تێر (إشْبَاع) کراوەو کراوە بە ئەلیف! بەڵام وەک جاری دیکەش هەر باسمانکردوە: ئەگەر سەرنجی ئایەتەکان بدەین، زۆر جوان دەزانین کە (لا) هەر بۆ لابردنەو لە شوێنی خۆیەتی، بەڵام پەیوەندیی بە لابردنی سوێندەکەوە نیە، چونکە خوا ﷻ دەفەرموێ: ئەمە سوێندێکی مەزنە، ئنجا مادام سوێندێکی مەزن بێ، دیارە خوا سوێندەکەی خواردوە، بەڵکو مەبەست پێی لابردنی قسەیەکی پێشترە، هی بێبڕوایەکان کە کردوویانەو، بە سیاق و سەلیقە دەزانرێ، ئایا ئەو قسەیەی بە سیاق و سەلیقە دەزانرێ چییە؟

ئەوەیە کە ئەوان گوتوویانە: موحەممەد کاهینەو، شەیتانەکان فێری قورئانی دەکەن، یان گوتوویانە: موحەممەد جادووگەرەو ئەوەی دەیڵێ بە یارمەتیی شەیتانەکانە، یان گوتوویانە: موحەممەد شاعیرەو خۆی قورئانی بێژتوە، یان گوتوویانە: شێتەو وڕێنە دەکات، یان گوتوویانە: هەڵیبەستووە بە ناوی خواوە، خواش دەفەرموێ: (فَلَا) ئەو قسانە هیچیان وانین، ﴿أُقْسِمُ بِمَوَٰقِعِ ٱلنُّجُومِ ﴿٧٥﴾﴾، سوێند دەخۆم بە شوێنەکانی ئەستێرەکان، بە سوڕگەکانیان و جێ و ڕێیەکانیان، ئنجا وەنەبێ ئەوە بەس لێرەدا هاتبێ، بەڵکو لە سوورەتی (القيامة)شدا هاتوە: ﴿لَآ أُقْسِمُ بِيَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ ﴿١﴾ وَلَآ أُقْسِمُ بِٱلنَّفْسِ ٱللَّوَّامَةِ ﴿٢﴾﴾، لەوێش دا دیسان بە هەمان شێوە، چونکە ئایا خوا سوێند ناخوات بە ڕۆژی قیامەت؟ ئایا سوێند ناخوات بەو کەسەی سەرکۆنەی خۆی دەکات؟ بەڵکو واتە: وانیە (وەک ئێوە دەڵێن)

﴿أُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ﴾، سـوێند دەخـۆم بـە قیامـەت و بـە هەڵسـانەوەو، وانیـە (وەک ئێـوە دەڵێـن) سـوێند دەخـۆم بـەو کەسـەی سـەرکۆنەی خـۆی دەکات.

هەروەهـا لـە سـوورەتی (البلـد)دا: ﴿لَا أُقْسِمُ بِهَٰذَا الْبَلَدِ ۝١﴾ یـانی: وانیـە (وەک ئێـوە دەڵێـن) سـوێند دەخـۆم بـەم وڵاتـە بـەم نشـتیمانە، کـە مەبەسـت پێـی (البلـد الحرام)ە، بۆچی؟ چونکە خوا ﷽ لە سوورەتی (التین)دا سوێندی پێ خواردوە، ئـەدی چـۆن لـەوێ دەفەرمـوێ: سـوێندی پـێ ناخـۆم؟ ﴿وَالتِّينِ وَالزَّيْتُونِ ۝١ وَطُورِ سِينِينَ ۝٢ وَهَٰذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ ۝٣﴾ التین، سوێند بـە هەنجیـرو زەیتـوون و بـە کێوی (سَيْنَاء) و، بـەم وڵاتـە پڕ هێمنیـی و ئاسایيشـە، کەواتـە: خـوا سـوێندی خـواردوە بـەو وڵاتـە، ئنجـا لـەوێ کـە بفەرمـوێ: سـوێندی پـێ ناخـۆم، ئـەوە تێـک دەگیرێـن، کەواتـە: (لا) بـۆ لابـردنی قسـەیەکە کـە پێشـتر کـراوە.

سـەرنجی دووەم: کـە دەفەرمـوێ: ﴿فَلَا أُقْسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ ۝٧٥ وَإِنَّهُ لَقَسَمٌ لَّوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ ۝٧٦﴾ الواقعة، نەخێـر، سـوێند دەخـۆم بـە شـوێنەکانی ئەسـتێرەکان و، ئەگـەر بشـزانن ئەمـە سـوێندێکی مەزنـە.

ئێمـە لـە چەنـد شـوێنێک دا، بـاسی ئەسـتێرەکان و کەهکەشـانەکانمان کـردوەو، ئـەو وردەکارییـەی خـوای کارزان و زانـاو توانـا ڕەچـاوی کـردوە لـە دروسـتکردنی هەمـوو شـتێکدا، بـە تایبەتیـی و، گەردوونـدا بەگشـتیی باسـمانکردوە، بـەڵام لێـرەش دا چەنـد ئاماژەیەکـی خێـرا بـە گـەردوون دەکەیـن، چونکـە ئێمـە لـە سـوورەتی (**فصلـت**)دا بـاسی دروسـتبوونی گەردوونمـان کـردوەو، لـە سـوورەتی (**الرحمن**)یـش دا لەوبـارەوە باسـێکمان کـرد، لـە تەفسـیری ئـەوەدا کـە خـوا دەفەرمـوێ: ﴿وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ ۝٧﴾ الرحمـن، پێـش ویـش دەفەرمـوێ: ﴿الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ ۝٥﴾ الرحمـن، بۆیـە لێـرەد بـە چەنـد ئاماژەیەکـی خێـرا، واز دێنیـن:

١- زانایانی گەردووناس نوێترین بیردۆزەیان لە بارەی ژمارەی کەهکەشانەکانی گەردوونەوە ئەوەیە، کە ژمارەیان دوو تریلیۆن (٢،٠٠٠،٠٠٠،٠٠٠،٠٠٠) کەهکەشانە، واتە: دوو هەزار ملیار کەهکەشان لە گەردووندا هەیە.

٢- هەر کەهکەشانێک نیزیکەی یەک تریلیۆن (١,٠٠٠,٠٠٠,٠٠٠,٠٠٠) ئەستێرەی تێدایە، کەهکەشانەکەی ئێمە کە خۆری ئێمە، یەکێکە لە ئەستێرەکانی، دەوری یەک تریلیۆن واتە: یەک هەزارملیار ئەستێرەی تێدایە.

٣- پانتایی گەردوون زۆر زۆر فراوانە، کە دەکاتە: چوار پۆینت چوار جارانی دە توان بیست و سێ (٤,٤×١٠[٢٣]) کیلۆمەتر، پێشتریش گوتوومانە: لێرەش دووبارەی دەکەینەوە چۆن ئەوە دەزانین؟ زانایان دەڵێن: تەمەنی گەردوون سێزدە ملیارو هەشت سەد ملیۆن (١٣,٨٠٠,٠٠٠,٠٠٠) ساڵە، ئنجا ئێمە بۆ ئەوەی بزانین تیرەی گەردوون چەند کیلۆمەترە، ئەمسەر بۆ ئەو سەری گەردوون، ئەوەندەی کە تاکو ئێستا هاتۆتە بەرچاوی دووربین و تەلیسکۆبەکان؟ دەبێ پێشێ بێنین:

١- تیشک کە لە چرکەیەکدا سێسەد هەزار (٣٠٠٠٠٠)کم دەبڕێ، ئەم (٣٠٠٠٠٠) جارانی شەست (٦٠) بکەین بۆ زانینی خێرایی تێشک لە خولەکێکدا، چونکە خولەکێک شەست چرکەیە: (٦٠×٣٠٠٠٠٠=١٨,٠٠٠,٠٠٠) هەژدە ملیۆن کیلۆمەتر لە خولەکێکدا تیشک دەیبڕێ.

٢- بۆ ئەوەی بزانین تێشک لە سەعاتێکدا چەند کیلۆمەتر دەبڕێ؟ (١٨,٠٠٠,٠٠٠) هەژدە ملیۆن جارانی شەست (٦٠) دەکەین: (٦٠×١٨٠٠٠٠٠٠=١,٠٨٠,٠٠٠,٠٠٠) ملیارێک و هەشتا ملیۆن کیلۆمەتر لە سەعاتێکدا.

٣- جارێکی دیکە، بۆ ئەوەی بزانین لە شەوو ڕۆژێکدا چەندە؟ ملیارێک و هەشتا ملیۆن (١,٠٨٠,٠٠٠,٠٠٠) کیلۆمەتر جارانی بیست و چوار (٢٤) دەکەین، ژمارەی سەعاتەکانی شەو و ڕۆژ: (٢٤×١,٠٨,٠٠٠٠٠٠=٢٥,٩٢٠,٠٠٠٠٠٠) دەکاتە: بیست و پێنج ملیارو نۆ سەدو بیست ملیۆن کیلۆمەتر لە شەو ڕۆژێکدا.

٤- ئنجا بۆ ئەوەی بزانین لە ساڵێکدا تیشک چەند دەبڕێ؟ دێنین بیست و پێنج ملیارو نۆسەدو بیست ملیۆن (٢٥,٩٢٠,٠٠٠,٠٠) جارانی سێ سەدو (٣٦٥) دەکەین: (٣٦٥×٢٥,٩٢٠,٠٠٠٠٠٠=٩,٤٦٠,٥٢٨,٠٠٠٠٠٠) نۆ تریلیۆن و چوارسەدو شەست ملیارو

پێنجسەدو بیست و هەشت ملیۆن لە ساڵێکدا.

٥- ئنجا تەمەنی گەردوون جارانی ئەو ماوەیە دەکەین کە تیشک لە ساڵێکدا دەیبڕێ[١]، واتە: سێزدە ملیارو هەشتسەد ملیۆن، جارانی نۆ تریلیۆن و چوار سەدو شەست ملیارو پێنجسەدو بیست و هەشت ملیۆن ($٨,٨×١٠^{٢٦}=٩٤٦٠٥٢٨٠٠٠٠٠٠×١٣,٨٠٠,٠٠٠,٠٠٠$)م، هەشت پۆینت هەشت جارانی دە بیست و شەش مەتر، ئەگەر بیکەیتە کیلۆمەتر واتە: چوار پۆینت چوار جارانی دە توان بیست و سێ($١٠^{٢٣}×٤,٤$) کیلۆمەتر واتە: ژمارەی چل و چوار بیست و سێ سفری لە پێشەوەبن!

ئـەوە بـە نسـبەت ڕێ و شـوێنی ئەسـتێرەکانەوە، کـە خـوا دەفەرمـوێ: ئەگـەر زانیارییتـان هەبـێ، دەزانـن کـە سـوێند پێخواردنیـان سـوێندێکی چەنـدە مەزنـە، چونکە زانیاریـی تاکـو زیاتـر بـەرەو پێشـەوە بچـێ، زیاتـر لـە فەرمایشـتی خـوا تێـدەگات.

سـەرنجی سـێیەم: کـە دەفەرمـوێ: ﴿إِنَّهُۥ لَقُرۡءَانٞ كَرِيمٞ﴾، بـە دڵنیایـی ئەمـە خوێندراوەیەکی بەڕێزەو، بە پێزەو، بە حورمەتە، لێرەدا خوا ﷻ بە چوار شت پێناسـەی قورئـانی کـردوە:

١- ﴿إِنَّهُۥ لَقُرۡءَانٞ كَرِيمٞ﴾، قورئانێکی بەڕێزو بەپێزو بەخشندەو سوودبەخشە.

٢- ﴿فِي كِتَٰبٖ مَّكۡنُونٖ﴾، لە نووسراوێکی شێردراوەو پەنهان دایە.

٣- ﴿لَّا يَمَسُّهُۥٓ إِلَّا ٱلۡمُطَهَّرُونَ﴾، تەنیا پاککراوەکان واتە: فریشتە پاک و بێ گوناحەکان، دەستی دەگەیەننێ، بیهێنن بۆ موحەممەد ﷺ.

٤- ﴿تَنزِيلٞ مِّن رَّبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ﴾، دابەزێنراوە لە پەروەردگاری جیهانییانەوە.

سـەرنجی چـوارەم: کـە دەفەرمـوێ: ﴿لَّا يَمَسُّهُۥٓ إِلَّا ٱلۡمُطَهَّرُونَ﴾، ئەمـە بێگومـان هیـچ پەیوەندیـی بـە دەسـت لێدانی قورئانـەوە نیـە، کـە ئایـا دروسـتە بەبـێ دەسـت نوێژیـی، چ بـێ دەسـت نوێژیـی گچکـە، چ هـی گـەورە، دەسـتی لـێ بـدەی؟

(١) یانـی: وا مەزەنـدە کـراوە کـە گـەردوون لەکاتی دەسـتپێك و سـەرەتایەوە بەئەنـدازەی خێرایی تیشـك، لـە فـراوان بـوون و لێککشـان دایە.

بەڵکو بەپێی ئەم سیاقە، ئەگەر سەرنجی بدەین دەزانین کە مەبەست پێی بەرپەرچدانەوەی قسەو تۆمەتی بێبڕوایانە، وەک لە جێی دیکەش دا، خوا ﷻ باسی ئەو بابەتەی کردوە، بۆ وێنە:

أ- لە سوورەتی (الشعراء)دا، دەفەرموێ: ﴿وَمَا تَنَزَّلَتْ بِهِ ٱلشَّيَٰطِينُ ﴿٢١٠﴾ وَمَا يَنۢبَغِي لَهُمْ وَمَا يَسْتَطِيعُونَ ﴿٢١١﴾ إِنَّهُمْ عَنِ ٱلسَّمْعِ لَمَعْزُولُونَ ﴿٢١٢﴾﴾، واتە: (قورئان) شەیتانەکان دایاننەبەزاندوەو، بۆیان ناگونجێ و ناشتوانن، چونکە ئەوان لە گوێگرتن کەنارگیر کراون.

واتە: شەتیانەکان بواریان نیە گوێ لە قسەی فریشتان بگرن، کاتێک خوا ﷻ وەحیی دەکات بۆ فریشتەکان، فریشتەکانیش دەیهێنن بۆ موحەممەد ﷺ.

ب- هەروەها هەر لە سوورەتی (الشعراء)دا دەفەرموێ: ﴿هَلْ أُنَبِّئُكُمْ عَلَىٰ مَن تَنَزَّلُ ٱلشَّيَٰطِينُ ﴿٢٢١﴾ تَنَزَّلُ عَلَىٰ كُلِّ أَفَّاكٍ أَثِيمٍ ﴿٢٢٢﴾ يُلْقُونَ ٱلسَّمْعَ وَأَكْثَرُهُمْ كَٰذِبُونَ ﴿٢٢٣﴾﴾، واتە: ئایا هەواڵتان پێ بدەم شەیتانەکان دادەبەزنە سەر کێ؟ دادەبەزنە سەر، هەر درۆ هەڵبەستەرێکی گوناهبار، ئەو (درۆ هەڵبەستەر)انە لە گوناهەکان گوێ هەڵدەخەن، زۆربەشیان درۆ دەکەن.

بەڵێ جار جار شەیتانەکان ڕەنگە زانیارییەکیان، هەواڵێکیان بۆ بێنن، بەڵام زۆربەشیان درۆ دەکەن، بۆ کڵاو لەسەری خەڵک نان، وەک پێشتر باسمانکردوە، کەواتە: بە تەماشاکردنی سیاقەکە دەزانین کە بەڵگە هێنانەوە بەم ئایەتە موبارەکە، لەسەر ئەوەی دروست نەبێ، بەبێ دەستنوێژ، دەست لە قورئان بدرێ، لە جێی خۆیدا نیە، هەروەها ئەو کاتە قورئان لە دوو توێی موصحەفدا نەبووە، چونکە ئەم سوورەتە موبارەکە لە مەککە دابەزیوەو، ئەوکاتیش قورئان لە دوو توێی موصحەفێکدا نەبووە، تاکو باسی ئەوە بکرێ: دەستی لێ مەدەن! بەڵکو هەموو ئایەتەکان پێکەوە هەر باسی ئەوەن، کە بەرپەرچی ئەو قسانەی ناحەزانی ئیسلام بدەنەوە، کە قورئان بەوە تۆمەتبار دەکەن کە شەیتانەکان بۆ موحەممەدی دەنێرن! هەروەها: جادووگەرەو، فاڵچییەو، شێتەو، شاعیرە، بەرپەرچدانەوەی ئەو تۆمەتانەیە.

حوکمی دەست لێدانی قورئان بۆ بابای بێ دەستنوێژ

ئێمە لەوبارەوە دوو ڕای زانایان دێنین:

١)- (القرطبي) لە تەفسیرەکەیدا دەڵێ: (فَالْجُمْهُورُ عَلَى الْمَنْعِ مِنْ مَسِّهِ لِحَدِيثِ عَمْرِو بْنِ حَزْمٍ)[1]، واتە: زۆربەی زانایان ڕایان وایە: نابێ دەست لە قورئان بدرێ (نەک لەبەر ئەم ئایەتە) بەڵکو لەبەر ئەو فەرموودەیەی (عَمْرِو بْنِ حَزْمٍ) کە دوایی دەیهێنین.

٢)- (الشوكاني)ش لەو بارەوە دەڵێ: (قَدْ ذَهَبَ الْجُمْهُورُ إِلَى مَنْعِ الْمُحْدِثِ مِنْ مَسِّ الْمُصْحَفِ، وَبِهِ قَالَ عَلِيٌّ وَابْنُ مَسْعُودٍ وَسَعْدُ بْنُ أَبِي وَقَّاص وَسَعِيد ابْن زَيْدٍ وَعَطَاءٌ وَالزُّهْرِيُّ وَالنَّخَعِيُّ وَالْحَكَمُ وَحَمَّادٌ وَجَمَاعَةٌ مِنَ الْفُقَهَاءِ مِنْهُمْ: مَالِكٌ وَالشَّافِعِيُّ، لَكِنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ وَأَبَا حَنِيْفَة يَقُوْلَانِ عَنْه: يَجُوزُ مَسّ المُحْدِثُ للقُرْآن)[2].

واتە: زۆربەی زانایان ڕایان وایە دروست نیە، دەست لە موصحەف بدرێ، (ئەوەی قورئانی تێدا نووسراوە)، ئەمەش ڕای (عَلِيٌّ وَابْنُ مَسْعُودٍ وَسَعْدُ بْنُ أَبِي وقاص وسعيد ابن زَيْدٍ وَعَطَاءٌ وَالزُّهْرِيُّ وَالنَّخَعِيُّ وَالْحَكَمُ وَحَمَّادٌ وَجَمَاعَةٌ مِنَ الْفُقَهَاءِ مِنْهُمْ: مَالِكٌ وَالشَّافِعِيُّ رَحِمَهُم الله)، بەڵام (عبدالله بن عباس رضي الله عنهما) لە هاوەڵان، (أبو حنيفة)ش لە شەرعزانان و هەندێکی دیکە لە زانایان گوتوویانە: دروستە بەبێ دەستنوێژیی دەست لە قورئان بدرێ، چ بێ دەستنوێژیی گەورە بێ، چ هی گچکە.

با لەو بارەوەش ئەم دوو دەقە بێنین:

١)- {مِنْ مُحَمَّدٍ النَّبِيِّ إِلَى شُرَحْبِيلَ بْنِ عَبْدِ كُلَالٍ وَالْحَارِثِ بْنِ عَبْدِ كُلَالٍ، وَنُعَيْمِ بْنِ عَبْدِ كُلَالٍ قَيْلُ ذِي رُعَيْنٍ وَمَعَافِرَ وَهَمْدَانَ، أَمَّا بَعْدُ، وَكَانَ فِي كِتَابِهِ: أَلَّا يَمَسَّ الْقُرْآنَ إِلاَّ طَاهِرٌ}

---

(١) ج١٤، ص١٧٢.

(٢) فتح القدير: ج٥، ص ١٩٦ و ١٩٧.

(**أخرجه مالك: ج١، ص١٩٩، عن عبدالله بن أبي بكر بن حزم مُرْسَلاً، وَصَحَّحَهُ الألباني لشواهد فِي «الإرواء»: ١٢٢**).

ئـەم نامەیـە کـە سـەنەدەکەیمان خوێنـدەوە، پێغەمبـەر ﷺ ناردوویـەتی: لـە موحەممـەد پێغەمبـەرەوە ﷺ (**إِلَى شُرَحْبِيلَ بْنِ عَبْدِ كُلَالٍ وَالْحَارِثِ بْنِ عَبْدِ كُلَالٍ وَنُعَيْمِ بْنِ عَبْدِ كُلَالٍ**) کـە گـەورەی (**ذِي رُعَيْنٍ وَمَعَافِرَ وَهَمْدَانَ**)ن، [اتـە: پادشـاو حوکمـڕان]، لـە درێـژەی نامەکـەدا هاتـوە دوای ستایشـیی خـوا: نابـێ جگـە لـە ئینسـانی پـاک، دەسـت لـە قوڕئـان بـدات.

٢)- هەروەها ئەم دەقەش هەیە: (**قَالَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: لَا تَمَسَّ الْقُرْآنَ إِلَّا وَأَنْتَ طَاهِرٌ**} (**أخرجه الطبراني: ٣١٣٥، والدارقطني: ٦، والحاكم: ٦٠٥١، وقال: صحيح الإسناد، وأورده الألباني فـي «الإرواء»: ج ١، ص١٥٩**)، واتە: ئیبنو عومەر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: دەست لە قوڕئان مەدە، مەگەر تۆ پاک بی.

ئنجـا هەرچەنـدە ئـەم دەقانـەی سـوننەت لەوبـارەوە بـۆ کەسـێک تێبینیـی لـە سـەر سـەندو مەتنەکەیـان نەبـێ، دەگونجـێ پشـتیان پـێ ببەسـتێ، بـەڵام ناگونجـێ ئایەتەکـە بکرێتـە بەڵگـەی ئـەوەو، بـاسی هۆکارەکەیشـیمان کـرد.

مەسەلەی دووەم:

باسی حاڵەتی گیانەڵاو ڕووح کێشرانی مرۆڤ، بە تایبەت لە بێبڕوایان و، بێ چارەیی خەڵکەکەی دەوری و، نیزیکیی فریشتان لێی و نەبینرانیان:

خوا دەفەرموێ: ﴿ فَلَوْلَآ إِذَا بَلَغَتِ ٱلْحُلْقُومَ ﴿٨٣﴾ وَأَنتُمْ حِينَئِذٍ تَنظُرُونَ ﴿٨٤﴾ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنكُمْ وَلَٰكِن لَّا تُبْصِرُونَ ﴿٨٥﴾ فَلَوْلَآ إِن كُنتُمْ غَيْرَ مَدِينِينَ ﴿٨٦﴾ تَرْجِعُونَهَآ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٨٧﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە لە پێنج بڕگەدا:

١)- ﴿ فَلَوْلَآ إِذَا بَلَغَتِ ٱلْحُلْقُومَ ﴾، دەبوایە کاتێک دەگاتە گەروو (واتە: ڕووح دەگاتە گەروو)، دیارە (أل)ی سەر (**الحُلقُوم: للعَهْدِ الجِنْسِيُّ**) واتە: دەگاتە گەرووەکان، بەڵام جینسی گەرووەکانی کە زانراون هی بێبڕوایانن و، ڕاناوی (**بَلَغَت**) دەگەڕێتەوە بۆ ڕووح کە بە سیاق دەزانرێ، هەروەک لە شوێنی دیکەش دا خوا دەفەرموێ: ﴿فَقَالَ إِنِّىٓ أَحْبَبْتُ حُبَّ ٱلْخَيْرِ عَن ذِكْرِ رَبِّى حَتَّىٰ تَوَارَتْ بِٱلْحِجَابِ ﴿٣٢﴾ ﴾ ص، کە باسی خۆریش نەکراوە، واتە: تاکو خۆر لە پەردە گیرا.

٢)- ﴿ وَأَنتُمْ حِينَئِذٍ تَنظُرُونَ ﴾، ئێوە لەوکاتەدا تەماشا دەکەن، ئێوە ڕاماون لە مردووەکە.

٣)- ﴿ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنكُمْ وَلَٰكِن لَّا تُبْصِرُونَ ﴾، ئێمە لە ئێوە لێی نیزیکترین، بەڵام ئێوە نابینن، بێگومان مەبەست پێیان فریشتەکانە، یانی: فریشتەکانمان لە ئێوە لێی نیزیکترن، بەڵام ئێوە نایانبینن.

٤)- ﴿ فَلَوْلَآ إِن كُنتُمْ غَيْرَ مَدِينِينَ ﴾، دەجا دەبوایە ئەگەر ئێوە ملپێکەچکراو نین، یاخود: ئەگەر ئێوە سزاو پاداشت نادرێنەوە.

٥)- ﴿ تَرْجِعُونَهَآ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴾، دەبوایە بیگێڕنەوە، ئەگەر لە ڕاستانن، واتە: ئەگەر ڕاست دەکەن هەوڵبدەن ئەو ڕووحە بگێڕنەوە بۆ نێو جەستەی و، نەهێڵن

لە جەستەی بچێتە دەرێ.ئەگەر ڕاست دەکەن، ئێوە لەبەر دەستی خوادا نین و، دەتوانن نەهێڵن مردنتان بەسەردا بێت.

(الحُلقُومُ) واتە: گەروو، (**الحُلقُومُ : تَجْوِيفٌ خَلْفَ تَجْوِيف الفَم، وَفِيهِ سِتُّ فَتَحَاتٍ: فتْحَة الفَمِ الخَلْفِيَّة، وفَتْحَتَا المِنْخرَيْن، وفَتْحَتَا الأُذُنَيْنِ، وَفَتْحَة الحُنْجُرة، وَهِيَ مَجْرَى الطَّعَام وَالشَّرَابِ وَالنَّفَس**)[1]. واتە: (حُلقُوم) بریتیە: لەو بۆشاییەی لە پشت زارەوە هەیە، شەش دەرچەی هەن: یەکێکیان دەرچەی پشتەوەی زارەو، هەردوو دەرچەی دوو کونە لووتەکان و، هەردوو دەرچەی دوو گوێیەکان و، دەرچەی قورقوڕاگە کە صندووقی دەنگەو، ئەو قوڕگە شوێنی پێدا ڕۆیشتنی خواردن و خواردنەوەو هەناسەشە.

هەڵبەتە (لَوْلَا) بۆ هاندانە، بەڵام لێرەدا بۆ دەستەوسان کردن (تَعْجِيْز)ە واتە: بێگومان ئێوە ناتوانن ئەو ڕووحە کە لە جەستەکە دەردەکێشرێ، فریشتەکان دەیهێننە دەرێ، نەهێڵن بکێشرێ.

لێرەدا کە دەفەرموێ: ﴿ وَأَنتُمْ حِينَئِذٍ تَنظُرُونَ ﴾، (الطبري) دەڵێ: (**خَرَجَ الخِطَابُ هَاهُنَا عَامّاً للجَمِيْع وَالمُرَادُ بِه مَنْ حَضَر المَيْت مِنْ أَهْلِه وَغَيْرِهِم**)، لێرەدا هەرچەندە ڕووی دواندن بە گشتیی هاتوە، بەڵام مەبەست پێی ئەوانەن کە لە کاتی گیان سپاردن دا، ئامادەی مردووەکە دەبن، لە خزم و کەسی و جگە لە ئەوانیش.

(الطبري) لە تەفسیری ئەوەدا کە دەفەرموێ: ﴿ فَلَوْلَآ إِذَا بَلَغَتِ ٱلْحُلْقُومَ ﴾، دەڵێ: (**فَهَلَّا إِذَا بَلْغَتِ النُّفُوسُ عِنْدَ خُرُوجِهَا مِنْ أَجْسَادِكُمْ أَيُّهَا النَّاسُ! حَلَاقِيمَكُمْ**)، واتە: دەبووایە ئەی خەڵکینە! کاتێک کە ڕووحەکان لە جەستەتان دەچنە دەرێ و دەگەنە گەروەکانتان {ئەگەر ڕاست دەکەن، نەهێڵن دەرکێشرێن و بچنە دەرێ}.

---

(١) المعجم الوسيط: ص١٩٣.

ئەم ئایەتانە چۆن پەیوەست دەبنەوە بەوانەی پێشێوە؟

یەکەم: بیرخستنەوەی مەرگ و بێدەسەڵاتیی بێبڕوایان لە بەرانبەر ڕووح دەرچوون دا، کەواتە: هەتا زووە خەمی خۆتان بخۆن! بەرلەوەی بکەونە حاڵەتی گیانەڵاو، هیچتان لە دەست نەیەت، بڕوا بە قورئان بێنن و، بەندایەتیی بۆ خوا بکەن و، سوپاسی ئەو نیعمەتەی خوا بکەن، کە بریتیە لە کتێب و بەرنامەکەی کە بۆی ناردوون.

دووەم: هەڕەشە لێکردنیانە بە سزای ڕۆژی دوایی، کە مردن دەروازەیەکە، وەک چۆن بڕواداران لەو دەروازەیەوە دەچن بۆ بەهەشتی پڕ نازو نیعمەتی خواو بەرەو پاداشتی خواو ڕەزامەندیی خوا، دەچن، دەروازەیەکیشە بۆ بێبڕوایان و تاوانباران کە لێوەی بچن، بەرەو سزاو ئازارێک کە خوا بۆی ئامادە کردوون.

ئنجا لەم ئایەتە موبارەکە هەڵدەهێنجرێ:

کە خوا دەفەرموێ: ﴿ فَلَوْلَآ إِذَا بَلَغَتِ ٱلْحُلْقُومَ ﴾، هەروەها لە ئایەتی (٢٦) لە سوورەتی (القیامة)دا: ﴿ كَلَّآ إِذَا بَلَغَتِ ٱلتَّرَاقِىَ ﴿٢٦﴾ ﴾، وازبێنن هەر کاتێک گەیشتە ئێسقانەکانی سینگ، (**تَرَاقِي**) کۆی (**تَرْقوة**)یە کە ئەو ئێسقانەی دەوری سینگە، لێیان وەردەگیرێ، وێڕای ئەوەی بە ئەزموونیش دیارە، کە ڕووح پلە پلە لە جەستە دێتە دەرێ و، لە نووکی پێوە دێ، دوا قۆناغی دەرچوونی ڕووح لە جەستەش، گەروویەو، ئنجا ئەوە بە چاویش دیارەو شتێکی ئەزموونکراویشە، کە دواجار، بابای مردوو دەم پێکدا دەدات و ڕووحەکەی دەردەچێ و چاوی ئەبڵەق دەبن.

مەسەلەی سێیەم و کۆتایی:

باسی سەرەنجامی ڕووحی هەر کام لە سێ کۆمەڵەکە: زۆر نیزیکخراوان لە خواو، هاوەڵانی ڕاستەو، بەدرۆدانەرە گومڕایەکان، کە کۆمەڵی یەکەم و دووەم هەر کەسە بە پلەی خۆی بەهەشتیین و، هی سێیەمیشیان دۆزەخییە:

خوا دەفەرموێ: ﴿ فَأَمَّآ إِن كَانَ مِنَ ٱلْمُقَرَّبِينَ ﴿٨٨﴾ فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ وَجَنَّتُ نَعِيمٍ ﴿٨٩﴾ وَأَمَّآ إِن كَانَ مِنْ أَصْحَٰبِ ٱلْيَمِينِ ﴿٩٠﴾ فَسَلَٰمٌ لَّكَ مِنْ أَصْحَٰبِ ٱلْيَمِينِ ﴿٩١﴾ وَأَمَّآ إِن كَانَ مِنَ ٱلْمُكَذِّبِينَ ٱلضَّآلِّينَ ﴿٩٢﴾ فَنُزُلٌ مِّنْ حَمِيمٍ ﴿٩٣﴾ وَتَصْلِيَةُ جَحِيمٍ ﴿٩٤﴾ إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ حَقُّ ٱلْيَقِينِ ﴿٩٥﴾ فَسَبِّحْ بِٱسْمِ رَبِّكَ ٱلْعَظِيمِ ﴿٩٦﴾ ﴾.

شیکردنەوەی ئەم ئایەتانە، لە هەشت بڕگەدا:

١)- ﴿ فَأَمَّآ إِن كَانَ مِنَ ٱلْمُقَرَّبِينَ ﴾، ئنجا ئەگەر ئەو کەسە (کە ڕووحەکەی کێشراوە) لە نیزیکخراوان بێ، (نیزیکخراوان لە خوا ﷻ)، ئەوە پاداشتەکەی:

٢)- ﴿ فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ وَجَنَّتُ نَعِيمٍ ﴾، شوێنی تەرخانکراو بۆ ڕووحەکەی، دڵخۆشیی و فەرەحنایی و ڕەیحانەو باخی پڕ نیعمەتە، چونکە باس باسی ڕووح کێشرانە واتە: ئەو شوێنەی ڕووحەکەی دەچێتێ: ﴿ فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ وَجَنَّتُ نَعِيمٍ ﴾، سێ وشەی بەکارهێناون: **رَوْح، رَيْحان، جَنَّة نعيم، (الطبري)** لە بارەی (**رَوْح**)ەوە گوتوویەتی: دەڵێ: (**الرَّوْحُ: الفَرَحُ وَالرَّحْمَةُ وَالمَغْفِرَة**)، (**مُجَاهد**) دەڵێ: (**الرَّوْحُ: الرَّاحَةُ**) (**الطبري: ٣٣٦٧٢**).

کەواتە: (**رَوْح**) واتە: دڵخۆشیی و بەزەیی و لێبوردنە (**مجاهد**) دەڵێ: (**رَوْح**) ئاسوودەییە.

لە بارەی (**الرَّيْحَان**)ەوە، (**الطبري**) دەڵێ: (**الرَّيْحَانُ: المَعْرُوفُ، يُتَلَقَّى بِهِ عِنْدَ الْمَوْتِ**)، ئەو ڕیحانەیەی زانراوە (بۆنی خۆش) لە کاتی مردندا، بۆنەکەی بە بن تفنکی هەڵا دەبردرێ.

(جنة نعيم)یش باخی پڕنازو نیعمەتە.

٣)- ﴿ وَأَمَّآ إِن كَانَ مِنْ أَصْحَٰبِ ٱلْيَمِينِ ﴾، بەڵام ئەگەر لە هاوەڵانی دەستە ڕاست بێ، واتە: ئەوانەی نامەی کردەوەکانیان بە دەستی ڕاست دراوەتەوە.

٤)- ﴿ فَسَلَٰمٌ لَّكَ مِنْ أَصْحَٰبِ ٱلْيَمِينِ ﴾، سەلامەتیی لە تۆبێ و سڵاوت لێبێ لە هاوەڵانی ڕاستەوە.

أ- زانایان چوار واتایان بۆ ئەم ڕستەیە باسکردوون: (سَلاَمَاً مِنْ عِنْدِ اللهِ وَسَلَّمَت عَلَيْهِ مَلَائِكَةُ الله)، (جامع البيان: ٣٣٨٦٢) واتە: سەلام لەلایەن خواوەو، فریشتەکانی خواش سڵاوی لێدەکەن.

ب- (إبن زيد) وەک (الطبري) لێوەی هێناوە دەڵێ: (سِلْمٌ مِمَّا يَكْرَهُ)، (جامع البيان: ٣٣٦٨٣) واتە: سەلامەتە لەوەی پێی ناخۆشە.

ج- هەندێکیش گوتوویانە: ﴿ فَسَلَٰمٌ لَّكَ مِنْ أَصْحَٰبِ ٱلْيَمِينِ ﴾، واتە: (سَلاَم لَكَ إِنَّكَ مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ)، تۆ کە بە دەستی ڕاستت نامەکەت وێدراوەتەوە (نامەی کردەوەکانت) سەلام لە تۆ بێ، تۆ لە هاوەڵانی دەستە ڕاستی.

د- مانایەکی دیکەشی هەیە: (فَسَلَامٌ لَكَ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ ﷺ من أصحاب اليمين)، سەلام لە تۆ بێ ئەی پێغەمبەر ﷺ! لە هاوەڵانی دەستە ڕاستەوە، ئەوان سڵاوت لێ دەکەن، کەواتە: بۆ خۆشیان لە حاڵەتی سەلامەتیی و ئاشتیی و خێرو خۆشییدان.

٥)- ﴿ وَأَمَّآ إِن كَانَ مِنَ ٱلْمُكَذِّبِينَ ٱلضَّآلِّينَ ﴾، بەڵام ئەگەر ئەو کەسە (ئەو ڕووحەی کێشراوە خاوەنەکەی) لە بە درۆدانەرانی گومڕا بووبێ.

٦)- ﴿ فَنُزُلٌ مِّنْ حَمِيمٍ وَتَصْلِيَةُ جَحِيمٍ ﴾، ئەوە خواردنی بۆ ئامادەکراوی هەیە لە ئاوی کوڵاوو، دەشخرێتە نێو کڵپەی دۆزەخەوە، (التَّصْلِيَة: التَّفْعِلَةُ مِنْ صَلَّاهُ اللَّهُ النَّارَ، فَهُوَ يُصَلِّيهِ تَصْلِيَة، وَذَلِكَ إِذَا أَحْرَقَهُ بالنَّار)، (يُصَلِّيهِ تَصْلِيَة) واتە: (تصلية) (تفعلة) یە لە (صلاه الله النار فهو يُصَلِّيه تصليةً) خوا بە ئاگر سووتاندی، دەیسووتێنێ، سووتاندن،

بەڵام پێشتریش گوتوومانە: (صَلِي بالنار) بەس ئەوە نیە کە بە ئاگر بسووتێ، بەڵکو سووتاندنێکی تایبەتە، وەک عەرەب دەڵێن: (شَاةٌ مَصْلِيّة) مەڕ کە لە هەر چوار دەورەیەوە ئاگری دەدرێتە بەرو دەپیشێنرێ، ئەوە پێی دەگوترێ: (صَلِي).

٧)- ﴿إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ حَقُّ ٱلْيَقِينِ﴾، ئا ئەوەی باسکرا، چەسپاوەو جێی دڵنیاییە، (**الطبري**) دەڵێ: (**حَقُّ الأَمْرِ اليَقِيْن**) واتە: هەقی قسەیەکی جێی دڵنیاییە، یاخود: (**الحَقُّ اليَقِيْن**) یانی: ئەمە چەسپاوێکی جێی دڵنیاییە، (**حَق**) بە مانای چەسپاو، (**يَقِيْن**)یش بە مانای شتێک کە زانراوەو، هیچ دوو دڵیی لە بارەوە نیە.

٨)- ﴿فَسَبِّحْ بِٱسْمِ رَبِّكَ ٱلْعَظِيمِ﴾ ئنجا {مادام وایە} ناوی پەروەردگاری مەزنت بە پاک بگرە.

چوار بەڵگە لەسەر سزا و نیعمەتی بەرزەخ:

لە کۆتایی تەفسیری ئەم سوورەتە موبارەکەدا دەڵێین:

١- لە تەفسیری سوورەتی (**المؤمنون**) ئایەتی ژمارە (١٠٠)دا، کە دەفەرموێ: ﴿حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَ أَحَدَهُمُ ٱلْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ٱرْجِعُونِ ﴿٩٩﴾ لَعَلِّيٓ أَعْمَلُ صَٰلِحًا فِيمَا تَرَكْتُ ۚ كَلَّآ ۚ إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَآئِلُهَا ۖ وَمِن وَرَآئِهِم بَرْزَخٌ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٠٠﴾﴾ **المؤمنون**، باسێکی تێرو تەسەلمان لە بارەی قۆناغی بەرزەخەوە کرد، لێرەدا هەر ئەوەندە دەڵێین:

لە قورئاندا، هەم ئایەتی ژمارە (١٠٠)ی سوورەتی (**المؤمنون**): ﴿وَمِن وَرَآئِهِم بَرْزَخٌ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٠٠﴾﴾، لە پشتیانەوە دوای مردنیان پەردەیەک هەیە، تاکو ڕۆژێک کە تێیدا زیندوو دەکرێنەوە، کەواتە: قۆناغی بەرزەخ، قۆناغێکی ڕاگوزەرەو دەکەوێتە نێوان دنیاو دوارۆژەوە، چونکە خوا ناوی لێناوە: بەرزەخ و نێوانە لە بەینی ژیانی دنیادا کە کۆتایی دێ، هەتاکو ڕۆژی زیندوو کرانەوەو، ئەو قۆناغە دەکەوێتە نێوانیانەوە.

٢- هەروەها ئەو دوو ئایەتانەی سوورەتی (غافر)، بەڵگەیەکی زۆر بەهێزن، لەسەر هەبوونی قۆناغی بەرزەخ، کە دەفەرمویێ: ﴿ فَوَقَىٰهُ ٱللَّهُ سَيِّـَٔاتِ مَا مَكَرُواْ ۖ وَحَاقَ بِـَٔالِ فِرْعَوْنَ سُوٓءُ ٱلْعَذَابِ ﴿٤٥﴾ ٱلنَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا ۖ وَيَوْمَ تَقُومُ ٱلسَّاعَةُ أَدْخِلُوٓاْ ءَالَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ ٱلْعَذَابِ ﴿٤٦﴾ ﴾، لە باسی ئەو بەندە بڕواداره‌دا، کە بەرگریی لە مووسا (عَلَيْهِ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم) کردوە دەفەرمویێ: خوا لە خراپەی پیلانەکانی ئەوان، کە دەیانگێڕان پاراستی و دارو دەستەی فیرعەونیش سزایەکی خراپ دەوری دان، ئاگرە لەسەری ڕادەنوێنرێن بەیانیان و ئێواران، کاتێکیش (سَاعَة) دێ {واتە: قیامەت} ﴿ أَدْخِلُوٓاْ ءَالَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ ٱلْعَذَابِ ﴾، دەگوترێ: دارو دەستەو شوێنکەوتووانی فیرعەون بخەنە نێو سەختترین سزاوە.

کەواتـە: پێـش (سـاعة)ش: ﴿ ٱلنَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا ﴾، بەیانیـان و ئێـواران لەسـەر ئاگـر ڕادەنوێنرێـن، بـەڵام کاتێـک قیامـەت دێ، دەگوتـرێ: بیانخەنـە نێـو سـەختترین سـزاوە.

٣- بەڵگەیەکی دیکەی سێیەم لەو بارەوە، کە زۆر بەڵگەیەکی ڕۆشنە، ئەوەیە کە خوا لە بارەی گەلی نووحەوە، لە سوورەتی (نوح) ئایەتی ژمارە (٢٥)دا دەفەرمویێ: ﴿ مِّمَّا خَطِيٓـَٔـٰتِهِمْ أُغْرِقُواْ فَأُدْخِلُواْ نَارًا فَلَمْ يَجِدُواْ لَهُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ أَنصَارًا ﴿٢٥﴾ ﴾نوح، بە هۆی گوناهەکانیانەوە خنکێنران و، یەکسەریش خرانە نێو ئاگرەوەو، جگە لە خواش هیچ هاوکارو یارمەتییدەرێکیان نەبوو.

کەواتـە: یەکسـەر دوای خنکێنرانیـان، خراونـە نێـو ئاگـرەوە واتـە: لـە قۆناغـی بەرزەخـدا، چونکـە جـارێ قیامـەت نەهاتـوە.

٤- هەروەها ئەم ئایەتانەی سوورەتی (الواقعة)ەش بەڵگەیەکی دیکەی چوارەمن لەوبارەوە، وەک لەو باسەدا کە لە سوورەتی (المؤمنون)دا کردوومانە، ئەم ئایەتانەشمان هێناونەوە کە خوا بسم الله الرحمن الرحيم لەسەرەتای سوورەتی (الواقعة) باسی چوونەبەهەشت و چوونە دۆزەخی مرۆڤەکان دەکات واتە: لە قیامەتدا، چونکە لەوێ باسی ئاخیر زەمان، دوایی

باسی قیامەت دەکات: ﴿ وَكُنتُمْ أَزْوَاجًا ثَلَاثَةً ﴿٧﴾ ﴾الواقعة، هەم دوای ئاخیر زەمان و هەم دوای قیامەت، باسی ئەو سێ کۆمەڵەی کردوە، بەڵام لێرە دوای ئەوەی باسی ڕووح کێشران و چوونە بەهەشتی: (**مُقَرَّبِيْن وَأَصْحَابُ اليَمِيْن**)و، چوونە دۆزەخی: (**المُكَذِّبِيْن الضَّالِين**) کراوە، کەواتە: ئەمەی ئێرە قۆناغی بەرزەخەو، ئەوەی پێشتر باسی قیامەتە، بۆیەش خوا ﷻ لەوێ باسی هەر سێ کۆمەڵەکەی هێناوە:(**السَّابِقُون المُقَرَّبُون**)کە باسی پاداشتەکەیانی کردوە بە درێژیی، پاشان: (**أَصْحَابُ اليَمِيْن**) دیسان باسی پاداشتیانی کردوە بە درێژیی، هەروەها: (**أَصْحَابُ الشِّمَال**) باسی سزایەکەیانی کردوە بە درێژیی، بەڵام لێرەدا بە کورتیی باسیکردوە، چونکە ئەوێ ژیانی هەتا هەتایی قیامەتە لە بەهەشتدا، بۆ بڕواداران و، لە دۆزەخ دا بۆ بێبڕوایان و خراپەکاران و تاوانباران، بەڵام لێرە لە قۆناغی بەرزەخدایە، بۆیە خوا ﷻ لە قەدەر ئەوە کە قۆناغێکی ڕاگوزەرو کورتە، بە کورتییش باسی هەر کام لە پاداشتی: (**مُقَرَّبِيْن وَأَصْحَابُ اليَمِيْن**)و، سزای: (**أَصْحَابُ الشِّمَال**) بەدرۆدانەرو گومڕایەکانی کردوە.

لە خوای پەروەردگار دەپاڕێینەوە کە یارمەتیی و تەوفیقی زیاترمان بدات، باشتر لە فەرمایشتەکەی تێبگەین و، زیاتریش بە هۆیەوە پێبگەین و، یارمەتییشمان بدات دەستمان کراوە بێ، کە ئەو بەهرەیەی خۆمان وەریدەگرین لە قوڕئان و هیدایەتی خوا، بیگەیەنین بە دەوروبەری خۆمان و، دەوروبەری خۆشمانی پێ چاک و پاک بکەین، بە پێی ڕێبازی پێغەمبەری کۆتایی موحەممەد ﷺ و میتۆد (**منهج**)ێک، کە پێشنیی چاکمان پەیڕەوییان لێکردوە، بۆ مامەڵەکردن لەگەڵ قوڕئان و ڕێبازی پێغەمبەری خوادا ﷺ.

سُبحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

نێوەڕۆک

تەفسیری سوڕەتی (الطور)

تەفسیری سوڕەتی (النجم)

تەفسیری سوڕەتی (القمر)

تەفسيرى سوڕەتى (الرحمن)

تەفسیری سوڕەتی (لواقعة)